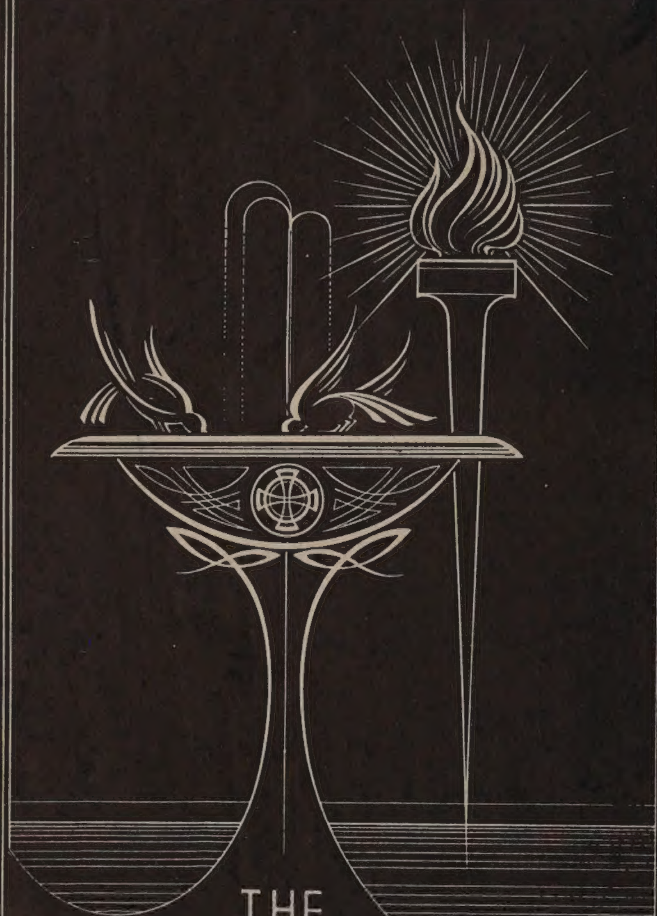

THE
JOHN T. HUGHES
MEMORIAL COLLECTION,
BOSTON COLLEGE.

C. JULII CÆSARIS

OPERA OMNIA.

VOL. II.

C. JULII CÆSARIS

OPERA OMNIA

EX EDITIONE OBERLINIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

J. CELSI COMMENTARIIS

&c. &c.

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN SECUNDUM.

LONDINI:
CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.
1819.

A. HIRTII

DE

BELLO ALEXANDRINO

LIBER SINGULARIS.

Si Suetonii ætate incertus fuit auctor hujus libri, ut ipse in vita Julii Cæsaris c. 56. dixit: non videtur posse hodie nomen auctoris libro præscribi. In codicibus præscribitur vel *Oppii* vel *Hirtii* nomen; e Suetonio haud dubie: qui vero librarii *Cæsaris*, *Celsi*, *Suetonii* nomen præscripserunt, hi non minus errarunt, quam qui eum esse ab *Hirtio Pansa* scriptum putarunt, de quo errore ad initia libri octavi de bello Gallico admonitum est. Cf. etiam dicta ad epistolam, Balbo scriptam, eidem libro octavo præmissam, e qua verisimile fit, eundem esse illius libri et hujus de bello Alexandrino auctorem. *M.*

NOTA

Oudendorpius tamen et in editione posteriore an. 1740. edita, secutus morem consuetum, *A. Hirtii* nomen huic libro præscripsit. Nec, puto, male; quandoquidem vulgo sub ejus nomine citari solet. Scriptorem nobilem et oris bene Romani *Hirtium* vocat Brouckhusius ad Propertium III. 20. 24.

A. HIRTII[1]

DE

BELLO ALEXANDRINO

LIBER SINGULARIS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. *Cæsar Alexandriam oppugnare pergit.* 2, 3. *Alexandrini strenue sese defendunt.* 4—6. *Regem Ptolemæum Cæsar in potestate habet: Arsinoë imperium occupat, Achilla interfecto: Ganymedes aqua intercludere Cæsarianos parat.* 7—9. *Trepidantibus his Cæsar puteis fossis aquam suppeditat.* 10—18. *Navali prælio victor Pharo potitur.* 19—21. *In ponte et mole cladem accipit.* 22—25. *Firmato Cæsarianorum animo, Alexandrinis petentibus regem dimittit Cæsar: is perfide bellum instaurat: prælio perit Euphranor.*

Cap. 26—31. *Mithridates Pergamenus auxilia adducit Cæsari, Pelusio potitur, regios cædit: rex a Cæsare prælio victus perit in Nilo.* 32, 33. *Alexandria potitus Cæsar Ptolemæum minorem et Cleopatram reges constituit: Arsinoën e regno deducit: in Syriam abit.*

Cap. 34—41. *Interim Dejotarus, Armeniæ rex, contra Pharnacem auxilium petit a Domitio Calvino, qui male rem gerit:*

NOTÆ

1 *Hirtii*] Auctor qui sit hujus libri, constat ex præfatione libri VIII. de bello Gallico. Fatetur enim Hirtius 'Novissime imperfecta [Cæsaris scripta] ab rebus gestis Alexandriæ confeci usque ad exitum non quidem civilis dissensionis, cujus finem nullum videmus, sed vitæ Cæsaris.'

Pharnaces Pontum occupat, in cives Romanos sævit. 42—47. *In Illyrico Gabinius suppetias Cornificio afferens improspere pugnat: rem restituit Vatinius, superato Octavio.*

Cap. 48—64. *In Hispania Cassius Longinus, avaritia exosus, orta conjuratione vix evadit: mox seditione facta ad Cordubam, rebus mire turbatis, ne Marcello Lepidoque et Trebonio se committat, aufugit, et in Ibero perit.*

Cap. 65—68. *Syriam, Ciliciam, Asiam, Cappadociam constituit Cæsar: in hac Bellonæ templum Lycomedi Bithynio adjudicat; Dejotaro, Gallogræciæ tetrarchæ, Pompeium secuto, ignoscit.* 69—78. *Pharnacem, dolose agentem, celeri victoria superat, Pontum recipit, Mithridatem Pergamenum regem Bosphori et Gallogræcorum tetrarcham constituit: in Italiam subito abit.*

BELLO Alexandrino conflato,[a] Cæsar Rhodo[2] atque ex Syria Ciliciaque omnem classem arcessit; Creta[b] sagittarios, equites ab rege Nabathæorum[c] Malcho[3] evocat; tormenta undique conquiri, et frumentum mitti, auxiliaque[d] adduci jubet. Interim munitiones quotidie operibus[e] augentur, atque omnes oppidi partes, quæ minus firmæ esse viderentur, testudinibus[f] atque[g] musculis aptantur:[4] ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur, quantumque aut ruinis dejicitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. Nam incendio fere tuta est

[a] *Confecto* Lov. *e Rh.* Edd. pp.—[b] vulgo *ex Cr.*—[c] *Navat.* Pet. Leid. Dorv.—[d] Mss. plerique et Edd. pp. carent τῷ *que*, non male.—[e] deest V. male.—[f] *Essent t.* Carr. B. V. *e. videntur* Mss. 6.—[g] *ac* Mss. plurimi et Edd. qdd. Al.

NOTÆ

2 *Rhodo*] Rhodus clara Maris Mediterranei insula, quæ nomen adhuc retinet, de qua supra.

3 *Ab rege Nabathæorum Malcho*] Nabathæam Strabo et Plinius Arabiam Petræam vocant. Gentis genus et nomen a *Nabaioth* primogenito Ismaëlis deductum est. Malchus ille eorum rex, quod Pachoro Parthorum regi auxilia misisset, grandi pecunia a L. Ventidio postea multatus est.

4 *Aptantur*] Minus apta vox videtur. Sic tamen Virgilius loquitur Æneidos l. III. 'Interea classem velis aptare jubebat Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.'

Alexandria, quod sine contignatione ac materia5 sunt ædificia, et[h] structuris atque fornicibus continentur, tectaque sunt rudere6 aut[i] pavimentis. Cæsar maxime studebat, ut, quam angustissimam partem oppidi palus[j] 7 a meridie interjecta efficiebat, hanc operibus vineisque8 agendis ab[k] reliqua parte urbis excluderet: illud spectans,9 primum, ut cum esset in duas partes urbs[l] divisa, acies uno consilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset; in primis vero, ut aqua pabuloque abundaret: quarum[m] alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat: quod[n] utrumque palus large præbere poterat.

2. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla aut mora inferebatur: nam in omnes partes, per quas fines Ægyptii regnumque pertinet, legatos conquisitoresque[o] 10 delectus[p] habendi causa miserant, magnumque numerum in oppidum telorum atque[q] tormentorum convexerant,[r] et innumerabilem multitudinem[s] adduxerant. Nec minus in urbe maximæ[t] armorum erant institutæ[u] officinæ. Servos præterea puberes armaverant, quibus domini locupletiores victum quotidianum stipendiumque præbebant. Hac mul-

atque. masculisque V.—[h] deest *et* L. sec. V. dein *ac f.* Mss. 5. *et* Pet.—[i] *ac* L. pr. —[j] *quam p.* Edd. R. V. M. paulo ante *quia* Ciacc. *qua* Lips.—[k] Sic Mss. meliores, non *a.* vulgo *sperans.*—[l] *Urbis* L. pr. Lov. Pal.—[m] *quorum* Lov.—[n] *quodque* Mss. et Edd. qdd.—[o] *Inquis.* L. sec. V.—[p] *dil.* Pet. L. pr. aliique.—[q] *ac* Mss. 4. et Edd. qdd.—[r] *miserant* Gr. Ed.—[s] *mult. admirab.* B. *ac inn.* Dorv. —[t] deest V.—[u] *const.* L. sec.—[v] *loca* Reg. B. L. sec. Vasc. M. deest V.—

NOTÆ

5 *Sine contignatione ac materia*] Materia est lignum. Unde materiari, ire lignatum.

6 *Rudere*] Rudus est materia pavimenti, nempe saxa recens contusa, seu testæ confractæ cum calce. Vitruvius l. VII. 'Tunc super stratum duces rudus,' id est, 'saxa contusa duabus partibus et una calcis temperatæ constitues.'

7 *Partem oppidi palus, &c.*] Palus est Mareotis aqua dulci constans, quæ a meridie circumdat Alexandriam: crescit ex multis Nili fossis et a lateribus influentibus, ut ait Strabo l. VII.

8 *Vineisque*] De vineis supra.

9 *Illud spectans*] Alii legunt *sperans.* Duo manuscripta Thuanæ biblioth. habent *exspectans.*

10 *Conquisitoresque*] Conquisitores ante delectum mittebantur, qu deligendos designarent milites,

titudine disposita, munitiones[v] semotarum partium tuebantur; veteranas cohortes vacuas[a] in celeberrimis urbis locis habebant, ut quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportuni essent. Omnibus viis atque angiportis triplicem[w] vallum obduxerant: erat autem quadrato exstructus saxo, neque minus quadraginta pedes altitudinis habebat:[x] quæque partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum tabulatorum munierant.[y] Præterea alias[z] ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; subjectisque eas[a] rotis, funibus jumentisque objectis, directis plateis in quamcumque[b] erat visum[c] partem movebant.

3. Urbs fertilissima et copiosissima[d] omnium rerum apparatus suggerebat. Ipsi homines, ingeniosissimi[e] atque acutissimi, quæ a nobis fieri viderant, ea solertia efficiebant, ut nostri illorum opera imitati[f] viderentur; et sua sponte multa reperiebant, unoque[g] tempore et nostras munitiones infestabant et suas[h] defendebant: atque hæc principes in conciliis[i] concionibusque[j] agitabant, 'Populum Romanum 'paulatim in consuetudinem ejus regni occupandi venire:[k] 'paucis annis antea Gabinium[11] cum exercitu[l] fuisse in 'Ægypto; Pompeium se ex fuga eodem[m] recepisse; Cæsa-

[a] *Otiosas.*

[w] *undique tr.* Lov. Édd. pp. *tr. omnem v.* Lov.—[x] *erant exstructæ* et *habebant* Lov. Dorv. L. sec. male *obstr.* B. vulgo *nec* contra Mss. meliores. *pedum* L. pr. Edd. pp.—[y] *commun.* L. pr.—[z] deest Ed. Ald. Gryph. aliisque.—[a] *eis* Edd. qdd.—[b] *quantumcumque* Pal.—[c] *usus* B. L. sec. Vasc. M. *movebat* Lov. L. sec. *movebatur* Dorv.—[d] *c. machinarum* Lov.—[e] *ingeniosi* Mss. 6. dein *acuti* Dorv.—[f] Sic Urs. Pet. Sc. Lov. Dorv. alii et Edd. Vett. *imitari. mirari.* L. pr.—[g] *unoquoque* Pet.—[h] *suasque* Lov. Dorv.—[i] Mss. et Edd. qdd. dein *contentionibus* V.—[j] *cogit.* V.—[k] Sic Pet. Sc. L. pr. B. V. &c. in Pal. Dorv. *venire in cons. ej. r. occ.* vulgo *ven. occ.* Ciaccon. delet τὸ *occup.*—[l] desunt *c. ex.* Lov.—[m] *eadem* Lov.—[n] Sic Pet. L. pr. sec.

NOTÆ

11 *Paucis annis antea Gabinium, &c.*] Ptolemæus rex Ægypti, ab Ægyptiis pulsus regno, petiit a Romanis ut per illos in regnum suum restitueretur. Quod et factum est, Berenice et Archelao, qui rerum ibi potiebantur, devictis, anno ab urbe condita IↃCXCIX, septennio scilicet ante hoc Alexandrinum bellum.

'rem[n] venisse cum copiis; neque morte Pompeii quicquam 'profectum, quo minus apud se Cæsar commoraretur: quem 'si non expulissent, futuram[o] ex regno provinciam:[12] idque 'agendum mature: namque eum, interclusum tempestatibus 'propter anni tempus,[13] recipere transmarina auxilia non 'posse.'

4. Interim dissensione orta inter Achillan, qui veterano exercitui præerat, et Arsinoën, regis Ptolemæi minorem filiam, ut supra demonstratum est,[p] cum uterque utrique insidiaretur[q] et summam imperii ipse[r] obtinere vellet, præoccupat Arsinoë per Ganymeden eunuchum, nutricium suum, atque Achillan interficit. Hoc occiso, ipsa sine ullo socio et custode[s] omne imperium obtinebat; exercitus Ganymedi transditur: is,[t] suscepto officio, largitionem in milites auget, reliqua[u] pari diligentia administrat.

5. Alexandria est fere[v] tota suffossa, specusque habet ad Nilum[14] pertinentes,[w] quibus aqua in privatas domos[x] inducitur, quæ paulatim[y] spatio temporis liquescit ac subsidit.[z] Hac uti domini ædificiorum atque[a] eorum familiæ[b] consue-

V. B. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. vulgo *ac C.* Mox contra Mss. o. vulgo *Cæs. ap. se.*—[o] *f. dicebant* Lov. Dorv. Pal. Edd. pp. male. V. ad B. G. I. 17.—[p] *Demonstravimus* L. pr.—[q] *insidiarentur* B.—[r] abest L. pr.—[s] *sine u. s. et c. ipsa* Pet. L. pr. B. V.—[t] *Hic* Mss. 3. Edd. pp.—[u] *et rel.* L. pr.—[v] *pene* L. pr.—[w] *pertingentes* V. L. sec. Dorv. Ed. Flor. sed V. ad B. Civ. III. 68. *a Nilo pert. a quib.* L. pr.—[x] *privatim per d.* L. sec.—[y] *paullum* V.—[z] *subsidet* Mss. 4. et Edd. pp. aliæque, male. V. ad VII. 64. et Gron. Obs. IV. 17.—[a] *ac* V.—[b] ita Mss. o. et Edd. Vett. At Scal. errore, credo, typothetarum, et

NOTÆ

12 *Futuram ex regno provinciam*] Populi Romani scilicet. Quod fiebat, cum ademtis legibus, magistratus Romanus mittebatur, vectigaliaque imponebantur.

13 *Propter anni tempus*] Hybernum, quod est a Suetonio dictum.

14 *Nilum*] Nilus fluviorum maximus, qui sua exundatione totam Ægyptum fœcundat. Nam Ægyptus per tantum spatium colitur quantum exundat ille. Cum vero exundat, perque agros feratur ille, non potest non turbida ejus aqua fieri. Illius exundationis causa diu torsit philosophos, latuitque, quamdiu latuit fons Nili, ad quem nemo pervenerat. Sed navigatio cum his temporibus omnia pervia fecerit, cognitum est tandem statis imbribus in Æthiopia, circa ineuntem Maium mensem, crescere flumen illum, neque nisi medio Junio propter cursus longitudinem, ejusmodi incrementa in Ægypto posse percipi.

verunt: nam, quæ flumine Nilo fertur, adeo[c] est limosa atque[d] turbida, ut multos variosque morbos efficiat: sed ea plebes[15] ac multitudo contenta est necessario, quod fons urbe tota nullus est. Hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur. Quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi: qui, distributi munitionum tuendarum causa, vicatim ex privatis ædificiis, specubus ac[e] puteis extracta aqua utebantur.

6. Hoc probato consilio, magnum ac difficile opus aggreditur. Interseptis[f] [b] enim specubus atque[g] omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprimere contendit. Hanc locis superioribus fundere in partem Cæsaris non intermittebat;[h] quamobrem salsior paulo præter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis[i] ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob causam[j] id accidisset: nec satis sibi ipsi credebant, cum se inferiores ejusdem generis ac saporis aqua dicerent[k] uti, atque ante consuessent:[l] vulgoque inter se conferebant, et degustando, quantum inter se differrent aquæ, cognoscebant. Parvo vero[m] temporis spatio, hæc propior bibi omnino[n] non poterat; illa inferior corruptior jam[o] salsiorque reperiebatur.

7. Quo facto dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ad extremum casum periculi[p] omnes deducti viderentur, atque alii morari[q] Cæsarem dicerent, quin naves conscendere juberet;[r] alii multo gravius extimescerent casum, quod neque celari Alexandrinis[s] possent in apparanda fuga, cum

[b] *Interstructis.*

Recentt. pleræque *familia.* dein *consuerunt* Mss. 3.—[c] *eo* Lov. Dorv.—[d] Ita Mss. o. et Edd. qdd. non *ac.*—[e] Ita Mss. 5. meliores, non *et.*—[f] *intersectis* Pal. B. Dorv. sed V. ad Front. I. 5, 11.—[g] *ac* V.—[h] *intermittebant* L. sec. V. Statim *quam ob causam* Pet. B. Leidd. V. Ed. Steph.—[i] *primis* Edd. pp.—[j] *rem* Pet. B. L. pr. V. Ed. Steph.—[k] *aquæ digererent* Lov. *digererent* L. pr. *aqua* Glossam putat Heins.—[l] *antea* L. pr. *consuerant* Mss. 3. *consueverant* Edd. pp.—[m] *Autem* Lov.—[n] Sic Mss. o. et Edd. qdd. non *non p. omn.*—[o] deest L. pr. —[p] vulgo deest hæc vox. dein *ducti* Pal.—[q] *nihil m.* B. a m. sec.—[r] *juberent* B. male. *quin* valet *qui non.*—[s] vulgo *Alexandrinos* et *c. hi tam.*—[t] Abest Lov.

NOTÆ

15 *Sed ea plebes*] Plebs. Sic etiam Sallustius loquitur.

tam parvo spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminentibus atque insequentibus, ullus in naves receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Cæsaris, quam domiciliis ipsorum non moverat, quod ea se fidelem palam nostris esse[t] simulabat, et descivisse[u] a suis videbatur; ut, si mihi defendendi essent Alexandrini,[16] quod neque fallaces[v] essent, neque temerarii, multa oratio frustra absumeretur. Cum vero uno tempore et natio eorum et natura cognoscatur; aptissimum esse hoc[w] genus ad proditionem, nemo dubitare potest.

8. Cæsar suorum[x] timorem consolatione et ratione minuebat.[y] Nam 'puteis fossis[z] aquam dulcem posse reperiri' affirmabat: 'omnia enim littora naturaliter aquæ dulcis 'venas habere. Quod si alia esset littoris Ægyptii[a] natura, 'atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere 'tenerent, neque hostes classem haberent,[b] prohiberi[c] sese 'non posse, quo minus quotidie aquam navibus peterent,[d] 'vel a sinistra parte a Paraetonio,[e] [17] vel a[f] dextra ab in'sula;[18] quæ diversæ navigationes nunquam uno tempore 'adversis ventis præcluderentur. Fugæ vero nullum esse[g] 'consilium non solum iis, qui primam dignitatem haberent,[c] 'sed ne iis quidem, qui nihil præterquam de vita cogita'rent: magno[h] negotio impetus hostium adversos ex muni'tionibus[i] sustineri, quibus relictis, nec loco nec numero

[c] *Qui præferrent honorem* omnibus rebus.

—[u] *discessisse* Lov. Pal. Dorv. Edd. pp.—[v] *Faciles* L. pr.—[w] *id* L. sec. B.—[x] *eorum* Pal. *suis* L. sec. *collatione* Scal. L. pr.—[y] *muniebat* B. V.—[z] *et f.* Pal. *fossisque* Edd. qdd. male. V. c. 9.—[a] *Ægypti* Mss. qdd. *Æ. n. aquæ* Lov.—[b] deest L. pr.—[c] *prohibere* Pet. Lov. L. pr. V. B. *sese non* abest L. pr. *possent* Pet. Lov. L. pr. V.—[d] *petere* L. pr. Sc. Lov. Dorv. B. Edd. pp.—[e] *Paratonio* Mss. plerique. *Paratonis* Sc. L. pr.—[f] deest præp. Pet. V. *a dextra in s.* Edd. pp.—[g] *esset* Lov.—[h] *sine m.* Scal. dein *inpetum* L. pr.—[i] *adversis m.* L. pr.

NOTÆ

16 *Ut, si mihi defendendi essent Alexandrini*] Locus sine dubio corruptus. Variant Mss. sed vix sani quicquam potest ex iis elici.

17 *Parætonio*] Parætonium urbs Ægypti, quæ et portum habet ad ostium Canopicum. Hodie *Porto Rassa.*

18 *Ab insula*] Hæc insula est Pharos, de qua commemoravit in fine superioris libri.

'pares esse posse:[j] magnam[k] autem moram et difficultatem 'ascensum in naves habere, præsertim ex scaphis: summam esse contra in Alexandrinis velocitatem, locorumque 'et ædificiorum notitiam:[l] hos, præcipue in victoria[m] inso'lentes, præcursuros,[n] et loca excelsiora atque ædificia oc'cupaturos; ita[o] fuga navibusque nostros prohibituros: pro'inde ejus consilii obliviscerentur, atque omni ratione esse 'vincendum[p] cogitarent.'

9. Hac oratione apud suos[q] habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum[r] conferant, neve quam partem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una nocte vis aquæ dulcis inventa est. Ita operosis[s] Alexandrinorum machinationibus, maximisque conatibus, non longi temporis labore occursum est. Eo biduo legio XXXVII. ex dedititiis Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis,[t] imposita in naves a Domitio Calvino, ad littora Africæ, paulo supra[u] Alexandriam, delata est. Hæ naves Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur: sed loca sunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. Hi cum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur, navigio actuario Cæsarem faciunt certiorem.

10. Cæsar, ut per se consilium caperet, quid faciendum videretur, navem[v] conscendit, atque[w] omnem classe se sequi[x] jussit, nullis nostris militibus impositis; quod, cum longius paulo discederet, munitiones nudare nolebat. Cumque ad eum locum accessisset,[y] qui appellatur Chersonesus,[z] [19]

---

sustinerent Lov.—[j] *possent* Lov. Dorv. Edd. pp. *possunt* Pal.—[k] *dicebant* additur Lov. Pal. Dorv. L. sec Edd. pp. Male. V. ad B. G. I. 17.—[l] *locorum et æd. notitia* B. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. Str. *ædificationum* L. pr.—[m] *victoriam* L. sec.—[n] *præcurrituros* L. pr.—[o] *ita tamen* L. pr.—[p] *vivendum* Lov.—[q] *eos* Mss. 5. Edd. pp.—[r] *animos* Pal. L. sec. Dorv.—[s] *oppressis* Lov.—[t] *tormentisque* Mss. 3. *inpositi* Pal. *inpositis* Lov. Edd. pp.—[u] deest Scal. L. pr.—[v] Sic Mss. plerique, non *navim.*—[w] *seque* Reg. L. sec. Edd. Vasc. Steph. Gr. post.—[x] Sic Mss. mei et

NOTÆ

19 *Chersonesus*] Magnam Chersonesum supra Alexandriam occasum versus constituit Ptolemæus IV. 18.: VI aut VII leucis abest ab Alexandria,

aquandique causa remiges in terram[a] exposuisset, nonnulli ex eo numero, cum longius a navibus prædatum processissent, ab equitibus hostium sunt excepti: ex iis cognoverunt, Cæsarem ipsum in[b] classe venisse, nec ullos milites in navibus habere. Qua re comperta, magnam sibi facultatem fortunam obtulisse bene gerendæ rei crediderunt. Itaque naves omnes, quas paratas habuerant ad navigandum, propugnatoribus instruxerunt, Cæsarique redeunti cum classe occurrerunt:[c] qui duabus de causis eo die dimicare nolebat, quod et[d] nullos milites in navibus habebat, et post[e] horam decimam diei res agebatur, nox autem allatura[f] videbatur majorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant: sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum; quod nulla satis idonea esset hortatio, quæ[g] neque virtutem posset notare, neque inertiam. Quibus de causis naves, quas potuit, Cæsar ad terram detrahit,[h] quem in locum illos successuros[i] non existimabat.

11. Erat una navis Rhodia in dextro Cæsaris cornu, longe ab reliquis[j] collocata. Hanc conspicati[k] hostes non tenuerunt[l] sese, magnoque impetu quatuor ad eam constratæ[m] naves et complures apertæ contenderunt. Cui coactus est Cæsar ferre subsidium, ne turpem[n] in conspectu contumeliam acciperet; quanquam si quid gravius illis accidisset, merito casurum[o] judicabat.[20] Prælium commissum est[p]

Eliens. aliique, et Edd. pp. Gryph. et aliæ. *subsequi* Vir d. vulgo abest *se.*—[y] *accessissent* Mss. 8. Edd. pp. *adpellabatur* V.—[z] Sic vel *Chersonensus* Mss. Pet. Sc. L. pr. Pal. Lov. Dorv. Edd. Vasc. Steph. aliæ. *Chernon.* Mss. 3. vulgo *Cherron.*—[a] desunt *in t.* Pal. *exposuissent* Mss. 6. *exposuit* Edd. pp.—[b] *cum* B.—[c] *occurrunt* Dorv.—[d] deest Mss. et Edd. quibusd.—[e] *et quod p.* Edd. pp.—[f] *illat.* V.—[g] Sic Mss. et Edd. Vett. non *qua.*—[h] *detraxit* Mss. nonnulli et Edd. Vett.—[i] *succensores* Scal.—[j] *longeque a r.* Lov. Pal. L. sec. Dorv. Edd. pp.—[k] *hac conspicata* Lov.—[l] *junxerunt* Lov. *verterunt* L. pr. e Glossa. *se* Lov. Pal.—[m] *rostratæ* Mss. 5. et Ciacc. male. V. ad III. 101.—[n] vulgo *ne turpiter* et mox *illi.*—[o] *casum* L. pr.—[p] abest Scal. *con-*

NOTÆ

vocaturque *Bosire.* Ubi antiqua urbs Busiris olim posita, cujus nunc visuntur mœnia vacua. Chersonesus porro Græce peninsula est, quo nomine multæ terræ designantur.

20 *Merito casurum judicabat*] Quod scilicet se a reliquis longius segregarat.

magna contentione Rhodiorum: qui, cum[q] in omnibus dimicationibus et scientia et virtute præstitissent, tum maxime illo[r] tempore totum onus sustinere non recusabant, ne quod suorum culpa detrimentum acceptum videretur. Ita prælium secundissimum est factum. Capta est una hostium quadriremis, depressa est altera: deinde (duæ) omnibus[s] epibatis nudatæ:[21] magna præterea multitudo in reliquis navibus propugnatorum est interfecta. Quod nisi nox prælium diremisset, tota classe hostium Cæsar potitus esset. Hac calamitate perterritis hostibus, adverso vento leniter flante, naves onerarias Cæsar remulco[22] victricibus suis navibus[t] Alexandriam deducit.

12. Eo detrimento adeo sunt fracti[u] Alexandrini, cum jam non virtute propugnatorum,[v] sed scientia classiariorum,[w] se victos viderent, * * quibus et superioribus locis[23] sublevabantur, ut ex ædificiis defendi possent: et materiam cunctam objicerent, quod nostræ classis oppugnationem etiam ad terram verebantur. Iidem,[x] postea quam Ganymedes in concilio[y] confirmavit, sese et[z] eas, quæ essent amissæ, restituturum et numerum adaucturum, magna spe et fiducia[a] veteres reficere naves, accuratiusque[b] huic rei studere

---

tentio Sc. Pet. V. *Rhodiarum* Lov.—[q] *tum* L. pr.—[r] *in illo* L. pr. bene: V. Arntz. ad Aur. V. Ill. c. 24.—[s] vulgo *omnes.*—[t] deest vulgo. *reducit* B.—[u] *strati* V.—[v] Ita Mss. pro *n. j. pugnat.* male L. pr. V. c. 46. et Gron.—[w] *et navigatorum* addunt Reg. V. B. L. sec. *et navigiorum* Carr. *se dev.* Lov. P. Dorv. Edd. pp. *devictos se* L. sec. bene.—[x] *Idem* et *item* Mss. et Edd. qdd.—[y] *consilio* Edd. pp. *confirmaverat* Mss. 3. Edd. pp.—[z] deest copula Mss. 3. Edd. pp. *ut* L. pr.—[a] *fiduciaque* Mss. 4. Edd. pp.—[b] *acceleratiusque* Dorv. Pal. *constit.* Edd. pp.—[c] *ex* Mss. aliquot.—[f] *miserant*

NOTÆ

21 *Deinde (duæ) omnibus epibatis nudatæ*] Epibatæ vox Græca quæ *ascensores* significat. Turnebus huic lectioni favet, bene, mea quidem sententia. Adjuvat hanc conjecturam quod duo Mss. Thuanæ bibliothecæ habent *omnibus.* Nihil autem est facilius quam ex *duæ* factum esse *deinde.*

22 *Remulco*] De remulco supra dictum.

23 *Quibus et superioribus locis*] Magna lacuna, quæ sit ope cujusdam exemplaris hactenus invisi explenda, qua fortasse commemoratum fuerat incendium illud, quo compulsus est periculum propulsare, quo incendio magna bibliotheca conflagravit, teste Plutarcho in Cæsare.

atque inservire instituerunt: ac, tametsi amplius CX[e] navibus longis in portu navalibusque amiserant,[f] non[g] tamen reparandæ classis cogitationem deposuerunt: videbant enim, non auxilia Cæsari,[h] non commeatus supportari posse, si classe ipsi valerent. Præterea nautici homines, [i]urbis et regionis maritimæ, quotidianoque usu[j] a pueris exercitati, ad naturale ac domesticum bonum refugere cupiebant, et, quantum parvulis navigiis profecissent, sentiebant. Itaque omni studio ad parandam[k] classem incubuerunt.

13. Erant omnibus ostiis Nili[24] custodiæ exigendi portorii[l] causa dispositæ. Naves veteres[m] erant in occultis regiæ navalibus, quibus multis annis ad navigandum non erant usi. Has reficiebant; illas Alexandriam revocabant. Deerant remi; porticus, gymnasia, ædificia publica detegebant, asseres remorum usum[n] obtinebant: aliud naturalis[o] solertia, aliud urbis copia subministrabat.[p] Postremo non longam navigationem parabant, sed præsentis temporis necessitati serviebant, et in ipso portu confligendum videbant.[q] Itaque paucis diebus,[r] contra omnium opinionem, quadriremes duas et viginti,[s] quinqueremes quinque confecerunt. Ad has minores apertasque[t] complures adjecerunt, et, in portu periclitati remigio, quid quæque earum efficere[u] posset, idoneos milites imposuerunt, seque ad confligendum omnibus rebus paraverunt. Cæsar Rhodias naves novem habebat, (nam, decem missis, una in cursu littore Ægyptio[v] defecerat,) Ponticas[w] octo, Lycias[25] quinque, ex Asia duo-

Mss. 5. Edd. pp.—[g] deest Mss. 3. qui habent *cog. habuerunt. dispos.* V. *deposuerant* L. pr.—[h] Ita R. Steph. Ciacc. Scal. et seqq. Mss. o. *Cæsaris.*—[i] Sic Mss. mei o. vulgo addunt *et.*—[j] *quotidiano u.* Edd. pp. Vasc. Steph. et Mss. Lov. Dorv.—[k] *repar.* L. pr.—[l] *portarii* Mss. quid. *portus* Lov.—[m] deest Pal. Dorv.—[n] *Ad r. usum: al.* Lov. Pal. Dorv. *usu* L. pr. *obtinebat* abest quoque L. sec.—[o] *naturali* Lov. Dorv. L. sec.—[p] *ministr.* L. pr.—[q] *videbatur* Dorv. —[r] desunt *p. d.* Edd. pp. *pauca c.* Lov. *diebus* deest V.—[s] XII Pal.—[t] *apertas c.* Lov. Dorv. Edd. pp. *quam pl.* L. pr. ut alibi.—[u] *effugere* Lov.—[v] *Ægypto* L. pr.—[w] *Pontias* Lov. Dorv. Pal. L. sec.—[x] Sic Mss. o. et Edd.

NOTÆ

24 *Omnibus ostiis Nili*] Sunt septem ostia Nili.

25 *Lycias*] Lycia Asiæ regio in qua sunt Xanthus et Patara urbes. Ly-

decim. Ex his erant quinqueremes[96] quinque et[x] quadriremes decem: reliquæ infra hanc magnitudinem, et pleræque apertæ. Tamen virtute militum confisus, cognitis[y] hostium copiis, se ad dimicandum parabat.

14. Postquam eo ventum est,[z] ut sibi uterque[a] eorum confideret; Cæsar Pharon classe[b] circumvehitur, adversasque[c] naves hostibus constituit; in dextro cornu Rhodias[d] collocat, in sinistro Ponticas:[e] inter has spatium quadringentorum[f] passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naves videbatur. Post hunc ordinem reliquas naves subsidio distribuit: quæ quamque[g] earum sequatur, et, cui subveniat, constituit atque imperat. Non dubitanter Alex-

Vett. nisi quod absit iis numerus v. vulgo *q.* v. *er.* deest *erant* Cuj. *quinque biremes et* Pal. Lov. et Dorv.—[y] *cognita* Lov.—[z] deest V.—[a] non comparet in L. pr.—[b] *classi* L. pr.—[c] *adversisque* Lov.—[d] *Rhodia* Pet. Lov. V. *locat* L. pr.—[e] *Ponticos* et *hos* Pet. Lov. V. *Pontias* Dorv.—[f] D B. Edd. pp. *pedum* Mss. 2. *reliquit* Mss. 4. Edd. pp.—[g] *quam quisque* Lov. Pal. Edd. R. M. V.

NOTÆ

cios laudat Strabo, quod cum essent mari potentes, et XXIII urbes haberent et naves, vicinique essent Cilicibus qui piraticam exercebant, nullo tamen turpis lucri amore in maleficium impulsi sunt. Unde illis contigerit, Romanorum permissu patrias leges et libertatem retinuisse, jampridem deletis Cilicibus a Servilio Isaurico et Pompeio Magno.

26 *Ex his erant quinqueremes, &c.*] Naves quæ V et IV remorum ordinibus agebantur. Sed quoniam ejusmodi ordinum non semel mentio fiet, sciendum primas naves uno fuisse ordine remorum contentas, deinde hominum industria res augente, duos ordines remorum inventos, inde tres ordines, tum quatuor, postea quinque. *Dicrotæ* Græco nomine, et *biremes* Latino dictæ sunt quæ binis ordinibus remorum agebantur, quæ ternis, *triremes,* quæ quaternis, *quadriremes,* quæ quinis, *quinqueremes,* et sic de aliis. Nam sensim res usque eo increvit, ut naves non jam differrent a domo stabili quod ad usum pertinet. Illi autem ordines erant alii aliis superiores, quod cum ex numismatis intelligitur, tum ex aliquot auctorum locis. Declarat potissimum ille Livii ex III. dec. l. 10. 'Classis Punica ad Uticam stationem habebat. Ex ea tres quadriremes, seu clam misso a Carthagine nuntio uti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat sine publica fide auso facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressæ sunt. Sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem navem, et defendebatur egregie quoad tela suppeditarunt.' Quo ex loco intelligitur quinqueremes fuisse altiores, quia plures erant ordines alii aliis superiores et inferiores, item fuisse celeriores quia plures habebant remos.

andrini classem producunt atque instruunt: in fronte collocant duas et viginti, reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. Magnum præterea numerum minorum navigiorum et scapharum[h] producunt cum malleolis ignibusque,[27] si quid ipsa multitudo, et clamor, et flamma nostris terroris afferre possent. Erant inter duas classes vada transitu angusto, quæ pertinent ad regionem Africæ: (sic enim prædicant,[28] partem esse Alexandriæ dimidiam Africæ:[i]) satisque diu inter ipsos est expectatum, ab utris[j] transeundi fieret initium; propterea quod, eis[k] qui intrassent, et[l] ad explicandam classem, et ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores[m] fore videbantur.

15. Rhodiis navibus præerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum nostris hominibus, quam cum Græcis, comparandus. Hic ob notissimam scientiam atque animi[n] magnitudinem delectus est ab Rhodiis, qui imperium classis obtineret. Qui, ubi Cæsaris animum advertit, 'Videris mihi,'[o] inquit, 'Cæsar, vereri, si hæc vada primis navibus intraveris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam classem possis[p] explicare. Nobis rem committe, nos prælium sustinebimus, (neque tuum judicium fallemus,) dum reliqui subsequantur: hos[q] quidem diutius in nostro con-

quæ quam quisque Dorv. *earum* abest Edd. pp. sed V. ad B. G. I. 39.—[h] *scaphas* x Lov. Edd. pp. x addunt etiam Pal. Dorv. Leid. sec.—[i] desunt verba parenthesi inclusa Edd. R. M. V.—[j] *a quibus* Lov. Pal. Dorv. L. sec. Edd. pp. V. ad v. 44.—[k] vulgo *eo.*—[l] deest copula Mss. et Edd. qq.—[m] *exped.* C. Lov. Edd. R. M. V. perperam.—[n] *animique* Mss. 3. Edd. pp.—[o] deest Edd. R. M. V. dein vulgo *primus. intraris* L. pr. V.—[p] *potueris* Urs. B. L. sec. V. Ed. Flor.—[q] *hostes* Reg. Dorv. Pal. B.—[r] *pugna progressis* L. pr. Lov.—

NOTÆ

27 *Malleolis ignibusque*] Malleolus sic ab Ammiano Marcellino describitur IV. 18. 'Malleoli teli genus figuratur hac specie. Sagitta est cannea inter spiculum et arundinem multifido ferro coagmentata, quæ in muliebris coli formam quo nentur lintea stamina concavatur, ventre subtiliter et plurifariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento et sic emissa lentius arcu invalido ignitur (ictu enim rapidiore extinguitur) si hæserit usquam, tenaciter cremat, aquisque conspersa acriores excitat æstus incendiorum, nec remedio ullo quam superposito pulvere consopitur.'

28 *Sic enim prædicant, &c.*] Qui terram in partes tres diviserant, Europam ab Asia et Africa Mari Mediter-

'spectu gloriari, magno nobis et dedecori et dolori est.' Cæsar illum adhortatus, atque omnibus laudibus prosecutus, dat signum pugnæ. Progressas ultra[r] vadum quatuor Rhodias naves circumsistunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. Sustinent illi, atque arte solertiaque se explicant: ac tantum doctrina potuit, ut in[s] dispari numero nulla transversa hosti[t] objiceretur, nullius remi[u] detergerentur, sed semper venientibus adversæ occurrerent. Interim sunt reliquæ subsecutæ. Tum necessario discessum ab arte est,[29] propter angustias loci, atque omne certamen in virtute constitit. Neque vero Alexandriæ fuit quisquam aut nostrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut in oppugnatione[v] occupatum animum haberet,[w] quin altissima tecta peteret, atque[x] ex omni prospectu locum spectaculo caperet,[a] precibusque et votis victoriam suis ab Diis immortalibus exposceret.[y] [30]

16. Minime autem par erat prælii[z] certamen: nostris enim prorsus[31] neque terra neque mari effugium dabatur victis, omniaque victoribus erant futura in incerto:[32] illi, si superassent navibus, omnia tenerent; si inferiores fuissent, re-

[a] *Undecumque poterat prospici caperet locum ad spectandum* prælium.

[s] deest Pet.—[t] *hostibus* V.—[u] *remis* B. Edd. Vasc. Gr. post. Str. *naves decederent* Lov. Pal. Dorv. Edd. R. M. V. male. V. Brant. et alios passim.—[v] *pugna* Pet. Sc. L. pr. V. B. *in* abest Pal. B. male. deficit hic rursus Dorv. usque ad c. 46.—[w] *haberent* Sc.—[x] desunt usque ad finem Cap. in Lov. Edd. R. M. V. *prospectando loco spectaculum* L. sec. *in o. prospiciundo loco spectaculum* B. *prospectando spectaculum* V. *prospectando loco spectandum* Pal.—[y] *peteret* Pal.—[z] Sic Mss. meliores. non *er. p. M. enim* Mss. 3.—[a] *reliquum futurum quod p.*

NOTÆ

raneo disterminarant, Asiam vero ab Africa flumine Nilo, quod cum plura habeat ostia, sitque illud ad occidentem quod Canopicum dicitur, juxta quod est Alexandria, jure a Plinio v. 10. in parte Africæ dicitur condita.

29 *Necessario discessum ab arte est*] Regendarum navium.

30 *Suis ab Diis immortalibus exposceret*] Non ut supra de Massiliensibus in lib. II. de bello civili, *ab Diis exposceret*, sed *ab suis*. Nam Ægyptiis sui erant Dii, non aliis tantum gentibus communes, sed aliis etiam gentibus exosi. Virgil. 'Omnigenumque Deum monstra, et latrator Anubis.'

31 *Nostris enim prorsus, &c.*] Quia plures hostes quam amici.

32 *Omniaque victoribus erant futura in incerto*] Quia plura adhuc vincenda pericula.

liquam tamen fortunam periclitarentur.[a] Simul illud grave ac miserum videbatur, perpaucos de summa rerum[b] ac de salute omnium decertare: quorum si qui[c] aut animo aut virtute cessisset, reliquis etiam esset cavendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus[d] sæpenumero Cæsar suis exposuerat, ut hoc majori[e] animo contenderent, quod omnium salutem sibi commendatam viderent. Eadem suum[f] quisque contubernalem, amicum, notum[g] prosequens erat obtestatus, ne suam atque omnium falleret[h] opinionem, quorum judicio delectus ad pugnam proficisceretur. Itaque hoc animo est decertatum, ut neque maritimis[33] nauticisque[i] solertia atque ars præsidium ferret; neque numero navium præstantibus multitudo prodesset, neque flexi ad virtutem[34] ex[j] tanta multitudine viri virtuti nostrorum possent adæquari. Capitur hoc prælio quinqueremis una et biremis[k] cum defensoribus[l] remigibusque, et deprimuntur tres, nostris incolumibus omnibus: reliquæ[m] propinquam[35] fugam ad oppidum capiunt, quas protexerunt ex molibus atque ædificiis imminentibus, et nostros adire propius prohibuerunt.

17. Hoc ne sibi sæpius accidere posset, omni ratione Cæsar contendendum existimavit, ut insulam molemque,[36]

Lov. Brant. Pal. *reliqua tum fortuna p.* L. sec. Vasc. M. *tum* B. deest Edd. R. M. V.—[b] desunt *d. s. rerum* L. pr. qui habet *ac de summa S. O. rerum* abest Pet. Lov. V. Br. et Edd. Vett. præter Vasc. Steph. Gr. post. *eorum* Pal. *re* Ciacc. V. ad B. C. I. 21.—[c] Ita Pet. L. pr. Scal. non *quis.* V. ad B. G. I. 48. *cessissent* V.—[d] abest Lov.—[e] *majore* Mss. et Edd. qdd.—[f] *sibi* Edd. R. M. V.—[g] *notumque* B. L. sec.—[h] *fallat* L. sec.—[i] *neque nauticis* L. pr.—[j] *e* Pet. L. pr. V.—[k] Sic Urs. Cuj. Pet. Sc. L. pr. V. Edd. Scal. et seqq. Aldus, Vasc. Steph. Gryph. non habent *et biremis.* Pal. Lov. L. sec. Br. Edd. pp. Ber. *capiuntur h. p.* x *biremes cum d.* Bong. C. *h. p. q. u. et biremes* x.—[l] *de suis* B. V.—[m] *reliqui* Edd. pp.—[n] *considerabat* Lov.—[o] *quosque* Lips. bene.—[p] deest

NOTÆ

33 *Maritimis, &c.*] Supple *Alexandrinis.* In hac enim arte solertes supra dicti sunt.

34 *Neque flexi ad virtutem, &c.*] Ms. Victorinum habet: 'Neque flecti ad virtutem ex tanta multitudine hostium, neque virtutes nostrorum possent adæquare.'

35 *Propinquam*] Ms. Victorinum unum, unum item Thuanum habent *propinquum,* quod melius videtur.

36 *Ut insulam molemque, &c.*] De quibus supra in fine primi libri.

ad insulam pertinentem, in suam redigeret potestatem: perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido, et illam et urbem uno tempore tentari posse confidebat.[n] Quo capto consilio, cohortes decem et levis armaturæ electos, quos[o] idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in navigia minora scaphasque[p] imponit: inde alteram insulæ partem[37] distinendæ[q] manus causa constratis navibus aggreditur, præmiis[r] magnis propositis, qui primus insulam cepisset. Ac primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt: uno enim tempore et ex tectis ædificiorum[s] propugnabant, et littora armati defendebant; quo[t] propter asperitatem loci non facilis nostris aditus dabatur; et scaphis navibusque longis quinque mobiliter[u] et scienter angustias loci tuebantur.[38] Sed ubi,[v] primum locis cognitis vadisque pertentatis, pauci nostri in littore constiterunt,[w] atque hos sunt alii subsecuti, constanterque[39] in eos, qui in littore æquo institerant, impetum fecerunt; omnes Pharitæ terga verterunt. His pulsis,[x] custodia portus relicta, ad littora et vicum[y] applicaverunt, seque ex navibus ad tuenda ædificia ejecerunt.

18. Neque vero[z] diutius ipsi ea munitione se continere potuerunt: etsi[a] erat non dissimile, atque Alexandriæ, genus ædificiorum, ut minora majoribus[b] conferantur, turresque

Lov. *inposuit* Pal. B.—[q] *destinendæ, detinendæ* Mss. qdd. male. Vulgo autem aberat *inde*, et contra edebatur *cum const.*—[r] *præmiisque* L. pr. Urs. Lov. V. *primi cepissent* Edd. R. M. V. aliæque. dein vulgo *at primum* L. pr.—[s] deest L. pr.—[t] *qua* Lov. Pal. L. sec. Edd. pp.—[u] *nobil.* Lov.—[v] *ut* B. vulgo *loc. pr.* contra Mss. et Edd. Vasc. Steph. aliasque.—[w] desunt usque ad *æquo* in Lov. Pal. L. sec.—[x] *Hi pulsi* B. L. sec. V. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. Str.—[y] *portum* Pet. *adplicuerunt* Lov. *adplicarunt* Edd. qdd. *adplicare* V.—[z] *illo* Lov.—[a] deest uti et *atque* L. sec. Pal. Lov. Br. Edd. pp. *quamvis esset diss. aliorum atque A.* Edd. Vasc. Gr. post. Str. Ms. B. nisi quod in eo sit *illorum.*—[b] *minor.*

NOTÆ

37 *Alteram insulæ partem, &c.*] Cum in superiore libro Pharon a se occupatam Cæsar scripserit, verisimile est non tota insula fuisse potitum, sed partem aliquam in hostium remansisse potestate, ut ex iis quæ sequuntur videre licet.

38 *Mobiliter et scienter angustias loci tuebantur*] Has nempe angustias quas moles in altum jacta efficiebat, quas supra angustum iter vocat.

39 *Constanterque*] Statariam pugnam pugnantes, non mobilem et incertam ut in mari.

editæ et conjunctæ[c] muri locum obtinebant:[d] neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum. Sed terror hominibus[d] mentem consiliumque[e] eripit, et membra debilitat: ut tunc accidit. Qui[f] se in æquo loco ac plano pares esse confidebant, iidem, perterriti fuga suorum et cæde paucorum, triginta pedum altitudine[g] in ædificiis consistere[h] ausi non sunt, seque[i] per molem in mare præcipitaverunt, et octingentorum passuum intervallo ad oppidum[j] enataverunt. Multi tamen ex iis capti interfectique sunt, sed numerus captivorum[k] omnino fuit DC.

19. Cæsar, præda militibus concessa, ædificia diripi jussit, castellumque ad pontem,[40] qui propior[l] erat Pharo, communivit,[m] atque ibi præsidium posuit. Hunc fuga[n] Pharitæ reliquerant; fortiorem[o] illum propioremque oppido Alexandrini tuebantur. Sed eum postero die simili ratione aggreditur, quod,[p] his obtentis duobus, omnem navigiorum excursum et repentina latrocinia sublatum iri videbatur.[q] Jamque eos, qui præsidio[r] eum locum tenebant, tormentis ex[s] navibus sagittisque depulerat,[t] atque in oppidum redegerat; et cohortium trium instar in terram exposuerat: non enim plures consistere angustiæ loci[u] patiebantur; reliquæ copiæ in navibus[v] stationem obtinebant. Quo facto imperat, pontem adversus hostem prævallari, et, qua exitus navibus erat

[d] *Et turres altæ et continentes pro muro erant.*

L. pr. Lov. *circumfer.* L. pr.—[c] *munitæ* L. pr. a m. pr.—[d] *omnibus* V.—[e] *auxil.* B.—[f] *Nam qui* Reg. B. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. Str.—[g] *in alt.* L. pr.—[h] *constare* L. pr. Edd. R. M. V.—[i] *sed p.* Scal.—[j] desunt V.—[k] *eorum capt.* Lov. Pal.—[l] *Prior* Lov. V.—[m] *communit* L. pr. *communiit* Lov.—[n] deest Pet.—[o] *certiorem* Sc. L. pr. Pal. Lov Edd. R. M. V. Hinc non male *citeriorem* Ed. R. Steph. *illo* L. sec. *propinquioremque* dein V.—[p] deest L. pr. *hisque* Lov.—[q] *sublaturi videbantur* Pal. Lov. *videbantur* Leidd. B. Edd. pp. Vasc. Steph. et aliæ. *ire* Pet. a m. pr.—[r] *pro pr.* B.—[s] Ita Mss. non *e.*—[t] *depulerant, redegerant, exposuerant* Edd. R. M. V.—[u] deest Lov.—[v] *naves* Lov.—[w] *instr.* L. pr.

NOTÆ

40 *Castellumque ad pontem, &c.*] Supra dictum est a Cæsare Pharum insulam ponte cum oppido conjungi. Hirtius vero in parte pontis quæ propior erat Pharo, præsidium a Cæsare fuisse constitutum dicit.

fornice exstructo,[w] quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri[x] atque obstrui: quorum altero opere effecto,[41] ut[y] nulla omnino scapha egredi posset, altero instituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex oppido se ejecerunt, et contra munitiones pontis latiore[z] loco constiterunt; eodemque tempore, quæ consueverant navigia per pontes ad incendia onerariarum[a] [42] emittere, ad molem constituerunt.[b] Pugnabatur a nobis[c] ex ponte, ex mole; ab illis ex area,[d] quæ erat adversus pontem, et ex navibus contra molem.

20. In his rebus occupato Cæsare, militesque hortante, remigum magnus numerus et classiariorum ex longis navibus nostris in molem se ejecit. Pars eorum studio spectandi ferebatur,[e] pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum, navigia hostium lapidibus ac fundis a mole repellebant, ac multum proficere multitudine telorum videbantur. Sed, postquam ultra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex navibus Alexandrini pauci; ut sine signis certisque ordinibus, sine ratione[f] prodierant, sic temere in naves refugere cœperunt.[g] Quorum fuga incitati Alexandrini plures[h] ex navibus egrediebantur, nostrosque acrius perturbatos insequebantur. Simul, qui in navibus longis remanserant,[43] scalas rapere[44] navesque a terra repellere properabant, ne hostes navibus potirentur. Quibus omnibus rebus[i] perturbati milites nostri cohortium trium, quæ[j] in ponte ac prima mole constiterant, cum post se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, magnam vim telorum ad-

—[x] *inpleri* Lov. Pal. L. sec. Edd. R. M. V.—[y] vulgo deest *ut*, et major distinctio ponitur post *posset*. item *ejecere*.—[z] *latiori* Mss. 3. Edd. pp.—[a] *onerariorum* Edd. qdd.—[b] *constiter*. Edd. Fl. Steph. Gryph. male.—[c] Sic Mss. Urs. et mei omnes, non *nostris*.—[d] *exque a*. Edd. pp. *ara* V. *archa* L. pr. [e] *effer*. B. dein *judicabantur* Pal. pro *videb*.—[f] *sineque r*. Pal. B. cum Ed. Rom. L. sec. Edd. qdd.—[g] *se in naves receperunt* Pal. B. L. sec. *fugere* L. pr. —[h] vulgo deest *plures*.—[i] deest L. sec.—[j] *qui* Edd. qdd.—[k] *a t*. Mss. et Edd.

NOTÆ

41 *Quorum altero opere effecto*] Scilicet pontis fornice oppleto.

42 *Ad incendia onerariarum*] Supple *Romanarum*.

43 *Simul, qui in navibus longis remanserant*] Romanis.

44 *Scalas rapere*] Quibus in naves ascenditur, ne iis utantur hostes ad ascensum.

versi sustinerent, veriti, ne ab tergo[k] circumvenirentur, et discessu navium omnino reditu intercluderentur, munitionem in ponte[l] institutam reliquerunt, et magno cursu incitati ad naves contenderunt: quorum pars, proximas nacta naves, multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens, et dubitans quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est; nonnulli feliciore[m] exitu, expeditas ad anchoram[n] naves consecuti, incolumes discesserunt; pauci, allevati scutis,[45] et animo ad conandum[o] nixi, ad proxima navigia adnatarunt.

21. Cæsar, quoad potuit, cohortando suos ad pontem et[p] munitiones contendere, eodem in periculo versatus est.[q] Postquam universos cedere animadvertit, in suum navigium se recepit. Quo multitudo hominum insecuta cum irrumperet, neque administrandi neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex navigio ejecit, atque[r] ad eas, quæ longius constiterant, naves adnatavit.[46] Hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens, nonnullos conservavit; navigium quidem ejus, multitudine depressum militum, una cum hominibus[s] interiit. Hoc prælio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter quadringenti, et paulo ultra eum numerum classiarii et remiges. Alexandrinio eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmaverunt,[t] atque, egestis ex mari lapidibus,[47] libere sunt usi postea ad mittenda[u] navigia.

22. Hoc detrimento milites nostri tantum abfuerunt ut

qdd.—[l] Sic B. Editt. quæd. *pontem.*—[m] *feliciori* L. sec.—[n] *anchoras* Edd. Vett. sed V. ad B. G. v. 9.—[o] *natandum* B. *nisi* Pet. L. pr. V. deest Pal. L. sec. *adnataverunt* L. pr.—[p] *ac* Mss. *munitionem* L. pr. —[q] Abest a Pal. Edd. Vasc. Gr. post. Str.—[r] *et* L. sec.—[s] *u. c. hom.* exulant a L. pr.—[t] *confirmarunt* Mss. et Edd. qdd. *confirmare* V.—[u] *emittenda* al.—

NOTÆ

45 *Pauci allevati scutis*] Ex Polybio enim latitudo scuti Romani erat IV pedum cum dimidio, longitudo vero IV pedum.

46 *Naves adnatavit*] Suetonius tradit per CC passus natasse; elata læva, ne libelli quos tenebat manu madefierent, item tracto paludamento, ne hostis haberet.

47 *Egestis ex mari lapidibus*] Quibus obstructus erat fornix.

perturbarentur, ut incensi potius atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis,[v] in præliis quotidianis, quandocumque sors obtulerat, procurrentibus et erumpentibus Alexandrinis * *[48] manum comprehendi multum operibus, et ardentibus studiis militum: nec divulgata Cæsaris hortatio[w] subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi et continendi a periculosissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.

23. Alexandrini, cum Romanos et secundis rebus confirmari et adversis incitari viderent, neque ullum belli tertium[x] casum nossent,[y] quo possent esse firmiores, ut conjectura consequi possumus, aut admoniti a regis amicis, qui in Cæsaris erant præsidiis, aut suo priore consilio, per occultos nuntios regi probato, legatos ad Cæsarem miserunt, 'ut dimitteret regem, transireque ad suos pateretur: 'paratam enim omnem[z] multitudinem esse, confectam 'tædio puellæ, fiduciario regno,[a] [49] dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo 'si auctore in Cæsaris fidem amicitiamque[b] venturi essent, 'nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo 'minus se dederent.'

24. Cæsar, etsi fallacem gentem, semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat; tamen petentibus dare veniam, utile esse statuit:[c] quod, si quo pacto[d] sentirent ea, quæ postularent, mansurum in fide dimissum regem credebat; sin, id quod magis illorum naturæ conveniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere

[v] *expugnandum* V. dein *fors* Edd. qdd.—[w] vulgo *cohortatio*, et deerant verba *et continendi*.—[x] *tunc* Mss. qq. *inde* addit B.—[y] *noscerent* Pet. cum 3 aliis. *qui* Scal.—[z] abest L. pr.—[a] exulat L. pr. Sc.—[b] *atque am.* L. pr.—[c] *constituit* Mss. 3.—[d] Sic Ed. Plant. et seqq. Mss. et Edd. Vett. *facto.* adi ad VIII. 52.

NOTÆ

48 *] Lacuna manifesta, quam vetustas intulit.

49 *Fiduciario regno*] Fiduciarium est quod tuæ fidei mandatum est ad tempus. Tale enim erat regnum Arsinoës, quod erat reddítura controversia inter fratrem et Cleopatram sororem composita.

vellent, splendidius atque honestius sese contra regem,[50] quam contra convenarum[51] ac fugitivorum manum, bellum esse gesturum. Itaque regem cohortatus, 'ut consuleret 'regno paterno, parceret[e] præclarissimæ patriæ, quæ tur-'pissimis[f] incendiis et ruinis esset deformata, cives suos 'primum ad sanitatem revocaret, deinde conservaret, fidem 'Populo Romano sibique præstaret; cum ipse tantum ei 'crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret;' dextra[g] dextram tenens, dimittere cœpit adulta[h] jam ætate puerum. At regius animus, disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæsarem cœpit, 'ne se dimitteret: non enim regnum ipsum sibi 'conspectu Cæsaris esse jucundius.' Compressis[i] pueri lacrymis, Cæsar ipse commotus, celeriter, si illa sentiret, fore eum secum affirmans, ad suos[j] dimisit. Ille, ut ex[k] carceribus[52] in liberum cursum emissus, adeo contra Cæsarem acriter[l] bellum gerere cœpit, ut lacrymas, quas in col-

fato Ed. Steph. *sentiret* Mss. plerique. *postularet* Pal. V. L. sec.—[e] *et pr.* Pet. L. pr.—[f] *turpibus* Mss. et Edd. pp.—[g] Ita Mss. non *dextera. dextram* abest nonnullis.—[h] *adultum* Lov. Pal. L. sec. *pueri* B.—[i] *compressisque* V. B.—[j] desunt *ad s.* Edd. R. M. V.—[k] *a* B. *e* Mss. 2.—[l] deest Lov.—[m] *fuerit*

NOTÆ

50 *Splendidius atque honestius sese contra regem, &c.*] Dio aliam causam commemorat his verbis: Ὁ οὖν Καῖσαρ ἐνόμισε μὲν ἢ ὡς ἀληθῶς αὐτοὺς μεταβεβλῆσθαι (ἄλλως τε γὰρ καὶ δειλοὺς καὶ ὀξυῤῥόπους ὄντας ἤκουσε, καὶ τότε πρὸς τὰ πταίσματα καταπεπληγμένους ᾔσθετο), εἰ δὲ δὴ καὶ τεχνάζοιντό τι, ἀλλ' ὅπως μὴ διὰ τοῦτ' ἐμποδίζων τὴν εἰρήνην νομισθῇ, συνεπαινεῖν τέ σφισιν ἔφη, καὶ τὸν Πτολεμαῖον ἔπεμψεν. οὐδὲ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τὶ ἰσχυρὸν ἔκ τε τῆς ἡλικίας καὶ ἐκ τῆς ἀπαιδευσίας ἐνεώρα ὄν. καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἤτοι συναλλαγήσεσθαί οἱ ἐφ' οἷς ἐβούλετο, ἢ δικαιότερον καὶ καταπολεμηθήσεσθαι καὶ καταστραφήσεσθαι ἤλπισεν, ὥστε ἀπ' εὐλόγου δή τινος προφάσεως τῇ Κλεοπάτρᾳ παραδοθῆναι. οὐ γὰρ ἡττηθήσεσθαί ποτε ὑπ' αὐτῶν, ἄλλως τε καὶ τῆς δυνάμεως προσγεγενημένης, προσεδόκησε: *Cæsar revera eos sententiam mutasse (quippe audierat homines esse timidos levique momento mutabiles) acceptis cladibus consternatos, censebat; ac, si quid dolo agerent, tamen, ne pacem impedire videretur, illis se assentiri dixit, et Ptolemæum dimisit; nam in eo nihil esse virium tum ob ætatem, tum quia male fuerat institutus videbat; ita vero fore, ut aut suis conditionibus quas ferret, Ægyptii facere pacem cogerentur, aut se justiorem eos debellandi subigendique nacturum occasionem. Unde probabilior eos Cleopatræ tradendi causa extaret, non enim ne ab ipsis vinceretur verebatur, præsertim auctus exercitu.*

51 *Convenarum*] Convenæ sunt promiscui populi in unam urbem undique convenientes et ibi coalescentes.

52 *Ut ex carceribus, &c.*] Meta-

loquio projecerat, gaudio videretur profudisse. Accidisse hoc complures Cæsaris legati, amici, centuriones, militesque lætabantur, quod nimia bonitas ejus fallaciis pueri elusa esset:[m] quasi vero[n] id Cæsar bonitate tantum adductus, ac[o] non prudentissimo consilio, fecisset.

25. Cum, duce assumto, Alexandrini nihilo se firmiores[p] factos, aut languidiores Romanos, animadverterent;[q] eludentibusque militibus regis ætatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent; neque se quicquam proficere viderent; rumoresque existerent, magna Cæsari[r] præsidia terrestri itinere Syria Ciliciaque adduci (quod nondum[s] Cæsari auditum erat); commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt. Itaque, expeditis navigiis, locis[t] idoneis ad Canopum[53] in statione dispositis navibus, insidiabantur nostris commeatibus.[u] Quod ubi Cæsari nuntiatum est, classem jubet expediri atque instrui. Præficit huic Tib. Neronem.[54] Proficiscuntur in ea classe Rhodiæ naves, atque in his Euphranor, sine quo nulla unquam dimicatio maritima,[v] nulla etiam parum feliciter confecta erat.[w] At fortuna, quæ plerumque eos, quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem[x] casum reservat, superiorum temporum dissimilis, Euphranorem prosequeba-

delusa Lov. Pal. L. sec. *delusa fuerit* Edd. pp. *est* B.—[n] deest Lov. L. sec. Edd. pp.—[o] *et* Lov. Pal. L. sec. Edd. pp. Vasc. Gryph. Steph. et aliæ. malim abesse.—[p] *inf.* Lov. Edd. pp. forte *inde f. ac* Edd. eædem.—[q] *adverterent* Sc. L. pr. ut alibi.—[r] *Cæsaris* Lov. Pal. L. sec. Edd. pp. et *ex Syr.* Ed. R. Steph.—[s] *non* Edd. pp. *aud. Cæs.* Mss. et Edd. qdd. ut et *mari n.* ac vulgo *interea comm.*—[t] deest Pet.—[u] *commeatu* Pet. Sc. L. pr. *commeatum* V. sed V. ad B. G. II. 5.—[v] *marituma* Sc. *marina* L. pr.—[w] *est* Edd. pp.—[x] *deteriorem*

NOTÆ

phora deducta a septis illis, unde in ludis equi ad currendum emittebantur. Quæ repagula dicebantur carceres.

53 *Canopum*] Canopus oppidum ad Heracleoticum Nili ostium. Nunc prope, nec in eodem loco, est urbs a mercatoribus celebrata, *Rosette*.

54 *Præficit huic Tib. Neronem*] Tib. Nero pater est Tiberii imperatoris qui Augusto in principatu successit. Hic non parvam operam in hoc bello præstitit. Quapropter in Scipionis locum pontifex suffectus est, et ad deducendas in Galliam colonias, in queis Narbona et Arelate erant, missus est.

tur. Nam, cum ad Canopum ventum esset,[y] instructaque utrimque[z] classis conflixisset, et sua consuetudine Euphranor primus prælium commisisset, et illic triremem hostium perforasset ac demersisset; proximam longius insecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis est. Cui subsidium nemo tulit, sive quod in ipso satis præsidii pro virtute ac felicitate ejus[a] putarent esse, sive quod ipsi sibi timebant.[b] Itaque unus ex omnibus eo[c] prælio bene rem gessit, solus cum sua quadriremi[d] victrice periit.

26. Sub idem[e] tempus Mithridates Pergamenus,[55] magnæ nobilitatis domi, scientiæque in bello et virtutis, fidei dignitatisque in amicitia Cæsaris, missus[f] in Syriam Ciliciamque initio[g] belli Alexandrini ad auxilia arcessenda,[h] magnas copias, quas celeriter, et propensissima civitatum[i] voluntate, et sua diligentia, confecerat,[56] itinere pedestri, quo conjungitur Ægyptus Syriæ, Pelusium adducit:[j] idque oppidum, firmo præsidio occupatum Achillæ[k] propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus maritimo accessu Pharo, pedestri[l] Pelusio, velut claustris, munita existima-

Pet. e Glossa.—[y] *est* Edd. pp.—[z] *utraque* B. *classe* L. pr. *cl. esset et confl.* Lov. L. sec. Edd. pp.—[a] deest Pet.—[b] *se tutabantur* L. sec. Vasc. M.—[c] *qui eo* L. sec. *Itaque qui* Grut.—[d] *quadrireme* Pal. B. *perit* Pet. V.—[e] *id* Edd. pp.—[f] *missis* Pet. L. pr.—[g] *initi* L. pr. *in initio* Lov.—[h] *arcessienda* Lov.—[i] *civitatium* Scal. V. ad. IV. 3. paulo ante *impensissima* V. L. sec.—[j] vulgo *adduxit*.—[k] vulgo *ab Achilla*.—[l] *pedestrique* Mss. 3. tum *castris* Lov.

NOTÆ

55 *Mithridates Pergamenus*] Is, teste Strabone l. XIV. Pergami natus est matre quæ Galatarum tetrarchici erat generis, unde a Mithridate Ponti rege ejus amore capto abductus, ejus ob eam causam fuit concubinus. Unde nomen Mithridatis a familiaribus inditum, quasi regis filius fuisset. Grandior factus, in amicitiam venit Cæsaris, cujus partes in bello civili secutus est, et militiæ præmium accepit tetrarchiam Galatiæ, regnumque Bospori Cimmerii; sed cum ab Asandro illud regnum possideretur, belloque illud peteret, fuit ab illo, jam Cæsare sublato, interfectus.

56 *Magnas copias, quas celeriter, et propensissima civitatum voluntate, et sua diligentia, confecerat*] Josephus l. XIV. hist. magnas copias ab Hircano Judæorum rege missas, duce Antipatro Herodis regis patre, ad Cæsarem scribit, quorum magni in hoc bello fuisse quoque operam testatur.

tur) repente magnis[m] circumdatum copiis, multiplici præsidio pertinaciter[n] propugnantibus, et copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subjiciebat, et perseverantia constantiaque oppugnandi, quo die[o] est aggressus, in suam redegit potestatem, præsidiumque ibi suum collocavit. Inde, re bene gesta, Alexandriam[p] ad Cæsarem contendit, omnesque eas[q] regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerumque adest victori, pacarat, atque in amicitiam Cæsaris redegerat.

27. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita[r] longe ab Alexandria, qui nominatur Delta,[57] quod nomen a similitudine[s] literæ cepit:[t] nam pars quædam fluminis Nili, mire derivata inter se, duobus itineribus[u] paulatim medium inter se spatium relinquens, diversissimo ad littus intervallo mari conjungitur.[v] Cui loco cum appropinquare Mithridatem rex cognovisset, et transeundum ei flumen sciret, magnas adversus eum copias misit, quibus vel superari delerique Mithridatem, vel sine dubio retineri posse, credebat. Quemadmodum autem[w] optabat eum vinci, sic satis habebat, interclusum a Cæsare a se retineri. Quæ primæ copiæ flumen a[x] Delta transire et Mithridati occurrere potuerunt, prælium commiserunt, festinantes præripere subsequentibus[y] victoriæ societatem: quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, consuetudine nostra castris vallatis, sustinuit. Cum vero incaute atque insolenter succedere eos munitionibus videret, eruptione undique[z] facta, magnum numerum eorum[a] interfecit.[58]

Pal. L. sec. Edd. pp. inepte.—[m] deest L. pr.—[n] *tenaciter* Pal. *pugnantib.* L. pr.—[o] *dies* Lov.—[p] *Alexandream* hic et infra et c. 32. Sc. ut alibi; et in numis. deest Lov. Edd. pp.—[q] *omnes eas* Lov.—[r] deest Leidd. Lov. male.—[s] *ad similitudinem* B.—[t] *Accepit* L. pr. Lov.—[u] deest Lov.—[v] vulgo *a mari. adjungitur* Edd. pp.—[w] *ante* V. dein pro *intercl. a C.* Lov. *interdum summam Cæsaris.*—[x] *ad* Lov. Pal. L. sec.—[y] *subsequentis* Pal. L. sec.—[z] deest V.—

NOTÆ

57 *Delta*] Ideo multi Græcæ literæ vocabulo Deltam appellavere Ægyptum, ut ait Plinius v. 9. Sed latius patet ad ea quæ potest irrigare. Unde Homerus Ægyptum, Nilum appellat.

58 *Magnum numerum eorum interfecit*] Hoc prælium, seu potius hæc

Quod[b] nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in naves,[c] quibus flumen transierant, recepissent, funditus deleti essent. Qui ut paululum[d] ab illo timore se recrearunt,[e] adjunctis iis, qui subsequebantur, rursus oppugnare[f] Mithridatem cœperunt.

28. Mittitur a Mithridate nuntius Cæsari, qui rem gestam perferret. Cognoscit ex suis, eadem hæc[g] accidisse, rex.[59] Ita pæne[h] sub idem tempus et rex ad opprimendum Mithridatem proficiscitur, et Cæsar ad recipiendum. Celeriore[i] fluminis Nili navigatione rex est usus, in quo magnam et paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit, ne navibus in flumine[j] dimicaret: sed circumvectus[k] eo mari, quod Africæ partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus, prius tamen regis[l] copiis occurrit, quam is Mithridatem aggredi posset, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit.[m] Consederat cum copiis rex loco natura munito, quod erat ipse excelsior, planitie[mm] [60] ex omnibus partibus subjecta, tribus autem ex lateribus variis genere munitionibus tegebatur. Unum latus erat adjectum[n] flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, ut partem castrorum obtineret;[o] tertium palude cingebatur.

29. Inter castra regis[p] et Cæsaris iter flumen intercede-

[a] Abest Edd. pp. vulgo *interficit*.—[b] *et* B. L. sec.—[c] *navibus* Pal.—[d] *paullum* Pet. L. pr. Ed. Steph.—[e] *recreare* V. *adjuncti* Sc. L. pr.—[f] Sic Mss. non *M. op.*—[g] deest L. pr. male. *hæc eadem* Pet. B. Edd. pp. V. ad B. G. II. 6.—[h] *Itaque* L. pr.—[i] *celeriori* Lov. L. sec. Edd. R. M.—[j] *fluminibus* V.—[k] *c. est* Pet. Sc. Lov. Pal. Leidd. bene, si ante *prius* majorem distinctionem ponas. *circum evectus* Lov. *circumventus* Pal.—[l] *regiis* V. B.—[m] *recipit* Pet.—[mm] al. *planitia* vel *planities*.—[n] *objectum* B. V. Edd. Fl. Vasc. St. Gr. post. Strad. *flumine* Pal. *Nili* L. sec. V. ad B. G. III. 9.—[o] *in p. c. obtinebat* Lov. Pal. Edd. pp.—[p] deest Sc. L. pr. Pet. V. *inter castra Cæsaris fl.* Pal. L. sec.—[q] *effl.*

NOTÆ

prælia (nam duo fuerunt) commemorat Josephus XIV. 16. belli Jud. ubi initium vincendi factum esse tradit a Judæis, quos Antipater Herodis pater ducebat, ab Hyrcano missis, et locum quidem etiam sua tempestate *expeditionem Judæorum* vocari, et itinera illis patefacta per Judæos eum tractum incolentes, quibus ostensæ sunt Hyrcani regis literæ.

59 *Cognoscit ex suis, eadem hæc accidisse, rex*] Ptolemæus.

60 *Planitie*] Dicitur planitia et planities, ut supra docuimus.

bat angustum, altissimis ripis, quod in Nilum influebat;[q] aberat autem ab regis[r] castris millia passuum circiter septem. Rex cum hoc itinere[s] venire Cæsarem comperisset, equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad id[t] flumen misit, qui transitu Cæsarem prohiberent, et eminus ex ripis[61] prælium impar inirent: nullum enim[u] processum virtus habebat, aut periculum ignavia subibat. Quæ res incendit dolore milites equitesque nostros, quod tamdiu pari[v] prælio cum Alexandrinis certaretur.[w] Itaque eodem tempore equites Germani, dispersi vada fluminis[x] quærentes, partim demissioribus ripis flumen transnarunt;[y] et legionarii, magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingerent,[z] projectis, repentinoque aggere injecto, flumen transierunt. Quorum impetum adeo pertimuerunt hostes, ut in fuga[a] spem salutis collocarent: sed id frustra; namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pæne omni reliqua multitudine interfecta.

30. Cæsar, re præclarissime[b] gesta, cum subitum adventum suum judicaret magnum terrorem Alexandrinis injecturum, protinus victor ad castra regis pertendit.[c] Hæc cum et opere magno vallata, et loci natura munita adverteret, confertamque armatorum multitudinem collocatam[d] in vallo videret, lassos itinere ac præliando[e] milites ad oppugnanda castra succedere noluit. Itaque, non magno intervallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod rex in proximo vico[f] non longe a suis castris muniverat,[g] brachiisque cum opere castrorum conjunxerat,

Lov. Edd. pp. sed V. ad B. G. III. 9.—[r] *a c. r.* Mss. plerique. *regiis* V. dein *mille passibus et* VII Lov.—[s] *in itin.* Pal. *venire* abest a Lov.—[t] deest B.—[u] *autem* L. sec.—[v] *dispari* L. sec.—[w] *decertarent* L. pr. *certarent* L. sec. Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str.—[x] *fluminum* Pet. L. pr. V.—[y] *tranatarunt* Lov. L. sec. Edd. R. M. V. ad B. G. I. 53.—[z] *contingere possent* Lov. L. sec. *que* deest iisdem et Pal.—[a] *fugam* Lov.—[b] *clar.* B. V.—[c] Ita Mss. meliores et plerique, non *r: c. contendit* Pet. Pal. Lov. Edd. pp. Vasc. Steph. et aliæ.—[d] *collocatamque* Edd. R. M. V.—[e] *ac pr.* desunt L. pr. et *relicto* a Voss.—[f] *loco* Edd. R. M.—[g] Mss. plerique et Edd. pp. *munierat.*—[h] delet Urs. *minore* Mss. et

NOTÆ

61 *Eminus ex ripis*] Quia Ægyptii facile telis prohibebant transitu Romanos.

vici obtinendi causa, Cæsar aggressus omnibus copiis expugnat, non quo id minori[h] numero militum consequi difficile factu[i] putaret; sed ut ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, protinus castra regis oppugnaret. Itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti, munitionibus successerunt, acerrimeque eminus præliari cœperunt. Duabus ex partibus aditus oppugnationis[j] nostris dabatur; una, quam[k] liberum accessum habere demonstravi;[62] altera, quæ mediocre intervallum inter castra et flumen Nilum habebat. Maxima et electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat. Plurimum autem proficiebant[l] in repellendis vulnerandisque nostris,[m] qui regione fluminis Nili propugnabant: diversis enim telis nostri figebantur, adversi ex vallo castrorum, aversi ex flumine,[n] in quo multæ naves, instructæ funditoribus et sagittariis, nostros impugnabant.

31. Cæsar, cum videret, milites acrius præliari non posse, nec tamen[o] multum profici propter locorum difficultatem; cumque animum[p] adverteret, excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis, quod et per se munitus esset, et studio partim pugnandi, partim spectandi, decucurrissent[q] in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes[r] illo circuire castra et summum locum aggredi jussit; iisque Carfulenum[63] præfecit,[s] et animi magnitudine et rei militaris scientia virum[t] præstantem. Quo ut ventum est, paucis defendentibus munitionem, nostris con-

Edd. qdd.—[i] *factum* L. pr. V. ad B. G. IV. 30.—[j] *obpugnationibus* Edd. qdd.—[k] *qua* L. sec. Pal. Edd. qdd. ut et *haberi*.—[l] vulgo additur *hostes*. et *in regione*.—[m] *vulneratique nostri* Lov.—[n] Mss. mei *mersi*, vel *mersique flum. aversique* Edd. qdd. *in fl.* Pet. B.—[o] deest L. pr.- [p] *etiam an.* L. sec. Pal. *animadv.* Mss. 4. et Edd. qdd. sed V. c. præc. et Brant. dein *et exc. l. c. r. ea. A. videret* Lov. Ed. Rom.—[q] *decurr.* Lov. Pal. B. L. sec. Edd. pp. aliæque, sed V. ad B. G. II. 19.—[r] Ita etiam Celsus. III Faern. *circumire* Mss. et Edd. qdd. Mox vulgo *Carsulen.*—[s] *præficit* Pal.—[t] deest Lov. L. sec. Pal.—[u] vulgo

NOTÆ

62 *Una, quam liberum accessum habere demonstravi*] A planitie scilicet.

63 *Carfulenum*] Hunc Carfulenum commemorat Cæsar de bello Gallico, l. IV. periit in prælio Mutinensi, dum pugnat adversus M. Antonium. Cicero l. X. epist. ad Famil.

tra militibus acerrime pugnantibus, diverso clamore et prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes castrorum[u] discurrere cœperunt.[64] Quorum perturbatione[v] nostrorum animi adeo sunt incitati, ut pæne eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent: ex quo decurrentes magnam multitudinem hostium in castris interfecerunt. Quod periculum plerique Alexandrini[w] fugientes, acervatim se de[x] vallo præcipitaverunt in eam partem, quæ flumini[y] erat adjuncta. Horum primis in ipsa fossa munitionis magna ruina[z] oppressis,[65] ceteri faciliorem fugam habuerunt. Constat fugisse ex castris regem ipsum, receptumque in navem, multitudine eorum, qui ad proximas naves adnatabant, demerso navigio,[a] periisse.

32. Re felicissime celerrimeque[b] gesta, Cæsar magnæ victoriæ fiducia proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque ea parte[c] oppidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. Neque eum consilium suum[d] fefellit, quin hostes, eo prælio audito, nihil jam de bello essent cogitaturi. Dignum adveniens fructum virtutis et animi magnitudinis[e] tulit: omnis enim multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumta, qua supplices dominantes[f] deprecari[g] consueverunt, sacrisque omnibus[h] prolatis,[66] quorum religione

deest *castrorum*.—[v] *in pert.* L. sec. V. qui caret *nostror.*—[w] *Alexandrinorum* L. pr.—[x] deest L. sec. *præcipitarunt* Mss. 3.—[y] *flumen* V.—[z] vulgo *vi*, atque *et mult.*—[a] *remigio* L. sec.—[b] *celeriterque* L. pr. *magna v.* Ciaccon.—[c] *eam partem* Edd. qdd. *oppidi* deest Lov.—[d] deest V.—[e] *multitud.* Sc. L. pr.—[f] *dominationes* L. pr.—[g] abest Lov. *consuerunt* Pet. V. *consueverant* Pal.—[h] *sacris o.*

NOTÆ

64 *In omnes partes castrorum discurrere cœperunt*] Manuscripti codices Regii tres et Victorinus unus, alter item, sic habent additum *castrorum*; quod planius videtur. Nec enim Alexandrini extra castra discurrebant, quibus potius continebantur.

65 *Horum primis in ipsa fossa munitionis magna ruina oppressis*] Vulgo *vi*; at manuscripti Regii codices tres, Victorinus unus, pro *vi* habent *ruina*, quod certe melius. Ruina enim casus est, quo casu insequentium præcipitatorum primi præcipitari obruebantur.

66 *Sacrisque omnibus prolatis*] Erant tam apud Græcos quam Ægyptios statuæ Deorum. Sed apud Ægyptios

precari offensos iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dediderunt.[i] Cæsar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum:[j] qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem adventum ejus felicem fuisse lætabantur.

33. Cæsar, Ægypto atque Alexandria potitus, reges constituit,[67] quos[k] Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat Populum Romanum ne[l] mutarentur. Nam, majore ex duobus pueris rege amisso,[m] minori transdidit regnum, majorique ex[n] duabus filiis,[o] Cleopatræ, quæ manserat in fide præsidiisque ejus: minorem Arsinoën,[68] cujus nomine diu regnasse impotenter[p] Ganymedem docuimus, deducere ex regno statuit; ne qua rursus nova dissensio, priusquam diuturnitate[q] confirmarentur regum imperia, per homines seditiosos nasceretur. Legione veterana sexta secum reducta, ceteras ibi reliquit,[r] quo[s] firmius esset eorum regum imperium, qui neque amorem suorum habere pote-

L. pr.—[i] *dederunt* V.—[j] *suor. ven.* Edd. qdd.—[k] *ut q.* Cuj. Pet. Sc. L. pr. Lov. Edd. Ald. Gryph. Steph. Man. Plant.—[l] *pater ne* L. pr.—[m] *a regno pulso* Lov. Vasc. M.—[n] *majori ex* Mss. 4. Edd. pp. aliæque.—[o] *filiabus* Leidd. B. a m. pr. Pet. a m. sec. *filiæ* Edd. Aldi Man. Plant. sed vide ad B. Civ. III. 108.—[p] *inpotentem* L. sec.—[q] deest L. sec. *diuturnitatis* V.—[r] vulgo *deducta* et *relinquit.*—[s] *quod* L. pr. *eorum* abest L. sec.—[t] *quo*

NOTÆ

peregrinior et occultior religionis cultus.

67 *Reges constituit, &c.*] Nempe minorem natu filiorum, majoremque natu filiarum Cleopatram, cujus amore captus bellum illud Alexandrinum susceperat sibi periculosissimum. Quo confecto, adverso amne CCCC navibus totam Ægyptum perlustravit. Cleopatra Cæsarionem Cæsari peperit, et fratri sororique superstes sola regnavit. Immo etiam superstite minore fratre propter ejus ætatis infirmitatem sola regnabat, soliusque nominis regi illa regnante compos minor frater erat.

68 *Minorem Arsinoën, &c.*] Hanc Arsinoën in triumphum duxit, sed miseratum populum et virginis et reginæ cum intellexisset, (afflevit enim populus huic spectaculo,) neque occidit, neque in vincula conjecit, sed dimisit. Non tam humaniter illam postea soror Cleopatra excepit, quæ ut sola Cyprum quam communem cum Arsinoë sorore habebat, obtineret, effecit ut Antonius illam in templo Dianæ quo confugerat, curaret occidi.

rant, quod[t] fideliter permanserant in Cæsaris amicitia; neque vetustatis[u] auctoritatem, paucis diebus reges constituti: simul ad imperii nostri dignitatem utilitatemque publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges,[v] præsidiis eos nostris esse tutos;[w] et hos, si essent ingrati, posse iisdem præsidiis coërceri.[x] Sic rebus omnibus confectis et collocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Syriam.

34. Dum hæc in Ægypto geruntur, rex Dejotarus[69] ad Domitium Calvinum,[70] cui Cæsar Asiam finitimasque provincias[y] administrandas transdiderat, venit oratum, ne Armeniam minorem,[71] regnum suum, neve Cappadociam,[72] regnum Ariobarzanis,[z] [73] possideri vastarique pateretur a Pharnace:[74] quo malo nisi liberarentur, imperata se[a] facere

Pal. L. sec.—[u] *veteratam* B. L. sec. Vasc. M. *veteratis* V.—[v] *Cæsaris* L. sec. *præsidiisque* Lov. L. sec. Edd. pp. *pr. quoque* Pal. B. *præsidio eos nostros* L. pr. *pr. coerceri n. eos, si ess.* V.—[w] *fore t.* Pal. B. L. sec. *tutos* deest Pet. L. pr. Lov. V. *ut hos* Pet. Scal. L. pr. forte *at. et* abest B.—[x] *terreri* V.—[y] *ejus pr.* L. sec.—[z] *Aribarz.* L. pr.—[a] vulgo *sibi* et *se pers.*—[b] deest L. pr.—

NOTÆ

69 *Rex Dejotarus*] Dejotarus Galatiæ rex ope Pompeii factus fuerat, pro quo erga se merito ejus partes in bello civili contra Cæsarem enixe juvit. Ad Cæsaris clementiam post prælium Pharsalicum receptum habuit, a quo regni parte multatus, tandem accusatus quod Cæsari apud se diversanti esset insidiatus, luculenta illa oratione Ciceronis quæ nunc extat, defensus est. Extrema demum senectute, auxiliis Brutum juvit.

70 *Domitium Calvinum*] Hunc Domitium Calvinum miserat Cæsar in Asiam post prælium Pharsalicum, qui eam suo nomine jam rerum potiti administraret.

71 *Armeniam minorem*] Armenia Asiæ regio, in majorem et minorem dividitur, ut in notitiis imperii Romani perspicitur. Major secunda dicta est posterioribus temporibus, minor vero prima. Hæc minor clauditur Euphrate ab oriente, ab occasu Scordisco monte. Dicta est etiam *Leucosyria*. Hodie *Pegian* et *Bosoch*.

72 *Cappadociam*] Cappadocia Asiæ minoris regio, a Cappadoce amne. Nam ante aliud nomen habuit. Ad meridiem Tauro monte dividitur a Cilicia, ad orientem Armenia est et Colchis, ad occidentem Paphlagonia et Galatia. Dividitur in provincias minores.

73 *Ariobarzanis*] Ariobarzanes Cappadociæ rex, amicus Populi R. orto bello inter Cæsarem et Pompeium, Pompeianis partibus studuit, pro quo studio videtur aliqua pecunia fuisse a Cæsare multatus, quam illi necesse dependere esset.

74 *Pharnace*] Pharnaces, cæso Mithridate patre, Bospori rex factus a victore Pompeio, occasione belli civilis usus recuperare regnum paternum tentavit, primumque Colcho-

pecuniamque promissam Cæsari[b] non posse persolvere. Domitius, non tantum ad explicandos sumtus rei militaris cum pecuniam necessariam esse judicaret, sed etiam turpe populo Romano et Cæsari[c] victori, sibique infame,[d] esse statueret, regna sociorum atque amicorum ab externo rege occupari; nuntios confestim ad Pharnacem misit, Armenia Cappadociaque decederet, neve, occupatione belli civilis, Populi Romani jus majestatemque[e] tentaret. Hanc denuntiationem cum majorem vim habituram[f] existimaret, si propius eas[g] regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectus, unam ex tribus tricesimam sextam[h] secum ducit, duas in Ægyptum ad Cæsarem mittit, literis ejus evocatas:[i] quarum altera in[k] bello Alexandrino non occurrit,[75] quod itinere terrestri per Syriam erat missa. Adjungit Cn. Domitius legioni tricesimæ sextæ duas ab[l] Dejotaro,[76] quas ille disciplina atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesque centum: totidemque ab Ariobarzane sumit. Mittit P. Sextium[m] ad C. Plætorium,[n] quæstorem, ut legionem adduceret, quæ ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat: Quintumque Patisium in Ciliciam ad auxilia arcessenda. Quæ copiæ celeriter omnes jussu Domitii Comana[o] [77] convenerunt.

[c] *C. Cæs.* Pet. L. pr. V. ad B. Civ. I. 1.—[d] *fama* Lov. *infamam* Pet.—[e] *potest.* B. V. Vasc. M. Ber.—[f] *habere* Edd. R. M. V.—[g] *ejus* Pal.—[h] *et* XXXVI Lov. *ipse* L. sec. XXXVI *ipse* Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str.—[i] *voc.* Lov.—[k] deest Lov. L. sec. et 2. God. qui probat.—[l] ita Mss. meliores, non *a.*—[m] *Sest.* L. pr. V.—[n] Sic vel *Plet.* Mss. et Edd. Vasc. Steph. &c. præter Pal. L. sec. *Præt.* uti est in Edd. Vett. plerisque V. Gland. Onom.—[o] deest

NOTÆ

rum regionem omnem suo imperio adjunxit; tum, absente Dejotaro, qui in castris Pompeii erat, totam Armeniam et Cappadociæ Pontique partes aliquas et Bithynicas quasdam civitates occupavit; hæc omnia negligente Cæsare, et in Ægypto bellum gerente, quod ut omnibus aliis præferret fecerat amor Cleopatræ.

75 *Quarum altera in bello Alexandrino non occurrit*] Quod iter tardius fuit. Manuscriptus Regius et Victorinus unus codex omittunt *in*, quod Grammaticorum legibus certe aptius et convenientius.

76 *Duas ab Dejotaro*] Acceptas.

77 *Comana*] Comana urbs Ponti nobilissima. Quidam vocari dicunt *Tabachza.*

35. Interim legati a Pharnace responsa referunt,[p] 'Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse,[q] 'quam paterno nomine jure obtinere deberet; denique ejus 'regni causa integra Cæsari servaretur:[r] paratum enim se 'facere, quod is statuisset.'[s] Cn. Domitius, cum animadverteret,[t] eum Cappadocia decessisse,[u] non voluntate adductum,[v] sed necessitate; quod[w] facilius Armeniam defendere posset, subjectam suo regno, quam Cappadociam, longius remotam; quodque omnes tres[x] legiones adducturum Domitium putasset; (ex quibus cum duas ad Cæsarem missas audisset, audacius[y] in Armenia substitisset;) perseverare cœpit, ut eo quoque regno decederet: 'neque enim 'aliud jus esse Cappadociæ, atque[z] Armeniæ: nec justo 'eum postulare, ut in Cæsaris adventum res integra differ-'retur:[a] id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuisset.'[78] His responsis datis, cum iis copiis, quas supra scripsi, profectus est in[b] Armeniam, locisque superioribus iter facere instituit: nam ex Ponto a Comanis[c] jugum editum sylvestre est,[d] pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia. Cujus itineris has esse certas opportunitates,[79] quod in locis superioribus nullus impetus repentinus

Edd. R. M. V.—[p] *hæc r. ferunt* B. *responsa* deest L. pr. a m. pr. bene. *ferunt* L. sec. *ferre* V. *responsum* Edd. pp. Vasc. Gryph. Steph.—[q] exulat Lov. *se r.* Lov. Edd. pp.—[r] *reserv.* Pal.—[s] *statueret* L. sec. Edd. qdd. *statuit* V.—[t] *adverteret* rursus L. pr. *animadvertisset* L. sec. Edd. pp.—[u] *abscess.* L. pr. V. ad B. G. I. 44.—[v] *abd.* Lov. V.—[w] *quo* Lov. Pal. L. sec. V. ad B. G. I. 51.—[x] *tris* B. V. ad B. G. I. 1. *putavisset* L. pr. *putaret* V. L. sec. Edd. qdd.—[y] vulgo *audaciusque.*—[z] *quam* L. sec.—[a] *def.* L. pr.—[b] deest Pet. V. ad B. G. II. 7.—[c] *Comana j. habet ed.* Pal. B. L. sec.—[d] Abest a Mss. o. *pertingens* Pal. L. sec. Edd. pp. Vasc. Gr. post. Steph. male. Adi B. Civ. III. 68.—

NOTÆ

78 *Id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuisset*] Integrum vocatur quod intactum est. Quod si Pharnaces nihil novi molitus fuisset, res potuissent dici integræ, sed cum multa ille novasset, ut res essent integræ, restituendæ erant in eum locum, in quo prius erant, unde ipse eas dimovebat. Integra enim causa dicitur, in qua nihil commutatum. Interim notandum quo consilio servari rem integram ad Cæsaris adventum cupiebat, quia scilicet Alexandrino bello sperabat oppressum iri, atque adeo se quæ paraverat retenturum.

79 *Cujus itineris has esse [certas] opportunitates*] Manuscripti duo codices

accidere hostium[e] poterat, et quod Cappadocia, his jugis subjecta,[f] magnam commeatus copiam erat subministratura.

36. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit, quæ de pace agerent, regiaque munera Domitio ferrent.[g] Ea constanter omnia aspernabatur, 'nec sibi 'quicquam fore antiquius, quam dignitatem populi Romani 'et regna sociorum recuperare,'[h] legatis respondebat. Magnis et continuis itineribus confectis,[i] cum adventaret ad Nicopolim,[80] (quod oppidum positum in Armenia minore est, plano ipsum[j] loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus objectis, satis magno intervallo ab oppido remotis,) castra[k] posuit longe a Nicopoli circiter millia passuum[l] septem. Quibus ex castris cum locus angustus atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidiis delectos pedites omnesque pæne disposuit equites: magnam autem multitudinem pecoris intra eas[m] fauces dissipari jussit; paganosque et oppidanos in iis locis obversari:[n] ut, si amicus Domitius eas angustias transiret,[81] nihil de insidiis suspicaretur, cum in agris et pecora et homines animum adverteret[o] versari, tanquam amicorum adventu; sin[p] vero ut in hostium fines veniret,[q] præda diripienda milites dissiparentur, dispersique cæderentur.[r]

[e] *hosti non* Lov.—[f] *Cappadociam h. j. subjectam* L. pr.—[g] *def.* Pet.—[h] *recipere* Sc.—[i] *perf.* Pal. L. sec.—[j] *ipso* Lov. L. sec. deest Edd. R. M. V.—[k] *extra c.* L. pr. *vi c.* V.—[l] *mille passsus* Lov.—[m] *has* L. pr. deest Lov.—[n] *observari* L. pr. B. Edd. qdd.—[o] Ita Lovan. V. ad. B. G. I. 24.—[p] *si* Pet. *ut* abest Mss. 3. —[q] *venirent* Edd. pp.—[r] *dispersi c.* L. pr.—[s] *animadvert.* Pal. *adm.* *Farnaces*

NOTÆ

Regii et Victorinus impressus pervetustus habent: *Cujus itineris hæ erant certæ opportunitates*, quæ sine dubio melior lectio, cum certus in ea sit orationis ordo, in hac nullus, sed potius magna inconsequentia.

80 *Nicopolim*] Hæc Nicopolis condita fuit a Pompeio, teste Strabone lib. XII. et a Ptolemæo pariter Armeniæ minori attribuitur.

81 *Ut, si amicus Domitius eas angustias transiret*] Manuscripti tres codices Regii, Thuani duo, item Victorinus unus, et impressus ibidem pervetustus habent: 'Ut sive amicus sive inimicus Domitius eas angustias transiret,' quod melius est. Tam enim fallebat Domitium stratagema, si veniret inimicus, quam si amicus, quandoquidem insidiarum illi opinionem minuebat, et male securum faciebat.

37. Hæc cum administraret,[s] nunquam tamen intermittebat legatos de pace atque amicitia mittere ad Domitium, cum hoc ipso crederet facilius eum[t] decipi posse. At contra spes pacis Domitio in iisdem castris morandi attulit causam. Ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, veritus,[u] ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra revocavit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraque oppido contulit.[a][v] Quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more atque instituto:[w] in fronte enim simplici directa[x] acie, cornua trinis firmabantur subsidiis. Eadem ratione hæc media collocabantur acie,[y] duobus dextra sinistraque intervallis, simplicibus ordinibus instructis. Perfecit[z] inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo instituta.

38. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus literas[a] ad Domitium ferebant, cognoscit, Cæsarem magno in periculo versari, flagitarique a Domitio, ut quam primum sibi subsidia mitteret, propiusque ipse Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, si trahere tempus posset, cum discedendum Domitio[b] celeriter putaret. Itaque ab oppido, qua facillimum accessum et æquissimum ad dimicandum nostris videbat, fossas duas directas,[c] non ita magno intervallo medio relicto, quatuor pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. Inter has fossas aciem semper instruebat. Equitatum autem omnem ab lateribus[d] extra fossam collocabat: qui neque aliter utilis esse poterat, et multum numero antEibat nostrum equitatum.

39. Domitius autem, cum Cæsaris magis periculo, quam

[a] *Et castra metatus est ante urbem.*

Ed. Flor.—[t] Sic Mss. non *e. fac.*—[u] *vereretur* Sc. L. pr. *cum vereretur* Lov. et Edd. R. M. V.—[v] *c. rex.* L. pr. inter versus. *c. res* V.—[w] *instituit* Lov. —[x] *simplice der.* Mss. qdd.—[y] *r. media c. acies* B. L. sec. Edd. pp. Vasc. Gr. post. Str. male.—[z] *Perficit* Pal. dein vulgo *instructa.*—[a] *Al. litteris* L. sec.—[b] *discessurum Domitium* B. *recessurum Domitium* L. sec. *Domitium* V. vulgo *cel. Dom.* contra Mss.—[c] *der.* Pet. L. pr.—[d] Ita Mss. et Edd. qdd. non *ab*

suo, commoveretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si conditiones, quas rejecerat, rursus appeteret, aut sine causa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. Tricesimam sextam legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in sinistro: Dejotari legiones[e] in mediam aciem contulit, quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervallum,[f] reliquis cohortibus in subsidiis collocatis. Sic, utrimque[g] acie instructa, processum est ad dimicandum.

40. Signo sub idem tempus ab utroque dato, concurritur: acriter varieque pugnatur: nam tricesima sexta legio[h] cum extra fossam in equitatum[i] regis impetum fecisset,[j] adeo secundum prælium fecit, ut mœnibus oppidi succederet,[k] fossamque transiret, aversosque hostes aggrederetur. At Pontica ex altera parte legio, cum paululum[l] aversa hostibus cessisset, fossam autem circumire[m] (acies) secundo conata esset,[n] ut aperto latere aggrederetur hostem, in ipso transitu fossæ confixa et oppressa[o] est: Dejotari vero legiones vix impetum sustinuerunt. Ita victrices regis[p] copiæ cornu suo dextro mediaque acie converterunt se ad tricesimam sextam legionem:[q] quæ tamen fortiter vincentium impetum sustinuit:[r] magnis copiis hostium circumdata, præsentissimo animo pugnans in orbem, se recepit[s] [82] ad radices montium: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem[t] loci, noluit. Ita,[u] Pontica legione pæne tota amissa, magna parte Dejotari militum interfecta, tricesima sexta legio in loca se superiora contulit,[v] non amplius ducentis et quinquaginta desideratis. Ceciderunt eo prælio splendidi

vel *a l. omn.*—[e] *legionem* L. pr. *in media acie* Lov. Pal. L. sec.—[f] Mss. plerique *int. fr. rel.*—[g] *utraque* L. sec.—[h] *legiones* Lov.—[i] *equites* Pet. L. pr. V. Urs. *equitatus* Lov. Adi ad VI. 6.—[j] *fecissent* et *fecerunt* Lov.—[k] *succederent, transirent, aggrederentur* Lov. Pal. vulgo *adversosque.*—[l] *paullum* Pet. L. pr. *adv.* Pal. L. sec.—[m] Sic Pet. Leidd. Lov. B. V. non *circuire.*—[n] *fuisset* Edd. pp.—[o] *et oppr.* desunt V. L. sec. B.—[p] *regiæ* Lov. Leid. V.—[q] *legiones* Lov.—[r] *sustinuerunt circumdatæ* Lov.—[s] *pugnantes recipiunt* Lov. Pal. L. sec.—[t] *difficultatem* Pet.—[u] *et* V. Hic autem deficiunt nos notulæ Gruteri et excerpta Codd. Palat.

NOTÆ

82 *Pugnans in orbem se recepit*] Factitatum hoc est, ut supra diximus, ab iis qui sustinere vim hostium, non impetum facere, volebant.

atque[w] illustres viri nonnulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusque tutis per Cappadociam se in Asiam recepit.[83]

41. Pharnaces, rebus secundis elatus, cum de Cæsare ea, quæ optabat, speraret, Pontum omnibus copiis occupavit: ibique, et[x] victor, et crudelissimus rex,[84] cum sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret,[y] [85] multa oppida expugnavit, bona civium Romanorum Ponticorumque diripuit, supplicia[z] constituit[86] in eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, ea,[a] quæ morte essent miseriora; Pontumque nullo defendente,[b] paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat.

42. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quæ provincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat. Namque eo missus æstate cum duabus legionibus Q.[c] Cornificius,[87] Cæsaris quæstor pro prætore,[88] quanquam erat provincia minime copiosa ad exercitus alendos,[d] et finitimo bello ac

ac Bong.—[v] *contulerunt* Lov. *n. a.* desunt V.—[w] Ita Mss. o. non *ac*.—[x] deest L. pr.—[y] *destineret* Lov.—[z] *suppliciaque* Scal. Ed. R. Steph.—[a] Vide c. 70. *eaque* Edd. ante Urs.—[b] *contend.* Sc. pro V. lect. *decedente* L. pr.—[c] deest præn. Lov. L. sec.—[d] *exercitum alendum* Lov.—[e] *conf. et vast.* Mss.

NOTÆ

83 *Se in Asiam recepit*] Proprie dictam; nam alioqui Cappadocia per quam iter faciebat, in Asia erat. Asia vero proprie dicta terminatur a septentrione Bithynia, ab occidente reliqua Propontidis parte, Hellesponto, Ægeo, Cario, et Myrtoo mari.

84 *Ibique, et victor, et crudelissimus rex*] Confirmant id secuti scriptores. Plutarchus ait victoria immodice usum, Dion capta direptaque Amiso puberes omnes interfecisse, Appianus pueris quoque manus præcidisse.

85 *Cum sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret*] Hoc est, secundam; Mithridati enim diu fortuna faverat, sed tandem malum sortitus est eventum.

86 *Supplicia constituit, &c.*] Exsecabat enim virilia insignibus forma et ætate florentibus. Quod viro nato morte acerbius est.

87 *Q. Cornificius*] Hic est Cornificius ad quem Cicero scribit l. XII. epist. ad Famil. periit in Africa post cædem Cæsaris, cum senatus partes defenderet.

88 *Cæsaris quæstor pro prætore*] Cum prætoria potestate, quia Illyricum una de Cæsaris provinciis erat.

dissensionibus vastata et confecta,[e] 89 tamen prudentia ac diligentia sua,[f] quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere[g] progrederetur, et recepit et defendit. Namque et[h] castella complura, locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas et bellum inferendum, expugnavit, eaque præda milites donavit: (quæ etsi erat tenuis, tamen in tanta provinciæ[i] desperatione erat grata, præsertim virtute parta:) et, cum Octavius ex fuga Pharsalici prælii[j] magna classe in illum se sinum contulisset, paucis navibus Jadertinorum,[k] 90 quorum semper in rempublicam[l] singulare constiterat officium,[b] dispersis Octavianis navibus erat potitus, ut vel classe[m] dimicare posset, adjunctis captivis navibus sociorum. Et,[n] cum diversissima parte orbis terrarum Cn. Pompeium Cæsar victor sequeretur, compluresque adversarios[o] in Illyricum propter Macedoniæ propinquitatem se, reliquiis[p] ex fuga collectis, contulisse[q] audiret, literas ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tironum, quæ nuper erant conscriptæ, proficisceretur in Illyricum, conjunctisque copiis cum Q.[r] Cornificio, si quod periculum provinciæ inferretur, depelleret: sin ea[s] non magnis copiis tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret: omnem enim illam partem regionemque, vivo Cn. Pompeio, bellum instauraturam[t] esse credebat.

[b] *Qui soli nunquam non præstiterant officium* suum *reipublicæ.*

—[f] abest L. pr. *quod* deest Edd. R. M. V,—[g] *que vero t.* L. pr. Sc.—[h] *nam et* L. sec. Ed. Fl.—[i] Exulat Edd. R. M. V.—[j] *belli* V.—[k] *Hiad.* Cuj. Edd. qdd. *Jadestinorum* Mss. o. et Edd. pp.—[l] *repub.* V. L. sec.—[m] *ita ut c.* L. sec. *ut velle d. cl.* L. pr.—[n] deest Pet. L. pr. Lov. V. Edd. qdd. *in div.* Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str.—[o] *complures adv.* L. pr.—[p] *reliquis* Edd. quæd. ut passim aberratur.—[q] *compulisse* Lov. V. L. sec. Edd. pp. aliæque.—[r] deest Lov. L. sec.—[s] *si in ea* L. pr.—[t] *dum b. instauraretur* Lov.—[u] deest L. pr. *in* abest a

NOTÆ

89 *Finitimo bello ac dissensionibus vastata et confecta*] Civili bello quod in Macedonia gerebatur finitima Illyrico. Dissensiones autem erant, quod alii Cæsari, alii Pompeio studerent.

90 *Jadertinorum*] Jadera urbs Illyrica maritima, *Zara* hodie dicitur. Hanc Mela scribit esse vicinam Salonis et Apolloniæ. Nonnullis *Hiadera* scribitur.

43. Gabinius, ut[u] in Illyricum venit, hyberno tempore anni ac difficili,[v] sive copiosiorem provinciam existimans, sive multum fortunæ victoris[w] Cæsaris tribuens, sive virtute et[x] scientia sua confisus, quam sæpe in bellis periclitatus, magnas res et secundas ductu auspicioque suo gesserat, neque provinciæ facultatibus sublevabatur, quæ partim erat exinanita, partim infidelis; neque navibus,[y] intercluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnisque difficultatibus[z] coactus, non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat: cumque durissimis tempestatibus propter inopiam castella aut[a] oppida expugnare cogeretur, crebro[b] incommoda accipiebat; adeoque est a barbaris contemtus, ut, Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod cives Romani fortissimi fidelissimique incolebant, in agmine dimicare sit coactus.[91] Quo prælio duobus milibus militum amplius amissis, centurionibus duodequadraginta, tribunis[c] quatuor, cum reliquis copiis Salonam se recepit:[d] summaque ibi difficultate rerum omnium pressus,[e] paucis mensibus morbo periit. Cujus et infelicitas vivi, et subita mors in magnam spem Octavium adduxit,[f] provinciæ potiendæ; quem tamen diutius in rebus secundis et fortuna, quæ plurimum in bellis potest, diligentiaque[g] Cornificii et virtus Vatinii[h] versari passa non est.

44. Vatinius Brundisii cum esset, cognitis rebus, quæ gestæ erant in Illyrico, cum crebris[i] literis Cornificii ad auxilium provinciæ ferendum evocaretur, et M.[j] Octavium audiret cum barbaris fœdera percussisse,[k] compluribusque locis nostrorum militum[l] oppugnare præsidia, partim classe

L. sec. V. ad B. G. III. 7. *in Illyrico* V.—[v] *difficillimo* L. pr.—[w] deest L. pr.—[x] *sive* Lov.—[y] deest Lov.—[z] *magnis d.* Lov.—[a] *atque* Pet.—[b] Sic Urs. Pet. Sc. L. pr. Lov. non *crebra*. Mox *in* abest a Scal.—[c] *tribunisque* L. sec.—[d] *ipse receperit* V.—[e] *summam i. difficultatem r. o. passus.* L. pr.—[f] *adducit* V.—[g] *et dilig.* V.—[h] *Vatini* et *Vatinus* Mss. qdd.—[i] deest Edd. R. M. V.—[j] Exulat Præn. a V. *cum* L. sec.—[k] *perculisse* L. sec.—[l] *tyronum et m.* L. sec.—[m] *inval.* Lov.—

NOTÆ

91 *In agmine dimicare sit coactus*] Id est, tanto cum periculo ut expletis imperatoris officiis, coactus sit militis partes suscipere, manu ipse pugnando; quod alienum ab imperatore.

per se, partim pedestribus copiis per barbaros; etsi, gravi valetudine[m] affectus, vix corporis viribus animum sequebatur; tamen virtute vicit incommodum naturæ, difficultatesque[mm] hyemis et subitæ præparationis. Nam, cum ipse paucas in portu naves longas haberet, literas in Achaiam ad Q. Kalenum misit, ut sibi classem mitteret.[n] Quod cum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octavii non poterant; navibus actuariis,[92] quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quanquam[o] non satis justa ad præliandum, rostra imposuit.[p] His adjunctis navibus longis,[c] et numero classis aucto, militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat ex omnibus legionibus,[q] qui numero ægrorum relicti erant Brundisii, cum exercitus in Græciam transportaretur,[r] profectus est[s] in Illyricum maritimasque nonnullas civitates, quæ defecerant, Octavioque se transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio prætervehebatur; nec sibi ullius rei moram necessitatemque injungebat, quin,[t] quam celerrime posset, ipsum Octavium persequeretur.[u] Hunc, oppugnantem Epidaurum terra marique, ubi nostrorum erat præsidium, adventu suo discedere ab oppugnatione coëgit,[w] præsidiumque nostrum recepit.

45. Octavius,[x] cum Vatinium classem[y] magna ex parte confectam ex naviculis actuariis habere cognovisset,[z] confi-

[c] *His* actuariis *cum addidisset naves longas.*

[mm] Addunt *et* Pet. Scal. Lov.—[n] *mitterent* Lov. L. sec. Edd. qdd. *misit* non est in V. et Ed. Flor. sed cum L. sec. pro *mitt.* addunt *destinavit.*—[o] *quidem* L. sec. *quanquam non* desunt Lov. Ed. Flor. *non* exulat Sc. L. pr. sec.—[p] *ipse inp.* L. sec.—[q] *legionariis* L. sec. Edd. pp. Vasc. Gr. post. Steph. Str.—[r] *transportarentur* Edd. R. M. V.—[s] deest L. sec. *que* abest L. pr. *maritumasque* Scal.—[t] *qui* Ed. Gr.—[u] *proseq.* V.—[v] *ab oppugnatione Epidauri* V. L. sec. dein *nostrorum* Ed. Flor.—[w] *invitum c.* L. sec.—[x] *Oct. enim* L. sec.—[y] *cum cl.* Lov. *magnam* Pet.—[z] *cognosceret* V. Edd.

NOTÆ

92 *Navibus actuariis*] Naves actuariæ erant aptæ ad vehendos homines, atque adeo capaciores quam longiores. Naves vero bellicæ erant et longæ et rostris armatæ, ut rostris hostiles naves perforarent. Non enim ea tempestate usus inventus erat tormentorum quæ canones dicuntur, et vehementiore impetu certiusque eminus naves hostiles deprimunt.

sus sua classe, substitit ad insulam Tauridem:[a] [93] qua regione Vatinius[b] insequens navigabat; non quod[c] Octavium ibi restitisse sciret, sed quod eum longius progressum insequi decreverat. Cum propius Tauridem accessisset, distensis[d] suis navibus, quod et tempestas erat turbulenta et nulla suspicio hostis,[e] repente adversam[f] ad se venientem navem, antennis ad medium malum demissis, instructam propugnatoribus animum advertit. Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demittique[g] antennas jubet, et milites armari: et, vexillo sublato, quo[h] pugnandi dabat signum, quæ primæ naves subsequebantur, idem ut facerent, significabat. Parabant se Vatiniani, repente oppressi: parati[i] deinceps Octaviani ex portu procedebant. Instruitur utrimque acies; ordine disposita magis Octaviana, paratior militum animis Vatiniana.

46. Vatinius, cum animum adverteret,[j] neque navium se magnitudine, neque numero parem esse, fortuitæ dimicationis fortunæ rem committere noluit.[k] Itaque primus sua quinqueremi in quadriremem ipsius Octavii impetum fecit. Celerrime fortissimeque contra illo remigante,[l] naves adversæ rostris concurrunt adeo vehementer, ut navis Octaviana, rostro discusso, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis prælium,[m] concurriturque ad duces maxime: nam, cum suo quisque auxilium ferret, magnum cominus in angusto mari prælium factum est: quantoque conjunctis magis[n] navibus confligendi potestas dabatur,

qdd.—[a] *Thaur.* Edd. Vett.—[b] *Vatinium* L. sec.—[c] *quo* Scal. *Vatinium* L. sec. —[d] *distersis* L. pr. Sc.—[e] *hostis accessit* Edd. R. M. Ven. Vasc. M.—[f] *adversum* Edd. M. V, *ad se v. adversam n.* L. pr. *classem* Lov.—[g] *dim.* Mss. plerique male, ut et *jussit.*—[h] *quod* Lov.—[i] deest Lov.—[j] vulgo *animadv.* —[k] vulgo *futuræ dimicationi, f. r. c. maluit.*—[l] *illum remigantem* Lov. Dorv. qui ab hoc cap. rursus incipit. *illo contra* Pet. bene.—[m] *prælio* Lov.—

NOTÆ

93 *Ad insulam Tauridem*] Insula ignobilis atque adeo ignota, de harum numero quas in illo commemorabiles esse negat Strabo: una forte de Liburnidibus, quarum una ab eo commemoratur Issa, quo se Octavius recepisse credebatur.

tanto superiores erant Vatiniani; qui admiranda virtute ex suis navibus in hostium naves transilire non dubitabant,[o] et dimicatione[p] æquata, longe superiores virtute, rem feliciter gerebant. Deprimitur ipsius Octavii quadriremis: multæ præterea capiuntur, aut rostris perforatæ merguntur: propugnatores[q] Octaviani partim in navibus jugulantur, partim in mare præcipitantur. Ipse Octavius se in scapham confert: in quam[r] plures cum confugerent, depressa[s] scapha, vulneratus tamen adnatat ad suum myoparonem.[94] Eo receptus, cum prælium nox dirimeret, tempestate magna velis profugit.[95] Sequuntur hunc suæ naves nonnullæ, quas casus ab illo periculo vindicarat.[t]

47. At Vatinius, re bene gesta, receptui cecinit; suisque omnibus incolumibus, in eum se portum victor recepit, quo ex portu classis Octaviana[u] ad dimicandum processerat. Capit ex[v] eo prælio penterem[96] unam, triremes duas, dicrotas octo, compluresque remiges Octavianos: posteroque ibi[w] die, dum suas captivasque naves reficeret, consumto, post diem tertium contendit in insulam Issam,[97] quod eo se

[n] *magnis* Lov.—[o] *dubitant* V. Dorv.—[p] *dimicando quidem* Vasc. M.—[q] *pugnat.* Pet. male.—[r] *qua* Lov. *fugerent* L. sec. Dorv.—[s] *depressa est* L. sec.—[t] *vindicaverat* L. pr.—[u] *Octavii* Mss. plerique et Edd. qdd.—[v] abest L. pr.—[w] deest L. pr. vulgo *ibi die fuit* sine *consumto.*—[x] deest L.

NOTÆ

94 *Myoparonem*] Myoparo navigii piratici genus. Budæus vocat *Brigantin.* Quod *myoparonem* vocavit Plutarchus in Antonio, ab Appiano *phaselus* dicitur. Phaseli autem forma mixta erat ex nave oneraria et longa triremi, quæ et remis utebatur et velis, ut videre est apud Catullum. Difficile est ejus vocis originem invenire. Si qua tamen fides est Aristophanis enarratori seu scholiastæ, a Paro insula. Unde conjicere licet a forma navium quæ fiebant in Myunte et Paro insula nomen Myoparonibus esse inventum.

95 *Tempestate magna velis profugit*] Manuscriptus Regius unus codex habet: 'Vix profugit.' Victorinus unus: 'Velis vix profugit.' Quæ posterior lectio multo optima. Tempestatis enim magnitudo fugiendi laborem efficiebat.

96 *Penterem, &c.*] *Penteris* Græcum nomen est, quæ Latino nomine dicitur *quinqueremis,* de qua, et triremi, et dicrota supra dictum. De triremi sic Virgil. Æn. v. 'triplici pubes quem Dardana versu Impellunt, terno consurgunt ordine remi.'

97 *In insulam Issam*] Prima et clarissima insularum Liburnidum, quæ LX numerantur a Strabone in mari Adriatico. Sophiano dicitur *Lissa.*

recepisse ex[x] fuga credebat Octavium. Erat in ea[y] nobilissimum regionum earum oppidum, conjunctissimumque[z] Octavio. Quo ut pervenit,[a] oppidani supplices se Vatinio dediderunt; comperitque, ipsum[b] Octavium parvis paucisque navigiis vento secundo regionem Græciæ petisse, inde ut Siciliam, deinde Africam[c] caperet. Ita brevi[d] spatio, re præclarissime gesta, provincia recepta et Cornificio reddita, classe adversariorum ex illo toto sinu expulsa, victor se Brundisium, incolumi exercitu et classe, recepit.

48. Iis autem temporibus, quibus Cæsar ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, et Palæpharsali[98] rem feliciter gerebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam majore periculi fama dimicabat,[e] Q.[f] Cassius Longinus,[99] in Hispania pro prætore provinciæ ulterioris obtinendæ causa relictus, sive consuetudine naturæ suæ, sive odio, quod in illam provinciam susceperat quæstor, ex insidiis ibi vulneratus, magnas odii sui[g] fecerat accessiones; quod[h] vel ex[i] conscientia sua, (cum de se mutuo sentire provinciam crederet,) vel multis signis et testimoniis eorum, qui difficulter[j] odia dissimulabant, animadvertere poterat; et compensare offensionem provinciæ exercitus amore cupiebat. Itaque, cum primum in unum locum exercitum conduxit, HS centenos[100] militibus est[k] pollicitus: nec multo[l] post,

pr. male. V. ad VII. 20.—[y] desunt vulgo.—[z] *et conj.* L. sec. *que* abest V.—[a] *venit* Pet. L. pr. V.—[b] *comperit, ips.* L. pr.—[c] *ut Afr.* L. sec. Edd. pp. *peteret* Dorv.—[d] *brevissimo* L. pr.—[e] *laborabat* Pet.—[f] vulgo deest prænom. V. etiam c. 62. et *proprætor* legitur.—[g] deest V.—[h] *quo* Mss. 5.—[i] deest L. pr.—[j] *difficultanter* Dorv. *difficultate Rhodia* Lov. et vulgo *dissimulant, animadv.*—[k] deest L. pr.—[l] *multum* Mss. 2. *postquam in* Mss. mei o. nisi quod

NOTÆ

98 *Palæpharsali*] Strabo duas Pharsalos memorat; novam veterem unam, alteram, quæ Græce Παλαιφάρσαλος dicitur. Hic locus ad veterem actum fuisse prælium docet.

99 *Cassius Longinus*] Cassius is est qui tribunus plebis tantam operam dederat Cæsari cum Antonio, qui cum eo se ad Cæsarem contulerat. Cæsar eum legionibus IV Hispaniæ præfecerat ulteriori. Sed, ut hic legimus, et omnia et seipsum misere propter avaritiam perdidit. Atque adeo ejus famæ hic parum parcitur ab Hirtio.

100 *HS centenos*] Circiter *sept livres dix sols.* Tota illa pecuniæ ratio, iterum moneo, est perturbatissima.

cum in Lusitania Medobregam[101] oppidum montemque Herminium[102] expugnasset, quo Medobregenses confugerant, ibique imperator esset[m] appellatus, HS centenis milites donavit. Multa præterea et magna præmia singulis concedebat, quæ speciosum reddebant præsentem exercitus amorem; paulatim tamen et occulte militarem disciplinam severitatemque minuebant.[n]

49. Cassius, legionibus in hyberna dispositis, ad jus dicendum Cordubam se recepit, contractumque in ea æs alienum gravissimis oneribus provinciæ constituit exsolvere, et, ut largitionis postulat consuetudo, per causam liberalitatis speciosam plura largitori[o] quærebantur, pecuniæ locupletibus imperabantur; quas Longinus sibi expensas ferri[103] non tantum patiebatur, sed etiam cogebat. In gregem locupletium[p] simultatum causæ tenues conjiciebantur,[104] neque ullum genus quæstus, aut magni et[q] evidentis, aut minimi et[r] sordidi, prætermittebatur, quo domus et[s] tribunal imperatoris vacaret.[105] Nemo erat, qui modo[t] aliquam jacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut in

quam desit in L. sec.—[m] Exulat Sc. Lov. vulgo dein *iterum HS. cent. d.*—[n] *minuebat* Mss. 6.—[o] *speciosa exemplu largitionum* ora Vasc. *plurima* L. pr.—[p] *locupletum* V. L. sec. Dorv. Vict. frustra.—[q] *aut* Sc. L. pr.—[r] *aut* Lov. *præmittebantur* L. pr.—[s] *aut* Pet. Sc.—[t] *domo* Lov. Dorv. Mox *inter reos*

NOTÆ

Hæc enim pecunia est perexigua, nec satis digna, qua Romanorum militum voluntates ad suos usus quis sibi adjungeret. Si legatur, ut ante legebatur, in neutro genere, sestertia, nimia est, essent enim VII ∞ IↃLX libræ turonenses.

101 *Medobregam*] Medobrega ignoratur. Quidam putant dici *Armenam.*

102 *Herminium*] Herminius mons in Lusitania dicitur *Arminno.*

103 *Expensas ferri*] Expensum ferre est scribere se dedisse, quod fiebat etsi non darent. Sed hoc facto fatebantur se daturos, atque adeo debere. Postea vero acceptas referebant, id est, solvebant.

104 *In gregem locupletium simultatum causæ tenues conjiciebantur*] Manuscriptus Victorinus unus codex habet *locupletum*, quod melius videtur.

105 *Quo domus et tribunal imperatoris vacaret*] Prætoria enim cognitio una erat domestica, altera publica. Domestica intra prætorium cubiculumque querelis audiendis ministranteque et admittente cubiculario exercebatur, publica vero in basilica atque in tribunali, scribis, accensis, præconibus et lictoribus apparentibus.

reos referretur.[106] Ita etiam magna solicitudo periculorum ad jacturas et detrimenta rei familiaris adjungebatur.[u]

50. Quibus de causis accidit, ut, cum Longinus imperator eadem faceret, quæ fecerat quæstor, similia rursus de morte ejus provinciales consilia inirent. Horum odium confirmabant nonnulli familiares ejus, qui, cum in illa societate versarentur rapinarum, nihilo minus oderant eum, cujus[v] nomine peccabant, sibique, quod rapuerant, acceptum referebant;[w] quod interciderat,[ww] aut erat interpellatum, Cassio assignabant. Quintam[x] legionem novam conscribit: augetur odium et[y] ex ipso delectu et sumtu additæ legionis: complentur equitum tria millia, maximisque ornantur impensis:[107] nec provinciæ datur[z] ulla requies.

51. Interim literas accepit a Cæsare,[108] ut in Africam exercitum transjiceret,[a] perque Mauritaniam[109] ad fines

vulgo.—[u] *adjungebantur* Ed. Gr.—[v] *in cuj.* Lov. *eum in cuj.* Edd. R. M. V.—[w] vulgo *ferebant.*—[ww] *intercesserat* Lov.—[x] *quartum* V.—[y] deest Mss. Urs. copula, bene *ex* abest Lov. Dorv. V. L. sec. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. Mox vulgo *onerantur.*—[z] *dabatur* L. pr.—[a] *traduceret* L. pr.—[b] Forte Glossa.

NOTÆ

106 *Quin aut vadimonio tenerentur, aut in reos referretur*] Budæus prioribus suis in Pandectas annotationibus, ait sponsionem sistendi se in judicio esse vadimonium. Teneri autem vadimonio, quid sit, postea declarat. Vadimonio obstricti hodie dici possunt qui ob crimina in judicium a judicibus vocati, ut fit, impetraverunt, ut aut sua aut sponsorum fide dimittantur, ea lege ut in diem certum, aut quandocumque judici visum fuerit, ad judicium sistantur, quos *elargitos* vocant.

107 *Complentur equitum tria millia, maximisque ornantur impensis*] Vulgo *onerantur;* at Manuscripti Regii codices tres, Thuani duo, Victorinus unus, pervetustus item qui in bibliotheca Sancti Victoris est impressus, unus Romæ apud Petrum de Maximis, ann. 1472. habent, *ornantur*, quod melius est. Nam impensis civium complentur et ornantur equites, non onerantur.

108 *Interim literas accepit a Cæsare*] De qua re sic Livius apud Priscianum l. VI. ‘Quo tempore firmandi regni Bogudis causa exercitum in Africam trajicere conatus est.’

109 *Mauritaniam*] Mauritania duplex, *Tingitana* et *Cæsariensis*, utraque in parte occidua Africæ. Duo ibi reges, quorum alter Juba Pompeianis se adjunxit, alter Bogud Cæsaris amicitiam est secutus. Is post mortem Cæsaris ad Antonium se applicuit, atque in eo bello quod ipsi cum Octaviano Cæsare fuit, cum in manus Agrippæ Cæsariani venisset, ejus jussu fuit occisus.

Numidiæ perveniret;[110] quod magna Cn. Pompeio[111] Juba rex[b] miserat auxilia majoraque[c] missurus existimabatur. Quibus literis acceptis, insolenti voluptate[d] efferebatur, quod sibi novarum provinciarum et fertilissimi regni tanta oblata esset facultas.[112] Itaque ipse in Lusitaniam[e] proficiscitur, ad legiones arcessendas auxiliaque[f] adducenda; certis hominibus dat negotium, ut frumentum navesque centum præpararentur[g] pecuniæque describerentur atque imperarentur; ne qua res, cum redisset, moraretur. Reditus ejus fuit celerior omnium opinione: non enim labor aut vigilantia, cupienti præsertim aliquid, Cassio deerat.[h]

52. Exercitu[i] coacto in unum locum, castris ad Cordubam[113] positis, pro concione militibus exponit, quas res Cæsaris jussu gerere deberet; polliceturque iis, cum in Mauritaniam transjecissent, HS centenos[j] [114] se daturum; quintam fore in Hispania legionem. Ex concione se Cordubam recepit, eoque ipso die tempore postmeridiano,[k] cum in[l] basilicam[115] iret, quidam Minutius[m] Silo, cliens L. Racilii,[n] libellum, quasi aliquid ab eo postularet, ut miles, ei transdit;[o] deinde post Racilium, (nam is latus Cassii tegebat[116]) quasi responsum ab eo[p] peteret, celeriter dato loco,

nam abest a Mss. Leidd. V. Lov. Dorv.—[c] *maturaque* L. pr. *matureque* Lov. *æstim.* L. sec.—[d] *voluntate* Mss. plerique et Edd. pp.—[e] *Lusitania* Lov.—[f] *que* abest V.—[g] deest Lov. In eodem et V. *præparentur. compararentur* L. pr.—[h] *de ea* L. pr. *de eis* Lov.—[i] *ex exerc.* L. sec. Dorv.—[j] *sestertia c.* Mss. et Edd. Vett. qdd. sed V. ad c. 48.—[k] vulgo *meridiana hora.*—[l] deest Lov.—[m] *Minuturius* L. pr. *solo* V.—[n] *Racili* L. pr.—[o] *tradit, tradidit* Mss. et Edd. Vett.—[p] absunt *ab eo* a Scal. L. pr. V. nec desiderantur.—[q] *universus* L. pr.

NOTÆ

110 *Ad fines Numidiæ perveniret*] De Numidia supra est dictum.

111 *Cn. Pompeio*] Filio.

112 *Quod sibi novarum provinciarum et fertilissimi regni tanta oblata esset facultas*] Diripiendi.

113 *Cordubam*] De Corduba dictum supra.

114 *HS centenos*] Sestertios, *sept livres dix sols.*

115 *Basilicam*] Basilica locus amplus in quo exercebantur judicia publica, arbitria, et publica convivia fiebant. Forum enim subdialis erat locus, sive ut Græce dicitur *Hypæthrus.* Christiani pro *delubris* acceperunt, quia Basilicas supra Martyrum sepulcra exstruxerant ad hominum conventus excipiendos.

116 *Deinde post Racilium, (nam is latus Cassii tegebat)*] Manuscriptus Regius unus codex habet *per Racilium.*

cum se insinuasset, sinistra corripit versum dextraque bis ferit pugione. Clamore sublato, fit a conjuratis impetus universis.[q] Munatius Flaccus proximum gladio transjicit[r] lictorem:[117] hoc interfecto, Q. Cassium legatum vulnerat.[118] Ibi T. Vasius et L. Mergilio,[s] simili confidentia, Flaccum municipem suum adjuvant:[119] erant enim omnes Italicenses.[120] At ipsum Longinum L. Licinius Squillus involat, jacentemque levibus sauciat[t] plagis.

53. Concurritur ad Cassium defendendum: semper enim Berones[121] compluresque evocatos cum telis secum[u] habere consueverat: a quibus ceteri[v] intercluduntur, qui ad cædem faciendam subsequebantur: quo in numero fuit Calpurnius Salvianus et Manilius Tusculus.[w] Minutius inter saxa, quæ jacebant[x] in itinere, fugiens opprimitur,[122] et, relato do-

nec male. dein *Plancus* vulgo et *Plancum*.—[r] *trajecit* Lov. Dorv.—[s] *Mergerio* Lov. L. sec. Dorv.—[t] *vulnerat* L. pr.—[u] deest Edd. pp. *consuerat* Dorv.—[v] *Cæsaris* L. pr.—[w] *Mamilius Tusculanus* Urs. legit. *Tisculus* Lov.—[x] vulgo

NOTÆ

Et melius quidem. Nam per illum Racilium cædis participem percussori locus dabatur.

117 *Munatius Flaccus proximum gladio transjicit lictorem*] Sic Manuscripti Regii tres, Victorinus unus, Thuani duo, et pervetustus supra memoratus impressus codex: quod verisimilius fit. Quanquam enim clarissimus eo nomine fuerit Lugduni in Gallia conditor, hunc tamen fuisse vix fides fit. Quidam Mss. et Editt. *M. Plancus.*

118 *Q. Cassium legatum vulnerat*] Cassii Longini. Sæpe enim sibi propinquos legabant, et frater fratrem, patrem filius.

119 *Flaccum municipem suum adjuvant*] Qui in eodem municipio suo nempe natus erat.

120 *Italicenses*] Ex Italica urbe Hispaniæ a Scipione sic nominata, quæ sequentibus temporibus Trajani, Adriani et Theodosii imperatorum patria fuit, ut supra dictum.

121 *Berones*] Hispaniæ Tarraconensis populos esse ait Ptolemæus II. 6. Strabo vero facit Cantabris finitimos ad septentrionem, quorum urbs Varia ad trajectum Iberi, id est ubi incipit esse navigabilis. Videntur esse Navarrenses. Dicuntur ibidem a Gallis orti.

122 *Minutius inter saxa, quæ jacebant in itinere, fugiens opprimitur*] Vulgo, *jaciebant*; at Manuscripti Regii codices duo, Thuani totidem habent: 'Inter saxa quæ jacebant.' Quæ melior lectio. Lapides enim qui jaciuntur non capiunt, sed aut occidunt aut vulnerant; qui autem in itinere jacent, fugienti lapsus causam afferunt, lapsus autem moram objiciens et retardans fugientem, ut opprimatur a persequentibus efficit. Sic Pausanias, interfecto Philippo rege Macedoniæ, fugiens, ad vitis

mum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret, confectusne Cassius esset. L.[y] Laterensis, cum id non dubitaret, accurrit lætus in castra, militibus[z] vernaculis et secundæ legionis, quibus odio sciebat præcipue Cassium esse, gratulatur: tollitur a multitudine in tribunal, prætor appellatur: nemo enim aut[a] in provincia natus, aut vernaculæ legionis[123] miles,[b] aut diuturnitate jam factus[c] provincialis, quo in numero erat secunda legio, non cum omni provincia consenserat in odio Cassii: nam legiones tricesimam et vicesimam primam,[d] paucis mensibus in Italia scriptas, Cæsar attribuerat[e] Longino; quinta legio ibi nuper[f] erat confecta.

54. Interim nuntiatur Laterensi vivere Cassium. Quo nuntio dolore magis permotus, quam animo perturbatus,[g] reficit se celeriter[h] et ad Cassium visendum proficiscitur. Re cognita, tricesima legio signa Cordubam infert ad auxilium ferendum imperatori suo: facit hoc idem vicesima prima: subsequitur has quinta. Cum duæ legiones reliquæ[i] essent in castris; secundani[k] veriti, ne soli relinquerentur, atque ex eo, quid sensissent, judicaretur, secuti sunt factum superiorum: permansit in sententia legio vernacula, nec ullo timore de gradu dejecta est.

55. Cassius eos, qui nominati erant conscii cædis, jubet comprehendi: legionem quintam in castra remittit, cohortibus triginta retentis. Indicio Minutii cognoscit, L. Racilium et L. Laterensem et Annium Scapulam,[124] maximæ

jaciebant. refugiens L. pr.—[y] abest prænomen a Sc. L. pr. Lov.—[z] *a mil.* Lov. *militibusque* Sc. V. Edd. qdd. *a militibusque* L. sec. et pr. a m. sec.—[a] vulgo deest *aut.*—[b] *milites* Mss. 4.—[c] *infectus* Mss. 2.—[d] xvi V.—[e] *conscriptas C. attulerat* L. pr.—[f] Mss. *n. i.*—[g] *in animo p.* Lov. L. sec.—[h] Ita Mss. non *cel. se* aut *sese.*—[i] deest V.—[k] *secundarii* Edd. Vett. ante Urs.

NOTÆ

stirpem offenso pede cecidit, et lapsus humi a persequentibus oppressus est.

123 *Vernaculæ legionis*] Vernacula legio antea Pompeio militans, a Varrone ejus legato ad Cæsarem defecerat.

124 *Annium Scapulam*] Dio l. XLIII. scripsit T. Annium Scapulam virum equestrem, postea hujus tumultus ex-

dignitatis et gratiæ[l] provincialem hominem, sibique tam familiarem, quam Laterensem et Racilium,[m] in eadem fuisse conjuratione. Nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici jubeat. Minutium libertis transdit excruciandum; item Calpurnium Salvianum, qui profitetur indicium[n] conjuratorumque numerum auget; vere, ut quidam existimant;[o] ut nonnulli queruntur, coactus. Iisdem cruciatibus affectus L. Mergilio. Squillus nominat plures: quos Cassius interfici jubet, exceptis iis, qui se pecunia redemerunt: nam palam HS LX[125] cum Calpurnio paciscitur, et cum Q. Sextio[p] L. Qui si maxime nocentes sunt multati, tamen periculum vitæ dolorque vulnerum, pecuniæ remissus[d] crudelitatem cum avaritia certasse significabat.

56. Aliquot post[q] diebus literas a Cæsare missas accipit,[r] quibus cognoscit, Pompeium, in acie[s] victum, amissis copiis fugisse. Qua re cognita, mixtam dolore voluptatem capiebat.[126] Victoriæ nuntius lætitiam exprimebat; confectum bellum licentiam temporum intercludebat. Sic erat dubius animi, utrum nihil timere,[t] an omnia licere mallet. Sanatis vulneribus, arcessit omnes, qui sibi pecunias expensas tulerant, acceptasque eas jubet referri:[127] quibus

[d] *Condonatus* pecuniæ.

contra Mss. dein *indicaretur* nonnulli.—[l] *gloriæ* Lov. Dorv. L. sec. Edd. R. M. V.—[m] *et Rac.* desunt Edd. R. M. V.—[n] *indictum* Pet. L. pr. Lov.—[o] *æstimant* L. sec.—[p] *Sestio, Sentio* Mss. quid. statim vulgo *etsi* ac *pecunia.*—[q] *postea* L. pr.—[r] *recipit* L. sec.—[s] *aciem* Lov. et vulgo *dolori.*—[t] *timeret* Urs.

NOTÆ

citati pœnas a Cæsare metuentem, novum bellum, Hispaniense scilicet excitavisse. Hujus mors in fine Commentarii de bello Hispanico perscripta est.

125 *Nam palam HS* LX, *&c.*] Quidam Mss. et Edit. habent HS X: at HS LX reponendum videtur. Quamvis tam incerta sit tota illa in omnibus libris ratio propter facilem in arithmeticis notis, antiquorum librariorum lapsum, crebrosque, imo infinitos exscriptorum errores, ut omittere in universum quam emendare tutius videatur, præsertim ubi nostra nihil interest, nec illa ignoratio quicquam nobis adimit.

126 *Mistam dolori voluptatem capiebat*] Manuscripti Regii duo, Victorinus et Thuanus unus, pervetustus impressus unus habent: 'Mixtam dolore voluptatem capiebat.'

127 *Qui sibi pecunias expensas tulerant; acceptasque eas jubet referri*] Acceptum referre et expensum ferre sunt vetusta loquendi genera. Acceptum referre est scribere se accepisse, expensum vero referre est

parum videbatur imposuisse oneris, ampliorem pecuniam imperat. Æque autem Romanorum delectum[u] instituit, quos, ex omnibus conventibus coloniisque[v] conscriptos, transmarina militia perterritos, ad sacramenti redemtionem[w] vocabat. Magnum hoc fuit vectigal, majus tamen creabat[x] odium. His rebus confectis, totum exercitum lustrat.[129] Legiones, quas in Africam[y] ducturus erat, et auxilia[z] mittit ad[a] trajectum:[130] ipse, classem, quam parabat, ut inspiceret, Hispalim accedit,[131] ibique[b] moratur; propterea quod edictum tota provincia proposuerat,[c] ut, quibus pecunias imperasset, neque contulissent,[d] se adirent. Quæ evocatio vehementer omnes turbavit.

57. Interim L. Titius,[e] qui eo tempore tribunus militum in legione vernacula[f] fuerat, nuntiat fama,[132] legionem tricesimam, quam Q. Cassius legatus simul ducebat, cum ad oppidum Leptim[g] castra haberet, seditione facta, centurionibus[h] aliquot occisis, qui signa tolli non[i] patiebantur, discessisse, et ad secundam[j] legionem contendisse, quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum quinque cohortibus undevicesimanorum[a] egreditur, mane pervenit. Ibi eum diem, ut, quid ageretur, perspiceret,[k]

[a] *Militum decimæ nonæ legionis.*

Leidd. Sc. V. Lov.—[u] vulgo *æqua a. ratione d.*—[v] *colonisque* Pet. Lov. L. pr. *conscriptis* L. pr.—[w] *religionem* L. sec. Dorv. inepte.—[x] *credebat* V. Pet. *crescebat* L. sec. Dorv. Reg. Ciacc.—[y] *Africa* Mss. 4. et Edd. R. M. V.—[z] *ad auxilium* L. pr.—[a] V. c. 57.—[b] *atque ibi* L. pr.—[c] *eadem p.* Lov.—[d] *contribuissent* Lov.—[e] *Titurius* L. sec.—[f] Sic Mss. non *legionis vernaculæ*. Ciaccon. *erat* legit citra necessitatem.—[g] vulgo *Ilurgim ad opp.*—[h] *centurionibusque* L. sec.—[i] deest Sc. L. pr.—[j] *alteram* L. pr.—[k] *respic.* Lov. Dorv. Edd. pp. *prospic.*

NOTÆ

scribere se expendisse pecuniam et dedisse. Gallice, *Il convertissoit les prêts en taxe.*

129 *Totum exercitum lustrat*] Multæ sunt lustrandi significationes. Hic autem nihil aliud significat quam recensere et recognoscere suas copias. Qua de lustratione supra dictum.

130 *Ad trajectum*] Videtur esse fretum Herculeum, qua ipsi in Mauritaniam trajiciendum erat.

131 *Hispalim accedit*] De qua urbe, supra.

132 *Interim L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. in legione vernacula fuerat, nuntiat fama, &c.*] Magna suspicio mendi, quod, quia nullius manuscripti ope emendare licet, sic explicare lubet: 'L. Titius qui eo tempore trib. mil. in legione verna-

moratus, Carmonam [134] contendit. Hic, cum legio[l] XXX et XXXI et cohortes quatuor ex quinta legione totusque convenisset equitatus, audit, quatuor cohortes, a vernaculis oppressas[b] ad Obuculam,[m] [135] cum his ad secundam pervenisse legionem,[n] omnesque ibi se[o] conjunxisse, et T.[p] Thorium Italicensem ducem delegisse.[q] Celeriter habito consilio, Marcellum[r] [136] Cordubam, ut eam in potestate retineret, Q. Cassium legatum Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur,[s] conventum Cordubensem ab eo defecisse, Marcellumque, aut voluntate aut necessitate adductum,[t] (namque id varie nuntiabatur,) consentire cum Cordubensibus; duas cohortes legionis quintæ, quæ fuerant Cordubæ in præsidio, idem facere. Cassius, his rebus incensus, movet castra, et postero die Segoviam[u] ad flumen Silicense[v] venit.[137] Ibi,[w] habita concione, militum tentat animos: [x]quos cognoscit, non sua, sed Cæsaris absentis[y] causa, sibi fidissimos esse, nullumque periculum deprecaturos,[z] dum per eos Cæsari provincia restitueretur.

58. Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones ad-

[b] *Interceptas.*

V.—[l] *legiones* Mss. et Edd. qdd. Mox *et* V *legio* vulgo.—[m] *Obuculum* Sc. L. pr. V. C.—[n] deest Cuj. Pet. L. pr. V. non male.—[o] Exulat L. pr. Sc.—[p] Mss. plerique et Edd. Vett. *T. Torium.* male. Prænomen deest Pet. *M.* Cuj. L. pr. V.—[q] *eleg.* Dorv. vulgo *concilio.*—[r] *Marcellumque* Mss. 3.—[s] *paucisque ei d. ut adf.* Lov. L. sec. Dorv.—[t] *abduct.* Sc. L. pr. Lov. V. sed adi B. G. IV. 6.—[u] *Segoniam* Sc.—[v] *Siciliense* Mss. 7. *Siliciense* V.—[w] *ibique* Mss. 2. *militari* L. sec.—[x] *atque* L. pr.—[y] deest Lov.—[z] *devitaturos* L. sec. Dorv.

NOTÆ

cula fuerat nuntiat legionem XXX discessisse,' &c. atque id se fama accepisse, non certo auctore.

134 *Carmonam*] Carmona urbs Hispaniæ Bæticæ. *Carmon* dicitur Straboni, hodie *Carmona*, ut est supra dictum.

135 *Obuculam*] Obucula ad Singulum amnem posita est, non longe ab illo loco ubi ille Bæti miscetur. Plinio libro tertio capite primo dicitur Obulco quod Pontificale appellatur.

136 *Marcellum*] Marcello succensuit Cæsar, quasi cujus fidei nihil esset credendum, eumque relegavit, sed postea revocavit, magnisque honoribus et beneficiis auxit.

137 *Segoviam ad flumen Silicense venit*] Propterea mentionem facit fluminis, quia duplex est Segovia; alia in Hispania Tarraconensi, alia in Bætica, de qua postrema hoc loco agitur. Nomen aliud servat.

ducit: ac, ne dissensionis initium natum seditiosa militum suaque videretur natura, simul ut[a] contra Q. Cassium, qui Cæsaris nomine majoribus viribus uti videbatur, æque potentem opponeret dignitatem,[b] Cn. Pompeio[138] se provinciam recuperare velle palam[c] dictitabat: et forsitan[d] etiam hoc fecerit odio Cæsaris et amore Pompeii, cujus nomen multum poterat apud eas legiones,[e] quas M. Varro obtinuerat; sed, id qua mente commotus fecerit, conjectura sciri non potest; certe hoc præ se Thorius ferebat; milites adeo fatebantur, ut Cn. Pompeii nomen in scutis inscriptum haberent. Frequens legionibus[f] conventus obviam prodit; neque tantum virorum, sed etiam matrum familias[139] ac prætextatorum;[140] deprecaturque,[g] ne hostili adventu Cordubam diriperent: nam se contra Cassium sentire[h] cum omnibus; contra Cæsarem ne facere cogerentur, orare.[i]

59. Tantæ multitudinis precibus et lachrymis exercitus commotus, cum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeii nomine et memoria, tamque omnibus Cæsarianis, quam Pompeianis,[j] Longinum esse in[k] odio, neque se conventum, neque M. Marcellum contra Cæsaris causam posse perducere; nomen Pompeii ex

—[a] deest Lov.—[b] *se pot. o. et dignitate* L. sec. Dorv.—[c] abest Lop.—[d] *forsan* Leidd. a quibus, uti et a V. abest *etiam. hoc voluit* Gland.—[e] *reg.* Mss. 2. —[f] *Eique fr. legionum* L. sec. Edd. R. M. V. Ber. aliæque. *eique fr. regionum* Vasc.—[g] *que* non est in Lov. *deprecabaturque* L. pr.—[h] *consent.* Pet. V. Dorv. Edd. pp. Vasc. Gr. post. Steph.—[i] *facerent, o.* L. pr. Sc.—[j] *tamquam o. C. Pomp.* Lov. *tanquam* L. pr.—[k] *in* abest a L. pr.—[l] *adpel-*

NOTÆ

138 *Cn. Pompeio*] Filio.

139 *Matrum familias*] Ulpianus in digestis de verborum significatione, matrem familias opponit concubinæ. Livius vero de Perseo et Demetrio Philippi filiis dicit l. XXXIX. 'Hunc justa matre familias, illum pellice ortum esse.' Aulus Gellius I. 6. irridet Melissum quendam qui hoc discriminis statuebat matronam inter et matrem familias, quod matrona semel peperisset, mater familias vero plures liberos suscepisset.

140 *Prætextatorum*] Puerorum aut adolescentum, qui prætextam limbo purpureo togam ferebant usque ad annum ætatis XVII. qua ætate togam puram sine limbo purpureo sumebant.

scutis detraxerunt, Marcellum, qui se Cæsaris causam defensurum profitebatur, ducem asciverunt, prætoremque appellarunt,[l] et conventum sibi adjunxerunt, castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter quatuor millia passuum a Corduba, citra flumen Bætim,[141] in oppidi conspectu,[m] loco excelso facit castra; literas ad regem Bogudem[142] in Mauritaniam, et ad[n] M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit, subsidio sibi provinciæque Cæsaris causa quamprimum veniret. Ipse hostili[o] modo Cordubensium agros vastat, ædificia incendit.

60. Cujus rei deformitate atque indignitate legiones, quæ Marcellum sibi ducem ceperant, ad eum concurrerunt,[p] ut in aciem educerentur, priusque[q] confligendi[r] sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilissimæ carissimæque possessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammaque consumerentur. Marcellus, cum confligere miserrimum putaret, quod et victoris et victi detrimentum ad eundem Cæsarem esset redundaturum; neque suæ potestatis esse;[143] legiones Bætim transducit, atque aciem[s] instruit. Cum Cassium contra pro suis castris[t] aciem instruxisse loco superiore videret, causa interposita, quod is in æquum non descenderet, Marcellus militibus persua-

laverunt L. pr. V.—[m] *conspectum* L. sec.—[n] deest Mss. plerisque.—[o] *hostis* V. mox *vastans* L. pr.—[p] *cucurr.* V.—[q] vulgo additur *orant.*—[r] *contra bellandi* V.—[s] *aciemque* L. pr. V.—[t] Ita Mss. non *c. suis.*—[u] *reciperent* Sc. L. pr. V.

NOTÆ

141 *Bætim*] Bætis est fluvius Hispaniæ qui oritur in Orospeda monte, ut testatur Strabo, olim *Tartessus* Straboni Pausaniæque. Nunc *Guadalquivir.* Nomen dedit Hispaniæ ulteriori, quæ ejus nomine *Bætica* dicitur, quæ conventus habebat quatuor, de quibus crebra fit in his libris mentio.

142 *Bogudem*] Bogud hic rex a Cæsare commilito vocabatur, cujus uxorem Eunoën dilexerat, cui et ipsi plurima et immensa tribuit, teste Suetonio c. 52. Bello post mortem Cæsaris inter Antonium et Octavianum Cæsarem orto, ad Antonium transiit, et Methonæ tandem ab Agrippa, qui illam urbem ceperat, fuit necatus, ut est supra dictum.

143 *Neque suæ potestatis esse*] Manuscripti Regii tres, Thuani duo codices, Victorinus unus, omnes denique quos videre licuit habent: 'Neque suæ potestatis esset.' Ut ut sit, utraque bona lectio, et eadem sententia.

det, ut se in castra recipiant.[u] Itaque[v] copias reducere cœpit. Cassius, quo bono valebat, Marcellumque infirmum esse sciebat, aggressus equitatu[w] legionarios se recipientes, complures novissimos in fluminis ripis interficit.[x] Cum hoc detrimento, quid transitus fluminis vitii difficultatisque haberet, cognitum esset, Marcellus castra Bætim transfert, crebroque uterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur propter locorum difficultates.

61. Erat copiis pedestribus multo firmior Marcellus: habebat enim veteranas multisque præliis expertas legiones.[y] Cassius fidei magis, quam virtuti legionum[z] confidebat. Itaque, cum castra castris collata essent, et Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Longinus, veritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur in regionibus alienis sibique infestis, noctu silentio ex[a] castris proficiscitur, celerique itinere Uliam[144] contendit: quod sibi fidele esse[b] oppidum credebat. Ibi[c] adeo conjuncta ponit mœnibus castra, ut et loci natura, (namque Ulia in edito monte posita est,) et ipsa munitione urbis undique ab oppugnatione tutus esset. Hunc[d] Marcellus insequitur, et, quam proxime[e] potest Uliam, castra castris confert; locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat,[f] necessitate est adductus,[g] ut neque confligeret,[h] (cujus si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat,) neque vagari Cassium latius pateretur; ne plures civitates ea paterentur, quæ passi[i] erant Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis,[a] operibusque in circuitu oppidi[k] continuatis, Uliam

[a] *Castellis positis in locis opportunis.*

ad B. G. I. 8.—[v] *Ita* L. pr.—[w] *aggressusque equitatum* Lov.—[x] *interfecit* Mss. 4.—[y] Sic Mss. et Edd. Vasc. Steph. aliæque, non *leg. m. pr. ex.*—[z] *legionis* Lov.—[a] *e* Mss. et Edd. qdd. Mox vulgo *Ullam* et *Ulla.*—[b] deest L. pr. non male.—[c] *ibique* Edd. pp.—[d] *huc* Lov. *inde seq.* V.—[e] *maxime* Lov. Dorv. *proximo* V.—[f] *valebat* L. pr.—[g] *educt.* Lov. V. *edoct.* Sc. *doct.* L. pr. male. V. ad IV. 6.—[h] *confligere* Mss. 3. *confugere* L. pr. perperam.—[i] *passæ* Lov. L. sec.

NOTÆ

144 *Uliam*] Sic locum vocat Ptolemæus, itidem Plinius et Dio: et verior videtur lectio. Ceteri *Ullam.*

Cassiumque munitionibus clausit. Quæ priusquam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: quem magno sibi usui[l] fore credebat, si pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento,[m] si clausus obsidione et inutilis necessarium consumeret frumentum.

62. Paucis diebus[n] Cassii literis[o] acceptis, rex Bogud[p] cum copiis venit; adjungitque ei legionem, quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxiliarias Hispanorum. Namque, ut in civilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus[q] illis in Hispania nonnullæ civitates rebus Cassii studebant, plures Marcellum fovebant. Accedit cum copiis Bogud[145] ad exteriores Marcelli munitiones. Pugnatur utrimque acriter, crebroque id accidit, fortuna sæpe ad utrumque victoriam transferente;[r] nec tamen unquam ab operibus depellitur Marcellus.

63. Interim Lepidus[146] ex citeriore[s] provincia cum cohortibus legionariis XXXV, magnoque numero[t] equitum et reliquorum auxiliorum, venit ea mente Uliam, ut sine ullo studio contentiones[u] Cassii Marcellique componeret. Huic venienti sine dubitatione Marcellus se credit atque offert: Cassius contra, suis se tenet præsidiis; sive eo, quod plus sibi juris deberi, quam Marcello, existimabat; sive eo, quod, ne[v] præoccupatus animus Lepidi esset obsequio adversarii, verebatur.[w] Ponit ad Uliam castra Lepidus;

—[k] deest Edd. Amst. Lugd.—[l] *quod sibi us.* Edd. pp. *magno* etiam abest a Lov. L. pr. V. *magis* L. sec. Dorv. *usu* Lov. Dorv. L. sec. V. ad B. G. I. 16.—[m] *fore inp.* Pet. Leidd. V.—[n] *paucisque d.* Mss. 3.—[o] Ita Mss. vulgo *literis Cassii.* Pet. V. *Glass. litt.* Vide c. 48. *que Cass. litt.* Lov.—[p] Mss. omnes hic et infra *Bogus.* Βογόυας Græce.—[q] *in t.* V.—[r] vulgo *ut acc. for. s. ad u. tr. vict.*—[s] *citeriori* Mss. 3. Ed. R.—[t] *magno n.* Edd. R. M. V.—[u] *tantum cont.* Lov. Dorv. L. sec. Edd. pp. in quibus *contentionem. se recepit tenetque pr.* Scal.—[v] deest V.—[w] *videbatur* V.—

NOTÆ

145 *Accedit cum copiis Bogud.*] De qua re sic Livius apud Priscianum lib. IX. 'Castra quoque diversis partibus Cassius et Bogud adorti, haud multum abfuere quin ea perrumperent.'

146 *Interim Lepidus*] Tantopere favit Lepido Cæsar, ut de tantula re bene gesta triumphum ei concesserit. Testis Dio.

neque habet a Marcello quidquam divisi. Ne pugnetur,[x] interdicit: ad exeundum Cassium invitat, fidemque suam in re omni interponit. Cum diu dubitasset Cassius, quid[y] sibi faciendum, quidve Lepido esset credendum; neque ullum exitum consilii sui reperiret, si permaneret in sententia; postulat, uti munitiones disjicerentur,[z] sibique liber exitus daretur. Non tantum induciis factis,[a] sed prope jam constituta opera cum complanarent, custodiæque munitionum essent deductæ, auxilia regis in id castellum Marcelli, quod proximum erat regiis[b] castris, neque opinantibus[c] omnibus, (si tamen in omnibus fuit Cassius;[147] nam de hujus conscientia dubitabatur,[d]) impetum fecerunt, compluresque ibi milites[e] oppresserunt. Quod[f] nisi celeriter, indignatione et auxilio[g] Lepidi, prælium esset diremtum; major calamitas esset accepta.

64. Cum iter Cassio patefactum esset, castra Marcellus cum Lepido conjungit. Lepidus eodem tempore Marcellusque Cordubam,[h] Cassius[i] cum suis, proficiscitur Carmonam. Sub idem tempus Trebonius proconsul[148] ad provinciam obtinendam venit. De cujus adventu ut cognovit[149] Cassius, legiones, quas secum[j] habuerat, equitatumque in hyberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit;[150] ibique adverso tempore navi-

[x] *pugnaretur* Edd. R. M. V.—[y] *quod et quodve* Lov. L. sec. *esset fac.* Pet.—[z] *dissic.* Cuj. Lov. Dorv.—[a] *et cum n. t. inducias facerent*, sine seq. *cum* Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str. *inducias facerent* Brant. Lov. Dorv. Edd. R. M. V.—[b] *regis* Lov. L. pr. V.—[c] *oppugn.* L. sec.—[d] *dubitatur* L. pr. *sed inp.* Lov. Dorv.—[e] *equites* V.—[f] *Et* L. sec.—[g] *auxiliis* Edd. R. M. V. *direptum* L. pr. V.—[h] *a Corduba* L. sec.—[i] deest *Cass.* Br. Lov. L. sec. Dorv. Edd. pp. Vasc. Gr. post. et jungunt *Narbonem sub idem t.* vulgo *proficiscitur : Cassius Carm.*—

NOTÆ

147 *Si tamen in omnibus fuit Cassius*] Quia dixerat, *neque opinantibus omnibus*, excipit ex non opinantium numero Cassium, nam opinabatur fore quod jusserat.

148 *Sub idem tempus Trebonius proconsul*] Quem miserat Cæsar exoratus Hispanorum precibus, qui ad ipsum de alio in locum Q. Cassii subrogando scripserant. Auctor est Dion.

149 *De cujus adventu ut cognovit, &c.*] Livius apud Priscianum: 'Cassius gessisset cum Trebonio bellum, si Bogudem regem trahere in societatem sceleris potuisset.'

150 *Malacam contendit*] Nunc dicitur *Malagua*, optimi vini ferax, unde in alias terras exportatur; adeo mu-

gandi naves[k] conscendit, ut ipse prædicabat, ne se Lepido[l] et Trebonio et Marcello committeret; ut amici ejus dictitabant, ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cujus magna pars ab eo defecerat; ut ceteri existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in potestatem cujusquam veniret. Progressus secunda, ut[m] hyberna, tempestate,[151] cum in Iberum[n] flumen noctis vitandæ causa se contulisset, inde paulo vehementiore[o] tempestate nihilo[p] periculosius se navigaturum credens, profectus adversis fluctibus, occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus; cum neque flectere navim[q] propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa navi,[r] periit.

65. Cum in Syriam Cæsar ex Ægypto venisset,[s] atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, literisque urbanis animadverteret, multa Romæ male et inutiliter administrari,[152] neque ullam partem reipublicæ satis commode geri; quod et contentionibus tribunitiis perniciosæ seditiones orirentur,[t] et, ambitione atque indulgentia tribunorum militum et[u] qui legionibus præerant, multa contra morem consuetudinemque militarem fierent, quæ dissolvendæ disci-

[j] *simul sec.* L. sec.—[k] *navis* L. pr.—[l] Sic Mss. non *Treb. et Lep.*—[m] deest Mss. et Edd. qq. V. ad VI. 34.—[n] *Hiberum* sine *in* Scal. L. pr. V.—[o] *vehementiori* Mss. 3. Edd. pp.—[p] *nihil* Pet. L. pr. V.—[q] Sic Mss. non *navem.*—[r] *nave* Mss. 3. Edd. qdd.—[s] *Cæs. Ægypto veniret* V.—[t] *Orerentur* Sc.—[u] deest Pet.—[v] *ex-*

NOTÆ

nita, ut tanquam propugnaculum aliquod, objecta videatur Africæ.

151 *Progressus secunda, ut hyberna, tempestate*] Id est, secunda tempestate, quantum hyems patiebatur. Sic infra similis est locutio. 'Ziela est oppidum in Ponto, positu ipso, ut in plano loco, satis munitum.' Id est, quantum planities patitur, satis munitum. Nam illo tempore non erat natura munitum oppidum quod erat in plano loco constitutum.

152 *Multa Romæ male et inutiliter administrari*] Cum plurima arguunt multa male Romæ gesta fuisse, tum quod Livius scribit P. Dolabellam legem de tabulis novis tulisse. Unde exorta seditio, quam ut compesceret, cum in urbem milites induxisset M. Antonius magister equitum, periisse de plebe ɪɔccc. Multa item male gerebant ejus amici, qui illum sibi esse obnoxium propter operam in bello navatam putabant, quorum primi erant Dolabella, Antonius, atque Cornificius.

plinæ severitatisque essent;[153] eaque omnia flagitare adventum suum videret: tamen præferendum existimavit,[v] quas in provincias regionesque venisset, eas ita relinquere constitutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur, jura legesque acciperent, externorum[w] hostium metum deponerent. Hæc in Syria, Cilicia, Asia[154] celeriter se confecturum[x] sperabat, quod hæ provinciæ nullo bello premebantur. In Bithynia ac Ponto[155] plus[y] oneris videbat sibi impendere: non enim[z] excessisse Ponto Pharnacem audierat,[a] neque excessurum putabat; cum secundo prælio vehementer esset[b] inflatus, quod contra Domitium Calvinum fecerat. Commoratus fere in omnibus civitatibus, quæ majore[c] sunt dignitate, præmia bene meritis et viritim et publice tribuit: de controversiis veteribus cognoscit ac statuit: reges, tyrannos,[d][156] dynastas provinciæ,[157] finitimosque, qui omnes ad eum concurrerant,[e] receptos in fidem, conditionibus impositis[f] provinciæ[g] tuendæ ac defendendæ, dimittit, et sibi et Populo[h] Romano amicissimos.

66. Paucis diebus in ea provincia consumtis, Sex. Cæsarem, amicum et necessarium suum, legionibus Syriæque

istimabat Mss. 3. Edd. pp.—[w] Sic Pet. Sc. L. pr. V. Lov. vulgo *et ext.*—[x] *fact.* L. pr.—[y] deest Sc. L. pr.—[z] *nam neque* L. sec. *excess. enim* Mss. plerique. *tum p.* L. sec.—[a] *audiebat* Mss. plerique et Edd. Vett.—[b] Ita Mss. o. et Edd. qdd. non *ess. veh. vehem.* deest Lov.—[c] *majores* Edd. ante Urs. et L. sec. V. male *erant* L. pr.—[d] *leges* Edd. R. M. V. ridicule.—[e] *concurrerent* L. pr.—[f] *impositos* Lov.—[g] exulat *provinciæ* a Voss.—[h] *Reip.* V. *populoque* R. Dorv.—

NOTÆ

153 *Quæ dissolvendæ disciplinæ severitatisque essent*] Hellenismus est, subaudi ἕνεκα, *causa.*

154 *Asia*] Proprie dicta, de qua supra.

155 *Ac Ponto*] Macedones, debellato Dario, Cappadociam, quam Persæ duas in satrapias diviserant, in totidem regna partiti sunt. Alteram ad Taurum, Cappadociam, alteram Pontum appellaverunt, quæ Pharnacis erat tempore Cæsaris. Quo Pharnace depulso, Mithridates Pergamenus eam beneficio Cæsaris habuit.

156 *Tyrannos*] Parvi reges seu regibus minores. Ipse Æneas apud Æn. VII. a Latino rege eo nomine appellatur: ‘Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.’ Sed quia parvi illi reges vi et cædibus sua regna funestaverunt, obtinuit, ut qui injuste dominatur rex, tyrannus dicatur.

157 *Dynastas provinciæ*] De dynastis supra dictum.

præficit;[i] ipse eadem classe, qua venerat, proficiscitur in Ciliciam. Cujus provinciæ civitates omnes evocat Tarsum, quod oppidum fere totius Ciliciæ nobilissimum fortissimumque est. Ibi, rebus omnibus provinciæ et finitimarum civitatum[j] constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum[k] non diutius moratur; magnisque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacæ[158] commoratus,[l] venit Comana,[159] vetustissimum et sanctissimum in Cappadocia Bellonæ[160] templum, quod tanta religione colitur, ut sacerdos ejus Deæ[161] majestate,[m] imperio, et[n] potentia secundus a rege consensu gentis illius habeatur. Id homini[o] nobilissimo Lycomedi Bithynio adjudicavit,[p] qui, regio Cappadocum genere ortus, propter adversam fortunam majorum suorum mutationemque generis, jure minime dubio, vetustate[q] tamen intermisso, sacerdotium id repetebat. Fratrem autem Ariobarzanis Ariarathem,[r] [162] cum bene meritus uterque eorum de republica esset, ne aut regni hereditas Ariarathem solicitaret, aut heres[s] regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub ejus imperio ac[t] ditione esset: ipse iter inceptum[u] simili velocitate conficere cœpit.

---

[i] *præfecit* Mss. et Edd. qdd.—[j] *regionum* L. pr.—[k] deest Edd. R. M. V. nec male.—[l] *moratus* Edd. R. M. V. *commoratur* Lov. *venit* abest a Sc. L. pr. V. Lov.—[m] *magis* Pet. Lov. Sc. L. pr. V. Dorv. Abest L. sec.—[n] deest copula Mss. o. V. ad B. G. IV. 15.—[o] abest L. pr.—[p] *judic.* L. pr.—[q] *vetustatem* Lov. *Sacerdotio* Pet. V. Dorv.—[r] vulgo *Ariaraten.*—[s] *hereditas* Mss. 2. *homines* L. pr. *reges* V.—[t] *atque* Mss. 2.—[u] vulgo *cœptum.*—[v] *tetrarcha* Dorv. Edd. pp.—

NOTÆ

158 *Mazacæ*] Mazaca Cappadociæ metropolis. Postea Cæsarea dicta sub Argeo monte.

159 *Comana*] Duæ commemorantur a Strabone urbes eodem nomine, eidem Deæ sacræ, altera in Ponto, altera in Cappadocia, de qua postrema hic agitur.

160 *Bellonæ*] Bellona belli Dea, quæ Græce Ἐνυὼ dicitur.

161 *Ut sacerdos ejus Deæ*] Strabo memorat sua ætate plusquam sex mille servos sacros Bellonæ regis quidem Cappadociæ subditos, illius sacerdotis imperio paruisse. Quod sacerdotium abstulit Cæsar Archelao ob studium Pompeianarum partium, cujus studii illi et Dejotarus et Ariobarzanes soli pœnas luerunt.

162 *Fratrem autem Ariobarzanis Ariarathem*] Hujus meminit Cicero lib. epist. XV. dicitque illum Ariarathem fuisse a quibusdam solicitatum ut regnare vellet. Quod ne fieret, videtur Cæsar auctoritate sua Ariobarzani regi fratrem Ariarathem subjecisse.

67. Cum propius Pontum finesque Gallogræciæ[163] accessisset, Dejotarus tetrarches[v] Gallogræciæ tunc quidem pæne totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse[w] ceteri tetrarchæ contendebant, sine dubio autem rex Armeniæ[164] minoris ab Senatu appellatus, depositis regiis insignibus, neque tantum privato vestitu, sed etiam reorum habitu, supplex ad Cæsarem venit, oratum, 'ut sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, quæ[x] nulla præsidia Cæsaris habuisset, exercitibus imperiisque in Cn. Pompeii castris fuisset: neque enim se judicem debuisse[y] esse controversiarum Populi Romani, sed parere præsentibus imperiis.'

68. Contra quem Cæsar cum 'plurima sua commemorasset[z] officia, quæ consul ei decretis publicis tribuisset; cumque defectionem ejus nullam posse excusationem imprudentiæ recipere coarguisset;[a] quod homo tantæ prudentiæ ac diligentiæ scire potuisset, quis urbem Italiamque teneret; ubi Senatus Populusque Romanus,[165] ubi Resp. esset; quis[b]

[w] *esset* Lov. L. sec. Dorv.—[x] *quo* Pet.—[y] *deb. jud.* Pet. L. pr. V. Sc. et Edd. Vasc. Steph. aliæque. Edd. eædem *affuisset* paulo ante.—[z] *commemoraret* Lov. Dorv. Edd. pp.—[a] *cognovisset* L. pr.—[b] *qui* L. pr.—[c] *M. Marc.*

NOTÆ

163 *Gallogræciæ*] Strabo l. XII. scribit sua tempestate tres fuisse reges Galatiæ, deinde duos, deinde unum Dejotarum, cui successerit Amyntas, post quem, Gallogræciam in provinciam fuisse redactam. Illi porro Gallogræci a Gallis oriundi, habent ad orientem Cappadociam, ad occidentem Bithyniam, ad meridiem Pamphyliam, ad septentrionem Pontum Euxinum. T. Livius de illis: 'Gallogræci bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta stirpe, servantes animos.' Horum in Asiam commigrationem lege apud T. Livium l. XVIII. qui bellum Macedonicum et Asiaticum continet.

164 *Rex Armeniæ*] Armenia habet ad meridiem Taurum montem, quo disterminatur a Mesopotamia, ad orientem Mediam, ad septentrionem Iberas Albanosque, ad occidentem Cappadociam. Dividebatur in majorem et minorem. Minoris, de qua hic agitur, urbes erant primariæ Nicopolis et Sebaste. Majoris vero Artaxata. Posterioribus temporibus minor dicta est prima, major vero secunda, ut patet ex libro notitiarum. Appianus l. II. bell. civil. Ciseuphratenos appellat et Transeuphratenos, quia Euphrates fluvius Armeniam intersecat. Nomen hodie retinet.

165 *Ubi Senatus Populusque Romanus*] Dejotarus reponere poterat illud

deinde post L. Lentulum, C. Marcellum[c] consul[d] esset; tamen se concedere id factum superioribus suis beneficiis, veteri hospitio atque amicitiæ, dignitati[e] ætatique hominis, precibus eorum, qui frequenter[f] concurrissent hospites atque amici Dejotari ad deprecandum; de controversiis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regium vestitum[g] ei restituit. Legionem autem, quam ex genere civium suorum Dejotarus armatura disciplinaque nostra constitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere[h] jussit.

69. Cum in Pontum venisset copiasque omnes in unum locum coëgisset, quæ numero atque exercitatione bellorum mediocres erant, (excepta enim legione sexta, quam secum adduxerat[i] Alexandria veteranam, multis laboribus periculisque functam,[j] multisque militibus partim difficultate itinerum[k] ac navigationum, partim crebritate bellorum adeo deminutam,[l] ut minus mille hominum in ea esset;[166] reliquæ erant tres legiones, una Dejotari, duæ, quæ in eo prælio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant,[m]) legati, a Pharnace missi,[n] Cæsarem adeunt atque inprimis deprecantur, 'ne ejus adventus hostilis esset: 'facturum enim omnia Pharnacem, quæ imperata essent;' maximeque commemorabant, 'nulla Pharnacem auxilia contra 'Cæsarem Pompeio dare voluisse; cum Dejotarus, qui de'disset,[o] tamen ei satisfecisset.'

70. Cæsar respondit, 'se fore æquissimum[p] Pharnaci, si,

Edd. Vett. perperam. V. ad VIII. 48. et Fastos, *et C.* L. sec. male *et M. Marc.* Edd. Vasc. Steph.—[d] *consules* sine *esset* Mss. 5. perperam. *Cæsar* intelligitur.—[e] *amicitiæ et d.* L. sec.—[f] *frequentes* Edd. quæd. *concucurrissent* Edd. qdd. male. —[g] *vestimentum* L. sec.—[h] *adduci* Lov. Dorv. Edd. pp. Sed V. ad B. G. II. 5. —[i] *abdux.* Lov. *advexerat* Manut. frustra, V. ad B. G. II. 22.—[j] *meritis lab.* L. sec. Edd. R. M. V. *laboribusque f.* sine *periculis* L. sec. *que* abest Lov.—[k] *diff. bellorum, it.* L. pr.—[l] *dimin.* Mss. plerique.—[m] *erant* Dorv.—[n] *ab* V. *emissi* Lov.—[o] *ei ded.* Lov. L. sec. Dorv.—[p] *amicum* L. pr.—[q] *militibus urbis*

NOTÆ

Lucani: 'non unquam perdidit ordo Mutato sua jura loco.'

166 *Ut minus mille hominum in ea esset*] Quæ tamen v millium hominum et ccc esse debuit, si plena fuisset et integra.

'quæ polliceretur, repræsentaturus esset.' Monuit autem, ut solebat, mitibus verbis[q] [167] legatos, 'ne aut Dejotarum 'sibi objicerent, aut nimis eo gloriarentur[r] beneficio, quod 'auxilia Pompeio non misissent: nam se neque libentius 'facere quicquam, quam supplicibus ignoscere; neque pro-'vinciarum publicas injurias condonare iis posse, qui fuis-'sent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent,[s] offi-'cium utilius Pharnaci fuisse, qui providisset, ne vincere-'tur, quam sibi, cui Dii immortales victoriam tribuissent. 'Itaque se[t] magnas et graves injurias civium Romanorum, 'qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum resti-'tuere non posset, concedere Pharnaci: nam neque inter-'fectis amissam vitam, neque exsectis[u] virilitatem[168] resti-'tuere posse: quod quidem supplicium gravius morte cives 'Romani subissent. Ponto vero decederet confestim, fami-'liasque publicanorum remitteret, ceteraque restitueret 'sociis civibusque Romanis, quæ penes eum essent. Si 'fecisset,[v] jam tunc sibi[w] mitteret munera ac dona, quæ, 'bene rebus gestis, imperatores ab amicis accipere consues-'sent:'[x] miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis, legatos remisit.

71. At[y] Pharnaces, omnia liberaliter[z] pollicitus, cum festi-

L. pr.—[r] *glorientur* L. pr. Lov.—[s] *commemorarent* Sc. Pet. *memorarent* V.—[t] deest L. pr.—[u] *ejectis* Lov.—[v] *bene f.* Lov. Dorv. L. sec. Edd. pp.—[w] *ei* Pet. *remitt.* L. sec. Edd. Vasc. Steph. et aliæ.—[x] *consuescunt* Mss. 2.—[y] *ac* Lov. Dorv.

NOTÆ

167 *Monuit autem, ut solebat, mitibus verbis*] Dio scripsit illum comiter primos et secundos Pharnacis legatos excepisse, ut incauto propter spem pacis ingrueret, tertiis vero venientibus dixisse graviter, Pompeium bene de se meritum male dereliquisse. Hoc est quod Veget. III. 3. docet: 'Frequentius conventionum pacisque simulatio credulis quam arma nocuerunt.' Male Eutropius indiligens scriptor, tradit cum Pompeio Pharnacem apud Thessaliam fuisse.

168 *Neque exsectis virilitatem, &c.*] Appianus l. II. scribit Pharnacem, fracto Domitio, captis Amysenis in Ponto, qui partes tenebant Romanorum, pueris exsecuisse virilia, Cæsaris autem adventu cognito, misisse coronam auream, et filiæ qui matrimonium offerrent. Reges enim atque civitates mittere solebant coronas aureas, gratantes bonos successus.

nantem ac properantem Cæsarem speraret[a] libentius[169] etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur,[b] (nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad urbem Cæsarem revocari,) lentius[c] agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summa,[d] frustrari cœpit. Cæsar, cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus natura facere consueverat,[e] tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum consereret.[f]

72. Zela[g] [170] est oppidum in Ponto, positu ipso, ut in[h] plano loco, satis munitum: tumulus enim naturalis, veluti[i] manu factus, excelsiore undique fastigio, sustinet murum. Circumpositi sunt huic[k] oppido magni multique, intercisi vallibus, colles: quorum editissimus unus, qui, propter victoriam Mithridatis et infelicitatem Triarii[l] [171] detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis atque itineribus pæne conjunctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem: nec multo longius millibus passuum tribus[m] abest ab Zela. Hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum felicium castrorum refectis[n] operibus, copiis suis omnibus occupavit.

73. Cæsar, cum ab hoste millia passuum quinque castra posuisset, videretque eas valles, quibus regia castra munirentur,[o] eodem intervallo sua castra munituras,[p] si modo ea

—[z] *legaliter* Lov. V. ad B. G. II. 5.—[a] *sperasset* L. pr.—[b] *prof. existimabat* V. —[c] *lentus* Lov.—[d] *et in s.* Mss. 2.—[e] *consuevit* L. pr.—[f] *conferret* Mss. 4. Edd. R. M. V.—[g] *Ziela* Edd. Rec. hic et infra.—[h] deest Edd. nonnullis.—[i] Ita Sc. L. pr. non *velut. excelsiori* Mss. 3.—[k] *hoc* Pet. Lov.—[l] *Triari* L. pr. *Ariaroti* V.—[m] IV. L. sec. *a Z.* Mss. et Edd. qdd.—[n] *refectum* L. sec. Dorv. Edd. Vasc. Gr. post. Str. *opibus* V. vulgo *omn. suis.*—[o] *muniebantur* Lov.

NOTÆ

169 *Cum festinantem ac properantem Cæsarem speraret libentius, &c.*] Cum ignorem quid *festinare* et *properare* inter se differant, libens acciperem lectionem quam suppeditant Ms. Regii codices tres, Thuani duo, *festinantem ac præcurrentem.* Manuscriptus Victorinus habet *procurrentem.*

170 *Zela*] Urbs Cappadociæ.

171 *Triarii*] Plutarchus testatur in vita Luculli Triarium ejus legatum, non expectato sui imperatoris exercitu, commisso prælio, gravem cladem accepisse, in qua VII millia perierunt, centuriones CL, tribuni militum plusquam XXIV, eoque prælio esse castris exutum. Is est qui l. III. de bello civili commemoratur. Ille vero mons ab Appiano Scotius dicitur.

loca hostes priores non[q] cepissent, quæ multo erant propiora regis castris; aggerem comportari jubet intra munitiones. Quo celeriter collato,[r] proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentisque in castris relictis, prima luce, neque[s] opinantibus hostibus, eum[t] ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum prælium[u] adversus Triarium fecerat. Huc[v] omnem comportatum aggerem e castris servitia agerent jussit,[172] ne quis ab opere miles discederet, cum spatio non amplius mille[w] passuum intercisa vallis[x] castra hostium divideret ab opere incepto Cæsaris castrorum.

74. Pharnaces, cum id repente prima luce animadvertisset, copias suas omnes[y] pro castris instruxit, quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis pervulgata militari credebat instrui Cæsar; vel ad opus suum tardendum, quo plures in armis tenerentur; vel ad ostentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis, quam manu, defendere locum Pharnaces videretur. Itaque[z] deterritus non est, quo minus, prima acie pro vallo instructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulsus sive loci felicitate, sive auspiciis et religionibus inductus, quibus obtemperasse[a] eum postea audiebamus; sive paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta; cum more operis quotidiani magnam illam[b] servorum multitudinem, quæ

Dorv. *eodemque* L. sec. *in vallo* L. pr.—[p] *muniturus* Lov. Edd. pp. *munitura* Mss. 3.—[q] deest Mss. 3.—[r] *collocato* Mss. 3.—[s] *non* Lov. Dorv. Edd. ante Urs. male. V. c. 75. B. Afr. c. 7. et Brant.—[t] deest Mss. 3. Edd. pp.—[u] *bellum* Edd. R. M. V. Gryph. sed V. ad B. G. I. 1.—[v] *hoc* V. *hunc* L. pr. vulgo *comportare a. e c. s. quæ ageret, j.*—[w] deest Pet. Sc. V. *pass.* III. L. pr.—[x] *valles* L. pr. V. V. ad VII. 47. Mox *videret* Lov.—[y] deest L. sec.—[z] *id fieri* addit Ms. Urs. e Glossa. *itaque* abest Mss. 3. Edd. R. M. V.—[a] *adobtemp.* L. sec.—[b] *illorum* L. sec. Lov. Dorv. Edd. pp.—[c] *milites* Mss. iidem et Edd. pp. Ber.

NOTÆ

172 *Huc omnem comportatum aggerem e castris servitia, agerent, jussit*] Certum est mendum. Quanquam enim intelligitur sententia, male tamen explanatur, nec satis juvant in emendando Ms. codices. Victorinus unus habet: 'Huc omnem comportari aggerem servitiaque agi jussit.' Unde sumendo particulam *que*, et in voce *agerent* demendo *nt*, reponendum censeo: 'Huc omnem comportare aggerem servitiaque agere jussit.' Agebant enim servitia quod ipsis militibus agendum erat.

aggerem portabat, militum[c] esse credidisset; sive etiam fiducia veterani exercitus sui, quem XXII in acie[d] conflixisse, et vicisse legati ejus gloriabantur; simul[e] contemtu exercitus nostri, quem pulsum a se,[f] Domitio duce, sciebat, inito consilio dimicandi, descendere prærupta valle cœpit.[g] Cujus aliquandiu Cæsar irridebat inanem ostentationem, et eo loco militum coartationem,[h] quem in locum nemo[i] sanus hostis subiturus esset: cum interim Pharnaces eodem gradu, quo prærupta in prælium descenderat valle,[j] ascendere adversus arduum collem[173] instructis copiis cœpit.

75. Cæsar, incredibili ejus vel temeritate, vel fiducia commotus,[k] neque opinans imparatusque oppressus, eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere jubet, legiones opponit, aciemque instruit:[l] cujus rei subita trepidatio magnum terrorem attulit[174] nostris. Nondum ordinibus instructis, falcatæ regiæ quadrigæ[175] permistos milites perturbant; quæ tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. Insequitur has acies hostium et clamore sublato confligitur,[m] multum adjuvante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate: qui cum omnibus casibus belli intersunt, tum præcipue eis,[n] quibus nihil ratione potuit administrari.

Vasc. Str. Steph. Gr. post.—[d] *aciem* Mss. 2.—[e] *sive* Edd. R. M. V.—[f] *a se* desunt L. pr.—[g] *præcep.* Lov.—[h] Sic Brant. Scal. et seqq. e conjectura Bruti. *cohortationem* Mss. et Edd. Vett. *cohortionem* Ed. Plant. V. VII. 70.—[i] *quo nemo* Lov. Dorv. male.—[j] vulgo *præruptam d. in vallem.*—[k] Ita Mss. mei o. non *motus.*—[l] Ita Mss. o. vulgo *aciem inst.* non male.—[m] *confligit* Mss. 3. Edd. pp.—[n] *intersint tamen pr. quibus* L. pr.—[o] *declivi* L. pr.

NOTÆ

173 *Ascendere adversus arduum collem, &c.*] Iniquitas loci magnum habet momentum ad victoriam. Nunquam Cæsar iniquo loco pugnavit, quanquam omnia reliqua faverent.

174 *Magnum terrorem attulit, &c.*] Nunquam fere Cæsar non instruxit aciem ante hostium adventum.

175 *Falcatæ regiæ quadrigæ*] Harum formam exprimit Livius l. XVII. de bello Macedonico: 'Armatæ autem in hunc modum erant. Cuspides circa temonem ab jugo decem cubitos extantes velut cornua habebant, quibus quicquid obvium daretur, transfigerent, et in extremis jugis binæ circum eminebant falces, altera æquata jugo, altera inferior ad terram devexa, illa ut quicquid ab latere objiceretur, abscinderet, hæc ut prolapsos procumbentesque contingeret. Item ab axibus rotarum, utrinque bina eodem modo diversæ designabantur falces.' Vegetius vero III. 24. remedium illis opponit, quod ibi vide.

76. Magno atque acri prælio cominus facto, dextro cornu, quo veterana legio sexta erat collocata, initium victoriæ natum est. Ab ea parte cum in[o] proclive detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen, iisdem Diis adjuvantibus, sinistro cornu mediaque acie totæ profligantur copiæ regis: quæ quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter, gradu pulsæ, premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus partim interfectis, partim suorum[p] ruina oppressis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen projectis, vallem[q] transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. At nostri, victoria elati, subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt. Defendentibus[r] autem iis cohortibus castra, quas Pharnaces præsidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt potiti. Interfecta multitudine suorum,[s] aut capta, Pharnaces cum paucis equitibus profugit: cui nisi castrorum oppugnatio facultatem attulisset[t] liberius profugiendi, vivus in Cæsaris potestatem adductus esset.

77. Tali victoria toties victor Cæsar incredibili est lætitia affectus,[176] quod maximum bellum tanta celeritate confecerat; quodque subiti periculi recordatio est[u] lætior, quod victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto,[v] præda omni regia militibus condonata, postero[w] die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur; legionem sextam decedere ad præmia[x] atque honores accipiendos in Italiam jubet: auxilia Dejotari domum remittit: duas legiones cum Cælio Viniciano[y] in Ponto relinquit.

78. Ita per Gallogræciam Bithyniamque in Asiam iter

in proclivi L. sec. V. Dorv.—[p] *sua* Mss. 2.—[q] *valle* Lov. Dorv.—[r] *deserentibus* conjicit Vir D.—[s] Sic Mss. mei, et Edd. qdd. *omni* deest Ed. Clark. et vulgo *aut c. suorum.*—[t] *dedisset* L. pr.—[u] vulgo *eratque recordatione.*—[v] *ergo r.* L. sec.—[w] *postera* Dorv.—[x] *primam* Sc.—[y] vulgo *Vinciano.*—[z] *Ac* Mss.

NOTÆ

176 *Incredibili est lætitia affectus, &c.*] Suetonius refert intra quintum quam affuerat diem, quatuor vero, quibus in conspectum venit, horis, una acie profligasse Pharnacem, crebro commemorata felicitate Pompeii, cui de tam imbelli genere hostium præcipua militiæ laus contigisset, datisque literis in urbem scripsisse: *Veni, Vidi, Vici.*

facit, omniumque earum provinciarum de controversiis cognoscit et[z] statuit, jura in[a] tetrarchas, reges, civitates distribuit.[b] Mithridatem Pergamenum, a quo rem feliciter celeriterque gestam in Ægypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum, (nam Mithridates, rex Asiæ totius, propter nobilitatem Pergamo[c] parvulum secum absportaverat in castra multosque tenuerat[d] annos) regem Bosphori[e] constituit,[177] quod sub imperio Pharnacis fuerat; provinciasque Populi Romani a barbaris atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, munivit.[f] Eidem tetrarchiam [legibus] Gallogræcorum jure gentis et cognationis adjudicavit, occupatam et possessam paucis ante annis a[g] Dejotaro. Neque tamen usquam diutius moratus est, quam[h] necessitas urbanarum seditionum pati videbatur.[i] Rebus felicissime celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

z. *statuit jura, in* Edd. qdd.—[a] *inter* L. pr. Dorv.—[b] *disposuit* Lov. Edd. R. M. V. *disponit* L. sec. Dorv.—[c] *a Perg.* L. sec. *pulsum* V.—[d] *retin.* Pet. Lov. V.—[e] *Bosfori* Mss. qdd.—[f] *munierat* Pet. L. pr. V.—[g] deest præp. in Pet.—[h] Lov. *nec.* unde Heins. faciebat *ac.*—[i] *videretur* L. pr.

NOTÆ

177 *Regem Bosphori constituit*] Non hic intelligitur fretum quod est Constantinopoli, sed quod est ad paludem Mœotin, cujus regnum Pharnaces amiserat.

A. HIRTII

DE

BELLO AFRICANO

LIBER SINGULARIS.

Incertum auctorem esse, didicimus a Suetonio in Jul. Cæs. c. 56. Ergo nomina *Oppii, Hirtii, Cæsaris,* in codicibus præfixa, vel incerta, vel falsa sunt. Cf. ad init. libri octavi de B. G. et libri de B. Alex. Justo Lipsio (Elect. 2, 22) hic liber, ut Brantius monuit, inter pleraque Romana scripta simplicitate, puritate, et omnis generis virtutibus eminere visus est, et dignior Cæsare, quam ipsi illi commentarii de bello Gallico et Civili. Cui sententiæ equidem subscribere non sustineo, qui plura verba, a Cæsaris oratione abhorrentia, anacolutha duriora, negligentiamque non gratam ei inesse sciam: vid. c. 25. Vel illud *interim* nonne ad tædium usque occurrit? Ac profecto, si quis recens a Cæsaris commentariis ad hunc librum accesserit, is, opinor, diversitatem non exiguam dictionis sentiet. Guischardus, qui non orationem, sed rem examinavit, et cujus sententiam suis locis indicavi, etsi scriptoris peritiam agnoscit; tamen sæpius de obscura brevitate conquestus est, multa examinaturis rem relicta esse censuit, et quædam adeo alienæ manus additamenta sibi reperisse visus est. *M.*

NOTÆ

Et huic libro Hirtii nomen præfixit Oudendorpius more recepto; cumque vulgo ita citari soleat, idem mihi faciundum putavi. Guischardus censet, *Hirtii* hoc opus a *Julio Celso* suppletum, et sub incudem revocatum, qui hinc inde barbara miscuerit.

A. HIRTII

DE

BELLO AFRICANO

LIBER SINGULARIS.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. *Cæsar in Africam profectus* 2—6. *Adrumetum frustra tentat: ad Ruspinam castra locat.* 7. *Illi Leptis se dedit, quo* 8. *auxilia convocat:* 9—11. *de frumento sibi prospicit.* 12—19. *cum Labieno aliquoties confligit:* 20, 21. *in castris ad Ruspinam copias auget, arma, victum parat.* 22, 23. *Catonis, Uticæ præsidis, hortatu Pompeius filius Mauritaniam, Bogudis regnum, invadit. Ascurum frustra obsidet.*

Cap. 24. *Scipio, Labienus, et Petreius copias jungunt. Cæsar gravi annona laborat.* 25. *Jubam regem, suis auxilio egressum, Sitius et rex Bochus reverti cogunt.* 26. *Cæsar de adventu suo Afros certiores reddit, auxilia parat.* 27. *Scipio elephantos condocefacit.* 28. *Titios fratres, a Virgilio captos, Scipio trucidat.* 29. *Leptim frustra oppugnat Labienus.* 30—32. *Pugnam cum Scipione vitat Cæsar. Gætulos in partes suas trahit, Numidasque.* 33. *Achilla civitate in deditionem recepta a Messio, et* 34. *Cercina insula a Sallustio, frumento auxiliisque Cæsar augetur.* 35. *Gætuli Scipionis speculatores, apud Cæsarem remanent. Multi ejus*

gentis ad eum transeunt. 36. *Tisdra legatos de deditione ad eum mittit. Sitius castellum in Numidia vi expugnat.*

Cap. 37—42. *Ad Ruspinam Cæsar et Scipio dimicare tentant nec audent.* 43. *Considius Achillæ obsidionem deserit; Adrumetum se recipit.* 44—46. *Naves Cæsaris ab hostibus interceptæ. Veteranos captos, incassum solicitatos, cædi jubet Scipio.* 47. *Saxea grandine subitoque imbre Cæsariani vexantur. Pilorum cacumina ardent.*

De bello Africano. Alias *Africo, ut* C. 2, 32.

Cap. 48. *Juba ad Scipionem auxilia adducit.* 49—52. *Cæsar prope Uzitam cum hoste prospere pugnat.* 53. *Legiones nona et decima ex Sicilia adveniunt.* 54. *Militares præfectos cum dedecore ab exercitu removet Cæsar.* 55. *Contra Gætulos desciscentes Juba partem exercitus in regnum remittit.* 56, 57. *Cæsariani cum Scipionis militibus colloquuntur. Aquinio, cum Saserna confabulanti, silentium imponit Juba.* 58—64. *Inter Uzitam et Adrumetum varia statim fortuna pugnatur; tandem victor evadit Cæsar.* 65—73. *Frumentandi studio dimicatur. Zetam Cæsar capit: suos, quo modo contra elephantos pugnandum, docet.* 74. *Vaccam oppidum, Cæsari favens, Juba diripit deletque.* 75—77. *Ad Sarsuram accedit Cæsar, eamque capit. Mox et Thabenam.* 78. *Prælium ad Tegeam.*

Cap. 79—88. *Cæsar, ad Thapsum victor, accedit ad Uticam, qua, Catone vi sibi illata mortuo, potitur per L. Cæsarem.* 89, 90. *Ipse Q. Ligario vitam concedit. Uticam venit, incolarum partem mulcta afficit.* 91, 92. *Jubam Zamenses oppido excludunt.* 93. *Considius Tisdra fugit. Virgilius se dedit victori.* 94. *Juba et Petreius voluntaria morte pereunt.* 95. *P. Sitius Saburam interficit, Jubæ præfectum. Faustus et Afranius pereunt:* 96. *item Scipio ad Hipponem regium.* 97. *Cæsar Zamæ et Uticæ bona hostium vendit. Numidiam provinciam facit. Thapsitanis, Adrumetinis, Leptitanis, Tisdritanis mulctam imponit, civitates a rapina defendit.* 98. *Carales in Sardiniam, mox et Romam, transit.*

Cæsar, itineribus justis confectis,[1] nullo die intermisso, a. d.[a] XIV. Kal. Jan.[2] Lilybæum[3] pervenit, statimque ostendit, sese naves velle conscendere, cum non amplius legionem tironum haberet unam, equites[b] vix sexcentos. Tabernaculum secundum littus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis sibi[c] moræ quicquam fore speraret, et ut omnes in dies horasque parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet; nihilo tamen[d] minus in navibus remiges militesque continere et nullam prætermittere occasionem profectionis; cum præsertim ab incolis ejus provinciæ[4] nuntiarentur adversariorum copiæ, equitatus infinitus, legiones regiæ[5] quatuor,[e] levis armaturæ magna vis, Scipionis legiones[f] decem, elephanti CXX, classesque esse[g] complures; tamen non deterrebatur, animoque et spe confidebat. Interim in dies et naves longæ adaugeri, et onerariæ complures eodem[h] concurrere,[6] et legiones tironum convenire, in his veterana legio quinta, equitum[i] ad duo millia.

2. Legionibus collectis sex, et equitum duobus millibus,

[a] Vulgo *ad* et *in Lilyb.*—[b] vulgo *equitesque.*—[c] deest Edd. pp. Vasc. Steph. aliisque.—[d] exulat V. L. sec. Dorv.—[e] *tres* V. Edd. pp.—[f] abest Edd. R. M. V.—[g] deest in L. pr. bene. V. tamen ad B. C. I. 71.—[h] exulat L. pr. —[i] *equites* Dorv. *equitatus* Pet. V. L. sec. deest L. pr. V. ad VIII. 4.—

NOTÆ

1 *Itineribus justis confectis*] A Roma Africam versus, neque lente, neque celeriter.

2 XIV *kal. Januarias*] XVII Decembris. Erat enim apud Romanos December dierum XXIX, et hoc est quod Plutarchus ait illum in Siciliam transiisse, περὶ τροπὰς χειμερινὰς, *circa solstitium hybernum.*

3 *Lilybæum*] Promontorium est Siciliæ, cum urbe cognomine, quod spectat Africam, unum de tribus illis primariis unde est Trinacria dicta. *Capo Bocho.*

4 *Ab incolis ejus provinciæ*] Dubium an a Siculis apud quos erat Cæsar, an ab Afris, apud quod plures habebat amicos, ut Uticenses.

5 *Legiones regiæ*] Jubæ regis Numidiæ.

6 *Interim in dies et naves longæ adaugeri, et onerariæ complures eodem concurrere*] Numero supple *cœperunt*, estque modi enallage. *Eodem*, id est, in Lilybæum.

ut[j] quæque prima legio venerat, in naves longas imponebatur, equites autem in onerarias. Ita majorem partem navium antecedere jussit, et insulam petere Aponianam,7 quæ non abest a Lilybæo:8 ipse parum commoratus,[k] bona paucorum vendit[l] publice: deinde Allieno[m] prætori,9 qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit,[n] et de reliquo exercitu celeriter imponendo.10 Datis mandatis, ipse navem conscendit a. d. VI Kal. Jan. et reliquas naves statim est consecutus.[o] Ita vento certo[p] celerique navigio vectus, post diem quartam[q] 11 cum longis paucis navibus in conspectum Africæ venit:[r] namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento dispersæ atque errabundæ, diversa loca petierunt.[s] Clupeam12 classe prætervehitur, deinde[t] Neapolim:13 complura præterea castella et oppida non longe a mari relinquit.[u]

3. Postquam Adrumetum[v] 14 accessit, ubi præsidium erat

iutque L. pr. *ut quam* L. sec.—[k] vulgo *ibique c.*—[l] *vendidit d.* L. sec.—[m] Mss. et Edd. qdd. *Alieno.* male. V. Urs.—[n] *scribit* L. pr.—[o] *secutus* L. pr.—[p] deest Dorv.—[q] *quartum* Mss. 2.—[r] *feliciter v.* Dorv. *celeriter* V. L. sec.—[s] *petiverunt* L. pr.—[t] Sic Mss. et Edd. ante Scalig. præter L. pr. *dein.* quod malo. Ed. Scal. et seqq. pleræque *inde.*—[u] *reliquit* Mss. 4.—[v] *Adrumentum* Mss. plerique

NOTÆ

7 *Aponianam*] Dum nulla apud auctores Aponianæ fiat mentio, et Paconia commemoretur apud Ptolemæum insula e regione Lilybæi promontorii Siciliæ Africam versus, facile crediderim esse mendum.

8 *Quæ non abest a Lilybæo*] In manuscriptis Thuanis duobus legitur *quæ abest.* Aliquid suspicor desiderari, ut CC *passibus*, aut aliquid simile. Certe mendum inest. Quid enim sibi velit, *non abest a Lilybæo?*

9 *Allieno prætori*] Allieno ut proconsuli scribit Cicero epist. lib. XIII. studuit postea Cassio, cui et legiones tradidit, ut Cassius ipse fatetur lib. XII. earumdem epistolarum.

10 *De reliquo exercitu imponendo*] Navibus.

11 *Post diem quartam*] Ex fide duorum Mss. bibliothecæ Thunæ reponendum *quartum.* Vix enim nisi pro tempore sumitur, dies fœminina in positione legitur.

12 *Clupeam*] Clupea sive Clypea civitas Africæ proprie dictæ; sita in promontorio Mercurii, de qua supra dictum. Nonnulli vocant *Zapharam*, alii *Quipiam.*

13 *Neapolim*] Multæ sunt ubique urbes hoc nomine. Hæc vero est in Africa ad mare Mediterraneum sita, alio nomine *Leptis parva* inter duas syrtes, ubi habitabant Lotophagi, quorum fit apud Homerum mentio.

14 *Adrumetum*] In Africa proprie dicta, hodie *Machometa*, aliis *Toulb.*

adversariorum,[15] cui præerat C. Considius, et, a Clupeis secundum oram maritimam cum equitatu Adrumeti, Cn. Piso[16] cum Maurorum[w] circiter tribus millibus apparuit; ibi paulisper Cæsar ante portum commoratus, dum reliquæ naves convenirent, exponit exercitum;[17] cujus numerus in præsentia fuit peditum III millia,[x] equitum CL; castrisque ante oppidum positis, sine injuria cujusquam consedit; cohibetque omnes a præda. Oppidani interim muros armatis complent: ante portam frequentes considunt ad se[y] defendendum: quorum numerus duarum legionum intus erat. Cæsar, circum oppidum vectus,[z] natura loci perspecta, redit[a] in castra. Non nemo culpæ ejus imprudentiæque assignabat, quod neque certum locum gubernatoribus præfectisque, quem peterent, præceperat; neque, ut mos ipsius consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat,[b] ut in tempore, iis perlectis, locum certum peterent universi. Quod minime Cæsarem fefellerat: namque nullum[c] portum terræ Africæ, quo classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium præsidio fore suspicabatur; sed fortuitu oblatam occasionem egressus aucupabatur.

4. L. Plancus[18] interim legatus petit a Cæsare, uti[d] sibi daret facultatem[e] cum Considio[19] agendi,[f] si posset aliqua

semper. V. ad II. 6. Dein vulgo *ibi.*—[w] Sic vulgo, non *Mauris.*—[x] *millium* vel M. Edd. qdd.—[y] *sese* Mss. 3.—[z] deest V.—[a] *rediit* Mss. 2.—[b] *dediderat* Lov. Dorv.—[c] *nam neque ull.* Lov. Edd. pp.—[d] Sic L. pr. non *ut.*—[e] *potestatem*

NOTÆ

15 *Ibi præsidium erat adversariorum*] Ex fide Mss. Regiorum trium, Thuanorum duorum, Victorini unius, repono *ubi* pro *ibi*, quod corruptum fuit *u* in *i* perperam commutato.

16 *Cn. Piso*] Hic Piso postea partes Bruti et Cassii secutus, nihilosecius concesso reditu consulatum adeptus est. Filium habuit eum qui Germanicum Cæsarem creditus est veneno sustulisse.

17 *Exponit exercitum*] Ibi cum e navi egrediens Cæsar cecidisset, casumque in omen verterent milites, ipse in melius vertit dicendo: 'Teneo te, Africa!' Auctores sunt Suetonius, Frontinus, Dio.

18 *L. Plancus*] Is est ad quem scribit Cicero, et de quo toties fit mentio.

19 *Considio*] Considius ille esse potest, qui dicitur in lib. I. de bello Gallico vano metu perterritus. Sed hic Caius dicitur, cum ille Publius dicatur.

ratione perduci ad sanitatem. Itaque, data facultate,[g] literas conscribit et eas captivo dat perferendas in oppidum ad Considium. Quo simul atque captivus pervenisset, literasque, ut erat mandatum, Considio porrigere cœpisset, priusquam acciperet ille, 'Unde,' inquit, 'istas?' Tum captivus: 'Imperatore[h] a Cæsare.'[20] Tunc Considius, 'Unus 'est,' inquit, 'Scipio imperator hoc tempore[i] Populi Romani.' Deinde in conspectu suo captivum statim[j] interfici jubet, literasque nondum perlectas, sicut erant signatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas.

5. Postquam, una nocte et die ad oppidum consumta, neque responsum ullum[k] a Considio dabatur; neque ei reliquæ copiæ succurrebant;[21] neque equitatu[l] abundabat; et ad oppidum oppugnandum[m] non satis copiarum habebat, et eas tironum; neque primo adventu convulnerari exercitum volebat; et oppidi egregia munitio et difficilis[n] ad oppugnandum erat accessus; et nuntiabantur[o] auxilia magna equitatus[p] oppidanis suppetias[a] venire; non est visa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi, ne, dum in[q] ea re Cæsar esset occupatus, circumventus a tergo ab equitatu hostium laboraret.

6. Itaque, castra cum movere vellet, subito ex oppido erupit multitudo,[22] atque equitatus subsidio uno tempore eis casu[r] succurrit, qui erat missus ab Juba[s] ad stipendium

[a] *Auxilio.*

Leidd. V. Ed. R. Steph.—[f] *de pace ag.* Edd. pp.—[g] *hac f.* L. sec.—[h] vulgo *Venio.*—[i] *hoc t.* desunt L. pr.—[j] *st. capt.* Mss. aliquot. *statim* deest Lov. Edd. pp.—[k] deest Edd. R. M. V.—[l] *equitatus* Mss. 3.—[m] *expugn.* L. pr.—[n] vulgo *difficilisque.*—[o] *nunciabatur* L. pr. Dorv.—[p] *equitatusque* L. sec.—[q] deest L. pr. *est* L. pr. Lov. Dorv. Edd. R. M. V.—[r] *Cassii* L. pr.—[s] *a J.* Mss. et Edd.

NOTÆ

20 *Tum captivus: Imperatore a Cæsare*] Ex responso patet legendum esse, *Imperatore.* Mss. codices duo Thuani habent, *Immo,* ubi duæ primæ literæ vocis *Imperatore* reperiuntur.

21 *Neque ei reliquæ copiæ succurrebant*] Inferius enim dicitur Rabirius Postumus in Siciliam missus, qui secundum commeatum accerseret.

22 *Subito ex oppido erupit multitudo*] Hunc sibi casum Cæsar accersivit sua fiducia, cum tam paucis copiis in terram descendit.

accipiendum, castraque, unde Cæsar egressus iter[t] facere cœperat, occupant,[u] et ejus agmen extremum insequi cœperunt. Quæ res cum animadversa esset, subito legionarii consistunt, et equites, quanquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissime concurrunt.[v] Accidit res incredibilis,[23] ut equites minus triginta Galli Maurorum equitum duo millia loco pellerent urgerentque in oppidum.[24] Postquam repulsi[w] et conjecti erant intra munitiones, Cæsar iter constitutum ire contendit.[25] Quod[x] cum sæpius facerent,[y] et modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in oppidum repellerentur; cohortibus paucis ex veteranis, quas secum habebat, in[z] extremo agmine collocatis, et parte equitatus, iter leniter cum reliquis[a] facere cœpit. Ita,[b] quanto longius ab oppido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidæ. Interim in itinere ex oppidis et castellis legationes venire, polliceri[c] frumentum, paratosque esse, quæ imperasset, facere. Itaque eo die castra posuit ad oppidum Ruspinam[d] [26] Kalendis Januariis.

7. Inde[e] movit et pervenit ad oppidum Leptin,[27] liberam

---

qdd.—[t] *et iter* L. pr. Lov. Dorv.—[u] deest L. pr. *occupat* Dorv.—[v] *concurrerunt* L. pr.—[w] *comp.* Edd. R. M. V. dein *iter instit.* Aic.—[x] *quæ* V.—[y] *agerent* Lov. —[z] deest L. sec.—[a] *ceteris* L. sec. *agere* L. pr.—[b] *Itaque* Mss. 3. Edd. pp. V. —[c] *et poll.* L. pr.—[d] *Usurpinam* Mss. o. Sed bene cap. 9. et seqq. *Rusp.*—

NOTÆ

23 *Accidit res incredibilis*] Gallorum fortitudinis Maurorumque ignaviæ argumentum et egregium monimentum. Sic certe de Gallorum equitatu Strabo, Gallos omnes esse pugnaces, meliores tamen equites quam pedites; Plutarchus vero in Marcello testatur Gallos optimos equites, eaque re plurimum videri præstare.

24 *Urgerentque in oppidum*] Manuscriptus Regius codex unus habet, *fugarent*, alter *refugarent*. Alius item Victorinus, Thuanus unus, *fugerent*, quæ posteriores lectiones, quamvis mendosæ, priorem tamen probant et confirmant, ut esse debeat *fugarent*.

25 *Cæsar iter constitutum ire contendit*] Latina locutio. Sic Propertius: 'Magnum iter ad doctas proficisci cogor Athenas.'

26 *Ruspinam*] Ruspina oppidum Africæ proprie dictæ.

27 *Leptin*] Leptis duplex, alia magna, alia parva. Hæc parva est maritima inter duas syrtes constituta, eadem cum Neapoli, de qua superius est dictum, si et hujus libri scriptori et Straboni fides. Plinius tamen, Mela, et Antoninus in Itinerario duas Leptes agnoscunt et Neapolim. Ptolemæus vero sic habet: Νεάπολις ἢ καὶ Τρίπολις. Palatinus vero ejus co-

civitatem et immunem. Legati ex oppido veniunt[f] obviam; libenter se omnia facturos, quæ vellet,[g] pollicentur. Itaque, centurionibus ad portas oppidi et custodiis impositis, ne quis miles in oppidum introiret, aut injuriam faceret cuipiam incolæ, non longe ab oppido secundum littus facit[h] castra. Eodem[i] naves onerariæ et longæ nonnullæ casu advenerunt; reliquæ,[j] ut est ei nuntiatum, incertæ locorum Uticam[28] versus petere visæ sunt. Interim[k] Cæsar a mari non digredi, neque mediterranea petere propter navium errorem, equitatumque in navibus omnem continere, ut arbitror, ne agri vastarentur; aquam in naves jubet comportari. Remiges interim, qui aquatum e[l] navibus exierant, subito equites Mauri, neque[m] opinantibus Cæsarianis, adorti, multos jaculis convulneraverunt,[n] nonnullos interfecerunt: latent enim in insidiis cum equis inter convalles,[o] et subito existunt, non ut in campo cominus depugnent.

8. Cæsar interim in Sardiniam[29] nuntios cum literis et in reliquas provincias finitimas dimisit, ut sibi auxilia, commeatus,[p] frumentum, simul atque literas legissent, mittenda curarent; exoneratisque partim[q] navibus longis, Rabirium Postumum[r][30] in Siciliam ad secundum commeatum arcessendum mittit. Interim cum decem navibus longis ad reliquas naves onerarias conquirendas,[s] quæ deerrassent, et simul mare tuendum ab hostibus jubet proficisci.[31] Item

[e] *Itaque* Lov.—[f] *venerunt* L. sec.—[g] deest L. pr. Sc. *vellent* V. *polliceretur* L. pr.—[h] *fecit* Edd. R. M. V.—[i] *Eodemque* Mss. 3.—[j] *Reliquæque* Mss. 2. *ei* abest L. pr.—[k] *Interea* Edd. pp.—[l] *ex* L. pr.—[m] *non* L. sec. Edd. R. M. V. male. V. ad B. Alex. c. 73.—[n] *convulnerarunt* L. pr. Edd. R. M. V. *convulnerare* V.—[o] *in convallibus* L. pr. *inter valles* Edd. R. M. V.—[p] *commeatum* Mss. 3. Male. V. ad B. G. II. 6. *frumentumque* Edd. Vett. qq. sed V. ad B. G. IV. 15. *fr. mitterent qui* L. pr.—[q] *ex onerariis p.* L. pr.—[r] *Postumium*

NOTÆ

dex, ἡ καὶ Λέπτις μεγάλη. Quod omnia reddit perquam incerta.

28 *Uticam*] Utica post excidium Carthaginis facta primaria Africæ. Hodie *Portofarina* creditur esse.

29 *Sardiniam*] Sardinia maris Mediterranei insula inter Italiam et Africam, Hispaniam, Galliamque fere media, Græce Σαρδώ.

30 *Rabirium Postumum*] Rabirius Postumus hic est pro quo extat oratio Ciceronis.

31 *Jubet proficisci*] Milites.

C. Sallustium Crispum[32] prætorem ad Cercinam[t][33] insulam versus, quam adversarii tenebant, cum parte navium ire jubet: quod ibi magnum numerum frumenti esse audiebat. Hæc ita[u] imperabat, ita[v] unicuique præcipiebat, uti, fieri posset nec ne, locum excusatio nullum haberet; nec moram tergiversatio. Ipse interea, ex perfugis[w] et incolis cognitis conditionibus Scipionis, et qui cum eo contra se bellum gerebant, miserari, (regium enim equitatum Scipio ex provincia Africa,[x] alebat,) tanta homines esse dementia, ut malint[y] regis esse vectigales, quam cum civibus in patria in[z] suis fortunis esse incolumes.

9. Cæsar a. d. III. Non. Jan. castra movet: Leptique sex cohortium præsidio cum Saserna relicto, ipse rursus, unde pridie venerat, Ruspinam cum reliquis copiis convertit, ibique, sarcinis exercitus[a] relictis, ipse cum expedita manu proficiscitur circum villas frumentatum, oppidanisque imperat,[b] ut plaustra jumentaque omnia sequantur. Itaque magno frumenti invento numero, Ruspinam redit. Hoc eum idcirco[c] existimo fecisse, ut[d] maritima oppida post se ne vacua relinqueret, præsidioque firmata ad classem receptacula[34] muniret.

10. Itaque, ibi relicto P. Saserna, fratre ejus,[e] quem Lepti proximo oppido reliquerat, cum legione, jubet comportari ligna in oppidum quam plurima: ipse cum cohortibus sep-

Mss. et Edd. qdd.—[s] *requirendas* L. pr.—[t] *Cerviam, Cerinum, Celennam, Celerinam* Mss. et Edd. pp. Vide etiam c. 34. ubi vulgo *Cercinnam*—[u] *itaque* L. sec.—[v] vulgo *itaque.* et *ut* ac *null. exc.*—[w] *prof.* Dorv.—[x] vulgo *e. in pr. A. Scipio.*—[y] vulgo *mallent. esse* abest Lov. Dorv.—[z] abest præp. a L. pr. *fortuniis* L. pr.—[a] *exercitui* L. pr. V.—[b] *frumentum oppidanis i.* L. pr.—[c] deest Lov.—[d] *ne m. o. p. se vacua* vulgo. et *classis.* ad *classim* Scalig. Leid. pr. et Voss.—[e] *suo* L. pr.

NOTÆ

32 *C. Sallustium Crispum*] Is est primus Romana scriptor in historia, qui quod ab Appio Claudio censore Pompeianarum partium fuisset Senatu motus, ad partes accesserat Cæsaris. Auctor Dio.

33 *Cercinam*] Cercina insula, testibus Plinio et Sallustio, ad promontorium minoris Syrtis, teste Mela, perparva, Carthaginem versus. Nomen adhuc retinet.

34 *Ad classem receptacula*] Manuscriptus codex Victorinus habet, *ad classis receptacula.* Quæ forte melior lectio.

tem, quæ ex veteranis legionibus in classe cum Sulpicio et Vatinio[35] rem gesserant, ex oppido Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab[f] oppido millia passuum duo, ibique classem[g] sub vesperum cum ea copia conscendit. Omnibus in exercitu insciis,[h] [36] et requirentibus imperatoris consilium, magno metu ac tristimonia[i] solicitabantur. Parva enim cum copia,[37] et ea tironum,[38] neque omni exposita, in Africa contra magnas copias, et insidiosæ nationis, equitatumque innumerabilem, se expositos videbant; neque quicquam solatii in præsentia, neque[j] auxilium in suorum consilio animum advertebant,[k] nisi in ipsius imperatoris vultu, vigore, mirabilique hilaritate; animum enim altum et erectum præ se gerebat. Huic[l] acquiescebant homines,[m] et in ejus scientia et consilio omnia sibi proclivia omnes fore sperabant.

11. Cæsar, una nocte in navibus consumta, jam cœlo albente,[n] cum proficisci conaretur, subito navium pars, de qua timebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita, Cæsar[o] celeriter de navibus imperat omnes egredi, atque armatos in littore reliquos advenientes milites[p] expectare. Itaque, sine mora navibus eis in portum receptis, et advectis militum equitumque[q] copiis, rursus ad oppidum[r] Ruspinam redit, atque ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus expeditis[s] triginta frumentatum est profectus. Ex eo est

—[f] deest Dorv. *mile passus* Lov.—[g] *classes* V.—[h] *inscitis* Lov.—[i] vulgo *tristitia. sollicitabatur* Lov.—[j] *nec* L. pr. *solatium* Pet. Sc.—[k] vulgo *animadvert.*—[l] *Hic* Lov. Sc. *huc* L. sec.—[m] *omnes* L. pr.—[n] *albescente* Mss. 3. Edd. pp. aliæque ante Urs. præter Beroald. V. B. Civ. I. 68. Infra c. 80.—[o] deest Edd. R. M. V.—[p] abest Mss. 2. Edd. R. M. V.—[q] deest Lov. *equitatumque* L. pr. *equitatiumque* V.—[r] deest L. pr. *rediit* Mss. 2.—[s] exulat a Mss. 3. Edd.

NOTÆ

35 *Vatinio*] De Vatinio supra in libro III. de bello civili et de bello Alexandrino.

36 *Omnibus in exercitu insciis*] Vegetius III. 6. scribit veteres Minotauri signum in legionibus habuisse, ut quemadmodum ille in intimo et secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consilium semper occultum esset.

37 *Parva enim cum copia*] Raro dictum invenias. Dicitur enim *copiæ*.

38 *Et ea tironum*] Hujus libri initio unam legionem Cæsari apud Lilybæum fuisse scriptum est.

cognitum Cæsaris[t] consilium, illum[u] cum classe navibus onerariis, quæ deerrassent, subsidio ire clam hostibus voluisse, ne casu imprudentes suæ naves in classem adversariorum inciderent: neque eam rem eos voluisse scire,[39] qui in præsidiis relicti sui[v] milites fuissent, uti nihil[w] propter suorum paucitatem et hostium multitudinem metu deficerent.

12. Interim, cum jam Cæsar progressus esset a[x] castris circiter millia passuum tria, per speculatores et antecessores equites[40] nuntiatur ei, copias hostium haud longe ab sese[y] visas. Et hercule cum eo nuntio pulvis ingens conspici cœptus est. Hac re cognita, Cæsar celeriter jubet equitatum universum, cujus copiam habuit in præsentia[z] non magnam, et sagittarios, quorum parvus numerus, ex castris[a] arcessi, atque ordinatim[b] signa se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis armatis. Jamque,[c] cum procul hostis conspici posset, milites in campo jubet galeari et ad pugnam[d] parari. Quorum omnino numerus fuit triginta cohortium, cum equitibus quadringentis, et sagittariis CL.[e]

13. Hostes interim, quorum dux erat Labienus, et duo Pacidii, aciem dirigunt mirabili[f] longitudine, non peditum, sed equitum, confertam; et inter eos levis armaturæ Numi-

R. M. V.—[t] *regis* Lov. L. sec.—[u] *ille, &c. dicitur voluisse* Edd. R. M. V.—[v] Lov. Dorv. et Edd. ante Ursin. carent *sui.*—[w] vulgo *ne*, vel *ne illi.*—[x] *e* c. V. et Edd. ante Urs.—[y] Sic Mss. plerique et meliores et Edd. qdd. vulgo *a se*, et *hercle. procul* Dorv.—[z] desunt L. pr.—[a] vulgo *e castris exierat* n.—[b] *ordinari, ordinati* Edd. qdd. male.—[c] *itaque* Lov.—[d] *eam p.* Mss. Urs. Leidd. Lov. V. Edd. R. M. V.—[e] vulgo deest, vel *et hostes.*—[f] deest Sc. L. pr. *mira-*

NOTÆ

39 *Neque eam rem eos voluisse scire*] Ne, ut infra dicitur, propter suorum paucitatem et hostium multitudinem metu deficerent. Tale consilium Eumenis magnopere est laudatum, qui cum suos milites contra fortissimos hostes duceret, deviis itineribus duxit, in quibus vera audire non possent, et his persuasit se contra quosdam barbaros proficisci, et prius in aciem exercitum eduxit quam milites sui scirent cum quibus arma conferrent. Auctores sunt Cornelius Nepos et Plutarchus.

40 *Antecessores equites*] Antecessores sunt, ut videtur Turnebo adversariorum XXIV. 16. qui ante agmen eunt, locaque castris metandis idonea deligunt, et vias qua duci exercitus possit, vident. Eosdem homines antecursores Cæsar dicit lib. I. de bello civili.

das et sagittarios pedites[g] interposuerant, et ita condensaverant, ut procul Cæsariani[h] pedestres copias arbitrarentur; et[i] dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum[j] copiis firmaverant. Interim Cæsar aciem dirigit simplicem, ut poterat, propter paucitatem: sagittarios ante aciem constituit: equites dextro sinistroque cornu opponit,[k] et ita præcipit, ut providerent, ne multitudine equitatus hostium circumvenirentur: existimabat enim, se cum pedestribus copiis acie instructa dimicaturum.

14. Cum utrimque expectatio fieret, neque Cæsar se removeret, et cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio[l] magis, quam viribus, decernendum[m] videret; subito adversariorum equitatus[n] sese extendere, et in latitudinem[o] promovere, collesque complecti, et Cæsaris equitatum[p] extenuare, simulque ad circumeundum[q] comparare se cœperunt.[r] Cæsariani equites eorum multitudinem ægre sustinebant. Acies interim mediæ cum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis pedites Numidæ levis armaturæ cum equitibus[s] procurrunt, et inter legionarios milites jacula conjiciunt. Hic, cum Cæsariani in eos impetum fecissent, illorum equites refugiebant: pedites interim resistebant, dum equites rursus, cursu[t] renovato, peditibus suis succurrerent.

15. Cæsar, novo genere pugnæ oblato, cum animum adverteret,[u] ordines suorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius ab[v] signis persequuntur, latere nudato, a proximis Numidis jaculis vulnerabantur; equites autem hostium pilum[w] militis cursu facile vitabant,) edicit

---

bilem V. *longitudinem* Sc. L. pr.—[g] abest Edd. R. M. V. *interposuerunt* Mss. 2.—[h] *Cæsarei* Lov.—[i] carent τῷ *et* L. pr. V. Lov. Dorv. bene.—[j] *equitatum* L. pr. Edd. R. M. V. *equitatuum* V. ut c. 11. *confirm.* L. sec.—[k] *componit* Mss. 3. —[l] *artificiose* Lov. L. sec.—[m] *decertandum* Edd. qdd. pro solenni variatione.—[n] *equites* Pet. *equitum* V.—[o] *multit.* Edd. R. M. V.—[p] *equites* Pet. *equitatus* Lov. Dorv. *extenuari* Mss. 5.—[q] *circumveniendum* L. pr. V. ad B. C. III. 94.—[r] *cœperat* Mss. 2. *cœperant* Mss. et Edd. qdd.—[s] *equitatu* Pet. *procurrerunt* L. pr. *concurrunt* Lov. Dorv.—[t] Ita Mss. et Edd. pp. Al. *concursu.* dein *succurrunt* Lov. Dorv. [u] Ita L. pr. non *animadv.* V. B. G. I. 24.—[v] Sic L. pr. V. aliique, non *a.* *prosequuntur* etiam L. pr. Adi B. G. V. 9.—[w] *palam milites* Sc. L. pr. *militis* deest

per ordines, ne quis miles ab[x] signis quatuor pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni, suorum multitudine confisus, Cæsaris paucitatem circumire[y] conatur: equites Juliani pauci, multitudine hostium defessi, equis convulneratis,[z] paulatim cedere: hostis magis magisque[a] instare. Ita puncto temporis[b] omnibus legionariis ab hostium equitatu circumventis, Cæsarisque copiis in orbem compulsis, intra cancellos[41] omnes conjecti[c] pugnare cogebantur.

16. Labienus in equo, capite nudo, versari in prima acie; simul suos cohortari,[d] nonnunquam legionarios Cæsaris ita appellare: 'Quid tu,' inquit, 'miles tiro,[e] tam feroculus[f] 'es? Vos quoque iste verbis infatuavit.[g] [42] In magnum 'mehercule[h] vos periculum impulit. Misereor vestri.' Tum miles: 'Non sum,' inquit, 'tiro, Labiene; sed de legione 'x veteranus.' Tum Labienus: 'Non agnosco,'[i] inquit, 'signa decumanorum.' Tum miles:[j] 'Jam me, qui[k] sim, 'intelliges:'[l] simul cassidem de capite dejecit,[m] [43] ut cognosci ab eo posset, atque ita pilum, viribus contortum, dum in Labienum mittere contendit, equi graviter adverso pectori affixit, et ait:[n] 'Labiene, decumanum[o] militem, qui te petit, 'scito esse.' Omnium tamen animi in terrorem conjecti, et

L. sec. Dorv. Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str. forsan bene.—[x] Sic L. pr. V. Lov. Dorv. non *a.*—[y] *circuire* Mss. plerique.—[z] *vuln.* Mss. 2.—[a] Ita Pet. L. pr. Sc. Cuj. et Edd. Vett. item Scalig. vulgo *hostes. m. ac magis* Lov.—[b] *temp. horæ* L. pr. V. e Glossa.—[c] *conferti* Vir D. male. V. ad B. G. III. 24.—[d] *suos hort.* Dorv.—[e] deest Lov.—[f] *feris oculis* L. pr. *ferox* V.—[g] *infatuat* Dorv.—[h] *me herculem* L. pr.—[i] *cogn.* V.—[j] *ait m.* Mss. 4.—[k] Sic Mss. 4. et Edd. Vasc. Steph. aliæque, non *quis.*—[l] *intellige* L. pr.—[m] *ejecit* L. pr.—[n] desunt Sc.—[o] *decumum* Pet. V. L. sec. Dorv. *decimanum* L. pr. Lov. et

NOTÆ

41 *Intra cancellos*] Similitudine ducta ab iis qui feris objecti intra septa quædam pugnare coguntur.

42 *Vos quoque iste verbis infatuavit*] Cæsar. Quasi fatuum esse necesse sit qui pro Cæsare pugnet.

43 *Simul cassidem de capite dejecit*] Hinc intelligitur cassides illas, nostrarum similes, vultum texisse, quas sensim tandem sequentibus temporibus laborem exosi deposuerunt, ut queritur Vegetius I. 20. 'Qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre non possunt, detectis corporibus et vulnera sustinere coguntur, et mortes, et, quod est gravius et turpius, aut capi, aut certe fuga rempublicam prodere.'

maxime tironum: circumspicere enim Cæsarem, neque amplius facere, nisi hostium jacula vitare.

17. Cæsar interim, consilio hostium cognito,[44] jubet aciem in longitudinem quam maximam[p] porrigi, et alternis conversis cohortibus; ut una[q] post alteram ante signa tenderet. Ita coronam[r] hostium dextro sinistroque cornu mediam dividit; et unam partem ab altera exclusam, equitibus intrinsecus adortus cum peditatu, telis conjectis in fugam vertit;[s] neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit.[t] Idem altera pars equitum peditumque Cæsaris facit. His rebus gestis, ac[u] procul hostibus repulsis[v] convulneratisque, ad sua præsidia sese, sicut erat instructus, recipere cœpit.

18. Interim M. Petreius[45] et Cn.[w] Piso[46] cum equitibus Numidis MC electis, peditatuque ejusdem generis[x] satis grandi, ex itinere recta[y] subsidio suis occurrunt.[z] Atque hostes, suis ex terrore firmatis rursusque renovatis animis, legionarios, conversis equitibus[a] se recipientes, novissimos adoriri[b] et impedire cœperunt, quo minus in castra se reciperent. Hac re animadversa, Cæsar jubet signa converti,

supra.—[p] *longitudine quam maxima* Mss. 3.—[q] *et un.* Mss. 2.—[r] *corona* Lov. Dorv.—[s] *convert.* L. pr.—[t] *recepit* et *fecit* L. pr. V. *fecit* etiam Lov. Dorv. *Ita* L. pr.—[u] Sic Mss. non *et.*—[v] *expulsis* Edd. R. M. V.—[w] *M.* L. pr.—[x] *electis* et *ej. gen.* desunt L. pr.—[y] *recto* Mss. 5. Edd. R. M. V. male.—[z] *concurr.* Mss. 3. Edd. pp. sed V. ad B. G. III. 4. *occurrerunt* L. pr. vulgo *at.*—[a] *equis* Mss. 2. perperam *se* abest Mss. plerisque et Edd. pp. Vasc. Gryph. Steph.—[b] *adorti* L. pr.—[c] *cohortibus* V.—[d] *nausia* Mss. plurimi. *recentis sitis*

NOTÆ

44 *Cæsar interim, consilio hostium cognito*] Quod scilicet in orbem cogi suam aciem et circumveniri vellent, ipse quoque suam aciem in longum exporrexit.

45 *M. Petreius*] De Marco Petreio supra dictum.

46 *Cn. Piso*] Quis fuerit non facile dictu. Commemoratur unus eo nomine a Sallustio, quem ait occisum fuisse in Hispania, atque adeo is esse non potuit; alter a Val. Maximo, qui non absurde, quoniam nomen et tempus congruit, hic esse putetur, qui Pompeio sua gratia e judicio Manilium Crispum eripienti multa et gravia crimina objecit. Interrogatus deinde ab eo cur se quoque non accusaret, 'Da,' inquit, 'prædes Reip. te, si postulatus fueris, civile bellum non excitaturum, etiam de tuo prius quam de Manilii capite in consilium judices mittam.'

et medio campo redintegrari prælium. Cum ab hostibus[c] eodem modo pugnaretur, nec cominus ad manus rediretur, Cæsarisque equites jumenta, ex nausca[d] recenti, siti, languore, paucitate, vulneribus defatigata, ad insequendum hostem perseverandumque cursum[47] tardiora haberent, dieique pars exigua jam reliqua esset; cohortibus equitibus(que)[e] circumdatis, cohortatus[f] imperat, ut uno ictu contenderent, neque remitterent,[g] donec ultra ultimos colles hostes repulissent, atque eorum[h] essent potiti. Itaque signo dato, cum[i] jam hostes languide tela negligenterque mitterent,[j] subito immittit cohortes turmasque suorum: atque, puncto[k] temporis hostibus nullo negotio campo pulsis, post collemque dejectis,[l] nacti locum atque ibi paulisper commorati, ita uti[m] erant instructi,[b] leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemque adversarii, male accepti, tum demum se ad sua præsidia contulerunt.[n]

19. Interim, ea re gesta et prælio diremto,[48] ex adversariis perfugæ plures ex omni genere hominum, et præterea intercepti hostium complures equites peditesque: ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente et conatu venisse, uti novo atque[o] inusitato genere prælii tirones legionariique pauci perturbati, Curionis exemplo, ab equitatu circumventi opprimerentur: et ita Labienum dixisse pro concione, 'tantam sese[p] multitudinem auxiliorum adversa-

[b] *Sicut erant edocti.*

Lov. Dorv.—[e] *equitatibusque* Lov. Dorv.—[f] deest hæc vox vulgo.—[g] *rem. bellum* L. pr. male.—[h] *eis* L. sec.—[i] deest L. pr. Lov. *hoste* L. pr.—[j] Sic Mss. non *negl. tela mittente* L. pr. *mittendi* Lov. Sc.—[k] *uno p.* Edd. R. M. V. —[l] *collem dej.* L. pr. Sc. Lov. Dorv.—[m] Sic Mss. non *ut.*—[n] desunt hæc in V. L. sec. Dorv.—[o] *et* Edd. R. M. V.—[p] *se* Mss. plurimi, Edd. pp.—[q] *adv.*

NOTÆ

47 *Perseverandumque cursum*] Raro exemplo *perseverare* active dicitur. Ut plurimum enim neutrali in positione dicitur.

48 *Interim ea re gesta et prælio diremto, &c.*] Aliquod verbum desideratur, quod hic non apparet. Manuscriptus Victorinus codex habet, 'se ad suas recipiunt munitiones. Itemque adversarii fecerunt, et profugæ plures ex omni genere hominum, et præterea intercepti complures equites peditesque, ex quibus cognitum est,' &c. Hic verbum apparet, quod in nostro textu abest, quanquam nonnihil etiam desideretur.

'riis[q] subministraturum, ut etiam cædendo in ipsa victoria 'defatigati vincerentur,[r] atque a suis superarentur:' quippe qui sine illorum fide sibi confideret; primum, quod audierat, Romæ legiones veteranas dissentire,[49] neque in Africam velle transire; deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos fideles sibi jam effecisset, maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum levisque[s] armaturæ. Præterea ex fuga prælioque Pompeiano Labienus,[t] quos secum a Brundisio transportaverat, equites[u] Germanos Gallosque, ibique postea ex hybridis libertinis[50] servisque conscripserat, armaverat, equoque uti frenato condocuerat.[51] Præterea regia auxilia, elephantes[v] centum et viginti, equitatusque innumerabilis:[w] deinde, legiones conscriptæ ex cujusquemodi genere amplius duodecim.[52] Hac spe atque ea[x] audacia inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis Germanisque MDC,[y] Numidarum sine frenis octo[z] millibus, præterea, Petreiano[a] auxilio adhibito, equitibus MC,[b] peditum ac levis armaturæ quater[c] tanto, sagittariis ac funditoribus hippotoxotisque[d] [53] compluribus. His copiis[e] pridie Non. Jan.[54] post diem tertium, quam Africam attigit, in

Cæsaris L. pr. V. Vasc. M.—[r] Sic Mss. et Edd. Ber. Vasc. Gryph. Steph. non *fat. cæderentur* Lov.—[s] *equitumque levis* Cuj. L. sec. Edd. Vett. ante Urs. V. ad c. 48.—[t] vulgo deest *Lab.*—[u] *milites* Lov.—[v] *elephanti* L. pr. Edd. R. M. V. Vasc. Steph. et aliæ. quod malim. *elephantos* Pet. Sc. *elephantis* V. —[w] *innumerabiles* Pet.—[x] deest Mss. 3.—[y] DCCC Mss. et Edd. Vett. MDCCC Ms. Ciacc.—[z] VII L. pr. Sc.—[a] *a Petr.* Lov. *a Petrejo* Dorv. L. sec. cui deest *auxilio.*—[b] Mss. omnes MDC Edd. pp. DCCC. Vide ad c. 18.—[c] *quartum* L. pr. vulgo *tantis.*—[d] *que* abest V. Dorv.—[e] *c. omnibus* Ms. Ciacc. L. sec. *Nona-*

NOTÆ

49 *Primum, quod audierat, Romæ legiones veteranas dissentire*] A Cæsare.

50 *Ibique postea ex hybridis libertinis*] Hybridæ mixtum genus, ut canis ex gregario et venatico natus, ut sus ex fero et domestico procreatus; indeque translatione sumta, homo ex libero et servo, vel ex libertino et servo natus. Hic intelligit Romano patre et matre peregrina natos.

51 *Equoque uti frenato condocuerat*] Quia Numidæ in regendo equo frenis non utuntur. Unde Virgilio Æn. IV. dicuntur 'Infreni Numidæ.'

52 *Duodecim*] Sic legendum ex fide Mss. Regiorum duorum, et Victorini unius. Alii addunt *millibus.*

53 *Hippotoxotis*] Equitibus sagittariis. Vox est Græca.

54 *Pridie Non. Jan.*] Quarto die Januarii mensis.

campis planissimis purissimisque[f] [55] ab hora diei quinta usque ad solis occasum est decertatum.[g] In eo prælio Petreius graviter ictus ex acie recessit.

20. Cæsar interim[h] castra munire diligentius, præsidia[i] firmare majoribus copiis, vallumque ab oppido Ruspina usque ad mare deducere,[j] et a castris alterum eodem, quo tutius ultro citroque commeare, auxiliaque sine periculo sibi succurrere possent: tela tormentaque ex navibus in castra comportare: remigum partem ex classe, Gallorum, Rhodiorum,[k] epibatarumque, armare et in castra evocare,[l] uti, si posset, eadem ratione, qua adversarii, levis[m] armatura interjecta inter equites suos interponeretur: sagittariisque[n] ex omnibus navibus, Ityreis,[56] Syriis, et cujusque generis ductis in castra compluribus, frequentabat suas copias (audiebat enim, Scipionem post diem tertium ejus diei, quo prælium factum erat, appropinquare, copias suas cum Labieno et Petreio conjungere, cujus[o] copiæ legionum octo, et equitum trium[p] millium esse nuntiabantur); officinas ferrarias instruere,[57] sagittas telaque, uti fierent[q] complura, cu-

rum Lov.—[f] *plurissimisque* Sc. L. pr. V. ridicule. V. Cellar.—[g] *detrimentum* Dorv. —[h] *enim int.* L. sec. Edd. R. M. V.—[i] *præsidiaque* Edd. R. M. V. *minor.* Lov.— [j] *ducere* L. pr.—[k] Sic Mss. non *Rhodiorumque. et epib.* Lov. Edd. Vasc. Gr. post. Steph.—[l] *convoc.* Lov.—[m] *levi* Lov. Edd. R. M. V. *armaturæ* L. pr. Lov. Dorv. Ed. Plant. *interfecti* L. pr. *interponerentur* L. pr. Lov. Edd. R. M. V. —[n] *sagittariique* L. pr. V. Lov. Dorv.—[o] *eorum* L. pr. *quorum* Lov. Scal. Edd. Vasc. Gr. post. Steph. deest Edd. pp.—[p] Sic Urs. Pet. Sc. L. pr. sec. Lov. Dorvill. non IV. *milia* Edd. R. M. V. *nunciabatur* V.—[q] vulgo *sagittasque et t.*

NOTÆ

55 *In campis planissimis purissimisque, &c.*] Id est, vacuis ab omni pugnæ impedimento, aut insidiarum suspicione. Sic Livius lib. IV. belli Punici: 'Postero die signis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, ubi sine ullo insidiarum metu vera virtute res geri posset.' Item lib. I. Pomœrium: 'Est circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, et extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli.'

56 *Ityreis*] Ituræa sive Thraconitis regio Palæstinæ. Ab Hegesippo dicitur *Peræa*, quam Plinius asperis dispersam montibus, et a Judæis ceteris Jordane amne discretam scripsit l. v.

57 *Officinas ferrarias instruere*] Hæc sequentia ad Cæsarem referuntur.

rare,[58] glandes fundere, sudes comparare, literas in Siciliam nuntiosque mittere, ut sibi crates materiemque[r] congererent ad arietes,[59] cujus inopia in Africa esset: præterea ferrum plumbumque[s] mitteretur. Et animum etiam advertebat, frumento se in Africa, nisi importatitio, uti non posse: priore enim anno, propter adversariorum delectus, quod stipendiarii[t] aratores milites essent facti, messem non esse factam: præterea ex omni Africa frumentum adversarios in pauca oppida et bene munita comportasse, omnemque regionem Africæ exinanisse frumento: oppida, præter ea[u] pauca, quæ ipsi suis præsidiis tueri poterant, reliqua dirui atque[v] deleri; et eorum incolas intra[w] sua præsidia coëgisse commigrare; agros desertos ac vastatos[x] esse.

21. Hac necessitate Cæsar coactus, privatos ambiendo[y] et blande appellando aliquantulum frumenti numerum in sua præsidia congesserat, et eo parce[z] utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire,[a] et ad ternas[b] [60] cohortes in statione habere, propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum maximus numerus fuit, jubet in plostris[c] [61] deligatos Adrumetum deportari. Naves interim Cæsaris onerariæ errabundæ male[d] vagabantur, incertæ locorum atque castrorum suorum: quas singulas[e] scaphæ adversariorum[f] complures adortæ incendebant atque expugnabant.

ut f. Mss. 3.—[r] *materiamque* L. sec. *congeri* Pet. V. L. pr. Sc.—[s] *que* deest L. pr. V. Sc. *plurimum ferrum adduceretur.*—[t] *stipendii* Scal. L. pr. *militesque* Edd. R. M. V.—[u] vulgo abest *ea.*—[v] *ac* Sc. V. Lov. *deseri* Lov. Dorv. L. sec. ut c. 26.—[w] *inter* Edd. R. M. V.—[x] *vacuatos* V. Edd. R. M. V.—[y] *obeundo* L. sec.—[z] *castra c. et eo parato* Edd. pp. Ber. *et* abest Dorv.—[a] *circuire* Mss. 2.—[b] vulgo *alternas, alteras.*—[c] Sic Mss. Urs. Sc. L. pr. ut c. 75. Reliqui cum Edd. ante Scal. *plaustris.*—[d] deest Dorv. *vacabant* L. pr.—[e] *singulæ.* L. pr.

NOTÆ

58 *Sagittas telaque, uti fierent complura, curare*] Nisi ad Hellenismum confugiatur, solœcismus videbitur. Ms. Regius, Victorinus, et impressus pervetustus, habent *sagittæ*, quod melius.

59 *Ad arietes*] Eligebantur ad id abietes et orni.

60 *Ad ternas*] Lipsio videtur reponendum *alteras*, et sex perlectis Mss. reperi *alteras.*

61 *Plostris*] *au* in *o* sæpe convertitur. Sæpius *plaustris.* Ne invalidi motu ex vehiculo excuterentur.

Hac re nuntiata, Cæsar[g] classes circum insulas portusque disposuit;[h] quo tutius commeatus supportari[i] posset.

22. M. Cato interim, qui Uticæ præerat, Cn. Pompeium[j] filium multis verbis assidueque objurgare non desistebat. 'Tuus,' inquit, 'pater istuc[k] ætatis[62] cum esset, et animadvertisset,[l] rempublicam[63] ab audacibus sceleratisque 'civibus[m] oppressam, bonosque[n] aut interfectos, aut exilio 'multatos, patria civitateque carere; gloria et animi magnitudine elatus, privatus atque adolescentulus,[o] paterni exercitus reliquiis collectis, pæne oppressam funditus et[p] 'deletam Italiam urbemque Romanam in libertatem vindicavit: idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam 'mirabili celeritate[q] armis recepit. Quibus ex[r] rebus sibi 'eam dignitatem, quæ est[s] per gentes clarissima notissimaque,[t] conciliavit; adolescentulusque atque eques Romanus 'triumphavit. Atque ille non ita[u] amplis rebus patris[v] 'gestis, neque tam excellenti majorum dignitate parta, neque tantis clientelis nominisque claritate præditus, in rempublicam est ingressus: tu contra, et patris[v] nobilitate et 'dignitate, et per te ipse satis animi magnitudine diligentiaque præditus, nonne eniteris,[w] et proficisceris ad paternas 'clientelas, auxilium[x] tibi reique publicæ atque optimo 'cuique efflagitatum?'[y]

23. His verbis hominis gravissimi incitatus adolescen-

Lov.—[f] *suorum* Dorv. vulgo *incenderant expugnaverant.*—[g] *Cæsari* vulgo.—[h] *disponit* L. pr.—[i] *comport.* Mss. 3. *possit* L. pr.—[j] *Pompeji* Mss. 3. V. ad B. G. I. 23.—[k] *istius* V. et Edd. ante Urs. male.—[l] *animadvertissetque* Lov. Dorv.—[m] *hominibus* L. pr.—[n] *senatoresque* L. pr.—[o] *privatusque ad.* L. pr. Edd. pp. *privatusque atque ad.* Lov. Dorv.—[p] deest L. pr. Sc. *deletamque* Lov.—[q] *velocitate* Lov.—[r] deest L. pr. Dorv. *a r.* Lov.—[s] desunt *q. e.* Lov.—[t] *rarissima clarissimaque* Edd. R. M. V. *clarissimas notissimasque* Lov.—[u] *tam* Edd. R. M. V.—[v] *patriis* Lov. L. sec. Dorv.—[w] *niteris* Edd. R. M. V.—[x] *et aux.* L. sec. Dorv. Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str. *et ad aux.* Edd. R. M. V.—[y] *efflagitaturum* L. sec. *efflagitatarum* Lov. Dorv. *F. efflagitaturus* ut c. 25.—

NOTÆ

62 *Tuus, inquit, pater istuc ætatis*] Testantur Velleius Patercul. et Plutarchus tunc fuisse natum XXIII annis, cum Carboni obsistere cœpit.

36 *Animadvertisset remp. &c.*] Quales erant Cinna, Carbo, de quibus vide Plutarchum in vita Pompeii, item Appianum l. I.

tulus, cum naviculis[z] cujusquemodi generis triginta, inibi paucis rostratis, profectus ab Utica est in Mauritaniam,[a] regnumque Bogudis[b] est ingressus; expeditoque exercitu, numero servorum, liberorum, duorum millium, cujus partem inermem, partem armatam habuerat, ad oppidum Ascurum[c] [64] accedere cœpit: in quo oppido præsidium fuit regium. Pompeio adveniente, oppidani, usque eo passi propius accedere,[d] donec ad ipsas portas ac murum appropinquaret, subito eruptione facta, prostratos perterritosque Pompeianos in mare passim navesque compulerunt.[e] Ita re male gesta, Cn. Pompeius filius[f] naves inde avertit, neque postea littus attigit, classemque ad insulas Baleares[65] versus convertit.

24. Scipio interim cum iis copiis, quas paulo[g] ante demonstravimus, Uticæ grandi præsidio relicto, profectus, primum Adrumeti castra ponit:[h] deinde paucos dies ibi commoratus, noctu itinere facto, cum Petreii et Labieni copiis[i] se conjungit: atque, unis castris factis, tria millia passuum longe considunt. Equitatus interim eorum circum Cæsaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi aut[j] aquandi gratia extra vallum progressi essent, excipere; ita[k] omnes adversarios intra munitiones continere. Quare Cæsariani gravi annona sunt conflictati, ideo, quod nondum neque[l] ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus supportatus erat;[m] neque per anni tempus[66] in mari classes sine peri-

[z] *navibus* Mss. 2. *cujusmodi* L. pr. *cujusque modo* Scal. *generisque* Edd. Ald. Vasc. Gr. post. Manut. Steph. Str. Plant. V. ad c. 19.—[a] *ipse ab Ut. in M.* L. sec. Edd. R. M. V. *est* abest etiam L. pr. V.—[b] *Bogude* L. sec. V.—[c] *Ascarum* L. pr.—[d] vulgo *eum acc.*—[e] *contul.* Lov.—[f] abest L. pr.—[g] deest Pet.—[h] *petit* Lov.—[i] *castris* L. pr. *se cop.* Mss. et Edd. qdd. *se* abest Sc. L. pr. V. *cop. copias suas* Lov. Dorv.—[j] *Atque* Lov. L. sec. *aduquandi* Lov. Bene V. ad VIII. 42. *caussa* L. pr.—[k] *et ita* Lov. Dorv. Edd. ante Plant.—[l] deest L. pr.

NOTÆ

64 *Ascurum*] Africæ urbs in Mauritania, quæ tunc erat sub Bogudis imperio.

65 *Ad insulas Baleares*] Baleares duæ numerantur a Ptolemæo, quarum incolæ erant optimi jaculatores, de quibus supra dictum.

66 *Neque per anni tempus*] Nam mense Januario ineunte ista gerebantur.

culo vagari poterant, neque[n] amplius millia passuum sex terræ Africæ quoquo[o] versus tenebant,[p] pabulique inopia premebantur. Qua necessitate coacti veterani milites equitesque, qui multa terra marique bella confecissent, et[q] periculis inopiaque tali sæpe essent[r] conflictati, alga e littore[s] collecta,[67] et aqua dulci eluta,[t] et ita jumentis esurientibus data,[u] vitam eorum producebant.

25. Dum hæc ita fierent, rex Juba, cognitis Cæsaris difficultatibus copiarumque paucitate, non est visum,[68] dari spatium convalescendi augendarumque ejus opum.[v] Itaque, comparatis equitum magnis peditumque copiis, subsidio suis,[w] egressus e regno, ire contendit. P. Sitius[69] interim et rex Bochus,[x][70] conjunctis suis copiis, cognito regis Jubæ egressu, propius ejus regnum copias suas[y] admovere, Cirtamque,[71] oppidum ejus regni opulentissimum, adorti pau-

a Sic. n. a S. Mss. et Edd. qdd.—[m] *esset* Dorv. *nec* L. pr. V.—[n] *nec* Lov. L. sec. Dorv.—[o] *quaque* Edd. R. M. V.—[p] *tenebat, premebatur* Sc. L. pr. Lov. Dorv. Scil. *Cæsar.*—[q] deest Lov. Dorv.—[r] *solent esse* Edd. R. M. V.—[s] *in l.* Edd. R. M. V.—[t] *elota* Lov. Dorv. L. sec. Edd. ante Urs. male.—[u] *dant jugis* V.—[v] *augendique ej. opes* Lov. L. sec.—[w] deest L. pr.—[x] *Bogud* vulgo.—

NOTÆ

67 *Alga e littore collecta*] Plutarchus scribit algæ immiscuisse herbæ paululum quam agrestin appellat, vitem albam Dioscorides, idque pro condimento.

68 *Dum hæc ita fierent, rex Juba, cognitis Cæsaris difficultatibus copiarumque paucitate, non est visum, &c.*] Magna videtur esse orationis inconsequentia. Deberet enim esse *regi Jubæ visum est.* Sed quia *visum est* positum est pro *credidit*, rectus casus est præmissus, quasi esset *rex Juba credidit.*

69 *P. Sitius*] Exulabat ab Italia ob conjurationem, ut puto, Catilinæ. Nam apud Sallustium Catilina popularibus suæ conjurationis dicit in Mauritania esse cum exercitu P. Sitium Nucerinum, consilii sui participem; nactusque is exules aliquot, ex Hispania in Mauritaniam transiit, ubi non segnem operam Boccho regi præstabat, quam tandem Cæsari obtulit, sed tam opportunam, ut Dio dicat ab aliquo Deo missum fuisse videri, cum nullum haberet ante a Cæsare beneficium, immo nec esset ipsi cognitus, eoque tempore Cæsarem juvit, ut salutem attulerit. Is tandem ab Arabione Manassis regis filio fuit interemtus, ut testatur Appianus l. IV.

70 *Bochus*] Erat Mauritaniæ rex Cæsaris amicus, de quo supra.

71 *Cirtamque*] Cirta Numidiæ metropolis, Massinissæ quondam regia. Plinius et Mela coloniam Sittianorum vocant. Forte ab hoc P. Sitio est eo deducta. Constantinæ nomen huic inditum, ut scribit Aurelius Victor, atque hoc nomen adhuc retinere

cis diebus pugnando capiunt,[z] et præterea duo oppida Gætulorum:[72] quibus cum conditionem ferrent,[a] ut oppido excederent idque sibi[b] vacuum transderent, conditionemque repudiassent, postea ab eis[c] capti interfectique sunt omnes. Inde progressi,[d] agros oppidaque vexare non desistunt.[e] Quibus rebus cognitis, Juba, cum jam non longe ab Scipione atque ejus ducibus abesset, capit consilium, satius esse, sibi suoque regno subsidio ire,[f] quam, dum alios[g] adjuturus proficisceretur, ipse suo[h] regno expulsus,[i] forsitan utraque re expelleretur. Itaque rursus se[j] recipere atque auxilia etiam ab Scipione[k] abduxit, sibi[l] suisque rebus timens, elephantisque triginta relictis, suis finibus oppidisque suppetias profectus est.

26. Cæsar interim, cum de suo adventu[m] dubitatio in provincia esset, neque quisquam crederet, ipsum, sed aliquem[n] legatum cum copiis in Africam venisse, conscriptis literis circum provinciam, omnes civitates facit de suo adventu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis[o] profugere, et in castra Cæsaris devenire, et de adversariorum ejus[p] crudelitate acerbitateque commemorare cœperunt. Quorum lacrymis querelisque Cæsar commotus, cum antea constitisset in stativis castris, æstate inita, cunctis copiis auxiliisque actis,[q] bellum cum adversariis suis gerere instituit,

y abest Edd. R. M. V.—z *adortus capit* Pet. Sc. L. pr. V.—a *ferret* Lov. V. *offerret* L. pr.—b deest Edd. R. M. V. *cederent* Lov.—c *eo* Pet. L. pr. *ab eis* desunt V. *interfecti sunt* L. pr.—d *progressus* Pet. L. pr. V.—e *destitit* Pet. L. pr. *desunt* V.—f *fore* L. sec.—g *ipse al.* Edd. R. M. Absunt *al. adj. prof.* a Ven.—h deest Edd. R. M. V.—i *pulsus* L. pr.—j abest V. Lov. vulgo *recepit.* —k Sic Mss. non *ab Sc. etiam. a Scip.* L. sec. Edd. qdd.—l *sibique* L. sec. *ab suis r.* Lov. *suis r.* modo Edd. R. V. M.—m ita Mss. et Edd. qdd. non *c. d. s. ad. int.*—n deest Edd. pp.—o Abest Lov. *fugere* L. pr.—p *suorum* Edd. R. M. V. vulgo *acerb. crud.* contra Mss. ordinem.—q vulgo *coactis, accitis,* et

NOTÆ

contendunt. Equitum millia x, peditum xx facile emittebat, teste Strabone.

72 *Gætulorum*] Gætuli parebant regi Jubæ, ut videtur, maxima tamen pars eorum vaga erat; primi, teste Sallustio, Africæ populi cum Libybus ex Punicorum annalium fide, asperi incultique, carne ferina et pabulo, ut pecora, vescentes; unde eorum posteri multa avita adhuc retinebant.

literisque celeriter[r] in Siciliam ad Allienum[s] et Rabirium[t] Postumum[73] conscriptis et per catascopum[u] [74] missis, 'ut 'sine mora aut ulla[v] excusatione hyemis ventorumque 'quam celerrime exercitus sibi[w] transportaretur: Africam 'provinciam[x] perire funditusque everti ab[y] suis inimicis: 'quod nisi celeriter sociis foret subventum, præter ipsam 'Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo se recipe'rent, ab illorum[z] scelere insidiisque reliquum futurum.' Atque ipse in tanta erat festinatione et expectatione, ut postero die, quam misisset literas nuntiumque in Siciliam,[a] classem exercitumque morari diceret, dies noctesque[b] oculos mentemque ad mare dispositos directosque haberet. Nec mirum: animadvertebat enim,[c] villas exuri, agros vastari, pecus diripi, trucidari,[d] oppida castellaque dirui[e] deserique, principes civitatum aut interfici aut in catenis teneri, liberos eorum obsidum nomine in servitutem abripi;[f] iis se in miseriis, suamque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem esse[g] non posse. Milites interim[h] in opere exercere, castra munire,[i] turres, castella facere, molesque jacere in mare non intermittere.

27. Scipio interim elephantos[j] hoc modo condocefacere instituit.[75] Duas instruxit acies: unam funditorum contra elephantos, quæ quasi adversariorum locum obtineret, et contra eorum frontem adversam lapillos minutos mitteret:

deest *suis*.—[r] abest Lov.—[s] *missis ad A.* et dein *mittit* Scal. L. pr.—[t] *et ad R.* L. pr. bene.—[u] *catascospum* Ciacc. *sathascopum* Edd. pp. *Catoscopum* L. pr. *Carascopum* Dorv. V. Ciaccon. ut et B. G. IV. 26.—[v] *ulla m.* Edd. R. M.—[w] Sic Mss. non *ex. sibi q. cel. celeriter* L. pr.—[x] *transp. in Africam pr.* L. pr. *prov.* deest Lov.—[y] Ita Mss. plerique. non *a.*—[z] *eorum* Dorv. Edd. R. M.—[a] desunt *in Sic.* L. pr.—[b] Ita Mss. non *noctes d.*—[c] deest Lov.—[d] vulgo *trucidarique*, et *principesque*.—[e] *dirimi* V.—[f] *obripi* Pet. V.—[g] *sese* Lov. Dorv. *se esse* V. L. sec. —[h] *eum* Pet.—[i] *atque castra m.* Mss. 6. et Edd. pp. *turresque et c.* Edd. pp. *et cast.* L. sec.—[j] Ita Mss. et Edd. Vett. plerique, non *elephantes*.—[k] *ordine*

NOTÆ

73 *Rabirium Postumum*] Rabirius de quo supra, quem antea in Siciliam miserat ad secundum commeatum transportandum.

74 *Catascopum*] Catascopus vox Græca, quæ *exploratoriam navem* significat.

75 *Scipio interim elephantos hoc modo condocefacere instituit*] Plinius VIII. 8. his consentanea scribit.

deinde in ordinem elephantos constituti:[k] post illos autem aciem suam instruxit, ut, cum ab[l] adversariis lapides mitti cœpissent, et elephanti perterriti se ad suos convertissent,[m] rursus a sua acie lapidibus missis, eos converterent adversus[n] hostem; quod ægre tardeque fiebat: rudes enim elephanti, multorum annorum doctrina usuque vetusto vix edocti, tamen communi periculo[o] 76 in aciem producuntur.[p]

28. Dum hæc ad Ruspinam ab utrisque ducibus administrantur, C. Virgilius,[q] prætorius,[r] qui Thapso 77 oppido maritimo præerat, cum animadvertisset, naves singulas cum exercitu Cæsaris, incertas locorum atque castrorum suorum, vagari, occasionem nactus, navem,[t] quam ibi habuit[u] actuariam, militibus complet et sagittariis, et[v] eidem scaphas de navibus adjungit, ac singulas naves Cæsarianas consectari cœpit. Et, cum plures adortus esset, pulsus fugatusque inde discessit. Sed cum nec sic desisteret[w] periclitari, forte incidit in[x] navem, in qua erant duo Titii,[y] Hispani adolescentes, tribuni legionis quintæ, quorum patrem Cæsar in Senatum legerat, et cum his T.[z] Salienus, centurio legionis ejusdem,78 qui M. Messallam[a] legatum 79 obsederat[b] Messanæ, et seditiosissima oratione apud eum[c] est usus; idemque[d] pecuniam et ornamenta triumphi Cæsaris retinenda et custodienda curaverat,[e] et ob has causas timebat sibi. Hic propter conscientiam peccatorum suorum persuasit adoles-

eleph. instituit L. pr. Lov. Dorv.—[l] deest præpos. in Lov. Voss.—[m] *recepissent* L. pr.—[n] Sic Mss. plerique et Edd. Vasc. Steph. non *adversum*.—[o] *prælio* L. pr.—[p] *educ.* Dorv.—[q] *Vergil.* Mss. et Edd. qdd.—[r] Ita Cuj. Pet. Leid. pr. V. Urs. Edd. R. M. V. Scalig. et seqq. alii male *Petronius* et vulgo *Thapso.*—[s] *animadverteret* L. pr. Sc.—[t] *navim* Edd. Vett.—[u] *habet* Dorv.—[v] vulgo deest *et.*—[w] *desistere* Dorv.—[x] abest Lov.—[y] vulgo *Titi* et infra *Titus.*—[z] Abest *T.* a V. Confer c. 54. *Sallienus* Pet. Sc. at V. Manut.—[a] *Messalem* Sc. L. pr.—[b] *obsiderat* L. sec. V. —[c] *ap. e.* desunt Lov.—[d] vulgo additur *et.*—[e] *curarat* L. pr. V. Lov.—[f] *sunt*

NOTÆ

76 *Tamen communi periculo, &c.*] Communi suorum militum et hostium.

77 *Thapso*] Thapsus Africæ proprie dictæ oppidum.

78 *T. Salienus, centurio legionis ejusdem*] Cæsarianus erat, sed in seditione multa adversus Cæsarem admiserat.

79 *M. Messallam legatum*] Cæsaris.

centibus, ne repugnarent, seseque Virgilio transderent. Itaque deducti a Virgilio ad Scipionem, custodibus transditi,[f] et post diem tertium sunt[g] interfecti.[80] Qui cum ducerentur ad necem,[h] petisse dicitur major Titius a centurionibus, uti se priorem, quam fratrem, interficerent; idque ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos.

29. Turmæ interim equitum, quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus, quotidie minutis[i] præliis inter se depugnare non intermittunt:[k] nonnunquam etiam Germani Gallique Labienani[l] cum Cæsaris equitibus, fide data, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui præerat Saserna cum cohortibus tribus,[81] oppugnare, ac vi[m] irrumpere conabatur: quod ab[n] defensoribus, propter egregiam munitionem oppidi et tormentorum multitudinem, facile et sine periculo defendebatur. Quod[o] ubi sæpius ejus equitatus facere non intermittebat, et cum forte ante portam[p] turma densa astitisset;[q] scorpione[82] accuratius misso, atque eorum decurione percusso,[r] et ad decumanam[83] defixo, reliqui perterriti, fuga se

tr. L. pr.—[g] deest L. pr. Lov.—[h] *mortem* Pet.—[i] Sic Mss. o. *mutuis* Edd. ante Urs. præter Beroald. V. c. 51. et Manut. vulgo etiam *pugnare*.—[k] *intermitterent* L. pr.—[l] Sic Mss. plerique, non *Labieniani*.—[m] deest Pet. male.—[n] *a* Mss. et Edd. qdd.—[o] *Quos* Lov. dein vulgo contra Mss. et Edd. alias *ejus f. eq. sæp. ejus* abest a Dorv. *facile* L. sec. *stare* Lov. Dorv.—[p] *portum* L. sec. Edd. quæd.—[q] *obstitisset* L. pr. non male.—[r] *perculso* Mss. 3.—[s] Exulat

NOTÆ

80 *Post diem* III. *sunt interfecti*] Ideo tam crudeles in bello civili, quia, præterquam quod amicorum, postquam inimici sunt facti, quam ignotorum majora sunt odia, inter cives non dabantur captivitates.

81 *Saserna cum cohortibus* III.] Paulo supra scriptum hunc Lepti relictum cum cohortibus VI. Sed poterant III aliæ alio esse missæ, aut inde aliqua de caussa deductæ.

82 *Scorpione*] Vegetius manubalistam vocat, quæ a viro uno dirigebatur.

83 *Decumanam*] Decumana est scutum amplissimum, ita dictum quod esset ut decumanus fluctus. Auctor Festus lib. de veterum verborum significatione. Censeo tamen hic esse mendum, atque adeo decumanæ portæ castrorum fieri mentionem, quæ teste Veget. I. 23. post prætoriam est, ut est supra dictum. Mss. duo Regii et Victorinus unus codex habent *ad terram*, quæ verisimilior est lectio. Illa porro lacuna potuerit esse scriptum, quod habet Plutarchus, neque hic legitur, Numidas intervenisse equitibus Cæsaris, dum commisissent equos servis, seque saltatione et can-

in castra recipiunt. Quo facto postea sunt deterriti oppidum tentare.

30. Scipio interim fere[s] quotidie non longe a[t] suis castris passibus ccc[u] instruere aciem, ac, majore diei parte consumta, rursus se[v] in castra recipere. Quod cum sæpius fieret, neque ex Cæsaris castris quisquam prodiret, neque propius ejus copias[w] accederet; despecta patientia Cæsaris exercitusque ejus, universis copiis productis elephantisque[x] turritis triginta ante aciem instructis, quam latissime[y] potuit porrecta equitum peditumque multitudine, uno tempore[z] progressus, haud ita longe a Cæsaris castris constitit in campo.

31. Quibus rebus cognitis, Cæsar jubet milites, qui extra munitiones[a] processerant, quique pabulandi, aut lignandi,[b] aut etiam muniendi gratia vallem petierant, quique ad eam rem[c] opus erant, omnes intra munitiones minutatim modesteque sine tumultu aut terrore[d] se recipere, atque in opere consistere: equitibus autem, qui in statione fuerant, præcipit, ut usque eo locum obtinerent, in quo paulo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perveniret: quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones reciperent. Alii quoque equitatui[e] edicit, uti suo quisque loco paratus armatusque præsto esset. At hæc non ipse per se coram,[f] cum de vallo prospecularetur;[g] sed mirabili peritus scientia bellandi,[84] in prætorio sedens, per

L. pr.—[t] *ab* Edd. qdd. recentes.—[u] cccc L. sec.—[v] deest L. pr. *recepit* L. sec.—[w] *ej. cop.* desunt Pet.—[x] *elephantibusque* Dorv.—[y] *mitissime* Lov.—[z] *temporis* Lov.—[a] *munitionem minutatim modeste* Lov. Dorv. L. sec. ex inferioribus.—[b] *lignandique* Lov. Dorv. L. sec.—[c] vulgo *vallum p. quæque ad eandem r.*—[d] *e t.* V. *ac timore* Dorv.—[e] *equitatu* Dorv. *dicit* L. sec. Mox *quisque suo* vulgo.—[f] deest L. sec.—[g] vulgo *perspec.*—[h] *erant* Ed. R. V. M. V. ad præf.

NOTÆ

tu Afri cujusdam oblectarent, quod nisi Cæsar et Asinius Pollio succurrissent, actum erat de summa belli.

84 *Mirabili peritus scientia bellandi*] Reponendum e Lipsio videtur *penitus*. Sed perperam. Nam omnes Ms. codices constanter habent *peritus*. Tum Latinam esse locutionem alia Cæsaris loca docent. Sic lib. III. de bello civili legitur: 'Usu periti ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum represserunt.'

speculatores et nuntios imperabat, quæ fieri volebat: animadvertebat enim, quanquam magnis essent[h] copiis adversarii freti, tamen sæpe a se fugatis, pulsis perterritisque,[i] et concessam vitam, et ignota peccata;[85] quibus rebus nunquam tanta suppeteret ex ipsorum[j] inertia conscientiaque animi victoriæ fiducia, ut castra sua adoriri auderent. Præterea ipsius nomen auctoritasque magna ex parte eorum exercitus minuebat audaciam: tum[k] egregiæ munitiones castrorum, et[l] valli fossarumque altitudo, et[m] extra vallum styli cæci,[86] mirabilem in modum consiti, vel[n] sine defensoribus aditum adversariis prohibebant. Scorpionum, catapultarum,[o][87] ceterorumque telorum, quæ ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat. Atque hæc[p] propter exercitus sui præsentis paucitatem et tirocinium præparaverat; non, hostium vi et metu[q] commotus, patientem se timidumque hostium opinioni præbebat. Neque idcirco copias, quanquam erant paucæ tironumque, non educebat[r] in aciem, quod victoriæ suorum[s] diffideret; sed referre arbitrabatur, cujusmodi victoria esset futura:[t] turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis tantisque exercitibus devictis,

l. VIII.—[i] *territisque* Edd. R. M. V.—[j] *eorum* Edd. R. M. V.—[k] *cum* Edd. R. M. V. *tamen* L. pr. *tam* L. sec.—[l] *atque* Mss. 3. deest *τὸ et* in Lov. bene.—[m] abest Dorv. a m. pr.—[n] *quæ* Lov. Dorv. *ut* Edd. R. M. V. Flor. *prohiberent* eædem.—[o] *et catap.* L. sec. Edd. R. M. V.—[p] *at hoc* V.—[q] *et m.* exulant a L. pr.—[r] *deduc.* L. pr. *duo* L. sec. Edd. R. M. V.—[s] *quia v. suæ* Lov. Dorv. *confid.* V.—[t] *ventura* Lov.—[u] *ita* Edd. R. M. V.—

NOTÆ

85 *Concessam vitam, et ignota peccata*] Et ad Massiliam, Corfinium, Ilerdam, immo et apud Pharsalum.

86 *Et extra vallum styli cæci*] Cæcus dicitur qui non videt aut non videtur, quorum stylorum modus describitur lib. VII. de bello Gallico. Ferrea acumina erant, in quæ se induebant incauti.

87 *Catapultarum*] Catapulta eadem quæ balista, sed diversis ætatibus diversa fuerunt nomina: tela mittit et ligna, necnon lapides. Aliæ erant majores, aliæ minores, quarum descriptio legitur apud Ammianum a nobis supra commemorata. Hujus tanta vis tormenti erat, teste Hegesippo, ut percussi hominis occipitium usque ad tertium stadium excuteretur; mulieris quoque gravidæ in utero percussæ, supra stadii dimidium de intima sede genitalis secreti infans excuteretur. De cujus effigie consule Vitruvium x. 19. qui eam fuse describit.

tot tam claris victoriis partis, ab reliquis copiis adversariorum suorum, ex fuga collectis, se cruentam adeptum existimari victoriam. Itaque[u] constituerat, gloriam exultationemque eorum pati, donec sibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo commeatu occurrisset.

32. Scipio interim, paulisper, ut ante[v] dixi, in eo loco commoratus, ut quasi despexisse Cæsarem videretur, paulatim reducit suas copias in castra, et, concione[w] advocata, de terrore suo[88] desperationeque exercitus Cæsaris verba facit, et, cohortatus[x] suos, victoriam propriam[89] se eis brevi daturum pollicetur. Cæsar jubet milites[y] rursus ad opus redire, et per causam munitionum, triones in labore defatigare non intermittit.[z] Interim Numidæ Gætulique[a] diffugere quotidie ex castris Scipionis, et, partim in regnum se conferre, partim, quod ipsi majoresque eorum beneficio C. Marii usi[b] fuissent,[90] Cæsaremque ejus affinem esse audiebant, in ejus castra perfugere catervatim non intermittunt.[c] Quorum ex numero electis hominibus, illustrioribus Gætulis, et literis[d] ad suos cives datis, cohortatus, uti[e] manu facta se suosque defenderent, et[f] ne suis inimicis adversariisque dicto audientes essent, mittit.

33. Dum hæc ad Ruspinam fiunt, legati ex Achilla,[91]

[v] *antea* Mss. 4.—[w] *convocatione* Lov.—[x] *cohortans* L. pr.—[y] *militem* Edd. R. M. V. non male.—[z] *ut* &c. *intermittat* L. sec. *caussas* Lov.—[a] Sic vulgo addito *que*.—[b] deest Lov.—[c] *intermittebant* L. sec. Edd. R. M. V.—[d] vulgo *illustriores Getulos litt.*—[e] Sic L. pr. V. non *ut*.—[f] deest Mss. 4.—[g] *si* Sc. Lov.—[h] *ei* Lov.

NOTÆ

88 *De terrore suo*] Quem ipse Cæsarianis incusserat.

89 *Victoriam propriam*] Sic apud Virgil. Æn. VI. ‘ propria hæc si dona fuissent.’ Quod Servius interpretatur *perpetua*, quæ non cladis alterius subsequentis labe corrumpatur, ut aliquando fit. Sic passim auctores Latini. Hebræi dicunt *in finem* לנצח, *Lanesach*.

90 *Quod ipsi majoresque eorum beneficio C. Marii usi fuissent*] Suetonius Plutarchusque id ipsum testantur: nempe Juliam amitam Cæsaris fuisse uxorem majoris Marii. Id porro factum est, cum Marius consul Jugurtham Numidiæ regem devicit.

91 *Ex Acilla*] Quia nullibi tale urbis nomen apparet, videtur esse, quæ a T. Livio et Strabone dicitur *Acolla*, facilis enim est permutatio *i* in *o*. Urbs est maritima Africæ proprie dictæ.

civitate libera, etiam undique ad Cæsarem veniunt, 'seque 'paratos, quæcumque imperasset, et libenti animo facturos' pollicentur: 'tantum orare et petere ab eo, ut sibi[g] præ-'sidium daret, quo tutius id et sine periculo facere possent: 'se et frumentum, et quæcumque res eis[h] suppeteret, com-'munis salutis gratia subministraturos.' Quibus rebus facile a Cæsare impetratis, præsidioque[i] dato, C. Messium, ædilitia functum potestate,[92] Achillan jubet proficisci. Quibus rebus cognitis, Considius Longus,[j] qui Adrumeti cum duabus legionibus et equitibus septingentis præerat, celeriter ibi[k] parte præsidii relicta, cum octo cohortibus ad Achillan ire contendit. Messius, celerius[l] itinere confecto, prior Achillan cum cohortibus pervenit. Considius interim,[m] cum ad urbem cum copiis accessisset, et animadvertisset, præsidium Cæsaris ibi esse, non ausus periculum suorum facere,[n] nulla re gesta pro[o] multitudine hominum, rursus Adrumetum se[p] recipit: deinde, paucis post diebus equestribus copiis ab[q] Labieno adductis, rursus Achillitanos,[r] castris positis, obsidere cœpit.

34. Per id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis ante diebus missum a Cæsare[s] cum classe demonstravimus, Cercinam[t] pervenit. Cujus adventu C. Decimius, quæstorius,[93] qui ibi cum grandi familiæ suæ præsidio præerat

Dorv. L. sec. Ceterum hic nos destituit Codex Lovan.—[i] *que* abest Dorv.—[j] *Longinus* L. sec. Edd. R. M. V.—[k] deest L. pr. Mox vulgo *ad* exulat.—[l] *celeriter* Leidd.—[m] abest Dorv.—[n] vulgo *a. periculo suo rem f.*—[o] *præ* Edd. R. M. V.—[p] *se Adr.* Mss. et Edd. qdd. *se* abest L. pr. *recepit* Mss. 3.—[q] ita Mss. meliores et Edd. pp. non *a.*—[r] vulgo *Acillanos.*—[s] desunt Dorv.—[t] Sic cap. 8. non *Cercinnam.* V. *Pintian.* ad Mel. II. 7, 59. *Cerninam* Sc. Leidd.

NOTÆ

92 *C. Messium, ædilitia functum potestate*] Ejus ædilitatis est testimonium apud Valer. Maximum II. 5. cum ait hoc Messio ædili, facienteque ludos Florales, populum ut pro more nudarentur mimæ, præsente Catone, flagitare erubuisse. Ædilitius porro dicebatur qui ædilis fuerat. Hic magistratus sacrarum privatarumque ædium curam gerebat. Cicero III. de Legibus: 'Suntoque ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumque solennium, ollisque ad ampliorem gradum is primus ascensus esto.'

93 *Quæstorius*] Qui fuerat quæstor, atque dignitate ampliore.

commeatui, parvulum navigium nactus conscendit, ac se fugæ commendat.[u] Sallustius interim prætor, a Cercinitanis receptus, magno numero frumenti invento, naves onerarias, quarum ibi satis magna copia fuit, complet, atque in castra ad Cæsarem mittit. Allienus interim proconsul[94] e Lilybæo in naves onerarias imponit legiones XIII et XIV, et[v] equites Gallos DCCC, funditorum sagittariorumque mille, ac secundum commeatum in Africam mittit ad Cæsarem: quæ naves, ventum secundum nactæ, quarto die in portum ad Ruspinam, ubi Cæsar castra habuerat, incolumes pervenerunt. Ita Cæsar, duplici lætitia ac voluptate uno tempore auctus, frumento auxiliisque, tandem suis exhilaratis annonaque levata, solicitudinem[w] deponit, legiones equitesque, ex navibus egressos,[x] jubet ex languore nauseaque reficere,[95] dimissos in castella munitionesque disponit.

35. Quibus rebus Scipio, quique cum eo erant,[y] commirari et requirere: C. Cæsarem,[z] qui ultro consuesset bellum inferre ac lacessere prælio, subito commutatum non[a] sine magno consilio suspicabantur. Itaque[b] ex ejus patientia in magnum timorem conjecti, ex Gætulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos, magnis præmiis pollicitationibusque propositis,[c] pro perfugis speculandi gratia in Cæsaris castra mittunt. Qui simul[d] ad eum sunt deducti, petierunt, ut sibi liceret sine periculo verba[e] proloqui. Potestate facta, 'Sæpenumero,' inquiunt, 'imperator, complures Gætuli, qui sumus clientes C. Marii, et propemodum omnes cives Romani, qui sunt in legione quarta[f] et sexta, ad te voluimus in tuaque[g] præsidia confugere; sed custodiis

Cereninam Edd. pp. *Cernam* Dorv.—[u] desunt hæc L. pr. *fuga* Dorv.—[v] Abest *et* a L. pr.—[w] vulgo *annonæque l. sollicitudine.*—[x] *egressis* Sc. *egressus* Edd. qdd.—[y] vulgo *essent.*—[z] V. ad B. Civ. I. 1.—[a] *illud non* L. sec. Edd. R. M. V. —[b] *ita* eædem.—[c] *specie fugæ* L. pr.—[d] *simulatque* Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str. male.—[e] *Vera* Edd. eædem. *verba sine per.* Pet. L. pr.—[f] III L. pr. IV

NOTÆ

94 *Allienus interim proconsul*] Siciliæ.

95 *Ex languore nauseaque reficere*] Nausea est ægritudo quæ navigantibus ex navis jactatione oritur, a nave dicta.

equitum Numidarum, quo[h] id sine periculo minus faceremus,[a] impediebamur. Nunc, data facultate, pro speculatoribus missi ab[i] Scipione, ad te cupidissime venimus, ut perspiceremus, num[j] quæ fossæ aut insidiæ elephantis ante castra portasque valli factæ essent; simulque consilia vestra contra easdem bestias, comparationemque[k] pugnæ cognosceremus, atque ei[l] renuntiaremus.' Qui, collaudati a Cæsare, stipendioque donati,[96] ad reliquos perfugas deducuntur: quorum orationem celeriter veritas comprobavit. Namque postero die ex legionibus iis, quas Gætuli nominaverunt,[m] milites legionarii complures ab[n] Scipione in castra Cæsaris perfugerunt.[o]

36. Dum hæc ad Ruspinam geruntur, M. Cato, qui Uticæ præerat,[97] delectus quotidie libertinorum,[98] Afrorum, servorum denique, et cujusquemodi[p] generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant,[q] habere, atque sub manum Scipionis in castra submittere non intermittit. Legati interim ex oppido Tisdræ,[r] [99] in quo tritici modium[100] millia CCC comportata[s] fuerant a negotiatoribus

[a] *Quominus id sine periculo faceremus.*

et VII L. sec.—[g] *que* abest L. pr. non male.—[h] *quod* L. pr.—[i] Ita L. pr.—[j] Abest L. sec. Edd. R. M. V.—[k] *præpar.* Dorv.—[l] *eis* L. sec. Dorv. Edd. R. M. *his* L. pr.—[m] *nominarunt* Leidd. Dorv *nominaverant* Edd. qdd.—[n] ita L. pr. Dorv.—[o] *profug.* L. pr. Dorv. Edd. R. M. V. sed V. ad v. 45.—[p] *cujuscumque* L. sec. sed V. ad c. 19.—[q] *possent* L. pr. Reg. bene. *hab. atque* desunt Dorv. *atque* exulat a L. sec.—[r] vulgo *Tisdro.*—[s] *comportati* L.

NOTÆ

96 *Stipendioque donati*] Stipendium aliud nihil est quam munera.

97 *M. Cato, qui Uticæ præerat*] Hoc oppidum, excisa Carthagine, primarium fuit Africæ, quod propter ejus civium in Cæsarem studium diruere cupiebant Pompeiani, et præcipue Juba rex: sed dissentiente Catone, nihil tutius aut consultius putaverunt, quam ut ipsi traderetur. Testes Livius et Strabo.

98 *Libertinorum*] Libertini dicebantur qui ex libertis nati erant. Liberti autem erant servi libertate donati.

99 *Tisdræ*] Tisdram vocat Plinius Tisdritanum oppidum.

100 *In quo tritici modium*] Manuscripti Regii codices duo, et Thuanus unus habent *in quod*, qui legitimus est ordo. Sin est scribendum *quo*, delendum erit *in*. De modio supra dictum.

Italicis aratoribusque, ad Cæsarem venere,[t] 'quantaque 'copia frumenti apud se sit,' docent; simulque orant, 'ut 'sibi præsidium mittat, quo facilius et frumentum et copiæ 'suæ conserventur.' Quibus Cæsar in præsentia gratias agit, præsidiumque brevi tempore se missurum dixit; cohortatusque[u] ad suos cives jubet proficisci. P. Sitius[101] interim, cum copiis Numidiæ fines ingressus, castellum, in monte loco munito locatum,[v] in quod Juba belli gerendi[w] gratia et frumentum et res ceteras, quæ ad bellum usui solent esse, comportaverat, vi expugnando est potitus.

37. Cæsar postquam legionibus veteranis duabus, equitatu, levique armatura, copias suas ex secundo commeatu auxerat, naves sex onerarias statim jubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficisci: ipse VI. Kal. Febr.[102] circiter vigilia prima imperat, speculatores apparitoresque omnes ut sibi præsto essent. Itaque, omnibus insciis neque suspicantibus, vigilia tertia jubet omnes legiones ex castris[x] educi, atque se consequi ad oppidum Ruspinam versus, in quo ipse præsidium habuit, et quod primum ad amicitiam ejus accessit. Inde parvulam proclivitatem[y] digressus, sinistra parte campi propter mare legiones ducit.[z] Hic campus mirabili planitie patet millia passuum quindecim;[a] quem jugum ingens, a mari ortum, neque ita præaltum,[b] velut theatri efficit speciem.[103] In hoc jugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singulæ tur-

pr. a m. sec. *fuerunt* L. sec.—[t] *venire* Pet. non male. Vide ad c. 25. Paulo ante *It. oratores ad C.* L. sec. Edd. R. M.—[u] *cohortatosque* Dorv. *cives* abest a L. pr.—[v] *castello in montis l. m. locato* vulgo.—[w] *belligerandi* L. pr. ut alibi pro *b. gerundi.* V. ad l. VIII. in f.—[x] *extra castra* Pet. L. sec. Ed. Ber. *a c.* Dorv. Edd. R. M. V. *sese* L. pr.—[y] *decl.* L. sec. Edd. Vasc. Steph. aliæque. [z] *educit* L. sec. Edd. ante Urs.—[a] XII. Scal. L. pr. *quod* Dorv. L. sec.— [b] *prælatum* Edd. R. M. V.—[c] *præv.* Dorv. Edd. R. M. V.—[d] *quas ap. ulti-*

NOTÆ

101 *P. Sitius*] De quo supra dictum in Jubæ regnum conjunctis cum Bogude copiis impressionem fecisse.

102 VI. *Kal. Febr.*] XXVII. die Januarii.

103 *Velut theatri efficit speciem*] Cum Vitruvius de Architect. v. 6. 8. theatrum referre formam hemicycli scripserit, sequitur illum campum fuisse semirotundum.

res speculæque singulæ perveteres[c] erant collocatæ: quarum apud ultimam[d] præsidium et statio fuit Scipionis.

38. Postquam[e] Cæsar ad jugum, de quo docui, ascendit, atque in unumquemque collem[104] turres[f] castellaque facere cœpit, (atque ea[g] minus semihora effecit,) et postquam non ita longe ab ultimo colle turrique fuit, quæ proxima fuit castris adversariorum, in qua docui esse præsidium stationemque Numidarum; paulisper[h] commoratus, perspectaque[i] natura loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus attribuit, brachiumque medio jugo ab eo loco, ad quem pervenerat, usque ad eum, unde egressus erat, jubet[j] dirigi ac muniri. Quod postquam Scipio Labienusque animadverterunt,[k] equitatu omni ex castris educto acieque equestri instructa, a suis munitionibus circiter passus[l] mille progrediuntur, pedestremque copiam[105] in secunda acie, minus passus[m] CD a castris suis, constituunt.

39. Cæsar in opere milites adhortari, neque adversariorum copiis moveri. Cum jam[n] non amplius passuum[o] MD inter hostium aciem suasque munitiones esse animadvertisset, intellexissetque, ad impediendos[p] milites suos et ab opere depellendos hostem[q] propius accedere, necesseque[r] haberet, legiones a munitionibus deducere: imperat turmæ Hispanorum, ad[s] proximum collem propere accurrerent,

mum Dorv. *apud quos ultimum* L. sec. Reg. Edd. R. M. Ber. sed V. cap. seq. *quare* L. pr.—[c] *post* L. pr. Sc. Dorv.—[f] *turrem* Pet. L. pr.—[g] *eo* Sc. L. pr. *eas* Dorv. *efficit* vulgo. *et* dein exulat a L. pr. Sc.—[h] *Cæsar* Mss. o. præter Petav. et Edd. pp. item Vasc. Gryph. Steph. e Glossa.—[i] *que* abest Scal.—[j] deest Pet.—[k] *animadverterant* Pet. L. pr.—[l] *passibus* L. sec.—[m] *passibus* L. sec. sed V. c. 41. IV. 37. VIII. 10. *a c. s.* desunt L. pr.—[n] Sic L. pr. non *jam q.*—[o] *passibus* Vasc. Gr. post. Steph. Str. V. B. Alex. c. 69. M L. sec. Dorv. Edd. R. M. V. Al. CC vel D. Vasc. margo.—[p] *impediendum* Dorv.—[q] *hostes* L. sec. Edd. R. V. M.—[r] *et nec.* Dorv. *que* deest L. pr.—

NOTÆ

104 *Atque in unumquemque collem*] Sic lego transpositis virgula punctisque: 'Postquam Cæsar ad jugum de quo docui, ascendit, atque in unumquemque collem; turres castellaque facere cœpit.' Hoc probat id quod subsequitur: 'Postquam non ita longe ab ultimo colle turrique fuit, quæ proxima fuit castris adversariorum.'

105 *Pedestremque copiam*] Raro in singulari numero.

præsidiumque inde deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet levis armaturæ paucos consequi subsidio. Qui missi celeriter, Numidas adorti, partim[t] vivos capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt, locoque[u] sunt potiti. Postquam id Labienus animadvertit, quo celerius iis auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu avertit,[v] atque suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Cæsar conspexit, Labienum ab suis copiis longius jam[w] abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit.

40. Erat in eo[x] campo, ubi ea res gerebatur,[y] villa permagna, quatuor turribus exstructa, quæ Labieni prospectum impediebat, ne posset animum advertere,[z] ab equitatu Cæsaris se intercludi. Itaque non prius vidit turmas Julianas, quam suos cædi a tergo sensit.[a] Ex qua re subito in terrorem converso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli Germanique, qui restiterant, ex superiore loco et post tergum circumventi, fortiterque resistentes,[b] conciduntur universi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animum adverterunt: metu ac[c] terrore obcæcatæ, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea, Scipione ejusque[d] copiis campo collibusque exturbatis atque in castra compulsis, cum receptui Cæsar cani jussisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animadvertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim ejus[e] auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio[f] pollicitationibusque adducti ad eum se contulerant; nonnulli, qui ex Curionis prælio capti conservatique parem gratiam in fide partienda præstare voluerant.[g] Horum corpora, mirifica specie[106]

[s] vulgo *ut ad.*—[t] *partem* Ed. Gryph.—[u] *locumque* Sc. a m. pr. V. c. 36.—[v] *advertit* L. pr. V. c. 23.—[w] vulgo abest *jam.*—[x] *uno* L. sec.—[y] *ageb.* L. pr. V. ad B. G. III. 28.—[z] Sic L. pr. et statim, non *animadv.* V. ad B. G. I. 24.—[a] *sentit* Mss.—[b] *restantes* Sc. L. pr. non male.—[c] *atque* L. sec.—[d] *suisque* L. sec. *in c.* Dorv. Edd. R. M. V. *que* abest Dorv.—[e] *Labieni* scil. quod reponit Gland.—[f] deest Pet.—[g] *noluerant* L. pr. *voluerunt* Ed. Elz.

NOTÆ

106 *Horum corpora mirifica specie, &c.*] De quibus sic habet Pausanias

amplitudineque, cæsa toto campo ac prostrata diverse[h] jacebant.

41. His rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præsidiis cohortes eduxit,[i] atque omnes suas copias in campo instruxit.[j] Scipio, suis male acceptis, occisis convulneratisque,[k] intra suas continere se munitiones cœpit. Cæsar, instructa acie,[l] secundum infimas jugi radices, propius munitiones leniter accessit. Jamque minus mille passuum[m] ab oppido Uzita,[107] quod Scipio tenebat, aberant legiones Julianæ, cum Scipio, veritus, ne oppidum amitteret, unde aquari[n] reliquisque rebus sublevari ejus exercitus consuerat,[o] eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa ex instituto suo, prima equestri turmatim directa,[p] elephantisque turritis interpositis[q] armatisque, suppetias ire contendit. Quod ubi Cæsar animadvertit, arbitratus, Scipionem ad dimicandum paratum ad se certo animo venire, in eo loco, quo paulo ante commemoravi, ante oppidum constitit, suamque aciem mediam eo oppido texit; dextrum sinistrumque cornu,[r] ubi elephanti erant, in conspectu[s] patenti adversariorum constituit.

42. Cum jam prope solis occasum Cæsar expectavisset, neque ex eo loco, quo constiterat, Scipionem progredi propius se[t] animadvertisset; locoque magis se defendere, si res coëgisset, quam in campo cominus consistere audere;

—[h] *diversa* L. sec. deest Dorv. Edd. R. M. V. male.—[i] vulgo *deducit.*—[j] *exstruxit* Dorv.—[k] Sic Mss. Urs. Pet. Sc. Leidd. Dorv. Ed. Ber. ut c. 5. 7. 39. 52. et passim. vulgo *vulner.*—[l] *instructam aciem* L. pr. Dorv.—[m] *passibus* L. sec, —[n] *adaquari* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V. ad VIII. 42.—[o] ita Mss. o. et Edd. pp. non *consueverat.*—[p] *derecta* L. pr.—[q] *inpositis* L. pr.—[r] *cornum* Scal.—[s] *conspectum* Dorv.—[t] deest L. pr. *cum advert.* L. sec. *advert.* Dorv. fors. rur-

NOTÆ

in Phocicis: Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλως οἱ Κελτοὶ μακρῷ πάντας ὑπερηρκότες μήκει τοὺς ἀνθρώπους: *Sunt alioqui Galli longe magnitudine superantes ceteros homines.* Gallos corpora plusquam humana habere memoriæ prodidit Jornandes, celsioris staturæ Ammianus, procera Livius, molles alboque corpore facit Strabo. Sed gentem hanc adulteraverunt suis coloniis Romani, nec tantummodo coloniis, sed matrimoniis, et furtivis aut violentis passim concubitibus.

107 *Uzita*] Uzitam Strabo tradit esse eversam a Cæsare in bello quod adversus Scipionem gessit in Africa.

non est visa ratio propius accedendi eo die ad oppidum, quoniam ibi præsidium grande Numidarum esse cognoverat, hostesque mediam aciem suam oppido texisse; sibique difficile factu[u] esse intellexit, simul et oppidum uno tempore oppugnare, et in acie in cornu dextro ac sinistro ex iniquiore loco pugnare, præsertim cum milites a mane diei jejuni sub armis stetissent defatigati. Itaque reductis suis[v] copiis in castra, postero die propius eorum aciem instituit[w] exporrigere munitiones.

43. Interim Considius, qui Achillan octo cohortibus stipendiariis[x] Numidis Gætulisque obsidebat, ubi C. Messius cohortibus præerat, diu multumque expertus, magnisque operibus sæpe admotis, et[y] iis ab oppidanis incensis, cum proficeret[z] nihil, subito nuntio de equestri prælio allato[a] [108] commotus, frumento, cujus in castris copiam habuerat, incenso, vino, oleo, ceterisque rebus, quæ ad victum parari solent, corruptis, Achillan, quam obsidebat, deseruit, atque, itinere per regnum Jubæ facto, copias cum Scipione partitus, Adrumetum se recepit.

44. Interea ex secundo commeatu, quem a Sicilia[b] miserat Allienus, navis una, in qua fuerat Q. Cominius[c] et L. Ticida[d] eques Romanus, ab residua classe cum erravisset,[e] delataque esset vento ad Thapson,[f] a Virgilio scaphis naviculisque actuariis excepta est, et ad Scipionem[g] deducta. Item altera navis trieris[h] ex eadem classe, errabunda ac tempestate ad Ægimurum[109] delata, a classe Vari et M.

sus *animum adv.*—[u] *factum* Sc. L. pr. V. ad B. G. IV. 30.—[v] L. pr. inter versus. —[w] *instituit* Pet.—[x] vulgo *et cohortes stipendiarias.*—[y] deest copula L. sec. Dorv.—[z] *proficeretur* Scal. V. ad IV. 19.—[a] *illi a.* L. sec.—[b] *ad Siciliam* L. pr.—[c] *Commius* L. pr. Edd. Ald. Man. Plant. et infra perperam.—[d] *Titida* Dorv. Edd. R. M. V. *Ticide* L. pr.—[e] *errasset* L. pr. *erravissent* Sc.—[f] ita Sc. Leidd. Dorv. non *Thapsum.* licet ita quoque c. 46. 53.—[g] *ad Sc.* desunt Sc. L. pr. *adducta* Sc. Pet. *abducta* L. pr. V. ad B. Civ. II. 52.—[h] vulgo *triremis.*—[i] *dedu-*

NOTÆ

108 *Subito nuntio de equestri prælio allato*] Quo Scipioniani fusi erant.

109 *Ægimurum*] Ægimurus Africi maris insula (scopulos potius quam insulam ait esse Plinius) haud procul a Cosura inter Siciliam et Africam posita. De ea sic iterum Plinius: 'Sinum Carthaginis claudit insula Ægimurus.' Fortasse *Goulette.* Quidam *Gaiette.*

Octavii est capta, in qua milites veterani cum uno centurione et nonnulli tirones fuerunt: quos Varus, asservatos sine contumelia, deducendos[i] curavit ad Scipionem. Qui postquam ad eum pervenerunt et ante suggestum ejus[j] constiterunt, 'Non vestra,' inquit, 'sponte vos, certo[k] scio, sed 'illius scelerati vestri imperatoris impulsu et imperio coac'tos, cives et optimum quemque nefarie consectari. Quos 'quoniam fortuna in nostram detulit potestatem, si, id quod 'facere debetis, rempublicam cum optimo quoque defen'detis,[l] certum est, vobis vitam et pecuniam donare. Qua'propter, quid sentiatis, proloquimini.'[m]

45. Hac habita oratione, Scipio, cum existimasset,[n] pro suo beneficio sine dubio ab iis gratias sibi actum iri,[o] potestatem iis dicendi fecit. Ex eis centurio legionis quartæ decimæ,[110] 'Pro tuo,' inquit, 'summo beneficio, Scipio, tibi 'gratias ago, (non enim imperatorem te appello) quod mihi 'vitam incolumitatemque, belli jure capto, polliceris: et 'forsan[p] isto uterer beneficio, si non ei summum scelus 'adjungeretur. Egone[q] contra Cæsarem, imperatorem meum, 'apud quem ordinem duxi, ejusque exercitum, pro cujus 'dignitate victoriaque amplius XXXVI annis depugnavi,[111] 'adversus[r] armatusque consistam? Neque ego[s] istud factu'rus sum, et te magnopere, ut de negotio desistas, adhor'tor.[t] Contra cujus enim copias contendas, si minus antea 'expertus es, licet nunc[u] cognoscas. Elige ex tuis cohor'tem unam,[112] quam putas esse firmissimam,[v] et constitue

cendosque L. pr.—[j] deest Sc. L. pr.—[k] *certe* L. sec. Edd. R. M. V. *cerno* sine *scio*.—[l] vulgo *defenditis*.—[m] *proloquamini* Dorv. Edd. R. M. V.—[n] *estim.* L. sec. Dorv.—[o] *subacturis* Sc. *subacturos* L. pr.—[p] *forsitan* Leidd. *isto* deest Dorv.—[q] *Ergone* L. pr.—[r] *adversum armatum* L. pr. *armatos* Sc.—[s] deest L. sec. *istus* Dorv. *id* Edd. R. M. V.—[t] *adhortator* Dorv.—[u] *sc.* L. pr.—[v] *fortiss.*

NOTÆ

110 *Ex eis centurio legionis quartæ decimæ*] Hunc Val. Maximus Pontium nominat.

111 *Amplius* XXXVI *annis depugnavi*] Demendæ numerorum de notis duæ decusses, ut sint XVI anni. Nec enim plures annos Cæsar imperavit. Sed, ut sæpe admonui, tota numerorum ratio est mendosissima. Errorem emendat Ms. Victorinus codex, qui habet XVI.

112 *Ex tuis cohortem unam*] Tem-

'contra me: ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc 'in tua tenes potestate, non amplius decem sumam: tunc 'ex virtute nostra intelliges, quid ex tuis copiis sperare 'debeas.'

46. Postquam hæc centurio præsenti[w] animo adversus opinionem ejus est locutus, ira percitus[x] Scipio atque animi dolore incensus annuit centurionibus, quid fieri vellet;[y] atque ante pedes centurionem interficit,[z] reliquosque veteranos a tironibus jubet secerni. 'Abducite,'[a] inquit, 'istos nefario scelere contaminatos et cæde civium saginatos.[b]' Sic extra vallum deducti sunt[113] et cruciabiliter interfecti. Tirones autem jubet inter legiones dispertiri[c] et Cominium cum Ticida in conspectum suum prohibet adduci. Qua ex re Cæsar commotus, eos, quos in stationibus cum longis navibus apud Thapsum custodiæ causa in salo[114] esse jusserat, ut suis onerariis longisque navibus præsidio essent, ob negligentiam ignominiæ causa[d] dimittendos ab exercitu, gravissimumque in eos edictum proponendum curavit.

47. Per id tempus fere Cæsaris exercitui[e] res accidit incredibilis auditu. Namque Virgiliarum[f] signo confecto,[115]

L. pr. male.—[w] *præstanti* Mss. 2. Edd. R. M. V.—[x] *perculsus* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V. Ber. e Glossa.—[y] *velit* L. pr.—[z] deest Edd. R. M. V. *interfecit* L. pr. Dorv.—[a] Edd. Dav. et aliæ *add.* perperam.—[b] *signatos* L. sec. —[c] *dispart.* Edd. R. M. V.—[d] *negligentiæ ignominiæque causam* L. pr.—[e] *exercitu* Sc.—[f] *aditu namque V.* L. pr.—[g] Sic Urs. Pet. Cuj. L. pr. Sc.

NOTÆ

pore Polybii erant cccc. Nec id perpetuum. Scribit enim, si plures sint in legione quam millia IV, pro portione divisionem facere solitos Romanos.

113 *Sic extra vallum deducti sunt*] Militares animadversiones extra vallum fiebant. Ita Seneca de ira I. 16. 'Damnatus extra vallum deductus est, et jam cervicem porrigebat.'

114 *In salo*] *A la rade.*

115 *Virgiliarum signo confecto*] Frustra hactenus ab interpretibus in eo loco desudatum est, quem ut pote corruptum ex fide Ms. trium, Regiorum duorum, et Victorini unius emendo, *vigiliarum signo confecto,* quod quidem buccina quater in nocte, prima, secunda, tertia, et quarta vigilia dabatur. In tot enim vigilias totum nocturnum tempus dividebatur. Cujus moris cum plura testimonia proferre liceat, uno aut altero contenti erimus. Primum e Vegetio petetur de re militari III. 8. 'Et quia impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in IV partes ad clepsydram sunt divisæ vigiliæ, ut non amplius quam tribus horis

circiter vigilia secunda noctis, nimbus cum saxea[g] grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Cæsar non, more superiorum imperatorum, in hybernis exercitum continebat, sed in tertio quartoque die, procedendo propiusque hostem accedendo, castra communiebat;[h] opereque faciendo, milites se circumspiciendi non habebant facultatem.[116] Præterea ita[i] ex Sicilia exercitum transportaverat,[j] ut, præter ipsum militem et arma, neque vas, neque[k] mancipium, neque ullam rem, quæ usu[l] militi esse consuevit, in naves imponi pateretur. In Africa autem non modo sibi[m] quicquam non acquisierant[117] aut paraverant; sed etiam propter annonæ caritatem ante parata[n] consumserant. Quibus rebus attenuati, oppido

Gryph. M. al. *saxorum* et Edd. ante Scal.—[h] *communibat* L. pr. Dorv. ἀρχαικῶς.—[i] deest L. pr. non male. V. ad B. G. III. 4.—[j] *transportabat* Urs. L. pr. Dorv.—[k] *nec v. nec* L. pr. Dorv.—[l] *usui* Leidd. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. sed V. ad B. G. I. 16.—[m] abest L. pr.—[n] *parta* Reg. El. Scal. et Edd. Vett.

NOTÆ

nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis a cornicine revocantur.' Alterum e Frontino qui lib. I. stratagem. de L. Sylla hæc habet: 'Hostem propter inducias negligentia resolutum animadvertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium divideret, et quarta vigilia commissa, cum sequeretur, incolumes suos cum omnibus impedimentis tormentisque in tuta perduxit.' Attestabitur et Livius lib. VII. de Decio sic scribens: 'Vigiliis deinde dispositis, ceteris omnibus tesseram dari jubet. Ubi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent.' Hic Hirtius auget horrorem rei cum intempesta nocte evenisse scribit et vigilia secunda, 'quod tempus mortales somno altissimo premit,' ut docet Decius loco Livii citato, et signo quidem confecto vigiliarum. Cum enim committebantur vigiliæ (quod signo tubæ fiebat) et qui tres jam horas vigilaverant, tentoria sua repetebant, et qui tres proximas horas vigilaturi erant ad stationis locum tendebant. Unde aliqua in castris discursatio, quæ horrorem casus subiti aut eximere aut minuere poterat. Vigiliarum porro commemoratio a facto tota aliena est, quod nec post ortum nec post occasum earum omnino incidisse comperitur.

116 *Milites se circumspiciendi non habebant facultatem*] Sic apud Terentii Heautont: 'Neque te respicis.' Quam facultatem milites habuissent, si se præsidiis quibusdam potuissent adversus subitas illas tempestates instruere.

117 *In Africa autem non modo sibi quicquam non acquisierant*] Sic ex fide Ms. Thuani unius emendo: Editt. qdd. *Africam.*

perquam[o] pauci sub pellibus acquiescebant: reliqui, ex vestimentis tentoriolis factis atque arundinibus scopisque contextis, permanebant. Itaque, subito imbre[p] grandineque consecuta, gravati pondere, tenebris aquaque omnes subruti disjectique, nocte intempesta, ignibus extinctis rebusque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per castra passim vagabantur, scutisque capita contegebant. Eadem nocte quintæ[q] legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt.

48. Rex interim Juba, de equestri prælio Scipionis certior factus, evocatusque[r] ab eodem literis, præfecto Sabura[s] cum parte exercitus contra Sitium[t] relicto,[118] ut secum ipse aliquid auctoritatis adderet exercitui Scipionis ad terrorem Cæsaris,[u] cum tribus legionibus equitibusque frenatis octingentis, Numidis sine frenis,[119] peditibusque levis[v] armaturæ grandi numero, elephantisque[w] triginta egressus e[x] regno, ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum pervenit, castris regiis[y] seorsum positis, cum eis[z] copiis, quas commemoravi, haud ita longe a[a] Scipione consedit. (Erat in castris Cæsaris superiori[b] tempore magnus terror;[120] et, expectatione copiarum regiarum, exercitus ejus

pleræque præter primas.—[o] *quam* L. pr. *sub* deest Edd. R. M. V.—[p] *nimbo* L. sec. Edd. qdd.—[q] II L. pr. solenni confusione.—[r] *evocatoque* Edd. R. M. V. —[s] *Saburra* Pet. *Saburre* Leidd. Dorv. *Saburræ* Edd. R. M. V. V. ad B. C. II. 38.—[t] *Sitio* L. sec. Dorv. sed V. c. 25.—[u] vulgo *cum ipse al. a. haberet, exercitus Sc. a terrore C. liberaretur.*—[v] *ejus* vulgo.—[w] *elephantis* sine *que* Leidd. Dorv.—[x] *ex* L. sec.—[y] *regis* Leidd.—[z] *ejus* L. pr.—[a] *ab* Edd. qdd.—[b] *superiore* Leidd. Dorv.—[c] *timorem* L. pr. Pet. Edd. Vasc. Steph. Gr. post.

NOTÆ

118 *Præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto*] Qui regnum ejus cum Bogude invaserat.

119 *Numidis sine frenis*] De quibus supra, et de iis Claudianus: 'sonipes ignarus habenæ, Virga regit.' Silius vero Italicus: 'Numidæ gens inscia freni, Queis inter geminas, per ludum mobilis, aures Quadrupedem flectit, non cedens virga lupatis.' Titus vero Livius lib. XXXV. 'Nihil primo aspectu contemtius, equi hominesque pauluIi et graciles: discinctus et inermis eques, præter quam quod jacula secum portat: equus sine frenis, deformis ipse cursus, rigida cervice et extento capite currentium.' Idem fere habet Herodianus l. VII.

120 *Erat in castris Cæsaris superiori tempore magnus terror*] De quo sic Suetonius cap. 66. 'Cum expectatio adventus Jubæ terribilis esset, con-

magis suspensiore animo ante adventum Jubæ commovebatur:[121] postquam vero castra castris contulit, despectis ejus copiis, omnem terrorem[c] deponit. Ita, quam antea absens habuerat auctoritatem, eam omnem præsens dimiserat). Quo facto cuivis facile fuit intellectu,[d] Scipioni additum animum fiduciamque regis adventu: nam postero die universas suas regisque copias, cum elephantis sexaginta productas[e] in aciem, quam speciosissime potuit, instruxit: ac, paulo longius progressus ab[f] suis munitionibus, haud ita diu commoratus, se recepit[g] in castra.

49. Cæsar postquam animadvertit, Scipioni auxilia fere, quæ expectasset, omnia convenisse, neque moram pugnandi ullam fore, per jugum summum cum copiis progredi cœpit, et brachia protinus ducere,[h] et castella munire, propiusque Scipionem capiendo loca excelsa occupare, contendit.[i] Adversarii, magnitudine copiarum confisi, proximum collem occupaverunt atque ita[j] longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem.[122] Ejusdem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat et, quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat.

—[d] vulgo deest *cuivis. intellectum* Edd. qdd.—[e] Male Edd. qdd. Recc. et Dav. *perd.*—[f] Sic L. pr.—[g] *recipit* Mss. 2. Edd. qdd.—[h] *deducere* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[i] *cœpit* L. pr.—[j] deest Dorv. Edd. R. M. V.—[k] deest Edd. R. M. V.

NOTÆ

vocatis ad concionem militibus. Scitote, inquit, paucissimis his diebus regem affuturum cum x legionibus, equitumque xxx levis armaturæ c millibus, elephantis ccc. Proinde desinant quidam quærere ultra, aut opinari, mihique (qui compertum habeo) credant: aut quidem vetustissima nave impositos quocumque vento, in quascumque terras jubebo avehi.'

121 *Exercitus ejus magis suspensiore animo ante adventum Jubæ commovebatur*] Hoc pleonasmo passim auctores utuntur. Sic Plautus in Sticho: 'Immo enim hic magis est dulcius.' Val. Maximus: 'Magis invidia quam pecunia locupletior.' Fatendum est tamen Ms. Regios codices aliter habere. Duo quidem habent: 'Exercitus ejus magis suspensione animi ante adventum commovebatur.' Tertius autem: 'Exercitus suspensiore animo ante adventum Jubæ commovebatur;' omissa particula *magis*.

122 *Atque ita longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem*] Quidam emendare voluerunt *Cæsari* vel *illi*, frustra. Nam promiscue *sibi* et *illi* dicitur, modo nihil dubii relinquatur; falsæque in hoc sunt leges Grammaticorum. Exempla ubique obvia sunt.

50. Erat convallis, satis magna latitudine, altitudine prærupta, crebris locis speluncæ in modum subrutis, quæ erant transgredienda Cæsari[123] ante, quam ad eum collem, quem capere volebat, perveniretur; ultraque eam convallem olivetum vetus,[k] crebris arboribus condensum. Hic cum Labienus animadvertisset,[l] Cæsarem, si vellet eum locum occupare, prius[m] necesse[n] esse convallem olivetumque transgredi,[o] eorum locorum peritus in insidiis cum parte equitatus levique armatura consedit: et præterea post montem collesque equites in occulto collocaverat, ut, cum ipse ex improviso legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet, et[p] re duplici perturbatus Cæsar ejusque exercitus, neque retro regrediendi,[q] neque ultra procedendi oblata[r] facultate, circumventus concideretur.[s] Cæsar, equitatu ante præmisso, inscius insidiarum cum ad eum locum venisset, abusi sive obliti præceptorum Labieni,[124] sive[t] veriti, ne in fossa ab equitibus opprimerentur, rari ac singuli de rupe prodire et summa[u] petere collis: quos Cæsaris equites consecuti partim interfecerunt, partim vivorum[v] sunt potiti: deinde protinus collem petere contenderunt[w] atque eum, decusso Labieni præsidio, celeriter occupaverunt.[x] Labienus cum parte equitum[y] vix fuga sibi peperit salutem.

51. Hac re per equites gesta, Cæsar legionibus opera

—[l] *animadverteret* L. sec.—[m] *primo prius* L. sec.—[n] *oportere* L. sec. Edd. Vasc. Gr. post Steph. *esse* Mss. plerique et Edd. ante Scal. carent. Is addidit e Ciacc. conjectura, et consentit L. pr. *habere* supplet Glandorp.—[o] *progredi* Dorv.—[p] *ut* Mss. et Edd. Vett. plerique. F. *ac* vel *et ut*.—[q] *gredeundi* L. pr. *regrediendi* L. sec. Edd. qdd.—[r] *ablata* L. sec. Edd. nonnullæ male.—[s] *circumcid.* L. sec.—[t] deest Dorv.—[u] *summam* Dorv.—[v] Sic Mss. et c. 61. *vivis* L. sec. et Edd. ante Urs. male.—[w] *contendunt* L. sec. *eumque* Pet.—[x] *occuparunt* L. sec.

NOTÆ

123 *Quæ erant transgredienda Cæsari*] Ita habet Ms. Regius codex unus; quæ emendata est lectio. Victorinus unus et impressus pervetustus codex habent; 'Quæ erant transeunda Cæsari,' quod peræque se habet. Vel enim referas ad *crebris locis*, et legendum est, *quæ erant transgredienda*, vel ad *erat convallis*, et legendum *erat transgredienda*.

124 *Abusi sive obliti præceptorum Labieni*] Arbitror esse reponendum *Labienani*.

distribuit atque in eo colle, quo erat potitus, castra munivit. Deinde ab suis maximis castris per medium campum, e regione oppidi Uzitæ,[z] [125] quod inter sua castra et Scipionis in planitie[a] positum erat, tenebaturque a Scipione, duo brachia instituit duci, et ita erigere, ut ad angulum dextrum sinistrumque ejus oppidi convenirent. Id hac ratione opus instruebat, ut, cum propius oppidum[b] copias admovisset, oppugnareque cœpisset, tecta latera suis munitionibus haberet, ne, ab equitatus multitudine circumventus, ab oppugnatione deterreretur; præterea, quo facilius colloquia fieri possent, et, si qui perfugere vellent, id quod antea sæpe acciderat[c] magno cum eorum periculo, tum facile et sine periculo fieret. Voluit etiam[d] experiri, cum propius hostem accessisset, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quod is locus depressus erat, puteique ibi complures fieri[e] poterant: aquatione enim longa et angusta[f] utebantur.[g] Dum hæc opera, quæ ante[h] dixi, fiebant a[i] legionibus, interim pars acie ante opus instructa sub hoste stabat. Equites barbari levisque armaturæ præliis minutis cominus dimicabant.

52. Cæsar ab eo opere cum jam sub vesperum[j] copias in castra reduceret, magno incursu,[k] cum omni equitatu levique armatura, Juba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. Equites Cæsariani, vi[l] universæ subitæque hostium multitudinis pulsi, parumper cesserunt:[m] quæ res aliter adversariis cecidit.[n] [126] Namque Cæsar, ex medio itinere

—[y] *equitatus* L. pr.—[z] *Uzutæ* Pet. *Uxattæ* Dorv.—[a] vulgo *planitia.*—[b] *hostium* L. pr.—[c] Sic Mss. Reg. L. sec. et Ciacc. vulgo *accidebat.*—[d] *autem* L pr.—[e] Sic Pet. L. pr. Dorv. *nonnulli f. complures* Urs. et Leid. sec. vulgo *nonnulli.*—[f] *locis enim aq. angustis* L. sec. Dorv.—[g] Sic Mss. o. non *utebatur.*—[h] deest L. pr.—[i] *e. leg.* L. sec. *legione* Pet.—[j] *vesperem* Ed. Man.—[k] *conc.* Pet. male. V. ad VIII. 18.—[l] *ex vi* L. sec. Dorv. et Edd. ante Urs. unde Lips. *ea vi.*—[m] *ac-*

NOTÆ

125 *Uzitæ*] Strabo Uzitos appellat, apud quos iterum debellatum Scipionem a Cæsare scribit, quorum urbs cum aliis in illo bello vel semiruta, vel tota diruta est.

126 *Quæ res aliter adversariis cecidit*] *Quam putabant*, suspicor addendum.

copiis reductis, equitibus suis auxilium tulit:[o] equites autem, adventu legionum animo addito, conversis equis in Numidas, cupide insequentes dispersosque, impetum fecerunt, atque eos convulneratos usque in castra regia repulerunt multosque ex iis interfecerunt.[p] Quod ni in noctem prælium esset conjectum, pulvisque vento flatus[q] omnium prospectu offecisset,[127] Juba cum Labieno capti[128] in potestatem Cæsaris venissent, equitatusque cum levi armatura funditus ad internecionem[r] deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus quarta et sexta Scipionis milites diffugere, partim in castra Cæsaris, partim in quas quisque poterat regiones[s] pervenire: itemque equites Curioniani,[129] diffisi Scipioni[t] ejusque copiis, complures se eodem conferebant.

53. Dum hæc circum[u] Uzitam ab utrisque ducibus administrantur,[w] legiones duæ, nona et decima,[x] ex Sicilia navibus onerariis profectæ, cum jam non longe a portu Ruspinæ abessent, conspicatæ naves Cæsarianas, quæ in statione apud Thapsum stabant, veriti,[130] ne in adversariorum, ut[y] insidiandi gratia ibi commorantium, classem inciderent, imprudentes vela in altum dederunt, ac, diu multumque jactati, tandem multis post diebus siti inopiaque confecti, ad Cæsarem perveniunt.[z]

cesserunt Pet. L. pr.—[n] *cedit* Dorv.—[o] *detulit* Sc. L. pr.—[p] *occiderunt* Ed. Flor. —[q] Sic Mss. *sublatus* Lips. et Gr.—[r] *internit.* L. pr. Dorv. ut passim. *interrupt.* L. sec.—[s] *quam regionem* Dorv. et Edd. ante Urs. et dein vulgo *Curiani.* —[t] *Scipionis* L. pr.—[u] *ad* L. pr. *Uzutam* Pet. *Utzittam* Dorv. et sic illi infra.—[w] *administrabantur* Dorv.—[x] x *et* xi L. pr. *conspicati* L. pr. Dorv. a m. sec. ut statim *veriti.* V. ad B. G. III. 9.—[y] deest *ut* Edd. R. M. V.—[z] Sic Pet. Leidd.

NOTÆ

127 *Pulvisque vento flatus omnium prospectu offecisset*] Ms. Regius codex unus habet: *Omnium prospectum abstulisset,* quam etiam lectionem habet pervetustus impressus codex. Alter Ms. Regius codex, et Victorinus habent: *Omnium prospectum offendisset.* Denique tertius Ms. Regius: *Omnium prospectibus offecisset.* Quæ optima videtur lectio.

128 *Juba cum Labieno capti*] Syllepsis, ut illud Ovidianum: 'Ilia cum Lauso de Numitore sati.'

129 *Curioniani*] Sic Lipsius optime emendat. Ii sunt qui paulo ante sub Curione meruerant, quos Scipio suis copiis immiscuerat post sui imperatoris mortem, quos et Gallos fuisse supra memorat.

130 *Veriti*] Synthesis est figura, cum juxta legitimum ordinem deberet esse *veritæ.*

54. Quibus legionibus expositis, memor[a] in Italia pristinæ licentiæ militaris ac rapinarum certorum hominum, parvulam modo causulam[b] nactus Cæsar, quod C. Avienus,[c] tribunus militum decimæ legionis, navem commeatu, familia[d] sua, atque jumentis occupavisset, neque militem unum ab[e] Sicilia sustulisset; postero die de suggestu, convocatis omnium legionum tribunis centurionibusque, 'Maxime vellem,' inquit, 'homines suæ petulantiæ nimiæque libertatis aliquando finem fecissent, meæque lenitatis, modestiæ, patientiæque rationem habuissent. Sed quoniam ipsi[f] sibi neque modum neque terminum constituunt; quo ceteri dissimiliter se gerant, egomet ipse[g] documentum more militari constituam. [h]C. Aviene, quod in Italia[131] milites Populi Romani contra rempublicam instigasti, rapinasque per municipia[i] fecisti; quodque mihi[k] reique publicæ inutilis fuisti, et pro militibus tuam familiam jumentaque in naves imposuisti; tuaque opera militibus[l] tempore necessario respublica caret;[m] ob eas res ignominiæ causa ab exercitu meo te removeo, hodieque ex Africa[n] abesse, et, quantum potest, proficisci jubeo. Itemque te, A. Fontei, quod tribunus militum seditiosus malusque civis fuisti, ab exercitu dimitto. T. Saliene,[o] M. Tiro, C. Clusinas,[p] cum, ordines in meo exercitu beneficio non virtute consecuti,[q] ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis, et magis in seditione concitandisque[r] militibus adversus vestrum imperatorem, quam pudoris modestiæque

bene. V. ad I. 46. et passim.—[a] *auditur mœror* Pet. *audit Cæsar esse mœrorem* Scal.—[b] *causam* Pet. *casulam* Sc. L. sec. Ed. Gryph. V. ad c. 27.—[c] *quod Cæsar Av.* Mss. plerique inepte. *C.* abest Dorv.—[d] *familiaque* Mss. 2. Edd. pp.—[e] *a S.* L. sec. Edd. qdd.—[f] *Ii* Urs. *usi* Sc. L. pr.—[g] deest L. pr.—[h] *Quapropter* addunt L. sec. Dorv. et Edd. pp. item Vasc. Gr. post. Steph. Str. *C. Cæsar A.* Dorv. *Cæsar* L. sec.—[i] *mancipia* Leidd.—[k] *quod m.* L. pr.—[l] *militibusque* Mss. 2. Edd. pp. aliæque, minus bene.—[m] *careret* Pet.—[n] *te ex A.* L. pr. *ex Afr. te* L. sec.—[o] Sic Mss. optimi cum Aldo Manut. Scal. &c. V. c. 25. *T. Alliene* L. sec. Dorv. Edd. Vett. pleræque. *Tusci Saliene, T. Alliene* Edd. R. M. V.—[p] *Clusiane* L. sec. Dorv. Edd. Vett. ante Scalig.—[q] *sitis cons.* Mss.

NOTÆ

131 *Quod in Italia*] Seditionem intelligit quam factam esse ipso Alexandriæ et in Ponto bellum gerente, supra commemoratum est.

'fueritis studiosiores; indignos vos esse arbitror, qui in[s] meo 'exercitu ordines ducatis, missosque facio,[132] et, quantum 'potest, abesse ex Africa jubeo.' Itaque transdidit[t] eos centurionibus;[133] et singulis non amplius singulos additos servos[u] in navi imponendos separatim curavit.[134]

55. Gætuli interim perfugæ, quos cum literis mandatisque a Cæsare missos supra docuimus, ad suos cives perveniunt; quorum auctoritate facile adducti, Cæsarisque nomine persuasi, a rege Juba desciscunt, celeriterque cuncti arma capiunt, contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Juba, distentus[w] triplici bello,[135] necessitateque[x] coactus, de suis copiis, quas contra Cæsarem adduxerat, sex cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent præsidio contra Gætulos.

56. Cæsar, brachiis perfectis, promotisque[y] usque eo, quo telum ex oppido adjici non posset, castra munit: balistis

4. *itaque* L. sec.—[r] *concitandi milites* vulgo.—[s] abest Pet.—[t] *tradit* L. pr. Pet. —[u] *singulis additis servis* vulgo.—[w] *districtus* L. sec.—[x] Sic Mss. Urs. Sc. Leidd. Dorv. Edd. R. M. V. Vasc. Steph. Gr. post. vulgo deest *que*.—[y] *perm.* L. pr.

NOTÆ

132 *Missosque facio*] Missio quadruplex erat, honesta, causaria, gratiosa, et ignominiosa, cujus postremæ hoc exemplum est luculentum. Atque hoc est quod Suetonius tradit cap. 67. 'Delicta neque observabat omnia, neque pro modo exequebatur, sed desertorum ac seditiosorum et inquisitor et punitor acerrimus, connivebat in ceteris.' Id ipsum habet Polyænus. Hi autem fuerant seditiosi, ut patet ex hac publica oratione Cæsaris. Sed animadvertendum est sumsisse tempus, quo et militum satis se habere putabat; et id fecisse militum licentiam veritum, quæ in prima victoria erupit, quanta quidem totis his bellis non apparuerat. Invito enim Cæsare multos nobiles occiderunt.

133 *Itaque transdidit eos centurionibus*] 'Milites enim,' ut ait idem Suetonius, 'tractabat pari severitate atque indulgentia.'

134 *Et singulis non amplius singulos additos servos in navi imponendos separatim curavit*] Manuscripti Regii duo codices sic habent: 'Et singulis non amplius singulos additos servos in navem imponendos separatim curavit.' Cui consentit pervetustus impressus codex. Manuscripti tres codices, quorum unus est Regius, alius Victorinus, tertius Thuanus, habent: 'Et ad singulos non amplius singulis additis servis in navi imponendos separatim curavit.' Facile priorem lectionem et posteriori et in textu positæ prætulerim.

135 *Juba, distentus triplici bello*] Contra P. Sitium, contra Gætulos, contra Cæsarem.

scorpionibusque crebris ante frontem castrorum contraque oppidum[z] collocatis, defensores muri deterrere[a] non intermittit: eoque[b] quinque legiones ex superioribus castris deducit.[c] Qua facultate oblata, illustriores notissimique conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant, atque inter se colloquebantur. Quæ res quid utilitatis haberet, Cæsarem non fallebat.[d] Namque Gætuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum Mario ante meruerant,[e] ejusque beneficio agris finibusque donati, post Syllæ victoriam sub Hiempsalis regis[136] erant potestate dati, occasione capta, nocte,[f] jam luminibus accensis, cum equis calonibusque suis circiter mille perfugiunt in Cæsaris castra, quæ erant in campo proxime Uzitæ locata.

57. Quod[g] postquam Scipio, quique[h] cum eo erant, cognoverunt, cum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saserna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, 'nihil[i] attinere, eum cum adversariis colloqui.' Cum nihilo minus ejus sermonem nuntius ad se referret, sed 'restare[j][137] ut reliqua, quæ vellet,

vulgo *eo usque, ut.*—[z] *contra op.* L. pr. *collocans* Dorv.—[a] *terrere* Dorv.—[b] *eosque* L. pr. *easque* Dorv. Edd. R. M. V.—[c] *educ.* L. pr. *adduc.* L. sec. Dorv. *qui* L. pr.—[d] *latebat* L. pr. sed V. Brant. ad c. 3.—[e] *manserant* Edd. R. M. V.—[f] Vide ad c. 89.—[g] *quos* Sc.—[h] *et qui* Dorv. Edd. R. M. V.—[i] Sic Mss. non *nil. pertinere* sine *eum* L. pr.—[j] vulgo *diceretque* vel *restaretque* et *postea.*—

NOTÆ

136 *Hiempsalis regis*] Interpretes Cæsaris hic falsi sunt nominis similitudine, qua adducti crediderunt hunc esse Hiempsalem de quo Sallust. in lib. de bell. Jugurth. memoriæ prodidit, qui multis tamen ante annis fuerat a Jugurtha necatus. Hic Hiempsal fuit Numidiæ rex, quem Pompeius a Numidis ejectum jussu Syllæ in regnum restituit, quam ob causam et ejusdem Syllæ permissu triumphavit, cum esset annorum tantum XXIV, necdum equestri ordine excessisset. Testes sunt Plutarchus in Pompeio, et Appianus in lib. I. de bello civili.

137 *Cum nihilo minus ejus sermonem nuntius ad se referret, sed restare, &c.*] Aliquid hic desiderari nemo non videt. Ego perlectis et expensis manuscriptis Regiis codicibus tribus, Thuanis duobus, et Victorino uno, ex eorum fide sic emendo, vocabulum nempe unum et alterum hinc et inde rapiendo: 'Cum nihilominus ejus sermonem nuntius ad eum (Scipionem) referret, se restare, ut reliqua, quæ vellet, perageret; viator præterea ab Juba ad eum est missus,' &c.

peragerct;' viator præterea ab Juba, ad eum est missus, qui diceret, audiente Saserna: 'Vetat te rex colloqui.' Quo nuntio perterritus discessit, et dicto audiens fuit regi.[k] Usu venisse hoc civi[l] Romano, et[m] ei, qui a Populo Romano honores accepisset, incolumi patria fortunisque omnibus, Jubæ barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuntio, aut, cæsis ejusdem partis civibus, incolumem reverti malle! Atque etiam superbius[n] Jubæ factum, non in M. Aquinium, hominem novum parvumque senatorem, sed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribus[o] præstantem. Nam,[p] cum Scipio sagulo purpureo ante[q] regis adventum uti solitus esset, dicitur Juba cum eo egisse, 'non oportere illum eodem uti[r] vestitu, atque ipse[s] uteretur.' Itaque factum est, ut Scipio ad album sese vestitum transferret, et Jubæ, homini superbissimo inertissimoque, obtemperaret.

58. Postero die universas omnium[t] copias de castris omnibus educunt,[u] et supercilium quoddam excelsum nacti,[b] non longe a Cæsaris castris aciem constituunt, atque ibi consistunt. Cæsar item producit copias, celeriterque iis instructis ante suas munitiones, quæ erant in campo, constitit;[v] sine dubio existimans, ultro adversarios, cum tam magnis copiis auxiliisque regis essent præditi,[w] promtiusque prosiluissent, ante se[x] concursuros propiusque se[y] accessuros. Equo[z] circumvectus legionesque cohortatus, signo dato, accessum hostium aucupabatur:[a] ipse enim a suis munitionibus longius non sine ratione non[b] procedebat, quod in oppido Uzitæ,[c] quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatæ; eidem autem oppido ad dextrum latus ejus[d] cornu

[b] *Invento vertice quodam alto* collis.

[k] *regis* L. sec. male.—[l] *cui* L. sec.—[m] vulgo additur *miror.*—[n] *et sup.* Pet. *superius* L. pr.—[o] a Pet. L. pr. Dorv. abest *que* bene. V. ad IV. 15.—[p] *namque* Mss. 3.—[q] *ad ante* Reg.—[r] deest Mss. 3.—[s] *etiam ipse* L. pr.—[t] *hominum* Edd. R. M. V.—[u] Sic Mss. o. præter Dorv. et Edd. Vasc. Gryph. Steph. non *deduc.* V. ad c. 41.—[v] *constituit* Mss. 3. et Edd. qdd. male.—[w] *pretio* Sc. L. pr.—[x] deest Edd. Vasc. Gr. post. Steph. *eum curs. secum concurs.* Sc. Petav.—[y] deest L. pr.—[z] *et eq.* L. sec. Edd. R. M. V.—[a] *aucupatur* L. pr.—[b] deest Mss. plerisque et Edd. pp. Ab Edd. nonnullis prius *non* abest.—[c] Sic Mss. o. sed Edd. ante Scal. *Uzita.* V. Cell. et supra c. 36.—[d] *eorum* Sc. *apposit.* L. pr.

erat oppositum; verebaturque, ne, si prætergressus esset, ex oppido eruptione facta, ab[e] latere eum adorti[f] conciderent. Præterea hæc quoque eum[g] causa tardavit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, quem suis impedimento ad ultro occurrendum fore existimabat.

59. Non arbitror esse[h] prætermittendum, quemadmodum exercitus utriusque fuerint[i] in aciem instructi. Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas et Jubæ legiones: postea autem Numidas in subsidiaria acie[k] ita extenuatos et in longitudinem directos, ut procul simplex esse acies, media[l] ab legionariis militibus videretur; in cornibus autem duplex esse existimabatur.[m] Elephantos dextro sinistroque cornu[n] collocaverat, æqualibus inter eos[o] intervallis interjectis: post autem elephantos[p] armaturas leves[139] Numidasque substituerat auxiliares.[q] Equitatum frenatum universum in suo dextro cornu disposuerat; sinistrum enim[r] cornu oppido Uzita claudebatur, neque erat spatium equitatus explicandi. Præterea[s] Numidas levisque armaturæ infinitam multitudinem ad dextram partem suæ aciei opposuerat, fere interjecto non minus mille passuum spatio; et ad collis radices magis appulerat, longiusque ab[t] adversariorum suisque copiis promoverat:[u] id[v] hoc consilio, ut, cum acies duæ inter se concurrissent[w] initio certaminis, paulo longius ejus equitatus circumvectus[x] ex improviso clauderet multitudine sua exercitum Cæsaris, atque pertur-

et *verebatur, ne* Sc. L. pr. Dorv.—[e] *a* Mss. et Edd. qdd.—[f] *adortu* L. pr.—[g] abest L. pr.—[h] deest L. sec. *prætereundum* L. pr. V. ad VI. 34.—[i] vulgo *fuerunt.*—[k] *parte* L. pr.—[l] deest L. pr. Edd. pp. Ber. Gryph. Man. *ab* est ex Scal. vulgo *a.*—[m] *æstim.* L. sec.—[n] *in d. medioque c.* L. pr.—[o] *se* L. sec. *injectis* L. pr.—[p] *elephantes* L. pr.—[q] *aux. substituere* L. pr. Dorv. *aux. subst.* Sc. L. sec. *auxiliarios* L. sec. Edd. pp. Vasc. Ber. Steph. Gr. post. &c.—[r] *autem* L. pr.—[s] vulgo *propt.*—[t] deest L. sec. V. ad B. Civ. III. 25.—[u] *promovebat* Mss. plerique et Edd. Vett.—[v] *in quod* Sc. *id quidem* L. pr.—[w] Sic Mss. plerique et Edd. ante Scal. non *concucurrissent.*—[x] *circumventus* Edd. R. M. V.—[y] *conturb.* L. sec.—[z] Sic Mss. o. et Edd.

NOTÆ

139 *Post autem elephantos armaturas leves*] Eo consilio, ut si illi ab hostibus repellerentur, funditores qui inter armaturam levem erant, lapides in ipsos conjicerent, quo in hostes retorquerentur.

batum[y] jaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis eo[z] die præliandi.[140]

60. Cæsaris autem acies hoc modo fuit collocata,[a] ut ab[b] sinistro ejus cornu ordiar, et ad dextrum perveniam. Habuit in sinistro cornu legionem IX, VIII;[c] in dextro cornu XXX, XXVIII;[d] XIII, XIV, XXIX,[e] XXVI in media acie; ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocaverat;[141] præterea ex tironum legionibus paucas[f] adjecerat. Tertiam autem[g] aciem in sinistrum suum cornu contulerat, et usque ad aciei suæ mediam legionem porrexerat, et ita collocaverat,[h] uti sinistrum suum cornu triplex esset. Id eo consilio fecerat, quod suum dextrum latus munitionibus adjuvabatur;[i] sinistrum autem, equitatus hostium multitudini uti resistere[j] posset, laborabat, eodemque suum omnem equitatum contulerat:[k] et, quod ei parum confidebat, præsidio[l] his equitibus legionem quintam præmiserat, levemque armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios varie passimque, locis certis,[m] maximeque[n] in cornibus, collocaverat.

61. Sic utrorumque[o] exercitus instructi, non plus passuum trecentorum interjecto spatio, quod forsitan ante id tempus acciderat nunquam, quin dimicaretur, a mane usque ad horam decimam diei persliterunt. Jamque Cæsar dum exercitum reducere[p] intra munitiones suas cœpisset, subito

Vett. qdd. non *ea.* posset videri Glossa esse marginalis *Hæc fuit &c.*—[a] *collata* Sc. L. pr.—[b] *a* Mss. et Edd. qdd.—[c] vulgo VII.—[d] vulgo XXIX.—[e] vulgo XXVIII.—[f] *paucos* Leidd.—[g] *autem ad tert.* L. pr. *aciem* deest Ed. Ven.—[h] *collocaverat et ita ordinaverat.* L. pr.—[i] vulgo *adjuvabat.*—[j] vulgo *ut e. h. m. res.*—[k] deest Pet. vulgo *cont. eq.* contra Mss.—[l] abest Dorv.—[m] *sag. passim locisque c.* L. pr.—[n] *que* abest Dorv. *maxime coll.* modo L. pr.—[o] *utroque* L. pr. statim *forte* vulgo.—[p] *recludere* Edd. R. M. V. *recond.* Lips. *suas* abest L. pr.

NOTÆ

140 *Hæc fuit ratio Scipionis eo die præliandi*] Sic ex fide Mss. Regiorum trium, Thuanorum duorum, Victorini unius codicis emendo. Nam fere apud Latinos auctores *dies* in fœminina positione pro tempore invenitur.

141 *Ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocaverat*] Latet aliquod mendum, quod tollere nullius manuscripti codicis ope licuit.

universus equitatus ulterior[q] Numidarum Gætulorumque sine frenis ad dextram partem se movere, propiusque Cæsaris castra,[r] quæ erant in colle, se conferre cœpit; frenatus autem Labieni eques[s] in loco permanere, legionesque distinere:[t] cum subito pars equitatus Cæsaris cum levi armatura, contra Gætulos injussu ac temere longius progressi[142] paludemque transgressi, multitudinem hostium pauci sustinere[u] non potuerunt; levique armatura deserti,[v] ac pulsi convulneratique, uno equite amisso, multis[w] equis sauciis, levis armaturæ XXVII[x] occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo equestri prælio facto, Scipio lætus in castra nocte copias reduxit. Quod proprium gaudium[y] [143] bellantibus fortuna tribuere non decrevit: namque postero die Cæsar cum parte equitatus[144] sui Leptim, frumenti gratia, misit. In itinere prædatores equites Numidas Gætulosque ex improviso adorti circiter centum partim occiderunt, partim vivorum potiti sunt. Cæsar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere, vallumque et fossam per medium campum ducere,[z] adversariorumque excursionibus iter officere non intermittit.[145] Scipio item[a] munitiones contra facere, et, ne jugo[b] a Cæsare excluderetur, approperare.[c] Ita duces[d] utrique et in operibus oc-

—[q] *inter.* vel *sinisterior* Lips.—[r] *castris* L. sec.—[s] *frenati equites* L. sec. et Edd. ante Urs. male. V. ad B. G. I. 52.—[t] *destituere* L. pr.—[u] Sic Mss. non *sust. p.* —[v] *armaturæ* L. sec. male. V. ad c. ult. B. Alex.—[w] *multisque* Ms. Urs. *levisque* Dorv.—[x] Sic Mss. o. non XXVI.—[y] *cladium* L. pr. *claud.* Sc. Cuj.—[z] *deducere* L. pr.—[a] *interim* Dorv. *contra* deest L. pr.—[b] Sic Mss. optimi et Edd. pp. vel *jugo ne.* vulgo ante Ursin. erat *et in jugo ne a C.* Dorv. *in jugo a C.* L. pr. *ne a jugo a C.*—[c] *adparare* L. pr.—[d] *ut d. &c. essent* Dorv. L. sec.

NOTÆ

142 *Cum subito pars equitatus Cæsaris cum levi armatura, contra Gætulos injussu ac temere longius progressi*] Synthesis est figura: sic Sallust. Jugurth. 'Magna pars vulneribus confecti abeunt.' Sic Livius dec. IV. lib. 2. 'Pars in fugam effusi sunt.'

143 *Proprium gaudium*] Supra dictum est proprium illud dici quod sequente adverso eventu non corrumpitur.

144 *Namque postero die Cæsar cum parte equitatus, &c.*] Lego *partem,* aliter non constaret sententia, idque ex fide manuscripti Regii codicis unius.

145 *Adversariorumque excursionibus iter officere non intermittit*] Pro *itineri.* Sic Plautus in Truculento: 'Jam hercle ego te hic affatim officiam.'

cupati erant, et nihilo minus equestribus præliis inter se quotidie dimicabant.

62. Interim Varus classem,[e] quam antea Uticæ hyemis[f] gratia subduxerat, cognito legionis VII et VIII[g] [146] ex Sicilia adventu, celeriter deducit, illamque[h] Gætulis remigibus epibatisque complet; insidiandique gratia ab Utica[i] progressus, Adrumetum cum LV[k] navibus pervenit. Cujus adventus[l] inscius Cæsar, L. Cispium cum classe XXVII navium ad Thapsum[m] versus in stationem, præsidii gratia commeatus[n] sui, mittit: itemque Q.[o] Aquilam cum XIII navibus longis Adrumetum eadem de[p] causa præmittit. Cispius, quo erat missus, celeriter pervenit: Aquila,[q] tempestate jactatus, promontorium superare non potuit, atque angulum quendam tutum a tempestate nactus, cum classe se longius a prospectu removit. Reliqua classis in salo ad Leptim, egressis remigibus passimque[r] in littore vagantibus, partim[s] in oppido victus sui mercandi gratia progressis, vacua a defensoribus stabat. Quibus rebus Varus ex perfuga[t] cognitis, occasionem nactus, vigilia[u] secunda Adrumeto ex Cothone[v] [147] egressus, cum primo mane Leptim universa classe vectus, naves onerarias, quæ longius a portu in salo stabant, incendit, et penteres duas[w] vacuas ab defensoribus, nullo repugnante, cepit.

essent a m. pr. Scal.—[e] deest L. pr.—[f] *hiemandi* Edd. R. M. V.—[g] IX L. pr.—[h] vulgo *ibique*.—[i] desunt *ab Ut.* vulgo.—[k] LX Dorv.—[l] *adventu* L. pr. de *Cispio* V. Gland. et Manut.—[m] *Tharsum* L. pr.—[n] *commeatusque* L. sec. Edd. R. M. V. C. *summittit* Urs.—[o] *Quintium* Mss. Urs. Pet. L. pr.—[p] deest L. pr.—[q] *at A.* L. sec. Reg. Eliens.—[r] *et p.* Dorv. *que* deest L. sec.—[s] *parumque* Pet.—[t] vulgo *perfugis*.—[u] *occasione vig.* L. pr.—[v] *contione* L. pr. *coitione* Dorv. L. sec. sed V. cap. seq. statim vulgo deest *cum*.—[w] *quæ longius erant* addunt Dorv. Edd. R. M. V. *ab* e L. pr. vulgo *a*.—[x] Sic

NOTÆ

146 *Legionis* VII *et* VIII] Intellige Cæsarianorum.

147 *Cothone*] Cothon insula rotunda ante Carthaginem in ejus portu, teste Strabone, cujus ore a Romanis munitionibus obstructo, Carthaginienses aliud effoderunt. Aliqui portum etiam esse dicunt. Verum quia portus et insula similis ante Adrumetum eodem etiam nomine dicebatur. Hesychius: Κώθων μονωτὸν ποτήριον, κεράμειον εἶδος ποτηρίου: *Cothon poculum cui una auris est, fictile genus poculi.* Unde sic forte dictus Cothon portus, quia illi vasi figura similis.

63. Cæsar interim celeriter per nuntios in castris, cum opera circuiret,[x] certior factus, quæ aberant a portu millia passuum[y] sex, equo[z] admisso, omissis omnibus rebus, celeriter pervenit Leptim: ibique hortatus,[a] omnes ut se naves consequerentur, primum ipse navigiolum parvulum[b] conscendit;[148] in cursu Aquilam, multitudine navigiorum perterritum atque[c] trepidantem, nactus, hostium classem[d] sequi cœpit. Interim Varus, celeritate Cæsaris audaciaque motus,[e] cum universa classe, conversis navibus, Adrumetum versus fugere contendit. Quem Cæsar in millibus[f] passuum quatuor consecutus, recuperata quinqueremi cum omnibus suis epibatis atque etiam hostium custodibus cxxx, in ea nave captis, triremem hostium proximam, quæ in repugnando[g] erat commorata, onustam remigum epibatarumque cepit;[h] reliquæ naves hostium promontorium superarunt, atque Adrumetum in Cothonem se universæ contulerunt. Cæsar eodem vento promontorium superare non potuit atque in salo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumetum accedit, ibique, navibus onerariis, quæ erant extra Cothonem, incensis, omnibusque reliquis aliis[i] aut subductis, aut in Cothonem compulsis, paulisper commoratus, si forte vellent classe dimicare, rursus se recepit in castra.

64. In ea nave captus est P. Vestrius,[j] eques Romanus, et P. Ligarius, Afranianus,[149] quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat, et postea se ad Pompeium contulerat;

Pet. Sc. L. pr. et Edd. qdd. non *circuiret.*—[y] *mile passus* L. pr.—[z] *conscendit eq.* Dorv. L. pr. *equoque* Dorv.—[a] vulgo *moratus.*—[b] vulgo *parvum*, et mox *navium* Leidd.—[c] *ac* L. pr.—[d] *multitudinem classe* L. pr.—[e] *commotus* Urs. Sc. L. pr. Aic. bene.—[f] *milia* Dorv.—[g] *repudiando* Dorv.—[h] *exc.* L. sec.—[i] *ab his* L. pr.—[j] *Vistrius et P. Ligerius Afranius* L. pr. male. *Ligurius*

NOTÆ

148 *Ibique hortatus, omnes ut se naves consequerentur, primum ipse navigiolum parvulum conscendit*] Manuscripti Thuani duo habent: 'Ibique moratur (qdd. *moratus*), omnes ut se naves consequerentur, postea ipse parvulum navigiolum conscendit.' *Moratur* commodior videtur mihi lectio.

149 *P. Ligarius, Afranianus*] Qui sub Afranio in Hispania meruerat.

inde ex prælio effugerat, in Africamque ad[k] Varum venerat: quem ob perjurium[l] [150] perfidiamque Cæsar jussit necari; P. Vestrio[m] autem, quod ejus frater Romæ pecuniam imperatam numeraverat, et quod ipse suam[n] causam Cæsari probaverat, se, a Nasidii classe captum, cum ad necem duceretur, beneficio Vari esse servatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi, ignovit.[o]

65. Est in Africa consuetudo[151] incolarum, ut in[p] agris et in omnibus fere villis sub terra specus condendi frumenti gratia clam[q] habeant, atque id propter bella maxime hostiumque subitum adventum præparent. Qua de re Cæsar certior per indicem factus, tertia vigilia legiones duas cum equitatu mittit ab[r] castris suis millia passuum decem atque inde magno numero frumenti onustos recipit in castra. Quibus rebus cognitis, Labienus, progressus a suis castris millia passuum septem per jugum et collem, per quem Cæsar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legionum facit; atque ipse[s] quotidie, existimans, Cæsarem eadem[t] sæpe frumentandi gratia commeaturum,[152] cum magno equitatu levique armatura insidiaturus locis idoneis consedit.

66. Cæsar interim de insidiis Labieni ex perfugis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum hostes[u] quotidiano instituto, sæpe idem faciendo, in negligentiam adducerentur,

etiam Sc. et *Afranius* Edd. pp. perperam.—[k] *se in Africam ad* L. pr. *transfug. in Afric. ad* L. sec. *que* deest etiam Edd. R. M. V.—[l] *perjurii perfidiam* Leidd. Dorv. Edd. pp. Vasc. Gr. post. Steph. sed ita c. 65. *jugum et collem;* ac sæpissime.—[m] *Vistrium* L. pr. *Vestrium* Dorv.—[n] deest L. sec. Edd. R. M. V. et *Cæsaris* Mss. Urs. cum Edd. eisdem. abest a Pet. et deest vulgo *a.*—[o] *ignoravit* L. pr.—[p] deest Dorv. *et* abest Edd. R. M. V. Dorv. *agr. omn. f. illis* Ed. Ven. secundo loco *in* exulat ab Edd. quibusdam male.—[q] deest L. pr.—[r] Sic L. pr.—[s] vulgo *ibi ipse.*—[t] *eodem* Edd. R. M. V.—[u] *hostis adduce-*

NOTÆ

150 *Quem ob perjurium, &c.*] Afraniani enim et Petreiani in Hispania ea erant lege dimissi, ut postea neutrius essent partium. Sic Afranio postea Cæsar ob eandem causam non pepercit.

151 *Est in Africa consuetudo, &c.*] Hoc in calidis regionibus facile factu, in humidis minus facile fit. Si tamen arida est humus, fieri potest. Quod et solitum Germanis suo tempore testatur Tacitus in libro de eorum moribus: 'Solent et subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hyemi, et receptaculum frugibus.'

subito mane imperat, porta decumana[v] legiones se octo veteranas cum parte equitatus sequi; atque, equitibus præmissis, neque opinantes insidiatores subito, in convallibus latentes, levi armatura concidit circiter quingentos; reliquos in fugam turpissimam conjecit. Interim Labienus cum universo equitatu fugientibus suis suppetias occurrit. Cujus vim multitudinis[w] cum equites pauci Cæsariani jam[x] sustinere non possent, Cæsar instructas legiones hostium copiis ostendit. Quo facto perterrito Labieno ac[y] retardato, suos equites recepit incolumes. Postero die Juba Numidas eos, qui, loco amisso, fuga se receperant in castra, in cruce omnes subfixit.

67. Cæsar interim, quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in castra conducit;[z] atque præsidio Lepti,[a] Ruspinæ, Achillæ relicto, Cispio[b] Aquilæque classe transdita, ut alter Adrumetum, alter Thapsum[c] mari obsiderent,[153] ipse castris incensis, quarta noctis vigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra parte collocatis, ex eo loco proficiscitur et pervenit ad oppidum Agar;[d] [154] quod a Gætulis sæpe antea oppugnatum summaque vi per ipsos oppidanos erat defensum. Ibi in campo[e] castris unis positis, ipse frumentatum circum villas cum parte exercitus[f] profectus, magno invento[g] hordei, olei, vini, fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, redit[h] in castra. Scipio interim, cognito Cæsaris discessu, cum universis copiis per jugum Cæsarem subsequi[i] cœpit, atque ab ejus castris millia pas-

retur L. pr.—[v] *decim.* L. pr.—[w] *multitudinemque* L. sec. Edd. R. M. V.—[x] deest L. pr. Dorv.—[y] *atque* L. pr. dein *eos* deest L. sec.—[z] *concludit* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V. male.—[a] *Leptim* L. pr. *Leptæ* vel *Lepte* Dorv. Edd. R. M. V.—[b] *Cispo, Crispo* Mss. et Edd. qdd. sed V. c. 62.—[c] *Tharsum* L. pr. *obsideret* L. sec. et 2 Gallic. probante Goduino. sed V. ad VII. 39.—[d] *Agger* Pet. Leidd. Dorv. et c. 76. 79.—[e] *castro* L. pr.—[f] *equitatus* Edd. R. M. V.—[g] *jumentorum* Dorv. *atque* deest Dorv.—[h] Edd. qdd. *rediit.*—[i] *sequi* L. pr.—

NOTÆ

153 *Ut alter Adrumetum, alter Thapsum mari obsiderent*] Ex fide Ms. R. unius, Victorini, et impressi perve-tusti codicis, repono *obsideret.*

154 *Agar*] Agar oppidum, quod nunc, ut alia multa, ubi sit, ignoratur.

suum sex[j] longe, trinis castris dispartitis[k] copiis, consedit.

68. Oppidum erat Zeta,[l] [155] quod aberat ab Scipione millia passuum decem, ad ejus regionem et partem castrorum collocatum, a Cæsare autem diversum[m] ac remotum, quod erat ab eo longe[n] millia passuum XVIII. Huc Scipio legiones duas frumentandi gratia misit. Quod postquam Cæsar ex perfuga[o] cognovit, castris ex campo in collem ac tutiora loca collocatis, atque ibi præsidio relicto, ipse quarta vigilia egressus, præter hostium castra proficiscitur cum copiis et oppidum[p] potitur. Legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari, et, cum eo contendere conaretur, animadvertit, copias hostium iis legionibus occurrere suppetias. Quæ res ejus impetum retardavit. Itaque,[q] capto C. Mutio Regino,[r] equite Romano, Scipionis familiarissimo, qui ei oppido præerat, et P. Atrio, equite Romano de conventu Uticensi, et camelis duobus et viginti regis adductis, præsidio ibi cum Oppio legato relicto, ipse se recipere cœpit ad[s] castra.

69. Cum jam non longe a castris Scipionis abesset, quæ eum[t] necesse erat prætergredi, Labienus Afraniusque, cum omni equitatu levique armatura ex insidiis adorti, agmini ejus extremo se offerunt, atque ex collibus primis[u] existunt. Quod postquam Cæsar animadvertit, equitibus suis hostium vi oppositis, sarcinas legionarios in acervum jubet comportare, atque celeriter signa[v] hostibus inferre. Quod postquam cœptum est fieri, primo impetu legionum[w] equi-

[j] V. Gland.—[k] *dispert.* Leidd.—[l] *Zetta* al. *Zumi* L. pr. *ab* idem pro *a.*—[m] *divisum* L. pr.—[n] deest L. pr. XIV idem. XIX Sc. *miserat* pro *misit* Reg. Voss.—[o] *perfugis* L. sec. Dorv. Edd. ante Urs. et Scal.—[p] vulgo *oppido.*—[q] *Ipse* L. pr.—[r] al. *Rhegino*, *Rhegyno.*—[s] *in c.* L. pr.—[t] *tunc* L. pr. *tum* L. sec.—[u] *primi* L. sec.—[v] *legionarias in ac. j. comportari atque signa.* L. pr.—[w] Dorv. L. sec. Edd. ante Urs. *legionis.*—[x] *dilecta* L. sec. *defecta* Dorv.—[y] *inc.*

NOTÆ

155 *Zeta*] Zetam Strabo videtur appellare Zellam. Est urbs maritima Africæ. Dicunt nunc *Zerbi* vocari. Sed tutius dubitatur quam affirmatur; usque adeo tota illa regio est ab Arabibus vastata.

tatus et levis armatura hostium nullo negotio loco pulsa et dejecta[x] est de colle. Cum jam Cæsar existimasset, hostes pulsos deterritosque finem lacessendi facturos, et iter cœptum[y] pergere cœpisset; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua[z] ante dixi, in Cæsaris legionarios impetum faciunt Numidæ, levisque armaturæ, mirabili velocitate præditi,[a] qui inter equites pugnabant et una pariterque[b] cum equitibus accurrere[c] et refugere consueverant. Cum hoc sæpius facerent, et Julianos proficiscentes insequerentur et refugerent, stantes[d] propius non accederent, et singulari genere pugnæ uterentur, eosque jaculis convulnerare satis esse existimarent;[e] Cæsar intellexit, nihil aliud illos[f] conari, nisi ut se cogerent, castra in[g] eo loco ponere, ubi omnino aquæ nihil esset; ut exercitus ejus jejunus, qui a quarta vigilia usque ad horam decimam diei[h] nihil gustasset, ac jumenta siti perirent.

70. Cum jam ad solis occasum esset, et non totos centum passus in horam [IV] esset progressus; equitatu suo propter equorum interitum extremo agmine remoto, legiones invicem ad extremum agmen evocabat. Ita vim hostium, placide leniterque procedens, per legionarium[i] militem commodius sustinebat. Interim equitum[j] Numidarum copiæ dextra sinistraque per colles præcurrere,[k] coronæque in modum cingere multitudine sua Cæsaris copias; pars agmen extremum insequi.[l] Cæsaris autem[m] non amplius tres aut quatuor milites veterani si[n] se convertissent et pila viribus contorta in Numidas infestos[o] conjecissent, amplius duum[p] millium numero[q] ad unum terga vertebant ac rursus ad

L. sec. Pet.—[z] *quam* L. pr. sed V. ad c. 41.—[a] *prompti* Dorv. Edd. R. M. V. —[b] *que* deest Leidd.—[c] *occurrere atque r. consuerunt* L. sec.—[d] vulgo *et refugerent instantes.*—[e] *crederent* Dorv. Edd. ante Urs.—[f] *eos* Pet. Leidd. Urs. —[g] deest Leidd. Sc. bene.—[h] *die* Edd. quædd. V. ad B. G. II. 23. *gustassent* L. pr.—[i] *legionarios milites* L. sec. perperam.—[j] *equitatum* L. sec. *equitatuum* Dorv. ut alibi.—[k] Sic Mss. præter Dorv. in quo et Edd. R. M. V. *currere.* Edd. pleræque ante Scal. *percurr. coronamque* Sc. L. pr.—[l] *sequi* Dorv. Edd. R. M. V. *Cæsariani* Edd. R. M.—[m] *interim* Dorv. L. sec.—[n] *tum* L. pr. *cum* Ciacc. L. sec. Edd. R. M. V.—[o] *infectos* L. pr. *infertos* L. sec. *confertos* Ciacc. Edd. R. M. V. *congessissent* Edd. R. M. V.—[p] Sic Pet. Sc. L. pr. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. al. *duorum* vel II.—[q] deest Dorv. L. sec. Edd. Ald. Man. Plant.

aciem passim, conversis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur et jacula in legionarios conjiciebant. Ita Cæsar, modo procedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in castris incolumes,[r] sauciis decem factis, reduxit. Labienus, circiter trecentis amissis, multis vulneratis, ac[s] defessis instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis,[t] quos ante castra in acie terroris gratia in conspectu Cæsaris collocaverat, reducit in castra.

71. Cæsar contra ejusmodi hostium[u] genera copias suas, non ut imperator exercitum veteranum victoremque maximis rebus gestis, sed ut lanista tirones[156] gladiatores condocefacere: quo pede[v] se reciperent ab hoste, et quemadmodum obversi adversariis, et in quantulo spatio resisterent; modo procurrerent, modo recederent comminarenturque im-

male. V. ad B. G. I. 49.—[r] deest Edd. R. M. V.—[s] c L. pr.—[t] *elephantibus* Dorv. Edd. R. M. V.—[u] deest Scal.—[v] *condocefaceret quod ad pedes* L. pr. *gladiatoresque* Edd. R. M. V. *condocet facere* eædem et L. sec. *condocet* Dorv. sed V. ad

NOTÆ

156 *Sed ut lanista tirones*] Lanistæ erant qui docebant gladiatores batuendo rudibus artem gladiatoriam. De militum exercitatione lege Vegetium, quam nec se indignam Cæsar judicavit. Tirones quidem quotidie et mane et a meridie omnibus armorum generibus exercebantur, veterani vero semel. Idem Augusti atque Adriani constitutionibus ait cautum ut ter in mense tam equites quam pedites ambulatum educerentur. Hoc enim verbo genus hujus exercitationis appellabant. x millia passuum armatus gradu illo militari quem diximus ibat redibatque, sed magnam partem itineris pleniore gradu, maximam cursu perficiebat, neque planis tantum locis hæc itinera fiebant, sed clivosis et arduis, ut nulla non provisa difficultas esset. Si ambulatio nulla esset, exercitatio tamen non deficiebat. Miles sylvam cædebat, æstivis temporibus natabat, ad palum dimicabat, saltabat, currebat. Exempla hujus exercitationis crebra sunt apud Livium. Sic ille de Scipione Africano decad. VI. 3. 'Primo die legiones in armis IV millium spatio decurrerunt. Secundo die arma curare et tergere ante tentoria jussit. Tertio die sudibus inter se in modum justæ pugnæ concurrerunt, præpilatisque missilibus jaculati sunt. Quarto die quies data. Quinto iterum in armis decursum est.' Quibus porro modis obviam eatur elephantis, lege Veget. III. 24. quo loco fuse tota res illa explicatur.

petum; ac prope, quo[w] loco et quemadmodum tela mitterent, præcipit. Mirifice enim[x] hostium levis armatura anxium exercitum nostrum atque solicitum habebat: quia et equites deterrebat prælium inire propter equorum interitum, quod eos jaculis interficiebant; et legionarium militem defatigabant propter velocitatem: gravis enim armaturæ[y] miles[157] simul atque ab his insectatus constiterat,[158] in eosque impetum fecerat, illi veloci cursu facile periculum vitabant.

72. Quibus ex rebus Cæsar vehementer commovebatur; quia, quodcumque prælium quoties erat commissum, equitatu suo sine legionario[z] milite hostium equitatui[a] levique armaturæ eorum nullo modo par esse poterat. Solicitabatur autem his rebus, quod nondum hostium legiones cognoverat, et quonam modo sustinere se[b] posset ab eorum equitatu levique armatura, quæ erat[c] mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam[d] hæc causa, quod elephantorum magnitudo multitudoque militum animos[e] detinebat in terrore: cui uni rei tamen invenerat remedium. Namque elephantos ex Italia transportari jusserat, quo et miles noster speciemque[f] et virtutem bestiæ cognosceret,[159]

c. 19. *quot pedes* Pet. dein *adversarios* L. pr. Dorv.—[w] *e quo* Edd. R. M. V.—[x] *autem* Edd. R. M. V.—[y] *armatura* L. pr.—[z] *legionarios milites* L. pr.—[a] *equitatu* L. pr. V. ad I. 16.—[b] *se* abest Dorv. Edd. R. M. V. *possent* L. pr.—[c] *erant* Dorv.—[d] *autem et.* L. pr. *eo etiam* L. sec. Edd. Vasc. Gr. post. Steph. bene.—[e] *an. mil.* L. pr.—[f] *speciem* Edd. qdd.—[g] *f. adjici* vulgo.—

NOTÆ

157 *Gravis enim armaturæ miles*] Gravis armatura, quam πανοπλίαν Græci dicunt, gladii majoris et minoris, pili, scuti, galeæ, loricæ, manicarum, ocrearum tribuebatur pediti. Pilorum ligni magnitudo erat tricubitalis, ferrum vero hamatum erat paris magnitudinis.

158 *Simul atque ab his insectatus constiterat*] Sic loquitur Plautus apud captivos: 'Jam illic nos insectabit lapidibus, nisi illum jubes comprehendi.'

159 *Namque elephantos ex Italia transportari jusserat, quo et miles noster speciemque et virtutem bestiæ cognosceret*] Manuscripti Regii tres codices, Thuani duo, Victorinus unus, pervetustus impressus, omnes denique quos videre contigit, ad unum omnes, inquam, concorditer habent: 'Namque elephantos in Italiam transportari jusserat, quos et miles noster nosceret, speciemque et virtutem bestiæ cognosceret.' Et revera hoc bestiarum experimentum in

et cui parti corporis ejus telum facile adigi[g] posset; ornatusque[h] ac loricatus cum[i] esset elephantus, quæ pars ejus corporis nuda sine tegmine[k] relinqueretur, ut eo tela conjicerentur;[l] præterea, ut jumenta bestiarum odorem, stridorem,[m] speciem, consuetudine capta non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus: nam et milites bestias manibus pertractabant,[n] earumque tarditatem cognoscebant, equitesque in eos pila præpilata[160] conjiciebant; atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat.

73. Ob has causas, quas supra commemoravi,[o] solicitabatur Cæsar, tardiorque et consideratior erat factus, et[p] ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excesserat. Nec[q] mirum; copias enim habebat in Gallia, bellare consuetas locis campestribus, et[r] contra Gallos, homines apertos minimeque[s] insidiosos, qui per virtutem, non per dolum, dimicare consuerunt:[t] tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia[u] cognoscere, et quid[v] sequi, quid vitare conveniret. Itaque, quo hæc celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in[w] uno loco contineret, sed per causam frumentandi huc atque[x] illuc raptaret:[y] ideo quod hostium copias ab[z] se suoque vestigio non discessuras existimabat. Atque post diem tertium productas accuratius suas copias sicut in-

[h] *oneratusque* L. pr. Sc. Cuj. Pet. Dorv. Edd. pp. Vasc. Steph. aliæque. sed V. ad B. Al. c. 50.—[i] Hoc ordine Cuj. Pet. L. pr. in iisdem et L. sec. ut c. 84. *elephans.* Dorv. *elephas.*—[k] *tegumine* Sc.—[l] *conjicerent* Dorv. Edd. R. M. V. nec male.—[m] *stridoremque* L. pr. *et sp.* L. sec. Edd. qdd.—[n] *contract.* L. pr. —[o] *memoravi* L. sec.—[p] deest L. sec. Dorv.—[q] *neque* L. pr.—[r] *atque* L. sec. Dorv. Edd. pp.—[s] *minime* Dorv. Edd. pp.—[t] Sic Mss. 5. Edd. pp. V. ad B. G. I. 43. vulgo *consueverunt.*—[u] *artificiaque* L. sec. Edd. qdd. male. *cognoscerent*, q. Leidd. Dorv. *et* abest Pet. Edd. R. M. V.—[v] *quidve* L. sec.—[w] deest præp. in L. sec. Edd. Vasc. Steph. Gr. post.—[x] abest a Dorv. Edd. R. M. V. nec male.—[y] *laxare* Pet. *rapsare* L. pr. Scal. *Ideoque* L. sec.—

NOTÆ

ipsa Italia ante ipsam profectionem otiose fieri potuit, non in Africa, ubi otium non erat. Aliquis erratum arbitratus mutavit depravavitque.

160 *Pila præpilata*] Ea quæ pilæ instar obtuso acumine erant, quibus utebantur in non veris pugnis.

struxerat, propter hostium castra prætergressus, æquo loco invitat ad dimicandum. Postquam eos abhorrere[a] videt, reducit sub vesperum legiones in castra.

74. Legati interim ex oppido Vacca,[b][161] quod finitimum fuit Zetæ, cujus Cæsarem potitum esse demonstravimus, veniunt; petunt et[c] obsecrant, 'ut sibi præsidium mittat; 'se res complures, quæ utiles bello sint, administraturos.' Per idem[d] tempus, Deorum voluntate studioque erga Cæsarem, transfuga[e] suos cives facit certiores, 'Jubam regem 'celeriter cum copiis suis, antequam Cæsaris præsidium 'eo perveniret, ad oppidum accucurrisse,[f] atque adveniente[g] 'multitudine circumdata, eo potitum;[162] omnibusque[h] ejus 'oppidi incolis ad unum interfectis, dedisse oppidum diri-'piendum delendumque militibus.'

75. Cæsar interim, lustrato exercitu a. d. XII Kal. Apriles, postero die productis universis copiis, progressus[163] a[i] suis castris millia passuum quinque, a Scipionis[j] circiter duum millium interjecto[k] spatio, in acie constitit. Postquam satis diuque adversarios, a se[l] ad dimicandum invitatos, supersedere pugnæ animadvertit, reducit copias.

[z] *a* L. sec. Edd. qdd.—[a] *abh. eos* Pet. L. pr.—[b] *Vaca* Cuj. *Vaga* Sc. L. pr.—[c] abest *et* a Pet. L. pr. Dorv. L. sec. *obsecrantque, sibi.*—[d] vulgo *id.*—[e] *transfugas* Leidd.—[f] *decurr.* L. pr. *accurrisse* L. sec. et Edd. qdd. *cucurrisse* Dorv. Edd. pp.—[g] *advenientem* Scal. Pet. Edd. Vasc. Gryph. Steph. nec male.—[h] *omnibus* Edd. Recent.—[i] *ab* Dorv.—[j] *Scipione* Edd. ante Urs. pleræque contra Mss. o. et Edd. Vasc. Steph. &c. V. c. 60.—[k] *circumjecto* Sc. L. pr.—[l] desunt L. pr. *ad se* L. sec. pro *ab se.*—[m] *posteroque* Urs. *posteraque* L.

NOTÆ

161 *Vacca*] Oppidum Numidarum est, forumque rerum venalium totius regni, inquit Sallustius.

162 *Per idem tempus Deorum voluntate, &c.*] 'Per idem tempus, Deorum voluntate studioque erga Cæsarem, transfuga suos cives facit certiores, Jubam regem celeriter cum copiis suis, antequam Cæsaris præsidium eo perveniret, ad oppidum accucurrisse atque advenientem multitudine circumdata eo potitum.' Sic Thuani duo codices et Regius unus. Revera singulari Dei benignitate erga Cæsarem factum est, ut cognoverit prius oppidum esse captum a Juba, quam præsidium eo misisset, quod ab eo rege per insidias sine dubio fuisset oppressum.

163 *Progressus*] Vulgo *processus.* Sed quia nullum tale est exemplum in Latina lingua, malim reponere *progressus*, vel *profectus*, quod habet manuscriptus regiæ bibliothecæ codex unus.

Postero[m] die castra movet, atque iter ad oppidum Sarsuram,[n] ubi Scipio Numidarum habuerat præsidium frumentumque comportaverat, ire contendit. Quod ubi Labienus animadvertit, cum equitatu levique armatura agmen ejus extremum carpere[o] cœpit: atque ita lixarum mercatorumque,[164] qui plostris[p] merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius audaciusque accedit ad legiones; quod existimabat, milites sub onere ac sub sarcinis defatigatos pugnare non posse. Quæ res Cæsarem non fefellerat: namque expeditos ex singulis legionibus tricenos[q] milites esse jusserat. Itaque eos, in equitatum Labieni immissos, turmis suorum suppetias mittit. Tum Labienus, conversis equis, signorum conspectu perterritus,[165] turpissime contendit fugere, multis ejus occisis, compluribus vulneratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt, signa atque iter inceptum ire cœperunt.[r] Labienus per jugum summum collis dextrorsus procul subsequi non desistit.[s]

76. Postquam Cæsar ad oppidum Sarsuram[166] venit, inspectantibus adversariis, interfecto præsidio Scipionis, cum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante[t] P. Cornelio, evocato Scipionis,[u] qui ibi præerat, atque a[v] multitudine circumvento interfectoque, oppido potitur; atque ibi frumento exercitui dato, postero die ad oppidum Tisdram[w] [167] pervenit, in quo Considius per id tempus fuerat

pr. *movit* L. sec. Dorv.—[n] *Sasurram* L. sec. Dorv.—[o] *capere* L. pr. prave.—[p] *plaustris* L. sec. Dorv. Edd. ante Scal. sed *plostris* Mss. meliores etiam c. 21.—[q] *trecentos* Edd. qdd.—[r] *interceptum iter cœp.* L. pr. et in marg. *agere. Cœpere* L. sec. Dorv.—[s] vulgo *milites s. destitit* Pet. L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[t] *pugn.* L. pr.—[u] Ita Mss. non *Scip. evoc.* Edd. Cell. et Vett. ante Urs. inepte *Scipione.*—[v] deest L. sec.—[w] Sic vel *Thisdram* (V. c. 36.) Mss.

NOTÆ

164 *Lixarum mercatorumque*] Ex hoc loco satis patet quinam fuerint, qui, ut scribit Pompeius, exercitum sequuntur quæstus gratia. Item ex illo Livii lib. v. 'Minus militum periit, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros vicinasque urbes negotiabantur.' Gallice *Vivandiers.*

165 *Signorum conspectu perterritus*] Expeditorum militum Cæsaris, quorum modo mentio facta fuit.

166 *Sarsuram*] Sarsura oppidum Africæ, forte Sasura Ptolemæi.

167 *Tisdram*] De Tisdra supra dictum.

cum grandi præsidio cohorteque sua gladiatorum. Cæsar, oppidi natura perspecta, atque inopia ab oppugnatione[x] ejus deterritus,[168] protinus profectus circiter millia passuum quatuor ad aquam facit castra, atque, inde quarto die[y] egressus, redit rursus ad ea castra, quæ ad Agar[z] habuerat. Idem, facit Scipio, atque in antiqua castra copias reducit.

77. Thabenenses[169] interim, qui sub ditione et potestate Jubæ esse consuessent, in extrema ejus regni regione maritima locati,[a] interfecto regio præsidio, legatos ad Cæsarem mittunt; rem a se gestam docent; petunt orantque,[b] ut suis fortunis[c] Populus Romanus, quod bene meriti essent, auxilium ferret. Cæsar, eorum consilio probato, Marcium[d] Crispum tribunum cum cohorte et sagittariis tormentisque compluribus[e] præsidio Thabenam[f] mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato,[170] cum signis non potuerant ante transire in[g] Africam, ad millia IV, equites CD, funditores sagittariique mille,[h] uno commeatu[171] Cæsari occurrerunt. Itaque cum[i] his copiis et omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, octo[j] millibus passuum ab[k] suis castris, ab[l] Sci-

o. præter L. sec. *Thebannam. Thebennam* Edd. Vasc. Steph. Gr. post. Str. et deinceps *Thebennenses.*—[x] *impugn.* L. pr.—[y] *die* abest L. pr. *die quarta* Sc. *quarta vigilia* Ciacc. L. sec. Dorv. Edd. R. M. V. quod rectius videtur.—[z] *Aggar* Mss.—[a] *collocati* Leidd.—[b] *et orant* Dorv.—[c] *fortuniis* L. pr. vulgo *præsto* vel *de populo Rom. quod* abest L. pr. Sc.—[d] vulgo *M.*—[e] *quam pl.* Edd. R. M. V.—[f] *Theb.* L. sec.—[g] deest præpos. in L. pr.—[h] *qui* L. pr. CCC Ms. El. CC Reg. L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[i] Sic Mss. o. et Edd. Vett. non *tum.*—[j] XX Urs.—[k] Sic Sc. L. pr. Dorv.—[l] *a* L. sec. Dorv. Edd. qdd.—

NOTÆ

168 *Atque inopia ab oppugnatione ejus deterritus*] Non cibariorum, aut frumenti quod pridie militibus dederat, sed rerum ad oppugnationem necessariarum.

169 *Thabenenses*] Urbs Africæ proprie dictæ, de qua etiam Possidius in vita sancti Augustini.

170 *Commeatu dato*] Commeatus est facultas a militia ad tempus recedendi, quam præbet militi imperator ad præscriptum diem reversuro. In singulari tantum numero dicitur. *Congé.*

171 *Uno commeatu*] In utroque numero dicitur, et aliud significat, nempe transitum, *passage.*

pionis vero quatuor millibus passuum[m] longe constitit in campo.

78. Erat oppidum infra castra Scipionis, nomine Tegea,[172] ubi præsidium equestre[n] circiter CD numero habere consuerat. Eo equitatu dextra sinistraque[o] directo ab oppidi lateribus, ipse, legionibus ex castris eductis atque in jugo inferiore instructis, non longius fere mille passus ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, et tempus diei[p] in otio consumebatur; Cæsar[q] equitum turmas suorum jubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat,[r] facere impressionem; levemque armaturam, sagittarios funditoresque eodem submittit. Quod ubi cœptum est fieri, et equis concitatis Juliani impetum fecissent; Pacidius[s] suos equites exporrigere cœpit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundi,[173] et nihilo minus fortissime acerrimeque pugnare. Quod ubi Cæsar animadvertit, trecentos, quos ex legionibus habere expeditos consueverat,[t] ex proxima legione, quæ ei prælio in acie constiterat,[a] jubet equitatui succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria submittere,[u] sauciisque ac defatigatis integros recentioribusque[v] viribus equites subministrare. Postquam equites Juliani CD vim hostium, ad quatuor millia numero, sustinere non poterant,[w] et a levi armatura Numidarum vul-

[a] *Non cesserat.*

[m] deest Edd. recentioribus nonnullis. bene: ut alibi V. c. 79. Pro IV *m.* Cuj. Pet. ∞ ∞ *mill.* Scal. CCCC *m.* L. pr. *cȣ.*—[n] *equestrium* L. sec. dein vulgo deest *numero*, et *consueverat* editur.—[o] *que* abest L. pr. *oppido* Sc. L. pr.—[p] deest Pet. sed V. ad VII. 16.—[q] abest L. pr.—[r] *erant* L. pr.—[s] *Placidius* Edd. R. M. V. dein vulgo *circumfundere.*—[t] *consuerat* Leidd.—[u] *mittere* Mss. 2. Edd. pp.—[v] *recentibusque* L. sec.—[w] *potuerant* L. pr. a m. pr.—

NOTÆ

172 *Tegea*] Sunt plures urbes in Græcia ejus nominis, immo et alibi. Sed hæc est in Africa, quæ a Ptolemæo alio nomine *Tege* dicitur.

173 *Ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundi*] Ms. Regii tres codices, Thuani duo, Victorinus unus, omnes denique ad unum quos videre licuit, habent *circumfundi*, quæ melior mihi videtur lectio quam *circumfundere*.

nerabantur, minutatimque cedebant; Cæsar alteram alam mittit,[x] qui satagentibus celeriter occurrerent.[b] Quo facto sui sublati[y] universi, in hostes impressione facta, in fugam adversarios dederunt, multis occisis, compluribus vulneratis: insecuti per tria millia passuum, usque in colles[z] hostibus adactis, se ad suos recipiunt. Cæsar in horam decimam commoratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit, omnibus incolumibus: in quo prælio Pacidius, graviter pilo per cassidem caput ictus,[174] compluresque duces, ac fortissimus quisque,[a] interfecti vulneratique sunt.

79. Postquam nulla conditione cogere adversarios poterat,[b] ut in æquum locum descenderent, legionumque periculum facerent; neque ipse propius hostem castra ponere propter aquæ penuriam se posse animadvertebat; adversarios non eorum virtute confidere,[175] sed aquarum inopia fretos despicere se intellexit:[c] [176] pridie Non. Apr. tertia vigilia egressus ab Agar,[d] XVI millia nocte progressus, ad Thapsum,[177] ubi Virgilius cum grandi præsidio præerat, castra ponit, oppidumque eo die circumvenire[e] cœpit, locaque idonea opportunaque complura præsidiis occupare:[f] hostes

[b] *Qui cito subvenirent laborantibus.*

[x] *inmittit* L. pr. bene. V. ad v. 15.—[y] *s. sub.* desunt L. pr.—[z] *ad* L. pr. Pet. *collem* Leidd.—[a] *fortissimi quique* L. pr. Dorv. Edd. R. M. V.—[b] *potuit* L. pr. dein vulgo *animadverteret.*—[c] *intellexerit* L. sec.—[d] *Aggar* Mss. ut supra. statim *m. passuum* vulgo.—[e] Edd. qdd. *circummunire. communire* L. sec. Dorv.

NOTÆ

174 *Pilo per cassidem caput ictus*] Hellenismus. Habens caput ictum per cassidem.

175 *Adversarios non eorum virtute confidere*] Observanda syntaxis, *non eorum virtute*, pro *sua.*

176 *Sed aquarum inopia fretos despicere se intellexit*] Manuscripti Regii codices tres, Victorinus unus, et pervetustus impressus codex habent *copia*, quam lectionem sic probo, ut nostram non repudiem, modo inopia Cæsaris intelligatur.

177 *Ad Thapsum*] Dio eo consilio venisse Thapsum dicit, ut aut prælio congrederetur, aut inspectantibus ipsis urbem caperet.

ne[g] intrare ad[h] se ac loca interiora capere possent.[178] Scipio interim, cognitis Cæsaris consiliis, ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum dedecus fidissimos suis rebus Thapsitanos[i] et Virgilium amitteret, confestim Cæsarem per superiora loca consecutus, millia passuum octo a[j] Thapso binis castris consedit.

80. Erat stagnum salinarum,[179] inter quod et mare angustiæ quædam non amplius mille et quingentos passus intererant; quas Scipio intrare et Thapsitanis[k] auxilium ferre conabatur: quod futurum Cæsarem non fefellerat. Namque pridie in eo loco castello munito, ibique trino præsidio relicto, ipse cum reliquis copiis lunatis[l] castris Thapsum operibus circummunivit. Scipio interim, exclusus ab incepto itinere, supra[m] stagnum, postero die et nocte confecto,[n] cœlo albente,[o] non longe a castris præsidioque, quod supra commemoravimus,[p] MC[q] passibus, ad mare versus consedit[r] et castra munire cœpit. Quod postquam Cæsari nuntiatum est, milite ab opere deducto, castris præsidio Asprenate proconsule cum legionibus duabus relicto, ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit:[180] classisque parte ad Thapsum relicta, reliquas naves jubet post hostium tergum quam maxime ad littus appelli, signumque suum observare; quo signo dato, subito clamore facto, ex impro-

—[f] *occupat* L. sec.—[g] Sic Mss. non *ne host.*—[h] *aut l.* L. sec.—[i] *Thapsianos* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[j] *ab* L. pr.—[k] *Thapsianis* Dorv. Edd. R. M. V.—[l] V. ad Luc. III. 533.—[m] *super* L. pr.—[n] *confecta* vulgo.—[o] Sic Mss. Urs. Cuj. Pet. L. pr. Scal. Alii et Edd. ante Urs. *albescente.* V. c. 11.—[p] *commemoravi* L. pr.—[q] MVC L. sec. *passus* Dorv. Edd. R. M. V.—[r] *contendit* Edd.

NOTÆ

178 *Ac loca interiora capere possent*] Ideo interiora dicit, quia Thapsus erat in peninsula posita, ut scripsit Dio.

179 *Erat stagnum salinarum*] Id est fossarum in quibus sal fit in maritimis locis.

180 *Quod postquam Cæsari nuntiatum est, milite ab opere deducto, castris præsidio Asprenate proconsule cum legionibus duabus relicto, ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit*] Vulgo, *milites deductos.* Mendum non dubium, quod ex fide manuscripti Regii, Victorini unius codicis, et Thuani sic emendo. Aliter magna est orationis inconsequentia.

viso hostibus aversis[s] incuterent terrorem, ut perturbati ac perterriti respicere post terga[t] cogerentur.

81. Quo postquam Cæsar pervenit, et animadvertit[u] aciem pro vallo Scipionis, elephantosque dextro sinistroque cornu collocatos, et nihilo minus[v] partem militum castra non ignaviter munire; ipse, acie triplici[w] collocata, legione decima secundaque dextro cornu, octava et nona sinistro, oppositis quinque legionibus[x] in quarta acie, ante[y] ipsa cornua quinis cohortibus contra bestias collocatis, sagittariis, funditoribus in utrisque cornibus dispositis, levique armatura inter equites interjecta, ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque veteranorum, prælia que superiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat.[z] Tirones autem, qui nunquam in acie dimicassent, hortabatur, 'ut 'veteranorum virtutem æmularentur, eorumque famam, no- 'men, locumque, victoria parta,[a] cuperent possidere.'

82. Itaque in[b] circumeundo exercitum animadvertit, hostes circa[c] vallum trepidare, atque ultro citroque pavidos concursare, et, modo se intra[d] portas recipere, modo inconstanter immoderateque prodire. Cum[e] idem a pluribus animadverti cœptum esset; subito legati evocatique obsecrare Cæsarem, 'ne dubitaret signum dare: victoriam sibi 'propriam[181] a Diis immortalibus portendi.' Dubitante Cæsare,[f] atque eorum studio cupiditatique resistente, sibique,[g] eruptione pugnari, non placere clamitante,[h] et etiam atque etiam aciem sustentante,[i] subito dextro cornu, injussu Cæsaris, tubicen[j] [182] a militibus coactus canere cœpit. Quo

R. M. V.—[s] *adversis* Mss. 4.—[t] *tergum* L. pr.—[u] *advertit* L. sec.—[v] *nihil m.* L. pr.—[w] *tripliciter* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[x] *legiones* Pet. L. pr.—[y] *ad* Pet. L. Dorv. Edd. R. M. V. *a quinis* L. pr.—[z] *concit.* Edd. R. M. V. —[a] *victoriam partam* Pet. L. sec. Dorv.—[b] abest Dorv. Edd. R. M. V. *exercitu* Pet.—[c] *contra* Leid.—[d] *inter* Edd. R. M. V.—[e] *Quum* Pet. L. pr. vulgo *Cumque.*—[f] *dubitanti Cæsari* L. pr.—[g] *sibi* L. pr.—[h] *clamitat* L. pr. *et* deest Pet.—[i] *sustentantem* L. pr.—[j] *tubicina* Ms. Urs. *tubicin* L. pr. *militibus coactis*

NOTÆ

181 *Victoriam sibi propriam*] Quod tale est ut non sit dubium, aut alia clade delendum, id proprium dicitur: Gallice, *final* aut *définitif.*

182 *Tubicen*] Florus idem confirmat, qui negat unquam accidisse

facto, ab universis cohortibus signa in hostem cœpere inferri; cum centuriones pectore adverso resisterent, vique continerent milites, ne injussu imperatoris concurrerent, nec quicquam proficerent.[k]

83. Quod postquam Cæsar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse, signo felicitatis dato,[183] equo admisso, in hostem contra principes[l] ire contendit. A dextro interim cornu funditores sagittariique concita[m] tela in elephantos frequentes[n] injiciunt. Quo facto, bestiæ, stridore fundarum lapidumque deterritæ, sese convertere, et suos post se frequentes stipatosque proterere, et in portas valli semifactas[o] ruere[p] contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem[q] cornu cum elephantis erant, præsidio deserti, principes[r] fugiunt. Ita celeriter bestiis circumitis,[s] legiones vallo hostium sunt potitæ, et, paucis acriter repugnantibus interfectis,[t] reliqui concitati in castra, unde pridie erant egressi,[u] confugiunt.

84. Non videtur esse prætermittendum[v] de virtute militis veterani quintæ legionis. Nam, cum in[w] sinistro cornu elephantus,[x] vulnere ictus et dolore concitatus, in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede[y] subditum, deinde[z] genu innixus, pondere suo, proboscide erecta vibrantique, stridore maximo premeret atque enecaret, miles hic[a] non potuit pati, quin se armatum bestiæ offerret. Quem postquam elephantus ad se telo infesto venire animadvertit, relicto cadavere, militem proboscide circumdat atque in sub-

sine *a* L. sec. Dorv.—[k] *nequidquam proficerent* L. sec. Dorv.—[l] *principem* L. sec.—[m] *concitata* L. sec.—[n] *frequenter* Leidd. Sc.—[o] *semivalli f.* Dorv. *p. semi fractas* L. sec.—[p] *ire* L. pr.—[q] *idem* Leidd.—[r] *principesque* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[s] Sic Pet. Scal. Edd. Vasc. Steph. non *circuitis.*—[t] *interfectisque* Pet. Dorv. Leidd.—[u] *progressi* L. pr.—[v] *prætereundum* L. pr.—[w] deest Pet. —[x] *elephans* hic et infra Ms. Urs. Pet. Sc. Leidd. ut c. 72. *elephas* Dorv. Edd. R. M. V.—[y] *pedem* L. pr.—[z] deest Reg. V. L. sec. Dorv. *innisus* L. sec.

NOTÆ

ut ante imperium ducis signum cecinerit, utpote contra rei militaris leges.

183 *Signo felicitatis dato*] Tessera uno alterove verbo dabatur sub pugnam ab imperatore.

lime extollit armatum.[b] Qui in ejusmodi periculo cum[c] constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, qua erat circumdatus,[d] cædere, quantum viribus poterat, non destitit: quo dolore adductus elephantus, milite abjecto, maximo cum stridore cursuque conversus ad reliquas bestias se recepit.

85. Interim Thapso qui erant præsidio, ex oppido[e] eruptionem porta maritima faciunt et,[f] sive ut suis subsidio occurrerent,[g] sive ut, oppido deserto, fuga salutem sibi pararent, egrediuntur; atque ita per mare umbilici fine ingressi,[184] terram petebant: qui a servitiis puerisque, qui in castris erant, lapidibus pilisque prohibiti terram attingere, rursus se in oppidum receperunt.[h] Interim, Scipionis copiis prostratis passimque toto campo fugientibus, confestim Cæsaris legiones consequi, spatiumque se[i] non dare colligendi. Qui postquam ad ea castra, quæ petebant,[j] perfugerunt, ut, refectis castris, rursus sese[k] defenderent, ducem aliquem requirunt,[l] quem respicerent, cujus[m] auctoritate imperioque rem gererent. Qui postquam animadverterunt,[n] neminem esse ibi præsidio,[185] protinus, armis abjectis,[186] in regia castra fugere contendunt.[o] Quo postquam pervenerunt,[p] ea quoque ab Julianis teneri vident. Desperata salute, in quodam colle consistunt, atque armis demissis,[187]

—[a] *hoc* Edd. R. M. V.—[b] *armatus* L. sec. Dorv. *quin ej.* Dorv.—[c] deest Leidd.—[d] *accinctus* L. sec.—[e] desunt L. sec.—[f] abest L. pr.—[g] *succurrerent* L. pr. *subs. succ.* Dorv. sed V. ad B. G. III. 4.—[h] *recipiunt* L. pr.—[i] abest Edd. R. M. V.—[j] *patebant* L. pr.—[k] *se* L. pr. Dorv.—[l] *ducemque al. requirerent* Pet. L. pr. bene. si statim *qui* deleas. *requisiverunt* L. sec. deest Dorv. spatio intermisso.—[m] *cuique* L. sec. *cujusque* Edd. Vasc. Steph. Gr. post.—[n] Sic Mss. o. et Edd. eædem non *advert.*—[o] *contenderunt* L. pr.—[p] *perveniunt*

NOTÆ

184 *Atque ita per mare umbilici fine ingressi*] Id est usque ad umbilicum. Sic Sallust. l. III. histor. dixit: 'Fine inguinum ingrediuntur mare.' Unde Italica vox nata, 'fine, usque ad.'

185 *Qui postquam animadverterunt, neminem esse ibi præsidio*] Scipio XII cataphractis navibus per mare fugerat, ut refert Appianus.

186 *Protinus, armis abjectis*] Clypeo scilicet qui fugienti magno est impedimento. Quod probat sequens oratio, ubi est *armis demissis*, quod de aliis armis intelligitur.

187 *Armis demissis*] Manuscripti Regii tres codices, Thuani duo, Victorinus unus, pervetustus impressus, omnes ad unum habent *dimissis.*

salutationem more militari faciunt.[188] Quibus miseris[q] ea res parvo præsidio fuit. Namque milites veterani, ira et dolore incensi,[189] non modo, ut parcerent hosti, non[r] poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, quos auctores[s] appellabant,[190] complures aut vulnerarunt,[t] aut interfecerunt: in quo numero fuit Tullius Rufus, quæstorius, qui, pilo transjectus consulto a milite,[u] interiit: item[v] Pompeius Rufus, brachium gladio percussus,[w] [191] nisi celeriter ad Cæsarem accucurrisset,[x] interfectus esset. Quo facto complures equites Romani senatoresque perterriti ex prælio se receperunt, ne a[y] militibus, qui ex tanta victoria licentiam sibi assumsissent immoderate peccandi, impunitatis[192] propter maximas res gestas[z] spe, ipsi[a] quoque interficerentur. Itaque ii[b] omnes Scipionis milites, cum fidem Cæsaris implorarent,[193] inspectante ipso Cæsare et a militibus deprecante, eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti.

86. Cæsar trinis castris potitus, occisisque hostium decem[c] millibus fugatisque[d] compluribus, se recepit, quinqua-

L. sec. vulgo *eaque.*—[q] *miseriis* Pet. L. sec.—[r] deest Dorv. Edd. R. M. V. sed V. ad c. 47.—[s] *fautores* Lips. l. II. El. 22. ex B. Hisp. c. 20. *actores* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V. *urbanos* L. pr. *adpellant* L. pr.—[t] *vulneraverunt* Mss. 3. —[u] *consulte m.* Dorv. desunt *cons. a m.* in L. sec.—[v] *interim* L. pr.—[w] *perculsus* L. sec. Dorv.—[x] *adcurrisset* Mss. et Edd. Vett. plerique.—[y] deest *a* L. pr. Dorv. Edd. R. M. V.—[z] vulgo *inpunitate p. m. r. g. ipsi.*—[a] *inpune* addit Dorv. *inpune* L. sec.—[b] deest L. pr. Dorv. Edd. pp. Vasc. Steph. aliisque. sed V. VII. 28.—[c] L. Plutarch.—[d] *fatigatisque* Edd. R. M. V. *quampl.* Dorv.—[e] deest Edd.

NOTÆ

188 *Salutationem more militari faciunt*] Commonentes nempe vicissitudinis fortunæ, quæ varia est, et modo in hunc, modo in illum inclinat.

189 *Ira et dolore incensi*] Quia Scipio suos commilitones crudeliter necaverat.

190 *Quos auctores appellabant*] Quasi quorum consilio multa fiebant, quæ militibus displicebant. Lipsius tamen reponit *fautores*. Nec forte male, ea enim sententia invenitur in libro de bello Hispaniensi.

191 *Pompeius Rufus, brachium gladio percussus*] Phrasis Græca, cui brachium fuerat gladio percussum.

192 *Qui ex tanta victoria licentiam sibi assumsissent immoderate peccandi, impunitatis*] Vulgo *impunitate;* at locum ex fide manuscriptorum Regiorum trium, Thuanorum duorum et Victorini unius sic restituo: 'Qui ex tanta victoria licentiam sibi assumsissent immoderatæ peccandi impunitatis.'

193 *Cum fidem Cæsaris implorarent*] Implorare, est auxilium cum miseratione deposcere.

ginta militibus amissis, paucis sauciis, in castra ac[e] statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit,[194] elephantosque LXIV ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captos ante oppidum instructos constituit: id hoc consilio, si posset Virgilius,[f] quique cum eo obsidebantur, rei male gestæ suorum[g] indicio a pertinacia deduci. Deinde ipse[h] Virgilium appellavit, invitavitque[i] ad deditionem suamque lenitatem[j] et clementiam commemoravit. Quem postquam animadvertit responsum sibi non dare, ab oppido recessit. Postero die, divina re facta, concione advocata, in conspectu oppidanorum milites collaudat: totumque exercitum veteranum[k] donavit, præmia[l] fortissimo cuique ac bene merenti[m] pro suggestu[n][195] tribuit: ac statim inde digressus, Rebilo proconsule cum tribus ad Thapsum legionibus,[o] et Cn. Domitio cum duabus[p] Tisdræ, ubi Considius præerat, ad obsidendum relictis, M. Messalla Uticam ante præmisso cum equitatu, ipse eodem iter facere contendit.

87. Equites interim Scipionis, qui ex prælio fugerant, cum Uticam versus iter facerent, perveniunt ad oppidum Paradæ.[q][196] Ubi cum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcucurrisset;[r] vi oppido potiti, in medio foro lignis coacervatis omnibusque rebus eorum congestis, ignem subjiciunt, atque ejus oppidi incolas cujusque[s] generis ætatisque vivos constrictosque in flammam conjiciunt atque ita acerbissimo afficiunt supplicio: deinde

R. M. V. *estatim* L. pr.—[f] *et Virg.* Edd. qdd.—[g] *suorumque* Dorv. Edd. R. M. V. *ac pert.* L. sec. Dorv.—[h] *ipsum* L. pr. Edd. R. M. V.—[i] *incit.* L. pr. —[j] *suam l.* L. pr.—[k] Sic Mss. optimi. *veteranorum* Edd. qdd. Vett. et Dorv. male.—[l] *præmiis* Dorv. Edd. R. M. V. *præmiis ac f.* Edd. qdd. *præmiaque* L. L. sec. bene, ut voluit Urs. cujus Cod. *præmia ac f.* L. pr.—[m] *meritis* L. sec.— [n] *suo gestu* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V. inepte non minus, ac vulgo *C. Rebello*.—[o] *cohortibus* L. pr. Edd. R. M. V.—[p] *cum* II deest Dorv.—[q] vulgo *Paradam.* [r] *præcurrisset, procurrisset* Mss. et Edd. qdd.—[s] *cujuscumque* L. sec. Edd. R. M. V.

NOTÆ

194 *Ac statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit*] Sine machinis, solis scalis admotis oppugnat.

195 *Pro suggestu*] Locus erat editior, unde oratio habebatur, ideo dictus, quia suggerebantur ligna et alia.

196 *Paradæ*] Strabo Pharam vocat l. XVII.

protinus Uticam perveniunt. Superiore tempore M. Cato, quod in Uticensibus propter beneficium legis[t] Juliæ[197] parum suis partibus præsidii esse existimaverat, plebem inermem oppido ejecerat, et ante portam Bellicam[u] [198] castris fossaque[v] parvula duntaxat munierat, ibique custodiis circumdatis, habitare coëgerat: senatum autem oppidi custodia tenebat. Eorum castra ii[w] equites adorti expugnare cœperunt, ideo quod eos partibus Cæsaris favisse sciebant, ut, eis interfectis, eorum[x] pernicie dolorem suum ulciscerentur. Uticenses, animo addito ex Cæsaris victoria, lapidibus fustibusque equites repulerunt. Itaque[y] posteaquam[z] castra non potuerant[a] potiri,[199] Uticam se in oppidum conjecerunt, atque ibi multos Uticenses interfecerunt, domosque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. Quibus cum Cato persuadere nulla ratione quiret,[b] ut secum oppidum defenderent, et cæde rapinisque[c] desisterent; et, quid sibi vellent, sciret; sedandæ eorum importunitatis gratia singulis[d] HS c divisit.[200] Idem Sylla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est: unaque cum iis ab Utica proficiscitur, atque in regnum ire contendit.

88. Complures interim ex fuga Uticam perveniunt.[e] Quos omnes Cato convocatos, una cum trecentis,[201] qui pecuniam

aut ætatis Edd. R. M. V.—[t] V. Rhell. *Julianæ* L. sec. *parum* abest Dorv.—[u] *belli caussa* inepte Edd. qdd. V. B. Civ. II. 25.—[v] *fossisque* Sc. L. pr.—[w] L Mss. et Edd. Vett. plerique male.—[x] *ex eor.* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[y] *et fust. e. rep. Ita* Edd. R. M. V.—[z] Sic Pet. Leidd. Dorv. non *postquam.*—[a] *potuerunt* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[b] *posset* Leidd.—[c] *rapinaque* L. sec.—[d] *singulos* L. sec.—[e] *proven.* L. sec.—[f] Sic Mss. et Edd. Vett. *hortatus* Leidd.

NOTÆ

197 *Propter beneficium legis Juliæ*] Cæsar legem tulerat: qua cavebatur ne populis liberis sua libertas adimeretur, vetabanturque magistratus Romani eam violare; quales erant civitates Achaiæ, Thessaliæ, et reliquæ Græciæ.

198 *Ante portam Bellicam*] Eo nomine fuit porta Uticæ.

199 *Posteaquam castra non potuerant potiri*] Manuscripti Regii codices duo et Victorinus unus habent *castris.* Manuscriptus Regius unus codex, *castra non potuerant capere,* quod et habet pervetustus impressus codex.

200 *Singulis* HS c *divisit*] *Sept livres dix sols.* Si enim in neutro genere legatur, nimia summa sit, *deux mille cinq cents livres.* Hæc major quidem summa, illa minor.

201 *Una cum* CCC] Ex quo se Uticam concluserat Cato, usus erat con-

Scipioni ad bellum faciendum contulerant, hortatur,[f] ut servitia manumitterent[g] oppidumque defenderent. Quorum cum partem assentire, partim animum mentemque perterritam atque in fugam[h] destinatam habere intellexisset; amplius de ea re agere destitit, navesque[i] iis attribuit, ut, in quas quisque partes vellet, proficisceretur.[j] Ipse, omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Cæsari, qui tum ei[k] pro quæstore fuerat, commendatis, et sine suspicione, vultu atque sermone, quo superiore tempore usus fuerat, cum dormitum isset, ferrum intro clam in cubiculum tulit,[l] atque ita se transjecit. Qui cum anima nondum exspirata[m] concidisset, et[n] impetu facto in cubiculum ex suspicione, medicus familiaresque continere atque vulnus obligare cœpissent,[o] ipse suis manibus vulnus crudelissime divellit,[p] atque animo præsenti se interemit. Quem Uticenses, quanquam oderant partium gratia, tamen propter ejus singularem integritatem, et, quod dissimillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Uticam mirificis operibus munierat turresque auxerat, sepultura afficiunt. Quo interfecto,[202]

cohortatur Edd. nuperæ qdd.—[g] *manumittant* L. sec.—[h] vulgo *fuga.*—[i] *navemque* Pet. L. pr.—[j] *cumque vellent proficiscerentur* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[k] *ibi* L. sec. Edd. qdd.—[l] *intulit* L. pr. bene.—[m] *animam exspiratam* Dorv.—[n] *et* deest Mss. plerisque et Edd. Vett. *inpetuque* L. sec. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. Str.—[o] *cœperunt* Dorv.—[p] *devellit* Pet. L. sec. Dorv.—[q] *cohorta-*

NOTÆ

silio ccc civium Romanorum, qui ibi negotiabantur et fœnus exercebant, suaque pecunia rempublicam adjuvabant.

202 *Quo interfecto*] Cæsar Catonis gloriæ se invidere dixit, quoniam ipse suæ invidisset, liberisque ejus patrimonium suum servavit. Sed quid de Catone Cæsar facturus fuerit, si vixisset, valde dubium est, cum multis de causis, tum quod L. Cæsaris Catonis quæstoris filio, quanquam suus propinquus esset, et ad ejus genua pater supplex accidisset, non pepercit. Dio certe testatur Cæsarem in ulciscendis injuriis non spectasse magis quid esset actum, quam ut ipse solicitudine liberaretur; multis ignovisse, a quibus graves injurias acceperat, aut parva saltem pœna contentum fuisse, quod nihil amplius nocituros crederet; in quosdam autem plus æquo animadvertisse, ut securitati suæ consuleret. Quod si ita sit, cum intelligeret Catonem a recto virtutis tramite nullis posse privatis beneficiis dimoveri, nihil non acturus fuisse videtur, ut se tam formidando inimico liberaret.

L. Cæsar, aliquid sibi ex ea re auxilii ratus, convocato populo, concione habita, cohortatur[q] omnes, ut portæ aperirentur: se in C. Cæsaris clementia magnam spem habere. Itaque, portis patefactis, Utica[r] egressus, Cæsari imperatori obviam proficiscitur. Messalla, ut erat imperatum, Uticam pervenit, omnibusque portis custodias ponit.

89. Cæsar interim, a[s] Thapso progressus, Uscetam[t] pervenit,[203] ubi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum, cum parvo præsidio habuerat. Id[u] adveniens potitur: deinde Adrumetum pervenit. Quo cum sine mora introisset, armis, frumento, pecuniaque considerata, Q. Ligario, C. Considio filio, qui tum ibi fuerant,[v] vitam concessit. Deinde eodem die[w] Adrumeto egressus, Livineio[x] Regulo ibi cum legione relicto, Uticam ire contendit. Cui in itinere fit obvius L. Cæsar, et subito[y] se ad genua projecit vitamque sibi, neque[z] amplius quicquam, deprecatur: cui Cæsar facile et pro sua natura, et pro[a] instituto, concessit: item Cæcinæ, C. Ateio,[b] P. Atrio,[c] L. Cellæ,[d] patri et filio, M. Eppio,[e] M. Aquinio,[f] Catonis filio, Damasippique[g] liberis ex sua consuetudine tribuit; circiterque luminibus accensis Uticam pervenit, atque extra oppidum ea nocte mansit.

90. Postero die mane in oppidum[h] introiit; concioneque advocata, Uticenses incolas cohortatus,[i] gratias pro eorum erga se studio agit;[j] cives autem Romanos negotiatores,[k] et

tus L. pr.—[r] *Uticæ* Dorv. *Uticæ patefactis, Utica egr.* Edd. R. M. V.—[s] Leidd. *ab Th.*—[t] sic vel *Uzetam, Ussetam, Usetam* Mss. et Edd. Vett. quoque, nisi quod Edd. Vasc. Steph. Gr. post. *Uzitam.*—[u] *hoc* Dorv. Edd. pp. Vasc. Steph. &c. *his* L. sec. Reg. sed V. c. 87.—[v] vulgo *fuerat.*—[w] deest L. pr.—[x] Sic Ms. Urs. Pet. Scal. L. pr. vulgo ante Urs. erat *Lunejo. Humello* Leid. sec. Dorv.—[y] Sic Mss. et Edd. Vasc. Steph. non *subitoque.*—[z] Ita Mss. et Edd. pp. non *nec, neque aliud amplius* Dorv.—[a] deest vulgo.—[b] Ita Ciaccon. Mss. et Edd. Vett. *Cetejo.* Gland. *C. Etejo.*—[c] *Petrejo, Patricio P. Atio. patr.* Mss. recentes et Edd. nonnulli.—[d] vulgo *et L. C.*—[e] V. Urs. et ita L. pr. Dorv. *Apio, Epio, Oppio* al.—[f] *Aquino* Pet. Sc. Leidd.—[g] *Damasippoque* Edd. R. M. V.—[h] *eodem* Dorv. *in* vulgo deest. Mox *que* ibidem deest.—[i] *cohortatur* L. pr.—[j] Sic Mss. non *st. erga se. egit* Leidd.—[k] deest L. pr.—[l] Ita Mss. non

NOTÆ

203 *Uscetam pervenit*] Urbs est Africæ mediterranea. Forte ea quæ Ptolemæo *Uzicia* dicitur.

eos, qui inter trecentos pecunias contulerant Varo et Scipioni, multis verbis accusatos, de eorum sceleribus longiore[l] habita oratione, ad extremum, ut sine metu prodirent, edicit: 'se eis duntaxat vitam concessurum; bona quidem eorum 'se venditurum,[204] ita tamen, qui[m] eorum bona sua rede-'misset, se bonorum venditionem inducturum et pecuniam 'multæ nomine relaturum, ut incolumitatem retinere posset.' Quibus metu exsanguibus de vitaque[n] ex suo promerito[o] desperantibus, subito oblata salute,[p] libentes cupidique[q] conditionem acceperunt: petieruntque a Cæsare, ut universis trecentis uno nomine pecuniam imperaret. Itaque bis millies sestertio his imposito, ut per triennium sex pensionibus Populo Romano solverent, nullo eorum recusante, ac se eodem[r] die demum natos prædicantes,[205] læti gratias agunt Cæsari.

91. Rex interim Juba, ut ex prælio fugerat, una cum Petreio interdiu in[s] villis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnum pervenit, atque[t] ad oppidum Zamam,[206] ubi ipse domicilium, conjuges, liberosque[u] habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam carissimasque res comportaverat, quodque inito[v] bello operibus maximis munierat, accedit. Quem oppidani, antea rumore exoptato

longiori.—[m] vulgo *ut qui* et *possent.*—[n] *deque vita* L. sec. Dorv. *de v. quoque* L. pr.—[o] *merito* Mss. plerique et Edd. pp. Vasc. Steph. Gr. post. Str.—[p] *oblatam salutem* L. pr.—[q] *cupideque* Mss. 3.—[r] *eo* Edd. qdd.—[s] deest Edd. R. M. V.—[t] deest L. pr. Dorv. Edd. R. M. V. in quibus *ad oppidumque. Zama* Dorv.—

NOTÆ

204 *Bona quidem eorum se venditurum*] Ita tamen ut certa pecuniæ summa sua bona ipsis redimere liceret, qua data Cæsari, vita ipsis concederetur.

205 *Ac se eodem die demum natos prædicantes*] Cicero Catil. III. 'Non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies quibus conservamur, quam illi quibus nascimur, quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio, et quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur.' Unde et natalis reditus ipsi dicitur. Ita Joannes Chrysostomus in Homilia ad Antiochenos, cum eorum urbs fuisset abs Theodosio conservata, dicit videri illam eo demum die natam fuisse.

206 *Zamam*] Zama urbs Africæ, distat v dierum spatio a Carthagine occidentem versus, Jubæ regia. Arcem regni [Numidiæ] appellat Sallustius in libro de bello Jugurthino.

de Cæsaris victoria audito, ob has causas oppido prohibuerunt, quod, bello contra Populum Romanum suscepto, in oppido Zamæ lignis congestis,[w] maximam in medio foro pyram construxerat; ut, si forte bello foret superatus, omnibus rebus eo[x] coacervatis, dehinc[y] civibus cunctis interfectis eodemque projectis, igne subjecto,[z] tum demum se ipse insuper interficeret,[a] atque una cum liberis, conjugibus, civibus,[b] cunctaque gaza regia cremaretur. Postquam Juba ante portas diu multumque primo minis pro imperio egisset cum Zamensibus; deinde, cum se[c] parum proficere intellexisset, precibus quoque[d] orasset, uti se ad suos deos penates[e] admitterent; ubi eos in sententia[f] perstare animadvertit, nec minis nec precibus suis moveri, quo magis se reciperent; tertio petit ab eis, ut sibi conjuges liberosque redderent, ut secum eos absportaret.[g] Postquam sibi nihil omnino oppidanos responsi[h] reddere animadvertit, nulla re ab iis impetrata, ab Zama discedit, atque ad villam suam cum M.[i] Petreio paucisque equitibus se[j] confert.

92. Zamenses interim legatos de iis rebus ad Cæsarem Uticam mittunt, petuntque ab eo, 'uti ante, quam rex manum colligeret, seseque oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi quoad vita suppeteret, oppidum seque ei reservare.'[k] Legatos collaudatos Cæsar domum jubet antecedere, ac suum adventum prænuntiare.[l] Ipse, postero die Utica[m] egressus, cum equitatu in[n] regnum ire contendit. Interim in itinere ex regiis[o] copiis duces complures ad Cæsarem veniunt, orantque, ut sibi ignoscat. Quibus supplicibus venia data, Zamam perveniunt. Rumore interim perlato de ejus lenitate clementiaque, propemodum

[u] *liberos* Dorv.—[v] *in* L. pr.—[w] *conjectis* L. pr.—[x] deest Edd. R. M. V.—[y] *dein* Pet. L. pr. bene. *deinde* L. sec. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. Str.—[z] *subito* L. sec.—[a] *ipse insuper interiret* Edd. R. M. V. *desuper* L. sec. Dorv.—[b] *civibusque* Edd. R. M. V.—[c] deest L. pr.—[d] abest Pet. L. pr. Dorv. *que* L. sec.—[e] *penatesque* L. sec. Dorv.—[f] *in sua s.* Edd. R. M. V. *persistere* L. pr.—[g] *transport.* L. sec.—[h] *responsum* Pet. L. pr.—[i] deest L. pr.—[j] exulat Pet. *iter confecit* L. pr.—[k] *servare* Dorv.—[l] *pron.* Leidd. Edd. R. M. V. Vide Sciopp. susp. Lect. IV. 14.—[m] *Uticam* L. pr. V. ad B. G. I. 44.—[n] Sic Mss.

omnes regni equites Zamam perveniunt ad Cæsarem ab eoque sunt metu periculoque liberati.

93. Dum hæc utrobique geruntur,[p] Considius, qui Tisdræ cum familia[q] sua, gladiatoria manu, Gætulisque præerat, cognita cæde suorum, Domitiique et legionum adventu perterritus, desperata salute, oppidum deserit, seque clam cum paucis barbaris pecunia[r] onustus subducit,[s] atque in regnum fugere contendit; quem Gætuli, sui comites, in[t] itinere, prædæ cupidi, concidunt, seque in quascumque potuere[u] partes conferunt. C. interim Virgilius, postquam terra marique clausus se nihil proficere intellexit, suosque aut interfectos aut fugatos, M. Catonem Uticæ sibi ipsum[v] manus intulisse, regem vagum ab suisque[w] desertum ab omnibus aspernari,[207] Saburam[x] ejusque copias ab Sitio esse deletas, Uticæ Cæsarem sine mora receptum, de tanto exercitu reliquias esse nullas,[y] quæ sibi suisque liberis prodessent; a Caninio[208] proconsule, qui eum[z] obsidebat, fide accepta, seque et sua omnia et oppidum proconsuli transdit.

94. Rex interim Juba, ab omnibus civitatibus exclusus, desperata salute, cum jam cœnatus[a] esset[209] cum Petreio, ut per virtutem[b] interfecti esse viderentur, ferro[c] inter se depugnant; atque firmior imbecilliorem[d] Juba Petreium facile ferro consumsit. Deinde[e] ipse sibi cum conaretur gladio transjicere pectus, nec[f] posset, precibus a servo suo impetravit, ut se interficeret, idque obtinuit.

non *ire in r.*—[o] *regis* Pet.—[p] *fiunt* L. sec.—[q] *familiari* Dorv.—[r] *pecuniæ* Ed. Elz.—[s] *onustis subduxit* L. sec.—[t] deest L. pr.—[u] *potuerunt* L. pr. Mox vulgo deest *aut* post *suosque.*—[v] Ita Urs. e Codice suo, cum Scal. Reliqui Mss. et Edd. priores *ipsi* sed V. c. 91. et ad B. G. II. 25.—[w] vulgo *a suis.*—[x] *Saburram* Mss. ut supra et c. 95.—[y] deest Scal. vulgo *qui.*—[z] *tum* Edd. R. M. V. *excepta* Pet. L. sec. Scal. Dorv. non male.—[a] vulgo *conatus.*—[b] *cum virtute* Pet. Sc. L. pr. sed V. ad B. Civ. II. 30.—[c] deest L. sec.—[d] *infirmiorem imbecellioremque* Edd. R. M. V.—[e] *dein cum* L. pr.—[f] *neque* L. sec.—[g] *Sit. inter. p.* L.

NOTÆ

207 *Ab omnibus aspernari*] Passive dictum. Quod novum.

208 *Caninio*] Rebilo, de quo supra.

209 *Cum jam cœnatus esset*] Vulgo *conatus:* sed *cœnatus* melior lectio; *convivatus* enim habet Florus.

95. P. Sitius interim, pulso[g] exercitu Saburæ, præfecti Jubæ, ipsoque interfecto, cum iter cum paucis per Mauritaniam ad Cæsarem[h] faceret, forte incidit in Faustum Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Uticam diripuerant, iterque in Hispaniam intendebant,[i] et erant numero circiter MD.[k] Itaque celeriter nocturno tempore insidiis dispositis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex[l] primo agmine fugerant, reliquos aut interficit,[m] aut in deditionem accipit,[n] Afranium et Faustum vivos capit cum conjuge et[o] liberis. Paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, Faustus et Afranius interficiuntur;[210] Pompeiæ cum Fausti liberis Cæsar incolumitatem suaque omnia concessit.

96. Scipio interim cum Damasippo et Torquato[211] et Plætorio Rustiano, navibus longis, diu multumque jactati, cum Hispaniam peterent, ad Hipponem[p] regium deferuntur,[q][212] ubi classis P. Sitii per[r] id tempus erat: a qua pauciora ab amplioribus circumventa navigia deprimuntur; ibique Scipio[213] cum quibus paulo ante nominavi, interiit.

97. Cæsar interim, Zamæ auctione regia facta, bonisque eorum venditis, qui cives Romani contra Populum Roma-

pr. alii. *Sit. interim*, ut cum Vasc. Steph. &c. dedi pro *interim Sit.* Edd. R. M. V. *int. Sictius item interp.* Abest *interim* a Pet. Sc.—[h] desunt Dorv.—[i] vulgo *tendebant*.—[k] CCVIII. Edd. R. M. V. D. abest Sc. L. pr.—[l] *in* L. sec.—[m] *interfecit* Mss. 3.—[n] *accepit* Mss. 2.—[o] *conjugibus ac* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[p] *ab Hippone* Scal. Pet. *ad Ippone* L. pr.—[q] *perf.* Pet.—[r] *ad*

NOTÆ

210 *Faustus et Afranius interficiuntur*] Faustum et Afranium a Cæsare cæsos fatentur Florus et Suetonius. Appianus cum scriptore nostro consonat.

211 *Torquato*] Torquatus hic est qui præfectus Orico, quem et in bello civili periisse testatur Cicero in Bruto. Hoc observo, non bis pepercisse Cæsarem.

212 *Hipponem regium deferuntur*] Hippo regius urbs maritima Africæ in qua post multos annos sedit Episcopus Augustinus, *Bonne.* Plures quidem urbes fuerunt ejus nominis, sed duæ in Africa, cum Plinio dicatur utraque Hippo, altera dicitur Diarrhytus, i. irrigua.

213 *Ibique Scipio, &c.*] T. Livius et Florus tradunt, eum, ubi captam navem sensisset, gladium in sua viscera adegisse, quærentibusque ubi esset imperator, respondisse: imperator bene se habet.

num arma tulerant, præmiisque[s] Zamensibus, qui de rege excludendo consilium ceperant, tributis,[t] vectigalibusque regiis abrogatis, ex regnoque provincia facta, atque ibi Crispo[u] Sallustio[214] proconsule cum imperio relicto, ipse Zama[v] egressus Uticam se recepit. Ibi bonis venditis eorum, qui sub Juba Petreioque ordines[w] duxerant, item Thapsitanis[x] HS vicesies, conventui eorum HS tricesies; Adrumetinis HS[y] tricesies, conventui eorum[215] HS quinquagies, multæ nomine imponit:[z] civitates bonaque eorum ab omni injuria rapinisque defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis bona Juba[a] diripuerat, et ad Senatum questi per legatos, atque arbitris a Senatu datis sua receperant, tricies centenis millibus pondo[b] olei in annos singulos multat, ideo quod[c] initio, per dissensionem principum,[d] societatem cum Juba inierant, eumque armis, militibus,[e] pecunia juverant. Tisdritanos, propter humilitatem civitatis, certo numero frumenti multat.

98. His rebus gestis, Idibus Jun. Uticæ classem con-

Pet. L. sec. deest L. pr. Dorv. V. ad VI. 36.—[s] *præmiis Z.* L. pr.—[t] *tributisque* L. pr.—[u] deest L. pr. Edd. R. M. V. Q. Pet.—[v] *Zamæ* L. pr.—[w] *ordinem* Pet.—[x] *Thapsianis* Dorv. Leid. sec. Edd. R. M. V.—[y] vulgo XX *millia*, et P. seq. et *Adrumetanis* XXX et L. *millia*.—[z] *imposuit* L. sec.—[a] Sic Mss. non *J. b.*—[b] Sic Ciacc. Mss. et Edd. ante Scal. *ponderis* vel *ponderibus* V. Gron. P. V. c. 7. *oleum* L. pr.—[c] *Id; quod* L. pr. ut subintelligas *facit*. V. ad B. Al. c. 58.—[d] *principium* L. sec.—[e] *militaribus* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.

NOTÆ

214 *Crispo Sallustio*] De quo supra. Et id quidem testatur Dio l. XLIII. sed non sine ejus probro, quod propter viri claritatem ascribam: Καὶ τοὺς Νομάδας λαβὼν, ἔς τε τὸ ὑπήκοον ἐπήγαγε, καὶ τῷ Σαλουστίῳ λόγῳ μὲν ἄρχειν, ἔργῳ δὲ ἄγειν καὶ φέρειν, ἐπέτρεψεν· ἀμέλει καὶ ἐδωροδόκησε πολλὰ καὶ ἥρπασεν, ὥστε καὶ κατηγορηθῆναι, αἰσχύνην αἰσχίστην ὀφλῆσαι, ὅτι τοιαῦτα συγγράμματα συγγράψας, καὶ πολλὰ, καὶ πικρὰ περὶ τῶν ἐκκαρπουμένων τινὰς εἰπὼν, οὐκ ἐμιμήσατο τῷ ἔργῳ τοὺς λόγους· ὅθεν εἰ καὶ μάλιστα ἀφείθη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' αὐτός γε τῇ γραφῇ ἑαυτὸν καὶ πάνυ ἐστηλοκόπησε: *Numidas quoque in suam potestatem accepit, iisque Sallustium verbo quidem regendæ regionis, re autem ipsa diripiendæ causa præfecit: enimvero Sallustius et pecuniæ acceptæ et compilatæ provinciæ accusatus summam ignominiam reportavit, quod cum ejusmodi libros scripsisset, in quibus multis et acerbis verbis eos qui ex provinciis quæstum facerent, notasset, facto sermones non esset imitatus. Itaque etsi a Cæsare fuit absolutus, tamen suis ipsius verbis proprium crimen abunde quasi in tabula propositum divulgavit.*

215 *Conventui eorum*] Conventus

scendit, et[f] post diem tertium Carales[g] [216] in Sardiniam pervenit. Ibi Sulcitanos,[h] [217] quod Nasidium ejusque classem receperant, copiisque juverant, HS centies[i] multat; et pro decumis[j] octavas pendere jubet, bonaque paucorum vendit, et ante diem III. Kal. Quint. naves conscendit; et a Caralibus[k] secundum terram provectus,[l] duodetricesimo[m] die, eo[n] quod tempestatibus in portubus[o] cohibebatur, ad urbem Romam venit.[p] [218]

et pec. Edd. eædem. *pecuniaque* Dorv.—[f] *ac* L. pr.—[g] *Caralis* Sc. Edd. R. M. V. *Calarim* L. sec. Dorv.—[h] *ubi Surcit.* Dorv. *Succit.* L. sec. *Suchit.* Edd. qdd.—[i] vulgo c *millibus.*—[j] *decimis* Mss.—[k] *Calaribus* Dorv. L. sec.—[l] vulgo *profectus.*—[m] Sic Mss. Urs. L. pr. &c.—[n] *de eo* L. pr. *ideo* Mss. 2. Edd. R. M. V.—[o] *portibus* L. pr. Dorv. V. ad B. G. III. 8.—[p] *pervenit* L. sec.

NOTÆ

qui fuerit supra dictum, nempe societates equitum Romanorum in provinciis negotiantium.

216 *Carales*] Caralis metropolis Sardiniæ in promontorio cognomine sita, Africam versus. Calarin vocant Plinius et Strabo. Hodie *Cagliari.*

217 *Ibi Sulcitanos*] Pompeius Mela III. 7. Calaritanos et Sulcitanos populos ejusdem insulæ vocat.

218 *Ad urbem Romam venit*] Ut de Gallis, Alexandrinis, Pharnace, et Juba triumpharet.

DE

BELLO HISPANIENSI

LIBER SINGULARIS

INCERTI AUCTORIS.

Jam Suetonii ætate lectum esse librum de bello Hispaniensi, certum est (Sueton. Jul. c. 56.). Credibile etiam fit e loco Suetoniano, hujus libri eundem fuisse auctorem, qui de bello Alexandrino, Africano, et de Gallici belli extremis scripserat. Sed illud non credibile est, librum de bello Hispaniensi eum, qui hodie circumfertur, sic, ut circumfertur, ab auctore ceterorum librorum confectum esse: tanta est dissimilitudo et orationis, et modi, quo singula narrantur. Etiamsi enim passim probabilior oratio est, ut c. 15. et 17., tamen pleraque adeo inculta sunt, ut auctorem, quem Oud. ad c. 22. ineptulum dicit, aut non potuisse, aut noluisse bene scribere appareat. Ac minuitur quidem auctoris culpa eo, quod liber adeo depravatus est, ut permulti loci plane non, complures vix intelligi possint, haud paucorum lectio omnino incerta sit, atque Julius Celsus, qui de vita Cæsaris scripsit, passim expedire se non potuerit: multa enim vitio scriptorum confusa vix intelligi posse queritur (p. 241.), eaque de causa multa ab se præterita esse fatetur (p. 246.). Verum ibi quoque, ubi corruptio nulla est, non magna scriptoris facultas elucet. Rursus modus narrandi est is, ut, gravioribus fere neglectis, ea, quæ scire paucorum intererat, consignata reperiantur: ut auctor existimasse videatur, quæ ipsi nota fuerint, eadem lectoribus, vel procul monstrata, eodem modo perspicua fore: ut digna denique sit oratio teste et spectatore rerum occupato, qui in tabulas suas retulerit quotidie res, sibi memorabiles visas; ceterum eas in ordinem redigere, justaque orationis forma induere, non operæ pretium duxerit. Fieri ergo potuit, ut antiquus ille et genuinus de Hispaniensi bello liber, quem Suetonius legit, ab aliquo in brevem summam contractus mutilatusque ad posteros veniret; aut ut plane intercideret, et alius cujusdam hominis ephemerides de hoc bello servarentur. Cum autem in hoc libro, qui non tironibus ad elementa linguæ discenda, sed provectioribus ad exercitationem diligentiæ, judicii, et laboris proponendus est, neque lectores historiæ studiosos magnopere aut alliciet, aut tenebit, sed cum in libro tali fere unum illud quæratur, quid a scriptoris manu sit; cur id nesciamus; ubi codicibus destituamur; utrum spes inveniendi reliqua, an præcisa sit: omnes propemodum animadversiones lectionis varietati destinavi, non neglecta tamen illustratione rei ex aliis historiæ scriptoribus; etsi omnes, præter Dionem Cassium, in his rebus breviores fuerunt. Intelligent ergo harum rerum studiosi, codices duos antiquos et bonos, Petavianum et Norvicensem, non modo ubivis fere consentire; sed et veram ut plurimum lectionem continere, e qua quomodo ceteræ depravatæ sint, interdum facile cognoscitur: quanquam alibi tanta est diversitas horum codicum ac ceterorum, ut haud dubie duplex fons fuisse videatur, e quo diversi recensionum velut rivi fluxerint. *M.*

Suetonius l. c. Oppium vel Hirtium auctorem nominat: Vossius de hist. Lat. c. 13. Balbo vel Oppio librum ascribit. Godvinus Afrum quem vel Syrum militem auctorem esse putat; sed Latinitas pura obstat, judice Scaligero in proleg. in Manilium. Balbi *ephemeridis* meminit Sidonius ep. 9. 14.

LIBER SINGULARIS

DE

BELLO HISPANIENSI

QUOD ADVERSUS POMPEII FILIOS GESTUM EST.

ARGUMENTUM.

Cap. 1. *Cn. Pompeius junior ulteriore Hispania potitur; Cæsar muneribus dandis detinetur in Italia.* 2. *Hic in Hispaniam venit, invitatur a Cordubensibus.* 3, 4. *Sextus Pompeius Cordubam tenet, Uliam oppugnat; mox, hac missa, ad Cordubam, cui Cæsar imminet, iter facit.* 5—19. *Cæsar Bætim ponte jungit, ad quem prælio facto Ateguam oppugnat. Prælia ad flumen Salsum et ad Cordubam. Tandem Ategua potitur Cæsar et imperator appellatur.*

Cap. 20, 21. *Pompeius castra movet Ucabim. Cæsar castra castris confert.* 22. *Pompeii crudelitas refertur Bursavolensibus.* 23. *Fit pugna.* 24. *Ab Soricaria utrorumque conveniunt copiæ. Vincit Cæsar.* 25. *Antistii Turpionis et Q. Pompeii Nigri solitaria pugna.* 26. *Equites Romani ad Cæsarem transfugiunt.*

Cap. 27—31. *Cæsar castra ad Mundam constituit. Committitur acre prælium: pereunt Labienus et Attius Varus.* 32. *Hostes Mundam se recipiunt, Cæsar eos circumvallat: Cn. Pompeius tendit Carteiam.* 33. *Cæsar ad Cordubam venit, ubi Scapula, seditionis caput, structa pyra, se cremat.* 34. *Cæsar oppido potitur; itemque* 35, 36. *Hispali.* 37. *Carteiæ seditione orta, Cæsaris naves incendit Didius.* 38, 39. *Sau-*

cius Pompeius profugit et cæditur. Caput ejus Cæsari affertur Gadibus. 40. *Didius interficitur. Cæsar Gadibus ad Hispalin recurrit.* 41. *Capitur Munda et Ursao.* 41. *Verba Cæsar facit ad Hispalenses.*

PHARNACE superato,[1] Africa recepta,[2] qui ex iis præliis cum adolescente Cn. Pompeio[3] profugissent,[4] cum et ulterioris Hispaniæ[5] potitus esset,[6] dum Cæsar muneribus dandis[7] in Italia detinetur, quo facilius præsidia contra[a] compararet[8] Pompeius, in fidem[9] uniuscujusque civitatis confugere

[a] Deest Edd. R. M. V. *pararet* L. pr. Dorv. nec male.—[b] *Itaque* L. sec. Edd.

NOTÆ

1 *Pharnace superato*] Reponendum videtur *Juba* vel *Scipione*, jampridem enim Pharnaces erat superatus. Sed Scipionis et Jubæ recens erat clades.

2 *Africa recepta*] Quæ amissa fuerat interfecto Curione.

3 *Cum adolescente Cn. Pompeio*] Vix enim natus erat annos XXIV.

4 *Profugissent*] *Profugerant.* Hic enim scriptor sæpe utitur Subjunctivo modo pro Indicativo.

5 *Cum et ulterioris Hispaniæ*] Hispania olim a Græcis Iberia ab Ibero flumine, et Hesperia ab Hespero, id est, stella vespertina dicta, in partes duas olim a Romanis divisa fuit in Citeriorem et Ulteriorem. Citerior quidem a Pyrenæis montibus ad Castulonem; Ulterior vero quæ a Bætica, quia Bæti flumine intersecatur, a Castulonensi saltu ad Gades pertinebat. Hanc Ulteriorem postea Augustus in duas partes divisit, in Bæticam et Lusitaniam. Romani Hispania perdiu sunt potiti, eisque illam tandem eripuerunt Gothi, quibus postea ademerunt Mauri vel Arabes, qui anno CIƆCCCCXLII in suas antiquas sedes pulsi, in Africam scilicet, nuncque tota est sub duorum regum imperio, sub rege Castiliæ, qui a potiori parte dicitur rex Hispaniæ, et sub rege Lusitaniæ.

6 *Potitus esset*] Cn. Pompeius adolescens.

7 *Muneribus dandis*] Munera dicebantur illa spectacula certaminum quæ dabantur populo a principibus, ejus gratiam captantibus. Multa autem et maxima populo Rom. dedit Cæsar, quæ enumerat Suetonius c. XXXIX. de quibus item Plutarchus in Cæsare. Appianus scripsit eum Scipione superato triumphos quatuor egisse, de Gallia, de Ægypto, de Pharnace, et Juba.

8 *Quo facilius præsidia contra compararet*] In hoc loco punctum ante *Pompeius* ponitur in Ms. Thuano codice, ut sensus sit: Contra adversarios suos Cæsar compararet.

9 *Pompeius, in fidem, &c.*] Et hoc est quod in fine hujus libri Cæsar jam victor Hispanis exprobrat magna vehementia, quod eo fugientem ad se Pompeium receperint, eoque facto bellum renovaverint.

cœpit. Ita[b] partim precibus, partim vi, bene[c] magna comparata manu, provinciam vastare.[d] Quibus in rebus[10] nonnullæ civitates sua sponte auxilia mittebant, item nonnullæ portas contra cludebant. Ex quibus si qua oppida vi ceperat, cum aliquis[e] ex ea civitate optime de Cn. Pompeio meritus civis esset, propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inferebatur causa, ut, eo de medio sublato, ex ejus pecunia latronum largitio fieret.[11] Ita paucis commodis hoste hortato,[12] majores augebantur copiæ. Ob hoc crebris nuntiis[13] in Italiam missis, civitates contrariæ Pompeio auxilia sibi depostulabant.

2. C. Cæsar dictator III, designatus IV,[14] multis itineribus ante confectis, cum celeri festinatione[15] ad bellum

Vasc. Steph. Gr. &c.—[c] *pene* L. sec. Dorv. V. Brant. ad c. IV. et 12.—[d] vulgo *v. cœpit*, et omittitur mox *contra*.—[e] *alias* Pet.—[f] *Hispania* L. sec. Dorv.—

NOTÆ

10 *Quibus in rebus, &c.*] Dio l. XLIII. scribit eum urbes cepisse, partim volentes, partim invitas, præter Ullam, quam Uliam appellat.

11 *Latronum largitio fieret*] Quorum opera vastabat Hispaniam. Latrones, teste Festo, eos antiqui dicebant qui conducti militabant, ἀπὸ τῆς λατρείας. At nunc viarum obsessores dicuntur, quod a latere dicuntur adoriri, vel quod latenter adoriantur. In priore significatu, quo et hic legitur, dixit Plautus in Milite glorioso: 'Nam rex Seleucus me opere oravit maximo Ut sibi latrones cogerem et conscriberem.' Postea vero apud Romanos dicti sunt, et aliquo modo hic dicuntur qui suis auspiciis, non publicis, cum sint ipsi privati homines, bellum gerunt, quod non nisi publico consilio gerendum, vel denique qui bella illegitima faciunt, ut incursiones, bello non denuntiato, ut passim utitur Cicero eo vocabulo et juris auctores, ut Pomponius l. CXXVIII. de verborum significatione, Marçianus l. XXX. ad legem Falcid.

12 *Paucis commodis hoste hortato*] Non ausim dicere non Latine dici, cum ejusmodi participia passim in passiva voce inveniantur. Sed certe rarum est.

13 *Ob hoc crebris nuntiis*] Immo Q. Fabius et Q. Pedius, qui pro Cæsare Hispaniam citeriorem regebant, ipsum magno cum studio accersebant.

14 *C. Cæsar dictator* III, *designatus* IV] Assentiuntur tabulæ Capitolinæ, non Dio qui dictatorem IV ut consulem IV scribit. Forte error est in numeris. Plutarchus vero consulatum tantum IV commemorat, cum in Hispaniam contra Pompeii liberos profectus est.

15 *Cum celeri festinatione*] Appianus, Strabo et Eutropius tradiderunt Cæsarem a Roma Obulconem XXVII. die pervenisse in castra, quæ eo tempore ibidem erant. Dio vero eum prius esse visum hostibus et amicis quam fuerit auditum eum esse in Hispania.

conficiendum in Hispaniam[f] venisset,[16] legati[g] Cordubenses, qui[h] a Cn. Pompeio discesserant,[i] Cæsari obviam veniunt:[j] a quibus nuntiabatur, 'nocturno tempore oppidum Cordu- 'bam capi posse, quod nec opinantibus adversariis ejus 'provinciæ potitus esset,[17] simulque tabellarii capti[k] essent, 'qui a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, quo[l] 'certiorem Cn. Pompeium de Cæsaris adventu facerent.' Multa præterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui præfecerat,[m] Q. Pedium et Q. Fabium Maximum,[n] de suo adventu facit[o] certiores, ut, quem sibi equitatum ex provincia[18] fecissent, præsidio mitterent. Ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquavit, neque,[p] ut ipse voluit, equitatum sibi præsidio habuit.

3. Erat idem temporis Sextus Pompeius[q] frater,[19] qui cum præsidio Cordubam tenebat, quod ejus provinciæ caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens Uliam oppidum[20] oppugnabat, et fere jam aliquot mensibus ibi detinebatur.[r] Quo ex oppido, cognito Cæsaris adventu, legati, clam præsidia[21] Cn. Pompeii, Cæsarem

[g] *legatique* Pet. Sc. L. pr.—[h] *et qui* Dorv.—[i] *discessissent* Pet. Sc. L. pr.—[j] *venissent, nunciaverunt* Pet. *venissent a q.* &c. Cuj. Scal. L. pr. *venerunt* L. sec. —[k] Sic vulgo non *captos tabellarios.*—[l] vulgo *qui.*—[m] *legatos qui a. e. præfuerant* Edd. R. M. V.—[n] deest Edd. R. M. V.—[o] abest L. pr.—[p] vulgo *atque.*—[q] *Pompejo* Dorv.—[r] *distineb.* Edd. qdd. male.—[s] Ita Pet. L. pr. non

NOTÆ

16 *Venisset*] Vulgo, *convenisset.* Cum multi loci in hoc libro, quo nullus mendosior, mendosi sunt, tum hic mendosissimus. Ms. codex Victorinus et Thuani duo habent, *cum venisset. Convenisset* autem quod hic habetur, de pluribus hominibus, non de uno dici Latine solet.

17 *Quod nec opinantibus adversariis ejus provincia potitus esset*] Manuscriptus Thuanus unus codex habet, *ejus provinciæ potitus esset.* Nempe Ulterioris Hispaniæ, quæ et Bætica a Bæti amne, ut supra dictum.

18 *Ex provincia*] Citerioris Hispaniæ, quæ in fide Cæsaris manserat.

19 *Erat idem temporis Sex. Pompeius frater*] Ms. Regii codices tres, Victorinus unus habent, *Erat per idem tempus,* quæ minus figurata locutio, atque adeo magis historica.

20 *Uliam oppidum*] De qua supra. Hanc Pompeius capere non potuit, sed nec Cæsar Cordubam.

21 *Clam præsidia*] Beroaldus legit, *clam præter præsidia,* et reponi potest ex fide Ms. Regiorum codicum duorum, Victorini unius et impressi

cum adissent, petere cœperunt, uti[s] sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Cæsar eam[t] civitatem omni tempore optime de Populo Romano meritam esse[u] sciens, celeriter sex cohortes secunda vigilia jubet proficisci parique equites numero: quibus præfecit hominem ejus provinciæ notum,[22] et non parum scientem, L. Junium[v] Paciecum. Qui cum ad Cn. Pompeii[w] præsidia venisset, incidit idem temporis, ut[23] tempestate adversa vehementique vento afflictaretur[x] aditus: quem vis tempestatis ita obscurabat, ut vix proximum agnoscere posses. Cujus[y] incommodum summam utilitatem ipsis præbebat. Ita, cum ad eum[z] locum venerunt, jubet binos equites incedere, et recta per adversariorum[a] præsidia ad oppidum contendere:[b] mediisque eorum[c] præsidiis cum quæreretur, qui essent, unus ex nostris respondit:[d] 'ut sileat[e] verbum facere;[24] nam id

ut.—[t] *cum e. c.* Scal. *cum ea civitas* Pet.—[u] *merita esset* Pet. *sciens* abest Scal. Pet. L. pr. *sciebat* Edd. Ald. Gryph. dein vulgo XI sine *celeriter.*—[v] vulgo *Julium.*—[w] deest L. pr.—[x] *afflictarentur* Edd. R. M. V. vulgo *qua vi obscurabatur* et *cognoscere.*—[y] *quod* Ciacc.—[z] vulgo deest *eum.*—[a] *hostium* Pet.—[b] *contendunt* L. pr. Dorv. *contenderunt* Sc.—[c] vulgo *ex.*—[d] *responderet* Edd.

NOTÆ

pervetusti, Latine quidem; sed si reponamus apud hunc scriptorem quoties minus Latine quid scriptum videbitur, laborem Herculeum suscipiemus. Verisimile est aliam fuisse plebis imperitæ orationem loquentis, aliam doctorum virorum scribentium. Hoc tum ex multis intelligere licet lapidibus antiquis inscriptis, tum ex eorum scriptis qui aggressi sunt scribere, cum id non didicissent. Habemus ab annis decem aut duodecim repertum in Casinensi monasterio martyrium sanctæ Perpetuæ ab ipsa conscriptum usque in diem qui mortem ejus antecessit. Legimus ibi orationem multis in locis parum Latinam, quamvis sæculo adhuc elegante, puta sub Severo, sed a fœmina et Carthagine perscriptam. Hic talis aliquis fuerit, nec Romanus, nec scribendi peritus. Fatendum est tamen apud Plautum idoneum bonæ latinitatis scriptorem hanc vocem *clam* cum Accusativo jungi non uno in loco, unum tamen commemorabo apud Casinam: 'Bona multa faciam clam hanc meam uxorem.'

22 *Ejus provinciæ notum*] Invenuste pro *gnarum.* Quod hic de Ulia et Pacieco Cæsariano, narratur a Dione de Ategua atque Munatio Planco Pompeiano.

23 *Incidit idem temporis, ut, &c.*] Sic Cicero dicit epist. ad Famil. VI. 20. 'id ætatis sumus,' pro *ea ætate.* Et Tacitus Annal. lib. XIII. 'Mos habebatur principum liberos cum ceteris idem ætatis nobilibus sedentes vesci,' id est, *eadem ætate.*

24 *Ut sileat verbum facere*] Insulse dictum, scilicet ne obesset urbis capiendæ consilio.

'temporis conari[f] ad murum accedere, ut oppidum capi'ant:'[g] et partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo[h] responso deterrebantur. Cum ad portam appropinquassent: signo dato, ab oppidanis sunt recepti, et pedites equitesque, clamore facto, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt.[25] Sic illud cum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in iis castris fuissent, se prope captos esse.

4. Hoc misso ad Uliam præsidio, Cæsar, ut Pompeium ab ea[i] oppugnatione deduceret, ad Cordubam[26] contendit; ex[j] quo itinere loricatos[27] viros fortes cum equitatu ante[k] præmisit: qui, simul in conspectum oppidi se dederunt,[l] in equis recipiuntur.[28] Hoc a[m] Cordubensibus nequaquam poterat animum adverti.[n] Appropinquantibus, ex oppido bene[o] magna multitudo ad equitatum concidendum cum exissent,[p] loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt et magnum prælium fecerunt, sic uti[q] ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sextus Pompeius literas fratri misit, ut celeriter sibi subsidio veniret, ne prius Cæsar Cordubam

R. M. V.—[e] *sileant* Dorv.—[f] *conati* L. sec. Edd. R. M. V. *cenati* Dorv.—[g] *caperent* Edd. R. M. V.—[h] *illum responsum* L. pr.—[i] *illa* Edd. R. M. V. deest Dorv.—[j] *exque* L. pr. Pet. Edd. ante Plant.—[k] deest Edd. Amst. Dav. Lugd. male.—[l] *sederunt* L. sec. Dorv. abest L. pr.—[m] deest L. sec.—[n] Sic L. pr. V. ad B. G. I. 24.—[o] *pene* Dorv. V. ad c. 1.—[p] vulgo *exisset.*—[q] Ita

NOTÆ

25 *Et pedites equitesque, clamore facto, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt*] Mendum multiplex, quod utrumque Ms. Regii unius codicis ope sic emendatur: 'Sunt recepti pedites. Equites, clamore facto, dispositi partim ibi remanserunt, et eruptionem in adversariorum castra fecerunt.'

26 *Cordubam*] Corduba, de qua supra dictum, duorum Senecarum patria atque Lucani, Hispaniæ ulterioris seu Bæticæ metropolis, hodie *Cordoue.*

27 *Loricatos*] Majus aliis accipiebant stipendium.

28 *Qui simul in conspectum oppidi se dederunt, in equis recipiuntur*] Mendum est quod textu sequente emendare licet. Cum enim infra legamus: 'Loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt,' non est *in equis recipiuntur*, sed *ex equis* legendum.

caperet, quam ipse illo venisset. Ita[r] Cn. Pompeius, Ulia prope capta,[29] literis fratris excitus,[s] cum copiis ad Cordubam iter facere cœpit.

5. Cæsar, cum ad flumen Bætim venisset, neque propter altitudinem fluminis transire[t] posset, lapidibus corbes plenos demisit.[u] Ita insuper ponte facto, copias ad castra tripartito transduxit. Tenebant adversus oppidum e regione pontis trabes,[30] ut supra scripsimus, bipartito. Huc cum Pompeius cum suis copiis venisset, ex adverso pari ratione castra ponit. Cæsar, ut eum ab oppido commeatuque excluderet, brachium ad pontem ducere cœpit. Pari idem conditione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, uter[v] prius pontem occuparet: ex qua contentione quotidiana minuta prælia fiebant, ut modo hi, modo illi superiores discederent. Quæ res cum ad majorem contentionem venisset, ab utrisque cominus pugna inita,[w] [31] dum

Pet. L. pr. non *ut*.—[r] *itaque* L. sec. Dorv. Edd. Vasc. Steph. et aliæ. *itaque facit ut* L. pr. Sc. *Pompejus* abest Dorv. bene.—[s] *exercitus* Dorv.—[t] *altitudinis fl. ire* L. pr. *ire* etiam Dorv.—[u] Mss. et Edd. pleræque male *dim.* —[v] *quis* Edd. R. M. V. V. ad v. 44.—[w] vulgo *iniqua*.—[x] *ripis* vulgo.—

NOTÆ

29 *Cn. Pompeius Ulia prope capta*] Hoc est solum oppidum totius Bæticæ, quod ad ejus partes non accesserat, quod nec capere potuit.

30 *Tenebant adversus oppidum e regione pontis trabes*] Incerta oratio. Neque enim scitur an trabibus castra teneantur, an castris trabes. Prius enim est dictum copias esse tripartito ad castra transductas, sed nondum erant castra facta. Sed esto ad castra quæ facienda erant, nondum erant facta tripartito, id est tribus trajectionibus, cum enim exercitus magnus, pons angustus esset, non uno commeatu res potuerit fieri. Sic in lib. I. de bello Gallico fluvium Ararim Helvetii non potuerunt uno commeatu trajicere, sed transitum reliqui exercitus in posterum diem distulerunt. Ergo an castra tenebantur trabibus, an trabes pontem tenebant, an castra pontem attinebant, id est, pertinebant. Quod verisimile. Quomodo enim aliter? Sed obstat quod scriptum est postea brachium ad pontem ducere cœpisse. Fuerit ergo aliqua in hoc loco plaga, quam luculentam fuisse declarat adhuc cicatrix. Manuscriptus codex Thuanus habet: 'Tenebat adversum oppidum e regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito.' Alter item Thuanus itidem habet, nisi quod est *tripartito* pro *bipartito*. Manuscriptus Regius codex omnia ista omittit, et habet post *transduxit. Huc cum Pompeius:* quod melius esse arbitror.

31 *Pugna inita*] Supple *fiebat*.

cupidius locum student tenere, propter pontem coangustabantur, et fluminis ripas[x] appropinquantes coangustati præcipitabantur. Hic alteri alteris[y] non solum mortem morti[z] exaggerabant, sed tumulos tumulis exæquabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cæsar, si qua conditione posset, adversarios in æquum locum deducere, et primo quoque tempore de bello decernere.

6. Id[a] cum animadverteret adversarios minime velle, quos ideo a via retraxerat, ut[b] in æquum deduceret, copiis flumen[c] transductis, noctu jubet ignes fieri[32] magnos. Ita[d] firmissimum ejus præsidium Ateguam[e] proficiscitur.[33] Id cum Pompeius ex perfugis rescisset,[f] ea die per viarum angustias carra complura[34] multosque lanistas retraxit, et ad Cordubam se recepit. Cæsar munitionibus Ateguam[g] oppugnare et brachia circumducere cœpit. Cujus[h] rei Pompeio cum[i] nuntius esset allatus,[k] eo die proficiscitur. Cujus in adventum,[l] præsidii causa, Cæsar complura castella occupavit,[m] partim ubi equitatus, partim[n] ubi pedestris copia in statione et[o] in excubitu castris præsidio esse possent. Hic[p] in adventu Pompeii[q] incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima. Itaque in illa[r] obscuratione cum aliquot cohortibus[35] et equitum[s] turmis circumcludunt Cæ-

[y] *Sic alter alterius* Ms. Urs. *alteri alterius* Dorv. L. sec. *alterus* L. pr. sed *alternis* Pet. et Scal. bene.—[z] *mortibus mortes* Edd. R. M. V. non male.—[a] vulgo deest *id. animadvertisset* Edd. R. M. V.—[b] deest L. pr. Dorv.—[c] *flumine* Mss. 5.—[d] *itaque* L. pr.—[e] *Adteg.* Mss. 2.—[f] *præsc.* L. sec.—[g] *munitiones antiquas* Dorv. Edd. R. M. V. *m. antequam obpugnaret b.* Pet. Leidd.—[h] *cui de* Pet. L. sec. Dorv. Edd. pp. *cum de* L. pr.—[i] deest L. pr.—[k] *adductus* L. sec.—[l] *adventu.* L. pr. *in adventu* Dorv.—[m] *cum pl. c. occupasset* Pet. Sc. L. pr. Dorv. Edd. R. M. V.—[n] vulgo *suo equitatu p. ut p.*—[o] deest *et* Dorv. Edd. pp. *stationes exc.* L. pr.—[p] *hoc* Edd. R. M. V.—[q] *Cæsaris in c. Pompejo* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[r] *ita illa* Pet. L. pr. Dorv. *in* deest L. sec.—[s] *Equi-*

NOTÆ

32 *Noctu jubet ignes fieri*] Ut copias adhuc in castris esse hostes putarent, cum tamen essent inde profectæ.

33 *Ita firmissimum ejus præsidium Ateguam proficiscitur*] Ad Pompeii præsidium proficiscitur Cæsar. *Ategua* porro est urbs Hispaniæ Bæticæ.

34. *Carra complura*] Sic dicitur, et carri, ut supra monuimus.

35 *Itaque in illa obscuratione cum aliquot cohortibus*] Repono *eum* pro *cum;* quod nisi fit, ambigua est oratio. Nescitur enim utrum Cæsariani Pompeianos, an Pompeiani Cæsarianos conciderint.

saris equites et concidunt, sic, ut vix in ea cæde pauci effugerent.

7. Insequenti nocte castra sua[t] incendit Pompeius, et trans flumen Salsum[u] [36] per convalles castra inter duo oppida, Ateguam et Ucubim,[37] in monte constituit. Cæsar in munitionibus ceterisque, quæ ad oppidum oppugnandum[v] opus fuerunt, aggerem vineasque agere instituit. Hæc loca sunt montuosa[w] et natura edita ad rem militarem; quæ planitie[x] dividuntur Salso flumine, proxime[y] tamen Ateguam, ut ad flumen sint[z] circiter passuum duo millia. Ex ea regione oppidi in montibus castra habuit Pompeius, in conspectu utrorumque oppidorum, neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas et signa habuit[a] tredecim legionum;[b] sed,[c] ex quibus aliquid firmamenti se[d] existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ,[38] quæ a Trebonio transfugerant; una,[e] facta ex coloniis, quæ[f] fuerunt in his regionibus; quarta fuit Afraniana[g] ex Africa, quam secum adduxerat;[39] reliquæ ex fugitivis auxiliares consistebant: nam, de levi[h] armatura et equitatu, longe et virtute et numero nostri erant superiores.

8. Accedebat huc,[i] ut longius bellum duceret Pompeius,

tumque L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[t] desunt *c. s.* in L. pr.—[u] *Falsum* Edd. qdd. male.—[v] deest Leidd. Pet. Dorv.—[w] *montosa* Edd. R. M. V.—[x] *planitia* Edd. Scal. et seqq. pleræque. V. ad B. Civ. I. 42.—[y] *proxima* Dorv. *proximo* Reg. L. sec.—[z] *ut flumen sit* Pet. L. pr. sec. Dorv. Edd. pp. *ut id fl. sit* L. sec. in m. *passus* Dorv. Edd. R. M. V.—[a] Sic Mss. non *hab. et signa.*—[b] *posita* XIII *l.* L. sec. Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str. *legionis* L. sec. Dorv.—[c] deest Dorv. Edd. R. M. V.—[d] abest L. pr.—[e] Sic Mss. et Edd. pp. non *et una. f. erat* L. sec. Dorv. Edd. pp.—[f] *colonis qui* Dorv. Edd. qdd.—[g] *Afrania* L. pr. Dorv.—[h] *et l.* Edd. Vett. aliquot male.—[i] *hoc* Pet.—[j] *autem* L. pr.—[k] vulgo *turri-*

NOTÆ

36 *Flumen Salsum*] Superiore sui parte dicitur *Bivoras*, inferiore *Guadajox.*

37 *Ucubim*] Ucubis urbs Hispaniæ Bæticæ. Navagerius dicit esse *Lucubi.*

38 *Duæ fuerunt vernaculæ*] Illæ primum sub Varrone Pompeii legato militaverant, et ad Cæsarem transiverant, ut legitur lib. II. de bello civili; deinde sub Thorio et Marcello ducibus, postea sub Trebonio Cæsariano, et a Trebonio ad Cn. Pompeium transfugerant. Vere ἀλλοπρόσαλλαι.

39 *Quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat*] Postquam Afranius mortuus fuerat.

quod loca sunt edita, et ad castrorum munitiones non parum idonea. Nam fere totius ulterioris Hispaniæ regio, propter terræ fecunditatem, inopem difficilemque habet oppugnationem, et non minus copiosam aquationem. Hic etiam[j] propter barbarorum crebras excursiones omnia loca, quæ sunt ab oppidis remota, turribus[k] et munitionibus retinentur, et[l] sicut in Africa, rudere, non tegulis teguntur;[40] simulque in his habent speculas, et propter altitudinem longe lateque prospiciunt.[m] Item oppidorum magna pars ejus provinciæ montibus[n] fere munita, et natura excellentibus locis est constituta, ut simul aditus ascensusque habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus[o] natura loci distinentur,[p] ut civitates Hispaniæ non facile ab hoste capiantur:[q] id quod in hoc contigit bello. Nam, ubi[r] inter Ateguam et Ucubim, quæ oppida supra sunt scripta, Pompeius habuit[s] castra constituta in conspectu duorum oppidorum, ab[t] suis castris circiter millia passuum quatuor grumus est excellens natura,[41] qui appellatur castra Postumiana: ibi præsidii causa castellum Cæsar habuit constitutum.

9. Pompeius,[u] qui eodem jugo tegebatur[v] loci natura et, quod[w] remotum erat a castris Cæsaris, animadvertebat loci difficultatem,[x] et, quod[y] flumine Salso[42] intercludebatur, non esse commissurum[z] Cæsarem, ut in tanta loci difficultate ad subsidium submittendum se mitteret.[43] Ista[a] fretus opinione,

busque.—[l] vulgo deest *et.*—[m] *respic.* L. pr.—[n] *in m.* L. pr.—[o] *oppugnantibus* Edd. pp.—[p] *destin.* Leidd. *detin.* Dorv. *dist. civ. Hisp. ut* Gland. *&c. &c.* —[q] *capiuntur.* Dorv. vulgo *hostibus.*—[r] *cum* Leidd. Dorv.—[s] *tunc h.* L. sec. Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str. *ut h.* Pet.—[t] *a* Mss. 2.—[u] *quod p.* Sc. L. pr. Edd. R. M. V. *et P.* L. sec. *quod P. quod eod.* Pet. Urs.—[v] *tenebatur* Edd. pp. aliæque.—[w] deest Leidd. Sc. Pet. *remotus* Leid. sec. Hic deficit rursus Dorvill. usque ad c. 15.—[x] *ob loci d.* Gland.—[y] *quia* Pet. L. sec.—[z] *permiss.* Edd. R. M. V. Ald. Gryph. Man. Plant.—[a] *ita* Pet. L. pr. Edd. R. M. V.—

NOTÆ

40 *Rudere, non tegulis teguntur*] Ut supra dictum et explicatum de Alexandria in lib. de bello Alexand. quia ibi rari sunt imbres.

41 *Grumus est excellens natura*] Parvus clivus est natura aptissimus ad castra munienda. Nonius: 'Agger a congerie dicitur. Accius Œnomao, 'Quemcumque institerant grumum, aut præcisum jugum.'

42 *Flumine Salso*] De flumine Salso dictum est supra.

43 *Ut in tanta loci difficultate ad subsidium submittendum se mitteret*]

tertia vigilia profectus, castellum oppugnare cœpit,[44] ut laborantibus succurreret.[45] Nostri, cum appropinquassent, clamore repentino telorumque multitudine jactus facere cœperunt, uti magnam partem hominum vulneribus afficerent. Quo peracto,[a] cum ex castello repugnare cœpissent, et majoribus[b] castris Cæsaris nuntius esset allatus,[c] cum tribus legionibus est profectus, et, cum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, complures capti; in quibus duo* multi præterea armis exuti fugerunt; quorum scuta sunt relata octoginta.

10. Insequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit. Is signa Saguntinorum[46] retulit quinque, quæ ab oppidanis cepit. Suo loco præteritus est,[47] quod equites ex Italia[48] cum Asprenate ad Cæsarem venissent. Ea nocte Pompeius castra sua[d] incendit, et ad Cordubam versus[e] iter facere cœpit. Rex, nomine Indo,[f] [49] qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen adversariorum insequitur, a vernaculis legionariis exceptus est et interfectus.

11. Postero die equites nostri longius ad Cordubam versus prosecuti[g] sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeii ex oppido portabant; ex iis capti L cum jumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die[h] Q. Marcius, tribunus mi-

[a] *Pacto* Mss. 3. *castellis* Pet.—[b] *majoribusque* Mss. 3.—[c] *Cæsaris legionibus e. ablatus* L. sec. et Edit. qdd. *Cæsari.*—[d] deest vulgo.—[e] abest L. sec.—[f] *Vido* L. pr. *Nido* Pet.—[g] vulgo *persec.*—[h] *Eo die* Pet. *eaque d.* L. sec. *M. Marc.* L.

NOTÆ

Gallica phrasis, pro 'subsidium mittere inciperet.' 'Qu'il ne se mettroit point à envoyer de secours.'

44 *Castellum oppugnare cœpit*] Pompeius.

45 *Ut laborantibus succurreret*] Cæsar.

46 *Saguntinorum*] Saguntia vel Saguntlius urbs Hispaniæ Bæticæ in Turdetanis. Alia est ejus nominis in citeriore Hispania, de quorum constanti in socios Romanos fide, vide T. Livium lib. I. secundi belli Punici. Hodie *Morvedre.*

47 *Suo loco præteritus est*] Legendum *quo loco perterritus est,* ex fide manuscriptorum codicum Thuanorum duorum.

48 *Ex Italia*] Legendum *ex Italica,* quæ urbs est Hispaniæ ulterioris, de qua supra. Morali *Gigonça.*

49 *Rex nomine Indo*] Quis ille fuerit, et an reges fuerint in provincia Romana, vel reguli, juxta cum illo

litum qui fuisset[i] Pompeii,[50] ad nos transfugit, et noctis[j] tertia vigilia in oppido acerrime pugnatum[k] est,[51] ignemque multum miserunt, sic ut omne[l] genus, quibus ignis per jactus solitus est mitti,[52] exerceretur.[m] Hoc præterito tempore, C. Fundanius, eques Romanus, ex castris adversariorum ad nos transfugit.[n]

12. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo,[o] qui dixerunt, se servos esse. Cum venirent, cogniti sunt a militibus, qui antea cum Fabio et Pedio fuerant, et a Trebonio transfugerant.[53] Eis ad ignoscendum nulla est data facultas, et a militibus nostris interfecti sunt. Idem temporis capti tabellarii, qui a Corduba ad Pompeium missi erant, perperamque ad castra nostra pervenerant, præcisis manibus[54] missi sunt facti. Pari consuetudine, vigilia secunda[55] ex oppido ignem multum telorumque multitudinem jactando, bene magnum tempus consumserunt, compluresque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in[p] legionem sextam fecerunt, cum in opere nostri distenti essent, acriterque pugnare cœperunt: quorum vis repressa a nostris,[q] etsi oppidani superiore loco defendebantur. Ii,[r] cum eruptionem facere cœpissent, tamen virtute militum[s] nostrorum, qui inferiore

sec.—[i] *fuit* L. sec. Edd. R. M. V.—[j] *et n.* desunt L. sec.—[k] *depugn.* Edd. R. M. V.—[l] *et omne* vulgo.—[m] deest vulgo.—[n] *confugit* L. pr.—[o] *tres* L. sec. Cels. etiam *duo*.—[p] *ad l.* Pet. Leidd.—[q] *militibus* L. sec.—[r] vulgo I.—[s] abest

NOTÆ

scio qui ignorat maxime.

50 *Qui fuisset Pompeii*] *Qui fuerat*, Subjunctivus est pro Indicativo, quo legendi genere uti solent forenses scribæ.

51 *In oppido acerrime pugnatum est*] Videtur esse Ategua, ad quam oppugnandam aggeres vineasque agere instituit.

52 *Quibus ignis per jactus solitus est mitti*] Ut cupis pice et sevo plenis, ut legimus in lib. VIII. de bello Gallico. Est porro Figura Synthesis, *omne genus, quibus*, pro *quo*, qua Figura res pluralis pluraliter enuntiatur.

53 *Qui antea cum Fabio et Pedio fuerant, et a Trebonio transfugerant*] Legatis Cæsaris.

54 *Præcisis manibus*] Hoc supplicio Uxellodunenses sunt affecti, ut legimus in lib. VIII. de bello Gallico.

55 *Pari consuetudine, vigilia secunda*] Revertitur ad Ateguæ oppugnationem.

loco premebantur, repulsi adversarii bene multis vulneribus affecti in oppidum se contulerunt.

13. Postero die Pompeius ex castris suis brachium cœpit ad flumen Salsum ducere:[t] et, cum nostri equites pauci in statione fuissent a pluribus reperti, de statione sunt dejecti[u] et occisi tres. Eo die A. Valgius, senatoris filius, cujus frater[v] in castris Pompeii fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit et fugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus et interfectus est: idemque[w] temporis glans missa est, inscripta,[x] 'quo die ad oppidum 'capiendum accederent, sese[y] scutum esse positurum.'[z] Qua spe nonnulli, dum sine periculo murum ascendere, et oppidum potiri posse se sperant,[a] postero die ad murum opus facere cœperunt, et bene magna prioris muri pars dejecta est.[b] * Quo facto ab oppidanis,[57] ac si suarum partium essent, conservati, missos facere[c] loricatos, quique[d] præsidii causa præpositi oppido a Pompeio essent, orabant. Quibus respondit Cæsar, 'se conditiones dare, non acci-'pere, consuevisse.'[e] Qui cum in oppidum revertissent[f] relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emisso, pugnare pro muro toto cœperunt: propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent,[g] non dubitarunt, quin eruptionem[h] eo die essent facturi. Ita

L. pr.—[t] vulgo *facere*.—[u] *projecti* Edd. R. M. V.—[v] *pater* Lips.—[w] Sic Pet. L. pr. Scal. vulgo *idem t. per idem t.* Edd. pp. *per idem tempus* L. sec. Vasc. Gryph. Steph. aliæque. V. cap. præc. de *glande missa* adi Brant.—[x] deest L. sec.—[y] *se* Mss. 2.—[z] *posituros* Lips.—[a] vulgo *sperarent*.—[b] *parte dejecta quo.* L. pr. Scal. Pet. in quo *Eo.* desunt quædam.—[c] *fecerunt* L. sec. *fecere* Edd. ante Ciacc. et Scal. præter Vasc. Steph. post. Str.—[d] *qui pr.* Pet. L. pr.—[e] *consuesse* L. sec. Edd. qdd.—[f] vulgo *reversi essent*.—[g] *erant* Edd. pp. sed V. Cell. ad c. 11. §. 2. *dubitaverunt*. L. sec.—[h] *irrupt.* Edd. pp. Ald. Gryph.—

NOTÆ

57 *Quo facto ab oppidanis, &c.*] Corruptissimus est locus. De quo enim loquatur, nescitur. Conservati oppidani orabant Cæsarem ut missos faceret loricatos, quasi et ipsi suorum essent, atque adeo conservandi. Suspicor captos ab oppidanis esse nonnullos, quibus data venia. Itaque oraverunt Cæsarem ut vicissim aliquos dimitteret Pompeianos quos ipse in sua habebat potestate.

corona circumdata, pugnatum est aliquamdiu vehementissime, simulque ballista missa a nostris turrem dejecit: qua adversariorum, qui in ea turre fuerant,[i] quinque dejecti sunt, et puer, qui ballistam solitus erat[j] observare.[58]

14. Eo præterito tempore, Pompeius trans flumen Salsum castellum constituit: neque a nostris prohibitus, falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. Item insequenti[k] die eadem consuetudine dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem[l] habuerant, aliquot turmæ cum levi armatura, impetu facto,[m] loco sunt dejectæ, et, propter paucitatem nostrorum equitum, simul cum levi armatura inter turmas adversariorum protritæ. Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur: et majore Pompeiani exultabant gloria,[n] longius quod,[o] nostris cedentibus, prosequi cœpissent.[p] Qui cum aliquo loco[59] a nostris recepti essent, ut consuessent, ex simili virtute clamore facto, aversati[q] sunt prælium facere.

15. Fere apud exercitus hæc est equestris prælii consuetudo: cum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite congreditur,[r] nequaquam par habetur. Id quod in hoc accidit certamine.[s] Cum pedites, ex[t] levi armatura lecti, ad pugnam, equitibus nostris nec opinantibus, venissent, idque in prælio[u] animadversum esset, complures ex equis[v] descenderunt. Ita[w] exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre prælium facere cœpit, usque eo, ut cædem proxime a vallo fecerint.[x] In quo prælio adversariorum ceciderunt CXXIII, compluresque armis exuti, multi vulneribus affecti

[i] *fuerunt* Edd. pp.—[j] *est* L. pr.—[k] *seq.* L. pr.—[l] *in st.* L. pr.—[m] desunt Edd. R. M. V. dein vulgo *simulque.*—[n] *letitia* L. pr.—[o] *que* Pet. L. pr.—[p] *cæperunt* L. pr. *cæperant* Pet.—[q] Edd. pp. Gryph. aliæque *adversati* male.—[r] vulgo *progred.*—[s] *prælio* Leidd.—[t] deest Leidd. Edd. R. M. V.—[u] *id quod cum in pr.* Edd. R. M. V.—[v] vulgo *equites.*—[w] *itaque* L. pr.—[x] *facerent* Dorv.—[y] Sic L.

NOTÆ

58 *Puer, qui ballistam solitus erat observare*] Ut milites moneret cavere sibi.

59 *Qui cum aliquo loco, &c.*] Qui [hostes] cum pariter a nostris essent repulsi pari nostrorum fortitudine, refugerunt pugnam.

in castra sunt redacti: nostri ceciderunt III; saucii XII pedites, equites[y] V. Ejus diei insequenti[z] tempore, pristina[a] consuetudine pro muro pugnari[b] cœptum est. Cum bene magnam multitudinem telorum[c] ignemque nostris defendentibus injecissent, nefandum crudelissimumque facinus sunt aggressi, in conspectuque nostro hospites,[60] qui in oppido erant, jugulare et de muro præcipites mittere cœperunt,[d] sicuti[e] apud barbaros: quod post hominum memoriam nunquam est factum.

16. Hujus diei extremo tempore a Pompeianis et clam nostros tabellarius est missus, ut ea nocte turres aggeremque incenderent, et tertia vigilia eruptionem facerent. Ita igne telorumque multitudine jacta, cum bene magnam partem muri consumsissent,[61] portam, quæ e regione et in conspectu Pompeii castrorum fuerat,[f] aperuerunt, copiæque totæ eruptionem fecerunt, secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas,[62] et harpagones ad casas, quæ stramentitiæ ab nostris hybernorum causa ædificatæ erant, diruendas et incendendas; præterea argentum et[g] vestimenta, ut, dum nostri in præda detinerentur,[h] illi, cæde facta, ad præsidia Pompeii se reciperent: nam, quod existimabat, eos posse conatum[i] efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum licet[j] nec opinantibus nostris esset gestum, tamen, virtute freti, repulsos multisque vulneribus affectos

---

pr. Dorv. vulgo *et eq.*—[z] *seq.* L. sec. Dorv. Edd. pp.—[a] *pro prist.* L. pr.—[b] *prœliari* Dorv. Edd. R. M. V.—[c] deest L. pr.—[d] abest L. pr.—[e] Ita Mss. non *sicut.*—[f] *erat* L. pr.—[g] deest Pet. L. pr. Dorv.—[h] Pet. et Dorv. *detinentur.* V. ad B. Afr. c. 88. *distiner.* Edd. qdd.—[i] *conatu* Sc. Dorv. *conata* Pet. non male.—[j] *et* Sc. Leidd. *etsi* Pet.—[k] *armisque* Pet. Dorv. L. sec. *prædam*

NOTÆ

60 *Hospites*] Necessitudinis erat genus hospitium, ut supra dictum.

61 *Cum bene magnam partem muri consumsissent*] Pompeiani.

62 *Secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas*] *Calcatas* vox ignota. In plerisque exemplaribus legitur *crates*, quod melius. Manuscriptus Thuanus codex et pervetustus impressus habent *culcatas*. Alius Thuanus codex, *cultatas*. Existimo virgulta esse et sarmenta, quibus fossæ complentur.

oppido represserunt, prædaque et armis[k] eorum sunt potiti, vivosque aliquos ceperunt, qui postero die sunt interfecti.[l] Eodemque tempore transfuga nuntiavit ex oppido, Junium,[m] qui in cuniculo fuisset, jugulatione oppidanorum facta clamasse, 'facinus se nefandum et scelus fecisse:[63] nam eos 'nihil meruisse,[64] quare tali pœna afficerentur, qui eos ad 'aras et focos suos recepissent,[65] eosque hospitium scelere 'contaminasse:' multa præterea dixisse: qua oratione deterritos,[n] amplius jugulationem non fecisse.

17. Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitano venit,[66] et apud Cæsarem verba fecit: 'Utinam quidem Dii 'immortales fecissent, ut tuus potius miles, quam Cn. Pom- 'peii, factus essem, et hanc virtutis constantiam in tua vic- 'toria, non in illius calamitate, præstarem: cujus funestæ 'laudes quippe[o] ad hanc fortunam reciderunt, ut cives[p] 'Romani, indigentes[q] præsidii, et[r] propter patriæ luctuosam 'perniciem dedamur hostium numero: qui neque in illius 'prospera[s] acie primam fortunam, neque in adversa secun- 'dam obtinuimus victoriam: qui legionum tot impetus sus- 'tentantes,[t] nocturnis diurnisque operibus gladiorum ictus 'telorumque missus expectantes, victi et deserti a Pom- 'peio, tua virtute superati, salutem a tua clementia deposci- 'mus; petimusque,[u] ut qualem te gentibus[v] præstitisti, 'similem te in civium deditione præstes.'[w] 'Et qualem,'[67] ait, 'gentibus me præstiti, similem in civium deditione 'præstabo.'

armaque L. pr. V. ad c. I.—[l] Sic cum Edd. nonnullis Mss. non *s. int. d.*—[m] *vinium* L. sec.—[n] *deterritum* Pet. *deterritus* Leidd.—[o] *quoniam* Ed. Ven.—[p] *concives* Reg. *c.* XL. sec.—[q] *indignantes* L. sec.—[r] delet τὸ *et* Gland.—[s] deest L. sec. Dorv. Edd. R. M. V.—[t] *sustentassent* L. sec. Dorv.—[u] *que* abest L. pr.—[v] *aliis g.* Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str.—[w] *præstari* L. pr.—[x] *rem. itaque*

NOTÆ

63 *Clamasse, facinus se nefandum et scelus fecisse*] Pompeianos.

64 *Nam eos nihil meruisse*] Cordubenses.

65 *Qui eos ad aras et focos suos recepissent*] Pompeianos.

66 *Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitano venit*] Missus a præsidiariis Pompeii qui erant in urbe.

67 *Et qualem, &c.*] Hæc clausula multis omittitur: sed in manuscripto codice Thuano servatur.

18. Remissis[x] legatis, cum ad portam venisset Tib. Tullius, et[y] cum eum introëuntem C. Antonius insecutus non esset, revertit[z] ad portam et hominem apprehendit.[68] Quod Tiberius cum fieri animadvertit, sinu pugionem eduxit[a] et manum ejus incidit. Ita refugerunt ad Cæsarem. Eodemque[b] tempore signifer de legione prima transfugit et nuntiavit, quo die equestre prælium factum esset, e suo signo perisse[69] homines XXXV, neque licere castris[c] Cn. Pompeii nuntiari[d] neque dici, perisse quenquam. Servus,[e] cujus dominus in Cæsaris castris fuisset,[f] uxoremque[g] et filium in oppido[h] reliquerat, dominum[i] jugulavit, et ita clam a Cæsaris præsidiis in Pompeii castra discessit et indicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Cæsar, quæ in oppido ad defendendum compararentur. Ita literis acceptis, cum in oppidum[j] revertissent, qui mittere glandem inscriptam solebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfugæ nuntiarunt, quam Pompeius concionem habuisset: 'quoniam oppido subsidio non posset venire, noctu ex adversariorum conspectu[70] se deducerent ad mare versum:' unum respondisse, 'ut potius ad dimicandum descenderent,

l. Pet.—[y] vulgo abest *et.*—[z] vulgo *reversus est.*—[a] vulgo *simulque p. eduxisset.* —[b] *eodem* L. pr.—[c] *in c.* Edd. pp. Vasc. Gr. post. Steph. Str. cum Gland.—[d] *nunciare n. dicere* L. pr.—[e] *servos* L. pr. Dorv.—[f] *fugisset* Edd. qdd. male.—[g] *que* abest Mss. 4. *filios* Sc. L. pr.—[h] *oppidum* L. pr.—[i] *domicilium* L. pr. infra c. 20. in Mss. *dominam.*—[j] *oppido* Dorv. vulgo *reversi essent.* et *scriptam.*—

NOTÆ

68 *Hominem apprehendit*] Aliquid deest, nempe *C. Antonium.* Erat ergo Antonius de comitibus Tullii legati, qui in urbem redire nolebat. Tullius retrahere in urbem cum vellet et vim inferret, C. Antonius vim vi repulit, sicque dimissus abiit. *Refugerunt*, quia alii cum eo. Forte Cato Lusitanus. Aliqui existimant C. Antonium et Catonem Lusitanum unum et eundem esse hominem, et in alterutra textus parte esse mendum. Item pro *refugerunt* reponunt *refugit.*

69 *Suo signo perisse*] Livius sub vexillo, seu signo, scriptum reliquit fuisse CLXXX milites, posterioribus vero temporibus suum cuique centuriæ fuit vexillum seu signum. Idem ergo fuerit dicere *suo signo* vel *sua centuria.*

70 *Noctu ex adversariorum conspectu, &c.*] Ne sibi dedecori esset, si, se præsente, oppidum a Cæsare caperetur.

'quam signum fugæ ostenderent:' eum,[k] qui ita locutus esset, jugulatum. Eodem tempore tabellarii ejus deprehensi, qui ad oppidum veniebant, quorum literas Cæsar oppidanis objecit,[71] et, qui vitam sibi peteret,[l][72] jussit turrem ligneam oppidanorum incendere: id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum. Quod difficile erat factu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. Ita* facturus de ligno,[73] cum propius accessisset, ab oppidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nuntiavit, Pompeium et Labienum de jugulatione oppidanorum indignatos esse.

19. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ nostra fuisset, ab imo vitium fecit, usque ad tabulatum secundum et tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum[m] acerrime, et[n] turrim nostram, ut superiorem, incenderunt, idcirco, quod ventum oppidani secundum[o] habuerunt. Insequenti[p] luce materfamilias de muro se dejecit[q] et ad nos transiliit,[r] dixitque, 'se cum familia constitutum 'habuisse, ut una transfugerent ad Cæsarem; illam oppres-'sam et jugulatam.'[74] Hoc præterea[s] tempore tabellæ de muro sunt dejectæ,[t][a] in quibus scriptum est inventum: 'L. Minatius[u] Cæsari. Si mihi vitam tribues, quoniam ab 'Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi præstiti, tali 'virtute et constantia futurum me in te præstabo.' Eodem

[a] *Insuper illo tempore literæ sunt missæ de mœnibus.*

[k] vulgo *tum.*—[l] *peterent* et *fecissent eis pr.* L. pr.—[m] *pugnaverunt* Dorv. Edd. pp. *pugnarunt* Leidd.—[n] deest L. pr. in quo *incenderent.*—[o] *sec. ad hoc* Edd. R. V. M. *opp. sec. ad hoc* L. sec. Dorv.—[p] *sequenti* Urs. *die* Pet.—[q] *projecit* L. sec. non male. *et* abest a L. pr.—[r] *transilit* L. pr.—[s] *propterea* L. sec.—[t] *projecta* L. sec. Cels.—[u] vulgo *Minutius.* et *tribuis,* et *fut. me in te esse. ab*

NOTÆ

71 *Quorum literas Cæsar oppidanis objecit*] Quoniam ad desperationem forte adigebant, non ad spem erigebant.

72 *Qui vitam sibi peteret*] Aliquem ex tabellariis.

73 *Ita* facturus de ligno*] Lacuna manifesta. Manuscripti duo codices Thuani habent: *Ita fune crure de ligno.* Ego lego *deligato.* Ne enim in urbem fugeret longo fune Cæsariani crus vinxerant.

74 *Illam oppressam et jugulatam*] Quia res fuerat ab oppidanis cognita.

tempore oppidanorum[v] legati, qui antea exierant, Cæsarem adierunt, 'si sibi vitam concederet, sese insequenti die[w] oppidum esse dedituros.' Quibus respondit, 'se Cæsarem esse, fidemque præstaturum.'[75] Ita, ante diem XI Kalend. Martii oppido potitus, imperator est appellatus.

20. Quod Pompeius[x] ex perfugis cum deditionem oppidi factam esse scisset, castra movit Ucubim versus, et circum ea loca castella disposuit, et munitionibus se continere cœpit. Cæsar movit, et propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatus unus ex legione vernacula ad nos transfugit, et nuntiavit,[y] Pompeium oppidanos Ucubenses convocasse, eisque ita[z] imperavisse, ut, diligentia adhibita,[a] perquirerent, qui essent suarum partium, itemque adversariorum victoriæ fautores. Hoc præterito tempore,[76] in oppido, quod fuit captum, servus est prehensus[b] in cuniculo, quem supra demonstravimus, dominum[c] jugulasse: is vivus est combustus. Idemque temporis[d] centuriones loricati octo ad Cæsarem transfugerunt ex legione[e] vernacula, et equites nostri cum adversariorum equitibus congressi sunt, et saucii aliquot occiderunt ex[f] levi armatura. Ea nocte speculatores prehensi servi tres, et unus ex legione vernacula. Servi sunt in crucem sublati,[77] militi cervices abscisæ.[g]

21. Postero die equites cum levi armatura ex adversariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo[h] tempore circiter XI[i] equites ad aquatores nostros excucurrerunt,[j] nonnullos

e L. pr. est.—[v] *oppidani* L. pr. Pet.—[w] *luce* L. pr. Dorv. Edd. R. M. V. bene, ut supra h. cap. et c. 10. dein *præstiturum* vulgo.—[x] vulgo *et P.* et dein *sed circ.*—[y] *nuntiat* L. p.—[z] Sic Mss. o. et Edd. pp. Vasc. Steph. aliæque. vulgo abest *ita.*—[a] *addita* L. pr.—[b] *prensus* Pet. L. pr. ut statim *prensi* iidem. *depreh.* L. sec. Ciacc. Edd. qdd.—[c] *dominam* Leidd. Pet.—[d] *Eod. tempore* Edd. qdd. sed V. ad c. 3. 12.—[e] *transfugerant de l.* L. pr.—[f] deest Leidd.—[g] vulgo *militibus c. abscissæ.*—[h] deest L. pr. Dorv. bene. Manut. *ex eo t.*—[i] XII Dorv.—[j] *excurr.* Mss. plerique et Edd. Vett.—[k] *add.*

NOTÆ

75 *Se Cæsarem esse fidemque præstaturum*] Ergo promiserat illis salutem.

76 *Hoc præterito tempore*] Reponendum videtur *præterea.*

77 *Servi sunt in crucem sublati*] Crux erat servile supplicium apud Romanos.

interfecerunt, item alios vivos abduxerunt.[k] Ex equitibus[l] capti sunt equites VIII.[78] Insequenti die Pompeius securi percussit homines LXXIV,[79] qui dicebantur esse fautores Cæsaris victoriæ: reliquos in oppidum jussit deduci,[80] ex quibus effugerun CXX, et ad Cæsarem venerunt.

22. Hoc præterito[m] tempore, qui in oppido Ategua[n] Bursavolenses[81] capti sunt, legati profecti[o] sunt cum nostris, uti rem gestam Bursavolensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, cum viderent hospites jugulari, præterea multa scelera ab iis fieri, qui præsidii causa ab his reciperentur.[p] Qui cum ad oppidum venissent,[82] nostri, qui fuissent equites Romani et senatores, non sunt ausi introire in oppidum, præterquam[q] qui ejus civitatis fuissent. Quorum[r] responsis ultro citroque acceptis[s] et redditis, cum ad nostros se reciperent, qui extra oppidum fuissent, illi de[t] præsidio insecuti ex aversione[83] legatos jugularunt: duo reliqui, qui[u] ex eis fugerunt, Cæsari[v] rem gestam detulerunt, et speculatores ad oppidum Ateguam miserunt. Qui cum certum comperissent, legatorum responsa,[84] ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab oppidanis concursu facto, eum, qui legatos jugulasset, lapidare et ei[w] manus intentare cœperunt: illius opera se perisse.[85] Ita[x] vix periculo liberatus petiit[y] ab oppidanis,

Mss. plurimi male.—[l] Dorv. *e quibus* L. pr.—[m] deest L. pr.—[n] *Articula* Mss. et Edd. pp.—[o] *prosecuti* L. pr.—[p] *recipi* L. sec. Dorv.—[q] *præterquos* Dorv.—[r] desunt hæc usque ad *illi* in L. pr.—[s] *recept.* L. sec.—[t] abest *de* a Mss. qui cum Edd. pp. male dant *adversione.* Goduin. *animadversione. a tergo* voluit significare auctor.—[u] deest *qui* in Mss.—[v] *et Cæs.* L. sec. Dorv.—[w] *ejus se*

NOTÆ

78 *Ex equitibus capti sunt equites* VIII.] Adversariorum.

79 *Insequenti die Pompeius securi percussit homines* LXXIV.] Apud Ciceronem lib. epist. ad Famil. XV. Cassius hunc crudelem et sanguinarium fuisse indicat.

80 *Reliquos in oppidum jussit deduci*] Ucubim.

81 *Bursavolenses*] Ignorantur. Pompeii fidem sequebantur.

82 *Qui cum ad oppidum venissent*] Bursavolam.

83 *Ex aversione*] Manuscripti codices Thuani duo habent, *ex adversione.* Existimo esse debere, *ex animadversione.*

84 *Qui cum certum comperissent, legatorum responsa*] Illa postrema verba ex interpretamento in textum irrepserunt.

85 *Illius opera se perisse*] Dicentes.

ut ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci: illi se satisfacturum.[86] Potestate data, cum inde[z] esset profectus, præsidio comparato, cum bene magnam manum fecisset,[87] et[a] nocturno tempore per fallaciam in oppidum esset receptus, jugulationem magnam facit; principibusque,[b] qui sibi contrarii fuissent, interfectis, oppidum in suam potestatem recipit. Hoc præterito tempore, servi transfugæ nuntiaverunt, oppidanorum bona vendi,[88] nec cui extra vallum licere[c] exire, nisi discinctum;[d] idcircoque,[89] ex quo die oppidum Ategua esset captum, metu conterritos complures profugere[e] in Bæturiam,[90] neque sibi ullam spem victoriæ propositam habere: et, si qui ex nostris transfugerit, in levem armaturam conjici, eumque non amplius XVI[f] accipere.

23. Insequenti tempore Cæsar castris castra contulit, et brachium ad flumen Salsum ducere cœpit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco adversariorum decucurrerunt:[g] nec detinentibus nostris,[91] multis telis injectis complures vulneribus affecere. Hic tamen, ut ait Ennius, 'Nostri cessere parumper.'[92] Ita-

m. L. sec.—[x] *ille* Gland.—[y] *petivit* Dorv.—[z] *de* L. sec. Dorv.—[a] deest L. pr.—[b] exulat vulgo *que*.—[c] *ne c. liceret* vulgo.—[d] *discinctus* L. sec. et vulgo *idcirco quod*.—[e] *conf.* Pet. *fugere* L. sec. *in* abest Dorv. *Bethuriam* vulgo et *ut si quis*.—[f] Vide Glandorp. XVII Sc. L. pr. sec. Dorv.—[g] *decurrerunt* Mss. 2. et Edd. Vett. ante Scal.—[h] *nostros* Gland. et Lips. Male *cedere cent*.

NOTÆ

86 *Illi se satisfacturum*] Pro legatis occisis, quos occisos graviter ferebat Cæsar.

87 *Cum bene magnam manum fecisset*] Pompeianorum.

88 *Nuntiaverunt, oppidanorum bona vendi*] Sic forte legendum, ex fide manuscripti Regii codicis, a Pompeio scilicet, edictumque ne cui nisi discincto liceret exire. Discinctus est qui cingulum militare dissolvit, unde pendebat ensis, quasi inermis. Vulgo *vendere*.

89 *Idcircoque*] Nonnullæ Edd. legunt *idcirco quod*.

90 *Bæturiam*] Bæturiam Strabo et Plinius statuunt inter Bætim et Anam fluvios. Plinius vero in duas partes totidemque gentes Bæturiam dividit, Celticos qui Lusitaniam attingunt Hispalensis conventus, et Turdulos qui Lusitaniam et Tarraconensem accolunt.

91 *Nec detinentibus nostris*] Manifesta lacuna.

92 *Nostri cessere parumper*] Quia Ennius amat illa voce *parumper* uti, ad finem versus explendum.

que præter consuetudinem cum a nostris animadversum esset, cedere, centuriones[h] ex legione quinta flumen transgressi[i] duo restituerunt aciem; acriterque eximia virtute plures cum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. Ita, cum is compar prælium facere cœpisset, et[j] cum undique se circumveniri animum advertisset, parumper[k] ingressus, pedem offendit. Hujus concidentis viri casu passim audito, cum complures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore[l] loco adversarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum[m] cupidius intra præsidia illorum[n] student cædem facere, a turmis et levi armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa virtus fuisset,[o] vivi capti essent:[p] nam et[q] munitione præsidii ita coangustabantur, ut eques, spatio intercluso, vix se defendere posset.[r] Ex his[s] utroque genere pugnæ[93] complures sunt vulneribus affecti, in quis[t] etiam Clodius Aquitius: inter quos[u] ita cominus est pugnatum, ut ex nostris, præter duos centuriones, sit nemo desideratus, gloria se efferentes.[v]

24. Postero die ab[w] Soricaria[94] utrorumque convenere copiæ. Nostri brachia ducere cœperunt. Pompeius cum animadverteret, castello se excludi Aspavia,[x][95] quod est ab Ucubi millia passuum v,[y] hæc res necessario devocabat, ut ad dimicandum descenderet:[z] neque tamen æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex grumo excelsum tumulum capiebat,[a] usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum

jungunt Edd. qdd.—[i] *transgredi* Edd. Ven. Aldi, Gryph. Man. et Plant.—[j] Mss. carent τῷ *et*.—[k] Abest L. pr. Dorv. *regressus* Lips.—[l] *ex int.* L. sec. Dorv. Edd. Vasc. Steph. Gr. post. Str. *interiori* Pet. L. pr. *inferiore* Heins. *ulteriore* Lips.—[m] *cum* L. sec.—[n] *eorum* Pet. Edd. R. M. V.—[o] *esset* Dorv.—[p] *fuissent* L. sec. Dorv. Edd. pp.—[q] deest L. pr.—[r] vulgo *equites possent*.—[s] Sic Scal. et seqq. e Ms. Urs. Reliqui cum Edd. Vett. carent τῷ *his*.—[t] *quibus* L. sec. Dorv.—[u] *utrosque* Gland.—[v] Hæc jungit sequentibus Ursinus.—[w] *ad Soricariam* Gland. *ad Soritium* e c. 27. Ciaccon. dein vulgo *utræque*.—[x] *Aspania* L. pr. Dorv.—[y] vulgo *ab U. m. p. v. distat.* et *vocabat*.—[z] *descende-*

NOTÆ

93 *Utroque genere pugnæ*] Pedestri et equestri.

94 *Sorio caria*] Ignoratur.

95 *Aspavia*] Hispaniæ oppidum ad Salsum flumen prope Cordubam, nonnullis *Apea*, aliis *Castro el rio*.

subire. Quo [de][b] facto, cum utrorumque copiæ tumulum excellentem petissent,[c] prohibiti a nostris sunt, dejectique[d] planitie.[96] Quæ res secundum[e] nostris efficiebat prælium. Undique[f] autem[g] cedentibus adversariis, nostri magna in cæde versabantur. Quibus mons,[97] non virtus, saluti fuit: quo[h] subsidio tunc, nisi advesperasset, a paucioribus nostris omnique[i] auxilio privati essent: nam ceciderunt ex levi armatura CCCXXIV, ex legionariis CXXXVIII, præterquam quorum arma et spolia sunt allata. Ita pridie[j][98] duorum centurionum interitio[k] hac adversariorum pœna est litata.[99]

25. Insequenti die, pari consuetudine cum ad eundem locum ejus præsidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto: nam, præter[l] equites, nullo loco æquo se committere audebant. Cum nostri in opere essent, equitum copiæ concursus facere cœperunt: simulque vociferantibus legionariis, cum locum efflagitarent, ut consueti insequi[m] existimare possent, se paratissimos esse ad dimicandum,[n] nostri ex humili convalle bene longe sunt egressi,[100] et planitie iniquiore loco constiterunt. Illi tamen[o] procul dubio ad congrediendum in æquum locum non sunt ausi descendere, præter unum Antistium Turpionem, qui, fidens[p] viribus, ex adversariis sibi parem esse[q] neminem agitare cœpit. Hic, ut fertur Achillis[101] Memnonisque[102] congressus, Q. Pom-

rent L. pr.—[a] *rapiebat* L. sec.—[b] Sic Pet. Sc. L. pr. vulgo abest *de.*—[c] *cepissent* L. sec.—[d] *que* abest a Pet. L. pr. Sc.—[e] *quod s.* L. pr.—[f] *Et u.* Dorv.—[g] deest Mss. o. et Edd. pp.—[h] Sic Mss. plerique et Edd. Scal. ac seqq. *qui subito* Edd. Vett. cum Mss. Reg. Voss. *tunc* abest quoque a Mss. Ciacc. et meis bene.—[i] Sic Pet. vulgo *omni aux.* delet Ciacc.—[j] *pridem* Leidd. *pridiana* Gland. et Goduin. e Ms.—[k] Sic Urs. Cuj. Pet. Sc. L. pr. Alii cum Edd. quibusdam *internicio* vel *internecio.*—[l] *propter* Sc.—[m] *ex c. insequenti* L. sec. *ex consuetudine insequenti* Dorv.—[n] *posse par.* Pet. Dorv. *posse speratissimos ad d.* L. pr. *parat se* L. sec. Edd. qdd.—[o] *tum* L. pr.—[p] *unus Antistius Turpio fid.* Edd. R. M. V. *Ambivium* Manut.—[q] deest L. pr. Mox vulgo *cogitare.*—

NOTÆ

96 *Dejectique planitie*] Legendum *in planitiem.*

97 *Quibus mens, &c.*] Lege *hostibus* pro *quibus.*

98 *Ita pridie*] Lego *pridiana* ex fide Mss.

99 *Pœna est litata*] *Litare* est priore sacrificio Deos placare.'

100 *Bene longe sunt egressi*] Gallica phrasis.

101 *Achillis*] Achilles Pelei et Thetidis filius, Græcorum ducum qui ad Trojam pugnaverunt fortissimus.

102 *Memnonisque*] Memnon Auro-

peius Niger, eques Romanus Italicensis, ex acie nostra ad congrediendum[r] progressus est. Quoniam[s] ferocitas Antistii omnium mentes converterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositæ: nam inter bellatores principes[t] dubia erat posita victoria, ut prope videretur finem bellandi duorum[u] dirimere pugna. Ita avidi cupidique suarum quisque partium,* expertorum[103] virorum fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri cum ad dimicandum in planitiem se contulissent, scutorumque laudis insignis præfulgens opus cœlatum, quorum * pugna[104] esset prope profecto diremta, nisi propter equitum * concessum,[105] ut supra demonstravimus, levis armatura præsidii causa non longe ab opere castrorum constitisset. Ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, adversarii cupidius sunt insecuti, universi, clamore facto, impetum dederunt. Ita metu perterriti, cum in fuga essent, multis amissis, in castra se[v] recipiunt.

26. Cæsar ob virtutem turmæ Cassianæ donavit millia XIII,[106] et præfecto torques aureos[w][107] V, et levi armaturæ millia X.[x] Hoc die A. Bæbius et C. Flavius et A. Trebellius, equites Romani Astenses,[y][108] argento prope[z] tecti

[r] desunt L. pr.—[s] *autem* addit Gland.—[t] *principesque* L. sec. Dorv. Edd. R. M. V. Vasc. Steph. Gryph. post. &c.—[u] *horum* L. sec. Edd. R. M. V. *pugnam* L. sec.—[v] *receperunt* L. sec. Dorv. Ciacc.—[w] Sic Mss. o. et Edd. pp. non II. *et* abest elegantius a L. pr.—[x] XCI Pet. L. pr. Sc. CC Edd. R. M. V. XV sec. Dorv.—[y] V. Rhellic. et c. 36. *Hastenses* male Mss. et Edd. qdd.—[z] deest Dorv.—

NOTÆ

ræ Tithonique filius auxilio venit Trojanis, ubi congressus cum Achille, ab eo fuit interfectus. Ejus duellum describitur a Quinto Calabro in relictis Iliadis. Regiam ejus in Æthiopia, sepulcrum apud Ilium esse scripsit Plinius, qui et x. 26. mira tradit de avibus quæ ejus nomine Memnonides dicuntur.

103 *Expertorum*] Manifestissima lacuna.

104 *Quorum * pugna*] Manifestissima lacuna.

105 *Propter equitum concessum*] Lacuna manifestissima.

106 *Donavit millia* XIII] Intellige nummum vel sestertium.

107 *Præfecto torques aureos*] Sic armillas donabant imperatores illi qui hostem dejecisset aut spolia legisset, quæ demissæ ad pectus pendebant honoris causa.

108 *Astenses*] Ex Asta oppido quod adhuc nomen retinet. Pomponius Mela l. III. Astam procul a littore dissitam coloniam in Hispania statuit, quam præter hunc scriptorem commemorant Livius, Strabo et Ptolemæus. Est urbs Turdetanorum.

equites ad Cæsarem transfugerunt;[a] qui nuntiarunt, equites Romanos conjurasse omnes, qui in castris Pompeii essent, ut transitionem facerent; servi indicio omnes in custodiam esse conjectos, e quibus, occasione capta,[b] se transfugisse. Item hoc die literæ sunt deprehensæ,[109] quas mittebat Ursaonem[c][110] Cn. Pompeius. 'S. V. G. E. V.[111] Etsi, prout 'nostra felicitas, ex sententia adversarios[d] adhuc propulsos 'habemus,[e] tamen,[f] si æquo loco sui potestatem facerent, 'celerius, quam vestra[g] opinio fert, bellum confecissem. 'Sed exercitum tironem[h] non audent in campum deducere, 'nostrisque adhuc freti præsidiis[112] bellum ducunt; nam 'singulas civitates circumsederunt; inde[i] sibi commeatus 'capiunt. Quare et civitates nostrarum partium conser-'vabo, et bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes 'in animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro com-'meatu privati, necessario ad dimicandum descendent.'

27. Insequenti tempore cum nostri temere[j] in opere distenti essent, equites in oliveto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot.[k] Servi transfugerunt, qui nuntiaverunt,[l] a. d. III. Nonarum Martii prælium, ad[m] Soritiam quod factum est,[113] ex eo tempore metum esse[n] magnum, et Attium Varum

[a] *refug.* L. pr.—[b] *facta* Pet.—[c] *deprensæ quibus mittebatur Sasonem* L. pr. *Saonem* L. sec. Dorv. et Edd. ante Scal. *Ursonem* Gland. V. ad c. 22. et Cellar.—[d] deest L. pr.—[e] *propulso* Sc. sine *habemus*, bene. quod verbum abest etiam a L. pr. Petav.—[f] *qui* Pet. L. pr.—[g] *nostra* Sc. Edd. R. M. V. vulgo *est*.—[h] *tironum* vulgo et *circumsident*.—[i] *unde* L. pr.—[j] deest Pet. L. pr. *in op. tem.* Dorv. *in op.* absunt L. sec.—[k] *aliqui* L. pr. *aliquot servi* Edd. qdd. jungunt.—[l] *et* Dorv. *s. qui transf., nunt.* Gland.—[m] *prælio, ad* vulgo.—[n] *metus est*

NOTÆ

109 *Item hoc die literæ sunt deprehensæ*] Cum de tempore tanquam de præsenti agat hic scriptor, videntur actorum loco esse habenda quæ scribit. Erant enim acta quæ Romam et ipsa Roma mittebantur, de quibus Cicero sæpe in epistolis suis mentionem facit, et ad quæ vulgaribus de rebus docendos amicos rejicit, arcanis tantum et reconditis rebus suas epistolas impleturus.

110 *Ursaonem*] Ursao oppidum Hispaniæ Bæticæ. Putatur esse *Ossuna*. Ab Ursaone Mundam iter est unius diei.

111 *S. V. G. E. V.*] Si valetis, gaudeo, ego valeo. Formula nempe erat quam imperatores qui præerant provinciis, præfigere solebant epistolis, quas ad Senatum mittebant.

112 *Nostrisque adhuc freti præsidiis*] Commeatu ex iis locis petito quæ sunt intra nostra præsidia.

113 *Prælium ad Soritiam quod fac-*

circum castella præesse. Eo die Pompeius castra movit, et contra Hispalim in oliveto constitit. Cæsar priusquam eodem[o] est profectus, luna hora circiter VI. visa est.[114] Ita castris motis Ucubim, Pompeius præsidium, quod[p] reliquit, jussit incenderent,[q] et, deusto oppido, in castra majora se reciperent. Insequenti tempore Ventisponte[115] oppidum cum oppugnare cœpisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam[116] contraque Pompeium[r] castra posuit. Pompeius oppidum, quod contra sua præsidia portas clausisset, incendit; milesque, qui fratrem suum in castris[s] jugulasset,[117] interceptus[t] est a nostris et fusti[u] percussus.[118] Hinc itinere facto, in campum Mundensem[119] cum esset ventum, castra contra Pompeium constituit.

28. Sequenti[v] die cum iter facere Cæsar cum copiis vellet, renuntiatum est ab[w] speculatoribus, Pompeium de tertia vigilia in acie stetisse.[x] Hoc nuntio allato,[120] vexillum proposuit. Idcirco enim copias eduxerat, quod Versaonen-

magnus, et Actius, (per *c.* etiam Edd. aliquot male) *Varus circum* (*circa* L. sec.) *c. præerat* Dorv.—[o] *eo* L. pr. *est* exulat Dorv.—[p] Sic Mss. o. non *præs.*, *q. P.* Gland. *præsidio.*—[q] vulgo *ut inc.*—[r] vulgo *contra P.*—[s] *castra* Dorv. *jugulaverat* Idem et L. sec. cum 3 Gall.—[t] *interemptus* L. pr. Sc.—[u] Sic Mss. Pet. Sc. L. pr. *fustibus* L. sec. Dorv. *fuste* Edd. Vet. Adi ad Front. IV. 1. 34. *perculs.* L. sec. Dorv. —[v] *sequentique* Pet.—[w] *a* Mss. et Edd. qdd.—[x] *constit.* L. pr.—[y] *ad C.* L. sec.

NOTÆ

tum est] Editt. qdd. *Prælio,* &c. Manuscriptus Victorinus codex habet: 'Prælium affore ad Soritiam quod factum est.' Quæ lectio an melior sit, ignoro. Ambo quidem corrupta videntur.

114 *Luna hora circiter* VI. *visa est*] Hora meridiana, quod prodigii loco fuit.

115 *Ventisponte*] Oppidum ignoratur.

116 *Carrucam*] Carruca est Hispaniæ Bæticæ oppidum, Plinio *Caurasia,* Ptolemæo autem, apud quem, utpote Græcum, corruptiora sunt nomina, *Ceriassum.*

117 *Milesque, qui fratrem suum in castris jugulasset*] Manuscripti Regii tres codices habent *jugulaverat,* quæ planior lectio.

118 *Fusti percussus*] Est fustuarium supplicium militare quod sic fiebat. Fustem capiens tribunus condemnatum leviter tangit et delibat. Quo facto omnes qui in castris sunt, ferientes alius fustibus, alius lapidibus plerosque in ipsis castris occidunt.

119 *Mundensem*] Munda, ut ait Joannes Mariana, dicitur *Ronda Veja.*

120 *Hoc nuntio allato,* &c.] Quod signum pugnæ erat.

sium[121] civitati fuissent fautores:[122] antea literas miserat, 'Cæsarem[y] nolle in convallem descendere, quod majorem 'partem exercitus tironem haberet.'[123] Hæ literæ vehementer confirmabant mentes[z] oppidanorum. Ita, hac opinione fretus, totum se facere posse existimabat: etenim et natura loci defendebatur,[a] et ipsius oppidi munitione, ubi castra habuit[b] constituta. Namque, ut superius[c] demonstravimus, loca excellentia tumulis contineri; interim nulla planitia dividit.

29. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. Planities inter[d] utraque castra intercedebat, circiter[e] millia passuum quinque, ut auxilia Pompeii duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi et loci natura. Hinc dirigens proxima planities æquabatur, cujus decursum antecedebat rivus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem: nam palustri et voraginoso solo currens erat ad dextrum.[f] Et Cæsar, cum aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin media planitie in æquum ad dimicandum adversarii[124] procederent. Hoc erat[g] in omnium conspectu. Huc[h] accedebat, ut locus illa[i] planitie equitatum[j] ornaret,[a] et diei solisque serenitas;[k] ut mirificum et[l] optandum tempus prope ab Diis immortalibus illud tributum esset ad prælium[m] committendum. Nostri lætari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res fortunæque

[a] *Præterea locus juvabat illa planitie equitatum.*

Dorv. dein vulgo *exercitum.*—[z] *mentem* L. sec. *animos* Dorv.—[a] *defendebantur* L. pr. Pet.—[b] deest L. pr.—[c] *superioribus* Sc. *supra* L. sec.—[d] *autem* Dorv. *utrorumque* L. pr. V. c. 24.—[e] deest L. pr.—[f] vulgo *currebat ad dextram partem.* —[g] *hæc erant* L. sec. Dorv.—[h] *hoc* L. pr. *accid.* Pet.—[i] *ea* Edd. qdd.—[j] *equitatem* L. pr.—[k] *serenitatem* Pet. L. pr. Edd. R. M. V.—[l] *ut* L. pr. Dorv.—

NOTÆ

121 *Versaonensium*] Civitas quæ hic appellatur, superius *Ursaonensis* dicitur.

122 *Fuissent fautores*] E margine in textum irrepsit.

123 *Quod majorem partem exercitus tironem haberet*] Sic Cæsar lib. IV. de bello Gallico: 'Maximam partem lacte atque pecore vivunt.'

124 *Adversarii*] Adversariorum nomine hostes modestius appellat, quia cives Romani.

omnium deducerentur,[n] ut, quicquid post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt, id quod adversarios existimabamus esse facturos; qui tamen a munitione oppidi[o] mille passibus longius non audebant procedere: in quo sibi prope murum adversarii præliandum[p] constituebant. Itaque nostri procedunt. Interdum æquitas loci adversarios efflagitabat,[b] ut tali conditione contenderent ad victoriam: neque tamen illi a sua consuetudine decedebant, ut aut[q] ab excelso loco, aut ab[r] oppido, discederent. Nostri pede presso propius rivum cum appropinquassent,[s] adversarii patrocinari[t] loco iniquo non desinunt.[u] [c]

30. Erat acies XIII aquilis constituta,[125] quæ lateribus equitatu[v] tegebatur, cum levi armatura millibus sex: præterea auxiliares accedebant prope alterum[w] tantum. Nostra præsidia LXXX cohortibus et VIII millibus equitum.[126] Ita, cum in extrema planitie iniquum in[x] locum nostri appropinquassent, paratus hostis erat superior, ut transeundi superius iter vehementer esset periculosum.[127] Quod cum a Cæsare esset animadversum, ne quid temere culpa sua secus[y] [d] admitteretur, eum locum definire cœpit.[128] Quod cum hominum auribus esset objectum,[z] moleste et acerbe accipiebant, se[a] impediri, quo minus prælium conficere possent.

[b] *Hortabatur.* [c] *Non cessant tueri iniquum locum.* [d] *Perperam.*

---

[m] *ad istud tr. e. pr.* L. sec. Dorv.—[n] *duc.* L. sec. Dorv.—[o] *oppido* Scal. *Mille pass.* desunt Sc. L. pr. Pet.—[p] vulgo deest.—[q] abest Dorv.—[r] Exulat a Leidd.—[s] *accessissent* L. pr.—[t] *a patrocinali* Dorv. *patrocinati* L. sec.—[u] Sic Pet. Sc. L. pr. et Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Scal. &c. *defecerunt* L. sec. Edd. Aldi, Gryph. et aliæ, *discesserant* Dorv. *deserunt* Edd. pp. *defuerunt* Lips.—[v] *equitatus tegebat* L. pr. *equitum* Dorv.—[w] *ad alt.* L. pr. *totidem* L. sec. D. Edd. pp.—[x] deest L. pr. V. ad B. G. IV. 13.—[y] vulgo *sequius. diffinire* Mss. 2. Mox *omnium* legit Gland.—[z] *abj.* L. pr.—[a] abest L. pr.—[b] *effic.* Leidd. D.—

NOTÆ

125 *Erat acies* XIII *aquilis constituta*] Id est, totidem legionibus, sua enim unicuique legioni erat aquila.

126 *Nostra præsidia* LXXX *cohortibus et* VIII *millibus equitum*] Constabant.

127 *Ut transeundi superius iter vehementer esset periculosum*] Manuscripti codices Thuani duo habent: 'Ut transeundum superius iter esset periculosum.'

128 *Eum locum definire cœpit*] Ne quis ultra pergeret.

Hæc mora adversarios alacriores efficiebat, Cæsaris copias timore impediri ad committendum prælium. Ita se efferentes iniquo loco, sui potestatem faciebant,[b] ut magno tamen periculo accessus eorum haberetur. Hic decumani suum locum, cornu dextrum,[129] tenebant, sinistrum tertia et quinta legio itemque cetera auxilia et equitatus.[c] Prælium clamore facto committitur.

31. Hic etsi virtute nostri antecedebant, adversarii se e loco superiore defendebant[d] acerrime, et vehemens fiebat ab utrisque clamor telorumque missu concursus, sic, ut prope nostri[e] diffiderent victoriæ:[130] congressus enim et clamor, quibus rebus[f] maxime hostes conterrentur,[g] in collatu pari erant[h] conditione. Itaque[i] ex utroque genere pugnæ, cum parem virtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu[j] fixa cumulatur, et concidit adversariorum multitudo. Dextrum demonstravimus[k] decumanos cornu tenuisse: qui, etsi erant pauci, tamen propter virtutem magno adversarios timore eorum opera afficiebant,[l] quod a suo loco hostes vehementer premere cœperunt,[131] ut ad subsidium, ne ab latere nostri occuparent,[m 132] legio adversariorum transduci

[c] *et cet. a. equit.* Mss.—[d] vulgo *loco s. defendebantur.*—[e] Abest a L. pr. *differrent* Leidd. D. in quo *victoriam.*—[f] deest Dorv.—[g] Sic Mss. et Edd. opt. non *hostis conterretur.*—[h] *erat* L. pr. Pet.—[i] *Ita* Leidd. Edd. R. M. *pugnæ* abest a Pet. L. pr. Edd. pp. *pugnantium* Gland.—[j] *missus* Mss. 4. *fixorum* L. sec. Dorv.—[k] *ut d.* L. pr. Pet.—[l] *eff.* L. pr.—[m] vulgo *occuparentur.*—[n] *locum* Pet.

NOTÆ

129 *Suum locum, cornu dextrum*] Qui tanquam honorificentiori ipsis dari solebat.

130 *Ut prope nostri diffiderent victoriæ*] Dio propterea fuisse prælium sævissimum ait, quia nullam veniam Pompeiani sperabant, jam cum Afranio capti et rebellantes. Plutarchus vero et Appianus narrant terrorem Cæsaris exercitui incidisse tantum, ut incepta etiam pugna excuti non posset, cujus esset causa desperatio hostis. Cæsar vero post pugnam amicis est confessus, sæpe se pro victoria, in præsentia vero primum pro vita dimicasse, qua etiam suos cædi videns voluit se exuere.

131 *Quod a suo loco hostes vehementer premere cœperunt*] Vulgo *suo loco;* at Manuscripti codices Thuani habent, *a suo loco*, quæ planior oratio.

132 *Ne ab latere nostri occuparent*] Sic ex fide Mss. duorum codicum Thuanorum restituo, quod melius et verius: vulgo *occuparentur.*

cœpta sit ad dextrum. Quæ simul est mota, equitatus Cæsaris sinistrum cornu premere cœpit. At ii eximia virtute prælium facere incipiunt, ut locus[n] in acie ad subsidium veniendi[o] non daretur. Ita, cum clamori esset intermixtus gemitus,[p] gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum mentes timore præpediebat. Hic, ut ait Ennius, 'Pes pede premitur, armis teruntur arma,' adversariosque vehementissime pugnantes nostri agere cœperunt: quibus oppidum fuit subsidio. Ita ipsis Liberalibus[133] fusi fugatique[q] non superfuissent, nisi in eum locum confugissent, ex[r] quo erant egressi. In quo prælio ceciderunt millia hominum circiter XXX, et si quid amplius:[s] præterea Labienus, Attius[t] Varus; quibus occisis utrisque funus est factum: itemque[u] equites Romani, partim ex urbe, partim ex provincia, ad millia III. Nostri desiderati ad hominum mille, partim peditum, partim equitum,[v] saucii ad quingentos.[w] Adversariorum aquilæ sunt ablatæ XIII et signa et fasces: præterea duces belli XVII capti sunt.[134] Hos habuit res exitus.

32. Ex fuga hac cum oppidum Mundam sibi constituissent præsidium, nostri[x] cogebantur necessario eos circumvallare. Ex hostium[y] armis, pro cespite cadavera collocabantur,[135] scuta[z] et pila pro vallo, * insuper occisi, et gladii, et mucrones, et capita hominum ordinata, ad oppidum conver-

Sc. *aciem* L. pr. Pet.—[o] *veniundi.* L. pr. V. ad B. G. III. 6.—[p] *in cœlum clamor interm. et gem.* L. sec. Dorv. *clamor* Pet. L. pr.—[q] *fusis fugatisque* L. sec. D.—[r] *de* L. pr.—[s] desunt L. sec.—[t] *et A.* L. sec. D.—[u] *item* L. pr.—[v] *equitum peditumque* L. sec. D.—[w] desunt Leidd.—[x] *nostrique* L. pr. Pet.—[y] *et collectis h.* Gland.—[z] *scuti* L. pr. *scutum* Edd. R. M. V.—

NOTÆ

133 *Ita ipsis Liberalibus*] Agebantur Liberalia Romæ XVI. kal. Aprilis. Dionysia Plutarchus appellat, quo tempore et Pompeius Magnus ad bellum profectus fertur fuisse.

134 *Præterea duces belli* XVII *capti sunt*] Manuscripti duo codices omittunt. Quod melius puto.

135 *Pro cespite cadavera collocabantur*] Et hoc apud Valerium Maximum VII. 6. Florum, et alios. Quod hic ad Mundam, Appianus dicit factum ad Cordubam. Quod factum est propter lassitudinem militum, qui usque ad vesperam pugnaverant, nec fodere propterea valebant.

sa universa hostium timorem, virtutisque insignia * proposita viderent, et vallo circumcluderentur adversarii. * Ita Galli tragulis jaculisque oppidum ex hostium cadaveribus sunt circumplexi, oppugnare cœperunt. Ex hoc prælio Valerius[b] adolescens Cordubam cum paucis equitibus fugit, Sex. Pompeio, qui Cordubæ fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio,[136] quos equites secum habuit, his, quod habuit secum pecuniæ, distribuit; et oppidanis dixit, 'se de pace 'ad Cæsarem proficisci;' et secunda vigilia ab oppido discessit. Cn. Pompeius autem[c] cum equitibus paucis nonnullisque peditibus, ad navale præsidium parte altera Carteiam[137] contendit, quod oppidum abest a Corduba millia passuum CLXX. Quo cum ad octavum milliarium venisset,[d] P. Calvitius,[e] qui castris antea Pompeii præpositus esset, ejus verbis nuntium mittit, 'cum minus belle haberet,[f] ut 'mitterent lecticam,[138] qua in oppidum deferri possit.'[g] Literis missis, Pompeius Carteiam defertur. Qui illarum partium fautores essent,[139] conveniunt[h] in domum, quo[i] erat delatus, (qui arbitrati sunt clanculum venisse,) ut ab eo, quæ vellet,[j] de bello requirerent. Cum frequentia convenisset, de lectica Pompeius eorum in fidem confugit.

[a] deest in Petav. Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str. *complexi* Pet. L. sec. D. et Edd. pleræque ante Urs. *et opp.* Dorv.—[b] *Falerius* Mss. *Phal.* Edd. pp. Mox vulgo *fugiens*.—[c] deest Mss. et Edd. pp. Dein *cum p. nonnullis equit. ad n.* L. pr.—[d] *perv.* L. pr.—[e] *Caucilius* L. pr. Sc. Pet.—[f] *eum munus belli habere* L. sec. D. *cum habere* L. pr. bene.—[g] Sic Mss. et Edd. pp. non *posset*.—[h] *convenerunt* L. sec.—[i] *in quam* L. pr. *qua* L. sec. D.—[j] vulgo *vellent*.—

NOTÆ

136 *Cognito hoc negotio, &c.*] Mira constructione in nonnullis edd. legitur: 'quos equites, quod pecuniæ secum habuit, eis distribuit.'

137 *Carteiam*] Carteia, teste Livio, in ora oceani sita est, ubi primum e faucibus angustis panditur mare, *Tartessus* dicitur Græcis. Plinius vero 'Cartheia Tartesos a Græcis dicitur,' a flumine cognomine, olim enim, qui Bætis nunc, dicebatur Tartessus, auctore Strabone.

138 *Ut mitterent lecticam*] Vulgo *mitteret*: at non est hic Nominativus verbi quod huic scriptori solitum, pro *mitteretur lectica*, subaud. *a Pompeianis qui in urbe erant*. Sed melius est, si ex fide Ms. Thuani reponatur *mitterent*.

139 *Qui illarum partium fautores essent*] Manuscripti Regii duo et Victorinus unus habent *erant*, quæ planior lectio.

33. Cæsar, ex prælio Munda[k] munitione circumdata, Cordubam venit. Qui ex cæde eo refugerant,[l] pontem occupaverunt.[m] Cum eo esset ventum,[n] convitiari cœperunt,[141] 'nos ex prælio paucos superesse: quo[o] confugeremus?' Ita pugnare cœperunt de ponte.[p] Cæsar flumen transjecit,[142] et castra posuit. Scapula,[143] totius seditionis familiæ et libertinorum caput,[q] [a] ex prælio Cordubam cum venisset, familiam[r] et libertos convocavit, pyram sibi exstruxit,[s] cœnam afferri quam[t] opimam imperavit,[144] item optimis insternendum vestimentis: pecuniam et argentum in præsentia[u] familiæ donavit. Ipse de tempore cœnavit,[v] resinam et nardum identidem sibi infundit.[w] [145] Ita novissimo tempore servum jussit et libertum,[x] qui fuisset ejus[y] concubinus, alterum se jugulare, alterum pyram incendere.

34. Oppidani autem, simul[z] Cæsar castra contra oppidum[a] posuit, discordare cœperunt usque eo, ut clamor in castra

[a] *Qui concitaverat servos et libertinos.*

[k] vulgo deest *Munda. circumdatam* Dorv. *circumdatum* L. sec.—[l] *refugerunt* Pet.—[m] *occuparunt* L. pr. D.—[n] *circumventi essent* L. pr. *conventum ess.* L. sec. *circumventum es.* Pet. D. *convitiare* Dorv. Leidd.—[o] *quos* L. pr. *fuger.* Mss. o.—[p] V. Gland. qui addit *sed. auctor.*—[q] *apud* L. pr. D.—[r] *familias* L. sec. *liberos* L. pr. *Libertinos* Pet.—[s] *instruxit* Ed. Elz.—[t] deest L. sec. D. male. V. ad VIII. 11. statim *insternendam* vulgo.—[u] *quod erat* addit Gland.—[v] abest Pet. Sc. *cœnare* Edd. R. M. V.—[w] *infudit* L. pr. Edd. Vasc. Steph. Gr. post.—[x] *servo j. et liberto* Dorv.—[y] deest L. pr.—[z] *simul ac* L. sec. D. male.

NOTÆ

141 *Convitiari cœperunt, &c.*] Ut fidem facerent incolis se non esse victos, sed victores.

142 *Cæsar flumen transjecit*] Bætim, a quo non est dissita Corduba.

143 *Scapula*] T. Quintii Scapulæ ut totius belli concitatoris meminit Cicero epist. l. IX. ad Dolabellam, item Dio l. XLIII. Is videtur esse qui contra Cassium Longinum Hispaniæ rectorem conjuraverat, ut patet ex lib. de bello Alexandrino, qui propterea Cæsaris iram veritus, totum hoc bellum excitavit.

144 *Cœnam afferri quam opimam imperavit*] Manuscripti duo codices Thuani, Victorinus unus, et pervetustus impressus habent: *Quam optimam*, quam lectionem meliorem esse probat quod sequitur, *item optimis.*

145 *Resinam et nardum identidem sibi infundit*] Manuscripti Regii duo codices, Victorinus unus, et pervetustus impressus habent pro *resina*, *vinum*, quod melius. Plinius l. XIV. refert vina austeriora in aliqua parte Italiæ mitigata esse resina. Nardo vero vel vinum vel unguentum medicatum esse intelligendum est. Horat. 'Nardi parvus onyx Eliciet cadum.'

nostra perveniret fere,[b] inter Cæsarianos et inter[c] Pompeianos. Erant[d] hic legiones, quæ ex perfugis conscriptæ; partim oppidanorum servi, qui erant a Sex. Pompeio manumissi, tunc[e] in Cæsaris adventum descendere cœperunt. Legio XIII. oppidum defendere cœpit: nam, cum jam[f] repugnarent,[g] turres ex parte et murum occuparunt. Denuo legatos ad Cæsarem mittunt,[146] ut sibi legiones subsidio intromitteret.[h] Hoc cum animadverterent homines[i] fugitivi, oppidum incendere cœperunt. Qui superati a nostris sunt interfecti,[j] hominum millia XXII, præterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæsar oppido potitus.[k] Dum hic detinetur, ex prælio quos circummunitos superius demonstravimus, eruptionem fecerunt, et bene multis interfectis,[l] in oppidum sunt redacti.[m]

35. Cæsar Hispalim cum contendisset, legati deprecatum[n] venerunt. Ita cum[o] oppidum sese tueri dixisset, Caninium legatum cum præsidio intromittit. Ipse castra ad oppidum ponit. Erat bene magnum[147] intra Pompeianarum partium[p] præsidium, quod Cæsaris præsidium receptum indignaretur, clam quendam Philonem,[148] illum, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam præsidia Lusitaniam[q] proficiscitur, et Cæcilium Nigrum, hominem barbarum,[r] ad Lenium[s] [149] convenit; qui bene magnam manum Lusitanorum haberet.[t]

—[a] *id op.* L. sec. Edd. qdd.—[b] *quæ f.* L. sec. Edd. R. M. V. Vasc. Steph. et aliæ.—[c] deest Pet. Urs. Edd. qdd.—[d] *erat* L. sec.—[e] *qui* L. pr. D. Edd. pp. *adventu* Dorv.—[f] *c. non* Dorv.—[g] *exp.* L. sec. *repugnaretur eis ex p.* L. pr.—[h] *mitteret* L. pr.—[i] abest Dorv. *nomine* Pet. L. pr.—[j] *a n. s. et int.* L. sec. Dorv. Edd. qdd.—[k] *potitur* L. pr. bene dein *dist.* Edd. Vasc. Gr. post. Steph. et aliæ male. V. ad B. C. III. 18. *ex* abest L. pr.—[l] *multi interfecti* L. sec. D. Edd. R. M. V.—[m] V. ad c. 15.—[n] *deprecati* Dorv.—[o] *tum* Pet.—[p] vulgo *Pompeianas partes* et *indignabatur.*—[q] vulgo *in L.*—[r] Sic Gland. Man. qdd. Mss. *nomine barbarum* Edd. qdd. *barbaro* L. pr. D.—[s] *Lennium* Mss. et Edd. pp.—[t] *habe-*

NOTÆ

146 *Denuo legatos ad Cæsarem mittunt*] Oppidani.

147 *Erat bene magnum, &c.*] Hæc locutio nostro scriptori placet. Quod ejus arguit infantiam.

148 *Clam quendam Philonem*] Supplendum *mittit.*

149 *Lenium*] Lenius est oppidi nomen Hispaniæ.

Rursus in Hispalim oppidum denuo noctu per murum recipitur; præsidium vigilesque[u] jugulant, portas præcludunt, de integro pugnare cœperunt.

36. Dum hæc geruntur, legati Carteienses renuntiarunt,[v] quod Pompeium in potestatem[w] haberent. Quod ante Cæsari portas præclusissent, illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispali pugnare nullo[x] tempore desistebant.[150] Quod Cæsar cum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut[y] homines perditi incenderent et mœnia delerent, ita consilio habito noctu,[151] patitur Lusitanos eruptionem facere: id quod consulto non existimabant fieri. Ita erumpendo[z] naves, quæ ad Bætim flumen fuissent,[a] incendunt. Nostri dum incendio detinentur, illi profugiunt, et ab equitibus conciduntur. Quo facto, oppido recuperato, Astam[b] iter facere cœpit,[152] ex qua civitate legati ad deditionem venerunt,[153] Mundensesque,[c] qui ex prælio in oppidum confugerant, cum diutius circumsiderentur,[d] bene multi deditionem faciunt, et, cum essent in legionem distributi, conjurant inter se,[e] ut noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent: illi cædem in castris administrarent.[154] Hac re cognita, insequenti nocte vigilia tertia tessera[f] data,[155] extra vallum omnes[g] sunt concisi.[156]

bat Dorv.—[u] *que* abest L. pr. Pet. D. *jugularunt* Edd. Dav. aliæque recentiores, male.—[v] *renunciaverunt* Mss. et Edd. qdd.—[w] *potestate* Edd. qdd. contra Mss. V. ad B. C. I. 25.—[x] *illo* L. sec. vulgo *Hispalim opp.*—[y] abest Pet.—[z] vulgo *irrump.* —[a] *fuerant* Dorv.—[b] *Hastam* Mss. et Edd. pp. *interim* L. pr.—[c] *que* abest Mss. 2. *qui* deest L. pr.—[d] *circumsed.* Pet. L. pr. D. Edd. pp.—[e] *sese* L. sec. Edd. Vett.—[f] *tessara* L. pr.—[g] *homines* Dorv.—[h] vulgo *Mundenses d. Cæs.* et

NOTÆ

150 *Lusitani Hispali pugnare nullo tempore desistebant*] Vulgo *Hispalim oppugnare;* at emendandum est ex fide Manuscriptorum duorum Thuanorum codicum, *Hispali pugnare.* Quæ genuina est lectio. Nec enim illis oppugnanda fuit urbs quam occupabant.

151 *Ita consilio habito noctu*] Nonnullius enim res erat consilii, an urbs esset obsidenda, an ejus obsidio omittenda. Post *habito* forsan debet esse virgula, non post *noctu.*

152 *Astam iter facere cœpit*] De qua supra.

153 *Ex qua civitate legati ad deditionem venerunt*] Faciendam.

154 *Illi cædem in castris administrarent*] Qui deditionem fecerant, et in legionem erant distributi.

155 *Tessera data*] Qua dignosceret

37. Carteienses[h] duces, dum Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, propter Pompeium dissentire cœperunt. Pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat, pars, qui Pompeianarum partium fautores essent. Seditione concitata, portas[i] occupant: cædes fit magna: saucius Pompeius naves XX[j] occupat longas, et profugit. Didius,[157] qui Gadibus classi præfuisset,[k] (ad quem simul nuntius allatus est, confestim sequi cœpit: partim peditatus et equitatus ad persequendum celeriter iter faciebant:) item[l] quarto die, navigatione confecta,[m] consequitur eos. Quod imparati a Carteia profecti[158] sine aqua fuissent,[n] ad terram[o] applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit,[p] naves incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit, et locum quendam munitum natura occupat.

38. Equites et cohortes, quæ ad persequendum missæ essent, speculatoribus ante missis certiores fiunt: diem[q] et noctem iter faciunt. Pompeius humero et sinistro crure vehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quæ res maxime impediebat. Ita lectica a turre, qua esset allatus, in ea ferebatur.[159] Lusitanus more militari, cum a[r] Cæsaris præsidio fuisset conspectus, celeriter equitatu cohortibusque circumcluditur.[s] Erat accessus

dein *quæ propt.*—[i] Ita Gland. Vasc. Gr. post. Steph. Str. Scal. &c. Mss. et Edd. reliquæ *partes.*—[j] Sic Pet. L. pr. Sc. Dorv. Edd. pp. L. sec. XXV. vulgo XXX.—[k] *præfuerat* Dorv. dein vulgo *peditatibus et equitatibus* &c. *faciens.*—[l] *itaque* Gland. *ipse* Heins.—[m] *confestim* Leidd. Sc. Edd. pp. dein vulgo *insequuntur. Qui. qui quidem* Edd. R. M. V. *imperati* Edd. aliquot.—[n] *ne aqua deficeret* Heins.—[o] desunt L. pr. *applicant* abest Dorv.—[p] *classi accurrit* L. pr. sed V. ad B. Afr. c. 39.—[q] *et d.* L. sec.—[r] abest L. pr. Pet. D. Edd. pp. bene.—[s] *circumdatur* L. sec.—[t] deest Pet. Leidd. *ut* Dorv.—[u] *suum præ-*

NOTÆ

quisque suos inter cædem illam faciendam.

156 *Omnes sunt concisi*] Manuscriptus codex Thuanus huc transfert *Carteienses duces.* Vulgo, *omnes sunt concisi Mundenses.*

157 *Didius*] Didius, teste Dione, Varum Pompeianum navali prælio ad Crantiam ante Cæsaris adventum superaverat.

158 *Imparati a Carteia profecti*] Pompeiani.

159 *Ita, lectica a turre, qua esset allatus, in ea ferebatur*] Phrasis Hebraica, pro *qua lectica erat allatus, ea ferebatur ut Lusitanus.* Ms. Regius codex unus habet: 'Qua erat allatus,' quæ lectio planior.

loci difficultas. Nam idcirco, quod[t] propter suos[u] a nostro præsidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura, quem[v] ceperat sibi Pompeius, quamvis magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent, subeunt. In adventu nostri depelluntur telis: quibus cedentibus,[w] cupidius insequebantur adversarii, et confestim[x] tardabant ab accessu. Hoc sæpius facto,[y] animadvertebatur, nostro magno id fieri periculo. Opere circummunire instituit,[160] pari autem et[z] celeri festinatione circummunitiones[a] in jugo dirigunt, ut æquo pede cum adversariis congredi possent. A quibus cum[b] animadversum esset,[161] fuga sibi præsidium capiunt.

39. Pompeius, ut supra demonstravimus, saucius[c] [162] et intorto talo, idcirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo saluti[d] suæ præsidium parare poterat. Cædes a nostris undique administrabatur,[e] exclusa munitione, amissisque auxiliis. Ad convallem autem[f] atque exesum locum, ut in[g] speluncam, Pompeius se occultare cœpit, ut a nostris non facile inveniretur, nisi captivorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Cæsar Gadibus[h] fuisset, Hispalim pridie Id. Aprilis caput allatum[163] et populo datum est in conspectum.[i]

sidium Pet. Dorv. *nostro* abest L. sec.—[v] vulgo deest, et dein *quem vix ac possent, subeuntes.*—[w] *cedentes* L. pr.—[x] *vulneribus confectos* Gland. *tardabantur acc.* Dorv.—[y] *factum* Pet. L. pr. *adverteb.* L. sec.—[z] *ex* L. pr. *celeritate et fest.* Gland.—[a] *circumventos* Dorv.—[b] Gland. *cum id.*—[c] *saucio* Pet. L. pr. D. Edd. Vasc. Gr. post. Steph. Str.—[d] *salutis* Leidd. D. Edd. R. M. V. adi v. 48. Cic. pro L. Man. C. ult.—[e] *administrabantur* L. pr. V. ad B. Civ. III. 94. dein *exclusus a m.* Gland.—[f] deest Pet. Leidd. D. ac delet Gland. *exesumque* L. pr. Sc.—[g] vulgo sine *in.*—[h] *gradiebatur* vulgo.—[i] *con-*

NOTÆ

160 *Opere circummunire instituit*] Pro *instituitur.* Sic loquitur hic auctor suo more.

161 *A quibus cum animadversum esset*] Nempe munitiones in jugo dirigi a Cæsarianis.

162 *Pompeius, ut supra demonstravimus, saucius*] Locum hunc Appianus illustrat: 'Cum et eos,' inquit, 'qui ipsum in lectica portabant desperantes intueretur, veritus, ne ab illis traderetur hostibus, fuga denuo intra scapham ingressus est, pede casu a funibus implicito, dum funem gladio secare nititur, pedis plantam gladio abscidit.'

163 *Caput allatum*] Cn. Pompeii, quod Cæsar tandem humandum curavit.

40. Interfecto Cn. Pompeio adolescente, Didius, quem supra demonstravimus, illa affectus lætitia, proximo[j] se recepit castello, nonnullasque naves ad reficiendum subduxit.[k] Lusitani, qui ex pugna[164] superfuerunt, ad signum[l] se receperunt, et bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones eliciebatur:[m] et sic[n] prope quotidianis pugnis insidias ponunt, et tripartito signa distribuunt. Erant parati, qui naves incenderent, incensisque, qui subsidium repeterent. Ii sic dispositi erant, ut a nullo conspecti[o] omnium ad pugnam contenderent.[p] Ita, cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis, signum a Lusitanis tollitur,[q] naves incenduntur,[r] simulque, qui in castello ad pugnam processerant,[s] eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, a tergo insidiæ clamore sublato circumveniunt. Didius magna cum virtute[165] cum compluribus[t] interficitur: nonnulli[u] ea pugna scaphas, quæ ad littus fuerant, occupant: item complures[v] nando ad naves, quæ in salo fuerunt,[w] se recipiunt: anchoris[x] sublatis, pelagus[y] remis petere cœperunt. Quæ res eorum vitæ subsidio fuit. Lusitani præda potiuntur. Cæsar Gadibus[166] rursus ad Hispalim recurrit.

41. Fabius Maximus,[167] quem ipse ad Mundam ad præsidium oppugnandum reliquerat[168] operibus assiduis, hos-

spectu L. pr. D.—[j] *primo* Sc. *proximus* L. pr.—[k] *subd. et quamvis essent brachium Lus.* L. pr.—[l] *signa* Heins.—[m] vulgo *ejicieb.*—[n] deest Sc. L. pr. D. *si* Pet.—[o] vulgo *conspectu.*—[p] *contendunt* Sc. L. pr.—[q] *attoll.* L. pr.—[r] *succend.* L. sec. D.—[s] *processerunt* Ed. Gryph.—[t] *pluribus* L. pr.—[u] *nonnullique* L. sec. D. *ex ea p.* Gland. *ex p.* Heins. bene.—[v] *nonnulli compl.* L. pr.—[w] *fuerant* Dorv.—[x] *anchorisque* L. sec.—[y] *pelagum* Dorv.—[z] deest L. sec. *disc.* L. pr.—

NOTÆ

164 *Lusitani, qui ex pugna*] Supple *tumultuaria ad Hispalim commissa superfuerunt.*

165 *Didius magna cum virtute*] Pugnans.

166 *Cæsar Gadibus*] Templum Herculis omnibus donariis spoliaverat, ut inde pecuniam posset conficere.

167 *Fabius Maximus*] Is est qui cum Q. Pedio regebat Hispaniam.

168 *Quem ipse ad Mundam ad præsidium oppugnandum reliquerat*] Manifestum mendum, quod ex fide Ms. Victorini et pervetusti impressi co-

tesque circum sese interclusi, inter[z] se decernere, facta cæde bene magna, * eruptionem[a] faciunt.[169] Nostri[b] ad oppidum recuperandum occasionem non prætermittunt et reliquos vivos[c] capiunt, XIV millia,[d] ac deinde Ursaonem proficiscuntur: quod oppidum magna munitione continebatur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam natura editus,[e] ab oppugnando hoste abverteret.[170] Huc[f] accedebat, ut aqua, præterquam in ipso oppido Munda, circumcirca nusquam reperiretur propius millia passuum octo. Quæ res magno erat adjumento oppidanis. Tum præterea accedebat, ut agger materiesque, unde solitæ sunt turres agi, propius millia passuum VI non reperiebantur. Ac[g] Pompeius, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem[h] circum oppidum succisam intro[i] congessit. Ita necessario deducebantur[j] nostri, ut a Munda, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent.

42. Dum hæc ad Mundam geruntur et Ursaonem, Cæsar, cum a[k] Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, concione advocata, commemorat,[l] 'initio quæsturæ suæ[171] 'eam provinciam ex omnibus provinciis peculiarem sibi[172]

[a] deest *er.* Mss. cunctis.—[b] *Magna n. ad r. occasione non pr. pugnare* Dorv.—[c] *viros* L. sec. D. inepte. V. ad VII. 11.—[d] desunt vulgo.—[e] *ad opp. aditus* Dorv. *aditus* L. pr. *ad aditus opp.* L. sec.—[f] Sic Pet. et Edd. Vasc. Steph. Gr. post. *Hoc acciderat* Mss. nonnulli et Edd. aliæ. *Accideret* L. pr. Sc. dein vulgo *quod a. p. i. i. o. non erat: nam c. rivus n. reperiebatur.*—[g] *at* L. sec. *ut* Dorv.—[h] *materiam* L. sec. D.—[i] *intra* L. pr.—[j] *diduc.* L. pr. et Edd. pp. aliæque. *adduc.* Gland.—[k] deest a L. pr. Edd. R. M. V. *ad* abest Pet. D. *ab Hispali Gadibus* L. pr.—[l] *commemoravit* Edd. pp. deest L. pr. *explicuit quo*

NOTÆ

dicis emendo: 'Quem ipse ad præsidium oppugnandum reliquerat:' nulla facta Mundæ commemoratione.

169 * *Eruptionem faciunt*] Locus lacunosus.

170 *Ab oppugnando hoste abverteret*] Vulgo, *ad oppugnandum hostem abverteret:* alii codices habent *appeteret.* Utrique mendose.

171 *Initio quæsturæ suæ*] Suetonius narrat quæstori ulteriorem Hispaniam obvenisse, ubi jure dicendo circumivit conventus mandato populi Romani. Plutarchus vero in ejus vita, quæstorem cum Tuberone prætore in Hispaniam profectum, ibique postea præturam gessisse.

172 *Peculiarem sibi*] Quam sibi peculiarem putaret. Quemadmodum Deus in sacris codicibus dicit gentem Hebraicam sibi peculiarem fuisse.

'constituisse,[m] et quæ potuisset eo tempore, beneficia largitum esse. Insequenti[n] prætura ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus imposuisset,[173] a senatu petisse,[o] et eis pecuniis provinciam liberasse: simulque, patrocinio suscepto,[174] multis legationibus[p] ab se in Senatum inductis, simul publicas privatasque causas, multorum inimicitiis susceptis, defendisse: suo item in[q] consulatu absentem, quæ potuisset, commoda provinciæ tribuisse: eorum omnium commodorum esse et immemores et ingratos in se et in Populum Romanum, hoc bello et in[r] præterito tempore cognosse.[s] Vos, jure gentium[t] et civium Romanorum institutis cognitis, more barbarorum, Populi Romani magistratibus sacrosanctis[175] manus semel et sæpius[u] attulistis; et luce clara Cassium[v] [176] in medio foro nefarie interficere voluistis. Vos ita pacem semper odistis, ut nullo tempore legiones desitæ Populi Romani in hac provincia haberi. Apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio concordiam, neque in bello virtutem ullo tempore retinere potuistis. Privatus ex fuga Cn. Pompeius adolescens a vobis receptus, fasces imperiumque sibi arripuit: multis interfectis civibus, auxilia contra Populum Romanum compa-

pacto Pet.—[m] *constituisset* Pet. L. pr. *const. ut eque* L. sec. *potuerat* Dorv.—[n] *insequentem præturam* Edd. R. M. V. *in s. tempore præturæ* Ms. Ciacc. *ins. pr. petunt* Dorv.—[o] *petisset* L. pr.—[p] vulgo *legibus. ad sen.* Dorv.—[q] deest L. pr. Sc. *absenti* Dorv.—[r] abest Pet. L. sec. Dorv. Edd. qdd.—[s] *fas nosse* Dorv. *cognovisse* L. sec. Edd. qdd.—[t] vulgo *gentium inquit.*—[u] vulgo *sæpe*, ac deest *et* ante *luce.*—[v] Sic Ald. Manut. Plant. Scal. et seqq. *captum* Mss. et Edd.

NOTÆ

173 *Ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus imposuisset*] Est hic Q. Metellus Pius bello clarus quod adversus Sertorium gessit, cujus causa fortasse gravia aliquot vectigalia imposuerat, quæ hic a Cæsare commemorantur. Ampliato autem honore suo dicit, cum ex quæstore factus est prætor.

174 *Simulque, patrocinio suscepto*] Hispaniæ provinciæ.

175 *Sacrosanctis*] Sacrosancti erant, quos si quis violasset, morte pœnas pendebat, ut tribuni.

176 *Luce clara Cassium, &c.*] Sexta enim hora Cassius insidiis fuit appetitus, ut legitur in lib. de bello Alexandrino, cujus tamen scriptor Hispanos tantum excusat, quantum hic Cæsar accusat.

'ravit:[w] agros provinciamque[x] vestro impulsu depopulavit.[177] In quo[y] vos victores existimabatis? An, me deleto, non animum advertebatis, decem habere legiones Populum Romanum, quæ non solum[z] vobis obsistere, sed etiam[a] cœlum diruere possent?[178] quarum[b] laudibus et virtute[179] * * *.

reliquæ. Mox vulgo *desint.*—[w] *paravit* Dorv.—[x] vulgo *agros vestramque pr.*—[y] vulgo *quos.*—[z] *modo* L. pr. *resist.* L. sec.—[a] *et* L. pr.—[b] *quorum* Ed. Elz.

NOTÆ

177 *Vestro impulsu depopulavit*] Sic Virgil. Æn. I. 'Non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas.' Item Georg. I. 'populatque ingentem farris acervum Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.'

178 *Sed etiam cœlum diruere possent*] Apud Hispanos qui vel jure vel injuria milites gloriosi dicuntur, aliquid etiam de milite glorioso referre videtur Cæsar.

179 *Quarum laudibus et virtute*] Sic emendandum ex fide manuscriptorum duorum Thuanorum; non *quorum.* Liber est mutilus in fine, et ἀτελής, ut mutilus est in principio. Librorum enim primæ et ultimæ partes patere solent injuriis. Sed ex Plutarcho supplere licet hoc Hispanicum bellum ultimum a Cæsare fuisse gestum, et ex Velleio mense Octobri in urbem revertisse, proximis vero Idibus Martiis occidisse. Sic enim ille: 'Cæsari peractis victoriis suis non plus v mensium principalis quies contigit. Quippe cum mense Octobri in urbem revertisset, Idibus Martiis interemtus est.'

HISTORIÆ
JULII CÆSARIS
FRAGMENTUM
EX V. C.

De quo scias: reperta fuisse ista in Cujacii codice sine ullo nomine; in codice autem eadem Petaviano, sub nomine PETRARCHÆ. : quæ quia videbantur facere ad eum librum ultimum, addere nos hic voluisse.

NAM diuturnitas belli pacem, labor requiem, triumphum victoriæ flagitant; non civiles quidem istæ, sed hostiles illæ, de quibus antea dixeramus. Quo modo autem triumpharet, aut qua ratione quiesceret, de quo scriptum sit, nil actum credens cum quid superesset. Pompeii Magni filii Hispanias occuparant (sequebatur autem illos non quidem patris virtus, sed hominum favor ingens, et paternum nomen) Cneius et Sextus. Sic pro uno duos substituerat fortuna Pompeios. Egeratque Cneius major natu, cui plus industriæ inerat atque consilii, confugiendo in fidem et clientelam omnium Hispaniæ civitatum, precandoque, fortunam suam miserando, patrisque memoriam renovando, ut sibi multum jam licentiæ partum esset. Nec precibus tantum, sed vi etiam congregato exercitu inciperet provinciam vastare; ita ut pedetentim qui favorabiles ab initio fuerant, esse inciperent odiosi. Hunc sibi novissimum belli

actum minime negligendum ratus Cæsar, eo raptim proficiscitur. Duo in hoc iter vix auditu credibilia inciderunt. Nam etiam ab urbe Roma in Hispaniam ulteriorem immensum terræ spatium emensus, IV et XX die pervenit: viatori, ne dicam exercitui, celeritas optanda. Magnum: hoc quod sequitur, majus. Horum siquidem tam paucorum spatio dierum, tam multas inter curas, Poëma scripsit, quod inscripsit Iter, quod illud scilicet in itinere edidisset. Sic Pierides armis inserere, etiam nunquam otiosus esse didicerat. Primo Cæsaris in Hispaniam adventu civitatum motus ingens fuit, undique legati ad eum, undique transfugæ. Jam enim Pompeiani juvenes sive in odium, sive in tædium verti cœperant; etiam ut nulla esset in eis culpa. Mos est tamen antiquus populorum semper novos dominos, novas res optare; etiam fama Cæsaris haud immerito super omnes excreverat: ut universi homines ejus splendore caperentur, cuperentque coram cernere, quem usque adeo mirabilem audiebant. In hoc principio ipso maris in ostio, ubi Oceanus terris illabitur, etiam Mediterraneum hoc pelagus nostrum parit, inter legatos invicem partium hinc Didium, illinc Varum, et ambobus cum ipsa tempestate creatum est. Nec minus a ventis et fluctibus, quam ab hostibus, periculi, atque horroris, dum et hinc hostes sævirent, et illinc sævitiam rabiemque hominum maria coërcerent, utraque classe, bello simul et naufragio laborante, duæ partes, duo maria, duplex furor, duæ elementorum atque hominum procellæ. Per hos dies a Cæsarianis duo pedites capti sunt, qui se servos dicerent. Non licuit in his Cæsari suam consuetudinem servare. Antequam ad eum deducerentur, quod a Cæsariano exercitu transfugissent, recogniti etiam a militibus interfecti sunt. Et tabelliones capti, qui ad Pompeium Cordubæ mittebantur, etiam præcisis illico manibus sunt remissi. Similiter speculator Pompeianus captus, atque occisus est. Credo ego iratos bello milites, et imperatoris sui morum conscios atque clementiæ, hoc remedii genus excogitasse, ne quis faciem ejus videret, ut sic nullus evaderet. Cordubam Pompeii tenebant, Cæsar obsidebat. Illis

tamen absentibus, multis ibi etiam magnis præliis decertatum est. Cumque die quodam ferro et flammis solito etiam gravius pugnaretur, oppidani, ira in furorem versa, hospites qui securi secum jure veteris hospitii morabantur, inspectante Cæsaris exercitu, jugulatos e muris præcipitare, quasi crudelitate non virtute victoria quæreretur, incœperant. Spectaculum miserum atque horrendum. Qua re ex gemitu morientium audita, unus qui ad tutelam muri sub terram in cuniculo erat, exclamavit: Tetrum scelus et immane flagitium, nullaque non barbarie detestandum commisistis absque ulla causa. Nihil enim mali merebantur, qui nihil mali fecerant; qui ad vos vestrasque se aras et focos infausta fiducia contulissent. Jus hospitii sanctum gentibus soli vos sprevistis, atque utinam sprevisse sufficeret. Inhumano illud scelere violastis. Multa quoque in hanc sententiam dixit: quorum verecundia repressi cives ab hospitum cædibus se continuerunt. Sic interdum unius boni viri multos inter malos valuit oratio, etiam inter hostes, etiam suum honorem virtus invenit. Ea res relatu transfugæ in exercitu primum Cæsaris innotuit. Die proximo Tullius quidam, cum Catone quodam Lusitano, legatus ex oppido ad Cæsarem venit. Hujus prima pars orationis fuit optare, ut suus potius felicitate, quam in illius miseria præstitisset. Finis autem fuit se a Pompeio desertos, victos a Cæsare, seque et oppidum dedere, atque orare ut clementiam quam victis gentibus præbuisset, suis civibus non negaret. Multa præter hæc locutus est, quæ scriptorum vitio confusa vix intelligi possunt. Unum illud intelligitur, quod multis ultro citroque dictis tunc deditio non processit. Crescebat, ut fit, in dies obsidio, nec Pompeius expectatam opem aut ferebat aut mittebat obsessis. Quinetiam pro concione dixisse ferebatur; ut quoniam eis auxilio adesse non posset, ipsi noctu etiam beneficio tenebrarum e conspectu hostium evaderent. Quod cum diceret, unum ex astantibus respondisse, ut pugnæ potius quam fugæ signum daret; eumque qui id dixisset, quasi duci ignaviam exprobrasset, neci datum. Hæc quoque res ex * profugis agnita, intus

quoque in oppido angustiæ * ita necesse est, crescebant. Matrona e muro desiliens dixit se cum ancilla sua statuisse transfugere: illam, forte cognito proposito, jugulatam: se fuga præcipiti evasisse. Tabellæ quoque e muris projectæ, sunt inventæ; in quibus sic ad literam scriptum erat, Lucius Munatius Cæsari. Si mihi vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi præstiti, tali virtute, etiam constantia futurum me in te præstabo. Simul et legati, qui prius venerant, ad Cæsarem redierunt. Eorum oratio simplex fuit et aperta, et brevis. Si eis vitam largiretur, se die proximo oppidum dedituros. Quibus Cæsar hoc unum breve respondit; Cæsar sum, fidem præstabo. Sic effectum est ut ante diem XI. Kalendas Mart. oppido potiretur. Id cum Pompeio notum est, deposita spe curaque Cordubæ defendendæ, castrisque motis, abscessit, ac Ucubim oppidum petiit. Ibique convocatis quos sibi fidos arbitrabatur, imperavit; ut summo studio perquirerent, qui ad eum, quive ad Cæsarem proni essent. Quod cum ad se relatum esset, LXIV ex his qui faventes Cæsaris victoriæ dicebantur, quasi Cæsarem amare ingens crimen esset, securi ictos occidit. Reliquos intra oppidum inclusit, * equitibus CXX reclusis custodiis ad Cæsarem transfugerunt. Multa præterea ab ipsis Pompeianis per eosdem dies crudeliter gesta sunt; ceu præsagientibus fati diem sibi instare, et (qui mos ferus est quorundam) inferias sibi præmittere aliena cæde quærentibus. Pompeius hoc tempore magnanimitatem suam, etiam metum Cæsaris simulabat. Inventæ sunt literæ ejus continentes Cæsarem non audere in campum copias educere, suis tironibus diffidentem, qui si copiam æquis in locis aliquando faceret, se rem omnium opinione celerius confecturum, idque se expectare, etiam sperare. Ibat præterea Hispanias ambiendo, ut ipse dicebat, civitates suarum partium conservando. Itaque Hispalim venit, contraque urbem in oliveto castra posuit. Inde alias atque alias adiit. Ad extremum Mundæ substitit, quam supremis cladibus ejus fortuna delegerat. Eo et Cæsar venit, contraque Pompeium castra metatus

est. Pompeius Fausto scripserat: qui quantum datur intelligi, intra oppidum erat: Cæsarem mediam in vallem nolle descendere, quod exercitus sui magna pars tironum esset. Quæ literæ miris modis oppidanorum animos attollebant. Cupide enim spes arripiunt omnes mortales, etiam ea sibi fingunt animis, quæ nec esse nec fieri posse cognoscunt. Tam dulce est non dicam sperare, sed cogitare quæ delectant. Quod enim impossibilia sperentur, non intelligo. Cogitari autem possunt omnia. Dum se sic Pompeius, sic alios solaretur, et ingenti, quantum arbitror, solicitudine agitatus, magna parte noctis structis instaret aciebus; Cæsar, nescio quonam iter acturus, castris egrediebatur. Cui cum status hostium nuntiatus esset, constitit, constituitque aciem. Concursum est magnis hinc inde clamoribus; sed majoribus animis, ineffabilibus odiis atque immensis, pugnatumque acriter ac pertinaciter, et (quod pæne pudendum dixeris humanæ fragilitatis indicium) nusquam Cæsari, aut cum hostibus, aut cum civibus tam anceps eventus, extremove periculo propius res fuit. Usque adeo ut (sicut elegantissime ait Florus) plane videretur nescio quid deliberare fortuna: etiam quid aliud rear, nisi, an amicum suum usque in finem rara etiam sibi prorsus insolita fide comitaretur, an eum extremo jam calle desereret, ad alium transiret. Tantaque hæc fortunæ deliberatio tam diuturna, ut inter moras prælii, neutram in partem inclinante victoria, cum jam veterana illa militum manus tot probata victoriis (Cæsareis oculis insuetum dedecus) sensim retrofugeret, nec quominus palam fugeret, tam virtute quam pudore teneretur. Quod nunquam ante illum diem fecerat, dubitare Cæsar cœperit atque diffidere, etiam solito mœstior ante aciem stare, ita tamen ut nihil idem de solita imperatoria virtute remitteret: immo equo desiliens, et furenti simillimus, primam peditum in aciem evolaret, clamans, increpans, obsecrans atque exhortans. Nec tamen voce et oculis, sed manu et pectore fugam sistens, etiam fugere incipientes in prælium vi retorquens. Tanta denique trepidatio lucis illius fuit, tamque diu ambiguus pugnæ finis, ut cogitasse Cæsarem de extre-

mis, scriptorum plurimi tradiderint; et eo vultu fuisse, quasi jam mortem sibi consciscere cogitaret. Quanquam apud eos, qui prælio interfuerunt, nulla penitus rei hujus est mentio. Et est sane difficile non tantum absentibus, sed præsentibus, diffinire quid quisque secum cogitet. Ego autem haud difficile ad credendum ducar: quod, si de victoria Cæsar timuit, simul et de morte cogitavit. Quando enim, quove animo uni adolescenti terga vertisset is, qui patrem ejus talem virum, qui tot reges, qui tot duces, qui tot populos, non urbium modo, sed regnorum totiens terga sibi vertere coëgisset? Utique igitur si vinci timuit, mori optavit, vincere solitus, non vinci. Sed an vinci timuerit, quis novit? Dicunt tamen etiam, quidam etiam pro comperto afferunt. Tamdiu hæc rerum ambiguitas duravit, donec quinque cohortes hostium a Labieno castris laborantibus directæ, mediamque per aciem properantes fugæ speciem prætenderunt. O fortuna in omni re, ut creditur, potens, sed in bello potentissima! Siquidem Cæsar sive illas vere fugere arbitratus, sive credulitatem simulans ducum sagacissimus; veluti in perfugas impetum fecit, animosque etiam suis addidit, ut fugere hostes rati sequerentur; etiam hostibus demsit, ut dum suos fugere arbitrantur, fugerent. Ita Labienus Cæsaris desertor ac transfuga, suique pristini ducis hostis inexorabilis, cui parare perniciem quærebat, victoriam insperatam, sibi vero mortem peperit; eo enim prælio et ipse concidit, unaque secum Actius Varus, et cum eis XXX millia hominum cecidere. Cecidissent plures nisi tam proximum urbis profugium fuisset. De victoribus ad tria millia hominum cæsi, plures saucii equitum ac peditum. Itaque cum Cæsar muris obsidionem admovisset, agger flebilis, etiam horrendus, de cadaveribus factus est, per quem ad oppugnationem urbis ascenderetur, quæ telis ac mucronibus velut calce compacta invicem cohærebant; murique cujuspiam officium ministrabant. Ite nunc miseri, et civilibus bellis incumbite, dumque aliis invidetis, vos ipsos opprimite. Ecce de vestris cadaveribus superstites oppugnantur. An aliud petitis, an quicquam furoribus etiam

nunc vestris deestur? An vult aliud Labienus tam fervidis insultator? Et alii cecidere tuis instigatibus, Labiene, et tu miser cum aliis cadaver unicum jaces: quamvis et tibi etiam Varo sepulcra facta reperiam. Et quoniam tuis in eo statu vacasse non arbitror, æstimo illa Cæsareæ (tibi quod prorsus indebitæ) fuisse clementiæ: satisque auguror, si sic est, te obstinato, ut eras, animo inhumatum abjici maluisse. Cneius quidem Pompeius et humero et lævo crure saucio inter medias cædes prælio pulsus excessit. Hunc in lectica, quod nec equo, nec vehiculo uti posset, nemorosa avia penetrantem fuga humili et occulta, atque in speluncis latitantem, Cæsonius Cæsaris legatus resistentem adhuc, etiam miseræ spei reliquias refoventem, assecutus ad Lauronem (id est loco nomen) obtruncat; caput ad Cæsarem refertur, talibus assuetum muneribus, non gaudentem. Hujus germanum Sextum Pompeium in Celtiberia abscondisse fortunam tradunt, ne quando scilicet deessent bellis civilibus alimenta. Munda post prælium expugnata quidem a Cæsare, sed ingenti prius sanguinis perfusa diluvio. Per eosdem dies oppugnata rursus Corduba: quæ qualiter defecisset non invenio. Magni ibi motus, ingens in civitate dissensio, parte una ad Cæsarem, altera in contrarium inclinante; cumque esset ad arma discursum, vicit pars quæ Cæsarem colebat, sibique oppidum cessit. De parte adversa duo et viginti millia cecidere, quamvis magnæ urbi civilibus insignis strages. Cæsar Hispali digressus Idibus Aprilis, Gades petiit. Inde rursum Hispalim rediit, ut Hispanas res, velut ultima voluntate, disponeret; quo reversurus amplius non erat. Ibi vero concione advocata, beneficia sua in eam urbem commemoravit et antiqua, etiam nova. In finem eos arguit, tanquam mala pro bonis omni tempore reddidissent, in pace seditiosi, in bello autem ignavi. Quod Cn. Pompeius adolescens, eorum fotus auxilio, cæsis civibus, agros et viciniam vastasset; etiam illic contra se fasces, etiam imperium suscepisset: immo vero contra Populum Romanum, cujus ipse regimen teneret. Quid enim? Crederentne forsitan Hispalenses, Romanos vincere, quod

eorum provinciam populati essent? An extincto Cæsare, qui mortalis esset, non sentirent Romanum populum immortalem, et in præsens decem habere legiones, quæ non tantum Hispalensibus resistere, sed cœlum ipsum diruere sint potentes? Quo in verbo non solum illa inest altitudo, quæ omnibus patet; sed illa etiam occultior, quod in recensendis viribus Romanis, non omnes, sed suas tantum dinumerat legiones, quasi reliquas nullius pretii, et ne memoria quidem dignas censeat. Multa hic historiæ in loco scripta, scriptorum vitio confusa, prætereo ad finem properans. Hic ergo bellorum civilium finis.

Gerardus Joannes Vossius in lib. de Latinis Historicis hoc Fragmentum de bello Hispaniensi Julio Celso adjudicat, quod desumtum sit ex ejus commentariis de vita Julii Cæsaris.

C. JULII CÆSARIS

FRAGMENTA.

C. JULII CÆSARIS

FRAGMENTA.

EX LIBRIS EPISTOLARUM AD M. T. CICERONEM.

CÆSAR IMP. S. D. CICERONI IMP.[1]

Cum Furnium nostrum[2] tantum vidissem, neque loqui neque audire me commode potuisset, cum properarem, atque essem in itinere, præmissis jam legionibus:[3] præterire tamen non potui, quin et scriberem ad te, et illum mitterem, gratiasque agerem:[4] etsi hoc officium et feci sæpe, et sæpius mihi facturus videor: ita de me mereris.[5] In primis a te peto,[6]

NOTÆ

1 *Imperatori*] Quod Cæsar tot et tantis rebus in Gallia gestis se imperatorem ascribat, nihil mirum; quare ab eodem imperator salutetur Cicero, cujus facta militaria obscuriora sunt, non ita sciunt omnes. Hoc autem cognoscimus ex lib. v. epist. ad Atticum ep. 20. ubi scribit se cæso magno hostium qui latrones Cilices erant apud Amanum montem numero, imperatorem fuisse appellatum. Idem testatur Plutarchus in ejus vita. Nec Cæsar tantum Ciceronem imperatorem appellat, sed et Pompeius in epist. ad Ciceronem quæ 12. habetur libri VIII. ad Atticum.

2 *Cum Furnium nostrum, &c.*] Noster dicitur, quia communis utriusque amicus erat. Ex Ciceronis ad Atticum epistolis Cæsarianas partes orto civili bello secutus videtur. Post Cæsaris necem, Planci fuit legatus, quem Plancum per eum reipublicæ studiosum efficere conatus est Cicero.

3 *Præmissis jam legionibus*] Brundisium versus, quo tendebat Pompeius, vel ubi jam erat, quem fugientem Cæsar persequebatur.

4 *Gratiasque agerem*] Quod in Italia remaneas.

5 *Ita de me mereris*] Remanens in Italia scilicet; quod mihi pergratum.

6 *In primis a te peto*] Magnum enim pondus ad ejus partes allaturus vide-

quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim.[7] Ad propositum revertar: festinationi meæ

NOTÆ

batur Cicero consularis, magnæ prudentiæ et ingenii vir, qui rempublicam consul a nefaria Catilinæ conjuratione defenderat, et qui e Cilicia imperator reversus triumphum petebat, præsertim magnis Pompeii obstrictus beneficiis, de quibus sic ipse Cicero in epist. ad Appium, quæ 10. est l. VIII. ad famil. 'Etenim si merita valent: patriam, liberos, salutem, dignitatem, memetipsum mihi per illum restitutum puto.' Sed nec contendebat minus Pompeius Ciceronem ad suas partes adjungere, ut cognoscitur ex epist. 1. l. VII. ad Attic. his verbis: 'Me uterque numerat suum, nisi forte simulat alter (Cæsar); nam Pompeius non dubitat (vere enim judicat) ea quæ de republica nunc sentiat mihi valde probari. Utriusque autem accepi ejusmodi literas eodem tempore quo tuas, ut neuter quemquam omnium pluris facere quam me videretur.' Has autem ille Cicero literas innuit.

7 *Ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim*] Nemo Cicerone melius hunc locum interpretetur, qui sic habet in l. IX. epist. 11. ad Attic. 'Iste omnium turpissimus et sordidissimus qui consularia comitia a prætore ait haberi posse, est idem, qui semper in republica fuit. Itaque mirum hoc illud, quod Cæsar scribit in ea epistola, cujus exemplum ad te misi, se velle uti consilio meo: age esto hoc commune.' *Gratia:* 'ineptum id quidem; sed puto hoc simulat ad quasdam senatorum sententias.' *Dignitate:* 'fortasse sententia consularis. Illud extremum est *ope omnium rerum:* id ego suspicari cœpi tum ex tuis literis, aut hoc ipsum esse, aut non multo secus: nam permagni ejus interest rem ad interregnum non venire. Id assequitur si per prætores consules creantur. Nos autem in libris habemus: Non modo consules a prætoribus, sed ne prætores quidem creari jus esse, idque factum esse nunquam: consules eo non esse jus, quod majus imperium a minore rogari non sit jus. Prætores autem, cum ita rogentur, ut collegæ consulum sint, quorum est majus imperium. Aberit non longe quin hoc a me decerni velit, neque sit contentus Galba, Scævola, Cassio, Antonio. Τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών.' Sed et Ciceronis interpretatio, quia missa ad Atticum omnium illius temporis negotiorum pergnatum nobis obscurior est, 'Ad quos vix tenuis famæ perlabitur aura,' nostra breviter interpretatione illustrabitur. 'Iste omnium turpissimus et sordidissimus,' Lepidus intelligitur, non consularis ille, sed prætor, qui, ut Cæsari assentaretur, licere prætori dicebat habere comitia consularia. Cum enim non mediocriter contenderet Cæsar ut crearentur consules secum facientes, et magnam Senatus partem cum consulibus mare transisse intelligeret, creari consules Romæ cujus potiebatur quoquo modo volebat, et insolitum extraordinariumque factum quam dignissimorum hominum in Italia remanentium auctoritate comprobari, quos inter erat Lepidus prætor, quos inter et Cicero, cujus quidem consilio uti dicit ipse Cicero commune esse cum aliis. Potuit enim uti Cæsar Ciceronis consilio et aliorum in Italia remanentium. Mea gratia, inquit Cicero, uti ineptum est, quæ nunc

brevitatique literarum ignosces: reliqua ex Furnio cognosces. Vale. *Ex Cic. ad Attic.* 9, 6.

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S.

Recte auguraris[8] de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil a me abesse longius crudelitate: atque ego cum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum, meum factum probari abs te, triumpho gaudio: neque illud me movet, quod ii, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent,[9] nihil enim malo, quam et me mei similem[10] esse,

NOTÆ

perexigua est, cum Cæsar unus nunc gratia polleat. Dignitate uti potest mea, cum sim vir consularis. Sed ope omnium rerum uti cum vult, suspicor aut esse hanc aut non multo diversam sententiam, ut idem sentiam quod Lepidus, et concedam fieri posse consules in iis comitiis, ubi sit tantum prætor. Vehementer enim pertimescit, ne res ad interregnum veniat, quod fieri ordinariis magistratibus absentibus solet. Tunc enim ab interrege consul fiebat, qui forte consul fuisset factus ipsi iniquior. Nos autem in libris auguralibus scriptum legimus non id licere fieri. Quod si vult tamen fieri Cæsar, forte a me qui sum augur, voluerit creari consulem, ut non sit contentus Galba, qui eo tempore erat ejus legatus, ut legitur in l. III. de bello Gallico, neque Scævola, neque Q. Cassio et M. Antonio tribunis, qui se totos illius libidini addixerant. Tunc præoptem ima dehiscat terra mihi. Et revera Cæsar dictator a M. Lepido dictus est prætore, ut in l. II. de bello civili legimus; quo facto, interregno obviam itum fuit. Cicero tamen contra animi sui sententiam sic rescribit ad Cæsarem in epist. ad Attic. IX. 19. 'Ut legi tuas literas quas ab Furnio nostro acceperam, quibus mecum agebas ut ad urbem essem, te velle uti consilio et dignitate mea, minus sum admiratus: de gratia et de ope quid significares, mecum ipse quærebam: spe tamen deducebar ad eam cogitationem, ut te pro tua admirabili ac singulari sapientia de otio, de pace, de concordia civium agi velle arbitrarer, et ad eam rationem existimabam satis aptam esse et naturam et personam meam.'

8 *Recte auguraris, &c.*] Hanc Cæsaris epistolam Ciceroni ipsi acceptam referimus, qui eam ad se a Cæsare missam, ipse rursus Attico missam his verbis prosequitur: 'Cum quid scriberem ad te nihil haberem, tamen ne quem diem intermitterem has dedi literas. Ad VII Kalend. Cæsarem Sinuessæ mansurum nuntiabant. Ab eo mihi literæ redditæ sunt, quibus jam opes meas, non ut in superioribus literis, opem expectat, cum ejus clementiam Corfiniensem collaudavissem, rescripsit hoc exemplo.' Clementiam Corfiniensem appellat, qua apud Corfinium Italiæ oppidum erga Domitium, Vibullium et alios usus fuerat, ut in libro I. de bello civili legitur.

9 *Ut mihi rursus bellum inferrent*] Quod fecerunt Domitius Massiliæ et in Thessalia, Vibullius in Hispania.

10 *Mei similem*] Clementem.

et illos sui.[11] Tu velim mihi ad urbem præsto sis, ut tuis consiliis atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse jucundius, hanc adeo habeo gratiam[12] illi: neque enim aliter facere potuit:[13] tanta ejus humanitas, is sensus, ea in me est benevolentia. Vale. *Ex Cic. ad Attic.* 9, 16.

Reperitur et apud Jul. Celsum p. 186. Porro cf. C. I, 23. 84. et Cic. ad Attic. 10, 4.

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S.

Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum judicaram, tamen permotus hominum fama,[14] scribendum ad te existimavi, et pro nostra benevolentia petendum,[15] ne quo progredereris proclinata jam re,[16] qua integra[17] etiam progrediendum tibi non existimasses:[18] namque et amicitiæ graviorem injuriam feceris,[19] et tibi minus commode consulueris,[20] si non fortunæ obsecutus videbere[21] (omnia enim secundissima nobis,[22] adversissima illis[23] accidisse videntur) nec causam

NOTÆ

11 *Illos sui*] Similes, nempe pertinaces et ingratos.

12 *Hanc adeo habeo gratiam*] Dolabellæ tuo genero, quod tu mihi ad urbem præsto fueris, ejus consilio usus.

13 *Neque enim aliter facere potuit*] Quin tibi id suadeat. Et hoc est quod alibi commemorat Cicero Cæsarem simulare.

14 *Permotus hominum fama*] Quæ percrebrescit, te ad Pompeium transire velle.

15 *Et pro nostra benevolentia petendum*] Erant enim inter se amici, ipseque Quintus hujus frater legatus fuerat Cæsaris in Gallia.

16 *Proclinata jam re*] Expulso nempe ex Italia Pompeio, sic epist. ad Famil. II. 26. scribit Cœlio: 'Illud miror adduci potuisse te, qui me penitus nosse deberes, ut me existimares tam improvidum qui ab excitata fortuna (Cæsaris) ad inclinatam, et prope jacentem desciscerem (Pompeii).' Nec frustra Cæsar et Cœlius de Cicerone crediderunt, et hominem penitus noverant; descivit enim.

17 *Qua integra*] Ante incommodum Corfinii et Brundisii acceptum.

18 *Non existimasses*] Cum nullam partem belli susceperis.

19 *Namque et amicitiæ graviorem injuriam feceris*] Si ad meos inimicos concesseris.

20 *Et tibi minus commode consulueris*] Si me discessu tuo irritaveris.

21 *Si non fortunæ obsecutus videbere*] Remanens in Italia, Pompeio mare transeunte.

22 *Secundissima nobis*] Nam et Pompeium ex Italia expulimus, quam totam tenemus.

23 *Adversissima illis*] Pompeianis, qui a me pulsi sunt.

secutus, (eadem enim tum fuit, cum ab eorum consiliis abesse judicasti,)[24] sed meum aliquod factum condemnasse:[25] quo mihi gravius abs te nihil accidere potest: quod ne facias, pro jure nostræ amicitiæ a te peto. Postremo, quid viro bono et quieto et bono civi magis convenit, quam abesse a civilibus controversiis? quod nonnulli cum probarent, periculi causa sequi non potuerunt;[26] tu, explorato et vitæ meæ testimonio, et amicitiæ judicio, neque tutius, neque honestius reperies quicquam, quam ab omni contentione abesse. XV. Kal. Mai. ex itinere.[27] Vale. *Ex Cic. ad Attic.* 10, 8.

V. et ep. ad Att. 10, 9.

M. Orfium quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel Leptæ legatum:[28] si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex Cic. ad Fam.* 7, 5.

Turnebus *vel Leptæ delega;* Lambinus *vel Leptæ delegabo.* Rutgersius V. L. 1, 5. *vel Leptide legatum.*

NOTÆ

24 *Cum ab eorum consiliis abesse judicasti*] Nec enim nisi amisso Corfinio Pompeius Ciceronem sui consilii certiorem fecit, ut legimus in epist. ad Attic. IX. 2.

25 *Sed meum aliquod factum condemnasse*] Vehementer quidem condemnat in epist. ad Attic. VII. 10. his verbis: 'O hominem amentem et miserum (Cæsarem) qui ne umbram quidem unquam τοῦ καλοῦ viderit. Atque hæc ait omnia facere se dignitatis causa. Ubi est autem dignitas, nisi ubi est honestas? Num igitur honestum habere exercitum nullo publico consilio? occupare urbes civium, quo facilior sit aditus ad patriam.' Et paulo infra: 'Malim mori millies, quam semel illiusmodi quicquam cogitare. Quid, si tu velis, inquis? Age quis est cui velle non liceat. Sed ego hoc ipsum velle miserius esse duco quam in crucem tolli. Una res est ea miserior, adipisci quod ita volueris.'

26 *Periculi causa sequi non potuerunt*] Sic Cicero in epist. VIII. 23. ait: 'Periculum in utriusque iracundia positum est.'

27 *Ex itinere*] In Hispaniam.

28 *M. Orfium quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel Leptæ legatum, &c.*] Totus hic locus, quia depravatus, obscurior est. Alii legunt *Furium*, alii *Rufum, Ircium, Lesinum, Ithium, Uficium, Urfivium, Curtium.* Sed parvus est, si hic tantum sit, error. Lepta amicus erat Ciceronis, qui ejus in Cilicia bellum facientis præfectus fabrum fuit, ut cognoscimus ex epist. ad Famil. III. 7. cujusque adeo opera usus est multis in gravissimis rebus. Mittebat enim eum aliquando ad Pompeium. Sed non is erat, qui legatos habere posset. Nec enim erat imperator, nec de eorum numero, quibus legati attribuebantur. Alii ergo, ut Gruterus, legunt: *vel hunc Leptæ delega.* Jocus porro est Cæsaris, qui Ciceroni pro-

Neque pro cauto ac diligente se castris continuit.[29] *Ex Charis. l.* I. *col.* 101. *edit. Putschii.*

Quid quæris, quid Cæsar ad me scripserit? Quod sæpe,[30] gratissimum sibi esse, quod quierim: oratque in eo ut perseverem. *Ex Cic. ad Attic.* 8, 11.

De tribunatu quod scribis,[31] ego vero nominatim petivi Curtio, et mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit. *Ex Cic. ad Quintum fr.* 3, 1, 3.

Quod quidem propemodum videor[32] ex Cæsaris literis ipsius voluntate facere posse: qui negat neque honestius neque tutius mihi quicquam esse, quam ab omni contentione abesse. *Ex Cic. ad Attic.* 10, 9.

Cæsar mihi ignoscit per literas, quod non venerim,[33] seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior, quod scribit, secum Tullium et Servium questos esse, quia

NOTÆ

mittit se ad maxima exercitus munera evecturum quoscumque sibi commendasset.' Nihil vero majus quam si devictæ a se Galliæ regem illum sit effecturus, quem sibi recenter commendaverat. Petrus Victorius suspicatur omnem loci obscuritatem nasci ex rei ipsius ignoratione; quod si historiam illius negotii teneremus, omnia plana fore, et in verbis nullam maculam esse intellectum iri. Sebastianus Corradus scribit quicumque epistolas ad Quintum fratrem viderit, collecturum esse legendum *Curtium.* Paulus vero Manutius legendum esse credit *leg.* 3^{æ} *legatum.* Fortasse enim librarium scripsisse *leg.t*^{æ} pro *legionis tertiæ*, quod deinde is qui legebat, cum non intelligeret, ex duabus dictionibus unam fecisse et scripsisse *Leptæ*, quod nomen passim in epistolis Ciceronis legitur.

29 *Neque pro cauto ac diligente se castris continuit*] Ut cautum ac diligentem decuit. Sic lib. v. de bello Gallico, de Dumnorige: 'Nihil hunc se absente pro sano facturum arbitratus.'

30 *Quid quæris, quid Cæsar ad me scripserit? Quod sæpe*] Id quod sæpe scripsit. Laborabat enim, veritus ne Cicero faceret quod placere ipsi sciebat. Libido enim adversus Cæsarem, metus pro Cæsare suadebat.

31 *De tribunatu quod scribis, &c.*] Is est quem Sebastianus Corradus pro M. Furio legit in epist. ad Famil. VII. 5. Galliæ regem a Cæsare faciendum, vel Leptæ legatum, cui Cæsar paratum esse tribunatum propter Ciceronis commendationem rescribit. Eo enim tempore non a Populo Rom. sed ab imperatore tribunatus dabantur.

32 *Quod quidem propemodum videor, &c.*] De petenda Melita scribit, dum quid in Hispania futurum sit, sciatur. Sed non expectato belli Hispanici eventu, statim atque Cæsar est in Hispaniam profectus, in Græciam ad Pompeium transiit.

33 *Cæsar mihi ignoscit per literas, quod non venerim*] In urbem. Quod volebat.

non idem sibi quod mihi remisisset:[34]—sed tamen exemplum misi ad te Cæsaris literarum. *Ex Cic. ad Attic.* 10, 3.

Sestius apud me fuit[35] et Theopompus, pridie venisse a Cæsare narrabat literas:[36] hoc scribere,[37] sibi certum esse Romæ manere: causamque eam ascribere, quæ erat in epistola, ne se absente leges suæ[38] negligerentur, sicut esset neglecta sumtuaria.[39] *Ex Cic. ad Attic.* 13, 7.

Conf. de lege sumtuaria Sueton. Jul. cap. 43. et Cic. ad fam. 9, 15.

Sed heus tu, celari videor[40] a te, quomodonam, mi frater, de nostris versibus Cæsar? Nam primum librum se legisse scripsit ad me ante: et prima, sic, ut neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quendam locum ῥαθυμώτερα, hoc enim utitur verbo, etc. *Ex Cic. ad Quintum fr.* 2, 16.

Ex Britannia Cæsar ad me Kal. Sept. dedit literas, quas

NOTÆ

34 *Quia non idem sibi quod mihi remisisset*] Ut deliberarent. Quod non remittebat, quia quod consilium caperent, ut viliores et minus ad suas partes momentum allaturi, laborabat minus. Itaque Tullus non dubitavit in senatum venire obsecutus Cæsari, ut testatur in epistolis ad Attic. Cicero.

35 *Sestius apud me fuit*] Is est pro quo Ciceronis extat oratio.

36 *Et Theopompus, pridie venisse a Cæsare narrabat literas*] Erat, ut videtur, Cæsaris familiaris, ad quem de tantis rebus scribebat literas, et Ciceronis amicus, ad quem Cæsaris consilia deferebat. Is mihi videtur esse qui fabulas collegerat, cujus gratia Cnidiis Cæsar immunitatem dedit, teste Plutarcho in ejus vita.

37 *Hoc scribere*] Cæsarem.

38 *Leges suæ*] Quas paulo ante tulerat quam in Hispania contra filios Pompeii proficisceretur.

39 *Sicut esset neglecta sumtuaria*] Quæ sumtus civium moderabatur. De qua sic Suetonius in Cæsare cap. 43. 'Legem præcipue Sumtuariam exercuit, dispositis circa Macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent, deportarentque ad se submissis nonnunquam lictoribus atque militibus, qui si qua custodes fefellissent, jam apposita a triclinio auferrent.' Atque ut intelligatur, absente Cæsare, ejus Sumtuariam Legem negligi solitam, Cicero epist. ad Famil. IX. 15. sic scribit: 'Quamdiu hic erit hic noster præfectus moribus (Cæsar), parebo auctoritati tuæ; cum vero abierit, ad fungos me tuos conferam.' Legis enim Sumtuariæ inter capita forte scriptum erat, ne quis vesceretur fungis. Lege Macrobium de Lege Sumtuaria, lib. III. Saturnalium, et Dionem lib. XLIII. qui dicit Cæsarem fuisse præfectum moribus, non censorem, antequam contra filios Pompeii in Hispaniam proficisceretur.

40 *Sed heus tu, celari videor, &c.*] Quibus de versibus verba faciat, incertum est. Sed ii videntur esse qui ex Græco quodam poëmate in Lati-

ego accepi A. D. IV. Kal. Octob.[41] satis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer, quod a te nullas acceperim, scribit, se sine te fuisse, cum ad mare accesserit, etc. *Ex Cic. ad Quintum fratr.* 3, 1.

Cum hanc jam epistolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt A. D. XI. Kal. Sept. vicesimo die.[42] O me solicitum! quantum ego dolui in Cæsaris suavissimis literis! sed quo erant suaviores, eo majorem dolorem illius ille casus afferebat.[43] *Ex Cic. ad Quintum fr.* 3, 1, 5.

EX EPISTOLIS AD C. OPPIUM ET BALBUM CORNELIUM.

CÆSAR OPPIO ET CORNELIO[44] S.

Gaudeo mehercule vos significare literis, quam valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta:[45] consilio vestro utar libenter, et hoc libentius, quod me sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me præberem, et Pompeium, darem operam, ut reconciliarem. Tentemus hoc modo, si possumus omnium voluntates recuperare et diuturna victoria uti: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt,[46] neque victoriam diutius tenere, præter unum L. Syllam, quem imitaturus non sum:[47] hæc nova sit ratio vin-

NOTÆ

nam orationem conversi sunt, qualia sunt Arati Phænomena quæ in manibus habemus a Cicerone condita.

41 *A. D.* IV. *Kal. Octob.*] Id est, XXVIII. Septembris.

42 *Vicesimo die*] Postquam se viæ mandaverant.

43 *Eo majorem dolorem illius ille casus afferebat*] Casum illum arbitror fuisse decessum filiæ Juliæ, de quo ex Britannia reversus nuntium accepit, quoque rerum Romanarum fuit immutata facies.

44 *Oppio et Cornelio*] Oppius erat amicus Cæsaris, cui et VIII. liber de bello Gallico et ceteri qui negantur esse Cæsaris, assignantur. Cornelius vero is est Balbus Gaditanus, de quo supra. Ambo res ejus curabant, ut intelligitur ex A. Gellio XVII. 9.

45 *Quæ apud Corfinium sunt gesta*] Clementer. Vide lib. I. de bello civili. Balbus ipse Ciceroni in eandem sententiam scribit his verbis: 'Factum Cæsaris de Corfinio totum me probaturum scito, et quomodo in hujusmodi re commodius cadere non potuit quam ut res sine sanguine conficeret.'

46 *Quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt*] Ut Cinna et Marius.

47 *Præter unum L. Syllam, quem imitaturus non sum*] Nolebat imitari, quia oderat, ejus sævitiam expertus.

cendi; ut misericordia et liberalitate nos muniamus: id quemadmodum fieri possit, non nulla mihi in mentem veniunt, et multa reperiri possunt. De his rebus, rogo vos, ut cogitationem suscipiatis.[48] Cn. Magium, Pompeii præfectum, deprehendi:[49] scilicet meo instituto usus sum, et eum statim missum feci. Jam duo præfecti fabrum Pompeii in meam potestatem venerunt,[50] et a me missi sunt: si volent grati esse, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus, quam iis,[51] qui et illi et mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificiis effectum est,[52] ut resp. in hunc statum perveniret. *Ex Cic. ad Attic.* 9, 8.

Cf. C. I. 23. 24. Mentio quoque hujus epistolæ fit apud Celsum p. 187.

CÆSAR OPPIO ET CORNELIO S.

A. D. VII. Id. Mart.[53] Brundusium veni: ad murum castra posui. Pompeius est Brundusii: misit ad me Cn. Magium de pace. Quæ visa sunt, respondi:[54] hoc vos statim scire volui. Cum in spem venero, de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam. *Ex Cic. ad Attic.* 9, 13.

Habet et Celsus p. 188.

De Cæsare fugerat me ad te scribere.[a] Video enim, quas

[a] *Oblitus eram ad te scribere.*

NOTÆ

48 *De his rebus, rogo vos, ut cogitationem suscipiatis*] Reperiendis quæ nondum quisquam repererat.

49 *Cn. Magium, Pompeii præfectum, deprehendi*] Intellige *fabrum.* Sic enim appellat lib. I. de bello civili.

50 *Jam duo præfecti fabrum Pompeii in meam potestatem venerunt*] Cn. Magius et L. Vibullius Rufus, qui lib. III. de bello civili dicitur præfectus Pompeii, tametsi *fabrum* non addiderit; ut neque hic Cn. Magium præfectum fabrum dicit, sed præfectum tantum.

51 *Quam iis*] Marcellis et eorum similibus.

52 *Effectum est*] Ab iis enim depravatus est Pompeius, et abalienatus a Cæsare.

53 *A. D.* VII. *Id. Mart.*] VII. Februarii.

54 *Misit ad me Cn. Magium de pace. Quæ visa sunt, respondi*] Scribit tamen idem Cæsar lib. I. de bello civili, a se quidem missum, sed a Pompeio non remissum. Utrumque tamen factum hoc modo potest conciliari. Misit primum Pompeius Cn. Magium ad Cæsarem. Cæsar, quæ sunt visa, respondit, misitque ad Pompeium qui responsa ferret eundem Magium, quem et reversurum esse expectabat. Sed Pompeius, quia Cæsaris responsa non placebant, Cn. Magium ad Cæsarem non remisit.

tu literas expectaris. Sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat et mea, et Balbi, totum sibi aqua madidum redditum esse:[55] ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam:[56] sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad quæ rescripsit his verbis: 'De Cicerone video te quiddam scripsisse, quod 'ego non intellexi: quantum autem conjectura consequebar, 'id erat hujusmodi, ut magis optandum, quam sperandum 'putarem.' Itaque postea misi ad Cæsarem eodem illo exemplo literas. Jocum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus, etc. *Ex Cic. ad Quintum fr.* 2, 12.

Libri sunt epistolarum C. Cæsaris[57] ad C. Oppium et Balbum Cornelium, qui res ejus absentis curabant. In his epistolis quibusdam in locis inveniuntur literæ singulariæ, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas incondite: nam verba ex his literis confici nulla possunt. Erat autem conventum inter eos clandestinum, de commutando situ literarum, ut inscriptio quidem alia aliæ locum et nomen teneret: sed in legendo locus cuique suus et potestas restitueretur,—est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta literarum significatione epistolarum C. Cæsaris scriptarum. *Ex Gellio* 17, 9.

Steganographiæ hoc specimen est, a qua differt prorsus tachygraphia, quæ in notis Tironis et Senecæ spectatur. Opus Probi Grammatici, de quo hic sermo, non confundendum est cum ejus libello *de notis Romanorum*, qui ævum tulit.

EX EPISTOLA AD Q. PEDIUM.

CÆSAR Q. PEDIO S.

Pompeius se oppido tenet:[58] nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum et multorum dierum, propter

NOTÆ

55 *Totum sibi aqua madidum redditum esse*] Vel imbris vel fluminis in quod tabellarius fortuito deciderit.

56 *Ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam*] Obliterata enim madore fuerat.

57 *Libri sunt epistolarum C. Cæsaris, &c.*] Et epistolæ Cæsaris et Probi Grammatici commentarii uno fato perierunt.

58 *Pompeius se oppido tenet*] Brundisio.

altitudinem maris:[59] sed tamen nihil est, quod potius faciamus: ab utroque portus cornu moles jacimus, ut aut illum quam primum transjicere, quod habet Brundusii copiarum, cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex Cic. ad Attic.* 9, 14.

Cf. Julium Celsum p. 188.

EX EPISTOLA AD PISONEM.

Locellum tibi signatum remisi.[60] *Ex Char. lib.* I. *col.* 60.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD ANTONIUM.

Nam ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se literarum, in quibus erat, se audivisse Catonem et L. Metellum in Italiam venisse,[61] Romæ ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset: deque eo vehementius erat scriptum. *Ex Cic. ad Attic.* 11, 7.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD SERVILIUM.

P. Servilius pater[62] ex literis, quas sibi a Cæsare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum fecisse, quod de sua voluntate erga Cæsarem humanissime diligentissimeque locutus esses. *Ex Cic. ad Quintum fr.* 3, 1, 6.

NOTÆ

59 *Conamur opus magnum et multorum dierum, propter altitudinem maris*] Hoc est quod ait Lucanus: 'Cedit in immensum cassus labor, omnia pontus Haurit saxa vorax, montesque immiscet arenis.'

60 *Locellum tibi signatum remisi*] Diminutivum nomen a loculo quo conditur pecunia. Hujus materia erat vel lignum vel ebur, vel aliud quidpiam. Obsignabantur autem omnia vasa quibus pretiosæ res continebantur, ut dolia, arcæ, &c. ne paterent hominum præsertim servorum insidiis.

61 *Se audivisse Catonem et L. Metellum in Italiam venisse*] Nostra exemplaria habent *Catonem* non *Cæsarem*; et melius quidem, qui quantum displiceret Cæsari omnibus est notum. L. Metellus is est tribunus pleb. qui lib. I. de bello civili legitur restitisse Cæsari ærarium aperire volenti, quem et occidi voluit, ut patet ex epist. 4. lib. X. ad Attic. tametsi non mandaverit. De quo supra in annot. ad lib. I. de bello civili.

62 *P. Servilius pater*] Is est de quo supra diximus ad initium lib. III. de bello civili, qui Cæsaris in secundo consulatu fuit collega, quique adeo, ut hic cognoscimus, ejus gratiam multo ante tempore ambiebat; nam hæc epistola scripta fuit, cum in Britannia Cæsar esset.

EPISTOLA AD AMANTIUM.

CÆSAR AMANTIO S. D.

Veni, vidi, vici. Vale. *Ex Ponto.*

DE C. JULII CÆSARIS EPISTOLIS TESTIMONIA.

Epistolæ quoque ejus ad Senatum extant: quas primus videtur ad paginas, et formam memorialis libelli convertisse:[63] cum antea consules et duces non nisi transversa charta mitterent scriptas:[64] extant et ad Ciceronem; item ad familiares, domesticis de rebus: in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo literarum ordine, ut nullum verbum effici posset: quæ si quis investigare et persequi vellet, quartam elementorum literam, id est, *D* pro *A*, et perinde reliquas commutet. *Ex Suet. in Cæs. c.* 56.

Scribere, et legere simul, dictare et audire solitum accepimus: epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut, si nihil aliud ageret, septenas.[65] *Plin.* 7, 25.

Non dubito, quin tuis (*Cæsarem alloquitur*) literis, quarum exemplum legi, quas ad eum (*Dejotarum*) Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique soli-

NOTÆ

63 *Quas primus videtur ad paginas, et formam memorialis libelli convertisse*] Memorialis libellus est Erasmo scriptum memoriæ causa paratum. Ejusmodi autem scriptum non unica pagina, sed pluribus constare solet, quia plura sunt quæ memoriæ commendamus, quæ adeo non unica pagina possent contineri. Cæsar vero cum longiores epistolas scribere instituisset, ejusmodi scripsit epistolas quæ plures paginas implerent.

64 *Cum antea consules et duces non nisi transversa charta mitterent scriptas*] Hoc est more nostro scriberent, non prorsus, id est ante, sed rursus vel retro, ut dicitur. Sic Plautus in Pseudolo: 'Non prorsus, verum ex transverso cedit, quasi cancer solet.' Et *transversus agi* dicitur Latine qui vi et impetu quodam ab instituto deflectitur. Ductum apparet, inquit Erasmus, a navigantibus, qui secundo vento, recto cursu feruntur, flatu adverso transversi aguntur.

65 *Aut, si nihil aliud ageret, septenas*] Id est, si neque legeret, neque dictaret, neque audiret.

citudine abstraxerit: jubes enim eum *bene sperare et bono esse animo*, quod scio te non frustra scribere solere. *Apud Ciceronem in Orat. pro Dejotaro c.* 14.

Πομπήϊος—ἐκέλευε τοῖς πεζοῖς μήτ' ἐπεκθεῖν ἔτι, μήτ' ἐκτρέχειν ἐκ τῆς φάλαγγος, μήδ' ἀκοντίζειν, ἀλλ' ἐν προβολῇ διαστάντας ἀμύνεσθαι διὰ χειρὸς τοῖς δόρασι τοὺς ἐπιόντας· καὶ τοδε τινὲς αὐτοῦ στρατήγημα ἐπαινοῦσιν, ὡς ἄριστον ἐν περικυκλώσει, ὁ δὲ ΚΑΙΣΑΡ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙΣ καταμέμφεται· τάς τε γὰρ πληγὰς ὑπὸ τῆς βολῆς εὐτονωτέρας γίγνεσθαι, ἑστῶτας δ' ἀποψύχεσθαί τε, καὶ τοῖς ἐπιθέουσιν εὐβλήτους δι' ἀτρεμίαν, οἷα σκοποὺς, εἶναι. *Ex Appiani lib.* 2. *B. C. p.* 477. *ed. Steph.*

Quam (*Britanniam*) Cæsar, ille auctor vestri nominis, cum Romanorum primus intrasset, alium se orbem terrarum scripsit reperisse, tantæ magnitudinis arbitratus, ut non circumfusa Oceano, sed complexa ipsum Oceanum videretur. *Ex Eumenii in Panegyr. Constantii Cæs. c.* 11.

Ἐν ἐκείνῃ δὴ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν· ὡς δὲ Ὄππιός φησι, καὶ πλείοσι· λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. *Plutarcho in Cæs. c.* 17.

EX ORATIONIBUS IN FUNERE JULIÆ ET CORNELIÆ.

Quæstor Juliam amitam,[66] uxoremque Corneliam, defunctas laudavit e more[67] pro rostris: sed in amitæ quidem laudatione de ejus ac patris sui origine sic refert: 'Amitæ 'meæ Juliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum 'Diis immortalibus conjunctum est; nam ab Anco Marcio 'sunt Marcii reges:[68] quo nomine fuit mater,[69] a Venere

NOTÆ

66 *Quæstor Juliam amitam*] Hæc erat C. Marii uxor, ex qua natus C. Marius Junior. Unde illi studium Marianarum partium.

67 *E more*] Is mos, teste Livio, inde ortus, quod cum aurum in publico deesset, unde Gallis Romanam arcem oppugnantibus summa pactæ mercedis conficeret, idque esset a matronis collatum, institutum est ut earum, sicut virorum solennis esset laudatio.

68 *Nam ab Anco Marcio sunt Marcii reges*] Quo nomine et qua gente erat Q. Marcius rex, qui v. ante Ciceronem anno consul factus est cum L. Metello, et contra Manlium Catilinarium ducem missus est a senatu in

'Julii,[70] cujus gentis familia est nostra. Est ergo in genere 'et sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent,[a] et 'cærimonia Deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges,'[71] *Sueton. c. 6.*

Ὅτε τῆς Μαρίου γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθε καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίου προθέσθαι. Plutarch. in Cæsare, c. 5. qui addit: τὸ μὲν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγους ἐπιταφίους διεξιέναι, πάτριον ἦν Ῥωμαίοις· νέαις δ' οὐκ ὂν ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπε Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης.

EX ORAT. PRO BITHYNIS.

C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit,[72] hoc principio usus est. 'Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate,[73] quorum res agitur, 'refugere hoc munus, M. Vinici, non potui: nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur; neque clientes sine summa infamia deseri possunt, 'quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus.'[74] *Ex Gellio* 5, 13.

Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est.[75]

[a] *Possunt.*

NOTÆ

Hetruriam, ut auctor est Sallustius, a quo et dicta aqua Marcia, cujus meminit Plinius l. XXXVI.

69 *Quo nomine fuit mater*] Juliæ, Cæsaris amitæ quæ laudatur.

70 *A Venere Julii*] Venus enim ex Anchisa Æneam peperit, Iuli Ascanii patrem, a quo gens Julia deducebatur.

71 *Quorum ipsi in potestate sunt reges*] Sic Horatius: 'Regum timendorum in proprios greges Reges in ipsos imperium est Jovis.'

72 *C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit*] Erat Pontifex Maximus, cum illam orationem dixit.

73 *Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate*] Cum a Sylla ad necem inquireretur, mari ad regem Bithyniæ Nicomedem confugit. Unde illi cum Bithynis necessitudo intercedebat, quam hoc loco necessitatem appellat.

74 *Quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus*] Secundo loco a propinquis.

75 *Quid ergo? syngraphæ non sunt,*

Ex Julio Rufiniano de figuris. Edit. Rhetorum Capperon. p. 30.

EX ORAT. PRO LEGE PLAUTIA.

Reperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit,[76] *necessitatem*[77] dictam pro *necessitudine*, id est, jure affinitatis. Verba hæc sunt: 'Equidem mihi videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse.' *Ex Gell.* 13, 3. *et Nonio in voce* Necessitas, 4, 323.

EX ORAT. IN CN. DOLABELLAM.

Cæsar in Dolabellam[78] actionis III. 'ibi isti, quorum in ædibus fanisque posita, et honori erant, et ornatu.' In li-

NOTÆ

sed res aliena est] Julius Rufinianus executus apophasim venustum schema, seu alio nomine ætiologiam, ejus addit cum exempla nonnulla, tum hoc ex oratione Cæsaris pro Bithynis, quod propter brevitatem insignem non explicare licet. Rei enim tota cognitio in facto posita est.

76 *Reperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit*] Lex hæc lata est anno urb. cond. IϽCLXXV P. Lutatio Catulo, M. Æmilio Lepido coss. a M. Plautio Syllano trib. pleb. cujus hæc videntur fuisse capita. Is cujus hæc quæstio erit, de ejus capite quærito, qui adversus rempublicam conjuraverit, insidias senatui fecerit, magistratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut seditionis causa loca superiora occuparit, qui possessorem e fundo hominibus armatis dejecerit dolo malo, aut armatis objectis, ut inde profugeret causam attulerit, prohibetoque ne prædium, unde dejectus possessor sit, usu capiatur. Eis damnatis aqua et igni interdicito. Qua lege Sallustius dicit Catilinam interrogatum a L. Paulo, multos item a Cicerone.

77 *Necessitatem*] De qua voce diximus.

78 *Cæsar in Dolabellam*] Suetonius et Plutarchus hunc docent consularem et triumphalem virum a Cæsare accusatum repetundarum, sed absolutum. Videtur tamen Asconius Pedianus damnatum existimare. Sic enim in divinationem, in illum locum Ciceronis: '*Videt etiam si a pueris nobilibus.* Significat et Cæsarem, item adolescentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est, quantum oportuit per Hortensii gratiam. Nam si non damnatus est Dolabella, quomodo postea dicit Tullius: Jamjam Dolabella neque me tui, neque tuorum liberum miseret quos tu miseros in egestate ac solitudine reliquisti?' Gesserat ille Dolabella consulatum cum M. Tullio anno urbis cond. IϽCLXXIII.

bris quoque Analogicis omnia istiusmodi sine *i* litera dicenda censet. *Ex Gell.* 4, 16.

Nono decimo ætatis anno L. Crassus[79] C. Carbonem,[80] uno et vigesimo Cæsar Dolabellam, altero et vigesimo Asinius Pollio Catonem,[81] non multo ætatem antecedens Calvus[82] Vatinium, iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. *Ex Dialogo de oratoribus*[83] *c.* 34.

NOTÆ

79 *L. Crassus*] De hoc sic Cicero in Bruto: 'Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat,' &c. Et paulo infra, quod ad hunc locum facit, scribit: 'Mature in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem eloquentissimum hominem admodum adolescens, summam ingenii non laudem modo, sed admirationem est consecutus.' Consul tandem factus cum Q. Mutio Scævola anno U. C. IϽCLIX.

80 *C. Carbonem*] Is est qui ter consul fuit, ut testatur Plutarchus, qui cum Sylla bellavit, qui a Cn. Pompeio fuit interfectus, qui et in præclarorum oratorum numerum a Cicerone refertur in Bruto, ubi sic ipsum laudat: 'Utinam in Tib. Graccho et C. Carbone talis mens ad rempubl. bene gerendam, quale ingenium ad bene dicendum fuit. Profecto nemo his viris gloria præstitisset.' Et paulo post: 'Carbo, quoad vita suppeditavit, est in multis judiciis causisque versatus.'

81 *Asinius Pollio Catonem*] Ex Senecæ controversia XIX. l. III. intelligitur Catonem esse ab Asinio Pollione accusatum. Ex Ciceronis l. IV. epist. 15. ad Attic. absolutum fuisse patet Lege Licinia. Quis fuerit Cato, supra dictum. Asinius Pollio insignis fuit orator qui V. a morte C. Cæsaris anno cum Cn. Domitio consul fuit, cujus in gratiam Virgilius illam Eclogam scripsit cujus est initium: 'Sicelides Musæ.' Idem semper Ciceroni infensus.

82 *Calvus*] Præclarus orator, de quo Ciceronis vide judicium in Bruto et epist. ultima l. XV. ad Famil. de quo sic Quintilianus X. 1. 'Inveni qui Calvum præferrent omnibus, inveni qui Ciceroni crederent eum nimia contra se calumnia verum sanguinem perdidisse. Sed est et sancta et gravis oratio, et castigata et frequenter vehemens quoque. Imitator est autem Atticorum, fecitque illi properata mors injuriam, si quid adjecturus, non si quid detracturus fuit.' Porro quod hic habetur scribit id ipsum Quintilianus XII. 6. 'Agendi initium sine dubio secundum vires cujusque sumendum est: neque ego annos definiam, cum Demosthenem puerum admodum actiones pupillares habuisse manifestum sit. Calvus, Cæsar, Pollio multum ante quæstoriam omnes ætatem gravissima judicia susceperint.'

83 *Ex Dialogo de oratoribus*] Hic dialogus ascribitur Tacito, quanquam Fabii Quintiliani esse videatur. Argumentum ejus est: An sui sæculi oratores antiquis et quare concedant, et cum multas causas affert, tum hanc inprimis, quod juvenes non in scholas olim deducerentur, sed ad eum oratorem qui principem locum in civitate teneret; sic apud eum in

Ceterum composita seditione civili,[84] Cornelium Dolabellam consularem et triumphalem virum, repetundarum postulavit, absolutoque Rhodum secedere statuit. *Ex Sueton. c.* 4.

Divus quoque Julius,[85] quam cœlestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columen,[86] vim facundiæ propriæ expressit, dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum agit, extorqueri sibi causam optimam L. Cottæ patrocinio.[87] *Valer. Max.* 8, 9.

Ne forte erretis et eundem hunc Cn. Dolabellam putetis esse, in quem C. Cæsaris orationes legitis, scire vos oportet, duos eodem tempore fuisse——Dolabellas: horum alterum Cæsar accusavit, nec damnavit. *Ex Pediano in orat. pro M. Scauro.*

Significat et Cæsarem, item adolescentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est, quantum oportuit per Hortensii gratiam, etc. *Ex Pediano in Divin.*

Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ῥώμην Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλαὶ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον· ὁ μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. *Ex Plut. in Cæs. c.* 4.

NOTÆ

prælio pugnare didicisse, non in umbra; inde factum ut adolescentuli accusationes aut defensiones susceperint. Itaque nono decimo ætatis anno.

84 *Ceterum composita seditione civili*] Quæ per M. Lepidum movebatur, cujus spe ex Asia Romam propere Cæsar redierat. Cum enim is Lepidus consul acta Syllæ rescindere vellet, a Q. Catulo collega ex Italia pulsus est, de quo Lucanus: 'sternere profecto, Ut Catulo jacuit Lepidus.' Et morbo in Sardinia periit, quem mœror ex adulterio uxoris cognito conceptus attulerat. Teste Plutarcho in Pompeio.

85 *Divus quoque Julius*] Quia in Deorum numerum relatus est, non ore modo decernentium, sed et persuasione vulgi, ut testatur Suetonius in ejus vita.

86 *Quam cælestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columen*] Quantus Deus, tantus homo, ut summus Deus, ita summus homo, cui nihil defuit ad divinitatis perfectionem, princeps Deorum atque hominum. Columen enim seu columna, ea re cujus est columen validius ac firmius sit necesse est.

87 *L. Cottæ patrocinio*] De hoc Cicero in Bruto dicit: 'Ex his Cotta et Sulpitius cum meo judicio tum omnium facile primas tulerunt.'

EX ORAT. AD MILITES.

Fama vero hostilium[88] copiarum perterritos, non negando minuendove, sed insuper amplificando ementiendoque confirmabat. Itaque cum expectatio adventus Jubæ terribilis esset, convocatis ad concionem militibus, 'Scitote,' inquit, 'paucissimis his diebus regem adfuturum cum x legionibus, 'equitum xxx, levis armaturæ c millibus, elephantisque 'ccc. Proinde desinant quidam quærere ultra, aut opinari: mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem 'vetustissima nave impositos quocumque vento in quascumque terras jubebo avehi.' *Suet. c.* 66.

C. Cæsar apud milites de incommodis* eorum: *Non frustrabo vos, milites. Diomed. l.* I. *col.* 395.

* *Alias* commodis.

EX ORAT. PRO DECIO SAMNITE.

Nec forte quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite,[89] aut Bruti pro Dejotaro rege,[90] ceterosque cujusdam lentitudinis ac teporis libros legit,[91] etc. *Auctor Dial. de orator. c.* 21.

EX ORAT. PRO SEXTILIO.

Quo enim nimbo, qua procella verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Cæsarem, a quo cum studiose, tum etiam feliciter, gravissimi criminis reus defensus fuerat, etc. *Val. Max.* 5, 3, 3.

NOTÆ

88 *Fama vero hostilium, &c.*] Vide lib. de bello Africano.

89 *Nec forte quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite*] Nullam usquam legi ejus Decii Samnitis commemorationem.

90 *Aut Bruti pro Dejotaro rege, &c.*] Orationes. Verisimile est Brutum, qui Cæsaris amicitia florebat, Dejotari, a Castore nepote apud Cæsarem accusati, patrocinium ut Ciceronem ipsum suscepisse.

91 *Cujusdam lentitudinis ac teporis libros legit*] Negat enim eos esse acres oratores.

EX ORAT. DE CONJURATIS.

Catonem primum sententiam putat de animadversione dixisse,[92] quam omnes ante dixerant præter Cæsarem: et cum ipsius Cæsaris tam severa fuerit, qui tum prætorio loco dixerit,[93] etc. *Cic. ad Attic.* 12, 21.

Sed Cæsar, ubi ad eum perventum est,[94] rogatus sententiam a consule, hujuscemodi verba locutus est: 'Omnes homines,' etc. *Sallust. Cat. c.* 51.

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπροὺς, οὐ δοκεῖ πάτριον οὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης. εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕληται Κικέρων, μέχρι οὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξει. οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπου φανείσης, καὶ τοῦ λόγου δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, οὐ μόνον οἱ μετὰ τοῦτον ἀνιστάμενοι προσετίθεντο, πόλλοι δὲ καὶ τῶν τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπειπάμενοι πρὸς τὴν ἐκείνου κατέστησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτουλον περιῆλθεν. *Plut. in Cæs. p.* 710.

Sic fac existimes: post has miserias, id est postquam armis disceptari cœptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam et ipse Cæsar accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat)[95] laudataque

NOTÆ

92 *Catonem primum sententiam putat de animadversione dixisse, &c.*] Brutus ad Atticum epistolam miserat, in qua quid de manifestis sociis Catilinæ, Lentulo, Cethego et aliis statutum in Senatu fuisset. Illam epistolam ad Ciceronem Atticus miserat. Verum Cicero qui in re præsenti fuerat, a Bruto censet ignoratum fuisse quod gestum esset, et quæ falsa sciebat esse reprehendit. At prima pars non omnino falsa fuit, siquidem, ut ait Suetonius, Decium Syllanum consulem designatum non piguit sententiam suam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius, atque ipse sensisset, exceptam.

93 *Qui tum prætorio loco dixerit*] Id Suetonius docet, Cæsarem eo tempore fuisse prætorem creatum. Qui autem creati erant magistratus priores sententiam rogabantur a consule, quod prærogari appellabant.

94 *Sed Cæsar, ubi ad eum perventum est, &c.*] Vide rem totam fuse narratam apud Sallustium in bello Catilinario.

95 *Nam et ipse Cæsar accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat), &c.*] Quia ipsum Marcellus consul erat persecutus. Retulerat enim ad Senatum ei ut ante tempus succederetur, et ne absentis ratio in comitiis haberetur; et ut colonis quos Cæsar

honorificentissime et æquitate tua et prudentia,[96] repente præter spem dixit, se Senatui roganti de Marcello, ne hominis (l. ominis) quidem causa negaturum.[97] *Cic. Epist. ad Fam. lib.* IV. *ep.* 4. *ad Ser. Sulpic.*

DE C. JULII CÆSARIS ORATIONIBUS TESTIMONIA.

Tum Brutus: Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi,[98] etc. *Ex Cic. in Bruto c.* 75.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur, ut *pro Q. Metello*,[99] quam non immerito Augustus existimat magis ab actuariis exceptam,[100] male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso editam. Nam in quibusdam exemplaribus invenio ne inscriptam quidem *pro Metello*, sed *quam scripsit Metello*, cum ex persona Cæsaris

NOTÆ

Novocomum deduxisset, civitas adimeretur, in omnibus eum latronem appellans.

96 *Laudataque honorificentissime et æquitate tua et prudentia*] Servius enim Sulpitius, ad quem epistola scribitur, qui alter illo anno consul erat, æquior Cæsari fuerat, adeo ut per illum, teste Suetonio, Cæsar Marcello resisteret.

97 *Ne hominis (l. ominis) quidem causa negaturum*] Id est, Marcelli ipsius, etsi non interveniret Senatus deprecatio, cui Marcello vel soli perlibenter parceret. Nempe ut Marcello gratam faceret restitutionem, cum non Senatus tantum deprecantis, sed sui etiam rationem habitam esse a Cæsare videret.

98 *Complures autem legi*] Hoc iterum Cicero confirmat in oratione pro Dejotaro, ubi sic alloquitur Cæsarem: 'Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre.'

99 *Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur, ut pro Q. Metello*] Metellus trib. plebis legem promulgavit, qua Pompeio demandandum censebat ut videret ne quid respublica detrimenti caperet propter periculum quod a Catilina imminebat, ipseque ut in Italiam suas copias transportaret, et urbem a Catilina defenderet. Sed specie Catilinæ repellendi id agebatur, ut respubl. Pompeio traderetur. Qua in lege ferenda multum Cæsaris prætoris opibus adjuvabatur Metellus. Restitit Cato incitatæ per tribunum multitudini, suoque consilio et constantia ne lex ferretur impedivit, utpote quæ seditionem Romæ et bellum civile excitaret. Rem totam fuse apud Plutarchum enarratam vide in Catone.

100 *Ab actuariis exceptam*] Actuarii sunt qui acta excipiunt, et veloci stylo scribunt. Quod significare videtur Seneca XXXIII. 'Multum viva vox facit, non quidem hæc quæ alienis verbis commodatur et actuarii vice fungitur.'

sermo sit, Metellum seque adversus communium obtrectatorum criminationes purgantis. *Apud milites* quoque *in Hispania* idem Augustus orationem esse vix ejus putat; quæ tamen duplex fertur, una quasi priore habita prælio, altera posteriore,[101] quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incursione. *Ex Sueton.* c. 55.

EX LIBRIS IN CATONEM.

Reliquit et *de Analogia* duos libros,[102] et *Anticatones* totidem.[103] *Suet.* c. 56.

EX LIB. I.

Cæsar in *Anticatone priore:* 'Uno enim excepto, quem alius modi atque omnis natura finxit, suos quisque habet caros.'[104] *Priscianus bis l.* 6. 7 *et* 13.

INCERTA EX IISDEM.

Erunt officia antelucana,[105] in quæ incidere impune ne

NOTÆ

101 *Una quasi priore habita prælio, altera posteriore*] Cæsar duo prælia adversus Pompeii filios in Hispania fecit, alterum apud Cordubam, alterum apud Mundam; quo in postremo militibus suis clamitabat, ut scribit Appianus: 'Si nihil pudoris superest, corripite me et in puerorum manus tradite.' Ita suis rebus diffidebat, seu potius desperabat.

102 *Reliquit et de Analogia duos libros*] Græci ἀναλογίαν vocant quam Latini proportionem dicunt. Ea autem proportio verborum est, atque adeo tota est Grammatica tractatio. Pro analogia et contra analogiam Varro subtilissime disseruit. Crates item contra analogiam adversus Aristarchum, qui illius vim probabat, omnes ingenii nervos contendit. Hanc tractationem, licet Grammaticam, non a se alienam aut se indignam judicavit Cæsar. Itaque Quintilianus lib. I. 'An vim Cæsaris fregerunt editi de Analogia libri?' Hos libros ad M. Ciceronem scripsisse testis est locuples A. Gellius XIX. 8.

103 *Et Anticatones totidem*] Id est libros contra Catonem jam mortuum, quibus respondet laudationi Catoni, quam M. Tullius Cicero confecerat.

104 *Uno enim excepto, quem alius modi atque omnis natura finxit, suos quisque habet caros*] Verum illud quidem est quod a Cicerone scriptum legimus de Offic. lib. I. 'Principio generi animantium omni est a natura tributum, ut se, vitam corpusque tueatur, &c. Commune item animantium omnium est conjunctionis appetitus procreandi causa, et cura quædam eorum quæ procreata sunt.' Verum Catonem non talem finxerat natura, sed philosophia, quæ justi et æqui, non consanguinitatis, rationem habere suasit.

105 *Erunt officia antelucana, &c.*] Plinius secundus amico suo ad cœ-

Catoni quidem licuit; quem tamen C. Cæsar ita reprehendit, ut laudet. Describit enim 'eos, quibus obvius fuerit, cum 'caput ebrii retexissent, erubuisse,' deinde adjicit: 'pu-'tares non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehensos.' Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius tam venerabilis erat? nostræ tamen cœnæ ut apparatus et impendii, sic temporis modus constet. Neque enim hi sumus, quos vituperare ne inimici quidem possint, nisi ut simul laudent. *Ex Plin. epist.* 3, 12.

C. etiam Cæsar, gravis auctor linguæ Latinæ, in *Anticatone:* 'Unius,' inquit, 'arrogantiæ, superbiæque domina-'tuque.'[106] *Ex Gell.* 4, 16.

DE C. JULII CÆSARIS IN CATONEM SCRIPTIS TESTIMONIA.

Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam,[107] perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis: itaque misi librum ad Muscam,[108] ut tuis librariis daret; volo enim divulgari. *Ex Cic. ad Attic.* 12, 40.

NOTÆ

nam vocanti promittit se venturum, sed certis conditionibus, 'Ut cœna sit expedita, sit parca, Socraticis tantum' (id est philosophicis) 'sermonibus abundet, in his quoque teneat modum.' *Erunt officia antelucana.* Nam si ejusmodi confabulationibus in multam noctem cœna prorogetur, venient ad salutationis officium ante lucem clientes, qui si madidos vino offenderint, nobis paratum est dedecus, quod vitare non potuit etiam decorus vir Cato. Verisimile est autem hæc petita ex Anticatone, quod Cicero epist. ad Attic. lib. XII. collecta Catonis esse a Cæsare vitia scribit.

106 *Dominatuque*] Supra dictum solitos esse dandi casus in *u* non in *ui* finiri.

107 *Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam*] Magnum volumen Catonis laudibus impleverat Cicero. Has laudes cum suo probro putavit Cæsar esse conjunctas, quod perpetuo ab illo fuerat abalienatus dissidio. Itaque Catonis ipse vituperationem scripsit, cujus non tantum copiam Ciceroni fecit Hirtius, sed etiam προπλάσματος, id est, speciminis, quod antequam ipsum opus aggrederetur, Cæsar adumbraverat. Tanta autem solertia fuit opus a Cæsare compositum, ut eum in Catonem mortuum totum dirigeretur, Ciceroni tamen laudatori parceret, immo et hominem laudaret. Nam Ciceronis orationem ibidem laudavit Cæsar, ut similem Periclis et Theramenis sermoni. Auctor Plutarchus in Cicerone.

108 *Ad Muscam*] Quidam Sempronius Musca apud Val. Maximum commemoratur; sed an is sit non satis scio.

Hirtii epistolam si legeris, quæ mihi quasi πρόπλασμα videtur ejus vituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone. *Cic. ad Attic.* 12, 41.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuvino[109] dixisset, se et Oppium scripsisse ad Cæsarem, me legisse libros contra Catonem, et vehementer probasse.[110] *Ex Cic. ad Attic.* 13, 50.

Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar[111] contra Catonem meum.[112] *Ex Cic. in Topic.* c. 25.

M. Ciceronis libro, quo Catonem cœlo æquavit, quid aliud dictator Cæsar, quam rescripta oratione velut apud judices, respondit? *Ex Tac. Annal.* 4, 34.

Hisque usum C. Cæsarem[113] in vituperando Catone notaverit Cicero.* *Ex Quint.* 3, 7, 28.

* *In Topicis.*

Ut Catonem Tullius laudans: et duobus voluminibus Cæsar accusans. *Mart. Capell. lib.* 5.

Atque utinam ritus veteres, et publica saltem
His intacta malis agerentur sacra. Sed omnes
Noverunt Mauri, atque Indi, quæ psaltria penem

NOTÆ

109 *In Lanuvino*] Prædio prope Lanuvium oppidum, quod nunc *Indovino* dicitur. Sic a Tusculo oppido fit Tusculanum.

110 *Et vehementer probasse*] Non tantum contra Ciceronem scripsit Cæsar non sine laudibus Ciceronis, sed scriptum Cæsaris Cicero suo calculo comprobavit. Utinam quicumque de argumentis sacris vel profanis controversias inter se vel stylo vel voce Christiani homines agitant, Christiano hoc exemplo etiam non Christianis usitato mallent quam contumeliis rem gerere.

111 *Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar*] Hæc genera sunt quæ ipse ibidem posuit: 'Aut negari potest id factum esse quod laudatur, aut non eo nomine afficiendum quo laudator, affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit.'

112 *Contra Catonem meum*] Laudationem meam Catonis.

113 *Hisque usum C. Cæsarem*] Cum Fabius in hujus III. 6. dixerit esse status causæ tres: An sit, Quid sit et Quale sit, hicque postremus status qualitatis status appelletur, hoc c. 7. quod totum est de genere demonstrativo, id est, de laude et vituperatione, ait tres status cadere in hoc opus posse, hisque usum Cæsarem in vituperando Catone a Cicerone fuisse notatum. Quod in superiore Fragmento legimus.

Majorem, quam sint duo Cæsaris Anticatones,[114]
Illuc, &c.

Juven. Sat. 6, 333.

Cæsar bello civili, cognita Catonis morte, cujus virtutem dialogo illo, qui inscribitur *Cato,* Cicero etiam laudavit, libros duos famosissimos in vitam Catonis edidit, quos *Anticatones* inscripsit. *Vetus schol. ad Juven. Sat.* 6, 337.

De illis Anticatonibus plura tradit Plut. in Cæsare c. 54.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν διεργάσαιτο, δῆλος μὲν ἦν δηχθεὶς, ἐφ' ᾧ δὲ, ἄδηλον· εἶπε δ' οὖν, ὦ Κάτων, φθονῶ σοι τοῦ θανάτου, καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας· ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος, οὐ δοκεῖ πρᾴως ἔχοντος οὐδὲ εὐδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι· πῶς γὰρ ἂν ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐγχέας ὀργὴν τοσαύτην; *Paulo post:* Τεκμαίρονται καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. τοῦτο ἠνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι' αὐτὸν ἔπαινον. ἔγραψεν οὖν πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών· τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται, καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς. *Ex Plut. in Cæs. p.* 733.

Αὐτὸς δ' οὖν ὕστερον, ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυοῦς, καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος. *Ex Plut. in Cæs. p.* 708.

Ἐκ δὲ τούτου διετέλει τιμῶν καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγράφων τόν τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους ἐοικότα καὶ Θηραμένους ἐπαινεῖν· ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος Κάτων, ὁ δὲ Καίσαρος Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται. *Ex Plut. in Cic. p.* 880.

NOTÆ

114 *Majorem, quam sint duo Cæsaris Anticatones*] Longos illos oportet libros fuisse, quorum de magnitudine magnis rebus petatur comparatio, quamvis satyrico more a Juvenale poëta.

Κικέρωνος δὲ ποιήσαντος ἐγκώμιον εἰς αὐτὸν (Κάτωνα) καὶ ἐπιγράψαντος ΚΑΤΩΝ, ἀντέγραψε κατηγορίαν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐπέγραψεν ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ. Ex Appiani lib. 2.

Οὕτω γὰρ ἀνατεθαυμάκει, ὥστε τοῦ Κικέρωνος ἐγκώμιον μετὰ ταῦτα αὐτοῦ (Κάτωνος) γραψάντος, ἀγανακτῆσαι μὲν μηδὲν, καίπερ καὶ ἐκείνου οἱ προσπολεμήσαντος, βιβλίον δέ τι γράψαι, ὃ καὶ ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ ἐκάλεσεν. Ex Dionis Cassii lib. 43.

EX LIBRIS DE ANALOGIA, AD M. T. CICERONEM.

Reliquit et *de Analogia* duos libros, etc. *Ex Suet.* c. 56.

EX LIB. I.

Quin etiam in maximis occupationibus[115] cum ad te ipsum, inquit,[116] in me[117] intuens, de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit,[118] primoque in libro[119] dixerit, 'verborum delectum originem esse eloquentiæ,' tribueritque, mi Brute, huic nostro,[120] qui me de illo maluit[121] quam se[122] dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus:[123] 'ac, si cogitata præ-'clare eloqui possent, non nulli studio et usu laboraverunt, 'cujus te pæne principem[124] copiæ atque inventorem, bene 'de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse exis-'timare debemus,') hunc facilem et quotidianum noluisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice, hercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine et dignitate. *Ex Cic. in Bruto c.* 72.

NOTÆ

115 *Quin etiam in maximis occupationibus, &c.*] In transitu Alpium, cum ex citeriore Gallia conventibus peractis, ad exercitum rediit in Galliam ulteriorem, scripsit libros de Analogia ad Ciceronem, ut testatur Suet. in Cæsare c. 56.

116 *Inquit*] Atticus.

117 *In me*] Ciceronem.

118 *Accuratissime scripserit*] In libris de Analogia duobus quos ad te scripsit.

119 *Primoque in libro*] Analogiæ.

120 *Huic nostro*] Delectui.

121 *Qui me de illo maluit*] Me Atticum de illo Cæsare.

122 *Quam se*] Cæsarem.

123 *Cum hunc nomine esset affatus*] Ciceronem.

124 *Cujus te pæne principem*] Ciceronem.

C. Cæsar ille perpetuus dictator, Cn. Pompeii socer, a quo familia et appellatio Cæsarum deinceps propagata est, vir ingenii præcellentis, sermonis præter alios suæ ætatis castissimi, in libris, quos ad M. Ciceronem *de Analogia* conscripsit, *arenas* vitiose dici existimabat, quod *arena* nunquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque *cœlum*, neque *triticum*, contra autem *quadrigas*, etiamsi currus unus equorum quatuor junctorum unum sit, plurativo semper numero dicendas putat, sicut *arma*, et *mœnia*, et *comitia*, et *inimicitias* etc. *Paulo post:* Tunc prolato libro *de Analogia* primo verba hæc ex eo pauca memoriæ mandavi, nam cum prædixisset, neque cœlum, triticumve, neque arenam multitudinis significationem pati: 'Num tu,' inquit, 'harum 'rerum natura accidere arbitraris, quod unam terram et 'plures terras, et urbem et urbes, et imperium et imperia 'dicamus? neque quadrigas in unam nominis figuram redi-'gere, neque arenam in multitudinis appellationem convertere 'possimus?' *Ex Gell.* 19, 8.

Atque id, quod a C. Cæsare, excellentis ingenii ac providentiæ (*ita Gellius, Macrobius* prudentiæ) viro in primo *de Analogia* libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore, *ut tanquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum. Ex Gell.* 1, 10. *et Macrob. Saturn.* 1, 5.

EX LIB. II.

C. Cæsar in libro *de Analogia* secundo, hujus *die*[125] et hujus *specie* dicendum putat. *Ex Gell.* 9, 14.

Exempla vide 2, 23.

Panium Cæsar *de Analogia* libro secundo dici debere ait, sed Verrius contra: nam *i* detracta *panum* ait dici debere. *Ex Charis. lib.* 1, *col.* 69.

Cæsar *de Analogia* secundo: *fagos, populos, ulmos. Ex Charis. lib.* 1, *col.* 104.

NOTÆ

125 *Hujus die*] Sic Virgilius Georgicon lib. I. 'Libra die somnique pares ubi fecerit horas:' ut agnoscit Servius, quanquam nonnulli legant *dies*, quod A. Gellius auctoritate Sallustii in Jugurtha probat, 'vix decima parte die reliqua.'

Cæsar *de Analogia* secundo *turbonem*, non *turbinem*, etiam in tempestate dici debere ait, ut *Cato Catonis*, non ut *homo hominis*. *Charis. lib.* 1, *col.* 117.

Lacer an *laceris* etc. Cæsar *de Analogia* secundo, nec non Valgius[126] de rebus per epistolam quæsitis. *Ex Charis. lib.* 1, *col.* 109.

Is homo, *idem* compositum facit, nisi quia Cæsar libro secundo (*de Analogia*) singulariter *idem*, pluraliter *iidem* dicendum affirmat. Sed consuetudo hoc non servat.[127] *Ex Char. lib.* 1.

EX IISDEM, NON DISTINCTO LIBRO.

C. Cæsar, gravis auctor linguæ Latinæ, in libris *Analogicis* omnia istiusmodi (*puta Senatu, victu, aspectu, etc.*) sine *i* litera dicenda censet. *Ex Gell.* 4, 16.

Hic et hæc Samnis, hujus *Samnitis*: sic Cæsar *de Analogia*. *Ex Prisc. lib.* 6, *col.* 707.

Partum. Cæsar *de Analogicis* harum *partum*.[128] *Ex Char. lib.* 1, *col.* 114.

EX IISDEM, UTI VEROSIMILE EST, NON ASCRIPTO TAMEN UBI LAUDANTUR LIBRO.

Mihi autem placet Latinam rationem sequi, quousque patitur decor: neque enim jam *Calypsonem* dixerim, ut Junonem:[129] quanquam secutus antiquos C. Cæsar utitur hac ratione declinandi. *Quint.* 1, 5, 63.

NOTÆ

126 *Nec non Valgius*] C. Valgius, ut testatur Quintilianus III. 1. discipulus fuit Apollodori Pergameni rhetoris, qui fuerat Apolloniæ præceptor Augusti Cæsaris. Hujus 'Apollodori præcepta,' inquit idem Quintilianus, 'magis ex discipulis cognoscas, quorum diligentissimus in tradendo Latine fuit C. Valgius. Nam ipsius sola videtur ars edita ad Matium, quia ceteras missa ad Domitium epistola non agnoscit.' Quæ epistola videtur hic a Charisio laudata.

127 *Pluraliter* iidem *dicendum affirmat. Sed consuetudo hoc non servat*] Ergo Charisii tempore non servabatur, quod nunc Cæsaris ad sententiam rediit.

128 *Partum. Cæsar de Analogicis harum* partum] Ad usum Cæsaris non reditum est. Dicimus enim *partium* non *partum*.

129 *Neque enim jam* Calypsonem *dixerim, ut Junonem*] Antiquitus Latini ignari Græcæ linguæ, si quæ nomina Græca pronuntiabant, latino more

M. Tullius et C. Cæsar *mordeo memordi, pungo pepugi, spondeo spepondi* dixerunt. *Gell.* 7, 9.

C. Cæsar ait, *L* litera nominativo singulari neutra finita nomina eandem definitionem capere, quam capiant *E* litera terminata, *huic animali* et *ab hoc animali: huic puteali* et *ab hoc puteali. Char. lib.* 1, *col.* 95.

Aplustre.[130] Omnium nominum, quæ sunt neutri generis et in *E* terminantur, ait Plinius, Cæsarem scisse[a] eosdem esse ablativos, quales sunt dativi singulares. *Char. lib.* 1, *col.* 98.

AR literis nomina neutralia terminata, ait Cæsar, quod dativo et ablativo pari jure funguntur, ut idem Plinius scribit. *Char. lib.* 1, *col.* 98.

Jubar. Plinius ait inter cetera etiam istud Cæsarem dedisse præceptum, quod neutra nomina *AR* nominativo clausa, per *I* dativum ablativumque singularis ostendant: *jubar* tamen et *far* ab hac regula dissidere, nam *huic jubari* dicimus, *ab hoc jubare,* et *huic farri, ab hoc farre. Char. lib.* 1, *col.* 108.

Ac ne illa ratio recepta est, quam Cæsar ponit in fœmininis, ut *puppim, restim, pelvim,* hoc enim modo et *ab hoc cani,* et *ab hoc cane. Char. lib.* 1.

Tribus *iii* junctis[131] qualis posset syllaba pronuntiari? non postremum *i* pro vocali accipiendum, quod Cæsari artis Grammaticæ doctissimo placitum fuisse a Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. *Priscian. lib.* 1, *col.* 545.

In ed. Putschii legitur nam postremum.

[a] *Sanxisse.*

NOTÆ

utebantur in declinando, tandem vero illius linguæ majorem adepti cognitionem, more Græco declinare cœperunt, et tunc non *Calypsonem* ut prius, sed Græcum accusativum secuti, dicere cœperunt *Calypso,* cujus est nomen passim in Odyssea Homeri. Erat enim nympha una de Atlantis filiabus, quæ in Ogygia insula regnabat, et ibi Ulyssem per sex aut septem annos detinuit, illius conjugii cupida. Rem totam vide in Odyssea.

130 *Aplustre*] Sunt navium ornamenta.

131 *Tribus* iii *junctis, &c.*] Quia genitivum *Pompeii* antiqui per tria *iii* scribebant, quorum duo superiora loco consonantium accipiebant.

V loco consonantis posita, eandem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos quam apud Æoles digamma F, pro quo Cæsar hanc figuram Ⅎ scribere voluit: quod quamvis recte visum est, tamen consuetudo antiqua superavit. *Prisc. lib.* 1. *col.* 545.

Legi heic præcipit A. Schottus Obs. hist. 3, 15. *pro quo Cl. Cæsar* etc. quandoquidem Quintil. 1, 7, 27. istud inventum clarissimis verbis Claudio attribuit. Conf. notata ad Taciti Ann. 11, 14. Adeoque is Prisciani locus huc non pertinet.

Hæc pollis, pollinis: sic Charisius. Probus autem et Cæsar, *hoc pollen, pollinis* declinaverunt. *Prisc. lib.* 6, *col.* 708.

Præterea Cæsar declinat *pubis, puberis:* Probus, *pubes, puberis:* quidam *puber, puberis. Prisc. lib.* 6, *col.* 707.

Quamvis Cæsar non incongrue protulit *ens* a verbo sum, es, est.[132] *Prisc. lib.* 18.

Hoc *lutum* atque *macellum* singulari exire memento, licet Ennius ista *macella* dicat et Cæsar *luta. Ex Capro.*

Lacrumæ an *lacrimæ, maxumus* an *maximus,* et si quæ similia sunt, scribi debeant, quæsitum. Terentius Varro tradidit Cæsarem per *i* ejusmodi verba solitum esse enuntiare et scribere, inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam. Sed ego in antiquiorum, etc. *Cassiodorus ex Annæo Cornuto de Orthographia, col.* 2284. *Cf. Quintil.* 1, 7.

Varie etiam scriptitatum est, *mancupium, aucupium, manubiæ,* siquidem C. Cæsar per *i* scripsit, ut apparet ex titulis ipsius. *Ex Velio de Orthogr. col.* 2228.

An ideo minor est M. Tullius orator, quod idem artis hujus (*Grammaticæ*) diligentissimus fuit, et in filio, ut in epistolis apparet, recte loquendi usque quaque asper quoque exactor? Aut vim C. Cæsaris fregerunt editi *de Analogia* libri? *Quint. lib.* 1, 7, 34.

NOTÆ

132 *Quamvis Cæsar non incongrue protulit* ens *a verbo sum, es, est*] Quod vulgus philosophorum cupide nostra tempestate arripuit.

APOPHTHEGMATA.

Sed tamen ipse Cæsar habet peracre judicium: et, ut Servius frater tuus,[133] quem literatissimum fuisse judico, facile diceret, 'hic versus Plauti non est, hic est,' quod tritas haberet aures notandis generibus poëtarum, et consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, cum volumina jam confecerit *'Αποφθεγμάτων*,[134] si quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere; quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa; quæ fortasse illis, quos dixi, nec illiterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipse mandavit. Sic fit, ut, si quid præterea de me audiat,[135] non audiendum putet. *Cic. ad Fam.* 9, 16.

DICTA COLLECTANEA.

Feruntur et a puero et ab adolescentulo quædam scripta, etc. item *Dicta collectanea,* quos omnes libellos vetuit Augustus publicari.[136] *Suet. c.* 56.

EPHEMERIDES.

C. Julius Cæsar cum dimicaret in Gallia, et ab hoste raptus equo ejus portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus, qui eum nosset: et insultans ait *Cecos Cæsar,** [137] quod

NOTÆ

133 *Ut Servius frater tuus*] Is est Servius Claudius qui, Metello et Afranio coss. diem obiit supremum, cujusque mortui libros Petus frater Ciceroni tradidit.

134 'Αποφθεγμάτων] Acute graviterve dictorum.

135 *Sic fit, ut, si quid præterea de me audiat, &c.*] Præter audita de me ex suis familiaribus.

136 *Quos omnes libellos vetuit Augustus publicari*] Vix ac ne vix quidem matura fieri potest lucubratio nondum maturi hominis. Quod si intelligere volumus, videamus quæ Virgilius puer scripsisse dicitur: mirum quantum a Virgilio discrepant, ut Virgilium in ipso Virgilio requiras. Itaque nihil consultius, quam ejusmodi omnia juvenilia æternis tenebris damnare.

137 *Cecos Cæsar*] Aliquod hic est mendum, sed propter codicum penuriam inemendabile. Non hoc quidem in Commentariis Cæsaris quos in manibus habemus, reperitur. Verum multa in his desiderari quæ aliunde supplere non liceret, ibidem diximus.

Gallorum lingua, *demitte*, significat: et ita factum est, ut dimitteretur. Hoc autem ipse Cæsar in *Ephemeride* sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. *Serv. in Æn. Virg.* 11, 743.

* *Alias, Cetos Cæsar. Servius P. Danielis, Cæsar Cæsar: quod quid velit, docti examinent. Scal.*

Ex quo fonte hanc narratiunculam hauserit Servius, non constat. De sensu dicti, quod Gallo tribuitur, certarunt haud ita pridem duo viri eruditi, mihi ambo amicissimi, ambo e minore Britannia oriundi, Celticæ linguæ periti. Scilicet clar. le Brigant, cujus *Elémens de la langue des Celtes Gomérites ou Bretons* ipse a. 1779 heic Argentorati typis edenda curavi, in *Dissertation sur les Celtes Brigantes* (8. 1762.) legendum præcipiebat *cetos Cesar* pro *chetò Cesar* vel *chtò Cesar*, i. e. en Cæsarem! Contra vir quondam strenuus, quem ad G. 1. 6. excitavi, de la Tour d'Auvergne-Corret, militaris præfectus, legi jubebat *skò Cesar*, i. e. occide Cæsarem. Tandem vero le Brigant ad sensum vocis, quem ipse Servius suppeditat, redeundum censuit, inque literis ad laudatum sodalem suum datis et mecum communicatis hariolatus est, non bene verbum percepisse Cæsarem; dixisse nempe hostem *losk Cesar*, dimitte, *laisse César.*

LIBRI AUSPICIORUM.

Sed contra Julius Cæsar XVI. *Auspiciorum* libro negat nundinis concionem advocari posse,[138] id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. *Macrob. Sat.* 1, 16.

AUGURALIA.

Cæsar in *Auguralibus: Si sincera pecus erat. Prisc. lib.* 6, *col.* 719.

NOTÆ

138 *Negat nundinis concionem advocari posse*] Feriæ sunt quibus facere non licet. Nundinæ an feriæ essent dubitatum est. Nonnulli nundinas inter ferias non referebant. Sed contra, illas Julius Cæsar, qui plures de auspiciis libros conscripsit, ait esse ferias, quibus nempe comitia non poterant haberi. Granius Licinianus porro, ut refert Macrobius, nodum solvit difficultatis. 'Ait enim nundinas Jovis ferias esse. Siquidem flaminica omnibus nundinis in regia Jovi arietem soleat immolare. Sed lege Hortensia effectum ut fastæ essent, uti rustici qui nundinandi causa in urbem veniebant, lites componerent. Nefasto enim die prætori fari non licebat. Ergo qui ferias dicunt, a mendacio vindicantur patrocinio vetustatis; qui contra sentiunt, æstimatu ætatis quæ legem secuta est, vera depromunt.'

DE DIVINATIONE.

Genus eloquentiæ duntaxat adolescens adhuc Strabonis Cæsar secutus videtur: cujus etiam ex oratione, quæ inscribitur *Pro Sardis*, ad verbum nonnulla transtulit in *Divinationem* suam. *Suet. c.* 55.

ASTRONOMICA.

Nam Julius Cæsar ut *Siderum motus*, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptiis disciplinis hausit: ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, ut ad solis cursum finiendi anni tempus extenderet.[139] *Macrob. Saturn.* 1, 16. *cf. et c.* 14.

NOTÆ

139 *Ut ad solis cursum finiendi anni tempus extenderet*] Cum Cæsar astrologiæ peritissimus esset, annum, ut inquit Appianus, quem ad lunæ prius motum metiri soliti erant Romani, ad solis cursum direxit; unde magna confusio orta fuerat. Rem totam ipsius Ammiani Marcellini verbis, quia plana sunt et aperta, placet explicare, quæ habentur lib. XXVI. 'Spatium anni vertentis id esse, periti mundani motus et siderum definiunt veteres, inter quos Menon, et Euctemon, et Hipparchus, et Archimedes excellunt, cum sol perenni rerum sublimium lege polo percurso signifero quem Zodiacum sermo Græcus appellat, trecentis et sexaginta quinque diebus emensis et noctibus ad eundem redierit cardinem, ut verbo tenus, si a secunda particula elatus arietis, ad eam dimensione redierit terminata. Sed anni intervallum verissimum memoratis diebus et horis sex adusque meridiem concluditur plenum, annique sequentis erit post horam sextam initium porrectum ad vesperam. Tertius a prima vigilia sumens exordium, ad horam noctis extenditur sextam. Quartus a media noctis usque ad claram trahitur lucem. Ne igitur hæc computatio variantibus annorum principiis, et quodam post horam sextam diei, alio post sextam excurso nocturnam, scientiam omnem squalida divisione confundat, et Autumnalis mensis inveniatur quandoque Vernalis, placuit senas illas horas, quæ quadriennio viginti colliguntur atque quatuor, in unius diei noctisque adjectæ transire mensuram. Hæc nondum extentis fusius regnis diu ignoravere Romani, perque sæcula multa obscuris difficultatibus implicati, tunc magis errorum profunda caligine fluctuabat, cum in sacerdotes potestatem transtulissent intercalandi, qui libenter gratificantes publicanorum vel litigantium commodis, ad arbitrium suum detrahebant tempora vel augebant.' Placuit igitur Cæsari, teste Macrobio, ut quarto quoque anno sacerdotes diem unum intercalarent, idque Bissextum vocaverunt, quia duobus diebus continuis dicimus Bissexto Kal. Martias, duos videlicet dies pro uno computantes. Inde anni dicti sunt Juliani, ut ait Censorinus.

Tres autem fuere sectæ, Chaldæa, Ægyptia, Græca: his addit apud nos quartam Cæsar dictator, annos ad solis cursum redigens singulos, qui prius antecedebat. *Ex Plin.* 18, 25 (57).

A Bruma[140] in Favonium[141] Cæsari[142] nobilia sidera[143] significant: III. Kal. Jan.[144] matutino[145] Canis occidens.[146] *Paulo post:* Pridie Non. Jan.[147] Cæsari Delphinus[148] matutino exoritur, et postero die Fidicula,[149] quo Ægypto Sagitta[150] vesperi occidit.[151] *Paulo post:* A Favonio in æquinoctium[152] vernum Cæsari significat XIV. Kal. Martii[153] triduum varie,[154] et VIII. Kal.[155] Hirundinis visu,[156] et pos-

NOTÆ

140 *A bruma*] Proprie est dies hyberni solstitii, qui fere est VIII. Kal. Januar.

141 *In Favonium*] Favonius est ventus occidentalis, Euro oppositus, a favendo dictus, qui oriri existimatur XLV. a bruma die, id est VII. Februarii mensis. Itaque a bruma in Favonium, est ad VII. illius mensis diem.

142 *Cæsari*] Quia Plinius, omissis tribus sectis astronomicis, de quibus modo dixit, Cæsaris astronomicam rationem se sequi profitetur, utpote quæ Italiæ convenientior, in qua et cui scribebat.

143 *Nobilia sidera*] Ea sunt, quorum ortus vel occasus, ortu vel occasu ignobilium efficacior, novas tempestates inducit, quæque cœlo adhærent.

144 III. *Kal. Januarii*] XXX. die Decembris.

145 *Matutino*] Tempore.

146 *Canis occidens*] Occasus est matutinus signi cœlestis quod Canis dicitur.

147 *Pridie Nonas Jan.*] IV. die illius mensis.

148 *Delphinus*] Delphinus non longe est a Capricorno, ut ait Aratus in Astronomicis, inter sidera relatus a Neptuno ob ipsi conciliatam Amphitriten, vel a Jove ob servatum Arionem, ut testatur Ovidius in Fast. 'Dii pia facta vident, astris Delphina recepit Juppiter, et stellas jussit habere novem.'

149 *Fidicula*] Quæ Columellæ Fides, alio nomine *Cithara* dicitur, estque signum cœleste.

150 *Sagitta*] Quæ alibi *Sagittarius* dicitur, signum cœleste.

151 *Quo Ægypto Sagitta vesperi occidit*] Ita enim comparatus est ortus occasusque siderum propter orbis terrarum convexitatem ut diverso tempore diversis in locis oriri occidereque sidera videantur.

152 *A Favonio in æquinoctium*] Id est a VII. die Februarii, quo die flare solet Favonius.

153 XVII. *Kal. Martii*] Quod fit anno Bissextili, quia etsi bis dicatur sexto kal. Mart. tamen pro uno eodemque die habetur, ita ut nihil referat, qui natus est Bissexto kal. Mart. an posteriore die natus sit, cum illud biduum pro uno tantum die habeatur.

154 *Triduum varie*] Quia varius est numerus hujus mensis dierum.

155 VIII. *Kal.*] Martii scilicet, XXII. Februarii.

156 *Hirundinis visu*] Existimant enim ver hujus avis adventu signari.

tero die Arcturi[157] exortu vespertino: it. III. Non. Mart.[158] Cæsar Cancri exortu[159] id fieri observavit. *Paulo post:* Cæsar et Idus Martias ferales sibi annotavit[160] Scorpionis occasu.[161] *Paulo post:* Æquinoctium vernum a. d. VIII. Kal. Apr. peragi videtur. Ab eo ad Vergiliarum exortum matutinum Cæsari significant Kalendæ Apr. III. Nonas Apr.[162] in Attica Vergiliæ[163] vesperi occultantur: eædem postridie in Bœotia;[164] Cæsari autem et Chaldæis, Nonis. *Paulo post:* Cæsari VI. Idus[165] significatur imber Libræ[166] occasu. XIV. Kal. Maii[167] Ægypto Suculæ[168] occidunt vesperi, sidus vehemens, et terra marique turbidum, XVI. Atticæ,[169] XV.[170] Cæsari, continuoque triduo significabat. *Paulo post:* VI. Nonas Maii[171] Cæsari Suculæ matutino exoriuntur: et VIII. Idus[172] Capella[173] pluvialis. *Plin.* 18, 26 (64).

A Vergiliarum exortu significant Cæsari postridie Arcturi occasus matutinus: III. Id. Maii Fidiculæ exortus. XII. Kal. Junii Capella vesperi occidens et in Attica Canis.

NOTÆ

157 *Arcturi*] Arcturus stella in cauda Ursæ posita, Græco nomine dicta ἀπὸ τῆς ἄρκτου οὐρᾶς, cujus ortus et occasus gravissimas tempestates excitat.

158 III. *Nonas Martii*] V. die Martii.

159 *Cancri exortu*] Cancer item signum cœleste.

160 *Cæsar et Idus Martias ferales sibi annotavit*] Quia in illis est interfectus.

161 *Scorpionis occasu*] Qui et signum cœleste.

162 III. *Nonas Aprilis*] Qui tertius est dies mensis.

163 *Vergiliæ*] Ideo dictæ, quia earum exortus Veris habet significationem. Græce Pleiades, quod primæ navigationis tempus ostendant.

164 *Eædem postridie in Bœotia*] Quæ regio Græciæ est septentrionalis Atticæ regioni. Ejus caput Thebæ.

165 *Cæsari* VI. *Idus*] Nempe Aprilis. Id est, VIII. die illius mensis.

166 *Libræ*] Signum cœleste, ad quod cum sol pervenit, autumnale est æquinoctium.

167 XIV. *Kal. Maii*] Nempe XIX. illius mensis.

168 *Suculæ*] Græce Hyades, ἀπὸ τοῦ ὕειν, *pluere*, quod pluvias excitent. 'Nostri imperite Suculas, quasi a suibus essent, non ab imbribus nominatæ,' inquit Cicero lib. de Nat. Deorum.

169 XVI. *Atticæ*] Oriuntur illi regioni, cujus caput Athenæ, XVII. Maii.

170 XV.] XVIII. Maii.

171 VI. *Nonas Maii*] II. ejus mensis die.

172 VIII. *Idus*] Nempe VIII. die ejus mensis.

173 *Capella*] Sidus cœleste.

XI. Kal. Cæsari Orionis gladius[174] occidere incipit. III. Non. Junii[175] Cæsari, et Assyriæ[176] Aquila vesperi oritur,[177] etc. XI. Kal. ejusdem[178] Orionis gladius Cæsari occidere incipit. *Plin.* 18, 27 (67).

A Solstitio ad Fidiculæ occasum VI. Kal. Junii[179] (*al.* Julii) Cæsari Orion exoritur. *Paulo post:* XIII. Kal. Augusti,[180] Ægypto Aquila occidit matutino, Etesiarumque prodromi flatus incipiunt,[a][181] quod Cæsar X. Kal.[182] sentire Italiam existimavit. *Paulo post:* Aquila Atticæ matutino occidit III. Kal. regia[b] in pectore Leonis[183] stella matutino Cæsari immergitur. *Plin.* 18, 28 (68).

DE SIDERIBUS

etiam aliquid poëticum edidit.

Sed nec aliquis pæne Latinorum de hac arte Institutionis

[a] *Qui solent præcurrere anniversarios ventos.* [b] *Præcipua.*

NOTÆ

174 XI. *Kal. Cæsari Orionis gladius*] Nempe Julii qui XXI. dies est Junii. Orion Neptuni filius, cum Dianæ vim inferre vellet, immisso ab ea Scorpio occisus est, cujus postea misericordia et ipse et Scorpius inter sidera relati fuerunt. Orionis sidus ventos, pluvias, et tonitrua excitat. Unde grave sidus vocatur, et ita formatum est, ut stricto gladio in Taurum insurgat, propinquasque Pleiadas insequatur.

175 III. *Nonas Junii*] III. Junii dic.

176 *Assyriæ*] Quam Adiabenen appellat Plinius, cujus hic potissimum fit mentio, quia ejus incolæ in astronomicis clari extiterunt; de quibus ita Cicero lib. de Divinat. VII. 'Propter planitiem, magnitudinemque regionum quas incolebant, cum cœlum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, trajectiones motusque stellarum observaverunt. Quibus notatis, quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt.' Chaldæi sunt isti qui unam de tribus sectis astronomicis efficiunt, a quibus ait Plinius Babyloniam et Assyriam demonstratum iri.

177 *Aquila vesperi oritur*] Inter sidera relatus est, qui dicitur in cœlum pervenisse quod Jovem parvulum in antro delitescentem nectare paverit, ut Maro in versibus testatur.

178 XI. *Kal. ejusdem*] Julii, qui XXI. est Junii.

179 VI. *Kal. Junii*] Qui dies Maii est vigesimus septimus.

180 XIII *Kal. Augusti*] Qddm. XVIII. at error videtur in numeris, cum in illum diem incidant Idus. Reponendum igitur XVII.

181 *Etesiarumque prodromi flatus incipiunt*] De Etesiis supra dictum in fine de bello civili III. 107.

182 X. *Kal.*] Qui dies est Julii XXX.

183 *In pectore Leonis*] Leo signum cœleste, qui Nemeæ creditus est, et ab Hercule ibid. domitus.

libros scripsit, nisi paucos versus Julius Cæsar, et ipsos tamen de alieno opere mutuatus. *Jul. Firmicus Mathes. l.* 2, *ineunte.*

Executus est etiam horum siderum numerum Græce Aratus, poëta disertissimus,[184] Latine vero Cæsar,[185] et decus eloquentiæ Tullius.[186] Sed hi tantum nomina ipsorum et ortus, non autem apotelesmatum auctoritatem ediderunt: ita ut mihi videantur non aliqua Astrologiæ scientia, sed poëtica potius elati licentia, docilis sermonis studia protulisse. *Jul. Firm.* 8, 5.

POEMATA.

Reliquit et de Analogia libros duos et Anticatones totidem, ac præterea *Poëma,* quod inscribitur *Iter.* Quorum librorum primos in transitu Alpium, cum ex citeriore Gallia, conventibus peractis, ad exercitum rediret: sequentes sub tempus Mundensis prælii fecit: novissimum, dum ab urbe in Hispaniam ulteriorem IIII. et XX.* die pervenit. *Suet. c.* 56.

* VII. et XX. *legit ex Strabone et Appian. Casaubonus.*

Feruntur et a puero et ab adolescentulo quædam scripta; ut *Laudes Herculis, tragœdia Œdipus,* etc. quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. *Sueton. ibid.*

Olus quoque sylvestre est trium foliorum, D. Julii carminibus præcipue jocisque militaribus celebratum: alternis quippe versibus exprobravere, *lapsana* se vixisse apud Dyr-

NOTÆ

184 *Aratus, poëta disertissimus*] Solis in Cilicia natus, cujus Phænomena habemus, de quo Ovidius: 'Cum sole et luna semper Aratus erit.'

185 *Latine vero Cæsar*] Noster non hic quidem, sed nec Germanicus, qui ab Augusto adoptandus Tiberio datus est, ut plerique existimant, titulo decepti, sed Domitianus imperator, qui et Germanicus dictus, ut in primo poëmate videre est apud Statium, cujus est initium: 'Quæ super imposito moles geminata colosso,' &c. Ubi sic Domitianus compellatur. 'An te Palladiæ talem Germanice nobis Effinxere manus,' &c. qui et eo nomine dicitur apud Quintilian. x. 1. 'Hos nominavimus quia Germanicum Augustum ab institutis studiis deflexit cura terrarum, parumque Diis visum est esse eum maximum poëtarum.'

186 *Et decus eloquentiæ Tullius*] Habemus apud Ciceronem hæc Aratea carmina, seu potius fragmenta.

rhachium,[187] præmiorum parsimoniam cavillantes.[188] Est autem id *cyma sylvestris*. *Plin.* 19, 8 (41).

Donatus in vita Terentii hos sub C. Julii Cæsaris nomine versus producit:

Tu quoque, tu in summis, o dimidiate Menander,[189]
Poneris, et merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica: ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis; neque in hac despectus parte jaceres.
Unum hoc maceror et doleo tibi deesse, Terenti.

Sequens etiam Epigramma C. Julio Cæsari quidam inscribunt, alii Germanico.[190]

Thrax puer astricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne,
Abscidit tenerum lubrica testa caput;
Orba quod inventum mater dum conderet urna,
Hoc peperi flammis, cetera, dixit, aquis.

Illud vero distichon:

Feltria perpetuo nivium damnata rigore,
Terra mihi posthac non habitanda, vale:

falso Cæsari inscriptum est, etsi quidam in membrana, alii in saxo extare dicant.

Aiunt quoque Cæsaris Decretum Viterbii in Hetruria inventum, hoc exemplo:

C. JULIUS. CÆSAR. M. TULLIUM. CICERONEM. OB. EGREGIAS. EJUS. VIRTUTES. SINGULARES. ANIMI. DOTES. PER.

NOTÆ

187 *Lapsana se vixisse apud Dyrrhachium*] Vide III. 47. de bello civili.

188 *Præmiorum parsimoniam cavillantes*] Magnitudine scilicet præteritorum laborum, præsentium præmiorum parvitati comparata.

189 *Dimidiate Menander*] Ideo dimidiatus dicitur, quia mediam tantum partem dotum Menandri habet, nempe lenitatem, non vim, qua caret. Est enim, teste Quintiliano, Menander, 'omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus.'

190 *Germanico*] Non illi qui a Tiberio Augusti jussu fuit adoptatus, sed imperatori Domitiano, de quo supra diximus.

TOTUM. ORBEM. NOSTRIS. ARMIS. VIRTUTEQUE. PERDOMITUM. SALVUM. ET. INCOLUMEM. ESSE. JUBEMUS. C. IABOLENUS.

INCERTA.

Unguenta dicuntur a locis, ut Telinum, cujus Julius Cæsar meminit, dicens: ' Corpusque suavi Telino unguimus. ' Hoc conficiebatur in insula Telo, quæ est una ex Cycladi- ' bus,' etc. *Isidorus Orig.* 4, 12.

Telon insulam Sporadibus accenset Strabo l. 10. p. 488. Itaque apud Isidorum legi oportet aut *Delino — Delo*, aut *ex Sporadibus.*

* *Insertum hoc ab Ursino fragmentis de Analogia: ut et illud ex Nonio in voce* Cinis, *necnon locus Plinii ex l.* 7, 3. *ubi alloquitur M. T. Ciceronem. Quid habuerit causæ, cur hoc fecerit, comminisci non potui. Quocirca inter INCERTA referendum duxi. Nisi quis potius Cæsari Straboni, non dictatori, tribuendum arbitretur. Si ad hunc modum addita una vocula scripseris, erit integer Senarius.*

Corpusque suavi Telini unguine unguimus.

Idem Ursinus ex Prisciani l. 8. *fragmentum hoc, ' C. Cæsar, quæ res augurantur οἰωνοσκοπεῖται,' ad Auguralia transtulerat: ego prætermisi, cum isto Prisciani loco non* Caius Cæsar, *sed* Lucius Cæsar *legatur. Non est quod corruptum aliquis existimet. Citatur nominatim L. Cæsar a Festo, in voce* Majorem. *Ex eodem fortassis est, quod apud Servium nuper ex Petri Danielis et Fuldanæ bibliothecæ membranis editum habemus, Commentario ad Æneidos Virgilii* 1, 2. Occiso, *inquit,* Mezentio, Ascanium, sicut I. Cæsar *(verosimile mihi fit legendum L. Cæsar)* scribit, Iulum cœptum vocari dicunt, vel quasi ἰοβόλον, id est, sagittandi peritum, vel a prima barbæ lanugine, quam ἴουλον Græci dicunt, quæ ei tempore victoriæ nascebatur. *Hæc ibi. Similiter expunxi quod inter fragmenta epistolarum legebatur:*

' Vespera fatigatus, luce dormitans.'

Non enim apud Charisium l. 2, *unde hæc descripta sunt, nominatur Julius Cæsar, sed Aurelius Cæsar. l.* 11, *Epistolarum ad Frontonem. Quo comperto, auctoritatem civis Romani insuper habui. Sed quid spuriis his diutius immoror, quin legitima, si qua porro restant, fragmenta colligo? Scal.*

Apud Cæsarem et Catullum et Calvum lectum est: ' Cum ' jam fulva cinis fueris.' *Nonius in voce Cinis.* 3, 57.

Salve primus omnium parens patriæ appellate,[191] primus

NOTÆ

191 *Salve primus omnium parens patriæ appellate*] Plinius hoc loco Ciceronem compellat hoc nomine. Testatur idem Plutarchus, et datum hoc illi fuisse nomen *patris patriæ*, cum Cato ita eum in concione nominasset.

in toga triumphum linguæque lauream merite[192] et facundiæ Latinarumque literarum parens : atque (ut dictator Cæsar hostis quondam tuus te descripsit) omnium triumphorum lauream adepte majorem, quanto plus est ingenii Romani terminos in tantum promovisse, quam imperii. *Plin.* 7, 30.

Cicero causarum XIII. : 'Re vendita iterum emta.' unde manifestum fit *venita* non dici, sed aut *venundata*, aut *vendita*, ut Cicero. *C. Cæsar: Possessiones redimi, eas postea pluris venditas. Diomedes lib.* I. *col.* 366.

Esseda, vehiculi vel currus genus, quo soliti sunt pugnare Galli. Cæsar testis est libro ad Ciceronem III. : *Multa millia equitum atque essedariorum habet.* Hinc et gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. *Junius Philargyrius in Georg. Virg.* 3, 204.

Augustus quoque in epistolis ad C. Cæsarem scriptis emendat, quod is *calidum* dicere quam *caldum (in libris forte de Analogia)* malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, et, ut ipse Græco verbo significavit, περίεργον. *Quintil.* 1, 6, 19.

odiosum, quia affectationis esse putabatur.

Castulonenses, qui Cæsari *venales* appellantur. *Plin. H. N.* III. 3.

C. JULII CÆSARIS DICTA.

Tu, quæso, quicquid novi (multa autem expecto) scribere ne pigrere: in his, de Sexto[193] satisne certum? maxime au-

NOTÆ

192 *Primus in toga triumphum linguæque lauream merite*] Meritum dicit, obtinuisse non dicit. Nec enim de civibus triumphabatur, cujusmodi meritum satis declaratum cum per forum domum reversus a supplicio Lentuli et Cethegi Catilinæ sociorum, triumphales viri homine præsenti clare testarentur sibi Pop. R. acceptam referre debere potentiam et pecunias, Ciceroni vero securitatem et salutem. Reverso tamen e Cilicia, ubi rem bene gesserat contra Cilices cum Senatus triumphum decrevit, ait se Cæsaris ad bellum civile ruentis, concordia facta, malle sequi currum. Laurea hic pro triumpho accipitur, quia lauream tenere solebat qui triumphabat. Hic porro notanda Græca phrasis, 'omnium triumphorum lauream adepte majorem,' pro *omnibus triumphis:* apud Græcos enim comparativum nomen regit Genitivum casum.

193 *In his, de Sexto*] Pompeii Magni minore superstite filio, qui bellum in Sicilia parabat.

tem de Bruto nostro:[194] de quo quidem ille,[195] ad quem diverti, Cæsarem solitum dicere: 'Magni refert, hic quid 'velit;[196] sed quicquid volt, valde volt:' idque eum animadvertisse, cum pro Dejotaro Niceæ dixerit,[197] valde vehementer eum visum et libere dicere. *Cic. ad Attic.* 14, 1.

Proxime[198] cum Sestii rogatu[199] apud eum fuissem expectaremque sedens, quoad vocarer,[200] dixisse eum:[201] 'Ego 'dubitem, quin summo in odio sim, cum M. Cicero sedeat, 'nec suo commodo me convenire possit? Atqui, si quis-'quam est facilis,[202] hic est:[203] tamen non dubito, quin me 'male oderit.' *Cic. ibidem.*

Aiebat, Cæsarem secum, quo tempore Sestii rogatu veni ad eum, cum expectarem sedens, dixisse: 'Ego nunc tam 'sim stultus,[204] ut hunc ipsum, facilem hominem,[205] putem 'mihi esse amicum, cum tamdiu sedens meum commodum 'expectet?' *Cic. ad Att.* 14, 2.

Quo gaudio elatus,[206] non temperavit, quin paucos post dies frequenti curia jactaret, invitis et gementibus adversariis adeptum se quæ concupisset: proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: ac, negante quodam per contumeliam,[207] 'Facile hoc ulli fœminæ fore:'[208] responderit quasi alludens: 'in Assyria quoque regnasse Semiramin;

NOTÆ

194 *De Bruto nostro*] Cæsaris interfectore.

195 *De quo quidem ille*] Matius Cæsarianus.

196 *Magni refert, hic quid velit*] Non enim parva mente consilia agitabat hic Brutus.

197 *Cum pro Dejotaro Niceæ dixerit*] De quo sic Cicero in Bruto: 'Erat a me mentio facta causam Dejotari fidelissimi atque optimi regis ornatissime et copiosissime a Bruto me audisse esse defensam.'

198 *Proxime*] Ante Cæsaris necem.

199 *Cum Sestii rogatu*] Is est, pro quo extat oratio ejusdem Ciceronis.

200 *Quoad vocarer*] Admissus ad ipsum Cæsarem.

201 *Dixisse eum*] Cæsarem Matius ille aiebat.

202 *Si quisquam est facilis*] In ferendis incommodis ab hominibus acceptis.

203 *Hic est*] Cicero.

204 *Ego nunc tam sim stultus*] Cæsar.

205 *Ut hunc ipsum, facilem hominem*] Ciceronem, ut supra dictum est.

206 *Quo gaudio elatus*] Decretæ sibi provinciæ Galliæ.

207 *Ac, negante quodam per contumeliam*] Illud facere se posse.

208 *Facile hoc ulli fœminæ fore*] Tam facile esse ut fœmina id facere posset, si in suo loco esset constituta, nedum vir natus.

'magnamque Asiæ partem Amazonas tenuisse quondam.' *Suet.* c. 22.

Pharsalica acie cæsos profligatosque adversarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse refert Asinius Pollio: 'Hoc voluerunt;[209] tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem,[210] nisi ab exercitu auxilium petissem.' *Suet.* c. 30.

Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen,[211] qui provinciæ ejus finis erat, paululum constitit, ac reputans, quantum moliretur, conversus ad proximos, 'Etiam nunc,' inquit, 'regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt.' *Suet.* c. 31.

Cunctanti ostentum tale factum est. Quidam eximia magnitudine et forma,[212] etc. Tunc Cæsar, 'Eatur,' inquit, 'quo Deorum ostenta et inimicorum iniquitas vocat. Jacta alea est,' inquit. *Suet.* c. 32.

Romam iter convertit: appellatisque de Rep. patribus, validissimas Pompeii copias, quæ sub tribus legatis, M. Petreio et L. Afranio et M. Varrone in Hispania erant, invasit; professus ante inter suos, 'Ire se ad exercitum sine duce, et inde reversurum ad ducem sine exercitu.' *Suet.* c. 34.

Prolapsus in egressu navis, verso ad melius omine, 'Teneo te,' inquit, 'Africa.' *Suet.* c. 59. *Cf. Front.* 1, 12, 2.

Cæsar dicebat, idem esse sibi consilium adversus hostem, quod plerisque medicis contra vitia corporum, fame potius quam ferro superandi. *Front. Strat.* 4, 7, 1.

Cum expectatio adventus Jubæ terribilis esset,[213] convocatis ad concionem militibus, 'Scitote,' inquit 'paucissi-

NOTÆ

209 *Hoc voluerunt*] Sibi.

210 *Tantis rebus gestis Cæsar condemnatus essem*] Nempe ob multas res contra leges gestas.

211 *Ad Rubiconem flumen*] De quo sic Lucanus: 'qui Gallica certus Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.'

212 *Quidam eximia magnitudine et forma*] Nolim dejerare illum hominem a Cæsare non fuisse subornatum, qui hoc bellum a se susceptum, non sine Deorum nutu, credi volebat.

213 *Cum expectatio adventus Jubæ terribilis esset*] Vide de bello Africano c. 48.

'mis his diebus regem adfuturum cum x legionibus, equitum 'xxx, levis armaturæ c millibus, elephantis ccc. Proinde 'desinant quidam quærere ultra, aut opinari: mihique, qui 'compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave 'impositos quocumque vento in quascumque terras jubebo 'avehi.' *Suet. c.* 66.

Jactare solitus, 'milites suos etiam unguentatos bene 'pugnare posse:' nec *milites* eos pro concione, sed blandiori nomine *commilitones* appellabat. *Suet. c.* 67. *Cf. Polyæn.* 8, 23, 22.

Famem et ceteras necessitates, &c. tantopere tolerabant,[214] ut Dyrrhachina munitione Pompeius viso genere panis ex herba, quo sustinebantur, cum feris sibi rem esse dixerit, &c. *Suet. in Cæsare.*

Quosdam infimi generis ad amplissimos honores provexit. Cum ob id culparetur, professus est palam, 'si gras-'satorum et sicariorum ope in tuenda sua dignitate usus 'esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum.' *Suet. c.* 72.

Interogatus, cur repudiasset uxorem, 'Quoniam,' inquit, 'meos tam suspicione, quam crimine judico carere opor-'tere.' *Suet. c.* 74.

Acie Pharsalica proclamavit, 'ut civibus parceretur.' *Suet. c.* 75.

Nosseque, ut Cæsar dictator aiebat, 'miserum esse in-'strumentum senectuti recordationem crudelitatis.' *Amm. Marcell.* 29, 2.

Nec minoris impotentiæ voces propalam edebat, ut T. Ampius scribit:[215] 'Nihil esse rempublicam, appellationem 'modo sine corpore ac specie. Syllam nescisse literas, qui 'dictaturam deposuerit. Debere homines consideratius jam 'loqui secum, ac pro legibus habere quæ dicat.' *Suet. c.* 77.

NOTÆ

214 *Famem et ceteras necessitates, &c. tantopere tolerabant, &c.*] Vide item de bello civili I. 47.

215 *Ut T. Ampius scribit*] Is est ad quem Cicero scribit Epist. ad Famil. l. VI. quem Cæsariani, ut ibidem ait, appellabant tubam belli civilis, cui reditum a Cæsare concessum gratulatur.

Eoque arrogantiæ progressus est, ut, haruspice tristia et sine corde exta sacro quodam nuntiante, 'Futura,' diceret, 'lætiora, cum vellet: nec pro ostento ducendum, si pecudi 'cor defuisset.' *Suet. ib.*

Triumphanti et subsellia tribunitia prætervehenti sibi unum e collegio[216] Pontium Aquilam non assurrexisse, adeo indignatus, ut proclamaverit: 'Repete ergo a me, 'Aquila, rempublicam tribunus;' nec destiterit per continuos dies quicquam cuiquam, nisi sub exceptione, polliceri, 'Si tamen per Pontium Aquilam licuerit.' *Suet. c.* 78.

Plebei regem se salutanti, 'Cæsarem se, non regem esse' respondit. *Suet. c.* 79.

De quo genere optime C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse: 'Si cantas, male cantas; si legis, can-'tas.' *Quintil.* 1, 8.

Elevandi ratio est duplex, ut aut veniam quis, aut jactantiam minuat: quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpiciana,[217] quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, 'Nun-'quam fugiens respexeris,' inquit. Aut crimen objectum, ut Cicero, etc. *Quint.* 6, 3, 75.

Est et illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nam cum testis diceret, a reo femina sua ferro petita, et esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: 'Quid enim faceret,' inquit, 'cum tu 'galeam et loricam haberes?' *Quintil. ib.* 91.

Demetrio Megæ Siculo Dolabella rogatu meo civitatem a Cæsare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Cumque propter quosdam sordidos homines, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina civitate donatorum incisa essent, revelli jussisset:

NOTÆ

216 *Unum e collegio*] Tribunorum.

217 *In seditione Sulpiciana*] Quæ fuerit illa seditio nescio. Video a Sulpicio interrege unicum consulem esse creatum Pompeium. Quod cum adversus Cæsarem fieret, potuit fieri seditio, et ejus nomine appellari. Video etiam per Sulpicium alterum consulem Marcello, quantum potuit, restitisse Cæsarem. Quod etiam forte sine seditione fieri non potuit.

eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit: 'Nihil esse, 'quod de Mega vereretur; beneficium suum in eo ma- 'nere.'[218] *Cic. ad Fam.* 13, 36. *ad Acilium.*

Τῆς δ' ἡμέρας ἐνστάσης (qua pontifex maximus erat eligendus) *καὶ τῆς μητρὸς ἐπὶ τὰς θύρας αὐτὸν οὐκ ἀδακρυτὶ προπεμπούσης, ἀσπασάμενος αὐτὴν, Ὦ μῆτερ, εἶπεν, τήμερον ἢ ἀρχιερέα τὸν υἱὸν, ἢ φυγάδα ὄψει.* *Plutarchus in Cæs. p.* 710.

Τὸν δὲ Καίσαρα σπουδάσαντα πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν, Ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην παρὰ τούτοις εἶναι μᾶλλον πρῶτος, ἢ παρὰ Ῥωμαίοις δεύτερος. *Plut. in Cæs. p.* 712.

Οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον εἶναι λύπης, εἰ τηλικοῦτος μὲν ὢν Ἀλέξανδρος, ἤδη τοσούτων ἐβασίλευεν, ἐμοὶ δὲ λαμπρὸν οὐδὲν πέπρακται; *Plut. in Cæs. p.* 713.

Ἤρκει γὰρ (*ἔφη Καῖσαρ*) *τὸ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἀπαρέσκουσιν. ὁ δὲ τὴν τοιαύτην ἀγροικίαν ἐξελέγχων, αὐτός ἐστιν ἄγροικος.* *Plut. ibid. p.* 716.

Οὐκ, ἔφη, τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι· σὺ δὲ εἰ τοῖς πραττομένοις δυσκολαίνεις, νῦν μὲν ἐκποδὼν ἄπιθι· παῤῥησίας γὰρ οὐ δεῖται πόλεμος· ὅταν δὲ κατάθωμαι τὰ ὅπλα, συμβάσεων γενομένων, τότε παριὼν δημαγωγήσεις. *Plut. in Cæs. p.* 725.

Ἴθι, γενναῖε, τόλμα καὶ δέδιθι μηδέν· Καίσαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος τύχην συμπλέουσαν. *Plut. in Cæs. p.* 726.

Ὡς ἵππος αὐτῷ προσήχθη, τούτῳ μὲν, ἔφη, νικήσας χρήσομαι πρὸς τὴν δίωξιν, νῦν δὲ ἴωμεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους. καὶ πεζὸς ὁρμήσας ἐνέβαλεν. *Ibid.*

Σήμερον ἂν ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον. *Plut. ibid. p.* 727.

Λέγεται ὁ Καῖσαρ εἰπεῖν, ὡς δικαιότερα λέγοι μὲν Κάσσιος, αὐτὸς μέντοι Βροῦτον οὐκ ἂν παρέλθοι. *Plut. ibid. p.* 737.

Ἀναμένει τοῦτο τὸ δέρμα Βροῦτον. *Plut. ibid.*

Τί φαίνεται βουλόμενος ὑμῖν Κάσσιος; ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐ λίαν ἀρέσκει, λίαν ὠχρὸς ὤν. Et paulo post: *Οὐ πάνυ τούτους δέδοικα τοὺς παχεῖς καὶ κομήτας, μᾶλλον δὲ τοὺς ὠχροὺς καὶ λεπτοὺς ἐκείνους· Κάσσιον λέγων καὶ Βροῦτον.* *Plut. Cæs. p.* 737.

NOTÆ

218 *Beneficium suum in eo manere*] beneficium quod dederat. Id est, nolle mutare aut revocare

Αἱ μὲν δὴ Μάρτιαι εἰδοὶ πάρεισιν· ὁ δὲ ἡσυχῇ πρὸς αὐτὸν εἶπε, Ναὶ πάρεισιν, ἀλλ' οὐ παρεληλύθασιν. *Plut. in Cæs. p.* 737.

Ἐμπεσόντος λόγου, ποῖος ἄρα τῶν θανάτων ἄριστος, ἅπαντας φθάσας ἐξεβόησεν, Ὁ ἀπροσδόκητος. *Plut. ibid.*

Φασὶ τὸν Καίσαρα τῷ μηνύοντι ἀποκρίνασθαι, κόπτοντα τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους, Ἥδε μοὶ δώσει. *Appian. lib.* 2, *B. C.*

Ἀθηναίοις αἰτήσασι συγγνώμην ἐπεδίδου, καὶ ἐπεῖπε, Ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ δόξα τῶν προγόνων περισώσει; *Appian. lib.* 2, *B. C.*

Ἔσται τοῦτο τέλος ἐμοί τε τοῦ βίου, καὶ ὑμῖν τῶν στρατειῶν. Et paulo post: *Φασὶν αὐτὸν (Καίσαρα) εἰπεῖν, Ὅτι πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο περὶ νίκης, νῦν δὲ περὶ ψυχῆς.* *Appian. lib.* 2, *B. C.*

Οὐδὲν ἀτυχέστερον, ἔφη, διηνεκοῦς φυλακῆς. ἔστι γὰρ αἰεὶ δεδιότος. *Appian. lib.* 2, *B. C.*

DE C. JULIO CÆSARE.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare et ipse ita judico, et de hoc hujus generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum et Muciorum familiis audiebamus, sed, quanquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, et iis quidem reconditis et exquisitis—est consecutus, etc. *Cic. in Bruto c.* 72.

Sed perge, Pomponi, de Cæsare, et redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris, etc. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum, quæ, etiamsi orator non sis, et sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est, adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine; hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video, cui debeat cedere: splendidam quandam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, et generosa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem ejus, etc. atque etiam commen-

tarios quosdam scripsit rerum suarum valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, et venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracta: sed, dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit, etc. *Cic. in Bruto c. 74 sq.*

Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? *Cic. ad Cor. Nepot. Suet. c. 55.*

C. Julius Cæsar historiographus Romanorum nullus est. Commentarii belli Gallici, quorum ad vos manavit opinio, tantum extant: nec, quantum ad historiam, quod compertum habeam, quicquam aliud: nam ceterarum ejus rerum gestarum, postquam idem Julius totius pæne orbis causarum molibus est oppressus, Hirtius ejus notarius in commentarios seriem referendam suscepit. *Lupi Abbatis Ferrariensis Epist. 37.*

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor:[219] sale vero et facetiis Cæsar[220] vicit omnes. *Cic. de offic.* 1, 37.

Reliquit et rerum suarum Commentarios Gallici civilisque belli Pompeiani. Nam Alexandrini, Africique, et Hispaniensis incertus auctor est; alii enim Oppium putant, alii Hirtium, qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit. *Paulo post:* Pollio Asinius parum diligenter, parumque integra veritate compositos putat; cum Cæsar pleraque et quæ per alios erant gesta, temere crediderit; et quæ per se, vel consulto, vel etiam memoria lap-

NOTÆ

219 *Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor*] Duo erant Catuli, pater et filius. Sed hic de patre potissimum dicitur. Filius enim, quanquam bene loqueretur, orator non fuit habitus.

220 *Sale vero et facetiis Cæsar*] Ille Cæsar non noster est, sed alius ab illo, Caius itidem, ut noster, et Lucii filius, de quo Cicero in Bruto dicit oratorem non fuisse vehementem, et esse ejus aliquot orationes, ex quibus sicut ex tragœdiis lenitas ejus sine nervis perspici potest. Vis autem ex sequentibus ex Quintiliano petitis maxime nostro tribuitur Cæsari.

sus, perperam ediderit, existimatque rescripturum et correcturum fuisse. *Suet. in Cæs. c.* 56.

C. vero Cæsar si tantum foro vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat; exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cujus proprie studiosus fuit, elegantia. *Quintil.* 10, 1, 114.

Quid tamen noceret, vim Cæsaris, asperitatem Cœlii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi,[221] quibusdam in locis assumere? *Quint.* 10, 2, 25.

Hinc vim Cæsaris, indolem Cœlii, subtilitatem Callidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messallæ, sanctitatem Calvi reperiemus. *Quint.* 12, 10, 11.

Astrictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero. *Dial. de Orat. c.* 25.

Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικοὺς ὁ Καῖσαρ ἄριστα, καὶ διαπονῆσαι φιλοτιμότατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν, etc. *Plut. in Cæs. c.* 3.

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. *Plut. ib. c.* 4.

Ac mihi ex Græcis[222] orationes Lysiæ[223] ostentat; ex nostris Gracchorum[224] Catonisque,[225] quorum sane plurimæ sunt circumcisæ et breves. Ego Lysiæ Demosthenem,[226]

NOTÆ

221 *Asperitatem Cœlii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi, &c.*] Hæc sunt oratorum nomina, quorum orationum nihil ad nostram ætatem pervenit, de quibus supra suo loco diximus. Vide de his Ciceronem in Bruto.

222 *Ac mihi ex Græcis, &c.*] Comparat oratores, quorum brevis est dictio, longioribus in dicendo.

223 *Lysiæ*] Lysias Atheniensis quidem, sed Syracusanus genere, unus de x Græcis oratoribus. De quo Ciceronis vide judicium in Bruto.

224 *Gracchorum*] Gracchi ambo, qui fratres erant, inter oratores habiti. Eorum vitam vide apud Plutarchum.

225 *Catonisque*] Cato etiam inter oratores, Uticensis nempe, cujus et vitam apud eundem Plutarchum lege.

226 *Demosthenem*] Demosthenes Atheniensis Græcorum oratorum princeps, cujus item vita apud eundem Plutarchum legitur.

Æschinem,[227] Hyperidem,[228] multosque præterea; Gracchis et Catoni Pollionem, Cæsarem, Cœlium, inprimis M. Tullium oppono, cujus oratio optima fertur esse, quæ maxima. *Plin. ep.* 1, 20.

Sed ego verear, ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calvum, Asinium Pollionem, M. Messallam, etc. Divum Julium, Divum Augustum, Divum Nervam, T. Cæsarem, etc. *Plin. ep.* 5, 3.

Dictator Cæsar summis oratoribus æmulus. *Taciti Ann. l.* 13, *c.* 3.

Summus auctorum D. Julius. *Tacitus de Mor. Germ. c.* 28.

C. Cæsarem Dictatorem——studia certandi, dictandi, lectitandique sibi mutuo vindicavere. Et licet in persona unius ejusdemque tempore suo principis viri, castrensis oratoriæque scientiæ cura certaverit ferme gloria æquipari, idem tamen nunquam se satis duxit in utriusque artis arce compositum, priusquam vestri Arpinatis testimonio anteferretur ceteris mortalibus. *Sidonii Apollinaris l.* 8, *Epist.* 6. *Vide et l.* 9, *Epist.* 14.

NOTÆ

227 *Æschinem*] Demosthenis æmulus Æschines fuit, cujus adhuc habentur aliquot orationes.

228 *Hyperidem*] Hyperides unus etiam e x Græcis oratoribus Athenis, qui æmulus aliquando fuit Demosthenis, ab ipso scilicet peculatus accusatus, sed tandem amissa republica ab Antipatro Macedone excisa lingua necatus est.

FINIS C. J. CÆSARIS OPERUM.

NOTÆ VARIORUM

IN

C. J. CÆSARIS COMMENTARIOS.

NOTÆ VARIORUM

IN

C. J. CÆSARIS COMMENTARIOS.

EX EDIT. FR. OUDENDORP.
LUGD. BAT. 1737.

DE

BELLO GALLICO.

LIBER I.

Figuræ Notis præfixæ indicant lineas Capitum.

C. *Julii Cæsaris*] Originem Cæsarei nominis, a multis anxie scrutatam, et ex Punica, vel Maurorum lingua petendam esse, adeo jam receptum est, ut qui in dubium illud devocet, vix quisquam hodie reperiatur. Unde frustra monuerim errare Festum, qui a cæsarie; alios, qui, multo imperitius a cæso matris utero appellatum Cæsarem, contendunt. Quorum fidem vel sola nummorum Cæsaris auctoritas sublevet, quibus non temere elephantis imago impressa est. Et Spartiani Serviique auctoritas, qui disertim aiunt *Cæsaris* vocem Punica, vel Maurorum lingua elephantum notare. Sed non paucos torsit, quod Cæsaris vox, elephanti significatu, nec in Hebræa, neque in affinibus huic linguis reperiatur. Nam Hebræis elephantum פיל *piil* nuncupatum novere, quibus degustata est eorum lingua. Alterum quoque nomen *barrus*, apud Indos usurpatum auctores tradunt: quod a sono factum, quem bellua edit. Horum neutrum juvare potest. Arabibus, قصوي *magnum* notat; sed nequaquam ego ab Arabibus petendam hujus vocis originem censuerim. Primus Casaubonus, notis ad Sueton. a כשירא *cesera*, quomodo *scutum* appellant Chaldæi, appellatum putavit elephantum, tanquam scutum ac tutamen legionum. Quod tamen paulo longius petitum videtur. Forsan haud absurde dixeris, homines, quando primum hanc bestiam conspexere, ignaros nominis, vocasse animal כשור *cassor, forma bovis*, ut 'Lucas boves' Romani dixere. Nam moris gentibus, insignire notis nominibus. Sic 'ursum Numidicum' Plinius leonem vocat. Sic Cæsari bison, 'bos cervi figura.' Idque ideo, quia e vulgaribus animantibus boves maximi. Sæpe autem hujusmodi comparatio-

nes, aut nomina casu orta, si non alia, abunde *mannæ* vocabuli origo testetur. Quid quod elephantis nomen Græci ab Hebraico אלף *eleph* deduxere, quod *bovem* illis notat. Nam quod magnus Casaubonus *elephanti* vocem a פיל per *μετάθεσιν* deducit, pace summi viri dixerim, absurdum est. Alioqui si minus id placeat, dicere possis nomen *Cæsar* factum ex כצור *catsor*, ut mirati mortales belluæ magnitudinem *rupis*, aut *collis instar* esse dixerint, cum צור *tsor* rupem, et celsum locum notet. Hinc enim מצור *matsor*, *munitionem*, *propugnaculum* appellant. Similique modo Isidorus ait a Græcis elephantum dictum, quia montis magnitudinem habeat. Quamvis vanum id figmentum, ut alia sæpe Isidori. Ut ut est, omnino ego statuo, vocabulum *Cæsar* Afris elephantum denotasse. Indicare id videtur vocabulum כשירא *cesera*, quo *scutum* significant: non quodvis, sed, ut reor, elephantino corio inductum: *cetram* Latini dixere, sed latius extenta notione, ut ferme a proprio significatu, in alienos vocabula degenerant. Ego כשירא *cesera*, primo *elephanti tergum* notavisse arbitror, postea, quia apta scuto pellis, etiam pro *clypeo* acceptum. Sic sane scutum, quia antiquissimis ex salice parabatur, ἰτέαν vel salicem Euripides vocat: Κρεὼν γε τ' οὐνθένδ' ἰτέαν λαβὼν χερί: *Creon deinde salicem suscipiens manu.* Ita etiam *cetræ* voce usus Plinius, XI. 39. 'Elephantorum quoque tergora impenetrabiles cetras habent.' Nam illud, quod nonnullis placuit *setas*, vel *quasi setas*, omnino arcendum. Accipienda hic *cetræ* vox non pro scuto, sed corio, quo tegi scuta solent. Quod nonnulli de hasta intelligendum aiunt. Sed Hesychius ἰτέαι inquit, ἀσπίδες, διὰ τὸ πρώτας ἐκ ταύτης τῆς ὕλης κατασκευασθῆναι. Vid. Eustath. Et γέῤῥαι Persica scuta, quia e vimine texta, quorum Xenophon Cyropæd. I. meminit, p. 5. Etiam κοπὶς gladius parvus apud Xenoph. I. p. 5. et Curt. a כף curvatura, quia incurvus erat. Dicerem autem vocem *cetra* a כשירא *cesera*, originem habere. Nisi esset Hebræis vox סתר *occultare*. Unde סתרה *latibulum*. Et Arabibus eadem ab origine سترون clypeum notat. Nam cetram Servius esse ait loreum scutum, quo Mauri et Hispani utuntur. Alioqui si a כשוא deducerem, levis mutatio fit, Græcis sane familiarissima, Latinis non ignota: de quo qui ambigit, solum consulat Festum, apud quem legere est, Ennium dixisse *adgrettus*, pro *adgressus*. Ea autem elephanti corio induci solita, fidem fecerit Melæ locus, ubi de Anteo et parma elephanti tergo tecta loquitur. Tum et Strabo, cujus de Mauris verba sunt: Οἱ δὲ πεζοὶ τὰς τῶν ἐλεφάντων δορὰς ὡς ἀσπίδας προβάλλονται. Item Appianus de bello Punico, ubi de Masinissæ scuto, quod ἐλεφαντιστὴν vocat, ait, Καὶ τῶν λοιπῶν τὰ ἀκόντια εἰς τὴν ἐλεφαντιστὴν ἐνδεχόμενος. Egregius quoque Orosii locus V. 15. de pluvia: 'Porro autem Numidis hastilia telorum, quæ manu intorquere sine amentis solent, lubrica, ac per hoc inutilia reddidit. Scuta etiam, quæ elephanti corio extento atque durato habilia et tuta gestabant, cujus ea natura est, ut acceptum imbrem, tanquam spongia ebibat, ac per hoc intractabile repentino pondere fiat, quia circumferri non poterant, defendere nequiverunt.' Et fortasse hinc probari possit, Melæ locum 'parma elephantino tergore execto,' legi debere, *parma elephantino tergore execta.* Nam si durum adeo corium, nihil opus firmamento ferreo, aut alio, cui inducatur. Salmasius *tecta* legebat. Itaque hinc colligo *cetram*, et ἐλεφαντιστὴν et כשירא idem esse. At Hesychii illa verba Καισάραι, περικεφαλαῖαι, quæ ibidem Casaubonus adducit, nihil huc

faciunt: nec quidquam illis commune cum elephanto, aut cæsarie. Sed notandum familiare illi Grammatico esse, haustas ex S. Scripturæ interpretibus Aquila, Symmacho, aliis, voces decerpere. Est autem vocabulum Hebraicum קשורים *kissurim*, quod *vittas* explicant, proprie quid sit, ambigitur. Unde nihil mirum ab interpretum aliquo, quia temere transferendum non putaret, retentam vocem Καισάραι. Quam Hesychius commodius, pro recepta opinione, explicare nequibat, quam voce περικεφάλαιαι. Sed hoc obiter. *D. Vossius*. De Plinii et Melæ locis adi quoque Vossii fratrem ad Mel. L. I. 5. §. 11.

Commentarii] Recte hoc opus a Strabone ὑπομνήματα citatur. Nam ut in Glossis est: *Commentarium*, ὑπόμνημα, ὑπομνηστικόν. At in V. C. Scal. est: INCIPIUNT LIBRI GAII JULII CÆSARIS BELLI GALLICI, DE NARRATIONE TEMPORUM. Quæ fortassis respiciunt ad vocem ἐφημερίδων, Plutarcho etiam memoratam, qui ex Ephemeride Cæsaris adducit, quæ libro hujus operis IV. de Tenchteris leguntur. Ceterum nequaquam Ephemeridis vocabulum hisce Commentariis convenit; potius ita appellaveris libellum de bello Hispaniensi. Scripsit tamen Cæsar Ephemerides, ex quibus Servius ad Virg. Æn. XI. 743. nonnulla refert de capto ab hostibus Cæsare, quæ nusquam alibi invenias. Etiam apud Symmachum IV. 18. legis: 'Hæc' (Ephemeris C. Cæsaris)' te origines, situs, pugnas, et quicquid fuit in moribus, aut legibus Galliarum, docebit.' Quæ descriptio, accurate his Commentariis congruere videtur. Itaque suspicari aliquis possit, Commentarios hos Ephemerides quoque ab auctoribus, et in his, Plutarcho, appellari. Ego ut concesserim eam imperitiam in aliis locum habere potuisse; ita minime reor Plutarchum, qua fuit eruditione, temere hac voce usurum fuisse, qui haud dubie Strabonis Geographica, et in his ὑπομνημάτων quoque mentionem legit. Omnino sentio Cæsarem privatum in usum, et memoriæ causa, Ephemerides scripsisse: et ex illis confectos esse, quos hodie habemus Commentarios. Postea tamen Ephemerides illæ aliorum quoque in manus pervenere: erantque haud dubie meliori fide consignatæ, quam Commentarii. Utrumque arguit Servii locus, quo, ut dixi, captum fuisse Cæsarem narrat. Nam id Cæsar in Commentariis omisit, quia constare aliis nolebat. Ut multa etiam per omnes hos libros fide haud sane optima tradi advertas, si Dionis, et aliorum, qui eadem scripsere, historias pervolvas. Iisdem Ephemeridibus ergo usus etiam Plutarchus. Easdem intelligit Appianus: in παρεκβολαῖς περὶ πρεσβειῶν legitur p. 359. Καῖσαρ ἐν ταῖς ἰδίαις ἀναγραφαῖς τῶν ἐφημέρων ἔργων φησί. Iisdem usus etiam Polyænus, qui complura Cæsaris strategemata memorat, nusquam in hoc opere scripta, ut in animadversionibus ostendemus. Præterea apud Frontinum quoque sunt, quæ ex Ephemeridibus hausta nihil ambigam. Quod ignoratum imposuit monachis, sive viris doctis, qui Cæsaris libros exscripsere. In quibus subditum operi est: C. JULII CÆSARIS PONTIFICIS MAXIMI EPHEMERIS RERUM GESTARUM. BELLI GALLICI LIBER VIII. EXPLICIT FELICITER. Legerant alibi de Ephemeride, quam quia ævum aboluerat, putavere non aliam esse ab his Commentariis. Quod vero ad Symmachi verba attinet, dubium, intellexeritne is Ephemeridem hanc, quam Servius citat. Facilius crediderim Balbi Ephemerin signari, quæ magno in honore illis temporibus erat, ut ostendunt verba Sidonii Apollinaris, qui sæculo non toto post vixit. Ait enim IX. 14. 'Nam si emittantur, quæ de titulis Dictatoris invicti, scripta Patavinis

sunt voluminibus, quis opera Suetonii, quis Juvenci Martialis historiam, quisve ad postremum Balbi Ephemeridem fando adæquaverit?' *Vossius.*

Commentarii] Hos Strabo Geogr. IV. p. 177. B. vocat ὑπομνήματα: Plutarch. in Vit. Cæsar. Tom. I. p. 718. D. ἐφημερίδας, ut alii notarunt. Græcus autem interpres eos ἀπομνημονευμάτων nomine insignit, quod verbum a Xenophonte petiit, qui ita inscripsit sua de Socrate Collectanea. Ceterum *Commentarii* sunt proprie libri, quos, memoriæ sublevandæ causa, sibi quisque scribit, adeoque nudæ rerum narrationes, nullis Rhetoricæ pigmentis oblitæ. Hinc Cicero in Bruto c. 75. de hisce Cæsaris Commentariis ita loquitur. 'Nudi sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste, detracto.' *J. Davis.* Hunc locum laudat etiam Suetonius in Julio c. 56. Adeo tamen elegantes sunt hi Cæsaris libri, ut eum *Commentariorum* nomine abusum censeat G. J. Vossius de Nat. Art. II. 14. 5. *Idem.* Cur. Sec. EPHEMERIDIS titulum in librorum fronte nullus exhibet Codex; sed post librum octavum ita finiunt Vossian. pr. Lovan. Egmond. et cod. S. Benedicti Floriacensis, ut Bongarsiani codicis margini ascripsit Petrus Daniel; adduntque illi titulum *Pontificis Maximi.* Sed DE NARRATIONE TEMPORUM hoc opus inscribunt Bongarsii Codd. pr. et sec. Petavian. Floriacensis, Oxon. Scalig. et Egmond. cum Leid. pr. Male, ut optime docet Vossius. *Ephemeridas* fuisse diversas a commentariis docet quoque Rualdus ad Plutarch. Anim. 21. Negat vero Cl. Davis. ad p. m. 998. quia etiam commentariis insunt, quæ ex Ephemerisin citantur. Sed cur hæc ex Ephemerisin non potuit iterare Cæsar? de tempore, quo scripserit Ephemeridas, et dein Commentarios, adi me ad B. Civ. III. 34. Ceterum in plerisque Codicibus additur Celsi nomen, et in nonnullis, ut Bongg. Voss. pr. Egmond. Andinis, aliisque, diserte JULIUS CELSUS CONSTANTINUS V. Cl. LEGI. vel *emendavi;* quod jam ab aliis monitum est. Verum præter hujus emendatoris vel interpolatoris, judice Lipsio l. III. Epist. Quæst. Epist. 2. l. II. El. c. 7. l. I. Poliorc. D. 9. nomen, insuper adjicitur ad finem libri II. in Bongars. pr. Thuaneo, Vossiano pr. Lovan. Egmond. Floriacensi et Vaticano, FLAVIUS LICERIUS FIRMINUS LUPICINUS LEGI. Non hic fuit Consul ille Flavius Lupicinus, qui cum Jovino A. post natum servatorem CCCLXVII. in Fastis, Codic. Theod. et Inscript. recensetur. Adi P. Relandi Fastos Consulares et Reinesii Inscr. p. 906. Scilicet Jac. Sirmond. in notis ad Ennod. p. 78. observat Lupicinum hunc fuisse Euprepiæ sororis Ennodii Episcopi Ticinensis filium, clarum sub initia sexti a Christo nato seculi, notante Cl. J. A. Fabricio, Add. ad I. 10. Biblioth. Lat. Ex horum autem constet emendatione, codices, qui ad nos devenerunt, esse exaratos. De istis similibusque vide Lindenbrog. ad Terent. Andr. in fine *Calliopius recensui.*

CAP. I. 1 *Gallia est omnis*] Intelligit eam duntaxat Galliæ partem, quæ nondum a Romanis erat debellata; Allobroges enim et Galliam provinciam, ne de Cisalpina dicam, omittit. Hæc autem Galliæ divisio, quam exhibuit Cæsar, fuit antiquissima, si Am. Marcellino fides. Illum vide XV. 11. Strabo etiam Ge. IV. 177. eandem rationem sequi præ se tulit, sed in limitibus assignandis erravit, ut ab Is. Casaubono animadversum. *Davis.*

1 *In partes tris*] Sic exhibui pro vulgato *tres,* secutus fidem codicis primi Leid. et Ed. Mediolan. A. 1477. aliasque veteres. *Tris* quoque correctum erat in Vossiano sec. De hac autem inclinatione casus quarti pluralium, quæ habent in secundo casu *ium,* consule præter alios eminentissi-

mum Cardinalem Norisium in Cenotaphiis Pisanis Dissert. IV. 3. ubi cum clarissime doceat, hunc casum utroque modo per *es* et *is* ab iisdem auctoribus enuntiatum fuisse, et nunc hujus, nunc illius terminationis sonum illis placuisse, opinor ego, non temere, neque ubique illud *is* intrudendum esse. Ego certe id, nisi præeunte idoneo codice, in Cæsare non ausus fui. Adi quoque, si tanti est, quæ monui in Præf. mea, Lucano præfixa. Malasp. ad Cicer. Epist. Attic. IV. 3. Cortium ad Sallust. B. Catilin. c. 44. ac Davis. ad B. G. III. 8. 'In tris partis' Bong. pr. l. VI. 32.

2 *Aliam*] Hotomanno magis placeret ex Aimoino, scribi *alteram*. At nihil opus est contra Mstos novare. Ut *alter* pro *alio*, sic *alius* pro *altero* aliquoties adhiberi observarunt sæpe viri docti, etiam Lexicographi. Vide modo celeberrimi Burmanni notas ad Phædri F. 4. et 10.

Ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur] Eodem modo Hirtius accepit l. VIII. de Bello Gallico: 'Bellovacos, qui belli gloria Gallos omnes, Belgasque præstabant.' Celtarum nomen vetustis auctoribus complectitur Hispaniam, Galliam, et alias nationes, ut cuivis notum. Illud rarius, ut *Celtica* solum Galliam et quidem omnem designet: sic 'Narbonensis provincia' Appiano *παρεκβολ. περὶ πρεσβ.* p. 352. vocatur 'Celtica Romanorum:' ait enim: *ἔθνη δύο Τιγυρινῶν καὶ Ἑλβηττίων εἰς τὴν Ῥωμαίων Κελτικὴν εἰσέβαλον. Vossius.* Vid. H. Jun. in Bat. c. 23. Periz. ad Æl. V. H. XII. 23.

3 *Hi omnes lingua*] Sunt, qui arbitrentur veterum Gallorum linguam jam penitus intercidisse. Qua in opinione Rhenanus, et eum secutus Rhellicanus, fuere, reliquias quæ hodie apud varias gentes supersunt, Germanicas esse arbitrati. Sed eadem lingua, ceterum diversa dialecto, usos fuisse Celtas omnes, id est Gallos, Germanos, Illyrios, Hispanos, aliasque gentes; et hanc majorem partem hodieque in nostra, et Britannica, aliisque his non absonis linguis extare, fusissime ostendit magnus Geographus Philippus Cluverius in Germania sua. Erraverat ante eundem errorem Anonymus, qui sua ex Julio Celso hausit. Etenim principio operis, de Belgis loquens, ait: 'Ea vero tota natio paulatim (nec vetuit Rhenus) in nomen Germaniæ linguamque concessit. Ut jam se Gallos dici nesciant; si audiant, indignentur.' Quæ ostendunt putasse eum longe diversas fuisse linguas Germanorum et Gallorum. *Idem.*

7 *A cultu atque humanitate Provinciæ*] Narbonensis Galliæ intelligit portionem, quæ a Romanis *κατ' ἐξοχὴν* 'Provincia' appellabatur. De ea sic Plinius H. Nat. III. 15. 'Agrorum,' inquit, 'cultu, virorum morumque dignatione, amplitudine opum, nulli Provinciarum postferenda, breviterque Italia verius quam Provincia.' Ad usum vitæ cultioris a Massiliensibus præcipue traducebatur ea Galliæ pars, ut docet Justinus XLIII. 4. *Davis.* Vide etiam Hotom. et Brantium, et ad VI. 24.

9 *Proximique*] Editt. recentiores conjunctionem omiserunt, quam, cum extet in plerisque Mss. ut testatur Brantius, et antiquis editionibus, revocandam censuimus: altera enim ratio redditur, cur Belgæ reliquos Gallos virtute præcedant. Hanc etiam lectionem secutus est Græcus interpres. *Davis.* Sic Ms. Reg. aliique. Græcus quoque Interpres *ἔπειτα δ' ὅτι πρόσχωροι.* Atque ita restituendum recte vidit Davisius; cum Scaliger et Recentiores male edidissent *important. Proximi* &c. *Clark.* Consentiunt quoque Codd. nostri in *τῷ proximique*, et Gruterus in notis ineditis.

13 *Quotidianis præliis*] *q. bellis præliisque* Mss. Carrariens. Palatin. Leid.

sec. Duker. aliique cum Edd. Romana, Mediolanensi, Veneta 1494. Unde Illustr. N. Heinsio nata suspicio est, vocem *prœliis* ex marginali glossa in textum irrepsisse, et tandem *bellis* ut supervacuum excidisse. *Bellum* sane pro prælio sexcenties occurrit, et crebrius hæ voces commutantur; ut aliquoties etiam in Cæsare usu veniet. Rarissime tamen Cæsaris et vetustiorum scriptorum ætate in usu fuit hæc τοῦ *belli* significatio. Imo verisimillimum videtur, librarios sui seculi lingua abreptos, ubique fere *bellum* pro *prœlio* scripsisse: ut egregie docebit Celeb. Drakenb. ad Livium III. 61. §. 2. Hic certe cum vetustissimi et integerrimi Codd. vulgatum retineant, et *belli* vox præcedat, ac sequatur, non ausim τὸ *prœliis* hoc loco damnare. *Bellis* potius addidisse videtur is, qui putabat, altero vocabulo ipsam rem non clare satis exprimi.

15 *Eorum una pars*] Nempe *finium Galliæ*, prout in tres partes dividitur. Miror hoc ab interpretibus non fuisse animadversum. *Davis.* Atqui *fines*, qui proximo loco memorantur, Germanici intelliguntur, non Gallici. Rectius itaque Rhellicanus et Ciacconius referunt ad remotius *hi omnes*, vel *horum omnium*, Gallorum scilicet universorum, quorum unam partem Aquitani, alteram Belgæ, tertiam Celtæ seu Galli obtinent. Ultimam partem jam describere incipit. Aliquoties autem fit, ut pronomen *hic* et *is*, ad remotiora redeat. De qua structura, consule celeberr. J. Perizon. ad Sanctii Minervam II. 9. p. 212, 213. et Cortium ad Sallustii B. Jugurth. c. 18. 'Medis autem et Armenis accessere Libyes (nam hi propius mare Africum agitabant, Gætuli sub sole magis, haud procul ab ardoribus) hique mature oppida habuere.' sc. *Medi et Armeni.* Plura si vis, adi, quos illic laudant; et Nepot. Ages. c. 4. §. 7, 8.

17 *Oceano, finibus Belgarum: adtingit etiam, &c.*] In quibusdam Mss. et impressis Codd. legitur: *Oceanum finibus*, vel *in finibus, Belgarum attingit. Etiam*, etc. sed vera est lectio vulgata. *Davis.* Omnes Mss. tum mei, tum aliorum, habent cum primis Editionibus *Oceanum finibus B. adtingit*, vel *in finibus*, vel *a finibus*, vel *finis* seu *fines.* Quod manifeste falsum est. Non enim a finibus Belgarum modo Oceanum contingit, sed etiam Aquitaniæ; imo omnino continetur Oceano et finibus Belgarum. Propter consensum tamen antiquissimorum librorum aliquid latere suspicor: et forsan ex *Oceanum* sive *Oceanoma* refingendum est *Oceano Mari.* Certe præter alios scriptores noster auctor ita loquitur III. 7. 'Proximus mare Oceanum Andibus hiemabat:' ubi vide Cl. Davis. et J. F. Gronov. ad Senec. N. Quæst. III. 22. Duker. ad Flor. IV. 12. 49. Munk. ad Hygin. F. 3. Hinc 'Oceanum litus,' 'Oceanus fluctus,' 'Oceanæ aquæ:' de quibus lege Lipsium Ep. Quæst. IV. 25. Schegk. Præm. 5. N. Heins. ad Claudiani Epithal. Honor. vs. 88.

19 *Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur; pertinent, &c.*] Hoc est, Belgarum regio incipit ab extremis Galliæ finibus, respectu Italiæ scilicet, porrigitur vero, seu extenditur, ad inferiorem partem Rheni. Sic infra c. 6. ubi de ponte inter Genevam et Helvetios. 'Ex eo oppido,' inquit, 'pons ad Helvetios pertinet.' Nostro frequens id verbum hoc usu, ut et aliis auctoribus. Pompon. Mela III. 2. 'Hinc Belgæ ad Rhenum pertinent.' Livius XXV. 24. 'In vastæ magnitudinis urbe, partium sensu non satis pertinente ad omnia.' Ubi Laur. Valla perperam reponit *pertingente*, ut exempla a me prolata satis indicant, et pluribus confirmat Joan. Fr. Gronovius, quem vide. *Davis.*

21 *Orientem solem*] Non est dissimulandum vocem *solem* desiderari in

vett. Codd. et *Orientem* tantum scriptum esse. F. Ursinus. Nihil tamen mutandum; eadem enim locutio occurrit infra v. 13. Omnesque, quos vidi, codices, hoc in loco vulgatam lectionem exhibent. *Davis.* Similiter 'orientem solem' dixit Arnobius IV. p. 128. et 'occidentem solem' Varro R. R. I. 13. ac Livius XXXIII. 17. *Idem,* Cur. Sec. Mei quoque omnes *solem* retinent. Confer Sanctii Minerv. IV. 4. V. *Sol,* et VII. 69. 'ad orientem solem spectabat.'

22 *Et eam partem*] Hotomanno placebat *et ad eam p.* quia ita invenerat in Aimoino; cui adstipulantur Vossiani tres et Carrar. cum duobus aliis et Ed. Davisii. De qua præpositionis repetitione, Cæsari adamata, multis agemus ad II. 10. et sæpius alibi.

23 *Quæ ad Hispaniam pertinet*] Ita Scaliger, et post eum Davisius et Recentiores. At vero quid, obsecro, est illud *ad Pyrenæos montes spectat?* Lege ex Editione Romana, et Mss. Eliensi et Vossii et Græco Interprete: 'ad Pyrenæos montes et eam partem Oceani, quæ EST ad Hispaniam, pertinet: spectat inter occasum,' &c. Sic supra p. 5. 'pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni: spectant in,' &c. Ms. Reg. pro EST *ad Hispaniam,* habet corrupte ETIAM *ad Hispaniam,* quod tamen veræ est lectionis vestigium. *S. Clark.* 'Quæ ad Hispaniam pertinet, spectat.' Petav. Bongars. pr. Voss. Lovan. et Norvic. habent, *quæ* EST *ad Hispaniam, pertinet: spectat,* &c. Ac sic omnino legendum, quod Cl. Clarkius etiam vidit. Adi sis Ammianum Marcellinum XV. 10, 11. *Davis.* Cur. Sec. Egmondan. 'qua est ad Hisp. pertinens.' Sed Vossiani omnes, Oxon. Leid. sec. et Dukeri Codd. cum Ed. incerta A. 1473. lectionem a Clarkio suggestam, exhibent: quapropter, sensu ita postulante, τὸ EST interposui. Ante Scaligerum *est* omiserant jam cum Edd. primis Aldus, Gryphius, aliique.

II. 2 *M. Pisone*] Notavit olim Glandorpius, in nonnullis exemplaribus vocari *Publium,* in nonnullis *Lucium;* cum dictus sit *M. Piso.* Vere quidem: nam *L.* est in Bongars. tert. et Ed. Mediol. ac Veneta: et ita in Mss. et Edd. primis est c. 35. *P.* in alio: sed in meis Mss. 7. et Edd. Rom. ac Inc. scribitur *P. M. Pis.* in aliis autem septem Codicibus, *Publio Marco Pis.* perperam. Attamen veræ lectionis vestigium in illis relictum puto; et scriptum esse a Cæsare *Pupio Marco Pisone.* Erat enim hic Consul M. Pupius Piso Calpurnianus: de quo adi Pighium in Fastis ad A. DCXCII. Ansam corruptioni dedit, quod gentile nomen proprio sit præpositum: de quo rariore usu, nonnulla post alios notavimus ad Frontin. L. II. 1. 15. 'Claudius Tiberius Nero:' ubi laudatos consule viros doctos, et variis locis J. F. Gronov. ad Livium, Doct. Sylburg. et Arntz. ad Aurel. Vict. de Cæs. c. 2. 'Claudius Tiberius Nero:' et omnino Cl. Drakenb. ad Livii III. 1. 'Fabius Quintus.'

3 *Civitati persuasit*] *Civitas* hic significat totius regionis incolas, qui iisdem magistratibus parent. Sic c. 4. 'Civitas armis jus suum exequi conaretur,' ubi de omnibus Helvetiis loquitur. Et II. 14. 'Amicitia civitatis Æduæ,' eadem est ac omnium Æduorum. Nihil frequentius apud Cæsarem. Eodem modo loquuntur alii Auctores. Sallustius Bell. Catil. c. 11. 'Ea res civitatem' (hoc est, totam Allobrogum gentem) 'ære alieno liberaret.' Et c. 41. de iisdem Allobrogibus. 'Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus patrocinio civitas plurimum utebatur, rem omnem, ut cognoverant, aperiunt.' Vide Jos. Scaligerum in Anim. Euseb. p. 136. a. *Davis.*

5 *Omnibus præstarent*] Vossianus

pr. a manu prima exhibet 'omnes:' quod non temere repudiandum; præsertim si 'omnis' scribas. Dativi et Ablativi terminatio satis tamen sæpe hic usurpatur. *Præstare* cum Accusativo usus quoque est Hirtius B. G. VIII. 6. 'Belli gloria Gallos omnes Belgasque præstabant;' ubi vide Davis. et me ad Frontin. II. 1. 'In summa belli præstarent Cassiani Brutianos.'

6 *Galliæ imperio potiri*] Notavit Glandorpius, in quibusdam exemplaribus non reperiri τὸ *imperio;* idque arridet Grutero. Verum a meorum aliorumque nullo Codice abest: quare retinere eam vocem satius est; licet alibi sine τῷ *imperio* hic verbo utatur; ut statim in fine Capitis 3. ubi in Bongars. primo recentiore manu *imperio* est insertum.

7 *Quod undique loci natura Helvetii continentur*] Proba lectio, et Cæsari familiarissima. Sic paulo ante: 'quod fere quotidianis præliis cum Belgis contendunt:' et 'propterea quod a cultu atque humanitate provinciæ longissime absunt:' et innumeris locis. Leve sane et vix notatu dignum, nisi Pantagathus, Ursinus, Ciacconius, et Hotomannus, locum hunc ut corruptum tentassent, quorum alii *contineantur*, alii *continerentur* legunt. Sed in plerisque commentatorum desidero accuratius judicium de phrasibus Cæsaris. *Vossius.* Impediuntur, quo minus late possint evagari. Sic Bell. Civ. I. 51. 'Hos omnes flumina continebant,' id est, transitu prohibebant. Porro in vett. Edit. hic locus ita scribitur. 'Loci natura tuti Helvetii continentur,' vel *continerentur,* ut habent editt. Rom. et Ven. Sed vox *tuti* recte aberat a Mss. Norvic. Vat. Steph. Hotom. et Ursin. ideoque miror, cum eam alii editores jamdiu ejecerant, in nupera Amstelodamensi fuisse repositam. *Davis.* Quidam hic legunt *Undique, loci natura, tuti Helvetii continentur.* Ineptissime. Non enim ideo de finibus suis exibant, quod in iis *tuti* continerentur; sed quod in iis *continerentur nimis angustis.* 'Qua re fiebat,' inquit Cæsar, 'ut et minus late vagarentur, et minus facile finitimis bellum inferre possent: qua de causa homines, bellandi cupidi, magno dolore afficiebantur.' *Clark.* Vox *tuti* abest quoque a Bongars. pr. et sec. Andin. Petav. Egmond. Gottorp. aliisque quinque et Ed. Incerta. Recte. Hoc sensu III. 1. 'qui Vicus altissimis montibus undique continetur.' Vide Hotomann. qui videtur in ejus locum substituere velle τὸ *muniti.* *Continerentur,* quod perperam nonnulli malebant, inveni solum in Oxon. ac duobus aliis, sed recentissimis et Ed. Mediol. ac Veneta.

9 *Jura*] Is. Vossius ad Melam, II. 5. notat, videri scriptum fuisse a prima manu in Codice vetusto Reginæ Suedicæ *Jure;* quia voluit montem hunc non dictum fuisse *Juram,* sed *Jurem* et in plural. *Jures.* Sed repugnant Mss. omnes, tam hic, quam infra; uti et Analogia. Græcis enim est Ἰούρας; Latine itaque *Jura;* qua de re dixi quoque ad Frontin. III. 10. 9. *Barca,* qui Græce Βάρκας. *Jure* videtur esse scriptum pro *Juræ;* ut *Mons Cevennæ* Mss. VII. 56. ubi vide.

14 *Qua de caussa*] Miror, interpretum neminem aliquid hoc loco monuisse de scripturæ varietate, cum tamen vulgata non reperiatur, nisi in recentioris ætatis Codicibus. In veteribus autem Mss. meis numero 14. et Ed. Incerta exaratur, *qua ex parte.* In Andinis membranis supra scriptum est *re.* Forsan a manu Cæsaris simpliciter fuerit *quare;* ut *ex parte* irrepserit ex superioribus. *Finis* vere pro *fines* reposui ex Bongars. pr.

16 *Arbitrabantur*] Ms. Reg. et Edit. Romana legunt, *arbitrarentur.* Quæ lectio ferri potest; ut adeo conjuncta sit ista vox cum iis, quæ præcesserant, *vagarentur* et *possent.* *Clark.*

Arbitrarentur est in Leid. sec. etiam. Sed intersertum jam est *adficiebantur: arbitrantur* Voss. sec.

17 *In longitudinem milia passuum* CCXL. *in lat.* CLXXX. *patebant*] Notavit Ph. Cluverius Germaniæ l. II. 4. hanc dimensionem utrobique esse falsam: quippe summa Helvetii agri longitudo est inter Rhenum sive lacum Brigantinum, qua Constantiam oppidum is alluit, et Genevam Urbem, millia passuum CLXXII. Latitudo vero maxima inter Arolam et ortus Rhodani Rhenique m. p. LXXVI: adeo ut longitudini m. p. LXVIII. ultra quam par erat, sint addita, latitudini vero CIV. Nec hunc errorem librario, sed ipsi Cæsari, attribuit. Confirmatur ejus sententia ex eo quod Julius Celsus de Vit. Cæs. I. p. 17. ed. Lond. ex Cæsare erroneum hunc numerum exscripserit. *Davis.*

III. 2 *Quæ ad proficiscendum pertinerent*] Id est, quæ iter facientibus essent necessaria. *Idem.*

6 *Ad eas res conficiendas*] Nimis delicatus est Ciacconius, qui, quod hæ voces paulo post repetantur, aliquid a mala manu irrepsisse contendit. Sed nihil est superfluum, et Cæsar (ut docet Hirtius in Epist. ad Balbum, præmissa de B. G. l. VIII.) festinans scripsit hosce Commentarios, qui, sua natura, eandem styli curam non desiderant, ac historia. *Idem.* Ut concedam Cl. Davisio, multa verba non longo intervallo sæpe his in commentariis repeti, ut ipse multis docui ad c. 44. Et ita fere B. Civ. III. 97. bis 'Qua re animadversa;' nullum tamen ostendet locum, in quo ingrata ista repetitio tantum offendat, quantum hæ voces 'ad eas res conficiendas:' cum in sequentibus satis pateat, Orgetorigem non delectum fuisse 'ad eas res conficiendas,' sed tantum ad pacem cum civitatibus confirmandam. Merito igitur suspectæ fuere Ciacconio, nec non Grutero, cui totum locum legi placebat sic, *lege conf. Orgetorix legationem, etc.* Nimis audacter. Turbant tamen nonnihil quoque codices scripti. Nam in Vossiano sec. desunt omnino *ad eas res confic.* in Petaviano pro *res* est *leges;* in Leidensi primo *ad e. r. confirmandas.* Unde quid extricandum sit, videant acutiores.

9 *Is sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet*] Si sana sunt reliqua verba, procul dubio legendum *suscipit.* At cum Petav. Voss. Egmond. dent *is ubi,* vetustissimus autem codex Carrariensis et Bongars. tert. *is igitur ubi legationem ad civitates suscepit,* rescribendum crediderim *deligitur.* Is igitur *ubi legationem ad civitatis suscepit, in eo itinere,* etc. *Davis.* cur. sec. *Is ubi* inveni quoque in Vossiano secundo, et *is igitur ubi* in Dukeriano, et Leidensi secundo. Non temere tamen intrudere τὸ *igitur* ausus fui, aut *sibi* mutare. Nam tum rectius dixisset *in itinere,* quam *in eo itinere.* Præterea vetustissimi libri, ut Bong. pr. sec. Voss. prim. Leid. pr. Scalig. Oxon. aliique stant pro vulgatis. Fraudi fuit Davisio variatio temporis *suscepit* et *persuadet:* qualia ipse et Clarkius infra sæpissime inmutare conantur, ut sibi respondeant: sed id frustra fieri, multis monebimus locis. Adi ad cap. 46.

12 *A. s. p. q. r.*] Notandum in vetustissimis Mss. Bongars. pr. Voss. pr. Leid. pr. Petav. Lov. Egm. et duobus aliis scribi *a Senatu populi Romani.* Quod probo. Vide Brisson. de Form. l. II. p. 233, 234. in quarto; et notata ad B. Afric. c. 53. 'Milites populi R.'

14 *Principatum*] Summus erat magistratus, 'quem Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus,' ut ait noster c. 16. Is enim dicitur *Principatum obtinere,* qui inter suos eminet, regio nomine destitutus. Lactantius Divin. Instit. I. 13. 'Primis Uranus eminere inter ceteros potentia cœperit, et Principatum habere, non Reg-

num.' Vide et nostrum VII. 4. Sulpicius tamen Severus Hist. Sacr. I. 26. tradit Tholam *regno* potitum esse, Jairum autem *principatu*, licet utrique eadem fuerit potestas, adeo ut hæ voces interdum confundantur. *Davis.*

15 *Civitate sua obtinebat*] Cum possessivum *sua* non compareat in Bongars. pr. sec. Petav. Lovan. Vossiano pr. Leid. pr. et tribus aliis, neque etiam in Ed. incerta, nec opus sit, ut addatur hic repetitum ex præcedentibus, delevi, ut ab interpolatoribus intrusum. Vide etiam II. 3. VII. 4. B. Civ. III. 59. 'principatum in civitate (Mss. civitatem) obtinuerat.' Præterea Hotomanno et Grutero spuria videntur *persuadet* et *illis probat*. Pro *conaretur* Stephanus exhibuit *conetur*. Sed supra quoque *persuadet, ut occuparet* pro *occupet*. Adi ad cap. 8.

22 *Regno occupato*] Ciacconius conjicit ejiciendum esse τὸ *occupato*; ut *regno Galliæ* jungatur: sed male. 'Regno occupato' intelligendum de regno civitatum suarum; quod si consecuti essent Casticus et Dumnorix, sperabant, per tres potentissimos populos potiri sese posse totius Galliæ.

23 *Firmissimos*] Noster antiquus *fortissimos*, quod idem video in libro Romæ olim excuso. *Hotoman.* Firmum proprie dicitur de rebus inanimatis, quando vim resistendi significat. Hic tamen ad homines traducitur, ut et v. 20. ubi narrat Cæsar, *Trinobantes*, Britanniæ populum, 'esse firmissimam earum regionum civitatem.' Sic etiam ejusdem libri c. 54. *Senones*, Celticæ populus, dicuntur *civitas inprimis firma*, id est, homines fortissimi et potentissimi, nam *civitatem* pro regionis incolis poni, supra observatum c. 2. Similiter apud *Sallustium* Jugurth. c. 28. Calpurnius dicitur 'firmissimus contra pericula.' Hæc vocis *firmissimi* significatio cum fuerit paulo rarior, Librarii, solenni temeritate, in quosdam codices notius eo sensu vocabulum intrusere. *Davis.* Hoc verbum ex aliis veterum locis immerito depulsum restituit Vir Doctissimus J. Fr. Gronovius ad Livii XXIII. 25. *Idem*, cur. sec. *Fortissimos* reperias quoque in Edd. Mediolanensi, ac Veneta, natum e Glossa, ut accidit huic voci frequentissime. Vide, quæ congessi ad Lucan. II. 473. et Frontin. II. 3. 12. Cort. ad Sallust. Jug. 28. 5. Infra VII. 60. 'Cohortes firmas :' et B. Civ. III. 88. Eadem confusio B. Civ. III. 28. B. Afric. c. 45. Hinc passim 'firmare aciem.' Vide ad Liv. II. 31.

IV. 1 *Ea res ut est*] Particula *ut* extat solum in Mss. recentioribus. Mei numero 13. ætatis vetustioris, et Ed. incerta non agnoscunt τὸ *ut*. A Cujacii quoque codice abest τὸ *est*. In Egmondano interpolate *postquam ea res est*. Facilis hinc conjectura nascitur, 'Ea re Helvetiis,' quanquam in illis 'res est' aliud quid latere suspicer. Crimen autem ejus non consistebat in eo, quod cepisset consilium de tota Gallia occupanda in commune civitatis bonum. Hoc enim ei persuasit, ut dictum cap. sec. sed quod regnum in sua affectabat civitate. Vide §. 6. c. 3. et R. Titium Loc. Controv. II. 20.

3 *Pœnam sequi oportebat, ut igni cremaretur*] Quantum conjecto, hac pœna apud Gallos et Germanos affecti hostes Reip. aut qui hostilia tentabant. Sic sub finem hujus libri legimus de C. Valerio Procillo: 'Is, se præsente, de se ter sortibus consultum aiebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur!' Nam, tanquam exploratorem, punire eum volebat Ariovistus. Quales etiam pro hostibus habiti legibus Romanis: unde Polyænus VIII. p. 571. Νόμου Ῥωμαίων κελεύοντος πολεμίων κατασκόπους ἀναιρεῖσθαι. Etiam a Romanis, uti discimus ex libro de bello Hispaniensi, servus, quod dominum jugulasset, vivus combustus est. Et

eundem respectum habere putem hanc pœnam: nam ut hostis Reip. est, qui affectat tyrannidem; ita hostis familiæ, qui dominum tollit. Eodem more Græcorum illos, qui Persis se sponte adjunxerant, a reliquis Græciæ populi Diis decimandos confecto bello statuerunt, ut discere est ex Diodoro Siculo lib. XI. Biblioth. p. 3. Οἱ δ' ἐν Ἰσθμῷ συνεδρεύοντες τῶν Ἑλλήνων ἐψηφίζοντο, τοὺς μὲν ἐθέλοντι τῶν Ἑλλήνων ἑλομένους τὰ Περσῶν δεκατεῦσαι τοῖς θεοῖς, ἐπὰν τῷ πολέμῳ κρατήσωσι. *Vossius.*

5 *Omnem suam familiam*] Mss. Norv. habet *omnem* sui *familiam*. Sic Curtius IV. 12. 8. 'Ad Cyrum quoque nobilissimum Regem originem sui referens.' Idem VI. 9. 2. 'Conspectusque vestri venerabilis cogit, ut vehementer parricidis irascerer.' Et iterum VIII. 4. 15. in Ms. *Petrensi* legitur 'Rex ex sella sui exiluit,' cum editi *sua* exhibeant. Non autem dubito, quin hanc loquendi rationem 'inusitatam quidem sed rectam profecto,' ut testatur Gellius N. A. XX. 6. expunxerint imperiti. *Davis.* Ms. Eliensis *sui familiam.* Quam lectionem defendi posse ostendit Davisius, sed nihil opus. *Clark.* Mei certe Mss. cuncti retinent *suam*, nisi quod Bong. pr. Lovan. et Ed. Inc. transponant *fam. suam:* quare melius forsan ejiceretur. Exempla interim de *sui* pro *suus* qui videre cupit, adeat omnino Sanctium in Minerva XIII. 15. et ibidem Perizonium; ac Cortium ad Sallust. Jug. c. 85. 24. In Mss. autem perpetuo variatur: consule Cl. Burm. ad Ovid. Metam. I. 30. 'Et pressa est gravitate sui.' Duker. ad Flor. II. 20. 'in exitium sui excitat.' Appulei. Met. I. p. 15. Ed. Pric. 'sine fatigatione sui.' II. 37. 'præsentia sui:' ut legendum est cum Sciop. Wouw. Scriv. aliisque. Met. V. p. 90. 'fatigationem sui diluit.' Sic enim Mss. et Edd. Vett. *sui* ejecerunt, dein posteriores. Justin. XXIV. 6. 'magnificentia sui.' Valer. Max. IX. 12. §. Ext. 1. 'finem sui reperit.' Pompon. Mel. II. in f. 'Ex spatio sui cognominibus acceptis.' Ita Ms. Dorvill. non *suo.* Sic 'sui pars' eidem III. 6. in f. Infra IV. 28. 'sui cum periculo.' VII. 71. in Ms. 'sui salus.' vide et B. C. I. 20. 22.

7 *Per eos, ne caussam diceret, se eripuit*] Anonymus Celsi exscriptor in carcere mortuum ait: 'Orgetorige primum duce, mox ubi ille affectatæ tyrannidis suspectus in carcere diem obiit.' *Vossius.*

V. 2 *Ut e finibus suis exeant*] Necessitate coacti hoc consilium inierunt; in tantam enim multitudinem excreverant, ut iis suæ terræ non sufficerent. Vide Florum III. 10. Omnes autem suos fines relinquere, non partem tantum suorum in colonias mittere, decreverant, ne a se invicem divulsi, prædæ essent vicinis, quos lacessierant, quemadmodum tradit Dio XXXVIII. p. 79. A. qui tamen errat, in eo quod illos doceat exiisse, Ὀρκετόριγος σφίσιν ἡγουμένου, *Duce Orgetorige*, cum is mortem oppetierat, priusquam hoc iter aggressi sunt Helvetii, ut ex Cæsare apparet. *Davis.*

Ubi jam se ad eam paratos esse arbitrati sunt] Ridere libet. Ait Rhellicanus, qui primus Helvetiis hoc consilium dedit de exurendis oppidis, et vicis, sine dubio apud Thucydidem legit historiam et consilium Periclis. Quærere velim, quo argumento id dicat, nimirum quoniam Græcas literas Helvetii noverant. Et quis Pericli consilium suum suggessit? *Voss.*

5 *Præter quod*] Mss. plerique *præterquam quod*, quod hoc in loco idem est. *Clark.* Idem quidem est, sed elegantius est *præter quod*, ut e veteri codice primus restituit Gifan. ad Lucret. V. *præter quam.* Adi Virorum Doctorum Comment. ad Gellium I. 23. Sallust. B. Catilin. c. 36. Justin. XIII. 5. Calpurn. Ecl. IV. 28. Flor. II. 6. 'Præter quod in bullis singulis-

que annulis erat.' Apulei. Metam. IV. 82. Ed. Pric. 'Nam præter quod diurnæ quietis imagines falsæ perhibentur.' In Apol. Ed. Pric. p. 19. 'præterquam quod non sum jurgiosus.' Sic vulgo: sed Mss. Flor. et Dorvillii rectius carent τῷ *quam*. Idem Met. II. 33. 'præter quod epulis voluptates meas anteferrem.' Mela III. 6. 'præter quod fabulis traditur.' Sic Ms. non 'præterquam quod.' Nepos Milt. c. 5. 'nulla civitas præter Platæensium;' ubi alii *Platæenses*. Infra quoque B. Civ. III. 49. in Edd. pp. est 'commeatus omni genere præter frumenti.' B. Hisp. c. 24. in Mss. nonnullis 'præter quorum arma sunt adlata.' Rectissime idcirco *quam* non agnoscunt ex meis Cujacianus, Bong. tert. et vetustissimæ membranæ Andinæ, Leidensis pr. Scalig. Vossian. pr. et sec. et Edd. Vasc. R. Steph. aliæque.

6 *Domum reditionis*] Hic, ut fit, *verbale* verbi, a quo deducitur, casum regit. Plautus Amphit. Act. I. Sc. III. 21. 'quid tibi hanc curatio est rem?' Hyginus Fab. 118. 'Catena alligavit, ut sibi diceret quando domum repetitionem haberet.' Vide et G. J. Vossium de Anal. III. 9. *Davis.* B. Civ. I. 53. 'Magni domum concursus.'

8 *Mensium*] Vetustissimus et integerrimus Bongarsianus primus habet *mensum*: quod, antiquitatis gratia, non potui non amplecti, ut ab ipsa auctoris manu. Sic enim hunc Genitivum declinarunt quoque Censorinus, Paulus JCtus, Ausonius, Seneca, aliique. Ovidius denique tum alibi, tum Met. VIII. 500.: 'bis mensum quinque labores:' ubi vide Ciofan. et N. Heinsium, ac G. J. Vossium de Analog. II. 14. Sic quoque in antiquissimo Codice Puteaneo Livii invenit J. F. Gronov. quem consule ad XXIX. 3. Lactant. Carm. de Phœnice, vs. 29. 'Per singula tempora mensum.'

Molita cibaria] Multum se cruciant viri docti Glareanus, Hotomannus, alii, quid hic sint 'molita cibaria.' Quasi vero aliud Cæsar intellexerit quam frumentum molitum, sive farinam, quæ ad pinsendum statim utilis. Ἄλφιτα, Græcus interpres, et optime vertit. *Vossius.*

9 *Latobrigis*] Sic vulgo, vel ex Glareani sententia *Lacobrigis* R. Stephanus et alii edunt. In Mss. et Edd. primis est *Latocibus*, *Latobibus*, *Latocibis* et similia monstra: In longe plurimis tamen et melioribus *Latobicis* et *Latovicis*. Verum c. 28. et 29. *Latobrigos* plerique Mss. retinent, ut hic Carrariensis: Græcus Metaphrastes Λακοβρίγας iis in locis; nam hic illorum non meminit. Sed *Lacobriga* et *Lacobricenses* in Lusitania, *Latovici* autem in Pannonia sunt. Tutius ergo *Latobrigos* retinebimus; et Cluverium consules. Si quis tamen hoc loco aliud a Cæsare relictum opinatur, posset legere *persuadent Rauracis et Tulingis, et late vicis finitimis*, id est, vicis longe lateque circumjacentibus: vel simile quid ejusdem sensus; nam, ut verum fatear, non satisfacit mihi hæc conjectura: licet *late finitimus* tueri se posset loco Virgilii Æn. VI. 378. 'Nam tua finitimi, longe lateque per urbes,' &c. de quo consule Virum Doctissimum in Observ. Misc. v. 2, p. 64. Vide et ad B. G. II. 24.

10 *Usi consilio*] Mss. nonnulli et Edd. antiquæ *consilio usi*: sed miræ bonitatis codex Leidensis primus non agnoscit a manu prima τὸ *usi*. Et sane alicui abundare plane; imo oratio suavius molliusque procedere videri possit, si exularet. c. 30. 'Quod eo consilio domos suas reliquissent.' VI. 42. 'Qui eo consilio Rhenum transierant.' II. 9. 'Eo consilio, ut, si possent,' &c. v. 49. 'Eo consilio, ut,' &c. et B. Civ. I. 70. sed tamen B. Civ. I. 51. 'Cum suo quisque consilio uteretur.' Variant Mss. quoque ibid. cap. 56. 'Massilienses

usi L. Domitii consilio.' III. 42. 'Secundo usus consilio.' III. 81. 'Eodem usi consilio.' Quare nihil temere mutandum esse satis patet.

13 *Norciamque*] Sic legimus cum Metaphraste, librisque Mss. et antiquitus cusis, cum recentiores habeant *Noricam* ex conjectura non necessaria H. Glareani; Noreia quippe oppidum est Norici. Vide doctissimum Cellarium Geogr. Antiq. II. 7. p. 344. Est et alia urbs cognominis, quæ erat Carnorum, ad quam cum Cimbris inani conatu pugnavit Cn. Carbo, ut docet Strabo Geogr. v. p. 214. d. *Davis.*

VI. 1 *Erant omnino itinera duo*] Cum Norvic. Gottorp. et Lovan. legendum, *erant* autem *omnino itinera duo.* Eandem etiam voculam in suo libro reperit Metaphrastes. *Davis.* cur. sec. Conspicitur *autem* quoque in Vossiano tertio et Ed. Incerta.

3 *Quo vix singuli*] Ms. Norv. et editt. Rom. Ven. aliæque vett. habent *vix qua,* quomodo etiam Hotomannus ex conjectura legendum censuit. *Davis.* Ita Scaliger et recentiores. Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edd. Vett. *qua, &c.* Quod idem est ac *quo itinere. Clark.* Reposui ex consensu nostrorum codicum ad viginti *vix qua.* Ciacconius primum e Ms. produxit *vix quo,* corrupte. Mutationi ansam videtur dedisse, quod crediderint, debere respondere præcedenti substantivo *iter.* Frustra. *Qua* notat millies *qua parte, ubi,* ut sæpe notatum a viris doctis: Etiam licet alius generis antecedat substantivum. Bene Hotomann. adduxit exemplum Ciceronis pro Cæcina c. 8. 'Ad omnes introitus, qua adiri poterit.' Infra c. 9. 'per Alpes, qua proximum iter erat:' ac v. 44. ut et B. Civ. I. 25. Frontin. I. 1. 6. 'Per Zeugma trajicerent exercitum, qua et brevissimum iter est:' et III. 9. 6. atque apud alios sæpissime. Adi Cortium ad Sallust. B. Catil. c. 57. 3. 'Sub ipsis radicibus montium, qua illi descensus erat.' Imo VIII. 51. 'locorum, qua Cæsar iturus erat:' et Nepos Eum. c. 8. 'Duæ erant viæ, qua ex Medis posset perveniri.' II. 8. 'Si qua opus erat,' vulgo *quo* et *quid.* Quamvis et *quo* ita ponatur, licet præcedat *eorum,* ut v. 14. 'Eorum sunt liberi, quo virgo deducta est.' VII. 73. 'Quini ordines, quo qui intraverant.' B. Civ. I. 81. 'eruptiones, quo descensuros existimabat.'

7 *Qui nuper pacati erant*] Duobus ante annis a C. Pomptinio; ut pluribus docet Ciacconius. Ceterum Davisius cum Beroaldi Aldinisque Editionibus interserit *P. R.* sive *Populo Romano.* At vero testantur omnes commentatores, in nullo eas litteras se invenisse codice. Non comparent etiam in nostris, neque in Edd. primis, nec Vascos. nec Stephani aliisque. Solum reperiuntur in Bong. tertio, qui codex, Grutero teste, post inventam typographiam est exaratus. Imo, nisi me fallat memoria, non solent auctores huic formulæ addere *P. R.* saltem non ita Cæsar B. G. II. in f. 'omni Gallia pacata.' VII. 65. 'Ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat.'

9 *Helvetiorum finibus Geneva*] In Ms. Norvic. et antiquissimis editt. legitur *Genua,* quam lectionem in Cæsare invenit Julius Celsus, qui sic scribit. 'Ad ripam quorum' (Allobrogum) 'ut idem Jul. Cæsar, extremum proximumque Helvetiis angulum Genua olim oppidum tenebat, nunc Gebenna civitas,' &c. De Vit. Cæs. I. 18. ed. Lond. *Davis.* Mss. omnes tum aliorum, tum mei inepte *Genua* hic et infra. In Egmondano pro var. lect. *Gebenna,* sed vide Rhellicanum.

12 *In Populum Romanum*] Notat Sambucus, non abs re in V. C. esse *in populo Romano:* quomodo exaratur etiam in Egmondano. In Vossiano tert. scribitur *in po. Ro.* In aliis

multis *in p. R.* ut nescias, sextum, an quartum casum illi adhibuerint. Multis hunc Ablativum probat Celeb. Burmann. ad Quinctil. Declam. xv. 6. 'In te solo venefica.' Cicero Catil. iv. 6. 'In hominibus vehementissimi.' Sallust. Catil. c. 52. 'Misericordes in furibus:' et ibi Cort. Quis nescit illa Virgilii Æn. ii. 'Talis in hoste fuit Priamo?' Propert. ii. 3. 10. 'Gaudeat, in puero si quis amicus erit.' Ovid. Ep. Her. Cyd. xxi. 10. 'Talis in Hippolyto vix fuit illa suo.' Adi denique Broukhus. ad Tibul. iii. 6. 19. 'Torvus Liber in illis.' Plura dicemus ad ii. 32. 'Quod in Nerviis fecisset:' vulgo ibi *Nervios*. Adde Var. Lect. v. 41. 'hoc esse in Ciceronem animo.' vii. 77. 'Quid in hominum millibus interfectis animi propinquis nostris fore existimatis.' viii. 46. ut e Mss. nonnullis legendum, 'quali quisque animo in Rep. fuisset.' Tamen B. Civ. i. 6. 'alieno in Cæsarem animo esse.'

16 *L. Pisone*] Recte. Græcus interpres, quia superius Marci Pisonis mentio facta, Lucium cum Marco confudit, et hic quoque Μάρκου transtulit, inepte. *Vossius.*

vii. 4 *Ad Genevam pervenit*] Servius ad Æneid. i. 'Ars quidem hoc exigit ut nominibus provinciarum præpositionem addamus, civitatum nunquam. Tamen plerumque hoc perverso ordine legitur, ut est hic, Italiam venit, pro ad Italiam.' Tullius in Verrinis: 'Ea die Verres ad Messanam venit:' 'pro, Messanam.' Sic sæpe alibi Cæsar, ut vii. 58. 'ad Lutetiam iter facere cœpit:' et, 'jam Cæsar a Georgovia discessisse audiebatur:' et civil. i. 24. 'ad Ilerdam reverti.' *Idem.* Vide ad iii. 20. in locis tamen, quæ hic adfert Vossius, non ingressus in urbem, sed accessus ad urbem significatur. V. et B. Civ. iii. 14. et 41. B. Alex. c. 36. B. Afric. c. 33.

Quam maximum militum n. imperat] Lege 'quam maximum potest militum numerum imperat:' sic enim dant Norvic. Gottorp. Voss. Egmond. nec aliter legit Græcus. *Davis.* cur. sec. Contra Hotomann. verbum *potest* ejecit auctoritate codicis antiqui et Ed. Rom. cui accedunt Mediol. et Veneta: nam veteres Edd. pleræque, etiam R. Stephani, *potest* quoque agnoscunt. Suspectum tamen est Brantio, cum modo præcesserit, 'quam maximis potest itineribus:' ubi etiam poterat abesse, uti apud Hirt. viii. 50. Verum quoque invenitur in antiquissimo Bongarsiano, aliisque meorum, quatuor præter adductos a Davisio. In Leidensi primo, optimæ et antiquæ notæ libro, inter versus ab vetusta manu adscriptum est. Utrumque autem bene Latinum esse, cuivis constat. iii. 9. 'quam plurimas possunt, cogunt,' et v. 1. 39. Eadem repetere verba, Cæsari frequentissimum est. Vid. ad c. 3. 43. 44. et sæpissime. Uti vulgo, sic fere vii. 8. 'ut quam latissime possint vagentur, et quam maximum hostibus terrorem inferant.'

12 *Rogare*] Mss. Reg. *rogarentque.* Ut cohæreat cum præcedente *dicerent.* Quod perinde est. *Clark.* A manu prima Bongars. pr. *rogarent.* Alii duo *rogarentque* cum Editis quibusdam. Sed receptam lectionem bene pronunciavit Hotomannus concinniorem esse: dicerent legati, Helvetios rogare. Sæpe talem infinitivum fuisse corruptum, aliquoties infra occurrit, ut c. 14. 'Non fuisse:' ibid. 'memoriam deponere posse.' c. 17. 'perferre satius esse.' c. 30. 'legati convenerunt: intelligere sese.' c. 31. 42. Et passim apud alios. Consule J. F. Gronov. Observ. ii. 14. et Comment. eorum auctorum, quos illic emendat: nec non Cl. Drak. ad Liv. i. 50. Adde Curt. iii. 3. §. 3. ut quidem in Mss. legitur, nam vulgo

ibi pari modo peccatur.

15 *Sub jugum*] Vett Codd. habent *sub iugo*, quod reperitur apud alios etiam scriptores. Livius III. 28. 'sub hoc jugo dictator Æquos misit.' Ita Ursin. Vide Festum in vocibus 'jugum,' et 'sub jugum mitti.' *Davis.* Innullo meorum, *jugo* inveni, præter in Voss. pr. a manu secunda, fors corruptum ex antiquo *jugom.* Variant item Mss. in aliis. Vide Cortium ad B. Jug. c. 38. 9. Duker. ad Flor. I. 11. et Drakenb. ad Liv. I. 26. III. 28. Apulei. de Philos. p. 265. Ed. Colv. *ratione sub jugo missa.* Sic Edd. Vett. sed Mss. Elmenh. et meus *jugum.* De re ipsa et Cassii cæde adi omnino Pighium ad A. DCXLVI. et infra ad c. 12.

20 *Diem se ad deliberandum*] Cave credas diem *naturalem* aut *artificialem*, ut loquuntur astronomi, hic intelligi: spatium enim indefinitum significatur. Sic infra c. 40. 'Quod in longiorem diem collaturus erat.' Virgilius Æneid. XI. 425. 'Multa dies variique labor mutabilis ævi Rettulit in melius.' Ubi Servius, 'Dies autem,' inquit, 'tempus.' *Davis.*

VIII. 2 *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit*] Rhenani emendatio, et proba; sed κακοήθως alii dissimulaverunt. Hotomannus etiam obniti audet, aitque nequaquam solitum Cæsari ita loqui, 'quem flumen Rhodanum influit.' Quod falsum. Etenim l. III. de Bello Gall. dixit: 'In flumine Ligeri, quod influit Oceanum.' *Vossius.* Editiones veteres habent *Qui in flumen Rhodanum influit.* Sed hoc rerum naturæ est contrarium. Probanda igitur videtur B. Rhenani emendatio: non enim est verosimile Cæsarem ipsum memoria lapsum esse. *Davis.* Mss. et Edd. Vett. *qui. in fl.* quod recte emendarunt recentiores. Nisi forte non id velit Cæsar, utram in partem fluat aqua, sed situm solummodo locorum describens, e Lacu Lemano in flumen Rhodanum dicat exitum esse. *Clark.* Nimis temere Vossius arripuit aliorum conjecturam, a nullo codice adjutam, cum tamen diversissimum ab antiqua lectione sensum efficiat. Si enim legas, *lacu, qui in flumen influit,* tum intelligitur necessario inferior lacus pars: at si scribas *quem flumen influit,* tum capi non potest nisi de superiore. Jam vero ex ipsius Vossii sententia, quem, incertus licet, amplector tamen adhucdum, infra Genevam murum perducere cœpit. Non merebat idcirco adeo exagitari Hotomannus, quod obnisus sit Glareani conjecturæ. Nec obstat locutio *lacus influit in Rhodanum:* sic enim (quod observavit jam Casaub. ad Strab. l. IV. p. 317. Ed. Par. λίμνην ἐξίεισαν εἰς τὸν Ἴσαρον) VII. 57. 'paludem, quæ influeret in Sequanam,' et de geminata præp. adi ad III. 9. Contra, major nascitur difficultas e novata lectione, quod in nominativo dicatur *flumen Rhodanum;* cum perpetuo a Cæsare efferatur *Rhodanus,* ut idem Hotomannus advertit. Scio ab Horatio ita dictum esse 'flumen Metaurum,' flumen Rhenum' Od. IV. 4. 38. et Art. Poët. 18. Sed talia a Cæsare fuisse captata, non ego credo. Rectius tum fuisset *Rhodani,* ut diserte exaratur in Vossiano tertio. Adi etiam ad III. 9. Sed, ut supra monere incepi, miror, eam conjecturam Glareani a Vossio esse receptam, cum plane adversetur ipsius opinioni, vetusque et sana lectio (nisi potius legamus cum Hotom. et Dav. *qua;* cum in Leid. pr. sit tantum *qui* sine τῷ *in*) illam stabiliat, ut ab inferiore scilicet lacus parte, institutus fuerit murus, et ideo pons Genevæ etiam interscissus. Hoc enim non utile: sed noxium fuisset, si a superiore parte murus esset ductus. Forsan *qui* in Leid. pr. est pro *qua parte,* ut conjecit Cl. Wasse. B. G. IV. 1. 'flumen Rhenum transierunt,' non

longe a mari, quo Rhenus influit.' Mss. nonnulli *cui.* Hoc exemplo videmus, quam fluxæ et caducæ sint conjecturæ sine ulla codicum ope, et temere nunquam in textum esse recipiendas. Porro de muri situ nihil certius ego dicere habeo: solum addo a Cl. Butino, Medico Genevensi, quoque investigatum esse in Diss. in Sponii Genevam, eumque assentiri Vossio; nisi quod longitudinem XIX. m. p. retineat. Et sane Græcus interpres habet quoque 152. stadia. Verum Cluverii, Vossii, et Davisii, quibus etiam Celsus conspirat, conjectura egregie confirmatur ab optimo Leidensi primo, qui non agnoscit τὸ *decem.* Voss. pr. et sec. *decem et novem.* De *muro* pro maceria sine cæmento, sive muro terreo, vide hic Hotomannum.

3 *Ad montem Juram, &c.*] Nequeo satis mirari negligentiam criticorum ad hunc locum, qui omnes eum, velut intellectu planum ac facilem transmisere, cum longe aliter res se habeat, atque vulgo persuasum est; cujus si opinionem sequaris, absurdissima sententia erit. Glareanus subodoratus difficultatis aliquid, expedire se nequaquam posse dixit. Sed perpendamus. Ait Cæsar Helvetiis itinera fuisse, unum per angustias, Rhodanum et Juram inter, alterum per vada Rhodani. Cæsar a Lemanno lacu (quod tantundem juxta communem opinionem est, ac si Rhodanum dicas) ad Juram montem murum perduxit. Ergo necessario jam clausæ, de quibus dixit, angustiæ. Nam murus hic ante angustias ductus. Restat alterum iter per vada Rhodani. Hic tentavere transitum Helvetii; sed, ut postea ait Cæsar, munitione prohibiti perficere nequiverunt. Unde illi hac spe dejecti, per angustias ivere. Si obstructæ erant angustiæ muro, quomodo illi, qui eo prohibiti discesserunt, nihilominus penetravere? Rursum, si Rhodanum propter munitiones transire non potuerunt, quomodo murus a Lemanno lacu ad Juram pertinebat? Absurda sunt. Quare ita hæc intelligenda. Jura mons, qui Sequanorum fines ab Helvetiis dividit, novem aut decem circiter passuum millibus infra Genevam Rhodano impendet. Hæ sunt illæ angustiæ, de quibus Cæsar loquitur. Dein flumine montes dividuntur, et adversa in ripa (eam intelligo quæ Allobrogum est) sive ut Romani loquebantur, citeriore Rhodani ripa, mons continuatur. Hunc montem ego veteribus quoque Juram appellatum esse nullus ambigo. Igitur Cæsar munitionem duxit a lacu Lemanno ad montem Juram, non trans fluvium, sed cis. Et murus is ductus secundum ripas Rhodani. Incipiebat haud procul oppido Geneva, desinebat ex adverso angustiarum, sive ubi Jura mons, divisus amne iterum in Allobrogum terra continuatur. Et in Appiani quoque παρεκβολαῖς περὶ πρεσβ. legimus ripam Rhodani a Cæsare communitam per stadia 150. Διετείχισεν ὅσα περὶ Ῥόδανόν ἐστι ποταμὸν ἐς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα σταδίους μάλιστα. En tabellam: 1 *Murus vulgi falsus, et ante angustias ductus.* 2 *Murus ex nostra opinione a Lemano lacu secundum Rhodanum institutus.* 3 *Juræ montis altera pars cis Rhodanum.* 4 *Vada Rhodani.* Hoc modo si capias, sana cuncta videbis. Primo enim quod Cæsar dicit de rescisso Genevæ ponte jam causam habet, ne illac voluntate Allobrogum transirent Helvetii. Alioqui si tanto spatio ante Genevam ductus murus, nihil opus eum confringere. Dein duo jam diversa itinera habes, per Rhodanum, et per angustias. Helvetii illud per vada Rhodani minus periculosum judicabant, quia angustiis Jura imminet. Itaque transitum tentavere, sed quia cis amnem munitio erat, prohibiti sunt. Et hoc

loco crebra vada in flumine esse, totumque situm Juræ, et angustiarum, ita ut hic descriptum est, se habere, cognovi ex illustrissimo Barone Georgio Slupechy, cui ambigas generis fastigium, et continua plurium sæculorum nobilitas, an virtus propria et eruditio plus decoris addant. Is, inquam, eum, quem dixi, situm esse, et mihi affirmavit, et præsens loca illa suis oculis aspexit. Igitur Helvetii cum amnem transire nequirent, per angustias ivere, quas nequaquam clausas fuisse supra ostendimus. Sed morari aliquem possit, quod in Cæsare scribatur per XIX. millia passuum, cum hoc de quo loquimur spatium, trium vel circiter horarum sit. Corruptus numerus, quod et illi fatentur, qui perperam murum trans Rhodanum ponebant. Idque etiam fatetur Cluverius Germ. II. 15. communem lapsum in muri loco secutus. Igitur pro XIX. scribe X. vel IX. Error hinc ortus, quod librarii ambigentes utrum X. vel IX. scriptum esset (credo enim vestigium aliquod fuisse literæ I.) quia non putarent audacter temere aliquid describendum, scripsere *decem* et in margine *vel novem*. Postea vox *novem* in textum irrepsit, et factum est *decemnovem*. Alioqui in Appiano ripa Rhodani per 150. stadia munita dicitur, id est, millia passuum 15. Nec movere aliquem debet, quod de ruderibus trans Lemannum inventis aiunt. Nihil illæ ad Cæsaris murum, qui e terra erat. Et solitos ita aggeres vocari vel Varro ostendat, de re rust. I. 14. 'Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam vocant muros, in agro Rheatino.' Vide errorem Bedæ, qui diversa putat vallum et murum, apud Casaub. in Hist. Aug. p. 120. b. c. Vide et Salmas. in Spart. p. 139. e. f. 140. a. Spart. 'Post murum aut vallum missum in Britannia:' malo expungere verba *aut vallum:* si genuina sunt, ipse vides utrumque idem valere. At quis respondeat, cum hunc Juram cis Rhodanum intelligo, frustra addi, 'qui Helvetios a Sequanis dividit.' Equidem non adversabor, si quis ea ab librario irrepsisse dicat, et totum locum ita legat: 'A lacu Lemanno, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram millia passuum novem, murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit.' Hic verus hujus loci sensus, et quidem planissimus, quo absque frustra bellum Helveticum intelligere coneris. Ad talia velim attendant, qui historicos sibi commentandos aut explicandos sumunt, potius quam de literis et argutis illis conjecturis cogitent. Non quia intercedendum criticæ putem, quippe non ignoro, eam prorsus necessariam esse plurimis locis, sed quod plerique, potioribus omissis, ex ineptiis gloriolam aucupantur. Cujusmodi inter alias Faërnus, cetera vir egregius, in loco quodam Cæsaris, pro *ac*, *atque* emendabat: *βαβαὶ μῦξος.* Qualis et nuperrime vir doctus notis suis in Horatium cum legisset: 'Jam satis terris nivis atque diræ Grandinis:' putabat nimis delicatas Horatii aures, quam ut tres ordine voces in *is* desinentes admitteretur. Itaque pro *terris* restituit *terræ*. Nugæ. Non dixisset, si Romanos non *terris*, ut nos hodie, sed *terreis* pronunciasse cogitasset. *Vossius.* Absurda est, ut recte animadvertit Vossius, sententia vulgata; ipsius tamen explicatio difficultatibus non caret. I. Montem situm in ripa Rhodani, quæ Allobrogum est, Juram fuisse vocatum statuit, cum tamen hoc ne unus quidem vett. tradiderit. II. Hæ voces, 'Qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit,' ejus dogmati plane contradicunt, cum, si ab illo stetisset Cæsar, dicere debuerit, 'Qui Helvetiorum fines ab Allobrogibus dividit.' Hoc ipsum Vossium non fugit, ideoque

ea verba censuit delenda. Sed iis, quibus nulli Mss. carent, spongiam inferre temerarium videtur. Quod autem habet de numeri mutatione, confirmatur a Julio Celso, qui I. 21. Ed. Lond. de hoc muro ita loquitur: 'Decem millia passuum, altitudinis pedum sedecim fossam perducit.' Ubi *millium* male reponit Grævius, ut ex hoc ipso Cæsaris loco patet; præpositiones nimirum sæpe in verbis latent, ut dicemus ad c. 12. *Davis.* De hujus muri situ vide D. Vossium, Davisium, aliosque. Mihi quidem, attentius omnia perpendenti, corruptum hic aliquid videtur; murusque non a lacu Lemano ad montem Juram, sed ex altera parte lacus, secundum Rhodanum ductus. Ut ex sequentibus patere videtur. Mox enim, cum flumen vi transire conarentur hostes, militum concursu et *operis munitione* prohibitos narrat Cæsar. *Clark.* Locus, quocunque te vertas, magnis difficultatibus implicatur. Si enim, quod plurimi statuunt, murus hic a septentrionali Rhodani ripa fuit positus; non erat, cur pontem Genevensem rescinderet Cæsar: hac enim ratione fiebat, ut ejus milites, qui murum tuebantur, quique Helvetios prohibebant, ne Rhodanum transirent, mutuum suis laborantibus auxilium ferre non possent. Præterea quandoquidem 'erant tantum itinera duo, quibus itineribus domo exire possent Helvetii, unum per Sequanos, inter montem Juram et flumen Rhodanum, alterum per Allobrogas,' ut ait noster supra c. VI. si murus Cæsarius a Rhodano ductus erat ad montem Juram, qui, quæso, relinquebatur libera per Sequanos eundi facultas? Hoc tamen affirmat Cæsar c. 9. Quod si a meridionali fluminis latere, murum hunc sive vallum cum D. Vossio constitutum censeas; obstabit, quod ab ea parte nulla sit Juræ montis memoria. Dein mons ab Australi Rhodani ripa locatus Jura nuncupetur; patet tamen eum fines Sequanorum ab Helvetiis dividere non posse. Nihilominus, ut verum fatear, hunc muri situm fuisse suadet, quod 'Helvetii, navibus junctis, alii vadis Rhodani, si perrumpere possent, conati, *operis munitione* et militum concursu, et telis repellebantur:' non equidem video, qui me expediam. Interim, dum vel ex melioribus libris vel ex ingenio, locus persanetur, eum sic lego: 'A Lacu Lemano, *qua in* flumen Rhodanum influit, ad montem Juram millia passuum decem murum,' &c. Codices habent 'qui in flumen Rhodanum influit,' eamque lectionem, Hotomanno præeunte, leviter muto. At quod *novem* deleo, id fit auctoritate Julii Celsi I. 21. Si plura vis, adi dissertationem viri docti, quæ reperiatur in Memoriis Trivultinis A. D. MDCCXIII. art. CV. Mirus autem est Græcus, qui repræsentat *ἀπὸ τῆς εἰς τὸν* 'PHNON *ἐμβαλλούσης Λεμάνου λίμνης.* Certe vel scripsit vel scribere debuit *εἰς τὸν Ῥοδανόν.* *Davis.* cur. sec.

7 *Prohiberi possent*] Ita Scaliger et Recentiores. Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editio vetus Romana *prohibere posset.* Quod cur mutatum fuerit, equidem nihil video. Est enim constructio concinnior, et cum iis, quæ præcesserant, aptior. *Clark.* Recte Clarkius antiquam scripturam reducere conatus est, quam inveni in olim editis et Mss. meis omnibus præter Palat. in quo *prohiberet.* Pro *posset* autem scripsi *possit* auctoritate Bong. pr. Petav. Cujac. Voss. pr. et sec. Leid. pr. aliorumque. Quamquam *posset* defendi queat c. 13. 'ut consequi posset, pontem faciundum curat.' Supra jam c. 3. 'persuadet ut occuparet et ut conaretur.' III. 8. 'sollicitant, ut mallent:' sed et ibi variatur. Adde ad V. 2. VII. 45. 'Imperat, ut vagarentur.' c. 85. 'Imperat, pugnaret:' sed aliter ibi co-

dices optimi. Alibi plura nos dicemus. At hic Mss. sequendi. Imo defendit Cortius, et imperitos esse, qui mutare ubique velint, pronunciat ad Sallust. Catil. c. 44. 'Mittit, uti confirmarent societatem:' atque ita Mss. et Edd. B. C. I. 18. 'petit ut mitteretur.' Vid. etiam c. 40. et B. Alex. c. 60.

9 *Reverterunt*] Ms. Reg. *revertuntur:* paulo minus eleganter. Quamquam et eo modo constabit temporum ratio, cum res præterita tanquam præsens narretur. *Clark.* *Revertuntur* etiam Scalig. et 2. Leidd. mihique se satis probat, ut l. IV. 11. Vide etiam IV. 14. V. 11. VII. 4. 58. 82. et sæpissime.

10 *Negat se more et exemplo populi Romani*] Firmus locus. Hotomannus negat, se illud *exemplo populi Romani* legisse, et ita proscribendum esse suspicabatur: 'Negat se more et exemplo injussu populi Romani.' Apud Tacit. Histor. I. habemus, 'More divi Augusti, et exemplo militari.' Putabat Ferretus et Lips. legendum, *exemplo divi Augusti, et more militari.* Sed ponitur et *mos* pro *exemplo:* unde Statius Thebaid. I. 238. 'at nati (facinus sine more) cadentes Calcavere oculos.' Ubi facinus sine more, est inauditum scelus, et sine exemplo. *Vossius.* Hoc est, instituto vel modo. Velleius Paterculus II. 28. 'Primus ille, (Sulla) et utinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit,' id est, modum aut rationem. Sulpicius Severus Epist. I. p. 351. 'Simili sanctum Domini blasphemat exemplo.' Hinc patet lapsum esse Hotomannum, qui, invitis Codicibus, scribere voluit, *Negat se more et exemplo injussu P. R.* quod alteram lectionem sanam fuisse non judicavit. *Davis.* Sin illa satis non faciant, audi Tacitum Hist. I. 18. 'adoptari a se Pisonem more Divi Augusti et exemplo militari pronunciat.' Cicero in Verrem II. 42. 'istum quod fecisset aliorum exemplo institutoque fecisse.' Vide Plautum Bacchid. Act. III. sc. 6. 11. et Lactantium de mort. Pers. c. XXXIX. 4. *Idem,* cur. sec. Vide num huc pertineat Terentii locus in Hec. Act. I. sc. 2. 88. 'Ad exemplum ambarum mores earum existumans:' ubi Cel. Bentleius legit *ad amussim.*

12 *Navibus junctis*] Libri sui margini adscripsit vir doctus, Gudium puto, posse et legi *navibus vinctis* propter scripturam ambiguam. Hoc ut verum sit, malim tamen *junctis* retinere: quod dicitur, ut *jungere rates, pontem &c.* Vide ad Frontin. I. 1. 6. Curt. VII. 8. 7. 'Tanta alacritate militum rates junctæ sunt.' Statim c. 12. 'ratibus ac lintribus junctis.' VII. 58. 'Navibus L celeriter conjunctis.'

13 *Ratibusque compluribus factis; alii, &c.*] Ita Mss. et veteres cusi. Recentiores autem hoc modo; 'Ratibusque compluribus factis alii; alii,' &c. Sententiam nimirum sine isto additamento mancam putabant; sed perperam. Curtius VII. 4. 11. 'Obstat metus, aliis cupiditas,' pro eo quod est, *aliis obstat metus,* &c. Livius III. 37. 'Et jam ne a tergo quidem abstinebatur: virgis cædi, alii securi subjici.' Ubi vide Joan. Frid. Gronovium, qui ita locutos esse veteres pluribus exemplis demonstrat, et inter alia hoc Cæsaris loco. *Davis.* Exemplis ab eo cumulatis hæc addas licet. Cæsar B. G. VII. 79. 'Non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur. Veniri ad se confestim existimantes ad arma conclamant, nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt.' Tacitus Hist. III. 27. 'Paulum inde moræ, dum e proximis agris, ligones, dolabras et alii falces scalasque convectant. Idem IV. 68. 'Legiones victrices sexta et octava Peninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio traducuntur,' Iterum Annal. I. 63. 'Castra metari in loco placuit; ut opus, et alii prœlium inciperent.' Attamen si codices ulli

sint, qui dant 'ut par opus alii prœlium inciperent;' omnino cum Acidalio legerim, 'ut pars opus, alii prœlium,' &c. Sic 'pars metu, quidam invidia' legitur Annal. VI. 43. Videsis et Hist. IV. 77. *Idem*, cur. sec. Semel τὸ *alii* exhibent quoque nostri omnes aliorumque præter unum Leid. sec. qui utrumque delet. Plura exempla qui desiderat, adeat Clar. Drak. ibidem et Cortium ad Sallust. B. Cat. 6. et Jug. c. 83. Et ita scribendum docui B. G. III. 21. 'Illi eruptione tentata, alias cuniculis actis.' Ibid. c. 25. 'Quum alii fossas complerent, alii' &c. in optimo Codice prius *alii* non comparet. VII. 23. 'Duabus portis eruptio fiebat. Alii faces &c. jaciebant, picem alii reliquasque res.' A Mss. omnibus abest *alii*. B. Civ. III. 110. 'Regno expellere alios, alios arcessere.' In 4. Mss. *alios* semel non comparet. Vide etiam ad VIII. 5. 'In tecta partim Gallorum, partim &c.'

14 *Si perrumpere possent*] Hoc est, *an perrumpere possent*. Eodem modo loquitur noster B. G. II. 9. Sic et Terentius in Heaut. act. I. sc. 1. 'Visam, si domi est:' Nec aliter Cicero Acad. Quæst. l. I. n. 2. 'Hic pauca primo atque ea percunctantibus nobis, et si quid forte Roma novi.' Ubi voculam *si* delendam putarunt Manutius et Lambinus, quod hunc ejus usum in mentem non revocarent; quem tamen revera habere multis docet Pet. Faber in locum. *Davis*. Dele hanc notam. *Idem*, cur. sec. B. Civ. I. 83. 'Vadum tentare si transire possent.' B. C. II. 34. III. 39. 'Si adoriri posset:' item c. 75. 85.

IX. 4 *Eo deprecatore*] Hac in voce præpositio *ad augendum et cumulandum* interdum valet, ut docet Gellius Noct. Attic. VI. 16. Quam significationem hic obtinet, ut et apud Petronium in Satyr. c. 30. *Davis*.

Hoc inpetrarent] Delevi pronomen, motus consensu Codd. Bongars. pr. et sec. Lovan. Andini, Vossianorum, Leidensi pr. et sex aliorum cum Ed. Incerta. c. 35. 'Si non inpetraret;' ubi itidem in Edd. nonnullis *si id n.* V. 36. 'de sua ac militum salute inpetrare posse' e Mss. vulgo *inpetrari*. VI. 2. 'Quum a proximis inpetrare non possent.'

8 *Suo sibi beneficio*] In Mss. Vossii et Eliensis deest *sibi*. Ms. Reg. habet corrupte, *sub*. Edit. vetus Romana et recentiores retinent *sibi*. Annotatores id ita dictum intelligunt, quomodo dixit Terentius 'suo sibi hunc jugulat gladio.' Sed falluntur. Nam usitata Syntaxi cohæret hic cum *obstrictas*. *Clark*. In nullo Ms. inveni τὸ *sibi*. Carent ea voce Mss. mei sexdecim et Ed. Inc. sed Lovan. Vossian. sec. et Palatina exhibent *sub*, quod forsan notabit prætextum sive caussam, ut *sub quibus* in Frontin I. 1. 8. ubi vide.

X. 1 *Cæsari nunciatur*] Sic e nostris soli duo recentiores Leidd. et Ed. Inc. Ceteri omnes cum plerisque Edd. Vett. *renunciatur*. Quod mutatum a Scaligero non oportuit. Solet Cæsar in aperta adnunciatione addere præpositionem. c. 39. 'Nonnulli etiam Cæsari renunciabant,' ubi etiam turbant Mss. III. 25. 'Equites circumitis hostium castris, Crasso renunciaverunt.' IV. 32. 'Cæsari renunciaverunt,' et ibi plurimi *nunciaverunt*. B. C. I. 10. 'Postulata Cæsaris renunciat.' B. Civ. III. 67. 'Speculatores Cæsari renunciant.' *Reducitur* pro *ducitur* vel *deducitur* B. Civ. I. 24. Vide de talibus Cort. ad Sallust. Jug. c. 4. § 9.

13 *Graioceli, et Caturiges*] In vulgg. *Garoceli*. Nos autem Ms. Norvic. fidem sequimur, cum, ut recte Ciacconius, Alpes Graiæ ibi sunt et Ocelum infra. Ceterum nemo animadvertit adversus hosce populos Cæsarem strategemate usum esse, quod refert Polyænus VIII. 23. §. 2. Qui tamen fallitur, cum tradiderit, ὅτι Καῖ-

σαρ ἁμαχὶ τὰς Ἄλπεις ὑπερέβαλεν, ut ex hoc loco patet. *Davis.* Male Græcus etiam interpres Γαροκέλους habet. *Grajoceli* optime exhibent quoque Bongars. pr. Petav. Palat. Vossiani, aliique multi. Quidam *Gajoceli* et *Garjoceli.*

14 *Itinere prohibere*] Ms. Reg. et Edit. Rom. *ab itinere:* quod Cæsarem sapit. *Clark. Ab* addunt e nostris Dukeri et Dorvillii Codd. recentior uterque, et Edd. Mediol. ac Venet. Errat vero Clarkius, putans id magis Juliano stylo convenire: præcedit 'jam itinere probibeant.' c. 1. 'suis finibus eos prohibent.' c. 15. 'hostem rapinis prohibere.' c. 49. et II. 9. ubi plura, 'commeatu,' item 'munitione, prohibere.' IV. 1. 'agricultura prohibebantur,' ubi etiam duo Codd. *ab ag.* c. 11. 'eosque pugna prohiberet.' VII. 57. 'transitu prohibere' et sexcenties. Sed IV. 34. 'hostem a pugna prohiberent.' II. 28. 'ab injuria se prohibere' i. e. continere se, ne injuriam faciant ipsi. Aliud est *ab injuria aliorum aliquem prohibere* i. e. ne injuria ab iis adficiatur: de quo vide ad VI. 23. vel 'ab oppidis vim prohibere,' c. seq.

15 *Citerioris provinciæ*] Citerior provincia, Romanis est Cisalpina; ulterior, Transalpina. Vide Aldi Manutii de Quæs. per Epist. II. 2. *Davis.*

18 *Segusianos*] Mss. plerique et Edd. vv. *Sebusianos.* R. Steph. *Secusianos:* ut vocantur Plinio. Quare bene emendavit Hotomannus *Segusianos,* ut aliis et nostro appellantur B. G. VII. 64. 'Æduis, Segusianisque, qui sunt finitimi provinciæ.' Sic ibi scripti: ubi vid. quoque Ciaccon. *Segusianos* ergo recte hic servarunt Lovaniensis et Gottorp. Confer summum Casaubon. ad Strab. IV. 283. Ed. Amst. *Seguianos* Petav.

XI. 5 *De populo Romano meritos esse*] Ob perpetuam eorum erga Romanos fidem. Vide nos infra ad c. 43. *Davis.*

8 *Eodem tempore, quo Ædui, Ambarri quoque*] Ms. Reg. et Edit. Rom. 'Eodem tempore Ædui Ambarrique, nec' &c. Quod corruptum est, cum *Ædui* jam ante sint dicti. Legendum forte; *Eodem tempore Helvii Ambarrique.* Mss. Eliens. et Vossii, *Eodem t. Ædui Ambarri nec.* ut forte *Ædui Ambarri* sint populus *Æduis* proximus; quomodo alibi apud Cæsarem *Eleutheri Cadurci, Eleutheri Suessiones,* &c. Certe in omnibus deest illud *quo.* Ciacconius totum illud *quo Ædui* glossema esse conjicit. Et sane in Græci Interpr. Cod. videtur defuisse. *Clark.* Gruterus etiam Glossam opinatur τὰ *quo Ædui. Helvii* conjecerat etiam Ciacconius, in quibusdam libris reperiri dicens *Helvetii. Ædui* retinent mei omnes, sed *quo* et *quoque* nullus agnoscit, neque Edd. primæ, aliæque. In Palat. Duker. et Edd. Mediol. Ven. *Eodem t. Ædui Ambarrique.* Non ausim ego expungere τὸ *Ædui,* sed cum Clarkio censeo jungenda esse *Ædui Ambarri;* quo designantur illi Ambarri, qui Æduorum vel pars vel affines sunt, et, ut addit Cæsar, eorum necessarii et consanguinei. Non recte vero Clarkius adfert in exemplum *Eleutheros,* &c. illi enim non sunt populi, sed notat *Cadurcos, Suessiones* et C. *liberos,* ut passim Plinius. Vide modo IV. 17. et seqq. sed ita 'Dalmatæ Scordisci, Ligures Sallyes, Lusitani Callæci' &c. apud J. Obseq. ubi vide ad c. 75. 'Galli Scordisci' Just. XXXII. 3. 'Bituriges Vibisci' Plinio ibid, et similia sæpe. *Oudend.* Mihi quidem cum Ciacconio videtur legendum, *Eodem tempore Ambarri, necessarii,* ceteris omnibus omissis, quia sic est in metaphrasi Græca. Hanc lectionem alius aliter explicare voluit, Ambarros quoque esse Æduos, Ambarros esse diversos ab Æduis, ambos eodem tempore legatos misisse; e quibus explicationibus varietates plures enatæ sunt. Infra, c. 14. Ambarri ab

Æduis ita distinguuntur, ut non videantur esse pars civitatis Æduæ. Idem intelligitur e loco Livii (v. 34.), ubi deinceps enumerantur Bituriges, Arverni, Senones, Ædui, Ambarri, Carnutes: apertum enim est, Ambarros esse civitatem a ceteris diversam, ut Arverni, Carnutes, aliique, peculiares gentes Gallicæ fuerunt. *M.* Τὸ *Ædui* hic est nihili: expungo. De *Ambarris* vide Ind. Geograph. *Oberlin.*

13 *Et demonstrant*] Certiorem faciunt, narrant. Sic perpetuo apud nostrum. Similiter Cicero de Orat. I. 31. 'Etiam illa cognoram et acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent, deinde rem demonstrandam,' id est, narrandam. In oratione enim, secundum artis regulas, prooemium excipit narratio. *Davis.*

15 *In Santones*] Bongarsiani prim. et sec. Vossianus pr. Leidens. prim. Scalig. et Egmondan. *Santonos;* quod antiquitate Codicum motus recepi. Dicuntur enim *Santoni et Santones*, ut c. 10. sic *Teutoni* et *Teutones*, &c. Consule notata a me ad Lucan. I. 422. 'Gaudetque amoto Santonus hoste.' Ipse auctor noster ita inflexit III. 11. etiam in vulgatis, 'quas ex Pictonibus et Santonis convenire jusserat.' Ut frustra laboret Glareanus et alii, qui illic malunt *Santonibus*. Adde Vossium et nos ad II. 4. 'Teutonos Cimbrosque,' uti et ad VII. 4. et 75. *Santonis* ex Mss. vulgo *Xantonibus.*

XII. 1 *Flumen est Arar, quod, &c.*] Singularis est lectio Codicis Dukeriani *qui*, ut ad Ararim referatur: sed sequitur τὸ *id*. Vide tamen VV. LL. et quæ notavimus in Addendis ad Frontin. II. 3. 22. 'Propter flumen Enipea, qui et alveo suo et alluvie regionem impedierat.' Sic enim Mss. vulgo *quod*. Imo supra c. 2. bis dicit auctor 'flumine Rheno' et 'flumine Rhodano, *qui*.' Plerumque tamen subjungit *quod*. Eadem variatio in Livio I. 3. 'fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant.' In Ms. *quam;* quod tamen non probo.

2 *Incredibili lenitate*] Quidam legunt *levitate*, interpretanturque *celeritate*. Sed Plinius, ut eam interpretationem non recipiamus, facit. Ait enim III. 4. 'Rhodanus fluvius ex Alpibus sese rapiens per Lemannum lacum, segnemque deferens Ararim, nec minus seipso torrentem Isaram, et Druentiam.' Mela III. 5. 'Araxes labitur placidus ac lenis, neque in utram partem eat, quamvis intuearis, manifestus.' Hæc Ciacconii nota ad Joan. Mich. Brutum respicit, quem etiam multis veterum locis confutavit Pet. Faber Semest. I. 20. Quibus adde Silium III. 451. XV. 501. *Davis.* Eumenius etiam de Arare sic loquitur, 'segnis ille et cunctabundus amnis nunquam fuisse tardior videbatur.' Adi Paneg. VI. 18. 3. Hic autem fluvius 'ita lene decurrit, ut vix possit intelligi decursus ejus,' teste Vibio sequestri p. 6. *Idem*, cur. sec. *Levitate* occurrit quidem in Mss. paucis et Ed. Incerta, *levis*que de aqua nonnunquam dicitur, ut docet etiam N. Heins. ad Ovid. Art. Am. in fine. Nihilo minus hic perperam. Arar enim placidissime fluit, quo etiam nomine Brutum refellerunt Hotom. et Brantius. Cui rei proprie convenit τὸ *lene*. Justin. XLIV. 3. 'Cursus amnium non torrentes rapidique, ut noceant, sed *lenes*.' Curtius V. 3. 'præceps inter saxa devolvitur. Accipiunt deinde eum campi, quos clementiore alveo præterit. DC stadia sunt mollioris soli,' per quod *leni* tractu aquarum Persico mari se insinuat.' Liv. I. 4. 'lenibus stagnis,' et alii, præsertim poëtæ, Ovidius, Lucanus, Seneca, cetérique. Adi etiam J. F. Gronov. ad Tragic. Herc. Œt. 651.

5 *Tres jam copiarum partes, &c.*] Id est, Helvetios traduxisse tres copia-

rum partes trans id flumen. Nimirum veteres interdum præpositionem non addebant, si jam esset in verbo composito. Sic infra c. 30. 'Ne major multitudo Rhenum transducatur,' pro eo quod est, trans Rhenum. Item II. 5. 'Flumen Axonam exercitum transducere maturavit.' Ejusdem libri c. 10. 'Sagittarios pontem transducit.' Et sæpe alibi. Similiter Minucius Felix Octavio p. 14. 'Mare licet influxerit liquor,' hoc est, in mare. Et paulo post, 'Montes irruunt,' ubi hac præpositionis Ellipsi non animadversa, Editor Romanus male emendat, *diruunt*. *Davis.*

6 *Quartam vero partem*] Ita Scaliger, et recentiores. Videtur et Græc. Interpr. sic legisse. At Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. vetus Romana *quartam* fere *partem*. *Clark.* Ex meis cum *vero* habeant Lovan. Scalig. Leid. pr. Andin. Gottorp. Voss. tert. et Ed. Incerta, Vasc. Steph. nihil rursus mutem, quamvis ceteri cum Ed. Mediol. *fere*. Nec male.

8 *Cum legionibus tribus e castris profectus*] Non Cæsarem ipsum, sed Labienum profectum tradunt Plutarchus et Appianus. Quod verum esse nihil dubito. Miratur Hotomannus: quasi vero non recte sibi tribuat imperator, quæ per legatos gerit. Sic Suetonius in Julio c. 58. ait illum per se portus Britannicos explorasse: quod a Voluseno factum, nullum est dubium. Unde Comment. VI. 29. 'Ipse, cum maturescere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus,' &c. frustra expunxit, et Faërnus, et Scaliger vocem *profectus*. Quod enim ipsum profectum negant, id eodem modo quo hic accipiendum est. Vide locum. *Vossius.* Non dubium est, quin hæc observatio, conciliandis auctoribus, interdum sit adhibenda. Vide doctissimi viri Joan. Clerici Diss. II. Harmon. Evang. subnexam Can. XVI. sed loco Suetonii allato non convenit, ut dicemus ad IV. 21. *Davis.* Cæsari adstipulatur Dio XXXVIII. 80.

10 *Magnam partem eorum concidit*] Triginta millia cecidisse ex Polyæno discimus, qui VIII. 579. etiam addit factum hoc in transitu Rhodani, sed confudit illum cum Arare. Ne vero quis putet lapsum librarii esse, addit τραχὺν ποταμόν. *Vossius.* Dio a nostro diversus abiens, tradit eos 'in ipso fluminis transitu,' ἐν αὐτῷ τῷ πόρῳ, fuisse accisos. Vide XXXVIII. 80. *Davis.* 'Eos magnam partem concidit.' Sic Ms. Reg. Quomodo et Gifanius olim ex V. C. legit. Al. 'magnam eorum partem concidit.' Quod, alia constructione, eodem redit. *Clark.* Clarkii editionem hoc in loco fere secutus essem. *Eorum* rejici placuit olim etiam Grutero et Brantio, nec conspicitur in Oxon. nec Leid. sec. In primo est *eorum partem*, quod itidem argumento esse possit inter versus adtextum fuisse. *Magnam partem* foret pro *magna ex parte*. l. IV. init. 'Maximam partem lacte vivunt.' v. 35. 'Eam partem nudari necesse erat:' quibus locis vide Commentat. sed et aliter solet Cæsar. II. 10. 'Hostes inpeditos adgressi, magnum eorum numerum occiderunt.' c. 11. 'Hi novissimos adorti, magnam multitudinem eorum fug. conciderunt.' c. 23. 'Insecuti gladiis magnam partem eorum inpeditam interfec.' adde III. 19. B. Civ. II. 38. 44.

12 *Nam omnis civitas Helvetia*] Simili modo Sallustius, citante Nonio, dixit, 'Duæ Galliæ mulieres conventum vitantes.' Apud eundem in Catilinario, in Cæsaris oratione, ubi vulgo legitur, 'Bello Macedonico,' Ms. noster perantiquus, et maximæ apud me auctoritatis, habet: 'Bello Macedonio.' Eodem modo infra l. VII. ubi in vulgatis est, 'Gergoviam, Bojorum oppidum, quos ibi Helvetico prælio victos Cæsar collocaverat.'

V. C. habet, *Helvetio. Vossius.* Vide ad eum locum c. 9.

13 *In quatuor pagos*] Unde Glossarium Latino-Græcum; *Pagus*, τοπαρχία, χώρα, νομός. Male hic editt. Rom. Ven. Beroald. ex Glossemate habent *partes*. Pagorum Helvetiorum nomina, eorumque situm exhibent Ph. Cluverius Germ. II. 4. et Chr. Cellarius Geogr. Ant. II. 3. pag. 175. et seqq. edit. Cantab. *Davis.*

14 *L. Cassium consulem*] Vide Glandorpii notam ad c. 7. et auctoribus ibi laudatis adde Appianum in Celticis p. 755. Tacitus autem Germ. c. 37. Germanos hujusce cladis auctores facit. Nec tamen pugnant inter se Tacitus et Cæsar, ut Freinshemius perperam est arbitratus ad Flor. III, 3. Constat enim Gallos sub Germanorum nomine contineri. Seneca Cons. ad Helviam c. 6. 'Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit,' id est, Gallorum seu Celtarum, a quibus et Iberis Celtiberi nomen habent. Vide Diodorum Siculum Bibl. v. 304. ed. Rhodom. et Lipsium in Plinii Paneg. c. 14. *Idem.*

18 *Ea princeps*] Id est, prima. Noster infra c. 41. 'Princepsque decima legio per tribunos militum ei gratias egit.' Lucret. I. 95. de Iphigenia: 'Quod patrio princeps donarat nomine regem.' Erat nempe primogenita. Vide Euripidem Iphig. in Aulid. v. 1220. *Idem.* Adde Brant.

20 *Ejus soceri L. Pisonis*] Calpurniam nimirum L. Pisonis filiam duxerat uxorem. Adi Suetonium in Jul. c. 21. *Idem.*

XIII. 2 *Posset—curat—transducunt*] Ms. Reg. *curavit.* Edit. Rom. *curavit,—transduxit.* Sed constat utcunque Temporum ratio, quoniam res præterita ut præsens narratur. *Clark.* *Curavit* etiam Petav. Leid. sec. Carrar. Duk. et Edd. Med. Ven. quæ et *traduxit* cum Carrar. si quid mutandum, malim *possit*, sed nequaquam opus est. Vide ad c. 8. 'Communit, quo prohibere posset.'

4 *Cum id, quod ipsi—illum uno die fecisse intelligerent*] Ms. Reg. illud *uno die fecisse* CÆSAREM *intelligerent.* Quæ si vera sit lectio, jam in priori parte pro *quum id quod* legendum erit *cum quod*, &c. *Clark.* Lectio ista e Glossa nata vocis *illum*: unde pro ea in quibusdam Edd. *Cæsarem* legitur.

5 *Ut flumen transirent*] Dubitat vir doctissimus P. Ciacconius, an hæc sint Cæsaris verba; sed immerito. Ea videlicet noster, utpote σαφηνείας studiosissimus, adjecit. Sic supra c. 5. 'Helvetii id quod constituerant facere conantur, Ut e finibus suis exeant.' c. 31. 'Omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerunt, Ut domo emigrent.' Similiter Cicero Acad. Quæst. IV. 4. 'Etsi heri, inquit, id quod quærebatur, pæne explicatum est, Ut tota fere quæstio tractata videatur.' Ultima verba itidem Jan. Gruterus perperam suspecta habuit. *Davis.*

7 *Princeps fuit*] Primum locum tenebat, præcipuus fuit ac primarius vir. Sic apud Phædrum Fab. v. 1. *Principes* sunt Athenarum primores. Ut apud nostrum IV. 11. 'Ubiorum Principes,' et v. 4. 'Trevirorum principes,' sunt qui inter suos eminebant. Denique, ne plura afferamus, vox hæc ad significandos Augustos ac Cæsares eorumve propinquos tum demum est detorta, cum ipsi rerum potirentur, ut a Th. Gorallo pulchre est observatum ad Pedonis Albinovani Eleg. I. 285. Unde liquet eam, cujus exempla dedimus, significationem altera longe esse antiquiorem. *Idem.*

8 *Agit*] Sic Ms. Reg. et Edit. Romana, ut cohæreat cum eo, quod supra, *mittunt.* Al. *egit. Clark.* Accedunt in τὸ *agit* Lovan. et Dorvillian. cum Ms. Brantii et Edd. Mediol. ac Veneta. Ceterum in multis Mss. etiam vetustissimis, et Ed. In-

certa in textum interseruntur hæc, 'legati ab Helvetiis ad Cæsarem missi pacem petitum cum denunciatione terroris,' quod documento sit, quot et qualia non raro e marginali glossa in ipsos irrepant auctores.

10 *Ubi Cæsar—esse voluisset*] Ita Scaliger et Recentiores. Mss. et Edd. Vett. *ubi* eos *Cæsar, &c.* Quod mutatum cur oportuerit, equidem nihil video. *Clark.* Fide Carrariensis Codicis et Metaphrastæ videtur Scaliger *τὸ eos* invexisse, cui assentiunt præter Oxoniensem pauci e nostris recentiores, et jam Edd. Vasc. Stradæque.

12 *Veteris incommodi*] Quod, devicto Cassio, acceperant. Vide c. 7. et 12. *Davis.*

13 *Quod improviso unum pagum adortus esset*] Μείωσις. Nolebat Divico dicere *fugasset*, quia hoc derogabat gloriæ Helvetiorum: quod non animadvertens Ciacconius et Ursinus frustra mutabant, 'ille adortus cum fugasset;' hic *adortus vicisset. Vossius.*

15 *Magnopere*] Eleganter Dukeri Ms. divisim *magno opere.* Quod amplector. Adi præter alios Grævium ad Sueton. Cæs. c. 1. Sic Mss. c. 38. 'magno opere præcavendum.' II. 5. 'magno opere cohortatus docet, quanto opere Reip. communisque salutis intersit.' Sic Mss. IV. 26. 'magno opere perturbabantur.' Ms. unus VII. 52. 'Quanto opere admiraretur, tanto opere reprehendere,' et VIII. 49. 'res magno opere gestas' in Mss. Idem restituendum Apuleio Met. II. 32. 'quadam die de me magno opere contendit.' Sic enim Mss. non *mecum magnopere.* Valer. Maximo I. 8. §. Ext. 7. 'Duo juvenes ad januam venisse magnopere rogantes.' Ms. Harlem. optimæ notæ *magno opere r.* Plura vide apud Cort. et alios ad Plinii Epist. I. 7. X. 95. Cl. Drakenb. ad Livium I. 17. III. 18. et multis locis.

17 *Ut magis virtute quam dolo contenderent aut insidiis niterentur*] Indigna Cæsare scabrities, quam a nemine sublatam miror. Lego *ut magis virtute quam dolo aut insidiis niterentur:* nam *contenderent* a nugivendulis Glossatoribus est adjectum. Cæsar B. G. IV. 13. 'qui per dolum atque insidias petita pace ultro bellum intulissent.' Vide sis et Hirtium bell. Afric. c. 73. Pari modo se gerebant Persæ. Lege B. Brissonium de regno Pers. III. 88. Quin et Athenienses *ἐπίστευον οὐ ταῖς παρασκευαῖς τὸ πλέον καὶ ἀπάταις ἢ τῷ ἀφ' αὑτῶν ἐς τὰ ἔργα ἐνψύχῳ*, ut ait Pericles apud Thucydidem II. 123. Græcus interpres vim phraseos Cæsareanæ non intellexit. *Davis.* cur. sec. Nihil mutant scripti. Obstat tamen *τὸ contenderent.* Quod deletum etiam voluit Gruterus, nec refragor. Ciacconius, non tamen damnans, vulgatam lectionem conjecit, *contendere:* ut I. IV. 'neque vi contendere, neque clam transire possent.' 'Gratia contendere' VIII. 50. 'prælio contendere' passim.

20 *Memoriam proderet*] Nugari, qui depravatum hunc locum credunt, meridiana luce clarius et jam aliis demonstratum est. Sic sane Gellius I. 19. 'In antiquis Annalibus memoria super libris Sibyllinis hæc prodita est.' *Vossius.* Vide etiam Ciaccon. et Hotoman. sic et Nepos in Hannib. c. 8. 'de Magonis interitu duplex memoria prodita est:' ubi nonnulli etiam expungunt *τὸ prodita.*

XIV. 1 *Eo sibi teneret*] Cognita nimirum eorum astutia, sibi melius poterat cavere, et, data occasione, veterem ignominiam ulcisci. *Davis.*

2 *Legati Helvetii*] Ex marginali dilucidatione in textum irrepsisse videntur; nam loquitur Cæsar ad legatos. Bene hoc censent itaque Ciaccon. et Gruterus.

4 *Accidissent*] Ita emendat Ciacconius ex veteri Codice et ex impresso Rob. Stephani. Cæteri Mss.

et Editt. habent; *accidisset.* Quæ lectio ferri quoque potest. *Clark.* *Accidissent* reposui ex Bongarsiano primo, Petaviano, et Egmondano. Sic edidere quoque Vascosanus, Strada, &c.

5 *Non fuisse*] Editio nupera Amstelod. habet; *fuisset.* inepte. *Clark.*

8 *Veteris contumeliæ*] Romanis scilicet bello Cassiano sub jugum missis, quod maximæ ignominiæ loco ducebatur. Hinc Papirius apud Livium IX. 15. inquit, 'Militem se cum singulis vestimentis sub jugum missurum, ulciscentem illatam, non novam inferentem ignominiam.' Sic ubi Romæ compertum est, Aulum Albini consulis fratrem cum exercitu sub jugo missum esse, 'metus atque mœror civitatem invasere; pars dolere pro gloria imperii; pars, insolita rerum bellicarum, timere libertati; Aulo omnes infesti—quod armatus, dedecore potius, quam manu, salutem quæsiverit.' Verba sunt Sallustii Jugurth. c. 39. *Davis.*

11 *Memoriam deponere posse*] Sic Mss. Brantii et Vossii. Editi habent *posset.* Sed longe venustius est, et cum præcedentibus aptius cohæret, *posse.* Porro, valde lautus hoc in loco est Brantius, qui longe rectius ac venustius, auferendi casu, MEMORIA *deponere posset*, scribendum existimat. Oblitus erat nimirum, quæ in eodem commate præcesserant; cum Cæsarem hoc modo sine ulla syntaxi loquentem fingit: 'Num etiam recentium injuriarum, memoria deponere posset.' *Clark.* Frustra est vir eruditus (Brantius). Vide nos ad B. C. II. 28. 'Nec primi sacramenti, quod apud Domitium atque apud se Quæstorem dixissent, memoriam deponerent.' *Davis.* cur. sec. Male Mss. plerique et Edd. Vett. *Memoria:* ex compendio scripturæ hoc natum. *Memoriam* bene servant Bongarsiani, et a manu prima Dukerianus: quod Angli optime defendunt, et Cl. Bos Animadvers. ad Jul. Cæs. c. 2. sic 'Veterum beneficiorum memoriam expellere' B. Civ. I. 34. contra VII. 62. 'Virtutis memoriam retinere.' Passim ita *deponere desiderium, metum, simultatem*, aliasque animi adfectiones dicimur. Dein eleganter *τὸ posse* restituit quoque Clarkius, confirmatum Mss. meis XV. et Edd. Rom. Inc. Mediol. Ven. Vide ad c. 7.

14 *Consuesse enim Deos immortales*] Eleganter sane Herodianus in Commodo: Τοιούτῳ μὲν δὴ τέλει Κλέανδρός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐχρήσαντο, φιλοτιμησαμένης (ὡς ἄν τις εἴποι) τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν ἑνὶ δεῖξαι, ὅτι ἐκ τῆς ἐσχάτης εὐτελείας εἰς τὸ μέγιστον ὕψος ἆραι, καὶ πάλιν τὸν ἀρθέντα ῥίψαι ὀλίγη καὶ ἀνέλπιστος δύναται τύχης ῥοπή. Diodorus Siculus quoque Biblioth. l. XX. Ἀλλ' οἶμαι τὸ δαιμόνιον ὥσπερ ἐπιτηδὲς τοῖς ὑπερηφάνως διαλογιζομένοις τὸ τέλος τῶν κατελπισθέντων εἰς τοὐνάντιον μετατίθησιν. *Vossius.*

16 *Interdum res*] Non necesse est, ut cum Casp. Barthio in Claudiani l. I. contra Ruffin. v. 22. legamus *interim*, vel *intereadum:* præterquam enim quod hujus particulæ vulgaris significatio huc conveniat, aliquando etiam eandem vim habet ac *interim.* Vide Justinum XI. 9. 2. *Davis.*

18 *Ea, quæ polliceantur, facturos*] Nempe *in eam partem ituros, atque ibi futuros, ubi Cæsar constituisset.* Vide c. 13. *Idem.*

XV. 5 *Cupidius novissimum agmen insecuti*] Id est, inconsultius et festinantius, quam par erat, pugnæ cupiditate inducti. Ratio metaphoræ est, quia res, quibus potiri vehementer appetimus, summa cum celeritate persequimur. Eadem loquendi formula utitur noster cum alibi, tum v. 15. Sic in Orat. C. Gracchi in Popilium, 'Quæ vos *cupide* per hosce annos appetistis atque voluistis, ea si *temere* repudiaritis, abesse non potest, quin aut olim *cupide* appetisse, aut nunc *temere* repudiasse dicamini.'

Nimirum verba *Italicis* characteribus signata, ad priorem sententiæ partem quod attinet, usitato significatu adhibentur; in posteriore autem denotant id, quod inconsulte ac sine causa fit, ut apud Plautum Aulul. Act. IV. sc. III. 1. 'Non *temere* est, quod corvos cantat mihi nunc ab læva manu.' Hoc cum non animadverteret T. Castricius apud Gellium Noct. Attic. XI. 13. oratorem hunc male explicat, eumque, velut absurde loquentem, perperam reprehendit. *Davis.*

6 *Alieno loco*] In re militari *aliena loca* sunt iniqua, quæ autem commoda, *sua* dicuntur. Sallustius Jugurth. c. 54. 'Qui sua loca defendere nequiverat, in alienis bellum gerere.' Idem c. LXI. 'Neque Jugurtham nisi ex insidiis, aut suo loco pugnam facere,' hoc est, loco sibi opportuno. Adeantur etiam Joan. Frid. Gronovii Observ. IV. 17. *Idem.*

8 *Sublati Helvetii*] Elati. Sic v. 37. 'Hac victoria sublatus Ambiorix.' Vide et B. C. II. 37. *Idem.*

10 *Ex novissimo agmine*] Ita fere Editi. Mss. autem Reg. Eliens. et Vossii habent ET *novissimo*. Quomodo et Græcus Interpr. videtur legisse. Edit. Romana ETIAM *novissimo:* sed præstat vulgata lectio. *Clark.* Verum *et* exhibent cum Ed. Incerta Mss. nostri omnes præter Bongars. tertium recentissimum Codicem. In Dukeriano et Ed. Mediol. ac Ven. est *etiam,* quæ est voculæ *et* explicatio. Non tantum subsistebant, sed etiam subinde novissimo agmine lacessebant Romanos. Quare non video, cur præstet vulgata lectio contra Mss. Codd. Sed res parvi sane est momenti. Vox *prælio*, quæ hic additur, magis me offendit, et mollem Julianæ orationis cursum duriuscule inhibet: quare cum Grutero, si vel unus Codex idoneus addiceret, delere malim, aut saltem invertere verborum ordinem *nostros prælio.*

12 *Rapinis, pabulationibus, populationibusque*] Expungo vocem *pabulationibus.* Quam recte in prioribus editionibus omissam sine causa magnus Scaliger suæ editioni inseruit. Quamvis enim ita in codd. nonnullis legatur, otiosa est vox. Dixit enim Cæsar Helvetios cibaria secum vexisse. Itaque non opus pabulationibus. Confirmat opinionem Celsi exscriptor incertus: ait enim, 'contentus in præsens metu illos a prædationibus arcuisse.' Ne Græcus quidem agnoscit: apud quem est, εἰ μόνον δύναιτο τὴν τῶν ἑαύτων συμμάχων χώραν ἀδῄωτον διαφυλάττειν. Nisi dicamus Helvetios pabula pro equis non habuisse: infra tamen prohibet Cæsar Lingones, ne frumentum subministrent Helvetiis. Sed hoc XX. diebus, fortasse, et eo amplius post hæc accidit. Et iterum aliquanto infra ait: Helvetios omnium necessariorum inopia pressos. *Vossius.* Hæc vox *pabulationibus* abest a Codd. Steph. Ven. aliisque nonnullis, quo factum, ut eam expungendam censuerit Dion. Vossius, quia supra c. 5. dixerat Cæsar, Helvetios cibaria secum vexisse. At ibi tantum intelliguntur molita ἄλφιτα, quibus se ipsi sustentarent, nihil autem de pabulis in equorum usum. Qua de causa, ipse potius censerem, vocem hanc ex aliquibus libris excidisse ob similitudinem, quæ ei cum verbo sequente intercedit: quod quidem sæpe accidit in Veterum monumentis, ut exemplis nonnullis ostendemus. Curtius VII. 1. 26. 'Amicitiam—adeo non eo inficias ut 'expetisse confitear.' Lege ex Ms. Coll. Pet. Cantab. *Ut expetisse* quoque nos, magnosque ex ea fructus percepisse *confitear.* Sic cum vulgata Tatiani exemplaria § 52. habeant, τὰ δὲ ὑμέτερα ἔθη ἔχεται πολλῆς, post ἔθη autem alter e Codd. Gallic. suppleat μανίας, alter μέθης, non mihi dubium videtur, quin posterior lectio sit recipienda, ob causam jam ante dictam. *Davis.* Optime τὸ *pabulatio-*

nibus auctori asseruit Davisius, quod inveni quoque in Ed. Incerta et Mss. Carrar. Reg. per Clarkium citato ac meis undecim, inter quos Bongars. prim. Leid. pr. Lovan. aliique veteres, quanquam a nonnullis τὸ *que* absit. Litterarum adfinitas sine dubio alteram vocem exclusit. Si quæ delenda; malim scribere *rapinis pabulationibusque* cum Vossiano primo, Petaviano et Palatino: quia non multum differunt *rapinæ* ac *populationes*. Et nescio jam, an hoc non sit unice verum: præsertim cum *papulationibus* in nonnullis sit: unde videntur alii recte *pabul.* alii male *populationibus* fecisse, et utrumque dein in textum irrepsisse. Quo multum facit, quod τὸ *que* non agnoscant quidam. Male Cellarius ejecit rursus *pabulationibus: frumentationibus pabulationibus prohibere* VII. 64.

15 *Passuum*] Leidens. prim. et Edd. Rom. Incerta, Mediol. Ven. Scaligeri aliæque non agnoscunt vocem *passuum*. Nec male: solet enim hæc sæpe subintelligi: et sic aliquoties Cæsar. c. 41. 'Milium amplius L circuitu.' II. 30. 'In circuitu XV milium:' ubi vide Vossium. B. Civ. I. 18. 'VII. milium intervallo abest.' c. 48. 'spatio milium XXX.' c. 64. 'milium VI ad iter addito circuitu.' Vide et ad V. 13. 42. VI. 29. 'milibusque amplius quingentis patet.' VII. 3. 'spatium est milium circiter CLX.' Sic enim meliores libri: uti et VIII. 20. 35. B. Afr. c. 79. ubi *passuum* vulgo additur, quod tam temere inculcarunt librarii, ut aliquando, cum hominum milia intelligantur, *passuum* exhibuerint: cujus rei exemplum est VIII. 29.

XVI. 1 *Frumentum flagitare*] Verbum huic loco aptissimum; denotat enim vehementem non sine conviciis postulationem. Cicero ad Famil. Epist. IX. 8. quæ etiam Academ. Quæst. l. I. est præfixa. 'Metuo, ne te forte flagitent, ego autem mandavi, ut rogarent.' Vide G. J. Vossii Etymol. voce Flagitium. *Davis.*

9 *Se diutius duci*] In aliud tempus ex alio rejici, dum conferretur frumentum, quod polliciti erant Ædui. Nimirum hæc vox apud optimos auctores non raro *protrahendi* significationem obtinet. Noster B. G. I. 38. 'Magnam ad ducendum bellum daret facultatem.' Corn. Nepos in Alcib. c. 8. 'Ut bellum quam diutissime duceret.' Adi etiam Silium Italicum V. 97. *Davis.* Ita et B. Civ. II. 18. 37. III. 51. et sæpe. Sed malim hic subintelligi fallaciam Æduorum, qua decipiebant hoc pacto Cæsarem. De hac verbi *ducere* significatione vide præter alios N. Heins. ad Ovidium Met. VIII. 122. Apud Terentium 'dictis' et 'phaleratis verbis, aliquem ducere.'

12 *Qui summo magistratui præerat*] Ita bene jam olim hæc restituta. Error tamen vetus, qui et Anonymum Celsi exscriptorem decepit: ait enim: 'Is erat Dumnorix frater Divitiaci, qui tunc apud Æduos collega Lisco, summæ rerum præerat.' Etiam Græcum, ubi legere est; τόν τε Διβιτιακὸν, καὶ τὸν Λίσκον, τὸ μέγιστον τῶν Ἐδουέων ἀξίωμα, Βεργόβρετον καλούμενον, ἔχοντας. *Vossius.* Perperam Mss. et Edd. Antiquæ *Præerant:* sed ex Manutii, Hotomani et Ciacconii monito id jam in suis Editionibus mutarunt alii, ut et Scaliger. Res patet ex B. G. VII. 32.

13 *Magistratui*] Mss. *magistratu:* quomodo et scripsit Cæsar. Sed hoc parvi est momenti. *Clark.* Ex meis ita scribunt quoque Mss. tres et Editiones Romana, Mediol. Ven. et Scaligeri. De hoc dativo vide ad Frontini II. 4. 12. Hæc autem hujus casus inflexio in Cæsaris libris omnino præferri debet; nam et ita Cæsar declinavit in scriptis deperditis, et in Analogicis omnia istiusmodi sine *i* littera dicenda censuit, teste a Gellio IV. 16. Adde Ciaccon. et Davis. ad

VI. 42. et Varias Lectiones VII. 29. 'consensu obsistere.' B. C. I. 1. B. C. II. 1. 'proxima portu.' B. C. III. 60. 'quæstu habere.' c. 96. 'exercitu objecit.' B. Al. c. 61. *usu fore* in Mss. quibusdam: atque ita Mss. et Edd. pleriqne B. Afric. c. 47. *Usu militi esse:* ut et Edd. Recentiores c. 52. *Equitatu* Leid. pr. c. 72. sic et passim Apuleius, licet multis jam locis corruptus. Mox cum Grutero malim deleri τὸ *quem*.

XVII. 3 *Privati*] Sic primus, quod sciam, edidit Rob. Stephanus, Ciacconio probante, ceterisque, qui secuti sunt editores præter Ursinum. Verum Editiones veteres et Mss. nostri exhibent *privatim*. Quod temere damnatum nollem. Cicero de Fin. v. 28. 'Nam aut privatim aliquid gerere malunt, aut capessunt remp. honoribus imperiisque adipiscendis.' v. 3. 'de suis privatim rebus ab eo petere cœperunt:' ubi in nonnullis *privatis*. Confunduntur hæc quoque B. Civ. I. 6. 8. et in Livio III. 24. 'Multi privatim ferebant Volscio judices.'

Plus possint, quam ipsi magistratus] P. Ciacconius hic legendum statuit *ipse magistratus*, sed licet unus tantum fuerit *Vergobretus*, aliorum tamen magistratuum desiderabatur opera, ut Æduorum civitas commode regeretur. *Davis.* Ciacconii conjecturæ favet Ed. Incerta.

6 *Præstare dicant, &c.*] Hujusce loci sanitas Gabr. Faërno debetur, quem in suis editt. secuti sunt Lipsius et Scaliger. Mss. enim et veteres cusi exhibent *Præstare debeant*, vel *debuerant*, ut Rom. et Ven. *Davis. Frumentum quod præstare debeant* est ὁ ὀφειλόμενος σῖτος, ut vertit Gr. Interpres. Consule variantes lectiones, et vide, num scripserit Cæsar *conferant*, *quod præstare debeant. Si jam pr. G. obt. n. possint, G. q. R. imp. perferre, satius esse, neque dubitare, quin.* Millies enim, et elegantius, verbum *dico* in hisce subintelligitur, et oratio adhibetur infinita. Adi c. 7. et Nep. in Hannib. c. 12. et præsertim ad B. Civ. I. 69. B. Alex. c. 3. 'futuram ex regno provinciam' in Mss. nonnullis additur *dicebant*. Adde c. 8. et omnino c. 57. Faërni emendationem juvat locus B. Civ. II. 30. 'postremo præstare dicebant, belli fortunam experiri, quam subplicium pati:' ubi itidem Grutero suspectum est τὸ *dicebant*. Sed adi quoque ad B. G. I. 43. et II. 3.

Principatum Galliæ obtinere] Diutius tenere; Ædui enim, ut ait Cæsar infra c. 43. 'omni tempore totius Galliæ principatum tenuissent.' Eadem potestate occurrit apud Curtium III. 4. 5. 'Proditos se rati ne conspectum quidem hostis sustinere voluerunt, cum vel pauciores locum obtinere potuissent.' Vide et Joan. Frider. Gronovium ad Livii III. 36. *Davis.*

8 *Neque dubitare debeant*] Sic Mss. et Editi omnes. Attamen si attente perpendas, hæret constructio. Nequit enim hæc vox *debeant* cum ista quæ præcessit, *dicant*, cohærere. Quippe non id hic agitur, ut ii, qui hac oratione populum commovere conantur, *ipsi dubitare non debeant*, sed ut multitudinem dicant *dubitare non debere, quin, &c.* Quare si vera sit ista lectio, quam supra intulit Faërnus, *præstare dicant*, omnino hic reponendum videtur *neque dubitare debere. Clark.* Sine dubio durissima est locutio; cum *dicant* ad *nonnullos* et *debeant* ad multitudinem refers: quod tamen fieri debet, si, adsumpta Faërni lectione, sensus erit salvus. Rectius, ut dixi, ultimum *debeant* abesset, subintellecto reciproco *se*.

12 *Necessario rem Cæsari enunciarit*] Sic ex Vet. Cod. restituendum censuit Gabr. Faërnus, quem in sua edit. secutus est Jos. Scaliger. Alii omnes Msti et Vett. editi repræsentant *necessario rem* coactus *Cæsari enun-*

ciarit, nisi quod pauci *necessariam* exhibeant; sed illa vera est lectio. Noster B. C. III. 49. '*illi* necessario *loca sequi demissa* cogebantur.' Terentius Andr. Act. IV. Sc. 1. 8. 'Tum coacti necessario se aperiunt.' Scriptor ad Herennium IV. fol. 35. ed. Lambin. 'Mars istud te facere necessario coëgit.' Adi etiam scriptorem de bell. Hisp. c. 24. *Davis.* Cicero de Invent. II. 32. 'Vi et necessario sumus in portum coacti.' *Idem,* cur. sec. Mss. et Vett. Edd. *necessario rem coactus.* Græcus ἀναγκαῖον ἀναγκασθείς. Quomodo et alii interdum locuti sunt boni auctores. *Clark.* Recte in erratis, curisque secundis, mutavit sententiam Davisius. In prima enim editione Faërni lectionem probaverat, vocemque *coactus*, ut Glossam, suspectam habebat. Eam vero retinent Mss. ad unum omnes: sed *necessariam* habent cum nonnullis Edd. Bongars. prim. tert. Leid. prim. Voss. prim. sec. et Egmond. *necessaria re coactus* Bongars. sec. ut B. Civ. I. 40. 'Necessaria re coactus, locum capit superiorem.' Hirt. VIII. 43. 'necessitate coactus,' ut et B. Afric. c. 55. Rectum est, quod plurimi retinent *necessario rem coactus:* quod idcirco auctori restitui. Locis a Davisio adductis adde B. Civ. III. 78. 'Necessario illum suis auxilium ferre cogeret.' Hygin. Astron. II. 20. 'Itaque necessario coactam criminari:' et Cort. ad Sallust. Histor., II. 'Cogatis necessitatibus privatim mihi consulere.'

XVIII. 5 *Eadem secreto ab aliis reperit esse vera*] In omnibus Mss. et editis usque ad Scaligerum legitur, *Eadem secreto ab aliis* quærit: *reperit esse vera;* quod cur rejecerit vir summus, nondum video. Eandem quidem vocem paullo ante positam invenimus; sed ab istiusmodi repetitionibus Cæsar non abhorruit. Adi sis hujusce lib. c. 3. et 20. *Davis.* *Quærit.* Hanc vocem, quam exhibent Mss. et Vett. Editt. omnes, et Græcus Interpres, a Scaligero omissam, restituendam recte contendit Davisius. *Clark.* Habent quoque id verbum mei omnes: quare reposui.

10 *Illo licente, contra liceri*] *Liceri* est pretium deferre pro eo, quod tibi velis comparare. Hoc cum non intelligeret editor Venetus, locum in ista editione sic corruptum legimus, 'Illo dicente, contradicere audeat nemo.' *Davis.*

11 *Et suam rem*] In Msto erat, uti et in Ed. Ven. 1494. *in suam rem.* unde conjecit Lipsius *inmensum rem.*

19 *Favere et cupere Helvetiis*] Usitatum ut *velle* et θέλειν pro bene velle, voluntas pro benevolentia ponatur. Valerius Flaccus: 'Namque est tibi nostra voluntas.' Sic apud Hebræos etiam רצין voluntas pro benevolentia. *Vossius.* Est Hellenismus, ut observavit Nic. Rigaltius ad Minucii Felicis Octav. p. 32. ed. Oxon. ubi eadem occurrit locutio. *Davis.* V. et Brant.

24 *Imperio P. R.*] Vide notas ad B. G. II. 1. *Davis.* Cortius ait in Mss. a se inspectis esse *in imperio.* At in nullo meorum comparet, sed *imperio* abest ab Ed. Ven. Vide ad d. locum.

25 *Sed etiam*] Non invenias τὸ *etiam* in Ms. Dorvillii mei, neque in Edd. primis Rom. Med. Veneta. Non male. Adi me ad Front. I. 3. 10. et p. 158. 490. Cl. Drakenb. ad Liv. II. 6. Sic I. 43. 'Non modo sui nihil deperdere, sed gratia &c. auctos velit.' Ita nonnulli Codd. dant quoque II. 21. 'Non modo ad insignia accommodanda, sed ad galeas inducendas.' VI. 43. 'Frumenta non solum, &c. sed anni tempore procubuerant.' Apulei. Met. I. p. 7. 'Non solum me diffamat probri, verum fugam instruit.' Sic meliores libri: vulgo *verum etiam:* et ita passim.

26 *Inquirendo*] Tam nostri, quam aliorum Mss. veteres multi et vetustissimi et Ed. Inc. *in quærendo* i. e.

inter quærendum secreto ab aliis, de Dumnorige reperit etiam. Verissime: quo perit omnis obscuritas, quæ adeo torsit interpretes. *Quod prœlium* capio pro *quali*. In quærendo, quale prœlium equestre, &c. vel quid esset de equestri illo prœlio: reperiebat, initium fugæ a Dumnorige &c. Cap. præced. dicit Cæsar: 'a captivis quærit; reperit,' &c. II. 15. 'cum quæreret, sic reperiebat.' Hirtius VIII. 7. 'A quibus cum quæreret, inveniebat.' B. Civ. II. 39. 'rem gestam cognovit: e captivis quærit.' Vel *quod* hic sumendum, ut statim 'certissimæ res accederent; quod Helvetios,' &c.

27 *Quod prœlium equestre adversum, &c.*] Est ἀνακόλουθον, seu, ut Latine loquar, initio ab una phrasi facto, alterius pars subjicitur. Sic apud Plautum Pœn. Act. III. Sc. 3. 46. 'Tu, si te Dii ament, agere tuam rem occasio est.' Incepit, tanquam dicturus esset, 'tuam rem agendi occasionem habes,' finivit vero haud aliter ac si initio posuisset *tibi*. Apud illum scriptorem multa hujusmodi occurrunt. Corn. Severus in Ætna v. 523. de lapide molari: 'Quin etiam externum nil ei calor ipse resolvit, Non odor aut levitas:' si eundem loquendi modum servare in animo habuisset poëta, *odor* et *levitas* in Accusativo casu essent efferenda. Vide et Hirtium Bell. Afric. c. 25. Eadem locutionum mistura frequens etiam est in Græcis scriptoribus, ut ostendit vir doctissimus Joan. Clericus Art. Crit. P. II. S. 1. c. 10. 10. et seqq. Hoc ἀνακόλουθον cum non concoquerent editores nonnulli, locum sic refinxere: 'Reperiebatque inquirendo Cæsar initium fugæ prœlii equestris adversi paucis ante diebus a Dumnorige atque ejus equitibus factum esse.' Ita legitur in editt. Gryph. et Vascos. ac ita ex conjectura voluit P. Ciacconius. Franciscus etiam Hotomannus locum mendi suspectum habet, et in omnes partes se vertit, ut sano medicinam inveniat. *Davis.* Elegantissimam hic constructionem sine causa sollicitant editores. Nullum subesse mendum recte contendit Davisius: quod autem Syntaxin ἀνακόλουθον esse putat, sive transitionem ex uno locutionis genere in aliud, qualis in bonis auctoribus interdum quidem occurrit, in eo demum fallitur. Nihil enim hic ἀνακόλουθον, sed constructio simplicissima et quam maxime naturalis. Tantum, quod in priore parte commatis *prœlium adversum* vocarat Cæsar, in sequente id *fugam* appellat; sed sine ulla omnino syntaxeos perturbatione. Dein pro *factum* esse Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edit. Rom. omittunt vocabulum *esse*, et legunt 'initium ejus fugæ factum a Dumnorige,' &c. quod et elegantius. *Clark.* Torsit hic locus interpretes. Petr. Ciacconius rescribendum putavit, 'Reperiebatque inquirendo Cæsar initium fugæ prœlii equestris adversi paucis ante diebus a Dumnorige atque ejus equitibus factum esse;' nec aliter edidere Gryphius et Vascosanus. Hanc autem conjecturam merito rejecit Fr. Hotomannus, quod immodica sit mutatio, neque Cæsar fugæ mentionem superius fecerit. At vir ille doctus legit, 'Reperiebat etiam Cæsar inquirendo prœlio equestri adverso, quod paucis ante diebus esset factum, initium fugæ factum a Dumnorige,' &c. Non tamen diffitetur, quin satius sit auctoritatem melioris codicis expectare. Immo vulgatam lectionem non omnino improbandam esse tandem statuit. Idem mihi quondam videbatur; eaque de causa ἀνακόλουθον esse dixi; non enim infrequens est in optimis scriptoribus aliqua locutionum mistura. Vide nos ad libri de Bell. Afric. c. 25. et doctissimum Clericum Art. Crit. P. II. § I. c. 10. 10. seqq. nunc vero parva mutatione legerim, 'Reperiebat

etiam Cæsar inquirendo, *quom'* (sic olim *cum* scribebatur) 'prœlium equestre adversum paucis ante diebus esset factum, initium fugæ' (sic Bongars. pr. omissa voce *ejus*) 'a Dumnorige atque ejus equitibus factum esse;' vel, ut alii codices, 'initium fugæ factum a Dumnorige, atque ejus equitibus.' Mecum, nisi fallor, lector eruditus faciet. *Davis.* cur. sec. Vascos.: et hinc Stradæ editio habet 'inquirendo initium fugæ prœlii equestris paucis ante diebus a Dumnorige atque ejus,' &c. Clar. J. Perizonius simpliciter subintelligit *inquirendo* scilicet *prœlium vel in prœlium, quod;* Vide ad Sanctii Minervam p. 726. Ed. postr. proxime vero, ut patet in nota præced. Ceterum *ejus* non deest in Bongars. pr. quod junctum est *fugæ*, sed quod adhæret τοῖς *equitibus:* cujus rei testis sum oculatus; licet et ipse sine *ejus* malim scribere 'initium fugæ factum a Dumnorige atque ejus equitibus.' Ita enim sequentia refinxi, auctoritate Mstorum tantum non omnium et Edd. primarum. Mox *equitatu* cum Ciacconio et Scaligero prætuli (V. ad c. 16.) pro *equitatui.* Dein *eorum fuga* Mss. aliorum et mei quatuordecim vetustiores cum Edd. Rom. Ven. Incerta ac R. Steph. *que* intrusum est ab interpolatoribus, ut vidit etiam Brutus.

XIX. 8 *His omnibus*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Editt. Vett. *his omnibus* rebus. Quod cur a Scaligero et Recentioribus omissum, equidem nihil video. *Clark.* E Carrariensi vel suo Codice id videtur ausus Scaliger, cui consentiunt duo de nostris, sed recentissimi: ceteri omnes agnoscunt vocem *rebus;* magisque Cæsaris stylo convenit: quare rursus addidi. Vide ad IV. 17. V. 51. 'Quibus omnibus rebus invitati.' Ibid. c. 52. 'Ex his omnibus rebus judicat, quanto cum periculo res sint administratæ.'

9 *Summam in se voluntatem*] Benevolentiam aut amorem. Sic V. 4. 'Cujus egregiam in se voluntatem perspexisset.' Adi et Terentium Phorm. Prol. v. 30. et ibi Donatum. *Davis.*

14 *Procillum*] Ita recte Manutius et Ursinus restituerunt e suis, ut patet c. 47. Mss. nostris inepte *Troacillum* vel *Troaucillum* vel *Traucillum*, similiaque monstra lectionum, quas et ostentant veteres Edd. προακίλλον Gr. Interpr. e nostris solus Cujacii liber præbet *Procillum.* Sed infra Mss. omnes ita exhibent.

17 *Et ostendit*] Omnes Mss. et impressi ante Scaligerum, has voces exhibent, quas revocandas censuimus. *Commonefecit* Cæsar Divitiacum, dum ipsi audita in memoriam revocat, *ostendit* vero res, ut putabat imperator, antea non cognitas. *Davis.* Apparent hæ voces etiam in Mss. nostris omnibus, et Clarkii.

XX. 1 *Multis cum lac. complexus obsecrare*] In Leidensi primo exaratur *multum.* Sic fere apud Virgil. Æn. III. 348. 'Et multum lacrymas verba inter singula fundit.'

6 *Per se crevisset*] Nempe per *Divitiacum.* Græc. Interpr. inepte, δι' ἑαυτοῦ νῦν μεγάλην δύναμιν κέκτηται. *Dumnorix* sc. *per se ipsum.* Quam tamen ineptissimam versionem citat Cellarius, hujus loci explicandi causa. Non vidit nimirum, eam hujus esse totius orationis constructionem, ut vox *(se)* tam sit cum *Divitiaco* loquente reciproca, quam cum ipso *Dumnorige,* quem *Divitiacus* hic *per se,* hoc est, suis ipsius, qui hic loquitur, *Divitiaci opibus* crevisse ostendit. Vide quæ infra ad VIII. 50. *Clark.*

7 *Ac nervis*] Potentia. Pedo Albinovanus Eleg. l. 48. 'Nec quemquam nervos extimuisse tuos.' Sic et Lactantius Instit. Divin. I. 3. aliique. Metaphora sumta est ab animalibus, quorum vires sunt in nervis positæ. Hinc apud Ciceronem Acad.

Quæst. I. 10. 'Nervos virtutis incidere' est, de ea vim omnem et efficaciam detrahere. *Davis.* Ita sæpe Cicero: τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων Æschines; ψυχῆς nescio quis; τῆς τραγῳδίας Aristoph. Βατραχ. vers. 886. 'imperii' Val. Maxim. II. 752. *Wasse.*

15 *Rogat—ostendit*] Unde factum, ut P. Ciacconius has voces mendi suspectas habuerit, plane nescio; nec a quoquam idonea hujusce suspicionis reddi potest ratio. *Davis.*

22 *Quæ agat*] Ms. Reg. et Vetus Edit. Rom. QUID *agat.* Græc. Interpr. Τί τε ποιήσει. *Clark.* Palat. Leid. sec. et Dorvillii cum Ed. Mediol. etiam *quid.* Ed. Ven. *quicquid.* Nil muta tamen.

XXI. 2 *Sub montem*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii; et Editt. Vett. *sub monte.* Quod æque Latinum. *Clark.* In nullo Msto meo, neque in Edd. ante Plantinianas et Scaligeri invenias *sub montem*, sed *monte*: quod cur mutaverint viri doctissimi, ego sane nescio. Sexcenties ille Ablativus cum hac præpositione ita constructus occurrit: et quidem cum eodem verbo *considere.* Sallust. B. Catil. c. 57. 'sub ipsis radicibus montium consedit.' Calpurn. Ecl. II. 21. 'Sub annosa medius consederat ulmo.' Imo ipse noster c. 48. 'a C. castris sub monte consedit.' Eadem confusio B. Afric. c. 51. 'sub hoste stabat.'

5 *Legatum pro Prætore*] Non est rejicienda hujus loci antiqua scriptura, quæ habetur in vetustissimis libris Vaticano et meo, in quibus est, *pro Prætore*, non, *propere.* Nam ea lectio confirmatur testimonio antiquitatis, quæ habetur in veteribus inscriptionibus, et argenteis etiam denariis, uno M. Bruti, Cæsaris percussoris, in quo Brutus ipse PROCOS. describitur, ejus vero legatus C. Flavius, in eodem denario LEG. PROPR. dicitur: altero Q. Cæcilii Metelli Pii, qui cum PROCOS. in Africa rem gesserit, ejus legatus P. CRASSUS JUNI. in eodem denario LEG. PROPR. dicitur. Etiam P. CARISIUS, LEGATUS AUGUSTI in argenteo denario, in quo Emerita oppidum, a Carisio jussu Augusti in Lusitania conditum, impressum est, P. CARISIUS LEG. PROPR. scribitur. Et M. POBLICIUS qui Cn. Pompeii Magni in Hispania legatus fuit, in argenteo item denario, LEG. PROPR. dicitur; ut videri possit his nominibus extraordinaria imperia ornari solita fuisse apud Romanos, cum, absente magistratu, cui provincia decreta erat, ejus magistratus legati aliquo mitterentur cum imperio ad rem gerendam. Quo exemplo T. Labienus legatus Cæsaris, qui Galliam provinciam Proconsulari potestate obtinebat, *Legatus Pro prætore* a Cæsare dictus est. Cum autem librarii ἐκ τῶν ἀσαφεστέρων εἰς τὰ σαφέστερα labi soliti sint, non est mirandum, si ex subobscuriore voce *Pro Prætore*, lapsi sunt in *propere*, dictionem usitatiorem. Sic Ursin. Hæc tamen locutio absurda visa est Fr. Hotomanno: quam esse probam plurimis etiam inscriptionibus et numismatis ostendit Lud. Carrio Ant. Lect. III. 8. adeo ut mirer eos, qui nuperam editionem Amstelodami curarunt, Hotomannum potius secutos esse. *Davis.* Mss. etiam Clarkii ac nostri et Edd. omnes ad Aldinam usque habent *Proprætore*, nisi quod Duker. Cod. *proprætorem.* De Legatis *proprætore* adi quoque Cl. Spanhemium de præst. Num. p. 179, 180. T. 2. Vehementer tamen hanc lectionem refutare conatur et acerrime in Carrionem invehitur Castalio Observ. Dec. I. c. 8. putatque hoc nomen non cognitum ante Augusti tempora. Verum huic sententiæ contrarii sunt omnino Bruti, Metelli et Pompeii numismata: *Quæstor proprætore* Hirt. B. Alex. c. 42, 48. Ut verum tamen fatear, dubito maxime, an, præsente proconsule, ut hic erat Cæsar, legatus unquam nomen habuerit *Proprætore.*

Certe Cæsar, quotiescunque deinceps hujus Labieni meminit, simplici *legati* nomine eum insignivit. Accepit tamen forsan hoc nomen Labienus, quod ille, absente Cæsare, qui in Italiam ad legiones conscribendas contenderat, ab eo præpositus sit expeditioni, quam contra Helvetios fecerat. Vide c. 10. Ceterum *pro præt.* sæpius abiit in *propere;* uti et B. Civ. I. 6.

6 *Iis ducibus*] Ita reposuimus ex G. Faërni Ms. antiquissimisque editt. Rom. et Ven. cum in aliis perperam legatur *iisdem ducibus. Davis.* Mss. et Editt. variant: plerique legunt *iisdem;* nonnulli *iis:* nulla sententiæ differentia. Existimat Davisius, illud *iisdem ducibus* perperam dictum. Credo, quod de ducibus nihil supra. Atqui hoc vult Cæsar; missas duas legiones, ducibus *iisdem illis hominibus,* qui ante *iter cognoverant.* Dixerat enim jam supra, 'qui cognoscerent, misit.' *Clark.* Licet *iisdem* ferri possit, sequor tamen Davisium: nam *iis* vel *his* exaratum est in Bong. pr. sec. Petav. Voss. pr. Leid. primo, aliisque octo Mss. et Editis prioribus.

10 *Ante mittit*] Mss. et Editt. Vett. *ante se mittit.* Pronomen Scaliger et Recentiores quamobrem omiserint, causam non afferunt. *Clark.* *Se* inveni quoque in nostris Mss. omnibus; quare auctori restitui: nisi forsan malis *ante emittit.* Plantin. Editio jam caret hoc pronomine.

XXII. 5 *Equo admisso*] Concitato. Cicero de fin. Bon. et Mal. I. n. 2. 'Difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum coërceri reprimique non potest.' Sic legendum cum Ms. Coll. Corp. Christi Cantab. et editt. vett. Nam male Janus Gruterus emendavit *jam missum.* Virgilio Æn. XI. 272. *pennæ* sunt *admissæ,* quæ velocius moventur. In nonnullis summi poëtæ exemplaribus perperam scribitur '*Amissis* petierunt æthera pennis.' Quam lectionem Servius et Pierius meliorem judicarunt; sed multum abest, ut scopum attigerint. Vide Pedonem Eleg. I. 250. 320. et Tibullum El. I. 4. 44. *Davis.* B. Civ. II. c. 34. 'admissis equis,' et alii passim.

6 *Ex Gallicis*] Sic Ms. Reg. Vulgg. *a Gallicis.* Mss. Eliens. et Vossii et Edit. Rom. omittunt præpositionem. *Clark.* *a Gallicis armis—cognovisse.* Lege *id se Gallicis armis—cognovisse,* deleta præpositione, quam nesciunt Lovan. Norvic. Rom. Beroald. Nec male reponas *id se e Gallicis armis;* prout habent Bongars. pr. sec. *Davis.* Cur. sec. Deest præpositio quoque in recentioribus Mss. Duker. Dorvill. Voss. tert. Leid. tert. et Edd. Med. Inc. Ven. et Gryph. aliisque, probante Manutio et Hotomanno. *E suis. e* et *ex* produxit quoque Ursinus; et meorum ita duo, Bongars. tert. ac Leid. sec. Nil temere ego muto; nam Voss. prim. Leid. pr. Scalig. Petav. et Egmond. servant *a.* Quamquam vulgatior verbi hujus constructio sit cum præpositione *e* sive *ex,* si ablativo rei jungatur. Sed tamen Ovid. Ep. ex Ponto El. II. 10. 1. 'Ecquid ab impressæ cognoscis imagine gemmæ:' Phædr. F. IV. 21. 'Sermone ab ipso cognitum:' ubi hunc Cæsaris locum adfert Cl. Burmannus.

7 *Insignibus*] Intelligi dicunt galearum ornamenta et similia, de quibus Lipsium Mil. D. III. 11. vide, et Brantium. Græcus σημείων transtulit, quod potius signa militaria notare videatur. Cæsar infra ait II. 21. 'Temporis tanta fuit exiguitas, ut non modo ad insignia accommodanda, sed et galeas induendas tempus defuerit.' Insignia ornamenta, propria huic vel illi: unde Horat. Epod. V. purpuram prætextam, vocat *insignia,* cum ait: 'Ut hæc trementi questus ore constitit Insignibus raptis puer.' *Voss.*

10 *Prope hostium castra*] Singularis est hic Codicis Oxoniensis lectio; non dubito tamen, quin vera sit, *propter:* quæ vox passim depravata est in ejus Glossam *prope*. Adi Tennul. ad Frontin. II. 3. 22. 'propter flumen Enipea.' Davis. ad Auct. B. Afric. c. 37. et 73. 'propter hostium castra prætergressus.' Cort. ad Sallust. B. Catil. c. 59. Eadem variatio in Mss. et Edd. Justini XII. 9. 'Qui propter murum stabat;' ubi in plerisque male *prope:* et alibi: plura notavi in Observ. Misc. ad Apuleium.

12 *Multo denique die*] Cum 'multum diei processerat,' ut loquitur Sallustius Jugurth. c. 51. *Davis.*

13 *Per exploratores Cæsar*] Ultimam vocem addidi ex Ms. Norvic. et editt. Rom. Ven. Beroald. quod perspicuitati inserviat. In verbis enim, quæ præcedunt, de Labieno agitur, non de Cæsare. *Davis.* *Cæsar* agnoscunt Mss. omnes, et Edd. usque ad Ed. Ursini, quem secutus est Scaliger.

14 *Hostes castra movisse*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii; *HELVETIOS castra movisse.* Græc. item interpr. Ἐλβητίους. Utra verior lectio, non constat. *Clark.* Sic quidem Edd. Rom. Ven. et Mediol. quod arripuit unius codicis fide Hotom. Verum cum nostri Codd. cum Ed. Inc. et aliis consentiant in *Helvetios*, id reponere non dubitavi. Vel sic satis sæpe vox *hostis* paucis in versibus hic occurrit.

XXIII. 4 *Millibus*] Ms. Reg. *millium.* Quod æque Latine dicitur. *Clark.*

5 *Et iter—ac*] Deest utraque harum conjunctionum in Mss. Reg. Eliens. et Vossii; necnon in quibusdam editt. vett. Et sane sæpius utitur Cæsar istiusmodi oratione ἀσυνδέτῳ. *Idem.* Primum *et* non comparet in ullo Msto a me viso, nec in Edd. Rom. Inc. Mediol. Ven. quare delevi. Alterum *ac* tolerari potest; cum id meliores mei plerique agnoscant: licet in Edd. vetustis iisdem desit. Solent, ut notum est, auctores, asyndeto utentes, ultimum pronunciatum tamen per copulam connectere et claudere.

8 *Discedere existimarent*] Mss. omnes, et Editt. vett. *discedere* a se *existimarent.* Quod a Scaligero et Recentioribus omnino sine causa mutatum. *Clark.* Ciacconii culpa ejectum est illud *a se*, quia non legebatur in suo Msto: sed mei aliorumque codices *a se* vel *ab se* agnoscunt.

10 *Commisissent*] Andinus, Oxoniensis et Bongars. tert. *commovissent.* Eleganter pro lacessivissent, primi commisissent. *Movere* passim pro incipere ponitur, sive causa esse, ut quid fiat: unde 'commovere bellum' Cicero aliique. 'Movere prœlia,' 'certamen' non raro apud poëtas. Consule Cl. Drakenburg. ad Silium XIV. 141. 'certamina morunt.' Curtius VIII. 14. §. 6. 'pugna se moverat.' Simile est 'emovere ignem' pro *excitare* apud Val. Max. 2. 4. §. 5. et 'commoti ignes' Lucan. v. 524. Forsan et hinc legendum 'prœlii sollicitationes' II. 8. ubi vide. Quo facit etiam locutio 'lacessere pugnam:' de qua agendum IV. 44. adi etiam B. Afric. c. 14.

Sive quod] Mss. et Edd. Vett. *sive eo quod.* *Clark.* τὸ *eo* itidem per Ciacconium primo e suo codice extrusum est. In aliis omnibus Mss. et Editis præcedentibus comparet, quare restitui. Idem est ac *propterea quod.* II. 35. in Bong. primo 'eo quod in Italiam properabat.' III. 13. e Mss. 'sive eo, quod tantas tempestates,' &c. Adde Clark. ad IV. 2. §. 1. VI. 30. 'hoc eo factum est, quod,' &c.

XXIV. 1 *Id animum advertit*] Ita restituimus ex Mss. Norvic. Brant. et Ursin. Editi enim minus eleganter habent, 'Id animadvertit.' Lucretius II. 124. 'Hoc etiam magis hæc animum te advertere par est.'

Sæpe hoc modo locutus est Plautus. Sic Pseud. Act. I. Sc. 3. 43. 'Et id hoc quod te revocamus, quæso animum advorte.' Vide et Act. I. Sc. 2. 10. *Davis.* Hunc locum post Ursin. et Brant. quos vide, e Mss. Andinis jam emendaverat, aliosque in Cæsare plurimos infra vir summus J. F. Gronov. ad Livium XXIV. 48. E nostris hic ita habent Bongars. pr. sec. Vossiani duo, Lovan. Oxon. et Gottorp. Ceterum plura hujus locutionis exempla vide in Gronov. ad Livium XXVIII. 14. 'ubi hæc obstinate credita animum advertit.' Davis. ad Cicer. Tusc. Quæst. V. 23. 'Animum adverte columellam.' Cort. ad Sallust. B. Jug. 93. 'animum advertit cochleas,' &c. A. V. Staveren ad Nepot. Epaminondam c. 6. §. 2. Apud Terentium quoque sæpius occurrit, ut Heaut. IV. 1. 44. Phorm. V. 7. 16. Eun. II. 1. 7. Emendavit etiam bene Davisius B. G. V. 18. Quibus adde I. 52. IV. 12. 25. 26. VII. 25. 57. VIII. 11. 12. 14. 33. 34. 38. 40. B. C. I. 69. 80.: ubi et 'res animum adversa;' uti et B. Civ. II. 6. 35. item c. 14. 'animum adverti.' Rursus III. 41. 50. 88. 93. B. Alex. 30. 36. 45. 46. 48. Afric. 10. 15. 40. B. Hisp. 4. 23.

4 *Ita uti--collocaret, ac--compleret. Interea—conferri—jussit*] Mss. omnes et Edit. Rom. *ita uti*—collocari; *ac*—compleri, *et interea* conferri *jussit.* Quæ si vera sit lectio, cum illud *ita ut*, cohærere nequeat cum indicativo isto *jussit:* necesse erit, ut aliquid interciderit. *Clark.* Vulgata lectio ex uno, ut adfirmat, Codice rursus intrusa est a Ciacconio: cum ceteri, tam aliorum quam nostri exhibeant, ut Clarkius profert, nisi quod in Edd. Vasc. Steph. Stradæ, et aliis detur *collocarit* et *complerit:* et in uno Leidensi etiam invenerim *collocaret:* quod idcirco sensum optimum efficiens retinui; sed *compleri et* revocavi. Scias tamen, Lector, paulo ante scribi 'veteranarum ita uti supra; sed' in Bongars. primo, Petav. Egmond. Gottorp. et Voss. tertio; non *se.* Quod itidem constructionem reddit sanam. Quin etiam *sed* istud a Cæsare relictum putem; τὰ autem *ita uti* vel *ut supra*, marginalem suspicor esse glossam, ortam ex verbis c. 22. 'Copias in proximum collem subducit; aciem instruit.' Verum et Gr. interpres habet ἐπάνω ἑαυτοῦ. In Bongars. tert. legitur *itaque supra.*

11 *Ipsi conf. acie*] Interpunge, *ipsi, conf. acie rejecto, &c.* Ac sic Græcus. *Davis.*

XXV. 1 *Suo*] Mss. Vossii *suo equo.* Quod a Cæsaris perspicuitate non abhorret. *Clark.* At mihi mera videtur glossa. Nec enim temere inculcanda sunt tot, quot alii verba temere ejiciunt. Certe non hoc loco: cum codex, qui est Vossii secundus, recentioris ætatis sit.

Omnium e conspectu remotis equis] Voces *e conspectu* omnes viri docti delendas censent. Anonymus tamen, 'equis autem omnibus,' ait, 'non dimissis modo, sed e conspectu abductis.' Græcus simpliciter ἐκ ποδῶν ποιησάμενος. *Vossius.* Has voces delendas censent P. Ciacconius aliique, quos secutus est in sua editione Jos. Scaliger; sed immerito, ut mihi quidem videtur: nam non modo eas legit Julius Celsus, (Vide l. I. p. 28. ed. Lond.) verum etiam in pugna difficili ita se gerere solitus est Cæsar. Frontinus Strateg. II. 8. 13. 'D. Julius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci a conspectu suo jussit.' Nec hoc novum fuit strategema; simili enim usum fuisse Catilinam tradit Sallustius Bell. Catil. c. 59. *Davis.* *Ex conspectu* scripsi vetustiorum magno numero membranarum fide pro *e consp.* quæ voces apud Frontinum a nonnullis Codd. exulant, ut ibi monui.

2 *Æquato periculo*] Mss. omnes et Editt. Vett. *æquato* omnium *periculo.* Gr. Interpr. ἴσου ἅμα πᾶσιν ὄντος τοῦ

κινδύνου. Cur vocem *omnium* omiserint Scaliger et Recentiores, nihil causæ est; nisi quod eadem vox paulo ante præcessit. Id quod Cæsari non inusitatum. *Clark.* Mei quoque ad unum omnes Codices τὸ *omnium* agnoscunt: quare cum Clarkio revocavi.

3 *E loco superiore pilis missis*] Ursinus et Ciacconius legunt *emissis* frustra. *Mittere* pro *emittere* usurpatum probis auctoribus. Sic 'radicem, fructus, folia mittere,' Columella et Plinius dixerunt. Et Livius, 'qui vocem liberam pro Rep. mittere auderet.' Sic Seneca Agamem. Act. III. sc. 1. 'Sua quisque mittunt tela, et infesti fretum Emoliuntur.' Etiam Hirtius de Bello Gall. VIII. 14. 'Unde tormento missa tela in hostium cuneos conjici possent.' *Vossius.* Vide ad v. 44. 'Pilum in hostes mittit.'

5 *Gladiis districtis*] Bongars. primus, Vossianus pr. Leid. pr. Egmond. *destrictis.* Vere, ut scribendum esse ubique monuere passim viri docti. Infra id aliquoties occurret, ut VII. 12. VIII. 23. B. Civ. I. 46. 47. 75. Adi Gronov. ad Livii XXVII. 13. et quæ congessimus ad Lucan. VII. 313. 'Sævum destringere ferrum.' Eadem orthographia restituenda Lactantio ex antiquissimo Codice Bononiensi I. 21. 'Utraque manu destrictos gladios exserentes,' non *dis*, et Apuleio e Mss. pluribus in locis.

9 *Sinistra impedita*] Quæ tenebat scuta pilis transfixa. De utrisque armis vide Just. Lipsium Mil. Rom. Diall. II. 2. et 4. *Davis.*

16 *Latere aperto*] A dextro latere, quod clypeis non tegebatur. Vide Silium Italicum II. 78. *Idem.*

Circumvenire] Mss. et Edd. Vett. *circumvenere. Clark.* Sic etiam uno consensu nostri omnes, quare reposui. Sine copula autem Edd. primæ aliæque Vett. *id consp.* sed in Mss. omnium omnibus comparet. Fors fuerit *ut id* vel *id ut,* &c. *cœperunt, Romani c.* sic melius cohærebunt.

19 *Conversa signa tripartito intulerunt*] Optime. Licet Carrio III. 11. Antiq. Lect. contendat *bipartito* in VV. CC. inveniri et retinendum esse. Causam addit, quia duæ acies idem faciebant, tertia aliud. Nihilo magis movet me Græcus qui διχῇ transtulit. Ubique enim Cæsar tripartitam fere aciem se habuisse dicit. Sic libro v. 10. 'Postridie ejus diei, mane, tripartito milites equitesque in expeditionem misit.' Et VI. 6. 'Cæsar partitis copiis cum C. Fabio legato, et M. Crasso quæstore, celeriterque effectis pontibus, tripartito adiit.' Sed maxime huc faciunt verba sub finem hujus libri; 'Acieque triplici instructa, ad eum locum venit, primam et secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit.' Cur ergo et hic non mutat 'acie duplici instructa?' *Vossius.* Recte, ut videtur, receptam lectionem adversus Lud. Carrionem tuetur Vossius. Est tamen aliud, quod scrupulum movet; quomodo videlicet ab iis, qui victis ac submotis resistebant, *conversa* esse signa dicerentur, cum jam ante recta ad eos fuerint lata. In acie enim convertuntur signa, quando mota ac ferri jam cœpta, in aliam partem feruntur, ut docet Joan. Frid. Gronovius ad Livii III. 54. Quod tamen hic non accidit. Quandoquidem igitur Metaphrastes, Ms. Brant. et editt. Rom. Ven. Beroald. vocem *conversa* non exhibeant, delendam arbitror, licet non negarim hanc locutionem tertiæ aciei, quæ venientes excipiebat, probe convenire; primæ vero ac secundæ non item. *Davis.* *Conversa* non reperitur quoque in Mss. Lovan. Palat. Leid. sec. Duker. Dorvill. Reg. nec in Ed. Mediol. Veneta, aliisque; delendumque etiam censet Brantius, a qua sententia neque ego alienus sum, quanquam potius retineo; ita ut *bipartito* non ad *conversa* sed solummodo ad *intulerunt* referam.

Bipartito inquam. Hæc enim est antiqua lectio, quam perperam loci hujus sensum non bene capiens Hotomannus, probante Vossio, mutavit in *tripartito:* quod inveni in solo Vossiano primo pro Glossa. Ceteri Mss. omnes tum mei, tum aliorum *bipartito* vel *bipartita,* ut est in recentioribus nonnullis, *partita* Carrar. Habuit quidem Cæsar triplicem aciem, sed non ideo signa tripliciter intulit. Nam prima et secunda acies inmota mansit, et institit victis ac submotis. Tertia convertit se, et a tergo venientes sustinuit Bojos. Signa ergo duas in partes inlata, non in tres; licet triplex fuerit acies. Certe mihi nullam difficultatem hic locus habere videtur. Accedit Græcus interpres, qui vertit διχῇ: nam malo exemplo Davisius in sua editione tacitus exhibuit τριχῇ. Quod factum nollem. Vide etiam, si tanti est, Dionem, XXXVIII. p. 80. qui, licet alio describens modo, nostram tamen confirmat sententiam. Ceterum cur malim *bipartito,* quam *bipartita,* docere possunt notæ Celeb. Grævii ad Cicer. Catil. III. 2. 'In proximis villis ita bipartito fuerunt, ut Tiberis inter eos et pons interesset.' Ovid. Rem. Am. 443. 'Secta bipartito mens.' Infra V. 32. 'Conlocatis insidiis bipartito:' VI. 6. 'Adit tripartito:' ubi male in quibusdam *tr. exercitu.* VII. 67. 'equitatum tripartito divisum.' uti et VIII. 33. Liv. IV. 59. 'tripartito discessere.' Temere autem Ciaccon. ut Glossam, delet τὸ *bipartito.*

21 *Exciperet*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *sustineret. Clark.* Vulgatum reperitur in Edd. Rom. Mediol. Veneta aliisque, et testatur Hotomannus id in suo exstare Codice et in Oxon. margine Cl. Wasse: et, ni fallor, exstat in Andino. Verum in ceterorum Interpretum meisque Mss. omnibus, et Ed. Incerta Aldi, Stephani, ac plerisque vetustioribus exaratur *sustineret.* Quod tamen recipere non ausim, non tam, quia mox *sustinere,* sequitur; hoc enim non insolens in Cæsare; sed quia, alterum elegantius est, quam ut a librariis profectum credam; notatque, 'impetum eorum sustineret.' Nam male Carrio Ant. lect. III. 2.: et Brantius huc adferunt locum Sallustii ex Hist. III. 'Quia Sertorio triplices insidiæ per idoneos saltus positæ erant; prima, quæ fonte venientes exciperet.' Eo enim loco agitur de dolo et fraudibus, quibus incauti opprimuntur, metaphora quidem a venatione deducta; ubi feræ æque *excipi* dicuntur, quæ fraude capiuntur, quam quæ vi et venabulo conficiuntur. Vide Cel. Burm. ad Phædr. F. XI. 6. 'Fugientes ipse exciperet:' et infra VI. 28. 'Uri mansuefieri ne parvuli quidem excepti possunt.' V. et ad VII. 28. B. Civ. I. 79. Hic sola vis intelligitur, ut apud Nepot. Chabr. c. 1. 'inpetum excipere hostium docuit,' et infra c. 52. Rectius adduxissent Senecam de ira, I. 11. 'Venator cum et fugientes persequitur et venientes excipit:' ubi de feris dicitur, quod hic in militibus describit Cæsar B. C. I. 58. 'nostros eludebant, inpetusque eorum excipiebant.' III. 92. 'Ut Cæsaris inpetum exciperent:' et ita sæpe Livius.

XXVI. 1 *Ancipiti prœlio*] Dubio Marte, adeo ut nescirent, in quam partem se inclinaret victoria. Sic locutus est Curtius VIII. 2. 16. Fieri etiam potest, ut hoc prœlium dicatur *anceps,* quod duobus in locis pugnaretur. Vide Corn. Nepotis Themist. c. 3. et Datam. c. 7. *Davis.*

2 *Diutius*] Ciacconius nullo adjuvante Msto conjicit *demum.*

Nostrorum impetum sustinere] Primo Mss. *sustinere nostr. imp.* quo ordine recte etiam nonnulli ediderunt. Dein *inpetus* tredecim vetustiores cum Ed. Incerta. Bene, quippe Cæsar intelligit bipartitos inpetus, consuevitque sæpius hanc vocem in plurali adhi-

bere. c. 52. ‘ Germani inpetus gladiorum exceperunt.’ vii. 29. ‘ repentinos hostium inpetus sustinere possent.’ c. 80. ‘ equitum inpetus sustinerent.’ Sic Mss. viii. 19. ‘ Qui sustinuerant primos inpetus insidiarum.’ B. C. i. 26. et 40. ‘ Magnos inpetus legionum equitatusque sustinet :’ et sic passim Livius. Vide Cl. Drakenb. ad i. 4. 9. ‘ Inpetus facere.’

5 *Ad vesperam*] Sic etiam Ed. princeps, Mediol. Ven. et e veteri libro legi vult Ursinus, quem Scaliger sequentesque secuti sunt. Sed Manutius et Hotomannus bene olim monuere, in suis esse *Vesperum;* quod æque Latinum esse, et a Cæsare alibi usurpatum docent. Imo id ego non solum in plerisque Edd. sed et in Mss. fere cunctis inveni : quare reposui eorum auctoritatem secutus. c. 50. ‘ usque ad vesperum.’ B. Civ. i. 3. ‘ Misso ad vesperum senatu.’ ii. 32. v. 58. vii. 60. B. Civ. i. 42. B. Afric. c. 52. ‘ sub vesperum.’

10 *Mataras*] Sic diserte Ms. Norvic. cum in aliis Codd. scriptis, ut et antiquioribus impressis legamus ‘ Mazaras et tragulas.’ Quam mendam primus sustulit Joan. Rhellicanus, quem secuti sunt editores nuperi. *Davis.* Consule interpretes hic et ad Livium vii. 24. ‘ lævo humero matari prope trajecto.’ ac Casaub. ad Strab. p. 301. Ed. Amst. *Mataras* confirmant optimi quique Codd. Bongars. pr. Petav. Oxon. Cujacian. Scalig. Vossian. prim. Leid. pr. sec. Egm. Gottorp. cum Ed. Incerta. Alii etiam quatuor *t* agnoscunt pro *z*.

Subjiciebant] Ciacconius et Ursinus legunt *abjiciebant*. Frustra. Subjicere Cæsar dixit, quia non, ut solitum, supra currus, velut ex vallo jaculabantur, sed sub curribus, rotas inter, ut ipse Cæsar ait. Rectissime Græcus, μεταξὺ τῶν θ' ἁρμάτων καὶ τῶν τροχῶν, παλτὰ πολλὰ καὶ ξυστὰ ὑπαφίεσαν. *Vossius.* Lucan. vii. 574. ‘ Ipse manu subicit gladios :’ ubi vide.

14 *Eaque tota nocte continenter ierunt : nullam partem noctis itinere int.*] Quæ hæc ταυτολογία, et scabrities? Num ista in Cæsare ferenda? Quid enim si ‘ tota nocte continenter ivisse’ eos scripserat, an potuit credere auctor, aliquem tamen putaturum fuisse, eos partem noctis intermisisse? Ineptissimum hoc foret. Aut an intelligit, illos per tot dies et noctes fugisse, nullum noctium tempus intermisso itinere? Hoc humana ferre nequit natura, quamquam ita cepisse videtur Celsus, qui ait ‘ irrequieti et insomnes.’ An ergo de die quievisse vult, et per noctem modo fugisse? Nec hoc verisimile est, neque fert Juliani styli perspicuitas. Quare fere hic Grutero accedo, qui Glossam intrusam esse suspicatur, scribendumque *eaque*, scilicet hominum millia, ‘ nullam partem noctis itinere intermisso’ etc. Neque aliter Græcus Interpres: ὅλην τὴν νύκτα τὴν ὁδὸν οὐ διαλείποντες ἐπορεύοντο, καὶ ἐν τῇ τῶν Λιγγόνων τεταρταῖοι ἀφίκοντο. Quæcumque autem suspecta habeas, certe retinenda *nullam partem noctis :* nam et ita alibi noster iii. 12. ‘ Hæc eo facilius magnam partem æstatis faciebant :’ ubi vide Hotom. et Brant. ad iv. 1. et plura de hoc accusativo ad v. 35.

20 *Loco illos*] In Mss. Reg. Eliens. et Vossii deest hæc vox. Nullo aut sensus aut Latinitatis detrimento. *Clark.* Vetustiores quique, numero tredecim, et Ursini, Brutique Codd. cum Ed. Incerta particulam hanc ignorant : quare delevi. Mallet etiam Cl. Wasse delere τὸ *qui* ante *si juvissent*.

xxvii. 4 *Atque eos*] Scilicet Cæsar. de quo Nominativo omisso adi ad B. G. iv. 3. Hirt. B. Afric. c. 64. Hinc cave, ne temere mutes in *isque eos*, ut conjecit doctissimus, et elegantissimi ingenii vir, ac poëtica arte generisque splendore illustris B. Hui-

dekoper in Belg. libro elaboratissimo *Proeve van Tael en Dichtkunde* p. 389.

8 *Nocte intermissa*] Interposita. Francisco quidem Hotomanno mira videtur hæc loquendi ratio, quæ tamen Cæsari est familiaris. Sic vi. 9. 'Intermissis paucis diebus.' Vide et B. C. iii. 58. Vim vocis non intellexit Metaphrastes, qui habet μιᾶς νυκτὸς πρὸς τὸ ταῦτα διαπράττεσθαι διαλειπούσης. *Davis.* Vide ad iv. 13. 34. 'brevi tempore intermisso.' iv. 11. 'temporibus intermissis.' v. 35. 'intermisso spatio,' et sæpe.

9 *Qui Urbigenus appellatur*] Sic quidam codd. et Edd. quanquam in plerisque est *Verbigenus* aut *Virbigenus*, aut *Virbiginius*. Sed Cellarius in notit. orbis ant. p. 275. post Cluverium ex Antonini itinerario p. 348. ed. Wesseling. ostendit, *Urbigenus* esse veram lectionem, quia in illo itinerario *Urba*, oppidum Helvetiæ, occurrit. Ritterus in hist. vet. Galliæ p. 54. existimat, vetus verbum fuisse *Urbegoew* vel *Urbege*, idque significare tractum ad Urbam: nam *Gau*, *Gow*, *Ga*, *Ge* esse tractum, neminem fugit. Cf. i. 12. et 37. de pagis. *M.* Antiquam lectionem vindicavit Schoepflinus nostra sanno sæculi superioris sexagesimo nono, inspecta Saloduri ara lapidea GENIO VERBIGENO dicata, ostenditque, pagum cognominem non in Vaudensi, quod Geographis visum erat, sed in Salodurano agro Juram inter et Rhenum fuisse situm. Docuit porro, Tigurinum pagum male apud Turicenses esse quæsitum, quum ara Aventici detecta, altera item DEÆ AVENTIÆ inscripta, clare demonstrent, Friburgensem Vchtlandiæ pagum cum Aventico Tigurinum pagum prope Moratum lacum constituisse, ad quem pagum Urba quoque, quæ doctos viros deceperat, spectavit. V. Acta Acad. Palat. vol. iii. hist. p. 169. Emendanda hinc est Helvetia clar. D'Anvillii, quam is in Gallia vetere repræsentat. Fugit etiam Schoepflini industria diligentem Geographiæ investigatorem Mannertum. Recte contra Ritterus vir eximius in opere De quelques antiquités de la Suisse, 4. Bernæ 1788. *aquas Verbigenus* dixit, quæ vulgo *Helveticæ* adpellantur. *Oberlin.*

12 *Prima nocte*] Sic Mss. et pleræque e vett. Editt. Nonnullæ enim, quas secuti sunt Scaliger aliique, habent *prima noctis vigilia;* quæ voces cum oræ Codicum essent adlitæ, ut paullo obscurior loquendi modus explicaretur; tandem, ut fit, veram lectionem loco suo deturbarunt. Hoc modo locutus est Noster, cum alibi, tum B. C. iii. 75. 'Inpedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam præmisit.' Insignis est hanc in rem locus Corn. Nepotis in Eumen. c. 9. *Idem.* Sic Mss. Eliens. et Vossii. Sanamque esse hanc et elegantem Lectionem, allatis exemplis ostendit Davisius. Ms. Reg. *prima hora noctis.* Editt. Romana, et Scaligeri, aliæque, *prima noctis vigilia.* Quorum utrumque, interpretamentum est. *Clark.* 'Primo vespere' B. C. ii. 43. 'Prima luce' B. G. i. 22. ii. 11. v. 23. 31. et sexcenties. Sed videndum tamen, an hæc lectionum varietas non doceat nos, locum esse corruptum: nam *noctis vigilia* est etiam in Palat. et Ed. Gryphii aliisque: at Dorvill. *prima noctis.* Quod verum puto per ellipsin τοῦ *hora.* Vide Sanctii Min. iv. 4. p. 587. B. Civ. i. 20. 'prima vesperi.' Sic enim Mss. non *vespera.*

xxviii. 1 *C. rescivit*] Mss. omnes, præter unum alterumque recentiorem, et Edd. primæ *resciit.* Vere. Ovid. Metam. ii. 424 'Aut si rescierit.' Nepos Dat. c. 2. 'Ea, quid ageretur, resciit.' Paus. c. 3. 'Lacedæmonii rescierunt.' Ita Ms. Leid. *non resciver.* et sic legendum ex Mss. plerisque in Alcib. c. 11. 'in illo laudando conscierunt,' cujus glossa est

vulgatum *consenserunt.* Liv. I. 32. ' Populus senatusque censuit, consensit, conscivit.' Prave olim puer admodum margini adleveram *desierunt.* Idem *desciit* pro *descivit* in Dat. c. 7. et noster infra c. 32. e Mss. *quæsiit.*

3 *Ierant*] Sic Mss. et Editi. Ciacconius legendum censet, *irent.* Sed nihil opus. Poterat enim Cæsar imperare iis, non modo quorum per fines *irent* Helvetii, sed et quorum per fines *ierant*; uti 'conquirerent et reducerent, si sibi purgati esse vellent.' Quinimo istud *conquirere,* magis est eorum, quorum per fines *ierant;* quam quorum per fines *irent.* *Clark.*

5 *Latobrigos*] Addit Petavianus *Rauracos;* qui et ab auctore recensentur c. 5. 'Persuadent Rauracis, Tulingis, et Latobrigis' etc. Græcus tamen interpres quoque illos hic omittit.

6 *Frugibus amissis*] Antiquissimi et integerrimi Codices Bongars. prim. secund. Petavian. nec non Egmondan. exhibent *fructibus.* Eleganter. Solet enim hæc vox usurpari de frugibus, et toto agrorum reditu. Vide Broukh. ad Tibull. I. 1. 35. ' Non ego divitias patrum, fructusque requiro, Quos tulit antiquo condita messis avo.' Livius II. 5. ' Seges farris; quem campi fructum quia religiosum erat consumere.' Frontin. II. 11. in f. ' pro fructibus locorum, quæ vallo comprehendebat.' Unde non temere mutandum censeo, sed defendendum Ovid. ex Ponto, I. 4. 14. ' Fructibus adsiduis lassa senescit humus.' ubi Heinsius e 2. Mss. malebat *frugibus.* Quin potius emenda Lactantium VII. 3. ' Frugiferos campos paludes inundaverint:' nam veterrimæ Bononienses membranæ habent *fructiferos.* Contra passim occurrunt ' arbores frugiferæ.' Eadem varietas De ira Dei c. 13. ' Utitur terra ad percipiendam frugum varietatem.' Ms. Bonon. *fructuum.*

9 *Restituere jussit*] Reædificare. Corn. Nepos Timoth. c. IV. ' Quos avus Conon muros ex hostium præda restituerat.' Vide et Pelopid. c. IV. *Davis.*

14 *Bojos, petentibus Æduis, quod egregia virtute erant cogniti*] Vocem hanc alii, et in sua quoque editione Scaliger omisit. An non simile illud Taciti, ' quamvis nullius flagitii compertum?' *Vossius.*

Quod egregia virtute erant cogniti] Ita omnes Mss. præter Faërn. et editi usque ad Scaligerum, qui ultimam vocem temere prorsus et inconsulte expunxit. Phædrus I. 10. ' Quicunque turpi fraude semel innotuit.' Idem v. 5. ' Scurram' dicit esse ' notum urbano sale:' qui facetiis et ingenii elegantia erat nobilitatus. *Davis.* Propertius el. II. 22. 38. ' admisso notus adulterio,' ubi Cl. Broukhusius frustra mavult *admissi adulterii.* Tacitus Annal. XIII. 6. ' Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientia cognitos.' Idem XV. 53. ' Pisonem notum amore uxoris' dixit. Iterum Hist. IV. 81. ' quidam oculorum tabe notus genua ejus advolvitur.' Spartianus in Severo c. VII. ' Quod ad se occidendum Julianus notos ducum cædibus misisset.' Vide sis eundem in Pescennio Nigro c. 2. Vopiscum in Aureliano c. 18. Ovidium Metam. I. 198. et Lucanum VI. 385. *Idem,* cur. sec. *Cogniti* optime vindicatum a Davisio agnoscunt etiam Mss. Clarkii, meique omnes. Hinc ' virtutis nobilitas' VIII. 45. quod non tentare debuerat Davisius.

16 *In parem juris libertatisque conditionem, atque ipsi, &c.*] Satis sana hæc videntur: neque ego inmutandi pruritu afficior. Monendum tamen oportet in Bongars. pr. sec. Lovan. et cunctis Leidensibus, Vossianis, Egmund. Gottorp. Duker. Dorvill. et Edd. primis scribi *in partem juris:* præterea *conditione* reperiri in Bong. pr. Voss. pr. sec. Leid. sec. tert.

Lovan. Dorvill. et iisdem Editis. In Voss. pr. a manu pr. *libertatemque.* Quasi fuerit olim 'in partem j. l. conditione ea, atque ipsi e., recepe-runt.' Sic dicitur 'in partem prædæ,' 'honoris,' et similia.

XXIX. 2 *Perlatæ*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edd. Vett. *relatæ.* Quod idem est. *Clark.* Cum in nullo meorum vulgatum *perlatæ* invenerim, istud ejeci, et *relatæ* Mstorum auctoritate reposui.

4 *Pueri, &c.*] Eruditissimus Wopkens Lect. Tull. p. 187. perpendendum proponit, an non exciderit Relativum *qui.* Ego id non temere intrudam contra Mss. Simplex sensus est *quibus in tabulis nominatim erant pueri, &c.* Porro in Mss. numeri more solito vehementer turbati sunt, cumque ex illis nihil certi eruendum sit, tædiosis nugis me teque remorari nolui.

6 *Capitum Helvetiorum, &c.*] In recensendis Gallorum copiis variant Historici. Vide Strabonem Geogr. IV. 193. Plutarchum in Cæsare p. 716. Appianum in Celtic. et Polyænum Strateg. VIII. 23. § 3. Forte tamen hæc diversitas Librariis est tribuenda, cum in notis numerorum describendis passim erraverint. *Davis.* ex Casaub. ad Strab. locum p. 294. Ed. Amst.

9 *Summa omnium fuerant ad millia* CCCLXIIX] Valde variant autores, Strabo, Appianus, Plutarchus, Polyænus, Orosius. Cæsaris tamen numerum retinet Anonymus Celsi exscriptor, sæpe memoratus nobis, et memorandus. Id modo dixero infra, ubi Cæsar ait CX millia in patriam reversa, Hotomannum legere CXX millia. Sed Anonymus, quem dixi, ita inquit: 'Cæsar Helvetiis in potestatem redactis, lustrum condi fecit, in quo capita non nisi CX millia sunt inventa. Unde facile numerus colligitur vel cæsorum, vel in bello consumtorum; simulque illud appa-ret, ex his qui noctu e prœlio fugere, præter illa VI millia, quæ ad Cæsarem ex itinere retracta memoravimus, XIV millia vel vulneribus, vel lassitudine, vel aliis, quos bellum fert, casibus, periisse.' Quare Hotomanni conjecturam, ut audacem rejicimus. *Vossius.* V. Titium Contr. I. 18.

Fuerat] Ms. Reg. *fuerant.* Mss. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. *fuerunt.* *Clark.* Operarum credo vitio irrepsit in Davis. Ed. *fuerat.* Nam vulgatæ Edd. habent *fuerant*, et omnes ante Ursin. et Scaliger. *fuerunt;* quod est in Mss. longe plurimis et optimis. Egm. et Oxon. *fuerat.* Leid. prim. *suorum.* Justin. IX. 5. 'summa auxiliorum CC milia peditum fuere.'

10 *Domum redierunt*] Ita quidem Petav. Egm. et Duker. Verum ceteri Mss. omnes cum Ed. Inc. *domo,* et Bongars. pr. *de domo,* Oxon. *in domo.* An *domos* rescribendum, quale mendum sustulimus etiam in Frontino II. 7. 7. 'Domos remisit?' an *denuo?* V. etiam VI. 8.

XXX. 3 *Helvetiorum injuriis, populus R. &c.*] Mss. et Edd. aliquot *po. Ro.* sed Bongars. prim. sec. Andinus, Oxoniens. Vossiani omnes, Egmond. Gottorp. Leidens. tertius et Ed. Incerta *populi Romani.* Verissime, quare reposui. Nam delenda distinctio. 'Helvetiorum injuriæ populi Romani,' quibus populum Romanum affecerunt. Recte igitur Græcus Interpres: σοῦ τοῖς Ἑλβητίοις, ἀνθ' ὧν τὸ πάλαι τοὺς Ῥωμαίους ἐκάκωσαν, νῦν πολέμῳ δίκην ἐπιθέντος. *Repetisset* enim ad Cæsarem pertinet, cui ea de caussa gratulabantur, non populo Romano. Duo Genitivi reguntur ab uno substantivo varia significatione. Cujus lucutionis ignorantia hic omnes Editores fefellit. Innumera tamen ejus exempla jam adduxerunt Gronov. ad Livium XXXIV. 26. Sanctius in Minerva II. 3. et ibidem Perizon. p. 177. Et qui non?

Plures enumerat doctiss. juvenis A. V. Staveren ad Nepot. Epam. c. 5. 'Agamemnonis belli gloriam consecutus:' atque ita legit celeb. Duker. in Livii præf. 'Ea belli gloria est populi Romani:' ubi vide. Curtius VIII. 6. 'Castigandi verberibus eos nullius potestas præter ipsum erat:' quæ verba varie a viris doctis tentantur. Apud nostrum autem nihil est frequentius. II. 17. 'Eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta.' III. 8. 'Hujus civitatis auctoritas omnis oræ maritimæ.' Hirt. in præf. l. VIII. 'Cæsaris commentarios rerum gestarum Galliæ.' In eodem c. 40. nunc hæc elegantia est corrupta; ubi legendum docebimus. 'Quorum omnis multitudo aquatorum.' Et cum voce *injuria* B. Civ. I. 7. 'Omnium temporum injurias inimicorum.' Gellius IX. 12. '*Injurias* dicimus tam illorum qui patiuntur, quam qui faciunt.' Ita 'suas injurias,' pro sibi inlatas dixit VII. 38. ac B. Civ. III. 110. 'Vim suorum i. suis inlatam defendebant;' ubi vide Davis. Liv. II. 55. 'queruntur injurias suas, vim plebis.' Valer. Max. VI. 1. § 1. 'Cum Lucretia injuriam suam in consilio necessariorum deplorasset.' Imo B. Civ. I. 7. 'Imperatoris et Tribunorum pl. injurias defendere:' et B. Alex. c. 70. 'provinciarum injurias' et 'injurias civium Romanorum,' quæ iis inlatæ sunt. Liv. I. 14. 'Expiarentur legatorum injuriæ.' Vide etiam c. 13. ibid.

5 *Terræ Galliæ*] Id est terræ Gallicæ expedire. Sic Hirtius de Bell. Afric. c. 3. 'Namque nullum portum terræ Africæ,' &c. Sallust. in Fragm. l. IV. hist. 'duæ Galliæ mulieres,' pro *Gallicæ*. Agellius Noct. Act. III. 7. 8. et 10. 'terram Siciliam,' 'Italiam,' 'Galliam,' dixit. *Davis.*

XXXI. 1 *Qui ante fuerant*] Hæc verba Ciacconio videntur superflua, eorumque ultimum uncis inclusit Jos. Scaliger, et post eum editores nuperi, utpote qui illud rectius abesse censebant. Gabriel autem Faërnus ex conjectura legit 'qui ante iverant.' At vero omnes graviter falluntur. Iis fucum fecit vitiosa interpunctio, quam si animum adtenderant, facile sustulissent. Hunc igitur locum sic distingue, 'Iidem principes civitatis, qui ante fuerant ad Cæsarem, reverterunt.' Sic locutus est Cicero ad Attic. l. x. ep. 16. 'Dionysius ad me fuit bene mane,' id est, apud me. Julius Celsus Vit. Cæs. p. 71. ed. Lond. 'Ad eos vero moram trahens,' ubi J. G. Grævius reposuit *apud eos*, sed absque causa sontica, ut ex allatis manifestum est. *Davis.* Hanc locutionem satis illustravit Cl. Salmasius ad Tertullianum de Pallio c. 4. *Idem*, cur. sec. Recte hic reprehendit vir Doctissimus Joh. Davisius Ciacconium, Faërnum, et Scaligerum: qui vocabulum 'fuerant,' immerito suspectam habent. Hæret tamen et ipse, sine causa. Quod enim vitiosam interpunctionem causatur, quæ eos fefellerit; atque hoc modo legendum contendit, 'qui ante fuerant ad Cæsarem, reverterunt:' quanquam hoc æque latinum quidem est, at nihil tamen mutato opus. Quam enim recte dicitur, (ut dicitur quidem rectissime,) 'qui ante fuerant ad Cæsarem, reverterunt,' scilicet 'ad Cæsarem;' tam recte dici potest, 'qui ante fuerant,' scilicet 'ad Cæsarem,' 'ad Cæsarem reverterunt.' Nec fere minus usitatum est, Antecedentem in præcedenti parte commatis subticeri, quam in sequenti. Paullo infra: 'Neque conferendum esse Gallicum' [scilicet *agrum*] 'cum Germanorum agro.' *Clark.* Licet perinde sit; alterum tamen elegantius: quare Davisii hic judicium secutus sum. Nam et Terent. Heaut. V. 2. 26. 'esse ad sororem,' et alibi ipse Cæsar ita loquitur: sic B. G. III. 9. 'Quod nomen ad omnes nationes

sanctum est:' nam male vulgo ibi *apud* legi videbimus: quo loco plura congerimus. Corruptum etiam est vi. 38. 'Primum pilum ad Cæsarem duxerat.' Sic enim Mss. non *apud:* et alibi.

2 *Uti sibi secreto*] Mss. Brant. et Norv. cum edit. Lipsiana aliisque habent *uti sibi secreto, in occulto.* Nonnullæ autem *uti sibi secreto et occulto* vel *et in occulto.* Patet quidem aut hanc vocem aut illam esse Glossema: utri vero hoc contigerit, non ita manifestum. Voces *in occulto* deleverunt Faërnus et Scaliger, quibus præivit editio Romana A. D. 1472. Mihi autem fit verosimile, locum hunc ita esse legendum *uti sibi in occulto, &c.* idque gravibus, ni fallor, de causis. I. Hoc modo loqui amat Cæsar. Hujusce libri c. 32. 'Quod soli nec in occulto quidem queri, nec auxilium implorare auderent.' Et B. G. ii. 18. 'Hostes in occulto sese continebant.' Sic et alibi. II. Hæc loquendi ratio altera est obscurior, ac proinde nequit haberi glossematis suspecta; is enim erat Librariorum mos, ut phrases difficiliores facilioribus explicarent, non vice versa. *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii, aliique; *Secreto in occulto.* Quorum aut hoc, aud illud, e margine irrepsit. *Clark.* De compacto agunt interpretes: dum extruserunt voces *in occulto.* Quas constanter servant cuncti mei Codices numero ad viginti, et Editiones Mediol. Incerta, ceteræque antiquæ; vel *et occ.* in Veneta. Quod vero Cl. Davisius ob adductas ab ipso caussas τὸ *secreto* mallet ejicere, frustra est. Nam licet *in occulto* sæpe dicat auctor, uti etiam vi. 35. vii. 27. 35. B. C. i. 41. *Secreto* sæpius etiam adhibuit: supra c. 18. 'Secreto ab aliis quærit.' B. C. i. 19. 'cum suis secreto conloqueretur.' B. Civ. iii. 60. 'illos secreto castigavit.' Curt. x. 129. 'Reus in secreto agitatur.' Utrumque ergo eum rectum sit et *secreto* et *in occulto,* (quod nequaquam priori est obscurius, et passim ab historicis usurpatur,) ille, cui verosimile non est a Cæsare utrumque simul adhibitum esse, aliud quærat oportet. Et forsan non longe; nam veterrimus ille Bongarsianus pr. suggerit *secro in occulto:* unde non faciendum erat *secreto,* sed *sacro in occulto:* id est, in templi seu sacelli cujusdam abdito vel adyto. Ita enim ipse τὸ *occultum* explicat Cæsar B. Civ. iii. 105. 'In occultis ac remotis templi, quæ Græci ἄδυτα appellant:' Ut verum tamen fatear, primo credidi τὸ *occulto* esse corruptum, et vel legendum *secreto in alloquio* seu *colloquio,* ut diserte habet Celsus, vel potius *sacro* seu *secreto in adyto.* Certe talibus in locis arcana fidei peragi solita fuisse quis nescit? Commodum succurrit Curtii locus vi. 7. ubi res agitur in Alexandri castris 'remotis arbitris cum juvene secessit in templum, arcana se et silenda adferre præfatus.' Gallos insuper et affines populos arcana consilia iniisse semper *sacrato in luco* abunde e nostro, Tacito, aliisque constat. At nunc potius nihil mutari, aut doleri velim; *secreto, in occulto* lector ita capiat, ut prius ad auditum, posterius ad visum referatur, petierintque, ut remoti non solum ab auditu aliorum, sive tacite; sed etiam occulte in loco secreto, remotis arbitris loqui cum eo possint. Eo sensu jungit Cicero pro Mil. c. 5. 'tacitas et occultas assensiones,' id est quas nemo audit nec videt vel scit. Et ita, exempli gratia, *secreto* consulit senatus, non vero *in occulto.* Alii jungunt etiam, *tacitum secretum, arcana secreti.* Vide Pric. ad Apulei. l. iii. Met. p. 53.

11 *De potentatu*] Vox est paulo rarior, quam tamen non refugerunt optimi Scriptores. Livius xxvi. 38. 'Æmulo potentatus inimicus rem Annibali aperit.' Lactantius Div. Instit.

vi. 17. 'Opes istas et honores et potentatus, et regna ipsa condemnet.' Eodem verbo usi sunt Arnobius, et Cyprianus, ut ostendit Joan. Meursius Crit. Arnob. i. 13. p. 24. *Davis.* Hæc notula sub Davisii nomine reperitur in Ed. Lugd. Bat. A. 1713. sed in Anglica non comparet.

12 *Uti ab Arvernis Sequanisque Germani*] Anonymus ab utrisque stipendiarios Germanos adhibitos esse narrat, nimirum tam ab Arvernis, quam Æduis, et subdit: 'Quamobrem qui illos (Germanos) evocaverant Ædui, auxiliorum nimietate perterriti, cum pœnitere jam cœpisset incepti, finibusque illos pellere tentassent, multis fracti prœliis, nobilitatem fere omnem, senatumque, et equitatum miserandis ac variis amiserant cladibus.' Sed errare eum manifeste Cæsar ostendit. *Vossius.*

13 *Arcesserentur*] Ita fide optimarum et plurimarum membranarum semper in Cæsare, sicuti in aliis auctoribus factum est, exhiberi pro *accersarentur* curavi. In duobus Codd. est *arcessarentur*. In Leidensi primo et tertio cum Ed. Incerta *arcessirentur*. Quæ variatio in Mss., Cæsaris præsertim, et quidem illo Leidensi primo passim occurrit. ii. 20. iii. 9. *arcessiunt.* 23. et B. C. i. 3. *arcessiuntur.* v. 11. etiam in vulgaribus Edd. *arcessiri jubet:* ubi vide et Cellar. Cort. ad Sall. Jug. c. 84. et sæpius. Vide etiam vii. 6. B. Civ. iii. 110. B. Afric. c. 12. A. van Staveren ad Nep. Attic. c. 21. Item quæ jam notavimus ad Frontin. i. 9. 3. 'videbantur arcessiri,' et ii. 7. 4. 'ultro a Syphace arcessiretur. Adde Mss. Curtii vii. 14. viii. 13. 25. 'Ut ex periculo gloriam arcesserent.' Sic Mss. præter tres, in quibus *arcessirent.* Vulgo *et arcessentes.* Et innumeris aliis locis; unde patet non solum reperiri Infinitivum quartæ conjugationis, sed et alios modos, et non ab *arcesso* deducendum esse, sed ab antiquo verbo *arcessio.* Clariss. tamen Drakenb. ad Livium iii. 45. § 3. putat Infinitivum *arcessire* esse nihili, et a librariis intrusum, quia in præterito habet *ivi:* cum tamen *capesso, lacesso,* etiam *ivi* dent, licet sint tertiæ conjugationis omnibus in modis.

15 *Et copias Gallorum homines feri*] *Copiæ* pro exercitu in plurali numero plerumque in singulari de abundantia usurpatur. Sed nec raro contra. Sic pro exercitu, Maro: 'quæ me circum sit copia lustro.' Et passim Cæsar. In plurali, pro facultatibus, et frumento, talibusque Cæsar iv. 4. 'Reliquam partem hyemis se earum copiis aluerunt.' Item Tacitus Annal. i. 'Nocte demum reversæ legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.' Et sæpe alii autores. *Davis.* Item ii. 46. 'domesticæ copiæ rei frumentariæ.' V. etiam Rhellic. et me ad Frontin. ii. 1. 18. Cl. Duker. ad Flor. iv. 2. 39. 'omnibus copiis abundarent:' Viros Doctos ad Val. Max. iv. 3. § 3. Ext. 'parvulis copiis excipere.' Davis. ad Hirt. B. Afric. c. 36. 'copiæ conserventur.'

30 *Romam ad Senatum venisse, auxilium postulatum*] Sed infecta re, rediit, ut docet noster B. G. vi. 12. Ejusdem etiam adventus meminit Cicero de Divin. i. 41. ex quo liquet Divitiacum hunc, unum fuisse e Druidis. *Davis.*

38 *Harudum millia hominum* xxiv] Nihil dicunt Ciacconius et Ursinus, cum vocem *hominum* expungunt. Proba est et probis autoribus usurpata locutio. Sic Gellius dixit 'homines Pœni.' Idem in argumento viii. 12. 'Qupsones, quod homines Afri dicunt, non esse verbum Pœnicum, sed Græcum.' Ubi *Eudones* legendum docet Scal. Phrasis est Hebræis usitatissima; ut cum dicunt, איש יהודי o vir Judæus, et Actor. viii. 27. Lucas simili phrasi usus ait

ἀνὴρ Αἰθίοψ: quam Græcam esse asserit Sebast. Pfochenius p. 35. diatribe de puritate Ling. Græcæ N. T. et ad demonstrationem adfert ἀνὴρ ἁλιεὺς, ἀνὴρ βουλήφορος, aliaque id genus. Sed meo quidem judicio præter rem, cum hic proprium, illic nihil nisi appellativa sint. *Vossius.* Merito hic arguit Vossius Ciacconium et Ursinum, qui vocem *hominum* expungendam volebant. Nam, præterquam quod *Harudes homines* sic dicere potuit Cæsar, quomodo Gellius dixit 'homines Pænos' et 'homines Afros;' (id quod notavit Vossius;) potest et ea quoque esse hujus loci constructio, ut *Harudum millia hominum* XXIV, idem sit quod, *ex Harudibus millia hominum* XXIV. *Clark.* V. ad II. 30. 'hominibus Gallis.'

42 *Neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro*] Tantum videlicet ei præstabat Gallicus. Vide supra c. 28. et B. G. II. 4. Ciacconio autem, mutatis dictionibus, videtur legendum, 'Neque enim conferendum esse cum Gallico Germanorum agrum.' Et sane in comparationibus plerumque dicimus, pejora non esse digna, quæ cum melioribus contendantur. Sed hic secus est, ut et apud *Ciceronem* Tusc. Quæst. l. I. n. 2. qui postquam in re militari aliisque nonnullis Romanos Græcis anteposuit, ita loquitur: 'Jam illa quæ natura, non litteris, assecuti sunt (Romani), neque cum Græcia neque ulla cum gente sunt conferenda,' ob eorum nempe præstantiam. Ciacconii igitur emendatio non est necessaria, cum uterque loquendi modus æque sit commodus. *Davis.* Ineptissimus hic Ciacconius, qui hunc locum sic fœdat: 'neque enim conferendum esse cum Gallico Germanorum agrum.' Quasi vero non *ob præstantiam* aliquid ejusmodi esse possit, quod cum alio, longe utique deteriori, comparari omnino non debeat. Recentiorum quidem linguarum aliud hodie est idioma. Sed nimis clemens Davisius, qui emendationem istam Ciacconii non necessariam appellat, et utrumque loquendi modum æque commodum esse concedit. *Clark.*

45 *Amagetobriæ*] Sic hodie edunt: quam ob causam non dicunt, nisi quod in Græco Interprete ἐν τῇ Ἀμαγετοβρίᾳ. Verum ita Codicum meorum nullus exhibet; sed omnes constanter addunt litteram *d*, licet in ceteris mire discrepent. *Admagetobriæ* itaque reposui; ut est quoque in Vett. Edd. et aliorum Mss. *Admogetobrigæ* veterrimi duo Bongarsiani.

45 *Omnia exempla cruciatus*] Docet J. M. Brutus, Ms. Carrar. et impressum Florent. habere *omnia exempla cruciatusque*. Idem dicendum de Ms. Norvic. et antiquissimis editt. Rom. et Ven. nec mihi dubium videtur, quin hæc lectio a Cæsaris manu fluxerit; *exempla* enim gravissimas pœnas denotant. Plautus Captiv. Act. III. Sc. V. 33. 'Quando ego te exemplis excruciavero pessimis.' A. Gellius N. A. VI. 4. 'Regulum Tubero in Historiis rediisse Carthaginem, novisque exemplorum modis excruciatum a Pœnis dicit.' 'Pœnitio nempe,' ut ait idem VI. 14. 'propter exemplum est necessaria:—Idcirco veteres quoque nostri exempla pro maximis gravissimisque pœnis dicebant.' De re ipsa vide Platonem in Gorgia p. 313. ed. Lugd. cujus verba, pauculis mutatis, repetit Suidas v. Πλάτων. *Davis.* Mss. plerique et Edd. Vett. *omnia exempla* cruciatusque *edere*. Quæ lectio, quin et a Cæsaris manu fluxerit, dubitari non debere existimat Davisius. *Exempla* enim *gravissimas pœnas* denotare. Et sane vocabulum *exempla* eo intellectu apud optimos auctores occurrere, verissimum est. Quanquam in illis, quæ citat Vir doctissimus, locis 'ego te exemplis excruciavero pessimis;' et, 'novis exemplorum modis excruciatum;' non isto plane significatu usur-

patur id vocabulum; quippe cum verbo *excruciare* conjunctum, quod verbum ipsum utique in se complectitur *pœnarum* notionem. Sed fatendum tamen, (ut diximus,) *Exempla* simpliciter pro *Cruciatibus* usurpari posse; recteque id dici posse, *exempla edere*, quod est *gravissimis pœnis cruciatibusque afficere*. At vero si, EXEMPLA *edere*, Latine dicere licet; non utique et, CRUCIATUS *edere; neque*, *exempla* cruciatusque *edere;* sed *exempla* cruciatus *edere*, optime. Quæ proinde vera est lectio; neque altera illa a Cæsaris manu fluere potuit. *Clark.* Non permovet me Cl. Clarkius, quin Mstorum auctoritatem sequar, quos et plerique Editores, tam primi, quam posteriores, in quibus Aldus, Stephanus, Gryphius, expresserunt. Mei enim omnes Mss. si forte Egmundanum excipias, *cruciatusque* edunt. Nec video, cur minus *edere cruciatus* dicere liceat, quam 'edere ludos, pugnam' apud alios, 'edere clades' apud Lucan. III. 680. et Tac. Ann. XVI. 16. 'Edere cædem' apud Livium, Justinum, Frontinum, &c. Hoc sensu enim ponitur pro exhibere, instituere, facere, quomodo et *facere exempla* sæpius occurrit. Elegans autem in hanc rem Donati locus est ad Terent. Eun. V. 6. 22. 'Uterque in te exempla edent:' id est, 'nova et mira tormenta, quæ pro exemplis narrentur:' ubi *exempla* videmus explicari per *tormenta;* ut hoc loco Cæsar perspicuitatis, cujus adeo amans fuit, gratia per vocem *cruciatus:* quod et in plurali extulit V. 56. 'omnibus cruciatibus adfectus:' sic statim 'ad nutum,' aut 'ad voluntatem,' et millia similia, quæ temere alii aliquando delere voluerunt. 'Certamen et contentio' V. 44. Adde ad VII. 30. 'patienda et perferenda,' et VIII. 18. et sæpissime.

50 *Sustineri*] Ms. Reg. Eliens. et Edit. Rom. *sustinere*. Æque Latine. Nisi quod illud *sustinere* cum sit minus vulgaris locutio, verisimile fit, ut sit verior lectio, neque ex *sustineri* mutata. *Clark.* *Sustinere* ex meis habent Codices 10, inque iis veterrimi, item Leidensis prim. et Voss. prim. a manu secunda, et Ed. Incerta. Quod tamen admitti non posse, putem, nisi vel *se* post *posse* addas vel subintelligas.

Nisi quid] Mss. et Editt. Vett. eleganter *nisi si quid.* Quod a Scaligero et recentioribus cur mutatum, equidem non video. *Clark.* Non hoc mutavit Scaliger: nam *si* non comparet in Edd. Rom. Ven. Mediol. Vasc. Gryph. Stephani, et plerisque. Nihilominus agnoscunt hanc particulam Bongars. prim. sec. Petav. Voss. prim. Lovan. et quinque vel sex alii, verissime. Quomodo sæpe Terentius, et alii. Nepos Att. c. 13. 'Nisi si quid vetustate coactus est.' Cicero ad Fam. XIV. 2. 'Nisi si quis ad me plura scripsit.' Vide Nic. Heins. ad Ovid. Ep. Her. IV. 111. 'nisi si manifesta negamus,' et Cel. Burmannum ad Quinctilianum III. 10. et alibi. Duk. ad Flor. IV. 7. 'Nisi si hoc quoque ex persuasione defuit.' Nec obstet, quod hic subjunctivo jungatur: nam ita quoque in Ovidio, Columella, Cicerone occurrere, docent exempla ab Heinsio prolata. Vide etiam ad VI. 16.

XXXII. 3 *Unos ex omnibus Sequanos*] Incredibile videtur Fr. Hotomanno Sequanos, qui diuturna bella cum Æduis gesserant, et Ariovistum subsidio evocarant, in illo Æduorum concilio interfuisse, et de Ariovisto expellendo Cæsarem rogasse. At, cum Sequani non minus, imo magis, quam Ædui, ab Ariovisto opprimerentur, facile fieri potuit, ut in gratiam cum Æduis redierint, amborumque principes ad Cæsarem confugerint; quo eos a communi calamitate liberaret. Apparet certe ex c. 35. Sequanos Æduis obsides fuisse reddituros, nisi ab Ariovisto essent impediti. *Davis.*

6 *Quæsivit*] Bongars. pr. sec. Petav. Lov. Vossian. pr. sec. Oxon. Egmond. et 4. alii *quæsiit*. Quod a Cæsaris manu esse nullus dubito. Sic supra habuimus c. 28. *resciit*. Sic etiam Mss. Plinii, et Apul. Adi Cort. ad Pl. l. II. Ep. 14. § 2.

8 *Exprimere posset*] In Mss. nonnullis recentioribus et multis Editis, etiam R. Stephani, est *possent*. Male, nisi cum Bongars. tert. scribas *expromere*. *Expromit* vocem, qui loquitur; *Exprimit*, qui loqui cogit, et verba extorquet: licet sæpe hæc in Codd. confundantur. V. ad Lucan. I. 360. Cicero Ep. ad Attic. II. 21. 'Multa cum seditione diceret, vocem exprimere non potuit.' Phædr. v. 5. 33. 'Et cum dolore vocem naturæ exprimit.' Ita B. Alex. c. 56. *exprimere* 'lætitiam' 'gemitum,' 'indignationem,' aliaque, apud Phædr. IV. 19. Vell. II. 19. quibus locis consule Gronovium, Heinsium, Burmannum, et socerum ad Valer. Max. III. 1. 2. 'Expressa est itaque illa vox homini.' Sic enim legendum esse docet quoque Cod. Harlem.

9 *Gravioremque fortunam*] Mss. Reg. et Eliens. et Edit. Rom. *miseriorem fortunam et graviorem*. Clark. *fort. et gr.* Dorvill. quoque et Ed. Mediol. ac Ven. Ceterum solus Dukeri Cod. ex meis servat a Scaligero ceterisque vulgatum *gravioremque*, quomodo Faërnum legisse ex veteribus libris ait Ursinus. Nostri cum Edd. vett. habent *et graviorem*: nisi quod Voss. sec. non habeat *et*. Gruterus suo more glossam esse opinatur τὰ *miseriorem et*: cur non *et graviorem?* Utrumque, ut supra, retineo.

13 *Quam reliquorum*] Oxon. Cod. *præ r.* sc. fortuna. Quomodo cum comparativo *præ* non raro jungitur. V. Sanctium in Minerva IV. 7. p. 681, 682.

13 *Quod reliquis tamen fugæ, &c.*] Sic Mss. Reg. et Eliens. et Edit. Romana. Al. *quod reliquis* tantum *fugæ, &c.* Ms. Vossii unus exhibet, *tantum;* alius, *tanta*. Vera lectio est, *tamen*. Et est elegans ἀποσιώπησις, *quod reliquis*, si Ariovistum expellere non poterant, at 'fugæ tamen facultas,' &c. Vide infra ad VIII. 19. et de Bello Civ. I. 64. *Clark*. Ita jam olim Faërnus, Manutius, Hotomannus cum Mss. et Edd. primis legerunt. Male Ferrarius, Gryphius, Brantiusque ex hoc vel illo codice substituere conati sunt *tantum*, quod ex meis Bong. duo, Leid. pr. Scalig. et Voss. sec. agnoscunt; uti in hisce voculis variatur passim. Adi notata ad Frontin. I. 1. 4. 'Nihil nuncio respondit: Tamen virga,' &c. Gronov. ad Liv. XXXIII. 19. Et sic lege e Mss. in Apuleio Met. III. p. 57. et v. p. 91. Hic vero in Vossiano primo legitur *tanta*, et in Carrariensi ac Dukeriano *tuta:* quod præ ceteris mihi arridet. *Tuta fuga* frequens est locutio, 'tuta fugæ' apud Lucan. l. VI. 'Tutum iter.' sic v. 27.

16 *Sequanis vero — omnes cruciatus essent perferendi*] Jac. Perizonius ad Sanctii Minerv. p. 139. hunc locum ita laudat: 'Sequanis vero omnes cruciatus esset perferendum.' Sed cum omnes Codd. vulgatam lectionem exhibeant, memoria lapsum crediderim virum eruditum. *Davis.*

XXXIII. 3 *Beneficio suo*] Cæsar nimirum suo consulatu fecerat ut Rex atque amicus a Senatu Rom. appellaretur, cum neque aditum, neque causam postulandi justam haberet. Vide c. 35. 42. et 43. nec non Dionem l. XXXVIII. p. 81. *Davis.*

15 *Temperaturos*] Mss. plerique *obtemperaturos*. Corrupte. *Clark*. Mei omnes agnoscunt τὸ *obtemperaturos*. Nihilominus cum Ciacconio, Hotomanno, Brantio, ac Lambino præfero simplex: quod servarunt Edd. Romana, Mediol. Veneta, et R. Stephani. Adi præter nostri Interpretes Lambin. ad Horat. Od. III. 24. 'Matre carentibus. Privignis mulier

temperat innocens.' et Cort. ad Sallust. B. Cat. c. 11. 'Victoriæ temperarent;' ubi eadem confusio. Ciaccon. ex Taciti Ann. III. 31. citat, 'Bebriaci victoriæ obtemperassent.' Verum et illic in plerisque Edd. rectius est *temperassent:* de hoc verbo cum tertio casu juncto, plena manu exempla vide apud J. F. Gronov. et Drakenb. ad Liv. I. 29.

17 *Ut ante Cimbri, Teutonique*] Indifferenter *Teutonos*, et *Teutones* vocat Cæsar l. II. quanquam alii codices ibi habent *Teutonas*. Et l. VII. 'Cimbrorum Teutonumque.' De eorum adventu in Italiam Eutropius l. IV. et V. Epitome Liviana l. LXVII. et LXVIII. Et Tacitus hist. l. IV. p. 553. et de moribus German. Ciacc. Vide Florum III. 3. et Velleium Paterculum II. 12. *Davis.*

XXXIV. 1 *Legatos mitteret*] In Petav. scribitur *pl. ei ad A. l. mittere.* In Palat. est *legatum.* Quomodo et Græc. Interp. ἔπεμψέ τινα δεησόμενον. Ex qua discrepantia suspicor veram esse scripturam Gottorp. et Voss. terr. *ut ad A. mitteret,* ejecta voce *legatos.* Et ita conjecerat olim Gruterus; neque aliter exhibet Ed. Incerta. Immo in Edd. Romana, Mediol. et Veneta legas quoque illa *qui ab eo postularent.* Et rectum foret *placuit ei ad A. mittere, uti aliquem:* nam sic pro vulgato *ut* habent Mss. fere omnes. Vide omnino ad II. 3. 'legatos miserunt, qui dicerent:' ubi Mss. nonnulli non agnoscunt *qui dicerent. Mittere* autem absolute non solum pro *legatos,* sed et *nuncium, litteras* mittere, jam tironibus notum est. VII. 65. 'Mittit ad eas civitates.' B. Civ. II. 20. 'Ad Cæsarem mittit.' ut et c. 37. 'In Siciliam misit.' Ita et *dimittere* vulgo B. Civ. III. 112. Cicero ad Fam. Ep. XI. 16. 'Mitte ad Lupum nostrum, ut is conficiat.' Sed adi Manut. ad II. ad Att. Ep. 2. et ult. Gronov. ad Liv. VIII. 22. XXXII. 29. Græv. ad Cic. ad Att. II. 19. Justin. V. 3. Comment. ad Phædr. I. 2. Cort. ad Sall. Catil. 32. Eadem varietas infra c. 47. II. 6. IV. 16. V. 57. VIII. 17.

3 *Deligeret*] More solito multi Codd. *diligeret:* quod hodie ubivis placet quibusdam doctis: sed recte judicat Cl. Dukerus, ad Flor IV. 2. § 5. hoc pacto a sermone Latino exterminandum esse verbum *deligere.* Verum hic aliud latet. Nam in Mss. Andino et Oxoniensi est *diceret.* Optime pro *constitueret.* Hoc sensu 'diem dicere' aliquoties Cæsar. Ita supra c. 6. infra c. 42. V. 27. 57. et alibi sæpe, ac passim hoc apud alios. Et, ne quid dissimulem, ita jam ex optimis membranis hunc locum emendavit Gronovius ad Livii XXV. 16. 'Locum se consciis dixisse.' Sic c. 43. 'Eo ut erat dictum ad colloquium venerunt.'

4 *Summis utriusque rebus*] Quæ utrique maximæ curæ esse debebant. Sic Antigono 'de summis rebus erat dimicandum,' ut loquitur Corn. Nepos Eumen. c. X. scilicet de regno, aliisque, de quibus maxime solliciti sunt homines. *Davis.*

9 *Commeatu*] Quærere libet, cur *comitatu* reponendum censuerint Cicconius, et Ursinus. Ait Ariovistus, se ad Cæsarem sine exercitu venire non audere, exercitum sine commeatu contrahere non posse. Rectissime: nam opus commeatu in itinere, quid comitatu opus ad contrahendum exercitum? Non capio: neque illos, quid dixerint, cepisse arbitror. *Vossius.*

Atque emolumento] Hæc illa vox, quæ tot eruditos fatigavit, Ursinum, Ciacconium, Hotomannum, et, ne plures nominem, quicumque Cæsarem emendare aggressi sunt. Victorius unus libro XXII. 10. sustinet, rectam scripturam esse: alii *molimento* reponebant: qua conjectura adeo sibi placet Hotomannus, ut vereatur, ne ex altero eum sumsisse quis credat, quia forte Faërno idem in mentem

venerat. Sed Victorio vix argumentum ullum præter Varronis locum de re rust. III. 14. ubi ait: 'Neque enim magnum emolumentum esse potest.' Nec incommode locum hunc interpretatur, sed est tamen cur quis ambigat: et fortassis *emolumentum* pro *operæ pretium* acceperit Varro. Ut ut est, sive recte hunc locum pro se allegavit, seu minus, verissima tamen dixit, et certiora, quam forte ipse ratus. Egregius sane Gellii locus XI. 13. et hactenus a nemine observatus: 'Admoniti,' inquit, 'a Castricio sumus, ut consideraremus, quæ vis, quodve emolumentum ejus sententiæ sit.' Ubi ne de significatu vocis *emolumenti* ambigas, ipse paullo post subdit: 'Inspicite,' inquit, 'penitus, quid efficiant verba hæc. Venit *emolumenti* vox ab *emolior*, ut cuivis notum.' Quod verbum Senecæ in Agamemnone Actu III. sc. 1. vs. 473. usurpatum. Ait enim: 'Sua quisque mittunt tela, et infesti fretum Emoliuntur, turbo convolvit mare.' *Fretum emoliri* idem est, quod Maro Æneid. I. dixit: 'totumque a sedibus imis Una Eurusque Notusque ruunt.' Id est, commovent e loco suo. Ut *moliri* est movere, quemadmodum *moliri agmen*, *classem*, &c. Igitur *emolumentum* est commotio, ut ita loquar. Itaque mens Ariovisti est, si contrahere exercitum velit, frumentum conquirendum, dimittendos nuncios, qui huc illuc cursitent, militemque convocent, et operæ multum insumendum. *Vossius.* F. Ursinus, Hotomannus, Ciacconius, aliique reponunt *molimento*: cum autem omnes Mss. stent a vulgata lectione, commoda videtur P. Victorii sententia, qui docet, *emolumentum* hic significare, quod operosum est et magnum studium requirit. Sic Varro de Re Rust. III. 14. 'Nec de cochleis, et gliribus quæro, quod reliquum est: neque enim magnum *emolumentum* esse potest.' Indicat Romanorum doctissimus, se nolle quempiam occupari in disputatione de cochleis et gliribus, quæ reliquas partes erant sermonis ad venationem pertinentis, quia cognitio illarum rerum obscura difficilisque non foret. Hoc apparet ex eo, quod sequitur: 'Non istus tam simplex est, inquit Appius, quam tu putas.' Reprehendit enim ille Axium, quod existimet rem illam apertam et proclivem esse, ac non parvas difficultates in illa re recte ordineque tractanda esse declarat. Hæc fere vir doctissimus Var. Lect. XXII. 10. Fieri etiam potest, ut hæc vox ἐπαμφοτερίζῃ, et jacturam æque ac commodum significet. Adeatur Is. Vossius ad Catullum p. 312. At hujus frater Dionysius contendit *emolumentum* hic *commotionem* denotare; quam potestatem ut huic verbo convenire probet, exscribit locum A. Gellii, qui extat N. Attic. XI. 13. Sed nihil prorsus ad rem facit; *emolumentum* enim ibi vult bonam frugem, quæ in sententia continetur. *Davis.* Cum iis, qui *molimento* legunt, inter quos est Brutus, et Giphan. in Obs. L. Lat. p. 139. facit quoque Cellarius, vel potius *emolimento*, ut simpliciter sit compositum pro simplici *molimento.* Recte. Modo statuas perinde esse an scribas *per* u *an per* i, et prima significatione notare ipsum illud *molimentum* sive molitionem magnæ et difficilis rei. Sic *monumentum* et *monimentum* aliaque; quamquam malim per *i*, ut hic est in Voss. tert. Unde miror, tot turbas hic dedisse viros doctos. Consule tu, Lector, Heinsium et præcipue Cl. Burm. ad Vellei. I. 17. 'In studium par et in emolimentum.' Recte Græc. *commeatum* et *emolimentum* vertit μεγάλην δαπάνην καὶ πολλὴν ἀσχολίαν.

10 *Sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia*] Anonymus: 'Proinde fateor me mirari, quid ad Cæsarem nostra Germania,' id est, Germani: nam ex Floro hæc explicanda, qui ait;

'Cum legati dicerent, Veni ad Cæsarem. Quis est autem Cæsar? et, si vult, veniat, inquit, et quid ad illum, quid agat nostra Germania? non ego me interpono Romanis.' *Vossius.*

XXXV. 1 *Relatis*] Sic vulgo edi videas; cum tamen id in nullo invenerim Codice: qui vel habent *legatis* vel *legatis redeuntibus*, et *red. leg.* quod est in Mss. quinque, sed recentioribus, et Edd. primis, Rom. Med. Ven. Vel *delegatis* quod exaratur in Gottorp. Leid. et Voss. tertio ac Incerta Ed. Latet quid, et forsan olim fuerit *delatis:* quod in *legatis* corruptum tam variantes protulerit lectiones. IV. 26. 'mandata deferret' in Mss. multis. V. Doctiss. juvenem Aug. v. Staveren ad Nepot. Dion. c. 8. 'Res elata defertur ad Aristomachen.'

13 *Si id fecisset*] Mss. et Editt. Vett. *Si id* ita *fecisset.* Quæ et vera lectio. Gr. Interpr. καὶ εἰ μὲν οὕτω ποιεῖς. *Clark.* Mssti et veteres editi dant *si id* ita *fecisset*, eamque lectionem veram judicat Cl. Clarkius. At prorsus abundat vox penultima. Non tamen est expungenda, quod post Faërnum fecit Scaliger; sed levissima mutatione facta reponendum, *si* is ita *fecisset.* Græcus, εἰ μὲν "ΟΥΤΩ ποιεῖς. *Davis.* cur. sec. In textum τὸ *ita* revocavi, auctoribus Mss. omnibus: quamquam nil mutandum censeo. Quæque vox suas habet Veneres. Potius *id* abjicerem VI. 32. 'si ita fecissent, fines eorum se violaturum negavit.' Nepos Alcib. c. 4. 'Quo si exisset, ut absentem aggrederentur. Itaque fecerunt.' Sic e Mss. legendum. Ceterum male ibi margini libri olim adscripserant *idque.* Quod nonnemini placuit. In Hirt. B. Alex. c. 70. 'si fecisset, jam tunc sibi mitteret dona.'

15 *Quoniam*] Ante hanc vocem in Mss. omnibus et Editionibus usque ad Plantinianam additur *sese;* et insuper in Leid pr. Cujac. et Petav. est *scire sese.* In Edd. Vascos. Gryphii, Stephani et Stradæ comparet quidem; sed post *defenderet* τὸ *se* non legitur; quod reciprocum illic quoque abest a Vossiano sec. et Bongars. tert. Nullus ego dubito, quin *sese*, quod suo loco reposui, repetierit post parenthesin Cæsar, hoc modo; *sese* (*quoniam* &c. *defenderet*) *sese*, ut est in Voss. tert. vel *se Æd.* &c. Perperam alterutrum extrusit Ursinus, ceterique. Videant acutiores, an certius quid ex Mstorum lectione elicere possint. *Scire* videtur e Glossa esse pro *sciret* vel natum ex *sese.* Sic *scire* in Mss. et Edd. quibusdam additur v. 41. Easdem autem voculas post inserta alia sæpius repeti, aliquoties a Viris doctis animadversum est. V. infra ad III. 20. 22. 'Cum DC. devotis (quos illi &c.) cum iis.' VIII. 30. 'Qua ex fuga quum constaret Drappeten (qui &c.) militibus ex fuga conlectis, provinciam petere.' c. 44. 'Quum in potestatem venisset Epasnacti Arverni (crebro enim &c.) hunc Epasnactus Arvernus.' Immo B. Civ. III. 47. 'magnam se inopiam perpessos, majorem etiam ad Avaricum, maximarum se gentium victores discessisse:' ubi etiam turbant viri docti. Apulei. Metam. l. I. 'Thessaliam (nam et illic &c.) eam Thessaliam ex negotio petebam, puero unico sequente.' Sic enim legendum e Mss. (V. Colvii Addenda) et Luciani Asino cum Ed. Junt. A. 1522. et Scriverii. Vulgo tres ultimæ voces desunt. Adde Davis, ad B. Hisp. c. 35. Cort. ad Plin. Ep. II. 18. p. 170. Liv. III. 19. §. 9.

16 *M. Pisone*] Ita Glandorpius et Ciacconius emendandum jusserunt: quod secuti sunt sequentes. Bene quidem: cum Mss. et Edd. priores exhibeant *L.* vel *Lucio*, ut factum quoque vidimus c. sec. ubi conjecimus, forsan a Cæsare relictum fuisse *Pupio M. Pisone*, cujus conjecturæ

nondum me pœnitet; licet Græcus quoque habeat Μάρκον. Hic vero *L.* videntur librarii fecisse ex loco priore, jam corrupto.

Senatus] At vero culpa plane non vacavit Cæsar, cum hoc bellum Ariovisto intulerit, ut docet H. Grotius de Jure B. et P. III. 3. 10. *Davis.*

17 *Quod commodo Reip. facere posset*] De hac formula vide Brissonium Form. l. II. p. 216. *Idem.* Infra VI. 33.

XXXVI. 3 *Item populum*] Sic legimus, non *idem*, ut edidit Scaliger, quem secuti sunt recentiores. *Davis. Itidem.* Sic Ms. Vossii. Edit. Romana, et Davisius *item.* Ms. Elienses, Scaliger et Recentiores corrupte, *idem.* *Clark.* In nullo Vossiano ego reperi *itidem.* Nam in primo et sec. scribitur *id ē*, sive *id est:* quod habent quoque Bong. pr. et tert. *Idem* inveni in Mss. novem, in quibus Carrar. et Ed. Incerta. Ceteri *item;* nisi quod Cl. Wasse nihil notaverit ex Oxon. Cod. ut videatur ibi exaratum esse *itidem:* ut est etiam in Ed. Elzev. A. 1675. Si id Msto confirmaretur idoneo, amplecterer. Sed c. 43. 'Item equites A. pari int. constiterunt.' c. 44. 'Sic item nos esse iniquos;' uti scribendum esse illic docemus. II. 1. 'litterisque item Labieni certior fiebat.' Adde c. 13. 'Item, quin' &c. c. 21. 'item cohortandi caussa.' c. 27. III. 9. 25. IV. 17. et in seqq. passim. Eadem confusio B. Civ. III. 28.

14 *Longe ab his—abfuturum*] Iis minime profuturum, non impediturum, quo minus pœnas luant. Locutionis ratio est, quia quæ procul absunt, ne minimum quidem auxilium possint subministrare. Gabriel tamen Faërnus, F. Ursinus, et J. Lipsius Elect. II. 19. scribunt *longe his—futurum:* quam emendationem amplectitur Freinshemius in Indice ad Florum. Sed nihil opus est, ut vulgatam lectionem sollicitemus, nisi forte scribendum sit, omissa præpositione, *longe his—abfuturum*, ut habet Ms. Norv. cum editis nonnullis. Eo sane modo locuti sunt veteres. Statius Theb. III. 666. 'Procul hæc tibi mollis Infula, terrificique aberit dementia Phœbi,' id est, tibi non proderit. Hujusmodi plura collegit doctissimus Jesuita Lud. Cerdanus not. in Virgilii Æn. XII. 52. *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii, *longe his*, quod perinde est. Quam autem emendationem amplectuntur Faërnus, Ursinus, Lipsius et Freinshemius, ut *futurum* legant pro *abfuturum*, prorsus nihili est. *Clark.* Primo *his* sive potius *iis* exhibui, deleta præpositione *ab*, secutus auctoritatem Mstorum omnium præter Bong. tert. et Editionum vetustarum. Male Hotomannus intrusit τὸ *ab.* Dein minime rescribendum est *futurum*, quod itidem in solo est Bong. tert., codice recentissimo, sed *afuturum:* quod servarunt veterrimæ membranæ Andinæ, Bongars. pr. sec. Egmond. et Vossian. prim. a M. secunda, cum Aicard. In nonnullis est *affuturum.* Non enim modo dicitur *longe alicui esse*, sed et *longe alicui abesse.* Tibull. I. 5. 2. 'At *mihi* nunc *longe* gloria fortis *abest.*' Ovid. Metam. IV. 649. 'Ne *longe* gloria rerum Quas mentiris, ait, *longe tibi* Jupiter *absit.*' Præterea de hoc loco qui egerunt, consule viros doctos A. Muretum Var. Lect. X. 4. Salmas. ad Flor. II. 6. 34. Gronov. ad Senec. Hippol. 974. N. Heins. ad Ovid. Met. VIII. 435. Broukhus. ad cit. Tibulli locum. Ac de Orthographia τοῦ *afuturum* Lambin. ad Hor. Sat. I. 4. Barth. ad Stat. Theb. VII. 229. et Drakenburg. ad Silium XIII. 268. Liv. IV. 12. Sic *afuisse* V. 53. VI. 3. pro *abfuisse: afuerunt* VII. 63. et sæpius.

19 *Intra annos* XIV] Placet scriptura libri Steph. qui habet *inter*, nam *inter annos* antiqui dicebant pro *per annos*, ut in Verr. II. jampridem notavimus. Cicero in Quintiana: 'Qui inter tot

annos ne appellarit quidem Quintium,' &c. Titinnius apud Nonium: 'Quæ inter decem annos nequisti unam togam detexere.' Hotoman. Lectionem a viro erudito propugnatam exhibent etiam Ms. Brant. et editio Lipsiana. *Davis.* Mss. nonnulli *inter:* quod et Latine item dicitur. *Clark.* *Inter* habent Bongars. primus, Lovaniensis, Egmund. Leidenses tres, Gottorp. Vossian. tert. et Ed. Incerta. Et sic omnino scribi debet. Aliud est *intra tot annos* i. e. priusquam finem ceperunt, aliud *inter* i. e. per tot annos. Prior significatio huc non quadrat. Adi omnino Gronov. et Drakenb. ad Livium I. 10. 'bina postea inter tot annos opima parta sunt spolia.' Nihil frequentius est harum præpositionum confusione, e solo sensu discernenda.

XXXVII. 6 *Pagos centum Suevorum*] Cum centum tantum fuerint Suevorum pagi, nonnullis visum est, totum genus ad ripam Rheni convenisse. Sed hoc eorum consuetudini prorsus adversatur. Cæsar B. G. IV. 1. 'Ii (Suevi) centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi caussa, suis e finibus educunt. Reliqui domi manent, pro se atque illis colunt.' Per pagos itaque centum, CM hominum intelligenda crediderim, quorum singula e singulis pagis erant collecta. Tacitus tamen Germ. c. 39. tradit solos Semnones, Suevorum partem, 'centum pagis habitari.' Forsan *pagus* ibi *vicum* denotat, cum alia sit apud Cæsarem hujusce vocis potestas. Vide not. ad c. 12. *Davis.* V. Comment.

Ripam] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *ripas.* Græcus ὄχθαις. Quod mutarunt ii, qui *ripas* etiam ex una parte fluminis dici nescierunt. Infra, VI. §. 27. 'Quæ ad RIPAS' (sic in optimis Codicibus scriptum est) 'Ubiorum contingebat.' Et alibi sæpe. *Clark.* Bene Clarkius probat *ripas,* quod habent Mss. mei quindecim vel plures, et Ed. Incerta. Quare in textum recipere non dubitavi. c. 54. 'Suevi, qui ad Ripas Rheni venerant.' VII. 58. 'In ripis Sequanæ.' Mela III. 2. 'Ad ripas Rheni amnis expanditur.'

XXXVIII. 4 *Processisse*] Nihil hic notant interpretes: cum tamen in Mss. meis valde varietur. Nam Gottorp. Leid. tert. Voss. tert. et Ed. Incerta exhibent *discessisse.* Sed Bongars. prim. et secund. Lovan. Egmund. Palat. Petav. a manu pr. Dorvill. et Edd. Rom. Mediol. Ven. edunt *profecisse:* quod rectum puto, et e Glossa, ac præcedentibus verbis *tridui viam processisset,* suppositum esse vulgatum: IV. 19. 'satis profectum:' ubi vide etiam; ut et ad V. 47.

5 *Magnopere*] Vossianus primus et Andin. *magno opere.* Vere: vide ad c. 13. dein *usi* pro *usui* Voss. tert. forsan pro *usu:* ut Ciacconius malebat, et Cæsarem semper in Dativo scribendum judicasse docet Gellius; de quo supra pluribus diximus.

7 *In eo oppido facultas*] Copia. Sic B. G. III. 9. 'Navium facultas.' Vide et c. 11. Hoc cum non intelligerent Librarii, in plerisque Codd. exhibetur *in eo oppido difficultas,* quæ lectio sensum fundit menti Cæsaris omnino contrarium. *Davis.* Gruterus cum in Mss. suis invenerit etiam *difficultas,* sequaturque vox *facultas,* non admodum male conjiciebat, intrusam esse a Glossariis vocem, et a Cæsare relictum *omnium rerum summa.* Mirum certe tam constantes esse Codices, etiam antiquissimos in voce *difficultas,* quam cum multis editoribus retinuit R. Stephanus. Nihilo minus tamen ut Donatus Jannoctius in vetusto Codice, sic ego in Dukeriano et Ed. Incerta reperi *facultas,* et in Leid. sec. ad marginem erat *copia:* quæ variatio Gruteri conjecturam non parum confirmat. Interim de voce *facultas* adi Manut. ad Ciceron. Ep. Fam. V. 20.

9 *Flumen Dubis*] Sic legendum, ut recte monuit Ch. Cellarius Geogr. Antiq. II. 2. p. 109. aliique. In Mss. enim corrupte scribitur *Alduabis, Alduadubis, Alduadusius, Adduadubis,* &c. Nomina propria, ac proinde minus nota, sæpissime Librarios in errorem induxerunt. Vide quæ hanc in rem notavit Is. Vossius ad Melæ II. 3. p. 212. ed. Franek. *Davis.* Qui Vossius de hoc loco prior ita statuit p. 202. Forsan tamen ex vitiata Msstorum lectione reponendum, 'propterea quod flumen *altum* Dubis, ut circino circumductum' &c. Ammianus Marcellinus XIV. 2. 'Ad supercilia venissent *fluvii* Melani *alti* et verticosi.' Hunc certe fluvium πλωτὸν dicit Strabo IV. 186. *Idem,* cur. sec. In nostris etiam Mss. et Edd. Vett. varie corruptum hujus fluvii nomen scribitur. Verum in Mss. duodecim veterioribus et Ed. Inc. est *Alduasdubis:* unde deceptus Græcus Interpr. sic quoque vocat. Mihi non est dubium, quin *Alduas,* quod in plerisque aliis etiam est Codd. et *Dubis* sint duo fluvii nomina e varia lectione nata. Quod clarius patet e Bongars. secundo, qui solum *Alduas* agnoscit, cum *Dubin* dare debuisset. Forsan illud *al* ortum est ex librariorum nota pro *aliter.* Solum *Dubis* probavit et edidit etiam Clarkius. Glandorpius fingit, fluvium *Alduasdubin* hic; quia ad Vesontionem confluentes fuissent ex *Aldua* et *Dubi.*

11 *Non est amplius*] Mss. omnes; *est non amplius.* Quod a Recentioribus sine causa mutatum. *Clark.* Recte hoc a Clarkio observatum est, eoque ordine hæ voculæ exarantur in meis Codd. longe plurimis et Edd. Vett.

Qua flumen intermittit] Ciacconius judicat legi etiam posse *qua a flumine intermittitur:* quia VII. 17. habetur 'ad eam oppidi partem, quæ intermissa a flumine et palude.' Vide etiam ad c. 23. 'intermissæ trabes.' Verum constanter vulgatum servant scripti. *Intermittere* neutraliter ponitur pro cessare, desinere, abrumpere. Cicero Fam. VII. 10. 'Sed jam hercule intermiseram:' et ita passim *remittere* usurpatur.

12 *Radices ejus montis*] Vetustissimi Bongars. pr. et sec. Petav. Lovan. cum quatuor aliis et Ed. Incerta carent τῷ *ejus:* quare, cum nequaquam hoc pronomine opus sit, delevi.

13 *Ex utraque parte ripæ fluminis contingant*] Mss. Reg. et Vossii, *ex utraque parte fluminis contingant;* omissa voce, *ripæ.* Quæ lectio ferri quoque potest. Neque enim minus latine dicitur, 'radices montis ex utraque parte fluminis contingere,' (nimirum *contingere flumen ex utraque parte;*) quam 'ripas fluminis contingere ex utraque parte radices montis.' Interpr. Græc. ὄρους πέζαι ἀμφοτέρωθεν εἰς τὸν ποταμὸν καθήκουσι. *Clark.* Durior illa mihi videtur ellipsis, quam quæ perspicuitati Cæsaris convenire possit: præter quod non elegans sit locutio 'contingere flumen ex utraque parte fluminis.' Adhæc ceteri Mss. omnes servant *ripæ.*

XXXIX. 7 *Ferre pot.*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii. *Dicebant ferre. Clark.* Verbum hoc addunt Mss. longe plurimi; et Edd. pleræque usque ad Scaliger. Imo ne vacare videretur, addiderunt Ms. Carrar. Vascos. Strada et Gryphius copulam *et* ante *sæpe numero.* Verum rectius Gruterus et Faërnus veteris codicis ope tollendum judicarunt. Nec sane comparet in Leidensi primo, nisi in margine, uti nec in Duk. Dorvill. nec Edd. Rom. Mediolanensi, aut Veneta. Plura alibi.

9 *Ortus timor*] Hanc vocem, Cæsaris perspicuitati congruenter, ex Ms. Regio et vet. Edit. Romana, reduxi, cum in aliis desit. *Græcus,* καὶ οὗτος πρῶτον ὁ ΦΟΒΟΣ, &c. *Clark.* Licet a Græco sic dicatur, nihil hoc ad Cæsarem facit: nam interpres

vocem eam addere debuit, quia præcedit apud eum ὥστε ταράττεσθαι: non, ut apud Cæsarem, 'timor mentes occupavit.' Nihil ergo opus vocis hujus repetitione, quam Mss. non confirmant, præterquam Carrar. et tres mei recentiores et Edd. Mediol. Ven. Sine dubio e Glossa marginali in textum hic irrepsit.

Ac præfectis] Delevi conjunctionem, non necessariam, auctoritate Bongars. pr. sec. Petav. Leid. pr. Voss. pr. Lovan. multorumque aliorum: nec agnoscunt eam Codd. Ursini Edd. Inc. et R. Steph.

11 *Magnum periculum miserabantur*] Carrio Ant. Lect. III. 8. in VV. CC. reperiri hæc negat, ut etiam Hotomannus in Vaticano: et merito, ut illis videtur. Mihi genuina videntur: et egregia comparatio est, 'Magnum periculum miserabantur, quod non magnum in re militari usum habebant.' Nugatur quoque Ursinus cum pro *miserabantur*, legit *esse rebantur*. Sic paulo post: 'Cum familiaribus suis commune periculum miserabantur.' *Vossius.* 'Magnum periculum miserabantur, quod,' &c. Desunt hæc in plurimis Mss. Unde excidisse videntur, propter vocem *magnum* proxime repetitam. Pro *miserabantur*, legunt Muretus et Ursinus, *esse rebantur*. Quos ineptiæ recte arguit Vossius, cum Cæsar jam infra eodem modo loquatur; 'commune periculum miserabantur.' *Clark.* Ex nostris libris hæc verba agnoscunt Cujacianus, Bongarsiani prim. et secund. Andin. Oxon. Vossiani pr. et sec. Leidens. prim., ita ut Vossiani et Bongars. sec. addant *non.* In Dorvill. margine *ut magnum per.* Ceterum *misereabantur* habet Bong. pr. *mirabantur in arte* sec. *miserebantur* Leid. pr. quare Ursinus et cum eo A. Muretus Ant. LL. x. 4. non adeo male conjecerunt *esse rebantur*: quamquam tunc mallem *inesse.* Sic Castalio Obs. I. 8. e suo Codice hæc verba quoque delenda censet: et certe non comparent quoque in ulla Editionum primarum: neque in Vascos. Stradæ, Steph. Gryph. Edd. Et quid hic faciant, non video; cum infra idem dicat Cæsar, et rectius loco eo. Præterea non agnoscit quoque Græcus Interpr. Quare suspicor hæc si non abundare, saltem corrupta esse, et fors pro *miserabantur* scribendum *aversabantur*, sensu sane commodissimo. Græcus ait οὐ πάνυ πρὸς τοὺς ἐναντίους ἄλκιμοι. Celsus 'belloque inexperti, et ideo ad omnia trepidantes.' Aut an potius scribendum *murmurabantur?* quod verbum deponenti forma aliquoties adhibet Varro et alii: ipse Cicero ita 'Conmurmuratus est secum' in Pison. c. 25. Vide Falsteri Supplem. Ling. Latinæ.

12 *Alia caussa illata*] Frustra Ciacconius et Ursinus *allata* legunt. Sic locutus Cæsar belli Gall. l. II. 'Hujus adventu spe illata militibus.' Et Hirtius principio belli Alexandrini: 'Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla aut mora inferebatur.' *Vossius.* Vide Cl. Burm. et Prasch. ad Phædr. Fab. I. 1. 4. 'Jurgii caussam intulit.' Davis. ad B. Hispan. c. 1. 'aliqua inferebatur caussa.'

13 *Necessariam esse diceret*] Sic recte Ms. Norvic. cum vetustioribus editis: recentiores enim habent *necessariam esse duceret.* Sed perperam; ea enim, quam præ se ferebant, causa ne his quidem ipsis videbatur talis, ut proficiscendi necessitatem imponeret; hujus vero prætextu tantum sunt usi quo iis abeundi copiam faceret Imperator. *Davis. Diceret:* sic optime ex Editt. Vett. Davisius; cum Scaliger et Recentiores male edidissent,—*duceret.* Græcus, ἔλεγον. *Clark.* Confirmant id mei omnes præter Dukeri Cod. qui, ut semper fere, cum Carrariensi, cujus auctoritate mutasse Scaliger

videtur, consentit. Ceterum eleganter Lovan. *alius*, &c. *dicerent, petebant*: quod cum Heinsio non dubito, quin verum sit: per *alium* enim plures intelligit: nec aliter Græcus, ἄλλος ἄλλην πρόφασιν προβαλλόμενοι ἔλεγον. II. 26. *alius alii auxilium ferrent, neque timerent*, ut illic legendum, ac plura videri possunt.

15 *Vultum fingere*] 'Spem vultu simulat; premit altum corde dolorem.' Σχηματίζεσθαι Græci, vel πλάττεσθαι τρόπον dicunt, quando quis constantiam, aut quid aliud fingit, re ipsa destituitur. *Vossius*. Ita componere, ut non appareret metus; 'licet' enim 'ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua aut *metu* commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt; quorum omnium *vultus*, vox, motus, statusque mutantur.' Verba sunt Ciceronis de Offic. I. 29. *Davis.* Sic fere Seneca de Tranquil. c. 15. 'Illa inutilis humanitas flere, quia aliquis filium efferat, et *frontem* suam *fingere*.' Quintilianus Inst. Orat. XII. 3. 'qui subito *fronte conficta* immissaque barba, veluti despexissent oratoria præcepta, paulum aliquid sederunt in Scholis Philosophorum.' Quem locum variis conjecturis temere sollicitant viri docti. *Idem*, cur. sec.

18 *Vulgo totis castris testamenta obsignabantur*] Milites in bellum profecturi, aut jam ad aciem parati, celeriter absque ulla solemnitate testamenta faciebant, quod *in procinctu* dicebatur. De quo vide passim Jurisconsultos. *Brantius*. Adi etiam Joan. Freinshemium ad Flori III. 10. 12. *Davis.*

21 *Quique equitatui præerant*] Nemo interpretum hic de varietate scripturæ monet; cum tamen vulgatum non inveniatur, nisi in Mss. Oxoniensi et Vossiano primo, aliisque sex, sed recentissimis. Bongars. tert. exhibet *quisque*: primus vero, secund. Petav. Lovan. Egmond. et tres alii cum Ed. Incerta *ut quisque*. Leidensis autem primus *quique qui*, eleganter per tmesin pro *et quiqui*. An *et quisque* vel *ut et quisque* pro *quisquis*; sive *quicumque*? Vide Gronov. et Drakenb. ad Liv. I. 24. VI. 15. 'Ut quisque est genere amplissimus, ita plurimos ambactos habent,' atque ubique fere in Mss. corruptum est. VIII. 42. 'quam quisque poterat maxime insignis flammæ se obferebant.' B. Civ. I. 87. 'Quid quisque eorum amiserit.' Adde B. G. V. 33. VII. 36. B. Civ. I. 21. B. Alex. 14. et sæpius. Mutatum insuper hoc ab ineptis, qui non sciebant, *quisque* cum plurali construi; unde et in Petav. est *præerat*: perperam, ut sæpissime jam docuerunt viri docti, quos laudat Cl. Drakenb. ad Liv. II. 22. VII. 19. V. etiam VV. LL. II. 11. 25. V. 8. B. Civ. III. 1. Dein *equitatu* reposui ex Vossiano pro *equitatui*: de quo supra.

24 *Inter eos*] Mss. veterum plerorumque et Editionum priscarum auctoritate reposui 'intercederent inter ipsos atque Ariovistum.'

25 *Rem frumentariam*] Quod attinet ad rem frumentariam. Sic Livius II. 57. 'Distractam laceratamque Remp. magis quorum in manu sit, quam ut incolumis sit, quæri.' Ubi solita syntaxeως ratione postularetur *distracta lacerataque Resp.* ut hic *res frumentaria*. Plura hanc in rem collegit doctissimus Perizonius ad Sanctii Minerv. II. p. 204. qui hujusmodi locutiones esse Ellipticas notavit. Vide et Joan. Frid. Gronovium ad Senecæ de Benef. IV. 32. *Davis.*

XL. 1 *Animadvertisset Cæsar*] Delevi ultimam vocem, ut quæ satis per se intelligatur: quoniam eam nec aliorum nec mei scripti, tribus exceptis recentioribus, agnoscant: non est etiam in Ed. Incerta. Sic non agnoscunt vocem hanc Mss. II. 17. et alibi sæpius.

Consilio—consilium] Sic habent editt. veteres (et Mss. potiores) non *con-*

cilio—concilium, ut nuperæ. *Davis.*

Omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus] Contra quam fieri solebat; vulgo enim e Centurionibus primipili tantum ad consilium sunt adhibiti. Vide J. Lipsium de Mil. Rom. Dial. II. 8. *Idem.*

3 *Quod aut quam in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi quærendum, aut cogitandum putarent*] Egregie Tacitus Histor. II. 'Miles alacer, qui tamen jussa ducum interpretari, quam exsequi mallet.' Et Hist. I. Otho ait: 'Parendo potius, commilitones, quam imperia ducum suscitando res militares continentur.' Et mox: 'Vobis arma et animus sit, mihi consilium et virtutis vestræ regimen relinquite.' *Vossius.*

8 *Cognitis suis postulatis*] Si immensam Cæsaris ambitionem perpendamus, qua factum, ut omnes belli gerendi occasiones captarit, non erit dubium, quin vere tradiderit Dio, Romanum Imp. hæc ab Ariovisto postulasse, οὐχ ὅτι καὶ καταπλήξειν αὐτὸν, ἀλλ' ὅτι ἐξοργιεῖν, κἀκ τούτου πρόφασιν πολέμου καὶ μεγάλην καὶ εὐπρεπῆ λήψεσθαι ἤλπισεν. Vide XXXVIII. p. 81. Haud sane negandum est, Cæsarem in hisce Commentariis aliquando fictas bellorum causas obtendisse, cum veram dissimularit. Lucius Ampelius l. Memor. c. 40. 'Belli' (Civilis inter Pompeium et Cæsarem) 'species magis, quam causa fuit, negatus a Senatu Cæsari consulatus. Ceterum utriusque æmulatio et cupiditas imperii occupandi ei ortum revera præbuerunt.' Confer et B. G. IV. 11. ubi invadendæ Britanniæ rationes narrat, cum iis, quæ habet Suetonius in Julio c. 47. *Davis.*

15 *Non minorem laudem exercitus, &c.*] C. Marius; ut quivis Latine peritus, facile perspicit. Sed *Plutarchus* vel imperito utens interprete, vel ipse minus peritus, ita Cæsaris sententiam pervertit: μήτε κρείττοσι μέλλων Κίμβρων μάχεσθαι πολεμίοις, μήτε αὐτὸς ὢν Μαρίου χείρων στρατηγός. Hotom. Extat locus vit. Cæs. p. 717. A. Ita etiam cepit Jul. Celsus, qui p. 34. ita loquitur, 'aut minus de se sperarent, tali viro ac certe nobili saltem, ac quod de C. Mario rustico Arpinate sperassent Patres eorum,' &c. adeo ut videantur Plutarchus et Celsus aliam lectionem secuti, quæ tamen recepta est deterior. *Davis.*

17 *Aliquis usus*] Mss. omnes, et Editt. Vett. *aliquid.* Quæ et verior lectio. Græc. Interpr. μέγα. *Clark.* Recte ita Clarkius. *Aliquid* confirmatur a Mss. meis quindecim, item Ursini et Brantii, atque Edd. primis, quare revocavi, ut et *sublevarent*, quod scripti et olim editi constanter servant; nisi quod in Florent. sit *usu ac d. sublevarentur*, et in nonnullis *sublevent.* Fors et rectius est *quæ*, quod e Mss. aliquibus enotavi.

19 *Quantum haberet in se boni constantia*] *Constantia* hic significat animum timori non obnoxium. Curtius III. 12. postquam narraverat Darii filium nihil conspectu Alexandri tum primum a se visi conterritum esse, subdit, 'motum fuisse Regem *constantia* Pueri,' id est, audacia et animo intrepido. Sic apud Phædrum Fab. v. 11. 12. '*Constantior* fuissem vera existimans,' pro eo quod est, minus fuissem perterritus. *Davis.* Hanc *constantiæ* potestatem multis adstruit J. Fr. Gronovius ad Taciti Agricolam c. 27. *Idem.* Cur. sec. Σωφροσύνη Interpr. Vide infra ad III. 25. Cort. ad Plin. Ep. I. 12. § 9. 'Perseverantem constantia fugit.'

20 *Inermes*] Optimi Bongarsianus prim. et Lovaniens. *inermos.* Sine dubio vere; ut Sallustius, Cicero, aliique olim locuti sunt. Adi Serv. ad Virg. Æn. I. 484. x. 425. Victor. et Manut. ad Cicer. Ep. Fam. x. 34. 'Ex reliquis legionibus magnam multitudinem, sed inermorum.' Rursus B. Civ. I. 68. 'milites inermi' in

Mss. et Hirt. B. Alex. c. 76. 'Inermi nihil proficere poterant.' Vide passim de similibus viros doctos, et Collect. nostra in Lucan. III. 746.: ita in Ms. veterrimo Bonon. Lactantii passim *inbecillus*, ut I. 3. IV. 13. &c. Alibi in Cæsaris Mss. *adclivus*, *declivus*, *proclivus*.

22 *Hos esse eosdem*] Mire hæc interpolata sunt in Editis et Mss. recentioribus, quæ omnia recensere non vacat. Vide Brantium, et alios. *Germanos* addunt plerique, etiam Clarkius e Ms. Regio: cum tamen Davisius jam exhibuisset tantum *hos esse eosdem*. Pro quo Scaliger ex Ursini codice, aliique *hos esse Germanos*. Davisianæ editioni accedunt Hotomannus, et Mss. Bongarsiani, Petavianus, Lovan. Oxon. Egmond. aliique cum Ed. Incerta. *Germanos*, quæque nonnulli addunt *scirent illos*, mera sunt glossemata, toleranda in Interprete πρὸς τούτοις δ' ἐκεῖνοι αὐτοὶ οὗτοί εἰσιν οἱ Γερμανοί. Dein *superarint* pro *superassent* restitui e Mss. plurimis, in quibus Bongars., et ex Edd. primis, Rom. Mediol. Incerta, Ven. aliisque.

28 *Castris ac paludibus se continuisset*] Ita vulgo nunc exhibent, sed Mss. aliorum ac mei tantum non omnes præbent cum aliquot Edd. vetustis *C. se ac pal. tenuisset*: Recte omnino. Vide quædam ad Frontin. II. 5. 4. 'Intra Panormum copias tenuit.' Apud Livium nihil est frequentius, ut docet Cl. Drakenburgius ad VIII. 2. infra c. 49. 'Ubi eum castris sese tenere intellexit.' III. 17. 'castris sese tenebat.' Emendandus etiam locus V. 57. 'cum castris sese teneret.' Nam illic etiam *contineret* vulgo. VIII. 11. 'castris se tenere.' B. Civ. III. 30. 'castris sese tenuit:' sic 'domo se tenuit' Nep. Epam. c. 10. ubi vide Comm.

32 *Hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse*] Puerilia sunt, quæ Brantius ait, *sperare* ἀκύρως pro timere poni. Ait Cæsar, Ariovistum ratione, et consilio Gallos superavisse, at Romanos ut astu superet, ne sperare quidem audere. Videtur illud *ipsum* ad Cæsarem Brantius retulisse, ineptissime profecto, cum Ariovistus intelligatur. *Vossius.*

33 *Qui suum timorem in rei frumentariæ simulationem angustiasque itinerum conferrent*] Ursinus et Ciacconius legunt: 'Qui sui timoris simulationem in rem frumentariam angustiasque itineris conferrent.' Deliramenta certe sunt tantis viris indigna. Quid illud *simulationem timoris?* Non simulabant timorem, sed revera timebant. Vulgata lectio est optima. Ait Cæsar arroganter facere, qui timori suo frumentariæ rei et itinerum angustias obtendant. Nam illud *simulationem* Cæsar distinguit ab re ipsa, et dicit simulare eos rei frumentariæ angustias, ubi nullæ sint. Potest quoque ἓν διὰ δυοῖν esse: ut 'simulationem rei frumentariæ;' et 'itinerum angustias,' dicat pro simulatas rei frumentariæ et itineris angustias. Sic B. G. VII. 26. 'natura et virium infirmitas,' pro ἀσθένεια τῆς φύσεως. *Vossius.* Hotom. mallet *difficultatem* perperam VI. 8. 'Usus simulatione itineris:' ubi itidem Ursinus reponebat *timoris;* sic B. Civ. II. 35. 'per simulationem vulnerum.' V. etiam Cort. ad Plin. Ep. VII. 9. 8. 'descriptionum necessitas.'

36 *Ei præscribere*] Cum pronomen non agnoscat ullus meorum Codicum, neque Edd. antiquæ; jussi, ut non necessarium, exsulare.

40 *Dicto audientes milites*] Ultimam vocem addidi ex editt. Rom. Ven. Beroald. quæ plane videtur necessaria; ad gregarios enim milites hæc verba non fecit Cæsar, ut ex initio hujusce capitis liquet, de quibus tamen omnino sunt intelligenda quæ sequuntur. *Davis.* 'Milites.' Vocem hanc, in plerisque Codd. omissam, recte restituit ex quibusdam Vett.

Editionibus Davisius. Græcus, *στρατιωταί*. *Clark.* Agnoscunt *τὸ milites* etiam Edd. Mediolan. et Veneta. At vero nullum vidi Mstum, qui haberet, nisi forsan sit Oxoniensis, nam ex eo, nullam variationem adnotavit Cl. Wasse: cum collationem instituerit ad Ed. Clarkii. Neque mihi videtur ea vox adeo necessaria: nam licet forsan respexerit ad præced. c. 39. facillime tamen subintelligi possunt ipsi centuriones, vel etiam ipsi milites; licet non expresse nominentur. Celsus 'quod vero signa illos non secuturos audierit.'

43 *Avaritiam esse convictam*] Alibi quoque *convincere peccata, scelera,* &c. occurrit. Sed Mss. tres Bongarsiani, Petavianus, Leidenses tres, Vossiani tres, Lovaniensis, Egmond. Gottorp. Duker. Dorvillian. cum Edd. Romana et Incerta *conjunctam* vel *convinctam* habent. An fuit *injunctam?* ut respondeat præcedenti 'fortunam defuisse; aut avaritiam esse injunctam,' scilicet *illis:* quasi diceret, avaritiæ notam eis esse inustam. Vide Gronovium ad Livium VIII. 34. 'Fabiæ genti injungeret ignominiam.'

44 *Suam innocentiam perpetua vita, felicitatem, &c.*] Sic optime emendabant Barth. Ricius, Ald. Manutius et F. Hotomannus, cum in omnibus Mss. ut testatur Brantius, pessime legatur, *suam innocentiam perpetua vitæ felicitate Helvetiorum bello esse perspectam.* Metaphrastes tamen in suo Codice aut veram lectionem invenit, aut conjiciendo est assecutus; habet enim *ἐμοῦ δὲ τὴν μὲν δικαιότητα διὰ παντὸς, τὴν δ' εὐτυχίαν ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς Ἐλβητίους πολέμου ἐγνώκατε.* *Perpetua vita* est per totum vitæ cursum, ut 'perpetuæ mensæ' apud Virgilium Æn. VII. 176. sunt eæ, quæ ab initio ad finem cœnaculi excurrunt. Hoc cum non intelligerent Librarii videntur Cæsarem corrupisse. *Davis.* Corn. Nepos Caton. c. 1. 'Ab eo perpetua dissensit vita.' Ammianus Marcellinus XVIII. 6. 'Ceteraque instrumenta—perpetua hieme parabantur.' Paulo tamen propius legerim 'suam innocentiam perpetua vita, et felicitatem Helvetiorum bello esse perspectam.' Sic certe vitiata sunt plurima veterum loca; quod exemplis ostendimus ad Ciceronis de Divin. I. 15. p. 38. Contrario mendo laborat Quinctilianus Inst. Orat. XII. 6. ubi legitur 'dum et venia, et spes est, et paratus favor.' Repone 'dum et veniæ spes est et paratus favor.' *Idem,* cur. sec. Mei codices habent vel 'perpetuæ vitæ felicitate' vel 'perpetua vitæ felicitate.' Egmund. 'perpetuam vitæ felicitate.' Gottorp. 'perpetuæ vitæ felicitatem.' Andinæ membranæ cum Vossiano tertio 'perpetuam vitæ felicitatem.' Ex Lovan. et Oxon. nihil varietatis adnotatum, quasi illic legeretur 'perpetua vita, felicitatem,' ut debet sine dubio.

46 *Collaturus*] Dilaturus; *ἀνεβαλόμην*, ut recte Græcus. Vide Calvinum in Lexico Juridico. At in Epist. Bruti ad Ciceronem Fam. l. XI. Ep. 13. 'In posterum diem iter suum contulit' eandem vim habet ac 'postero die proficisci statuit.' *Davis.*

Repræsentaturum] Juris vox *repræsentare,* est ante diem facere. Sic solutionem repræsentat, qui pecunias ante diem numerat. Itaque nugantur, qui *tentaturum* legunt. Recte Celsi exscriptor accepit hæc, cum ait: 'Experturum tamen se quamprimum, quod alioquin dilaturus fuerit:' et Græcus: *ὃ ἐπὶ πλεῖον ἂν ἀνεβαλόμην τοῦτο νῦν παραστήσω.* Notandus autem Cæsaris mos, qui non raro juris vocabulis utitur: sic passim *maleficii* vocem usurpat, quam non temere apud alios historicos reperias. *Vossius.* Adi omnino Comm. ad Frontin. I. 11. § 2. 'pecuniam conferret, ut repræsentari merces proditoribus posset:' et Davis. ad Hirt. de B. Alex. c. 70. 'si, quæ polliceretur, repræsentaturus esset.'

47 *Castra moturum*] Eleganter ve-

terrimus Codex Bongars. primus non agnoscit τὰ *castra:* quomodo veteres per Ellipsin esse locutos jam lexica docent. Flor. II. 8. § 8. 'Cum ingenti tumultu ex Asia movisset.' Curt. v. 13. 'Audito Darium movisse ab Ecbatanis:' ubi vide et Davisium ad Hirt. B. Afric. c. 7. 'Inde movit.' Suspiceris tamen, maluisse hic quoque id addere Cæsarem pro solito sibi pleniore stylo: ut passim notari in nostro usu venit. Certe aliis in locis addit. Ita vide de 'solvere' et 'naves solvere' ad IV. 23. ad v. 20. 'continens Gallia,' &c. ad II. 5. 'in unum locum cogere,' quod alii 'in unum' dicunt. Plura de his ad VII. 85. Sed cum et 'solvere' aliquando tamen dicat simpliciter, et 'exponere' v. 9. Hirt. B. Afr. c. 3. cum aliter addant 'in terram;' (vide ad B. C. I. 31.) sic hic quoque 'movere' uti potuit.

49 *Plus valeret*] Ejeci comparativum *plus*, quod et olim Grutero displicuit, motus auctoritate Mss. Bong. pr. sec. Lovan. Petav. a m. pr. aliorumque quatuor et Ed. Inc. Liv. I. 30. 'Apud vagos merces valuit.' Terent. Heaut. prol. 'vestrum arbitrum valebit.'

XLI. 6 *Per tribunos—centuriones*] Mss. Brant. et Norv. cum editt. Rom. Ven. habent 'cum Tribunis militum et primorum ordinum Centurionibus,' quam lectionem probavit Joan. Brantius. Nihil tamen mutandum censeo; Militibus enim per Tribunos et Centuriones erat agendum, quod præfectis quidem facilis erat sermonis aditus. Vulgatam scripturam in suo Codice invenit Metaphrastes. *Davis.* In meorum Codicibus undecim, in quibus Bongars. Petav. et Lovan. ac Edd. Mediol. Ven. aliisque ante Beroaldum inveni quoque *cum tribunis m. et centurionibus,* quæ lectio si admittatur, utpote satis proba et Latina, in sequentibus malim *uti per eos C. satisfacerent;* quomodo exhibent Cujacian. Vossian. prim. Leid. prim. Bongars. tert. et Duker. ut supra 'per tribunos ei gratias egit.'

11 *Ex aliis Gallis ei*] *Gallis* deest in plerisque Mss. *Clark.* Lovan. Norvic. Beroald. Gryph. Florent. exhibent *quod ex* aliis *ei maximam fidem habebat.* Lege *quod ex* Gallis *ei maximam,* &c. Deleta voce supervacanea. *Davis.* cur. sec. Non comparet etiam vox *Gallis* in meorum ullo, nec in Edd. primis. In suis etiam non invenit Ciacconius: quare ille jam ejiciendam putavit vocem *aliis.* In Leidensi primo exaratur *ex aliis ei causis fidem m. h.* Adscripsit vir doctus margini *ex Æduis.* Divitiacus enim Æduus.

12 *Millium amplius* XI] Celsi exscriptor *quinquaginta* habet. *Vossius.* Ms. Norvic. cum editt. Rom. Ven. Beroald. exhibent *millium amplius quinquaginta,* ut et Julius Celsus Vit. Cæs. p. 35. Numerum longe majorem in suo Codice aut legit, aut legisse somniavit Græcus Interpres; scripsit enim τὴν ὁδὸν ἀμφὶ τὰ χίλια διακόσια καὶ πεντήκοντα στάδια πάντοθεν ἐξετάσας. *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edit. Rom. *quinquaginta.* *Clark.* Mei etiam cuncti Codd. et Edd. usque Scaligerum, qui e Carrariensi Codice XL reposuisse videtur, habent *quinquaginta* vel L; quare hoc reposui: deinde, ut Cæsar conveniat cum Plutarcho et Plinio, Cl. Cluverius scribi vult, non male V et XX, non IV et XX. Vide in Germ. Antiq. Proœm.

XLII. 4 *Existimaret*] Bong. pr. et sec. Petav. Lovan. et septem alii cum Ed. Incerta *existimare.* Vere, ut *licere:* de hoc corrupto infinitivo adi notata ad c. 7. v. 28. 'Quid esse levius,' in multis Mss. *esset.* VII. 20. 'Quin jam ipsis remittere:' ubi in plerisque idem error. Adde. B. Civ. II. 10. B. Alexand. c. 8.

15 *Interposita caussa*] Prætextu. Noster B. C. III. 24. 'Per caussam exercendorum remigum.' Vide et Suetonium in Othone c. 3. *Davis.*

Ac Is. Casaubonum ad eumdem Julium c. 2. *Idem*, cur. sec.

17 *Eo legionarios*] Vulgo *leg. eo* contra Mss. et Edd. Vett. *In eos leg.* Voss. pr. Petav. a m. s. Reg. et 3 alii cum Edd. quibusdam: *eis* Ed. Ven. *In eis* Edd. Rom. Med. aliæque. Sed tum malim *in eos*. Adi Cl. Drakenb. ad Liv. I. 18. 'Dextra in caput Numæ inposita:' et nos ad B. Civ. III. 14. 'legionibus in naves inpositis.' Sed *eo* non mutandum est. Vide ad v. 14. 'Eorum habentur liberi, quo,' &c.

18 *Maxime*] Sic Ms. Reg. al. *quam maxime. Clark.* At in meis omnibus adparet τὸ *quam;* nisi quod Bongars. habeat *quod*. Cur deleri debeat, nullam video caussam. Ter. Heaut. Pr. 50. 'quam maxime servire commodis.' B. Civ. I. 2. 'suam maxime conlaudatur.' c. 81. 'quam maxime demoretur.' Vide ad B. Civ. III. 94. 'cui maxime confidebat.'

20 *Non irridicule*] Facete, et modo ad risum movendum apto. *Davis.* Hujusce potestatis plura dabit exempla vel unus Quinctilianus Inst. Orat. VI. 3. *Idem*, cur. sec.

22 *Facere*] Auxi contextum voce *ei*, quam agnoscunt Bong. pr. sec. Petav. Lovan. Leid. pr. et alii sex cum Mss. Brantii, et Edd. ante Beroaldum. Uti *satisfacere alicui*. Sic dicitur *plus facere alicui*, et *bene facere alicui*. Vide insuper in Observ. Miscell. ad Apulei. Metam. VI. p. 128. Ed. Pric.

Pollicitum in cohortis prætoriæ loco x. legionem habiturum; nunc ad equum rescribere] Ex Petav. Norvic. Lovan. Bongars. pr. sec. Gottorp. Egmond. et Palat. lege *pollicitum*, SE *in cohortis*, &c. Quid vero sit *ad equum rescribere* fuse docet J. Fr. Gronovius ad Senecæ de Benef. v. 6. *Davis.* cur. sec. *Se* etiam inveni in sex meis, quod et de suis fatentur Ciacconius et Brantius: primæ quoque agnoscunt Edd. uti et Vascos. Stephani, &c. quare secure addidi. In multis præterea τὸ *esse* comparet, corruptum ex τῷ *se* vel *sese*.

24 *Ad equum rescribere*] Miror quærere Ciacconium quid sit 'ad equum rescribere.' Miles cum primum legebatur *scribi* dictus, quia indicibus nomen inscriptum. Postea si ordinem mutasset, necessario quoque nomen expungebatur, atque alium in locum transcribebatur. Talium, aut alioqui mortuorum in locum qui successissent, *adscriptitios*, præterea et *supplementum* dictos fuisse ex Festo discimus. Uti idem ait *Patres conscriptos* appellari, qui ex equitum numero in Senatum adscripti erant, ut numerus suppleretur. Val. Max. et proprie idem *transcribere* dixit: sic ait: 'Turmasque equitum, quibus præfuerat, ademtis equis in funditorum alas transcripsit.' Græcis ἀπογράφεσθαι est *adnotari in indice militum:* seu nomen dare: etiam *transcribi*, apud Xenoph. pag. 42. Ὁ μὲν χρήζων ὅπλα, λαμβανέτω ταῦτα, καὶ ἀπογραφέσθω πρὸς τὸν ταξίαρχον εἰς τὴν ὁμοίων τάξιν ἡμῖν: *Qui indiget armis, capiat, et a cohortis præfecto in nostrum ordinem transcribatur:* nisi forte mercenarii (de quibus illic loquitur Cyrus) olim non scribebantur in indicibus; ideoque hic vertendum sit *adscribi*, quia tunc primum scribi incipiebant. Merito autem miles ille dixit plus facere Cæsarem, quam promisisset: nam honorum magis equo, quam pedibus militare. Livius lib. 3. 'Consul advolat ad equites: agite juvenes, inquit, præstate virtute peditem, ut honore atque ordine præstatis.' Sed hæc cuivis nota. *Vossius.* 'Ad equum rescribere' est legionem eam, quæ peditum erat, in numerum equitum transcribere; quam esse singularem Cæsaris nostri formulam observo. Sic fere Seneca epist. IV. ad Lucilium. 'Quum puerilem animum deposueris, et te in virum philosophia transcripserit.' Quo *transcribendi* verbo ad

rem propositam valde utitur apposite Valerius Maximus II. 7. cum enim Tarentino bello magnum captivorum civium suorum numerum a Pyrrho rege ultro missum recepissent Romani, 'decreverunt,' inquit ille, 'ut ex iis, qui equo meruerant, peditum numero militarent; qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transcriberentur.' Et ibidem paullo ante de L. Calpurnio Pisone, 'turmasque equitum, quibus præfuerat, (C. Titius) ademptis equis in funditorum alas transcripsit.' Fuit igitur hæc militiæ mutatio pro pœna militari: pro prœmio vero cum contra pedites in equitum numerum transcribebantur, ut ex hoc *Cæsaris* loco colligere est. *Brantius.* Hunc locum multo aliter explicat Sam. Petitus observat. I. 6. quem videsis. *Davis.*

XLIII. 1 *Terreus*] Primum hæc vox comparet in Editione Beroaldina, eamque sat bene Latinam esse, multis probavi exemplis ad Frontin. IV. 1. § 31. quibus adde Apulei. de Deo Socratis p. 292. Ed. Colv. 'Animalia neque tam bruta, quam terrea.' Mart. Capell. II. p. 36. Ed. Grot. 'vis terrea cedit.' Verum tamen in aliorum meisque Mss. omnibus et Edd. primis ac Stephani exaratur *terrenus;* et ita Ms. Melæ a me visus I. 9.: ubi vulgo 'animalia ex parte terrea visuntur:' adeo ut vix ausim alteram terminationem Cæsari adscribere. Ex Oxoniensi tamen nullam varietatem enotavit Cl. Wasse.

2 *Ab castris utrisque*] In Ms. Norv. et plerisque editis legitur *ab castris Ariovisti et Cæsaris.* Eos nempe Codices invasit Glossema. *Davis.* Vere judicat Davisius, et recte restituit Aldina Editio: atque ita est in Celso, et interprete Græco, qui habet ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν στρατοπέδων, et alter p. 27. 'ab utrisque castris æquo spatio remotus.' Licet Mss. si excipias Scal. Andin. et Oxon. Edd. que Aldina antiquiores, aliæque servent *Ariovisti et Cæsaris:* sed *utrisque c.* c. 50. 51. Sic et v. 50. 'Utrique' (sc. Cæsar et Galli) 'sese suo loco continent.' VIII. 13. 'in conspectu utrorumque castrorum a castris utriusque' est in Ed. R. Steph. aliisque.

4 *Devexerat*] Nihilo pejus esse pronunciat Gruterus, quod in Petav. et Bongars. pr. ac sec. invenit *vexerat:* quod habet etiam Lovaniens. cum 4 aliis et Ed. Incerta. Elegantius tamen mihi videtur vulgatum, quod servant optimi quoque Codd. ut Vossian. prim. Leid. prim. Andin. Oxon. ceterique. Intelligit, editiora fuisse loca, e quibus in planitiem *deduxit,* sive, quia de equis agitur, *devexit* eos Cæsar.

7 *Denos ut ad c. adducerent*] Græcus interpres modo δύο habet, quasi hic *binos* legisset in suo exemplari, ut monet Jungermannus, quo facit Palatini codicis scriptura *denuos.* Præterea ita hæc vertit idem, quasi Ariovistus solus voluisset secum ducere equites: et certe *adduceret* exhibent Bongars. prim., Lovaniensis, et alii quinque cum Ed. Incerta.

10 *Amplissima missa*] Romanis in more positum erat, ita se erga eos gerere, quos Regum titulo ornarant. Sic apud Livium XXX. 15. 'Scipio Masinissam primum Regem appellatum eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli et scipione eburnea, toga picta et palmata tunica donat.' Vide et Barn. Brissonium Form. II. p. 234. et seq. *Davis.* In Mss. duodecim et Edd. Vett. exhibetur *amplissime;* ut B. Civ. III. 53. 'amplissime donare:' sed optimi codices Cujac. Andin. Oxon. Scalig. et Leid. pr. dant *tam amplissima;* quod non spernendum videtur. *Tam* enim jungitur aliquando ob emphasin superlativo. Ter. Heaut. v. 2. 45. *Tam facillume.* Apulei. l. IV. non procul a fine, 'hominis extremi, tamque infimi:' adde Sciopp. l. III. susp. lect. c. 20. G. J. Voss. de Constr.

c. 17. et Oct. Ferrar. in Elect. I. 19.

11 *A Romanis pro maximis hominum officiis consuevisse tribui docebat*] Otiosæ sunt voces *a Romanis*, et absunt a Bongars. pr. sec. Petav. Lovan. Norvic. et Pal. Eas igitur omnino delendas censeo, cum non minus perfecta magisque rotunda hoc modo futura sit oratio. *Davis.* cur. sec. Non comparent τὰ *a Romanis* etiam in Egmund. Gottorp. Dorvill. Voss. tert. et Leid. tert. ac Ursini libris, neque in Edd. Rom. Med. Ven. Incerta aliisque. In Vossiano primo et tribus aliis est *a Romanis proximis.* Certo indicio hæc esse glossemata: dein Mss. Ursini, meique 16. cum iisdem Edd. habent *magnis:* quod cur alii ex hoc vel illo codice mutarint nescio. Præterea Bongarsiani, Vossiani, Leidenses, Lovan. Petav. Oxon. aliique et Edd. veteres pleræque *consuesse;* ut alibi crebro, quare cuncta e Mss. restitui, *consuerint* c. 44. et II. 14. ac IV. 33. VI. 27. *consuerat* IV. 6. et V. 1. VII. 50. IV. 24. V. 21. 27. 56. VI. 1. 43. VII. 21. B. Civ. II. 40. 41. B. Afric. c. 73. *consuerunt* et *consuerant.* Et sic passim Livius. V. Drak. ad IV. 46.

14 *Consecutum. Docebat etiam*] Membranæ Andinæ et Oxonienses *c. docebat. Referebat etiam.* Unde cum Grutero crederet quis, verbum *docebat* vel hic vel supra, esse e Glossa: quo faciunt ea, quæ congessit Cl. Cortius ad Sallust. B. Catil. 47. § 1. Verum non raro Cæsar solet paucis interjectis idem adhibere vocabulum. III. 3. 'natura loci confidebant:' et in eadem periodo 'diutius apud se morari posse confidebant.' Vide etiam ad c. 44. hujus libri. II. 25. in Mss. et Edd. primis, 'impedimento esse vidit' et dein 'rem in angusto esse vidit:' vulgo prius ejiciunt. IV. 21. 'Eos domum remittit, et cum his una Commium, &c. mittit.' Immo V. 1. 'legatos mittunt, qui doceant, nihil p. factum consilio, seseque paratos esse demonstrat:' ubi Gruterus vellet *demonstrant*, et dein *demonstrat*, quoque ejicere; cum nihil opus sit. Adde V. 28. et Var. Lectiones: item V. 41. *commemorant* et dein *dicunt.* c. 47. *perscribit: docet:* B. C. I. 7. bis *queritur.* Alii autem Codd. volunt, alterum esse supposititium: nam Ursini V. C. et Leid. pr. habent *dicebat*, item Cujacian. cum Glossa *al' referebat.* Immo in Vossiani primi margine scripta offendi, *id est referebat, vel dicebat.*

15 *Quam veteres, quamque justæ etc.*] Ædui nimirum primi e Gallis amicitiam Romanorum sunt amplexi. Strabo Geogr. lib. IV. p. 192. C. Οἱ δὲ Ἐδοῦοι καὶ συγγενεῖς Ῥωμαίων ὠνομάζοντο, καὶ πρῶτοι τῶν ταύτῃ προσῆλθον πρὸς τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν. Tacitus Annal. XI. 25. 'Primi Ædui Senatorum in urbe jus adepti sunt. Datum id fœderi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo R. usurpant.' Ad hunc locum plura Lipsius, quem videsis. *Davis.* ut et Eumenium Pan. III. c. 4. 1. et Pan. VI. 22. 4. *Idem*, cur. sec.

21 *Sui nihil*] Quia Gruterus in Bongarsianis duobus, uti et Petav. ac Palat. invenerat *suis*, conjecit olim, scripsisse Cæsarem solum, *ut non modo suos nihil d.:* at non persuadet, licet *suis* exstet quoque in Lovan. ac sex aliis cum Edd. primis. Rectius conjicias *e suis*, scilicet bonis. Sed non opus est: nam *sui* retinent Oxon. And. Leid. pr. Voss. pr. sec. Duker. et aliorum Mss. Frontin. IV. 3. § 15. 'nihil ex tantis manubiis in suum convertit:' ubi vide, et passim.

22 *Auctos*] Ita ediderunt primi impressores; deinde Aldus, Vascos. Gryphius, Stephanus, aliique exhibuerunt *auctiores*, sed post Faërnum *auctos* reposuit Scaliger, ac cum aliorum, tum mei codices nonnulli firmant. Integerrimi tamen Mss. ut Bongars. prim. Voss. pr. Leid. pr. Oxon. et 4. alii *auctiores* agnoscunt: quare id revocavi: *augeri honore, im-*

perio frequens est locutio, ut nemo nescit.

XLIV. 2 *Rhenum sese*] Ursinus a veteri Codice vocem *Rhenus* abesse testatur, suspicans eam esse subdititiam; neque ego hinc plane alienus sum: nam non comparet quoque in Oxoniensi, et satis e superioribus subintelligitur. V. II. 23. et IV. 4. 'Germanos transire prohibebant.'

3 *Accersitum a Gallis*] Ab Arvernis et Sequanis, ut docuit Cæsar hujusce libri c. 31. *Davis.*

6 *Stipendium*] Plerique Codd. *stipendium capere.* In Ms. Reg. deest *capere.* Et forte elegantius abesse poterit: ut Syntaxis sit una; 'Sedes habere in Gallia, ab ipsis concessas: obsides, ipsorum voluntate datos; stipendium, jure belli,' &c. *Clark.* E sua editione τὸ *capere* ejecit Clarkius, satis temerarie: quippe omnes ceteri Mss. agnoscunt, ut debent: *habere* pertinet ad *sedes* et *obsides*, quia semel illa acceperat, et in perpetuum habebat; at non habebat stipendia; sed ea quotannis capiebat, ut vectigal iis inpositum suosque reditus. Nepos in Alcibiade c. 9. 'ex quo L talenta vectigalis capiebat:' ubi vide. Sueton. de Gramm. c. 23. 'quamquam ex schola quadragena annua caperet.'

11 *Fusas ac superatas*] Bongars. primus, Vossian. prim. et alii novem cum Edd. primis habent *pulsas ac S.* A vulgata vero lectione stant Bongars. sec. Andin. Lovan. Oxon. Petav. Leid. primus et ceteri, quare quid præferam, hæreo adhuc incertus. II. 24. 'Romanos pulsos superatosque.' III. 28. 'nationes pulsas superatasque esse;' et 'pulsis ac proturbatis.' II. 19. 'pulsus fugatusque.' B. Afric. c. 28. 'fugatis pulsis perterritisque.' c. 31. Sed III. 6. 'fusis armisque exutis.' passim Livius 'fusi fugatique.' Malim tamen hic *pulsas.*

Si iterum experiri velint; paratum se decertare] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, *se* iterum *paratum* esse *decertare.* Edit. Rom. iterum *paratum* esse *decertare.* Unde vera videtur lectio esse hæc, iterum *paratum* se *decertare.* Ut tota periodus isto modo se habeat: 'Si iterum experiri velint; ITERUM paratum se decertare.' Græc. Interpres; ἐγὼ καὶ ˇETI ἑτοίμως ἔχω μάχεσθαι. Certe istud posterius, *iterum*, omnino male omiserunt Scaliger et Recentiores. *Clark.* Petav. Bongars. pr. sec. tert. Gottorp. Voss. Egmond. et Norvic. dant *si iterum experiri velint se* iterum *paratum* esse *decertare:* eaque vera est lectio. *Davis.* cur. sec. Consentiunt quoque Mss. Ursin. Brant. et omnes mei ac Edd. Vett. in τοῖς *se iterum paratum esse*, vel sine *se* aut sine *esse*: quare reposui *iterum paratum sese.* Repetitiones has apud Cæsarem, Livium, &c. frequenter occurrere docet Drakenburg. ad Livium I. 3. et Duker. ad eundem I. 53. infra c. 49. in duobus versibus quater repetit *locum.* c. 50. 52. ubi quater occurrit *hostes.* c. 54. ter *Rhenum.* Adde I. 7. II. 6. III. 9. 14. et VII. 13. ubi quater *omnis* vel *omnes.* IV. 4. 'Ædificio habebant: ex his ædificiis:' ibidem ter *eorum* in fine, nec non IV. 7. 10. 30. 31. 38. V. 3. 50. 52. VI. 30. 34. B. Civ. I. 9. 'Quonam hæc omnia, &c. ad omnia se descendere paratum atque omnia pati:' et sic singulis fere paginis. Vide etiam notam sequentem.

12 *Pace uti malint*] Codex Ursini et Andinus, cum Edd. Beroaldi, Aldi, Stephani, Gryphii *pacem m.* Sed rectius ceteri *pace uti* servant. II. 23. 'Eo die pace sunt usi.' Sic 'usi tempestate' B. Civ. III. 15. dein pro *malint* nonnulli scripti et Editi *mallent;* verum Brantii, Anglici, et mei quatuordecim, cum Edd. primis, hic quoque habent *velint.* Quæ repetitio convenit stylo Juliano. Sic c. 45. 'Quod si, &c. spectari oporteret P. R. esse inperium, si judicium S. servari oporteret, liberam debere esse Galliam.'

II. 9. 'Ut si possent,' &c. 'si minus potuissent' vel 'possent,' quod et ibi male delent. VII. 55. 'si ab re frumentaria Romanos excludere aut adductos inopia provincia excludere.' Vide etiam ad VIII. 3. Cato de Re rustica c. 3. 'Ædificare diu cogitare oportet,' 'conserere cogitare non oportet,' 'sed facere, &c. oportet.'

14 *Pependerunt*] Ita quidem exaratur in plerisque Codicibus, et Edd. primis: sed Vossian. primus, Leid. prim. Scalig. Oxon. cum Edd. Aldi, Stephani, Gryphii &c. dant *dependerint:* quod mihi non displicet. *Dependere* est integrum stipendium pendere, sine ulla defraudatione persolvere. Cicero ad Fam. Ep. I. 9. 'Dependendum tibi est, quod mihi pro illo spopondisti.' Apul. Apol. p. 188. Ed. Scriver. 'quæ etsi possunt ab his utiliter, blatterata ob mercedem et auctoramento inpudicitiæ, depensa haberi.' Sic enim bene edidit Vir Doctiss. aliter alii. Brutus e Florent. cui adstipulatur Egmond. malebat hic *perpenderint.* Et certe favent quoque Carrar. et Duker. in quibus *propenderint* et *præpenderint.*

22 *Bellum non intulerit sed defenderit*] Arcuerit, propulsaverit. Noster B. C. I. 7. 'Conclamant legionis XIII. quæ aderat, milites ... sese paratos esse imperatoris sui tribunorumque plebis injurias defendere.' Quadrigarius apud Gellium N. A. IX. 1. 'Milites Metelli a pinnis hostes defendebant facillime.' Eodem sensu usi sunt Arnobius I. 17. ed. Plant. et Virgilius Ecl. VII. 47. aliique, quorum loca suppeditabit Jac. Emmenessius. Hinc abunde liquet necessariam non esse Ciacconii emendationem, qui legit 'illatum defenderit;' licet haud negem ita locutum esse Cæsarem cum alibi, tum B. G. II. 29. *Davis.* Ciacconii conjectura si esset necessaria, confirmaretur quoque ex VI. 15. 'injurias inferrent aut inlatas propulsarent,' immo c. 23. 'bellum civitas aut inlatum defendit, aut infert:' de verbo *defendere* plura ad VII. 9.

25 *Fines egressum*] Vehementer hic turbant Mss. et Edd. Plerique habent cum Hotomanno *finibus egressum,* alii *fines ingressum.* Verum Carrariensis, Duker. et Cujacianus receptam hodie lectionem servant: quam ego quoque præfero. Variatio hæc nata videtur, quod olim scriptum fuerit *finis egr.* quodque nesciverint librarii *egredi* cum quarto casu construi. Sed vide, quæ notavi ad Frontin. III. 2. 38. 'Urbem egressa erat.' Lucan. V. 510. 'Tentoria postquam Egressus,' aliaque ibidem in Indice. Valer. Max. III. 2. §. 2. 'custodiam egressa' et passim. Adde Arntzen. ad Aurel. Victor. Epit. 5. §. 7. 'egressus urbem.' Cort. ad Plin. VII. Ep. 33. Noster ipse B. Civ. III. 52. 'Munitiones nostras egressi.' Variatur etiam B. Afric. c. 92.

27 *Sibi concedi*] Bongars. pr. sec. Vossian. pr. Lovan. Petav. Leid. pr. multique alii cum Edd. Vetustis *ipsi:* quod cur ex uno alteroque codice mutarint, nescio. V. c. 36.

28 *Sic iterum*] Mss. *sic item,* &c. Quod non erat temere mutandum. *Clark.* Revocavi τὸ *item:* quod male Scaliger e Carrar. codice, quicum facit Dukeri Ms. mutavit in *iterum.* Omnes mei et Edd. priores exhibent *item:* quod sæpe in his commentariis occurrit. Quædam exempla collegimus c. 36. 'item populum Romanum.' IV. 1. 'Usipetes et item Tenchtheri.'

30 *Quod ex S. C. Æduos appellatos amicos diceret*] Editio Gryph. habet, *quod fratres ex S. C. et amicos appellatos Æduos diceret.* Rom. *quod a Senatu Æduos,* &c. Ms. Carrar. et impressus Florent. *Quod fratres a se et amicos Æduos appellatos diceret;* quo modo videtur legendum, sed ita ut post verbum *se,* interpunctio, quæ Librarii imperitia sublata est, resti-

tuatur, et *a se*, hoc est, *a Senatu* scribatur. *J. M. Brutus.* Ita exhibent, ut voluit vir eruditus, editt. Rom. Ven. Ms. autem Norv. *Quod fratres Heduos appellatos diceret. Davis.* Mss. Reg. et Vossii, interponunt vocem *fratres:* et, pro *ex S. C.* substituunt *a Senatu*, isto modo: *Quod* fratres a Senatu et *amicos Æduos appellatos, &c.* Quam lectionem erudite tuetur J. M. Brutus. Nimirum, quod in Mss. plurimis erat scriptum, *a Se*, scil. *a Senatu;* id a Librariis esse mutatum in, *ex S. C.* Ms. Eliensis, omissis istis vocibus, habet; 'Quod fratres Æduos appellatos,' &c. *Clark.* Primo sine dubio reponendum est *fratres*, nam præter aliorum Codd. et Editiones plerasque veteres, codices mei sexdecim et Celsus eam vocem agnoscunt. Vide de ea Brantium. Dein *ex S. C.* habet nullus Mstus: nam vel omittunt omnino, vel *a se* exhibent novem, inter quos Cujac. Scalig. et Leidensis primus cum Edd. Rom. Ven. et Incerta: id est *a senatu*, uti jam edidit Stephanus. Sic supra 'quod rex adpellatus esset a senatu.' Porro nullus Codex sequentia habet eo ordine, quo vulgo ponuntur *Æduos adp. amicos.* Sed septem recentiores dant cum Edd. Rom. Ven. Med. ac Vascos. et Stradæ *et amicos adp. Æd.* vel *Æd. adp.* Verum in Bongars. pr. sec. Voss. prim. Petav. Lovan. Egmond. Gottorp. et tribus aliis, ac Ed. Inc. et Celso non comparet vox *amicos.* Præterea Vossianus primus pro varia lectione adscriptum habet *si amicos*, certissimo argumento, eam vocem hic loci fuisse Glossam τοῦ *fratres:* quare hac reposita *amicos* delevi.

32 *Neque bello Allobrogum proximo*] Non intelligit, ut imperite censuit Joan. Goduinus, bellum, quod cum Allobrogibus gessere Domitius Ænobarbus et Fabius Maximus. Vide Florum III. 11. Sed id quo eos debellavit Cn. Pontinus. Vide not. ad c. 6. *Davis.*

35 *Debere se suspicari*] Verbum *Debere* Faërnus auctoribus antiquis libris tollendum putabat. Hotomannus ex *Ea re* conflatum arbitrabatur; non autem necesse est, ut vel huic vel illi aures præbeamus; commoda enim est vulgata lectio, eamque in suo Codice invenit Metaphrastes. *Idem.*

37 *Quod nisi decedat aut exercitum deducat—sese illum—pro hoste habiturum*] Mssti et vett. editi, *qui nisi decedat, atque exercitum, &c.* Lege minima mutatione *Quin nisi decedat* atque *exercitum deducat—se illum—pro hoste habiturum. Davis.* cur. sec. Cur non potius servamus constantem omnium Mstorum lectionem *qui* sc. Cæsar *atque* etiam omnes mei.

43 *Quod si discessisset*] Alii *recessisset;* sed rescripsi, ut jussit ad marginem sui libri N. Heinsius, *decessisset* auctoritate Codd. Oxoniensis, Leidensis primi, tertii, et Vossiani primi pro var. lect. ac Ed. incertæ. Respicit enim ad supra dictum 'qui nisi decedat;' et quasi *sibi cedat de Gallia* ut VI. 14. 'Iis omnes decedunt:' ac passim Livius. V. II. 26. 'ni decedatur Volsco agro.' Sed et B. Alex. c. 35. 'Cappadocia eum decessisse,' et seqq., ut et c. 70. Aliter *discedere* hic non damnarem. Vide ad Lucan. I. 335. Sic de æstu maris dicitur 'decedere' et 'discedere.' Consule notata ad III. 13. Cort. ad Sall. Jug. 21. 'Legati Africa discessisse.'

XLV. 3 *Meritos S.*] Ita habent ex meis Andin. Scalig. Leid. prim. et Oxon. cum Bongars. tert. quod primus invexit Aldus: ceteri omnes scripti et Editi priores *merentes;* nec male. Non olim modo optime meriti erant: sed adhuc dum merebant; licet res fere eodem recidat.

6 *Arvernos*] Mss. plurimi et Edd. Vet. hic et alibi *Avernos:* sed recte Bongars. prim. Petav. et alii *Arvernos* servarunt. V. Cl. Duker. ad

Flor. III. 2. 4. aliosque.

7 *In provinciam redegisset*] *In provinciæ formam redigi* dicebantur, quæ vectigal pendere jubebantur, quibusque suæ leges adimebantur, ut in eas juris dicendi caussa quotannis Magistratus a populo Romano cum summo imperio mitterentur: ut eodem illo anno de Narbonensi provincia factum est. Quæ vero suis legibus utebantur, *Liberæ* dicebantur: ut mox, paucis interjectis. *Hotoman.* Multis hæc confirmat G. I. Vossius in Etymol. voce *Provincia*, quem vide. *Davis.*

10 *In Gallia*] Vossian. prim. *in Galliam*, ut dicimus *imperium in belluas*. Verum is hujus loci non est sensus. Sed intelligitur imperium in aliqua Galliæ parte. Immo licet in totam Galliam vellet dicere imperium, Ablativus haberet locum. Plaut. Mil. III. 1. 17. 'facile est imperium in bonis;' ubi vide.

11 *Servari*] Recte quidem; sed Mss. mei 13. et in his antiquissimi Bongarsiani, Vossiani pr. Leid. prim. Andin. Scalig. ac Edd. Inc. Vascos. Steph. Gryph. *observari*. Verissime; ut *observare leges, æquum*, et similia passim.

XLVI. 3 *Ad nostros adequitare*] Sic Mss. et Edd. Vet. Græcus item καὶ ΠΡΟΣ, &c. Quæ lectio cum sit minus ambigua, male a Scaligero et Recentioribus editum est *et nostros adequitare. Clark.* Recte Cl. Clark. revocavit τὸ *ad*, quod ejecit Scaliger fide Ms. Ursini: solus consentit Cujacianus, et Hotoman. Ceteri Mss. omnes, et Edd. servant *ad*: quam perspicuitatem requirit Cæsaris stylus. Præpositionis autem repetitionem in hisce compositis esse frequentem, etiam tirones sciunt; licet minime sit inculcanda; ubi eam abnuunt Mss. Sic utrumque c. 50. et 51. 'educere e castris,' et 'castris;' ubi ultimo loco addiderunt *e* contra Mss. II. 11. 'abesse a periculo:' c. 33. 'ex oppido exire.' Vide etiam ad III. 9. 'ex navi egredi:' IV. 26. &c. 'per partes perequitare:' IV. 33. V. 44. 'in eam inrumpere:' c. 45. 'in jaculo inligari:' et singulis fere paginis. Sic 'adire ad aliquem,' et 'ad aliquid.' V. ad IV. 20. 'ad jugum adscendere:' Hirt. B. Afric. c. 38. 74. 'ad oppidum accurrere.' Similia in Livio vide apud Cl. Drakenb. ad Præf. 'in civitatem immigraverunt.' Immo idem 'adequitare alicui' et 'ad aliquem.' Consule notas ad I. 14. et alibi.

4 *Fecit*] Rescribendum *facit*, auctoritate Bongarsiani pr. et sec. Petav. Egmond. nec non quatuor aliorum et Ed. Incertæ; ac *recipit* e Bong. pr. licet sequatur *imperavit*. Elegans et frequens hæc temporis est mutatio apud Historicos. Vide quæ laudantur in Miscell. Observ. vol. II. p. 81. Eadem variatio I. 3. *suscepit, persuadet*. II. 5. 13. *accepit et ducit*: V. 2. *reliquit et proficiscitur*: et innumeris in locis, quod in plerisque perperam Davisius et Clarkius ferre non potuerunt, ut suis locis patebit. Contra ita e Mss. dedi quoque B. Afric. c. 53. 'vela in altum dederunt, et perveniunt.' Adde ipsos Davis. et Clark. ad B. Hisp. c. 22. Cort. ad Plin. Ep. II. 14. §. 10. et Ep. IX. 13. §. 20. Drak. ad Liv. III. 46. 9. Nep. Alc. c. 10. §. 2.

6 *Legionis delectæ*] Ciacconius ex ingenio scribit *legioni delectæ*, cui tamen non accedo; Msstorum enim auctoritate suffulta lectio non est rejicienda, cum commoda sit, et sensum idoneum fundat. *Davis.*

8 *Per fidem in colloquio*] Hunc locum temere sollicitat Fr. Hotomannus, dum vel *perfide*, vel *per fidem colloquii* legendum censeat; retinenda enim est vulgata lectio. Livius XXXVIII. 25. 'Major multo pars' (Gallorum) 'per fidem violati colloquii pœnas morte luerunt.' Ibi etiam H. Grotius de jure B. et P. III. 24.

§. 3. reponit *perfide.* Sed aliud egit vir maximus. Seneca de Prov. c. 3. ubi de Sullæ crudelitate. 'Multa millia civium Romanorum uno loco post fidem, imo per ipsam fidem, trucidata.' Ceterum *Per fidem* in colloquio circumveniri dicimus eos, qui, ob fidem datam colloquentes, circumveniuntur. *Davis.* Adde Gruter. ad Livii I. 9. 'per fas ac fidem decepti.' Cortum ad Sallustii Histor. I. p. 950. *per fidem violasti:* infra legunt viri docti VIII. 48. 'Vulnera per fidem inposita.' Ubi vide plura. Male itaque Petavianus Hotomani conjecturam *perfide* firmat.

12 *Ut diremisset*] Priorem voculam addidi ex Ven. aliisque vett. editt. Recentiores enim etiam prorsus omittunt, quæ tamen sententiæ videtur necessaria. Significat autem *quomodo* vel *quemadmodum*, ut apud Terentium Andr. Act. I. Sc. I. 8. *Davis.* Scribit Davisius ex Editt. Vett. *colloquium ut diremisset;* istamque voculam, *ut*, sententiæ necessariam existimat. Et sane non modo Editt. Vett. verum et Mss. quoque Reg. Eliens. et Vossii, voculam istam agnoscunt. Attamen Syntaxin attentius perpendenti, aut omittenda videbitur ea vox in posteriori parte sententiæ, aut interponenda in priori. Si enim istud, *ea res colloquium diremisset*, cohærere nequit cum eo, quod præcessit, *qua arrogantia;* utique nec superius illud, 'impetum ejus equites fecissent,' cum eodem satis apte cohærere poterit: non enim *Equitum,* (quanquam perfidorum,) sed *Ariovisti,* erat proprie *arrogantia.* Adeoque legendum erit, 'impetumque—ejus equites ut fecissent, eaque res colloquium diremisset.' Sin autem priori illa in parte recte omitti potest vocabulum, *ut;* (quomodo in omnibus quidem Mss. omissum est;) recte quoque et in posteriori poterit omitti. *Clark.* Recte quidem Clarkius docet non necessarium esse τὸ *ut*, verum tamen retinent hanc voculam Ursini Codd. et Bongars. prim. Petav. Scalig. Vossian. prim. Lovan. et alii multi, in Bongars. sec. est *et*, in tertio *ac.* Conjicio ab auctoris manu esse 'vi diremisset.' Sæpe *vi* corruptum abiit in *ut.* Consule Heinsium et Cl. Burmann. ad Ovidii Epist. XVII. 186. 'Vi mea rusticitas excutienda fuit.' Drakenb. ad Liv. IV. 51. §. 6. 'quos vi teneret.' Hirt. B. Afric. c. 39. 'Vi inrumpere:' c. 36. 'expugnare vi:' ubi vide. Favet etiam Celsus, qui addit *impetu.*

13 *Injectum est*] Cum Græcus Interpres habeat ἐνέφυ; ingeniose conjicit Vir Doctissimus Jos. Wasse (in Addendis suis ad Sallustium, p. 398.) in antiquis Codd. scriptum fuisse *innatum est:* quomodo et alibi locutus est Cæsar. *Clark.* Sic c. 41. 'summaque alacritas et cupiditas belli gerendi innata est.' B. Civ. III. 92. 'Animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus.' Verum nihil mutant scripti et Edd. nisi quod in Incerta sit *invectum,* vitiose: *injici* passim adhiberi de animi adfectionibus, notissimum est. Ut hic, ita Justin. III. 5. 'Tantum ardorem militibus injecit.' Nep. Alcib. c. 3. 'Magnus multitudini timor est injectus.' Frontin. II. 4. §. 11. 'suis alacritate et hostibus metu injecto:' et infra VII. 55. Add. Comm. ad Liv. III. 64.

XLVII. 4 *Legatis aliquem ad se mitteret*] Vel abundat vox *legatis,* quam non expressit Græcus; sic enim vertit: τινὰ τῶν ἑαυτοῦ πρὸς ταῦτα παρ' ἑαυτὸν πέμπειν. Vel legendum *ex suis legatum aliquem ad se mitteret:* et hoc malo. *Davis.* cur. sec. Si placet legi *legatum,* malim delere τὸ *aliquem,* quæ vox exsulat a Lovaniensi, et manu prima Dukeriani: et ita responderent his verbis sequentia *Legatum ex suis,* &c. quamquam vel retenta voce *legatis* abesse poterat vox *ali-*

quem; ut monitum jam ad c. 34.

10 *C. Valerium Procillum*] *Marcum* nonnulli putant legendum. Sane c. 5. Scal. et Anonymus *Cajum* habent. Meminit Valerii interpretis Cicero in Epist. ad Attic. Græcus constanter *Μάρκον. Vossius.* Perperam Græcus Interpres hic et infra c. 53. hunc virum *Marci* prænomine insignit, cum supra c. 19. eum recte *Cajum* vocaverat; sed inepte hunc ab illo diversum existimabat. Idem mendum hic videre est in Antiquissimis editt. Rom. et Ven. *Davis.* Meorum nullus habet *Marcum;* sed constanter *Cajum* vel *Gajum* cum Ed. Incerta servant, nisi quod unus et alter prænomen omittat. Ceterum in sequentibus mire turbant Ursini codices, quorum tamen lectio, a nullo meorum confirmata, ipsi melius placebat 'donatus erat, quorum amicitia jam Ariovistus longa consuetudine utebatur et propter fidem et propter l. G. scientiam, et quod,' &c.

14 *Longinqua consuetudine utebatur*] Frustra viri docti hic *longa* emendant pro *longinqua.* Sic Plautus in Milite, 'longinqua vita' dixit. Et Gellius l. et c. ultimo operis sui: 'Sed quoniam longinquis per hyemem noctibus in agro, sicuti dixi, terræ Atticæ commentationes hasce ludere ac facere exorsi sumus: idcirco eas inscripsimus noctium Atticarum.' Plura adducere supervacuum. *Vossius.* Si pluribus opus sit, pleno modio suppeditabit vir summus J. Frid. Gronovius Observ. IV. 11. qui hac in re Ciacconii et Brantii errorem notavit. Observandum etiam est, frustra esse Fr. Hotomannum aliosque, qui ex hoc loco colligunt, linguam Germanicam a Gallica prorsus fuisse diversam, cum ejusdem tantum linguæ erant Dialecti, ut multis probavit Ph. Cluverius Germ. I. 5. Et sane discrepans pronunciatio, verba nova paullatim introducta, multusque inter suos linguæ Germanicæ usus possent facere, ut complures anni transirent, priusquam Gallica commode usus fuerit Ariovistus. *Davis.* Vide etiam Cellarium, et Davis. ad v. 29. 'longinqua obsidione.' 'Temporis longinquitas' B. C. I. 29. in Edd. primis, non vero Mss. est *longa.* Ceterum Ciacconius conjecit rescribendum *multum,* perperam. Non enim Ariovistus 'multum utebatur scientia Gallicæ linguæ,' quod innueret, eum Gallice frequenter locutum esse; et istam ostentare scientiam, sed 'utebatur multa scientia,' i. e. habebat magnam ejus linguæ cognitionem. Offendit forsan Ciacconium *multum* pro magno dici: at vid. N. Heins. ad Ovid. Rem. Amor. 632. v. 11. 'multæ operæ res;' ubi alii *multi operis.*

15 *M. Mettium qui hospitio Ariovisti usus erat*] Sic est: nihil sanctius olim apud Germanos hospitii jure. Cæsar l. VI. 'Hospites violare fas non putant: qui quaque de caussa ad eos venere, ab injuria prohibent, sanctosque habent, iis omnium domus patent, victusque communicatur.' Etiam apud Græcos: Isac. Tzetz. in Lycophron. *Παλαιὸν ἔθος τὸ μὴ τοὺς συμφαγόντας ἀλλήλοις ποτε παρ' ἀλλήλων θνήσκειν, εἰ μή που τοῦτο ἀκουσίως συμβῇ.* Hinc Parius ille iamborum scriptor, (ut Origenes l. II. contra Celsum appellat,) sive Archilochus Lycambæ violatum hospitii jus exprobans, ait: *Ὅρκον δὲ ἐνοσφίσθης μέγαν, ἅλας τε καὶ τράπεζαν.* Sacramentum, inquit, mensa et sale conciliatum. Sal indicium perpetuæ et incorruptæ amicitiæ, unde et בריה המלת pactum salis Hebræi vocant, æternum fœdus. Sic 2. Paral. XIII. 5. יהוה אלהי ישראל זתן ממלכה לרויד על ישראל לעולם לו ולכניו כריתמלח i. *Dominus Deus Israël dedit regnum Davidi super Israëlem in æternum, illi et filiis ejus pactum salis. Vossius.* Pro *usus erat* inveni in Mss. Bongars. Petav. Vossianis, Leidensibus, Scalig. aliis.

que magno numero et Edd. primis ac Vascos. Steph. Gryphii aliisque, item Ciacconii et Brantii libris, *utebatur:* i. e. jus hospitii cum eo exercebat. Celsus simpliciter vocat eum *Ariovisti hospitem.* Verum quum nihil varietatis ex Anglicis Mss. adnotant viri docti, et Metaphrastes habeat *ξένον ποτε γενόμενον,* nihil innovare rursus ausus fui: quamquam alterum malim, mutatum ab Aldo et illis, quibus non placebat repetitio imperfecti *utebatur.* At illam amatam esse a Cæsare, innumeris locis patet: quare etiam restitui jubebat Gruterus.

19 *Conclamavit*] Sic omnes Codd. Mss. et veteres typis excusi. Recentiores enim *verbum simplex* exhibent, quod, ut opinor, compositum non nisi de multitudine clamantium dici arbitrarentur. At perperam. Virgilius Æn. III. 523. ' Italiam primus conclamat Achates :' ubi Servius, ' valde,' inquit, ' aut sæpius clamat.' Vide et Æn. VI. 259. *Davis.* Consentiunt in *τῷ conclamavit* Mss. Brantii et mei omnes præter Vossian. sec. et Duker. recte. Ovid. Met. VI. 690. ' Conclamat virgo.' XIII. 73. ' Conclamat socios,' et alibi. Val. Flacc. III. 259. ' Adtonito conclamat ab agmine Tiphys.' Petron. c. 114. ' hospites conclamans :' et sæpius alii. Hinc forsan non male Mediceus Cod. in Frontino habet II. 4. §. 10. ' conclamare cœpit :' vulgo *clare prædicavit.* Male Scaliger e Carrariensi inculcavit hic *clamavit.*

XLVIII. 5 *Frumento commeatuque, qui*] Vossian. primus caret, *τῷ que,* et pro eo in margine habet *quod. Quod* pro *qui* legitur quoque in Oxoniensi et Leid. primo: quasi fuerit olim *frumenti commeatus quod.* Sed supra jam dixit c. 39. ' Rei frumentariæ commeatusque caussa.' Adi omnino, quæ congessimus III. 7. ' frumenti commeatusque petendi caussa.' VII. 58. ' numerum frumenti commeatusque ' B. Civ. III. 42. 78.

13 *Quos ex omni copia*] *Copia* hic exercitum significat. Sic in Epist. Cn. Pompeii ad M. Marcellum et L. Lentulum Coss. apud Ciceronem ad Attic. Ep. VIII. 17. ' Uti ipse cum omni copia ad nos venerit.' Vide et Sallustium Catil. c. 56. *Davis.* Adde not. ad B. Civ. I. 45. ' Augebatur illis copia.'

17 *Equo deciderant*] Bongars. pr. sec. Petav. Lovan. Vossiani omnes, Oxon. Leid. prim. Egmond. et tres alii cum Ed. Incerta *deciderat;* verissime : *qui* pro *quis* est singularis numeri, quod nescientes librarii, in *quis deciderat,* vel *qui deciderant,* corruperunt. Græcus etiam Metaphrastes hæc habet in numero singulari : passim *qui* et *si qui* pro *quis* apud optimos scriptores, sed crebro corruptum occurrere, sciunt docti ; uti infra VI. 13. ' si qui aut privatus,' et ' si qui ex reliquis excellit dignitate.' B. C. I. 84. ' si qui locus misericordiæ.' II. 24. ' si qui vitare voluerit.' B. Alex. c. 16. ' si qui cessisset.' Sic enim Mss. optimi, et B. Hispan. c. 22. ' si qui transfugerit.' Mss. et Edd. Vett. Apuleii Met. I. p. 3. ' si qui velit dicere :' nam et ibi vulgo *quis* ab Elmenhorstii Edit. usque : p. 8. ' si qui agitarit.' Vide Colv. et Drak. ad Liv. III. 17. §. 7.

Circumsistebant] Ut eos ab incursu hostium tutos et incolumes præstarent. *Davis.*

XLIX. 8 *Hominum numerum* XVI *millia*] Quoad numerum. Hoc cum non intelligerent nonnulli editores, vocem *numerum,* ut superfluam prorsus omisere. Frustra. Gratius Cyneg. vs. 31. ' Et bis vicinos spatium prætendere passus Rete velim :' ubi *protendere* legendum crediderim. Curtius V. 1. 25. ' Spatium XXX et duorum pedum latitudinem amplectitur,' hoc est, quoad latitudinem ; non enim necesse est, ut cum doctissimo viro Joan. Freinshemio *in latitudinem* reponamus. *Davis.* Forsan tamen ex

Pal. primo rescribendum *latitudine;* quod si fiat, hicce locus ad rem nostram minime faciet. Alter itaque succenturiandus est. Suetonius Calig. c. 19. 'Bajarum medium intervallum Puteolanas ad moles trium millium et sexcentorum fere passuum spatium ponte conjunxit.' Sic præstantissimus Codex Memmianus; nam *spatium* prætermittunt editi. *Davis.* cur. sec. Mss. Reg. Eliens. et Vossii *numero.* Utrumque satis Latine. *Clark.* Non necesse erat recurrere ad Ellipsin: nam posset esse adpositio, 'misit numerum, XVI. millia:' ut observavit jam Cl. Perizon. ad Sanct. Min. Addend. p. 735. Sed Mss. mei numero viginti, si forte Oxoniensem excipias, et omnes, quotquot vidi, Edd. usque ad Scaliger. habent *numero,* præter Edd. Rom. Mediol. et Venet. quæ hac voce male carent. Latinæ linguæ Idiotismus est, ut addatur in his vox *numero.* Capite præc. 'Equitum millia erant VI. totidem numero pedites.' c. 5. 'oppida sua omnia numero ad duodecim.' II. 4. V. 5. 'numero mil. IV.' VII. 64. 'Equites, XV. millia numero.' B. Civ. I. 36. 'Naves numero XII.' Vide et ad B. Civ. III. 53. B. Afric. c. 70. 77. et passim. Stat. Theb. VI. 613. 'Tunc septem numero turmas.' Valer. Maxim. V. 1. 1. 'Juvenes numero duum millium et DCCXLIII, expletissimos rerum.' Sic enim Mss. Justin. XXIV. 7. 'Peditum numero LXV. millia.' Sic Ms. Dorvillii: vulgo abest τὸ *numero.* Adde Scheffer. ad J. Obseq. c. 106. 'corvi duo numero.' Cel. Burm. ad Ovid. Art. Am. III. 355. 'Et modo tres jactet numero.' Cort. ad Sallust. B. Jug. c. 93. 'numero quinque.' Neque aliter hunc locum laudat J. F. Gronov. de Pec. Vet. p. 33.

L. 12 *Ut matres familias sortibus ac vaticinationibus declararent*] Quibus ex rebus hanc divinationem colligerent, docet Plutarchus in Cæs. p. 712. Ἔτι δὲ, inquit, μᾶλλον αὐτοὺς (Γερμανοὺς) ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προεθέσπιζον, οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι, πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. Mulieribus autem quam maximam fidem habebant, quod iis inesse sanctum aliquid et providum putarent; unde factum, ut earum nonnullæ inter Deas fuerint numeratæ. Tacitus Hist. IV. 61. 'Vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, et augescente superstitione arbitrentur Deas.' Sic Aurinia, sic Velleda numinum loco positæ, ut docet idem Germ. c. 8. Vide et Schedium de Diis Germ. Syngr. II. 43. Obiter monebo errasse Polyænum, qui Strateg. VIII. 23. § 4. observat, Cæsarem cum Germanis prœlio contendere non ausum, priusquam certior fieret, Ariovistum a vatibus esse prohibitum, quo minus ante Novilunium pugna certaret, quod cum ex hoc loco, tum ex c. 48. falsi arguitur. Præterea Strategematum Scriptor vates, a quibus divinationem accepere Germani, virilis sexus fuisse perperam est arbitratus; dicit enim ὁπότε ἔγνω ΤΟΥΣ παρ' αὐτοῖς μάντεις ΠΡΟΕΙΡΗΚΟΤΑΣ, &c. non modo contra fidem nostri et Plutarchi, ut ex dictis liquet, sed etiam Dionis XXXVIII. p. 90. et Julii Celsi vit. Cæsaris p. 40. *Davis.* Ut Polyænus, ita etiam Frontin. II. 1. § 16. ubi de hoc ritu plura Tennulius.

Matres familias] Mss. *matres familias eorum.* Quod cur omitteretur, nihil erat. *Clark.* Restitui τὸ *eorum* fide omnium Mstorum, excepto Egmondano, et Edd. Veterum. In uno *earum.* Librariorum culpa videtur excidisse ex Ed. Amstelædamensi cum notis Vossii: nam in ea prima non comparet. Præterea edidi *matres familiæ,* ut exhibent iidem Codices præter Oxon. Egm. et Bong.

tert. et Ed. Incerta: quod miror ab Interpretum nemine e suis Mss. esse monitum: quum tamen ita, et *patres familiæ* loqui cum aliis amet Cæsar, ut e Mss. docebimus VI. 19. et jam adtigerunt Vossius ad B. G. VII. 26. et Davisius ad VII. 47. 48. ubi vide: sic etiam vulgo B. Civ. II. 4. 'Matrum familiæ virginum precibus:' et c. 44. 'milites patresque familiæ.' Locuti etiam ita sunt alii veteres, ut Grammatici recte adverterunt. Vide etiam Festum, et omnino J. F. Gronovium ad Livium XXXIV. 2. Apud Valer. Max. V. 2. 1. Mss. Daniel. et Harl. 'mater familiæ:' aut VIII. 1. 12. in Absol. et sic Harl. et Leid. Codd. ibid. in Amb. § 2. Vide etiam Soceri notas ad VII. 3. § 1. Cort. ad Plin. Ep. V. 19. § 2.

14 *Non esse fas, &c.*] *Fas* hic sumitur pro eo quod fieri potest; ut apud Lactantium Div. Inst. II. 1. 'Qui non agnoscunt cultum ejus (Dei) quem prorsus ignorari ab homine fas non est.' Vide et Ovidium Trist. III. 5. 16. E contra *nefas* ab Horatio et Cicerone dicitur de re plane ἀδυνάτῳ. Consule D. Lambinum ad Horatii Od. I. 11. 1. *Davis.*

LI. 1 *Præsidio—relicto, omnes, &c.*] Ms. Reg. et Edit. Rom. *præsidium —reliquit; omnes, &c.* Quæ et verior esse lectio videtur. Quippe et Mss. Vossii habent, *reliquit;* et Ms. Eliensis corrupte, *reliquisse. Clark. Præsidio relicto* videtur primus reposuisse Scaliger e Codice Ursini, atque ita sæpissime loquitur Cæsar. Verum præter recentissimum Bong. tert. meorum nullus hæc agnoscit, sed vel *præsidium reliquit*, ut habent veteres Editi etiam, vel *præsidio reliquit*, ut exaratur in Vossiano primo et secundo ac Leidensi primo. Recte, ni fallor: *Reliquit illud*, quod satis videbatur, *præsidio castris: sic esse alicui præsidio* et similia passim occurrunt. Hoc qui non capiebant, mutarunt in *præsidium*, vel *relicto*. II. 29. 'Impedimentis custodiæ ex suis ac præsidio VI. millia hominum reliquerunt:' ubi etiam vide. V. 9. 'præsidio navibus Q. Atrium præfecit.' V. 11. 'copias præsidio navibus reliquit.' c. 32. 'præsidio inpedimentis legionem reliquit.' VII. 40. 'legatum castris præsidio relinquit.' Adde c. 60. B. Civ. I. 41. II. 39. et sæpius. *Quod* ita adhibet omisso pronomine demonstrativo sæpissime. III. 16. 'navium quod ubique fuerat, coëgerant.' Adde V. 8. VII. 4. 52. et quos laudat Eruditissimus A. V. Staveren ad Nepot. Dion. c. 8.

2 *Omnes alarios*] Alæ ex sociis constabant, ita dictæ, 'quod circum legiones dextra sinistraque tanquam alæ in avium corporibus locabantur,' ut docet Cincius apud Gellium N. Att. XVI. 4. Vide et J. Lipsium Mil. Roman. II. 7. *Davis.*

3 *Quod minus valebat*] Sic rursus innovarunt Veneti vel Aldus. Nam priores Edd. aliæque multæ et Mss. mei octodecim habent *quo.* Recte, subintellecto *eo magis.* Plinius XIX. 6. 'Grandescunt, quo sæpius sarriuntur:' quem locum citat Cel. J. F. Gronov. ad Liv. I. 25. Vel simpliciter ponitur pro *quoniam;* quasi præcessisset *eo.* Eadem confusio B. Civ. I. 58. 'Quo minus exercitatis remigibus utebantur, &c.' sic Mss. meliores vel *qui*, vulgo *quod.* B. Alex. c. 30. 'Non quo id difficile factu putaret.' Mss. et Edd. plerique *quod:* vide etiam c. 35. Confer Cortium ad Sallust. B. Cat. c. 33. 'Non quo sibi tanti sceleris conscius; sed uti respublica quieta foret.' Ubi is fere in Cæsaris Mss. *quo* corruptum est in *quod*: sic VII. 65, &c.

5 *Ut ad speciem*] Legionarii videlicet majorem virtutis opinionem habebant. *Davis.*

8 *Generatim constituerunt*] Eodem modo Xerxes apud Diodorum XI. 14. Ἦσαν δὲ αἱ τριήρεις διατεταγμέναι κατὰ ἔθνος ἑξῆς, ἵνα διὰ τὴν ὁμοφωνίαν καὶ γνῶσιν προθύμως ἀλλήλοις βοηθῶσιν. *Vossius.*

10 *Sedusios*] Miror Ciacconium *Se-*

dunos reponere, quia Plinius eos Alpinos esse populos ait. Ego non video caussam, cur Alpinum militem in exercitu habuerit Ariovistus, vel quomodo habere potuerit. Itaque omnino arbitror *Sedusios* Germanos fuisse. In Orosio tamen et Freculpho constanter est *Edures.* In Ms. nostro Orosio *Eduses.* Quod corruptum arbitror ex *Sedusii.* Nisi quis aliam gentem, quam *Sedusios* conjectaret. Erant olim *Eudoses* in Germania, sed procul ab Ariovisti regno, quippe siti locis quæ nunc Pomerani tenent. Sed nihil hi ad Ariovistum. *Vossius.* Alii volunt *Sebusios:* de his et ceteris hic nominatis vide Comment. Ed. Jungerm.

13 *Milites*] Deest in Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et in Edit. Vet. Rom. &c. *Clark.* Dele *milites,* quam vocem non agnoscunt Bongars. pr. sec. Petav. Lovan. Gottorp. Egmond. et Pal. *Davis.* cur. sec. Deest in Oxon. Voss. tert. et Leid. sec. ac tert. item Dorvilliano, ac Ed. Inc. Ven. et Med. Quia tamen optimi etiam Codices Vossianus pr. et Leid. prim. cum Scaligerano et Andin. servant, ejicere protinus nolui. Durior etiam foret oratio *proficiscentes passis cr. flentes.* Eadem confusio supra c. 40.

Passis crinibus] Frequentissime ita describuntur mulieres in luctu. Consule notas Hotomanni et Brantii ac Doctorum Virorum, in primis Cl. Drakenb. ad Livium XVI. 13. 'Sabinæ mulieres crinibus passis, scissaque veste:' et VII. 43. 'conjugesque crinibus passis obviæ ab urbe veniant:' ubi male plerique Codd. Mss. *sparsis:* uti et infra VII. 48. ad Justin. XXIV. 3. 1. 'spoliata funeribus filiorum, scissa veste et crinibus passis:' et illic vulgo *sparsis,* ac Mss. quod defendi posset et ex Lucano X. 84. 'Tristis adit laceros veluti dispersa capillos.' Sed *sparsi capilli* aliter melius conveniunt furibundæ, ut bene observavit Cl. Drakenburgius. Verum hoc loco Bongg. tres, Petavian. Cujac. Lovaniensis, Vossiani tres, Leid. prim. Egmond. et duo tresve recentiores mei præter aliorum Mstos, ac Edd. Inc. Aldi, Steph. Gryph. et ceteras exhibent *manibus.* Diserte etiam Metaphrastes Græcus τὰς χεῖρας πρὸς τοὺς στρατιώτας ὀρεγόμεναι. Hisce adde II. 13. 'pueri mulieresque e muro passis manibus pacem ab R. petierunt.' VII. 40. 47. 'pectoris fine prominentes passis manibus obtestabantur Romanos:' uti ille locus est scribendus. B. Civ. III. 98. 'passisque palmis projecti ad terram salutem petierunt.' Nec raro 'passa brachia,' 'manus' occurrunt. V. Cl. Burm. ad Ovid. Art. Am. III. 350. 'Ut moveat posito brachia passa mero.' German. in Arat. v. 61. 'Suppliciter pansis ad numina palmis.' Hinc forsan aliquis putet adhibuisse Cæsarem utrumque *passis manibus crinibusque.* Certe sic jungit VII. 48. 'Matres familiæ, quæ paullo ante Romanis de muro manus tendebant' (obtestantes ut sibi parcerent) 'suos obtestari et more Gallico passum capillum ostentare,' &c. At inde patet, eas *manus tetendisse* in rogatione veniæ et pacis; *crines* demisisse *passos* in obtestatione suorum. Nil ergo mutandum.

LII. 3 *Quod eam partem minime firmam hostium esse animadverterat*] Suspectus mihi locus. An igitur Cæsar quod facillimum sibi sumsit? Certe contra morem fortium imperatorum, et quibus aliqua gloriæ cupido. Qualem fuisse Cæsarem nullus negaverit. Tacitus II. Annal. de Germanico: 'Quod arduum, sibi, cætera, legatis permisit.' Et repugnat mox ipse Cæsar; quippe ait, 'Germani a dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant.' Quomodo infirmiore exercitus sui parte Romanos maxime premebant. Ex ingenio quamvis

nullo v. c. adjuvante emendo, 'Quod eam partem maxime firmam hostium esse animadverterat.' Vel si id minus placet, dele vocem *hostium*. *Vossius.* Suspectum habet hunc locum Vossius; quod Cæsaris gloriæ et fortitudini minus consentaneum existimet, eam sibi partem ipsum deligere, qua parte hostes minus essent firmi; ideoque e contrario, *maxime firmam*, scribendum conjicit. Verum non tam id hic agitur, quo in loco ipse versaretur Cæsar; quam qua in parte prœlium primum committendum juberet: quod dubitare, quin ea in parte iniri debeat, qua parte minime firmi sint hostes; non utique fortis est, sed insipientis imperatoris. Porro; quod urget Vir Doctissimus, repugnare ipsum sibi Cæsarem, cum hoc in loco narret, 'se a dextro cornu prœlium commisisse, quod eam partem minime firmam hostium esse animadverterat;' infra autem aiat, 'hostes a dextro cornu vehementer, multitudine suorum, nostram aciem premere;' fefellit minus attentum verborum ambiguitas. Nam in posteriore loco, *dextrum cornu* intelligitur *hostium*; in priore autem, *dextrum cornu* intelligitur *Romanorum*, quod prœlium erat utique cum *sinistro cornu* hostium commissum. *Clark.* His argumentis convicit jam Vossium Cl. Bos Animadvers. ad Cæsar. p. 14.

4 *Animadverterat*] Leidensis primus *animo adv.* Nempe scribendum erat *animum adv.* cum Gronovio ex Membranis Andinis. Vide ad I. 24. 'Postquam id animum advertit.'

7 *Rejectis pilis*] Ἀποῤῥίψαντες. Anonymus Celsi exscriptor: 'Projectis igitur missilibus, res gladiis acta est.' Dion libro XXXVIII. Καὶ οὕτω γε ὁμόσε αὐτοῖς (οἱ Ῥωμαῖοι) ἐχώρησαν, ὥστε σφᾶς μήτε τοῖς κοντοῖς, μήτε τοῖς ξίφεσι τοῖς μακροτέροις χρήσασθαι. ὠθίζοντό τε οὖν, καὶ τοῖς σώμασι τὸ πλεῖον, ἢ τοῖς ὅπλοις ἐμάχοντο: *Itaque congressi sunt* (Romani) *cum illis, ut neque contis neque gladiis uti possent. Igitur barbari jactare sua corpora, trudereque: iisque magis, quam armis uti.* Ubi idem contra quam Cæsar tradit, Romanos adeo propere in Germanos incurrisse, ut spatium illis non darent acies ordinandi. Sed ignoscendum Cæsari, dum famæ suæ gloriam auget. *Voss.*

11 *Phalangas*] Sic recte Petavian. et Bongars. prim. Plerique cum plurimis Edd. *Phalanges, phalangis, phalangem.* At Vossian. prim. Leid. prim. et Oxon. *phalanga*, superscripto —pro *phalangam.* Sed tum ego malim *phalanga.* Vide notata ad Frontin. II. 2. § 1. et infra B. Civ. II. 10.

LIII. 3 *Millia passuum ex eo loco circiter* L] Libris omnibus repugnantibus ita corrigendum arbitror. Primum quoniam hunc numerum vetus Orosii impressus liber prodit. Deinde quia Plutarchus τετρακοσίους σταδίους posuit. Nam cum octo stadia milliarium unum conficiant, sequitur ut quadringenta efficiant milliaria quinquaginta. Neque me movet, quod in vulgatis Plutarchi libris legitur, τριακοσίους. Nam et vetus Interpres *Quadringenta* posuit, et Henr. Stephanus Græcæ linguæ peritissimus, et harum rerum observator diligentissimus, τετρακοσίους in aliis libris legi testatus est. Itaque Beato Rhenano, summo ac singulari viro, assentiri non possum, qui prœlium hoc commissum putat ad ædem Apollinaris, quæ milliare unum Germanicum a Basilea et Rheno distat. Nam paulo superius Cæsar scribit, eo se loco castra habuisse, quo a Sequanis et Æduis commeatus supportaretur. Neque mirum videri oportet, si quinquaginta passuum millia fugientes fecerint: cum Cæsaris exercitus interdum uno die XX, interdum XXV millia confecisse constet; ut V. 47. et VII. 40. Vegetius autem I. 9. scribat, tyrones horis quinque æstivis viginti aut viginti quatuor passuum millia ambulare aut pleno gradu conficere.

Hotoman. Huic Hotomanni notæ adde Ciacconium. Inepte vero Glandorpius τριακοσίους σταδίους exponit per *triginta stadia,* et τετρακοσίους *quadraginta.* Hoc enim designat τεσσαράκοντα, ut hoc loco vertit Interpres Græcus: unde patet, eum in suo exemplari quoque invenisse *quinque.* Verum Jungermannus et hunc emendare conatur reponendo τετταρακόσια. Ceterum Mss. aliorum et mei omnes constanter servant *quinque.* Ciacconii tamen et Hotomanni emendationem præfero; adde Cluver. Germ. Ant. in procem. quamquam alii aliter judicant. Sic *quatuor* et *quadraginta* confunduntur B. Civ. I. 17. et *quinque* et *quinquaginta* c. 23.

5 *Transnatare*] Hoc ex Ursini Codice adripuit Scaliger et seqq. At in nullo meorum adparet. Plerique cum Edd. habent *tranare.* Bong. tert. *transnare,* ut vulgo in Cæsare scribitur passim: *tranatare* Andinæ membranæ, Scalig. Leid. pr. et tert. Ex Anglicis Codicibus variationis nihil enotarunt viri docti. Quid præferam, incertus sum, et parum refert. *Transnaret* et *transnataret* confusa videas etiam apud Hirt. B. Alex. c. 20. et apud Liv. II. 10. &c. ubi vide Cl. Drakenb. nec non apud Valer. Maxim. I. 8. 2.

6 *Petierunt*] Non nego hoc Latinum esse; nam ita et III. 15. et sæpius; sed quæritur, an heic loci a Cæsare adhibitum sit: quippe primum in officina Aldina natum videtur. Nam Mss. Ursini, et omnes mei cum Edd. primis, item Vascos. Gryphii, Stradæ, Stephani, aliisque *repererunt* vel *repp.* exhibent; nisi quod tres recentiores vitiose *reperierunt,* unde forsan illud *petierunt* suam originem hausit. *Reperire* sexcenties pro *acquirere* sumi notum est. Terent. Heaut. I. 1. 60. 'simul rem et gloriam armis belli repperi.' *Invenire* autem et *reperire* juncta, ut hic, vide apud Cl. Burmann. ad Ovid. Metam. I. 6. 55. 'tu non inventa reperta Luctus eras levior.' Non opus itaque est, ut Ill. Heinsii conjecturam admittamus *pepererunt.*

7 *Equites consecuti*] Longe præstare credidit Gruterus, quod præbet Bong. pr. et secundus cum Palat. *equitatu:* quomodo insuper novem mei Codd. et Clarkii cum Edd. primis exhibent: *equitatus* Bong. tert. *equitatum* Lipsii Cod. Lovan. vero, Leidens. prim. Scalig. et Petavianus *equites* servant, nisi quod in Leid. sit *consecuti equites,* ut edidi, et in Petav. eq. *nostri cons. nostri* exsulat ab Egmundano. Forsan scripserat auctor *equite* i. e. equitatu. Vide ad Frontin. II. 3. 17. 'per levem armaturam et equitem:' vulgo erat *equitatum.* Hirt. B. Afric. c. 61. 'frenatus eques:' ut Ursinus bene emendavit. Adde B. Hisp. c. 23. Adi etiam viros doctos ad Livium, et passim.

9 *Quam domo secum adduxerat*] V. c. Scalig. 'quam a domo secum eduxerat.' Anonymus: 'quarum primum domo digrediens eduxerat.' Ut videri possit Cæsar scripsisse, 'quam domo secum eduxerat.' Sed nihil muto, quia proba vulgata lectio. *Vossius.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. *duxerat. Clark.* Soli Voss. sec. et Duker. e meis habent *adduxerat:* plurimi *duxerat* cum Edd. primis. Sed *eduxerat* inveni in Cujaciano, Leidensi primo, Scalig. Vossiano primo, item Beroaldi, Stephani, aliisque editionibus: quarum idcirco auctoritate id reposui, quamvis et rectum sit *duxerat.* Consule viros doctos ad Phædri F. 19. 'dum firmiores posset catulos ducere.' Terent. Hec. III. 3. 4. 'Eduxi me foras.' B. G. IV. 1. 'ex finibus educunt.' Ceterum *a domo* exaratur in Leid. primo, Scalig. Vossianis primo, secundo, et Cujaciano; *ab domo* in Bongars. secundo. Quod itaque ex tam vetustis Codd. amplexus sum:

sæpius ita Livius et alii: 'a conspectu abducere' Front. II. 8. 13. 'a fano tollere,' infra B. Civ. III. 32. Vide J. G. Vossium de Constr. c. 46. Horat. Od. IV. 5. 'dulci distinct a domo.'

11 *Utraque periit*] Mss. Reg. et Vossii, et Edit. Vett. 'utræque perierunt.' *Clark.* *Utræque* etiam meorum longe plurimi, et vetustissimi. Ut Bong. pr. sec. Lov. Leid. pr. Voss. pr. Petav. et alii. Omnes vero cum Carriensi *perierunt:* quæ vera lectio forsan fecit, ut *utraque* in *utræque* abierit. Vide Cl. Burmann. ad Ovidium cum alibi, tum Art. Am. II. 283. 'Utraque laudentur per carmina.' Quamquam omnino ego putem, *utræque* rectum esse, et mutatum tantum a recentioribus librariis, qui nesciebant *utrique* in plurali de duobus dici. Adi omnino Socerum ad Val. Max. VI. 5. 3. Cortium ad Sallust. B. Catil. c. 30. 'Utrique ad urbem Imperatores erant.' Vorstium ad Justin. IX. 7. 'Utrique creduntur.' XLI. 6. 'Magni uterque viri,' inveni in Mss. 2. *utrique.* Gronov. ad Liv. XXXVI. 16. 'utræque manus.' B. Afric. c. 61. 'utrique duces' Cæsar et Scipio. B. Hisp. c. 24. 'Utrorumque copiæ:' uti est in Mss. Passim Cæsar 'utrisque castris' de duobus, et Lucan. IV. 196. 'Utraque latera' Livius, Frontinus, alii. Immo clare Cæsar B. Civ. I. 83. 'utrique in castra discedunt:' et II. 6. 'utræque laborarunt.'

14 *Hostium equitatum persequentem*] Ms. Norvic. exhibet *hostes equitatu persequentem,* cum quo faciunt editt. Rom. Ven. nisi quod illæ *sequentem.* Sed a vulgata lectione stat Græcus interpres. *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. Vett. *hostes equitatu. Clark.* *Hostes equitatu* e meis exhibent Mss. Lovan. et alii quinque: *hostium equitatu* Leid. sec. et Cujac. *hostis equitatum* Bong. pr. sec. Leid. pr. Scalig. Petav. At vero Egmundanus *hostis equitatu.* Optime. Depravationis caussam fuisse liquet, *hostis* in Genitivo sumptum esse, cum esset Accusativus. Interpres Græcus incidit in corruptos jam codices, quos inter etiam Vossian. prim.

18 *E manibus*] Leid. prim. Vossian. prim. *de m.* non quidem male. Sed præfero vulgatum. *Ereptum,* et *restitutum videre* sic junxit Cicero Orat. in Catil. III. 1. 'Ex faucibus fati ereptam, et vobis conservatam ac restitutam videtis.' VII. 47. 'se ex manibus prædantium militum eriperet.'

Videbat] Ex Petav. Bongars. pr. sec. Gottorp. Egmond. Lovan. scribendum *viderat. Davis.* cur. sec. *Viderat* etiam Palat. et tres mei recentiores cum Edd. primis. *Videret* Carrar. et Voss. tert.

20 *De se ter sortibus consultum*] Ille mos Germanorum: et adhuc septimo sæculo post Cæsaris tempora eum viguisse legimus apud Bekam in vita Willebrordi, p. 5. 'Radbodus vero injuriam Dei sui ferociter ulscisci disponens, jugulari jussit unum de collegio Sancti Sacerdotis, per casum sortilegii.' Beka vero hæc ex Alcuino hausit, qui Willebrordi vitam conscripsit, et ait quotidie eum ter sortes jecisse: verba hæc sunt: 'Radbodus nimio furore succensus, in sacerdotem Dei vivi, suorum injurias deorum ulcisci cogitabat: et per diem semper tribus vicibus suo more mittebat sortes, et nunquam damnatorum sors, Deo vero defendente suos, super servum Dei, vel aliquem ex suis, cadere potuit: nec nisi unus tantum ex sociis sorte monstratus, et martyrio coronatus est.' *Vossius.* Græcus Interpres, neque Celsus mentionem faciunt ullam de numero ternario, sed vide Scalig. ac Brouk. ad Tibulli I. 3. 'Ipse sacras pueri sortes ter sustulit.'

23 *M. Mettius repertus*] Extat et nummus averso latere bigas repræsentans, insistente Pallade, vel quod

potius crediderim, Bellona. Circumscriptum est M. Mettius: itaque forte innuitur vi eum hostibus ereptum. Vel, si, ut aliis visum, bigæ Lunæ consecratæ, fortassis obscure indicatur vaticinium Germanarum fœminarum, quæ ut ait Cæsar, dicebant, 'Non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prœlio contendissent.' Sed hæc, ut incerta, mitto. Illud miror Æneam Vicum ignorasse, quis hic Mettius sit. Nisi forte, ejus ætate in excusis Codd. Cæsaris *Titius* erat, uti et Plantinus excudit. *Vossius.* Adde Ursinum ad Familias Romanas.

LIV. 2 *Quos Ubii—insecuti*] Ita restituerunt B. Rhenanus rerum Germ. l. III. et Fr. Hotomannus; quæ quidem emendatio mihi vehementer arridet; Ubios enim proxime Rhenum habitasse constat ex Plinii H. N. IV. 17. et veteres inimicitias cum Suevis exercuisse docet Cæsar B. G. IV. 3. In antiquis tamen editt. et Mss. legitur 'quos ubi qui proxime' (vel proximi) 'Rhenum incolunt perterritos senserunt insecuti,' &c. Quam lectionem quin imperiti Librarii aut Correctores intulerint, nullus dubito. Adservatur in Bibliotheca Collegii Petrensis apud Catabrigienses Q. Curtii scriptum exemplar, quod A. D. 1495. innumeris in locis correxit Raphael de Marcatellis Episcopus Rosensis et Abbas S. Bavonis juxta Gandavum, ut ipse in calce libri testatus est. At sane quam plurimum antiquam lectionem temere mutavit, ut liquet ex ejus vestigiis non penitus erasis. Hoc si contigerit viro tum temporis inter doctos numerato, nemo dubitet, quin idem indoctis Librariis potuerit evenire, præcipue cum de nominibus propriis aut paullo rarioribus ageretur. Sic apud Julium Firmicum de err. prof. Rel. p. 36. legitur; 'Hic (Saturnus) ex Creta fugiens; in Italia a Spartanis absconditur.' Scribe *Sicanis*, qui primi Italiam incoluerunt. Vide Dionysium Halicarnasseum Ant. l. I. p. 8. ed. R. Steph. et Servium ad Virgilii Æn. l. II. Librarios fefellit vox minus nota. Joan. Frid. Gronovius Obs. Eccles. c. 9. reponit Jano Patre. Sed hæc emendatio nimium abit a receptæ lectionis vestigiis; ideo me meæ conjecturæ non pœnitet. *Davis.* 'Quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos insecuti,' &c. Pulchra Rhenani et Hotomanni emendatio: quam et Græcus in suo Codice repperit. Mss. et Editt. Vett. 'Quos ubi,' vel, 'ubi ii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos senserunt; insecuti,' &c. *Clark.* Optime viri docti ex *quos ubi*, pro quo in Ms. Duker. a m. pr. est *q. nisi*, et in Ed. Incerta est *quo nisi*, emendarunt *q. Ubii.* Nomina propria creberrime esse corrupta, constat inter omnes. Sed quod viri docti, quos jam R. Stephanus et Scalig. in suis Edd. secuti sunt, tam audacter ejiciant verbum *senserunt*, in omnibus ac vetustissimis membranis repertum, nescio, an probari debeat. Hotomannus hoc videtur sensisse; nam ille legebat, *quos cum Ubii, &c. perterritos senserunt.* Carrariensis Codex habet *quos ubi cuncti*, alii *ubi ii.* Vide, num olim fuerit *ubi Ubii*, ut harum litterarum repetitio, mendæ fuerit caussa; vel *ut Ubii.* Friburg. Ed. A. 1527. exhibet 'Q. Ubii, q. p. R. i., ubi perterr. senserunt.' Favet Rhenano et Brantio ceterisque Græcus interpres, qui non agnoscit vocem *senserunt.*

3 *Proxime Rhenum*] Ita primi, quod sciam, ediderunt Lipsius et Scaliger. Priores cum Mss. omnibus *proximi*, nisi quod ex meis Gottorp. et Voss. tertius habent *proximum* cum Ed. Incerta. Ill. N. Heinsius in margine sui libri conjecerat 'proximi Rheno.' Ut c. 6. 'proximum Helvetiorum finibus.' II. 12. 'proximi Remis.' III. 11. 'proximi flumini

Rheno.' VI. 35. 'qui sunt proximi Rheno.' B. Afric. c. 56. 'proxime Uzitæ.' Sed vide ibi notas. At rectissimum est *proximi Rhenum.* Solet Cæsar adjectivum hoc, non adverbium, adhibere. Sic III. 6. 'proximus mare Oceanum in Andegavis hiemabat.' VI. 31. 'qui proximi Oceanum fuerant:' ubi vide. Atque ita alii quoque. Livius VIII. 32. 'qui proximi tribunal steterant,' ubi vide Gronovium, et Heins. ac Burmann. ad Ovid. Art. Am. I. 139. ac Gronov. rursus Obs. III. 2. *Incolunt* neutraliter adhibet, suo et optimorum scriptorum more. c. 1. et 5. et II. 35. 'trans Rhenum incolunt.' II. 3. 'cis Rhenum incolunt:' et sexcenties.

DE BELLO GALLICO.

LIB. II.

CAP. I. 8. *Partim qui ut Germanos*] Penultimam vocem reposui ex editione Veneta, et Metaphraste; nec sine ea constat sententia, ut vidit acutissimus vir J. F. Gronovius ad Livii XXIII. 27. *Davis.* Voculam hanc, Librariorum incuria in Mss. omissam, nec a Scaligero aliisque Recentiorum observatam, optime ex Græco et Vett. quibusdam Editt. restituit Davisius. *Clark.*

9 *Versari noluerant*] Ita omnino legendum esse, (non, ut Scaliger et Recentiores omnes, *nollent,*) ostendit tum temporum ratio, (jam enim ante ejecti erant e Gallia Germani,) tum Interpr. Græcus, qui habet, ΠΡΟ΄ΤΕΡΟΝ οὐκ ἠβουλήθησαν; tum Mss. codices, in quibus omnibus unica tantum corrupta literula, legitur, *voluerant. Idem.* Legendum *noluerant,* ut recte Cl. Clarkius: et ita dudum ediderant Gryphius et Ursinus: ex Gallia enim Germani jam erant expulsi. Mssti *voluerant.* Perperam; ita tamen ut indicent, quæ vera sit lectio. *Davis.* cur. sec. Primo *ut* recte docet addi debere Gronovius, sed male capit pro *quamvis, licet,* deceptus scilicet vulgari lectione τοῦ *nollent. Ut* jam habent omnes fere Edd. ante Scaligeranam, item Lovan. et Dukeri Codd. Ursinus primus dixit in suis Mss. illud non videri, qui et sequens *nollent* produxit; cum antea editum esset *noluerant;* quod et flagitat sensus, et Mss. mei ad unum omnes præter Andinum et Scaliger. exhibent, nisi quod unus det *noluerunt.* E meorum nullo enotavi *voluerant:* quamquam perparva in Mss. sit distinctio inter *n* et *u.*

12 *Ab nonnullis etiam, quod in Gallia a potentioribus*] Legendum censet Fr. Hotomannus, *ab nonnullis enim potentioribus.* Quæ quidem conjectura mihi videtur paullo audacior, (omittit enim quatuor voculas, quæ in omnibus Mss. comparent,) nec sane opus est, ad eam confugiamus: nam repetendum ἀπὸ κοινοῦ *sollicitarentur Belgæ,* et omnia evadent clara. *Davis.* et *Clark.*

15 *Imperio nostro consequi*] Corrupte codd. nonnulli *in imperio:* quod frustra Cæsari asserere Hotomannus nititur. *Imperio nostro* tantundem est quam si

dicat, quando imperium nostrum est, vel quando imperium nos habemus. Sic quoque Cæsar locutus I. 18. ‘ Imperio P. R. non modo de regno, sed etiam de ea quam habeat gratia desperare.’ *Vossius.* Fatendum tamen, illud *in* comparere in Bongars. sec. Cuj. Palat. Egm. Gott. Vossianis omnibus, Lovan. duobus Leidd. Duk. Dorvill., et cunctis Edd. Vett. I. 33. ‘ In tanto imperio populi R.’ quare cum Cortio ad Sall. B. Jug. c. 14. ‘ In imperio vestro extorrem patria,’ hoc loco *in imp.* prætuli: non tamen cum eo ubivis id velim intrudi: uti I. 18. ait a se in Mss. repertum esse. In nullo meorum illic est, neque opus esse, aliis exemplis patet, nisi velimus ubique e Mss. novitiis quibusdam præpositionem inculcare. Vossio hic adstipulatur Clarkius, et carent *in* Bong. pr. Scalig. Leidensis pr. et alii. *Imperio* i. e. dum nos ibi imperamus. Vide ad J. Obseq. c. 61. et Cel. Drakenb. ad Livium II. 36. ‘ Ludis mane,’ &c. Adde c. 25. et VIII. 96. ‘ Galliæ defectione.’ B. Civ. II. 30. ‘ militum consiliis.’ Hirt. B. Alex. c. 1. ‘ incendio tuta est Al.’ c. 34. ‘ occupatione belli civilis.’ Nep. Pelop. c. 4. ‘ Leutrica pugna.’ Sic Mss. non *in L.* Uti videre est in notis. Adleverat oræ libri sui N. Heinsius *ea sub imperio n.*

II. 2 *Ineunte æstate*] Sic Mss. Reg. et Vossii, et Editt. Rom. Græcus item, 'ΑΡΧΟΜΕΝΟΥ τοῦ θέρους. Scaliger et Recentiores, inita *æstate:* quod et in Ms. Eliensi reperitur. *Clark.* *Ineunte* legitur quoque in Leid. pr. sec. Voss. pr. Oxon. Andin. et tribus aliis, ac plerisque Edd. Antiquis; sed Ursinus, Faërnus, Hotom. et Brantii Codices, item Bongarsiani tres, Cujac. in quo *hieme* pro *æstate*, Petav. Egmond. et ceteri cum Ed. Incerta præbent *inita:* quod idcirco minime proscribere velim. In fine hujus libri ‘ inita proxima æstate.’ III. 7. ‘ Inita hieme.’ V. 23. ‘ inita secunda vigilia:’ ubi vide tamen. Sed et Hirt. B. Afric. c. 26. ‘ æstate inita.’

5 *Interiorem Galliam*] Lego *ulteriorem Galliam;* uti recte in prioribus editionibus fuerat, quod Scaligerum mutasse miror. Anonymus quoque, ‘ eosque per Q. Pedium legatum suum ulteriorem in Galliam transmittit.’ *Vossius.* Hæc vera est lectio, licet refragetur D. Vossius, ac indignetur Scaligero, antiquissimas editt. secuto; ita enim exhibent non solum Ms. Norv. sed etiam editt. Rom. Ven. Beroald. Et optime quidem; id enim vocatur *interius,* quod ab extremis finibus longe removetur. Cl. Mamertinus Pan. II. 14. 1. ‘ Vos in interiora imperii vestri secesseritis.’ Tacitus Annal. II. 24. ‘ Redemptos ab interioribus (Germanis) reddidere.’ Pomp. Mela I. 2. p. 18. ‘ Interiora, et littora tenent usque ad sinum Persicum.’ Plura sunt ad manum exempla, sed rei notissimæ non immorabor. *Davis.* Omnes mei Codd. et aliorum ac Edd. Vett. habent quoque *interiorem,* præter optimos Codices Oxon. Scalig. et Leid. prim. Quare, licet retinuerim receptam jam lectionem, *ulterior* rectius mihi videtur, ut oppositum *citeriori,* quam alterum, præsertim cum magis amet Cæsar Galliam vocare *ulteriorem,* quam *interiorem.*

10 *Ad eos proficisceretur*] Græcus 'ΩΣ ΤΑΧΙΣΤΑ ἰέναι. Cujusmodi vocabulum aliquod deesse videtur. Recentiores Editt. *ad eos* duodecimo die *proficisceretur.* Quod tamen in plerisque Mss. non reperitur. *Clark.* Gruterus quoque *duod. die* credidit esse spuria, et ex Ursini Msto in textum intrusa, et certe præter Vett. Edd. quæ eas voces ignorant, desunt quoque in Bongars. primo, sec. Petav. Palat. Oxon. Lovan. Duker. Leid. tertio et Dorvill. Uncis itaque eas inclusi; nam ejicere ob aliorum codicum auctoritatem non ausus fui cum

Clarkio. Forsan scripserat Cæsar *primo die* i. e. quam primum; vel ut aliter dicitur *primo quoque die:* quod non intellectum abierit in *XIImo die:* quæ verba celerrimi Cæsaris præcipiti ingenio plane sunt contraria.

11 *Provisa*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *comparata. Clark.* Hanc lectionem a Scaligero ex Ursini et suo Codice adreptam confirmant membranæ Andinæ, Oxonienses et Cujacii. III. 19. 're frumentaria provisa.' IV. 29. 'frumentum provisum.' Ceteri omnes cum olim editis *comparata:* ut I. 37. IV. 17. et passim; quod præferebat hic Gruterus ob seq. *in proviso.* Sed aptius et celeritati convenientius videtur fuisse, Cæsarem modo providisse, quomodo sibi supportaretur frumentum, quam hic in longum iter comparasse. V. I. 23. 40. infra c. 5. III. 17.

III. 1 *Celeriusque omnium opinione*] Nemo dubitare potest, quin hæc bene Latina sint: attamen in nullo codice ita reperio. *Omnium* enim deest in Leid. tert. et Ed. Incerta, ut apud Sallust. B. Jug. c. 85. 'Opinione asperius:' ubi adi Cortium. Cicero ad Famil. Ep. XIV. 23. 'Opinione celerius venturus esse dicitur.' Verum tres Bongarsiani, Petav. Lovan. Scal. Leidens. pr. Voss. prim. Carrar. Egmund. et quinque alii cum editionibus primis exhibent *omni opinione:* quod recipere non hæsitassem, nisi haberemus etiam VI. 30. 'Celeriter contraque omnium opinionem.' VII. 56. 'Contra omnium opinionem.' B. Alex. c. 71. 78. 'Celerius omnium opinione.' *Omnes voluntates* sic forsan dixit pro *omnium mente* V. 53. ubi vide.

3 *Primos civitatis suæ*] Ejeci ultimam voculam auctoritate Bongars. sec. Petav. Lovan. Egm. et septem aliorum ac Edd. Vett. quibus accedunt Ursini et Brantii Codices. V. etiam I. 3.

4 *Qui dicerent*] In optimis membranis deesse verba *qui dicerent* testatur J. Fr. Gronovius ad Senecæ de Benef. VII. 30. Neque a Cæsare esse censet. Eadem mihi in animo stat sententia, cum Cæsarem alibi sic locutum esse sciam. Igitur ille B. G. III. 8. 'communem legationem ad P. Crassum mittunt, si velit suos recipere, obsides sibi remittat.' Similiter etiam scriptor de bello Hispan. c. 19. 'Cæsarem adierunt: Si sibi vitam concederet, sese in sequenti die oppidum esse dedituros.' Nostri tamen libri voces eas retinent. *Davis.* cur. sec. Scilicet absunt hæc verba a membranis Andinis, quibus suffragantur Oxonienses: et certe facile iis carere possemus. Vide I. 17. et 34. et B. Civ. I. 69. ubi plura. Verum cum ceteri Mss. ea retineant, nihil temere mutare velim, præsertim cum et alibi sic loquatur quoque Cæsar. I. 7. 'Legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis, qui dicerent, sibi esse in animo,' &c. B. Civ. II. 36. 'Nuncii præmissi ab rege Juba venerunt, qui illum adesse dicerent.' B. Afr. c. 57. 'missus, qui diceret,' &c. B. Gall. V. 1. 'Legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil,' &c. Eodem modo VI. 9. Scilicet variavit hæc eleganter Cæsar. Omisit enim B. G. II. 7. adde B. Civ. II. 20. Hirt. B. Alex. c. 34. In aliis locis ait, 'quorum hæc fuit oratio,' 'qui ad hunc modum locuti sunt:' et similia. In quibus sine Mstorum consensu innovare aliquid fas non est, quomodo Clar. Cortius ad Sallust. Jug. c. 62. 'Mittuntur legati, qui Jugurtham imperata facturum dicerent,' temere contra omnes Mstos, e textu ejecit *qui dicerent.*

5 *Cum reliquis Belgis*] Ms. Norvic. *cum Belgis reliquis;* editiones antiquissimæ Rom. Ven. Beroald. *cum Belgis reliquisque:* quam lectionem ipse verissimam arbitror: nam Germani, qui cis Rhenum incolebant, sese cum Belgis conjunxerant; illi

autem erant Condrusi, Eburones, Cæræsi, et Pæmani, qui 'uno nomine Germani appellantur,' ut ait noster c. 4. *Davis.* Editiones aliquot Vett. *cum Belgis, reliquisque.* Quam et verissimam esse lectionem arbitratur Davisius; quia non Belgæ solum, sed et Germani conjurarant. Verum cum Rhemi ex Belgis essent ipsi; Belgæque in conjuratione principes et præcipui essent, quibuscum postea tantum se conjunxerant Germani; librique Mss. habeant, *cum Belgis reliquis,* eademque locutio reliquos *omnes Belgas* in eadem hac oratione jam proxime sequatur: utique istam lectionem omnino retinendam existimavi. *Clark. Reliquisque* est etiam in Recentiore Codice Palatino. Ceteri Mss. et Edd. Vett. *Belgis reliquis,* ut edidi.

6 *Neque contra P. R. omnino conjurasse*] Penultimam vocem nesciunt Msti; quæ proinde delenda est. *Davis.* cur. sec. Deest quoque Carrar. et meis plerisque: sed quia reperi in Leidensi primo; et agnoscunt hanc vocem excerpta Codd. Andin. Oxon. et Scalig., Davisium sequi non potui; licet ea quoque careant Editiones Aldina priores.

10 *Cis Rhenum incolunt*] Cellarius ex Græco Interprete et Edd. quibusdam reposuit, et, ut judicat, emendavit, *Ripas Rheni inc.* Ea etiam lectio recepta est ab Aldo et Vascosano, quos secuti sunt quidem Stephanus, Gryph. Ed. post. et Strada, habetque, quod sciam, solus Codex Oxoniensis. Ceteri omnes cum Editionibus vetustioribus *cis Rhenum;* quod Græcus interpretatus est, πρὸς ὄχθαις τοῦ Ῥήνου, nisi in corruptum inciderit codicem. Passim Cæsar, Livius et alii *incolere* absolute sumunt. Vide ad præced. libri c. 54. et h. loco commentarios Ciacconii, Hotomanni, et Brantii, et infra ad IV. 1. 'Incolendi caussa.'

IV. 6. *Teutonos Cimbrosque*] Ursinus *Teutones* emendat. alii *Teutonos.* Utrumque probum. Sic Cæsar dixit hoc libro: 'ipsi erant ex Cimbris, Teutonisque procreati.' Anonymus habet, *Cimbros et Theutones.* Quemadmodum *Santones,* et *Santoni* dicitur. Unde et frustra Glareanus pro *Santonis* emendat *Santonibus* de bello Gall. l. III. Lucan. 'Gaudetque amoto Santonus hoste.' Et Schottus Observat. Histor. III. 29. ait se in Ms. reperisse *Atrebatis,* pro *Atrebatibus. Vossius.* Ursinus non *Teutones,* sed *Teutonos* legi voluit. Atque ita exhibent Mss. mei tantum non omnes; in quibus Bongarsiani, Vossiani, Lovan. Leid. prim. Egm. Scalig. &c. ac Edd. primæ, item Vascos. Steph. Scalig. aliorumque. Neque aliter in Ms. invenit Scottus, quem vide ad Aurel. Victor. c. 67. atque ita in Fastis et Inscriptionibus, nec non Mss. et Edd. Flori, Valerii Maximi, Frontini, Obsequentis aliorumque *Teutoni* vocantur. 'Cimbrorum Teutonumque' tamen est VII. 77. Vide Duk. ad Flor. III. 37. De *Santonis* vide ad I. 2.

10 *Rhemi dicebant*] De prioris vocis Orthographia lis est inter eruditos; sunt enim, qui adspirationem tollendam esse censent, quia Gallicæ est originis. Utro modo scribamus, parum quidem interest, nec de hujusmodi rebus vitilitigarem. Observabo duntaxat rationem Ch. Cellarii, quam profert Orthog. p. 56. firmam non videri; licet enim verbum sit Celticum, non necesse est, ut adspirationem rejiciamus, quæ in aliis verbis omnino Gallicis locum obtinet. Sic *Rhedones* memorantur B. G. II. 34. et alibi. Sic *Rheda* nostro, Horatio, et aliis. Gallicam originem testatur Quintilianus Inst. Orat. I. 5. 'Plurima Gallica valuerunt, ut Rheda ac petoritum;' et postea '*Rheda,* Gallicum puta vocabulum.' *Davis.* At in exemplis, quæ adfert Davisius, eadem est incertitudo, et Mss. sæpe efferunt sine adspiratione. *Remi* certe semper

Mss. Cæsaris.

16 *Lecta millia* LX] Non male: sed contra Mss. Nam in Codicibus aliorum et meis tantum non omnibus et Edd. ante Aldum exaratur *electa;* V. ad Frontin. I. 2. 1. et *millia* non comparet in Bongars. pr. sec. Petav. Lovan. Egmund. et aliis quinque, neque in Ed. Incerta, et intelligitur satis e præcedentibus. Nullus est locus, in quo non variant Mss. et Editi in vocibus *lectus* et *electus:* quare secure consensum Codicum hic sequi possumus.

17 *Suos esse finitimos; latissimos, &c.*] Testatur Brantius editionem Beroald. habere *suos esse finitimos,* fines *latissimos,* &c. quod etiam de Ms. Carrar. et impresso Flor. docet J. M. Brutus. *Davis.* Idem testatur de suo Codice Ursinus, et de Regio Clarkius. Inveni quoque ego in Vossianis pr. et sec. Leid. pr. et sec. Palat. Duker. Dorvill. Petav. a m. sec. et Edd. Rom. Mediol. Ven. At contra etiam *latissimos* non comparet in Bongars. pr. nisi a m. sec. quare nihil ad huc determino. 'Lati agri,' 'campi,' 'arva' apud auctores passim. 'Latos et fertiles,' ut hic, jungit Cicero Orat. in Verr. III. 51. ut quidem legit Gronovius ad Livium XXIII. 46. At Gruterus ibi Græviusque præferunt *lætos,* sollemni scilicet variatione: 'copiosissimos agros et latos fines' jungit Hirtius VIII. 2.

22 *Galbam*] *Adrum* Dio nominat, forsan prænomen hoc, illud cognomentum est. Ait Ciacconius Galbam esse Romanam familiam. Atqui disertim Gallicum nomen esse ait Suetonius. Et nos hodie retinemus, dum pinguem *een kalf* vocamus. Sed hoc aliis notatum. *Vossius.*

26 *Longissimeque absint*] Non patior hanc lectionem, quamvis a viris doctis tramissam. Omnino vel alieno hæc loco leguntur, vel omissum aliquid est, *a cultu* aut *omni humanitate,* ut supra locutus Cæsar. Itaque malim legere *longissimeque ab omni cultu absint.* Sane Anonymus Celsi, et plerumque Cæsaris etiam, si non verborum, at certe mentis exscriptor, tantum habet, 'Nervios omnium ferocissimos.' Nec temere omisisset *longissime eos abesse.* Nam quod Græcus transtulit ἐσχάτους τῶν Βελγῶν, nihil me movet, et manifeste falsum est. An ergo Nerviis minus remoti Menapii, et qui his adjacent? Quare, si quid judico, legendum ut dixi; vel expungenda verba *longissimeque absint,* vel denique transferenda in eum locum, ubi ait, 'Pæmanos qui uno nomine Germani appellantur,' ubi subderem *longissimeque absunt. Vossius.* Putarim hic vocibus longum solummodo intervallum denotari; non autem Nervios a Rhemis omnium Belgarum esse remotissimos; adeo ut Vossii medicina nihil sit opus. Sarta itaque tecta maneat lectio vulgata. *Davis.* Sic apud Apuleium Metam. x. p. 212. mulier marito suadet 'ad *longissime* dissitas destinare villulas.' Lampridius in Heliogabalo c. 23. 'In *longissimis* a mari locis omnia marina semper exhibuit.' Amm. Marcellinus XX. 6. 'Propugnatores viso hoste *longissime,*' &c. Et XXXI. 5. 'Castraque a Fritigerno locavere *longissime.*' In his exemplis non omnium remotissima, sed *valde remota* denotantur. *Idem,* cur. sec.

27 *Morinos —— totidem*] In vetustissimis editt. Rom. et Ven. hic locus ita legitur; 'Morinos XV. millia, Menapios VII. millia, Velocasses et Veromanduos totidem, Caletes, vel Caletos, X. millia.' Sic et aliæ antiquitus impressæ; num vero rectius, nescio. *Davis.*

Menapios IX. *millia*] Anonymus II. p. 43. *VII.* habet, et Græcus ἑπτακισχιλίους. Sed relinquo vulgatam. *Vossius. VII.* plerique Mss. et Edd. Vett.

29 *Aduaticos* XXIX. *milia*] Anonymus XIX. *millia.* Oros. *Atuatici* X. *et*

VIII. *millia,* sed in v. c. est *septem* pro octo: in Ms. alio XVIII. quod probum secundum Orosii supputationem. Græcus habet μυρίους καὶ ἐννακισχιλίους. Etiam Freculphus XVIII. millia: itaque emenda hic quoque XIX. Orosius in universum ait fuisse *ducenta octoginta duo millia:* nam ita ex v. c. apud eum legendum est: in vulgatis est male LXXII. Cætera quod attinet, congruunt Cæsar et Orosius, nam demtis XV. Atrebatum millibus, quæ Orosius omisit, et præterea positis XIX. milibus, pro XXIX. quæ ab Atuaticis missa, idem ac Orosianus numerus efficietur, videlicet ducenta LXXXII. millia, præterquam, quod uno millenario Cæsaris numerus major, nam in Orosio XVIII. Aduatici est, in Cæsare idem scribere non ausim, propter auctoritatem Græci, Anonymi, et Ms. codicis, qui omnes refragantur. Notandus autem hic error Orosii, qui ait omnes hos populos ex sylva in Cæsarem erupisse, ejusque exercitum propemodum delevisse: quod a Nerviis factum ipse infra Cæsar ostendit. Anonymus vero in hoc numero Velocasses et Veromanduos omittit. *Idem.* In Julio Celso l. II. p. 42. scribitur 'Catuanos decem novem millia;' lege *Aduaticos* vel *Atuaticos,* quod mendum a Grævio sublatum non esse miror. Sic in vett. editt. Cæsaris legitur *Catuatos,* sed ex Orosio Hotomannus recte emendavit. *Davis. Morinos,* XXV. *millia: Menapios,* IX. *millia: Caletes,* X. *millia: Velocasses et Veromanduos, totidem: Atuaticos,* XXIX. Vett. quædam Editt. exhibent: *Morinos,* XV. *millia; Menapios,* VII. *millia;* (sic et Græc. Interp. et Mss. Reg. et Vossii:) *Velocasses et Veromanduos, totidem: Caletes,* X. *millia; Atuaticos,* XXIX. *millia;* (Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Interpr. Gr. XIX. *millia.*) Utra verior sit lectio, non constat. *Clark.* Numeris hisce inmorari, meque lectoremque fatigare non lubuit. Dixisse solummodo sufficiat, in meis quoque Codicibus eandem esse confusionem, quam viri docti, qui in Jungermanni Editione recensentur, ac in mea, repererunt, nec tamen rite conciliare potuerunt. *Aduaticis* tamen solum dedi XIX. *milia,* ut recte legi voluerunt Brantius et Vossius; non XXIX. nam Mss. mei tantum non omnes habent *decem et novem,* seu *novendecim* XIX.; nisi quod Bong. sec. Voss. sec. et Duker. habeant *decem et octo.* Immo omnes Editiones priscæ, item Vascos. Aldi, Steph. Gryphii post. XIX. exhibent. Ceterum *Aduatucos* rescripsi e Codice Cujaciano, sive ut alibi, *Atuatucos.* Vide notata a viris doctis et Schotto Observ. III. 19. et infra c. 16. v. 27. per *d* malo: quia hinc nata est corruptio *ad Vaticam* VI. 32. et apud Antoninum in Itiner. *Aduaca.* Vide p. 378. Ed. Wessel. *Aduaticos* pro *Catuacos* emendavit etiam Petrus Divæus de Galliæ Belg. Antiq. I. p. 28. Antv. 1566.

v. 1 *Liberaliterque oratione prosecutus*] Benigne eos allocutus. Sic B. G. IV. 18. 'Quibus (Sicambris) pacem et amicitiam petentibus liberaliter respondit.' Sic cum alibi, tum B. G. III. 104. *Davis.* B. G. IV. 19. et B. Alex. c. 71. 'liberaliter pollicitus.'

5 *Quanto opere*] Sic rescripsi rursus auctoritate Bongarsiani primi, Vossiani primi, Leidensis primi, Lovan. Egmundani, et aliorum trium cum Ed. Incerta. V. ad c. 13. et c. 38. 'magno opere,' ut paullo ante hic etiam ex Voss. primo reposui.

Reip. communisque salutis intersit] Pro *reip.* in Vossiani primi margine scriptum est manu antiqua *Rei popularis. Salutis* non agnoscunt Bongars. prim. nec Petavian. sed in margine Bong. inepte additum est Reip. *privatæ.* Forsan per *Reip.* intellexit Romanam, per *commune* innuit Remorum statum. Vide nos ad

Frontin. III. 2. 6. 'rebus ad commune pertinentibus.' Ovid. Metam. XII. 7. 'Gentisque simul commune Pelasgæ.' Lucan. II. 390. 'In commune bonus.' Infra VII. 2. 'Communis salutis caussa.' Oxon. Codex non habet *salutis.* Sed nil temere muta. B. Civ. I. 34. 'Interesse Reip. et communis salutis.'

6 *Manus hostium distineri*] Eorum copias in partes diversas trahi. '*Dis* enim separantis est,' ut recte Servius ad Virgilii Æn. XI. 381. Lucretius l. v. 'Et mare quod late terrarum distinet oras;' hoc est, a se invicem dividit. Male igitur nonnullæ Cæsaris editiones habent *detineri. Davis.* Vide ad Lucan. IV. 675. Tennul. ad Frontin. I. 3. 5. et hic Brantium. III. 11. 'Qui eam manum distinendam curet.' VII. 37. 'Victoriam distinere.' ubi vide quoque. c. 51. 'Manus distinendæ caussa.' c. 59. 'legiones flumen distinebat.' c. 84. 'Romanorum manus tantis munitionibus distinetur.' B. Civ. III. 44. 'Cæsaris copias, quam maxime posset, distineri.' Adde Hirt. B. Alex. c. 17. B. Afric. c. 55. 'distentus triplici bello.' Adi etiam ad B. Civ. II. 17.

11 *In unum locum coactas*] Addidi vocem *locum,* quam vulgo nunc non agnoscunt, sine dubio typographi tantum culpa primum omissam in Ed. Amstel. A. 1697. Nam habent eam Mss. omnes et Edd. ea priores: atque ita plene loqui amat Cæsar. I. 34. 'exercitum in unum locum contrahere. III. 16. 'in unum locum coëgerant.' VI. 10. et VII. 9. 'unum in locum copias cogere.' B. Civ. III. 73. 'coactoque unum in locum exercitu:' 'conferre in unum locum' VI. 17. Aliter scio Latinissime dici *in unum cogi.* Sed non agitur, quid magis minusve eleganter scriptum sit, sed quid scripserit Cæsar.

Ad se venire vidit] Non temere vocem *vidit* omisere viri docti. Admonere tamen volui et in antiquissimis membranis eam ab Schotto repertam, et apud Flodoardum legi, Histor. Eccles. Rhem. I. 11. Ubi hæc verba Cæsaris exscribit. Ait quoque Schottus vocem *abesse,* quæ statim sequitur, in membb. desiderari. *Vossius.* Monuit Ciacconius, non esse *vidit* in aliis codicibus; et Brutus id testatur de Carrar. neque habent Edd. Vascos. Steph. Stradæ, et aliæ. Verum Mss. quos ego vidi, et Gruterus ad Ed. Gryphianam A. 1538. contulit, ad unum omnes et Edd. veteriores *vidit* servarunt; nec video, cur temere ex uno alteroque Codice deleri debeat. 'Copias Belgarum ad se venire *vidit*' nunciis litterisque Labieni (V. c. I.) aliisque rebus, quas animadvertebat; eas vero non longe abesse, *cognovit* ab exploratoribus et Remis: de similibus vide supra ad I. 43.

13 *Flumen Axonam*] Anonymus *Maronem,* lege *Matronam.* Videtur ignorantia peccasse, quia uterque amnis Rhemos attingit. Sed Axonam hic recte scribi situs locorum evincit. *Vossius.*

16 *Post ea quæ erant —— reddebat*] Ita in recentioribus editt. legitur ex conjectura P. Ciacconii; Mss. vero et impressi veteres exhibent *post eum quæ erant,* quæ sane lectio potest retineri, si pronomen ad *exercitum* referas, ut fecit Metaphrastes. *Davis.* Ita Scaliger et Recentiores, ex conjectura Ciacconii. Mss. autem *post* eum *quæ essent.* Quod ideo mutavit Ciacconius; quia, vox *eum* quo referretur, non intelligeret. Vidit Davisius veram esse illam, quam haberent Mss. lectionem. Sed vocem *eum* minus recte ad *exercitum* refert: cum Cæsar multo elegantius intelligatur. Quomodo et id, quod proxime sequitur, *ad eum,* intelligitur utique ad Cæsarem. *Clark. Eum* et *essent* consensu Mstorum et Edd. Vett. reposui: *erant* tamen video jam in Ed. R. Steph. *eam* in Plantin.

18 *Posset*] Scalig. Leidens. prim. et

sec. Vossian. prim. Duker. et Ed. R. Stephani *possent*. Quod placet. Celsus *venturis commeatibus*. Passim Cæsar cum reliquis scriptoribus *commeatus* numero plurali adhibet. III. 3. 'Neque commeatus subportari, interclusis itineribus, possent:' ut ibi constanter est in Mss. VIII. 30. 37. 'Commeatus complures intercipiebat.' B. Civ. I. 36. 'Reliquas merces commeatusque.' B. Alex. c. 25. 'Insidiabantur nostris commeatibus.' B. Afric. c. 8. 'Auxilia, commeatus, frumentum mittenda curarent.'

21 *Relinquit*] Sic Ms. Norv. In editis *reliquit*. *Davis*. *Relinquit* plerique etiam mei.

In altitudinem] Sic quidem cum Edd. mediæ ætatis vulgo edunt; nec quisquam de alia lectione admonet. At vero ita in meorum Codicum nullo reperitur. Omnes Gruteriani, meique exhibent *altitudine*, neque aliter Edd. primæ, quotquot vidi, item nuperæ Amstel. et Lugdunensis. Et hoc Latinum esse, nemo sanus negaverit. Sed I. 8. 'Murum in altitudinem pedum sedecim, fossamque perducit,' quomodo ibi constanter habent Mss. præter Vossianum secundum. VII. 8. 'discussa nive VI. in altitudinem pedum.' Ibi tres Mss. 'altitudine.' c. 73. 'tres in altitudinem pedes fodiebantur scrobes:' ubi eadem varietas. II. 29. 'aditus in latitudinem;' sed et ibi Mss. variant: alibi 'in circuitu;' de quo vide ad V. 42. sed Accusativum *in altitudinem* et *longitudinem* præfero. 'In latitudinem patere' I. 2. II. 7. 8. ut bene scripti et Editi, paucissimis exceptis. III. 13. 'ex pedalibus in latitudinem trabibus.' V. 14. et sæpissime. At VII. 46. Mss. plurimi cum vulgatis 'in longitudine VI. pedum murum præduxerant.'

22 *Munire jubet*] Bongars. primus *muniri;* ut volunt quidam semper legi, si non addatur Accusativus personæ. Sed ille satis subintelligitur. Vide me ad Lucan. X. 347. et Frontin. II. 5. 46. III. 15. 6. 'frumentum in forum comportare jussit.' Liv. XII. 3. 'ligna projicere jubent:' et sæpissime. Cicero Catil. III. 8. 'Iidemque jusserunt, simulacrum Jovis facere majus.' Variatur in his crebro: sic idem Bongars. pr. V. 11. 'Revocari atque desistere jubet,' habet *revocare*. Immo omnes fere Mss. c. 33. 'jusserunt pronunciare.' ac B. Civ. II. 25. 'pronunciare onerariis jubet.' VII. 47. 'Receptui canere jussit.' Leid. pr.

VI. 1 *Ab ipsis c.*] Mss. *ab* his *castris*. Quod et melius convenit. Græc. Ἀπὸ ΤΟΥΤΟΥ, &c. *Clark*. Mei omnes quoque *his*, excepto Leid. primo. *His*, *hiis*, *iis* etiam Vett. Edd. Posset fuisse *istis*. Ab Aldo profectum est *ipsis*. Sed hæc leviora sunt.

4 *Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est*] Sunt, quos ea verba offendant: ego quamvis nihil hic improbem, volui tamen indicare Flodoardi locum, qui I. 11. ita hæc citat, 'Gallorum atque Belgarum oppugnatio hæc: ubi circumjecta multitudine,' &c. *Vossius*. Mss. Reg. Eliens. et Vossii; 'oppugnatio est hæc. Ubi,' &c. Quo modo si scribatur, delenda erit vox *eadem*, quæ proxime præcessit: ut defuisse quidem in hoc loco, a Flodoardo citato, indicat Vossius. Nec tamen quicquam mutandum. *Clark*. In nullo Ms. est *hi*. *Eo* est in Andinis. *At* Pet. Cujac. Leid. prim. Bong. tert. Scalig. *ac* Bong. prim. Duker. Voss. sec. *Hic* Gott. Voss. tert. *hec* vel *hæc* Bong. sec. Voss. prim. Egmund. Lovan. cum quinque aliis et Ed. Incerta. Quod idcirco interim reposui, donec quid certius proferatur. Neque video, necesse esse, ut *eadem* deleatur, licet exsulet plane a Vossiano primo, quod egregie Clarkii confirmaret conjecturam. Sensus est: Obpugnatio, quæ Gallis atque Belgis est communis, est hæc. B. Civ.

I. 78. 'Genus erat hoc pugnæ,' &c. Quamquam, ut verum fatear, cum Grutero potius suspicer, turbatricem voculam *hæc*, seu *hi*, esse subdititiam, ac delendam. *Hic idem* jungitur tamen alibi. B. Civ. I. 13. 'Qui hunc eumdem ordinem duxerat.' B. Civ. I. 74. et III. 102. 'Idem hoc fit,' &c. III. 66. 'Eadem hæc occupaverat.' B. Alex. c. 28. 'Eadem hæc accidisse.' Lucan. v. 257. 'Hæc eadem est hodie.' Vide tamen, quæ de eo versu illic notavi.

7 *Portis succedunt, murumque subruunt*] Adeo vetus prava lectio *portas succendunt* est, ut etiam Anonymum Celsi exscriptorem deceperit: ait enim II. p. 44. 'Denique jam murum subrui, jam portas incendi,' &c. At ridiculus nimium Hotomannus, cum adeo anxie se fatigat, quid sit *murum subruere*. Nec putat locum id in subita oppugnatione habere. Ego contra statuo, et ipse sua verba Cæsar explicat, cum ait *portis succedunt*: nam facilius avellitur lapis, ubi terminatur murus, quam aliis partibus ubi compages tota firmitudinem habet, et ubi lapis alter alterum claudit. Itaque illud *subeunt murum*, quod reponit Hotomannus, etiam indignum puto, quod vel in mentem Cæsaris veniret. *Vossius.* *Succedunt* in suo Codice legit quoque Interpres. Vertit enim τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἐπιβάντες. In Ed. Incerta est *portes succedunt*, vitiose. Basil. Vascos. et post Aldum editores omnes vulgarem receperunt lectionem. At nemo adhucdum Interpretum id in Msto codice invenit. Msti constantissime tum aliorum et Scotti Observ. III. 19. tum mei, numero viginti, ac principes Edd. præferunt *portas succendunt*. Idque contra Ursinum, qui multis exemplis, quibus infinita addi possent, *portis succedere* probavit, revocandum censebat Gruterus. Mi i tamen secus videtur, sed omnino retinendum judico *portas*: quod non intelligentes librarii *succedunt* mutarunt in *succendunt*; eo magis, quod in Vett. libris *n* soleat in hisce addi; ut *thensaurus*, *formonsus*, *&c.* adi Pier. ad Virgil. Ecl. II. 1. et alios plures. II. 20. *Sontiates* Mss. pro *Sotiates*. IV. 19. *frumentis succensis* Mss. plerique pro *succisis*. *Rescinderant* pro *resciderant* sæpe: et VII. 58. *Cingentorix* sæpe pro *Cingetorix*, *Orgentorix*, pro *Orgetorix*, *Vercingentorix* pro *Vercingetorix*. *Adrumentum* pro *Adrumetum* B. Civ. II. 23. B. Afr. c. 3. &c. *Chersonensus* pro *Chersonesus* B. Alex. c. 10. *tricensimus*, *&c.* pro *tricesimus*: adi Ursin. ad B. Afric. c. 97. *Agendicum* et *Agedincum* pro *Agedicum*, VI. in f. et alibi. Adde notata ad B. Civ. II. 9. *Succedere* autem tam Accusativo, quam Dativo jungi docuit jam olim Servius ad Virgil. Ecl. v. 6. exemplo Sallustii, 'cum murum hostium successisset.' Consule insuper J. F. Gronov. ad Livii XXXI. 45. 'Tam prompte succedentium muros;' et quos laudat Cel. Burm. ad Calpurnii Declam. XXIX. 'Pecora jugum succedunt,' et ad Gratii Cyneg. vs. 165. 'Succedere Tigrim.' Tacit. Ann. II. 20. 'Ut, si murum succederent:' ubi male tentant reponere *muro*. Silius x. 596. 'Ut hostis Nequicquam armatos ausit succedere muros.' Apulei. Met. v. p. 162. Ed. Egm. 'Tectum et larem nostrum succedite.' Avienus in Arat. p. 89. Ed. Grot. 'Tectaque justa virum passim succederet:' et in Orbis descr. 916. 'Succedunt flumen Araxis.' Immo Mss. B. Civ. II. 24. 'Itinere, quod mare succedit.' Hinc corrigendus etiam Mart. Capella init. lib. II. 'Succedit plaustra Bootes.' Inepte vulgo editur *succendit*. Sæpius alibi *succedo*, *succido*, *succendo*, *accedo*, *accendo* sunt permutata. Vide me ad Obseq. c. 116. et Lucan. VII. 607. Ceterum 'testudine succedere,' ut hic, jungit Tacitus Hist. III. 27. 'Elatis super capita scutis, densa testudine succe-

dunt.' *Succedere* autem et *subruere* Sallust. Jug. B. c. 57. 'Alii succedere, ac murum modo subfodere, modo scalis aggredi:' ubi vide Cortium.

8 *Nam tanta—conjiciebant, ut—esset*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. 'Nam, *cum* tanta—conjicerent: —erat:' quod perinde est: dein iidem Codd. *unum nuncium. Clark.* Perinde cum sit, revocavi ego eam lectionem, quam video, in Mss. extare. Omnes enim mei et Edd. optimæ habent *quum conjicerent, erat,* præter Oxon. et Leid. prim. in quibus *namque* quod non displicet. Vide etiam Hotom. Brantii et Bruti varias Lectiones.

12 *Præerat, unus, &c. nuncios ad eum mittit*] Ciacconii conjectura est *præerat,* quam confirmant Oxon. et Egmund. Ceteri Mss. omnes et Edd. priores, item Aldi, Vascos. Gryphii post. Steph. *præfuerat*: dein omnium etiam, Clarkii, meique Codd. et Edd. primæ usque ad Aldum *unum nuncium,* quod quid sit, capere non possum. Gruterus putabat *præf. esse* scriptum pro *præfectus erat,* et *nuncium* e Glossa esse additum, sed quid tum fiet voce *unum.* An fuit 'inter suos, qui eum (pro *tum*) oppido præfecerant, unum ex iis, &c. venerant, ad eum mittit?' vel 'quem tum?' Prius magis ad Mstorum accedit lectionem. *Mittit* elegantius dici subaudito *nuncio* vel *nunciis:* nam plures fuisse patet e c. seq. vidimus ad I. 34.

14 *Nisi subsidium sibi mittatur*] Iidem Codices *submittatur. Clark.* Simplex verbum legitur in Leid. primo, Scalig. et Oxon. ut cap. seq. 'subsidio oppidanis mittit.' V. 15. 'Missis subsidio cohortibus.' Ceteri tum Ursini et Brantii, tum mei et Edd. primæ *submittatur.* Quod idcirco restitui. Adi Davis. ad B. G. VII. 85. II. 25. 'Subsidium quod submitti posset.' IV. 26. 'iis subsidia submittebat.' l. v. inf. 'submittit cohortes equitibus subsidio.' B. Civ. I. 43. 'submissis subsidiis.' c. 45. 'subsidia a lateribus submitti.' III. 64. 'cohortes subsidio submisit.' Forsan *sibi* hic quoque delendum est, per se satis subintelligendum: *sese* etiam rescripsi pro *se,* auctoribus cunctis Mss. et Edd. plerisque.

VII. 6 *Decessit*] In editis *discessit.* Nos autem sequimur conjecturam J. F. Gronovii, quem vide ad Livii IV. 3. *Davis.* Davisius, ex conjectura Gronovii, scribit *decessit.* Quæ Lectio et in Vossii Ms. reperitur. *Clark.* At refragatur Gronovio et Davisio Cl. Cortius ad Sallust. B. Jug. c. 41. ubi ille et Cl. Wassius docent, Mstos constanter retinere *formido mentibus discessit.* Et certe hic quoque Mss. omnes servant *discessit;* nisi quod in recentissimo Voss. tertio exaretur *descessit.* Verum cum hæ præpositiones perpetuo in compositis confundantur, mihi magis placet *decessit.* Idem Sallust. Jug. c. 88. 'Postquam invidia decesserat.' Quomodo Mss. illic habere docet Cortius. Curt. VIII. 1. 'postquam ira mente decesserat.' Adde Cel. Burm. ad Quinctil. Declam. VI. 6. 'postquam mei cura discesserat:' et quæ nos adduximus ad Lucan. IV. 284. 'Recessit ira Velleio' II. 62. sed et illic Cl. Burm. conjecit *decessit.* Nihil ego adhucdum definio: quare auctoritate Mstorum motus *discessit,* quod temere nimis e Gronovii conjectura ejecerat Davisius, reposui. Plura exempla pro *decedere* adfert Celeb. Drakenburgius, ut nuper deprehendi ad Livii locum indicatum; ubi vulgo et in Mss., *hæ sollicitudines discessere.* Adde Cort. ad Plin. Ep. VI. 20.

8 *Quo adire poterant*] Ut VII. 14. 'Vicos atque ædificia incendi oportere hoc spatio quoquo versus, quo adire poterant.' Edd. Rom. Med. Ven. *quæ.* Lovan. Carr. et 6. alii *quot.* At Bongars. prim. sec. Vossian. prim. Petav. Egmund. Leid. tert. et Ed. Incerta *quos.* Recte, ni fallor. *Adire*

locum passim occurrit. Vide ad Frontin. III. 9. § 3. 'Castellum, quod una semita adibatur.' Fraudi fuit librariis, quod masculinum genus junxerit propiori neutro, ut patet ex Bong. primo, in quo inde additum *Remorum.* Sed Syllepsi usus est Auctor, et pronomen digniori generi adcommodavit. Vide quos laudavi ad Obseq. c. 79. et quæ habet Cortius ad Sallust. B. Jug. c. 49. § 5. 'Ipsi atque signa militaria obscurati:' et ad Plin. Ep. V. 19. § 3. Hirt. B. Afric. c. 26. 'Oculos mentemque dispositos.' c. 80. 'die et nocte confecto.' Sic enim Mss. meliores. Idque hic eo magis locum habet; quod *vicis ædificiisque* tantumdem est, ac si dixisset *vicorum ædificiis.*

9 *Cum omnibus copiis*] Sic omnes Mss. et veteres impressi; recentiores enim præpositionem omiserunt, quam reducendam censuimus, cum hæc lectio Grammaticæ non repugnet. *Davis.* et *Clark.* Vehementer discrepant Interpretes in hac præpositione. Hotomannus et Ursinus delendam censebant; Brantius autem ex Mss. omnibus revocavit; posteriores rursus ejecerunt: at Davisius, et Clarkius rursus eam inseruerunt ex Mss. ut aiunt, omnibus. Bene, si quidem hoc verum est: nam sic I. 26. 'Cum omnibus copiis eos sequi cœpit.' Item c. 38. 'cum omnibus suis copiis Vesontionem contendere.' IV. 21. 'cum omnibus copiis in Morinos,' &c. VII. 77. B. C. I. 19. II. 36. Verum errat vehementer Davisius: *cum* non adparet in Bongarsianis, nec Vossianis, nec Petav. Oxon. Lovan. Leid. primo, Egmond. neque in 3. aliis ac Ed. Incerta, Stephani aliisque. Et sic c. 19. 'Subsequebatur omnibus copiis:' ibid. 'Omnibus copiis provolaverunt.' c. 44. 'omnibus copiis auxilio venerunt.' Adde II. 33. IV. 24. et ad V. 49. 'tantulis copiis:' et 'omnibus copiis.' B. Civ. I. 41. Leid. pr. solus 'cum omnibus copiis:' sed c. 63. 'omnibus copiis transeunt,' et pluries. Eadem variatio B. Civ. II. 38. Adde Cl. Drak. ad Liv. I. 14. 'Egressus omnibus copiis.' Quum ita præpositionem tantum agnoscant recentissimi Codices, ut Duker. Dorvill. Palat. Leid. sec., ejeci eam, nec quemquam rursus intrusurum esse confido.

VIII. 5 *Periclitabatur*] Periculum faciebat, tentabat. Plautus Amphit. Act. II. Sc. 2. 56. 'An periclitamini, quid animi habeam.' Vide et Act. III. Sc. 2. 33. *Davis.* Jam Hotomannus hanc lectionem vindicavit loco Cæsaris VII. 36. 'Quin equestri prœlio, quid in quoque esset animi, periclitaretur,' uti quidem vulgo legitur: nam plerique ibi Codd. *perspiceretur* vel *perspiceret:* ubi vide plura de utroque loco. B. Civ. I. 72. 'Cur fortunam periclitaretur?' cum hic Ursinus videretur e suo Codice malle *sollicitationibus exquirebat.* Quæ verba imperiti interpretis scholion esse Hotom. existimat. Inveniuntur tamen etiam in veterrimis membranis Andinis, Leidensi primo, Oxon. Cujaciano, Vossiano primo, et secundo; ac Bongars. tertio et margine Ed. Vasc. et Stradæ. In Leid. secundo utrumque legas: in Petaviano ad Marg. *al. exquirebat.* In Leid. tertio et Ed. Incerta *experiebatur;* quo modo et Celsus: quæ certe mera est Glossa. Vocem *sollicitationibus* temere damnare non ausim. Sed forsan pro *equestribus prœliis* scribendum *equestris prœlii* (quomodo Lipsius sui libri margini adlevit, quasi e Msto) *sollicitationibus periclitabatur,* vel *perspeculabatur. Sollicitationes prœlii* sunt leves velitationes, quibus hostem lacessimus. Eo sensu passim *lacessere* et *commovere prœlium:* de quibus ad I. 23. vide notas. Jam autem *commovere* et *sollicitare* sunt synonyma. Hinc crebro *sollicitare terram, citharam, mare,* et similia, quæ nemo nescit. V. Gronov. Obs. II. 8. Broukh.

ad Tib. I. 8. 30. aliosque. Martialis de spectac. c. 28. 'Et freta navali sollicitare tuba.' 'Sollicitare pacem.' Livius I. 21. *Sollicitare*, immo pro *lacessere hostem* Ovid. Fast. V. 40. 'Et magnum bello *sollicitare* Jovem.' Lucan. IV. 665. '*Sollicitatque* ferox non æquis viribus hostem.'

10 *Ex utraque parte lateris dejectus habebat*] Ejicio vocem *habebat*. Sic infra dicit: 'magis ut loci natura, dejectusque collis, et necessitas,' &c. Nec, quod sciam, quisquam auctorum *dejectus* pro *dejectione* usurpavit. Græcus καθ' ἑκάστην μὲν τῶν πλευρῶν κατωφερὴς ἦν. *Vossius.* Memoria lapsus est vir eruditus. Livius IX. 11. 'Angustias septas *dejectu* arborum saxorumque ingentium objacente mole invenerunt.' Seneca Cons. ad Marciam c. 18. 'Dejectus fluminum, et ex uno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes.' Sed et hujusce libri c. 22. *dejectus* substantive est accipiendus. Inanis igitur est Vossii conjectura. *Davis.* Adde Cl. Drakenburg. ad Silium XII. 190. et socerum meum ad Valer. Max. III. 2. 1. 'Altitudine dejectus.'

11 *In fronte*] Longe plurimi Mss. tum aliorum, tum mei, et Ed. Inc. Steph. Gryph. aliæque *in frontem:* rectius sine dubio. Vide ad c. 5. atque ita suo e codice voluit Gifan. Ind. Lucret. V. *in.* Sed Leidensis primus, Scalig. et Cujac. solum habent *frontem:* de cujus lectionis veritate non dubito. Adi Davis. ad I. 49. et Observ. Miscell. Vol. sec. ad Apuleii Metam. VIII. 171. ac Ovidii Indicem V. *frontem*, et *faciem.* Infra c. 18. 'Infima apertus.'

Leviter] Mss. Eliens. et Vossii, *in frontem leviter.* Ms. Reg. *leniter:* quæ est vera lectio: Sic enim alibi loqui solet Cæsar: l. VII. § 18. 'leniter acclivis.' l. VII. § 76. 'leniter declivi.' *Clark.* Lege *leniter;* quod Clarkius ex Regio, nos ex Petav. Bongars. pr. sec. Pal. Lovan. Gottorp. Voss. Egmond. monemus. *Davis.* cur. sec.

Fastigiatus] Proba lectio, nec mutanda. Frustra ex membranis Andræas Schottus *castigatus*, corrigit. Frustra quoque Ciacconius et alii (ut Hotom. et Brantius) parum probam putant vocem *fastigiatus*, pro qua *fastigatus* reponunt. Sic Cæsar ipse de ponte l. V. 'prona ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent.' Pomponius Mela quoque I. 4. de Africa, 'pergit incurva ad occasum, fastigiatque se molliter.' Ubi frustra Pontianus legebat *fastigatque.* Scottus edi curavit *castigatque.* Etiam Plinius II. 25. ait, 'easdem breves et in mucronem fastigiatas.' Sed et Livius l. VII. Ipse collis est in modum metæ 'in acutum cacumen a fundo satis lato fastigiatus.' Nihil clarius dici poterat: metæ pyramidum formam habent, et in cacumen tenue desinunt, hoc fastigiatum vocavere veteres. Sunt quoque vv. cc. qui *leniter* habent: utrovis modo proba lectio. Sic 'leviter inflexum' Cicero dixit I. de Divinatione: 'Leviter hominem, clementerque accepit,' VI. Verrina. Tacitus pro eo 'clementer assurgens' dixit. Itaque idem sunt *leviter, leniter*, et *clementer. Vossius. Fastigatus:* sic scribendum, non *fastigiatus*, ut veteres editi. Silius Italicus V. 50. 'Sensim *fastigans*, compressa cacumina nectit.' Vide Is. Vossium ad Melæ I. 4. p. 24. et J. F. Gronovium ad Livii I. 38. *Davis. Leniter* cum Editis quibusdam præfert quoque Hotomannus et Cellarius. Idem ego inveni in omnibus Vossianis, Leid. pr. sec. Scalig. Dorvill. et Edd. Aldo antiquioribus: neque aliter Gronovius notarat e membranis Andinis. c. 29. 'Una ex parte leniter adclivis aditus.' VII. 19. 'Collis leniter ab infimo adclivis:' ubi etiam plerique *leviter*, ut quoque c. 82. 'loco leniter declivi:' et B. Civ. II. 24. 'Leniore fastigio:' et

sæpe alibi. Livius xxv. 36. 'fastigio leni subvecta.' Vide omnino Cl. Drak. ii. 50. 'in editum leniter collem,' et me ad Lucan. iv. 11. 'Lenique excrevit in altum Pingue solum tumulo.' Eadem varietas apud Lactant. L. de Opif. Dei c. 10. 'Inferius quoque genarum non indecens tumor, in similitudinem collium leniter exsurgens.' Antiquissimus Cod. Bonon. rectius illic *leviter:* ut Cicero de Nat. Deor. ii. 57. 'Genæ leviter eminentes:' at Walterus illic et in Lactantio ac alibi præfert *leniter.* Deinde *fastigatus* hic, et iv. 17. et de B. Civ. ii. 10. amplectitur quoque ad Silii locum Cl. Drakenburg. qui multis ibi doctissime de hoc verbo disputat. Verum miror, Viros doctos aliam hic lectionem ita negligere, ut vix ejus mentionem faciant, et eam *plane absurdam* appellet Hotoman. nempe *castigatus.* Quam exhibuerunt tamen omnes Edd. priscæ usque ad Beroaldum, et in suis Mss. esse testantur Brutus, Faërnus, Brantius, ac Scottus Observ. iii. 19. Immo adfirmare ego possum, nullum meorum habere *fastigatus* aut *fastigiatus.* Omnes ad unum numero viginti et plures *castigatus;* nisi quod in Bong. pr. Petav. Egm. Dorvill. L. tert. et Lipsii ac Scotti, aliisque cum Ed. Incerta exaretur *castigatus castratus,* unde vir doctus conjiciebat *cast. ac stratus.* Tot autem Mstorum, tam antiquorum, auctoritati ego refragari vix ausim. Corruptos tamen eos autumat Gronovius, et addit vulgares olim Pomponii Melæ editiones i. 4. habuisse 'castigat se molliter.' Illa etiam 'ad planitiem redire,' nescio, an non melius quadrent τῷ *castigari,* quam *fastigari,* ut metaphoram adhibeat a fronte humana, quomodo supra vidimus in Lactantio de genis. Statius Carm. ii. 1. 43. 'Et castigatæ collecta modestia frontis.' Adde Bersm. et Burm. ad Ovid. Amor. i. 5. 21. 'Quam *castigato planus* sub pectore venter.' Ubi plane infra *castigatum pectus* est *planus venter,* ut hic *castigata frons* i. e. leniter depressa, non nimis extuberans, *redit ad planitiem:* præterea illa Glossa, quæ in tot Mss. additur, *castratus* docet, jam antiquitus *castigatus* in Mss. fuisse lectum: nam ea non exsculpi potest e sensu τοῦ *fastigati.* Gruterus quoque *castigatus* amplectitur, seque in Suspicionum libellis de hoc loco contra Hotomannum disserere ait. At illa Suspicionum pars numquam lucem vidit, sed tamen τὸ *fastigatus* confirmatur viii. 14. 'in summam planitiem jugi pervenit, quæ declivi fastigio muniebatur;' et B. Civ. i. 45. 'declivis locus tenui fastigio vergebat;' et ii. 24.

Redibat] Ms. Scotti Animadvers. iii. 19. item Bongars. prim. sec. Petav. Egmund. et tres alii *rediebat.* Apud Flor. iii. 13. 'In perniciem redibant.' Mss. 3. Vossiani *rediebant.* Eadem varietas in Frontino ii. 5. § 31. ubi vide: infra vii. 82. Mss. multi *interiebant.* Suet. Jul. 32. Ms. Harlem. *deperiebat.* Et sic passim ludunt librarii.

18 *Si quid opus esset, subsidio duci possent*] Sic in suo Codice invenit Metaphrastes; vertit enim εἴ τι δέον εἴη, cum in Mss. et antiquis editt. legatur *si quo opus esset subsidio, duci possent;* vel alia interpunctione, *si quo opus esset, subsidio, &c.* Sed probam lectionem amplexi sunt editores nuperi. *Davis.* Hotomanni conjectura est *quid* contra Editos et Mss. etiam Scotti, in quibus *quo,* Leid. prim. *quod:* sed optime Petavianus *qua,* quod merito Grutero adrisit. Vide ad i. 6. 'qua vix singuli carri ducerentur.'

ix. 6 *Sec. equitum nostrorum prælio*] Sic Egm. Bong. tert. Leid. sec. *equitum* deest in Petav. *nostrorum* exsulat ab Edd. Rom. Med. Ven. Ceteri cum Ed. Inc. item Petav. *prælio nostris.* Recte omnino, vel, ut est in Leid. pr. sec. *nostris equitum pr.* Equestre præ-

lium erat secundum Cæsarianis.

12 *Sin minus*] Flodoardus: *Si minus potuissent. Vossius.* Plerique e vett. Codd. habent, *sin minus possent, agros,* &c. Flodoardus vero, Mss. Norv. et Steph. *potuissent.* Utraque vox ex Glossemate in textum irrepsit, ut notavit etiam Fr. Hotomannus. Recte igitur ac prudenter se gessit Græcus interpres, qui nec hujus, nec illius rationem habuit. *Davis.* Ms. Reg. et Edit. Rom. *si minus possent.* Mss. Eliens. et Vossii *si minus potuissent. Clark.* Manut. Hotom. Brantius, aliique in suis Mss. esse testati *possent,* vel *potuissent,* nihilo minus Glossam putant. Contra censet Scott. Observ. III. 19. In nullo meorum deest. Sed habent cum Edd. *possent* vel *potuissent;* quod est in pluribus et melioribus libris. V. ad I. 4.

14 *Commeatusque nostros sustinebant*] Commeatus nostris suppeditabant. Sic Cotta in orat. inter fragm. Hist. Sallustii dixit. ‘Cum interim vectigalia parva et bellis incerta vix partem sumtuum sustinent.’ Mss. tamen Carrar. Norvic. aliique cum editt. Flor. et Steph. exhibent ‘Commeatuque nostros prohiberent,’ ut et Græcus interpres; sic etiam Rom. et Ven. nisi quod in illis legatur *commeatusque.* Sed mihi perplacet vulgata lectio, quam e nonnullis Codd. eliminarunt Librarii, quod phrasin paullo difficiliorem non intelligerent. Si qua opus esset mutatione, facile possem *commeatuque nostros sustinebant,* id est, alebant, ut etiam habet editio Vascos. *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii; *commeatuque—prohiberent.* Græcus τῶν ἐπιτηδείων ἀποκωλύειν: sensu nihilo minus commodo. *Clark.* Loco notæ meæ repone: ‘commeatusque nostros sustinebant’ Ex Carrar. Petav. Cujac. Norvic. Bongars. tribus, aliisque Mstis lege *commeatuque nostros prohiberent;* quod ex veterrimo Lovan. reposuit etiam Nic. Heinsius ad Claudiani Rapt. Pros. vs. 104. *Davis.* cur. sec Vulgata lectio in officina Aldi nata est. Nostri etiam omnes, et Scotti aliorumque cum Edd. Vett. *Commeatuque nostros prohiberent:* nisi quod in uno alteroque recentiore et Ed. Rom. Med. Ven. sit *commeatus.* I. 49. ‘ne diutius commeatu prohiberetur.’ IV. 30. ‘frumento commeatuque nostros prohibere.’ Adde VIII. 7. B. C. I. 17. Vide Doct. A. van Staveren ad Nepot. Hannib. c. 3. ‘prohibere transitu.’ Olim solummodo credidi *commeatusque* mutandum esse in *commeatu* ad Front. III. 15. 3. sed tunc nondum tot Mstos consulueram.

X. 1 *Cæsar certior factus*] Vocem *Cæsar* in membranis desiderari Schottus affirmat, etiam Flodoardus omittit: sed retinenda est. *Vossius.* Hic etiam omittunt *Cæsaris* nomen decem Mss. mei, et Edd. Vett. sed Leid. pr. Egm. et duo alii cum iisdem Editis ponunt post *Titurio.* Ridicule Voss. prim. *ab Titurio Ariovistus.* Scriptum videtur olim per compendium *C.* quæ littera dein ob seq. *certior* neglecta est.

2 *Levis armaturæ Numidas*] Equites erant jaculis tantum armati, ut multis probat J. Lipsius Mil. Rom. l. III. Dial. 8. *Davis.*

5 *Per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes*] Erravit itaque Plutarchus, qui Vit. Cæs. p. 717. E. docet eos a Romanis oppressos fuisse αἰσχρῶς ἀγωνισαμένους, *ignaviter prœliantes.* Hoc certe parum iis convenit, qui ab universa antiquitate Gallorum fortissimi vocitantur. *Id.*

15 *Convenire*] Corruperunt hic rursus Manutius et Hotomannus Cæsarem, dum sanare credunt. Ante eos edebatur *convenirent;* atque ita omnes Mss. *constituerunt optimum esse, reverti, et,* scilicet ut, *convenirent.* Modorum variationem non raro ab auctoribus adhiberi, illos fugit: at vide, lector, soceri notas ad Val. Max. II. 6.

§ 11. et quos laudavi ad Frontin. Præf. III. 'quæ usui sunt, tum quæ instruere possint:' ut et Cort. ad Plin. Ep. V. 7. V. 1. 'qui doceant, &c., et demonstrant.' Forsan hinc etiam præferenda est Mss. lectio IV. 34. 'Etsi idem fore videbat, et si hostes essent pulsi, celeritate per. effugerent;' vulgo *ut*. VI. 19. 20. 'quæ visa sunt, quæque judicaverint:' ubi itidem variatur. VII. 17. 'præstare, perferre calamitates quam non parentarent.' c. 54. 'Exposuit quos accepisset, et in eam fortunam deduxisse.' Immo plane, ut hic, c. 78. 'constituunt ut experiantur, et utendum cons.' B. Civ. I. 83. 'Tenebant propositum, prœlium committere, et ut impediret opera:' sic enim Mss. uti suo loco ostendam. Adde Clark. ad B. Civ. III. 19.

In suis, quam alienis f.] Ita post Scaligeri editionem hodie omnes edunt: et adstipulatur unus alterque Codex. Verum Bongarsiani, Vossiani, Leidenses, Lovan. Egmund. Gottorp. Palat. Duker. Dorvill. aliique cum Editis priscis addunt repetitam præpositionem *in*. Quod et apud alios occurrit. Vide Cel. Burm. ad Phædr. F. IV. 4. 'In uno sæpe quam in turba;' et quos laudat Cort. ad Plin. Ep. VI. 2. 'in hoc aut in illud.' Nec aliter passim Livius. Vide Cl. Drak. ad I. 57. 'In ea regione atque in ea ætate;' et ad IV. 58. 'in senatu quam in tribunis:' sed præsertim Cæsaris stylo convenit: at sæpe non observarunt librarii, et interpretes. I. 21. 'in exercitu L. Sullæ et postea in M. Crassi fuerat.' c. 33. 'In servitute atque in ditione.' c. 40. et c. 42. 'Non solum in suis, sed etiam in illorum finibus.' II. 3. 'In fidem atque in potestatem populi Romani permittere.' II. 25. 'In conspectu Imp. et jam in extremis rebus.' III. 9. 'in concluso mari atque in apertissimo Oceano.' Unde quoque c. 29. non male ex Mss. quibusdam legas 'in Aulercis, reliquis item in civitatibus.' VI. 10. 'In civitatibus,' 'in pagis' et 'in domibus.' c. 16. 'in furto aut in latrocinio,' &c. c. 21. 'in venationibus atque in studiis rei m.' B. Civ. I. 5. 'in incendio atque in desperatione:' sic enim Mss. Adde B. Civ. II. 35. III. 82. et VV. LL. I. 1. 11. 3. Sic repetitur *pro* I. 44. *cum* III. 1. ubi vide plura: *ad* IV. 24. V. 1. 27. VII. 32. *propter* c. 8. supra, et aliæ sæpissime.

16 *Domesticis copiis*] Pro *copia domestica*. Vide not. ad B. G. I. 31. *Davis.*

20 *Ne suis auxilium ferrent non poterat*] Lego 'ut diutius morarentur, neque suis auxilium ferrent.' Ita sane repræsentant Basiid. Norvic. Beroald. Gryph. eandemque lectionem Græcus exprimit. *Davis.* cur. sec. Non solum illi codices, sed et Bongarsiani, Leidenses, Scalig. Vossiani, Lovan. Oxon. Egmund. et reliqui cum Edd., quotquot vidi, ante Plantinianam exhibent *neque*. In Ms. per Lipsium consulto sub littera O, sive Ortelii est *nec*, non male profecto. Cl. Wasse conjiciebat *ne qua*. Sed quid mutatione opus est?

XI. 6 *Insidias veritus, &c.*] Si Dioni credimus, locorum inscientia in causa fuit, cur Cæsar Belgas non statim insequeretur. Καῖσαρ, inquit, ᾔσθετο μὲν τὸ γιγνόμενον, eos nempe abiisse, οὐκ ἐτόλμησε δὲ σφᾶς εὐθὺς ἀγνοίᾳ τῶν χωρίων ἐπιδιῶξαι. Vide l. XXXIX. p. 93. *Davis.* De simili fugæ profectione vide, si tanti sunt, collectanea Cl. Bosii Animadv. ad Cæsar. p. 14.

10 *Eique Q. Pedium*] Bongars. prim. sec. Petav. Lovan. Egmundi et tres alii cum Ed. Incerta *his Q.* Palat. et Edd. priscæ usque ad Beroaldum *iis*. Optime: immo Leid. prim. a m. pr. *morarentur*. Pulcherrimam Synthesin pessime corruperunt novatores. Equites enim intelliguntur. Lucan. IV. 366. 'Decurrit miles ad amnes. Incumbunt ripis, permissa-

que flumina turbant.' Sic præter Reg. pr. etiam Codd. a Cortio visi. Adi illic ad III. 672. et quæ congessi ad Frontin. I. 4. 8. quem tamen locum illustr. ac doctissimus Buherius in litteris ad me datis conjecit hoc modo legendum esse 'in eam tandem persuasionem h. perducto, se illam viam ad processum' (pro 'processione,' ut apud Modest. p. 372. Ed. 1670. et Apul. Met. IX. p. 149. Ed. Colv.) 'Romanorum tenere.' Vide ad Bell. Afric. c. 73. Cort. ad Sallust. multis locis. Infra IV. 2. 'Quibus Gallia delectatur, quæque impenso parant pretio;' ut e Mss. legendum. VII. 21. 'conclamat multitudo; quod facere consuerunt.' B. Civ. III. 49. 'Cæsaris exercitus utebatur; quibus,' &c. c. 93. 'aciei,' &c. 'Illi celeriter procucurrerunt.' B. Alex. c. 11. 'navis; licet illis gravius accidisset,' ut habent Mss. B. Afric. c. 61. 'pars—progressi.' c. 79. 'ala, qui occurrerent.' B. Hisp. c. 11. Sic etiam ex Mss. tum Cl. Dukeri (V. addenda) tum Leidd. tribus legendum in Flori II. 6. 48. 'Ad magnanimitatem populi Romani probandam; quod illis ipsis, quibus obsidebantur, diebus:' vulgo *obsidebatur*. Adde Cl. Dukerum tum alibi, tum ad I. 9. in f. et ita millies.

16 *Sustinerent. Priores*] Mutata distinctione scribendum, *sustinerent; priores*, &c. ut etiam legit Metaphrastes. *Davis.*—'Conciderunt. Quum—hi—sustinerent; priores (quod abesse a periculo viderentur)—continerentur; omnes in fuga sibi præsidium posuerunt.' Diversa interpunctione turbatur in plerisque Editis hæc sententia. Plerique Mss. pro *posuerunt*, habent *ponerent*. Tumque hoc modo interstinguendum.—'conciderunt; quum—hi sustinerent; priores, quod abesse a periculo viderentur, neque—continerentur, omnes in fuga sibi præsidium ponerent.' Verum isto modo turbat sententiam vox, *Omnes*. Mss. Vossii habent, *ponere;* quod idem est ac, *posuerunt*. Græcus, ΠΑΣΑΝ ἐλπίδα; ac si *Omne*, non *Omnes*, legisset. Quam esse veriorem demum lectionem existimo, (quanquam proba est et illa, quam edidi;) totamque περικοπὴν hoc modo scribendam: 'Quum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, consisterent, fortiterque impetum nostrorum militum sustinerent: priores, (quod abesse a periculo viderentur, neque ulla necessitate, neque imperio continerentur,) exaudito clamore, perturbatis ordinibus, *omne* in fuga sibi præsidium ponere.' Observandum porro, in Mss. Reg. et Editt. recentioribus, pro *præsidium*, legi *subsidium:* sed *præsidium* sæpius a Cæsare hoc sensu usurpatum. Item vocem *hi*, 'Quum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, consisterent,' in Mss. deesse; nec ullo quidem sententiæ detrimento. *Clark.* Primo exclusi τὸ *hi*, quod non comparet neque in Msto, neque Editione veteri; quare et R. Stephan. non admisit. Dein cum Clarkio *præsidium* quoque revocavi, ex iisdem et aliorum Mstis et Edd. priscis. In Oxon. tamen et Andino est *subsidium*, ut primus edidit Plantin. Tandem *ponerent* restitui, quod testantur Viri docti in suis se reperisse Codicibus. In meis etiam est omnibus præter Leid. prim. et Egmund. qualem Codicem nactus Aldus primus τὸ *posuerunt* expressit. *Ponere* vero, quod Cl. Clarke dicit esse in Vossiano, ego quidem invenire non potui. Inperfectum hoc dependet a superiori *quum;* quare cum Davisio post *consisterent* sustuli punctum, minoremque admisi distinctionem. Sensus est: 'Quum ultimi consisterent, et priores tantum fugerent, omnes,' quod itidem mutare e conjectura non necesse est. Fateor tamen clariorem fore locutionem, si *prioresque* legamus, quod idcirco fere amplexus forem; si antiquiores, quam quos nominavi in VV. LL. addicerent

Codd. Penes lectorem arbitrium esto. Monendum præterea, Grutero suspecta esse, ut Glossam, verba *ad quos ventum erat.* Nec valde hic refragor ob Mstorum varietatem. Satis per se intelliguntur *novissimi.*

18 *In fuga sibi subsidium posuerunt*] Schottus in membranis *ponerent* reperit. Neutrum male. *Vossius.*

21 *Sub occasumque solis*] *Sub occasum* sine *que* quædam Edd. *sub occasu solis* Carr. Urs. Ms. Leid. pr. Oxon. Bong. tert. *sub occasuque* Duk. Leid. tert. et Ed. Inc. Unde adparet rectum esse vulgatum, aut saltem ab plurimis et optimis Mss. confirmatum *sub occasumque.* Adi collectanea ad Frontin. I. 5. § 9. 'sub occasum solis:' et Cl. Drak. ad Liv. II. 55. ubi eadem, ut fere semper, est variatio. 'Sub luce et lucem.' VII. 61. 83. VIII. 49. 'sub decessu.' B. C. I. 28. 'sub noctem.'

Sequi destiterunt] Testantur Brantius et Scottus in suis Mss. non reperiri τὸ *sequi.* Addo, non legi istud verbum in Bongars. pr. sec. Petav. Lovan. Palat. Dorvill. Leid. sec. tert. Gottorp. a m. pr. uti nec in Edd. Rom. Mediol. Ven. Incerta, aliisque. Quod multo elegantius mihi visum est. *Destiterunt* scilicet *interficere. Sequi* natum videtur ex seq. *seque.* Vide Heins. ad Ovid. Epist. Her. IV. 8.

XII. 8 *Vineas agere*] Non dubitat Hotomannus, quin legendum sit *aggerem,* eum intelligens, quo fossæ explentur. Sed, ne κακοφωνίαν memorem, omnes libri reclamant, nec res ipsa postulat, ut quidquam mutemus. In eum enim finem agebantur vineæ; ut iis tecti milites urbibus expugnandis operam darent. Vide Turnebum Advers. XI. 24. *Davis.*

XIII. 2 *Armisque*] Ms. Reg. *Armis.* Quali oratione ἀσυνδέτῳ sæpissime in hujusmodi utuntur Cæsar et Hirtius. Vide supra I. 24. et infra. § 36. l. VII. § 34. De Bello Civ. l. III. § 12. 35. et 84. De Bello Alex. c. 44. § 42. et § 62. Annot. ad l. VII. de Bello Gallico § 62. item Annot. ad § 22. et § 24. de Bello Africano et alibi passim. *Clark.* Sed omnes mei hic servant encliticam.

5 *In oppidum Bratuspantium*] Idem videtur ac Cæsaromagum Ptolemæi, mutato nomine in honorem aut Julii aut Augusti Cæsaris. Vide Hadr. Valesium in Gall. notit. p. 113. et Chr. Cellarium Geogr. Ant. II. 3. p. 245. *Davis.*

XIV. 10 *Petere non solum Bellovacos*] Editt. Antiquissimæ hunc locum exhibent auctiorem; in iis enim legimus *præterea petere,* &c. quæ quidem lectio vulgata non est deterior, nam ad aliam rationem transit Divitiacus, cur servandi sint Bellovaci. *Idem.*

XV. 2 *Et, quod erat*] Hoc profectum est a libris Ursini, habentque nonnulli mei, ut Oxon. Scalig. Antea edebatur *Sed;* quomodo etiam Mss. Regius, Palat. Duker. Leid. sec. Dorvill. et Edd. multæ: melius profecto: quare probat etiam Cl. Wasse; creditque in Ms. olim fuisse *sed* vel *at.* Græcus etiam ὅτιδέ. Celsus *tamen.* Verum Bong. pr. sec. Petav. Lovan. Voss. omnes, Egmund. Gott. et Leid. tert. cum Ed. Incerta neutrum habent. Mox *et inter,* &c. conjunctionem non agnoscunt Codices Ursini, Bongars. Vossiani, Leid. pr. tert. Gott. Egm. Lovan. Eliens. Duker. et Ed. Inc. Verissime. Aliter enim bis idem dicit 'civitas magna; et multitudine hominum præstabat.' Dein pro *ac* Mss. tantum non omnes et Edd. quædam *atque.* Sic ergo locus hic scribendus 'sed, q. er. civ. magna inter B. auctoritate, atque h. m. præst.:' vel quia prius *et* in optimis Mss. deest, hoc pacto 'Dixit; quod erat civ. magna inter B. auctoritate; at, quod hom.' Ut duas rationes dicat, quare eos conservaret: prima fuit honor Divitiaci, et Æduorum, quam publice præ se ferebat

Altera ratio, quod erat civitas magna auctoritate, quæ ejus clementiam tam late prædicaret, ut facile reliqui Belgæ sese quoque in deditionem, ejusque fidem permitterent.

10 *Ad luxuriam pertinentium*] Hæc verba in Msto non exstare monet Scottus Obs. III. 21. Absunt etiam a Bongars. primo et secundo, item Petav. a m. pr. Egmond. Lovan. Gottorp. Buslid. Leid. tert. ac Voss. tertio et Ed. Incerta. Quasi vellet Cæsar innuere; nullam omnino rem extraneam illuc inferri licere, et hoc videntur firmare præcedentia de nullo ad eos mercatorum aditu. Unde licet Celsus et Græc. Interpres, qui inciderunt in interpolatos Codices, agnoscant; mihi tamen vehementer suspecta sunt, et orta ex verbis seqq. ac I. 2. 'Minimeque ad eos mercatores sæpe commeant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, inportant.' Juvat meam sententiam locus IV. 2. 'Mercatoribus est ad eos aditus, magis eo, ut quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quo ullam rem ad se inportari desiderent.' Gruterus saltem abjici volebat participium *pertinentium*.

11 *Animos, eorumque remitti, &c.*] Hanc etiam ob causam vinum ad se omnino importari non siverunt Suevi, ut docet noster IV. 11. Num ratio sit idonea, non quæremus; lectionem certe eo nomine dignamur, licet repugnet P. Ciacconius, qui reponendum censuit 'his rebus relanguescere animos eorum, remittique,' &c.: sed non vidit effatum esse *generale*, adeo ut pronomen *eorum* ad *animos* sit referendum. Si quid esset mutandum, reponerem ex Mss. Norv. Brant. et editis nonnullis, *His rebus relanguescere animos eorum, et remitti.* Qui sensus idem est, ac is, quem extudit vir eruditus. *Davis.* *Animos eorum et rem. virt.* vel *et virt. rem.* Mss. mei longe plurimi optimique, ut Bong. Lovan. Vossiani, Egmund. et alii magno numero, item Reg. Eliens. ac omnes Edd. ante Aldum, quantum scio: quare secure ita reposui: nisi quis malit delere *eorum:* nam in aliis Mss. hoc ordine scribitur *virtutemque remitti eorum.*

14 *Dedidissent*] Bong. pr. Vossiani pr. sec. Egmund. Duker. Dorvill. Leid. tert. et Ed. Incerta *dedissent.* Quod fors non temere spernendum. Notat enim: se Romanis permisissent, suique copiam fecissent; quo sensu, neque tantum obscœno, Terent. *se dare*, sæpe, aliique utuntur: ut jam in Lexicis monitum. Malim tamen retinere vulgatum, tum quia usitata est formula *dedere se*, ut contra *dare obsides*, &c. Vide Erud. Arntzen. ad Aurel. Victor. de Vir. Ill. c. 23. tum quia hæc varietas in Mss. est perpetua; ut vidimus in Frontino; et infra occurret sæpius. Sic III. 32. 27. Adi etiam ad B. Civ. III. 11.

15 *Confirmare*] Affirmare. Eadem potestate occurrit apud Ciceronem cum alibi, tum de Amic. c. 3. *Davis.* VI. 33. 'Reversurum confirmat.' B. Civ. I. 74. 'se statim signa translaturos confirmant.'

XVI. 1 *Triduo iter fecisset*] Ursinus ait, Faërnum legisse *triduum*, non *triduo.* Et merito quidem; sic enim repræsentant Petav. Gottorp. Bongars. pr. sec. tert. Norvic. aliique Msti, a quorum fide stamus. Alioquin utraque locutio æque est Latina. *Davis.* cur. sec. *Triduum* etiam Clarkii Mss. et Brantii, omnesque mei, præter Leid. prim. et Oxon. neque aliter habent Veteres Editiones. Male rursus mutarunt Veneti vel Aldus. I. 26. 'triduum morati.' IV. 4. 'triennium vagati:' et 'reliquam partem hiemis:' ubi eadem variatio, uti et VI. 36. 'omnes superiores dies:' ubi etiam vide.

5 *Atrebatibus*] Mss. Scotti, Bongars. prim. sec. Lovan. Egmund. cum septem aliis et Ed. Incerta *Atrebatis.*

V. ad II. 4. et G. Voss. ad Vellei. Paterc. c. 105. ‘Caninefates Attuarii, Bruteri recepti, Cheruscæ gentis, et Inguiomerus.’ Ita enim lego cum Doctiss. Cannegiet. Diss. de Brittenb. p. 100. sed malim derivare tum a Nomin. *Atrebatæ*, ut *Massagetæ*, *Dahæ*, *Persæ*, &c. *Atrebatium* tamen vel *Atrebatum* in Genitivo effert.

Et Veromanduis] Hos Jul. Celsus Vit. Cæs. l. II. p. 48. nominat *Viromanduos;* memoria autem lapsus est doctissimus Grævius, cum ibi notarit *Veremondos* Cæsari dictos esse. Antoninus sane in Itin. eos appellat *Veromandos*, quod nomen fere hodieque servant. *Davis.*

7 *Etiam ab his Aduaticorum copias*] Anonymus: ‘Aduatici quoque, (sic enim scriptum invenio) sive, ut reor, Aduaci, ut eis se conjungerent, properabant.’ *Vossius.* Edd. quædam, ut Scal. Clarkii, &c. habent *Atuaticorum.* Sed mei omnes servant *d*, præter Cuj. et Scalig. at Bong. prim. Vossiani, et Leidenses, item Cujac. Scalig. et alii pro *i* habent *u Aduatucorum.* Egm. *Aduatinorum. Aduatucos* itaque hic et infra exhibui. Vide jam supra c. 4.

XVII. 1 *Cæsar his rebus cognitis*] Mss. Anglici, meique ad unum omnes, et Edd. primæ, ac R. Steph. non agnoscunt vocem *Cæsar:* neque magis necessarium est, quam Cap. præc. ‘Quum iter fecisset.’ Quare delevi rursus membranarum auctoritate. V. I. 28. et ad V. 49. VI. 32. 34. VII. 11. 54. VIII. 13. 17.

6 *Perspecta*] Davisius edidit tacite *prospecta*, quod et inveni in Leid. tert. sed frustra. c. 11. ‘Quod qua de causa discederent, nondum perspexerat.’ Curt. VIII. 10. § 30. ‘Non tamen ante se recepit in castra, quam cuncta perspexit.’ Sic Mss. potiores, vulgo *prosp.* Plura vide ad Frontin. I. 2. 1. ‘Quibus curæ esset perspicere regias vires.’ Apul. l. VII. init. ‘cuncta membra curiose perspexerat:’ ubi itidem Mss. aliquot *prospexerat:* ut rectius est l. IV. p. 71. ‘suspendit se fenestra sagaciter prospecturus omnia,’ scilicet ex alto. Quomodo emendavimus quoque de B. Afric. c. 3. ‘de vallo prospecularetur:’ atque ita *prospicere* ex alto vel longinquo passim: quod hic locum non habet.

9 *In castra venisset*] Mss. Reg. et Eliens. *in* castris *venisset.* Quæ lectio defendi potest: *venisset* (et *consedisset* scilicet,) *in castris.* Quomodo dixit Cicero, ‘venit in Senatu.’ Vide infra, ad IV. 12. *Clark.* Lovan. quoque et quinque alii, sed recentissimi cum Ed. Incerta *in castris.* Vide præter alios Cort. ad Sall. Catil. c. 42. et Hirt. B. Afric. c. 70. ‘In castris suos reduxit.’ Sic enim ibi servant Codd. optimi. Vide tamen Davisium. Verum talia, contra plurimos et longe meliores Codd. ut hic, temere inculcanda non sunt.

18 *Atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis*] Ultimam vocem delendam censuit Jos. Scaliger, sed perperam, ut videbimus. Editt. Rom. et Ven. habent *atque inflexis crebris in latitudinem ramis enatis.* Unde puto legendum *atque implexis crebris, &c.* Certe hæ voces non raro confunduntur. Sic apud Marcianum Capellam l. IV. p. 134. ed. Grot. ‘Ne inflexa tortos stringat intimatio,’ ubi optimæ notæ Ms. CCCC. habet *implexa*, et recte quidem. Fulvius sane Ursinus testatur in nonnullis Codd. legi ‘Teneris arboribus incisis atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis curvatis.’ Sed hæc mera est παραδιόρθωσις, quæ ταυτολόγον facit Cæsarem. Porro non absimilia de Morinis, Atrebatibus, Eburonibus et Menapiis tradit Strabo Geogr. l. IV. p. 194. ac de Mardis Curtius l. VI. 5. *Davis.* Conjicit Davisius legendum, *atque implexis crebris in, &c.* Sed nulla mutatione opus. Scaliger de voce *enatis* dubitat: sed sine causa: sententiam

enim recte exhibet Græcus, πολλοὺς κλάδους ΕΝΕΦΥΤΕΥΣΑΝ. *Clark.* Errat Davisius, legens *inplexis*. Incidebant arbores, et inflectebant i. curvabant ramos, quo illi in latitudinem enascebantur. Curt. loco per ipsum laudato 'teneros arborum ramos manu flectunt.' Sed dubium mihi non est, quin hic locus in seqq. sit interpolatus. Nam illa *inflexis crebrisque* non comparent in Msto Scotti, qui deleri volebat Observ. III. 21. Non visuntur certe etiam in Andinis, Bongars. primo, Egmund. Lovan. Oxon. Petav. ac tribus aliis cum Ed. Incerta. Sed *inflexis crebris* retinenda. In Strabonis loco, ex hisce Cæsaris verbis desumto l. IV. p. 194. Ed. Par. συμπλέκοντες i. e. inflectentes τὰς τῶν θάμνων λύγους. In Mss. est συντέμνοντες i. e. incidentes. Ibi consule Casaubon. v. 9. 'Crebris arboribus succisis omnes introitus erant præclusi.' Dein *enatis* non comparet in Scalig. Leidensi primo, ac varia lectione Petaviani; in Leid. tert. ac Ed. Inc. *renatis.* Omnino putem ego, vocem *enatis* esse a mala manu; et ab iis qui crediderunt ramos illos, rursus e terra repullulasse, radicibus pluribus actis: atque ita copulam *que* τῷ *crebris* adsutam; quæ abest a nonnullis. Sic certe etiam cepit Gruterus, immo Græcus Interpres vult aperte, ramos ab iis terræ insitos esse. Verum quomodo rami e terra *in latitudinem* enasci possunt? Clare deprehendere mihi videor, e vocis *inflexis* Glossa, quæ erat *curvatis* (ut patet ex Ursini Mss.) corrupta, alias Glossas, ut *enatis, renatis*, &c. effictas esse, ac dein in textum inrepsisse. Curt. IX. 1. § 10. 'Rami instar ingentium stipitum flexi in humum, rursus, qua se curvaverant, erigebantur adeo.' Si servare omnia malis, lege et distingue cum Ms. Dorv. Edd. Rom. Med. Ven. 'incisis, atque inflexis crebris in lat. ramis, enatis et rubis, sentibusque int.'

19 *Interjectis*] Eleganter Leidens. prim. *intertextis.* Quod verum puto, et corruptum ex c. 22. 'Sepibusque densissimis interjectis, prospectus impediebatur:' sed ibi alius est sensus. Proprie *texere* adhibent Veteres de vimine, sentibusque. Adi præ ceteris Ill. Heins. ad Ovid. Fast. IV. 435. 'calathos e vimine textos:' infra c. 33. 'scutis ex cortice factis aut viminibus intextis.' v. 40. 'pinnæ loricæque ex cratibus adtexuntur.' VI. 16. 'Contexta viminibus membra.' B. C. II. 2. 'contextæ viminibus vineæ.' Vide et B. Afric. c. 47.

20 *Munimenta*] Petav. Scalig. et Leid. pr. *munimentum.* At Bongars. prim. sec. Vossian. prim. sec. Egmund. Leid. tert. et Ed. Inc. *munimentis.* Latet quid, quod nunc forsan eruere nequivi. At si constaret *munimen* ab aliis, quam poëtis, esse adhibitum, conjicerem *munimen iis p.* Certe in plerisque Mss. Livii II. 10. scribitur 'Id munimen illo die,' &c. Sed vide Cl. Drakenburg. At idem *hortamen* æque ac *hortamentum* usurpavit. V. etiam ad c. 25. *Hæ* abest ab Egmund.

Non modo intrari] Ita ex Vett. Editt. Rom. et Venet. restitui. Scaliger et Recentiores, *non modo non.* Sed optimi Auctores secundam negationem sæpius omittunt. *Clark.* Ante Clarkium Brantius et Scottus docuerunt alterum *non* auctoritate suorum Mss. et Ed. Vet. esse ejiciendum. Deest quoque Leidensi primo, secundo, Lovaniensi, Dorviliano, Voss. tertio, Palatino, Bongars. tertio, Edd. Mediol. ac Ven. Sæpissime *non modo* pro *non modo non* ponitur, sequente scil. *sed ne.* Adi ante omnes Sanctium et Perizon. Minerva IV. 7. § 5. 6. nec raro noster ipse. Vide Davis. ad III. 4. 'Non modo defesso, sed ne saucio quidem:' de B. G. VIII. 33. 'Non modo equitatum, sed ne legiones quidem.' Adde Cort. ad Plin. Ep. VIII. 7.

23 *Existimaverunt*] Bongars. primi. *extimaverunt*. Petav. Lovan. Egmund. *estimaverunt* i. e. *æstimaverunt*. Verissime hoc loco, ubi agitur de perpensione quid præferendum, quidve postponendum sit. Sæpe nimis temere admittunt viri docti *æstimare* pro *existimare:* quum semper fere in Mss. permutentur. Vide Casaub. ad Sueton. Aug. c. 2. Cort. ad Sallust. Cat. c. 8. Davis. ad B. Civ. III. 95. sed inprimis Cel. Burmann. ad Quinctil. Instit. v. 10. et Phædr. F. III. 4. 'Ridicule magis hoc dictum quam vere æstimo.' Restituendum quoque v. 13. 'Ut æstimatur.' VII. 14. 'Multo illa gravius æstimavi.' VII. 39. 'levi momento æstimare.' V. et B. Civ. III. 1. 26. 'levius æstimaverunt:' ubi adi etiam Ciaccon. de *existimare* vide ad B. Civ. III. 102.

XVIII. 1 *Quem*] Mss. Eliens. et Vossii, *quem locum:* Quomodo et sæpius loquitur Cæsar. *Clark.* Oxoniensis etiam, probante Cl. Wassio, immo Bongarsiani, Vossiani, Petav. Leid. prim. Scal. aliique, uno aut altero recentiore excepto, item Edd. Inc., Aldi, Stephani, Gryphii, Plantini aliæque addunt *locum.* Quod flagitat Cæsaris perpetuus stylus; ut taceam de aliis auctoribus, qui crebro ea repetitione utuntur. I. 6. 'Erant itinera duo, quibus itineribus.' c. 16. 'Diem instare, quo die.' c. 29. 'tabulæ sunt repertæ, quibus in tabulis.' c. 31. 'prœlio vicerit, quod prœlium.' II. 35. 'ab his nationibus, quæ nationes:' ut est in Leid. pr. III. 1. 'In vico, qui vicus.' c. 3. 'Consilium, quo in consilio.' IV. 7. 'ea in loca, quibus in locis.' c. 19. 'his rebus, quarum rerum caussa.' c. 32. 'in ea parte, quam in partem.' v. 12. 13. 17. VII. 12. 69. ubi etiam vide. Adde VIII. 54. 'præsidia: ex quibus præsidiis.' B. Civ. II. 23. 25. 31. 35. et in seqq. pluries.

5 *Infimus apertus*] Recte Celeb. Burmannus vulgatum minus eleganter dictum putat, et ex variata scriptura patet, aliter paullo locutum esse Cæsarem. Nam in Oxoniensi scribitur *infimus aperitur:* in Leidensi primo *infimis ap.* In Dukeriano *inferius apertus:* in Bongars. sec. *in fine ap.*, at Petavian. *infima apertus.* Verissime, sive in Accusativo per Græcismum capias, sive in Ablativo, retractis huc verbis *ab parte.* Sic VII. 19. 'Collis ab infimo, adclivis:' c. 73. 'ab infimo revincti.' Adi virum laudatum ad Ovid. Fast. v. 382. supra vidimus legendum *frontem fastigatus* c. 8.

9 *Fluminis erat altitudo circiter pedum trium*] Ciacconius et Ursinus emendant, *latitudo pedum trecentorum,* vel *altitudo pedum* XXX. Caussam addunt, quia infra Cæsar ait, ausos transire latissimum flumen, et altissimum. Sed fide parum bona allegant verba Cæsaris, nam ille non ait altissimum flumen, sed *altissimas ripas:* quæ longe diversa sunt. Nam potuit decessisse aqua fluminis, ut pedum non plusquam trium esset, nihilominus ripæ altitudinem retinebant. Græcus ὄρη ἀποτομώτατα ἀναβαίνειν. Ego sane scire velim, quomodo, si fluminis altitudo erat pedum XXX, transire Nervii illud potuerint. Atqui infra Cæsar: 'Ipsi transire flumen non dubitaverunt, et in locum iniquum progressi.' *Vossius.*

XIX. 3 *Quod hostis appropinquabat*] Non Nervii, sed ipse Cæsar appropinquabat. Cujac. Voss. et Bongars. tert. exhibent *quoad hostis,* vel *hostes.* Lege *Quod* ad hostes *appropinquabat.* Vide scriptorem de Bell. Hispan. c. 3. 9. *Davis.* cur. sec. Jam olim animadvertit Faërnus, Cæsarem debuisse in motu esse, non hostes, qui trans flumen Sabim exspectabant; quare ille quidem, testante Ursino, legebat *hosti:* atque ita etiam Lipsius: *quo h.* Palat. Duker. et Dorvill. sed *quo ad* etiam Leid. prim. secund. Voss. sec. et Petav. pro varia lectione. Immo di-

serte Vossianus primus a manu prima habuit *quod ad hostis* suprascripto *e*: *hostes* etiam Ed. Incerta, sed *hostis* est retinendum; qui accusativus corrumpendi locum caussam præbuit.

12 *Porrecta ac aperta loca*] Hoc modo verba collocamus fidem secuti editt. Rom. et Ven. quum recentiores cum Mss. plurimis habeant *porrecta ac loca aperta*, qui quidem ordo est durissimus. Videntur Librarii ultimam vocem, quam incuria omiserant, alieno loco donasse in eorum gratiam, qui ' pulchros habere malunt Codices quam emendatos,' ut loquitur Hieronymus Præf. ad Jobum e Græc. vers. et emend. Ex hac observatione corrigendus est Corn. Severus in Ætna, vs. 274. ubi sic legitur: ' Hæc rerum maxima merces Scire quid occulto naturæ terra coërcet.' Legendum *terræ natura*, hoc est, ipsa terra, ut apud Lucretium, ' omnis natura animantium' passim denotat *omnes animantes*. Vide, si opus est, Tan. Fabrum ad I. 132. Ex simili incuria natum est mendum apud Lactantium de ira Dei c. 4. ' Cum putaret Epicurus alienum esse a Deo malum facere atque nocere—ademit ei etiam beneficentiam, quoniam videbat consequens esse, ut, si habeat iram Deus, habeat et gratiam.' Manifestum est legi oportere ' Ut si habeat gratiam Deus, habeat et iram,' quod et sequentia docent. *Davis.* *Loca aperta.* Sic Mss. Davisius ordinem hunc verborum durissimum existimat; ideoque scribit *porrecta ac aperta loca.* Et si vox *porrecta* referatur ad *loca*, durissimus quidam esset verborum ordo. Verum cum *porrecta* sæpe usurpetur absolute, jam *porrecta ac loca aperta*, tale est, quale si dixisset Auctor, *porrecta* camporum, *ac loca aperta:* qui ordo verborum nequaquam durus est. *Clark.* Verborum tamen ordinem, quem prætulit Davisius, firmant Duker. Ms. et Edd. Med. ac Veneta: quare eum non tanto opere damnare possum: debuisset etiam Cl. Clark. exemplum protulisse, ubi duo adjectiva in eodem genere conjungantur, quorum alterum ad substantivum adpositum non pertineat. Quid quod in istis omnibus *plana, porrecta, deserta, invia* et similia intelligatur substantivum *loca.* Verum in Davisiana lectione durius est *ac aperta.* Forte hinc cum Hotomanno et Grutero aliquis crederet, *aperta* e Glossa esse natum, præsertim cum non compareat in Petaviano, qui habet *porrecta ad loca.* In aliis etiam *ad* reperiri monet Hotom. Sed ita IV. 23. ' aperto ac plano litore:' in nonnullis abest *aperto.* Plura vide ibi. VII. 18. ' in loco edito atque aperto.' B. C. I. 71. ' in loco æquo et aperto.' Si in aliquibus Mss. idoneis abesset *loca*, facile paterer. Sed tum pro *ac loca* lege *atque.* Vide ad V. 7. VI. 38. et sæpius.

17 *Ut intra silvam*] Hoc est, *postquam:* sic Livius II. 47. ' Ut cessit.' Vide et c. 3. In editis legebatur *ita ut intra silvam, &c.* sed voculam primam, quæ sensum turbabat, delendam censuimus, fide nixi Ms. Norvic. et Græci Interpretis, quod etiam Pet. Ciacconio ex conjectura placuit. *Davis.* Ita edidit Davisius, interpretaturque *postquam.* Editi plerique et Mss. *ita ut*, hoc est, *eo modo quo.* Quæ lectio ferri quoque potest. Mss. Eliens. et Vossii *Ut intra silvam aciem ordinesque ita constit. &c.* *Clark.* Ut Ms. Eliens. sic etiam habent Bong. pr. sec. Petav. Lovan. Egm. Gott. et Leid. tert. cum Ed. Inc. sed Leid. prim. sec. Oxon. Vossiani a me inspecti aliique retinent *ita ut:* quod revocavi. Certe *ut* non capio de tempore, sed modo: nam aliter *ubi*, *ut* eodem sensu subjungeret Auctor. VII. 76. ' Ita ut ante demonstravimus:' ubi itidem in Mss. multis deest *ita.*

18 *Constituerant*] Conjicit Ciaccon. scribendum esse *Construxerant:* de qua locutione quædam ad B. Civ.

I. 43. Hic vero vulgatum, quod omnes confirmant Codices, retineo. IV. 35. 'legiones in acie constituit.' Immo V. 51. 'aciemque iniquo loco constituunt. VII. 67. Mss. plerique *aciemque constitui jubet.* Adde ad B. Civ. I. 41. 'copias sub castris constituit.' Sic Mss. Frontin. II. 1. § 12. Sic 'constituit aciem, signa, agmen' Livius. V. Gronov. XXVII. 16. et passim noster aliique: sic et *instituere,* de quo vide ad III. 24. Utrumque, tam *instituere,* quam *constituere* in Mss. IV. 12.

20 *His facile pulsis*] Cæsar ait, equitibus suis pulsis, Nervios in legiones invasisse. Aliter Anonymus l. II. p. 49. 'Jam Romani exercitus,' inquit, 'pars maxima ad metandum castra præcesserat, proxima impedimenta medium de more locum occupabant: duæ legiones ad eorum custodiam sequebantur. In hoc Nervii omnes, ut a proditoribus docti erant, præcipiti impetu irruerunt: atque inde præter spem repulsi, pari velocitate conversi ad eos, qui in opere erant, miram perturbationem Romanis injecerunt.' *Vossius.*

Proturbatis] Sic primum e V. Cod. legit Faërnus, quod adripuit Scaliger et sequentes. Antea cum Mss. plerisque edebatur *perturbatis.* Sed *pro* servant Bongars. prim. Egm. et Vossian. prim. pro var. lect. Adi notata ad Frontin. II. 2. 4. 'Equitatum pedites proturbantem.' Aliud est 'Ordines perturbare.' V. 37. et B. Civ. II. 26. 'Auxilia regis inpedita et perturbata.' B. Alex. c. 75. 'permixtos milites perturbant:' passim autem ut in aliis compositis, sic in hoc turbant libri. Vide ad VII. 80. 'de vallo proturbare.'

21 *Decucurrerunt*] Recte ita Ursinus e suo Codice et Charisio: quod merito amplexus est Scaliger. Habent enim optimi meorum, ut Andin. Bongars. prim. Leidens. pr. aliique. Plurimi tamen cum Edd. Vett. *decurr.* V. ad Front. p. 75. 164. 220. c. seq. *decucurrit.* Cel. Drak. ad Livium I. 12. 8. 'Ab arce decucurrerat.' Sæpius infra, ut et *concucurrit, procucurrit.* B. Civ. II. 41. III. 91, &c. Hirt. B. Afr. c. 31. 68.

22 *Et jam in manibus nostris*] Ultimam vocem delendam censet J. F. Gronovius ad Livii II. 46. Cujus emendationi suffragatur scriptorum usus. Retineo tamen vulgatam lectionem, cum innumeris exemplis constet, Cæsarem ea plene extulisse, quæ alii fere ἐλλειπτικωτέρως. Sic et in vet. Inscript. apud Gruterum p. 499. plus vice simplici habemus *in animum* nostrum *inducere,* cum alii fere dixerint *in animum inducere.* Vide Chr. Cellarii App. ad Curas Poster. p. 407—499. Phrasis, quam hic adhibet *noster,* denotat ita propinquos esse hostes, ut pene manibus nostris tangi possent. Adi J. Lipsium Var. Lect. III. 12. *Davis.* Adde Cort. ad Sall. B. Jug. c. 57. 'Cupere prœlium in manibus facere.' Recte autem *τὸ nostris* e Cæsaris pleno stylo defendit Davisius.

XX. 1 *Vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma concurri oporteret: signum tuba dandum*] Cum infra iterum dicatur *signum dandum,* docti viri fuere, qui vel hoc vel illud expungendum putarent. Tradit hoc Ciacconius. Hotomannus sana putat: cæterum idem a Cæsare repetitum, quasi tumultuariæ pugnæ indicium. Sed Cæsaris mentem non cepit. Tria hic sunt Vexillum, Classicum, Tessera. Observatum id Rhellicano, cui honorem bene intellecti loci inviderunt reliqui, qui postea scripsere, vel malignitate, vel quia ignorarunt. Græcus etiam recte cepit. Nam *signum* postremo loco *σύνθημα* vertit, quod *tesseram* notat, quæ militibus dari solita, ut socium ab hoste discerneret. Arnobius quoque *symbolum* vocat, quod alii *σύνθημα*· unde l. v. p. 220. 'Ipsa denique symbola, quæ rogati

sacrorum in acceptionibus respondetis.' At quam necessaria in bello sit, vel sola Diodori Siculi verba ostendant l. xi. p. 9. Ubi ait, Persas mutuam in cædem versos esse: διὰ τὸ μήτε ἡγεμόνος παραγγελίαν, μήτε συνθήματος ἐρώτησιν, μήτε ὅλως διανοίας κατάστασιν ὑπάρχειν: *Propterea quod nec ducis imperium, nec tesseræ inquisitio, nec certus animorum status esset.* Itaque et apud Græcos fuisse observo nuncios, qui eam ad ducum singulos perferrent. Unde Euripides in Phœnissis vers. 1146. Nam ibi de se ipso ait nuncius: Παρῆν δ' ἑκάστῳ τῶνδέ μοι θεάματα Ξύνθημα παρφέροντι ποιμέσιν λόχων: *Fui autem spectator horum omnium, Tesseram ferens ducibus ordinum.* Ubi Græcus ξύνθημα interpretatur, σημεῖόν τι, ἴδιον εἰ γινώσκουσι, ὑπὲρ τοῦ μὴ τοὺς ἰδίους φονεύειν. Apud Romanos *tesserarii* nuncupati: unde Veget. ii. 7. 'Tesserarii, qui tesseram per contubernia militum nunciant.' At lapsus idem interpres cum vexillum ἀετὸν vertit. Vexillum tunica punicea erat, ut satis ex veteribus notum. Nec aquilæ hic usus ullus, nisi quando imperator ante prœlium exercitum alloquebatur. Tunc enim aquilæ et vexilla cohortium ante imperatorem locari solita. Sed allocutione hic Cæsarem non loqui satis arguant, quæ sequuntur, 'quod erat insigne, quum ad arma concurri oporteret.' Dein, quæ paullo post subdit, 'milites cohortandi.' *Vossius.* Videatur de tribus hisce signis, vexillo, tuba, et tessera, omnino Lips. Mil. D. iv. 11. 12. unde patet, vulgatam lectionem satis sanam esse. De Vexillo et Tuba adde Curtium v. 2. De Tesserariis vide Inscript. Gruter. Florent. et Gudii; Cujac. Observ. vi. 33. et Stewech. ad Veget. Unde apud Frontinum iii. 14. § 1. forsan legendum *Munatius in tessera* vel simile quid.

7 *Et incursus hostium*] Ita nonnulli Codd. Græcus item, ἢ τῶν πολεμίων ἐπιδρομή. Mss. Eliens. *successus hostium.* Quod idem est. Al. *et successus et incursus.* Quorum alterum forte est Glossema. *Clark.* 'Et successus et incursus hostium impediebat:' scribe et *successus hostium impediebat;* deletis duabus voculis, quas nesciunt Lovan. Norvic. Petav. Bongars. pr. sec. Gottorp. et Egmond. Explicationis enim causa sunt additæ. *Davis.* cur. sec. Non agnoscunt etiam Faërni ac Brantii libri, neque etiam duo ex meis ac Ed. Incerta cum excerptis Pulm. Verum amat Cæsar duas voces jungere, quarum altera alterius est interpretatio, ut sæpe monendum erit. Ita vii. 30. 'patienda et perferenda.' B. Civ. i. 5. 'extremum et ultimum SC.' ii. 4. 'invisis, latitantibus,' &c. B. Civ. iii. 13. et alibi. Adde Dav. ad B. Alex. c. 71. et passim. *Incursus* et *inpetus* alibi. V. ad viii. 18. Nam male Clarkius cum Aldo, Vascos. Gryphio, Stephano aliisque exclusit *et successus:* licet etiam ita egerit Leidensis primi librarius. Rarioris enim usus vocis *successus* interpretamentum esse τὸ *incursus,* non contra, satis patere, opinor. *Successus* enim hic notat celerrimum et prosperum incursum: ita i. 24. 'Ipsi confertissima acie rejecto nostro equitatu, sub primam aciem successerunt.'

14 *Spectabant*] Legatur *expectabant,* quod jubent Gottorp. Voss. Egmond. reliquique codices. *Davis.* cur. sec. *Spectabant* ab Ursino e suis Mss. est profectum, quod primus recepit Scaliger; et confirmatur solummodo ab Andino et Leid. primo. Recte; licet alterum videri alicui possit rectius, ut *exspectabant* sit; non morabantur, dum imperaret Cæsar, sed per se agebant. Terent. Eun. iii. 5. 'Sto exspectans, si quid imperent.' At *spectare nihil imperium* est nihil revereri, non curare, non exspectare, an videant, quid imperet: ut vi. 39. de usus militaris imperitis: 'Ad tribunos ora convertunt. Quid ab his

præcipiatur, exspectant.' Crebro hæc confunduntur. Adi Viros doctos ad Senec. de vita B. c. 11. Justin. XII. 3. 'Reditum in patriam spectantibus, conjugesque ac liberos animo jam complectentibus.' Sic enim lego cum Vorstio et Mss. multis, in quibus unus a me inspectus; non *exsp.* Cicero pro Lig. c. 1. 'Domum spectans et ad suos redire cupiens.' Infra v. 29. 'non hostem, sed rem spectare.' V. etiam ad c. 44. et B. Civ. III. 43.

XXI. 2 *Quam in partem Sors obtulit*] Non improbarem, si *fors* legeretur: quæ vox huic loco magis congrua. Sic VIII. 19. 'Victi tamen, perculsique, majore parte amissa, consternati, quo sors tulerat, confugiunt.' Sed hic in V. C. legitur *fors*, quod probo. Etiam lib. de Bello Alexandrino: ubi nunc est, 'nam in operibus hostium expugnandis, in prœliis quotidianis, quandocumque sors obtulerat,' &c. Malim et hic *fors*. *Vossius.* In aliis *sors obtulit;* sed nos secuti sumus editionem Francof. A. D. MDLXXV, aliasque nonnullas, in quibus *fors* legitur. Optime; ut vidit Joan. Frid. Gronovius ad Livii XXII. 5. *Davis.* *Fors* exhibent Bongarsiani, Petav. Vossian. prim. Leid. sec. Oxon. et alii multi cum Edd. Inc. Vas. Str. Steph. Gryph. et Plantin. V. ad Lucan. II. 12. IV. 503. 'fors invida;' sic enim jam malo; VII. 335. 'fors isto in Marte locasset,' ex vera conjectura Cl. Wesselingii Probab. c. 31. p. 272. IX. 550. 'Fors obtulit, inquit, Et fortuna viæ.' Sic Cortius; bene si e Mss. B. Alex. c. 22. 'Quandocumque fors obtulerat.' Adi eum ad Sallust. Jug. c. 1. et Davis. ad B. G. VII. 87. 'quas fors obtulit,' et præ omnibus Cl. Drakenb. ad Sil. XV. 105. 'Quæ fors infida dedisses.' Val. Max. II. 4. 5. 'Quæ fors obtulerat.' Ubi itidem turbant. Ms. Harl. *sors foris:* atque ita lege e Mss. apud Nemes. Ecl. 3. 47.: ubi forsan fuit 'quod fors dedit, hoc capit usu;' pro *usui* vel *in usum* vel *usu suum facit.* Jure primum occupantis.

3 *Oratione est cohortatus—et, quod, &c.*] Mss. Reg. et Eliens. omissis voculis *est* et *et*, legunt, *oratione cohortatus: quod, &c.* Quæ vera lectio est, et Cæsarem sapit. Sic enim et Græcus, τοῖς τε στρατιώταις παρακελευσάμενος, &c. Et in Mss. Vossii deest istud *Et.* Et in Edit. Vet. Rom. deest *Est.* Quorum utrumque igitur a Librariis, longioris periodi contextum non capientibus, insertum videtur. *Clark.* Meis quoque Mss. quatuordecim et Ed. Inc. ac Mediol. abest, et statim *et* non comparet in ullo Codice nec Ed. Inc. quare delevi subdititias voculas.

7 *Adjici*] Novem Mss. et Ed. Inc. solemni more *adici; addici* unus, alter *abduci.* *Abjici* Pal. *abici* And. et Leid. pr. *Jaci* Bong. sec. sed Cuj. *adigi,* quomodo ille et Brantius hic et infra legi volebant. Sed *adjici* recte servat Gruterus ob caussas, quas promere dicit se in Suspicionum libellis de cœnis adjicialibus. Crebro hæc composita in nostro, et aliis confunduntur. *Adjicere telum* optime exposuit Cl. Bos, ita mittere, ut perveniat ad locum destinatum, qui intra teli jactum est. V. eum Animadv. ad Cæs. c. 3. plura de his infra dicenda erunt: nam idem *adigere* notat.

11 *Ad galeas induendas*] In VV. CC. est *inducendas,* quod non rejiciendum Ursino videtur. Sed frustra est. Cæsar vult ostendere brevitatem temporis; itaque ait vix tantum spatii fuisse, quod induendis galeis sufficeret. Nam Romani iter facientes galeas plerumque pectori aut tergo appensas gestabant. Quibus induendis sane haud multum temporis requiritur. Præterea quo fine induxissent galeas, qui in prœlium ruunt? Nam tegumenta tunc detrahi solita, vel sequentia verba ostendant. Anonymus etiam l. II. p. 49. 'et tam nihil

spatii fuit, ut, ne dicam consuetæ solemnitates prœliorum omitterentur, sed vix galeas induendi licentia superesset.' *Vossius. Inducendas* legitur in Petav. Bongars. primo, sec. Vossiano primo, Leidensi primo, Lovaniensi, Egmond. Voss. sec. et aliis, ac Edit. Plant. a Lipsio procurata: quod temere non spernendum reor: non tamen eo sensu, quo Ursinus citat c. 33. 'scutis, quæ pellibus induxerant:' de ea signific. vide ad Lucan. IV. 132. Heins. ad Ovid. Met. XII. 408. Infra B. Civ. II. 10. et alibi. *Inducere galeas* idem notaret quod induere, capiti innectere: ut apud alios *inducere calceos*. Consule me in Animadv. Misc. v. 2. ad Apulei. Met. l. VII. p. 137. Ovid. Art. Am. II. 495. 'sacris inducta capillis Laurus erat:' quod non mutandum. Virg. Æn. v. 379. 'manibusque inducere cœstus:' quod aliis *induere*. In genere omnia dicuntur *induci*, quæ aliquid tegunt; unde et galeæ recte *induci* dicuntur, quæ tegunt caput. Paullo ante *etiam* exsulat a Duker. non male. Sæpe enim in locutione *non modo, sed*, omittitur *et* vel *etiam*. Vide supra ad I. 18.

12 *Scutisque tegmenta detrahenda*] Nimirum curiosi talium Romani: nam ornata, vel picturis vel aliis insignibus, scuta habuere. Imprimis sub Cæsare id fuisse crediderim, de quo ait Suetonius, 'habebatque tam cultos,' (sc. milites,) 'ut argento et auro politis armis ornaret. Simul et ad speciem, et quo tenaciores eorum in prœlio essent metu damni.' Græcorum etiam antiquissimis observatum clypeos imaginibus ornare, non ad speciem tantum, sed velut omina belli, et terrendis hostibus. Hinc apud Euripidem Phœnissis legas: Τύδευς λέοντος δέρος ἔχων ἐπ' ἀσπίδος Χαίτῃ πεφρικός· δεξιᾷ δὲ λαμπάδα Τιτὰν Προμηθεὺς ἔφερεν, ὡς πρήσων πόλιν: *Tydeus, habens in clypeo pellem leonis, Setis horrentem, dextera vero facem Gigas Prometheus ferebat ut incensurus urbem.* Et paullo post de Capanei clypeo: Σιδηρονώτοις δ' ἀσπίδος τύποις ἐπῆν Γίγας ἐπ' ὤμοις γηγενὴς ὅλην πόλιν Φέρων, μοχλοῖσιν ἐξαναστάσας βίᾳ, Ὑπόνοιαν ἡμῖν οἷα πείσεται πόλις: *Ferreo vero clypeo tergo impressus erat Gigas e terra natus, in humeris totam urbem Sustinens, vectibus convulsam violenter; Ut esset signum nobis, qualia passura esset urbs. Vossius.* Tegmenta erant e corio facta. Taxiles ad Tigranem de Luculli militibus apud Plutarchum in Luc. p. 510. Οὔτ' ἐσθῆτα λαμπρὰν οἱ ἄνδρες λαμβάνουσιν ὁδοιποροῦντες, οὔτε θυρεοῖς ἐκκεκαθαρμένοις χρῶνται, καὶ κράνεσι γυμνοῖς, ὥσπερ νῦν, τὰ ΣΚΥΤΙΝΑ τῶν ὅπλων σκεπάσματα περισπάσαντες. Nimirum solebant Romani non minus ac Barbari, varias formas aut colores scutis addere, ideoque iis tegmenta inducebant, ne pulvere aut aëris injuria corrumperentur. Vide J. Lipsium in Anal. ad Mil. Rom. Dial. III. 2. *Davis.*

Tegmenta] Leid. tert. et Ed. Inc. *indumenta* e Glossa: *tegumenta* Edd. Rom. Med. Ven. et Plantin. cum Cl. Wasseo. Vide Duk. ad Flor. III. 20. sed Bongars. prim. Petav. Vossian. prim. Leidens. prim. Egmond. et duo alii recte *tegimenta*, quomodo VI. 21. B. Civ. II. 9. et III. 44. 62. 63. et passim scribunt vetustissimæ membranæ. Consule Stewech. ad Vegetium v. 14. et Drak. ad Liv. IV. 39. Ill. Heins. ad Silium I. 402. et Ovid. Art. III. 112. 'Cui tegimen septem terga fuere boum.' De tegimentis scutorum adi Drakenb. ad Silium, II. 473. 'nudos Linquentes clipeos armorum tegmina mandunt.'

Detrahenda] Bongars. prim. Carrar. et novem alii cum margine Ed. Plantin. *detrudenda:* quod forsan notat, raptim et cum subita vi deripienda. Vide notata a Cl. Drakenb. ad Liv. II. 10. 'impetu detrudere virum.'

14 *Ne in quærendis suis*] Ita legimus ex Ms. Norv. et editt. Rom. Ven. aliisque plurimis, cum nonnullæ habeant *neque inquirendis suis;* unde Pet. Ciacconius scribendum existimavit, *ne inquirendis suis.* Cujus autem fide recentiores exhibeant, *ne in quærendo suos,* me quidem fugit. *Davis. In quærendis suis.* Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vet. et Davisii. Scaliger et recentiores: *in quærendo suos. Clark.* E suo Codice Scaliger exhibuit *quærendo suos;* quomodo est etiam in Andino. *Inquirendo suos* habet Leid. prim. cum V. C. Ursini.

XXII. 3 *Quum diversis locis legiones aliæ*] Mss. Carrar. Brant. et Norv. cum editis nonnullis habent *cum diversis legionibus aliæ, &c.* Hinc Pet. Ciacconius legendum conjecit *cum diversæ legiones aliæ alia in parte, &c.* Sed qui omnino videt, satis videt sanam esse vulgatam scripturam, quam etiam in suo Codice invenit Græcus, qui hoc modo locum vertit: Τῶν τε ταγμάτων ΠΟΛΛΟΙΣ ΤΟΠΟΙΣ ἄλλον (leg. ἄλλων) ἄλλῃ τοῖς πολεμίοις ἀνθισταμένων. I nunc et ex corruptis Codd. sanam lectionem sollicita! *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *diversis legionibus alii, &c.* Cum Davisio tamen lectionem vulgatam amplector. *Clark.* Etiam Mss. Scotti, Bongars. prim. Petav. Lovan. Vossiani, Leidenses, quorum unus cum Edd. Ven. Med. et Rom. *alii,* Egmund. Gottorp. Duk. Dorvill. et Ed. Inc. ac Florent. *quum diversis legionibus aliæ.* Quod non video, cur admitti nequeat. *Diversis legionibus* ablativus est, ut ita dicam, absolutus; pro discretis, sejunctis, divisis, ut statim 'alia in parte diversæ duæ legiones. Diversus gurges, diversa juventus,' et similia. V. ad Lucan. III. 235. X. 235. et sexcenties: 'diversus equitatus' in Ms. Lov. VII. 67. B. Civ. I. 40. 'diversam aciem in duas partis constituit.'

XXIII. 2 *Aciei*] Faërnus e Mss. legit *acie,* teste Ursino. Nec dubito, quin vere. Sic enim habent ex meis Bongars. prim. Petav. Scalig. Lovan. Buslid. Leidens. prim. et tert. item Egm. et Aicard. cum Ed. Incerta et Excerptis Pulm. docetque Gellius, Cæsarem in libro de Analogia secundo 'hujus die' et 'hujus specie' dicendum putasse IX. 14. Hirt. B. Afric. c. 51. 'pars acie instructa' Mss. et Edd. post Ursinum: de eo genitivo vide præ ceteris Viros doctos ad Virgil. Georg. I. 208. Wasse Ind. Sallust. V. *Acie,* et ad Jug. c. 56. Cruc. Heins. et Burm. ad Ovid. Metam. III. 341. Cortium denique ad Sall. Jug. c. 52. et Plin. l. VIII. Ep. 6. § 6. et quos laudant: *die* pro *diei* sæpe in Mss. invenias: ut apud Justin. II. 11. vulgo apud Obseq. c. 125. *fide* pro *fidei* in Leidensi primo V. 3. *die* pro *diei* in Dorvill. VII. 11. et B. C. I. 14. III. 76. in Petav. et Pal. B. Afric. c. 61. 69. in Scal. Vide et VII. 16. et omnino c. 83. *Meridie. Re* pro *rei* in Scal. VII. 56.

Exanimatos] Crebro hac voce usus est Cæsar pro eo qui ob lassitudinem ægre spiritum trahit. Sic et Plautus Asin. Act. II. sc. 1. 17. 'Sed quid illud quod exanimatus currit hic Leonida?' Hæc significatio ex eo est orta, quod *anima* interdum oris halitum denotat. Terentius Phorm. Act. V. sc. 6. 28. 'Animam compressi, aurem admovi.' Vide et Plautum Asin. Act. II. sc. 2. 24. *Davis.* Vide ad III. 19. 'cursu contenderunt, exanimatique pervenerunt.'

9 *Dederunt*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *conjecerunt. Clark. Conjecerunt* mei longe plurimi, ut III. 6. et sæpe: sed *dederunt* exhibetur ab Mstis Ursini, Scal. Cujac. Andin. Leid. primo, et Oxon. qui codices ex diverso exemplari, quam alii, videntur esse descripti, quod multis locis patere potest. Utrumque Latinum esse, negabit ne-

mo: quare recepta nunc lectio non movenda est. v. 51. 'hostes in fugam dat.'

12 *At totis fere, &c.*] Mss. Brantii, Scotti, et mei omnes, quantum scio, cum Edd. primis præbent *attonitis*. Edd. mediæ *ac totis*. Nempe scribendum erat, ut feci, *at tum totis*, id est, eo tempore et ea re, quia legiones a sinistra et a fronte Atrebatas et Veromanduos longius prosequebantur, iis in partibus nudata sunt castra; inde Nerviis occasio nata est confertissimo agmine in XII. et VII. legionem inruendi. Neque aliter Græcus interpres ἐν τούτῳ δέ.

15 *Nervii confertissimo agmine, duce Boduognato*] Ergo perperam Anonymus Celsi exscriptor Boduognatum Veromanduorum vocat ducem. *Vossius.*

18 *Cœpit*] Eleganter Leidensis primus *cœperunt*. Synthesi sive Syllepsi, non Poëtis tantum, sed historicis omnibus frequentissima, cujus exempla ex aliis proferre, me puderet. Idem cum aliis v. 45. 'pars necabantur.' VI. 40. Egmond. 'pars ceciderint.' VII. 76. 'pars eruptionem, pars deditionem censebant;' ubi eadem confusio. Adde B. African. c. 3. in fine. Male autem et contra Mss. omnes editi *locum castrorum*.

XXIV. 4 *Aliam in partem fugam petebant*] Usitatior est loquendi formula, *aliam partem fuga petebant*, sicut et hoc in loco scribendum censuit Pet. Ciacconius. Attamen *fugam petere* dixit etiam Virgilius Æneid. XII. 263. Claudian. in Ruffinum II. 132. 'Incertus peteretne fugam, veniamve subactus Posceret.' Sextus Rufus in Breviar. c. 17. 'dum fugam petit, occisus est.' Ideo nihil mutandum. *Davis.* Hoc abunde demonstrant complura veterum loca. Livius IX. 23. 'Qua potest quisque fugam per diversa petunt.' Ovid. de Art. amandi I. 552. 'Terque fugam petiit, terque retenta manu.' Claudianus in Rufin. II. 132. 'incertus peteretne fugam veniamve subactus posceret.' Sextus Rufus in Brev. c. 17. 'Dum fugam petit, occisus est.' Similiter Aur. Victoris Epit. c. 41. et Lucanus IV. 749. *Idem, cur. sec.*

5 *Qui a Decumana porta ac summo jugo collis, nostros victores flumen transire conspexerant; prædandi caussa egressi*] Ita Mss. Reg. et Vossii exhibent, *qui a decumana, &c.* Scaliger, aliique *qui Decumana, &c.* Deinde Mss. Reg. Eliens. et Voss. et Editt. Vett. habent *ac summo jugo, &c.* Scaliger, aliique *a summo jugo, &c.* Græcus ἀπό τε τῆς μεγάλης πύλης καὶ τῆς τοῦ ὄρους κορυφῆς, &c. Ego, re tota perpensa, vix me contineo, quin (cum Scaliger et Recentiores hoc modo ediderint, 'Calones, qui Decumana porta a summo jugo collis nostros victores flumen transire conspexerant, prædandi caussa egressi,' &c. quæ est perplexior constructio,) transpositis solummodo duobus vocabulis scribam: *Calones, qui* a summo jugo collis *nostros victores flumen* transisse *conspexerant*, Decumana porta *prædandi* caussa egressi, &c. Istud *Transisse* est ex Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Editt. Veteribus. Meliusque hic convenit, quam *transire*. *Clark.* Non male quidem hunc locum constituit Clarkius, sed necessitatem mutandi lectionem, ut ante Scaligerum edebatur, non video. Conspexerant in vel ab porta, quæ erat in jugo montis, ut patet c. 18. adeoque a jugo ipso, victores transisse flumen: inde castris egressi erant, quod necessario intelligitur, factum esse ab eis eadem Decumana porta. Habent autem *ab Dec. porta* Vossian. prim. Scalig. Leidens. prim. et secund. Oxoniensis et alii: *a Dec.* Voss. sec. *ac summo jugo* servant Mss. omnes præter Ciacconii librum, unde videtur mutasse Scalig. nisi quod in Bongars.

primo sit *ac de summo jugo;* quod certe non est spernendum. *Ab porta* est, ab ea parte qua est porta. De qua locutione alibi, ut vii. 82. latius egimus. Sic iii. 25. 'ab Decumana porta castra munita.' vi. 37. 'ab Decumana porta in castra irrumpere conantur.' Juven. v. 29. 'A limine moverat unum, Protuleratque pedem.' Sic plerique Mss. et Edd. Vett. vulgo *de.* Vide Burm. ad Ovid. Ep. Her. xviii. 10. 'A portu navita movit iter.' Lucan. viii. 204. 'a litore occurrere.' Apul. l. v. p. 107. 'emergit a mari.' Male Edd. Elmenh. Scriv. aliæque *e mari.* Ibid. *a foribus boans.* Ceterum *decima* est in Leid. pr. et supra scriptum Bongars. pr. *decimana,* uti idem cum aliis in ultimo citato loco: at contra c. 21. pro *decimam* idem scribit *decumam.* Quid præferam, hæreo. Nam veteres Grammatici etiam hic incerti fuere. Constat quidem, Antiquiores talia per *u* expressisse. Sed pro *u* scriptum esse *i* alii dicunt a C. Julio Cæsare, alii a C. Cæsare Caligula. Consule, quos laudat G. J. Vossius de Gramm. l. i. p. 55. 56. Burm. ad Quinctil. ii. Inst. 7. Drakenb. ad Liv. iii. 17. Dein *transisse* reposui cum Bong. primo, Petav. Voss. primo, Egm. et 5. aliis, et Edd. primis, Vascos. Gryph. sec. Steph. aliisque.

10 *Clamor fremitusque oriebatur*] Editt. Ven. Beroald. Basil. Vascos. *exaudiebatur;* quæ lectio, si Fr. Hotomannum sequamur, non est rejicienda. *Davis.* Etiam Romana, Ven. Mediol. ac Steph. &c. Quasi id hauserint ex Græco Interprete Βοή τε καὶ βρόμος ἐξηκούετο. Sic lege cum Cl. Wasseo, non, ut vulgo, φόβος. In nullo Ms. illud *exaudiebatur* comparet. Ita tamen vi. 48. 'clamorem exaudiunt.' vii. 48. 'exaudito clamore.' Adde c. 61. 81. Si vel unus addiceret Codex, crederem verum esse *exoriebatur.* Virg. Æn. ii. 313. 'Exoritur clamorque virum, clangorque tubarum.' Nunc vulgatum servo. vi. 47. *Orto clamore.* Sæpius hæc turbantur. Vide Cl. Drak. ad Liv. iv. 45.

xxv. 1 *Cæsar ab decimæ legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus*] Vir maximus Justus Lipsius, cui æternum et Cæsar et omnes Romanæ militiæ scriptores debebunt, lib. elect. ii. 7. corrupta hæc verba existimat. Caussa illi, quod jam ante Cæsar dixit se a decima legione in aliam partem ad cohortandum militem abiisse. Itaque cum in v. c. legisset *cohorte* pro *cohortatione,* non dubitavit rescribere, *cum decimæ legionis cohorte.* Nam solitum Cæsari ait, assumere plerumque ex hac legione cohortem aliquam ad tutelam sui. Sed enim nequaquam mihi unius codicis, aut potius sola Lipsii, quamvis maximi viri autoritas antehabenda videtur omnium codicum autoritati. Nam non dubito illud *cohorte* per abbreviaturam scriptum pro *cohortatione:* sed lineolam superscribere librarium omisisse. Quantum autem ad verba Cæsaris, et historiæ ordinem, ego illa rectissima, hunc omnino bonum non puto modo, sed pro certo habeo. Dixit primo Cæsar se decimam legionem cohortatum; exin in alteram partem decurrisse: tum digressionem facit, ac commemorat rationem prœlii, non autem eorum, quæ ipse fecit. Mox, his expositis, redit unde digressus erat, ad decimam legionem. Et verba illa 'Cæsar ab decimæ legionis cohortatione, ad dextrum cornu profectus;' tantundem valent, ac si scripsisset: 'Igitur Cæsar, ut supra dictum, ab decimæ legionis cohortatione, ad dextrum cornu profectus.' Ita cuncta clara esse nullus ambigo. *Vossius.* *Cohortamine* exaratur in Vossiano primo: quomodo *hortamen, adhortamen* apud Livium et alios et fors *molimen* supra c. 17.

3 *Sibi ipsis*] Mss. Reg. et Vossii,

sibi ipsos. Quæ elegantior lectio est. *Clark.* *Ipsis* rectum quidem; sed exararunt etiam *ipsos* Bongars. Vossiani, Leidenses, Petav. Lovan. Oxon. Egmund. cum ceteris omnibus et Edd. Incerta, Vasc. Gryph. Steph. aliisque. Melius omnino, sed non contra Edd. ubique inculcandum. Vide præter alios de hoc crebro loquendi modo Rivium ad Cicer. Famil. VII. 1. et Cel. Burm. ad Phædr. F. LXXV. et quo nos dimittit cum Cl. Dukero ad Flor. III. 18. ac Cort. ad Sallust. B. Cat. 20. Drak. ad Liv. II. 19. VII. 70. 'se ipsi impediunt.' c. 82. 'se ipsi induebant.' B. Civ. III. 72. 'sibi ipsos majus adtulisse detrimentum.' B. Afr. c. 93. 'sibi ipsum manus adtulisse:' et passim.

4 *Impedimento*] Codd. plerique, *esse impedimento* vidit. Quod erat ex inscitia Librariorum, periodi longioris syntaxin non advertentium. *Clark.* Adnotat etiam Hotomannus, omnia hæc pendere a verbo *vidit*, satis longinquo, nisi forte aliud ejusmodi absit; quare etiam, cum in Steph. et Aldino inveniret hic quoque *vidit*, incertus hæsit, num admitteret. Certe ego quoque inveni hoc *vidit* in Cujac. Bong. Leidensibus, Vossianis, Petav. Oxon. Egm. Gottorp. Duker. Dorvill. et Edd. Rom. Incerta, Mediol. Ven. aliisque, et consule notata ad I. 41. 42.

7 *Primipilo*] V. c. *Primopilo.* Vide Urs. Lips. alios. *Vossius.* *Primopilo* ex meis habent Leidensis primus, et Scalig. quod receperunt Scaliger et Davisius, me non refragante, ex Mss. Ursini: at *primipili* legas in Ms. Scotti, Lovan. Duker. Dorvill. et Edd. Rom. Mediol. ac Ven. ut subintelligatur ἀπὸ κοινοῦ *Centurione:* quod placet. Sallust. Jug. c. 38. 'Centurio primipili,' ubi vide. III. 5. 'Baculo primipili centurione.' B. C. I. 13. 'Pupius primipili centurio:' item c. 46. Atque ita bene vindicavit Lips. Mil. lib. II. Dial. 8. locum Livii VII. 41. 'Primus centurio erat, quem nunc primipili adpellant.' De hac crebra variatione consule etiam Cl. Drakenburg. ad Livium II. 27. 'Primipili centurioni,' et A. Manutium de *Primipilo* in Tomo I. Thes. Saleng. Diss. XI. *Primipilus* Latinum esse non puto, licet in plerisque Mss. exstet, sed depravatum ex *Primipili* vel *Primopilo.*

P. Sextio Baculo] Viri docti *Bibaculo* emendant. Ego deliberandum censeo. Anonymus, Græcus interpres, V. c. et Ms. noster *Baculo* retinent. Vid. Inscript. *Vossius.* Vide Hotom. et Brant. *Pactio* est in Andinis membranis. *Baccio* in Vossiano primo; sed correctum eadem manu *Baculo,* III. 5. nihil mutant Libri. VI. 38. in Leidensi secundo est *Bibaculus:* quomodo ibi legit quoque Davisius.

9 *Ut jam se sustinere*] Notandum est, in Oxoniensi et Ms. Scaligeri non scriptum esse illud *se,* quomodo cum aliis auctoribus sine casu noster *τὸ sustinere* adhibet. Vide ad Frontin. II. 1. § 6. supra c. 6. 'se diutius sustinere non posse.' IV. 32. 'suos ab hostibus premi, atque ægre sustinere,' scilicet *prœlium;* quod et addit auctor: ut VI. 38. B. Civ. I. 64. 'Non numquam sustinere extremum agmen:' item 71. III. 94. 'sustinere Pompeiani non potuerunt.' B. Alex. c. 15. 'sustinent illi.'

10 *Desertos*] In Bongars. primo exaratur tantum *deserto:* quod egregie confirmaret Lipsii conjecturam, qui margini sui codicis adscripserat 'nonn. e novissimis deserto prœlio.' Atque ita videtur cepisse Interpres Græcus: καὶ ἐνίους γ' (al. ἐνίων γ') αὐτῶν τοὺς ὑστάτους ἔκ τε τῆς μάχης ἐξιέναι. Celsus vero 'quosdam sensim cedere, quosdam prœlio excedere.' *Deserere prœlium* esset omittere prœlium, desinere a prœliando, quomodo *deseri bellum, decus,* et omnia dicuntur, quæ inchoata omittuntur deinceps. Adi Cel. Burm. ad Phædr. Prolog.

l. III. et Doct. A. Gronov. ad Justini II. 8. 1. Sic 'deserere cerimonias' Val. Maxim. I. 1. 2. Hæc vero lectio licet admittatur, non tamen opus est *ab* vel *a* mutare in *e*. Præpositio enim *ab* videtur tum corruptionis fuisse caussa. *Nonnulli ab novissimis* pro *ex nov. novissimorum:* uti statim *ab novissimis uni.* Apud Val. Max. IV. 5. § 2. Ex. 'unum e Lacedæmoniis,' Ms. optimæ notæ Harlem. habet *a L.* Ut verum tamen fatear, non admodum placent juncta *deserto excedere* (nam vel *deserere prœlium* vel *excedere prœlio*, satis fuisset) nisi vel *recedere* legas, vel aliud nomen addas, quod forsan absorptum a sequenti *ac;* ut fuerit *deserto prœlio, excedere acie, ac tela vitare.* Videant acutiores: nam vulgatum nequaquam se mihi probat, et aliud quid latere, e Celso ac Metaphraste patet.

13 *Rem esse in angusto vidit*] Nempe *loco*, hæc enim vox non raro subintelligitur. Hinc emendare licet Pedonem Albinovanum El. I. 379. ubi in vulgatis legitur 'Nata quod es alte,' quæ quidem scriptura metro repugnat. Cum igitur Naugerii Codices habebant *Nata quod ex alte es*, quemadmodum testantur Nic. Heinsius, legendum plane, *Nata quod* ex alto *es*, non *es celse* vel *excelse es*, ut ille voluit. Vide vs. 62. et 349. *Davis.* Alibi 'Erat res in magna difficultate:' ut VII. 35. B. Civ. III. 15. Vide omnino Cel. Drakenb. ad Liv. III. 6. 'Quum exitus haud in facili essent.'

14 *Scuto ab novissimis uni militi detracto*] Florus III. 10. 'fugientem' vocat: Anonymus p. 50. 'lentius dimicantem,' quod præferam. *Voss.*

18 *Hujus*] Codd. omnes fere, *Cujus. Clark.* Mss. tum aliorum, tum mei ad unum omnes et Edd. Vett. *cujus:* quod idcirco reposui. Si quid mutari debet, rectius foret *Ducis.*

Spe illata] Conjicit Vir Doctissimus Jos. Wasse in Addendis suis ad Sallustium, p. 308, legendum *innata:* quomodo et alibi loquitur Cæsar. Sed perinde est. *Clark.* Adi I. 46. passim ita 'inferre metum,' 'terrorem,' 'desperationem' apud nostrum et auctores optimos occurrit. Immo VI. 43. 'spe consequendi inlata.' B. Civ. III. 38. 'inlata suspicione.'

19 *Pro se quisque*] *Per se* reponebat amicus quidam meus. Sed vetus locutio est, quæ idem valet, ut 'Pro sua virili parte.' Livius II. 'Cum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris demigravit.' Sic noster B. C. I. 33. 'Maximeque timoris caussa pro se quisque id munus legationis recusabat.' *Hotom.* Cum amico Hotomanni sentiebat Græcus interpres, qui vertit ἑκάστου τ' αὐτῶν δι' ἑαυτοῦ. Sed neuter phrasin intellexit. *Davis. Pro se.* Merito hic ridet Davisius, et Hotomannum et amicum ejus; quorum alter, *per se*, reponit; alter illud *pro se*, interpretatur, *pro sua virili. Clark.* Minime Davisius ridet Hotomannum, qui exponit *pro sua virili parte:* nam hæc interpretatio vera est; sed ejus amicum et Græcum Interpretem. Sollemnis est formula *pro se quisque*, seu quantum quisque potest. Sic Plautus, Terent. Livius, et alii sexcenties. Vide ad Ovid. Metam. III. 642.

20 *In extremis suis rebus*] *In* deest in plerisque Codicibus. *Clark.* Abest sane a Bongars. primo, Petav. Vossianis omnibus, Buslidiano, et 4. aliis, ac Edd. primis, et plerisque veteribus. Vide, quæ diximus ad cap. pr. 'Imperio nostro.' II. 4. 'Extremo tempore.' Malim tamen cum aliis Mss. hic retinere ad Amphiboliam vitandam; nam tum dativus videri posset. Repetitionem præpositionis a nostro amatam esse vidimus ad c. 10. 'In extrema spe salutis' c. 27. Dein optime Leidens. primus *cuperent*, quod reposui. V. I. 39. Pro omnibus adi N. Heins. et Burm. ad

Ovid. Metam. v. 212. et Commentat. ad Sallustium.

XXVI. 4 *Aliis alii—ferrent*] Mss. Reg. et Vossii, et Edit. Rom. *alius alii—ferret.* Ms. Eliens. corrupte, *alius alii—ferre.* *Clark.* Pro *aliis* in Bong. pr. Voss. pr. Petav. Lovan. et sex aliis atque Edd. priscis exaratur *alius:* pro *alii* tres recentissimi modo *aliis.* Egmund. *in aliis: ferret* etiam iidem, qui habent *alius* præter Duker. qui elegantissime servavit *ferrent,* ut *timerent : ferre* L. tert. et Ed. Inc. *alius* cum plurali, ut I. 93. 'Quorum alius, alia caussa inlata, quam s. a. p. n. e. dicerent, petebant:' ut habet Cod. Lovan. Dictys Cret. II. 43. 'super alium alius ruinæ modo præcipitarentur.' Adde Cort. ad Sallust. B. Catil. c. 6. 'alius alio more viventes.' Drak. ad Liv. III. 50. 12. 'alius in aliam partem discurrunt.' V. et IV. 26. Vulgato tamen opem fert locus V. 16. 'alios alii exciperent.' *Alius ferret* confirmari etiam posset ex B. C. I. 21. 'ut alius in aliam partem mente atque animo traheretur:' et II. 29. 'alius alii tradiderat.' Sed et ibi variant Mss.

12 *Decimam legionem subsidio nostris misit*] Falsus est Plutarchus qui de vit. Cæsar. Tom. I. p. 718. A. δωδεκάτῳ τάγματι, *duodecimæ legioni* hoc facinus attribuit. *Davis.*

15 *Nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt*] Quam maxima celeritate progressi sunt, ut suis auxilium ferrent. Hanc elegantiam non cepit Metaphrastes, qui habet, οὐδὲν ἀνίεσαν τῆς ταχύτητος. *Idem.* V. Græv. ad Cic. l. IV. ad Att. Ep. 6.

XXVII. 6 *Omnibus in locis pugnabant, quo se leg.*] Editis adstipulantur soli recentissimi Codices Leid. sec. Duker. et Dorvill. Ceteri magno numero habent cum Ed. Inc. *pugnant.* Scilicet cum *occurrerent* abierat in *occurrerunt,* hic quoque fingere debuerunt indicativum; sed omnia pendent a præcedentibus 'tanta commutatio est facta, ut:' quare obsecutus sum auctoritati vetustissimorum Mss. Andini, Oxoniensis et Ed. R. Stephani *in locis pugnæ se, &c.* sensu claro et aperto.

7 *In extrema spe salutis*] Andreas Schottus II. 36. Observat. Poëticar. probare hinc nititur *spem* pro desperatione poni. Mihi nihil absurdius dici potuisse videtur: aliud enim *spes,* aliud *extrema* vel *nulla spes.* *Vossius.* V. et c. 33. 'Extremum tempus' B. Civ. II. 4.

11 *Ut ex tumulo tela*] Tanquam ex tumulo, ὡς ἀπὸ τοῦ γηλόφου, ut recte Græcus. Interpunge igitur, *ut ex tumulo, tela, &c.* picta post vocem penultimam minima distinctione. *Davis.*

13 *Deberet ausos esse*] Ita reponi jussit G. Canter. Novant. Lect. II. 28. habentque Edd. Basil. et Vascos., teste Brantio. Priores cum Mss. quantum scio, omnibus *deberent:* quod ut locum habere posset, Faërnus legit, *ausi quod essent;* quomodo diserte exaratur in Cod. Oxoniensi. *Ausi sunt* Leid. sec. *ausos sese* Lovan. et Dorvill. Post *deberent* Hotom. cum Edd. primis plenam ponit distinctionem: et *Ausos esse* per admirationem dictum autumat. Quales infinitivi non raro, apud Justinum præsertim, occurrunt: sed quid tum præcedentia significabunt? Forsan fuerat olim simpliciter, 'ut non nequicquam t. v. h. judicari deberent ausi transire:' ut ex assuto verbo *esse* nata sit omnis variatio. *Debuerint* mallet Ciacconius.

15 *Quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat*] Reddiderat. Phrasis est rara, qua tamen alibi usus est noster. Sic B. G. IV. 3. 'Vectigales sibi fecerunt ac multo humiliores infirmioresque redegerunt.' Ita enim ex Mss. et vett. Editt. restituimus, cum in recentioribus sit *reddiderunt,* pro Genio Correctorum, qui mutarunt ea, quæ non intelligebant. *Davis.* Hermas Past. III. Sim. 9. 2.

'Quod si voluero eos quadratos redigere, plurimum mihi ex his recidendum est:' et c. 32. 'tu eum totum inutilem redegisti.' Vide sis Ausonium Mosella vs. 224. *Idem*, cur. sec.

XXVIII. 3 *In æstuaria ac paludes collectos dixeramus*] Ex veterrimo Lovan. scribendum *conjectos;* ut recte conjecit Joan. Glandorpius. Vide supra 16. III. 24. et Cl. Drakenborchium ad Silii XVII. 93. *Davis.* cur. sec. Mss. omnes retinent *conlectos* seu *collectos;* etiam Lovan. Deceptus est Davisius nota litteræ *H.* quia Heinsius eum consuluerat Codicem; sed hoc loco notatur, ita Heinsium conjecisse, ut meo exemplari patet. Eadem varietas III. 24. 'Auxiliis in mediam aciem conjectis:' ubi tamen Mss. plurimi *conlectis* vel *conlocatis.* Vid. etiam ad VIII. 4. et doct. Juvenem A. V. Staveren ad Nep. Alcib. c. 7.

5 *Supererant*] Edd. Rom. et Med. *superant.* Veterrimus Vossianus *superarant* i. e. superstites erant, locutione satis jam nota. Inspice modo Fabri thesaurum, et quos laudat Socer meus ad Valer. Maxim. I. 1. § 20. Titium ad Nemes. Cyneg. vs. 115. VI. 19. 'Uter eorum vita superarit.' Non tamen ubivis hæc temere inculcanda: nam *superesse* pro *supervivere* recte dicitur, et sexcenties. Adi omnino Gellium I. 22. Capite præc. dictum erat, *qui superessent.*

XXIX. 3 *Ex itinere*] Notatu dignum est, in Vossiano primo legi *inere* suprascripto *ti;* at in Bongars. primo, omnium codicum antiquissimo, *itere:* quod viri docti non citant modo e Nævio et Attio, aliisque antiquis; sed et probant in Propertio El. II. 10. 40. 'Memento, Hoc itere ad lapides cana venire meos.' Vide etiam Sosip. Charis. l. I. p. 108. Ed. Putsc. et infra VII. 55. Contra aliis in Nominativo est *itiner.*

10 *Ipsi erant ex Cimbris*] Dion. l. XXXIX. Κἂν τούτῳ Ἀτουατικοὶ, πλησιόχωροί τε αὐτοῖς ὄντες, καὶ τὸ γένος τό τε φρόνημα τὸ τῶν Κίμβρων ἔχοντες: *Interim Atuatici, vicini illorum, qui et genere et animis Cimbri erant.* Putabam primo φώνημα legendum, ut diceret Aduaticos et genere et lingua Cimbros fuisse; quod quamvis verum credam, retineo tamen lectionem vulgatam. Nam vult Dio, ut genere Cimbri erant, ita nec animo minus Cimbros, id est, hostiles et infensos Romanis fuisse. *Vossius.* Male hoc Nerviis adscribit Appianus Epit. B. Gallici p. m. 1163.

11 *Quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent*] Ineptit Ursinus, cum legendum putat *per provinciam nostram.* Cimbri per provinciam iter non fecere. Pars ad Rhodanum a Mario cæsi, pars Alpes transgressi Tridentinis jugis, quæ procul a provincia. Consule historicos. *Vossius.*

14 *Custodiæ ex suis ac præsidio*] Mss. Norv. et Brant. cum edit. Rom. Ven. Steph. habent *custodiam ex suis ac præsidium,* quod non repudiandum censuit Fr. Hotomannus, vulgatæ autem lectioni prætulit Gabr. Faërnus, nec forsan inmerito. *Davisius.* Mss. Regius item et Eliensis, Bongarsiani, Petav. Palat. Leidenses, Scalig. Egmund. et 3. alii cum Edd. primis habent *custodiam.* Iidemque, exceptis Leid. primo, et Scaligerano, *præsidium.* Quod satis Latinum esse scio: sed solet aliter Cæsar. *Præsidio,* vel *custodiæ ac præsidio,* bene retinent Vossian. primus et secundus, Carrar. Oxon. Andin. Leid. prim. Duker. et alii. Vide omnino, quæ notavimus ad I. 51. 'præsidio utrisque castris, quod satis visum est, reliquit:' ubi alii corruperant in 'præsidium reliquit,' alii 'præsidio relicto.' VII. 49. 'Quem minoribus castris præsidio reliquerat.'

XXX. 3 *In circuitu XV. milium*] Vocem *passuum* desiderari ait Hotomannus: miror tantum virum adeo ignarum Romani moris, quasi non

plerumque ea subintelligatur. Sic III. 22. 'Viridovix contra eum duum millium spatio consedisset.' Sed innumera in Cæsare, Tacito, aliis loca occurrunt: itaque citare supersedeo. *Vossius.* Vide supra p. 28.

7 *Quo tanta*] Sic Lips. Scalig. et ceteri. Sed Mss. et Edd. Vett. *quod.* Forsan fuerat *quoi* hic et alibi; pro quo deinceps invaluit *cui.* Vide ad VII. 55. 'quoi esset usui.' Hæc certe caussa est, cur corruptus sit locus Lucani, X. 166. 'Infudere comæ, quod nondum evanuit aura, Cinnamon.' Immo lege *quoi* sive *cui;* ut emendavit jam Ill. Heins. ad Lactant. de Phœn. vers. 83. 'Cinnamon hinc, auramque procul spirantis Amomi.'

Ab tanto spatio instrueretur] Sic omnes Editt. veteres, nec in diversarum lectionum σολλογαῖς ulla est notata varietas. Recentiores tamen habent, *ab tanto spatio institueretur,* quam lectionem exulare jussi, cum altera locutio sit proba. Seneca de Vit. Beat. c. 26. 'Ignari machinarum segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt.' Vide et Hirtium Bell. Afr. c. 51. *Davis.* *Instrueretur.* Sic ex Mss. et Editt. Vett. omnibus, restituit Davisius. Scaliger et Recentiores, *institueretur.* *Clark.* Male *institueretur* Scaligero adscribunt; nam ita jam edidit R. Stephanus, et comparet in margine Gryph. ac Plantin. Edd. Immo exstat in Msto Scaligeri, per Vossium collato, Cujaciano, Leidensi primo et Oxon. Non itaque tam temere hæc lectio fuerat proscribenda, sed retinenda. IV. 18. 'pons institui cœptus est.' V. 11. 'naves instituat.' 40. 'magnus muralium pilorum numerus instituitur: 'ubi in nonnullis,' instruitur:' c. 52. 'Institutas turres, testudines, munitionesque hostium admiratur.' Rursus B. Civ. I. 54. 'pontem institutum biduo perficit:' et alibi. III. 46. 'institutæ fossæ.' B. Alex. c. 63. 'instituta opera' in Ms. Petav. Plura similia vide apud Cl. Burmann. ad Val. Flacc. IV. 487. 'Instituere toros.' Crebro autem et alibi hæ voces permutantur. V. Græv. ad Justin. II. 15. 'bellum instituit:' et notata ad Frontin. III. 15. 6. 'conviviis sub id tempus institutis:' vulgo *instructis:* adeo ut non dubitem quin *institueretur* verior sit lectio, et altera sit Glossa. Sic et 'instituere remiges' III. 9. *exstrueretur* memoriæ culpa citat Lipsius Poliorc. Dial. II. 4. ubi illum Senecæ locum adducit.

9 *Plerisque hominibus*] Mss. et Editt. Vett. *plerumque omnibus.* *Clark.* Beroald. Ursin. Gryph. aliique vett. editi dant *plerumque* omnibus *Gallis.* Legi queat *plerisque* omnibus *Gallis.* Elegans est locutio satisque nota vel ex Terentii Andr. Act. I. sc. 1. 28. Forsan tamen Cæsar reliquit *plerumque hominibus Gallis,* ut habent Gottorp. Egmond. Petav. Bongars. pr. sec. tert. aliique Msti. *Davis.* cur. sec. Deceptus est Cl. Davisius exemplari Celeberrimi Fabricii, cui illæ variantes adscriptæ erant, at desumptæ ex Ed. Gryphii, in qua non *hominibus,* sed *omnibus* editum est: adeoque nulla adnotata erat varietas. Omnes enim illi Codices (Bongarsianum primum ipse contuli) reliquique a me visi et Edd. quotquot consului, ante Scaligerum habent *plerumque omnibus,* præter Ms. Carrar. et Dukerianum *plerumque hominibus:* *plerisque omnibus* conjecerunt etiam ex Terentio Manutius, Hotoman. et Wasseus: ac ni excerpta fallunt, sic exhibet clare Codex Scaligeri, unde ille sine dubio hausit *plerisque.* Adde Heaut. IV. 7. 2. Phorm. I. 3. 20. 'plerique ingenio sumus omnes:' et alios. Confer Gell. VIII. 12. Sic 'omnes reliqui alii' Hirt. B. Afric. c. 63. Sed *plerumque* sive *omnibus* sive *hominibus* legas, non moveri hinc debet. Græc. πολλάκις οἱ Γάλλοι.

Duo jam dicit Cæsar, *fere semper* et ab *omnibus* Gallis Italorum brevitatem contemni. Sic v. 57. 'Equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant:' ubi etiam malebant Viri docti *plerique:* quamquam *hominibus* ego præfero, cum hic non opus sit τὸ *omnibus* addi, et elegantius dictum sit *hominibus Gallis.* Vide omnino J. F. Gronov. Observ. II. 13. Hæc vox autem cum *omnibus* non raro confunditur. Consule Cl. Wass. ad Sallust. B. Catil. p. 154. et quæ notantur ad Nepot. Them. c. 9. *Omnium Grajorum* ac Cl. Drak. ad Liv. III. 54. § 6. Plura dicam infra ad VI. 16. 'Natio est omnis (vel *omnium*) Gallorum.' *Plerumque* et *homines* sic jungit B. Civ. I. 85. 'Plerumque hominibus accidere soleat:' nisi ibi leg. *homini*, ut suo loco patebit.

11 *Turrim in muros*] Juxta muros. Gabr. Faërnus et Fulv. Ursinus reponunt *in muro.* Frustra; cum in eo turres locari non potuerint, ut notavit J. Lipsius Poliorc. Dial. II. 4. *Davis.*

XXXI. 4 *Non se existimare*] Bongars. prim. Petav. Lovan. Egmund. et alii cum Ed. Incerta omittunt τὸ *se:* sexcenties in hac constructione pronomen *se* per Ellipsin omittitur. V. socerum meum ad Valer. Max. IV. 1. 8. Cort. ad Sallust. B. Cat. c. 31. § 7. Plin. III. Ep. 14. Nepot. in Dion. c. 6. si Mss. fides. Drakenb. ad Liv. I. 23. Innumera addi possent exempla; sed his minutiis parco. Vide paullo post c. 32. et v. 27. 29. 36. 41. ac VII. 2. B. Civ. II. 12. 20.

Ope deorum] Mss. et Editt. Vett. *divina. Clark.* Carrar. quoque et omnes mei, exceptis Leid. pr. Scalig. et Oxoniensi, exhibent *divina;* Græc. θείας ἐπικουρίας. Celsus *Cœlesti auxilio:* V. Cicer. de Nat. Deor. II. 66. An fuit olim *Deum* vel *divum?*

6 *Promovere, et ex propinquitate pugnare possent*] Legendum censet Pet. Ciacconius, *promoverent, ut ex propinquitate, &c.* sed cum Codd. vulgatam lectionem magno consensu retineant, hæc loco suo non est dimovenda; æque enim est commoda, ac viri doctissimi conjectura. Ceterum tradit Jul. Celsus l. II. Vit. Cæs. p. 52. cum hæc agerentur, machinas muris fuisse admotas, quod minus verum est, ut ex Cæsare apparet. *Davis.* Codices magno consensu non retinent vulgatam lectionem: nam præterquam quod Regius et Leid. sec. habeant *ut, ex, &c.* omnia hæc *et ex propinquitate pugnare*, non comparent in Bongars. primo, Andin. Petaviano, Lovaniensi, Oxon. Egmund. et tribus aliis, atque Ed. Incerta: ut omnino suspicer, supposita hæc esse, vel saltem aliud quid latere, quod me adhucdum fugit. Agnoscit ea verba Metaphrastes, non autem Celsus. Uncis ea inclusi, nec minus suspectum est sequens τὸ *dixerunt.* Vide supra.

9 *Audissent*] Ursini Codices, Bong. prim. Petav. Lovan. Voss. pr. Leid. prim. Egmund. et multi alii cum Edd. Incerta et R. Stephani *audirent:* quod idcirco reposui. Fors fuerit *audirint.*

XXXII. 2 *Si prius, quam aries murum attigisset*] Proditum Plinio VII. 56. Arietem primo equum appellatum et inventionem ejus tribui Epeo, qui Trojano bello interfuit. Unde non dubito equum Trojanum, quo urbs expugnata, non revera molem fuisse illius animalis forma, sed arietem. Et eodem cuncta illa, quæ a poëtis ficta, referri possunt. Nam hac machina disjecti urbis muri, quod ab ipsis Trojanis factum, nullus adeo insipiens sit, qui credat. Præterea cum Q. Smyrnæus ait l. XII. de equo loquens: ἐπεί ῥα ὁ ἐσθλὸς Ἐπειὸς Πόσσιν ὑπὸ βριαροῖσιν ἐΰτροχα δούρατα θῆκεν: *Nam ille industrius Epeus Validis pedibus versatiles rotas subjecerat.* Quodque Maro dixit: 'pedibusque rotarum Subjiciunt lapsus.' Manifeste indicat ambulatoriam turrim fuisse. Adeoque miror Palæphatum de Incred. c. 17. aliter hæc acce-

pisse. Jam quid utero manifestius? An non arieti tabulata sua? *Vossius.*

3 *Deditionis nullam esse conditionem nisi armis traditis*] Hoc est, 'sine armorum traditione deditio non procedet,' ut loquitur J. Celsus Vit. Cæs. p. 52. *Davis.*

5 *In Nervios fecisset*] Mss. Reg. et Eliens. in *Nerviis.* Nihilominus eleganter. *Clark. Nerviis* exstat quoque in Bongars. primo, Lovan. Egmond. et plerisque aliis ac Ed. Incerta. Recte: atque ita legendum docuit Cel. Burmann. ad Quinctil. Decl. xv. 6. 'In te solo venefica.' Corrigendus quoque Apul. Met. l. iii. p. 52. 'Cape in perfida muliere vindictam.' Sic enim Msti quatuor: vulgo *de.* Adi etiam Doct. A. Gronovium ad Justin. i. 7. 'si quid in Crœso crudelius consuluisset:' uti præter alios Codices habet Cantabrig. et uterque Dorvillii mei Codex. Ovid. Metam. i. 441. 'numquam talibus armis Ante, nisi in damis, capreisque fugacibus, usus.' Art. Am. ii. 545. 'Hoc in legitima præstant uxore mariti.' Valer. Max. iii. 17. 'Ausurum se in tribunis,' &c. v. 9. 3. 'Idem fecit in filio.' Quod et restituendum Nepoti in Dion. c. 6. 'in filio suam vim exercuit:' ubi vide Doct. van Staveren. Atque ita ex unico Msto reposuit Erud. Cortius in Sallust. B. Cat. c. 11. 'fœda in civibus facinora facere;' ubi vide. Infra vii. 21. 'Quod facere in eo consuerunt.'

7 *Illi se*] Desunt hæ duæ voces in Mss. et Edd. Vett. *Clark.* In solis Leid. primo, Oxon. et Scalig. hæc verba adesse videntur. A ceteris exsulant, et jure. Quare ego quoque relegavi. V. cap. superius. vii. 90. et B. Civ. iii. 12. 'Quæ imperaret, facturos pollicentur:' ubi eadem variatio, ut passim.

8 *Facere dixerunt*] Perperam Hotomannus conjicit, melius fortasse legi *facturos.* Notissimum est, sub præsenti latere vim futuri, ut vii. 83. Drak. ad Liv. iii. 56. § 4. et vel *posse* vel *velle* vel *debere* (ut vii. 14. viii. 24.) subintelligi. Ne innumeros citem, adi modo Cl. Græv. ad Cic. Ep. ad Att. iv. 16. 'adfirmat, se vivo illum non triumphare:' et quos laudat Cel. Duker. ad Flor. i. 12. 'Adactus miles jurejurando, nisi capta urbe non remeare,' pro remeaturum seu velle remeare. Hinc sexcenties *agebat* pro *agere volebat* et similia. Vide et infra ad iii. 13. 'regi arbitrabantur.' Ut et viros doctos ad iv. 21. 'Obsides dare polliceantur:' et vi. 9. 'si obsides velit, dare pollicentur.' vii. 21. 'penes eos summam victoriæ constare intellegebant.' c. 36. 'prohiberi videantur.' c. 62. 'libertatem se consequi videant:' quod etiam temere sollicitatur. viii. 52. 'Judicabat caussam suam facile obtineri.'

xxxiii. 1 *Sub vesperum*] Hoc bene dictum esse vidimus ad i. 27. *ad vesperum;* et ii. 11. 'sub occasum solis.' Monendum tamen, egregios Codices Andinum, Scalig. et Leidensem prim. hic exhibere *sub vespere.* B. Civ. ii. 43. 'primo vespere.' Virgil. Æn. l. v. init. 'vespere ab atro:' nam *sub* hoc sensu etiam ablativum recipere exemplis, ad quæ ibi lectorem remitto, videri potest. 'Sub bruma.' v. 13. Adde Periz. ad Sanctii Min. p. 675. et Cl. Duker. ad Flor. ii. 11. 'sub adventu hostis.'

4 *Præsidia non inducturos*] Sic Mss. Reg. et Vossii. Græcus item, μὴ καταστήσειν. Al. *præsidia deducturos.* Quod perinde est. *Clark.* Probavit hoc etiam Manutius, edideruntque ita Beroaldus et R. Stephanus. Et sane ita quoque exaratur in Andino, Scalig. Oxon. Leid. primo, secundo, Voss. primo (qui habet *indulturos*) et secundo, ac Cujaciano, habentque Vascos. et Strada in Marg. adeo ut si ita in Vett. Edd. admissum fuisset, non temere ejecissem. Nunc tamen

cum Clarkio intrudere nolui; quia constat milites jam in urbe fuisse, licet fatear, illos non posse dici esse *præsidium*, sed et quia vulgatum servant Mss. Ciacconii, Brantii, meique ceteri, in quis Bongars. Petav. Lovan. Egmund. &c. *Deducere* hoc sensu v. 27. 'eductos ex hibernis milites ad Labienum deducere.' Liv. xxv. 25. 'deducto præsidio tradidit tumulum Romanis:' ubi vide Gronovium. Vide et vii. 68. 87. 'cohortes ex castello deducit;' ubi vulgo *educit*. Immo videtur potius dicturus fuisse *non introducturos:* ut B. Civ. i. 13.: ut statim 'intromissis militibus nostris:' nisi quod ibi *inmissis* cum aliis Mss. vel *intro inmissis*, (vide Variantes) æque probum sit; si non melius. 'Inmitti milites' frequenter occurrit, hostili animo et ut prædentur vel occidant, venientes.

10 *Repente*] Bongars. prim. Lovan. Egmund. Gott. Leid. tert. Vossian. tert. Excerpta Pulm. Ed. Incerta *repentino* habent. Recte: nam et Plautus et Cicero ita locuti sunt: et de similibus vide Heins. et Cl. Burm. ad Ovid. Am. iii. 3. 11. *æterno:* nisi malis, quod videtur mihi elegantius, *repentinam* cum Petaviano: ut 'repentinum periculum' iii. 3. 'consilium' c. 8. 'res' v. 28. 'adventus' v. 39. 'excursio' vi. 23. 'inpetus' vii. 29. vel potius *repentem;* unde ceteræ Glossæ vel corruptelæ natæ sunt. Curt. x. 2. 'Quid hæc repens consternatio?' Plena manu exempla vide apud Cuper. Observ. i. 12. et Heinsium ac Burm. ad Ovid. Met. xii. 61. 'Seditioque repens:' et quos insuper laudat Drakenb. ad Silii l. xv. vers. 604.

13 *Ita acriter*] Mss. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *ita acriter est.* Ms. Reg. *ita jam acriter est. Clark. Est* legitur quoque in Mss. Ursin. et Carrar. ac undecim meis: in Gott. Leid. tert. et Vossiano tert. ac Ed. Incerta exaratur *pugnatum est ab h. i. ac.* Si post *acriter* placet reponi *est*, delendum ex Carrar. post τὸ *concursum.*

18 *Quum jam defenderet nemo*] In Codice Carrar. et editt. Rom. Ven. et Flor. additur *captum oppidum;* sine quibus vocibus locus J. M. Bruto plane mutilus videtur. Ego vero non dubito, quin studiosi cujusdam sint additamentum, qui materiam, de qua hic agitur, contractam margini adleverat: hæc autem adnotatio tandem, ut fit, in contextum orationis est adscita. Sic apud Silium Italicum ii. 375. hæc leguntur: 'Factaque censendi patrum de more potestas Hic Anno, reddi propere certamine rapta Instat et auctorem violati fœderis addit.' Qui ad hæc vel minimum sapit, hos versus, licet refragetur Dausquius, ineptos esse videt et Silio indignos, quod Fr. Modio Epist. 81. suboluit; ille tamen non tradit, unde factum, ut ibi compareant. Nimirum quidam in animo habens Annonis orationem paucis complecti, tres hosce versiculos oræ Codicis sui adscripsit, qui a Librariis in *textum* postea sunt recepti. Simili scribarum incuria, dicam? an nimia diligentia corruptus est Sulpicius Severus Hist. Sac. ii. 24. 'Adversus hos,' inquit, 'Alexander acie confligit. Eo prælio vincitur Ptolemæus, cadit Alexander. Vincitur Ptolemæus et paullo post interficitur.' Non modo ταυτολόγως, sed etiam contra fidem Historiæ. Lege 'Adversus hos Alexander acie confligit; eo prælio vincitur: Ptolemæus cadit. Alexander etiam' (quæ vox ab *et* in Mss. lineola tantum distinguitur) 'paullo post interficitur;' adeo ut voces *vincitur Ptolemæus*, e Glossa in textum irrepserint. Hæc maxime concinna videtur *Sulpicii* emendandi ratio. *Davis.*

19 *Sectionem ejus oppidi universam vendidit*] Cicero l. i. de Inventione: 'Hoc commode reprehenditur, si dici potest ex hostibus equus esse captus, cujus prædæ sectio venierit,' &c. Qui

vero sectionem emebant, *sectores* appellabantur. Asconius in Verrem III. 'Sectores autem dicti sunt, qui spem lucri sui secuti bona condemnatorum simul auctionabantur, proque his pecunias pensitabant, postea pro compendio suo singula quæque populo vendituri,' &c. Ea autem auctio hasta proposita fiebat. Festus, 'Hastæ subjiciebantur ea, quæ publice venundabantur, quia signum prœlii est hasta.' Cicero Philip. II. 'Hasta posita pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeii Magni voci acerbissimæ subjecta præconis. Qui ad illud scelus auctionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium.' Et Offic. l. II. 'Sic par est agere cum civibus, non hastam in foro ponere, et bona civium voci subjicere præconis.' Ciaccon. Vide P. Nannium Misc. IX. 11. *Idem.* Vide Comment. reliquos.

XXXIV. 3 *Sesuvios*] Nullus veterum hunc populum memorat. Ne Cæsar quidem alio quam hoc loco. Ursinus et Ciacconius suspicabantur *Lexovios* legendum. Ego omnino ita corrigo. Nec dubitasset eorum alteruter, si attendisset, quæ verba III. 9. legantur: sunt autem hæc: 'Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexovios, Nannetes, Ambiliates, Morinos, Diablintes, Menapios adsciscunt:' et c. 11. 'Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III. in Unellos, Curiosolitas, Lexoviosque mittit:' ac postea eodem libro conjungit iterum *Aulercos* cum *Lexoviis:* ait enim *Aulerci Eburonices, Lexoviique;* uti superiore loco: nam triplices Aulerci, Diablintes, Cenomani, Eburonices: denique III. 29. 'exercitum in Aulercis Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, collocavit.' In Vet. Cod. Scal. erat *Esbios,* quod fortassis corruptum quis arbitretur ex *Essuos,* quorum V. 24. meminit. Sed corrupte ibi legi notabimus, ubi ad eum locum deventum erit. Facile autem *Lexovii* vel *Lexuvii* mutari in *Sesuvii* potuit, nam sæpe videas in Vett. Codd. hæc nomina a minore litera incipere, et tum persimiles sunt *s* et *l:* itaque unum tantum *x* in *s* mutari præterea opus: tum habes pro *Lexuvios, Sesuvios. Vossius.* Vide Hadr. Valesium not. Gall. p. 494. *Davis.* Adde VII. 75.

5 *In ditionem potestatemque redactas*] Sic recte Ursinus et Ciacconius ac Scaligeri, et seqq. Edd. atque ita forsan Ms. Oxoniens. Reliqui tum editi, tum scripti, quod sciam *deditionem.* Sed vulgo Viri docti ubivis jam malunt *ditionem.* Vide Ferrar. ad Cicer. Phil. IV. 5. et Gronovium ad Livium plurimis in locis, Cl. Duker. ad Flor. I. 18. aliosque. Sic etiam Mss. Salm. et Harlem. apud Sueton. Cæs. 79. 'Piratas quum in ditionem redegisset:' vulgo *deditionem;* ut *venire in deditionem,* de quo agemus ad B. G. VI. 9. Vide tamen, an ubique contra Mstos ejici debeat *de;* si construatur cum verbo *redigere,* et *venire:* et an non significare possit redigere hostem eo ut se dedat; et *venire in deditionem* sit dedere se, præsertim quando, ut hic, additur *in potestatem:* quæ vox temere Grutero suspecta est, et male a Leidens. primi contextu abest. *Ditio* et *potestas* junguntur a Cic. Orat. de lege Agraria contra Rull. c. 27. 'Redigas in istam decemviralem ditionem ac potestatem:' pro Quinctio c. 2. 'Cujus in ditione ac potestate sunt.' Discernit etiam Livius XXVI. 43. 'Qui simul in potestate vestra erunt, ex templo omnia in ditionem tradent.'

XXXV. 4 *Quæ se obsides daturas*] Mss. Reg. et Eliens. *qui. Clark.* *Qui* etiam est in Oxon. Duker. Leid. tert. Gott. et Ed. Inc. quod probari posset: *qui daturos* et *facturos* Leid. sec. et Celsus. Sed vetustiores rectius servant *quæ;* immo Leid. prim. addit *nationes;* quod optime Cæsaris stilo convenit. Adi notata ad c. 18. 'Loci natura erat hæc, quem locum,' et III. 1.

8 *In hiberna*] Frequens et ubivis obvia locutio. Sed Bongars. primus, Lovan. Buslid. Egmund. Petav. et Gottorp. a m. pr. Leid. tert. Excerpta Pulm. et Edd. Incerta ac Plant. a Lipsio procurata exhibent *hibernacula*. Eodem sensu, quo *hiberna*. Et certe sic ea vox sumitur apud posteriores scriptores, et Claudian. l. IV. Cons. Hon. vers. 322. ubi vide Barthium: nam aliter sumi solent a Livio et aliis *hibernacula* pro tentoriis, quæ hieme pellibus erant contecta. Vide tamen Cel. Wasse ad Sallust. B. Jug. c. 110. (103.) 'Marius exercitu in hibernaculis composito.' Sic certe Mss. uno alteroque recentiore excepto, et Edd. Vett. Cl. tamen Cortius ibidem et c. 37. ubi eadem variatio, negat *hibernacula* poni posse pro *hibernis* in urbe actis; quare confidenter in textum admisit *hiberna*. Concedo quidem ita rarissime usurpari; sed inveni tamen apud Nepotem in vita Agesilai c. 3. ubi, cum antea dixisset, eum 'Ephesum hiematum exercitum reduxisse,' &c. subjicit 'Huic quum tempus esset visum, copias extrahere ex hibernaculis.' Ergo et illic scribendum *ex hibernis* contra Mstos Codices. Adde vitam Eumenis c. 8. Livius etiam cum scripsit XXII. 32. 'hibernaculis mature communitis,' æque potuisset relinquere *hibernis*: nam semper *hiberna* non fuerunt in urbibus, sed modo in locis munitis, ut vel e solo Cæsare sæpius potest patere. Ceterum hic in Bongars. primo, Voss. primo, Lovaniensi, Egmund. item in vetustissimo Cod. S. Benedicti Floriacensis atque Scaligerano per D. Vossium collato, majusculis characteribus inter alia hæc erant adscripta, de quibus ad inscriptionem operis monui: JULIUS CELSUS CONSTANTINUS VC LEGI.—FLAVIUS LICERIUS FIRMINUS LUPICINUS LEGI.

DE BELLO GALLICO.

LIB. III.

CAP. I. 1. *Serv. Galbam*] Errat vehementer Glandorp. quando hic legi vult *Sergium Galbam*. Nam *Sergius* gentis est nomen; *Servius* vero prænomen, et peculiare quidem gentis Sulpiciæ. Adi Ursinum et Casaubon. ad Sueton. Galb. c. 4. Scott. ad Aurel. Vict. de Viris Ill. c. 47.

6 *Quo itinere*] Deest in plerisque Codicibus. *Clark.* Hanc præcedentis substantivi repetitionem frequentem esse in Cæsare, multis ostendi ad II. 18. et 35. Sic mox *in vico, qui vicus.* V. 2. 'Ad portum Itium, quo ex portu.' Verum contra Mss. ubivis intrudendam esse non opinor: quare hic Cl. Clarkio non ausculto: quippe *itinere* non comparet, quantum scio, neque in ullo Codice, nec in Ed. Veteri.

6 *Magnisque p.*] Mss. et Edd. Vett. *cum portoriis.* Quæ verior lectio. *Clark.* Recte hic judicat Clarkius: agnoscunt præpositionem repetitam tum aliorum tum mei Mss. omnes et Edd. primæ, ex constanti Cæsaris stylo. Adi collectanea ad II. 10. Sic I. 44. 'Secum et cum Sequanis.' Infra c. 23. 'magna cum auctoritate, et magna cum hominum multitudine:'

quæ loca adscripserat Cl. Wasse. v. 53. 'quanto cum periculo, et quanta cum virtute;' ut est in plerisque Mss. vi. 11. 'In omnibus civitatibus et in omnibus pagis,' e Mss. Non nego, facile abesse posse; sed nec prius *cum* erat necessarium: at aliter visum Cæsari. Sic e Mss. restituimus iv. 44. 'ad lacessendum et ad committendum prœlium.' viii. 41. 'sine periculo et sine suspectione hostium.' B. Civ. i. 72. 'sine pugna et sine vulnere suorum.' c. 73. 'sine timore et sine stationibus.' B. Civ. ii. 27. 'Apud Donitium et apud se Quæstorem.' B. Civ. iii. 6. 'ex victoria et ex liberalitate.'

Portoriis] Ita vocat pecuniam, quam a mercatoribus exigebant incolæ, ut per ea loca merces suas liceret *portare*. Sic apud Suetonium Jul. c. 43. 'Peregrinarum mercium portaria' sunt pretium; quod ob importatas merces peregrinas solvitur. Vim vocis non intellexit Metaphrastes, qui vertit πολλοῖς φορτίοις, quasi *portoria* idem denotarent ac *onera*. *Davis.*

12 *Ipse, &c. hiemare*] Ut videtur, Scaliger et Recentiores ejecerunt copulam *et* Ursini suasu, qui duobus Codd. abesse eam dicit, sed caussam non video tam temere eam proscribendi. Agnoscunt eam mei Mss. et Edd. priores, ad unum omnes. Quare revocavi. Idem Ursinus supra *in eis locis* frustra suspicatur, *locis* esse adjectitiam vocem, explicandi caussa.

16 *Hic in d. p. flumine divideretur*] Parum vel nihil refert. Monendum tamen ex Codicum vestigiis legendum videri *hunc flumen divideret;* nisi altius vulnus inhæreat latenter, de quo inquirendum erit. Primo pro *hic* comparet *hinc* in Bongars. primo, Petav. Leid. pr. Scalig. Lovan. Egmund. et duobus aliis. *Huic* in Ed. Inc. *hac* Dorvill. *hunc divideret* habent Andin. Gottorp. et Voss. tert. Dein *flumen* exaratur in Bongars. primo, Petav. Lovan. Egmund. Gottorp. et tribus aliis. Verum Metaphrastes non facit mentionem τοῦ *fluminis:* ait enim *διηρημένης οὖν εἰς δύο μέρη ταύτης, ἕτερον μὲν,* &c. quasi ipse per juratum agrimensorem limites divisisset. Immo vix video, quomodo hic flumini locus sit in vico, qui undique altissimis continebatur montibus; stagnum potuit esse aquarum de montibus in hanc vallem decidentium. Atque ita cepit Orosius vi. 8. 'Mediamque oppidi partem, quæ torrente distinguebatur;' nec raro *flumen* de *torrente* dicitur: unde junctim occurrit *flumen torrens.* Sed mirum, alibi in tota hac historia *fluminis* non haberi rationem; cum ab hac parte aliquo modo tutus esse potuerit Galba.

17 *Alteram partem—attribuit*] Mss. et antiquitus editi habent *alteram partem ejus vici Gallis ad hiemandum concessit, alteram vacuam ab illis relictam cohortibus attribuit.* Voces autem transpositas loco suo restituit insignis Hotomanni et Ciacconii conjectura. Suspicor tamen bigam illam vocum ex Glossemate ortum habuisse; cum enim oris Codicum essent adlitæ, ut doceretur, quamobrem altera pars vici cohortibus fuit attributa, tandem, ut fit, in textum irrepsere, licet imperitia scribarum loco non commodo illas donaverit. Hoc eo fit probabilius, quod Græcus interpres verba, de quibus agimus, in suo Codice non invenit. Certe hujusmodi Glossis non pauca etiamnum fœdantur veterum loca. Sic apud Minucium Felicem in Oct. p. 27. legimus: 'Audio eos (Christianos) turpissimæ pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari;' ubi vocem *asini* nescio quis infersit, ne scilicet nesciremus, quodnam animal nomine *turpissimæ pecudis* intelligeret Minucius. Similiter apud Justinum Martyrem Apol. ii. 6. p. 12. edit. Oxon. voces

Ποσειδῶνος καὶ Πλούτωνος e margine in textum sunt admissæ, sed alieno loco positæ; cum, ut sensus aliquis eliciatur, essent post verba τῶν λεχθέντων ἐκείνου ἀδελφῶν inserendæ. *Davis.* Transpositio ex conjectura Hotomanni et Ciacconii, quos secuti sunt Recentiores. Habent enim Mss. et Vett. Editt. *Gallis* ad hiemandum *concessit; alteram—cohortibus attribuit.* Cæterum cum hæ voces, *ad hiemandum*, a Græco Interprete sint prætermissæ; ingeniose conjicit Davisius, eas, oris Codicum primo adscriptas, in Textum deinceps irrepsisse. *Clark.* Gott. et Voss. tert. non agnoscunt illa *alteram partem ejus vici Gallis ad hiemandum concessit.* In Scaliger. est *altam partem.*

II. 8 *Neque eam plenissimam*] Orosius et Freculphus *vix mediam* vocat. *Vossius. Tam plenissimam* exaratur in Bong. Vossiano pr. Lovan. Egmund. cum sex aliis, et Edd. Rom. Inc. Mediol. Ven. Vir doctus conjecit *jam*, sed vulgata non est sollicitanda temere; aut *tam* e Mss. recipiendum. Adi ad I. 44. 'Munera tam amplissima.'

9 *Sigillatim, qui*] Reponit Hotomannus, *qui sigillatim.* Ejus conjecturæ favet Græcus interpres; vertit enim οἱ καθ' ἕνα. *Davis.* Sed nihil opus. *Clark.* Recte autem Ursinus et Brantius monent in Mss. et Edd. Vett. esse *singulatim* vel *singillatim.* Quorum posterius cum Grævio, aliisque præfero. Ex meis *singillatim* præter Edd. primas et insequentes habent Bongars. prim. Petav. Lovan. Oxon. Egmund. Dorvill. pluresque. *Singulatim* vero Vossianus prim. et Duker. quod nonnullis magis placet. Utrumque servant Codices præstantissimi, nec obstat analogia. Vide Faërn. ad Ter. Phorm. v. 9. 42. qui *singillatim* edidit, Cl. vero Bentl. *singulatim.* Eodem modo Wasse et Cortius differunt in loco Sallustii Cat. 49. ubi vide: sed *singillatim* etiam Mss. v. 5. 52.

13 *Ne primum quidem posse impetum sustineri*] Mss. et Editt. Vett. *ne primum quidem posse* (scil. legionem illam) *impetum suum* sustinere. Quæ Lectio elegantior est, et sine causa a Scaligero ac Recentioribus mutata. Græcus, οὐδὲ τὴν πρώτην ΣΦΩΝ ὁρμὴν τοὺς ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΔΕΞΕΣΘΑΙ. *Clark. Suum* consensu omnium Mstorum, et Edd. ante Scal. (qui Faërnum id delentem secutus est,) et postulante Cæsaris perspicuitate, reposui; at *sustineri* in Activum mutari non opus est; licet varient Mss. nam Vascos. Aldus, Gryph. Steph. Strada, Plantin. aliique etiam habent *sustineri*, et servant Bongars. Petav. Oxon. Leid. prim. Scalig. Egmund. et alii multi.

16 *Itineris*] Sic Ms. Reg. Al. Mss. et Editt. Vett. *itinerum. Clark.* Caussam non video, cur ex uno Regio codice *itineris*, quod jam Hotom. et Brantius e Mss. correxerant in *itinerum*, in textu refinxerit Clarkius. Accedunt quidem Carr. Leid. sec. Dorvill. et Edd. Rom. Med. ac Ven. sed ceteri, iique vetustiores omnes retinent *itinerum;* quomodo sæpissime loquitur Cæsar.

18 *Sibi persuasum habebant*] Minus usitata, imo insolens locutio. Nullus, quod sciam, veterum dixit *mihi persuasum habeo.* Sed *mihi persuasum est.* Itaque cogitabam, an alia distinctione, et litera tantum una mutata scribere liceret: 'Et Romanos, non solum itinerum caussa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, et eo loco, finitimæ provinciæ adjungere sibi, persuasum habebant.' *Vossius.*

III. 1 *Opus hibernorum munitionesque plene essent perfectæ*] Hic ferrum et ignem adhibet P. Ciacconius: vel enim legit *opus hibernorum plene esset perfectum*, vel deleta prima vocula, *hibernorum munitiones plene essent perfectæ;* sed nulla opus mutatione; est enim ἓν διὰ δυοῖν et *opus hibernorum*

munitionesque idem significat ac *opus munitionum hibernorum.* Sic apud Virgilium Æn. I. 65. ' molemque et montes insuper altos Imposuit;' hoc est, *molem altorum montium.* Vide G. J. Vossium Inst. Orat. v. 313. *Davis.* Nodum hic in scirpo quærit Ciacconius, dum vel *opus* vel *munitionesque* delendum existimat. Nam præterquam quod, *opus hibernorum muniti-onesque,* idem significare possit ac, *opus munitionum hibernorum,* (id quod annotavit Davisius;) liquet porro vocem, *opus,* latiore omnino significatu usurpari, quam *munitiones.* *Clark.* Refellitur Ciacconius maxime simili nostri loco B. Civ. I. 20. ' Opera munitionesque prope esse perfectas.' Hirt. de B. Alex. c. 1. ' Munitiones operibus augentur.'

Existimaverat] Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. Recentiores, *existimaret.* *Clark.*

Consilio celeriter convocato] Ita hic et paullo post legitur in editt. Rom. et Ven. quemadmodum etiam ex conjectura reposuit J. F. Gronovius ad Livii XLIV. 11. Alii Codd. habent *concilio celeriter convocato,* et *quo in concilio.* Mendose. *Davis.* *Consilio* hic et paullo post recte Bong. pr. Lovan. Oxon. Egm. et tres quatuorve alii cum Edd. primis. V. et ad v. 28. ' ad consilium rem deferunt.'

Posset] Codd. plerique *possent.* *Clark.* Male itaque revocavit ille singularem: nam præter Edd. primas, etiam Stephanus, Scaliger, Davisius, aliique ediderunt *possent:* quod exhibent mei omnes. Adi ad II. 5. ' Commeatus ut sine periculo ad eum portari possent,' ut legendum diximus.

Rei eventum experiri] Ne hæc quidem phrasis sueta scriptoribus antiquis. Fulvius Ursinus non incommode *opperiri* emendabat. Anonymus: ' Quo tamen consilio non rejecto, sed dilato, elegerunt armis potius experiri, quam fuga, siqua esset ad salutem via.' Etiam Græcus: τῆς τούτου τοῦ πράγματος ἀποβάσεως πειρᾶσθαι. Itaque ego omnino reor Cæsarem scripsisse *experiri.* Et puto licere dicere, *experiri quomodo res procedat,* nam idem hic eventus est. *Vossius.* Hæc loquendi ratio insolens visa est F. Ursino, qui propterea emendavit *rei eventum opperiri.* Sed absque causa sontica. Curtius v. 8. 17. ' Ut eadem constantia animorum, qua præterita tolerastis, *experiamini* quicquid deinde fors tulerit.' Sed et noster B. G. II. 16. ' belli fortunam *experiri*' dixit. *Davis.* Recta hæc omnino et sana sunt. Livius XXV. 27. ' fortunam navalis certaminis *experiri.*' Justin. II. 2. v. 6. ' fortunam maris *experiri.*' Eadem conjuncta verba habet Curtius VIII. 13. § 12. ' Parvæ rei discrimine, summæ *experiebatur* eventum.' Noster I. 31. ' fortunamque, quæcumque accidat, *experiantur.*' Vide etiam ad VII. 78. B. Civ. II. 30.

IV. 1 *Rebus quas constituissent collocandis*] In vv. cc. legitur quoque *colloquendis,* quod Hotomanno impense placet. Ego neminem ita locutum memini. Plautus Milite ' colloqui aliquem' dixit: at non *colloqui rem aliquam.* Tacito frequens, ' disserere rem aliquam:' sic Annal. I. ' bona pacis incassum disserebant.' Sed minus id usitatum ævo Juliano. Itaque damno prorsus sententiam Hotomanni. Præsertim cum Cæsar dicat jam constitutum de rebus fuisse, quid igitur postea colloquio opus? *Vossius.* Hæc locutio non satis proba videtur J. M. Bruto; ejus nimirum animo non obversabatur locus Hirtii, qui *rebus omnibus confectis et collocatis* usus est Bell. Alex. c. 33. *Davis.* Mire nugantur, qui emendant, *colloquendis.* *Clark.* Bene defendunt hanc lectionem contra Mstos aliquot, in quibus et Bongars. prim. cum Edd. quibusd. et viros doctos Vossius et Davisius. Geminus plane locus est

Ciceronis ad Famil. Ep. II. 13. in f. 'Cum prima æstiva adtigissem, militaremque rem collocassem:' ubi itidem Ursinus reponendum conjicit 'militemque in ea.' Gruterus hic conjecerat 'vix ut de rebus, q. c., conloquendi, ne dum administrandi.'

4 *Gæsaque in vallum conjicere*] Gæsa tela sunt Gallica. Servius ad Virgilii Æn. VIII. 662. 'Gæsa,' inquit, 'hastæ viriles; nam etiam viros fortes Galli Gæsos vocant.' Vide quæ collegit J. Lipsius Pol. IV. 4. *Davis.*

5 *Neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere*] Iterum nugatur Hotomannus, et legit *inferiore.* Nam, inquit, Galli edita loca armatis compleverant. Fateor, sed iidem decurrerant in vallem subjectam. Jam qui e vallo in planitiem tela conjicit, illene ex loco inferiore jaculatur? λῆρος. *Vossius.* Nec minus mire hic dormitarunt viri eruditi, Ant. Muretus, (Var. Lect. x. 15.) qui hoc ad *Gallos* et *montes* transferendum vellet; et Hotomannus, qui emendat, *ex loco inferiore.* Cum nihil manifestius sit, quam *ex loco superiore,* idem esse videlicet atque *ex vallo.* Uti annotavit Brantius et Vossius. *Clark.* Adi I. 26. et Yv. Villiom. in Controv. Titii VI. 11. quæ recte citat Brantius.

7 *Occurrere*] Ill. Heinsius margini pro conjectura adlevit *accurrere:* et Leidensis prim. ac tert. cum Ed. Incerta exhibent *concurrere:* frustra. *Occurrere* idem est, quod celeriter succurrere, et ut suo more explicat Cæsar, auxilium ferre; sive simpliciter, præsto esse. Adi Cel. Burm. et quos laudat, ad Sabini Epist. Demoph. vs. 19. 'Forsitan aut nondum fractis occurrere rebus:' ac socerum ad Val. Max. I. 7. § Ext. 10. et Snakenburg. ad Curt. VII. 5. § 10. 'Ut filiis suis occurrerent.' Infra VII. 24. 'Ut quo primum occurreretur, vel cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri possit.' c. 84. 'Nec facile pluribus locis occurrit.' Hirt. B. Afric. c. 17. 'Subsidio suis occurrunt:' ubi eadem varietas. c. 85. 'ut suis subsidio occurrerent.' c. 31. 'donec sibi veteranorum pars in secundo commeatu occurrisset.' Adde c. 79.

11 *Non modo defesso*] Pro eo quod est *non modo non;* alteram enim e particulis negativis omittunt boni auctores. Vide notat. ad B. G. VIII. 33. *Davis.* V. et ad II. 17.

V. 2 *Vires et tela nostris deficerent*] Dativum hic mordicus retinent Mss. et Edd. Vett. cum tamen II. 10. 'Atque ipsos res frumentaria deficere cœpit:' ubi nonnulli *ipsis.* Quare emendat Heinsius hic quoque pro loquendi more, optimis scriptoribus adhibito, *nostros,* ad Ovid. F. III. 665. additque locum B. Civ. II. 4. 'Nostros vires lassitudine deficiebant;' sed et illic vulgo, et in plerisque Mss. exstat *nostris;* sed Leid. *nostro,* et Petav. Vossian. aliique *nostros.* B. G. V. 32. 'Ut eum omnia deficere viderentur:' ubi itidem variatur. Accusativum tamen omnes Mss. retinent VII. 50. 'quem jam sanguis viresque deficiunt,' et longe plurimi: B. Civ. III. 99. 'eum vires deficerent:' eumque præfero; forsan hic abesse posset, præsertim quia sequitur *nostris:* etiam 'vires deficere exercitum' dixit Livius XXVIII. 15. Plura vide in notis Cl. Burm. ad Phædr. F. V. 5. 'turbam deficiunt loca;' Drakenb. ad Silium VIII. 661. et X. 193. 'Non hasta viros, non deficit ensis:' quo utroque loco constanter Mss. tamen Dativum habent; uti et apud Valer. Maxim. l. V. § 1. Ext. 3. 'Nisi vinum nobis defecisset:' et VII. 10. Ext. 1. 'Tempus deficiet externa narrantem,' multi *narranti.* Consule soceri mei notas, et Cort. ad Plin. Ep. III. 9. 9. Et fors utrumque casum usurparunt antiqui: unde et *deficio* neutrum et *deficior* formarunt: de passivo plura ad VIII. 3.

5 *Deducta*] Male Scaliger Ciacconii conjecturam in textum recepit.

In Marg. Ed. Plant. *producta*. Omnes vero Mss. et Edd. habent *perducta*, id est, plane deducta: quæ vis præpositionis *per* in omnibus fere compositis.

P. Sextus Baculus] Orosius et exscriptor ejus Freculphus *Pacuvius* corrupte habent: in Anonymo nostro, ut antea, constanter est 'P. Sextius Baculus.' *Vossius.* Editt. Rom. et Ven. (ac Med.) exhibent 'P. Sextius Bibaculus,' et hoc modo ubique reponendum censuerunt Joan. Brantius et Fr. Hotomannus, quem vide ad B. G. II. 25. *Davis.*

VI. 4 *Eos qui in spem potiendorum castrorum venerant*] Ciacconius et Ursinus, *qui spe p. c. venerant* legunt, absurde profecto. Nam omnino hæc differunt: ait Cæsar barbaros jam spem habuisse castra expugnandi: illi, eos venisse, ut castris potirentur. Sic etiam locutus I. 18. 'Si quid accidat Romanis, summam in spem regni per Helvetios obtinendi venire.' *Vossius.* Sic quoque VII. 12. 'In spem auxilii venerunt.' c. 29. 'Simul in spem veniebant de reliquis,' &c. B. Civ. I. 71. 'In eam spem venerat.' Cort. ad Cic. ad Fam. IX. Ep. 1. 'In spem tamen venio.' Dein *potiundorum* Bong. prim. Petav. Egm. et 6 alii cum Edd. priscis. Recte, ut sæpius alibi: 'spes potiundi oppidi' II. 7. 'faciundi, interficiundi,' &c. I. 7. 13. 31. V. 29. 41. VII. 56. B. C. I. 41. II. 39. III. 2. Bis hoc restituit Heinsius Ovidio Met. IX. 752. X. 569. aliique aliis locis.

7 *Plus tertia parte interfecta*] Etiam Anonymus *amplius* X *millibus*. Orosius tamen et Freculphus XXX milia cæsa aiunt. Quod non tam librarii, quam illorum esse errorem arbitror. *Vossius.*

VII. 4 *Illyricum*] Bongars. pr. et Leidens. pr. carent τῷ *in:* et sæpe regionum nominibus contra vulgarem Grammaticorum regulam non additur; uti contra urbium nomina sæpe præpositionem recipiunt. Consule notata ad Lucan. VIII. 108. 428. 845. Davis. ad Hirt. Præf. l. VIII. 'Rerum gestarum Galliæ:' et ita Apulei. Metam. Ed. Colv. l. II. p. 28. 'Meritoque ignoras Thessaliæ te consistere.' Pricæus legit sine necessitate *medioque.* Vide et Colv. ad l. I. p. 9. 'Macedoniam profectus:' qui tamen locus non est sanus. Hoc sensu foret capiendum in Catalectis Scalig. p. 91. 'Qualia Trinacriæ doctus amat juvenis.' Si quidem vera est lectio: nam placet magis, quod Cl. Broukhusius sui libri margini adlevit *Trinacria;* ut sit dictum *Juvenis Trinacria;* quemadmodum *hospes Epheso, Zacyntho, Vinum Chio, Magius Cremona;* de quo ad B. Civ. I. 24. nam *Juvenis Trinacriæ* pro *Siculo* inepte dicitur. De Accusativo vide Sanctium et ad eum Perizon. Min. IV. 6. § 3. ac quos laudat Cortius ad Sallust. Jug. c. 7. § 2. 'Quos Hispaniam mittebat,' aliosque. Justin. VII. 1. 'Cum Emathiam venisset.' Sic præter alios duo etiam Mss. a me visi: vulgo *in E.* Vide et infra Davis. ad V. 55. B. Civ. I. 31. 'Cum Africam venisset' Mss. duo. Adde B. Civ. III. 10. 41. 'Macedoniam ad Pompeium pervenit' Mss. omnes fere: et omnes c. 106. 'Ægyptum iter habere.' B. Alex. c. 35. 'Profectus est Armeniam' Ms. Petav. V. etiam c. 13. et sic Mss. omnes in B. Hisp. c. 35. 'Lusitaniam proficiscitur.' In Ablativo si ponatur regionis nomen, æque sine præpositione, ac cum ea construi solet.

7 *Proximus mari Oceano*] Miror, Ciacconium dicere illud *mari* abundare, et expungendum esse. Nam eodem modo dixit de B. G. l. I. 'Eam rem non minus ex usu terræ Galliæ, quam P. R. accidisse:' eodem modo *flumen Rhenus*, et *digitus pollex* dixit. Nam *Oceanus* est peculiare nomen illius maris. Cui ignarum illud Taciti: 'Mari Oceano, aut longinquis amnibus septum imperium.' *Vossius.* Ita

ex Mss. restituit F. Ursinus, et ita legi in optimis quibusque Codd. testatur J. Fr. Gronovius ad Livii VIII. 32. cum pleræque editt. minus eleganter habeant *proximus mari Oceano.* Sed sive hoc sive illo modo scribamus, nemo dubitet, quin infeliciter rem gesserit P. Ciacconius, qui vocem *mare* inducendam censuit. Catullus Carm. CXVI. 'Usque ad Hyperboreos et mare ad Oceanum.' Lucius Ampelius lib. Memor. c. 1. 'Aqua, ex qua mare Oceanum.' Pomponius Mela II. 6. p. 246. 'Paullatim se in nostrum et *Oceanum mare* extendit.' Idem III. 3. dixit 'Oceano litore,' si Manuscriptis ab Is. Vossio laudatis fidem habeamus. *Davis.* *Mare Oceanum.* Sic Mss. et Recentiores Editt. elegantius quam Vett. quæ habent, *mari Oceano.* Merito autem hic reprehendit Davisius Ciacconium, qui vocem *mare* delendam vellet; cum et alii Autores optimi, et ipse Cæsar alibi, 'mare Oceanum' dicat. *Clark.* Accusativum exhibent Bong. prim. Andin. Petav. Leid. pr. Voss. pr. Scalig. Egm. Lovan. et quinque alii cum Ed. Inc. Vide ad I. 54. 'Proximi Rhenum.' Dein *mare* vel *mari* servant Mss. ad unum omnes, Editique præter Aldin. Adi notata ad I. 1. 'continetur Garumna flumine, Oceano mari;' ut scribendum conjeci, necdum pœnitet.

8 *In Andibus*] Ita ex Mss. et Edd. Vett. restituimus; cum Scaliger et Recentiores male omiserint præpositionem. Non enim urbis nomen est, sed populi. Quod et Cellarius observavit. *Clark.* Legendum *in Andibus,* ut habent Petav. Gottorp. Voss. et Egmond. non enim urbis, sed populi nomen est, quemadmodum Cellarius et Clarkius notarunt. *Davis.* cur. sec. *In* addunt præterea Bongars. primus, Andin. Scalig. Oxon. Leidenses et Vossiani omnes, Lovan. Duker. Dorvill. et cuncti aliorum cum editis. Dein *hiemarat* reposui ex Bongars. prim. Scal. et Msto Hotomanni. In ceteris Mss. meis aliorumque *hiemaverat* præter Codices ab Ursino citatos et Faërno; a quo vel ab Aldo manavit *hiemabat:* nam antiquiores Edd. dant *hiemaverat.* Ceterum in Andinis membranis exaratur *in Andegavis.*

10 *Frumenti petendi caussa*] Mss. *frumenti caussa.* Gr. Interpr. ἐπὶ τὰ ἐπιτήδεια. Scaliger et Editt. recentiores, *frumenti* commeatusque petendi *caussa.* Quod videtur esse interpretamentum. Hotomannus conjicit, *frumentandi caussa. Clark.* Delevit cum Faërno Clarkius e textu *commeatusque,* quam sane vocem una cum τῷ *petendi* non agnoscunt mei Codices plerique cum Hotom. Brantii et Bruti libris ac primis Edd. non tamen Scaliger intrusit *commeatusque petendi;* nam eas voces jam agnoscunt Vascos. Aldus, Steph. Gryph. Strada, Plantinus et alii. Immo comparent quoque in Andino, Leidensi primo, Oxon. Cujac. Scalig. quare ego quidem retinui. Et sane cur non potius ejecerunt *frumentique:* ut placebat alii Viro docto: nam præcesserat *inopia frumenti;* vel *petendi?* Sed nulla variatione opus est; multo minus inepta Hotomanni conjectura *frumentandi.* Solet Cæsar sæpe jungere 'frumentum commeatumque.' Vide ad I. 48. 'Uti frumento commeatuque intercluderetur.' III. 6. 'frumenti commeatusque inopia.' IV. 30. 'frumento commeatuque prohibere.' VII. 38. 'Magnum numerum frumenti commeatusque.' B. Afr. c. 8. 'Commeatus frumentum.' *Petere* autem *commeatum* eodem sensu jam habuimus c. 2.

11 *Eusubios*] Ciacconius legendum existimat, *Lexuvios;* Cellarius, *Unellos.* Græc. Οὐνέλλων. Quod et probabilius; sic enim infra, 'Unellos, Curiosolitas, Lexovios,' conjunctim memorat Cæsar. *Clark.* Sic reposuit Ursinus ex suo Faërnique codice. Pa-

riter edidit Beroaldus. At *Eusubios* non memorant alii scriptores. Norvic. Gottorp. Ortel. dant *Eusebios.* Lego *missus in Unellos:* et sic exhibuit Gryphius. Metaphrastes etiam Græcus *εἰς τὴν τῶν* ΟΥΝΕΛΛΩΝ. Vide sis infra c. 11. *Davis.* cur. sec. *Eusubios* exhibent jam Edd. Rom. Med. Ven. Habent Mss. *Esubios, Esobios, Eusebios, Esbios, Subios, Sesuvios* denique. Sed *Esubios* optimi, ut interim edidi. *Unellos* ediderunt jam olim Aldus, Vascos. Stephanus, Gryphius, Plantinus, aliique. Vide ad VII. 75. ‘Ad Venetos Unellos.’

VIII. 1 *Hujus civitatis est longe amplissima auctoritas*] Anonymus, ‘Is frumenti finitimas legatos singulos, ad Venetos vero geminos destinavit: quod gens illa esset omnium ejus regionis potentissima, cujus hodie, quod sciam (sic transeunt res humanæ) ne nomen quidem aut vestigium ullum extat.’ Ubi scribe, ‘Is frumenti caussa ad civitates finitimas,’ &c. *Vossius.*

4 *Usu nauticarum rerum ceteros ant.*] Egmund. exhibet *nautarum:* nam *rerum* ab eo Cod. exsulat, uti et a Bongars. primo, Lovan. Vossianis, Egmund. Gott. Leid. sec. tertio Dorvill. At *rerum* agnoscunt Scalig. Leidensis pr. et Oxon. item Petav. et Duker. Sed hi tantum a manu secunda. Non adparet quoque in Ed. Incerta. Quæ vox tamen videtur modo omissa ob repetitas easdem syllabas; nam *reliquos* tum aliorum Mss. tum mei, exceptis Leid. pr. Oxon. et Petav., omnes exhibent cum Edd. Veteribus. Aliter conjici posset olim scriptum fuisse *nauticorum:* quomodo passim vocantur illi; qui navem gubernant. Cui lectioni favet Græcus *ἐμπειρίᾳ τῶν ναυτικῶν*: de cujus vocis plurimo usu adi Stephanum in Thes.

5 *In magno impetu maris atque aperto*] Libero, quem littora in arctius coëuntia non impediunt. Miror quid in mentem venerit P. Ciacconio, qui legit *in mari magni impetus atque aperto,* cum omnes Codd. vulgatam lectionem teneant, cujus sensus facilis est et rei congruus. *Davis.* Lipsius oræ libri adscripserat *ambitu:* ut c. 9. ‘in vastissimo atque apertissimo mari:’ Sed recte se habet vulgatum, pro ‘mari impetuoso.’ V. VIII. 18. et Cel. Burm. ad Prolog. Phædri l. III. ‘Hebrique tenuit inpetus.’

6 *Portubus*] Sic edidit Davisius rursus cum aliis Edd. sed *portibus* habent Edd. primæ, item Aldi, Plantini, Scaligeri et aliæ. Vossius de Anal. II. 18. scribit, ‘apud Cæsarem in III de B. Civili nunc *portubus,* nunc *portibus* editum invenias: sed in Mstis est *portubus* per *u.*’ At vero hic loci *portibus* exstat in Bongars. pr. Leid. pr. Voss. pr. Lovan. Egm. et aliis multis. *Portis* Voss. sec. c. 12. ‘Raris ac prope nullis portubus.’ Mss. magno numero et Edd. eædem *portibus.* B. Civ. I. 35. Mss. plerique cum Edd. primis, &c. ‘portibus recipere,’ nec secus c. 73. III. 15. ‘mari portibusque’ Mss. a me visi: uti et l. XXV. ‘longius portibus.’ Quare *portibus* restitui. In Hirtio quoque variatur B. Afric. c. 97.

8 *Retinendi Silii atque V.*] Monet Ursinus, in Vett. Codd. post has voces additum esse *et si quos intercipere potuerunt.* Idem testari possum de Cujaciano, Leidensi primo, et margine Petaviani. Verum nec in Græco Interprete, nec Celso comparent. Cæsare tamen non indigna videntur.

14 *Eundemque omnis*] Ultima vox est, ut videtur, quarti casus; Accusativos enim plurales tertiæ declinationis ita terminarunt veteres. Vide A. Gellium Noct. Att. XLII. 20. et Henr. Norisium ad Cenot. Pis. Diss. IV. 3. *Davis.* Male Ciacconius libentius legeret *omnes.* Vide ad initium horum Commentar.

17 *Mallent*] Ita exarant Mss. Hotomanni et mei cum Edd. primis, præter Oxon., (forte etiam Petav.) in quo

malint, ut exhibuerunt Vascos. Ald. Gryph. Steph. aliique. Sed et alibi Cæsar post præsens adhibet inperfectum subjunctivi: si Mstis habenda est fides. V. ad I. 8. B. Civ. II. 39. 'Accelerat, ut posset.' B. Civ. III. 109. 'Ut in potestate haberet, efficit.' B. Afric. c. 37. 'imperat, ut essent præsto.' c. 85. 'Ut fuga salutem pararent, egrediuntur.' c. 88. 'hortatur, ut servitia manumitterent:' et 'cohortatur, ut portæ aperirentur.'

IX. 3 *In flumine Ligeri*] Bongars. pr. Lovan. Petav. et 4 alii cum Edd. primis *Ligere*. Sed Mss. Scalig. et Leid. prim. dant *Ligeris:* ut 'flumen Rheni,' &c. 'flumine Tiberis,' Valer. Max. II. 4. 5. ubi alii *Tiberi*. Vide et VV. LL. B. Alex. c. 28. 'Mons Cevennæ' Mss. VII. 56. 'Oppidum Thapsi' Mss. B. Afric. c. 28. ubi plura.

Quod influit Oceanum] Sic B. G. I. 8. 'Quem flumen Rhodanum influit.' In aliis legitur, 'quod influit in Oceanum.' Sed præpositio, ut monet F. Ursinus, abest a Vett. Codicibus, quam ideo expungendam censuimus. *Davis*. Abest sane hæc præpositio a Leid. primo, Oxon. Scalig. et una vel altera editione. Sed in ceteris Mss. et Edd. comparet, et magis respondet stylo Cæsaris, qui præpositionem geminare amat. Certe ubique retinendam esse, ubi plurimi et meliores jubent Codices, negabit nemo, ut contra non inculcanda est, ubi Codd. abnuunt. Vide ad I. 48. 'ad nostros adequitare.' B. G. I. 8. non habent Mss. 'Quem,' sed 'qui in flumen Rh. influit:' ubi adduxi VII. 57. 'in flumen Sequanam influit.' IV. 10. 'in Oceanum' et 'in Rhenum influit.' Ib. 'multisque capitibus in Oceanum influit.' VI. 33. 'Quod influit in Mosam.' B. Alex. c. 29. 'Quod in Nilum influebat.'

5 *Quam primum potuit*] Sic Scaliger et seqq. Mss. omnes et Edd. Vett. *quum primum:* ut c. 11. 'quum primum posset.' Sed jam restituit id Clarkius.

7 *Cognito C. adventu*] Turbant hic rursus Mss. nam Bongarsiani, Vossiani, Leidenses, Cujac. Petav. Egm. Lovan. Gott. Duker. Dorvill. nec dubito de aliis, item Edd. Rom. Incerta, Mediol. Ven. addunt *certiores facti:* quod genus quidem duplici ratione recte se habet, et forsan etiam ab Auctore profectum est. Vide ad II. 7. et multis locis Frontini: Cortium ad Sallust. B. Cat. c. 6. 'Civitates, quos luxuria atque avaritia vexabant.' B. Civ. III. 81. 'Nulla fuit civitas quin imperata facerent.' Sic Mss. quidam VII. 36. 'unam esse civitatem. Ejus auctoritate reliquos contineri,' ubi vide plura. c. 61. 'legiones atque omnes perturbatos.' B. Civ. II. 41. 'prima et secunda post hos.' B. Afric. c. 53. 'legiones, veriti,' &c. et similia sæpissime, præsertim, quando nomina urbium ponuntur cum adjectivis et verbis Pl. Num. et Mascul. Gen. de quibus vide Voss. ad B. Civ. II. 19. et præter alios inprimis sæpe ad Livium Gronov. ut VIII. 11. infra VI. 3. VII. 37. Sed quid erit *cognito adventu certiores facti*. Certe vel superest aliquid, vel deest, vel scribendum erat *de subito C. adventu* sive *inopinato* vel *inopino*. *Cognoscit* et *certior factus* in Mss. et Edd. vulgo jungitur quoque VII. 1. ubi vide.

9 *Legatos, quod nomen apud omnes nationes*] An legati vocandi, quos supra tribb. militum dixit, emissos ad frumentum conquirendum? Sane licet. Dio tamen l. XXXIX. p. 109. ait primo missos milites frumenti caussa: ubi illi retenti sunt, legatos qui repeterent. Quod non displicet. Tamen Cæsar ipse dicit infra: 'retentio equitum Romanorum.' Quibus verbis manifeste ostendit frumenti conquisitores, quia publico missu venerant, abs se legatos appellari. Et legati apud Livium 'nuncios se populi Romani' vocant. *Vossius*. Legatos—retentos *abs se et in vincula* conjectos. Lege *Quod quantum in se faci-*

tus admisissent intelligebant, legatis retentis *abs se et in vincula conjectis:* hoc enim facinus est, quod admiserant. Ac ita vel in suo codice legit, vel legendum conjecit Græcus, ut ex ejus versione patet. *Davis.* cur. sec. Mss. nihil mutant, neque mutandi caussam video: *admisisse scelus* erat, *legatos ab iis fuisse retentos.*

Nomen apud omnes nationes sanctum] Gottorp. Voss. et Egmond. dant *ad omnes*, nec immerito sic legit Cl. Drakenborgius ad Silii XIII. 606. *Davis.* cur. sec. Placet hic describere inedita Gruteri verba. '*Ad omnes nationes.* Sic Mss. nostri, aliorumque, sic Edd. principes annorum centum: substitutum exinde *apud*. Frustra. Eadem notio etiam alteri præpositioni: quemadmodum diu est, quod ad Ciceronis Philippicas demonstravit Hier. Ferrarius: heicque ad marginem Codicis sui annotavit P. Daniel, carum nomen Musis.' Hactenus Gruterus. Adde Ursin. et Brantium. Et sic quoque Vossiani omnes, Lovan. Duker. Dorvill. Leid. sec. ac tert. et Edd. Stephani ac Elzev. IV. 16. 'Tantum esse nomen atque opinionem ejus exercitus etiam ad ultimas Germanorum nationes:' et sæpius. Adde Ill. Heins. ad Ovid. Fast. IV. 310. 'Ad rigidos promtaque lingua senes:' et Perizonii ac Soceri mei notas ad Valer. Max. III. 7. § 5. plura vide ad I. 31. 'ante fuerant ad Cæsarem.' V. 53. 'ad exercitum manere decrevit.' VIII. 2. 'Cohortibus ad inpedimenta relictis.' Ms. Andin. vulgo additur *tuenda*. B. C. III. 60. 'contemtionem illis ad omnes adtulit.'

19 *Romanos neque ullam, &c.*] Nemo hic quidquam de varietate admonet: quum tamen Bongars. Leidenses, Scalig. Vossiani, Egmund. et alii plures cum Ed. Incerta exhibeant *posse, quam Romanos:* in Petaviano videtur esse *que: ullam* deest a M. prima in Bong. pr. An scripsit auctor *namque R.?*

22 *Vastissimo atque apertissimo*] Uncis fere inclusissem verba quædam et alio charactere expressissem, quæ omnino arbitror, e Glossa in textum inrepsisse: sed cum incerta sint, quænam supposititia sint, nihil novare ausus fui. At non agnoscunt *vastissimo atque* Oxoniensis neque Andinus; uti nec Edd. Rom. Mediol. Ven. In Leidensi primo et Scaligerano per Vossium conlato *incluso vastissimo mari atque in ap.* Contra *atque apertissimo* non visitur in Bongars. primo, nec Ms. Hotomanni: uti IV. 23. 'Aperto ac plano litore,' Mss. plerique carent τῷ *aperto: in* ante *aperto* rursus addit Dorvill. et alius. Pro *atque* in Mss. et Edd. quibusdam *ac.* Sed *vastissimo atque* videtur delendum; intrusumque ex c. 12. 'Vasto atque aperto mari.' Hic unum sufficit, quod obponatur *concluso.* c. 8. 'In magno impetu maris atque aperto.' Verum tamen, cum varie quoque legatur *apertissimo*, nam Carrar. habet *amplissimo*, Leid. pr. *aperto.* Scalig. *in paratissimo*, immo in optimo Bong. alioque non adpareat, nec obposita captasse Cæsarem pateat, possunt facile duo ultima esse supposititia. *Vastum* et *clausum* sic jungit Lucanus III. 651. 652. quem locum notaverat etiam Cl. Wasse. 'Brachia nec licuit vasto jactare profundo, Sed clauso periere mari.' *Vastum mare, vasti campi* millies pro lato et aperto æquore ponuntur.

28 *Ambialites*] Miror ipsi Scaligero id nomen adeo placuisse, ut editioni suæ insereret. Ego omnino *Ambianos* ex Ms. meo et v. c. emendo: quam lectionem quoque Ciacconius et Ursinus in codd. suis repererunt. Nisi magis placeat quod in Orosio et Freculpho est *Ambivaritos.* Prius tamen retinuerim. *Vossius.* *Ambianos* etiam Andin. Oxon. et Leid. pr. quod etiam recepit Clarkius. *Ambururitos* Ortelii Cod. a Lipsio conlatus. Ceteri *Ambiliatos* ut dedi, vel *Ambiliates*, et Edd. Vett.

x. 2 *Multa Cæsarem ad id bellum incitabant*] Dissentit Strabo, qui bellum susceptum a Venetis ait, prohibendæ navigationis Britannicæ caussa, quod ea insula pro emporio ipsis erat: ἕτοιμοι γὰρ ἦσαν κωλύειν τὸν εἰς τὴν Βρεττανικὴν πλοῦν, χρώμενοι τῷ ἐμπορίῳ. *Vossius.*

9 *Libertati studere*] En rursus codicum discrepantiam. Bongarsiani, Vossiani cum plerisque vulgatum retinent. Sed Ursini Codd. Petav. Cujac. Leid. prim. Scalig. Andin. Oxon. *libertatis studiose incitari* vel *studio inc.* quod tamen fere explicationem putarem alterius locutionis cum Ursino, cui olim etiam placuerat. Nisi *incitare se* et *incitari studio* locutiones essent Cæsari adamatæ. Vide infra ad c. 12. et B. Civ. I. 79. 'Incitati cursu.'

xi. 4 *Auxilio a Belgis arcessiti*] Veterrimus Codex Petavianus initio habuit *in auxilio*, sive inter auxilia, vel auxiliares copias: quod si plures confirmarent Codices, non damnarem. Sic enim omnino legendum, ut conjeci, e Mss. apud Frontin. II. 13. 'Quum in auxilio Ægyptiis adversus Persas venisset.' Justin. v. 11. 'In eo prœlio x milia Græcorum in auxilio Cyri fuere:' ubi male Schefferus contra plerosque Mss. ejici vult τὸ *in.* Val. Max. III. 2. 12. 'a Thracibus, quorum is magnum numerum in præsidio habebat;' i. e. Auxiliares. Florus III. 3. § 13. 'Quæ quasi subsidio Noricos insederat Alpium tumulos.' Mss. aliorum et quatuor Leidd. *in subsidio;* nec dubito quin recte. Salmasius et Dukerus legunt *in subsidium.* Infra VI. 33. 'legioni, quæ in præsidio relinquebatur.' Sed et illic locum denotare potest. Eutropius VI. 22. 'Qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat.' Ms. *auxilio.*

12 *D. Brutum adolescentem*] Brutus egregiæ erat indolis, eaque prudentiæ specimina ediderat, ut Cæsar ei tantum munus non sine gravi ratione credidisse videatur. Fieri tamen potest, ut amor paternus in causa partim fuerit, cur adolescens ad tantam dignitatem sit provectus; Cæsar enim cum Servilia Bruti matre consuevit, καὶ καθ' οὓς μάλιστα χρόνους ὁ ἔρως ἐπέφλεγεν, γενόμενον τὸν Βροῦτον ὑπέπειστό πως ἐξ ἑαυτοῦ γεγονέναι. Verba sunt Plutarchi in Bruto p. 986. Vide et Suetonium in Jul. c. 1. *Davis.* Dele Notam: nam Decimum Brutum cum M. Bruto imprudens confuderam. *Idem, cur. sec.*

xii. 2 *In extremis lingulis promontoriisque*] Meliores libri habent *linguis.* Festus: 'Lingua promontorii genus non excellentis, sed molliter in planum devexi.' Pacuvius in Chryse, 'Id promontorium, cujus lingua in altum projicit.' Apud Gellium IV. 17. Sic et Livius sæpe. *Ciaccon.* Si pluribus exemplis opus est, suppeditabit A. Schottus Obs. III. 28. *Davis.* *Linguis* sic Mss. Reg. et Vossii. Ms. Eliens. et Editi plerique, *lingulis.* Quod idem est. *Clark.* Quinam sint illi meliores libri, quos laudat Ciacconius, nescio: *linguis* habet Carrar. et Edd. Flor. Vascos. Stradæ, Steph. Gryph. A. 1546. nam priores exhibent *lingulis* et Elzev. Qualis etiam ille Codex Vossii sit, quem Clarkius laudat, itidem ignoro. Nam omnes Vossiani a me visi cum reliquis cunctis Bongarsii, Leidensibus, Andino, Lovan. Petav. Palat. Oxon. Duker. Dorvill. aliorumque Mss. et Edd. priscis servant *lingulis.* Ex Egmund. et Gott. nihil adnotatum erat. *Lingulæ* sunt *tenues linguæ*, ut ait Lucanus I. 614. ubi etiam vide, et hic Hotom. ac Brantium et Salmas. Plin. Exercitat. p. 57.

3 *Quum ex alto se æstus incitavisset*] Cum æstus accessisset, nam, ut verbis utar Silii Italici l. III. 59. 'Luna, immissis per cærula bigis, Fertque refertque fretum, sequiturque reciproca Tethys:' ita enim ob metrum

lege, non *Thetis*, ut habent editi. Sic locutus est noster IV. 17. 'Ut quo major vis aquæ *se incitavisset*, hoc arctius illigata tenerentur.' *Davis.* Pro XII. Petrus Bertius Diss. de Agg. et Molibus c. 10. T. II. Th. Saleng. legit *XXIV.* ut debuit scribere, nisi errarit Cæsar.

7 *Extruso mari aggere*] Lipsius margini adlevit *excluso*, quomodo varia habet lectio Bongars. primi. At nil muto. Græcus bene ἐξωσθείσης χώμασι τῆς θαλάσσης. *Submotum* dixit eo sensu Seneca, et Lucan. VIII. 445. Vide Torrent. et alios ad Horat. Od. III. 1. 33. 'Contracta pisces æquora sentiunt, Jactis in altum molibus.' Alio sensu Mela II. 6. 7. 'extrudere montem, promontorium in mare' dixit loca, quæ in mare excurrunt, ut si hic construas 'extruso aggere in mare.'

8 *Ferme*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *oppidi.* *Clark.* 'His ferme mœnibus adæquatis' ex Petav. Gottorp. Norvic. aliisque codicibus legendum, *his* oppidi *mœnibus adæquatis.* Sic etiam Græcus. *Davis.* cur. sec. *Fere* pro *ferme* habet solus Oxoniensis; ceteri Mss. omnes, ut et Ursin. dant *oppidi.* Cujac. et Leid. pr. *isdem m. oppidi.* Reposui itaque *oppidi*, ut etiam habent Edd. pleræque, sed ita, ut *ferme* retinuerim cum Ms. Brantii et Editis nonnullis. Ejecit *oppidi* Aldus; dein Gryph. in pr. Ed. ac Plantin. et seqq.

12 *Hoc eo facilius*] Sic Ms. Regius. Al. *hæc.* *Clark.* Carrar. quoque et Duker. *hoc.* Reliqui omnes cum Edd. *hæc.* quod cur mutaverit Clarkius, caussam non video. Dein *portibus* dedi per *i* ex Mss. optimis duodecim, pluribusve, et multis Editis. V. ad c. 8.

XIII. 1 *Namque ipsorum naves ad hunc modum factæ*] Orosius: 'Barbarorum naves solido robore intextæ, cavernisque prævalidis obduratæ.' Nescio quid per cavernas velit: quare dispiciendum censeo. Nec, si *catenis* legas, satis commodum sensum video. *Vossius.*

3 *Ac decessum æstus*] Petav. præbet *ad dec.* sive cum æstus decedit. Recte quidem; ut *vada* sit Nominativus. Nunc verbum *excipere* videtur rectius convenire cum *decessu*, quam *vada*. Ea sane esset hypallage pro *vadum excipit navem.* Sexcenties enim *excipere* aliquem dicuntur loca, in quæ se contulit. Phædr. I. 12. 'Silva tum excepit ferum.' 'Excipere alnos ordinibus cuparum' Lucan. IV. 422. *Excipere* tamen *decessum* recte possunt dici naves: ut omnia, quæ incurrunt in nos, etiam Metaphorice *excipere* dicimur. l. I. vs. 221. 'Excepturus aquas sonipes.' Atque ita ultimo substantivo junxisset verbum proprium, licet præcederet aliud, quod alius significationis verbum postulare videtur. Quomodo sexcenties loqui veteres notum est. Adi modo quos laudat Cel. Duker. ad Flor. II. 7. 8.; 17. 12. et Cel. Burm. ad Phædr. IV. 17. § 31. et quos non? Vide etiam Frontin. II. 5. 31. et plura ad Hirt. VIII. 5. Argute vero, sed nimis poëtice Leidensis sec. hic habet *decipere*, hoc est *deludere*, transire vada, licet æstus decedat.

Decessum æstus] Carrar. Cod. *discessum.* Utrumque recte; sed male Sambucus e Veteri, ut ait, Codice, probat *desessum.* Adi notata ad Frontin. III. 9. 'sub discessum æstus maritimi.' Aliter et *recessum* dicebant.

9 *Anchoræ pro funibus ferreis catenis revinctæ*] Manifestus ergo error Strabonis est, quando ait, l. IV. p. 195. κατεναυμάχησε δὲ ῥαδίως, οὐκ ἐμβόλοις χρώμενος (ἦν γὰρ παχέα τὰ ξύλα), ἀλλ' ἀνέμῳ φερομένων ἐπ' αὐτὸν, κατέσπων οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ἱστία δορυδρεπάνοις· ἦν γὰρ σκύτινα, διὰ τὴν βίαν τῶν ἀνέμων· ἁλύσεις δ' ἔτεινον ἀντὶ κάλων: id est, *Facile autem Cæsar eos vicit, non committendis navibus (quippe Venetorum naves e crasso ligno), sed cum vento incitatæ in eos fer-*

rentur, Romani falcibus hastis præfixis, vela detrahebant; nam pellicea erant, ob vim ventorum: catenas autem pro rudentibus tetenderant. Unde videmus primo non de antennis, sed velis detractis, Strabonem dicere, et quando ait pro funibus catenas habuisse, non potuerunt funes præcidi, qui non erant. Etiam Dio l. XXXIX. p. 3. vela discissa ait. *Vossius.*

11 *Hæ sive propter lini inopiam*] Addidi *Hæ* auctoritate Mstorum Bongars. primi, Andin. Petav. Lovan. Vossiani primi, Leidensis primi, Egmund. cum quinque aliis, uti et Variantibus Bruti, et Ed. Incerta: quasi diceret, *hoc quidem fiebat.* Qualis Glossa est in Leid. sec. *hæc faciebant: hec* etiam Carrar. et Duk. aliique antiquo more pro *hæ:* de quo alibi: præterea inserui *eo;* ante *quod est m. verisim., quod,* jubentibus id Mss. quatuordecim, et Edd. primis, aliisque. *Eo, quod,* i. e ideo quia. Vide ad I. 6. 23. ‘sive eo, quod re frumentaria intercludi posse confiderent.’

14 *Posse*] Hanc vocem ex Mss. et Vett. Editt. restitui; quam Scaliger et Recentiores omiserant. Græcus item, δύνασθαι. *Clark.* In erratis monuit etiam Davisius, inserendum esse τὸ *posse:* quod sane agnoscunt Mss. præter Cujac. Andin. Scalig. Oxoniensem et Leid. prim. a manu prima: neque habent eam Edd. Manutii, et Aldi, Gryphii prima aliæque. Reposuit forsan Davisius et Clarkius, quod putarent, tum præstare, adverbia præmitti verbo *regi.* Mihi a librariis intrusum videtur. Quum sciam, passim illud verbum omitti. II. 30. ‘sese conlocare confiderent.’ v. 26. ‘controversias minui *posse* sperarent.’ In uno ex optimis non adparet *posse.* Vide insuper ad II. 32. et B. Civ. II. 31. ‘expugnari *posse* confidimus.’ Eadem confusio in Nepot. Alcib. c. 4. § 6. Ceterum judicat Hotom. rectius videri *arbitrantur.* Mihi secus videtur: totam gentem delevit Cæsar. Adi c. 16.

16 *Ut una celeritate, et pulsu remorum præstarent*] Corruptus Dionis locus l. XXXIX. p. 110. ubi ait Romanorum naves celeritate, Venetas mole præstitisse: nam ibi legitur de Venetis, καὶ τῷ μεγέθει καὶ τῇ ταχύτητι προεῖχον: *Et magnitudine et celeritate præstabant:* lege παχύτητι, *crassitudine,* qua voce usus eadem de re Strabo; ait enim, ἦν γὰρ παχέα τὰ ξυλά. *Vossius. In una cel.* exaratur in Leidensi primo et Oxoniensi, probante Cl. Wassio. Certe sic invenitur apud Lucret. v. 1354. ‘Nam longe præstat in arte.’ Et alias sæpissime eam propositionem addi vi significationis τοῦ *per* contra Grammaticorum regulas sæpe monuimus. Vide etiam Sciopp. Veris. I. 4. et Observ. Misc. Vol. quart. Cl. Drak. ad Liv. I. 52. simile est. ‘In agris vastandis hosti nocere’ v. 19. Adde varias lectiones v. 30. VII. 38. ‘In mendacio permovere.’ B. C. I. 22. ‘In ea re civitate expulsi.’ Restituenda etiam Val. Max. e Mss. I. 8. § 9. ‘In ista flamma Pompeius crematur.’

Pulsu remorum præstarent] Quia Cujacius testatus est in suo codice legi *p. r. incitatione pr.* Gruterus suspicatur *pulsu* esse e Glossa in textum admissum: *incitationem* additur quoque in Leidensi primo. Quare vehementer adridet egregia Gruteri conjectura: licet nequaquam negem *pulsu remorum* bene dictum esse. Sed magis verisimile est, librarios τὸ *incitatione* explicuisse per *pulsu,* vocem vulgarem, quam contra, quamquam et legi posset *pulsu remorum incitata,* deleta copula. Solet etiam Cæsar id verbum hac in re adhibere. c. 14. ‘Navigio remis incitato.’ IV. 25. ‘naves longas remis incitari.’ VII. 60. ‘lintres magno sonitu remorum incitatæ.’ B. C. II. 6. ‘naves sese in eam incitaverant.’ B. Civ. III. 24. ‘scaphæ se in hostes incitaverunt.’ Sic fere Valer. Max. III. 2. § 10. ‘vehe-

mente ictu remorum concitata classis.' Aliter passim *impellere* dicunt. Vide VV. DD. ad Ovid. Met. VIII. 103. 'inpulsæ tonsis carinæ' Lucan. III. 527. id est, *incitatæ* nostro auctori. Dein *præstaret* rescripsi; ut est in Mss. meis omnibus, Petavianum si excipias, et Editionibus primis, aliisque quam plurimis. Pertinet enim ad classem, oppositam ταῖς *navibus*. Nimis ambigue hic locutus esset Cæsar, si plurali fuisset usus.

18 *Neque enim his nostræ rostro nocere poterant*] Sic iterum noster infra c. 14.: sic et Strabo Geogr. l. IV. p. 159. At Florus III. 10. ita scribit de navibus Venetorum. 'Illæ rudes et informes, et statim naufragæ, quum *rostra* sensissent.' Hunc vero Scriptorem graviter errasse vel ipsa navium descriptio satis ostendit. *Davis.* Vide illic Cel. Duker.

20 *Telum adjiciebatur*] Sic vel more solito *adicebatur* Mss. et Edd. Vett. nisi quod in nonnullis sit *adjiciebant.* Solus Ms. Andinus et Edd. quædam, ut Aldi, Plantini, &c. præbent *adigebatur:* quod præferebat Brantius. Vide ad IV. 23. 'In litus telum adjici posset.'

Et eadem de caussa minus incommode scopulis continebantur] Hotomannus legebat *minus commode copulis continebantur.* Ut copulæ sint manus ferreæ, quæ navibus injiciuntur. Sed copulas ea significatione apud veteres reperiri, id vero nequaquam ostendit. Alioqui vox non absurda est. Ego non video, quomodo hæc conciliari possint, quum si retenta veteri lectione, *minus commode,* dicamus naves Venetorum propter altitudinem ac latitudinem non facile hæsisse inter angustias scopulorum, quippe quo intrare aut recipi propter molem nequirent. Contra, Romanas naves, quia minores, facilius intra scopulos compelli et allidi iisdem potuisse. Quod si probemus *minus commode,* Cæsar dixerit pro *minus facile.* Græcus sane habet οὔτε ῥᾳδίως. *Vossius.*

Minus commode] Sic Mss. omnes. Græcus, οὔτε ῥᾳδίως. Scaliger et Recentiores, *minus incommode. Clark.* Norvic. et alii Msti *minus commode.* Pal. autem *copulis.* Mihi ergo dubium non videtur, quin εὐστόχως reposuerit Hotomannus, *minus commode copulis continebantur:* naves enim altiores erant, quam, ut iis manus ferreæ commode possent injici. D. quidem Vossius legit *minus commode scopulis continebantur,* censetque Venetorum naves propter altitudinem non facile hæsisse inter angustias scopulorum. Sed altitudo nihil ad hanc rem confert, ideoque rejicienda est ejus explicatio. *Davis.* cur. sec. *Copulis* etiam videtur amplexus esse Lipsius. Eam enim vocem oræ libri sui adleverat; mihi vero videtur esse verissima, licet exemplum geminum plane adferre nequeam, quod solum desiderabat Vossius. Sed cur solus omne *manuum ferrearum, harpaginum, corvorum,* &c. genus Cæsar non potuit adpellare *copulas?* Sicut solus Lucanus, vel fors etiam Frontinus (V. ad II. 3. 24.) de illis dixit *manicas:* præsertim cum *copula* et *manica* sint Synonyma, et manuum vincula utrumque notent. Plura de *copula* vide apud Salmas. ad Capitolin. Maximinum Junior. c. 1. 'Dextrocherium cum copula de hyacinthis quatuor.'

22 *Sævire*] *Se sævire* Voss. pr. Lov. *sævire ventus cœp. et* desunt ab And. et Oxon. *et se* non leguntur in B. pr. Pal. Lov. Gott. Voss. tert. Leid. tert. Petav. a m. pr. Dorv. et Ed. Inc. *et* solum abest a Voss. pr. sec. Egm. Duk. Leid. sec. Non male Gruterus suspicatur *se sævienti vento d.,* aut *et se v. ded.* esse subposita: forte *ut quum se, sævire v. quum* &c., *vento dedissent.* Sed quis se vento dat, quando sævire ventus incipit? Considerent acutiores. Posteriora poëtis magis quam historicis usurpata abundare omnino videntur: sed agnoscit

utrumque Græcus.

23 *Derelictæ*] Mss. Ursini, Petav. a m. sec. Gott. Voss. sec. et tert. *relictæ*. Et sane recte *relinqui* sive *derelinqui* naves dicuntur ab æstu recedente, cum in vadis hærent; quomodo et *deseri* et *destitui* passim dicuntur, quæ in sicco relinquuntur, aqua minuente, sive ἀμπώτεως γενομένης, ut vertit Græcus. Verum hoc dixerat auctor supra *in vadis consisterent*. Præterea optimi Codices Bongars. Vossian. prim. Leid. prim. et tert. Lovan. Egmund. et Ed. Incerta habent *rei relictæ*. Quare cum Ill. Heinsio malim *rejectæ*. Sæviente vento, et æstu recedente in vadis consistebant tutius, et ab æstu redeunte per tempestatem *rejectæ*, &c. Quod verbum hac in re proprium cum aliis non raro adhibet noster B. G. v. 5. 'Naves tempestate rejectas cursum tenere non potuisse.' c. 23. 'paucæ locum caperent, reliquæ fere omnes rejicerentur.' V. Cl. Burm. ad Vell. I. 1. 'Tempestate in Cretam rejectus.' *Referri* et *dejici* ait IV. 28.

25 *Erant extimescendi*] Mss. et Editt. Vett. *erat extimescendus*. Quod perinde. *Clark*. Pluralem cum Faërno et Ursino recepit Scaliger et seqq. eumque confirmant Leidens. prim. et Scalig. cum Græco Interprete. Ceteri omnes tam Msti quam Editi singularem agnoscunt; quem ego temere non mutatum mallem.

XIV. 4 *Exspectandam classem*] Celeb. Drakenburg. e Msto Gottorp. forsan restituendum arbitratur *exspectandum* ad Silium XV. 105. 'Nec bona censendum.' Adde Erudit. Arntzen. ad Aurel. Victor. de Viris Illust. c. 10. 'ad recipiendum Tarquinios:' sane ita exaratur quoque in Vossiano tertio, qui semper fere illi consentit, et Ed. Incerta. In iisdem legitur quoque v. 1. 'ad multitudinem transportandum.' VII. 14. 'ad detractandam militiam,' Edd. Rom. Ven. et Med. per *u*. Adde B. Alex. VIII. 18. 9. Sed ii libri tantæ non sunt apud me auctoritatis, ut ceterorum omnium Codicum lectionem ideo spernam; licet sciam vulgo, sed vulgo tantum, et forsan in uno alteroque Ms. Ita quoque scribi B. Civ. I. 34. 'ad occupandum Massiliam.' Vide ibi, et quæ notavimus ad Frontin. III. 6. § 7. 'ad liberandum eorum rempublicam;' et Cel. Duker. ad Florum I. 9. 'ad augendum populi majestatem:' sed tres Mss. Leidd. ut edidit Duker. *augendam*. Nam in hisce dubiis nihil tutius est, quam optimos sequi Codices; ut apud Apul. Metam. l. x. p. 222. Ed. Pric. 'ad explorandum mansuetudinem.' Sic enim optimi Mss. Florent. et Bertin. cum Edd. Antiquis. vulgo *explorandam*. In quibusdam editis, ut Vascos. Gryph. Steph. &c. est *exspectare*. Margo Plant. Ed. *exspectari*.

5 *Circiter* CCXX *naves paratissimæ*] Bong. prim. Petav. Vossiani omnes, Egmund. Gottorp. expressis litteris dant in accusativo *ducentas* XX. Quod videndum, num alibi ita adhibeat noster cum substantivo in Nomin. casu.

Paratissimæ atque omni armorum genere ornatissimæ] Dio Venetos fiducia navium suarum nulla in prœlium arma attulisse ait. Quod adversatur Cæsaris verbis. Et fortasse veriora, quæ Dion ait, hauseritque ex Ephemeridibus, quæ meliori fide, ut supra ostendimus, conscriptæ erant. *Vossius*. Dion l. XXXIX. p. 110. ait Venetos fiducia navium suarum nullum telorum genus secum adduxisse, qua de causa P. Ciacconio et Vossio frontibus adversis inter se pugnare visi sunt noster et celeberrimus Historicus. Mihi vero non placet commentum: crediderim enim *arma* hic denotare vela, funes, reliquaque navibus ornandis necessaria. Sic supra c. 13. 'Naves ad hunc modum factæ *armatæque* erant.' Sic et v. 1. 'Ea quæ sunt usui *ad armandas naves*, ex

Hispania apportari jubet;' spartum videlicet, quo conficiuntur funes ac rudentes, qui et Græcis ὅπλα dicuntur. Hesychius. Ὅπλα, τὰ τῆς νεὼς σχοινία. Oppianus etiam Cyneg. I. 121. ὅπλα νηῶν pro armamentis navium dixit. Cæsaris verbum servavit Paulus Orosius; qui VI. 8. hanc historiam ita narrat: 'Continuo CCXX naves eorum paratæ et omni *armorum* genere instructissimæ, progressæ portu, ex adverso restiterunt.' *Davis.* 'Armamentis navem armare.' B. Civ. I. 36. et sæpissime. Amant enim magis *armamenta* dicere, quam *arma.* Apud poëtas tamen non raro eo sensu *arma* occurrunt. Adi Cel. Burm. ad Ovid. Art. Amat. II. 50. Vide et Davis. ad B. Civ. II. 4. 'Naves armaverant;' et passim alios.

8 *Neque tribunis*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Rom. [vel *tribunis.*] *Clark.* Mss. omnes et Edd. ante Plantinianam a Lipsio procuratam exhibent *vel:* quod idcirco restitui, immerito sede sua expulsum. IV. 20. 'Neque quem usum belli haberent, aut quantæ nationes incolerent, neque, &c. reperire poterat.' V. 6. 'Neque recusandi aut deprecandi caussa.' Sic enim Mss. c. 16. 'Neque consistendi aut ex essedis desiliendi.' Adde VII. 64. VIII. 15. 'Neque pernoctare aut diutius permanere.' vulgo *neque.* B. Civ. III. 15. 'Neque lignandi atque aquandi, neque naves ad terram religandi:' ubi vulgo etiam *neque.* Corruperunt ita etiam Apul. l. III. p. 50. Ed. Pric. 'Neque tuæ dignitatis, nec etiam prosapiæ tuorum ignari sumus.' Mss. enim et Edd. Vett. 'vel etiam.'

10 *Quam rationem pugnæ insisterent*] Non necesse est, ut cum P. Ciacconio reponamus, 'quam rationem pugnæ instituerent.' Terentius Eun. Act. II. Sc. 3. 3. 'Ubi quæram? ubi investigem? quem percontter? quam insistam viam?' Cicero de Orat. III. 45. 'Quonam igitur modo tantum munus insistemus,' ubi in nonnullis Codd. legitur *instituemus.* Sed est Glossema. *Davis.* Plerique Mss. et Edd. Vett. 'qua ratione.' Sed præter alios et Ed. Stephan. bene quartum casum servant Bongars. Petav. Egmund. Vossian. prim. atque ita Mss. quidam apud Terent. Phorm. I. 14. 15. 'qua quærere insistam via.' Apul. l. III. init. 'Angiportum insistimus.' Locum Terentii ex Eunucho ipse Ciacconius, aliosque ex Virgilio adduxit Brantius. Et Lamb. ad Lucret. I. 407. 'Institerunt vestigia certa viaï:' de verbo insistere adi etiam Cel. Burm. ad Sueton. Vitell. c. 2. 'Insistere' autem et 'instituere' sæpius permutantur: vide ad c. 23. Et sic Plaut. in Sticho III. 1. 26. 'si hanc rationem instituis.' Infra VI. 9. 'instituta ratione.' Verbum vero *insistere* videtur in se habere significationem ardoris, studii, maximæque intentionis ad eam rem quam agere instituimus. Sic VI. 5. 'Totus et mente et animo in bellum Ambiorigis insistit.' Plaut. Mil. Glor. II. 4. 4. 'Age jam nunc insiste in dolos.' Virgil. Æn. IV. 533. 'Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:' ubi videndus Servius e Plauto adducens 'Hunc sermonem institi.' Studium rei notat etiam in Velleio I. 17. 'temporumque institerit notis.' Quo sensu capi posset etiam Apul. Met. l. X. p. 186. Ed. Pric. 'Insistens jubebat:' quamquam et simpliciter pro *consistens* ibi non damno. Vide Miscell. Obs. T. III. Vol. 2. p. 397.

11 *Noceri*] Mss. et Editt. Vett. *nocere.* Quod rectius est. Græcus, μὴ δύνασθαι σφᾶς τοὺς Γάλλους ΒΛΑΠΤΕΙΝ. *Clark.* *Nocere* est quoque in Lovan. cum tribus aliis, sed recentissimis: quare alterum, utpote rectum, loco moveri nolim.

12 *Tantum tamen*] Priorem voculam addidi ex editt. Rom. et Ven.: cum in aliis perperam omittatur; quod factum, ut opinor, ex similitudine, quæ inter hanc et sequentem

vocem intercedit. Vide not. ad I. 15. *Davis.* Scribit Davisius, ex Editt. Rom. et Ven. *Tantum tamen;* et priorem vocem perperam in aliis omissam censet. Sed integra est sententia sine ista voce. *Clark.* Editio quidem Mediol. quæ semper fere cum Romana conspirat, utramque vocem habet; sed sine dubio inde id ortum est, quod e varia scriptura, quæ est perpetua in *tantum* et *tamen*, in textum ambæ sint receptæ. *Tantum* hic etiam Petavian. et placebat Grutero. Sed elegantius negligitur: nam solet *ut* subjungi; licet omittantur *tam*, *ita* vel *adeo:* ut hoc ipso capite bis, *ut quum omnis Gallicis, &c.* et *ut nullum, &c.* et cap. seq. *ut perpaucæ, &c.* Observavit hoc contra Davisium quoque Cl. Bos Animadvers. in Cæs. p. 16. Verbulo id monui ad Frontin. I. 1. § 5. Sic *adeo* olim intruserant in Apuleii Metam. l. I. p. 7. Ed. Colv. in fin. 'Ut grabatulus,' &c. Intrusum etiam V. 15. 'Tamen ut nostri,' &c. vulgo enim *ita tamen:* et VII. 28. 'Silentio ex fuga excepit, ut,' &c. vulgo 'sic ex fuga.' V. etiam VI. 24. VII. 57. 'Liger ex nivibus creverat, ut transiri vado non posse videretur:' et VIII. 41. 48. B. Civ. II. 6. III. 56. 96. B. Alex. c. 19. ubi vulgo male exsulabat *ut.* Adde B. Afric. c. 47. 'Ita transportaverat, ut:' ubi Leid. pr. non agnoscit *ita.*

16 *Non absimili forma muralium falcium*] Sunt qui *ruralium* legant, sed absurde. Nec me Græcus moverit, qui γεωργικῶν δρεπάνων ait. Meminit falcium, quibus lapides evelluntur, Vegetius. Sed Lipsius diversas illas a muralibus arbitratur: et has tantum detergendis mœnium pinnis institutas arbitratur. An vere, nequaquam adfirmaverim. Potuerunt sane eædem et idoneæ esse pinnis detergendis, et subruendis muris, aut lapidibus evellendis. *Vossius.* *Ruralium* est in Ms. Ursini, Scalig. et Petaviano, sed egregie *muralium* defendit contra Robortellum Car. Sigonius c. 27. Thes. Critic. T. II. p. 167. et seqq. qui consulendus est. *Moralium* exaratur in Voss. pr. Lovan. Buslid. Egm. Gott. et Ed. Incerta. *Ruralium* R. Stephanus jam exhibuit.

18 *Destinabant*] *Distinebant* plerique legunt, etiam Lipsius VII. 22. ubi est, 'quas cum destinaverant, tormentis introrsus reducebant.' Libro quoque primo B. C. c. 25. legas 'has quaternis anchoris ex quatuor angulis destinabat.' Codicum magna varietas est, ut non temere statuendum sit, quæ lectio præstet. Scio quidem esse viros doctos, qui *destinare* pro deligare usurpatum vett. dicant, sed autoritatem desidero. Nam Apuleii (ejus verba enim adducunt) testimonio Cæsaris comprobare dictionem velle, id non facile faciendum mihi videtur. Apud Varronem I. 20. reperias minus usitatam notionem vocis *destinare;* ait enim, 'Novellos quum quis emerit juvencos, si eorum colla in furcas destinata incluserit, ac dederit cibum.' Ubi *destinare* nihil aliud esse putarem quam *dirigere*, uti cum dicitur *destinare certos ictus*, quod et *dirigere ictus* aut *vulnera* Tacitus dixit. Sed jam *destitutas* ibi legendum, ex Mss. ostendit Victorius. Proinde nullus veterum, quod sciam, juvat. In glossis est *destinat*, περισπᾷ; vereor ne *distinet* legendum sit: nam περισπᾷν inter cætera est *distinere, distringere negotiis.* Illud magis miror, quod in Glossis Philoxeni legitur *destinat*, ἀφοσίει: quid enim commune τῷ *destino* cum ἀφοσίω? Dicam, quod subito in mentem venit. Puto legisse autorem illa Maronis: 'et me destinat aræ.' et intellexisse *destinat* hic esse *devovet.* Quod verbum in Antiquario suo Laurenbergius hic explicat, *deligat*, imperite prorsus. Sed ne temere Glossarii verba trahere ad Maronis locum videar, est simile quid in Glossario, quod Ms. habemus. Ibi enim legitur, 'Malagrama, herba vene-

nosa:' lego, 'Mala gramina.' Et respexit ad illud ejusdem poëtæ, Æn. II. 'coluber mala gramina pastus.' Quantum ad Cæsaris verba, non arbitror mutandum quidquam, cum et Vitruvius, Augustei ævi scriptor, v. 12. *destinare* pro deligare ter usurpaverit. Et *destinare* apud veteres significationes complures habuisse certum est. Sic ex Nonio discimus parare, et emere notavisse: ait enim, 'Destinare dicitur parare.' 'Destinare, emere.' Lucillius l. XXVIII. 'Facio, ad lenonem venio, tribus in libertatem millibus destinor.' Etiam pro *designare* usus Curtius, cum ait, 'conjectum oculorum, quibus ut fur destinabatur, ferre Dioxippus nequivit.' Suetonius et medii ævi Scriptores pro mittere usurpant. Corippo *destina* columen est seu fulcrum, cum ait: 'Et Thomas Libycæ nutantis destina terræ.' Eodem modo usus Arnobius. *Vossius.* Ut probet Ciacconius vulgarem lectionem *distinebant*, adfert locum IV. 17. 'binis utrimque fibulis ab utraque parte distinebantur;' sed et illic Davisius legendum putat *destinabantur*; licet eo loco abnuant Mss. nam ceteris locis hic a Vossio adductis Mss. exhibent *destinabantur* vel *distinabantur*. Vide ibi Comment. Hic quoque Coll. Voss. sive Cod. Scal. Leidens. primus et tertius cum Ed. Incerta servarunt *destinabant*, ut bene edidere Davisius et Clarkius. Ceteri Mss. potiores *distinebant* cum plerisque Edd. Recentiores Codd. ut et Voss. prim. *detinebant*, quod tamen foret melius, quam *distinebant*, quod *dividere*, *separare* notat, sive quovis modo curare, ut quæ disjuncta sint non coëant, non vero *alligare*, ut hoc et illis locis debet.

19 *Prærumpebantur*] Leidens. prim. *prorumpebantur*. Ursini Codd. Lovan. et Ed. Princeps *perrumpebantur*: ut malebat Faërnus. Nil muto. Solemnis est variatio. Ovid. Metam. XIV. 547. 'Stupea prærumpit Phrygiæ retinacula classis.' Potius malim pro *abscissis* cum Mss. Ursini et eodem Leidensi *præcisis*: de quo composito adi Heinsium ad Ovid. Epist. Her. XX. vers. 143. Frontinus cum alibi, tum IV. 1. 'Cinctu togæ præciso;' quamquam hic potius notaret, ante *abscisis*. Nam sic saltem e ceteris Mss. et Edd. vetustis, quibuscum facit Scaliger, reposui. V. ibidem p. 49. et Davis. ad VII. 73. 'firmis ramis abscisis.' Colv. ad Apul. IV. 70. 'Manum prorsus abscidimus.' Male Edd. novitiæ *abscindimus*.

XV. 1 *Disjectis ut d. antemnis*] Ursinus videndum ait, an non legendum sit *dejectis*: quia supra dixerat auctor 'antemnæ concidebant.' Est qui *dissectis* malit: sed probo omnino *dejectis*: id est, de summo malo in naves vel mare jactis, idque confirmatur ab optimis membranis Andinis, creberrima confusione. Sic 'dejectum in pelagus corpus Lucan. III. 660. et 691. 'Tela mari dejecta.' Sed ibi præstat *disjecta* i. sparsa. Ovid. Metam. XII. 289. 'Insani dejectam viribus austri Forte trabem nactus:' quem locum egregie vindicavit Cel. Burm. ad Valer. Flacc. VIII. 289. et ita 'avem cœlo dejicere' pro ferire, ut cadat: de qua locutione consule Cel. Drakenb. ad Silium l. II. vers. 96. Propius accedit J. Obsequens c. 87. 'Navis velum fulmine ex antemna in aquas dejectum, et impensas omnes ignis consumsit.' Sic nunc eum locum lego cum Cl. Lipsio pro 'fulmine exanimatum.' Huc faciunt Dig. l. XIV. Tit. 2. § 6. 'Navis adversa tempestate deprensa' (Vide Bentl. ad Horat. p. 43.) 'ictu fulminis deustis armamentis et arbore et antemna,' &c. *Inpensas* vero ibidem retineo; sive pro armamentis capias cum Burmanno ad Ovid. Epist. VII. 188. sive pro mercibus cum Cl. Wesselingo Probabil. c. 7. p. 67.

2 *Circumsisterent*] Mss. et Editt.

Vett. *circumsteterant.* Quæ Lectio æque ferri potest. *Clark.* Inperfectum solus retinet de tot meis Codd. Leidensis primus et Scalig. cum Carrar. ut ediderunt etiam Vascos. Gryphius. Steph. Strada et deinceps. Alterum itaque revocavi. Contra IV. 26. *paucos circumsistebant* Mss. omnes. at Clarkii Editio *circumstabant.* V. et IV. 37. v. 7. 44. Male etiam Ed. Elzev. *descendere* exhibet pro *transcendere.*

7 *Tanta subito malacia*] Quid sit *malacia,* docet Festus. 'Flustra,' inquit, 'dicuntur, cum in mari fluctus non moventur, quam Græci μαλακίαν vocant.' Hanc Sulpicius Severus Dial. I. 4. p. 381. ut vocis Græcæ vim exprimeret, 'molliciem maris' nuncupavit. *Davis.* V. Comment.

9 *Quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna*] Aliter Florus III. 10. 'Cum Venetis etiam navale bellum, sed major cum Oceano quam cum ipsis navibus rixa.—Hærebat in vadis pugna, quum æstibus solitis cum ipso certamine subductus Oceanus intercedere bello videretur.' Hunc autem scriptorem insigniter esse lapsum cum res ipsa clamat, tum ex Dionis l. XXXIX. p. 110. abunde patet. *Davis.*

Maxime fuit obportuna] Non spernenda sane est lectio Mstorum Ursini, Cujac. Andin. Leid. primi, Oxon. et Scalig. *maximæ fuit obportunitati:* ut sæpe *magno usui esse.* Fraudi librariis videtur fuisse, quod scriptum invenerint *maxime.*

12 *Ab hora quarta*] Græc. ἐξ ὥρας τετάρτης. Mss. et plerique Editi, *hora fere quarta. Clark.* Addidi *fere:* quod solummodo videtur operarum vitio ex Editione Amstelædamensi A. 1697. excidisse. Priores enim, quod sciam, omnes cum Mss. cunctis agnoscunt.

XVI. 10 *Reliquos sub corona vendidit*] Bello captos coronari, atque ita venumdari solere et Cato, et ex eo Gellius, tradidere. Ille in libro de re militari, hic Noct. Atticar. VII. 4. Hotomannus tamen quamvis in re manifesta novas conjecturas adfert, scilicet, servos in orbem dispositos fuisse, quo facilius ab emtoribus considerari possent. Ego, etiamsi veteres nihil hac de re prodidissent, tamen justissimas me habere caussas putarem, cur ineptam hanc opinionem dicerem. Primo enim confundit *orbem* cum *corona: in orbem stare* dicuntur, qui rotundum globum sua multitudine faciunt. *Coronam faciunt,* qui aliquem, vel aliquid circumstant. Neque hoc pro illo usquam usurpatum scio. *Corona* semper de illis dicitur, qui cingunt vel urbem, vel concionantem, aut tale quid. *Orbis* (de militia loquor) de illis, qui cinguntur ab aliis. Præterea si in orbem stabant servi, quare dicti *sub corona* venire. Nam *sub hasta,* caussam habet, cum sub eam transirent. Sed ineptire Hotomannum luce clarius. Et vel vulgatus hodieque mos ostendat, quo venalibus corona appendi solet. Arbitror quoque servos olim, si non omnes distrahi eodem die poterant, inclusos fuisse publico alicui loco, et suspensam præ foribus coronam, quæ indicio esset, venalia intus mancipia haberi. *Vossius.*

XVII. 6 *Aulerci, Eburovices*] Legendum ostendunt Viri docti, Cellarius, Brantius, &c. *Aulerci Eburovices,* sine distinctione, ut sit unus scilicet populus. *Clark.* Monent id quoque Glareanus, Ursinus, et Ciacconius; neque aliter est in Mss. vetustioribus. Hinc malim quoque VII. 76. *Lexoviis, Aulercis Eburovicibus,* Vulgo *Eburonibus.*

10 *Convenerat*] Lovan. Gottorp. et quatuor alii cum Edd. Rom. Incerta, Mediol. Ven. *convenerant.* Verissime: sic II. 6. 'Quum tanta multitudo lapides ac tela conjicerent.' v. 27. 'Haberent in se juris multitudo' Vossian. prim. Hirt. B. Alex. c. 23. 'Multitudini esse inpedimento, quo

minus se dederent.' c. 32. 'Multitudo oppidanorum Cæsari occurrerunt.' B. Hisp. c. 4. 'multitudo cum exissent.' Sic Mss. Hinc emendandum reor Corn. Nepotem partim e Mss. partim conjectura, in Epaminonda c. 7. 'Cujus errore eo esset deducta res, ut illa multitudo militum de salute pertimescerent:' vulgo *deducta illa mil. mult. ut omnes, &c.* Sæpissime Livius. V. Cl. Drak. ad III. 21. 'Multitudo consulum fidem implorant.' Et ita sæpe in collectivis noster, ut aliquoties monendum. V. 8. antiquissimus Bongars. 'magna manus convenissent,' pro *magnæ*, sed ibi *perterritæ* sequitur. B. Civ. II. 6. 'magna vis telorum vulnera inferebant:' ubi omnino consulenda, quæ notantur.

20 *Nisi æquo loco, aut opportunitate aliqua data*] Eleganter Græci πλεονεξίαν vocant, cum quis in pugna meliori conditione utitur: sic Xenophon Cyropæd. l. I. p. 33. τί δὲ λέουσι, καὶ ἄρκτοις, καὶ παρδάκεσιν οὐκ εἰς τὸ ἴσον καθιστάμενα ἐμάχεσθε, ἀλλὰ μετὰ πλεονεξίας τινὸς ἐπειρᾶσθε ἀγωνίζεσθαι πρὸς αὐτά: *Cur autem cum leonibus, et ursis ac pardis non æquo marte congrediebamini, sed ita semper adversus hasce feras certare conabamini, ut conditione vos meliori essetis.* Latinis nulla vox est quæ πλεονεξίας hunc significatum exprimere possit. Belgis *voordeel* est, ut cum dicunt *met voordeel vechten.* *Vossius.*

21 *Legato dimicandum non existimabat*] Proba vox *legati* hoc loco, et retinenda. Opponit Cæsar hic *imperatorem* et *legatum.* Sabinus non putabat sibi, quippe legato tantum, pugnandum esse, cum magna hostium multitudine, absente Cæsare, qui summum imperium tenebat. Miror sane Ursinum et Ciacconium ejicere vocem hanc voluisse. *Idem.*

XVIII. 12 *Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabantur*] Tradit Dio lib. XXXIX. p. 111. Gallos nulla consideratione adhibita hoc facinus suscepisse; πάνυ γάρ τοι διακορεῖς καὶ τῆς τροφῆς καὶ τοῦ ποτοῦ ἦσαν. Sed Cæsar multas hujusce consilii rationes protulit, et, inter alias, cibariorum inopiam. *Davis.*

19 *Sarmentis virgultisque collectis*] Putat Hotomannus, Hirtium VIII. 15. cum ait, 'Gallos in acies edere solitos in fascibus stramentorum ac virgultorum:' et addit, hoc in superioribus commentariis demonstratum esse, ad hunc locum respexisse. Video quidem et hic et illic stramentorum virgultorumque mentionem, sed nulla sedendi hoc loco mentio, qua in quæstione cardo rei versatur. Itaque non temere affirmaverim, Hirtium hunc locum intellexisse. Præsertim cum hic Cæsar dicat, Gallos collegisse fasces; et Anonymus l. III. p. 61. 'sarmentis variaque materia ex agris collecta.' *Vossius.*

XIX. 4 *Exanimatique pervenerunt*] *Exanimatus* pluribus locis Cæsar dixit, pro eo, qui fatigatus ægre spiritum trahit. Quod non facile apud alios autores reperias; quibus *exanimatus* plerumque consternatum et pavidum notat. Græcus sane significanter transtulit ἀπειπόντων. Nam ἀπειπεῖν ita lassari est, ut vix spiritum ducere possis. Libro septimo *exanimatus* Cæsar pro mortuo usurpavit: 'ab dextro latere transjectus exanimatusque concidit.' Quomodo et Valer. Maximus usus IX. 12. 'Altera cum falso mortis filii nuntio domi mœsta sederet, ad primum conspectum redeuntis exanimata est.' Qua notione *exanimis* plerumque alii autores dicunt. *Vossius.* Cursu lassati ac proin ægre spiritum trahentes. Sic cum alibi, tum B. C. III. 92. 'Simul fore ut duplicato cursu Cæsaris milites *exanimarentur* et lassitudine conficerentur.' Hujusce significatus rationem suppeditabunt not. ad B. G. II. 23. *Davis.*

8 *Hostium inscientia*] In editis *inscitia:* sed alteram lectionem servat

optimæ notæ Codex Andinus, ut testatur J. F. Gronovius, nec aliter Ms. Norvic. Recte. Sic supra c. 9. 'Navigationem impeditam propter *inscientiam* locorum paucitatemque portuum sciebant.' Vide porro c. 13. et B.G. vi. 43. Ita etiam loqui solent optimi quique auctores, ut notat vir doctissimus ad Livii xxii. 25. *Davis.* Non modo Eliensis et Andinus, sed et Bongars. Vossiani, Leidenses, Petav. Lovan. Egmund. Oxon. Duker. Gottorp. et Regius, teste Clarkio, cum Ed. Incerta exhibent *inscientia.* Adde Munker. ad Fulgent. p. 101. et Doctiss. A. Gronovium ad Justin. iv. 5. 'inscientia ducum:' et inprimis Cel. Burmann. ad Quinctil. Instit. Orat. ix. 4. 'librariorum insectari inscientiam.' Infra vii. 43. 'propter inscientiam levitatemque vulgi.'

9 *Ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent*] Petr. Ciacconius reponit *ut ne* primum *quidem,* &c. Sed mutatione nihil est opus. Livius xxiii. 42. 'Te ad *unum* modo ictum vigentem, velut aculeo amisso torpere.' Lactantius v. 4. 'Uno *simul* impetu profligarem.' Sic ex Mstis legendum; nam editi perperam repræsentant *uno* semel *impetu.* Cl. Mamertinus Pan. i. 5. 2. 'aperto Marte atque *uno* impetu perculisti.' Vide sis et Nazarium Pan. ix. 18. 6. ac Tacitum Ann. i. 51. *Davis.* In Add. et cur. sec.

xx. 3 *Ex tertia parte Galliæ*] Lipsius libri sui oræ adlevit, deleto *ex, tertia pars.* Certe scabri quid inest in hac locutione. Verum optime medetur Bongars. primus ac Voss. tertius *Gallia.* Ea pars est æstimanda Gallia pro parte tertia. Cicero pro domo c. 14. 'Populus R. habebit neque ex parte dimidia reliquos Sacerdotes:' de Divin. ii. 9. 'Senatum majore ex parte ipse cooptasset.' Sic passim *ex parte* i. e. pro parte: contra *ex toto.* iv. 22. 'Ex magna parte Morinorum legati ad eum venerunt.'

5 *L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulso, interfectus esset, atque unde L. Manilius Procos. impedimentis amissis profugisset*] Græcus habet Λούκιος Βαλήριος Πρηκόνιος, στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων, et Λούκιος Μάλλιος αὐτὸς ὁ προύπατος. Locus haud dubie mendosus, quem Hotomannus quoque tentavit, pro *L. Valerius,* legens *M. Aurelius,* pro *L. Manilius Procos. C. Manilius consul.* Nomen illud Mallii in aliis quoque Græcis Siculis tabulis reperit Pighius, et præterea in vet. inscriptione. Itaque non dubito hic rescribere, *Cn. Mallius.* Ursinus hoc anno proconsulem fuisse ait, quod nescio unde probari possit. Et pro *L. Valerius,* scriberem quoque *M. Aurelius,* sed nescio quorsum illud *Præconinus* spectet. Nam Aurelius hic, uti ex Orosio liquet, *Scaurus* cognominatus? An *Præconinus* corruptum dicemus ex *Proconsul?* Sed videndum, quid tum *legati* vox. In v. c. Scal. erat *L. Varius, P. Coninus.* Vid. Velleium p. 27. b. *Vossius.* Cum nec *L. Valerii Præconini* nec *L. Manilii Procos.* in Gallia victorum recordaretur Fr. Hotomannus, pro *L. Valerio* reposuit *M. Aurelium,* nec *Præconini* ullam habuit rationem; *C.* autem *Manilium Cons.* in locum *L. Manilii Procos.* suffecit, cujus emendationes amplexus est D. Vossius. Sed, ne dicam nimias esse mutationes, et *M. Aurelium* non fuisse *legatum* sed *Consulem,* annus, quo P. Crassus in Aquitaniam pervenit, erat U. C. dcxcviii. M. vero Aurelius a Cimbris et Teutonis victus est U. C. dcxlvi. C. Manilius U. C. dcxlix. ut docet D. Petavius Doct. Temp. l. xiii. p. 644. Quandoquidem igitur inter P. Crassi adventum in Aquitaniam et C. Manilium victum, annorum sit xlix. intercapedo, vix quisquam est, cui tantum spacium *paucis annis* significari videbitur, præsertim cum quadriennio ante ipsius Cæsaris natalem, hæc clades accideret. Alio

igitur confugiendum est, de quo adeunda notarum appendix; longioris enim disquisitionis res est. *Davis.* Pace doctorum virorum hic locus frustra de mendo suspectus est: nam civitates hic memoratæ clare ostendunt Crassum non agitasse circa ea loca, quis antea Silani, Scauri, Cassii, Manlii, Servilii copiæ deletæ sunt, ad quos respicit Auctor de Bell. Gall. I. 7. et 12. aliter pro *Lucius Valerius Præconinus*, ipse illico reposuissem *Pisonem Cæsoninum*, qui Cæsaris cognatus fuit; sed vel ex Cæsaris verbis patet, aliam esse pugnam Manilianam, aliam vero illam, in qua occubuit Piso. 'Hic,' inquit, pagus quum domo exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium Consulem interfecerat,' c. 7. et paucis interjectis, 'Qua in re Cæsar non solum publicas, sed etiam privatas injurias ultus est, quod ejus soceri Pisonis avum, Lucium Pisonem legatum, Tigurini eodem prœlio, quo Cassium, interfecerant.' Hoc prœlium commissum dicit 'Patrum nostrorum momoria.' De Manliano vero sic memorat B. G. III. 20. 'Eodem fere tempore P. Crassus quum in Aquitaniam pervenisset;' et paullo post, 'quum intelligeret in iis locis sibi bellum gerendum, ubi *paucis* ante *annis* Lucius Val. Præconinus,' &c. unde nihil mihi planius, quam quod hæc bella diversis temporibus administrata sint; illud nimirum Patrum, hoc *ipsius Cæsaris* memoria. Inducto igitur *Pisone Cæsonino,* alius quærendus est, cujus nomen salva annalium fide retineatur. Puto itaque bellum Sertorianum hoc in loco respici, fretus ipsomet Cæsare B. G. III. 23. 'Duces vero ii deliguntur, qui una cum Sertorio omnes annos fuerant.' Si vero iidem idonei duces erant sub adventum Crassi, qui Sertorii ætate ducum munia obierant, nihil ex ratione temporum depromi possit, quod probet, *τὸ paucis abhinc annis* ab hujus belli tempore dissidere. Sed Lucius Manilius, vel, ut alii, Manlius, ab Herculeio Sertorii quæstore copiis, impedimentis, postremo, vita exutus est. Quod accidit in primo congressu Pompeii et Metelli cum Sertorianis. Nec sane quidquam video, quod magnopere facit contra nostram hanc de bello Sertoriano conjecturam, nisi quod vel, *paucis abhinc annis* a Cæsare res gesta narratur, vel quod *Præconini* nomen in fastis non occurrit. At vero ex Macrobio constat, Cæsaris natalem incidisse in annum U. C. 653. qui propterea (hocce prœlio facto U. C. 675.) annum egit vicesimum primum, et illo etiam anno, quo Crassus Aquitaniam obtinuit U. C. 698. octavum supra quadragesimum. Cecidit ergo Manlius anno, ante Crassi adventum, vicesimo septimo. Quod si Cæsaris *paucis abhinc annis,* ad istam annorum intercapedinem extendi possit, res ex parte acta est. Sed hoc demum est quod Interpretes male habet; nempe auctores, qui acta Sertorii et Metelli fuse persecuti sunt, de Præconino nostro dixere ne gru quidem. Sed quid tum postea? Num ideo corruptus noster, quod forte dicit quod non dictum prius? Imo res illos prorsus latuit, proinde sedulo advertendum, *Præconinus* non fuisse solum et unicum cognomen gentis Æliæ: quidni ergo lateat alicubi noster legatus, sub nomine alieno? Fortasse vulgo non adeo per hoc cognomen innotuit, cum fuerit et novum et ex officio inditum. Utcunque se res habet, Pighius, haud secus atque interpretes, quod duplex gentis Æliæ cognomen ignorabat, locum hunc intactum prætermisit. Quod si aliquod numisma hujusce ævi erui potuerit *Præconini* aut *Stilonis* cognomine insignitum, de hoc nodo solvendo non prorsus desperarem: donec id fiat, conjecturis insistendum. Itaque sic censeo. Probabile est primo, ex locis

Cæsaris inter se collatis, Præconinum et Manlium non eodem prœlio fuisse aut tempore peremptos: contrarium saltem, neque ab illo, nec ab alio quoquam probabitur. Ab illis itaque Auctoribus, qui Manlium proconsulem, M. Domitium legatum, Antonium (qui tamen ex partibus Sertorianis fuit) et Thorium ab Hirculeio fusos memorant, nihil adduci potest contra *Præconinum*, quem alicunde oppetiisse haud absurda suspicio est. Neque enim Domitius eodem prœlio cecidit, quo Lælius; quam in rem contende Florum III. 22. et Frontinum II. 5. cum Plutarchi Sertorio. Secundo excute universos hac de re historicos, invenies solummodo quatuor legatos; tametsi 2. imperatores, si non plures, uno eodemque tempore Sertorium hinc inde premebant; Domitium Manlii, nempe, legatum, Thorium Metelli, Memmium, et si Julio Obsequenti fides habeatur, Didium Lælium, Pompeii. Unde perspicue palam est, duos ad minimum legatos, et forte inter eos Præconinum, non solum vita, sed fama etiam et rumore spoliatos; utroque imperatore nunquam ex more Romano pauciores tribus legatis, sæpius plures secum ducente. Denique locum hunc, levi mutatione ad veteris memoriæ fidem sic accommodandum censeo; *Lucius Ælius Præconinus;* æque enim potuit Cæsar omittere alterum ex cognominibus, *Stilonem* nempe, atque alii *Præconinum*. Neque te moveat, quod cognominis hujusce Consulares Fasti plane sint immemores: cum et Plinius N. Hist. XXXIII. 2. et XXXVII. 1. et Suetonius de illustr. Gram. c. 3. diserte asserunt, Stilones Præconinos a Præconis officio nuncupatos, anno ante Ciceronis ætatem quinquagesimo, ut ex ejus de Claris Orat. c. 56. colligitur. Ælium porro hunc Varronis præceptorem fuisse idem tradit; Festus vero et Agellius Orationibus in usum Pompeii, Cæpionis, et Rufi condendis inclaruisse, cum Metello in exilium usque profectum: quod sane conjecturæ nostræ maxime favet; nam cum imperatores eos ut plurimum in legatorum numerum adsciverint, qui eos vel sanguinis vel amicitiæ necessitudine attigerunt, vix dubito, quin ipse Ælius Stilo (ad quem sæpius provocant Grammatici) pater fuerit ejus *Lucii Ælii*, quem hoc loco intelligit Cæsar; qui propter honorem infelici filio habitum ab Metello, illum in exilium abeuntem prosecutus est. Neque audiendus Lipsius, dum Stilonem de Catasta emptum narrat libro *de Magnitudine Urbis Romæ;* de Daphnide autem vera sunt quæ ex Suetonio in legati nostri ignominiam transcripsit. Cicero alicubi Stilonem equitem vocat, et Spartianus in vita Severi Lucium quendam Stilonem inter nobiles recenset. Hæc rescripsit vir amicissimus Josephus Wasse, de hoc loco sententiam rogatus. *Idem.*

10 *Tolosa*] Ms. Reg. *a Tolosa.* Quomodo sæpissime loquitur Cæsar. *Clark.* *A* addit quoque Leidens. sec. V. infra ad VI. 3. sed *Tolosæ* hic est in Bongars. primo.

11 *Narbone*] *Narbonæ* Bongars. prim. Quomodo et in Accus. *Narbonam* summus Casaubon. testatur, se perpetuo in optimo Cæsaris Codice vidisse ad Strabon. l. IV. p. 281. Ed. Amst. *Narbona* Leid. prim. Lovan. et quinque alii cum Ed. Incerta; ut alibi *Narbonam* in Accus. V. VII. 7. VIII. 46. B. Civ. II. 21. passim in Mss. *Salaminam* pro *Salamina.* V. ad Nep. Arist. c. 2. *Ancon* et *Ancona* B. C. I. 11. ubi vide. *Carmon* et *Carmona* B. Alex. c. 57. sic *Leucadam* pro *Leucada* Mss. nonnulli Flori IV. 11. ubi vide Dukerum, vulgo ibi *Leucadem:* sed præstat *Leucada:* plura congessi ad Frontin. I. 3. § 6. ‘qui Persida intraverant,’ et p. 342. nec non Cl. Drakenb. et Duk. ad Liv. I. 18.

Quæ sunt civitates Galliæ provinciæ

finitimæ, ex his regionibus] Non displicet conjectura Ciacconii, emendantis, *quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus.* Ursinus nugatur, cum vocem *Galliæ* delendam censet. Nam Gallia provincia dicitur, ut Gallia Belgica: quod autem plerumque *provincia* appellatur ἁπλῶς ea Galliæ pars, id κατ' ἐξοχὴν factum. *Vossius.* Hunc locum P. Ciacconius eumque secutus Vossius sic corrigunt. *Tolosa, &c. quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus;* nec sane hæc inconcinna est emendatio, haud tamen necessaria, ut exemplis monstravit J. Fr. Gronovius ad Livii XXV. 27. Nimirum is est optimorum scriptorum usus, ut, propter interjecta verba Parenthesi inclusa, easdem voces aut eundem sensum repetant. Sic noster infra c. 22. 'Adcantuannus, qui summam imperii tenebat cum DC. devotis (quos illi Soldurios appellant, &c.) cum iis Adcantuannus eruptionem facere conatur.' Hunc etiam locum temere sollicitat idem Ciacconius, quapropter pluribus opus est exemplis. Silius Italicus III. 425. 'Letique Deus (si credere fas est) Causa fuit leti miseræ Deus.' Nullum est in verbis ulcus, quod tamen Ch. Cellarius et Cl. Dausquius censuerunt, fortasse ob sequentia, ubi sic legitur, 'Edidit alvo (Namque, ut serpentem, patrias exhorruit iras) Confestim dulces liquit turbata parentes.' Hæc quidem corrupta sunt, nec tamen iis medicinam invenere Critici. Scribendum *edit ut alvo*, &c. Consulas et hanc in rem ejusdem Silii X. 480. ac Ælianum Hist. Anim. I. 30. et II. 21. *Davis.* *Finitimæ his regionibus.* Ita hunc locum feliciter emendavit Ciacconius. Vulgo: *et Narbone, (quæ sunt civitates* Galliæ provinciæ finitimæ,) ex *his regionibus nominatim,* &c. Davisius, quamvis Ciacconii emendationem laudet, necessariam tamen non putat; quia iste nimirum sit optimorum Scriptorum usus, ut post verba Parenthesi inclusa, easdem voces aut eundem sensum repetant. Et sufficit quidem hæc ratio, quamobrem voces, *ex his regionibus,* post Parenthesin possint tolerari. Verum ista non est maxima, in vulgata lectione, difficultas. Multo majoris momenti est, quod quærit Cellarius; quomodo nimirum istæ civitates *finitimæ* appellari possint Romanorum Provinciæ, quæ non sint utique *finitimæ,* sed *in* ipsa Provincia sitæ. Nisi forte, etiam in vulgata lectione, ita construi possint hæ voces, ut *provinciæ* non sit scilicet dativi, sed genitivi casus; et *finitimæ* intelligatur *finitimæ his locis:* quæ tamen durior est constructio. Verum totam denique difficultatem tollit Ms. Regius; in quo ita plane scriptum est, quomodo legendum conjecit Ciacconius, ('quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus;) nominatim,' &c. *Clark.* Notam meam sic refinge. Hanc lectionem defendit J. Fr. Gronovius ad Livii XXV. 27. Nimirum, quod probe vir summus animadvertit, is est optimorum scriptorum usus, ut, propter interjecta verba quædam Parenthesi conclusa, vel easdem voces, vel eundem sensum repetant. Sic noster infra c. 22. 'Adcantuannus,' &c. Hunc enim locum temere sollicitat Petr. Ciacconius: quapropter pluribus opus est exemplis. Silius Italicus III. 425. 'Letique Deus, si credere fas est, causa fuit *leti* miseræ *Deus:*' nullum est in verbis ulcus, quod tamen Dausquius et Cellarius statuerunt. Idem X. 480. 'Quondam *sub regibus* illa, Quæ Libycos tenuit frenos, *sub regibus* olim Roma fuit.' Consulas et Ælianum Hist. Anim. I. 30. II. 21. Cum tamen Tolosa, Carcaso, et Narbo sint urbes ipsius Galliæ provinciæ, non ei tantum *finitimæ;* omnino cum Petr. Ciacconio et Vossio rescripserim, 'Tolosa, Carcasone, Nar-

bone, (quæ sunt civitates Galliæ provinciæ finitimæ his regionibus,) nominatim,' &c. et Cl. quidem Clarkius hanc lectionem auctoritate Msti Regii munivit, ac merito probavit. *Davis.* cur. sec. Mei omnes servant *ex. finitimæ* cum *Galliæ* jungendum: donec certius quid idonei Codicis auctoritas suggerat. V. I. 16.

12 *Viris fortibus nominatim evocatis*] Ad illum morem respexit haud dubie Donatus cum ad Terentii ait hæc verba: 'Simalio, Donax, Syrisce sequimini. Hujusmodi,' inquit, 'militia per tumultum repente suscipitur, et dicitur Evocatio, ubi dux alloquitur cives: Qui Remp. salvam esse vult, me sequimini.' Nam et hic nominatim Simalio, Donax, et Syriscus vocantur. Sed fallitur in eo Donatus, quod ait evocationem per tumultum fieri. De conjuratione illud verum, et tum dux dicere solet, 'Qui Remp. salvam esse vult, me sequatur:' neque illud evocatio, sed conjuratio dicebatur. Neque, quod quidem ego sciam, nominatim in conjuratione illud fieri solitum, sed simpliciter, illa, quæ diximus, verba dicebantur, et simul tum jurabant: unde et conjurationi nomen. *Vossius.*

Sotiatium] Sic hodie passim edunt ex Plinio, et Mss. Ursini. Immo audacter Cellarius ait in Vet. Codicibus esse *Sotiates*, et male in Editis *Sontiates:* quasi nullus codex *Sontiatium* et *Sontiates* mox exhiberet. At ego testari possum in Mstis novem a me ipso inspectis, item Lov. Petav. Egmund. et ceteris cum Mss. aliorum *Sontiatum* vel *Sonciatum*, et mox *Sontiates* et in Græco Metaphraste exstare: quamvis veram esse lectionem non putem, et *n* inrepsisse eodem modo, quo supra II. 6. *succendunt* pro *succedunt.* Nam et Athenæus l. VI. ut Cellarius observat, vel potius Nicol. Damascen. Σωτιάνους vocat. Adi Casaub. ad Athen. p. 436. Sed saltem *Sotiatum* edere, non *Sotiatium* debuerant: cum eam terminationem non confirment Codices.

13 *Cujus adventu cognito Sotiates*] Ἀπίατας vocat Dio, sed corrupti libri, ut jam alii notarunt, et facilis error ex σωτιάται, nam σ in α abiit; ωτ in π. *Vossius.*

XXI. 5 *Tandem tamen*] In Mss. Reg. Eliens. et Vossii, deest vox *Tandem.* In Edit. Vet. Rom. deest *Tamen. Clark.* Deest *tandem* in Mss. meis omnibus et Carrar. ac Ed. Incerta. contra *tamen* abest a ceteris cunctis Editionibus, quod sciam, usque ad Scaliger. qui primus junctim exhibuit *tandem tamen.* Sed male. *Tamen* idem valet quod *denique, tandem.* Ovid. Metam. II. 336. 'Exanimesque artus primo, mox ossa requirens, Reperit ossa *tamen*, peregrina condita ripa.' Justin. XXX. 2. 'Mors ejus *diu* occultata fuit.' *Re* tamen *cognita:* ubi eodem modo, ut hic, subjungitur τῷ *diu:* ac Schefferus male mutare conatur in *tandem:* quo nomine bene eum reprehendit Broukhusius, qui cum Passeratio videndus ad Propert. El. II. 1. 76. 'Unde tamen veniant tot mala, cœca via est.' Adde Davis. ad VIII. 19.

9 *Alias eruptione t., alias*] Eleganter Lovaniensis et Dorvillii mei Codd. ac Edit. princeps, Mediol. et Ven. omittunt primum *alias.* Vere, ut solet aliquoties cum aliis noster. Vide omnino ad I. 8. 'Helvetii ea spe dejecti, alii vadis Rhodani,' &c. Forsan et ejiciendum est c. 25. 'Quum alii fossas complerent, alii, multis telis conjectis:' certe Leidensis primus non agnoscit.

10 *Cujus rei sunt longe peritissimi*] Ait Gellius IX. 14. 'C. Cæsar in libro de Analogia secundo hujus die, et hujus specie, dicendum putat.' Ciacconius et Ursinus hinc affirmare ausi, non *rei* hoc loco, sed *re* scribendum: apage cum talibus nugis. *Dies, species, facies,* et quæ alia Gellius memorat desinunt in *es* post vocalem, sive,

ut in Græcis dicimus, *es purum:* nihil tale in *res, spes,* aut similibus. *Vossius.* Adi II. 23.

11 *Ærariæ secturæ sunt*] Variant codices, nam alii *stricturæ* habent. Ciacconius utrumque et *stricturæ* et *secturæ* glossam esse arbitratur. Vix crediderim; nam non adeo vulgaris illa vox *stricturæ*, vel *secturæ*, ut temere quis eam inserturus fuerit. Tamen nescio quis hac notione usurpaverit præter Cæsarem. Stricturam esse scintillam, item ferri laminam, et percussionem docet ex Lucillio et Marone Nonius. Et in glossis *strictura* μέταλλον. *Secturas* aiunt notare *fodinas* a secando. Sed autoritatem velim. *Vossius.* In Ms. Andino legitur *Afariæ structuræ.* In Oxon. vero *secturæque Afariæ structuræque.* In quatuor membranis et Ed. Incerta *securæque*, Petav. *saturæque.* Ceteri fere omnes *secturæque.* Edd. *secturæ* præter Scaliger. in cujus ἐκδόσει est *structuræ.* Forsan non male: ut intelligat substructiones, quibus metalli fodinas apertas tenebant, et sufffulciebant columnis. V. Polluc. VII. 23. Has *structuras* certe Diodorus Siculus l. XVI. p. 514. κατασκευὰς vocat: *strictura* pro massa ferri videtur sumta a Plinio XXXIV. 14. ubi consule Comment. et omnino Casaub. ad Strab. l. v. p. 342. Ed. Amst. ubi multa vocis *stricturæ* habet exempla; unde patet notare ferrum vel æs, jam decoctum in fornacibus, et in massam quamdam coactum. Videat eruditus lector, an duorum generum fodinas intelligat auctor, tam ferri nempe quam æris: sane non de nihilo est, quod in Mstis tantum non omnibus addatur *que*, quod miror, ab Interpretum nemine animadversum vel monitum: simpliciter sine substantivo VII. 22. 'apud eos magnæ sunt ferrariæ.'

XXII. 2 *Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum* DC *devotis, quos illi Soldurios appellant*] Lege *Adiatomus*, vel *Adiatumnus.* Illud Athenæus habet: hoc V. C. Scalig. ubi scriptum *Adcantuannus* vel *Adiatumnus*, facile mutatur *i* in *c* et *m* in *an.* Ambigebat librarius, an *a* lineam suprascriptam haberet hoc modo *Adcá'tuannus*: itaque scripsit utrumque. Apud Athenæum autem ex Nicolao Damasceno legere est, Ἀδιάτομον τὸν τῶν Σωτιατῶν βασιλέα, ἔθνος δὲ τοῦτο Κελτικὸν, ἑξακοσίους ἔχειν λογάδας περὶ αὐτὸν, οὓς καλεῖσθαι ἀπὸ Γαλάτων τῇ πατρίῳ γλώττῃ Σιλοδούνους, τοῦτο δ' ἐστὶν Ἑλληνιστὶ εὐχωλιμαῖοι. Simile apud Græcos juramentum fuit, quod post secundam irruptionem Mardonii in Atticam dixerint: nam teste Diodoro l. XI. p. 23. juraverant ii, οὐ καταλείψω τοὺς Ἡγημόνας οὔτε ζῶντας οὔτε ἀποθανόντας. Forsan eo modo apud Carthaginenses quoque ἱερὸς λόχος dictus, tanquam devotus, et quia sacramento se adstrinxerant milites ii, ducem se nequaquam deserturos esse. Scribit de iis Diodorus l. XX. Γενναίας δὲ μάχης γενομένης, Ἄννων μὲν ἔχων συναγωνιζόμενον τὸν ἱερὸν λόχον τῶν ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, καὶ σπεύδων ποιῆσαι διὰ τούτων τὴν νικὴν, ἐνέκειτο βαρὺς τοῖς Ἕλλησι, καὶ συχνοὺς ἀνῄρει. Et paullo post tradit, acerrime hos pugnasse, nec nisi occiso Hannone, is autem dux erat, et prementibus acerrime hostibus, cessisse. At libro XVI. affirmat, omnes, qui in sacra hac acie erant, ad internecionem cæsos. Τέλος δὲ οἱ μὲν ἱερὸν λόχον ἀναπληροῦντες, καὶ τὸν μὲν ἀριθμὸν ὄντες δισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι ταῖς δ' ἀρεταῖς καὶ δόξαις ἔτι δὲ ταῖς οὐσίαις πρωτεύοντες ἅπαντες ἀγωνισάμενοι λαμπρῶς κατεκόπησαν [κατέπεσον]. Prorsus simile Germanorum instituto, de quibus Tacitus ait: 'Esse illis infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse.' Ubi videmus ἱερὸν hunc λόχον similem Prætoriæ cohorti apud Romanos in eo fuisse, quod fortissimus quisque in eum deligeretur. Addit de opibus Diodorus, qualis hodie apud Turcas Janizarorum ordo. Qui-

bus locis inducor, idem prope Carthaginensibus ἱερὸν λόχον fuisse, quod apud Romanos prætorianus miles: certe videmus utriusque religionem fuisse, imo nefas imperatorem deserere. *Vossius.* Florentina editio satis antiqua *Adiantimus* habet. Aliæ veteres, *Adiatonnus.* Legendum vero *Adiatomus* ex Nicolao Damasceno, quem citat Athenæus VI. 13. p. 249. Ἀδιάτομον τὸν τῶν Σωτιατῶν βασιλέα, ἔθνος δὲ τοῦτο Κελτικὸν, ἑξακοσίους ἔχειν λογάδας περὶ αὐτὸν, οὓς καλεῖσθαι ἀπὸ Γαλατῶν, τῇ πατρίῳ γλώττῃ, Σιλοδούνους· τοῦτο δ' ἐστὶν εὐχωλιμαῖοι. Ex quo videndum an apud Cæsarem legi debeat *Solidunos.* Item an hæc verba, quæ post longam parenthesim repetuntur, delenda sint, *cum iis Adcantuannus. Ciaccon.* Cave *Soldurios* cum viro erudito mutes in *Solidunos;* nam et apud Athenæum Σιλοδούρους vera est lectio, ut ex Eustathio docet Is. Casaubonus Anim. col. 436. Quod autem suspicatur Ciacconius, in nostro verba quædam esse delenda, id vero jam confutavimus ad hujusce libri c. 20. Vide et J. F. Gronovium ad Senec. de ira I. 3. *Davis. Adiatomus* ita legendum ostendit Davisius. Vulgo, *Adcantuannus.* Ms. Reg. *Adiatunus.* Mss. Vossii, *Adiatonus.* Edit. Rom. *Adiatonnus. Clark.* Mss. meliores, *Adiatunus, Adiatunnus,* vel *Adiatonnus* cum Edd. primis. Vulgatum servant Lovan. Oxon. et Leid. prim. cum Cujac. quare nihil temere muto. Ἀδκαντουΐνος Græco Interpreti. Celso *Adiaterinus.* Ceteri Mss. variant; sed pro *c* habent constanter *i.* At lubricum est, in hisce nominibus certi quid statuere sine vel Mstorum vel plurium auctorum consensu. Æque enim Nicol. Damascenus potuit esse corruptus, ac noster: quare, ut dixi, cum Ciacconio, Ursino, et Vossio, non ausus sum recipere *Adiatomus;* ut fecit Cl. Clarke, male eam emendationem Davisio adscribens. Hæret etiam Casaubonus: *i* tamen loco τοῦ *c* videtur esse admittendum.

5 *Se amicitiæ dediderint*] Sic rescripsi e Codd. longe plurimis ac Vett. Edd. *dediderunt* minus bene Ed. Davis. et quædam aliæ. Perperam autem Ciacconius legendum conjicit *devoverunt;* quia statim sic loquitur Cæsar: verum hæc caussa debebat ei fuisse, cur nihil mutaret; ne bis idem inculcaret verbum citra necessitatem. Ejusdem autem significationis esse τὸ *dedere,* nemo nescit. *Dedere se alicui, patriæ, reip.* locutio frequens est Terentio, Ciceroni, Livio, Nepoti, aliisque. Unum itaque sufficiat exemplum And. I. 1. 36. 'Cum quibus erat cumque una, iis sese dedere; Eorum studiis obsequi: adversus nemini.' Atque ita e Mss. rescribendum judico in Nepot. Them. c. 1. 'totum se dedidit reip. diligentius amicis, famæque serviens:' ubi vide Doct. Juvenem A. van Staveren.

9 *Mori recusaret*] Sic apud Justin. I. 10. 'regnum ut eriperent Magis, mori non recusarent.' Curt. IV. 14. 22. 'Pro quibus ipse mori non recuso:' et ita cum Infinitivo millies. Verum Mss. antiqui et integerrimæ fidei Andin. Oxon. et Leid. prim. dant *mortem:* ut idem Curt. V. 9. § 1. 'Victoriam ut speremus, mortem non recusemus.' Valer. Max. III. 2. § Ext. 8. 'filios mortem non recusantes.' Infra B. Civ. III. 33. 'Recusare munus.' Nec secus alii passim. Consule Cel. Burm. ad Phædri Fab. III. 13. 'Non recusassent fidem.'

12 *Repulsus in oppidum est: uti tamen*] Sic vulgo exhibent. Sed Mss. tum aliorum, tum mei, tantum non omnes, et Edd. Inc. Stephani, aliæque præbent *repulsus, tamen uti,* &c. quod, ut multo elegantius, idcirco reposui.

XXIII. *Vocatium*] Sic recte legit Græcus. In plerisque Mss. et editis habemus *Vocontiorum.* Sed hæc lectio aperte est falsa: cum enim Cæsar Aquitanos intra flumen Garum-

nam contineat, ut patet ex lib. I. initio, fieri non potest, ut hic locum habeant Vocontii, qui trans Rhodanum incolentes ad Alpes pertinebant. Vide Hadr. Valesium not. Gall. p. 586. Ch. Cellarium Geogr. Ant. II. 11. p. 156. *Davis.* Sic jam emendarunt plurimi Viri docti; atque ita editum est a R. Stephano, Scaligero, aliisque. Edd. primæ *Vocatiorum* vel *Vocantium.* In meorum Codicum uno reperi tantum *Vocontiorum.* Plerique *Vocatirum, Vocatinum,* et similia habent.

5 *Quoquo versus*] Per *m* exhibent Bong. prim. Vossian. prim. aliique plurimi cum Edd. Vascos. Stephani, Stradæ, et aliis. Edd. primæ cum Petav. Lovan. et octo aliis *quaquaversum.* Sed id notat magis locum, ubi quid inest. Alterum designat locum, quorsum quid vergat. Vide Ferrar. ad Ciceron. Phil. IX. in f. 'pedes triginta quoquo versus adsignet.' Apul. l. II. p. 21. Met. Ed. Pric. 'Oculi in adspectu micantes, prorsus aquilinum os, quoquoversum floridum,' ut legendum videtur e Mss. l. VIII. p. 172. 'quoquoversum fluente purpura.' Sic 'undique versum:' de quo vide Gronov. Observ. I. 7. Per *s* exprimit tamen auctor VII. 41. 'Dimittit quoquo versus legationes.' et c. 14. 'quoquo versus, quo,' &c. B. Civ. I. 25. 'Quoquo versus pedum XXX.' c. 36. 'quoquo versus classem dimittunt.' B. C. II. 8. 'patebat quoquo versus pedes XXX.' item B. Afric. c. 24.

7 *Quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ*] Perperam Ciacconius ejicit vocem 'Aquitaniæ.' Ipse supra emendaverat, 'quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus.' Et ea verba ad hunc quoque locum adducit. Itaque nescio, cur hic absurde adeo mutet. Videri possit non intellexisse correctionem, quam ante non malam fecerat. *Vossius.*

14 *Commeatibus nostros intercludere instituunt*] V. c. et Ms. noster *insistunt.* Sic Catullus carmine ad Hortalum: 'Et qui principio sub terra quærere venas Institit, ac ferri frangere duritiem.' *Idem.* *Insistunt* invenitur quoque in Leidensi primo, Oxoniensi, Andino, atque Editionibus S. Gryphii et R. Stephani, obvia commutatione. Adi notata ad c. 14. 'Rationem pugnæ insistere:' ubi alii quoque *instituere:* sed et confer omnino Celeb. Burm. quosque laudat, ad Quinctil. Instit. Orat. I. 5. 'Instituerunt dare.' *Instituere* autem hoc sensu tam frequens est Cæsari, ut contra ceteros Mss. omnes nihil innovare ausim. Vide loca quædam apud J. F. Gronov. ad Livium XXVIII. 46. 'Montanos instituit obpugnare.' c. 28. 'castra munire instituisset.' c. 29. 'silvas cædere instituit.' v. 23. 'deportare instituit,' non *const.* ut vulgo.

16 *Non facile diduci*] *Facile* hic tuto est, recte Græcus ἀσφαλῶς. *Vossius.*

20 *Hac re ad consilium*] Sic restituimus ex editt. Rom. et Ven. Aliæ *concilium* habent; sed perperam, ut multis docet J. F. Gronovius ad Livii XLIV. 2. *Davis.* *Consilium* est in Bongars. primo, Voss. pr. sec. Egmund. Scalig. Oxon. aliisque multis et Edd. Med. Ven. V. ad v. 28.

XXIV. 1 *Acie instructa*] Sic Ms. Regius et Edit. Rom. Al. *instituta. Clark.* *Instructa* quidem legitur in recentissimis Mss. Duker. Dorvill. Leid. sec. et multis Editis; non male: ut B. Civ. I. 82. et sæpe. Sed *instituta* præferunt Bongarsiani, Petav. Lovan. Leid. prim. Voss. prim. Cujac. Scalig. Oxon. Egmund. ceterique cum Ed. Incerta, Beroaldi, Scaligeri, Davisii, aliisque: quod expungi idcirco non oportuit, uti nec IV. 14. 'Acie triplici instituta.' Vide ibidem, et quæ notantur ad II. 30. Ita et Petav. Cod. VIII. 28. 'instituit

aciem:' et Leid. sec. B. Civ. II. 26. 'Aciem instituit' pro 'instruit.' Leid. pr. III. 41. 'acie instituta.' Immo Mss. omnes B. Alex. c. 37. 'parte copiarum pro vallo instituta,' vulgo 'instructa.' Sic 'instituere vineas,' 'arbores' pro certo ordine collocare. Vide Erud. Arntzen. ad Aurel. Victor. Epit. c. 40. 'Constituere aciem' II. 19. ubi nonnulli maluerunt *construere.* Sed vide illic conlecta.

2 *Auxiliis in mediam aciem conjectis*] Ut ea in fide contineret: alioqui Socialis exercitus in alas erat divisus. Vide J. Lipsium Mil. Rom. Dial. I. 7. *Davis.*

Conjectis] Sic primus e suo codice videtur edidisse Scaliger. Antea edebatur vulgo *collocatis;* quod non est in Mss. nisi recentissimis. Longe plurimi mei aliorumque cum Ed. Inc. *collectis.* Sed tamen in Cujac. Andin. Oxoniensi et Scalig. servatur *conjectis:* uti viri docti legunt quoque II. 28. 'quos una cum pueris mulieribusque in æstuaria ac paludes conjectos dixeramus:' ubi vide. Adde VI. 40. 'Hinc dejecti se in ligna manipulosque conjiciunt.' B. Afric. c. 15. 'Intra cancellos conjecti.' Liv. III. 28. 'Sarcinas in unum conjici jubeant.'

8 *Inpeditos agmine*] Mss. mei omnes, item Clarkii, cum Edd. primis, nec non Vasc. Steph. Gryph. pluribusque addunt præpositionem *in agmine.* Recte; ut sæpe *in itinere:* unde excidit quoque in Mss. præpositio VII. 42. V. et ad Front. I. 2. 7. II. 5. 42. Hirt. B. Alex. c. 43. 'In agmine dimicare.' VIII. 27. 'sub sarcinis in itinere adgressi:' quare eam Cæsari restitui. Sic plane VII. 65. 'In agmine inpeditos adoriantur.'

9 *Sub sarcinis inferiores animo*] Quia sarcinis onusti, æqua conditione pugnæ non uterentur, ac proinde, desperata victoria, animos demitterent. Nemo sane non videt Pet. Ciacconium nimia emendandi licentia usum esse, cum reponat 'sub sarcinis in itinere adoriri;' cui lectioni ne unus quidem favet Codex. *Davis.* *Inferiores* in nullo Msto, aut Ed. ante Scaligerum inveni, sed *inferiore* habent Edd. quædam et Ms. Brantii, Eliens. Scalig. Cujac. Andin. Leid. pr. et Oxoniens. ut puto. *Inferioresque* est in Carrar. At *infirmiore* Mss. longe plurimi, vetustissimique et plerique Editi. *Infirmioreque* vel *rique* legas in Mss. Reg. Leid. sec. Duker. Dorvill. Edd. Rom. Ven. Vascos. aliisque. Neque aliter interpres Græcus ἀμφὶ τὰ σκευοφόρα ἀσχολουμένοις, ἀθυμοτάτοις τ' αὐτοῖς ἐπιτίθεσθαι. Ceterum non quidem penitus damno *infirmiores;* mihi tamen placet magis *inferiores,* tum quia id integerrimi servant Mss. tum quia altera videatur expositio τῶν *inferiores:* quamvis *infirmior* militaris sit vox. Nam passim apud omnes occurrunt *firmi* et *infirmi milites;* ut alibi sæpius monitum. Fere ut hic B. Civ. I. 64. 'Infirmiores milites, quorum aut animus aut vires videbantur sustinere non posse.' B. C. I. 3. 'terrentur infirmiores, dubii confirmantur.' Sed *inferiores* hoc sensu usus est Hirtius VIII. 14. 'Aut ætate aut viribus inferiores aut inermes:' ut est in Mss. omnibus. Vide ibi Davis. *infirmiores* illic malebat quoque Ciacconius.

12 *Quum sua cunctatione, atque opinione, timidiores hostes, nostros milites ad pugnandum alacriores effecisset*] Nugatur iterum Hotomannus, cum *opinionem* hic pro auctoritate et opinione virtutis positam ait. Prorsus hic idem Cæsar vult, quod superius de Sabino dixit: 'hac confirmata opinione timoris.' Ursinus in V. c. reperit, 'quum sua cunctatio atque opinio.' Emendo omnino: 'Hac re perspecta Crassus, quum sua cunctatione atque opinione timoris hostes nostros milites ad pugnandum alacriores effecissent.' Juvat me Græcus,

qui habet: ὃ γνοὺς ὁ Κράσσος, καὶ τοὺς μὲν πολεμίους τῇτε σφῶν ἀναβολῇ καὶ ᾗ (lego ἦν) φόβου παρεῖχον δόξῃ, τοὺς ἑαυτοῦ στρατιώτας προθυμοτέρους εἰς τὴν μάχην ἀπεργάσασθαι. Quin et Anonymus Celsi exscriptor, qui habet p. 63. 'Romani hostium tarditatem non consilio imputantes, sed pavori, et hortante duce, et militibus pugnæ signum una voce poscentibus, signo dato castra aggrediuntur.' Vel si hoc minus placet, lege cum v. c. 'cum sua cunctatio atque opinio timidiores hostes, nostros milites a. p. a. effecisset.' Et dicat tunc Cæsar; hostilem militem, quippe ignarum, quo consilio duces sui cunctarentur, timere cœpisse, Romanos alacriores factos. Et sic Livius l. VII. 'Cum ipsa cunctatio et hosti animos minuisset, et auxisset nostris.' Hic *hostes* expone hostium gregarios milites, nam nullus timorem induit ob id, quod consulto facit. Illud autem *sua* in *ipsa* cum Ciacconio mutare supervacuum est. Philippus Rubenius Elect. I. 8. legebat 'cum sua cunctorumque opinione timidiores hostes, n. m. a. p. a. effecissent:' quod rejicio: et primam conjecturam veram esse nullus ambigo. *Vossius.* 'Quum sua cunctatio atque opinio,' &c. Ita ex vet. Cod. optime restituit Ursinus. Scaliger, editique omnes, et Mss. fere, 'Crassus quum sua cunctatione atque opinione effecisset.' Quod ineptissimum est. In Crasso enim nulla cunctatio.' E contrario; 'non cunctandum' (jam ante dixerat Auctor) 'existimavit' (Crassus,) 'quin pugna decertaret.' Quod si istud, *sua cunctatione*, intelligatur utique *hostium;* jam neque Latinitas, neque sensus patietur, ut Crassus timidos dicatur effecisse hostes, *sua* (hoc est, *ipsorum*) *cunctatione*. Quocirca Ursinum omnino sequendum existimo. Digna tamen notatu est Vossii conjectura: 'quum sua cunctatione atque opinione *timoris* hostes, nostros milites ad pugnandum alacriores *effecissent*.' Juvat eum Græcus, qui habet: ὃ γνοὺς ὁ Κράσσος, καὶ τοὺς μὲν πολεμίους τῇτε σφῶν ἀναβολῇ καὶ ᾗ (emendat Vossius ἦν, sed perperam) ΦΟΒΟΥ παρεῖχον δόξῃ, τοὺς ἑαυτοῦ στρατιώτας προθυμοτέρους εἰς τὴν μάχην ἀπεργάσασθαι. Juvisset eum et Ms. Is. Vossii codex (si forte in manus ei incidisset,) qui habet *effecissent*. Atque hujus demum Codicis lectio, forte non inferior est Ursini; præsertim, quod a vulgata lectione Mss. omnium, una solum literula differat. 'Crassus; quum sua cunctatione atque opinione timidiores (jam facti) hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum *effecissent*,' *&c. Clark.* Ursiniani codicis lectio egregie confirmatur a Dukeriano, qui *cunctatio atque opinio*, uti Clarkius jam edidit, exhibet, et maxime simili loco Cæsaris v. 33. 'Quod consilium nostris spem minuit, et hostes ad pugnam alacriores effecit.' At vero multo magis mihi adridet Vossii conjectura, sive potius R. Stephani, in cujus correctissima editione *timoris* et *effecissent* expressa sunt. Immo *effecissent* dant Bongars. prim. Voss. prim. Egm. Lov. Leid. tertius, Dorvill. et Ed. Incerta A. 1473. Quod idcirco rescribi jussi: et sic nulla emendatione violenta opus est. *Timidiores hostes* est Nominativus.

XXV. 1 *Alii foss. compl., alii, &c.*] Primo loco τὸ *alii* deest in Leidensi primo. Non male. Vide ad I. 8. 'Ratibusque compluribus factis; alii,' &c.

6 *Ab hostibus constanter*] Audacter et intrepide. Perperam Græcus vertit φρονίμως, quasi hæc vox idem denotaret ac *sapienter*. Suetonius Tiber. c. 19. 'Prælia aliquanto constantius inibat.' Vide etiam notat. ad B. G. I. 11. *Davis.* Hirt. B. Afric. c. 84. 'In periculo constanter agendum.'

XXVI. 3 *Eductis quatuor cohortibus*] Mss. et Editt. Vett. *eductis* his *cohor-*

tibus. Nimirum, aut vox *quatuor* interpretamentum est; aut potius, cum scriptum esset, IIII. Librarii legerunt *iis* vel *his.* Græc. Interpr. σπείρας τρεῖς. *Clark.* *His cohortibus* etiam Celsus et plurimi meorum Codd. vel *is* seu *hiis.* Tota vox deest in Carrar. et Ms. Sambuci. *Inde* habet Egmund. Sed tamen τὸ *quatuor* restat in Cujac. Andino, Leid. primo, Scalig. et Oxoniensi: quare nil innovo.

4 *Integræ ab labore*] Sic quoque Celsus, sed nullus Codex Mstus. *Interitæ* vel *interritæ* plerique cum Edd. Vett. sed Andin. Oxon. Duker. et Voss. secundus habent *intritæ;* quomodo ex vitiosa τοῦ *interitæ* scriptura conjecit jam olim Gruterus, et pluribus legendum esse contendit J. F. Gronov. ad Livium XXII. 39. *Intritæ* pro non tritæ, non defatigatæ, ἀκραιφνεῖς, ut ait Græcus Interpres, cujus glossa est *integræ.*

8 *Atque his perruptis*] In VV. CC. erat *proruptis.* Unde Faërnus *prorutis* faciebat. Ego etiam τὸ *proruptis* probum aio. Cæsar reciproce *per* et *pro* usurpat. Sic dixit *perturbare* pro eo, quod vulgo *proturbare,* sic *prosequi* pro *persequi* passim habet. *Vossius.* *Prorutis.* Hæc lectio debetur Gabr. Faërni libro; Mss. enim et editi *proruptis* exhibent; quæ sane lectio videtur reducenda. Curtius IV. 13. 26. 'atque ille, *prorupto vallo,* exire copias jubet.' Tacitus Annal. XV. 40. 'finis incendio factus, *proruptis* per immensum ædificiis:' et Hist. I. 86. '*Prorupto* ponte sublicio.' Utrobique frustra esse crediderim virum summum J. F. Gronovium, qui *prorutis* et *proruto* reponit. *Davis.* Msti fere dant *proruptis,* quam lectionem sanam putat Vossius: ego vero non item. Curtius tamen IV. 13. 26. 'Atque ille *prorupto vallo* exire copias jubet.' At optimi Msti *proruto vallo.* Recte. Tacitus Annal. XV. 40. 'Finis incendio factus, *proruptis* per immensum ædificiis.' Lege *prorutis,* ut bene J. Fr. Gronovius. Idem Hist. I. 86. prorupto *ponte sublicio.* Scribe *proruto* cum eodem viro doctissimo, quem vide ad Annal. I. 68. et ad Livii IV. 29. *Idem.* cur. sec. *Proruptis* est in Mss. omnibus primisque Editionibus, item Gryphii, Clarkii, aliisque. Sed bene Vascosanus, Stephanus, Brutus, Scaliger, Davisiusque exhibuerunt *prorutis,* eorumque posterior recte mutavit sententiam, et Gronovio adsensum præbuit. Proclivis est librariorum lapsus, ut litteram *p* interponant. Frequens est locutio *proruere vallum* et similia. Præter Gronovium vide Cl. Drakenb. ad Livium 'proruto vallo:' et Silium I. 373. 'Prorutus agger.' Lucan. IX. 490. 'Saxa discussis proruta muris.' Vellei. II. 63. 'Per aversa castrorum proruto vallo.' Frontin. II. 5. § 8. 'Desertum proruit vallum et castra cepit.' Idque restituendum arbitror B. Civ. III. 68. 'prorutis his munitionibus:' vulgo 'protinus:' 'proruta opera, quibus rura cinguntur' Plin. Ep. VIII. 17. *Perruptis* dederunt Aldus, Plantinus, aliique vulgo, ac videtur placuisse Ill. Heinsio VII. 83. 'Nulla munitione perrupta.'

14 *Contenderunt*] Sic ex meis solus Dukerianus a manu prima. Nam correctum est *intenderunt,* quod servant ceteri omnes, et Edd. primæ ac Vett. pleræque, uti et Gryphii, Stephani, &c. Neque mutatum id in *contend.* oportuit. *Intendebant* Petav. 'Intendunt fuga salutem petere' idem est, ac *intendere fugam,* quod crebro apud auctores occurrit. Cum infinitivo hoc verbum sæpe etiam construitur. Sallust. B. Jugurth. 107. 'Quo ire intenderant:' c. 92. 'locum summa vi capere intendit.' Tacit. Ann. XI. 32. 'Ire obviam et aspici a marito intendit.' Histor. II. 12. 'Arcere Othonianos intendit.' Et sic alii. Consule Sanctium in Min. ac ibidem Perizon. IV. 4. § 8. et Ill. N. Heins. ad Valer. Flacc. VII. 114. Eadem

variatio IV. 18. 'in fines Sygambrorum intendit:' ubi plura. Mox *convenisse* reposui pro *venisse* ex Bongarsianis, Petaviano, Leidensi primo, Scalig. Duker. aliisque. Nec aliter Edd. Inc. Vascos. Gryphii, Stephani, et Stradæ.

XXVII. 3 *Preciani*] Quinam hi sint, ignorant Interpretes. Alio etiam nomine vocandos fuisse docent Mss. in quibus et Ed. Ven. est *Ptianii* vel *Pitanii*, aut simile quid. *Lacianii* Leid. sec. *Procianii* Duker. Verum in hisce nominibus tam vehementer turbant libri manu exarati, ut extricari vix queas.

4 *Elusates*] Ita bene emendavit Ursinus, pluribusque confirmavit Scalig. Auson. Lect. II. 7. ac clare exhibet Cujacianus Codex, teste Grutero. Adde Surit. ad Itiner. Anton. p. 358. Ed. Wessel. Harduin. ad Plin. IV. 19. Ceteri Mss. et Edd. Vett. cum Græco Interprete *Flustates* vel *Frustates*. Dein post *Cocosates* delevi *que*, auctoribus Mss. omnibus (præter unum alterumque recentissimum) et Ed. Incerta.

Sibuzates] Sic vetustissimi Mss. Bongars. Petav. Leid. prim. Scalig. aliique cum Græco Interprete. Vulgo *Siburzates* vel *Sibutzates*. In quibusdam, ut et Ed. Inc. non comparet hoc nomen. *Sibyllates* videntur esse Plinio loco citato; ubi vide.

XXVIII. 6 *Bellum agere*] Testatur F. Ursinus hunc locum in Vett. Codd. ita scribi; unde factum, ut hanc lectionem in textum reciperem: licet enim rarus sit loquendi modus, probus tamen est, ut docuit J. Fr. Gronovius Observ. II. 3. Vulgg. 'bellum gerere,' quod ex Glossa ortum habuit. *Davis.* Hic locus docet rursus, quo diversa fuisse Cæsaris exemplaria, ex quibus vulgati codices descripti sunt. Nam Mss. Scalig. Cujac. Andin. Oxon. Leid. prim. qui solent conspirare, etiam cum Ursini libris sæpe, soli habent *agere instituerunt:* cum Bongarsiani, Vossiani, Lovan. Petav. ceterique magno numero retineant *gerere cœperunt. Agere* elegantius certe est, quam ut a librariis proficisci potuerit. Pompon. Mela I. 16. 'Ut aliena etiam bella mercede agerent.' Lucan. IV. 2. 'Martem Cæsar agit.' Claud. Cons. Probi et Olybr. vers. 78. 'agere prœlia:' qui aliquoties etiam 'agere bella.' Sed lege omnino Gronov. quoque Obs. IV. 14. ad Livii XXVIII. 46. Burmann. ad Quinctil. Inst. Orat. X. 1. p. 98. 'Quis enim caneret bella melius, quam qui sic egerit.' Item eum, ut et Barth. ad Gratii Cyneg. vs. 220. B. Afric. c. 40. ubi 'res agebatur' Leid. pr. pro *gerebatur* et sæpius. Sic 'agere regnum,' 'provinciam.' Vide Er. Arntzen. ad Aurel. Vict. c. 47. de Vir. Illust. 'Agere curam' pro *gerere curam alicujus.* Consule Heins. et Burm. ad Ovid. Epist. Her. XVI. vs. 302. 'Agere consulatum' Valer. Max. III. 8. 3. ubi adi socer. et ita Ms. Harlem. IX. 7. 1. pro *gerere.* Et passim confunduntur. V. Comm. ad Nepot. Timol. IV. De verbo *instituerunt* diximus quædam ad c. 23. idque jam ab aliis Editoribus, ut R. Stephano et Scaligero receptum est. Invenit etiam in suis Aicardus: *cepit et instituit* confunduntur statim quoque c. 29.

10 *Quum perv. Cæsar*] Mss. plerique et Edd. primæ *quum Cæs. perv.* quo exhibui ordine. Alii *Cæsar quum perv.* unde suspicor, an non *Cæsaris* nomen e marginali glossa in textum hic irrepserit, ut sæpe.

16 *Deperdiderunt*] Sic Mss. optimi plurimique, quod bene defendit Brantius loco v. 54. 'tantum ejus opinionis deperdidisse.' Sic *dependerint* Mss. quidam pro *pependerint* B. G. I. 44. 'derelictæ,' III. 13. 'perdiderunt' est in Petav. et alio per Gruterum collato, item Leid. sec. Dorvill. et Edd. Rom. Mediol. Ven. Sed *disperdiderunt* visitur in Leid. primo et tertio, Ortelii, et Gottorp. ac Ed. Incerta, uti et in quibusdam

l. v. Non mala etiam est lectio, quam Beroald. Aldus, Gryph. Stephan. Plantin. aliique amplexi fuerunt *desideraverunt:* at ea confirmatur solo Ms. Oxoniensi : cum tamen propria sit dictio in re militari, de occisis, captis perditisve militibus, ut cuivis notum est: et aliquoties ab ipso Cæsare adhibetur. Et ita v. 23. 'nulla navis desiderabatur :' ut et B. Civ. II. 7. VII. 51. 'milites sunt DCC. desiderati ;' et B. Alex. c. 40.

XXIX. 3 *Omnem eam materiam*] Sic et alibi lignum vocat. Ita enim Curtius VI. 6. 28. 'Multam materiam ceciderat miles.' Vide et Quintilianum in Præf. ad Inst. Orat. l. VII. p. 329. *Davis.* Sic passim omnes Latini.

10 *Sub pellibus*] Vetus locutio, pro eo quod est *Sub tentoriis*, quæ pellibus constabant. Valerius Maximus II. 7. 'Neve tentorium ex pellibus haberet.' Tacitus l. XIII. 'Retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme sæva adeo, ut obducta glacie, nisi effossa, humus tentoriis locum non præberet.' Hirtius de Bell. Afric. c. 47. 'Perquam pauci sub pellibus acquiescebant.' Livius l. XXIII. 'Ubi primum sub pellibus haberi cœpti sunt.' *Hotoman.* Vide J. Lipsium Mil. Rom. Dial. v. 5. *Davis.*

13 *Proxime bellum fecerant*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. *maxime. Clark.* Etiam omnes mei et Edd. Vett. uti et Mss. Bruti et Brantii habent *maxime. Maximum* in Leid. tertio est. An legendum *quæ quum* sive *cum maxime b. f.* Græcus tamen vulgato adstipulatur, in quo legitur *νεωστί*: immo *proxime* videtur scriptum esse in Cujac. atque Oxoniensi; quoniam ex illis nihil varietatis est adnotatum. Crebro autem hæ voces in Mss. permutantur, ut VIII. 34. Vide Cel. Burm. ad Vellei. II. 36. Cort. ad Plin. Ep. V. 12. Monui etiam quædam ad Frontinum. Nec secus variatur in Apul. Apol. init. 'reprehensionem pro maximo crimine aspernatur.' Sic enim Elmenh. e Flor. Cod. cui accedunt Lips. et Ed. Junt. 'proximo crimine.' In alio *crimen.* Vulgo *proximam crimini.*

DE BELLO GALLICO.

LIB. IV.

CAP. I. 2 *Usipetes Germani, et item Tenchtheri*] Plutarchus in Cæsare, *δύο Γερμανικῶν ἐθνῶν μεγάλων, οὓς Ἴπας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ Τεντερίδας.* Sane passim in Græcis scriptoribus videas propria nomina librariorum inscitia corrupta, et plerumque primores vocabulorum partes avellunt, indeque aliquam particulam copulativam, aut articulum fingunt, ut hic *οὓς Ἴπας*, pro *Οὐσίπετας*. Simile apud Ptolemæum *οἱ Ῥομάνδυες*, pro *Οὐιρομάνδυες.* Sic apud Dionem quodam loco legi *καὶ Σουέλλαν*, pro *Κασσουέλλαν*, nam *Cassivellaunum* designat. Etiam in Cæsare Ms. ubi secundo commentariorum legitur *in Nantuates,* invenio *in Antuates:* ubi putarunt exscriptores *n* litteram, a priore vocula in adhæsisse *τῷ Nantuates. Vossius.*

9 *Bellandi caussa suis ex finibus ed.*] Primum cum pronomen *suis* non compareat in Mss. optimis, Bongars. pr. Petav. Vossiano pr. Lov. Carrar. aliisque multis, neque in Edd. primis, exsulare istud jussi. Dein *bel-*

landi ex caussa Voss. sec. item primus a m. sec. et Bongars. primus, qui simpliciter habebat *bellandi ex fin. educunt;* quam vix dubito veram esse lectionem, immo forsan e *suis* librarii, aliquid deesse credentes, finxerunt *caussa:* nam solet sæpius pronomen addere Cæsar. Sed amant historici, casum Genitivum ponere, omissa *caussa* vel *gratia;* seu ἕνεκα vel *ergo:* quod sexcenties docuerunt Viri Docti. Consule modo Stewech. ad Arnob. l. VI. p. 192. et quos congessit Arntzen. ad Aurel. Victor. de Vir. Ill. c. 2. 'Quæ aquæ hauriendæ descenderat.' Noster ipse IV. 17. 'Naves, dejiciendi operis, a barbaris essent missæ:' uti legendum e Mss. videbimus; uti et V. 8. 'Quas sui quisque commodi fecerat.' B. Civ. II. 12. III. 9. 71. Adde etiam c. 26. 44. VII. 54. 77. VIII. 4. B. Civ. I. 82. 'Illi impediendæ rei legiones educunt.' Sic enim recte Davis. qui videndus, uti et ad B. Alex. c. 85. 'dissolvendæ disciplinæ essent:' nec non Sanctius cum Perizonio in Min. IV. 4. § 9. 14. ac Ger. Vossius ad Vellei. I. 12. ubi ait, se idem genus locutionis ter Mstorum ope Cæsari restituisse, et in notis suis de eo acturum promittit: quod fato præventus præstare nequiit.

10 *Reliqui domi manent, pro se atque illis colunt*] Mss. Brant. Norvic. et Editt. Rom. Ven. aliæque veteres habent, *Reliqui, qui domi manserunt* (vel *manserint*) *se atque illos alunt.* Solus, quod equidem scio, Codex Ursinianus vulgatæ lectioni fidem facit. *Davis. Reliqui,* qui *domi manent, pro se atque illis colunt.* Scaliger, et Recentiores; *Reliqui domi manent: pro se, &c.* Verum cum Mss. omnes habeant, *reliqui* QUI; vocem istam restituendam existimavi. *Pro se atque illis colunt,* ex Ms. Ursini est: Alii omnes, *se atque illos* ALUNT. Græcus, οἱ μὲν ἐν τῇ πατρίδι καταμείναντες ἑαυτούς τε καὶ ἐκείνους ΤΡΕΦΟΥΣΙ. *Clark.* Primo reposui *qui domi manserint,* ut habent, vel *manserunt,* Mss. mei omnes; et Edd. Vett. nisi quod Oxon. servat *qui d. manent,* et Edd. Aldi, Gryphii Steph. aliæque dant *remanserint.* Durissima est auribus repetitio *reliqui domi manent;* et statim *illi domi remanent.* Gruterus omnia hæc *qui domi manserint,* ut superflua resecare mallet.

Pro se atque illis colunt] Ex unico Latini Latinii Viterbiensis codice Ursinus, Hotomannus, et Scaliger cum Aicardo hoc receperunt. Verum cum nec aliorum, nec mei Codd. numero viginti et plures, uti et Græcus interpres vulgatum servant *se atque illos alunt,* puto me jure merito illam lectionem Cæsari reddidisse, quamvis alteram *pro se colunt* satis Latinam esse probari possit.

12 *Neque agricultura, neque ratio atque usus belli*] Ita ex Mss. omnibus et Editt. Vett. restitui. Scaliger et Recentiores; *neque agricultura, neque ratio* neque *usus belli.* Perperam. Bimembris enim, non trimembris est sententia. *Clark.* Neque *usus belli.* Legendum *atque usus belli,* quod ex Mstis et Vett. editis. C. Clarkius adnotavit. *Davis.* cur. sec. *Atque* cuncti nostri quoque, excepto Vossiano primo, uti et *nec* vetustiores omnes pro *neque.*

14 *Uno in loco incolendi caussa licet*] Ms. noster *colendi,* quod Ciacconius probat. Ego prius malo. Cæsar hic non de agricultura, sed habitatione loquitur. Explicat se ipse Cæsar, cum VI. 21. de moribus Germanorum scribens ait: 'anno post alio transire cogunt:' et paullo post, 'ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos ædificent.' Græcus quoque κατοικεῖν habet. *Vossius.* Proba videtur *colendi* lectio, quæ *incolendi* significatione apud bonos Auctores occurrit. Pomponius Mela I. 19. de Ponto Euxino: 'Olim,' inquit, 'ex colentium *sævo* admodum ingenio Axenus—dic-

tus.' Silius Italicus v. 242. 'Nisi quem Deus ima *colentum* Damnasset Stygiæ nocti.' viii. 69. 'Non cœli, non illa soli, non gnara *colentum*.' Cum hæc vocis potestas fuerit paullo rarior, Librarii oræ Codicum notius eo sensu vocabulum adlevere, quod tandem in contextum orationis est receptum. *Davis.* Codex etiam Ciacconii, et membranæ Andinæ, atque Oxonienses cum Ed. Clarkii præferunt *colendi*. Et certe nemo sanus negaverit, passim *colere* occurrere pro inhabitare, absolute. Verum non minus eundem usum habet τὸ *incolere*, præsertim in Cæsare B. G. i. 1. 'Qui trans Rhenum incolunt.' c. 5. 'qui trans R. incoluerant.' ii. 3. 'qui cis Rhenum incolunt:' ubi etiam vide iv. 20. 'quantæ nationes incolerent:' et crebro. Livius i. 1. 'qui inter mare Alpesque incolebant.' Sueton. Cæs. c. 25. 'qui trans Rhenum incolunt,' et passim omnes. Curtius vii. 6. 12. 'Qui super Bosporon incolunt.' Sic recte Mss. vulgo *Bosporo*. Acidalius vult *Bosporum colunt*. Nulla igitur caussa est, cur a vulgari lectione ob unum alterumque Codicem discedamus.

15 *Sed maximam partem lacte atque pecore vivunt*] Id est, *maxima ex parte*. Græcismus Cæsari familiaris. Infra: 'et reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.' Supra iii. 12. 'hæc eo facilius magnam partem æstatis faciebant.' v. 7. 'Qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consuevit.' vii. 25. 'Ne majorem æstatis partem flumine impediretur.' Cui simile est illud Ciceronis de reditu suo ad populum: 'magnam partem tectis ac tenebris continebantur.' Plura suggeret Græcorum schola, quorum id proprium; κατὰ enim libenter exaudiunt. *Brant.* Vide et Lambinum ad Lucretii l. iii. p. 297. Ed. Francof. *Davis.* Adde quæ dicta ad i. 12.

20 *Et immani corporum magnitudine efficit*] Mss. et Editt. Vett. *et immani corporum magnitudine* homines *efficit*. Quod cur a Scaligero et recentioribus mutatum, equidem non video. Græcus item, καὶ πελωρίους μεγέθους ἌΝΔΡΑΣ παρέχει. *Clark.* Msti fere, addita vocula, dant *magnitudine* homines *efficit*, vel *efficit* homines. Sed verbum *homines* in vetustissimo Carrariensi fuit inductum; et ejus incerta positura facit, ut Librariis deberi videatur. Lego *et vires alit* et immanem *corporum* magnitudinem *efficit*. Hoc modo nitida fit oratio, cum plerorumque Codicum lectio prorsus infrunita sit. *Davis.* cur. sec. Perperam Scaliger delevit vocem *homines*, quam constantissime servant omnes omnium meique Codices et Edd. Nec scio, quomodo infrunita possit audire. Certe est Latinissima, *homines magnitudine*, sc. præditi, vel magnitudinis: quare non opus erat; ut Cl. Perizon. conjiceret scribendum *afficit*, ad Sanctii Minervam iv. 4. § 5. ubi plena manu hujus locutionis habes exempla. Ovidius Metam. ii. 639. 'Fit longo corpore serpens.' Sed et adde Cl. Burmann. ad Phædr. ii. 5. 'tunica cirris dependentibus.' vi. 7. 'Difficili transitu flumen, ripisque præruptis.' B. Civ. iii. 37. 'rivus difficilibus ripis.' B. Afric. c. 40. 'corpora mirifica specie amplitudineque.' Immo sic Mss. vi. 10. 'silvam ibi esse infinita magnitudine:' et c. 16. 'immani magnitudine simulacra.' V. etiam B. Civ. i. 64.

23 *Magna est pars corporis aperta*] Vide notat. ad B. G. vi. 21. *Davis.*

Aperta; et laventur in fluminibus] Sic Scaliger et recentiores. Mss. et Editt. Vett. (*aperta. Et* lavantur *in fluminibus*.) Quæ lectio æque ferri potest. *Clark.* *Laventur* a Beroaldo ortum jam legas in Edd. Veneta A. 1517. Aldi, Gryph. Steph. Rosseti, Plantini et aliis. Sed in Mss. si forte unum alterumque excipias, est *lavantur*.

II. 1 *Est ad eos aditus, eo magis*] Voces *ad eos* non agnoscunt Mss. Bongars. Petav. Andin. Leidens. prim. Oxon. Scalig. Vossian. prim. sec. et Egmond. In Scalig. et Leid. primo *est aditus eo magis*, quasi *eo* pro *ad eos* fuerit, ut alibi, sumtum: at B. Civ. II. 1. 'qua est aditus ad id mare.' Sed ceteri, ut reposui, *magis eo*.

2 *Quam quo*] Codices nonnulli *quam quod*. Sed utrumque æque Latine dicitur. *Clark.* Mei omnes exhibent *quo*. Vide tamen ad I. 23. *sive eo quod*, &c.

4 *Galli delectantur—parant*] Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii: Vett. quoque Edd. et Interpr. Græcus. Scaliger et Recentiores *Gallia delectatur: parat*. Minus, ut mihi quidem videtur, eleganter. *Clark.* Ut Scaliger edidit, habent Codex Ursini, et Andin. Ceteri omnes præbent *Galli delectantur—parant* vel *parent*. Quare medium elegi, et scripturam Codicis Oxoniensis sum amplexus *Gallia delectatur, quæque parant:* sc. Galli. Hæc autem numeri variatio ansam dedit loci corrumpendi. c. 4. 'Vulgus circumsistat, cogantque.' Pluribus hoc docui ad II. 11. 'Equitatum. His præfecit.' Adde quam plurima exempla allata a Cortio ad Sallust. Cat. 23. § 6. Jug. c. 14. § 13. c. 85. § 38. &c. et infra VII. 10. et 35. 'Uterque extitisset, fereque castra ponerent.' c. 72. 'multitudo advolaret, aut tela conjicere possent.'

Impenso parat pretio] Ursinus reposuit *Immenso*, quod non placet. Sic enim etiam locutus Livius II. 9. 'Salis quoque vendendi arbitrium, quia impenso pretio venibat in publicum omni sumptu, ademtum privatis.' Hotoman. Vide et Ciceronem ad Atticum l. XIV. Epist. 12. et Festum. *Davis.* Nec secus plus semel Apuleius. V. Scip. Gentil. in Apolog. p. 161.

5 *Germani importatis non utuntur*] Mss. omnes, *Germani importatis his non utuntur.* Unde, omissa voce, *Germani*, quod interpretamentum esse potest; legendum conjecerim, *importatis hi non utuntur.* Favet Græcus, εἰσαγομέναις ΑΥΤΟΙ οὐ χρῶνται. *Clark.* Recte Clarkius advertit, in Mss. addi particulam *his:* nam et ita reperi in 19. meis, et Edd. Rom. Mediol. Ven. et Inc. Verum non recte illum huic loco medicinam facere, existimo. Nisi me enim adridens fallat conjectura, scripsit Cæsar: 'Quin etiam jumentis Germani importatitiis non utuntur.' Sic diserte Hirtius B. Afr. c. 20. 'frumento in Africa nisi importatitio uti non posse:' ubi ante Ursinum erat quoque *tato:* sic *congestitius agger* B. Civ. II. 15. Alibi tamen 'ære utuntur inportato' V. 12. et B. Civ. III. 42. 'frumento utuntur inportato:' ubi in Leid. pr. *inportatu.*

Quæ sunt apud eos nata prava atque deformia] Sic recte in Petaviano quoque codice est: quamvis Cujac. habeat *parva.* Locutus similiter Xenophon Cyropæd. l. I. p. 20. ἀλλ' οὖν πονηροί γε φαινόμενοι, καὶ ἐπὶ πονηρῶν ἱππαρίων ὀχούμενοι: *Sed et pravi videntur, et pravis equis vehuntur.* Πονηρὸς est nullius pretii, nec aspectu nec incessu pulcher, inhabilis, ineptus ad usum. *Vossius. Prava.* Sic Mss Græcus, μικρὰς, *parva.* Quem nonnulli sequuntur. Sed vera est vulgata lectio. *Clark.* Licet non damnem temere τὸ *prava*, quod plurimi confirmant Codices, et Edd. antiquitus, atque ante Gryphium fere, si excipias Venetam A. 1494. cusæ, quodque amplecti videntur Gronov. ad Liv. IV. 26. et Burmann. ad Gratii Cyneget. 499. et 289. 'Jamque inde excernere parvos:' habet tamen et vox *parva*, quibus se defendat. Nam sic est in Cod. Brantii, Scaligeri, Leidensi primo, Oxoniensi, Duker. Gottorp. et Vossiano tertio et aliis, atque Edd. Gryph. et Stephani. Præterea Tacitus c. 5. de Mor. Germ.

ait: 'Pecorum fecunda, sed plerumque hæc inprocera: ne armentis quidem suis honor aut gloria frontis.' Immo *pravos* non fuisse, sive, ut Vossius explicat *ineptos ad usum*, satis videtur patere e sequentibus; quia *summum laborem* perferre potuerunt. Quare magis inclino in *τὸ parva:* quo etiam vocabulo strictius Germanorum equos descripsisset, quam generali voce *pravus:* nisi *vara*, sive incurvis et lunatis pedibus, reliquit auctor. *Parva* etiam prætulit Ill. Heinsius, ut patet ex ipsius Codicis ora. In Bong. primo est *pava* supra scripto *r* ante *a*. In Ed. Inc. *prima*.

6 *Summi ut sint laboris*] Hoc est, ut maximum laborem tolerent. *Davis.*

9 *Adsuefaciunt*] Mss. et Edd. Vett. *assuefecerunt*. Quod æque fert temporum ratio. Græc. *διδάξαντες*. *Clark.* Sed *adsuefaciunt* exstat in Cujac. Andin. Scalig. Oxon. Leid. primo, et Edd. Aldi, Ursini, Gryph. ac Stephani: quare nihil innovo.

10 *Quum usus est*] Vulg. *Cum usus poscit*. Sed cum omnes Mss. et editt. veteres lectionem a nobis receptam tueantur, causa visa non est, cur Codicum auctoritatem deseramus; utraque enim locutio æque est Latina. *Davis.* Sic Mss. et Edd. Vett. Scaliger et Recentiores, *quum usus poscit*, quod nihilo elegantius. *Clark.* Mirum, non accuratius consultas esse a viris doctis veteres Editiones. Nam Aldus, Gryph. Stephanus et Plantinus aliique jam exhibuerant *poscit;* quod etiam Scaliger in suo invenit Codice. Neque aliter Cujac. Andin. Leid. prim. et Oxon. more solito eorum Codicum, qui a ceteris Mss. passim dissentiant. Infra tamen VI. 15. 'Quum est usus, atque aliquod bellum incidit.'

13 *Audent*] Ita Mss. et Edd. Vett. Scaliger et Recentiores *audeant*. Minus recte. *Clark.* Nisi Carrar. et Duker. a m. pr. haberent *audeant*, crederem modo typographorum esse erratum in Scaligeri Ed. nam et in Elzev. A. 1675. scribitur *audent*, ut debet salvo sensu.

III. 3 *Civitatium*] De voce *civitatium*, quam nonnulli rejecerunt, vide G. J. Vossium de Anal. II. 14. *Davis.* *Civitatium* hic exhibet solus Bongars. primus, sed vide VII. 36. Cæteri Mss. et Edd. fere *civitatum;* ut solent ubique minus integriores libri V. 22. Ms. Scal. *civitatium;* uti VII. 83. Egmund. et VIII. 23. Bong. et Voss. pr. c. 30. Ms. Andin. ac B. Alex. c. 26. Scalig. 'paludium' c. 73. Ms. Oxon. 'obsidium' nonnulli VI. 9. 'necessitatium' VII. 89. Voss. pr. 'simultatium' nonnulli B. Alex. c. 49. Adde præter alios Cl. Burm. de Vectig. c. 11. et Drak. ad Liv. I. 9. 43. IV. 33.

3 *Non potuisse*] Mss. et Editt. Vett. *non posse*. Mutarunt Scaliger et recentiores; quod non adverterent vocem *posse* tam imperfecti esse temporis, quam præsentis. *Clark.* Aldus et Gryph. etiam *potuisse* contra Mss. omnes. Non solum hac re significant, civitates multas suam vim non sustinere potuisse, sed etiam adhucdum non posse.

4 *Una ex parte a Suevis*] Ms. *a Suis*. Ita quoque in suo codice Ciacconius repererat, et *ab iis* emendarat: perperam. Vulgata lectio clara, et proba est. *Vossius.*

Millia passuum sexcenta agri vacare dicuntur] Fœdissimus error, et nihilominus a Scaligero quoque transmissus. Lipsius Elect. II. 7. et Hotomannus LX rescribebant. Et facile DC potuit fieri ex LX. Græcus habet *στάδια πεντακισχίλια διακοσίων δέοντα*, quod tantundem est ac passuum millia sexcenta. Ego ex Ms. nostro rescribo *centum*. *Vossius.* Eruditissimi viri Fr. Hotomannus et Just. Lipsius Elect. II. 7. legunt *millia passuum* LX. Idem etiam ante eos suspicatus est Joan. Glandorpius. Sola, qua innixi sunt, ratio est, quia

'millia passuum' DC. spatium nimis enorme videbantur. Sed me non habent adsentientem; cum enim constet, in hisce De Bell. Gallico libris *civitatem* regionis incolas denotare, si una ex parte a Suevis circiter millia passuum LX. tantum vacarent, perexiguas oporteret esse regiones, si hac re significaretur *magnum numerum civitatium* suam vim sustinere non potuisse. Ob hanc etiam causam nihil moror lectionem Codicis Vossiani, qui exhibet *circiter millia passuum* C. præterquam enim quod alii omnes vulgatam retineant, facile fieri potuit, ut vel casu excideret D, vel emendatorculus aliquis expunxerit. Haud tamen negandum, cum hæc a Germanis acceperit Cæsar, famam timori conjunctam, ut fit, aliquatenus auxisse. *Davis.* Probat Davisii defensionem Clarkius. Nihilominus mihi nequaquam displicet Vossiani Codicis lectio *Centum:* utpote quam confirmant Cujacianus, et Oxoniensis cum margine Ed. Gryphianæ. Celso tamen dicitur 'ingens atque incredibilis solitudo.' Sic enim scribendum, non *solicitudo.*

6 *Ut est captus Germanorum*] Male noster Ms. *ut est campus Germanorum.* Recte Græcus ὥς γε κατὰ Γερμανούς. *Vossius.*

7 *Et paullo qui sunt ejusdem generis, etiam ceteris humaniores*] Mutant Ciacconius et Hotomannus, sed nihil opus. Fateor trajecta paullum verba, quæ non male ita legas: *et paullo etiam ceteris, qui sunt ejusdem generis, humaniores. Vossius.* Legit P. Ciacconius *Et paullo, quam sunt ejusdem generis etiam ceteri, humaniores;* cui emendationi favet Ms. Norv. habet enim *et paullo,* quam *sunt,* &c. Hotomannus autem reponit, *et qui paullo sunt ceteris ejusdem gentis humaniores.* Sed majore, quam par est, libertate utitur vir eruditus; non enim modo vocem unam transponit, et alteram omittit, verum etiam vocabulum *generis* in *gentis* mutavit; absque causa sontica, cum *genus* pro *natione* sumatur, ut patet ex Curtii v. 1. 40. Mihi nihil simplicius videtur, quam quod in editt. Rom. et Ven. inveni, *Et qui paullo sunt ejusdem generis etiam ceteris humaniores,* licet ob crebras in Cæsare et Hirtio vocum transpositiones nihil mutandum censuerim; ideo nec audiendus est Vossius, qui eas hoc modo disponit: *Paullo etiam ceteris, qui sunt ejusdem generis, humaniores. Davis. Et* qui paullo *sunt ejusdem generis etiam cæteris humaniores.* Sic ex Editt. Rom. et Ven. restitui. Quam lectionem optimam et simplicissimam judicavit quoque Davisius. Vulgatam tamen retinet, *et* paullo qui *sunt ejusdem generis, &c.* 'propter crebras' inquit 'in Cæsare vocum transpositiones.' Atqui in Cæsare nullæ sunt duræ vocum transpositiones. Quæ sparsim affert Vir Doctissimus exempla, eæ non sunt transpositiones, sed naturalis et elegantissimus verborum ordo; uti suis in locis ostendetur. Vide infra ad v. 50. Hoc in loco; cum scriptum esset, *et qui paullo sunt:* mutavit (opinor) Librariorum incuria *qui* in *quam,* abbreviate scriptam; *et quam paullo sunt, &c.* Deinde, ne nulla videretur Syntaxeos facies, transpositis vocibus scripserunt, *et paullo quam sunt;* quomodo et hodie in Ms. Eliensi videre est. Denique, postulante sententia, restituerunt Viri docti vocem *qui: Et paullo qui sunt, &c.* Unde rescribendum, *et qui paullo sunt, &c.* Possem tamen, si conjecturæ indulgere liceret; quandoquidem in plerisque Mss. scriptum est, non *et qui paullo,* sed *et paullo qui;* et in Editis Stephani, Vascosani et Rosseti, omissa prima ista vocula *et,* legitur *paullo qui sunt, &c.* possem, inquam, conjicere legendum, *Paulloque sunt, &c.* Porro, quod conjecit Hotomannus, legendum *ejusdem gentis;* id in Ms. Reg. ita plane scriptum reperitur. Nec tamen quidquam mutan-

dum. *Clark.* Sic agunt viri docti, quasi illud *qui* in plerisque inveniretur Mss. unde etiam Cl. Heinsius conjecit *Et qui sunt ejusdem gentis paullo quam ceteri, h.* Verum *qui paullo* sine *et* comparet modo in recentissimis Leid. sec. Bong. tert. Dorvill. et Edd. Mediol. Ven. aliisque Edd. Sed Bongars. prim. sec. Petav. Lovan. Vossiani omnes, Cujac. Scalig. Leid. pr. et tert. Oxon. Egmund. Gottorp. aliique cum Ed. Incerta, Stephani et pluribus exhibent *et paullo quam sunt.* Duker. *et qui paullo quam s.* dein pro *etiam* Leid. pr. *sunt.* Ceteri fere omnes Mss. *et.* Quare donec, certius quid probetur, meram Mstorum lectionem reposui bono sensu *Succedunt Ubii, &c. et paullo humaniores, quam sunt homines ejusdem generis, et,* Sc. humaniores *ceteris,* nempe Germanis. Fraudi videtur librariis et interpretibus quibusdam fuisse, quod duo diversos casus addiderit uni comparativo; sed hoc ut in multis adjectivis, et verbis diversos casus regentibus est frequens (vide ad VIII. 46.) sic non insolens quoque in Comparativis. Horat. Serm. I. 6. 110. ‘Hoc ego commodius, quam tu, præclare senator, Millibus atque aliis, vivo.’ Hæc si non placent, et præstat intelligere solum de ceteris Germanis, (quomodo etiam cepit Græcus vertens *καὶ ἡμερώτεροί τι τῶν ἄλλων ὁμοεθνῶν εἰσιν*) legere malim sine *quam* vel *qui,* et *paullo sunt ej. generis etiam ceteris h.* Tunc interpolationi ansam dedisset ignoratio nominativi ἀπὸ κοινοῦ repetendi *quorum fuit civitas, et,* sc. qui *sunt h.* qui tamen loquendi modus est frequens, ut alibi multis ostenderunt docti. Vide loca, quo lectorem ablegem, ad Frontin. IV. 1. § 39. Voss. de Art. Grammat. VII. 55. et J. Perizon. ad S. Minerv. I. 18. § 1. Eodem plane modo Hirt. de B. Afric. c. 64. ‘Ligarius, quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat, et postea se ad Pompeium contulerat,’ sc. ‘et qui.’ Hirt. B. Alex. c. 56. ‘Quibus pecunias imperasset, neque contulissent,’ pro *neque qui c.* Qui locus effugit diligentiam laudatissimi Viri B. Huidekoperi in libro dicto *proeve van Tael en Dichtkunde,* p. 388. Idem Hirt. c. 97. ‘Leptitanos, quorum Juba bona diripuerat, et ad senatum questi,’ &c. pro *et qui ad s.* Sallust. B. Jug. c. 101. ‘Quos Volux adduxerat, neque adfuerant’ pro *et qui non adf.* Ciacconius autem legebat, et paullo *quam sunt ejusdem generis ceteri etiam h.* At Rob. Stephan. edidit, *et paullo quam sunt ejusdem gentis et generis h.* Aicardus emendabat, an e Mss. nescio, *qui paullo sunt ej. generis ceteris h.* ut ad Germanos, non Ubios hæc referantur. *Gentis* pro *generis* est quoque in Bongars. tertio, ut et Edd. Vascon. et Stradæ. Sed hoc perinde est. *Genus* poni pro gente, populo, natione passim jam in Lexicis adnotatum est. c. 21. ‘genus hominum perspexisset.’ VII. 22. ‘Ut est summæ genus sollertiæ:’ ubi eadem variatio. B. Civ. I. 39. ‘optimi generis hominum.’

9 *Multumque*] Ita Mss. Reg. et Vossii, et Edit. Rom. Al. *multique.* *Clark.* Recte Clarkius revocavit *multumque;* quod in meorum longe plurimis, et Edd. Vett. ac sec. Gryph. et Stephan. restat. Sic c. 1. ‘Multum pecore vivunt, multumque sunt in venationibus.’ Ceterum in Mss. Gott. Leidensi tertio, Voss. tert. et Ed. Incerta scribitur modo *quod Rhenum adtingunt, quod Gall.* resectis ceteris. Immo *quod* ante *Gall.* licet et alia servent, addunt etiam Bongars. Vossiani omnes, Leid. pr. Scal. Lovan. Duk. Dorvil. et Edd. Rom. Mediol. aliæque. Et certe conjunctiones repetere amat Cæsar.

12 *Gravitatemque civitatis*] Hoc est populi frequentiam, ut alibi *humilitatem* infrequentiam hominum vocat. *Vossius.*

13 *Humiliores infirmioresque redege-*

runt] Sic restituimus ex Ms. Norv. et Editt. Rom. Ven. aliisque Vett. impressis, cum in recentioribus legatur *humiliores infirmioresque reddiderunt*, quæ quidem lectio ex Glossemate ortum habuit. Vide not. ad B. G. II. 27. *Davis.* Sic quoque omnes mei. *Reddiderunt* Scaliger temere recepit e Faërni libro.

IV. 2 *Qui complures annos—sustinuerunt*] Plerique Mss. et veteres cusi habent, 'qui, cum plures annos Suevorum vim sustinuerint,' &c. Vulgatam tamen lectionem retineo. Simile fere mendum occurrit apud Senecam in Cons. ad Helviam c. 16. ubi in edit. Gronov. sic legitur; 'Nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius nudaret, cum poneretur,' sensu quidem egregio, sed qui non e Manuscriptis, sed Lipsii ingenio profluxit. Cum Pal. sec. teste Grutero, habeat *vestis, quæ ad nihil aliud, quam ut nudaret, componetur;* ad quam lectionem alii etiam Mss. tantum non accedunt: mihi dubium non videtur, quin scribendum sit *vestis, quæ ad nihil aliud, quam ut nudaret, componeretur.* Sic fere Hieronymus in Epist. ad Lætam. 'Talia vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus *vestita corpora nudentur.*' *Davis.* Codd. nonnulli, 'Cum plures—sustinuerint.' Sed vera est vulgata lectio. Si enim, *cum plures*, scriptum esset; scribendum erat deinceps, *sustinuissent. Clark.* Hæc vero varietas tantum orta est ex eo, quod *cum plures* scripserint librarii pro *complures.* Hoc patet inde, quod Bong. prim. Voss. primus, Egmund. et alii habeant *cumplures*, licet servent *sustinuerunt:* quod adeoque cum melioribus Mss. ut Cujaciano, Scalig. Oxon. Leidensi primo, &c. retineo. Recentiores modo Codices dant *sustinuerint.* Petav. *sustinerent.* Camerar. *sustinuerant.* Hotom. *sustinuissent.* c. 11. 'Hæc arbitrabatur: tamen sese,' &c.

6 *Multitudinis adventu*] Non male: sed vetustiores Mss. ut Bongars. primus, And. Vossiani omnes, Oxon. Leid. tert. et Ed. Incerta exhibent *aditu.* Quo alludunt etiam Petav. et Gottorp. *auditu:* nisi malis hoc ipsum præferre, ut jam abierint Menapii ad famam adventus eorum. Sed Græcus etiam ἐφόδῳ habet. In Leid. primo hæc vox non comparet a manu prima. Eadem variatio in Mss. est VIII. 18.

13 *Rursus reverterunt*] Pleonasmus est, optimis quibusque scriptoribus frequens. Curtius III. 11. 14. 'Rursus in prœlium redeunt.' Petronius Satir. c. 10. 'Rursus in memoriam revocatus injuriæ.' Vide et c. 23. *Davis.* VII. 9. 'Rursus exercitum reducit.'

15 *Obpresserunt*] Rectum hoc, et inopinata præsertim aggressione proprium. Notabilis tamen est lectio vetusti Codicis Vossiani primi *percusserunt*, id est, consternarunt, vel etiam conciderunt.

18 *Quæ citra Rhenum erat*] Ms. noster *quieta in suis sedibus erat.* Tum pro *citra* male *circa* habet. *Vossius.* Miror, Interpretum neminem, præter solum Vossium, aliquid hoc loco monuisse. Persuasum tamen mihi est, illa verba *quieta in suis sedibus* profecta esse a Cæsare, quare ea suo auctori restitui; nam etiam Andinæ membranæ exhibent, *quæ citra R. qui in suis sedibus;* et Oxon. *quæ c. R. quæ in suis sedibus.* Immo Scaligeri Codex et Ed. R. Stephani jam habent *quieta in suis sedibus.* Ad hæc vertit quoque ea Græcus τοὺς ἐπὶ θάτερα τοῦ ποταμοῦ ἠρέμα ὄντας Μεναπίους. Confer notata ad Frontin. I. 1. 8. Pro *ædificiis* Lipsius margini adlevit *vicis.*

V. 9 *Rumoribus*] Ita præter Ursinianos Codices etiam Scalig. And. Leid. prim. Oxon. et Cujac. et Edd. aliquot. Sed ceteri Mss. et Edd. primæ *rebus* inculcant. 'Rumores adferuntur' VII. 59. et sæpe. V. etiam B. Civ. I. 53.

11 *E vestigio*] Ut *extemplo:* sic B.

Civ. II. 12. 'e vestigio diriperentur.' c. 25. 'Qui non ex vestigio ad castra Corneliana vela direxisset:' et cap. seq. 'et e vestigio temporis primum agmen erat in conspectu.' Sive ut illic habent Mss. et Edd. Vett. *et vestigio* sine præpositione, ut h. loco Duker. a manu prima, et Ed. Veneta. VIII. 21. 'e vestigio mittunt legatos.' Verum Bongars. prim. Andin. Leidenses et Vossiani omnes, Egmund. Lovan. aliique cum Ed. Romana et Incerta *in vestigio.* Cicero in Pison. c. 9. 'eodem in templo, eodem et loci vestigio et temporis.' Apulei. Met. l. VI. p. 192. Ed. Paris. 'In ipso vestigio ipsaque semita collapsam possidet.' Infra VII. 25. 'salutem in illo vestigio temporis positam:' at B. C. II. 7. 'urbs eodem vestigio capta videretur.'

Quum incertis rumoribus serviant] Frustra Ciacconius legebat, 'cum incerta ut eorum auribus serviant, et plerumque ad voluntatem eorum ficta respondeant.' Nam cur primo *incerta* dicit Cæsar, postea *ficta?* Anonymus Celsi exscriptor p. 65. 'reguntur que rumoribus etiam falsis.' *Vossius.* Fidem adhibeant, et iis permoti ad res gerendas se componant. Eadem phrasi usus est Plautus Trinum. Act. III. Sc. 2. 14. 'Nec tuis depellor dictis, quin rumori serviam.' In Ms. Norv. et editt. Rom. Ven. aliisque perperam scribitur *incertis moribus serviant.* Ita tamen legit Aimoinus I. 9. *Davis.*

VI. 1 *Ne graviori bello occurreret*] Cum vox *occurrere*, idem persæpe significet, ac *prævenire;* quidam editi habent, *ut graviori bello occurreret. Clark. Ut* Edd. Vascos. et Stradæ contra Mss. omnes. Intelligit Cæsar, ne in gravius bellum incideret.

5 *Invitatosque*] Languidius videtur dictum, *invitatos hostes ut discederent.* Quid si legamus *supplicatos*, aut aliquid simile? Græcus habet ἱκετεύοντας. Non enim id jam vult Cæsar, Gallos *invitasse* Germanos, ut in Galliam transirent, (quomodo supra in primo libro fecerant) sed *suppliciter rogasse*, ut discederent. *Clark.* Recte defendit vulgatum Cl. Wasse, subintelligendo *promissis* vel simili re: quomodo alibi *invitari præda*, ut VI. 35. et similia dicuntur. Celsus etiam c. 65. 'Invitantes hortantesque, ut a leva Rheni abscederent, seque inferrent in intima Galliarum, nihil eis defuturum omnium, quæ petissent.'

7 *Adducti*] Vossian. prim. et Leid. sec. *abducti* sive abrepti. Ne muta tamen. B. G. I. 3. 'His rebus adducti et auctoritate O. permoti:' et sæpe. B. Afric. c. 40. 'pretio pollicitationibusque adducti,' et c. 55. Crebro etiam apud Ciceronem Fam. I. 9. 'quibus rebus adductus.' Nepos Dion. 2. 'precibus adductus' et passim. Hinc patet Mss. plurimos esse sequendos in Con. c. 3. 'ad credendum adducebatur:' vulgo *induc.* VI. 10. 'inopia cibariorum adducti,' nisi mecum ibi malis *adflicti*, vel *adfecti.* c. 12. 'qua necessitate adductus:' pro quo etiam Mss. nonnulli apud Hirt. B. Alex. c. 57. 'abductum necessitate:' sed et idem c. 6. et c. 71. 'necessitate est adductus.' B. Afric. c. 84. 'dolore adductus.' V. et VII. 36. 50. B. Civ. II. 20. 'Timore adductum:' ubi itidem variatur: 'opinione adductus,' II. 27.

8 *Condrusorum*] Mss. et Vett. editi *Condrusonum*, quod mutavit P. Ciacconius; forsan autem immerito, cur enim non æque dici poterit *Condruso* et *Condrusus* ac *Teuto* et *Teutonus?* Certe Cæsar secundam et tertiam declinationem in nominibus propriis sæpe permiscuit. *Davis.* Adsensum hic fere tribuissem Davisio; cum Mss. plerique habeant *Condrusonum.* Adde Glareanum ad c. 10. *Mediomatricum* vel *Mediomatricorum.* Sed cum Leid. prim. et Vossianus tert. præter alios *Condrusorum* clare exhibeant, Ciacconio, aliisque Cæsaris locis con-

fidere tutius credidi. *Condrusorium* Cod. alius, et Ed. Rom.

VII. 2 *Quibus in locis*] Leidensis primus non agnoscit *locis* contra Cæsaris morem, de quo egi ad II. 18. Sed et *facere cœpit* ponit post *audiebat*. Mss. etiam fere omnes, et Edd. Vett. ut edidi *esse Germanos* habent, pro *G. esse*. Forsan mallet quis, ea omnia *quibus, &c. audiebat* resecare. Me tamen, Cæsarianæ perspicuitatis gnarum, non adsentientem haberet.

4 *Legati ad eum*] Sic Ms. Reg. Græcus πρὸς αὐτόν. Alii *ab iis*. *Clark.* *Ad eum* habet Ed. Vascosani et Stradæ. Ceteri Mss. mei et aliorum omnes *ab his*. Gruterus et hoc quoque deletum mallet.

12 *Quibus ne dii quidem immortales pares esse possint*] Vetus et jactabunda formula: sic Homero ἀντίθεοι heroës appellati. Tale, 'Tydidem superis parem.' *Vossius.* Similiter fere Cæsar in Orat. apud Auctorem de B. Hisp. c. 42. 'An me deleto non animadvertebatis decem habere legiones populum Romanum, quæ non solum vobis obsistere, sed etiam cœlum diruere possent?' Homerus etiam Deos inducit ab hominibus victos et vulneratos, quam ob causam eum merito reprehendit Plato Rep. l. II. p. 530. Vide et Lucianum Jov. Trag. Tom. II. p. 139. Sic Ethnici, ancipiti furore acti, quos *impie* in Deorum numerum adsciverant, hominibus imbecilliores, dum Deos esse crederent, *inepte* finxerunt. *Davis.*

VIII. 3 *Neque verum esse*] 'Verum' hic *æquum* aut *rectum* denotat, quomodo *Horatius*, Sat. II. 3. dixit: 'An quæcumque facit Mæcenas, te quoque verum est?' Et Epist. I. 7. 'Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.' Et quod hic *non verum* dixit Cæsar, *non æquum* dicunt postea Germani, cum Cæsari respondent: 'si, se invito, Germanos in Galliam transire, non æquum existimaret, cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet?' Cicero pro domo sua, ut quidem in libris calamo exaratis legitur: 'Qui negas esse verum (*vulgati* juris) ulli rei extra ordinem præfici.' *Brantius.* Vide J. F. Gronovium ad Livii III. 43. et ad Senecæ de ira II. 29. *Davis.* Adde Cl. Drakenb. et alios ad Liv. II. 48. 'Verum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit.'

8 *Hoc se ab Ubiis impetraturum*] Anonymus Celsi exscriptor, pro his verbis habet: 'se Suevis imperaturum, ut ab eorum offensionibus abstineant.' Non dubito corrupta esse: vel malo eum Cæsaris codice usum. *Vossius.* In Carrar. Codice scribitur *hoc Suevis imperaturum;* unde ita opinor locum emendari oportere, *hoc se his imperaturum:* verisimile enim est, cum crebra hoc loco mentio Suevorum fieret, Librarium inscitia *Suevis* pro *se his* vel *se iis* reposuisse. *J. Mich. Brutus.* Carrariensis Codicis lectionem exhibent Jul. Celsus p. 66. Ms. Norv. et edit. Rom. 1472. In Veneta autem legitur *hoc Suevis impetraturum*. *Davis.* Cum Mss. habeant corrupte, *hoc* Suevis *imperaturum*, felicissima videtur J. Mich. Bruti conjectura, legendum, *hoc* se eis, sc. *Ubiis*, *impetraturum*. Favet Græcus, ταῦτα παρ' αὐτῶν ἀποκομίζεσθαι. *Clark.* Mss. plerique et Edd. primæ *hoc Suevis imperaturum;* nisi quod vetustiores, ut Bongars. pr. sec. Voss. prim. et alii, dent *Suebis*, et *Ubiis* pro varia lectione sit in Leid. tert. *ab Ubiis impetraturos* Petav. Sed Ortelian. et Leidensis primus verissime, ut reposui, *hoc se Ubiis imperaturum*.

X. 1 *Mosa profluit ex monte Vogeso*] Mss. Brant. Norv. et editt. Rom. Ven. aliæque, transpositis vocabuli elementis, habent *Vosego*, quemadmodum etiam legit Metaphrastes. Ad hanc fere formam accedunt medii ævi scriptores, ut docet Christ. Cellarius Geogr. Ant. II. 2. p. 112. *Davis.* Cum

Viris doctis et Mss. omnibus præter solum Andinum, itemque Edd. primis et R. Steph. rescripsi *Vosego* pro *Vogeso*, *Vosago* P. Divæi de Antiq. Gall. Belg. p. 56. Vide ad Lucan. I. 397. 'Castraque, quæ Vogesi curvam super ardua rupem Pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.' Adde Gudium ad Inscript. Grut. p. 94. n. 10.

VOSEGO
MAXSIIMINUS
V. S. L. L.

neque aliter in ineditis observationibus Gruterus.

2 *Parte quadam ex Rheno recepta*] Sic constantissime Mss. cum aliorum tum mei omnes uti et Edd. Vett. *Rheno* Edd. Ven. 1517. Vascos. Stradæ et Gryph. unde in posteriores videtur *Rheni* inrepsisse, quod confidenter expunxi; nisi quis malit *ex parte q. Rheno recepto;* quia *recepto* scribitur in Andino Codice. Vide ad III. 20. 'ex parte tertia Gallia.'

3 *Vhalis*] Sic ediderunt etiam Davis. et Clark. Alii *Walis* ut est in Ms. Cujac. et Ciacconii: alii *Valis*, uti vel *Valos*, legendum putat Cellarius; alii *Vahales*, vel *Vahalis*; ut Glarean. et Cluverius de tribus Rheni Alveis p. 71. quod secutus sum. Mss. vetustiores, uti et Edd. antiquæ *Vacalos*, *Vacalus*, cum metaphraste, vel *Vaculus*. *Valus* tamen, et *Vallus*, *Valis* invenitur in aliis. Immo *Vualis* in Marg. Vossiani primi, uti et in Carrar. Duker. Voss. sec. Aicardi, et aliis, ac quibusdam Edd. exhibetur. Vulgo additur quoque in recentioribus nonnullis.

Insulam effic. Batavorum, neque longius ab eo m. p. LXXX. *in Oceanum transit*] Ita hunc locum vel *in O. influit* exhibent Editores medii ac præcedentis seculi plerique, hodiernique omnes. Et innumeri Viri docti hunc Cæsaris locum suis commentariis inlustrare, ac veterem patriæ nostræ Geographiam inde constituere conati sunt. Dum interim tam in diversas sæpe abeant partes, ut hodie facile magnum volumen conscribere possimus de variis hujus loci interpretationibus. Interim, quod mirum, sic agunt cuncti, quasi in his verbis nulla sit Codicum varietas, quæ tamen hic maxime advertenda fuerat, et certe memorabilis est. Etenim Mss. Bongars. Vossiani, Leidenses omnes, item Egmund. Gottorp. Lovan. Duker. Dorvill. et Edd. Rom. Inc. Mediol. Ven. aliæque exhibent *Insulamque efficit B., in Oceanum influit; neque longius ab Oceano m. p.* LXXX *in Rhenum influit.* At vero Petav. And. Oxon. Scalig. Bouhier. pr. Eliens. Reg. et alii aliorum, quod verbo monuit Clarkius, dant *Insulam efficit Batavorum, neque longius ab Oceano m. p. in Rhenum influit;* nisi quod in Andin. sit *insula, quam eff.* pro secundo *influit* in nonnullis, teste Manutio, est *in Rhenum transit;* atque ita etiam Ill. Bouhierii Cod. alter. Pessime ergo Hotomannus scripsit, in omnibus libris exstare *in Oceanum influit;* qui videtur, non attendisse *influit* in plerisque Mss. bis repeti, aut intellexisse Editiones, quas vidit. Sic enim offendi in Gryph. Stephani, aliisque excusum esse. Quomodo vero hic locus jam constituendus sit, me nescire fateor. Certissima tamen videtur hæc lectio, quam e Mss. reposui. *Mosa, &c. quæ adpellatur Vahalis, insulamque efficit Batavorum, in Oceanum influit; neque longius ab Oceano m. p.* LXXX *in Rhenum transit.* Forsan ut uno cornu et suo nomine in Oceanum, altero cornu et Mosæ nomine in Rhenum mutato, cum quo per Vahalem commixtus erat, juxta Brielam per latum Helium in Oceanum effundi dicat. Certe Tacitus Hist. IV. 12. et Plin. IV. 15. et reliqui veterum, diserte scripserunt, Insulam Batavorum ab divortio Rheni, *usque ad Oceanum*, includi ab utroque latere a Rheno. Clare etiam testatur

Tacitus Hist. v. 23. 'Mosæ fluminis amnem per Rhenum Oceano affundi:' et 'Rhenum' vocatum esse, eo quo dixi loco, non *Mosam*, certissimum est. Vel, ut apertius me explicem, pro accuratione, qua solet Cæsar, simplicissima intelligit Mosam variis scilicet ostiis in Oceanum influere, sed ita ut post *receptum* a se ad S. Andreæ infra Thielam castellum *Rhenum*, sive ejus partem *Vahalim*, ipse rursus inferiore loco in *Rhenum* ejusve nomen uno cornu *transeat*: nempe non longius ab Oceano m. p. LXXX. quo autem loco Cæsar cum transitum intellexerit, pro certo adfirmare non ausim: Vulgaris lectio *ab eo in O. influit* esset explicanda durissime, ut sit *ab eo*, scil. loco, quo recipit Vahalim. Immo *in Rhenum transit*, auctorem scripsisse, non obscure videntur innuere verba *Rhenus autem*. Præterea *in Oceanum transire* pro *influere* dubito an Latinum sit. Certe ita nusquam Cæsar. Nec obstat repetitio *Oceanum* et *Oceano*. Frequens enim id Cæsari esse docuimus ad I. 43. 44. et II. 9. Aliis conjecturis olim tentare hunc locum aggressus fui; quas, quia ipse jam damno, proponere operæ pretium non duxi. Quidquid sit, copulam *que* necessario inserendam judico: postquam enim Vahalis a Mosa receptus est, non primo efficitur insula Batavorum; sed Vahalis jam diu ante confluentes (de quibus c. 15.) cum Rheno sine Mosa id præstiterat. Quid si ex lectione Cod. And. et aliorum *eo*, efficias *insulamque cum eo efficit Batav.* &c. Verum quidem est Græcum interpretem ut vulgo legisse, sed ille corruptos Codices non secus ac illi, qui hunc locum tam misere interpolarunt, secutus est. Ceterum ex meis Codd. Bouh. pr. Leid. sec. et Voss. sec. post *Batavorum* inferciunt e Glossa *quæ adpellatur Batua*. Pet. quoque dat *milibus passuum per fines* LXXX. Plinius toti insulæ modo dat spatium C *milium* p. Sed vide Pont. de Rheni Divort. c. 4.

8 *Oceano adpropinquavit*] Membranæ Andinæ et Oxoniens. *Oceanum adpropinquat:* quod sane non temere spernendum; licet sæpius dativo utatur auctor. Certe *adpropinquat* prætuli: quia ita quoque dant cum aliis Leidenses, Egm. Voss. tert. Scalig. Duk. Dorvill. Edd. primæ et R. Stephani, Vasc. Stradæ, aliæque. VII. 82. 'Munitionibus adpropinquarent,' in Voss. primo *munitiones*. Auctor B. Hisp. c. 5. 'fluminis ripas adpropinquantes.' Sic enim Mss. ibid. c. 30. 'iniquum locum adpropinquassent' est in Leid. pr. Ita *propinquare*, *proximare* cum Accus. apud alios. Vide in Miscell. Observat. ad Apul. Met. l. XI. p. 248. 'Ripam proximamus.' 'Naves adnare' noster B. Civ. II. 44.

11 *Atque ovis avium vivere existimantur*] Græci, et Plinius ac Mela, *Oonas* appellant. Sane ut multi volunt hodieque vetus nomen retinet insularum una, quam *Eyerlandt* vocamus. Negat tamen Cluverius de hac insula scribere Cæsarem potuisse. Vide German. ejus part. 2. p. 134. *Vossius.*

12 *Multisque capitibus in Oceanum influit*] Rarum sane apud veteres, imo, quod quidem ego sciam, a nemine alio usurpatum vocabulum hac notione. Nam ἐκβολὰς plerumque vocant *ostia*. Utcumque Lambinus comment. ad 1. Horat. odam contendat *caput*, quando de fluvio dicitur, semper notare ostium. Quod inter cætera probatum it his Maronis verbis ex Ge. IV. vers. 319. 'Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis.' Sed fallitur. Nam hic caput omnino notat fontem amnis, uti et Servius affirmat; et abunde vel sola vox *sacri* indicat. Nam fontes fluviorum sacri credebantur nymphis, earumque sedes esse. Unde et Maro paulo post ait Aristæum pasto-

rem (de quo hic sermo) cum matrem implorasset, receptum ab ea in domicilium, subditque: ‘Jamque domum mirans genitricis, et humida regna, Speluncisque lacus clausos lucosque sonantes, Ibat.’ Nam hic speluncæ loca sunt unde fontes oriuntur. Sic et Horatius l. I. ode 1. ‘nunc viridi membra sub arbuto Stratus, nunc ad aquæ lene caput sacræ.’ Ubi Acro: ‘Sacræ aquæ, omnis enim fons in origine sua sacer est.’ Sed illud videndum, qua ratione Cæsar dixerit Rhenum capitibus multis influere in Oceanum. Fortassis synecdoche est totius pro parte, ut quemadmodum *ora* vel *os* sæpe pro toto corpore, aut capite apud historicos invenias, ita hic *caput* pro ore vel ostio fluminis dicatur. Forsan et simile sit ab arboribus, quorum radicem appellare pedem possis, ut rami cacumina sunt. Caput autem in homine supremum, ita et in flumine fons pes sit, ostia, capita. *Vossius.* Virgilius Æn. VIII. 727. Rhenum *bicornem* nominat, et Asinius Pollio hoc flumen *δίστομον* fuisse dixit, *μεμψάμενος τοὺς πλείω λέγοντας*, ut docet Strabo Geogr. l. IV. p. 193. Inter eos fortasse Cæsar; nam Asinium hunc *parum diligenter parumque integra veritate compositos* hosce Commentarios putasse, narrat Suetonius in Julio c. 56. *Davis.* Vide omnino Cluv. de Rheni alveis, Junium, Pontanum, aliosque plurimos. Temere autem agere Viros doctos, qui *capitibus*, id est, ostiis, mutant in *captis viis*, vel *egressibus, exitibus*, &c. ostendi ad Lucan. III. 201. ‘Sparsamque profundo Multifidi Peucen unum caput adluit Histri.’ Cujus loci mea explicatio confirmatur a Statio Silv. v. 2. 137. ‘Hister et undoso circumflua conjuge Peuce:’ ubi vide Doct. Markl. Adde Cl. Mamert. Pan. II. 16. ‘Citra Mæotim sub extrema septemtrionis plaga, qua fervidum caput Danubius evolvit:’ qui locus citatur etiam a Davis. ad VIII. 41. Immo ostia fluviorum *capitis* humani barbati forma depingi solere, existimat Doct. Cannegiet. dissert. de Brittenb. c. 9. Mihi tamen potius videntur eo simpliciter ipsi fluvii designari; qui *senes* et *patres* passim audiunt.

XI. 7 *Principes ac Senatus fecissent*] Duk. a manu pr. et Voss. tert. dant *Princeps*, errore orto a seq. verbo *fecissent*: nam pro illo plurali numero habent Bongars. prim. Leidens. prim. Egmund. Duker. et Vossianus secundus *fecisset.* Quæ constructio apud optimos quosque scriptores frequens est. Vide ad Lucan. I. 200. 422. et alibi sæpius. Virgil. Georg. II. 495. ‘Illum non populi fasces, non purpura regum Flexit.’ Sic etiam Mss. Lactantii in Phœn. 129. ‘Hoc humeri, pectusque decens velamine fulget:’ pro *fulgent*. VI. 12. ‘Summa auctoritas erat magnæque clientelæ.’ Sic enim Mss. potiores. Vide etiam VII. 13. 52. ‘Non castrorum munitiones, non murus oppidi potuisset.’ Hinc etiam B. C. I. 2. ‘Intercedit Antonius, Q. Cassius, tribuni pl. *non* intercedunt.’ Adde Ibid. c. 76. et B. Alex. c. 2. ‘fines Ægyptii regnumque pertinet:’ quæ loca adi.

XII. 2 *Quum ipsi non amplius* DCCC. *equites haberent*] Mirum sane videretur, tam paucos Germanos tantum Romanorum numerum fuisse aggressos, nisi nos rationem docuisset Cæsar supra c. 11. ‘Neque eorum moribus,’ inquit, ‘turpius quidquam aut inertius habetur, quam ephippiis uti; itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum, quamvis pauci, audire audeant.’ Ephippiatos autem fuisse equites Romanos satis constat. Vide Hier. Magium Misc. II. 14. *Davisius.*

7 *Rursus resistentibus*] Sic recte editio Rom. In recentioribus virgula inter duas hasce voces fuit posita, quam ideo delevi, quod non appareat

Germanos in hoc prœlio antea ad pedes desiliisse, sed certum sit Romanos semel perturbatos iterum repugnasse. *Idem.* Male antea ediderant *rursus, res. nostris.* Ceterum in Mss. plerisque et Edd. multis non comparet vox *nostris.* In Edd. Basil. R. Steph. aliisque, item Mss. Ursini, Leid. pr. *his* vel *iis resistentibus;* quod tamen eodem redit nempe ad *nostros,* qui præcesserant: forsan ex *ns* fecerunt *iis* pro *nostris:* nam in membranis Andinis habetur *r. in resistentibus cons.*

8 *Suffossisque equis*] Non *suis,* sed Romanorum; ut recte observavit Hotomannus. *Clark. Que* bene inserunt Codd. Ursini, Scal. And. Oxon. et Leid. prim. cum Edd. Rom. et Med. Nam Ed. Incerta et aliæ cum ceteris Mss. habent *subfossis equis;* unde nata Hotomanni explicatio. Neque aliter Metaphrastes.

11 *In conspectum agminis nostri venissent*] Mss. Reg. et Vossii, *in conspectu.* Quæ vera Lectio. Sic enim sæpissime loquitur Cæsar. l. VII. § 45. l. VIII. § 7. 19. 22. et 23. De Bello Civ. II. 27. et 32. Non quod motus ad locum, in *ablativo* (ut aiunt Grammatici), proprie efferri queat; sed quod, *in conspectu venire,* sit, eum in locum venire, ubi stes videlicet, vel ambules, vel pugnes deinceps *in conspectu.* Sic apud Cæsarem, 'venire' et 'considere' scilicet 'in castris.' Vide supra l. XIV. p. 45. Sic Cicero: 'Venit in Senatu,' hoc est, *inter Senatores;* vel *venit* et *consedit in Senatu.* Sic infra apud Hirtium, de Bello Africano c. 36. 'oppido, in quo—comportata fuerant:' hoc est, *in quo reposita erant—quæ comportata fuerant.* Et ibid. 'in quod' (Mss. habent *in quo*) 'Juba frumentum comportaverat.' Sic apud Poëtam, 'Pilam projecit in herba;' hoc est, non simpliciter 'projecit in terram,' (quomodo interpretantur Grammatici,) sed *ita* in terram motu obliquo projecit, ut deinceps in herba provolveretur. Sic apud Plinium II. 103. 'in Piceno lacu,' in aquam nimirum, 'dejectum.' Vide etiam infra, de Bello Civ. I. 22. et II. 2. *Clark. In conspectu* quoque Leidens. prim. ut *venire in castris* legi voluit Clarkius II. 17. quod et alibi in Mss. nonnullis occurrit. Sic 'in conspectu constituere' I. 51. quidam: VII. 48. 'In conspectu proferre' quidam. VIII. 8. 'In conspectu adducere.' et B. Civ. I. 22. 'In conspectu deducatur' Codices multi habent: quos locos adi. Item Erud. Arntz. ad Aurel. Vict. de Vir. Ill. c. 14. 'In conspectu protulerunt.' Plura tum Cæsaris, tum aliorum loca, in quibus hæc variantur, congessi ad Frontin. I. 10. § 1. At talia ex uno alterove Msto, et quidem recentiore, qualis notæ sunt Reg. et Voss. sec. ubique inculcanda non arbitror. Majoris auctoritatis est Bongars. primus c. 47. 'In conspectu venit.' Vide etiam ad VIII. 8. 48. et alia loca.

12 *Ex equitibus nostris interficiuntur* IV. *et* LXX.] Anonymus Celsi exscriptor. p. 67. 'Id,' inquit, 'cum hostes advertissent, quam' (lego *quanquam*) 'numero longe impares, repentino impetu invecti, quadringentos septuaginta ex eis occiderant.' *Vossius.*

16 *Illum ex periculo eripuit*] Ita edidi, fidem secutus Manuscriptorum et antiquissimarum editt. Sic infra VII. 46. 'Vix se ex manibus prædantium militum eriperet.' Vulgati Codices præpositionem hic omittunt. *Davis. Ex periculo eripuit.* Ita optime, pro Cæsaris loquendi ratione, ex Mss. et Vett. Editt. restituit Davisius. Scaliger et Recentiores, *illum periculo eripuit. Clark.* Solus Leidens. primus omittit præpositionem, haud dubie contra Julianum Stylum v. 37. *ex prœlio elabi* Mss. plerique *e* carent. Ceterum *servo culn.*, nescio, unde videas in Edd. Ursini et Manutii.

XIII. 10 *Intermitteret*] Sic Ms. Reg. et Edd. Vett. nonnullæ. Al. *prætermitteret. Clark. Intermitteret* probavit e suo Msto etiam Brantius: et sane ita habent quoque Andin. Lovan. Duker. Dorvill. Leid. sec. aliique cum Edd. Rom. Mediol. et pluribus: id est, interponeret. Vide hic Brantium et Davisium ad l. I. 27. 'Nocte intermissa.' c. 1. 'Obsides dare intermiserant' pro 'præterm.' v. 7. 'Intermissa profectione,' id est, prætermissa. V. et c. 8. VII. 9. 'neque diurno neque nocturno itinere intermisso:' c. 23. 'ne tempus ab opere intermitteretur.'

12 *Eadem perfidia et simulatione usi Germani*] Immerito vocem *Germani* ejicit Hotomannus, et suspectam habet Scaliger. Ego hic ἁπλότητα καὶ σαφήνειαν Cæsaris agnosco, qui omnem tollere vult ambiguitatem. Nam quia proxime dixit, Gallos, hoc uno prœlio audito, de novis rebus cogitasse, ne hic rursus de iisdem loqui videatur, addit *Germani*. Porro desidero hic bonam fidem in Cæsare: nam Dion l. XXXIX. p. 113. A. B. disertim ait, equitatum Romanorum a Germanorum junioribus in fugam conjectum; non probantibus id senioribus, quod invitis junioribus maleficii excusandi caussa ad Cæsarem profectos dicit. *Vossius.*

14 *Simul ut dicebatur, &c.*] Eruditissimus vir Fr. Hotomannus non meminit se primam vocem hoc modo ante omnia positam vidisse, ideoque eam loco suo detrudit: et nescio quid mutat. Sed perperam. Quintilianus Inst. Orat. Præf. '*simul* ut pleniori obsequio demererer amantissimos mei, *simul* ne vulgarem viam ingressus, alienis demum vestigiis insisterem.' Vide et Curtium IV. 10. 11. *Davis.* Adde Cl. Burm. ad Vellei. II. 4. § 4. 'Simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo.'

18 *Oblatos gavisus retineri jussit*] Primo pro *gavisus* Mss. quos Hotomannus et Brantius videre, dant *gravius;* neque aliter Bongars. Petav. Vossiani, Leidenses, Scalig. Egmund. Lovan. Gottorp. Duker. Dorvill. aliique cum Edd. priscis: unde Lipsius conjiciebat *gratis:* mallem tunc *ingratiis.* Verum post hanc vocem, in Mss. Andin. Scalig. Bongars. Vossianis, Petav. Egm. Gott. Leid. tert. Duker. et Ed. Incerta additur *illos.* Et ita plane Græcus: τούτοις δὲ παρροῦσιν ὁ Καῖσαρ ἡσθεὶς, ἐκείνους μὲν κατέσχεν. Non male: sæpissime enim pronomina *is* et *ille* abundare docuerunt viri docti. Confer quos laudat Arntz. ad Aurel. Vict. de Viris Ill. c. 27. 43. Et hoc perspicuitati Julianæ apprime convenit. Ut verum tamen fatear, aliud hic quid latere propter τὸ *gravius* videtur. An *gratulatus?* Vide I. 54.

XIV. 1 *Instructa*] Sic Ms. Reg. et Editt. Vett. nonnullæ. Al. *instituta.* Quod idem est. *Clark.* Errat Vir doctus, dum pro *instituta* reponit *instructa. Instituta* mei constanter habent Mss. et Ed. Incerta. Adi notata ad l. III. 24. 'duplici acie instituta.' Petavianus tamen exhibet *constituta;* itidem bene. Confer dicta ad II. 18. 'Aciem ordinesque constituerant,' ubi male Ciacconius malebat *construxerant.*

4 *Discessu suorum*] Mire dictum pro *retentione suorum,* ait Hotomannus. Frustra. Ait Cæsar Germanos imparatos fuisse, quia senioribus ad impetrandas inducias digressis, nihil jam prœlium timebant. Sed sæpe aliquanto infelicior Hotomannus in explicandis Cæsaris verbis. *Vossius.* Merito hic *mirandum* proponit Vossius Hotomannum, qui *mire dictum* putat, *discessu suorum,* pro *retentione suorum.* Quasi vero qui *apud Cæsarem detinerentur,* non *discessissent usque a Suis. Clark.*

5 *Consilii habendi*] Sic Mss. et Edd. constanter. Malim tamen cum Gronovio ad Liv. XLIV. 2. *Concilii;* quia

agitur de toto populi vel exercitus conventu, non de paucis consiliariis. c. 19. 'More suo concilio habito' e Mss. et sæpissime: ut crebro monitum in Cæsare. v. 2. 'ad concilia venire:' præsertim cum de barbaris agatur. VII. 65. 'convocatisque ad concilium præfectis equitum Vercingetorix,' ubi alii malunt *consilium.*

6 *Perturbantur*] Ita Mss. et Editi. Postulare tamen videtur temporum ratio, ut legatur *perturbabantur.* Quanquam in re præterita tanquam præsenti narranda, ferri quoque potest lectio vulgata. *Clark. Perturbabantur* est in solo Duker. et Edd. Aldi, Vasc. Stradæ, Gryphii ac Stephani. Præsens Historicorum stylo convenit. Vide ad Frontin. I. 2. § 1. et supra ad I. 8. Ceterum perperam in Edd. Aldi, Gryphii, Plantini aliisque additur *ut copiasne,* &c. *nescirent, quid præstaret:* contra Mstos, et Edd. primas. Horum verborum vis satis latet in verbo *perturbantur.* Sic VII. 35. 'Erat in m. Cæsari difficultatibus res, ne,' &c. ubi subintelligi debet *metuenti.* Plura vide apud Cort. ad Sallustii B. Cat. c. 46. 'anxius erat, quid facto opus:' vulgo additur *dubitans.*

9 *Pristini diei*] *Pristinus dies* pro eo qui proxime antecedit, quem vulgus *Pridianum* diceret. Hoc idem animadverti apud Ciceronem de Orat. I. 8. 'Ibi ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare,' &c. Nam ibi pridianum sine dubio significat. *Hotoman.* Hujusce significationis plura, quam forte putavit Hotomannus, extant exempla. Curtius VIII. 4. 2. 'Primus dies quietum iter præbuit, proximus ei nondum quidem procellosus et tristis: obscurior tamen *pristino.*' Macrobius Saturn. I. 4. '*Die pristine* eodem modo dicebatur, quod significabat *die pristino,* id est, priore; quod nunc *pridie* dicitur, converso compositionis ordine, quasi *pristino die.*' Hæc sublegit ex A. Gellii Noct. Attic. X. 24. *Davis.* Suetonius Aug. c. 94. 'somnium pristinæ noctis familiaribus forte narrabat.' Vide sis et B. C. I. 74. *Idem,* cur. sec. Adde Brantium.

Quo in loco qui, &c.] Sic Mss. et Editt. Vett. Græcus item, καὶ 'ENTAΥΘΑ μέν. Recentiores, *Quorum qui, &c.* Quod perinde est. *Clark.* Edd. quidem veteres habent *quo in loco;* non vero Mss. nisi unus et alter recentior; sed *quo loco,* cum Ed. Incerta. At *quorum* Scaliger edidit e suo, ut videtur, codice; cui adstipulantur Cujac. Andin. Oxon. et Leidens. primus. Quod librarii non intellexisse videntur. Certe id rursus inmutare, non erat opus: *quorum* sc. *castrorum homines.*

14 *Ad quos consectandos*] Legebat Hotomannus *conservandos.* Quia putat Cæsarem potius prætermissurum fuisse hoc, quam ut memoraret equitatum a se emissum ad concidendum sexum et ætatem imbellem. Quasi non frequens illud sit et citra crudelitatis notam. Hinc Tacitus, et alii toties: 'Non ætas, non sexus misericordiam invenit.' Cæsar ipse VII. 28. 'Sic et Genabensi cæde, et labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt.' *Vossius.*

XV. 3 *Ad confluentem Mosæ et Rheni*] Graviter hallucinatus est Ph. Cluverius, qui German. II. 14. legit 'ad confluentes *Mosellæ* et Rheni,' ut multis demonstrat Joan. Is. Pontanus discept. Chorogr. de Rheni divortiis c. 5. p. 27. *Davis. Confluens* et *confluentes* utrumque dicitur. Vide Drak. ad Liv. IV. 17. 'Ad confluentes consedit.'

4 *Magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt*] Nemo tam rudis, aut imperitus rerum, qui fraudem Cæsaris ex ipsiusmet verbis non facile colligat, qui Germanos trium dierum induciis confisos, itaque

jam animis otiosos, et tale nihil metuentes, interea, dum cum legatis et Principibus agere crederetur, ex improviso oppressit. Advertit hoc et conqueritur Joan. Goropius Becanus in Atuat. ut jure merito, cum hujus victoriæ caussa supplicatio a Senatu Romæ decreta esset, Cato sententiam tulerit dedendum esse Barbaris Cæsarem, expiandamque urbis nomine violationem fœderum, vertendasque in sontis caput execrationes, ut scribit Canusius apud Plutarchum in Cæsare. *Brantius.* Huc etiam referendum, quod habet Suetonius in Julio c. 24. *Davis.*

6 *Et vi fluminis*] Optimi Codices Bongars. primus, Leidensis prim. Scalig. Oxon. et Aicardi non agnoscunt copulam *et:* ut non raro loqui amant Cæsar et Hirtius; licet sæpius corruperint librarii vel editores. Vide modo c. seq. § 5. c. 20. § 2. 'loca, portus, aditus cognovisset;' et innumeris locis. Vide etiam c. 25. 38. h. libri. v. 33. vi. 2. 12. *rebus, gratia, dignitate amplificata.* Sic enim Mss. plura dicenda ad vi. 22. viii. 51. 1. B. Civ. c. 84. iii. 55. B. Al. c. 66. Afr. c. 8. 57. Itaque *et* delevi. Præsertim, cum videam, hunc scribendi modum hic corruptioni ansam dedisse. Nam in Petav. legas *in flumine;* in Egmund. vero *in fluminis alveo* sine *et.* Vossianus prim. olim habuerat *lassitudine obpressi:* sed dein additum *flumine;* uti legas quoque in secundo. Pro *vi fluminis* Mss. quoque prave *in flumine* B. Civ. i. 64. Vide etiam B. Civ. iii. 71.

xvi. 11 *Ad quos quum Cæsar nuncios misisset*] Usipetum et Tenchtherorum reliquias a Sicambris non petiit Cæsar, quod id se impetraturum speraret, sed ut, iis negatis, Rheni transeundi occasionem captaret, si Dioni fides l. xxxix. p. 113. Hoc facile credent illi, quibus satis spectatum est hujusce Imperatoris ingenium. Vide et Plutarchum in Cæs. Tom. i. p. 718. *Davis.*

13 *Uti sibi dederent*] Mss. sedecim, et in iis vetustissimi quique cum Ed. Incerta carent τῷ *uti.* Quare expunxi, ut olim sæpius debui in Frontino. Vide ad i. 4. § 7. et iv. 5. § 7. uti et infra h. l. c. 21. v. 58. vi. 10. 23. vii. 38. 63. 85. viii. 20. B. C. i. 21. 32. 76. iii. 25. B. Alex. c. 59. 'mittit, sibi subsidio veniret.' Item B. Afric. c. 39. Adde Doct. Juvenem A. V. Staveren ad Nepot. Milt. c. 1.

17 *Legatos miserant*] Leid. pr. *leg. ad Cæs. m.* Sed Andin. et Oxon. non agnoscunt *legatos;* ut suspiceris, insititiam esse vocem. Adi notata ad i. 34. 'Ut ad Ariovistum legatos mitteret.'

20 *Reipub.*] Mss. et Edd. Vett. *populi Romani.* Græcus τῶν Ῥωμαίων. *Clark.* Ut Scaliger e suo codice primus edidit, exhibent Mss. Ursini, Cujac. Oxon. Leidenses, Petav. ad oram aliique; quare *Reip.* contra ceteros retinui.

23 *Tantum esse nomen atque opinionem*] Editt. Recentiores habent *nomen* apud eos *atque opinionem;* nos autem, ex fide Manuscriptorum et antiquitus cusorum, voces plane superfluas omisimus. *Davis.* E suo Codice rursus τὰ *apud eos* intrusit Scaliger, quæ et in suo reperit Ursinus. Comparent etiam in Cujac. Leidensi primo; minus bene, ut ego quoque existimo.

Opinionem exercitus Romani, Ariovisto p.] Sic quidem cum multis editis Mss. Scal. Cuj. Oxon. et Leid. pr. vel *Romani exercitus.* Verum ceteri omnes Edd. primæ pro *Romani* habent *ejus*, sc. Cæsaris; quod cur mutatum sit, nescio. Præterea pro *exercitus, Ariovisto* in Lovan. Gott. Voss. tert. Leid. tert. Dorvill. Ortelii alisque, ut et Edd. Rom. Mediol. Ven. Incerta, Beroaldi, &c. exstat *exercitu Ariovisti pulso:* quod non nemini placere poterit.

xvii. 8 *Rationem igitur pontis*] Secunda vox comparet in solis recentissimis Mss. Leid. sec. et Dorvill. Ceteri, ut et Ed. Inc. et Aicard. non agnoscunt hanc particulam a librario connectendæ orationis ergo insertam.

Sesquipedalia] Hoc est, Sesquipedali crassitudine, ut omnes putant. Hieron. Magius Misc. iv. 20. *Davis.*

11 *Demissa in flumen defixerat*] Primo *demissa* primus, quod sciam, edidit Scaliger e Msto Ursini, cui adstipulatur solus Oxoniensis. Ceteri Mss. et Edd. priores *inmissa* exhibent. Scilicet *e terra in aquam* intelligit: unde patet rectius cum plerisque Mss. legi *in flumen*, quam *in flumine*: quod inveni in Leid. primo et Edd. Rom. Mediol. Ven. Aldi, Gryphii, alisque. Illi nempe conjunxerunt *in flumine defixerat*: nam hoc verbum utrumque casum admittere vidimus jam ad Frontin. ii. 3. § 17. 'In terram defigerent,' et usu veniet infra B. Civ. ii. 2. 'asseres in terra defigebantur.' Male autem Editores quidam *cum* pro præpositione sumserunt, et τέλειον στίγμα post *procumberent* posuerunt.

12 *Fistucisque*] Quid *fistuca* et fistucatio sit, dudum docuerunt viri docti; quare frustra est Leo Baptista Albertus legens *figistucis;* et in menda cubant Mss. Cujac. Scalig. Leidens. pr. item pro var. lect. Petav. in quibus est *festuculis:* in Egm. *fusticis*, in Lovan. et Sambuci *fistulis*, in Leid. sec. *festucis.*

Directa ad p. s. prona ac fastigata] Notandum in Edd. primis et Mss. omnibus, præter Hotom. librum et unum Bouhier. exarari, *Directæ*, sive potius *derectæ*, ut habent vetustiores quique, vel *directe;* eadem variatio vii. 23. vii. 27. B. Civ. ii. 9. 24. iii. 46. et statim, *pronæ ac fastigiatæ* sive *fastigatæ*, præter unicum Leid. secundum recentissimum, vel *prone ac fastigiate:* ut et in Urs. Ms. quin etiam Ed. Incerta *directe* et *prone ac fastigiate* præfert. Et sane nihilo deterius vulgato; sed parum aut nihil refert.

13 *Fastigata*] Sic scribendum, non *fastigiata*, ut habent editt. Vide not. B. G. ii. 8. *Davis.* Clar. tamen Clarkius cum D. Vossio et Barthio prætulit *fastigiata.* Sed doctissimorum virorum emendationem omnino confirmant integerrimi Codices Bongars. prim. et Andin. *fastigatæ;* et Leidens. prim. *fatigatæ:* hinc *fastigatio*, non *fastigiatio.*

14 *Contraria duo, &c.*] Scripserat Cæsar, *His item contraria* ii. Legendum existimo, *His item contraria bina.* Sic enim supra, 'Tigna bina.' Quod et *sententia* omnino postulat. *Clark.*

15 *Juncta*] V. Cod. Ursini, Andin. Leidens. prim. et Oxon. dant *dijuncta* vel *divincta.* Quasi hoc composito intelligere voluisset Cæsar, se ita bina tigna junxisse, ut tamen intervallo duorum pedum distarent, uti scribit supra et mox. *Conjuncta* male Gottorp.

Ab inferiore parte] Fluminis, ut opinor, licet aliter visum J. Lipsio. (l. ii. Poliorc. in f.) Sic locutus est noster B. G. i. 1. 'Pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni.' Sic et Phædrus Fab. i. 1. 3. de Lupo et Agno ad eundem rivum venientibus: 'Superior,' inquit, 'stabat Lupus, longeque inferior Agnus,' hoc est, propius ad fluminis ostium. *Davis.* *Ab inferiori parte.* Fluminis. Ut recte interpretatur Davisius. Hæc nimirum tigna in *inferiori parte fluminis*, procumbebant prona *adversus flumen;* sicuti altera illa in *superiori parte fluminis*, procumbebant prona *secundum flumen.* Ac mire erravit Lipsius, qui has voces, *ab inferiori parte*, refert ad præcedentes, *pedum quadragenum;* ac si Cæsar intervallum tignorum, ab *inferiore* sui *parte* demonstrasset. *Clark.*

17 *Hæc utraque*] Mss. et Editt. Vett. *Hæc utraque insuper. Clark.* Revocavi vocem *insuper*, auctoribus Mss. omnibus, et Edd. plerisque. Male ab Aldi, Scal. et seqq. Edd. exsulabat: VII. 23. 'alius insuper ordo additur.' B. Civ. II. 9. 'Centones insuper injecerunt.' Apul. Met. l. I. in f. 'insuper pisces inscendere.' Perperam autem Jucundus Veronensis, 'Hæc utraque bipedales trabes inmissæ distinebant' legebat; quæ certe inepta et supervacua est correctio, ut jam ostendit Glareanus: licet sit in veteri Hotomanni Codice. *Inmissa* exaratur in Leid. primo.

Bipedalibus] Crassitudine. Quod erat scilicet *intervallum* juncturæ tignorum. *Clark.*

19 *Distinebantur*] Huic verbo *ligandi* significatus non competit, quem tamen postulat *fibularum* mentio. Lege *destinabantur*. Apuleius Metam. l. I. 'Membris ejus destinatis, virilia exsecamus.' Vide etiam not. ad B. G. III. 14. *Davis.* Non favent tamen Msti. Sed pauci habent *destin.* vel *detinebantur*. De usu verborum *distinere* et *destinare* egimus loco citato, unde videtur non male Hotomannus explicuisse. 'Quod bipedalis trabs utroque suo cavo contraria tigna *distinebat*, i. e. utrique incumbens, quodammodo propellebat:' nam hæ trabes inmittebantur binis ab utraque fluminis parte tignis; ut in adnexa tabula videre est. De horum verborum confusione monuimus etiam quædam ad Lucan. IV. 675. 'Vasti plaga fervida regni Distinet Oceanum.' Immo *distineri* non esse mutandum patet e sequentibus *disclusis* et *revinctis*: per quæ se ipse explicat Cæsar.

23 *Hæc directa materia*] Secundum longitudinem pontis. *Clark.* e Lipsio.

Materie] Sic excudi curavi pro vulgato *materia*, ex Codd. Cujac. et Leidensi primo: quo vitatur concursus literæ *a.* Vide ad Lucan. VIII. 137. VII. 24. *materiem* Mss. Bong. Lovan. &c.

25 *Sublicæ ad inferiorem partem fluminis oblique adigebantur*] Fatetur Hotomannus, se non intelligere, quod miror: putabat *superiorem partem* legendum: et sublicas has idem esse quod *defensores* postea Cæsar appellat. Sed frustra. Sublicas Cæsar 'ad inferiorem partem fluminis' posuit, et contra impetum aquarum, ne in alterum latus pons impelleretur. Quod fieri poterat violento amnis cursu. *Defensores* autem non aliud erant, quam pali supra pontem defixi, ne injectæ flumini arbores contingere pontem possent. Plana res est, et ipse Cæsar semet explicat. Quamvis et Lipsium Poliorc. l. II. D. S. de sublicis dubitasse videam. Mihi nihil ambigendum videtur. *Vossius.* Eruditissimus vir Joan. Clericus Art. Crit. P. III. S. I. C. VI. 21. legit *ad inferiorem partem flumini*, ut intelligenda sit inferior pars, non *fluminis*, sed *pontis;* censet enim sublicas vim fluminis excepturas, ad partem ejus, quæ erat supra pontem, collocari oportere. Sed hanc emendationem necessariam esse non arbitror; plane enim mihi satisfecit Vossii explicatio, quæ et J. Lipsio in mentem venerat. Accedit, quod Cæsar paullo post, has sublicas ad inferiorem partem fluminis adactas, aliis supra pontem sitis opponere videatur, adeo ut utraque series supra pontem non fuerit collocata. *Davis.* Hotomannus conjicit, *superiorem partem.* Quem merito reprehendit Vossius. Addit enim statim Cæsar, *et* aliæ *item* supra *pontem.* Quamobrem erravit itidem et Vir doctissimus Joan. Clericus; qui emendat, 'ad inferiorem partem,' scil. *pontis*, '*Flumini*, oblique adigebantur:' quasi inferior pars *Pontis* hic opponeretur superiori, quæ jam supra materia directa constrata narrabatur; cum e contrario manifestum sit, (ut recte

annotarunt Vossius et Davisius,) sublicas has ad *inferiorem* partem *Fluminis*, opponi alteris illis mox *supra pontem*, hoc est, in *superiori parte Fluminis*, adactis. Adde, quod vox proxima, *nihilo secius*, manifesto referat hæc, non ad id, quod dictum est de *materia directa*, sed ad id quod ante narratum est de *tanta operis firmitudine*: ut adeo etiam Latinitatem Cæsaris corruperit vir doctissimus. *Clark.*

26 *Quæ pro pariete subjectæ*] In aliis codicibus erat *pro ariete*. Et Græcus habet οἱ δίκην κριοῦ τὴν γέφυραν ἐρείδοντες. Mihi illud *pro pariete* minime placet. Et tamen ne de ariete quidem satis clara res est. Magnus Turnebus Advers. XXIV. 30. illud *pro ariete* tantundem hic esse putat, quam pro defensione, aut munimento. Et citat locum Ciceronis in Topicis, ubi ait: 'Nam jacere telum voluntatis est; ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subjicitur in vestris actionibus, si telum manu fugit magis, quam jecit.' Sed alio respicere Tullium jam egregie observatum est Hotomanno. *Vossius.* Ut tigna illa sustentarent. Miror sane Lipsium hæc non intellexisse, prout ingenue fatetur Poliorc. l. II. Dial. 5. In aliis Codd. est *pro ariete*, quemadmodum etiam legit Metaphrastes. Sed ex ea lectione sensum idoneum non exsculpsere viri eruditi, licet operam dederit inter alios Hadr. Turnebus Advers. XXIV. 30. *Davis.* Ad sustentanda tigna. Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Vett. Editt. pleræque *pro ariete*. Græcus δίκην κριοῦ. *Clark.* Maximo opere hic desudarunt viri docti; nihilo minus parum profecerunt: dum nimis adhærentes vocibus *ad inferiorem p. fluminis* et *pro pariete* subodorari nequiverunt alibi mendam latere, quæ locum reddit obscurissimum, sed ut spero, Mstorum ope tandem tolletur. Editur vulgo *sublicæ oblique adigebantur: Sublicæ* sive *subliquæ*, ut exaratur in veterrimis membranis Leidensibus, (vide Scalig. ad Festum,) si proprium vocis usum spectes, numquam oblique adiguntur, sed *directe ad perpendiculum*, sicut ipse loquitur auctor, ut sublicas distinguat ab aliis trabium infixarum formis. B. Civ. III. 49. 'Sublicis in terram demissis.' Quid ergo? primum Bong. prim. Vossiani omnes, Leid. sec. et tert. Egmund. Gottorp Lovan. Dorvill. Duker. Bouhier, et alii, item Edd. primæ Rom. Med. Inc. Ven. uti et R. Stephani addunt copulam *et* post *sublicæ*. Recte omnino. Non jam demissas in fundum trabes intelligit Cæsar; quales erant, quæ vel sub ponte et trabibus bipedalibus directe infixæ sunt, vel ante pontem in superiore parte fluminis. Sed intelligit trabes *Oblicas* sive *obliquas* ad inferiorem fluminis partem, non eo modo, quo viri docti existimant, notatas in Tabula N. *F.* ad tigna singula, sed adnexas ponti in longitudinem ab Gallica ripa ad Germanicam, atque ita cum omni opere conjunctas, et pro pariete positas. Si *Obliquas sublicas* capis ea positura, quam vulgo effingunt, nec Latine locutus est auctor, nec quid sequentia significent, intelligo. *Obliquæ* enim trabes nequeunt dici illæ, quæ in fluminis fundum, non directo perpendiculo defixæ sunt; nam eæ vocantur *pronæ, fastigatæ, supinæ, adclives*, et similiter. At *obliquæ* sunt, quæ in longitudinem et ad latus operis adplicantur. Sic *navis* dicitur *obliqua*; quando non contra fluminis cursum, vel undarum inpetum recta dirigitur, sed latere vim aquarum excipit. Vide notas ad Lucan. III. 628. 'Per obliquum crebros latus accipit ictus.' Cui navi obponitur *directa* apud Hirt. B. Alex. 64. VII. 73. 'obliquis ordinibus:' ubi vide. Κατὰ πλάγιον vertit Græcus Interpres: sensus ergo Cæsaris est; trabes præterea *et ad inferiorem partem* esse, *et ad superiorem*.

Primæ Sc. *oblique*, ut pro pariete subjectæ vim fluminis exciperent, alteræ in flumen mediocri inter se spatio forsan *directe* actæ, ut defenderent a ponte arborum truncos, aut alia dejiciendi pontis caussa ab hostibus missa. Ceterum Vett. Edd. et multi Codices, in quibus Voss. pr. scribunt per diphthongum *æ*. Quod perinde est. Dici enim potest *trabs obliqua agitur*, tam commode, quam *oblique:* ut paullo ante habuimus, *tigna fistucis adegerat, non derecta, sed prona:* ubi vide; sed et pro vulgato *adigebantur*, convenientius meæ sententiæ exaratur in Mss. omnibus, Petavianum et Oxoniensem si forte excipias, uti et Edd. priscis *agebantur*. Quod verbum crebro quidem usurpatur pro *adigere:* ut *agere gladium, telum*, &c. Confer Celer. Burman. ad Vellei. II. 80. et ad Ovid. Metam. x. 179. et me ad Lucan. III. 469. 'ingenti verberis actu:' quod nunc etiam cum aliis præfero. Sic 'agere ictum' Liv. XLII. 63. Præsertim tamen de iis operibus, quæ in longitudinem vel latitudinem extenduntur; ut passim *agere turrem, aggerem* (vide ad B. Alex. c. 73.) *fossam, limitem, vineas*, &c. Ergo *sublicas oblique agere* notat, per totam pontis longitudinem tignis fastigatis adnectere. His jam ita constitutis, facile patet, lectionem istam, *pro ariete*, quæ servatur in Mss. plerisque, quamque Ursinus, sed plane ἀπροσδιόνυσον, explicare conatur, falsam esse; retinendamque, ut hodie recte edunt, *pariete;* quod habent Faërni, Ursini et Lipsii Codd. uti et Oxon. *Arietem* fabricarunt ex figura obliquarum trabium, quam sibi perverse finxerunt librarii. At cui usui ille aries, qualem machinam nostrates vocant *hircum een bok*, in sinistra atque inferiore pontis parte? Ego profecto non video. Obliquas egit trabes, et inde quasi parietem fecit, ut, æstu fluminis ibi represso et *excepto*, vis ingruentis aquæ ad superiorem pontis partem ea quoque re inminueretur. Hinc etiam *subjectas* dicit: quum aliter, *objectas* vel *projectas* scribere debuisset, *ac cum omni opere conjunctas:* at vero in vulgaris constructionis tabula solis tignis tantummodo adnexæ sunt istæ sublicæ. *Pro pariete* idem fere quod *instar muri* II. 17. Est forsan, quod hisce obponi possit; sed quia hoc pacto Mstorum lectionem servo, et majori difficultati medeor, in textum inmittere ausus fui.

27 *Et aliæ*] Sic rescripsimus ex Ms. Norv. et editt. veteribus, cum manifestum sit *sublicas* intelligi. Recentiores perperam habent *alia*. *Davis.* Ita optime restituit Davisius ex Mss. et Edd. Vett. Scaliger typographico, (ut opinor) errore edidit (*et* alia *item*) quem secuti sunt recentiores. *Clark.* Has quoque trabes nimis prope pontem collocant Interpretes. Ne nocerent inmissa, mihi videntur longiori spatio a ponte fuisse statuendæ: προβόλους eas vocat Plutarchus, qui consulendus. In Vita Cæsaris p. 719. Ed. Paris.

28 *Dejiciendi operis caussa*] Bongars. prim. Vossianus prim. cum secundo, Leidens. tertius, Lovaniensis, Egmundan. Petav. a manu prima et alii cum Editione incerta et excerptis Pulmanni non agnoscunt vocem *caussa*. Docte sane et eleganter. Vide omnino ad lib. hujus c. 1. *bellandi caussa e finibus educunt*.

30 *Earum*] Sic Ms. Reg. Græcus item ἐκείνων. Al. *earum rerum*. Quod perinde est. *Clark.* Non sane perinde est. Nam Julianus stylus flagitat addi *rerum:* quam vocem servant Mss. mei omnes; et solet addere infinitis locis et singulis fere capitibus Cæsar, licet aliud substantivum præcedat, quo pronomen posset referri. Sic h. l. c. 2. 'Vinum inportari non sinunt, quod ea re' i. e. vino 'ad laborem ferendum,' &c. et passim. Immo hoc loco pertinet tam ad 'arborum

truncos,' quorum etiam cit. l. mentionem facit Plutarchus, quam ad 'naves.' c. 31. 'ad eas res erant usui' præcedit, 'ad naves reficiendas.' Vide etiam Brutum ad c. 34. *His rebus*, &c. ubi Mss. quidam *diebus*. Immo ipse Clarkius bene restituit v. 26. 'quæ de re communi dicere vellent; quibus rebus controversias minui posse sperarent.' Adi quoque I. 19. VI. 30. VII. 13. et ad B. Civ. I. 2. 26. 52. 'Annona crevit, quæ fere res,' &c. ubi Hotom. etiam deleri volebat. Vide et B. Civ. II. 25. B. Civ. III. 47. 'Pecus vero, cujus rei copia.' Adde c. 59. Hirt. B. Alex. I. 'aqua pabuloque, quarum alterius rei.' Idem fecit Sallustius, ad quem vide Cortium B. Jug. c. 84. § 3.

XVIII. 3 *In fines S. contendit*] Codices Fulviani, Cujacii et Leidensis prim. *intendit*. Non male. Terent. And. II. 24. 'Sed ubi quæram, aut quo nunc primum intendam?' Plura vide supra ad III. 26. 'Salutem petere intenderunt.'

4 *A compluribus civitatibus ad eum legati veniunt*] Hinc emendandus est Jul. Celsus vit. Cæs. p. 71. ubi de hac re ita loquitur. 'Pergenti multarum urbium legiones occurrerunt amicitiam pacemque petentium.' Scribe *legationes*, quod J. G. Grævium fugisse miror. *Davis.*

7 *Sigambri*] Ursinus in Mss. invenerat *ut Sig.* Hinc merito conjecit scribendum esse *at S.* quod confirmant Mss. Cujacii, Scaligeri, ac Leidensis primus, et Græcus οἱ δὲ δὴ Σικ. quare inserui eam voculam.

XIX. 2 *Frumentisque succisis*] Sic ex ingenio emendavit Fr. Hotomannus, quam conjecturam postea firmavit Joan. Brantii Ms. Alii perperam exhibent *frumentisque succensis*. *Davis.* Accedunt Codd. Ursini, Petavian. Lovan. et Ed. R. Stephani. Confer H. Heins. ad Ovid. Epist. Her. XX. 143. Corruptionis caussam vide ad II. 6. 'Portas succedunt.' c. 38. hujus libri 'agris vastatis frumentis succisis, ædificiis incensis:' ubi nonnulli etiam *succensis*.

6 *Misisse*] Sic Mss. Reg. et Vossii. Al. *dimisisse*. *Clark.* Temere Clarkius ejecit τὸ *di.* quod servant Mss. plurimi, et Edd. priscæ præter unam et alteram, ac Leid. pr. sec. Voss. prim. sec. et Oxoniensem. Atque ita sæpissime loquitur cum aliis Cæsar. Consule Doct. Bosium Animadv. ad Cæsarem p. 17. Cel. Burm. ad Ovid. Metam. III. 381. 'Atque aciem partes dimisit in omnes.' Cl. Drak. ad Liv. IV. 52. 'dimissis circa omnes populos legatis.' Infra c. 34. 'Nuncios in omnes partes dimiserunt.' V. 49. 'Speculatoribus in omnes partes dimissis.' c. 53. 'Nuncios in omnes partes dimittebant.' VI. 43. VIII. 5. ut in Ms. legitur: et passim.

8 *In silvas deponerent*] Bongars. Vossiani omnes, Egmund. Gottorp. Leid. tert. Scalig. Oxon. et Ursini cum Edd. Inc. Beroaldi, Steph. Stradæ aliisque et Clarkii *in silvis*. Nil temere tamen muto. 'In silvas abdere' statim habuimus et lib. V. 3. Idem est ac 'intra silvas;' ut alibi loquitur.

10 *Ibi Romanorum adv. exsp. atque ibi decertare const.*] Mss. et Editt. Vett. *hic Rom. adv. exsp.* Quod optime respondet verbis præcedentibus *hunc esse locum delectum*, &c. In Mss. Reg. deest, 'atque ibi decertare.' Quod forte Glossema esse poterit. *Clark.* *Hic* etiam Mss. mei omnes, et Editt. ante Scaligerum, quod sciam; quare revocavi: sequentia agnoscunt etiam cuncti libri præter recentissimum Vossian. quæ frustra de glossemate suspecta habet vir doctus. Nam et Celsus et Metaphrastes exhibent.

17 *Profectum*] Leid. tertius cum Ed. Incerta *profectus*. Sed Bongars. prim. Leid. prim. Scalig. et Gottorp. *perfectum*. Cave, quid mutes. Ovid. Art. II. 589. 'Hoc tibi profectum, Vulcane:' uti emendavit N. Heinsius.

Immo Livius III. 14. 'ibi plurimum profectum est.' XXXI. 6. 'Satis ad utrumque profectum ratus.' Noster VII. 65. 'Ad reliqui temporis pacem parum profici.' B. C. I. 24. 'Neque idem profici longo itineris spatio, ac si coram disceptetur;' uti legendum e Mss. B. C. III. 15. 'Profectum aliquid existimabant.' III. 59. 'Nihil profici equitatu.' B. Alex. c. 3. 'Neque quidquam profectum:' cap. 3. 'neque multum profici.' Adde Clar. Drakenb. ad Liv. III. 61. § 12.

XX. 2 *Ad Septemtrionem*] Bongars. prim. Leidens. pr. Scalig. Oxon. Aicardi et R. Stephani *Septemtriones:* verissime. B. G. I. 1. 'Vergit ad Septemtriones.' Atque ita e Mss. legendum V. 13. 'Tertium est contra Septemtriones:' ubi similiter peccant. VII. 83. 'Erat a Septemtrionibus collis.' Nepos in Milt. c. 1. 'Ventus a Septemtrionibus oriens:' et alii.

3 *Quod omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat*] Suetonius Jul. c. 47. ait fuisse qui prodiderint, Cæsarem 'Britanniam petisse spe margaritarum, quarum amplitudinem conferentem, interdum sua manu exegisse pondus.' Quippe deliciarum ejusmodi cupidissimum Cæsarem fuisse. Unde et subdit Suetonius: 'Gemmas, toreumata, signa, tabulas operis antiqui, semper animosissime comparasse.' Miror ego hic loci neminem doctorum voce *animosissime* offensum. Etenim aliena est. Emendo prorsus *avidissime:* et nequis audaciæ hic plus quam rationis dicat, eandem vocem reperi in Celso, qui Tranquilli complura tantum non ad verbum exscripsit. Et siquis attendat, facile videbit caussam lapsus. Scripserat librarius *avidissime,* unde alter (nam facile *u* et *n* confundi solita) *animosissime* fecit, solum *d* litera in *os* resoluta; et lineola τῷ *in* superducta. *Vossius.*

6 *Magno sibi usui*] *Usus* hic utilitatem denotat. Sic cum alibi, tum B. C. II. 8. 'Inventum est magno esse usui posse, si hæc esset in altitudinem turris elata.' Similiter Corn. Severus in Ætna vers. 260. 'Callent rure manus, glebarum usum experiuntur.' Id est, commodum, quod ex diversi generis glebis provenire potest, experientia compertum habent. *Usum* autem emendavimus, cum editt. vett. habeant 'Glebarum usu experiuntur.' Nuperus quidem interpres, vir eruditissimus, legit 'Glebasque usu experiuntur;' sed minore mutatione locus sanari potest, ut vidimus. *Davis.*

7 *Si modo insulam adisset*] Insulam vocat Britanniam fama tantum motus; nam rem ita se habere non nisi multo post Cæsaris tempora compertum est. Vide not. ad B. G. V. 13. *Idem.*

9 *Illo adit quisquam*] Sic ex Ursini Codicibus deinceps recte rescripserunt Scaliger ac multi Viri Docti. Antea edebatur vulgo *adit ad illos;* quod inveni solum in Oxon. forsan et in Cujac. ac Andino. Sed *adit illos* vel *illos adit* cum Ed. Inc. habent quatuor vel quinque mei, in quibus Leidensis primus et Petav. Verum Bongars. Vossian. pr. Egmund. aliique cum Mss. Ursini et Brantii *illo adit:* quod idcirco temere in Edd. Amstel. ac Lugdun. mutatum rursus in *ad illos adit;* licet nequaquam damnarem, si Mss. addicerent. V. ad I. 46. 'Ad extremum vitæ periculum adire.' B. Civ. I. 87. 'Ad Cæsarem adierunt. B. Civ. II. 7. et passim alii.

11 *Galliam*] Clarkii codices, meique numero undecim vel plures, in quibus optimi Bongars. Lovan. Vossian. primus, uti et Edd. Rom. Mediol. Ven. Incerta, aliæque præbent *Gallias:* quod sæpe est in Celso. Recte. Sic dictæ, ut *Hispaniæ.* Ita Hirt. VIII. 49. Sueton. Cæs. c. 12. et passim.

12 *Convocatis*] Mss. Clarkii, item mei tantum non omnes *vocatis* cum

Ed. Incerta. Scilicet scripserat Cæsar *evocatis*, quod servarunt codices Ursini, Andin. Leidensis prim. et Oxon. *e* periit per præcedentis vocis *itaque* litteram finalem. v. 4. 'Quos nominatim evocaverat;' ubi itidem sequitur *convocatis* vel *vocatis*. c. 53. 'Principibus ad se evocatis.' c. 57. 'Equites undique evocat.' Sic Mss. utrobique; vulgo *vocatis* et *convocat*. B. Civ. III. 105. 'Senatores omnes ex provincia evocasse.' VI. 34. 'Omnes ad se evocat.' Sic enim Mss. ubi plura. B. Civ. I. 3. 'Misso ad vesperum senatu, omnes, qui sunt ejus ordinis, a Pompeio evocantur.' Eadem variatio apud Ovid. Fast. VI. 322.

15 *Majorum navium multitudinem*] Ms. Vossii, *majorem*. Græc. ναυλοχώτατοι λιμένες. Neutra lectio mala. Priori favet, quod infra ait Cæsar de *magnitudine* navium, c. 24. Posteriori, quod de *numero*, c. 22. *Clark.* *Majorem* etiam Ursini Codd. et Voss. sec. ac tert. Sed primus cum ceteris rectius *majorum*; nisi quod Scalig. et Leid. primus exhibeant *majoris navigium multitudinis*: quasi *navigium* posset significare *stationem navium*: quod notandum.

XXI. 1 *Ad hæc cognoscenda, priusquam periculum—præmittit*] Emendat Hotomannus, *prius qui*. Quod rectius esse quivis facile videt: non enim Volusenum misit Cæsar, ut ipse postea periculum faceret. Quod si ita est, an non memoria lapsus Suetonius in Julio c. 58. cum ait: 'Neque in Britanniam transvexit, nisi ante per se portus et navigationem, et accessum ad insulam explorasset.' Quomodo enim *per se*, cum Cæsar ipse hic præmisisse ait C. Volusenum cum longa navi? Nisi quod, ut Jurisconsulti nostri affirmant, per se egisse videatur, quod mandato ipsius legatus. *Brantius.* Malim equidem Suetonium cum summo viro Is. Casaubono μνημονικοῦ ἁμαρτήματος postulare; licet enim Imperator dici possit id fecisse, quod ejus jussu et auspiciis peragunt Ministri, ut notavimus ad B. G. I. 12. nemo tamen *per se* res gessisse perhibetur, nisi quas *ipse* perpetravit. Certe ita statuit Jul. Celsus, ut apparet ex iis, quæ habet de vit. Cæs. p. 72. Nec audiendus est Vossius, qui pro altera stat sententia. *Davis.* *Priusquam periculum faceret,—præmittit.* Ms. Reg. *faciat.* Sed utrovis modo constat temporum ratio, cum tanquam præsens narretur res præterita. Hotomannus emendat, *prius qui*, &c. Quod rectius esse, inquit Brantius, quivis facile videt: non enim Volusenum præmisit Cæsar, ut *ipse* postea *periculum faceret*. Verum longe errant isti Viri eruditi: quamvis enim non Volusenum præmiserit Cæsar, ut *ipse per se* postea *rerum earundem cognoscendarum* periculum faceret; at eum ideo præmisit, ut *ipse* postea *cum exercitu* periculum faceret *insulam adeundi*. Quæ est Authoris mens, satis manifesta. *Clark.* πρὶν τοῦ πειρᾶσθαι Metaphrastes. Male etiam Ciacconius mavult *prius, qui*.

2 *C. Volusenum cum navi longa præmittit*] Anonymus Celsi exscriptor cum narrasset præmissum a Cæsare Volusenum, quinto die revertisse, subjicit: 'Hæc ita communis quidem habet historia: habeo tamen non ignobiles auctores, qui Cæsarem per seipsum portus et navigationem, et accessum ad insulam explorasse confirment. Quod ut credi posset, ipse ducis animus facit, et similis aliis in rebus audacia.' Haud dubie petivit ex Tranquillo, qui fere iisdem verbis ait: 'Exercitum neque in Britanniam transvexit, nisi ante per se portus et navigationem et accessum ad insulam explorasset.' Sed decepit Anonymum, quod recte Imperatori tribuuntur, quæ per ministros suos gerit, ut supra ostendimus l. I. Animadversorum. *Vossius.*

7 *Veneticum*] Ms. Reg. *Venetum.* Quod et rectius. *Clark.* Eademque

varietas III. 18. 'spes Venetici belli:' ubi Petav. 'Veneti,' alii 'Venetii.' Celsus 'Veneto in bello:' nil muto. 'Nanetici' pro varia lectione rursus Bong. primus.

Fecerat classem] Sic Mss. ut puto, Ursini, Cujac. Scal. Leid. pr. et Oxon. Ceteri mei omnes et Carrar. cum Editionibus primis *effecerat*. c. 18. et VII. 35. de ponte *omni opere effecto*: et VI. 9. 'opus efficitur.' VIII. 35. 'opus effectum:' et sæpissime composito pro simplici. B. Civ. III. 39. 'super qua turrim effectam obposuit:' de navibus B. Civ. I. 36. 'Quibus effectis armatisque.'

11 *Obsides dare atque imp. P. R. obtemperare*] Hoc est, *daturos* et *obtemperaturos*. Sic supra II. 32. 'Illi se quæ imperarentur facere dixerunt.' Et VII. 14. 'Necessario dispersos hostes ex ædificiis petere.' Ciaccon. Sic et Terentius Phorm. Act. III. Sc. 2. 46. 'Cras mane argentum mihi miles dare se dixit.' Sulpicius Severus Hist. Sacr. I. 25. 'Ille vero abnuere se, infractis suorum viribus, cum ipse minimus esset, tantum opus suscipere.' Quidam sane hunc loquendi modum suspectum habuere, sed satis eos confutant illa, quæ attulimus, exempla. *Davis.* Hinc tamen factum est, ut Ursini Codex, eo probante, dederit, 'obsides dare atque imperio populi Romani paratos obtemperare.' Sed penultima vox necessaria non est, ut pluribus comprobabo. Ovidius Heroid. III. 57. 'Quin etiam fama est, cum crastina fulserit Eos, Te dare nubiferis linea vela notis.' Et Metam. VIII. 739. 'Census dare me pro morte paciscor.' Plautus Menæchm. act. III. sc. 3. 15. 'dicam curare? M. dicito: curabitur.' Ubi Lambinus, quod hanc loquendi rationem in memoriam non revocaret, perperam *curassere* reposuit. Vide sis et J. Fr. Gronovium ad Livii II. 5. *Idem*, cur. sec. Erudite tuetur hanc lectionem Davisius, exemplis ex optimis Authoribus et ex ipso Cæsare adductis; ut audiendi non sint, qui emendant, *daturos*. Infra l. VI. § 9. 'Si amplius obsidum velit, dare pollicentur.' Vide etiam Annot. ad VII. 36. *Clark.* Et adi ipsum Ursinum in curis secundis, Ciaccon. ac nos ad II. 32. 'facere dixerunt.'

13 *Domum remisit*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, *remittit*: quæ lectio, quamquam et altera quoque defendi potest, verior videtur. Sequitur enim 'Et cum his una Comium mittit.' *Clark.* Legendum *remittit*; et sic Petav. Norvic. Gottorp. Voss. Egmond. *Davis.* cur. sec. *Remittit* etiam Codd. Ursini, et mei uno alteroque recentiore excepto, item Celsus et Edd. Inc. Vascos. R. Steph. Stradæ aliæque: quare id tempus reposui.

14 *Comium*] Recte Cellarius monet in Dione scribi Κόμμιον, ut et nummo Thes. Brandenb. p. 305. Nam ita exaratur quoque in optimis Mss. Bongars. primo, Vossiano pr. Leidensi pr. Scaliger. Petav. Lovan. Egmund. aliisque et Ed. Romana: quod idcirco reposui hic et infra. Adi etiam notata ad Frontin. II. 13. § 11. *Commius Atrebas.*

17 *Magna habebatur*] Recte, si ita esset in vetustis libris: verum Codices mei Bongars. pr. Vossian. pr. Leid. pr. And. Scalig. item Voss. sec. et Leid. tert. exhibent *magni*: quod cur postponamus, caussa nulla est. *Magni æstimare, putare, esse* locutiones sunt notissimæ: atque ita etiam *habere*. Cicero in Verrin. laudatus a J. G. Vossio de Constr. c. 29. 'Quanti auctoritas ejus haberetur.'

18 *Ut—sequantur*] In iisdem Codd. deest *ut*. Neque ullo sententiæ detrimento. *Clark.* Contra rectius hic adesse censet Cl. Wasse; quia ante eleganter aberat *imperat, adeat et hortetur*. Exsulat quidem a plerisque Mss. et Edd. primis, sed in vetustioribus comparet; uti in Bongars. Petav. And. Leid. pr. Oxon. Lovan.

aliisque: quare eam hic particulam retinere satius est.

20 *Regionibus*] In eisdem Codd. *regionibus omnibus.* *Clark.* *Omnibus* invenias quoque in Bongars. Petav. Vossianis omnibus, Lovan. ac multis aliis, et Edd. plerisque Vett. Sed ratio et mens Cæsaris ei adversari videtur: quare rectius omisit Metaphrastes, uti et Codd. And. Scal. Leid. pr. Oxon. et Edd. Vascos. Gryphii, Stephani, Plant. et seqq.

XXII. 3 *Se de superioris temporis consilio excusarent*] Quo fiebat, ut legatos ad Cæsarem non mitterent, bellumque iis illatum propulsarent. Romani enim, ut ipsis visum est, singulari jure gaudebant; illis enim licitum erat, quosvis pro libitu aggredi, populus autem, qui se, suaque non dederet, piaculum admittebat. Nec soli hac in re contra justitiam peccarunt, ut apparet ex modo, quo erga Musicanum se gessit Alexander. Vide Arrianum de Exp. Alex. l. v. p. 134. *Davis.*

4 *Nostræ consuetudinis imperiti*] Ignari Populum Romanum non modo erga dedititios humanitatem exercere, sed et eos a vicinorum injuriis tutos præstare solitum. *Idem.*

6 *Sibi*] Deest in Mss. et Vett. Edd. *Clark.* In suis Codicibus tamen esse monuit Ursinus, atque servatur item in Scalig. et Leid. pr. uti et a Metaphraste.

12 *Navibus circiter* LXXX] Ms. Norv. editt. Rom. Ven. aliæque habent DCCCLXXX. Sed pro vulgato numero stat Orosius l. VI. ut et res ipsa. *Davis.* 'Eos in fidem recepit. Navibus—coactis.' Ita ex Mss. Editt. vett. et Græco Interprete restitui. Scaliger et recentiores omnes, pessima interpunctione, sententiam prorsus turbarunt; 'eos in fidem recepit navibus,' &c. Mss. Reg. et Eliens. et Edit. Rom. aliæque habent 880. *Clark.* *Octingentis octoginta* etiam Mss. mei undecim, in quibus ipsi Bongars. pr. et Voss. pr. Ineptissime sane. Verum numerum servant Petav. Scalig. Leid. prim. Oxon. et alii. Menda sine dubio e Glossemate nata est.

14 *Navium longarum*] Sic vocat quascunque militares, ac onerariis opponit, ut et Græci μακρὰ πλοῖα. Vide J. A. Bosium ad Corn. Nepotis Themist. c. 2. 5. et Joan. Schefferum Mil. Nav. II. 2. *Davis.*

16 *Quæ ex eo loco millibus passuum*] Ciacconius ambigebat, an legeret, *ex eo loco a millibus p.* Quia l. v. Cæsar ait a 'millibus passuum duobus.' Sed attendere debuerat, aliud esse *ex eo loco a millibus passuum duobus*, aliud *a millibus passuum duobus.* Nam quando illud *ex eo loco* retines, abundabit τὸ *a*: quando *a* retines, supervacuum erit illud *ex eo loco.* *Vossius.* Nonnulli Codd. *ex eo loco a millibus.* Et alibi quidem ait Cæsar 'a millibus passuum.' Sed Vossius contendere non sine ratione videtur, locutionem istam post voces *ex eo loco* minus convenire. *Clark.* Nihilominus *ab milibus* exhibent Ms. Brantii, Bongars. pr. Voss. pr. Leid. pr. Petav. Lovan. Egmund. et alii quatuor cum Ed. Inc. *a milibus* Duker. Voss. tert. et Edd. Rom. ac Mediol. quem consensum ego veneratus *ab* inserui. V. infra ad VI. 7.

21 *Deducendum d.*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edd. Vett. *ducendum.* *Clark.* 'Deducendum' e suis codicibus produxit Ursinus; et ex meis agnoscunt Andinus, Cujac. Scalig. Leid. prim. et Oxon. qui suo more conspirant: quocirca etiam nihil muto. Frequens autem in his est confusio. Vide Cl. Drakenb. ad Livium III. 62. Cort. ad Sall. Catil. 55. supra I. 43. 'legionem equis devexerat.' Mss. plerique male *vexerat.* Eadem variatio c. 38. 'In M. fines legiones duxerat.' v. 24. 'legionem in Morinos ducendam dedit:' et millies: præfero simplex: nam *deducere* notat vulgo vel *abducere*, V. ad II. 33. vel *in planum ducere*, aut *in longum ducere:*

quarum significationum nulla hic locum habet: forsan fuerat *adducendum:* ut v. 46. 'in Atrebatium fines legionem adducat.' III. 28. 'Eo exercitum adduxit.' Front. I. 6. 'quibus locis alii ducere.' VIII. 35. 'jumenta ad oppidum adducit:' ubi itidem plerique Mss. *ducit.* c. 36. 'legionem armatam adducit.' B. Alex. c. 68. 69. et passim. Nihilominus, ut dixi, optimorum Codicum lectionem loco movere non sustinui. Vide ad B. Civ. II. 19. 'Deductis in arcem cohortibus.' Immo et *deducere coloniam* obvium est. V. ad Lucan. IV. 397.

22 *P. Sulpicium Rufum*] Indicio, arbitror, nummus Cæsaris est, qui averso latere navem impressam habet addita inscriptione ΠΟΥΒ ΣΟΥΛΠΙΚΙΟΣ. ΡΟΥΦ. *Vossius.*

XXIII. 2 *Tert. f. vigilia solvit*] Mss. Urs. Pet. And. Leid. prim. 'naves solvit:' quod videri posset e Glossa natum. *Solvere* enim pro *naves solvere* sæpius occurrit. Videndum tamen, an plenus Cæsaris stylus non præoptet id addi. Certe aliis locis solet adponere: ut B. C. I. 28. III. 6. 14. 26. et sæpius. Sed, uti hic, ita v. 23. 'secunda quum solvisset vigilia.' Vide de his ad VII. 85. Amplius addit. Leid. pr. *noctis.* Sed hoc, sine dubio, Glossema sapit.

4 *Id paullo tardius*] Græc. περὶ ταῦτα. In Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edd. Vett. deest. *Clark.* Cum Clarkio hanc particulam revocavi e Mss. Scal. Leid. primo, Oxon. Petav. aliisque, uti et Edd. Vascos. Stephani, Gryph. sec. et aliis.

7 *Copias armatas*] Lovaniensis, Leidens. secundus, item Dorvillii codices cum Editionibus primis, Romana, Mediolanensi et Ven. exhibent *turmas armatas.* In Leidensi primo vox *armatas* non comparet, nisi a manu secunda inter versus; et in Ed. Elzevirii editur *firmatas.* Forsan *copias armatas* Glossa fuerit τοῦ *turmas.*

8 *Natura. Adeo*] Ita Scaliger et Recentiores: Mss. et Edd. Vett. et Interpres Græc. 'hæc erat natura, *atque ita* montibus,' &c. *Clark. Adeo* legas in Mss. Ursini, Cujacii, Scaligeri, Andinis, Leidens. pr. et Oxoniensi: præcedit *atque ibi.*

Montibus angustis mare continebatur] Locum hunc suspectum habet P. Ciacconius, legitque *montium angustiis,* vel *montibus mare continebatur.* Sed mutatione nihil est opus; vult enim Cæsar, mare montibus in magnam latitudinem diffusis circumdari, περιέχεσθαι, ut recte Metaphrastes. 'Aditus insulæ esse munitos mirificis molibus' narrat et Cicero ad Attic. l. IV. Epist. 16. *Davis.* Metaphrastes in sua versione vocis *angustis* rationem non habuit. Perperam. Nam pari modo *montem angustum* dixit Tacitus Ann. IV. 47. *Idem,* cur. sec.

9 *Adjici posset*] Ita vel *adici* exaratur in Palat. Bongars. tert. Leid. sec. Duk. Dorvill. Pulm. (forsan et Scalig. Oxon. et Andin.) atque Edd. Rom. Med. Ven. et plerisque. Sed Mss. Bongars. pr. sec. Vossiani omnes, Leid. prim. et tertius, Lovan. Egmund. Gottorp. aliæque cum Ed. Incerta, Aldi, Gryphii et aliis habent *adigi:* quod ob Codicum præstantiam hoc loco præferendum videtur eodem sensu, quo *adjici.* Ut enim *agere telum* æque dicitur ac *jacere;* de quo vide ad c. 17. quidni ita *adigere* idem erit ac *adjicere?* Sic etiam 'agere turres,' et 'adigere turres' v. 43. Certe 'adigere telum,' 'ferrum alicui,' 'in pectus' et similia sæpius occurrunt. V. Ovid. Met. v. 70. 78. VI. 27. XII. 324. 453. XV. 562. Justin. I. 9. in quibus tamen alia quædam ratio. Propius accedit locus in Ibin. 307. 'jaculis moriaris adactis:' et Valer. Max. III. 2. § 23. 'Pila hostium corporibus adegisti:' ubi vide etiam soceri notas. II. 21. tamen plerique Mss. *quam quo telum adici posset;* et III. 13. 'Neque facile telum adjiciebatur:' et c. 14. 'satis commode tela adjici possent:'

B. Civ. II. 34. 'priusquam telum adjici posset:' ubi Mss. *abici*. B. Afric. c. 56. 'quo telum adjici,' Mss. *abici*, 'non posset:' at B. Civ. III. 51. et 56. Mss. constanter dant *telum tormentumve adigi*; nec non B. Afric. c. 72. 'Cui parti corporis telum adigi possit.' Confusionis caussa est crebra permutatio litterarum *c* et *g*. Sic *subicere* et *subigere* confunduntur in Lucan. VII. 574.

14 *Ut res maritimæ postularent*] Legendum *ut maritimæ res postulabant*. Ordo verborum est a Mstis. *Davis*. cur. sec.

15 *Ut quæ celerem atque instabilem motum haberent*] Ob æstus et ventorum inconstantiam. Fr. quidem Hotomannus et P. Ciacconius legunt, *ut quoniam celerem*, &c. Malo autem exemplo sollicitatur recepta lectio, cum sensus rei sit congruus, et oratio bene Latina. *Idem*. Reponunt Ciacconius et Hotomannus *ut quoniam*. Quos merito arguit Vir doctissimus Davisius, sententiam perspicuam turbantes. Si quid conjecturæ indulgendum esset, delerem equidem istud *ut*, jam tertium in eadem sententia repetitum. Sed sine codicibus nihil mutandum. *Clark*. Videtur tamen hic turbatum esse: nam in Petaviano post vocem *postularent* additur verbum *adhiberetur*. Pro *quæ* in Mss. meis omnibus, si forsan Oxoniensem excipias, et Edd. vetustis scribitur *quam*: unde R. Stephanus fecit *quia*. Singularis est lectio Leidensis secundi *quæ quam c. postulabant* etiam Hotomannus voluit. Sed rectius forsan hinc legas 'monuitque ut r. m. ratio, maxime' vel 'maximeque ut res maritimæ postulant, quæ quam celerem,' &c. quamvis *ut quæ*, si in Mss. esset, non damnem. Recte me conjecisse *postulant*, videtur patere e Mss. in quibus exaratur *ratio est*. Posset etiam legi *uti*, sic enim Oxon. *rei m. ratio maximeque uti res maritimæ, quæ c. a. i. m. h. ad n. et ad t. ab iis adm.* resectis *postularent ut* et *omnes res*.

19 *Millia passuum* VIII.] Ms. Norv. habet *millia passuum* VII. quam lectionem secutus est Jul. Celsus vit. Cæs. p. 74. Pro ea in editt. Rom. et Ven. male legitur *centum*. Vitium a scribente Librario profluxit, qui dictantem non satis audivit. Græcus hoc in loco στάδιον ἐντεῦθεν προέλθων. Mendose quidem, ut apparet: Gothof. tamen Jungermannus se nequiit expedire. Scribendum στάδια ν', hoc est, *quinquaginta*, qui stadiorum numerus ad millia passuum septem tantum non assurgit. *Davis*. Mss. Bongars. Vossiani, Leidenses, Petav. Lovan. Egmund. Duker. Dorvill. Gottorp. et Ed. Incerta 1473. unanimiter exhibent *septem* vel VII. quare de eo numero non dubitans, VII tantum in textu excudi curavi.

XXIV. 2 *Et essedariis*] *Essedum* Gallica vox, ut vett. produnt. In glossis veterib. invenio, *Adseda sella quadrijugis*. An igitur et *essedum* vox Latina ab assidendo, vel insidendo? Si Servio credimus, in Belgio inventa sunt esseda, unde Maro dixerit Geo. III. 'Belgica vel molli melius feret esseda collo.' Ubi ille, 'Gallicana' inquit 'vehicula. Nam Belga civitas est Galliæ, in qua hujuscemodi vehiculi repertus est usus.' Jornandes c. 2. de rebus Geticis ait, vocem Britannicam esse, quod tantundem fere, ac si Gallicam dicas. Verba ejus sunt: 'Bellum gerunt' (Britanni) 'non tantum equitatu vel pedite, verum bigis, curribusque falcatis: quos more vulgari Esseda vocant.' Fallitur nisi idem est *Essedum* ac *Covinus*. Nam Mela, ex quo pleraque hæc Jornandes descripsit, disertim ait: III. 2. 'Dimicant non equitatu modo, aut pedite, verum et bigis et curribus, Gallice armati. Covinos vocant, quorum falcatis axibus utuntur.' Pintianus pro *pedite* reponebat *pedi-*

tatu, sed frustra, ut vel, silente me, Jornandes arguat. Cæterum sæpe miratus sum, nihil in omnibus hisce commentariis Cæsarem de falcatis curribus Gallorum vel Britannorum dicere. Unde omnino verum credo, quod olim Asinius Pollio dicere solitus, Cæsarem multa mutaturum fuisse, si diutius vixisset. Imprimis cum disertim apud Frontinum II. 3. Strategem. legam: 'C. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit, inhibuitque.' Hæc autem ex Ephemeridibus Cæsaris hausta vix ambigo. *Vossius.*

7 *Onere armorum pressis*] Mss. et Vett. Edd. *oppressis.* Quod et elegantius. *Clark.* Bene hoc observat Clarkius: *obpressis* exaratum est in omnibus meis, aliorumque. Quare reduxi, et reposui *armorum onere* e Leid. primo. Quod concinnius.

8 *De navibus desiliendum*] Editt. nuperæ præpositionem omittunt, quam reducendam censuimus, cum in Mss. et veteribus impressis compareat. Sic Cicero pro Milone c. 10. 'Hic *de rheda*, rejecta penula, *desiliisset.*' *Davis.* Ursini hæc culpa est, qui monuit, a Cod. suo exsulare *de;* uti abest quoque a Scaligeri Msto; qui ideo ejecit; in Leid. pr. est *cum.* Ceteri retinent rectius e Juliano stylo: *ex equis desiliunt* Cap. sec. *ex navi* c. seq. ubi itidem Leid. pr. *de navi.*

Et fluctibus cons.] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edd. Vett. *et* in *fluctibus:* quod magis Latinum. Græcus ἐν τῷ ῥῷ. Crediderim equidem in Scaligerana Editione errore typographico omissam præpositionem. Quam secuti sunt recentiores. *Clark.* Carrariensis Cod. auctoritati, cui adstipulatur Duker. ejecit Scaliger τὸ *in.* Sed nostri omnes etiam servant; quocirca revocavi præpositionem hic quoque.

13 *Non eadem alacritate*] Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Interpres Græcus et Editt. Vett. Scaliger et Recentiores, *non* omnes *eadem alacritate.* Quod illorum assumentum esse puto, qui ne Cæsar suorum fortitudinem narrando minuisse videretur, verebantur. *Clark.* *Omnes* Scaliger e suo Codice videtur addidisse. Eamque vocem agnoscit Oxoniensis; forsan etiam Petav. et Cujac. sed in ceteris Mss. non comparet. Delendum ego quoque suspicor. Statim Mstorum jussu *consuerant* rursus edidi tantum non omnium, et Edd. primarum. Vide ad I. 43. In Vossiano primo solo vidi 'consueverant.'

14 *Utebantur*] Non male. Sæpissime ita idem verbum repetit Cæsar, et male τὸ *uti* delere tentat Ciaccon. At in Oxon. Codice non minus eleganter hic scribitur *nitebantur.* Vide VII. 63. B. Civ. I. 35. 'Tamen virtute et patientia nitebantur.' Valer. Max. III. 2. 23. 'Summo studio ad id capiendum niteretur:' ubi vide Vorst. Idem c. 8. § 6. 'forum summo studio nitebatur.' Infra B. Alex. c. 20. 'animo nixi.' B. Civ. II. 6. 'Celeritate navis enisus est.' Mss. multi *usus.* Eadem confusio B. Civ. III. 43. 'Auctoritate niti;' et c. 35. 'vi nitebatur.' Idem reponit Ciacconius in B. Alex. c. 58. Eadem varietas in Nep. Phoc. c. 3. 'Insidiis niterentur' apud nostrum quoque B. G. I. 13. Contra in Apul. Met. l. III. p. 43. scribendum auctoritate Ms. a me consulti *violentia utitur* non *nititur:* ut vidit jam olim e conjectura Sciopp. susp. Lect. III. 16.

XXV. 1 *Animadvertit*] Membranæ Andinæ et Oxonienses optime *animum advertit:* ut edidi. Vide ad I. 24.

2 *Et motus ad usum expeditior*] Pro ἡ χρεία πρὸς τὴν κίνησιν ταχύτερα. Simile illud, 'Dare classibus Austros.' Sic Hirtius principio libri de bello Africano: 'Tabernaculum secundum litus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret.' Eodem modo I. de bello Civili: 'Naves factæ subito ex humida materia non eundem usum celeritatis habebant.' *Vossius.* Frus-

tra est P. Ciacconius, qui legendum conjicit *usus ad motum expeditior;* est enim Hypallage, cujus non rara sunt exempla apud optimos auctores. Corn. Severus in Ætna vs. 55. 'Removet caligine mundum,' hoc est, removet caliginem e mundo. Sic et vs. 226. habemus in editt. antiquis 'Capitique attollere cœlum,' cum Jos. Scaliger., eumque secutus nuperus editor, perperam reposuerint *caput atque attollere cœlo,* quod hanc figuram in animum non revocarent. Eodem plane modo Silius Italicus x. 204. dixit 'Sublatum pulvere campum Vulturnus rotat,' pro eo, quod est, *pulverem sublatum campo. Davis.* Ineptissime Ciacconius legendum contendit, (*et* usus *ad* motum *expeditior.*) Nec quicquam felicius Viri Doctissimi Vossius et Davisius, qui veram lectionem tuentur, sed Hypallagen esse aiunt, pro eo, quod dici potuisset, *usus ad Motum expeditior.* Quasi vero aut *Usus* recte dici posset *expeditus,* Græc. ταχύτερα; aut, *Motus ad usum expeditior,* non esset maxime naturalis et rerum et verborum ordo. Profecto, quas constructiones ex bonis Auctoribus ad Hypallagen referre solent Grammatici, eæ aut ex corruptis fere sunt Codicibus, aut ex sinceris male intellectæ. Et ridiculus prorsus est Vossius in eo, quem ex Hirtio ad hanc rem citat, loco: ubi, cum ait Hirtius, 'Tabernaculum secundum littus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret;' istud *fluctus* ita plurali numero construit Vir doctus, ut, absurdissima Hypallage, *tabernaculum* scilicet *verberare* dicatur *fluctus marinos. Clark. Lycophron* vs. 105. Στεῤῥὰν ἐνοπλίσουσιν ὠλέναις πλάτην. Ubi Tzetzes, Ἀντιστρόφως εἶπεν ἀντὶ τοῦ τὰς χεῖρας ἐνοπλίσουσιν ταῖς στεῤῥαῖς κώπαις. In Cæsare tamen, ut observavit Cl. Clarkius, naturalis est et rerum et verborum ordo, ut fallantur ii, qui vel mutationem tentarunt, vel Hypallagen somniarunt. *Davis.* cur. sec. Rectius Hypallagen statueres in Hirtii verbis B. Alex. c. 28. 'Variis generum munitionibus:' si ab optimis Codicibus stare licet. Non temere tamen ea videtur admittenda, ut et alibi monui; præsertim apud Historicos; quamvis sciam, aliter videri viris quibusdam doctis.

9 *Atque*] Sic Mss. et Editt. Vett. Meliusque convenit, quam quod Scaliger et recentiores reposuerunt, *At. Clark. At* scriptum est in Cujac. Scalig. Oxon. et Leid. primo, atque Edd. Aldi, Gryphii, Stephani aliisque. Prætuli tamen ego quoque, quod ceteri exhibent Mss. et Edd. primæ *atque.* Ursini Codd. *ac,* ipso probante. Eadem variatio v. 3. 7. bis 23. B. Civ. II. 29. B. Afric. 18. Quod sæpe male in *atqui* mutatur. Consule Miscell. Observ. vol. IV. p. 126. Cic. pro Arch. c. 7. Terent. And. I. 3. 20. Ad. III. 3. 28. &c.

12 *Milites*] Non damno. Præpono tamen lectionem Mstorum Cujac. Scalig. Oxon. Leidens. primi, Fulviani, et Aicardi cum Edd. Vascos, Gryphii, Stradæ, Stephani aliisque, *Commilitones.* Hoc nomen Aquilifero convenientius, et ad persuadendum militibus multo aptius est: quare et ipsi Imperatores, Alexander, Cæsar, &c. ea *Commilitonum* voce non abstinuerunt. Neque aliter hic loci Celsus, et Metaphrastes.

16 *Ne tantum dedecus admitteretur*] Aquila nimirum prodita, quod maximæ ignominiæ ducebatur. Vide J. Lipsium Mil. Rom. lib. IV. Dial. 5. *Davis.*

18 *Alii ex proximis navibus*] Sic recentiores ex conjectura Fr. Hotomanni. In Manuscriptis autem et antiquitus cusis legimus *ex proximis primis,* vel *ex primis proximis navibus,* ut forte sit scribendum *ex primæ proximis* aut *ex proximis primæ,* navi videlicet, ex qua milites jam desilierant. *Davis. Ex proximis primis navibus.* Sic Mss. et Editt. Vett. Quod

cum non intelligeret Hotomannus, vocem *primis* ejecit. Quem secuti sunt Scaliger et recentiores omnes. Davisius, aliquanto propior vero, conjecit legendum, *ex proximis primæ*. Sed nihil opus. Sententia enim perspicua est; *ex navibus, quæ proximæ essent primis:* vel, *ex aliis navibus in primo ordine proximis: proximis* nimirum ei navi, e qua desilierat Aquilifer; *in primo* autem *ordine*, scilicet eo in ordine, qui erat earum, quæ ante cæteras essent littori appulsæ. *Clark.* Etiam Mss. mei omnes ad unum; sed in iis, uti nec in Edd. Vett. non comparet τὸ *alii.* Quod ab Aldo primum intrusum credo, quem tamen non secutus est R. Stephanus. Pro ea voce alii inseruerunt *nostri*, ut est in Mss. Duker. Dorvill. et Leid. sec. At in Edd. Rom. Mediol. et Ven. habetur *nostri cum ex primis proximis consp.* In Florentina vero *nostri proximis ex primis*, &c. unde scribendum conjecit Brutus *nostri proximi ex primis.* Mihi non dubium est, et *alii* et *nostri* esse Glossatorum; nec placet tamen *proximis primis:* quamvis Mstos sequens ita exhibuerim. An scripsit Auctor *hos item ex proximis navibus primi qui conspexissent?* vel etiam *primi quum*, sensu eodem: sed prius malim. Græcus solummodo habet *οἱ ἐκ τῶν ἐγγὺς νεῶν κατανοήσαντες.* Qui ejecerunt τὸ *primis*, natum certo crediderunt e varia lectione. An *maximis?* de quarum vocum variatione egi ad p. 1038. Cl. Burm. ad Suet. Claud. c. 33. Sed magis inclino, ut unam harum vocum Glossam censeam. Sic VI. 25. Mss. *audisse, adisse.* Plura vide ad p. 1063. *octingentis octoginta:* p. 1075. *transjectum, transmissum.*

XXVI. 1 *Pugnatum est ab utrisque acriter*] Hoc in prœlio fortissime se gessit, et egregia facinora præstitit M. Scæva, ob quæ Centurionatus honore illum auxit Imperator; cujus tamen benignitas modum excessisse mihi quidem non videretur, si ea litteris consignasset. Historiam vide apud Val. Maximum III. 2. et Jul. Celsum vit. Cæs. p. 75. *Davis.*

8 *In aversos*] Vulgo, *in universos.* Codex Ursini habet, *in adversos.* Unde felix Ciacconii conjectura, *in aversos. Clark.* Si *aversi* essent Romani, non tantum pedem retulisse, sed turpiter terga dedisse debuerunt: quod hic loci de suis militibus fassum fuisse Cæsarem non est credibile: *εἰς σύμπαντας* etiam Græcus.

9 *Animadvertisset*] Petav. *advertisset* eleganter quidem, sed sollemni variatione. Vide ad Frontin. I. 5. § 16. II. § 7. Infra VII. 45. VIII. 16. et alibi. At Codd. Andinus et Oxon. rursus *animum advertisset:* ut rescripsi etiam cap. præcedenti.

12 *Simul in arido constiterunt*] Ita Mss. et veteres impressi: recentiores autem *simul atque in arido constiterunt.* Sed a Codd. perperam abiere. Auctor de Bell. Hisp. c. 36. 'Ad quem *simul* nuncius allatus est, confestim sequi cœpit.' Curtius III. 11. 4. 'Tela—*simul* erant emissa, in eosdem concurrentia implicabantur.' Vide et ejusdem VI. 3. 9. *Davis. Simul in arido constiterunt.* Ita optime ex Mss. et Editt. Vett. restituit Davisius. Scaliger et Recentiores, ex Librariorum imperitorum emendatione, *simul* atque *in arido constiterunt. Clark. Atque* comparet jam in Edd. Ven. 1517. Aldi, Plantini, aliisque, perperam. B. Civ. I. 30. 'simul ad se mitti audierunt.' Male Brutus 'simul atque.' Eadem varietas B. Civ. III. 26. B. Afric. c. 35. 'simul ad eum sunt adducti.' Adi viros laudatos ab Erud. Arntzenio ad Aurel. Vict. Epit. c. 10. 'Simul imperium accepit,' et quæ notantur ad Frontin. II. 3. § 14. 'Simul ad pedites ventum esset.' Hinc emendandus quoque Apul. Metam. l. II. p. 23. Ed. Pric. 'Nam simul quemquam conspexerit.' Sic enim Mss. et Edd.

Vett. Colvius, et seqq. ediderunt *cum.* l. IV. p. 65. 'simul eum prostratum despexit.'

XXVII. 2 *Ad Cæsarem legatos de pace miserunt*] Legati, quos miserunt, erant Morini, Britannis amicitia juncti. Vide Dionem l. XXXIX. p. 114. *Davis.*

3 *Sese facturos*] Deest in Mss. *sese* Al. *facturos.* Al. *facturos esse. Clark.* Vulgatum servant Cujac. Scal. Leid. pr. et Oxon. Ceteri cum Edd. primis *facturos esse.*

7 *Imperatoris mandata perferret*] Plerique Mss. et omnes impressi usque ad Manucianam editionem exhibent *Oratoris modo Cæsaris mandata perferret;* sed probe se habet lectio vulgata. Oratorem enim pro legato nuspiam usurpavit Cæsar, præterquam quod duæ primæ voces Glossam olent. *Davis.* Mss. et Editt. *Oratoris modo, Cæsaris mandata deferret.* Quod, ut recte observat Davisius, glossam olet. Scaliger et recentiores, *perferret. Clark. Imperatoris mandata,* ut vulgo editur, in solis Andino et Oxoniensi Mss. reperias. Ceteri Mss. omnes consentiunt cum olim Editis, uti et Metaphrastes Græcus τοῦ Καίσαρος ἐντάλματα ὡς πρέσβυν. Quod nimis temere non damnandum videtur: cum antiquissimi servent Codd. *Oratoris modo* addere potuit Cæsar; ut eo clarius pateret, jus gentium ab Britannis in eo vinciendo violatum fuisse; quod nefas et in Ariovisto reprehendit auctor I. 43. Immo miratur Gruterus, eam lectionem cuiquam mortalium sordere potuisse præ altera plane, ut ait, inepta *Imperatoris mandata.* Male autem Clarkius *perferret* credit a Scaligero ortum. Nam et Aldus, Stephanus, Gryphius aliique sic ediderunt, et exstat in Scalig. And. Leid. pr. Oxon. ac Cujac. et Ursini Codd. qua propter iterata mutatione non opus fuit. Utrumque jungit B. Civ. I. 9. 'Per quos ea, quæ vellet, ad eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pompeii mandata ad se detulerint.' 'Fama ad eum perlata.' V. 39. Vide et B. Civ. II. 27. Quid sit *perferre* patet ibid. ex c. 40. 'Mittuntur a Cicerone litteræ, magnis propositis præmiis, si pertulissent.' Nep. Paus. c. 4. 'si epistolam pertulisset.' Eadem variatio V. 45. Apul. l. VI. p. 22. 'Veneream pertulit legationem:' Minus bene Wouw. et Pric. *protulit.*

17 *Convenere—commendarunt*] Mss. et Edd. Vett. *convenire* et *commendare cœperunt. Clark. Convenerunt* Ed. R. Steph. et Ms. Scal. Vulgatis adstipulatur Oxoniensis, ut videtur: quia nihil ex eo adnotatum est. Ceteri omnes et Edd. primæ *convenere* vel *conveniunt* et *commendare cœperunt.* Ursinus reperit in suis esse infinitivum sine τῷ *cœperunt,* historicorum more. Sed credo in notis errasse, et vocem *cœperunt* omisisse librarios. Aliter et *jusserunt* posset subintelligi. Revocavi ego, quod plurimi et antiquissimi dant Codices: nisi quod *convenere* cum multis retinuerim, aptissimo, ni fallor, sensu.

XXVIII. 1 *Pace firmata*] Licet hoc per se non damnem, excudendum tamen fuit, quod ostentant Mss. Jam vero Bongars. Leidenses, Vossiani, Lovan. Egmund. Scalig. et tres alii cum Mss. Carrar. et Brantii ac Ed. Incerta habent *p. confirmata.*

9 *Dejicerentur*] Proba vox. Dejicitur, qui deorsum impellitur. Male Ciacconius *rejicerentur* legebat. Nam Cæsar ut rationem hujus vocabuli ostendat, ipse paullo ante ait, 'ad inferiorem insulæ partem.' *Vossius.* Andin. et Oxon. e Glossa *dissiparentur. Deferri* ait c. 36. et V. 8.

XXIX. 1 *Quæ dies*] Hoc rursus intrusum est ab recentioribus. In Ms. Oxon. item Ed. Ald. Steph. Gryph. aliisque non comparet *dies.* Sed Mss. tantum non omn. et Edd. primæ exhibent *qui.* Quod idcirco reposui. Sic B. Civ. III. 22. 'jussu Pompeii,

quæ mandata,' &c. Sallust. B. Jug. c. 36. 'ante comitia, quod tempus:' ubi V. Cort. Sic legendum omnino. Horat. Od. IV. 11. 14. 'Idus tibi sunt agendæ, Qui dies,' &c.

2 *Maritimos æstus maximos—nostrisque id erat incognitum*] Maximi fiunt æstus, cum Luna est plena, quia subjecta spatia magis premit, propterea quod tum sit in Perigeio: cum autem Romani Mare Mediterraneum navigabant, quod in plerisque locis æstum non patitur, ob causas, quas dicet Joan. Clericus Phys. II. 8. 20. facile fieri potuit, ut æstuum rationem ignorarent. *Davis.*

5 *Complebat*] Mss. et Edd. Vett. *compleverat.* Quæ lectio æque ferri potest. *Clark.* Inperfectum servant de more Mss. Cuj. And. Scal. Oxon. et Leid. pr. Ceteri *compleverat;* nisi quod in Carr. *complerat,* et in Petav. *complexerat.*

13 *Hiemare*] Scaligeri Cod. et Leid. primus *hiemari.* Quod rectum esse suspicor, ut *navigari* c. 31. *hibernari* hoc loco Celsus. *Veniri* e Mss. VI. 36. ubi plura. *Concurritur* c. 79. at plerique *concurrunt.* Adde ad c. 85. *contendi.*

XXX. 1 *Post prœlium*] Mss. Cuj. Scal. And. Oxon. Leid. pr. et Edd. R. Stephani ac Gryphii *p. prœlium factum.* Optime: millies, ut ita dicam, jungit Cæsar *prœlium factum,* et *facto prœlio.* B. Civ. III. 72. 'Non ex concursu acri facto, non prœlio,' &c. Nec obstat sequens *facienda.* Nam hæc ipsa verbi repetitio, Cæsari familiaris, omissionis caussa fuit librariis. V. ad I. 44. eaque singulis fere paginis in Cæsare occurrit.

2 *Ad ea, quæ jusserat Cæsar, facienda convenerant*] Pulchra Manutii emendatio. Mss. et Vett. Editt. *ad Cæsarem convenerant.* Græcus Interpr. rectius *οἱ πρόσθεν τὰ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος προσταχθησόμενά σφισι ποιήσειν ὁμολογήσαντες.* *Clark.* Antea vulgatæ lectioni adstipulantur plerique Mss. et ipse auctor c. 28. 'principesque undique convenere, et se commendare cœperunt.' Dubitat autem Hotomannus, an Manutius ex ingenio, an ex libro vetere hanc emendationem hauserit. Sciendum igitur, e Mss. esse prolatum. Nam habent ita iidem Codices, qui et post prœlium *factum* servarunt.

7 *Optimum factu*] Vossian. pr. Leid. pr. Oxon. ut et Voss. sec. ac Leid. tert. Item tres Duker. scilicet, Egmund. et Gottorp. a manu prima, et Ed. Incerta exhibent *optimum factum.* Quomodo multi viri docti passim scribere amant. Vide Colvium et Pricæum ad Apulei. l. I. p. 8. Ed. Colv. 'Optimum itaque factum visum est.' Mss. tamen plerique et Edd. Vett. *factu.* Item Wassium et Cortium ad Sallust. B. Cat. c. 14. et 32. 'Optimum factum credens, exercitum augere.' Supra I. 3. et VII. 64. 'perfacile factu esse,' in aliis est *facto;* in aliis *factum:* et Hirt. B. Alex. c. 30. et c. 42. 'difficile factu.' In nonnullis *factum.* B. Afric. c. 48. 'facile intellectum' Mss. plerique; sed ibi alium sensum etiam admittit.

9 *Reditu interclusis*] Imo *aditu* inquit Hotomannus. Quod perperam dictum: nam Cæsar ait putasse Britannos, si Cæsarem cum suis delere potuissent, aut reditu in Galliam intercludere, nullos posthac Romanos in insulam transjecturos fuisse, metu eorum quæ Cæsari accidissent. Hæc scripseram, cum forte incidi in locum Roberti Titii, ubi hanc Hotomanni sententiam damnat, et merito quidem, sed tanta malignitate, ut, quantum bona observatione laudis, tantum impotentia animi reprehensionis meritus sit. *Vossius.*

XXXI. 4 *Ex eventu navium suarum*] Ex eo, quod evenerat navibus suis. Sic Valerius Maximus I. 6. Exempl. ext. 1. 'Quo genere monstri tanti apparatus significatus est eventus.' Ultimam vocem P. Ciacconius frustra delendam censet: nam et sic apud

Curtium IV. 5. 18. Amphoterus et Hegelochus *suas copias* vocant, quæ eorum fidei erant commissæ. *Davis.* Hirtius B. G. VIII. 21. 'Quæ Bellovacorum speculabantur eventum.' Similiter Livius VII. 9. 'Duorum eventum' dixit. Idem XXXIII. 48. 'Ita Africa Hannibal excessit, sæpius patriæ, quam suorum eventus miseratus.' Ibi J. Fr. Gronovius reponit *suos eventus:* malim *suarum rerum eventus*, quod Mstorum lectioni propius accedit. *Idem*, cur. sec. 'exitus fortunarum' VII. 77. Immo B. Civ. II. 5. 'suarum omnium fortunarum eventum' ait.

XXXII. 3 *Pars hominum in agris remaneret*] Non Romanos intelligit, sed Britannos. Expressit Metaphrastes, qui habet *μέρους τῶν Βρεταννῶν ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς μενόντων*, quo modo dilucidior multo et clarior est oratio. *Davis.*

10 *Duas in stationem succedere*] Mss. omnes tam aliorum, quam mei et Edd. usque ad Scaligeranam *duas ex reliquis*, vel *ex rel. duas;* quas voces contra perspicuitatem Cæsaris, ob repetitionem vocis *reliquas* sine dubio, temere ejecit vir summus. Nihil frequentius hac copia in nostro auctore ubivis occurrit. V. ad I. 44. quare revocavi. Immo addidissem pene *cohortes;* quod itidem est in Mss. et Edd. primis. Sed inhibuerunt me Codd. Scal. Leid. pr. Oxon. et alii forsan, a quibus abest quoque.

18 *Paucis interfectis*] Aliter Dion hæc refert. Δεξάμενοι δὲ (Βρεταννοὶ) τινὰς ὡς καὶ ἐς φιλίαν χώραν σφῶν πρὸς κομιδὴν τῶν ἐπιτηδείων πεμφθέντας, αὐτούς τε πλὴν ὀλίγων πάντας ἔφθειραν. Vide l. XXXIX. p. 115. A. *Davis.*

XXXIII. 6 *Ita se collocant*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, *ita* currus *collocant.* Quod idem est. Quare nihil opus est Hotomanni conjectura, qui reponit, *Ita* se et currus *collocant. Ad suos* ad Aurigas curribus suis insidentes. *Clark.* Quis primus *se* ediderit, certum mihi non est. Hoc scio, ita scribi in solis Mss. Andino et Oxon. qui tamen hic tantæ non sunt auctoritatis, uti ceterorum inmenso numero codicum lectionem *currus*, damnare possim, quam etiam secuti sunt Editores Prisci. *Cursus* Scal. et Leid. pr. Vix dubium mihi est, quin scripserit auctor *curru se conlocant.* Paullo ante reposui, Mss. omnibus et sensu ipso flagitante cum Edd. primis *paullatim ex pr.* Vulgatum *paullum e* contractione natum est: *ex* pro *e* habent etiam Bong. prim. Lovan. Egmund. multique alii. —[In ADDENDIS subjicit Oudendorp.:] Non respuo nunc *se et currus c.* licet non obstet singularis numerus *curru.* Vide ad p. 220. B. Civ. I. 57. 'sub oculis *domini* suam probare operam studebant.' B. Alex. c. 20. 'Expeditas ad *anchoram* naves:' ubi Edd. aliæ *anchoras.*

7 *Ad suos receptum habeant*] Minime necessum est, Fr. Hotomanno adsentiamur, qui legit *ad eos: illi* enim, quæ vox antecessit, sunt ii, qui ex essedis desiliunt, et pedibus prœliantur. *Davis.*

XXXIV. 4 *Ad lacessendum hostem, et committendum prœlium*] *Hostem* nesciunt Carrar. Voss. Egmond. locumque sic exhibent 'ad lacessendum et ad committendum prœlium.' Cum iis faciunt Norvic. Gottorp. et Lovan. nisi quod non compareat geminata præpositio. Ac *hostem* addidisse videntur Librarii, quod φράσιν non intelligerent. Livius XXXIII. 7. 'Principio a paucis procurrentibus lacessita pugna est.' Lucanus IV. 720. 'Mittitur, exigua qui *prœlia* prima *lacessat*, Eliciatque manu.' Vide Virgilium Æn. v. 429. XI. 253. et Statium Theb. I. 413. *Davis.* cur. sec. Optime Davisius in sec. curis hanc adnotavit observationem: nam etiam Bongarsianus prim. Leidenses et Vossiani omnes, item Duker. et Dorvill. cum Edd. Romana, Mediol. Veneta atque Incerta non agnoscunt τὸ *hostem;* sed

quidem repetunt præpositionem *ad*. *Lacessere pugnam* elegans est locutio, de qua egi ad Lucan. III. 553. ‘ Sed Graiis habiles pugnamque lacessere pinus.’ Et ita Ms. Taurin. apud Stat. XI. 158. ‘ privamque lacessere pugnam.’ Alibi noster dicit ‘ commovere prœlium’ I. 23. ac ‘ prœlii sollicitationes’ II. 8. quibus locis vide plura. Deinceps Juliano stylo egregie convenit præpositionis geminatio; de qua adi ad I. 44. et III. 1. V. 31. in f. VII. 32.

XXXV. 2 *Ut si*] Bongars. primus, Voss. prim. Petav. Lovan. Egmund. aliique sex cum Ed. Incerta *et*. Forsan non male. Vide ad II. 10. ‘ Constituerunt optimum esse,’ &c. ‘ et convenirent.’

3 *Equites circiter* XXX] Hotomannus ait CCC, et errorem credit ortum ex 300, pro quo librarius scripserit 30. Sed non arbitror ipsum Hotomannum putasse in ullo alicujus autoritatis vel antiquitatis codice tales numerorum notas reperiri, qualibus vulgo utimur. Nullus adeo imperitus, qui nesciat notas eas a Gothis et Vandalis in Hispaniam illatas. *Vossius*. Memoria lapsus est vir eruditus: Hispani enim non a Gothis et Vandalis, sed a Mauris barbaras hasce numerorum notas accepisse dicuntur. Vide Jos. Scaligeri Epist. CCXXIII. p. 435. ed. Francof. et G. J. Vossium de Scient. Math. c. 8. § 6. et 7. Is. tamen Vossius ad Melæ I. 12. docet cifras has, quibus jam utimur, non ab Indis aut Arabibus fluxisse, sed antiquissimis et Romanis fuisse cognitas. Utcunque vero hæc res se habeat, non necessaria est Hotomanni conjectura, ut apparet ex Hirtii B. Afric. c. 6. *Davis*.

9 *Ædificiis adflictis incensisque*] Vulgo *ædificiis incensis:* sed lectionem, quam exhibuimus, in Codice Andino reperit vir summus J. F. Gronovius, eamque pluribus confirmat Obs. IV. 8. p. 110. seq. *Idem*. Errat Cl. Davisius, et cum eo Clarkius, putantes, magnum Gronovium ex Mss. Andino legere ‘ ædificiis adflictis incensisque.’ Nequaquam, sed pro *ædificiis incensis* in illo invenit et probavit optime *adflictis incensisque* scil. *omnibus* tam vicis, et frumentis, quam ædificiis, ut alibi sæpius loquitur auctor. Consule, quæso, Observat. ejus: neque aliter restat in Oxoniensi: quare delevi τὸ *ædificiis*, quæ vox pro altera *adflictis* in plurimos Mss. inrepsit. De verbo *adfligere* eo sensu pro sternere, evertere, plura vide apud Celeb. Drakenb. ad Silium I. 674. B. Civ. III. 27. ‘ tempestas adflixit naves.’ ‘ Adflicta urbs’ pro eversa Valerio Maximo V. 1. § 4.

XXXVI. 5 *Hiemi navigationem subjiciendam*] In plerisque Codd. ‘ hiemis navigationem subeundam.’ Sed verior est vulgata lectio. *Clark*. Sic recte Ursinus et Hotomannus e suis Codd. restituerunt; iisque adstipulantur mei præter aliquot recentiores. Ita enim exhibent Cujac. Bongars. pr. et sec. Petav. (nisi quod in eo sit a m. pr. *hieme*) Andin. Oxon. Scalig. Leid. prim. Egmond. &c. In Voss. pr. et sec. *hiemis n. subiciendam*. In tertio ac Gottorp. *hiemi n. subeundam*.

8 *Ex his*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. Sed *ex his*. *Clark*. Ex Petav. Norvic. Gottorp. Voss. Lovan. et Egmond. lege ‘ sed ex iis onerariæ II. eosdem, quos reliquæ, portus capere non potuerunt, et paulo infra delatæ sunt.’ *Davis*. cur. sec. Uti scribendum ex illis Mss. voluit Davisius, sic olim ante Aldum fuit editum, et confirmatur a meis, si forte unum alterumve excipias: immo et Vascosanus, Stephanus, aliique ac recentiores Amstel. et Lugdun. ita exhibuerunt: nisi quod *eosdem portus* junxerint ultimi. Aldus et reliqui fere *Ex his o*. II *e. p. q. r. c. n. p. Sed*, &c. Ceterum pro *reliquæ*, in Bong. pr. Voss. pr. sec. Egmund. et Leid. tert. est *reliqui*. Ut ad nau-

tas per Synthesin eleganter referatur, de quo vide ad III. 9. ac Cl. Burm. ad Ovid. Met. I. 160. Et ita clare B. Civ. III. 24. ' Quadriremes V misit: quæ, quum adpropinquassent, nostri refugerunt; illi incitati,' &c. III. 87. ' Copiæ,' &c. ' et plerique' e Mss. Adde B. Alex. c. 2. ' Cohortes' et ' obportuni.' In Ed. Incerta ' reliquis.'

XXXVII. 10 *Amplius horis*] Præfero, quod exstat in Lovan. et Dorvill. codicibus ac Editionibus primis Romana, Mediol. et Veneta, *horas*. Sic enim, subintellecto *quam*, cum aliis loqui non raro amat Cæsar. Vide ad VIII. 10. Adde Davis. ad Hirt. B. Afric. c. 45. et Viros doctos ad Vell. II. 1. Sic ' longius milia VIII ' V. 53. ubi in aliis *milibus* perperam. Sed tamen I. 15. ' Amplius V millibus passuum interesset :' et alibi. VIII. 16. ' Non amplius patentem passibus mille.' Sed Ms. Leid. pr. *passus*. B. Civ. I. 82. ' non amplius II milibus distabant :' et ita in plerisque Mss. Hirtii loco indicato ' amplius XXXVI annis.'

XXXVIII. 4 *Quo perfugio s. a. fuerant usi, &c.*] Vehementer hic turbant veteres libri. Nam primo vox *perfugio* non adparet in Bongars. pr. sec. Pet. Gott. a m. pr. Egmund. Lovan. Duk. Dorvill. et tribus aliis, atque Edd. Rom. Mediol. Veneta et Incerta. In Vossiano primo etiam non est, sed vacuum relictum est spatium. Dein *perfuerant* Bongars. prim. sec. Voss. pr. sec. *semper fuerant* Lovan. et sex alii cum iisdem Editis: *erant usi* Cujac. et Leidens. primus. Tandem *omnes fere* exsulant a Cujac. Scalig. Oxon. et Leid. primo, sed agnoscunt eas voces Celsus quoque et Gr. Iidem scripti retinent *venerunt*. At ceteri omnes et Edd. primæ *pervenerunt* sollemni variatione. Quid hinc extricandum sit, videant acutiores. An *per superiorem annum fuerant usi?* Vide ad VI. 36. ' per omnes superiores dies :' an latet verbum *perfugerant* vel *superfuerant?* Mihi non liquet. Tota periodus salvo sensu abesse poterat; quare uncis inclusi.

10 *In Belgis*] Aut potius cum Cluverio Germ. Antiq. II. 2. ' in Belgio,' id est, Bellovacis. Vide ibid. et sæpius infra.

DE BELLO GALLICO.

LIB. V.

CAP. I. 2 *Instituerat*] Mss. plerique, et Edd. Vett. *consueverat*. Græcus εἰώθει. *Clark.* Scilicet *instituerat* ex Ursini Codice receptum est, qui tamen pro varia lectione adscriptum habebat *consueverat:* neque aliter exstabat in Scaligerano. Sæpe Cæsar ' instituit agere' adhibet; *quotannis* vero *instituere* mira est locutio. Quare reposui, non quidem *consueverat*, quod ante Ursinum vulgo editum, sed *consuerat;* ut servatur in Ms. Brantii, meisque Codicibus quindecim et Ed. Incerta. Vide ad I. 43. Ceteri *consueverat*. Nisi velles *quotannis* jungere potius τῷ *facere*. *Instituere* ex-

ponit per *solere* Vossius ad VI. 44. 'Ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est:' qui locus hunc maxime confirmaret, nisi plurimi Codices aliud juberent.

6 *Subductionesque, paullo*] Ms. Reg. et Edit. Rom. *subductiores, paulloque,* &c. *Clark.* Sic etiam Lovan. Leid. sec. et Edd. Med. Ven. sed Carr. Palat. Gott. et Voss. tert. *subductioresque:* unde nata est altera inepta lectio. Humiliores fecit naves Cæsar, ui facilius *subduci* et in arido collocari possent: si quid esset mutandum, rescribi placeret *subductionisque,* quod in aliis esse notavit Ciacconius. *Substrictiores, paulloque* Vascos. *subductiones navium* hoc sensu apud Vitruvium quoque occurrere ut c. 11. et passim verbum *subducere,* jam in Lexicis observatum est. Adde hic Hotomannum.

7 *Nostro Mari*] Ita Mediterraneum vocabant Romani. Pomponius Mela I. 1. post descriptum illud mare, 'Id omne,' inquit, 'qua venit, quaque dispergitur, uno vocabulo *nostrum mare* dicitur.' Vide et III. 1. *Davis.* *In n. m.* Sic Mss. et Editt. Vett. Scaliger et recentiores omittunt *in.* Sunt qui legant, *in reliquis utimur maribus.* Sed hæc ex sequentibus in alienum locum transcripta. *Clark.* Etiam mei omnes agnoscunt præpositionem; quare reponi eam curavi.

9 *Minus magnos*] Sic ex v. c. restituit Gabr. Faërnus, et ita exhibent Ms. Norv. et editt. Rom. Ald. cum aliis nonnullis: pleræque enim *magis magnos* repræsentant, unde Hadr. Valesius in Valesianis p. 178. legendum conjecit *maris magnos;* sed ita loqui non solitus est Cæsar, et lectionem, quam retinuimus, res ipsa postulat. *Davis.* Codd. nonnulli *magis magnos* perperam. *Clark.* *Magis* comparet in solis Andino et Oxoniensi: ceteri omnes cum Edd. primis *minus;* ut ipsa ratio et experientia, judice etiam Grutero, legi jubent. Ex præcedenti *magis* inrepsit et huc loci. Confunduntur hæ voces quoque VII. 53.

11 *In reliquis utimur maribus*] Sic recte Ursinus et Hotomannus e Mss. ac Prisciano VII. 70. Ed. Puts. scribendum esse docuerunt. Nec secus exstat in Mss. aliorum et meis quindecim, et Edd. prioribus. Aldus, Gryphius et alii exhibuerunt *in alio mari uti adsueverant:* quod habetur quoque in Andino et Oxon. male tamen, respectu τοῦ *mari:* cum Priscianus expresse hunc citet locum, ut ostendat, probum esse τὸ *maribus.* Quare vide, num præstet bona lectio, mihi certe valde adridet, quam servarunt Mss. Cujacianus, Scaliger. et Leidensis primus. *q. q. in reliquis maribus uti adsueverant.* *Utuntur* Ed. Beroaldi.

12 *Omnes actuarias*] Naves actuariæ celeritate præstabant, et velis simul ac remis agebantur. Vide Isidorum Hispalensem XIX. 1. De iis fuse Joan. Schefferus Mil. Nav. II. 11. p. 81. seqq. *Davis.*

13 *Quæ sunt usui ad armandas naves*] Funibus reliquoque apparatu instruendas. Vide not. ad B. G. III. 14. Spartum præcipue intelligit, cujus mirificum esse in Hispania proventum docebunt Strabo Geogr. l. III. p. 160. B. et Plinius H. N. XIX. 11. *Idem.*

20 *Demonstrant*] Malit Ciacconius *demonstrent,* ut τῷ *doceant* respondeat. Sed vide notata ad Frontin. Præf. l. III. et supra ad II. 10. ac VII. 35. Adde B. Civ. I. 80. Gruterus vellet delere, ut et seq. *demonstrat.* Sed consule dicta ad I. 43.

21 *Accepta oratione*] Adsentior Hadr. Valesio, qui in Vales. p. 178. legit *accepta ratione,* id est, satisfactione, excusatione. Quod et Ursino ante eum in mentem venerat, cui Hotomannus temere refragatur. *Davis.* Ursinus et Valesius conjiciunt legendum, *accepta* ratione *eorum.*

Quibus adsentitur Davisius. Sed nihil opus. Græcus, ἀκούσας αὐτῶν. Mss. plerique, *Percepta oratione*, &c. *Clark.* Fulv. Ursinus et Hadr. Valesius in Vales. p. 178. legunt *accepta* ratione *eorum*. Æquius autem est, ut cum Petav. Norvic. Bongars. tribus, Gottorp. Voss. et Egmond. reponas *percepta oratione eorum*. *Davis.* cur. sec. Non conjecit ita Ursinus, sed in veteri libro scriptum reperit; quod et ego inveni in Scalig. et Leid. primo. Non adeo male, si ejicias cum quibusdam Mss. *rationibus*. Sed non opus: si enim audivit orationem, etiam rationem accepit, nisi participium *accepta* velis capere cum Ciacconio eo sensu, quo Cæsar sæpe dicit *accipere satisfactionem:* id est, eorum ratione contentum esse 'accipere jusjurandum' B. Civ. III. 28. Nam *accepta* exstat in Cujac. Scal. Oxon. et Leid. pr. Reliqui codices mei cum aliorum Mstis et Edd. priscis *percepta;* quod tamen Hotomanno non magis placuit, quam alterum *ratione*. *Præcepta* est in Palat. Ego quoque nil temere muto: et *accepta oratione* explico, audita oratione, qua contentus fuit et adquievit ob rationes in ea expositas. Eadem varietas apud Sallust. B. Jug. c. 22. 'Quorum Jugurtha accepta oratione respondit.'

II. 6 *Constructas*] Mss. Bongars. pr. sec. Andin. Vossiani omnes, Petav. Lovan. Egm. Leid. pr. et alii cum Edd. Incerta, Aldi, Gryphii, Cellariique habent *instructas*. Non tantum ædificatas naves, sed et armamentis ornatas invenit, ita ut paucis diebus deduci possent. Proprium autem hoc in re navali bellica est verbum. c. 5. 'Reliquas paratas ad navigandum atque omnibus rebus instructas invenit.' Vide et B. Civ. I. 36. III. 100. 'tectas instructasque scaphas.' Virgil. Æn. II. 254. 'Phalanx instructis navibus ibat.' Justin. V. 4. 1. 'Instructis navibus exspectabant.' Frontin. II. 5. 47. 'Instructa classis ad pugnandum processisset,' et passim illi, ceterique historici. Delevi itaque vulgarem lectionem *const.* quæ non confirmatur, nisi a Carrar. et recentissimis Codd. Duk. Bong. tert. Pal. et Leid. sec. forsan etiam ab Oxon.

Neque multum abesse ab eo] Ultimam vocem cum penultima abundare censent P. Ciacconius et Jos. Scaliger. Sed aliquoties observavimus, Cæsarem nonnulla plenius extulisse, quam alii fere solent; idcirco nihil mutarim, præcipue cum libri omnes vulgatam lectionem constanter retineant, ac Cicero Tusc. Quæst. I. 31. dicat 'Tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit;' qui loquendi modus non differt ab eo, quem hic noster adhibuit. *Davis.*

10 *Commodissimum in B. transjectum e. c. c. milium p.* XXX *a continenti*] Mss. plerique et Editt. Vett. *transmissum a continenti.* Sed vox *transmissum* interpretamentum videtur illius *transjectum* in linea superiore positæ. *Clark.* Temere Scaliger et seqq. e Faërni unico codice tacite ejecerunt vocem *transmissum*, quæ in ceteris omnium, meisque codicibus reperitur, ut et in Edd. Veteribus, ac Gryphii, Stephani, Lipsiique scilicet post numerum XXX. In Palatino vero *milia* scribitur: quasi *transmissus* idem posset notare, ac *distans* vel simile. Non puto. Multo verior est Hotomanni conjectura, qua censet *trajectum*, ut est in Mss. e Glossa substantivi rarissimi *transmissus* in textum inrepsisse: addo ego, et dein *transmissum* pro adjectivo sumtum, et in seq. versum detrusum esse. *Transmissus* hoc sensu usurpatur hoc ipso lib. c. 13. 'Pari spatio transmissus atque ex Gallia est in Britanniam.' Hanc emendationem vehementer confirmat Lucani locus IV. 137. ubi pari modo vulgo *transjecta* vel *trajecta* legas, uti hic; sed in veterrimo Vossiano recte *trans-*

missa. Transductis et *transmissis* confunduntur VII. 35. *transvexisset* et *transmisisset* B. Civ. III. 29. ut B. C. VII. 61. 'exercitus transmittitur.' Ea itaque tuto forsan acquiescere possimus. Verum tamen hic inveni in Voss. secundo *transmissurus.* Recte et sano sensu. Cæsar transmissurus a continente cognoverat, ex eo portu trajectum esse commodissimum. Sic *transmissus* pro *transmissurus* exaratur in Mediceo Cod. Frontini IV. 1. 31. Distinctio tum ponenda erit post XXX. Eleganter etiam legi posset *transmissuris.* Commodissimus illinc est trajectus iis, qui transmittere volunt e continenti. De quo loquendi more adi summum virum J. F. Gronov. ad Liv. I. 8. 'Locus, qui nunc septus descendentibus inter duos lucos est.' XXVI. 26. 'Sita Anticyra est in Locride læva parte sinum Car. intrantibus.' Mela II. 1. 'In Mæotida remeantibus, ad dextram Europe est.' Curt. V. 1. § 11. 'Euntibus a parte læva Arabia campestre iter est:' et passim omnes Historici. Lectori idcirco liberum relinquens arbitrium e tribus hisce conjecturis unam eligendi, edi curavi, quod in Mss. innumeris exstat, *transmissum.* Priori conjecturæ favent et Metaphrastes et Celsus, qui tantum unam vocem agnoscunt. Ceterum perperam omnino Doct. Clarkius cum Faërno *transmissum* putat esse interpretamentum vulgarissimæ vocis *trajectus;* licet occurrat et apud Hirt. B. Alex. c. 56. 'Auxilia mittit ad Trajectum,' sive Fretum Herculeum. Porro de discrepantia spatii, qua differt Cæsar ab aliis, post Ciaccon. et Casaubon. ad Strabon. l. IV. p. 193. et 199. Ed. Par. qui legit. XL. vide Cl. Cannegiet. Diss. de Brittenb. p. 70.

13 *Relinquit; ipse proficiscitur*] Mss. Bongars. pr. sec. Leid. pr. Voss. prim. Lovan. Oxon. et multi alii cum Edd. principibus *reliquit:* recte. Mutarunt, quia sequitur *proficiscitur.* Sed hanc temporum permutationem frequentem esse vidimus jam ad I. 36. 'facit et recepit,' vel 'fecit et recipit.'

III. 3 *Ut supra demonstravimus*] Grutero hæc verba, sæpius in Cæsare occurrentia, pro Glossemate hic quidem suspecta sunt. Favet ei, quod in Lovaniensi scribatur *diximus.* Dein illa *inter se* etiam ejecta mallet: neque conspicias ea in Edd. Rom. Mediol. Ven. Trajecta etiam sunt ante τὰ *de princ.* in Leid. primo: sed aliud suadet perpetua Cæsariani styli copia.

12 *A flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet*] Cum Cæsar VI. 28. dicat: 'Arduenna a ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet.' Ciacconius putabat legendum et hic *Nerviorum,* motus auctoritate Orosii, qui *Nervios* habet. Sed mihi non persuadet. Probum utrumque est: nam Arduenna a flumine Rheno incipiens paullatim latius diffunditur, et una parte Rhemos, altera Nervios attingit. Et sane, si non alium ejus rei auctorem habeam, facile tamen crediderim Anonymo Celsi exscriptori, qui ait: 'Per Arduennam sylvam maximam omnium Galliarum, quæ inter Treviros Nerviosque et Rhemos D, et eo amplius passuum millibus, in longum, ita enim proditum a scriptoribus rerum, in latum vero, unius, aut circiter æstivæ lucis itinere, quod ego ipse sum emensus, extenditur.' *Vossius.*

14 *Et familiaritate Cing. adducti*] Mss. duo Ursini, Cujac. Scalig. Oxon. Leidens. prim. et margo Petav. atque Ed. R. Steph. *auctoritate.* Neque aliter Metaphrastes ἀξιώματι. Videtur tamen librarii cujusdam inventum esse ex I. 3. 'His rebus adducti, et auctoritate Orgetorigis permoti.'

7 *Indutiomarus*] Ad simplicitatem Cæsaris attendisse non videntur Jos.

Scaliger et P. Ciacconius, cum hoc verbum putarent expungendum: auctores enim, qui σαφηνείᾳ student, sæpe hoc modo voces repetunt. Minucius Felix Oct. p. 52. 'Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus de cœlestibus disputavit. Idem Thales Milesius rerum initium aquam dixit.' Vide et B. G. IV. 13. *Davis.* *Indutiomarus*] Delendam existimant hanc vocem Ciacconius et Scaliger. Et sane, ad sententiam, supervacanea est. Habet tamen momentum suum id, quod affert Davisius de simplicitate et σαφηνείᾳ hujus Auctoris. *Clark.* Agnoscunt etiam mei omnes, Celsus, et Metaphrastes, sed rectius Petav. Cujac. And. Leid. pr. Oxon. et Ed. R. Stephani ponunt ante vocem *veritus:* quos secutus sum. Ea tamen sedis mutatio nonnihil favet doctis Viris, quibus deleri placebat.

24 *Permissurum*] Edd. Rom. Mediol. Ven. et Flor. *commissurum.* Quia scilicet præcedebat *permitteret.* Sed V. ad I. 44. et de verbo *permittere* ad Lucan. VII. 286. Liv. XXXVI. 27. 'Ut in fidem se permitterent Rom.' similis confusio apud Ciceron. Catil. I. 2. 'C. Mario et L. Valerio Coss. est permissa Resp.' quod mutari non debuit. Infra c. 11. 'Summa imperii permissa Cassivellauno.' B. C. l. I. 'Respub. senatui, populoque Romano permittatur.' Apul. Met. l. VIII. p. 168. 'Cui cunctam familiæ tutelam dominus permiserat suus.' Sic Mss. et Edd. Vett. male Elmenhorst. Scriv. et Flor. *commiserat* contra vulgarem Apuleii stylum, quamquam is non semper sibi constet. V. Pric. Add. ad l. IV. p. 67. plus notat quam *comm.* Cic. Verr. I. 32. 'Incommoda sua nostris committere legibus, quam dolori suo permittere maluerunt.'

IV. 5 *Et in iis filio*] Bongars. prim. Scaliger. Leidenses, Vossiani, Lovan. Egmund. aliique multi cum Edd. primis ac R. Steph. carent τῷ *et.* Vere. *In iis* desunt in Petav. Pal. Oxon. et Edd. quibusdam: *filiis* exstat in Cujac. Scalig. et Leid. primo contra Celsum et Metaphrasten.

7 *Consolatus Indutiomarum*] Eo, ut arbitror, certiore facto, filium propinquosque ejus nihil detrimenti capturos, licet secum in Britanniam obsidum loco ducerentur. V. c. 5. et 6. *Davis.*

9 *Sigillatim*] In Mss. constanter præter unum alterumque recentiorem, et Edd. priscis *singillatim.* Adi ad III. 2.

13 *Id factum gr. tulit*] Mss. aliorum et mei XI. cum multis Edd. *Id tulit factum.* Unde prona oritur suspicio, τὸ *factum* esse e Glossa; quæ confirmatur Mss. Gott. Leid. tert. Voss. tert. et Ed. Inc. in quibus ea vox non comparet. Carrar. *Id in se factum.*

V. 2 XL. *naves*] Julius Celsus de vit. Cæs. p. 80. habet *sexaginta,* quem etiam numerum retinent Ms. Norv. ac editt. antiquissimæ Rom. Ven. et Beroald. Stat autem pro vulgata lectione Metaphrastes. *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. antiquæ plurimæ habent; LX. *Clark.* LX. etiam Mss. mei septemdecim, in quibus Petav. et Egmund. expressis litteris habent *sexaginta.* In corruptum Cod. ut in Lovan. et Oxon. vel similem inciderit Metaphrastes.

In Meldis] *Belgis.* Sic Ms. Reg. Al. *Meldis.* *Clark.* Cum Clarkio faciunt Beroaldus, Rhellicanus, Hotomannus, et Brantius, atque Editores Rom. Mediol. Ven. Verum *Belgis* non invenitur, nisi in Mss. recentissimis; quales sunt Bongars. tert. Palatin. Leid. sec. Dukerian. Dorvill. sed tamen Carrar. qui forsan et ipse est notæ recentioris Codex, ut suspicor sæpius, licet aliud de eo testetur Brutus, et Bongars. primi margo a m. sec. agnoscunt quoque *Belgis.* Ceteri vetustiores quique servant

Meldis; præterquam quod in Andino et Oxoniensi scribatur *Melvis Heduis;* et in ora *Meldis:* quod et retinent Celsus ac Metaphrastes. Verius. Nec enim credibile e notissimis *Belgis* librarios fecisse *Meldis* ignota fere gente. Et unde, quæso, scit Hotomannus, veritatem lectionis *Belgis* ex superioribus plane intelligi? De hac re ne γρὺ quidem supra. Magis stringit, quod Ptolemæus et Plinius *Meldos* collocant in Gallia Lugdunensi ultra Æduos et Parisios versus Galliam Narbonensem; ubi naves factas ad transmittendum in Britanniam, neutiquam verisimile. At vero huic difficultati succurrit Strabo, a Rhellicano adductus IV. 194. Ed. Paris. Ubi clare infra Parisios ponit, et ad mare: Εἰσὶ καὶ οἱ Παρίσιοι, &c. καὶ Μέλδοι καὶ Ληξοουίοι, παρωκεανῖται οὗτοι.

4 *Relatas*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. vett. exhibent *revertisse. Clark.* Loco vocis ultimæ rescribatur *revertisse;* quod volunt Bongars. tres, Petav. Norvic. Palat. Gottorp. Voss. et Egmond. *Davis.* cur. sec. Etiam *revertisse* Cujac. Vossiani et Leidenses omnes, Scaliger. Lovan. Duker. Dorvill. et Edd. Vascos. Stradæ ac Gryphii A. 1546. cum primis. Quare hoc loco tanti mihi non sunt Andinus et Oxon. ut cum iis retineam *relatas:* cum sequatur *reliquas paratas.* Licet participium per se non damnem: passim *ferri, deferri, referri* naves dici, notissimum est.

VI. 2 *Secum ducere*] Non male; licet modo præcesserit. Sed aliud verbum hic reponere Mss. flagitant. *Abire* enim est in Scalig. Voss. primo, Cujac. et Petav. Marg. Egm. et tribus aliis cum Ed. Incerta. *Habere* vero, quod unice rectum est, scribitur in Bongarsianis, Leidensi primo, Oxoniensi, Petav. Cujac. Marg. Duker. aliisque, uti et Edd. Vascos. Stradæ, Stephanique. VIII. 6. *quas secum habebat.*

7 *Neque deprecandi*] Mss. et Editt. Vett. aut *deprecandi;* quod rectius, non enim bimembris, sed simplex est sententia. *Clark.* Etiam mei septemdecim vel plures *aut,* quod reposui. Vide ad III. 14. Edd. primæ *neque dep. causa aut recusandi.* Lipsius, quod sciam, primus exhiberi curavit *neque.* Ciaccon. delet *dictum* ac *tamen* post *ferebant* inserit.

12 *Religionibus sese diceret impediri*] Fortasse quod omina vel auspicia sibi adversa esse præ se ferret. Sic Pharnaces apud Hirtium de Bell. Alex. c. 74. 'auspiciis et religionibus inductus—descendere prærupta valle cœpit.' Eo verisimilior est hæc sententia, quod apud Gallos erant vates, qui διά τε τῆς οἰωνοσκοπίας καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας, τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον, teste Diodoro Siculo l. V. p. 380. ed. Rhodom. *Davis.* Ita etiam exponit Rhellicanus, et Glandorpius. Hotomannus capit de voto obeundo vel justis solvendis. Minus bene. Sueton. in Cæsare c. 86. 'Ideoque et quæ religiones monerent, et quæ renunciarent amici, neglexisse.' Adde c. 59. 'Ne religione quidem ulla a quoquam incepto absterritus.' Vide etiam Liv. I. 31. Nec secus alii.

VII. 1 *Tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat*] Permutatis casibus, rescribit P. Ciacconius, 'Tantum civitatis Æduæ dignitati tribuebat;' sed priore modo locutus est Minucius Felix Octav. p. 18. 'Antiquitas,' inquit, 'ceremoniis atque fanis tantum sanctitatis tribuere consuevit,' &c. Ideo vulgata lectio loco suo non est movenda. *Davis.*

8 *In his locis flare consuevit*] In Mss. Vossianis, Bongars. primo et sec. Lovan. Gott. Duker. Dorvill. Leid. sec. ac tert. item Edd. Rom. Med. Ven. et Inc. non conspicitur vox *locis:* in Petav. est *partibus.* doctius. Adi ad VI. 11. Nihilominus

spuria videtur. Vide ad Frontin. I. 6. § 25. Cort. ad Plin. VIII. 17. § 5. Nisi quis totam periodum cum Lipsio Glossematis suspectam habere malit. Præsertim cum in Dorvill. Lovaniensi ac Leid. sec. et Edd. Rom. Med. Ven. exaratur *consuevit sufflare*. Gruterus conjiciebat, tantum scribendum esse *temp. his fl. cons.* scil. Gallis ejus loci.

11 *Conscendere naves jubet*] Ms. Norv. *conscendere in naves*, quod etiam probum. Ovidius in Epist. Hypsipyles Jasoni vs. 65. 'Ultimus e Sociis sacram conscendis in Argo.' Lentulus in Epist. ad Ciceronem Fam. Epist. XII. 14. 'Idque Dolabellam ea mente comparasse, ut, si Syriæ spes eum frustrata esset, *conscenderet in naves* et Italiam peteret.' Vide et Epist. XIV. 7. *Davis.* *In n.* Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii: quod et exemplis allatis tuetur Davisius. Al. *conscendere naves. Clark.* Mss. Bongars. Vossiani, Leidens. pr. Oxon. Scalig. Petav. Lovan. aliique magno numero cum Ed. Inc. *in naves:* quare cum Clarkio id reposui. Eadem varietas apud Frontin. I. 12. 2. 'conscendens navem.' Petrens. Cod. *in nav.* Sic dicitur 'adscendere navem' et 'in navem.' V. ad Nepot. Them. 8. 'in navem omnibus ignotus nautis adscendit.'

Atque] Ita Ms. Reg. Al. *at.* Quod parum interest. *Clark.* Sed mei omnes retinent *at.* Vide ad IV. 25. Dein vulgo contra plerosque Mss. *imped. omn.* In Bong. pr. et Leid. tertio legas *omnibus.* II. 3. in Mss. *omni opinione* pro *omnium.*

Impeditis omnium animis] Dum sarcinis componendis, reliquisque rebus ad iter parandis distinerentur. Sic Cicero de Legg. l. I. p. 19. ed. Turneb. 'Neque impedito animo res apte suscipi potest,' pro occupato et curis obruto. *Davis.* Vide ad VI. 20.

17 *Pro sano facturum*] Tanquam sanum, vel, ut sanum et prudentem facere par erat. Sic de Bell. Civ. III. 109. 'Isque maxime vellet pro communi amico atque arbitro controversias Regum componere.' Plautus Menæch. Act. V. Sc. 5. 28. 'Hoc quidem ædepol haud pro insano verbum respondit mihi.' Et mox vs. 42. 'Satin' hæc pro sano maledicta maledictis respondeo?' Et multo ante Act. II. Sc. 2. 24. 'Pro sano loqueris, cum me meo appellas nomine.' Ubi tamen mendose legitur, 'pro sane.' Hotoman. Vide Nic. Heinsium in Ovidii Epist. Briseid. Achilli vs. 98. *Davis.* Similiter Sallustius: 'Populum Romanum haud pro bono facturum, si jure gentium sese prohiberet.' *Vossius.*

18 *Ille enim revocatus resistere*] *Enim* hic affirmativa particula, et pro *enimvero.* Usus eodem modo Tacitus. Sæpius quoque apud Plautum et alios invenire est. Unde frustra *enimvero* emendabat Ciacconius. *Idem. Ille* autem *revocatus, resistere.* Codd. plerique; *Ille* enim *revocatus resistere,* quæ et proba lectio est. Ut illud *enim* idem sit, quod *At enim* vel *Enimvero. Clark.* Soli Petav. et alius recens cum Edd. primis retinent *autem.* Sed *enim* pro *at enim* non raro ponitur. Terent. Phorm. V. 8. 90. 'Enim solus nequeo:' ubi in nonnullis Mss. *at enim.* Adde Elmenhorst. Indic. in Apuleium, et hic Ursin. atque Hotom. Vide et B. C. I. 21. et 81. 'Illi enim adverso vitio castrorum.' Nam sic Mss. B. Civ. II. 32. 'Desertos enim,' &c.

21 *Circumsistunt, hominemque interf.*] Mss. Reg. et Vossii, et Editt. Vett. aliquot. 'Circumsistunt hominem, *atque* interficiunt.' Quod perinde est. *Clark.* *Atque* Ursini, Brantii, meique Mss. magno numero, et quotquot sunt notæ melioris cum Edd. primis; quare revocavi. 'Circumsistere aliquem' passim dicit Cæsar. V. ad III. 15.

VIII. 3 *Rem frumentariam provide-*

ret] Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. Quomodo et alibi Cæsar loquitur. Al. *rei frumentariæ.* Utrumque recte. *Clark.* Hoc e suis præfert quoque Hotom. propter VI. 10. 'Rem frumentariam providet.' Sæpissime noster 're frumentaria provisa:' et VI. 44. 'frumento proviso.' Adstipulantur Mss. Brantii, Bongars. sec. Egm. et sex septemve alii cum Edd. Mediol. Ven. et Incerta. In Bongars. pr. Voss. pr. et sec. *Re frumentaria,* omissa lineola, *m* denotante.

6 *Quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naves solvit*] Nihil mutant Codices nostri; at Joan. Frid. Gronovius se in membranis Andinis invenisse testatur, *Quam in continente relinquebat, Solis occasu naves solvit,* cujus quidem optimi Msti lectionem propugnat vir summus Observ. IV. 4. *Davis.* Sed et vulgata æque est proba. Nam et, *Solis occasu,* et, *ad Solis occasum,* usurpant optimi Auctores. Et, *pari numero* (ei) *quem,* idem est ac, *pari numero quam.* Et sive *reliquerat* scribatur, sive *relinquebat,* æque constat temporum ratio: nam et, cum naves conscendisset Cæsar, equites in continente *reliquerat;* et, cum naves solveret, eosdem *relinquebat. Clark.* Retinui ego *quem* cum Mss. ceteris omnibus; sed *relinquebat, solis occasu* ostentant quoque Cujac. Scalig. Oxon. Leid. pr. et *solis occasu* jam edidit R. Stephanus.

7 *Provectus*] Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. Græcus item, ἀνήχθη. Scaliger et recentiores, *profectus. Clark.* Cum Clarkio et Mss. Bongars. Petav. Scal. Oxon. Vossianis duobus, Egm. et tribus aliis, ac Edd. Vetustis rescripsi *provectus.* Quæ locutio in re navali est frequentissima. Vide Cl. Burm. ad Quinctil. Inst. IV. 2. 'Solvimus oram, provecti sumus.' Arntz. ad Aurel. Vict. de Vir. Ill. c. 22. 'Antium provecti sunt.' B. Civ. II. 5. 'freto Siciliæ provehitur.' Sed aliter ibi Mss. B. Civ. III. 8. 'A terra provectæ naves.' V. etiam B. Afric. c. 3. c. 97. 'A Caralibus secundum terram provectus.' Sic enim Mss. et Edd. Vett. nunc *profectus.*

13 *Militum virtus*] Hic significat patientiam, quam præstiterunt in subeundo remigandi labore. Cum virtus proprie sit 'animi fortitudo, qua mala toleramus,' ut docet Cicero Tusc. Quæst. II. 18. noster adhibuit ad denotandum corporeum laborem fortiter latum. *Davis.*

19 *Quæ cum annotinis*] Primo ridere eos libet, qui *annotinas naves* annonarias interpretantur, quod Glareanus et Rhellicanus et alii crediderunt. Annotinus est, qui unius tantum anni est: et recte Græcus σὺν ταῖς τοῦ πρόσθεν ἔτους. In Glossis lego *Annotini,* ἐτησίαι, ἐνιαύσιοι. Nescio an probem. Neque enim annuum et annotinum idem esse arbitror. Scaliger notis ad Festum vocem hanc ab *annos, annotis* deducebat, ita annotinus sit πολυετής, sive annosus, quod falsum. *Annotinis* est ab *annus,* ut a *sero serotinus,* a *vesper vespertinus.* Sic usus Columella IV. 24. 'Ungues custodum annotinos resecato.' Eodem modo ab *hornus* factum *hornotinus,* quo usus idem Columella, et Cato de R. R. *Vossius.* Docuit idem Petavius ad Themistii Orat. XIII. p. 665.

Commodi caussa] Bongars. tres, Voss. primus, Egmund. Gottorp. Palat. et quatuor alii cum Ed. Incerta optime omittunt τὸ *caussa:* quare ejeci. Adi IV. 1. 'Bellandi caussa.' Præterea *fecerant* non male profecto recentiores Palat. Dorvill. et Bongars. tertius cum Edd. Rom. Mediol. Ven. et aliis. V. ad I. 39.

20 *Una erant visæ, timore a litore discesserant*] In Ms. nostro est, *uno erant visæ tempore,* quod fere præferam vulgatæ lectioni. Nam cum Cæsar paullo ante dicat *perterritæ,* cur hic repetat *timore? Vossius.*

Iidem Codd.—uno *erant visæ* tempore; *a littore discesserant.* Quod et rectius videtur. Supervacuum enim illud, *timore;* cum jam præcessisset, *perterritæ.* Ut recte annotavit Vossius. *Clark.* *Uno tempore* etiam exhibent Mss. mei et aliorum omnes præter unicum Ursini et varias lectiones Scaligerani; quod temere illi adripuerunt. Ceteræ Edd. consentiunt cum Mss.: quare etiam restitui, et mox *anchoram,* fide Mss.: de qua locutione adi Cel. Burm. ad Sueton. Claud. c. 34. 'exspirantium faciem.' c. 12. 'utuntur taleis pro nummo:' plura alibi.

IX. 5 *Eo minus veritus navibus*] Phrasis est paullo rarior, qua tamen usus est et Cicero Acad. Quæst. IV. 45. *Davis.*

7 *Q. Atrium præfecit*] Ursinus negat notam sibi familiam Atriam, et *Arrium* hic legere mavult. Ego nihil muto, cum in Inscript. antiqua *Atrii* quoque nomen occurrat:

Q. ATRIO. CLONIO
LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIARUM
THRACIÆ. CAPPADOCIÆ.
SYRIÆ MAIORIS.
HISPANIÆ. CITERIORIS
CLAVDIVS. IVSTVS.
LEG. VII. GEMIN. P. F
SEVERIANÆ. ALEXANDRINÆ
PRÆSIDI. ABSTINENSISSIMO.

Vossius. Titurium exhibent Duker. et Vossian. secundus, et statim Titurio Leid. pr. Attio Ed. Rom. contra Celsum et Metaphrasten. Atriorum nomen aliquoties occurrit in Inscr. Gruter. corpore. Vide Indicem, et in Gudianis p. 152. N. 5.

L. ATRIO L. F. VEL. PRIMI
GENIO VET. AUG.

Præfecit] Non necessum est, ut cum P. Ciacconio legamus *Q. Atrium præfecerat;* nam verba, *eo minus relinquebat,* habenda sunt tanquam Parenthesi inclusa. *Davis.* Ciacconius legit, *præfecerat;* ut cohæreat cum eo, quod præcessit, *relinquebat.* Sed, *præfecit,* vera est lectio; et cohæret, non cum *relinquebat,* sed cum præcedente *contendit:* quod et observavit Davisius. *Clark.*

17 *Et aggere ad munitiones adjecto*] Proba lectio. Ciacconius, quia infra legitur *adacta turri,* et hic emendabat *adacta.* Frustra. Agger proprie jaci dicitur, turris agi. *Vossius.* Merito hic reprehendit Vossius Ciacconium; qui, quoniam infra legitur, *adacta turri,* et hic emendat *adacto.* Inscite admodum. Nam (ut optime adnotat iste Vir Doctissimus) Agger proprie *jaci* dicitur, Turris *agi. Clark.*

19 *Longius persequi*] Mss. omnes Bongarsiani, Leidenses, Vossiani, Petav. Lovan. Egm. Duker. et tres alii cum Edd. Rom. Mediol. Ven. et Incerta *prosequi.* Quem consensum veneratus, id reposui: licet sciam, quod plerumque *persequi* dicatur inimicus, *prosequi* amicus et comes. Sed aliter Cæsar. Vide Voss. ad III. 26. Sic hoc libro c. 52. 'Longius prosequi veritus, quod silvæ paludesque intercedebant:' ubi eadem confusio. V. et varias lectiones cap. seq. IV. 26. 'Atque eos in fugam dederunt, neque longius prosequi potuerunt.' B. Civ. II. 8. 'Hinc ad repellendum et prosequendum hostem procurrebant.' c. 41. 'Neque fugientes longius prosequi:' ubi vide Ciaccon. III. 51. 'Insequentes nostros, ne longius prosequerentur, revocavit.' Eadem varietas B. Afric. c. 15. B. Hispan. c. 10. 'longius ad Cordubam versus prosecuti sunt eos:' sic enim Mss. et Edd. Vett. Sic 'fortuna prosequitur inimica' apud Hirt. B. Alex. c. 25. Si tamen ibi a Mss. nonnullis standum quidem est.

X. 1 *Milites equitesque in expeditionem misit*] *Milites* pro pedite dixit, eodem modo de bello civili: II. 41. 'Ne militibus quidem, ut defessis; neque equitibus, ut paucis, et labore confectis, studium ad pugnandum

virtusque deerat.' Ut Livius *viros* decade III. l. I. 'Jamque omnibus satis comparatis ad trajiciendum, terrebat ex adverso hostis, omnem ripam equitesque viri que obtinentes.' Nec difficile conjectu est, cur ita solus pedes, non eques appelletur. Nam prima inter mortales pedestria prœlia fuere. Solus id Palæphatus satis docuerit de Incr. c. 1. cum ait, νεανίσκοι δέ τινες ἐπινοοῦσιν ἵππους κέλητας διδάξαι· πρότερον γὰρ οὐκ ἠπίσταντο ἐφ' ἵππων ὀχεῖσθαι, ἀλλὰ μόνον ἅρμασιν ἐχρῶντο: *Adolescentuli vero nonnulli equos domare tum primum aggressi, quomodo equites sessoresque dorso gestarent, illos docere excogitant. Prius enim homines equis vehi nesciebant, verum curribus duntaxat utebantur.* Et hinc ob insolentiam rei cum primi sessores equorum conspecti κενταύρων nomen reportavere: nam homines esse non putabant. Itaque similis locutio in illo Cæsaris de bello Civili II. 39. 'Capti homines equitesque producebantur.' Ubi fortasse emendatorculus quispiam reponat *equique;* non ego: qui in quatuor probis codicibus, et omnibus editis *equites* invenio. Aut si alte adeo repetere caussam hujus non placeat (non est tamen adeo absurda, quam prima fronte forte aliqui judicabunt), dicendum militem vocari peditem, quia exercitus potissima ille pars. Quemadmodum autem prima prœlia terra fuere, priusquam mari pugnaretur: ita Cæsar supra IV. 24. terrestria prœlia dixit *pedestria:* nam, ubi de Romanis loquitur, qui in fluctibus stantes pugnabant, ait: 'Quibus rebus nostri perterriti, atque hujus omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti prœliis consueverant, utebantur.' *Vossius.* Vide quos congessi ad Frontin. II. 3. 14. Adi et infra ad VII. 61. et sexcenties in his commentariis.

6 *In litore ejectas*] Leidens. pr. Cuj. Scalig. Oxon. cum Edd. Aldi, Steph. Gryphii aliisque *in litus.* Sed Faërni, Hotomanni, Brantii, meique ceteri Codd. cum Edd. primis servant *litore.* Recte: nam præterquam quod sæpe *in* cum ablativo ponatur, licet vel insit motus significatio, sive potius ille motus præcesserit, ut notatum sæpissime, hæc ipsa vox *litore* ita usurpatur a Lucano II. 710. 'Hic hæsere rates geminæ, classique paratas Excepere manus, tractoque in litore bello Hic primum,' &c. ubi vide notas. Adposite magis Virgil. Æn. IV. 373. 'Ejectum litore, egentem Excepi.' Consule et ibi Commentarios.

7 *Subsisterent*] Pulmanni Excerpta, Duker. Dorvill. et Edd. Romana, Mediol. Ven. *substin.* vel *sustinerent.* Non male, sed cave, admittas. Est enim hoc loco Glossa τοῦ *subsistere:* de quo verbo consule summum Gronovium Observ. I. 17. et ad Livium XXVII. 7. 'Vix Annibali atque ejus armis subsistentem.' Ovid. l. III. ex P. El. 4. 83. 'Res quoque tanta fuit, quantæ subsistere, summo Æneidos vati grande fuisset onus.' Adde Glandorp. et ad VIII. 28. 'toto agmine subsistentes.'

XI. 2 *Itinere desistere*] Editt. primæ et Beroald. habent *in itinere consistere,* Mss. Brant. et Norvic. cum Ed. Steph. *In itinere resistere,* quam lectionem probat Hotoman. *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii 'in itinere resistere.' *Clark.* Mss. etiam mei plerique *in itinere resistere* et in Pal. *consistere.* Petav. vero non agnoscit præpositionem: immo *desistere* servant Ms. antiquissimus Ursini, Andin. Cujac. Scalig. Leidens. pr. et Oxon. ac cum plurimis editis etiam Stephani Ed. A. 1544. Multisque hanc lectionem optime propugnat Cl. Bos in Animadvers. ad Cæs. p. 18. Adde B. G. I. 8. 'Hoc conatu destiterunt.' IV. 12. 'Ut non prius fuga desisterent.' Vim hujus verbi, ac mutatæ mentis consiliique significationem pluribus inlustrat elegantissimus

Broukhus. ad Tibull. I. 9. 71. Eadem τοῦ *de*, *re*, *con* variatio in hoc verbo est apud Ovid. Epist. Her. IV. 8. et sæpius.

6 *Deligit et jubet*] Mss. omnes Leidenses, Gottorp. Voss. tert. Duker. et Ed. Incerta *delegit*. Recte: vide notata ad I. 8. IV. 14. et statim 'reliquit, proficiscitur:' c. 49. 'consedit et castra communit.' V. et VI. 4. 9. 'Accepit et perquirit:' VII. 4. 'non destitit et habet:' c. 12. 'obpugnatione destitit et proficiscitur:' VIII. 1. 'præfecit et proficiscitur:' c. 19. 45. In Andino vero quod scribitur *deligi*, librarii inventum est, qui consentire id voluit cum *arcessiri*. Adi VII. 13. 'Equitatum educi jubet, prœliumque committit.' Immo ipse per se delegit, non deligi jussit. VII. 58. 'Oppidum incendunt, pontesque rescindi jubent.'

Arcessiri] Sic e Mss. ut semper, scribendum non *accers*. Ceterum Mss. plerique et Edd. quædam habent *arcessi*. At vulgatum retinetur a Bongarsiano sec. Leidensi primo, Scaligerano, Cujac. Duker. ac quatuor aliis cum Edd. priscis, præter Incertam. Vide Cellar. et supra nos ad I. 31.

12 *Ad laborem militum intermissis*] Legit quidem Joan. Brantius, 'ab labore militum intermissis;' sed nihil est causæ, cur quidquam mutemus. Sic infra hujusce libri c. 39. 'Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur.' Quem etiam locum simili modo depravare conatus est Phil. Beroaldus; in ejus enim editione contra omnium Codd. fidem legitur, *ab labore intermittitur*. *Davis.* Recte hic arguit Davisius Brantium et Beroaldum, qui legunt *ab labore*. Ineleganter admodum, præterquam quod prior illa constructio Cæsari valde familiaris. *Clark.* Id est, ut laborarent nihilominus, etiamsi nox esset: *a labore* tamen hic exaratur in vetusto Bongars. sec. ut de B. Civ. I. 32. 'ut reliquum tempus a labore intermitteretur.' VII. 23. 'ne quod tempus ab opere intermitteretur.' Frequenter tamen *ad* et *ab* confunduntur. Vide omnino ad VIII. 41. Sic II. 12. 'a defensione desistere' in Leid. pr. 'ad defensionem:' B. Civ. I. 2. 'Rapiditate fluminis ad transeundum non inpedirentur.'

18 *Permissa est Cassivellauno*] In Dione corrupte Σουέλλαν legi, et unde ortus error, supra ostendimus initio notarum ad l. IV. In Polyæno Κασόλαυλον, non minus depravate legitur. *Vossius.* *Casibellano* vel *Casivellano* Mss. quidam. Ceterum, ut exhibui sine verbo *est*, inveni in Mss. meis antiquioribus Bongarsianis, Petav. Vossianis, Lovan. Leid. primo, Oxon. et aliis multis ac Ed. Incerta: vulgo *convenerant*. *Summa, &c. permissa est C.*

XII. 1 *Quos natos in Insula ipsa*] Quorum majores ex ipsa terra Britannica prorepserunt. Similis est locutio apud Thucydidem l. I. init. Τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αὐτοὶ ἀεί. Ubi Scholiastes, τῷ γένει δηλονότι, inquit, οὐ γὰρ ἦσαν ἀθάνατοι. Antiquissimæ autem nationes sese putarunt αὐτόχθονας, quod in eadem terra diu moratæ, originis tandem obliviscerentur. *Davis.*

2 *Memoria proditum*] Hotomannus ubique et apud nostrum et alios dicit, inveniri in casu tertio *memoriæ*. Sed fallitur vir doctus. Aliquando enim occurrit in Ablat. *memoria*. Vide ad Obseq. c. 86. 'Proditum est memoria.' Vorstium ad Valer. Maxim. II. 6. § 10. 'Memoria proditum est.' Apul. Apol. p. 329. Ed. Colv. 'Eum memoria prodiderunt.' Variatur etiam in Mss. sæpissime apud Livium, ut III. 54. IX. 27. XL. 29. et alibi. Ad ea vero loca consule omnino Celeb. Drakenburgium. Apud nostrum quoque variant codices V. 25. et B. Civ. III. 17.

3 *Ex Belgio*] Ms. Norv. et edit.

Ven. *ex Belgis*, et ita loqui solet noster: itaque reponendum videtur; neque enim credibile est, Cæsarem de solo Belgio agere, de quo infra c. 24. quod tamen Hadr. Valesius not. Gall. p. 80. arbitratus est. *Davis. Belgis.* Sic Mss. Reg. et Eliens. al. *ex Belgio. Clark.* Monet quoque Glareanus in aliis codicibus scribi *Belgis*, et ita legi contra suos Mss. jam voluit Hotomannus. Verum hoc loco Msti mei retinent *Belgio* præter recentiores, Duker. Gottorp. et Voss. tertium. At c. 24. 'Tres (legiones) in Belgio conlocavit,' habent fere omnes libri *Belgis.* Iidem vero ex *Belgio* retinent c. 25. Medio loco rectius Davisius e Cluverio *Belgium* capit de Belgicæ Galliæ regione proprie dicta *Belgio.* Et sane non aliter sumendum est: nam Glareanus, et Glandorp. perperam intellexerunt oppidum. Quod reprehendit jam olim Petrus Divæus libro Galliæ Belgicæ Antiquit. edito Antv. 1566. l. I. p. 10. ubi inbecillem tamen addit rationem: quod addatur præpositio, quam a nemine Latine docto putat additam nominibus urbium. Contrarium patet ex ipso Cæsare alibi. Hic *Belgis* e novitiis licet Codicibus cum viris doctis post Clarkium retinui: nam etiam Cluverius putavit hic *Belgis* esse restituendum, quia loquitur Cæsar de pluribus *civitatibus*, iisque, qui Belgis erant adtributi, ut Atrebates aliique. Vide Germ. Ant. II. 2. Nec non Cl. Wesseling. ad Anton. Itiner. p. 478. ubi *Belgæ* in Britannia recensentur.

5 *Et bello illato ibi remanserunt*] Operam ludit Fr. Hotomannus, dum reponit, *bello illato ibi pervenerunt.* Recte se habet vulgata lectio. Antecedens est pro consequente. *Davis.* Plerique Codices *permanserunt. Clark.* Hotomannus non *pervenerunt* scribi voluit, sed *ex civ. bello illato eo pervaserant.* At refellit jam eum Brantius. Rectius autem *remanserunt* est in Mss. Cuj. Scal. Leid. prim. Oxon. et Edd. quibusdam: nam ceteri cum Edd. primis dant *perm.* Paullo post revocavi τὸ *pecorum* ex Mss. cunctis, si forte Oxoniensem excipias, et Edd. primis. Cur id mutarint ex unico Ursini Codice, nescio. Eadem variatio infra v. 21. sed tamen v. 3. et 6. 'Magno pecoris atque hominum numero:' uti et v. 35. ubi etiam variatur.

7 *Ædificia fere Gallicis consimilia*] Jornandes II. 11. 'Virgeas habitant casas, communia tecta cum pecore, sylvæque illis sæpe sunt domus.' *Vossius.*

3 *Utuntur aut æreo, aut taleis ferreis*] In Ms. nostro est, 'utuntur aut ære, aut nummo æreo, aut aliis ferreis ad certum pondus examinatis.' In aliis legitur *aut annulis ferreis*, et sic Græcus legit, qui habet δακτυλίοις σιδηριοῖς. Hotomannus, Ciacconius, Faërnus *laminis* emendant. Scaliger *taleis* edidit. Non dubito, quin auctoritate v. c. Et sic videmus hodieque in Suecia pro pecunia usurpari æris quasi præsegmina diversa forma, quæ taleas haud immerito appelles. Non tamen temere ideo recipiendam hanc lectionem censeo, præsertim si nullus vv. cc. juvet. In aliis codd. erat *lanceis ferreis.* Ego amplius deliberandum arbitror. Fortassis autem illud *annuli* adeo absurdum non sit, cum in Oriente Chinensibus usurpentur nummi hac forma: ubi si,

quæ interius quadrata forma exscissa sunt, ad rotundam redigas, habes annuli formam. Et potuere Britanni talibus uti. Sed Britannorum simplicitati illud de taleis magis congruit. Quare retinendum tantisper statuo, donec commodius quid succurrat. Imprimis cum Solinus dicat 'Nummum refutant, dant merces et accipiunt.' *Vossius.* Ita edidit Jos. Scaliger; Just. autem Lipsius, 'aut nummo æreo, aut annulis ferreis;'

uterque conjectura sua fretus: in Codd. enim aliter exaratum est. Vossii Ms. habet *aut ære, aut,* (*ut* editt. Rom. Ven. Beroald.,) *nummo æreo* (*aureo* Mss. Brant. et Norvic. cum antiquitus editis) *aut aliis ferreis,* cum in prædictis Mss. et impressis libris legatur *aut annulis ferreis.* Gabriel Faërnus, aliique reposuerunt *aut laminis ferreis;* absque causa sontica. Nos quidem totum locum ita scribendum existimamus, *Utuntur aut ære aut annulis ferreis,* &c. Voces enim *aut æreo nummo* inanis sunt explicatio *τοῦ ære;* quod cum deprehenderent nonnulli librarii, scripserunt *aut nummo aureo.* Perperam: nam, præterquam quod eos nummo aureo usos non quasi singulare aliquid notaret Cæsar, tum temporis aurum in Britannia non erat inventum. Cicero Epist. ad Famil. VII. 7. 'In Britannia nihil esse audio neque auri, neque argenti.' Idem ad Atticum IV. 15. 'Illud jam cognitum est, neque argenti scrupulum esse ullum in illa insula, neque ullam spem prædæ, nisi ex mancipiis.' Hæc etiam ostendunt operam lusisse Fr. Hotomannum, qui legit *aut minimo ære, aut auro, aut laminis ferreis,* &c. ex eo quod Tacitus scripserit in Agric. 'Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla;' fieri enim potest, ut horum fodinæ post Julium sint apertæ. Fatendum tamen est, Strabonem, qui Augusto imperante vixit, idem esse testatum Geogr. l. IV. p. 199. Sed eo etiam scribente res comperta esse potuit, quæ priores fugit. *Davis.* *Aut ære, aut annulis ferreis.* Hanc lectionem cum doctissimo Davisio amplector. Mss. variant, fœdati glossematis, quæ ex margine irrepserunt. Scaliger edidit, *aut æreo aut taleis ferreis:* sed Mss. Reg. Eliens. et Vossii, habent; *aut ære—aut annulis.* Græcus item, δακτυλίοις. Videtur Scaliger istud *taleis* excudisse ex voce *aliis,* quæ in quibusdam Mss. pro *annulis* scripta reperitur. Faërnus reposuit *laminis.* Judicet lector eruditus. *Clark.* Mirum in modum hic turbant libri veteres. Pro *æreo,* quod nihil esse existimo, habent tamen *ære* Mss. mei omnes, ni fallor, et Edd. Veteres. Unus et alter Codex aliorum exhibet quidem, *ut autem nummo æreo,* cum Edd. Aldi, Stephani, Gryphii, aliisque. Sed hoc natum est ex eo, quod multi Codices addant *aut nummo æreo* vel *aureo* sine dubio ex Glossa vocis *æris: autem* vero pro *aut* inveni in Mss. septem, inter quos Petavianus. Deinceps *aut aliis ferreis* est in Mss. quibusvis vetustioribus, ut Bongars. pr. sec. Petav. Vossianis pr. sec. Egm. et Oxon. certo indicio, Scaligerum egregie restituisse *taleis.* Absorpta est littera *t* a vocula *aut:* quia quid esset *talea,* non capiebant librarii. Immo quid dubitandum? *taleis* diserte scriptum inveni in excerptis Msti Scaligerani, Leidensi primo; uti et in Cujaciano; ex quo edidi *utuntur aut ære* aut *taleis,* id est, *laminis, ἐλάσμασι* (V. Strab. l. III. p. 233.) *ferreis:* quod addidit, quia proprie *talea* est e ligno. VII. 73. 'Taleæ pedem longæ ferreis hamis infixis:' ubi etiam Mss. *et aliæ, taliæ:* eamque vocem restituendam arbitror Nepoti in Paus. c. 3. 'legatos ad eum cum talea miserunt.' Mss. enim habent *lana, lancea, clava:* vulgo *scytala* e Græcis auctoribus. Quare errant Viri docti, qui existimant *aliis* in Mss. corruptum esse ex *anulis;* uti aliter solet scribi pro *annulis;* quæ vox non exstat, nisi in Codd. recentioribus.

10 *Pro nummo*] Invenio in Ed. Elzevir. *pro numero,* contra Mss. omnes, excepto Leid. tert. In aliis Edd. uti et Lugdun. ultima, atque Edd. primis est *pro nummis.* In Mss. Andino et Oxon. hæc duo verba non comparent. Verum ceteri Mss. omnes, tam aliorum, quam mei et plerique Edd. exhibent *nummo* seu *numo:* unde corruptum *numero.* 'Αντὶ νομισμοῦ Metaphrastes. Vide ad p. 220. 'naves

deligatas ad anchoram.'

Plumbum album] Stannum. Κασσίτερος. Vide Plinium H. N. XXXVI. 16. *Davis.*

XIII. 1 *Insula natura triquetra*] Ex accurata hac Britanniæ descriptione erant, qui colligerent hosce Commentarios non esse Cæsaris, cum, nisi Claudio imperante, non constiterit utrum insula fuerit necne. Dion l. XXXIX. p. 114. Τοῖς μὲν πάνυ πρώτοις καὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων οὐδ' ὅτι ἐστὶν, ἐγιγνώσκετο· τοῖς δὲ ἔπειτα, ἐς ἀμφισβήτησιν, εἴτε ἤπειρος εἴτε καὶ νῆσος εἴη, ἀφίκετο—Προϊόντος δὲ δὴ τοῦ χρόνου, πρότερόν τε ἐπ' Ἀγρικόλου ἀντιστρατήγου καὶ νῦν ἐπὶ Σεβήρου αὐτοκράτορος νῆσος οὖσα σαφῶς ἐλήλεγκται. Vide et Tacitum in Agric. c. 10. Sed hæc ex fama didicit Cæsar, ut et illa, quæ de interioribus Britannis scribit, ad eos enim nunquam penetravit; unde factum, ut Pomponius Mela III. 6. Britanniam tandem apertam Claudio gratuletur. *Davis.* In Egmond. Codice scriptum est *Insulæ natura.* Sane neutiquam male B. G. I. 21. 'Qualis esset natura montis:' quo ex loco aliisque (in quibus tum apud alios, tum nostrum crebro occurrit *loci natura*) patet errasse virum doctum, qui legendum esse *figura*, sui codicis margini adleverat. Notandum autem, in Petav. Scaliger. et Leid. pr. Codd. scribi *triquadra*, id est, triquetra, in tres quadras distincta. Nam inde formari vocem volunt. Sed *Sicilia triquetra*, non *triquadra* dicitur. Cur vero Scaliger mox *omnes* cum Carrar. Cod. ejecerit, et post eum sequentes, subodorari nequeo. Recte Mss. mei cuncti, et Edd. Vett. *fere omnes:* qua verborum conjunctione nihil apud nostrum est crebrius: c. 23. 'Reliquæ fere omnes:' c. 53. 'omnes fere civitates:' VII. 19. et sexcenties.

4 *Hoc latus tenet* c *milia*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *hoc* (scil. latus) *pertinet.* Quæ lectio ferri quoque possit. *Clark.* Vulgatum servant Cujac. Scalig. Leid. pr. et Oxon. nisi quod ille cum Ed. Ald. det *Hujus*, male. *Continet* unus Lipsii, quod voluit et Leid. tert. in quo *continenter.* Præfero vulgatum, quod et receperunt Vascos. Gryphius, Stephanus, aliique.

6 *Hibernia*] Mss. Cujac. Scalig. et Leidens. prim. addunt *Insula:* quod pro Cæsaris perspicuitate credo inserendum esse. Addidit etiam Græcus Ἰβερνία καλουμένη νῆσος. Dein *æstimatur* reposui ex Mss. novem, in quibus Leid. prim. atque Edd. primitus cusis. Spatii enim *æstimatio* proprie dicitur, uti ponderis. Plin. VII. 1. 'æstimatione nocturnæ quietis dimidio quisque spatio vitæ suæ vivit.' VI. 19. et B. Civ. I. 87. 'æstimatione facta.' De hoc verbo adi ad II. 17. Bis statim sequitur *existimare.*

9 *In hoc medio cursu est insula, quæ appellatur Mona*] Apud Jornandem corrupte *Memma* legitur pro *Mona:* quod Lipsio quoque observatum post emendationem advertimus. At Hotomanni stuporem mirari satis nequeo, qui cum apud Florum III. 10. legisset de Cæsare: 'In Britanniam transit mira celeritate: quippe qui tertia vigilia Morino solvisset a portu, minus quam medio die insulam ingressus est:' hæc inquam cum legisset, non dubitavit pro *Morino* rescribere *Monino*, et putat respici ad Monam insulam. Nequeo satis mirari doctissimum virum fœde adeo sui oblitum esse. *Vossius.* Diu est, ex quo hunc Fr. Hotomanni errorem notavit Is. Casaubonus not. ad Strabonis l. IV. p. 93. *Davis.* Vide commentarios ad Florum.

10 *Objectæ*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edd. Vett. *subjectæ. Clark.* *Subjectæ* e suis quoque malebat Hotomannus, et ita cum Mss. Editiones pleræque. Quo notaretur ejus Monæ propinquas esse, et quasi ad eam pertinere. B. Civ. III. 79. 'Heraclea, quæ subjecta est Candaviæ.'

At vero Cujac. Andin. Scal. Leid. prim. Oxon. et Edd. Aldi, Stephani, prima Gryphii, *objectæ* exhibent, cum Metaphraste *ἀντικεῖσθαι*. 'Objectis silvis' VI. 37. statim 'objecta terra:' et rursus B. Civ. III. 79. 'Æginium, quod est objectum obpositumque Candaviæ:' c. 100. 'insula objecta portui.' 'Objectus insularum' apud Plinium et alios passim: *s* adhærens ex præc. voce *minores*, (unde *in ora* Bong. sec.) procreavit *sub*: quæ variatio crebra est. Paullo post male Petav. cum quatuor aliis et Edd. Rom. Med. Ven. *continuo*. Vide Ciaccon. ad IV. 34. 'Continuos complures dies.' Præterea non opus est, cum Faërno contra Mstos codices reponere *sub brumam*. Vide ad II. 11.

11 *De quibus insulis—noctem*] Qui ita scripserunt, ignaris Astronomiæ fumos vendidere. Similiter ineptierunt ii, qui tradidere continuos dies esse senis mensibus, et totidem continuas noctes in Mona, quæ distat a Camaloduno Britanniæ oppido circiter ducentis millibus. Vide Plinium H. N. II. 75. *Davis.*

13 *Percunctationibus reperiebamus*] Ita se restituisse confirmat Godef. Stewechius ad Vegetii III. 8. cum in Vulgg. legeretur *percunctantibus reperiebamus*. Ms. tamen Norvic. ac editt. Rom. et Beroald. ita exhibent, ut emendavit vir eruditus. Pet. Ciacconius hic reponendum censuit *percunctati omnino reperiebamus*. Sed nihil est causæ, cur quidquam mutemus. *Idem.* *Percunctationibus* sive potius *percontationibus* Mss. omnes, et Edd. Stewechius in corruptam editionem inciderit necesse est. Paullo post habent Mss. tantum non cuncti et Edd. priscæ, ut edidi, non *noctes, quam in continente:* et *videbamus* non absurde exsulat ab Oxoniensi: sed *nisi* pro *sed* sæpe etiam in Terentio occurrit. Adi Parœum ad Eunuch. III. 4. Extr. 'Nisi quidquid hic est:' et Pric. ad Apul. l. IV. p. 78. 'Nisi tandem lanius, &c. despoliavit latronem.'

13 *Nisi—videbamus*] Vocula prior vim adversativam hic obtinet. Sic et apud Ciceronem ad Famil. Epist. XIII. 73. 'De re nihil possum judicare, *nisi* illud mihi certe persuadeo, te, talem virum, nihil temere fecisse.' Vide etiam J. F. Gronovium ad Plauti Menæchm. Prol. vs. 59. *Davis.*

Ex aqua mensuris] Intelligit quas vulgo clepsydras vocamus, quibus olim usos Romanos cuique gnarum est. *Vossius.*

16 DCC *milium passuum*] Ultima vox non comparet in ullo meorum Codicum, numero viginti duorum, nec etiam in Edd. Rom. Med. Ven. ac Incerta: recte. Sæpe enim hæc vox subintelligitur: ut jam vidimus ad I. 15. 'Non amplius quinis millibus interesset.' Mox 'septemtriones' iidem Msti et Edd. aliæque præter Leid. sec. Dixi de iis IV. 20.

18 *Huic millia, &c. esse existimatur*] Mss. et Edd. Vett. *hoc m. passuum.* Forte legendum *hoc millium passuum.* *Clark.* *Hoc* etiam reperi in meis sexdecim. In Duker. Voss. sec. ac Ed. Flor. et Incerta est *hæc*. *Huic* habent Cujac. Scalig. et Leid. primus. Tota vox deest Oxoniensi. Pro *existimatur* vero scribitur *arbitrantur* in Scalig. Leid. primo, Andino, Oxon. et Edd. Aldi, Vascos. Gryphii, Steph. et aliis. Unde conjicio legendum esse *huic* et *existimantur:* vel cum aliis Edd. *hoc arbitrantur.* Sed malim prius. Dein pro *centena milia* Mss. et Edd. quidam *centum milibus.* Sed Bongarsiani, Petav. Vossiani, Egmund. Leid. prim. et alii, *centum* vel c *milium.* Quod vel ob Codicum antiquitatem præferendum erat.

XIV. 2 *Neque multum a Gallica differunt consuetudine*] Mss. Carrar. et Norvic. omittunt præpositionem. Sic et Plinius H. N. IX. 35. 'Origo atque geni-

tura conchæ est haud multum ostrearum conchis differens.' Ab antiquissimis etiam editionibus Rom. Ven. Beroald. abest eadem vocula. *Davis.* A *Gallica differunt.* Mss. et Editt. Vett. *Gallica differunt;* omissa Præpositione. *Clark.* Meorum etiam Mss. quindecim, in quibus Bong. prim. Voss. prim. Egm. non habent; sed tamen alii, ut Bongars. sec. Lovan. Scalig. Leid. prim. Oxon. &c. retinent *a.* Quod idcirco delere nolui: nam et apud Plinium *conchis* potius videtur esse Dativus: uti eodem libro 8. 'haud differens Suillæ:' et ita II. 103. 'Ceteris differentes.' Adde Bos. ad Nepot. Ages. c. 7. 'Sic enim domus erat instructa, ut nulla in re differret cuivis inopis.' Cum Ablativo si construat, solet addere præpositionem, nisi designetur res, per quam differunt; uti si hic dixisset 'a Gallis differunt consuetudine.' Sed ita VI. 21. 'Germani multum ab hac consuetudine differunt;' at c. 16. 'hoc ab reliquis differunt.' c. 25. 'differunt ab ceteris.' VIII. 25. 'cultu et feritate non multum a Germanis differebat.' Adde ad VI. 28. 'a cornibus differt.' Nisi eadem sit ratio et usus verbi *differre* ac *distare:* quod eadem significatione habet Dativum et Ablativum. Vide ad Lucan. VIII. 487. et Arntzen. ad Aurel. Victor. Epit. c. 5. 'Distare principes Neronis quinquennio.'

5 *Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod cæruleum efficit colorem*] Vocem *vitri* jam plerique doctorum ex antiquissimis codicibus receperunt. In nonnullis codd. est *glasto*, et hanc quoque Græcus interpres retinuit. Sunt qui ex Plinio irrepsisse putent, qui XXII. 1. ait: 'Simile plantagini glastum in Gallia vocatur, quo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitæ quibusdam in sacris et nudæ incedunt, Æthiopum colorem imitantes.' Ciacconius ait hunc locum efficere, ut quidam multo minus apud Cæsarem *glasti* vocem ferant, cum dicat Plinius Æthiopum colorem glastum imitari. Et ita putabat etiam vir doctus P. Victorius Var. Lect. XIX. 3. Sed hoc argumentum nullius pretii, neque enim quando quis aliquid imitatur, statim sequitur, hoc per omnia simile esse illi, quod imitatur. Et glastum efficit fuscum colorem, et Æthiopum color idem est, itaque non temere Plinius hoc dixit. Ego pro certo habeo *glastum* et *vitrum* idem esse. Non adspernandum hac in re est testimonium Humfredi Lhuyd Cambro-Britanni, qui in patriæ suæ descriptione ait: 'Nec hi, sed Britanni, ut Cæsar et alii referunt, corpora glasto in cæruleum colorem, ut hostibus terribiliores viderentur, pingere soliti. Et nobis in hunc diem (quod antiquitatem probare videtur) cæruleus color glas dicitur, quo nomine et herba illa plantagini haud dissimilis, et mercatoribus nunc optime cognita, nuncupatur.' Sane hodieque Belgis vitrum *glas* vocatur. Cæterum ut dubitem *glasto* Cæsar, an *vitro* scripserit, facit, quod video sæpe illi exoticas voces usurpatas. Sic in *alce*, et *ambacti*, et *soldurii*, aliisque. Nec frustra Planudes, vel quisquis Cæsaris interpres eandem vocem retinuit. Rursum ut credam *vitro* scripsisse, movet me non modo autoritas Melæ, qui III. 6. habet, 'incertum ob decorem, an quid aliud, vitro corpora infecti.' Jornandes c. 2. qui verba Melæ exscribit, 'ob decorem,' ait, 'nescio, an aliam ob rem, ferro pingunt corpora.' Ubi audacter dicerem scribendum esse *vitro*, nisi scirem Britannos non vitro tantum, sed et ferro prius pingere corpora solere, ut facilius cicatrices imbiberent colorem cæruleum. Testis est Herodianus, qui l. III. ait: τὰ δὲ σώματα στίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν. ὅθεν οὐδ' ἀμφιέννυνται, ἵνα δὴ σκέπωσι τοῦ σώματος τὰς γραφάς. Ubi

recte usurpat vocem ἀμφιέννυνται; nam Britannis erat ex pelle vestis, ut Cæsar docet. Itaque anterior pars aperta, posterior tecta. Sed clare Solinus fine c. 25. 'Regionem partim tenent barbari, quibus per artifices plagarum figuras, jam inde a pueris variæ animalium effigies incorporantur, inscriptisque visceribus hominis incremento pigmenti notæ crescunt. Neque quidquam magis patientiæ loco feræ nationes ducunt, quam ut per memores cicatrices plurimum fuci artus bibant.' Notas eas *stigmata* recte Isidorus nuncupat XIX. 23. 'Nonnullæ etiam gentes non solum in vestibus, sed et in corpore aliqua sibi propria quasi insignia vindicant, ut videmus cirros Germanorum: granos et cinnabar Gothorum: stigmata Britonum.' Cæterum quod de omnibus Britannis Cæsar ait, id de Siluribus prodit Tacitus in Agricolæ vita: et ex eo quoque Jornandes, qui ait 'Sylorum colorati vultus, torto plerique crine et nigro nascuntur:' lege *Silurum;* nam sæpe in eo scriptore nomina corrupta sunt. Claudianus l. II. de laudibus Stiliconis obscurius eandem rem tangit cum ait: 'Inde Caledonio velata Britannia monstro, Ferro picta genas: cujus vestigia verrit Cærulus Oceanique æstum mentitur amictus.' Ubi *cærulus amictus* non vestis, aut simile quid est, sed ita appellat vitrum, quod verrit vestigia ferri, sive inditur cicatricibus, ut colorem bibant. Similem morem ferro incidendi corpora habuerunt quoque Illyrii et Thraces. Autor Strabo est l. VII. p. 218. etiam Japodes Liburniæ populi, de quibus ait: κατάστικτοι δ' ὁμοίως καὶ τοῖς ἄλλοις Ἰλλυρίοις καὶ Θρᾳξί: *Notis compuncti sunt corpora, ut et Illyriorum cæteri et Thraces.* Viget hodieque mos ille in gentibus, quæ Magellanicum sinum propter habitant. *Vossius.* Mira est hoc loco et veterum codicum et interpretum varietas. Nam libri quidam habent, *glasto inficiunt,* alii *ultro,* nonnulli *nitro,* major pars *vitro;* quæ lectiones, fere omnes, suos sunt assertores nactæ. Sunt enim qui *glastum* probent, quod scribat Plinius XXII. 1. 'Simile plantagini glastum in Gallia vocatur, quo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitæ quibusdam in sacris et nudæ incedunt, Æthiopum colorem imitantes.' Sed id aliis non placet, quod non *cæruleum,* ut est apud Cæsarem, sed *Æthiopum colorem* efficiat: et quod eo non *Britanni omnes* aut *semper,* ut ait Cæsar, sed fœminæ, quæ viris junctæ sunt, et *in sacris* tantum *quibusdam* oblini solent. Sed præcipue, quod in nullo Cæsaris exemplari paullo vetustiori *glastum* reperiatur. Sunt qui ex *ultro* parva mutatione *luteo* fecerunt, auctoritate Vitruvii adducti, qui VII. 14. ita scribit: 'qui non possunt chrysocolla propter caritatem uti, herba, quæ luteum appellatur, cæruleum inficiunt, et utuntur viridissimo colore.' Sed id propterea non admittitur a viris doctis, quod *luteum* non *efficiat cæruleum colorem,* ut Cæsar ait: sed cæruleus luteo infectus viridem reddat colorem. Ac vidi, qui *nitro* legendum esse contendant, quod apud Vitruvium VII. 11. 'nitro cæruleum temperetur.' Verum cum ea temperatura non solo *nitro* fiat, sed *arena* insuper et *ære Cyprio,* nihil Vitruvius hac parte juvat, neque si quis nitro corpus inficiat, cæruleus efficitur color. Cum autem in codice Fulvii Ursini, qui antiquior multo emendatiorque aliis est, legatur *vitro,* eaque scriptura in aliis manuscriptis reperiatur, ea lectio omnino vera esse videtur; est enim *vitrum* herba, quæ in Gallia frequentissima nascitur, quæ cæruleum colorem efficit. Eam Græci *Isatim* vocant, Galli ipsi *pastellum.* Vitruvius, ut quidem legitur in duobus manuscriptis, quibus sum usus, et uno antiquæ editionis, VII. 14. sic scribit: 'Idem propter ino-

piam coloris Indici, cretam Selinusiam, aut anulariam, vitro, quod Græci Isatin appellant, inficientes, imitationem faciunt coloris Indici.' In aliis duobus libris item manuscriptis erat *visallin* aut *visalsin*, in nullo vero ὕαλον, ut quidam imprimendum curarunt. Quin vero apud Vitruvium legi debeat *Isatim*, dubitari non potest, cum Oribasius scribat 'Isatim infectores Vitrum appellare.' Plin. xxxv. 6. de Indico loquens sic ait: 'Qui adulterant vero Indicum, stercora columbina, aut certam Selinusiam, aut anulariam vitro inficiunt.' Sic enim legitur in excusis. Herodianus III. 47. de Britannis: τὰ δὲ σώματα στίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν· ὅθεν οὐδ' ἀμφιέννυνται, ἵνα δὴ σκέπωσι τοῦ σώματος τὰς γραφάς. Ergo apud Melam III. 6. cum de Britannis ait, 'incertum ob decorem, an quid aliud ultro corpora inficiunt,' reponendum est *vitro*. *Ciaccon.* Hujus animadversionem hic exstare volui, quod, expositis doctorum virorum sententiis, earum plerasque refutarit. Plerasque dico, non omnes; mihi enim perplacet opinio Joan. Brodæi, qui Miscell. v. 11. legit *Glasto*, nec rationes, quibus contra eam militat Ciacconius, ullius plane sunt momenti. Nam I. Plinius H. N. xxii. 1. non tradit Glastum *efficere* Æthiopum colorem, sed *imitari*; quod verum: color enim cæruleus, cum satur est, ad fuscum accedit. Hinc Homerus cum alibi passim, tum Il. A. 350. πόντον vocat οἴνοπα, hoc est, ut recte Scholiastes, μέλανα, licet mare cæruleo colore sit tinctum. II. Cum *glastum* et *vitrum* eadem sit herba, ut ostendit Is. Vossius ad Melæ III. 6. non magis contra glastum, quam contra vitrum militat, quod Plinius prodiderit eo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitas esse *quibusdam in sacris*, quasi nunquam ipsi Britanni, nec feminæ quidem semper, eo uterentur. At contrarium liquet vel ex Solini c. 25. adeo ut Plinium μνημονικῷ ἁμαρτήματι lapsum arbitrer. III. In eo plane falsus est Ciacconius, quod scripserit in nullo Cæsaris exemplari paullo vetustiore *Glastum* reperiri, cum non solum in suo Codice ita legit Metaphrastes, sed et antiquitus cusa ex optimis Mss. edita hanc vocem repræsentent. Verum quidem est, editt. Rom. Ven. Beroald. aliasque retinere *ultro* (pro *vitro*) *glasto;* adeo ut eorum verborum alterutrum ex Glossemate sit ortum; utri vero hoc contigerit, non difficile erit æstimatu, si reputemus moris non fuisse Librariis, vocem Romanam et usu vulgari tritam, peregrina et rariore explicare: cum igitur *glastum* sit vox Britannica, *vitrum* autem Latina, hæc illius Glossema est habenda. *Davis.* Cum in aliis Mss. scriptum sit, *vitro;* in aliis, *glasto:* permultis argumentis inter se contendunt Viri docti, utram scripserit Cæsar. Ego in eam partem propendo, ut *vitrum* scripsisse Cæsarem existimem, voce scilicet Latina: propterea quod voce Britannica si usus fuisset, addidisset utique *quod vocant, quod appellant*, aut aliquid simile. Sic enim aliis in locis, ubi voces Gallicas adhibet, hujusmodi aliquid apponere solet. Supra in libro tertio; 'Quos illi,' inquit, 'Soldurios appellant.' Libro sexto; 'Sunt item, quæ appellantur Alces.' Libro tertio, de Bello Civili; 'Pontones, quod est genus navium Gallicarum.' Inferius, in eodem libro; 'Est etiam genus radicis inventum, quod appellatur Chara.' Nec magni est, quod affert doctissimus Davisius; 'exemplaria antiquitus cusa ex optimis Mss. retinere utrumque *vitrum* et *glastum;* adeo ut eorum verborum alterutrum ex Glossemate sit ortum; utri vero hoc contigerit, non difficile fore æstimatu, si reputemus moris non fuisse Librariis, *vocem Romanam* et *usu vulgari tritam*, peregrina et rariore ex-

plicare: cum igitur *Glastum* sit vox Britannica, *Vitrum* autem Latina; hanc illius Glossema esse habendam.' Hoc, inquam, quamvis ingeniose excogitatum, non tamen magni est. *Vitrum* enim, quamvis sit *vox Romana*, at non tamen (isto significatu) *usu vulgari trita.* Atque ista de causa, ad eam explicandam, Librarii adposuerunt vocem Britannicam, *Glastum. Clark.* Optime refellit Ciacconius varias Virorum doctorum conjecturas, quos etiam recensitos videre potes in notis Brantii, quibusque adde Sambucum, qui inepte *luto*, ac Hotomannum, qui *lutro* pro herba *Lysimachia* vulgo dicta ridicule conjecerunt. *Vitro* vera lectio est, ut optime etiam Turnebus Advers. vi. 17. xxiii. 22. et Vossius aliique ad Melam, et inprimis Salmasius in Plin. Exerc. p. 180. docuerunt. Egregie autem Clarkius hic docet, si voce *glasto* voluisset uti Cæsar, additurum eum fuisse, *adpellato*, vel simile. Præterea testari possum, in nullo Codice meorum numero viginti et plurium adparere *glasto.* Sed in Mss. quatuordecim et Ed. Inc. esse *ultro:* quomodo et in Mss. Melæ ac Vitruvii (quod et de Palat. Cod. Gruterus, et de suo Pulmannus in schedis, quæ penes me sunt, testantur) Viri docti esse docuerunt: *ultra* in Ms. Melæ quoque inveni. *Nitro* est in margine Duker. (qui in textu habet *ultro*,) Pulmanni et Gott. ac Voss. tert. Sed *vitro* disertissime exaratur in Ursini Cod. item in Andino, et Oxoniensi, ac Leid. sec. in quo est *ultro* vel *vitro.* Recte etiam defenderunt eruditi τὸ *cæruleum*, pro quo *cerineum* vel *cerinum*, id est, luteum, reponi volebat Sambucus. Ab hoc autem colore ipsum *Britannorum* seu *Britonum* nomen esse ortum existimant non male nonnulli. V. Cl. Cannegiet. Diss. de Brittoburgo. Ceterum in Lovaniensi exstat: 'Omnis vero se Britannia;' argute, non tamen vere, ut existimo. Vide ad iv. 2. 'Gallia delectatur, et impenso parant pretio.'

6 *Horribiliore sunt in pugna adspectu*] Mss. Reg. Eliens. et Voss. et Editt. Vett. '*horridiores* sunt in pugna adspectu.' Quod idem est. *Clarke.* 'Atque hoc *horribiliore* sunt in pugna adspectu.' Mss. habent *horridiores.* Lege: 'atque hoc *horridiore* sunt in pugna adspectu,' quemadmodum Gryphius edidit. *Davis. cur. sec. Horribiliore* retinent Andinus, Scalig. et Oxon. *horribiliores* Leid. pr. Ceteri omnes *horridiores;* nisi quod Vascos. et Gryphius cum Ed. Stradæ *horridiore* exhibuerint, quos sequor cum Davisio, licet ipsum *horridiores* retineri posset ex Plinio xi. 18. 'apes horridæ sunt adspectu:' quamvis sciam ibi *horridum* dici et hominem, non tam ob colorem, quam hirsutiem et squalidos et promissos capillos. Unde illa omnia dicuntur *horrere*, quæ hirsutas setas, folia densa, squalentes capillos, barbamque habent, et ita incomta et formidabilia sunt. Vide Cel. Burm. ad Petron. c. 99. Heins. ad Ovid. Met. xi. 176. aliisque locis multis, et passim viros doctos, quo sensu etiam 'horrida ora' Ovidio ex Ponto iii. 3. 17. 'Horrida pendebant molles super ora capilli.' Verum ipse ille locus juvat, quia hic quoque, ut ibi, 'horridus adspectus' jungatur cum 'capillis promissis,' quo horridi erant Britanni, et vitro illito horridiores fiebant. Sed et de *adspectu* Valer. Max. iv. 4. § 1. 'Illarum frons hilaris,' &c. 'et hujus horridior adspectus solidis bonis abundet.' Curt. viii. 9. § 31. de Brachmanibus 'Agreste et horridum genus est.' Præterea dicitur et de aliis rebus, ut *horrida tempestas, verba, horridus clamor, &c.*

11 *A quibus primum virgines quæque ductæ sunt*] Mss. Eliens. et Vossii; *quo* (Ms. Reg. *quorum*) *primum virgo quæque deducta:* Edit. Rom. *adducta est. Clarke.* Primum pro *quibus* in

Bongarsianis, Vossianis, Lovaniensi, Bouhier. pr. Egmund. Gottorp. Duk. Dorvill. Leid. tert. et Ed. Incerta scribitur *quo*. In Ursin. et Brant. *a quo*. In Leid. sec. Bouh. sec. *quorum*. At in Leid. primo et Oxon. *quibus* sine præpositione: dein constanter Mss. omnes et Ed. Incerta *virgo deducta est*, præter Scalig. Oxon. et Leid. prim. Ita tamen, ut in Oxon. sit *primo* et in Leidensi *deductæ*. In uno Urs. *ducta*. Quare confidenter reposui *quo virgo deducta est*. *Quo* enim valet *quorsum*, ad quos. Vide Heinsium ad Ovid. Ep. XIII. 34. et alios. Nec obstat, quod præcedat pluralis; ut monui ad I. 6. Adde Perizon. ad Sanctii Minerv. p. 489. Sic VII. 58. 'Navibus conjunctis, atque eo m. inpositis.' B. Civ. III. 24. 'Scaphas contexit, eoque milites inposuit.' I. 42. 'equos equitibus detractis, eo legionarios inponere.' *Deduci* autem proprie dici virginem, quæ alicui conciliatur, quis nescit e Suetonii loco in Cæs. c. 50. 'Tertia deducta est?' ubi vide Comment. et omnino Ciofan. ac Burm. ad Ovid. Epist. Her. XVI. 313. 'Pene suis ad te manibus deducit amantem.'

XV. 1 *Prælio*] Mss. et Vett. Editt. *prælium*. *Clark*. Non omnes. Nam *prælium* ex meis tantum habent perperam Vossiani, Gott. Leid. sec. tert. et Dorvill. et Edd. primæ. Latinum non est *prælium confligere*.

2 *Tamen*] Sic Mss. et Vett. Edd. Scaliger et Recentiores *ita tamen*. Sed nihil opus. *Clark*. Errat Clarkius; cum ita a Scaligero intrusum censet. Nam et Vascos. Aldus, Gryphius, Stephanus, Lipsius, aliique sic exhibuerunt, et confirmatur a Mss. Scalig. Leid. primo, atque Oxoniensi: forsan et aliis. Verum Bongarsiani, Lovan. Vossiani, Egmund. ac plures non agnoscunt. Et rectius quidem. Adi notata ad III. 14. 'Turribus excitatis: tamen, &c. ut neque tela adjici possent.' Delevi itaque cum Clarkio, ut supervacuam vocem. *Ita ut* in nostro aliud quid notat II. 19.

3 *In silvas collesque*] Non hoc damno, confirmatum ab omnibus Mss. et sæpe ita junctum. Quia tamen mox dicit tantum 'e silvis se ejecerunt;' et 'postero demum die in collibus constiterunt:' ut ait c. 17. ac Metaphrastes vertit simpliciter εἰς τὰ νάπη, adridet nonnihil conjectura 'in silvas callesque:' invios scilicet, ut addunt sæpe scriptores; quo tutius latere possent. *Callis* enim in *collis* abiit sæpe. Vide Torrent. ad Cæsar. Suetonii c. 19. 'Silvæ callesque decernerentur:' uti et Misc. Observ. Mart. et Apul. 1733. p. 307. 'Silvestres calles' ait Curtius V. 4. Non placet vero, eam vocem e Mss. quibusdam cum Cortio reponere in Lucano IV. 129. 'Tollere silva comas, stagnis emergere colles Incipiunt, visoque die durescere valles.' Si quid ibi mutandum foret, pro *colles*, scribere *calles*, non vero loco τοῦ *valles* mallem; namque tam plana et jacentia, quam edita, refluis aquis, et cessantibus imbribus, apparuisse, innuit Auctor.

9 *Atque his primis legionum duarum*] Primæ cohortes ceteris præstabant, non hominum numero, ut perperam arbitratus est Joan. Glandorpius, sed virtute; erant enim ex præstantissimis et fortissimis viris confectæ. Vide Just. Lipsium Mil. Rom. Dial. I. 4. *Davis*.

10 *Intermisso perexiguo loci spatio inter se, constitissent*] Ita hunc locum, mutata solum interpunctione, restitui. Editi omnes; *intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent*. Qui sensus est nullus. Ideoque Hotomannus existimavit voces, *inter se*, delendas esse. Sed Græcus recte intellexit, ὀλίγον ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχόυσων. *Clark*. Voces *inter se* tollendas censuit Hotomannus. At si distinguas, *quum hæc*, *intermisso perexi-*

quo loci spatio inter se, constitissent; locus integritati suæ restituatur, ut Cl. Clarkius observavit. *Davis.* cur. sec.

11 *Perterritis nostris*] Ταράξαντες recte vertit Metaphrastes. Britanni novo pugnæ genere scilicet perturbaverunt Romanos. Verum in Vossiano sec. est *peremptis.* At in Voss. primo et Bongars. pr. *pertemptis:* in posteriore autem a manu secunda, uti in Bong. sec. *pertemptatis.* Quod quid sibi velit nescio: nisi forte Auctor scripserit *prætentatis,* ut dixerit, novo genere pugnæ expertos fuisse Britannos, quid in Romanos valerent. Sic 'prætantato sinu' Sueton. Aug. c. 35. Lucan. IX. 397. 'Fatoque pericula vestra Prætentate meo.' Adi omnino quos laudat Cl. Burmann. ad Ovid. Metam. XIV. 189. 'Prætentatque manu silvas.' Utcumque tamen hæc conjectura adrideat, nil temere mutari velim. Novum erat enim pugnæ genus Romanis, non vero Britannis, qui ita pugnare solebant. Adde Veget. I. 8. 'tiro exercitio prætentandus.'

12 *Per medios proruperunt*] Sic quidem Leid. pr. sec. et Oxon. cum Edd. primis, uti et Aldi, Gryphii, et aliis. Sed ceteri Mss. item Vascos. Strada, Stephan. cum Ciacconio præferunt *perruperunt.* Id quod magis mihi placet. Quamvis et vulgatum se satis defendere queat. Liv. XXVI. 7. 'per castra ad Capuam perrumpere.' Vide ad Frontin. I. 5. § 12. 'Per stationes hostium perrupit,' vel 'prorupit.' Eadem variatio I. 8. 'perrumpere possent conati.' VI. 40. *per medios hostes perrumpunt:* et VII. 19. 'Paludem perrumpere.' Adde B. Civ. I. 67. 'Omni ratione perrumpendum.' Sic 'rates perrumpere' B. Civ. I. 26. *Prorumpere* magis videntur illi dici, qui ex ordinibus ad hostes procurrunt, et lacessunt prœlium. *Perrumpere* ii, qui ordines hostium turbant, V. Drak. ad Liv. III. 61. § 9. vel munitiones transcendunt ac diffringunt. Ceterum perperam Hotomannus hic inseri volebat *hostes.* Romanos intelligit Auctor sive *nostros.*

13 *Q. Laberius Durus*] Orosius, Freculphus, Celsus, aut potius Anonymus exscriptor ejus constanter habent *Labienus,* sed corrupte, aut valde ego fallor. *Vossius. Labienus* est et in Ursini Codice, ac Cujacii, et Leid. pr. Voss. sec. et tertio.

14 *Submissis coh.*] Non damno hoc. Cum ceteris enim crebro noster *submittere* pro subsidio mittere usus est. Adtentionem tamen meretur alia lectio, quæ restat in Mss. Cujac. Andin. Scalig. Oxon. et Leidens. primo *inmissis.* Confer notata ad Lucan. VI. 291. 'Cum super e totis inmisit collibus agmen, Effuditque acies obseptum Magnus in hostem.' Quod jam malo, adstipulantibus etiam Cortii Mstis, et in primis ad VII. 523. 'Inque latus belli, qua se vagus hostis agebat, Inmittit subitum, non motis cornibus, agmen:' quo loco cum Mss. plerisque *emittit* tamen nunc præfero. Solent enim sæpe variari præpositiones, ut tam denotetur locus, ex quo, quam ad quem locum fiat motus. Adi Cl. Drak. ad Liv. I. 57. 'Avolant Romam;' et IV. 18. 'equites in hostem emisit.' Frontin. II. 7. § 8. 'Turmas, quæ eos sequerentur, inmisit.' Immo infra VII. 40. 'Agmen Æduorum conspicatus inmisso equitatu, iter eorum moratus.' V. et B. Civ. II. 41. et Hirt. B. Afric. c. 18. 'Subito inmittit cohortes, turmasque suorum:' item c. 39. 75. 78.

XVI. 3. *Gravitatem armorum*] Non male. Placet tamen magis, quod legitur in iisdem, quos de τῷ *inmissis* laudavi Codicibus, quodque procul dubio e suis Mss. recepit R. Stephanus, *armaturæ,* ὁπλίσεως, ut vertit Græcus. *Armatura* enim proprie est ipsum genus armorum. Hirt. B. Alex.

c. 34. 68. 'disciplina atque armatura nostra.' Consule omnino Manutium ad Ciceron. Epist. Fam. VII. 1. 'Armatura varia equitatus peditatusque.' *Armatura* etiam hoc sensu in Mss. et Edd. quibusdam apud Curt. III. 2. § 5. et Liv. XXVI. 5. Sed malim ibi cum aliis *armatu*, atque ipso Gronovio ad locum Livii: ubi vide.

5 *Magno cum periculo dimicare*] Mss. et Editt. Vett. *magno cum periculo* prœlio *dimicare*. *Clark.* Bongars. tres, Petav. Norvic. Lovan. Gottorp. Voss. Egmond. et Pal. exhibent *magno cum periculo prœlio dimicare*; nec aliter, iis volentibus, lego. *Davis. cur. sec.* Mei aliorum libris Mss. et Pulm. schedis consentiunt præter ante dictos Codd. qui suo more a reliquis secessionem faciunt. Restitui tamen eam vocem: cum eam non respueret Cæsaris stylus, et facile ob præcedens *periculum* excidisse credibile sit. *Prœlio dimicare* Latina et obvia est locutio. VI. 17. 'Quum prœlio dimicare constituerunt.' c. 31. 'prœlio dimicandum.' VII. 7. B. Civ. III. 37. 'prœlio decertare:' unde et 'certamen prœlii' B. Alex. c. 16.

9 *Equestris autem prœlii ratio*] Ambigebat Glareanus de Britannis, Romanis, an utrisque Cæsar loquatur. Sed nulla hic difficultas est. Nam equestre prœlium proprie hic accipiendum: nempe, ubi utrimque equis concurritur; alioque frustra bonum hic sensum quæras. Sane sic et Græcus intellexit: et sic l. I. ubi de equestri prœlio Romanorum cum Helvetiis loquitur. *Vossius.*

XVII. 2 *Lentius*] Bongarsiani, Petav. Egm. Lovan. Voss. prim. cum quinque aliis et Edd. primis *lenius* vel *ac lenius*. Carrar. cum tribus meis recentioribus et Ed. Inc. perpetua fere variatione *levius*, quod placebat Bruto; minus bene. *Lenius* idem est, quod *lentius*. *Leniter* idem quod *lente*. Unde passim *lenis fluvius* opponitur rapido et torrenti. 'Leniter ire' Hirt. B. Afric. c. 6. *procedere* et similia crebro. Vide Cel. Burm. ad Phædri Fab. 25. 'Pota leniter.' Adde ad B. Civ. I. 1. 'Sin cunctetur atque agat lenius:' ubi male alii *lentius*. *Latius* est in Leid. primo.

8 *Fecerunt, quoad subsidio*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Ed. Rom. *fecerunt. Quo subsidio, &c. Clark.* Etiam Mss. mei tantum non omnes. Nam Oxon. et Cujac. *quoad* servant: quibus accedunt Bongars. pr. et sec. in quibus legas *quod*. Reliqui *quo* cum Edd. Mediol. Ven. et Incerta; sine sensu, sed sollemni mutatione. *Quoad* hic valet, *donec*. Dicit Auctor, pedites hostium copias, quas repulerant, tam diu secutos esse (quod hinc patet, etiam paullo melius esse, quam *inseq.*) donec sequi amplius eos nequiverunt: quia equites confisi jam subsidio peditum irruerunt quoque in ipsos, atque *præcipites* in fugam dederunt. Unde gravis armaturæ milites eos ultra persequi non poterant. De hac particula plura vide apud Cl. Perizon. ad Sanct. Minerv. III. 6. § 1. et Cortium ad Sallust. Jug. c. 41. § 9. 'Quod semet ipsa præcipitavit.' c. 14. 'Quoad legiones collocasset.' Eadem confusio in Apul. Met. I. 6. 'Quoad semet ad istam faciem fortuna perduxit.' Sic Ed. Scriv. Sed Mss. et Edd. vulgares *quo* vel *quod*, defendente hoc Sciopp. Susp. Lect. IV. 6. et Ferr. El. I. 19. *Quod* pro *quoad* valet *in quantum*. Ceterum mox *τὸ se* non comparet in Mss. meis quindecim, neque in Edd. primis. Nec forsan opus est, ut adverbialiter ponat *post* eodem sensu, quo Græcus hic ὄπισθεν. Mihi tamen retinere *τὸ se*, magis placet cum Mss. Cujac. And. Scal. Oxon. et Leid. primo.

XVIII. 2 *Cassivellauni*] Σουέλλαν corrupte apud Dionem legi alibi monuimus. Etiam Polyæno vocatur Κασολαύλος: scribe apud utrumque Κασσουελλαύνος. *Vossius.* V. ad c. 11.

4 *Animum advertit*] Vulgg. *animadvertit*. Nos autem Msti. Norvic. lectionem sequimur. Vide not. ad B. G. I. 24. Observavit etiam vir doctissimus J. Georg. Grævius ad Ciceronis Offic. II. 19. Librarios plurimis in locis elegantem hunc loquendi modum mutasse, ut alterum substituerent. *Davis.* Sic etiam quatuordecim ex meis.

6 *Ejusdem generis sub aqua defixæ sudes flumine tegebantur*] Lipsius in Poliorceticis l. v. dial. 3. quærit cur *flumine* hic legatur, cum paullo ante dixerit Cæsar *sub aqua*. Itaque pro *flumine* ambigit, an reponat *plumbo*. Sed ambigit, non statuit. Sane juvare videtur opinionem illius Beda; cum Hist. Angl. I. 2. ait: 'Quarum vestigia sudium ibidem usque hodie visuntur, quod singula earum ad modum humani femoris grossæ, et circumfusæ plumbo, immobiliter hæreant in profundum fluminis infixæ.' Sed considerare oportet, sudes illas acutas ab Cæsare dici: nam cum antea dixisset, ripam acutis sudibus præfixis munitam fuisse, subdit, ejusdem generis sudes sub aqua latuisse. Itaque plumbum habuerint ima sudium. Atqui quomodo tunc dicat Cæsar tectas plumbo fuisse? Nam plumbum acutas facere sudes nequibat. Ego itaque malo vulgatam retinere lectionem. Quod autem Cæsar primo ait sub aqua defixas sudes, tantundem est, ac si dicat fundo fluminis infixas sudes fuisse: dein subdit, 'flumine tegebantur,' ut ostendat non exstitisse cacumina earum ex aqua. Beda de plumbo dicit, sed videor mihi occurrere illi argumento posse. Nam quis affirmet illas sudes, quarum vestigia Bedæ tempore deprehensa, easdem fuisse, quæ Cæsaris tempore flumini infixæ fuerunt. Inquit Cæsar flumen illud uno tantum loco pedibus transiri potuisse. Forsan Britanni postea bellis intestinis concussi prohibendis transitu amnis conterraneis sudes illas posuere. Equidem ego id crediderim: nec temere muto in Cæsare; nisi veteris codicis autoritas accedat. Sed illud notandum, quod Polyænus ait Strateg. VIII. 23. Cæsari elephantum unum in Britannia fuisse, cui imposita turris; ejusque terrore Britanni dilapsi custodiam amnis deseruerint. Nihil tamen de bellua illa in Cæsare legitur; unde suspicor Polyænum id hausisse ex Ephemeridibus Cæsaris, in quibus multa a Cæsare annotata fuisse, quæ his Commentariis non memorantur, jam initio notarum observavimus. *Vossius.*

9 *Atque impetu*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *ea celeritate, atque eo impetu*. *Clark.* *Eo* agnoscunt quoque Bongars. prim. et secund. Vossiani omnes, Petav. Egmund. Lovan. et quatuor alii, cum Ed. Incerta, Vascos. Stradæ, Gryphii posteriore, et recentioribus. Et quamvis alicui videri possit morari sententiam, unde Grutero etiam *atque impetu* ejicere placebat, tamen mihi videtur stylo Cæsaris magis convenire, qui pronomina et adjectiva æque ac præpositiones sæpe geminare solet. VI. 42. 'Omnes vici atque omnia ædificia.' Vide etiam ad VI. 11. B. Civ. I. 7. 'Qua voce et quo SCto.' Hirt. B. Afric. c. 19. 'Hac spe atque ea fiducia.'

XIX. 1 *Ut supra demonstravimus, omni deposita spe contentionis*] In editis omnibus ita interpunctus est hic locus, ut ambiguum sit quo referantur hæ voces, *ut supra demonstravimus*; cum manifestum sit eas ad istud solum, *omni deposita spe contentionis*, referri debere. Quanti interdum sit momenti res tam perexigua, vide infra, quæ annotavimus, de bello Civili, III. 39. *Clark.*

3 *Relictis*] Recentiores *retentis*; sed omnium Mstorum et antiquitus cusorum lectionem absque causa sontica deseruerunt, ut exemplis

monstravit Ger. G. J. F. Vossius ad Velleii Paterculi II. 81. *Davis.* *Relictis.* Scaliger et recentiores, contra omnium Codicum fidem, et sine ulla omnino causa, scripserunt, *retentis:* voce admodum ineleganti in locum elegantioris suffecta. Quos proinde merito carpit Davisius. *Clark.* Male Clarkius pronunciat, *retentis* a Scaligero inductum esse. Nam multæ ante ipsum Edd. ita jam exhibent, ut Ald. Vascos. Steph. Gryph. Plant. aliæque. In nullo tamen inveni Codice, nisi quod nullam varietatem enotatam vidi e Scaligerano. *Relictis* ergo idem erit ac *reliquis* sc. secum, ut conjecit rescribendum Gruterus: quomodo *Relinquebatur* mox et alibi apud nostrum, (docente Cl. Bossio Animadv. in Cæs. p. 19. et restituimus nos B. Civ. I. 79.) ponitur pro *reliquum erat.* Alioquin facilis esset conjectura *electis* vel *selectis.* v. 52. 'Non esse relictum militem sine vulnere:' ubi Mss. plurimi *reliquum.* Vide et VII. 70. et clare B. Civ. I. 41. 'Quos sibi præsidio reliquerat;' ubi vide, et ad c. 80. 'relictis legionibus subsequitur:' uti et B. C. III. 74. 'Relictis munitionibus.' Liv. IV. 27. 'nulla in prœlio justo relicta spe:' i. e. reliqua.

Itinera nostra servabat] Observabat; παρετήρει; ut recte Græcus. Silius Italicus VI. 384. 'Servabam vultus Ducis, et prodentia sensum Lumina.' Vide et vs. 565. *Davis.* Rectius adduxisset Vir doctus Terent. locum in And. I. 3. 7. 'Me infensus servat.' Hoc enim animo id agebat Britannus. Passim *servare* pro *obs.* invenias. Vide ad Lucan. I. 601. et alibi.

8 *Effunderet*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *ejecerat* cum Editt. Vett. *Clark.* In Petav. est *ejiceret.* At Bongars. tres, Lovan. Norvic. Gottorp. Voss. et Egmond. habent *ejecerat*, ac eorum ductu sic rescribas velim. Vide c. 21. *Davis.* cur. sec. Hoc monet et ita legendum contendit Cortius ad Plinium Epist. VIII. 17. § 3. Brantius e suo codice prætulisse etiam videtur *ejecerat.* Citat enim l. IV. 'se ex castris ejecerunt,' et VII. 28. 47. ac Hirt. B. Alex. c. 19. 20. 'se ex oppido ejecerant:' ut est mox c. 21. 'se e castris ejecit,' B. Civ. III. 96. Et sane, ut aliorum Codices, sic etiam mei exhibent *ejecerat*, præter Leidensem prim. Oxon. Cuj. Andinum, et Scalig. qui cum Edd. Vascos. Aldi, Steph. Gryphii, Urs. ceterisque, quod sine dubio e Mss. et illi admiserunt, servant *effunderet.* Rectius omnino. *Ejicere se ex loco* amavit Cæsar, non simpliciter *in locum:* quamvis id Latinum esse non negem. Vide enim ad Frontin. II. 9. § 6. Liv. I. 40. 'ambo se foras ejiciunt:' et sæpe. Ac contra prætulisse videtur *effundere se in locum*, non *ex loco.* Sexcenties autem *effundi in hostes*, *in campum*, et *effundere se* dici de hostili inpetu subito, si probare vellem, putidus forem. Præterea *ejicere* rectum esset, si e castris vel oppido se in agros effudisse dixisset, sed hic notat modo liberiorem per agros discursum a palantibus prædatoribus factum: 'se ad cognoscendum effudit' B. Civ. II. 7. *Ejiceret* est in Duker.

9 *Viis notis*] Ultima vox non comparet in Mss. neque Edd. primis, uti nec Vascos. Steph. aliorumque. Ex meis soli Andinus et Oxon. cum Aldo, Gryphio, Plant. &c. servant. Nec etiam supervacuam esse hanc vocem, credo. Angustas vias intelligit, quas noverant soli Britanni, adeoque ad insidias Romanis ponendas erant aptissimæ. De hac vocis *notus* emphasi vide omnino, quæ laudat Cel. Burm. ad Phædr. F. I. 11. 'Quæ dum paventes exitus notos petunt.' Frontin. II. 5. 7. 'Quum ipse per solidos ac notos sibi transitus evaderet,' &c. Adde I. 5. 5. et alios.

xx. 2 *Ex qua Mandubratius adolescens*] Cambdenus, aliique aiunt Mandubratium hunc Orosio vocari Androgorium: quia ait Orosius vi. 9. 'Interea Trinobantum firmissima civitas cum Androgorio duce, datis xl obsidibus, Cæsari sese dedidit.' Sed ego hinc affirmare non ausim, eundem esse Androgorium et Mandubratium. Nam inquit Cæsar, Mandubratium in continentem ad se venisse, rogasseque Trinobantes postea, ut eum cum imperio ad se mitteret Cæsar. Orosius vero ait Androgorium tunc ducem fuisse Trinobantibus. Sed quis hinc colligat eundem utrumque esse? Mihi non videtur. Potuit Androgorius absente Mandubratio Trinobantibus imperare. *Vossius.*

3 *In continentem Galliam*] Injuriam mihi facere simplicitati Cæsaris videntur et Ciacconius, in notis suis, et Scaliger in editione sua, cum vocem *Galliam* suspectam habent, atque expungi volunt. *Idem.* Ultimam vocem expungendam censuere Fr. Hotomannus, P. Ciacconius, et Jos. Scaliger. Sed nihil opus est, ut eorum calculis nostrum adjiciamus, cum Livius xxxi. 45. 'continentem Atticam' dixerit, et 'continentem terram,' Corn. Nepos Themist. iii. et Eumenius Paneg. iv. 3. *Davis.* Suspectam habuerunt vocem *Galliam* Ciacconius, Hotomannus, et Scaliger. Sed prorsus sine caussa, ut ostenderunt Viri doctissimi Vossius et Davisius. Deest tamen in Græco Interprete. *Clark.* Exsulat etiam a Lovaniensi contra plenum et solitum Cæsari stylum.

4 *Imanuentius*] Sic etiam Græcus, et Edd. Vett. ac Novæ. Sed hujus nominis nullum exstat vestigium in Mss. Bongarsianis, Leidensibus, Vossianis, Lovaniensi, Egmund. Oxon. Petav. et, ut semel dicam, in nullis meorum, neque etiam in Ed. Incerta.

12 *Frumentumque miserunt*] Eleganter ad varietatem Leidens. prim. et Oxoniensis *frumentaque:* quo ostendat etiam, non tantum *celeriter* et *ad numerum*, sed et copiosius imperata subministrasse. Sic iv. 19. et alibi 'frumentis succisis.' i. 16. 'frumenta in agris matura non erant.' Adde vi. 43. B. Civ. ii. 37. Ms. Petav. B. Civ. iii. 50. et passim: quare reponere id non sum veritus.

xxi. 2 *Cenimagni*] Tametsi temere et sine auctoritate veteris codicis mutandum nihil putem, est tamen cur paullum corruptum esse hoc nomen arbitror. Ait Cæsar eodem hocce libro: 'Maritima pars ab iis, qui prædæ, ac belli inferendi caussa ex Belgio (scilicet in Britanniam) transierant, qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, et bello illato ibi remanserunt,' &c. Sunt autem non in Belgio quidem, verum in Celtica Gallia Aulerci Cenomani, unde mihi illud Cenimagni depravatum videtur; sane Græcus interpres habet Κενίμανοι: quam levis autem mutatio ι in ο. Itaque fere legam *Cenomani.* Sane mox quoque video vestigia alterius Gallici nominis in *Cassii:* nam in Belgica sunt Velocasses, vicini Veromanduis. Etiam *Ancalites* non abhorret ab *Ambialites.* Sed potuerunt etiam Cæsaris tempore nomina illa paululum degeneravisse. Quare nihil muto. *Vossius.* Alibi factam hujusce populi mentionem non reperies, qua de causa J. Lipsius ad Taciti xii. 32. *Icenos* et *Cangos* intelligi existimat, quorum meminit Annalium scriptor. Guil. autem Cambdenus Britann. p. 329. Edit. Lond. 1607. hanc vocem ex *Icenis* et *Regnis* conflatam arbitratur, præsertim quod Ms. quem inspexerat, diviso vocabulo exhibebat *Ceni Agni.* Præstat autem vulgatam lectionem retinere; fieri enim potest, ut horum, quia ignobilis esset popu-

lus, nulla apud scriptores alios supersit memoria; quod etiam ceteris hoc in loco memoratis contingit. *Davis.* Juvat vehementer Vossii conjecturam Codex Egmund. *Cenomagni:* immo idem in margine habebat *Cenomanni.* *Sē magni* sic Leid. sec. sed plerumque in Mss. varia occurrunt monstra in nominibus propriis: quare illa omnia enotare, operæ non est pretium.

3 *Cæsari dediderunt*] *Dederunt* unus et alter. Sed recte, quod rescripsi, *dedunt* Bong. prim. Vossian. prim. Leid. prim. Petav. Egmund. Oxon. Lovan. Scalig. et alii multi cum Mss. aliorum et Edd. Vascosani, Stephani, et plurium.

4 *Oppidum Cassivellauni*] Beda I. 2. Historiæ Anglicæ oppidum hoc Cassibellaum vocat. Errore an recte, non dijudicaverim. Prius tamen facilius credam. *Vossius.*

6 *Oppidum autem Britanni vocant, &c.*] Usi sunt voce *Caer;* hæc autem radicem habet verbum קרא, quod *convocare* significat, quia eo convocati ex agris conveniebant, ut notavit vir doctissimus Joan. Clericus Art. Crit. P. II. S. 2. c. 3. 9. *Davis.*

9 *Locum*] Sic etiam Celsus et Metaphrastes cum Mss. Solus Dorvillianus *lucum* non ineleganter. *Silvas inpeditas* vocat paullo ante. Crebro autem hæc vox in *locus* præ facillima mutatione depravata est. V. Front. I. 2. 10. III. 2. 5. Infra VI. 13. Cl. Drakenb. ad Livium XXI. 48. *Locum* retineo: nam ut *lucus* in *locus*, sic contra *locus* in *lucus* aliquando abiit. Consule Salmas. ad Tertull. pall. p. m. 193. Infra p. 301. *luco* jam olim bene legit Is. Casaub. Præf. ad Diog. Laërt.

XXII. 8 *Nobili Duce Lugotorige*] Plerique Mss. et omnes antiquitus impressi cum Metaphraste, huic duci idem nomen attribuunt, ac Regulorum primo paullo ante memorato. Ms. autem Norv. utrobique Lugotorigem exhibet; adeo ut nullus dubitem, quin unus idemque vir denotetur. Adversantur quidem Fr. Hotomannus et Joan. Brantius, quoniam hic *Ducis*, superius autem *Regis* fiat mentio; quasi scilicet Rex, nobilis Dux esse non potuerit! Et sane Jul. Celsus vit. Cæs. p. 87. diserte testatur 'unum Regem esse captum, cui Lugotorix nomen erat.' Hinc medicina, ut videtur, fieri potest Floro, qui III. 10. 18. ita loquitur: 'Cæsar unum quoque e Regibus Cavelanis' (vel Cavelianis) 'in vincula dedit.' At nullus Britannorum Rex captus est præter hunc sive Lugotorigem, sive Cingetorigem. Fidenter itaque scribo, 'Unum quoque e Regibus *Cantianis* in vincula dedit.' Non me quidem fugit, a veteribus, Cantii incolas, *Cantios* fuisse vocatos, sed Flori ævo aliter se res habere potuit. Joan. Freinshemius et J. G. Grævius reposuerunt *e Regibus Cassivellauni;* sed præterquam quod hæc emendatio nimium recedat a lectionis receptæ vestigiis, mira est locutio *unus e Regibus Cassivellauni*, pro eo quod est, *unius e Regibus qui Cassivellauno suberant.* *Davis.* *Cingetorige.* Sic Mss. plerique et Editt. Vett. Ut sit idem videlicet, qui supra *Rex* appellatus fuerit. Scaliger edidit, *Lugotorige.* Quomodo et in Ms. Eliensi scriptum est. Sed cum in isto Codice et supra quoque scriptum sit *Lugotorix;* unus idemque esse videtur. Non tamen dissimulandum, in priore loco, cum initio scriptum fuisset *Cingetorix*, manu deinceps emendatrice factum *Lugotorix.* Græcus utrobique habet, Κιγγετόριγα. *Clark.* *Lugotorige* etiam Ms. Hotom. et Brantii; ut et Bongars. prim. sec. Vossiani omnes, Egmund. Dukerian. Dorvill. et Ed. Incerta. In Palat. *Lutogorige.* Leid. tert. *Logotorige.* Non video caussam, cur id nomen non præferamus: cum per voces *nobili duce* eum clarissime a præcedentibus regibus distinguat. *Cingetorige*

in quosdam Mstos e præcedenti irrepsit, uti in Andinum *Orgetorige:* qui erat Helvetiorum dux l. I.

12 *Statuisset hiemem agere*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *constituisset hiemare. Clark. Constituisset (instituisset* Bong. sec.) *hiemare* exhibent cum Ed. Inc. mei omnes, ut et aliorum; præter Ursin. Cujac. Scalig. Andin. Leid. prim. et Oxoniensem, solito more. Brantii liber, et Edd. aliquot, ut Beroaldi, Vasc. Aldi, Gryphii, &c. *statuisset hiemare:* quod Brantius defendit duobus Cæsaris locis, quibus plura addi possent: sed *statuit hiemem agere* elegantius est, quam ut a librario profectum fuisse, credi fas sit.

18 *Noceat*] Cujac. Andin. et Oxon. cum Edd. Romana, Mediol. et Veneta *bellum faciat.* Locutione elegantissima, nec tantum ab optimis quibusvis scriptoribus, sed et ab ipso auctore adhibita l. III. in fine; 'civitatibus, quæ proxime bellum fecerant;' ubi vide Cellarium. v. 28. 'populo Romano bellum facere;' quo loco consule Davisium. VII. 2. 'bellum facturos pollicentur.' B. Afric. c. 88. 'ad bellum faciendum:' ac Cl. Burm. ad Ovid. Metam. VIII. 58. 'Justa facit certe pro nato bella;' et socerum meum ad Valer. Maxim. v. 4. 3. Cortium ad Sallust. B. Catil. c. 26. 'Constituit bellum facere.' Livius I. 38. 'Inde priscis Latinis bellum fecit.' Cicero pro Font. c. 12. 'si illi bellum facere conabuntur.' Merito igitur adrisit hæc lectio summo Gronovio ad Livium, ut et margini adlevit Heinsius, et nos in textum admisimus.

XXIII. 4 *Duobus commeatibus exercitum reportare constituit*] *Commeatum* vocabant, et recte Beroaldus, cum plures una naves aliquo appulissent. Græcis πορευτικὸς στόλος, ut ex veteri inscriptione docet Casaubonus ad Suetonii Aug. c. 98. *Brant.* Hanc *commeatus* significationem multis exemplis adstruxit Phil. Rubenius Elect. II. 13. *Davis.* Hirt. B. Afric. c. 31. 'Donec sibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo commeatu occurrisset.' Adde c. 37. et 44.

Reportare] Rursus Cujacian. Leidens. prim. et Oxon. cum Ed. R. Stephani 'deportare.' Recte. III. 12. 'sua omnia deportabant' sc. navibus. B. Civ. I. 27. 'Naves, quæ priorem partem exercitus eo deportaverant.' Vide et B. Civ. II. 43. *Deportari* præterea dicebantur ea, quæ ex provincia advehebantur. Consule Gronov. Observ. I. 12.

Constituit] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *instituit. Clark. Instituit* efficacius Mss. aliorum et mei, quod sciam, omnes cum Ed. Incerta, præter Oxoniensem. E Cæsaris stylo id reposui. Vide ad III. 23. 'Commeatibus nostros intercludere instituunt,' et alibi.

6 *Ulla navis*] Cujacian. Bongars. et Leidens. prim., optimi Codices, habent *nulla.* More Græco *neque nullus,* vehementiore negatione. Propert. II. 15. 5. 'Nulla neque ante tuas orietur rixa tabernas.' Nemesian. Ecl. II. 46. 'Nullos nec myrtus nec laurus spirat odores.' Vide laudatos ad Lucan. I. 642. et a Cortio ad Sallust. B. Jug. c. 13. et Nepot. Att. c. 11. 'Neque non malebat ulcisci.' Immo apud nostrum VII. 77. 'Nolite,' &c. 'neque prosternere:' ubi vide Davis.: quamquam ibi secundo loco *velitis* potest subintelligi. B. Civ. II. 17. 'neque se in nullam partem movebat' in Msto.

10 *Locum caperent*] Ad locum destinatum pervenirent. Sic supra IV. 26. dixit *insulam capere.* Fr. tamen Hotomannus Cæsarem non intellexit; ait enim obscuram sibi esse sententiam, nisi forte *locum capere* dicantur naves, quæ cursum tenent; cum is sit sensus, quem supra dixi. *Davis.*

11 *Rejicerentur*] Inepte Mss. fere omnes cum Ed. Incerta habent *refice-*

rentur. Recte Græcus ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἀπεώσθησαν. Bongars. tert. *referentur*; pro *referrentur*, rectius. *Rejici* et *referri* utrumque hoc sensu adhibet Auctor. Confer notata ad III. 14.

13 *Navigatione excluderetur*] Mss. Reg. Eliens. et Voss. *a navigatione*. *Clark*. *A navig*. est in Ms. Brantii, Edd. Inc. et Beroaldi ac meis codicibus, præter Leid. prim. et Oxon. In Scalig. *et navig*. ' Excludi a gubernaculis civitatum' Cicero de Orat. I. 2. Infra VII. 55. ' si ab re frumentaria Romanos excluderet,' uti est in Mss. Ibi vide plura.

14 *Summa tranquillitate consecuta*] Sic Mss. Reg. et Vossii, et Editt. Rom. Ms. Eliens. *secuta*. Græcus, πολλῆς συνενεχθείσης γαλήνης. Scaliger et Recentiores, *summam tranquillitatem consecutus*. *Clark*. Non ita rescripsit Scaliger. Nam jam ante Aldus, Gryphius, Plantinus, aliique sic exhibuerant, et confirmatur ab Oxoniensi, forsan et Cujac. atque Andino. Ceteri cum priscis editis *tranquillitate consecuta* vel *secuta*, quod est in plerisque recentioribus.

15 *Inita vigilia*] Cujac. Andin. et Oxon. Edd. Rom. Mediol. Ven. non agnoscunt vocem *inita*: et certe abesse poterat. Sed et II. 2. ' Inita æstate,' Oxon. et Andin. *ineunte* habent. Ubi vide plura. Addit etiam Græcus ἀρχομένης, ut notaverit Cæsar ipsum secundæ vigiliæ initium. Sic certe B. Civ. III. 54. ' tertia inita vigilia exercitum eduxit.'

XXIV. 7 *Tertiam in Essuos*] *Essuorum* Cæsar nusquam alibi, nec, quod sciam, ullus veterum Geographorum meminit. Unde subit suspicari corruptum esse locum. Reponendum existimo *Æduos*. Nam plerumque Ædui et Rhemi junguntur. Accedit quod Cæsar hanc pacatissimam esse partem dicit, quod de nulla alia terra æque dici poterat. Inquit etiam auctor hæc hiberna contenta fuisse centum passuum millibus, exceptis Roscii hibernis. At vero Geographorum fœdus mihi hac parte error videtur, qui Essuos juxta Nervios collocavere. Nam ita medii sint inter omnes illas nationes, quas Cæsar statim nominavit. Præterea cum Cæsar legiones accivit, jussit Crassum ex Bellovacis venire, qui passuum milibus circiter XXV. a Samarobriva aberat. Dein Labienum ex Rhemis, Fabium ex Morinis accivit, qui multo longius aberant. Cur non potius usurus fuisset Roscii legione, quæ et propior, et in pacatiori parte? Mihi sane τὸ *Æduis* rectum videtur. Putabam antea *Suessionibus* legendum, sed hoc penitus damno. *Vossius*. Eo probabilior est Vossii conjectura, quod etiam apud Plinium H. N. IV. 18. *Ædui* in vet. Cod. corrupte legantur *Esui*. Ciacconius scribit *Itesuos*, qui etiam sunt Celticæ populus ab eodem *Plinio* memoratus.' *Davis*. *Æduos* reposuit Clarkius, quomodo rescribi etiam voluit Valesius, ut Cellarius monet. *Suessiones* vel *Vessones* conjecerat etiam Rhellicanus. Mss. omnes constanter cum Metaphraste *Essuos* retinent; unde *Itesuos* Ciacconii præferrem. Vix videntur librarii notissimam vocem *Æduos*, quæ sexcenties in Cæsare occurrit, corrupturi fuisse: quare interim *Essuos* servavi.

9 *Tres in Belgio collocavit*] Cum omnes fere hæ legiones, de quibus hic Cæsar loquitur, in Belgica Gallia positæ fuerint, nec verisimile sit, Cæsarem de solis his dicturum fuisse separatim, quod de omnibus dici poterat; Commentatorum nonnulli *Belgium* hic esse nomen urbis putaverunt, quæ caput fuerit Bellovacorum. Quorum opinionem vel solum id convincat, quod Cæsar hic dicit *in Belgio*, et postea *ex Belgio*, qualia de urbibus dici nequaquam solita. Sed et ipsa repugnat historia. Nam Cæsar ait anguste hoc anno frumentum provenisse, eoque dividendas fuisse

legiones in plura hiberna: quomodo igitur in urbem unam compulerit? Absurdum sane id, ut jampridem observatum magno Geographo Philippo Cluvero. Sed quæri possit, ubi et quibus terminis clausa fuerit regio illa: Cluverus claudit eam Sequana, Esiaque fluminibus, hinc linea ab Esia ad Samarim flumen, et Samari inde Oceano, ac postremum linea recta Belgas, a Caletibus ac Vellocassibus discernit: sane non arbitror accuratius describi potuisse. Itaque in Belgio fuerunt Bellovaci, ut satis Cæsar ipse ostendit, cum infra Crassum ex Bellovacis revocat, quem hic in Belgio collocatum dicit: sed forsan tamen haud peccet, qui latius Belgium extendat, nimirum ab ea parte, qua jacent Vellocasses. Nam Cæsar superius de Britannia loquens dixit: 'Maritima pars ab iis incolitur, qui prædæ ac belli inferendi caussa ex Belgio transierant, qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt.' Erant autem Vellocasses contermini illis tractibus, et in Britannis Cassos fuisse ex Cæsare discimus. Unde suspicari possimus, nomen hoc ex illo factum, et Vellocasses etiam in Belgica fuisse. Scio equidem supra dixisse me arbitrari *Cenimagni* corruptum ex *Cenomani*. Sed illi Celticæ populi, et hucusque Belgium extensum fuisse nemo puto tam insipidus est, qui arbitretur, aut me putare existimet. De Vellocassibus verisimilior res est. Aut dicendum, cum Cæsar ait ex Belgio nationes in Britanniam transiisse, id dictum non quia ex solo Belgio sed vicinis etiam tractibus, omnique adeo maritima ora eo transgressas in Britanniam fuisse. Quod facile crediderim; præsertim cum sciam Venetis quoque commercia cum Britannis fuisse. Sed illud magis miror, in nemine alio veterum auctorum hujus Belgii mentionem inveniri. Nisi quod Servius obiter ad Georgic. III. 204. 'Belgica vel molli melius feret esseda collo.' 'Belgica esseda,' inquit, 'Gallicana vehicula. Nam Belgæ civitas est Galliæ, in qua hujusmodi vehiculi repertus est usus.' Ubi Belgium ab eo intelligi dubium non est, nam omnem Belgicam Galliam nemo ejusdem civitatis nomine complexus est. *Vossius.* Cum pleræque legiones, de quibus antea locutus est Cæsar, in Gallia Belgica fuerint collocatæ, Ph. Cluverius Germ. II. 11. asserit Belgium proprie dictum Galliæ Belgicæ fuisse partem, quæ Bellovacos, paucosque alios populos contineret. Et sane ita se res habeat oportet, cum et Lucanus de B. C. I. 426. postquam Leucos et alios Galliæ Belgicæ populos memoravit, aiat, 'Et docilis rector rostrati Belga Covini.' Vide Hadr. Valesium not. Gall. p. 79. 80. *Davis.* Non recte Hotomannus *in Belgis* hic prætulit, quamvis fatendum sit, ita scribi in Codicibus tantum non omnibus; nam ubi ita loquitur Cæsar, intelligit totam Galliam Belgicam. Hic vero capi debet de Belgicæ parte, proprie dicta *Belgio:* quod idcirco cum Cujac. et Andino bene servarunt Edd. primæ, et aliæ. Vide ad c. 12. et ad VIII. 46. 'IV legiones in Belgio conlocavit.'

Crassum Quæstorem et L. Mun. &c.] Ita Petav. Lovan. Oxon. et Bong. tert. forsan et And. ac Cujac. In ceteris Mss. pro *quæstorem* legas *Quintum*, et Ed. Incerta, sine dubio male: nam singulis legionibus singulos præfecit legatos. Unde Cl. Dukeri codex et Edd. Rom. Mediol. ac Ven. abjiciunt totam vocem. Sed vide ad cap. sequens. Rursus ubi eum nominat Cæsar c. 46. 'ad M. Crassum quæstorem mittit,' ibi quoque non comparet *Qu.* in Oxoniensi, immo VI. 6. 'cum C. Fabio legato et M. Crasso Quæstore.' And. et Oxon. simpliciter *legatos*.

13 *Cativulci*] Sic in nullo legitur Codice. In 14. Mss. et Edd. Rom. Mediol. est *Catuolci.* In Ven. *Catuloci.* In Lovan. *Cativolci:* in ceteris et Ed. Inc. *Catuloici.* Κατιβούλκου Græcus. Restitui igitur *o*, quamvis c. 26. in plurimis sit *Catuvulco:* unde maluit Clar. Gudius *Catuvolco:* uti plerique habent Mss. VI. 31.

20 *Millibus passuum* c] Aut nota numeralis excidit, aut lapsus est Cæsar, nam ab Atuatica Eburonum castello, ad Crassi hiberna circiter CLXXX millia passuum. Vide Ph. Cluverium Germ. II. 2. Sed ut Cæsar aut Librarii defectu, Metaphrastes excessu peccavit: habet enim ἐν ὀγδοήκοντα σταδίων μυριάσι περιείχετο, cum millia passuum c a stadiis DCCC conficiantur. *Davis.*

21 *Legiones collocatas*] Sic reposuimus Mstorum Ciaccon. et Norvic. ac editt. Flor. Steph. Gryph. fidem secuti; quæ quidem lectio confirmatur ex c. 25. hujusce libri, ubi sic loquitur: 'Certior factus in hiberna perventum, locumque hibernis esse munitum.' In Vulgg. *collocasset*, quasi ipse Cæsar collocandis legionibus operam dedisset. *Idem.* Ita ex Mss. Eliensi, et Ciacconii, et veteribus quibusdam excusis, edidit Davisius; quomodo et in Mss. Reg. et Vossii legitur. Editio vetus Romana, Scaliger, et Recentiores habent, *collocasset.* Quod idem fere est. *Clark.* *Conlocasset* diserte exhibent Andinus, Oxoniensis et Leid. prim. cum Editis Beroaldo antiquioribus. Nec video, cur Cæsar dici non possit *conlocare legiones:* qui paullo ante dicitur 'angustius milites collocasse in navibus' et 'exercitum collocare in hibernis.' Scilicet jussu suo, præsentia, et cura. Verum quum jam *conlocatas* ex ceteris Mss. receptum sit, rursus novare quid nolui. Statim Edd. Rom. Mediol. et Vett. dant *in Galliam* pro *intra Galliam;* quod satis defendi potest ex Conlectaneis ad Frontin. I. 3. 6. et innumeris locis, ut Mss. præbent in B. Alex. c. 44. 'In Illyricum gesta.' Sed vide Clark. ad B. Afric. c. 47. 'in Africam:' *m* adhæsit e seq. voce *morari;* et cuncti Mss. hic constanter habent *Gallia.*

XXV. 6 *Inimici palam, multis etiam ex civitate auctoribus, interfecerunt*] Ita omnes fere Editi. Suspicor tamen potius interpungendum; 'inimici, palam multis etiam ex civitate auctoribus, interfecerunt.' Si enim eum *palam interfecerunt inimici;* jam illud, *multis etiam ex civitate auctoribus* paulum admodum ad sensum adaugendum conferet. At si *inimici* eum *interfecerunt;* simpliciter dicas; jam illud, *palam multis etiam ex civitate auctoribus*, ad atrocitatem rei augendam multum conferre videbitur. Verum tamen, ut quod res est dicam, post *multis etiam* deesse videtur vocabulum aliquod (*principibus*, vel aliquid simile;) quod in Mss. corrupte scriptum est *ex his*, vel *ex eis;* et quod Græcus expressit, πολλῶν τῆς πόλεως ('ΑΡΧΟΝΤΩΝ) τούτου τοῦ πράγματος αἰτίων γεγενημένων. Cujusmodi vox aliqua si inserta sit; jam utro modo interpungatur sententia, perinde erit. *Clark.* Vetus Faërni codex, Bongars. pr. sec. Lovan. Gottorp. Voss. Egmond. et Norvic. exhibent, *Tertium jam* hunc *annum regnantem* inimicis jam *multis palam ex civitate et his* vel *et iis auctoribus* eum *interfecerunt.* Unde rescribendum videtur, *Tertium jam* tunc *annum regnantem* inimici, etiam *multis palam ex civitate* cædis *auctoribus*, eum interfecerunt. Græcus habet, πολλῶν τῆς πόλεως 'ΑΡΧΟΝΤΩΝ τούτου τοῦ πράγματος αἰτίων γεγενημένων. Ex suo videlicet ingenio nomen ἀρχόντων supplevit. *Davis.* cur. sec. Faërnus e Vet. Cod. legebat *Inimicis tam multis palam ex civitate, et his auctoribus eum interf.* Hotomannus cum Brantio simpliciter *Inimici multis etiam ex civ. palam auctoribus interf.* Sed accuratius Codices perpendamus.

Primo pro *hunc* habent Edd. Romana, Mediol. Ven. *nunc*. Dein *inimicis jam multis palam* etiam est in Petav. Scalig. aliisque quam plurimis, et Ed. Inc. Nam Leid. prim, secunda, Oxon. Palat. Bong. tert. et Voss. tert. habent *Inimici*. *Etiam* abest ab Oxon. dein *et iis* vel *his auct*. est in Mss. plerisque et Ed. Inc. *ex his* Leid. sec. *multis a*. Palat. *iis a*. Edd. Rom. Med. Ven. *eum interf*. addunt eædem Edd. et præter citatos a Davisio Mss. etiam octo meorum. Sed neque *ex iis* neque *eum* agnoscunt Leid. pr. Scal. neque Ox. Nihilo minus puto restituendum esse locum hoc modo: 'Tertium jam hunc annum regnantem inimici, sed jam multis palam ex civitate necis auctoribus, eum interfecerunt.' Ex *inimici sed*, vel *sed jam*, corruptum est *inimicis etiam*. Ex *necis n* elapsa restitit *et iis* vel *et is;* ut est in Vossiano primo. Placet mihi *hunc* et *eum* simul scribere, non ut *eum* per pleonasmum abundet, et *hunc* referas ad Tasgetium, licet sciam sæpissime illud pronomen ita addi. Vide citatos ad VIII. 3. Sed jungo *hunc annum tertium:* quod videtur sensisse etiam R. Stephanus, qui edidit *Tertium hunc jam*. Sed librarius *hunc* ad Tasgetium referens ejecit *eum;* unde id in nonnullis Codicibus non adparet: uti recte censet Erud. Wopkens Tull. Lect. III. 4. Alii vero *hunc* et *eum* non concoquentes *nunc* substituerunt, non adeo male, *jam nunc;* quæ etiam particulæ ita sæpe junguntur. *Hunc* ob consensum tamen codicum præstat. Sensus est, jam ab eo tempore fuisse hunc annum tertium, quo regnaret. Hoc enim pronomen, tempori additum, proxime præcedens et continuum tempus notat. Vide quos ibi laudavit vir doctus, et Cl. Cort. ad Sallust. B. Jug. XI. 6. 'His proximis annis:' et ad B. C. I. 5. 'Iisque V primus diebus.' Ex Mss. itaque hunc locum constitui, non ausus tamen *sed et necis*, vel si id mavis, *cædis* inserere.

8 *Ad plures res pertinebat*] Nullam caussam video; cur hic retineamus illud *res*, præcedente *ea res*, et nullo codice, saltem meorum, nec Carr. nec Ed. Incerta eam vocem hic agnoscente; quamquam alicui videri posset excidisse ob præcedentem syllabam vocis *plures*. Sed ego Mstis cedere malim. Statim pro *inpulsu* Carrar. et Dukerianus cum Aicardo habent *inpulsione:* quod præferre videtur Brutus: ut *contemtionem* pro *contemtu*. Verum eorum codicum auctoritas mihi tanti non est, ut ideo a vulgatis recedam et sollemni quasi formula, *meo, tuo*, &c. *inpulsu*. Præterea inpense amat Cæsar quartæ declinationis nomina. c. 27. *missu, coactu:* ubi vide Brant.

9 *Cum legione*] Oxon. *culti legione:* unde suspicabatur Cl. Wasse, an non legionis numerus sub eo lateret: quam suspicionem augere potest scriptura codicis Bongarsiani primi *cum religione:* quasi fuisset *cum* VI *leg*. Sed quam ei legionem dederit, supra quoque non addit, c. 24.

12 *Legatis quæstoribusque*] Doctiss. Ciacconius legi volebat *quæstoreque;* quomodo ait scribi in duobus Mss. Codicibus: quia in singulis provinciis unus tantum erat *quæstor*. Hinc quidem multos legatos habuit Cæsar, sed unum *quæstorem*, qui a populo, ut *legati* ab imperatore, legebantur. I. 51. 'singulis legionibus singulos legatos et quæstorem præfecit:' ubi plura Ciaccon. IV. 31. 'Consilio cum legatis et quæstore communicato.' Cap. præc. multos *legatos*, sed unum *quæstorem* Crassum nominat: et alibi sæpius. At in Mss. plurimis et Edd. Vett. etiam Roscius vocatur *quæstor* c. 53. sed ibi vide. Mss. tamen mei et aliorum constanter exhibent *quæstoribus*, nisi quod in Voss. secundo non compareat *que*. Quid ergo dicemus? corruptumne esse locum? sic certe

IV. 22. *quæstori, legatis,* in Mss. duobus optimæ notæ scribitur male *quæstoribus:* an sub *quæstorum* nomine intelligi etiam *proquæstorem?* nam et illo vivo quæstore aliquando in provincia aderat: ut docet Sigonius de Ant. Jure Provinc. II. 3. *χιλιάρχους* vertit Metaphrastes: quasi *tribunos* legerit vel intellexerit.

XXVI. 7 *Castra oppugnatum*] Variant Codices. Alii habent, *ad castra oppugnandi,* scil. *causa.* Alii, *ad castra pugnatum.* Alii, *ad castra oppugnatum. Clark.* Uti ab Hotom. et nunc vulgo editum, in nullo, si forte Faërni excipias, scribitur codice; habent enim Mss. et Edd. Vett. *ad castra oppugnatum, expugnatum* (Lipsii unus *pugnatum* Edd. Rom. Med. Ven.) Recte; *ad castra venerunt oppugnatum.* Sed pro eo *oppugnanda* est in Leid. pr. Scal. Oxon. et alio, atque Edd. Aldi, Steph. Gryphii, &c. atque ita sæpius Cæsar. Vide Ciacconium; sed tamen inde suspiceris hic olim fuisse *obpugnandi,* scilicet *gratia;* quod (nescio an e Mss. an Edd.) protulerunt Rhellicanus et Manutius, ac probaverunt. Adi omnino ad IV. 1. notata.

11 *Aliqui prodirent*] Leid. pr. et tert. *aliquis:* scilicet quia statim illi librarii invenerunt *prodiret:* nam ita, præterquam in iis, exaratur quoque in Bongarsiano primo, Lovan. Egmund. Vossianis omnibus, ac Gottorp. et Ed. Incerta. *prodesset* Voss. sec. Videndum, num *aliqui* dixerint pro *aliquis,* ut *qui* pro *quis:* quod notum: nisi forsan lineola omissa numero singulari præbuerit ansam. Certe Metaphrastes et Celsus pluralem agnoscunt.

13 *Quibus rebus*] Sic Mss. et Editt. Vett. Scaliger et Recentiores omittunt, *rebus. Clark. Rebus* addunt omnes omnium Mss. et Edd. Veteres: sed Vasc. Aldus, Strada, Stephanus, Gryphius aliique ante Scalig. jam omiserunt male; uti patet ex notatis ad IV. 17. et B. Civ. I. 2. Si quid ejiciendum esset, potius extruderem *re;* quia *commune* pro *re communi* passim ponitur, ut vidimus ad II. 5. sed non opus est contra Mstos quid innovare.

XXVII. 1 *C. Arpinius*] Ita Scaliger ex Ursini Cod. primus, quod sciam, edidit, eique lectioni adstipulatur omnino Leidensis primus, in quo *Gajus Arpinius.* Ceteri scripti et editi, quantum scio *C.* vel *G. Carpinejus.* Græcis Καρπηνήϊος. Seq. etiam cap. pro *C. Arpinius* editi ante Scalig. et plerique Mss. cum Metaphraste *Carpinejus.* Ex eo tamen loco rectum esse *Arpin.* sine *C.* satis patet. Nam illic optimi quivis Codd. quos ibi enumeravi, habent *Arpineus* simpliciter sine *C.* At in aliis ibi *Carpinius* vel *Carpitius* exaratur: quod indicio est, prænomen *Caji* seu *Gaji* adhæsisse genti non *Arpinio,* sed *Arpinejo.* Hoc enim verissimum puto. *Arpinejus* gentili nomine dictus hic homo, ut *Appulejus, Auruncuiejus, Fontejus, Livinejus, Pompejus, Saufejus, Proculejus,* et alii plurimi gentili nomine in *ejus* exeunte: quod viris doctis non suboluisse miror.

3 *Missu Cæsaris consueverat*] Turbant hic rursus libri. Nam Pulm. Schedæ, Carrar. Duker. a m. pr. Petav. Gott. Voss. et Leid. tert. cum Ed. Incerta ac Gryphii *jussu;* immo pejus *injussu* Edd. Rom. Mediol. Ven. *missi* Bong. pr. *missum* Voss. sec. dein *consuerant* Bong. prim. et *consueverant* Leid. prim. et Oxon.: *consuerunt* autem Lovan. Gottorp. Voss. et Leid. tert. cum Ed. Incerta, quasi uterque ad Ambiorigem jussu Cæsaris soliti fuissent ventitare. Nihil minus. Hispanus solus ad Ambiorigem jam ante ibat, ut bene Celsus et Metaphrastes, *missu Cæsaris,* id est, mittente Cæsare, ut, apud alios *missu Galbæ, missu Ephororum,* &c. immo noster VI. 7. 'venisse legiones missu Cæsaris.' Contra *jussu Bruti* pro *missu* retinendum B. Civ. II. 22. videtur.

Consuerat etiam, ut sæpe, Vossian. primus, Egmund. et quatuor alii. Ob incertam tamen Codicum lectionem hic vulgatum retineo.

4 *In hunc modum locutus*] Sic quidem Cujac. Petav. Scal. Leid. pr. et Oxon. At ceteri cum Edd. primis, aliisque *ad hunc m.* Parum refert; sed quid Cæsar tamen scripserit, editoris est inquirere ac lectori proponere. II. 31. 'qui ad hunc modum locuti.' B. Civ. III. 88. 'Ad hunc modum instructa acies.'

11 *Fecerit*] Ita Mss. Reg. Eliens. et Vossii. Quomodo ubique ferme loquitur Cæsar. Scaliger, aliique, *fecerat*. *Clark*. Etiam Edd. primæ et Aldi, Gryphii, &c. *fecerat* cum Mss. aliquot, ut male ubique variatur, et paullo ante in c. 25. sed *fecerit* est in Mss. 13, iisque melioribus, ac Ed. R. Steph. c. 28. 'quæ audierint.' c. 38. 'quas acceperint.' c. 58. 'viderit' et 'occiderint:' ubi vide. VI. 10. '*postquam* venerint:' sic enim Mss. c. 17. 'quæ ceperint' VI. 42. VII. 1. B. C. I. 66. 87. et crebro. In Cod. Scal. et Leid. prim. 'Neque hii quod fecerint.' Quod tamen non sequor. Melius forsan in Leid. primo est *de Inpugnatione;* nisi et hoc sit librarii lusus, licet non inelegans.

13 *Haberet juris in se*] Hoc ordine est in Bong. pr. Voss. pr. Scal. Leid. pr. aliisque et Ed. R. Steph. non *in se juris*. Præterea Vossian. primus exhibet *haberent:* quod præstat. Vide ad III. 17. 'Magnaque multitudo convenerant.'

21 *Legio alteri legioni*] Bongars. prim. Andin. Lovan. et Dorvillii Codices cum Edd. Romana, Mediolanensi, Ven. aliisque veteribus, teste Brantio, *alteræ:* quo faciunt etiam Vossian. prim. sec. et Egmund. *altere:* quod, licet obsoleta intrudendo non deditus sim; hic tamen auctoritate Mstorum admisi: nam et apud Terent. est Heaut. II. 3. 30. 'alteræ dum narrat,' ubi vide, et confirmatur a Prisciano l. VI. p. 678. et l. XIII. p. 959. Ed. Putsch. et Nepot. Eum. c. 1. 'præfuit alteræ equitum alæ:' ubi vide Comment. Sic alibi *totæ*, *solæ*, *ullæ*, et similia, a Grammaticis et Criticis sæpe animadversa. Huc referendum *altero* forsan VII. 25.

24 *Pro pietate satisfecerit*] *Pietas* hic amorem patriæ significat. Cicero de Invent. II. 22. 'Pietas erga patriam—officium conservare monet.' Silius Italicus IV. 398. 'Felices leti, *pietas* quos addidit umbris.' Vide etiam VIII. 329. et X. 593. *Davis.*

25 *Pro beneficiis Cæsarem monere, orare Titurium pro hospitio*] Sic edidit primus, quod sciam, Scaliger; et secure receperunt posteriores: quum in omnibus Editis et Mss. scribatur *Cæsaris*, ut debet. Fraudi videtur fuisse Viro magno, quod locus interpunctione mala laboret. Ita enim distinguendum erat 'habere nunc se rationem officii pro beneficiis Cæsaris; monere, orare,' &c. Ait se Gallis satisfecisse pro pietate, nunc habere rationem officii sui pro Cæsaris beneficiis; quare se monere, immo orare pro hospitio Titurium: ipsum Cæsarem monere non poterat, qui aberat. Atque ita hunc locum ceperunt recte Metaphrastes et Celsus, qui conferri merentur, uti et sequentia. Pro *orare* in Bong. sec. *quare* inepte.

32 *Absit*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Rom. exhibent *ab his*. *Clark.* Solus cum Ursini libro Faërnus ante Scaligerum ejecit *ab his* vel *ab iis;* neque voces hæ comparere videntur in And. aut Oxon. quoniam ex iis nihil excerpti hic habeo. Verum in Hotomanni, Brantii, ceterisque meis Mss. et Editis *ab his* visuntur scilicet *hibernis*. Perspicuitas Juliani styli flagitare videtur ut adsint hæ voces; quare restitui. c. 46. 'Cujus hiberna aberant ab eo milia passuum XXV. VI. 7. 'ab eo non longius aberat:' et passim. V. ad Ne-

pot. Milt. c. 4. 'Is abest ab oppido.' Rectius statim τὸ *se* ejecisse me puto auctoritate Bongarsianorum, Vossianorum, Egm. Lov. et sex aliorum, atque Edd. Rom. Inc. Ven. Mediol. Ingrata est repetitio 'illud *se* polliceri *se*.' V. ad II. 31. et cap. seq. Immo et *suos* in nullo antedictorum Codd. nec Editionum adparet, uti nec in Petav. Istud tamen ob ambiguitatem, quæ forsan alicui suboriri posset, et quia And. Leid. pr. Scal. Oxon. et forsan Ursini Mss. servant, servavi quoque: *fines suos* etiam sexcenties jungit Cæsar.

XXVIII. 1 *Arpinejus*] Sic Bongars. sec. Andin. Petav. Leid. prim. Scalig. Voss. prim. et Egmund. In Voss. sec. *Arpinius*. Lovan. et alii cum Edd. primis *Carpinejus*, alii *Carpitius*. Sed solum est verum *Arpinejus*, cui adhæsit prænomen; et inde factum *Carp.* quod hic non magis necessarium est, quam *Quinti*, in nomine *Junii*. Omisit sine dubio Cæsar, tam illius, quam hujus prænomen.

5 *Bellum facere*] Hunc loquendi modum inter Sallustii raros et insolentes ponit Seneca Epist. 114. Sed perperam. Corn. Nepos Ages. c. 2. Persuasit Lacedæmoniis, ut exercitum emitterent in Asiam, *bellumque Regi facerent*.' Sic etiam loquuntur præstantissimi Linguæ Latinæ auctores, ut ostendit Ch. Cellarius Cur. Poster. p. 91. seq. *Davis*. V. ad c. 22. 'Trinobantibus bellum faciat.'

6 *Ad consilium rem deferunt*] Sic restitui ex Ms. Norv. et ita legit Græcus interpres; vertit enim, τοῦτο τῇ βουλῇ ἀνακοινώσαντες. Vulgg. *ad concilium*. Male omnino. De vocum *consilii* et *concilii* differentia videndus J. F. Gronovius ad Livii XLIV. 2. *Davis*. Consentiunt Mss. mei plerique cum Edd. Rom. Inc. Mediol. Ven. R. Stephani aliisque, ut debent. V. ad III. 3. 23. et alibi. Hoc et restituendum VI. 7. 'Loquitur in consilio:' non per *c*, et VII. 60. 'Consilio convocato' vulgo per *c*, uti et B. Civ. I. 67. 'Disputatur in consilio' e Mss. V. et B. C. II. 30. 'Consilio convocato;' ut et III. 86, 87. ubi vulgo etiam male *concilio* legitur, ut et B. Alex. c. 57.

7 *Exstitit*] Sic Ms. Reg. Al. *existit*. Utrumvis recte; cum res præterita, tanquam præsens, narretur. *Clark*. *Extitit* etiam Leid. pr. et sec. sed recte se habet vulgatum: cui rei indicio est scriptura Codd. Andin. Cujac. Oxon. et Edd. Aldin. Gryphiique prima, *ex iis tot causis controversia orta est*. Nam de *existit* factum *ex iis tot*, ut jam advertit Hotomannus. *Orta* ex Glossa. B. C. I. 20. 'inter eos dissensio exsistit.' Plura vide ad VI. 5. 'motus exsistat.' Liv. II. 32. 'si bellum exsistat.'

11 *Quantasvis magnas copias*] Recte notavit Fr. Hotomannus vulgo dici *quantumvis magnas*, vel *quantasvis copias*. Nihil tamen mutarim, cum hujusmodi πλεονασμῶν non desint exempla. Livius XLIV. 27. 'Ut *quanta maxima* posset præda ex victo Romanis reservaretur.' Curtius V. 9. 1. '*Quanto maximo* possumus cultu.' Minucius Felix Octav. p. 11. 'Certum aliquod de summa rerum ac Majestate decernere, de qua *tot omnibus* seculis—Philosophia deliberat.' *Dav.* Male *magnas* exsulat ab Ed. R. Stephani, item Mss. Andin. et Oxon. et τὸ *etiam* a Lovan. ac 4 recentioribus et Edd. Rom. ac Med. *quamvis* Florent. Ed. Sed meliori ordine plerique Mss. exhibent, et Ed. Inc. *magnas etiam copias*. Similia notavi in Miscell. Observ. vol. ii. t. 2. p. 305. ad Apulei. Met. III. p. 61. 'Quanto maximo nisu poteram:' ut legendum est. Plin. Epist. l. III. in f. 'quantum maximum potuit:' ubi vide Cort. Rationem autem hujus locutionis 'quantasvis, magnas etiam' videre potes apud Cl. Perizon. in Sanctii Min. p. m. 493. Dein optime viri docti ex Ursini codice reposuerunt

quid esse: cui consentiunt Bong. sec. Andin. Leid. prim. Scal. Oxon. Cujac. Male in ceteris et Edd. primis, aliisque multis, etiam Gryphii *quid esset.* Vide ad I. 7. et sæpe.

XXIX. 5 *Interficiendi*] Bongars. prim. Leidens. prim. Lovan. Egmund. et Dorvill. optime *interficiundi.* Vide ad II. 6. 'spem potiundi.' c. 44. 'regrediundi.' c. 52. 'ferundum.' c. 53. 'satis faciundi.' Deinde præpositionem non agnoscunt 'cum contemt.' Bongars. pr. sec. Vossiani, Leidenses, Egm. et duo alii, uti nec Edd. primæ, ac R. Stephani; non male, nisi tamen excidisse videtur ob sequens *con.* Amat addere præpositiones Cæsar.

8 *Sed rem spectare*] Mss. nonnulli et vett. cusi *Rem exspectare,* unde forte legendum *se spectare,* licet aliquando subintelligatur Pronomen. Idem mendum occurrit apud Petronium Satir. c. 17. ubi de Quartilla. 'Diu flevit, ac ne tum quidem nos ullum adjecimus verbum, sed taciti *exspectavimus* lacrimas ad ostentationem doloris paratas.' Lege *Spectavimus,* loquitur enim de Quartillæ lacrimis. *Davis.* Cum Mss. nonnulli et Edd. Vett. habeant *exspectare,* ingeniose conjicit Davisius legendum *se spectare.* Quamquam et subintelligi potest id pronomen. *Clark.* Nihil crebrius est variatione τῶν *spectare* et *exspectare;* et sæpissime in Cæsare occurrit. *Exspectare* hic ex meis habent Mss. 9. et Edd. primæ. *Spectari* L. tert. Vir doctus margini adscripsit f. *spectarem.* Frustra. Omittitur reciprocum: ut hoc ipso c. 'arbitrari.' c. 27. 'polliceri daturum' ac sexcenties. De verbo *spectare* adi II. 20. 'Nihil Cæsaris imperium spectabant' vel 'exspectabant.'

9 *Magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem*] Nihil Cæsar usquam de morte Ariovisti nisi hoc loco scripsit. Unde Cluverius Germ. l. III. p. 7. malebat *sortem* legere. Sed audax hæc conjectura. Nam quid attinebat mortem memorare, cum Cæsari post unum illud prœlium nihil cum Ariovisto res fuerit. Nec solet ille extra gesta sua evagari. Sane et Græcus θάνατον vertit, et in Anonymo eandem vocem invenio, et retineo. *Voss.*

11 *Sub imperium redactam*] Leidens. prim. sec. Duker. Palatin. et Dorvill. *sub imperio.* Sub quo scilicet jam erant. Simile est, quod Cortius in Mss. quibusdam invenit *sub imperio cogere* in Sallust. B. Jug. c. 18. § 12. Et sic quidam volunt dici posse *sub jugo mittere.* V. ad I. 7. Sed a vulgatis non recedo. Facile hæc variatio, ut dixi, oriri potuit ex pronunciatione syllabæ *om* pro *um.*

13 *Sine certa re*] Celsus *sine magna causa.* Verior est explicatio, sine cognitione certa, Gallos omnia hiberna simul obpugnaturos, et rebellaturos. Sed Codd. Cujac. Oxon. et Ed. R. Steph. ac Gryphii margo habent *spe:* quo facit Græcus, qui habet Ambiorigem ἄνευ τινὸς ἐλπίδος τὸν πόλεμον βουλεύσασθαι. At hoc non dicit Cæsar. Alios ergo Codices habuerit ille, necesse est: *res* et *spes* confunduntur quoque VII. 3. in f. et passim.

17 *Unam esse in celeritate positam salutem*] Sic Virgilius Æn. II. 354. 'Una salus victis.' Et infra: 'tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat.' Et Corn. Tacitus annal. I. 'Temporis ac necessitatis monet. Unam in armis salutem,' &c. *Ciaccon.* Frustra igitur est Fr. Hotomannus, cui placet *una* sexto casu. *Davis.* *Unam.* Emendat Hotomannus, *una.* Quomodo et in Ms. Reg. scriptum est. Sed erudite exemplis allatis ostendit Davisius, alteram illam veriorem esse lectionem. Erudite quoque idem Vir Doctissimus *longinqua* vocem ex Mss. et Editt. Vett. restituit; cum Scaliger et Recentiores edidissent, *longa.* *Clark.* Jam ante Scaligerum Aldus, Stephanus, Gryphius, Plantin. aliique edi-

derunt *longa*, et exaratur in Mss. Andin. et Oxoniensi. I. 47. ‘ longinqua consuetudine’ eadem est varietas. Ceterum *pertimescenda* confirmatur ab Cuj. And. Leid. pr. Oxon. et Edd. Aldi ac Gryphii prima. Nam in ceteris Mss. et Edd. quotquot vidi *timenda*, simpliciter. *Unam* defendit quoque Cort. ad Sall. B. Catil. c. 43. § 1.

20 *Longinqua obsidione*] Longinquum pro diuturno poni multis exemplis docuit elegantissimi ingenii vir Janus Broukhusius ad Propertii Eleg. I. 6. 27. Vide etiam not. ad B. G. I. 47. Hoc cum fugeret nuperos editores, *longa* hic loci intruserant; nos autem ex Msto Norvic. et antiquitus excusis suum Cæsari verbum restituimus. *Davis.*

XXX. 6 *Rationem reposcent*] Typothetarum, credo, errore in Davisianam editionem inrepsit *deposcent;* quod tamen secutus est Clarkius. Sed Mss. omnes et præcedentes Edd. exhibent *reposcent*. Elegantius, et magis proprie hac in re. Valer. Max. III. 7. § 1. ‘ Cum a L. Scipione ratio in Curia reposceretur.’ De verbo *deposcere* adi Cl. Drak. ad Liv. II. 13. ‘ ad Clœliam deposcendam.’

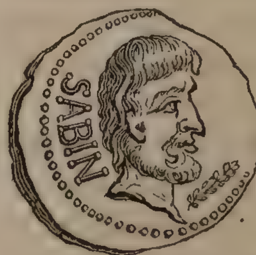
8 *Casum*] Mss. et Editt. Vett. *belli casum.* Græcus τοῦ πολέμου τύχην. *Clark.* Hæc quoque vox temere, præeuntibus Mss. et Edd. ut ait, ab Hotomanno proscripta, et a Scaligero ac seqq. ejecta est. Quos Codices, quasque Edd. viderit, nescio; sed in Mss. meis omnibus, numero viginti, et Edd. quas ego consului, reperitur; quare addidi rursus. Paullo ante Ciacconius e Gellii verbis x. 24. ‘ Sacerdotes quum condicunt in diem tertium, diem perendini dicunt,’ hic quoque ita scripsisse Cæsarem existimat. Non ego credulus illi. Cicero pro Muræna c. 12. *Utrum diem tertium, an perendinum, &c.*

9 *Nec rejecti*] Mss. et Edd. Vett. *non, rejecti, &c.* Quod æque Latinum. *Clark. Nec* ediderunt Aldus, Plant. Scal. aliique. *Ne* Gryphius, Strada, et pauci seqq. quod tamen præfert Brutus. *Non* servavit Stephanus, et est in Mss. meis tredecim. *Nec* tamen retinent Leid. pr. Cujac. Oxon. And. et forsan alii. Sed vehementior videtur esse vis in particula *non* hoc loco.

XXXI. 1 *Comprehendunt utrumque, et orant*] Comprehendunt, hoc est, prensant, amplectuntur. Videtur historiam hanc vetus nummus exprimere, cui inscriptum Titurii nomen. Nam nisi fallor et hic Cotta et Sabinus contendentes sculpti, et miles dissidentes dirimere conatur. Ecce autem. *Vossius.*

Indigna Vossio hæc observatio est, et plane inepta. Nam vel fictus est iste nummus, vel potius nullus. Nec enim exstare potest. Vide Cl. Haverk. Thes. Morell. in G. Tituria. Immo quis credat, a Tituriis in suæ gentis dedecus nummum hunc esse cusum? Nam Titurii culpa hæc clades accidit. Suspicor Vossium, viso obscurioris typi nummo, in quo Tarpeja virgo per Sabinos scutis obruta comparet, hinc tam absurdum ectypum finxisse. En verum, qualem possideo; qualesque passim apud nummariæ rei scriptores invenias.

6 *Tandem dat Cotta permotus manus*] Hoc est cedit, victorum instar. Sic

Arnobius l. I. p. 26. 'Sed concedamus interdum, manum vestris opinionibus dantes,' &c. Usurpavit et Cicero, cum ait de amicitia: 'Qui litigare se simulans blandiatur atque ad extremum det manus.' Erat autem ille mos dedititiorum, sed de illis proprie dicitur *tendere manus.* Unde Cæsar VII. 40. 'Litavici fraude perspecta Ædui manus tendere, et deditionem significare, et projectis armis mortem deprecari incipiunt:' Zosimus l. II. πολλοὺς δὲ ζωγρία ἑλὼν τὸ περιλειφθὲν πλῆθος χεῖρας ἀνατεῖναν ἐδέξατο. *Vossius.* Si hujusce phraseως plura desideres exempla, adeundæ Ch. Cellarii notæ ad Corn. Nepotis Hamilc. c. 1. 4. *Davis.* In Andino scribitur *permotas,* ut dictum esset ac *victas manus dare:* quod frequens apud Poëtas. At in Cæsare nil mutes; nisi malis *manum* auctoritate antiquissimi Bongarsiani. In singulari *dare manum* non raro occurrit. Variatur in Mss. quoque in Nepotis loco per Davisium citato *victi manum dedissent:* ubi vide Comment. *permotum* est in Voss. sec. Cur autem Clarkius ordinem mutaverit, edideritque *dat manus Cotta permotus,* scire velim; nisi offenderit eum *permotus manus:* cui malo optime medetur Bong. *manum.* Alii Editores *permotus* etiam locant post *manus:* et jungunt cum *superiores* contra Mss. immo exsulat id participium a Dukeriano.

8 *Prima luce ituros*] Temerariæ sunt conjecturæ Ursini, ac Ciacconii, quorum hic *iter* corrigit pro *ituros,* ille e veteribus Grammaticis tam hic, quam mox et alibi *primo luci.* Uterque contra Mss. omnes libros, Cæsarisque perpetuam simplicitate. *Prima luce, nocte, primo vespere* aliquoties dicit auctor noster. Vide ad I. 27. VII. 62.

11 *Omnia excogitantur, quare nec sine periculo*] Hoc est, ita se gerunt, quasi id operam dent, ne sine periculo, &c. Contrarium sensum procudit Metaphrastes, qui hoc modo locum vertit: παντὶ τρόπῳ δὲ προενόησαν ὅμως, ὅπως μήτε μένοντες κινδυνεύωσι, μήτε καμνόντων τῇ ἀγρυπνίᾳ τῶν στρατιωτῶν ὁ κοινὸς κίνδυνος αὐξηθῇ. Tanquam in suo Codice legisset *Quare et sine periculo maneatur, nec languore militum,* &c. Contra rem ipsam: adeo ut vel libro vitioso usus sit, vel auctoris mentem non intellexerit. *Davis.*

XXXII. 3 *Obportuno atque occulto loco*] Ita etiam Græcus et Mss. vetustiores. Sed attentionem tamen meretur lectio Codd. Dukeriani et Leid. secundi atque Edd. Rom. Mediol. Ven. *obportuno consilio atque occulto loco.* Quæ habet suas satis Veneres.

XXXIII. 2 *Trepidare, concursare*] Sic Ms. Reg. Alii, paulo minus eleganter, *trepidare* et *concursare. Clark.* Omnes etiam mei inserunt *et.* Nihilominus Clarkium hic secutus sum.

3 *Atque ut eum deficere*] Oxon. *utque ei d.* Leidensis etiam primus exhibet *ei.* Vide congesta ad III. 5. 'Vires et tela nostris deficerent.'

9 *Quumque propter l.*] Mss. fere omnes, et Edd. primæ, *quum* sine τὸ *que.* Bong. sec. *et quum.* In Leid. primo *quod quum.* Fors fuerit *Quoad, quum propter.*

11 *Quoque loco*] Recentiores Mss. Duker. Dorvil. et Leid. sec. cum Edd. Rom. Med. Ven. *quoquo;* ut passim occurrit *quoquomodo, tempore, pacto,* &c. Sed et *quisque* sæpissime pro *quoquo* seu singulis invenitur. Vide ad I. 39. Quare veteriores plurimosque Codd. sequor. Eadem confusio VII. 83. 'Quid, quoque pacto agi placeat:' ubi optimi quique *quoquo.* Adi Cort. ad Sallust. B. Cat. c. 13. 'Quid quoque modo audierat.'

12 *Pronunciari*] Bongars. pr. sec. Petav. Vossiani omnes, Egmund. Leid. pr. Oxon. et tres alii dant *pronunciare* cum Ed. Incerta. Quod ob antiquissimorum Codd. auctoritatem

recepi hic et cap. seq. &c. Sæpe ita contra Grammaticorum canonem additur infinitivus Activus, subintellecto aliquo Accusativo. Vide ad II. 5. 'Castra munire jubet.'

Atque in orbem consisterent] Vide Joan. Brantium ad IV. 37. *Davis.* B. Alex. c. 40. 'in orbem se recepit.'

15 *Ad pugnandum alacriores*] Bong. prim. Andin. Oxon. et Leidens. primus *ad pugnam: εἰς τὴν μάχην* Metaphrastes: quod multo elegantius est vulgato; quare reposui, licet alteri lectioni suffragetur locus III. 24. 'Nostros milites alacriores ad pugnandum effecissent.' Sed II. 16. 'Ad pugnam inutiles:' et B. Civ. III. 25. 'Alacriores ad custodiam.'

18 *Quæque quisque*] Bongars. prim. Dorvill. et Editt. Rom. Med. Ven. habent *quæ quisque*, sine copula, quod ut elegantius, ita verissimum esse patet e sequentibus 'properaret, clamore ac fl. complerentur.' Sic enim habent Mss. Carr. Ursini, Brantii et mei omnes, vel *et fl.* cum Editt. primis. Vulgo illic quoque insertum 'et clamore ac fletu.' Sæpissime illam copulam ab librariis vel editoribus intrusam contra Cæsaris stylum docuimus ad IV. 15.

20 *Atque arripere*] Andin. Oxon. Duker. et Leid. tert. *abripere:* quod prætuli. Non enim modo manum iis rebus injecerunt, sed et eas secum abstulerunt. Perpetua est horum compositorum in Mss. variatio. V. Cl. Drakenb. ad Silium V. 229. ad Liv. II. 33. § 7. III. 48. 'ab lanio cultro arrepto:' unde et *adripere* hic defendi posset. Apul. Met. III. 54. 'E mediis papillis capillos absconditos iratus arripuit.' Sed et ibi forsan melius *abripuit* Heins. legit ad Ovid. Met. VII. 731. et Observ. Misc. V. 2. t. 2. p. 304. Dein *pronunciare* rursus exaratur in Bong. pr. sec. Vossianis omnibus, Lovan. Egmund. et 6 aliis, et Edd. Rom. Med. Ven. Incerta aliisque. V. cap. præc.

XXXIV. 5 *Erant et virtute et numero pugnando pares*] Sic recte emendavit Jos. Scaliger, cum Msti et editt. vett. habeant *numero pugnandi pares*, unde Gabr. Faërnus ex ingenio legebat *numero pugnantium pares.* Phil. autem Beroaldus, omissa voce, scribit *Erant et virtute et numero pares;* cujus conjecturam probat Joan. Brantius. Frustra omnes: non enim tradere voluit noster Romanos Eburonibus fuisse numero æquales: nec id ex hoc loco conficitur, quod tamen arbitratus est P. Ciacconius, cui propterea placet, *Erant* (Eburones) *et loco et numero superiores: nostri tametsi a Duce*, &c. notat solummodo, Romanis sat fuisse et virtutis et numeri, quo æquis conditionibus iniri posset prœlium: tantam enim de sua virtute opinionem conceperant, ut, ob fortitudinem, pugnæ se pares existimarent, licet inferiores fuerint hominum multitudine. *Davis.* Mutila videtur et perturbata hujus sententiæ pars prior. *Numero* enim, nullo modo pares erant Romani tantæ multitudini hostium; de *virtute* autem eorum, in posteriori parte sententiæ dicitur. Quocirca, etsi tolerari posse videtur ingeniosa Davisii explicatio, qua Romanos docet *numero* non quidem hostibus dici æquales, sed *pares* quodammodo *pugnando*, hoc est, satis multos, qui prœlium inire possent etiam cum tanta multitudine; tamen adeo abjecta est hæc locutio, adeoque hiulca et nitoris Cæsareani dissimillima oratio, tamque parum cum eo, quod sequitur 'Tametsi a Duce,' &c. connexa, ut nullus dubitem, quin sensum ipsissimum Cæsaris attigerit Ciacconius, licet verba nimis audacem præ se ferant conjecturam; qui hoc modo emendat, 'Erant (hostes) et loco et numero superiores: nostri tametsi a duce et a fortuna deserebantur, tamen omnem sp. sal. in virt. ponebant.' *Clark.* Tametsi *a duce et a fortuna deserebantur*,

tamen omnem spem, &c. Cum superioribus hæc male cohærent; levis tamen mutatio locum sanabit. Igitur lego, *nam etsi a duce, &c. Davis.* cur. sec. Mire hic locus Criticos exercuit. Romani enim minime pares erant numero; licet ita quoque verterit Metaphrastes: quare *animo pugnandi* conjecit Glareanus; atque ita est in marg. Vascos. Invertit voces R. Stephanus *numero et virtute*. Sed hoc eodem redit. Scaliger quidem recte reponens *pugnando*, ut est in Bongars. sec. Petav. Leid. primo et aliis nonnullis Mss. pro *pugnandi*, quod est in Mss. plurimis, locum hunc juvit, et Davisius deinceps acuta sane explicatione. Verum tamen ipse Davisius, *tametsi*, &c. non cohærere apte cum præcedentibus fateri debuit, ideoque conjecit *nam etsi:* quas particulas sic jungit auctor I. 46. et alibi. Alius Vir doctus tentavit hoc modo, *Erant a virtute pro numero, pugnando pares nostri, qui tametsi*. Sed præter quod hæc nimis a membranis recedunt, de virtute Romanorum bis idem fere paucis verbis inculcasset. Quare quocumque te vertas, patet satis verbum *nostri* referendum esse ad sequentia: atque ita diserte et clare distinguitur in Mss. vetustissimis, Bongars. primo, Petav. Vossiano primo, Scalig. Leidensi primo et tertio; nec dubito, quin ita etiam sit in aliis. Vossiani certe secundi exscriptor hæc de Eburonibus cepit, in quo *nostris*. An ergo recipiemus conjecturam Ciacconii *numero superiores?* Nihil minus: nam ne dicam, quod audacissima sit conjectura, quis credat Cæsarem scripsisse Eburones suis militibus, de quibus tam egregia prædicat, *virtute* fuisse superiores? Ut paucis dicam. Latet mendum in τοῖς *et numero*, et legendum contendo *Erant et virtute Eburones pugnando pares. Nostri tametsi ab d.:* vel potius cum Oxon. *tamenetsi ab d.* sensu apertissimo: *es* in Codice quodam casu excidit; hinc ex *Eburon*, quod nihil erat, fecerunt *et numero;* quod sive de Romanis sive de Eburonibus capias, falsissimum est. *Tametsi* vel *tamen etsi* sequente *tamen*, pro *quamvis*, est frequentissimum. Vide quæ laudant Rittershus. ad Cassian. Scioppius susp. lect. II. 13. Cl. Duker. ad Florum p. 6. et Cort. ad Sallust. Catil. c. 21. 'Tamen etsi illis quieta,' &c. 'tamen postulare plerique,' et aliis locis eum aliosque. Restituendum id quoque Valerio Maximo III. 7. § 2. Ext. 'Tametsi ab aliis non inpetrat, domestico tamen acceptam judicio refert:' ubi vide Varias Lect. vulgo *eam etsi*. Nostro inprimis est familiare; et ita quidem, ut una, vel duæ voces præcedant τὸ *tametsi* vel *tamen etsi*. I. 30. 'Intelligere sese; tametsi pœnas repetisset; tamen,' &c. VII. 43. 'Quæ tametsi Cæsar intelligebat, tamen.' Ibid. c. 50. 'Ac tametsi animadvertebantur, tamen:' quibus locis Muretus citat *tamen etsi*, XI. 17. Var. Lect. sed de his suo loco. VIII. 10. 'tamen etsi numero non amplius erant D, tamen.' Adde VIII. 20. B. Civ. I. 26. III. 67. Præterea e Mss. tantum non omnibus, iisque vetustioribus magno numero exhibui *ab duce et a fort.* Sic I. 37. 'ab Æduis et a Treviris.' II. 23. 'a fronte et ab sinistra parte.' B. C. I. 25. 'a fronte atque ab utroque latere.' Adde c. 67. III. 10. 'ab senatu et a populo.' Ut vulgo, ita legendum VII. 17. 'A flumine et a palude:' vulgo deest *a* contra Cæsaris morem. c. 32. 'a bello atque ab hoste' Edd. quædam, et ita Mss. et Edd. B. Civ. III. 3. V. supra ad II. 10. et crebro.

7 *Quæque cohors procurreret*] Ita legitur in Msto Norvic. et recte quidem; respicit enim noster ad id, quod factum est, postquam in orbem constiterant Romani. Vulgg. *procurrerat* vel *procucurrerat*. Ms. Carrar. *procurrebat*, quæ lectio ob κακοφωνίαν a me est repudiata; sequitur enim *magnus*

hostium numerus cadebat.' *Davis.* Sic Mss. Reg. Eliens. Al. *procurrerat.* *Clark.* Consentiunt Scal. Oxon. Leid. pr. sec. *procurrebat* Duker. Leid. sec. *procucurrerat* Edd. Rom. Med. Ven.

XXXV. 3 *Interim ea parte*] Ms. Norvic. ac editt. antiquissimæ Rom. Ven. Beroald. et Steph. exhibent *eam partem,* hoc est, κατὰ eam partem: quæ quidem lectio est recipienda: sic enim loqui amat Cæsar. *Davis.* Vide notat. ad B. G. IV. 1. Mss. et Editt. Vett. 'eam partem nudari;' hoc est, *nudari agmen eam partem,* scil. *ea sui parte.* Quam lectionem erudite propugnat Davisius. *Clark.* Etiam Mss. Carr. omnesque mei, Edd.que Aldi, Stradæ, Gryph. sec. aliæque. Quare eum casum revocavi; de quo quædam etiam dixi ad I. 12. 'Magnam partem' VII. 68. et alibi: quamquam et hoc loco ad ellipsin refugere non necesse erat; et exponi potest *eam agminis* vel *militum partem nudari;* quod malim: nec tamen opus est cum Cujac. Scalig. Leid. pr. Oxon. Aic. et Ed. R. Steph. reponere 'recipere.' Constructio est: *Necesse erat, eam agminis partem nudari, et tela recipi ab aperto latere.* Quodvis eligas, per me licet.

5 *Egressi*] Placet mihi magis lectio Mss. Andin. Leidens. pr. et Ed. R. Stephani *progressi.* Gr. προῆλθον, id est, *procurrerant.* c. 43. 'Quorum progredi ausus est nemo.' *Progredi* in *egredi* abiit quoque VII. 35. in Mss. plerisque.

9 *Tot incommodis*] Sic legimus cum Ms. Norvic. et veteribus cusis, non *tam multis incommodis,* ut habent recentiores: Eadem enim vox paullo post repetita insuaviorem reddit orationem. *Davis. Tot incommodis.* Ita Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. Recentiores habent, *tam multis.* *Clark.* Sic etiam exhibent Codices nostri. Soli Andin. et Ox. cum Edd. Aldi, prima Gryphii, Plant. Scal. Cellar. &c. *tam multis.* In Leid. pr. inverso ordine legas *tot tamen:* quod suavius aures mulcere licet videatur, nihilominus temere non est admittendum. Solet Cæsar hac voce incipere periodum: sic Mss. plerique VII. 76. 'Tamen tanta:' ubi vulgo *tanta tamen.* Hirt. VIII. 21. 'tamen magnum.' rursus Leid. pr. *magnum tamen.* B. G. I. 7. 'Tamen, ut spatium intercederet.' B. C. c. 45. 'Tamen virtute,' &c.

13 *Primum pilum duxerat*] Primi pili erat centurio. De hac dignitate videndus Justus Lipsius Mil. Rom. l. II. Dial. 8. *Davis.*

18 *In adversum os*] Dictum hoc fere, ut apud Terentium 'in os laudare:' vel potius eo sensu, quo B. Civ. III. 99. 'gladio in os adversum conjecto.' Non tamen puto, ita a Cæsare scriptum fuisse, sed sine τῷ *in,* per Synecdochen Græcam usitatissimam. Qua in opinione me vehementer confirmant membranæ Cujac. Scalig. et Leid. primi: *adversus os* vel *hos.* Oxon. *adversus omnes.* Immo in excerptis Cod. Andini clare tantum video *adversum os.* Lucan. VII. 621. 'Ore quis adverso demissum faucibus ensem Expulerit moriens anima.'—[In ADDENDIS subjicit:] Nil muta. Confirmatur hoc vehementer ab Ovid. Met. v. 384. 'Inque cor hamata percussit arundine Ditem:' quamvis etiam locus ille suspectus sit, harum elegantiarum peritissimo Judici, Cel. Burmanno.

XXXVI. 2 *Interpretem suum Cn. Pompeium*] Supra dixit C. Arpinium ad Ambiorigem missum, sed non vocat interpretem. Ut non ausim hunc locum suspectum habere, quod Ciacconium fecisse video. Meminit Cicero in epistolis ad Atticum Cn. Pompeii interpretis, sed incertum an hunc designet. *Vossius.* Ursinus dicit in suis esse *C. Arpinium* vel *Carpinejum.* Gryph. Ed. habet *C. Pompejum.* Si addicerent Codices, non alienus essem a lectione *C. Arpinejum.*

7 *Ille cum Cotta saucio communicat, &c.*] Multiplex est in hisce gestis referendis Dionis error. Κόττας, inquit ille, παραχρῆμα μετὰ πολλῶν ἀπώλετο, καὶ τὸν Σαβῖνον ὁ Ἀμβιόριξ μετεπέμψατο μὲν, ὡς καὶ σώσων. οὔτε γὰρ τοῖς γιγνομένοις παρῆν, καὶ πιστὸς αὐτῷ καὶ τότε ἔτ' ἐδόκει εἶναι. Vide l. XL. p. 123. D. Ed. Hanov. Sed hæc omnia redarguit Cæsaris narratio. *Davis.*

9 *Se sperare*] *Se* deest in Mss. Reg. et Eliensi. Et quidem non raro in hujusmodi locutionibus subintelligitur. *Clark.* *Se* non comparet quoque in Bongarsianis, Vossianis, Petav. Egm. Lovan. et aliis sex, ut nec in Carr. nec Edd. primis: ut supra ' sperare a multit. inpetrari posse:' et sexcenties. V. ad II. 31. Ejeci idciro. E suo Codice primus rescribi fecit Ursinus. Dein ex optimis Mss. Bong. pr. sec. Petav. Leid. pr. et Oxon. dedi *inpetrare,* pro *inpetrari.* Hoc verbum sæpe auctor in activo adhibet, omisso accusativo ejus rei, quam inpetremus. Vide ad I. 9. ' Ut eo deprecatore a Sequanis inpetrarent.' Hoc cum non adverterent librarii, alii *se* intruserunt, alii *salutem,* alli *inpetrari* reposuerunt.

11 *In eo perseverat*] Cujac. Andin. Scalig. et Ed. R. Steph. *constitit,* exhibent; Oxon. vero *consistit.* Optime, *constitit,* ni fallor; cujus Glossa est *perseverat,* permanet. Cicero Ep. ad Famil. VII. 17. ' Quod jam videris certa aliqua in sententia constitisse.' Sive a *constare.* Idem Ep. ad Fam. I. 9. § 32. ' Qua in sententia si constare voluissent.' B. Civ. I. 85. ' omnium ordinum partes in misericordia constitisse.' Sive a *consistere.* Hirt. B. Afric. c. 31. ' in opere consistere,' id est, *permanere.*

XXXVII. 9 *Interficitur cum maxima parte militum*] Narrat Suetonius in Julio c. IV. casum hunc adversum *in Germanorum finibus* Cæsari contigisse: quod cum Cæsaris relatione in concordiam redigere nequiit Julius Celsus vit. Cæs. p. 94. Ed. Lond. Sed is erat facilis: Eburones nimirum *Germani* vocabantur. Vide B. G. II. 3. et 4. *Davis.*

14 *Illi*] Hoc est, *Reliqui,* qui se in castra receperant. Sicque habent Mss. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. Scaliger et Recentiores, *Alii.* Quod eò significatu vix Latinum est. *Clark.* *Illi* recte restituit Clarkius; sed male ad Scaligerum refert τὸ *alii:* cum ita jam ediderint Mediol. Ven. Aldus, Gryphius, Plantinus, aliique; quod ex meis agnoscunt soli recentissimi Codd. Bong. tert. Duker. et Leid. sec.

XXXVIII. 7 *Interfectos esse legatos duos*] In Ms. Andino *legatos duo* reperit Joan. Fr. Gronovius, qui ita legendum statuit: constat enim *casum Accusativum masculini Generis* hoc vel illo modo enunciatum. Vide viri doctissimi notas ad Livii XXXV. 21. *Davis.* *Duo* rescripsi cum Gronovio. Infra VII. 33. ' Duos ex una familia,' non modo Andin., sed multi Codices vetustissimi *duo* exhibent: ubi dicam plura. Numerum hic omittit Lovan.

XXXIX. 1 *Centrones*] Cum hos populos non facile memoratos ab aliis invenies, nescio cur viri docti non secuti sint optimorum Codicum fidem. Certe in Bongars. primo, sec. Vossiano pr. Leidensi pr. Petav. Lovan. Egmund. Scalig. aliisque multis exaratum est *Ceutrones:* quod idcirco reposui: donec certior ejus populi nobis fiat notitia. Dein ignoti etiam cum aliis *Pleumosii:* quare rescripsi *Pleumoxios:* non quod tum eos noscam, sed quod ita dent Mss. Cujac. Bong. pr. sec. Lov. et 4 alii, *Pleumoximos* Leid. pr. Scalig. Voss. prim. et recentiores 6 cum Ed. Inc. *Pleumaxitos* Petav. unde patet, in omnibus servari litteram *x.* Denique *Gordunos* nullus agnoscit Codex, sed *Geidunos* vel *Geidunnos* Bong. pr. sec. tert. Cujac. Voss. pr. et 7 alii cum Lovan. et Ed. Inc. quod idciro rescripsi: *Geudunnos* Leid. pr. et Scal. *Ged.* Petav.

Voss. sec. *Gundunos* Leodius legendum putat.

5 *Huic quoque accidit*] Mss. et veteres impressi 'huc quoque accidit;' scribo *hic*, quod et Fr. Hotomanno suboluit. Ita etiam legit Metaphrastes. *Davis.* *Hic.* Ita optime emendarunt Hotomannus et Davisius. Mss. et Edd. Vett. habent *huc*, vel *huic*. Scaliger et Recentiores *huic*. Græcus recte Ἐνταῦθα. *Clark.* *Hic* si legas, respiceret auctor ad dicta c. 26. 'Subitoque obpressis lignatoribus.' Sed *huc* non est, nisi in 5 Mss. recentissimis et Edd. primis: unde male Brutus conjiciebat *accedit* vel *accessit*. *Huic*, uti jam ediderunt Aldus, Vascos. Steph. Gryph. Plantin. &c. recte se habet, sc. Ciceroni accidit, quod ante Titurio, ut obprimerentur lignatores. *Hinc* est in Duker. *Hic* tamen in Schedis Pulmanni, quod non omnino damno; nam ita *hic* abiit quoque in *huic* c. 44. ubi V. Varias LL. et c. 45. 'Hic servo,' &c.

13 *Atque hanc adepti victoriam*] Hotomannus de mendo suspicatur, et Cæsarem scripsisse 'hac adepta victoria.' Mallem siluisset. Sic Tacitus I. Annalium: 'neve occisus Augusti pronepos nocentiores vos faciat.' Non occiderant milites Germanici filium, sed metus erat, ne facerent. *Vossius.*

XL. 4 *Turres admodum* CXX] Sic exhibent Codices manu exarati cum antiquis impressis; Recentiores enim mediam vocem expunxerant. Frustra. Curtius IV. 9. 24. 'Mille admodum equites præmiserat.' Et c. 12. 6. 'Bactriani ibant equites mille admodum.' Justinus XI. 14. 11. 'Inter hæc DCCC admodum Græci occurrunt Alexandro.' Vide et XXIV. 1. 6. *Davis.* Vide et Brant. et alibi sæpe Viros doctos. De turribus ipsis, a quibus extructæ fuerint, et an non hæc removenda sint ad c. 42. vide ibidem Vossium.

9 *Deinceps reliquis*] Cum in Mss. sedes vocis τοῦ *deinceps* ita varietur, ut in his sit 'reliquis deinceps;' in illis 'reliq. fit deinceps;' in aliis, ut vulgo; ac in Vossiano primo non compareat, nisi a secunda manu ad marginem; existimare quis posset, eam vocem subpositititiam esse. Mihi tamen secus videtur; et ab auctore 'reliquus deinceps' adhibitum pleonastice, ut solent illa 'rursus reverti,' et similia sexcenties. Et, ni fallor, alibi quoque sic locutus est: 'rursus reduxit' VI. 3. Sic 'deinde deinceps,' 'postea deinceps;' de quibus consule Viros doctos ad Liv. II. 47. 'mox deinde' Ovid. Met. IX. 143. Infra 'vulgo universi,' &c. Vide plura B. Civ. III. 61.

10 *Ad laborem*] Brantius ex uno codice mavult *a labore:* vide notata ad c. 11. 'ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis.'

11 *Ad proximi diei oppugnationem*] Propter oppugnationem. Livius I. 7. 'Quum actæ boves quædam *ad desiderium*, ut fit, relictarum mugissent.' Licet igitur hic de Romanis loquatur Cæsar, non necesse est, ut cum Fr. Hotomanno *propugnationem* reponamus. *Davis.* Lipsius etiam margini adscripserat *pro.* In Voss. primo scribitur *ad pr. die oppossunt;* in Egmund. *appossent.* In Voss. vero sec. Gottorp. et Ed. Inc. pro *opus sunt* est *possunt:* cujus corruptionis caussam videmus in Voss. et Egm. in Edd. Rom. Med. Veneta hæc desunt. *Ad* autem bene defendit Davisius, pro *propter* sumtum: atque ita Cæsar sæpissime. Vide B. Civ. II. 32. III. 11. 'Mutatis ad celeritatem jumentis.' B. G. VII. 85. 'Exiguum loci ad declivitatem fastigium,' &c. Vide etiam VIII. 50. B. Civ. III. 84. 'electos ad pernicitatem:' et ad B. Alex. c. 16. 'electi ad virtutem.'

XLI. 2 *Sermonis aditum*] Prius verbum Glossematis suspectum habet

Pet. Ciacconius. At non est audiendus. Eumenius Paneg. IV. 1. 5. 'Jampridem mihi—divinarum patris tui aurium aditus evenerit.' Sed et noster B. C. I. 74. 'aditum commendationis' dixit. *Davis.* Ita alibi, 'fandi aditus,' 'conveniendi aditus,' 'postulandi aditus,' &c. B. C. I. 74. 'aditum commendationis.' 'Aditum sermonemque' jungit B. G. VI. 13. 'aditus ad conanda ea' B. Civ. I. 31.

7 *Ambiorigem ostentant faciendæ fidei caussa*] Nimirum ut crederet Cicero, omnem Galliam in armis esse, quando videret humilem Eburonum civitatem arma capere ausam; ipsumque Ambiorigem, tantopere Cæsari devinctum, hostilia sumsisse. Aut ut ostenderent interiisse Cottam et Sabinum: quod verisimile non videretur, Eburones, quorum in ditione duæ legiones hiemabant, ausuros alia hiberna aggredi, priusquam Cottam et Sabinum ac legiones delevissent. Nam prorsus falli Ciacconium puto, qui *Arpinium* legebat. Præsertim cum nihil de capto Arpinio aut Carpineio Cæsar dixerit. *Vossius.*

15 *Accipere*] Sic Mss. et Edd. Vett. Scaliger et Recentiores, *ullam accipere*. *Clark.* Scaliger non addidit primus τὸ *ullam.* Nam hanc voculam jam agnoscunt Edd. Ven. 1517. Bas. Vasc. Ald. et seqq. et comparet in Cujac. Scal. And. Leid. pr. et Oxon. Ceteri et Edd. primæ non habent, at Metaphr. τινά.

17 *Se sperare*] *Se* deest in Mss. et Editt. Vett. ut sæpe. *Clark.* Licet iidem scripti et Edd. quos præc. nota enumeravi, addant *se*, putem tamen hic, a ceteris et Edd. primis rectius abesse. V. ad c. 36.

18 *Pro ejus justitia*] Justitia hic non denotat *voluntatem sua cuique tribuendi*, sed clementiam aut misericordiam. Sic apud Ciceronem pro M. Marcello c. 4. 'Hæc tua *justitia* et lenitas animi florescet quotidie magis,' &c. Terentius in Heaut. Act. I. Sc. 1. 33. 'Meæ stultitiæ in *justitia* tua sit aliquid præsidii.' Similiter voces Græcæ et Hebraicæ, quæ *justitiam* significant, clementiam notant seu bonitatem, ut ostendit Grotius ad Matthæi I. 19. *Davis.*

XLII. 2 *Hæc, et superiorum*] Sic Mss. Græcus item ἔκ τε τῆς. Scaliger et Recentiores omittunt *et*. *Clark.* *Et* excudi quoque curavi, auctoritate Mstorum meorum sexdecim. In nonnullis et Edd. Rom. Med. Ven. Gryph. Inc. aliisque est *ex*. Aldus jam et Plantin. omisere τὸ *et*, non vero R. Stephanus.

4 *Nacti captivos*] Mss. plerique *habebant captivos*. *Clark.* *Nacti* servant Cuj. Scal. Leid. pr. And. Oxon. quod rectum esse patet ex seqq. *ab his:* pro quibus ideo in Carr. et Leid. sec. est *a quibus;* aliter enim *habebant*, quod est in Mss. ceteris et Edd. primis, non videbant valere. Græc. αἰχμαλώτους λαβόντες, ὑπ' αὐτῶν ἐδιδάσκοντο. In Oxoniensi, ut sæpe, est *nancti*. Ceterum *his* post *nulla* ejeci auctoritate Mstorum meorum novemdecim et Edd. primarum ac R. Stephani.

5 *Quæ esset*] Ciacconius ait se malle *essent*, ut est in Gryphii libro, ut ad *ferramenta* referatur. Rectius, uti puto, atque ita Duker. et Ed. Elzev. Verum optimi Codd. Andin. Leid. prim. et Scalig. cum Ed. Stephani præbent *sunt*. Recte: quod et alibi mutatum erat in Mss. ut IV. 29. 'Omnia deerant, quæ ad reficiendas eas usui sunt.' V. 1. 'Quæ sunt usui ad armandas naves.' VII. 11. 'Quæque ad eam rem usui sint, militibus imperat.' B. C. I. 19. 'Quæque usui ad defendendum oppidum sint, parent.' Sed tamen B. Civ. II. 35. 'rebus indigebant, quæ ad obpugnationem castrorum erant usui.' Ceterum Hotom. non dubitat, quin legendum sit 'cum esset:' at 'nulla copia' est Ablativus: unde in Leid. sec. inepte additur *uterentur*.

6 *Sagulisque*] In quæ scilicet reponebant manu exhaustam terram, ut bene exponit Hotomannus. Nam et Græcus χιτῶσιν et explicat Orosius VI. 10. 'Gladiis concidendo terram et sagulis exportando.' Brutus tamen e Cod. Carrar. et Ed. Flor. *sarculis* vel cum Vascos. *furculis* mavult: quia Cæsar non dicit, eos nulla habuisse ferramenta, sed tantum illa, quæ sunt ad exhauriendam terram idonea. Et certe *sarculis* inveni quoque in Voss. secundo et margine Dorviliani Cod. *surculis* in Duker. Verum cum hi sint recentissimi Codices, parum auctoritatis illis adscribere soleo. Quamquam 'sagulis terram exhaurire,' ut mira res, sic singularis est locutio.

7 *Cogebantur*] Ms. Reg. et Edit. Rom. *nitebantur:* Mss. Eliens. et Vossii, corrupte, *videbantur*. Græcus ἠναγκάσθησαν. *Clark. Videbantur* exstat in Bong. primo, sec. Vossianis tribus, Petav. Pal. Lovan. Egm. ac 4 aliis et Ed. Inc. aliisque: *nitebantur* vero in Bong. tert. Ortel. Leid. sec. et alio atque Ed. Mediol. Ven. Beroaldi, Vascos. sed perperam. *Cogebantur*, quod a Mss. Hotom. Ursin. Cuj. Scal. Leid. pr. And. et Oxon. servatur, mutarunt illi, qui credebant *cogi* huc non convenire, quia faciebant volentes. Quod licet verum sit, necessitas tamen et inopia ferramentorum cogebat eos, illis instrumentis uti, quæ non idonea erant, id est, 'gladiis, manibus, sagulisque.' Vide ad VI. 5. 'Cum Transrhenanis congredi cogeretur.' Ceterum cum hinc videamus *cogi* et *niti* confundi, malim nunc ex Mss. tribus in Frontino legere *niterentur* vel *eniterentur* I. 11. § 3. Ubi Ill. Bouhierius conjiciebat etiam *erigerentur*.

8 *Millium passuum* XV *in circuitu munitionem perfecerunt, reliquisque diebus turres, &c.*] Addit Orosius numerum, scilicet CXX. Ait enim VI. 10. 'Vix tribus horis vallum pedum x, fossam pedum XV per millia passuum XV in circuitu perfecerunt. Præterea CXX turres mira altitudine extruxerunt.' Sed Orosius confudit historiam Cæsaris, qui supra dixit Romanos tot turres una nocte extruxisse, incredibili celeritate. Et quia hic ait quoque Cæsar turres a Gallis extructas, ille numerum supra de Romanis positum adjecit. Tamen incredibilis illa legionis unæ celeritas fuerit ut CXX turres una nocte excitarent. An dicemus recte in Orosio legi, et transposita in Cæsare verba? *Vossius.* 'Millium passuum XV in circuitu, *munitionem* perfecerunt.' Mss. Reg. et Eliens '*Vallum* millium passuum XV in circuitu *munitionum* perfecerunt.' Nonnulli codices, 'X millium passuum circuitu, munitionem *pedum* XV perfecerunt.' Similiter Græcus: περίβολον, περίοδον ὀγδοήκοντα στάδια, ὕψος δὲ πεντεκαίδεκα πόδας, ἀπετέλεσαν. Quæ forte verior lectio. Adeo ut e plerisque libris aliquid excidisse videatur. *Clark.* Turbant hic vehementer Mss. et Editi: unde etiam Metaphrastes auctior est vulgatis; et ex eo e plerisque libris excidisse quid suspicatur Clarkius. Contra Hotomannus, qui locum, ut vulgo legitur, constituit ex Orosio et verbis præcedentibus hujusce Capitis, auctiores, quam debent, Mstos factos esse opinatur. Pro 'millium passuum quindecim' habent simpliciter X *milium* vel *decem m.* Mss. Faërni, Ursini, Cujac. Scal. Andin. Leid. prim. Oxon. et Edd. Bas. Vasc. Ald. Gryph. Stephani, Cellarii, aliique. Sed iidem Mss. et Ed. R. Steph. tunc post *munitionem* addunt hæc *pedum* XV: quæ scriptura plane convenit cum Metaphraste; 80 stadia enim efficiunt 10 milia passuum: et certe satis amplum est spatium pro magnitudine hibernorum unius legionis, uti bene observat Glareanus; at *milium pedum* XV, quod est in Mss. multis et Edd. primis, nimis parvum

in circuitu est spatium circummunitionis: *pedum* XII est in Petav. in Bong. tert. etiam X. Ex nostro ergo emendandus Orosius, qui vulgo habet *quindecim*, errore librariorum, ut puto, quia jungitur illic 'vallum pedum X, et fossam pedum XV per milia passuum XV in circuitu perfecerunt.' Sed an ergo admittendum *pedum* XV hic loci cum Stephano et Metaphraste? Nequaquam. Quid enim significat 'munitio pedum XV?' an fossa intelligitur, an vallum, an in latitudinem, an altitudinem? Immo omnia simul, et totum opus. Patet ergo hoc inrepsisse in Mstos ex præcedente, ubi jam dixerat de valli altitudine et fossæ latitudine. Immo *vallum* ante *milium* vel pro *milium* legas hic quoque in Lovan. Brant. ac quinque aliis cum Ed. Incerta. Vel potius ortæ sunt e Glossa *milium p.* X. ad marginem alii exposuerunt *passuum*, alii *pedum*, et pro X notarunt alii, in nonnullis esse XV. *P.* adhuc restat in Cod. Achillis Statii, Bong. pr. sec. Voss. pr. Egmund. Rectius abesse jussi e Mss. optimis; nam sæpissime *passuum* subintelligi, docui jam ad I. 12. Constructio est *munitionem milium* X *in circuitu.* Non vero contra Mstos et nostri morem jungenda *milium circuitu* sine præpositione, uti est in Edd. Bas. Vasc. Aldi, Gryph. Steph. Cell. aliisque. Contra *in circumitum* Petav. et *circuitum* scribitur in Mss. integerrimis Bong. primo, sec. And. Oxon. Egmund. quomodo sæpe *in latitudinem, altitudinem* et alia. Adi ad II. 5. Immo sic Mss. tantum non omnes VIII. 33. 'vallum in oppidi circuitum ducere instituit.' In Ablativo tamen retinetur. I. 21. 'qualis in circuitu adscensus.' II. 29. 'Omnibus in circuitu partibus:' et c. 30. 'Vallo pedum XII, in circuitu XV milium circummuniti:' ubi, ut hic, sine τοῖς *passuum:* quod male desiderari putabat Hotomannus. et B. Civ. III. 63. 'milium passuum XVII. in circuitu munitiones complexus.' Hirt. B. Alex. c. 61. 'In circuitu oppidi.' Variant quoque Mss. et Edd. apud Melam I. 9. § 60.

XLIII. 1 *Septimo oppugnationis die*] Orosius: 'Et cum jam septem dies noctesque succidui hostium cunei pugnarent.' Mire usurpavit vocem *succidui* a succedendo: sed condonandum illud ævo Orosii. Veteres Romani vocem illam a *succidendo* derivassent, unde *succidaneus.* *Vossius.*

2 *Ferventes fusili ex argilla glandes*] Hæret hic Hotomannus et primo ambigit an *arvina* pro *argilla* legat, ut per arvinam sevum denotetur. Sed male. Postea 'ferventes sulphure ex argilla glandes.' Vel sic *ferventes fictili ex argilla glandes.* Nescio, an usquam legatur *fictilis argilla: fictilia* occurrere scio. Denique postremam addit conjecturam *Fusiles ferventi ex argilla glandes.* Sed nulla ex omnibus emendationibus placet. Quantum ad ultimam idem dicit Hotomannus, quod Cæsar ait, nam si argilla funditur, an liceat dicere fusilis argilla? Ego recta esse Cæsaris verba arbitror; et innuere eum argillæ genus, unde hodieque statuæ funduntur. Sane Græcus vertit: διαπύρους σφαίρας ἐξ ἀργύλλης τετηγμένης κατεσκευασμένους. Orosius habet; *testas fundis ferventes intorsere. Idem.* Lipsius Polyorc. V. D. 2. explicat vasa argillacea ferventi materia repleta, quas *glandes* a simili usu dixerit. Nam eæ alias solebant esse plumbeæ, quæ e funda missæ a poëtis passim finguntur motu suo incalescere et liquefieri. Consule Cl. Drakenb. ad Silium I. 317. et Burm. ad Val. Flacc. III. 96.

Et fervefacta jacula] Græcus διάπυρα βέλη. Si vim vocis *fervefacta* examines, videantur solum cuspides candentes fuisse. Sed non id voluit Cæsar, quem non dubito intelligere falaricas, aut simile teli genus, quod stuppa veteres circumligabant. Orosius illustrat, cum ait, 'flammataque

tela focis, ac mox concepto igne rutilantia intra castra jecerunt.' Statius Papinius Thebaidos l. v. 'crinitum missile' appellat: 'Spiculaque et multa crinitum missile flamma.' Ubi commentator ejus Placidus Lactantius per stuppam ignem insertum fuisse demonstrat. Sed dubitari possit, an temporibus illis, de quibus loquitur Papinius, inventum fuerit id teli genus. *Vossius.* Ignita tela, διάπυρα βέλη, ut recte Metaphrastes; qualia sunt malleoli et falaricæ, de quibus videndus Lipsius Poliorc. l. v. Dial. 5. *Davis.*

3 *In casas quæ more Gallico stramentis erant tectæ*] Jornandes de Britannis, 'virgeas habitant casas,' ait, jam vero Britannorum ædificia Gallicis consimilia fuisse supra Cæsar retulit. Etiam scriptor de bello Hispaniensi: 'ad casas, quæ stramentis ab nostris hibernorum caussa ædificatæ erant.' *Vossius.*

6 *Insecuti, quasi parta, &c.*] Ita et Græcus, κραυγῇ ἐπακολουθήσαντες. Plerique tamen Codices, *clamore,* sicuti *parta, &c.* Quod perinde est. *Clark.* Vulgatæ lectioni favent quoque Cujac. And. Scal. Leid. pr. et Oxon. et ex parte Petav. qui habet *secuti* et quasi a m. sec. Ceteri omnes cum Edd. antiquissimis *sicuti parta jam.*

12 *Non modo demigrandi caussa*] Recte Græcus οὐχ' ὅπως φυγῆς ἐμέμνηντο. *Demigrare* hic idem Cæsari, quod aliis deserere castra aut fugere. *Vossius.* Animo loci sui relinquendi. Plautus Amphit. Act. I. Sc. 1. 85. 'Animam omittunt, priusquam loco demigrent.' Cave P. Ciacconio fidem habeas, qui verbum *restinguendi* aptius judicat. *Davis.*

13 *Pæne ne respiceret quidem*] Desiderio commotus earum rerum, quas erat perditurus. Jul. Celsus vit. Cæs. p. 96. de hac re sic loquitur: 'Cum fortunæ eorum incendio omnes absumerentur, nunquam aliquis ad illas oculum reflecteret.' Multis hanc locutionem illustravit vir summus Joan. Clericus Art. Crit. Part. I. c. 11. § 11. *Davis.*

17 *Ut se*] Hanc locutionem non intellexit Hotomannus. Emendat enim 'Ita *se,' &c.* Quod tamen sensum nullo modo mutat. *Clark.* Quasi diceret *ut pote qui se, &c.* V. ad Front. I. 2. in f. vel ut dicitur: *Ut erant, sicut erant:* quæ trita est locutio. Immo noster aliquoties ita hac particula utitur: vide VI. 7. VII. 45. 61. 88. et consule Cl. Bos. Animadv. ad Cæsarem p. 20. plane uti hic, VII. 46. 'Ut meridie conquieverat.' c. 68. 'ut pro castris collocaverat.' VIII. 14. 'uti consederant:' uti legendum est.

XLIV. 2 *Primis ordinibus*] Rhellicanus videtur hæc ita capere; quasi illi jam ad primos ordines hostium venissent: perperam. Describit Cæsar gradum eorum in militia: uti optime exponit Lips. de re Mil. l. II. Dial. 8.

T. Pulfio et L. Varenus] Manu exarati Codices, tum mei, tum aliorum et Edd. antiquissimæ cum Celso constanter hic et deinceps exhibent *T. Pullo,* nisi quod unus et alter recentior et Edd. Rom. Med. Ven. dent *Pullus. Pulfius* Andin. In Metaphraste scribitur, ut in vulgatis Πουλφίων et Βαρῆνος. Sed unde, velim scire. Lib. quidem tertio B. Civ. c. 67. legimus de *T. Pulcione,* quem viri Docti eumdem putant: at ibi in Mss. multis est *Pulione* vel *Pulejone.* Etiam Valer. Max. V. 4. in f. cujusdam juvenis Pinnensis, *cui Pultoni cognomen erat,* Italico bello fortissimi, meminit. Verum ille nihil ad nostrum. *Pulliorum* mentio frequens in Gruteri Inscriptionibus, uti et *Varenorum:* pro quo hic Mss. et Edd. pp. ac Celsus *Vorenus* vel *Norenus:* sed variant dein, et multi tum quoque dant *Verenus.* Nihil muto, sed constans Mstorum lectio, mutandum

quid esse in *Pulfionis* nomine mihi persuadet.

4 *Uter alteri*] Bongarsiani, Vossiani, Leidenses, Petav. Lovan. Egmund. Duker. Gottorp. Palat. Dorvill. et Edd. Rom. Ven. Incerta, Mediol. habent *quinam;* nisi quod in Leid. prim. sit *quisnam.* Recte *quinam:* de qua voce consule Cl. Burm. ad Phædri Fab. v. 1. Nec obstet alicui, quod pro *utro* ponatur, et de duobus sit sermo. Sic enim et *quis* sæpe de duobus occurrit. Flor. I. 10. *quis sexus:* sed adi Vossium de Analog. IV. 2. Pric. ad Apul. Met. l. II. p. 37. ac viros doctos, et inprimis Anonymum contra Bentleium ad Phædri Fab. I. 24. 'Quis major esset.' Vide etiam varias lectiones ad B. G. I. 12. B. Alex. c. 14. B. Hisp. c. 5. Vulgatum alterius lectionis videtur explicatio: nisi velis *cuinam alter.* 'Uter utri anteferendus,' est c. 44. uti et apud alios. Ceterum in iisdem Mss. et Codd. exaratur *de locis*, non *loco*, quod tamen magis arridet: quare cum Scal. Oxon. et And. Mss. forsan et aliis, ut Cujac. Ursin. retinui.

7 *Quem locum probandæ virtutis tuæ exspectas*] Mss. Carrar. et Norvic. cum editt. vetustissimis Rom. Ven. Beroald. a recepta lectione multum abeunt: in iis enim legitur *Quem locum tuæ* pro laude *virtutis exspectas.* Sed longe præstat vulgata, quam retinet Græcus. *Davis.* Plerique Mss. et Edd. Vett. (pro laude *virtutis tuæ*) sed merito amplectitur Davisius vulgatam lectionem; quam et secutus est Græcus. *Clark.* Mss. in verborum positione mire variant: habent enim *tuæ pro laude virtutis*, vel *pro tuæ l. virt.* vel *pro laude tuæ v.* vel *pro laude virtutis tuæ:* unde vehemens mihi nascitur suspicio *tuæ* irreptitium esse, ac delendum; quod et placebat Grutero. *Locum* autem librarii videntur cepisse de gradu militari, pro virtute merito. At rectius *locum* hic capias καιρὸν cum Græco, sive opportunam occasionem et locum, quo virtutem suam posset *probare:* quod verbum servatur ab Andino, Cujac. et Oxon. eoque sensu malim subintelligere *caussa.* Vide ad IV. 1. At hinc simul patet, non scribendum fuisse *exspectas;* sed *spectas*, i. e. quæris, circumspicis, quo loco virtutem maxime probare possis. *Spectas* certe scribitur in Bongarsianis, Vossianis omnibus, 2 Leid. Petav. Pal. Lovan. Egm. Dorvill. Gottorp. et Edd. antiquissimis. Et sæpe in *exspectas* esse depravatum, vide ad II. 20. 'Nihil jam Cæsaris imperium spectabant:' ubi contra in plurimis est *exspectabant.* Eadem confusio B. Civ. III. 78. 85.

Hic dies, hic dies] Malim, si per Mss. liceret, *hic, hic dies.* Pro alacritate et festinatione tam ardentis militis languidior videtur repetitio vocis *dies.* Certe semel *hic dies* tantum comparet in Bongarsianis, Vossianis, Petav. Lovan. Leid. primo, Scalig. Gottorp. et aliorum Mss. atque Edd. primis, uti et in Metaphraste. Vide quæ congessit Cort. ad Sallust. B. Catil. c. 10. 'En illa, illa libertas;' et alios passim.

9 *Procedit extra munitiones—in eam irrumpit*] Hæc lectio non est a Mss. sed ab ingenio profluxit. Ms. Norv. *Procedit ex castris, munitiones quæque parti confertissima visa est, irrumpit.* Ms. Carrar. *Procedit ex castris, munitionesque, qua parte hostium confertissima visa est, irrumpit.* Sic et editt. Rom. Ven. Beroald. nisi quod in illis *erumpit.* Recte: locus enim hoc modo legendus videtur; *procedit ex castris, munitionemque* (ut habet ed. Flor.) *qua parte hostium confertissima visa est, erumpit. Davis. Procedit ex castris;* munitionemque, *qua parte hostium confertissima visa est*, erumpit. Locus in Mss. perturbatus. Plerique habent, *munitionesque.* Unde forte legendum; MUNITIONESQUE, *qua parte——visa est, erumpit.* Quod idem est. Alii habent, *quæ*QUE *pars*

hostium ——; irrumpit. Unde conjici posset, istud *munitionesque* seu *munitionemque* glossema esse illius *ex castris*; legendumque *procedit ex castris; quæque pars hostium confertissima visa est, irrumpit.* Scaliger et recentiores, ex ingenio ediderunt; *procedit extra munitiones, et, quæ pars hostium confertissima visa est, in eam irrumpit.* Voces *in eam*, quarum in Mss. nullum est vestigium, quod insererent, nihil erat; manifesto enim subintelliguntur. *Clark.* Errant Clarissimi Viri Davisius et Clarkius, quum vulgatam lectionem ab ingenio et quidem Scaligeri profectam esse, satis confidenter pronunciant. Nam diserte ita exhibent Cujac. Andinus, Scalig. Leid. prim. et Oxon. cum Edd. Veneta A. 1517. Vascos. Aldi, Gryphii, Stradæ, Stephani, aliisque ante Scaligerum. Notandum tamen *in* non comparere in Cujac. Leid. nec Oxon. et observandum, *munitiones* capi debere, quocumque modo legas, de castris Romanorum. Nam progressus tantum est e suis castris, ante quæ hostibus incurrit. Hoc totius loci contextus clare docet, uti et verba præc. *ad munitiones pugnaretur:* ac seqq. 'sese intra munitiones recipiunt:' unde vera hujus loci lectio facile patebit; neque aliorum correctiones esse admittendas, aut cum Celso intelligendum, ut scribit, 'castris egreditur, communitionem hostium, qua densissima erat, inrumpit.' Nunc videamus, quid ceteri mei Codices exhibeant: *ex castris munitionesque qua parte hostium* est in Bongars. pr. supra scripto *m:* atque ita in singul. Lovan. cum Edd. Rom. Mediol. ac Ven. *ex castris munitiones quæque parti hostium* Mss. 2. et Ed. Inc. Sed *ex castris munitione quique parti host.* Bong. sec. *ex castris munitionemque quæque parti hostium* Egmund. Unus Lipsii *ex castris munitiones quæcumque parti host.* Ortel. *ex castris munitiones qua parte.* Denique Petav. *ex castris munitionem quæque pars hostium.* *In eam* nullus, nisi initio hujus notæ memorati Codd. qui omnes habent *pars* et Leid. prim. *quæque pars* agnoscit. *Erumpit* autem locum hic non habet, et Mss. nemo vetustior præbet, sed tantum Duker. a m. pr. Gottorp. et Vossian. tert. cum Edd. primis, Aldi, aliisque, quam mutationem in Mss. non raram esse, alibi sæpius, (V. ad VII. 69. et ad Lucan. III. 600.) monitum. Ex tot variantibus lectionibus legendum puto, *Procedit extra munitiones, quaque pars hostium conf. v. e., in eam inrumpit.* Nam *ex castris* mihi interpretamentum videtur τῶν *munitionum.* *Quaque*, id est, et ubi. Librarii credentes cum eo substantivum convenire debere, effecerunt *parte:* atque toti confusioni ansam dedere: de hac particula vide ad I. 6. Sic leg. VII. 84. 'Qua minime visa pars firma est, huc concurritur.' Hæc mihi maxime naturalis ac simplicissima emendatio videtur, quæ et confirmatur a Mss. integerrimis et Metaphraste ἐξῆλθέ τε τοῦ στρατοπέδου, καὶ ᾗ μάλιστα συνεσπαρμένοι ἐφαίνοντο, ταύτῃ ἐπέθετο. Si tamen mordicus retinere quis velit *castris*, legat is *ex castris, munitioneque, quaque vel et qua pars hostium c. v. e., in eam inrumpit:* pro quo in Leid. pr. etiam est *inrupit.* Male autem abest præpositio a quibusdam Mss. Frontin. IV. 5. § 4. plane, ut infra VII. 50. 'In medios hostes inrupit.' Valer. Max. III. 2. 1. VI. 37. 'in castra inrumpere.' Adde B. Civ. III. 66. 70. II. 12. sed tamen B. Civ. I. 27. II. 13. 'oppidum inrumperent.' et sæpius. V. ad Valer. Max. III. 2. 8. 'hostium exercitum inrupit.' Sic etiam Harlem.

10 *Nec Varenus quidem*] Ita Ms. Reg. Meliusque hoc in loco convenire videtur, quam quod est in vulgatis. Ne *Varenus quidem.* *Clark.* *Nec* exaratum est quoque in Gottorp. et Voss. tertio. Recte si *tum* deleas:

ut *nec* valeat *et ne.* Sic in Mss. *neque quidem* B. Civ. III. 47. nam vocula *tum* non comparet in Mss. præterquam in Cujac. And. Scal. Leid. pr. et Oxon. In quorum ultimis tamen locum habet incertum: nam in Leid. *tum quidem,* in Oxon. et Ed. R. Steph. *sese tum* habetur: non addunt eam quoque Edd. antiquissimæ. Sed temere in tam minutis rursus mutare, operæ pretium non est: et mihi videtur potius hic excidisse et ad seqq. *Mediocri* delapsa esse vocula *tum:* ubi vide. Ubivis *ne quidem* in *nec quidem* depravatum est. V. Cl. Drakenb. ad Liv. I. 10.

12 *Subsequitur; mediocri spatio relicto. Pulfio, &c.*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii: *subsequitur. Tum, mediocri spatio relicto, Pulfio, &c.* Quomodo et Græcus accepit: sensu nihilo minus commodo. *Clark.* Ut et Celsus. *Cum ad jactum teli pervenisset Pullo.* Sive ergo *tum* vel *tunc* addas cum Edd. primis et R. Steph. ac Mss. meis omnibus, si Cujac. Andin. et Oxon. excipias, sive omittas, quia præcessit *tum,* quo loco in hunc excidisse puto, sensus tamen requirit, plenam distinctionem fuisse ponendam post *subsequitur,* et *spatium* intelligendum inter ipsum et Varenum. Neque aliter distinguunt plerique Mss. et Editi.

12 *In hostes mittit*] Bongars. pr. sec. Voss. pr. sec. Petav. Pal. Egmund. Leid. sec. Lovan. Duker. Dorvill. et Edd. primæ cum R. Steph. et Gryphii sec. dant *inmittit.* Non male pro nostri stylo, qui repetere præpositiones adeo amat. Vide omnino ad VI. 8. 'pila in hostes inmittunt.' Sed tamen ipse auctor I. 25. scripsit 'e loco superiore pilis missis:' infra c. 48. 'tragulam mittit.' B. Civ. I. 45. 'ut nullum frustra telum in eos mitteretur:' II. 6. 'vis eminus missa telorum:' c. 9. 'tela tormentis missa:' item Hirt. B. Afr. c. 13. c. 16. et passim, et sæpissime apud Livium, Lucanum, et alios. Tria ergo *mitti, emitti,* et *inmitti* tela recte dicuntur, et ab Mstorum auctoritate sola pendet, quid quoque in loco præferamus. Simplex verbum restituendum est Vegetio IV. 22. 'Tanto spicula longius mittit.' Sic enim Mss. multi et vetustissimi a me consulti, non *emittit:* ibid. c. 29. 'sagittæ quoque arcubus missæ.'

14 *Quo percusso et exanimato*] Mortuo. Corn. Nepos Epam. IX. 4. 'Tum, ferro extracto, confestim *exanimatus* est.' Noster VI. 15. 'Circumventi flamma *exanimantur* homines.' Vide et VII. 25. ac Val. Maximum IX. 12. 2. *Davis.*

Hunc scutis protegunt hostes, et in illum universi, &c.] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, *hunc protegunt; in hostem universi, &c. Clark.* Etiam Mss. aliorum et mei 5 cum Edd. primis *prot. in hostem.* Duker. *in hostes tela omnes conj.* Sine dubio e Glossa τοῦ *illum;* quod bene servant Cujac. And. Scal. Leid. pr. Oxon. cum Metaphraste: et tamen delevi cum e ceteris omnibus, tum e Leid. pr. et Scalig.

15 *Regrediendi*] Sic et Metaphr. et Celsus. Edd. Rom. Med. Ven. *Ingrediendi* Mss. Scalig. Oxon. Leid. prim. *progrediendi* et Cujac. *progrediundi.* Postea demum hostes inpeditum circumsistunt: quidquid sit, terminatio Gerundii e Cujac. recipienda fuit. V. ad c. 29. *interficiundi.*

18 *Conantis dextram m. manum*] Bongars. prim. Andin. Leidens. pr. Oxon. et Ed. Incerta *conanti:* quod voluit etiam Bongars. sec. *conati.* Optime: unde etiam enatum est præcedens *huic* pro *hic.* Dativus hic sæpissime est corruptus in Genitivum; eumque innumeris locis restituerunt viri docti. Adi notata ad Frontin. IV. 5. § 16. 'Thraci oculum eruit:' et Misc. Obs. V. T. 2. p. 194. ad Stat. Theb. I. 250. 'Excussaque gaudia patri:' et quos laudat Doct. van Staveren ad Nep. Paus. c. 4.

Eum tamen contra Mstos ubique intrudere nolim, ut optime suadet Cel. Burm. ad Phædr. F. III. 3. 13. Liv. II. 25. 'fugientibus terga cæsa.' Apud Just. XXXIV. 2. 'De spectatoribus captivi facti, præda hostibus fuere' in Msto. inveni, pro *hostium.* VIII. 27. 'In conspectum veniat hostibus,' ubi eadem confusio. Ceterum *manum* non comparet in Oxon. et salvo sensu abesse poterat, nisi amaret plenius loqui Cæsar. Dein majore distinctione post *manum* posita, e Cujac. Andino, et Scalig. delevi *que* post *inpeditum:* quod vulgato elegantius videtur: neque aliter legerunt Celsus et Metaphrastes.

21 *Veruto transfixum arbitrantur. Illic vero occursat ocius gladio, comminusque r. gerit Varenus*] E duabus diversis lectionibus hæc ad unam concinnavit audacissime Hotomannus. Quare necesse est, de integro, quid in Mss. legatur, proponere. Bongars. prim. Vossian. pr. Lovan. Egm. et septem vel octo alii cum Ed. Incerta *Illum vero obscurantur occisum. Gladio comminus rem, &c.* in Carr. *obscurant;* unde Brutus fingit, hostes abscondisse Pulfionis corpus. Ceteri fere et Edd. ante Scaligerum cum Metaph. et Celso vulgares, *Illum veruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio comminus, &c.* vel *arbitrantur transfixum:* Petav. *occisum* pro *transfixum,* quod legitur ad oram. Recentissimi Bongars. tert. et Leid. sec. ac tertius cum Edd. Rom. Mediol. Ven. et Flor. ac Hotom. libris habent *convertit. Illic vero occursat ocius gladio, cominusque, &c. Arbitrantur Varenus qui gl. com.* est in Oxon. *comminusque* est in solo Leid. sec. Celeberr. Gruterus ex Bongars. et Petav. scribebat *I. veruto a. defixum. Gladio comminus, &c.* Mihi quidem non dubium est, quin illa verba *illic vero occursat,* sint a mala manu: nam jam ante dictum *succurrit, &c.* et nata esse ex *vero obscuratur.* Quare omnino legendum suspicor *Illum Veruto* RENTUR *transfixum. Ocius gladio Varenus comminus rem gerit,* vel *com. rem g. Varenus.* Facillima est mutatio ex *veruto rentur* (cujus glossa est *arbitrantur*) in *vero obscurantur,* et *vero occursat.* Ex *ocius* fecere *occisum,* quod est in aliis. Quidquid sit, saltem ista *illic vero,* ut spuria, ejeci; ab ingenioso lectore interim certiora exspectans.

27 *In contentione et certamine*] Recentiores *certamen.* Nos autem lectionem omnium Codd. auctoritate suffultam restituimus. *Davis. Certamen* forsan operarum vitio in Ed. Scaligeranam inrepsit. Certe nostri etiam omnes servant: ut debent. *Contentione* pertinet ad æmulationem laudis. *Certamine* ad mutuum auxilium. In utroque ita utrumque versavit fortuna, ut, &c.

29 *Ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset*] Legendum *ut alter alteri, inimicus* inimico, *auxilio salutique esset,* nisi malis *ut alter alteri auxilio salutique esset.* Priori vero rationi favet Græcus, eaque mihi potior videtur. *Davis.* cur. sec. Non male, sed nihil juvant Mss. nisi quod *inimico* excidisse potuisse, pateat ex Leid. pr. et tertio, qui carent *utri,* et ex Edd. Rom. Med. Ven. in quibus deest *virtute.*

XLV. 5 *Nostrorum militum*] Ultimam vocem delendam censuit Jos. Scaliger. Sed unde factum sit, ut in hanc suspicionem inciderit vir doctissimus, plane nescio: constat enim Cæsarem hac loquendi formula non raro usum esse. Sic B. G. VI. 39. 'Nostri *milites* clamorem exaudiunt.' Et VII. 62. 'Neque nostrorum *militum* victorum impetum sustinere potuerunt.' Vide et Hirtium B. G. VIII. 42. seq. Non erat etiam, cur Gabr. Faërnus hunc locum sollicitaret, et *in conspectu nostrorum* multo *cum cruciatu* legeret. *Davis.* Voluit etiam delere Gruterus potius, quam ad emendationes recurrere. Male.

Qui id censent, non adtendunt ad Cæsaris stylum. IV. 34. ‘paucitatemque nostrorum militum prædicaverunt:’ II. 33. ‘Intromissis militibus nostris:’ VIII. 22. B. Civ. II. et innumeris locis, ὅσα κόνις.

6 *Necabatur*] Leidens. prim. et tert. cum Vossiano tertio, Aicard. et Ed. Incerta *necabantur:* quod inpense præ vulgato placet. Vide etiam ad II. 23.

Unus intus Nervius] *Unus* hoc in loco idem denotat ac *quidam*. Sic B. G. II. 25. ‘Scuto ab novissimis *uni* militi detracto.’ Petronius Satir. c. 26. ‘*Unus* servus Agamemnonis interpellavit trepidantes;’ ubi vide Joan. Schefferum. Sulpicius Severus vit. B. Martini c. 8. ‘Indicatur, unum e familia servulum laqueo sibi vitam extorsisse.’ Eodem modo iterum locutus est ejusdem libri c. 21. Immerito igitur hanc *unius* potestatem repudiavit G. J. Vossius de vit. Serm. I. 33. *Davis.* Hoc jam e Lexicis notissimum. Sed vide insuper Cel. Burm. ad Ovidii Epist. XV. 162. ‘Naias una:’ et Johnson Arist. in Bentlei. p. 51. Aurel. Vict. Cæs. c. 3. ‘Unus ortus Epiri:’ ubi etiam vide Comm. *Unus* sic satis abundat etiam apud nostrum I. 12. B. Civ. II. 27. ‘una valle non magna interjecta:’ ubi vide Ciaccon. c. 19. ‘Unum flumen tantum.’

8 *Profugerat*] Quamvis defendi queat uno alteroque loco *profugere* pro transfugere (vide ad Frontin. I. 6. § 1.) tamen rescripsi hic *perfugerat* auctoritate Mss. tum Ursini, Carrar. tum meorum numero septemdecim, in quibus Bong. pr. sec. Voss. pr. Leid. pr. Petav. Lovan. Egm. et alii e vetustioribus, cum Edd. Flor. Vascos. R. Steph. pluribusque. Erat enim hic Nervius *perfuga*, non *profugus:* licet hæ voces crebro permutentur: ut in Apul. l. VI. p. 112. ‘servos alienos profugos’ Mss. 2. et Ed. Junt. post. *perfugas*. B. Civ. II. 27. ‘ex castris Curionis ad Attium perfugiunt:’ et illic eadem varietas; uti et B. Afric. c. 35. ‘legionarii in castra Cæsaris perfugerunt:’ c. 51. ‘si qui perfugere vellent.’

Hic servo] Cujac. Bong. sec. Leid. pr. Oxon. Voss. sec. *huic servo:* quo alludit Bong. pr. *hinc:* perperam. Nervius enim ille loco natus honesto, non erat servus. Rectius tum substituas *hujus*, quod est in Lovan. Gottorp. Carr. Duker. et aliis sex cum Edd. Rom. Ven. Inc. Mediol. aliisque, ut *persuadet* non ad Verticonem, sed Ciceronem referatur, quod et fecit Metaphrastes, qui inepte tamen *huic servo* etiam legit. Vertit enim οὗτος μὲν δὴ τῷ Κικέρωνι ἐλευθερίαν, &c. ὑποσχομένῳ ὑφίσταται τὰς ἐπιστολὰς διοίσειν, &c. c. 49. ‘Cicero Gallum ab eodem Verticone repetit, qui litteras ad Cæsarem referat:’ ubi rursus male Cujac. Leid. prim. et Oxon. *eundem Verticonem*. Bene illic Metaph. et Celsus. Nil muta: *hic* in Mss. aliquoties abiit in *huic*. Vide ad c. 39.

10 *Affert*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edd. Vett. *effert*. Græcus, ἐξήνεγκεν. Quæ et verior videtur lectio. *Affert* enim illud est, quod deinceps dicitur, ‘ad Cæsarem pervenit.’ *Clark.* Placuit mihi *effert* cum Bong. Voss. Petav. Lov. et plerisque, uti et Edd. plurimis: *infert* Voss. pr. a m. pr. Est vir doctus, qui *aufert* conjecerit. *Adfert* retinent Cujac. Leid. pr. et tert. Oxon. et Edd. Inc. Aldi, Plantini, sec. Gryph. cum Scal. et seqq. Quomodo si legas, *ille* non ad servum, sed ad Verticonem vel Ciceronem potius referendum erit, qui litteras jaculo inligatas servo adtulerit. Verum sic B. G. I. 5. ‘sibi quemque domo efferre jubent:’ in Ed. Scalig. aliisque exstat *afferre:* B. Civ. I. 78. ‘ab Ilerda frumentum jussi erant efferre,’ in uno et altero itidem *aff.*

12 *Periculo*] Bongars. pr. sec. Vos-

siani omnes, Oxon. Petav. Egmund. aliique plures exhibent *periculis* cum Ed. Incerta. Quod adeoque recepi, ut Julianum. Sic alibi in plurali *commeatus, frumenta, siccitates, voluntates,* et similia. Dein restitui *cognoscitur* auctoritate Mstorum meorum omnium, exceptis Leid. pr. et Oxon., atque Edd. Veterum, quod in *cognoscit* primum mutarunt Veneti; sed bene, quod iis non obsecuti sint R. Steph. et in sec. Ed. Gryphius. *ur* excidit in Mss. nonnullis ob sequens *Cæsar.* Sed ille nominativus rectius, ut vulgo fit, sequentibus est jungendus.

XLVI. 7 *Qua sibi sit iter faciendum*] Sic Ms. Reg. et Edit. Rom. Mss. Eliens. et Vossii, *qua sibi iter faciendum.* Quod idem est. Scaliger et Recentiores, *qua sibi iter faciendum* sciebat. *Clark.* Non vidisse debuit Clarkius Editiones Veteres; nam Veneti jam A. 1517. Ald. Steph. Gryph. aliique omnes exhibent *sciebat,* a Beroaldo primo, credo, insertum. Et sane ita exstat in Mss. Cujac. Andino, Scalig. Leid. pr. Oxon. et Metaphraste διανοούμενος. Pro eo *esset* est in Petav. *sit* tantum comparet in Carr. Ciaccon. Pal. Leid. sec. Duker. Dorvill. qui Codices sunt recentissimi. In ceteris et Edd. primis tantum est *qua sibi iter faciendum.* Quod præferrem, nisi *sciebat* retinere satius duxissem. Ceterum *faciundum* rescripsi ex Cod. Carrar.

8 *Possit*] Sic Ms. Reg. Quod et Temporum ratio postulat. Scaliger aliique, minus recte, *posset. Clark.* Clarkio adstipulatur solus Leid. primus. Reliqui Mss. et omnes Edd. *posset:* quod temere mutavit. Vide ad I. 8.

10 *Exspectandam*] In Cujac. Cod. cum sit *exercendam,* conjecerat ipse vir magnus *accersendam,* non male profecto, sive potius *arcessendam:* nam et inveni in Scaliger. et Leid. primo *exercendam.* Quod tamen elegantius retinere possis pro ad bellum adhibendam. Adi omnino Cel. Burm. ad Petron. c. 94. 'eum in Eumolpi sanguinem exercuissem:' vel fatigandam itinere longo: ut apud Terent. 'exercere servos.' Liv. I. 56. 'laboribus exercita plebe:' et passim: hinc *laboriosus* et *exercitus* junguntur. V. Comment. ad Sueton. Tiber. c. 6. et Gronov. Obs. IV. 4. Verum quamvis *exercendam* valde adblandiatur, recipere tamen nolui: quia vulgaris lectio simplex et naturalis Cæsaris consilio satis convenit, et a Metaphraste et Celso confirmatur: attamen in illis codicibus optimas esse plerumque, ut sæpe monui, lectiones, patet vel e sequenti *cogit,* quod ii soli ex nostris cum Oxon. et Andino servant. Nam ceteri Mss. omnes et Edd. ante Beroaldum, aliæque habent *colligit* vel *collegit;* haud dubie e Glossa. Nihil frequentius est Livio, Cæsari, ceterisque historicis aliisque, quam *cogere copias, exercitum, milites, &c.* pro *colligere,* in unum locum redigere. V. VI. 9.

XLVII. 2 *Progreditur*] Hic rursus hæreo; nec quid eligam, scio. Ut enim nunc editur, exstat quidem in Cujac. And. Scalig. Leid. primo, Oxon. et Edd. Beroaldi, et qui eum sequuntur. Sed in reliquis omnibus et Edd. primis est *procedit.* Utrumque adhibet auctor. Inclino tamen magis in *procedit:* ut VI. 35. Eadem variatio occurrit VII. 14. ubi plura, et B. Afr. c. 75. IV. 11. Possemus conjicere, utrumque verbum esse Glossam verioris *profecit* ex iis, quæ diximus ad I. 38. 'tridui viam processisse;' vel *profecisse.* Sed inhibeor voce seq. *præficit:* pro qua Mss. 4. et Edd. primæ *præfecit:* *præcedit* hic Ed. Inc.

10 *Veritus—ut hostium impetum sustinere non posset*] Meus liber habet, *ne hostium impetum.* Sed vereor, ne ab aliquo sit mutatum, qui non existimaret satis Latine dici, *vereor ut non:* cum Cicero sic loquatur in l. II.

de legibus: 'quodcirca vereor committere, ut non bene provisa principia ponantur:' et in Tuscul. Quæst. II. 20. 'Et tamen veremur, ut hoc natura non patiatur.' Ciaccon. Hujusce phraseωs plura collegit exempla Fr. Sanctius Min. IV. 15. quorum auctoritatem minuere conatur Jac. Perizonius in Addit. p. 915. *Davis.* *Veritus ne—sustinere non posset.* Variant Mss. Librariorum inscitia corrupti. Cæterum nullus dubito, quin legendum sit vel, 'ne—*sustinere* non *posset*,' vel, 'ut—*sustinere posset*.' Quod enim edidit Scaliger, aliique, 'ut—*sustinere* non *posset*.' Latinum non videtur; et omnino cum Perizonio adversus Sanctium existimo, quæ ex bonis Auctoribus afferri solent istiusmodi constructionis exempla, eorum alia ex corruptis esse Codicibus, alia ex sinceris minus intellecta. Quod affert Ciacconius ex Cicerone; *vereor committere* ut *non*, prorsus ridiculum est: illud enim, *ut non*, pendet, non a *vereor*, sed a *committere*. In loco isto, Tusc. Quæst. II. 19. 'veremur *ut* hoc natura *non* patiatur;' abest ex optimis Codicibus illud *non*. Et similiter in cæteris. Quem citant viri docti locum ex Tibullo 'me cognita virtus Terret, *ut* infirmæ nequeant subsistere vires:' est, Adeo *ut nequeant*. Difficillimum omnium est illud Horatii 'Nam *ut* ferula cædas meritum majora subire verbera, non vereor.' Constructio tamen ista hujusmodi est: *Nam ut ferula cædas meritum majora subire verbera*, id equidem *non vereor*, vel, hoc ne facias, *non vereor. Clark.* *Veritus, si, &c. ut non.* Sine dubio vitiosum est, id quod Msti satis docent. Nam pro illo *si* in Mss. meis quindecim, inter quos Bong. pr. sec. Voss. pr. Lovan. Egm. Petav. &c. ac Edd. primis scribitur *ne;* immo in Petav. a m. secunda clare *ne si* exaratur. Adhæc in Leid. primo non comparet *ut;* quod itaque delevi, et *ne* reposui ante τὸ *si*. Credo, olim fuisse scriptum, *Veritus, ne, ex hibernis fugæ si similem, &c.* quomodo facile *si* abire potuit, et dein quia videbant librarii *si* adesse debere, illud loco τοῦ *ne* intrusisse et *ut* supposuisse. *Non* delet Lambinus ad Horat. loc. Sat. I. 3. e scriptis, ut ait, codicibus. Cl. Davisius evictus Cl. Perizonii argumentis ad Sanctium Ed. Ult. p. 812. in iterata Ciceronis Tusc. Disp. editione priorem delevit notam, et edidit *Veremur ut hoc natura patiatur.* De ea variatione egit quoque Cort. ad Plinium Ep. I. 8. 'Vereor ergo ut sit satis congruens.'

12 *Litteras Cæsari dimittit*] *Dimittere litteras* est huc illuc mittere, vel circummittere, ut B. C. III. 22. Quod hic locum habere nequit; quare emendat Cl. Bos. Anim. ad Cæs. p. 20. *remittit* ex Metaphraste ἀντεπίστειλεν. Recte omnino, atque ita diserte scriptum est in Scalig. et Oxoniensi; habentque jam Edd. Ven. 1517. Aldi, Gryphii, Stephani, aliæque. In Leid. pr. simpliciter *mittit*, uti et in Voss. pr. a m. pr. *re* exciderat ob præcedens *ri*. *Cæsaris* V. sec. Si tamen quis cum plerisque Mss. malit retinere *dimittit;* fingat is, Labienum litteras variis exemplis per varios et diversa itinera ad Cæsarem misisse in responsum ejus litterarum, de quibus Cap. præc. *Ille rescripsit* etiam Celsus.

14 *Peditatus equitatusque copias*] Facit hoc subinde Cæsar, ut quæ plerumque ἐλλειπτικῶς efferuntur, plene exprimat. Sic ἁπλῶς *copias* alii dixissent. Eodem modo alibi dixit, *movit in Arvernos versus:* quod alii *Arvernos versus*. Sed hæc levia. *Vossius.* Alii fere ἁπλῶς *copias* vel *peditatum equitatumque* dicunt; sed noster hanc loquendi formulam non infrequenter adhibet. Sic B. G. VI. 6. 'Magnis coactis peditatus equitatusque copiis.' Et VII. 5. 'Copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mittunt.' Curtius etiam IX. 11. 16. 'Copias

peditum equitumque' dixit. *Davis.* VII. 76. 'Tantæ copiæ equitatus peditatusque.'

15 *Millia p. longe*] Quamquam suspectam habet hanc locutionem Scaliger, tamen sæpissime ea utuntur Cæsar atque Hirtius. Infra, VII. 16. VIII. 36. in Not. de Bello Civ. II. 37. de bello Alexand. c. 36. de bello Africano, c. 24. et Annotat. ad c. 30. ibid. c. 67, 68. 77. et Not. ad c. 80. in Annotatis. Vide et Doctissimi Jos. Wasse Notas in Sallustium, p. 242. *Clark.* Hirt. VIII. 29. 'Non longius ab ea cæde plus minus VIII. milibus abesse:' et Davisius de B. Civ. II. 37. ac B. Afric. c. 30.

XLVIII. 2 *Communis salutis auxilium*] Bongarsian. prim. *communius* corrupte: sed e quo forsan eruditior est eruenda lectio. Nam in Leidensi pr. et Oxon. exaratur *communi salute:* Unde fere suspicor, scripsisse Cæsarem *Communi saluti. Auxilium* dativo junctum; quia auxilium erat communi saluti destinatum I. 5. 'Domum reditio:' ubi vide Davis. Apulei. Metam. VII. p. 143. Ed. Pric. 'Mandatis dominicis serus auscultator.' Ita enim is locus e Mss. et Edd. Vett. est legendus. Consule insuper C. Scioppium Symb. Cr. p. 56. Gronov. ad Liv. XXIII. 53. 'exprobratio cuiquam:' quomodo et Gujetus ac Bentleius emendarunt Terent. And. I. 1. 17. 'Exprobratio inmemori.' Sall. B. Cat. c. 40. 'Miseriis suis remedium.' Neque hæc repudianda est conjectura, quia *auxilium* non descendit a verbo Dativum regente; sed contra *auxiliari* inde derivatur. Vide enim, quæ adfert Cortius ad Sallust. Catil. c. 32. § 1. 'Insidiæ Consuli:' et infra ad VIII. 27. 'Proficiscitur ad auxilium Duratio ferendum:' item B. Civ. I. 85. 'Urbanis præsidia rebus.' Sic B. Hisp. c. 89. 'Saluti suæ præsidium parare.' In nonnullis est *salutis.* Immo consule Cl. Drak. ad Liv. III. 48. 'locum seditioni quærere.' Immo idem Livius III. 37. 'Tribuniciam potestatem, munimentum libertati:' ita enim Mss. constanter. Adde IV. 9.

7 *Hanc Græcis conscriptam literis*] Robertus Titius legit *cæcis* literis, id est, obscuris literarum notis, quæ non nisi lumini admotæ legi possent, aut simile quid. Nugæ sunt, tametsi egregie ille de Villiomaro se triumphare putet. Hotomannus ait, Gallos vulgo Græce nescivisse, sed peritioribus tantum notam hanc linguam. Fulvius Ursinus putat Græce scriptam fuisse, sed Gallis ignaram linguam illam, solos autem characteres notos fuisse, atque id tradere Strabonem ait: quod falsum, nam ait Strabo, οὕτω φιλέλληνας εἶναι, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν. Sane ἑλληνιστὶ γράφειν, quid aliud quam lingua Græca? Fulvii errorem quodammodo etiam secutus Ciacconius. Sed uterque errat. Gallos Græcam didicisse linguam nullus sanior in dubium devocaverit, sed illos Gallos qui Massiliæ propiores. Quales Helvetii Allobroges, aut his vicinæ gentes. Aut siquis longius sitis quoque notam fuisse linguam arbitretur; Gallis proprie dictis, sive Celtis. Nam Strabonem de his Gallis tantum loqui res ipsa clamat. At in Belgica Gallia nullus unquam veterum dixit floruisse Græcam linguam. Nedum apud Nervios, homines ferissimos, ad quos nullus aditus mercatoribus, sed omne studium in armis. Adversus Titium vero hoc solum adferam, etsi non aliunde constaret, non dubitaturum me, quin Græce Cæsar hanc epistolam scripserit. Ejus ipsissima verba hodieque exstare in Polyæno scio Strategem. VIII. 23. Καῖσαρ Κικέρωνι θαρ-ῥεῖν. Προσδέχου βοήθειαν. Quæ optime respondent Cæsaris verbis, nam paullo post ait: 'In literis scribit, se cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur ut pristinam virtutem retineat.' *Vossius.* V. ad VI. 14.

10 *Cum epistola ad amentum deligata*] Nota usum amenti in literis, ubi per castra hostilia penetrari nequit, ad obsessos mittendis. Sed finis amentorum fuit, ut validius contorquerentur. Unde Numidis noxium fuisse, quod iis destituerentur, discimus ex Orosio v. 15. ubi de pluvia loquitur: 'Porro autem Numidis hastilia telorum, quæ manu intorquere sine amentis solent, lubrica, ac per hoc inutilia reddidit.' *Idem.*

11 *Abjiciat*] Leid. pr. *objiciat.* Unus cum Edd. R. Stephani, Stradæ, post. Gryphii, Clarkii *adjiciat.* Quo non opus esse puto. *Adjicere* est eo jacere, ut destinatum tangat scopum: vide II. 21. et alibi. Monuit modo Cæsar, ut ab se eam projiceret ita, ut caderet intra castra. Vide Cel. Burm. ad Ovid. Am. l. I. El. 7. 12. 'Qualiter abjecta de nive manat aqua:' ubi in Mss. nonnullis etiam *objecta.* B. Civ. III. 56. 'Ut exercitus telis ex vallo abjectis protegi posset:' ubi rursus turbant, ut et B. Afr. c. 56. et B. Hisp. c. 18. 'litteras oppidanis abjecit:' ut malo.

14 *Tragulam mittit*] Tanquam unus ex hostibus. Dion l. XL. p. 125. A. Ὤσας αὐτὸ (ἀκόντιον) ἐς τοὺς πολεμίους (lege ὡς ἐς τοὺς πολεμίους) πρὸς πύργον ἐξεπίτηδες προσέπηξε. Sed ex Cæsare liquet, non *de industria,* sed casu jaculum turri fuisse infixum. *Davis.*

17 *In conventu militum recitat*] Observandum arbitror verbum *conventu:* non enim dixit *in concione;* quia Græce non omnes milites intelligebant: sed aliquammultis familiaribus, et Græcæ linguæ peritis coactis, qui deinceps ceteris exponerent. Erat ergo *Consilium, Concio,* et *Conventus.* Ad *consilium* adhibebantur legati, tribuni, quæstores; ad *concionem,* omnes; ad *conventum,* proximus quisque. *Hotoman.* Inanis videtur hæc inter *conventum* et *consilium* distinctio, quam tamen avide amplexus est Joan. Goduinus. Eæ certe voces in bonis auctoribus confunduntur. Dictys Cretensis II. 29. de omnium Græcorum concilio sic loquitur; 'Tali modo conventu dissoluto:' et c. 30. 'defunctorum corpora miserandum in modum confecta, undique in unum colligi jubet, atque in conventu ante ora omnium projici.' Sic Claudianus in Rufinum I. 61. *conventum* furiarum dicit id, quod antea vs. 28. *concilium* vocaverat. *Davis.* Vide Festum in V. *consilium* et *conventus.*

XLIX. 3 *Armatorum*] Bong. pr. sec. Petav. Leid. pr. Voss. pr. Lovan. et alii quinque cum Ed. Incerta *armatæ.* De quo amplius videndum. Nam *armati* ponuntur pro *militibus.* Nepos Dion. 9. 'Navem armatis ornat:' quo loco, neque Justini ibi adducto, nihil est mutandum. Liv. I. 29. 'Cursus armatorum:' supra III. 3. 'Multitudine armatorum.' Hirt. VIII. 14. 'Copiis armatorum vias pro suis castris instruunt.' At idem c. 35. 'cum cohortibus armatis ex proximis castellis inpetum fecit:' nisi ibi jungendum *arm. ex p.*

5 *Deferat*] Cujac. Oxon. et Leid. prim. habent *referat,* pro *iterum ferat,* et *repetit* pro *iterum petit.* Quod placet: et hinc illa littera *r* forsan nata in præc. voce pro *repetit.* Horat. Od. I. 14. 'O navis, referent in mare te novi Fluctus.' Ita sacra annua vel alia *referri* dicuntur, quæ instaurantur et repetuntur. Vide Cl. Burm. ad Ovid. Rem. Am. 593. 'referens Trieterica Baccho.' Adde Lucan. I. 74. 180.

7 *Omnemque ad eum multitudinem convertisse*] Conversam esse. Silius Italicus IX. 646. 'Convertit Varro.' Symmachus l. I. Ep. 1. 'Nec mihi vitio vertat intermissio litterarum.' Curtius IV. 6. 29. 'Ira deinde vertit in rabiem.' Nescio enim quam ob causam Joan. Freinshemius arbitretur, primam vocem in sexto casu positam esse. Eodem modo loquuntur etiam alii, ut multis exemplis monstravit Aldus Manutius ad Sallustii Catil. c.

6. *Davis.* Innumera hujus locutionis exempla vide in Doct. Cortii excursu VI. ad Sall. B. Jug. c. 74. quosque ibi laudat. Hirt. B. Afric. c. 9. 'Ruspinam cum reliquis copiis convertit.' Quamquam hic posset esse constructio *hostes convertisse multitudinem.*

8 *Allatis, Cæsar*] Sic Ms. Norvic. In editis voces erant transpositæ, adeo ut oratio dura fieret, et confragosa; quapropter, licet crebras Cæsaris μεταθέσεις non ignorarem, vetusti Codicis fide nixus, situm verborum mutavi. *Davis.* 'Quibus litteris—Cæsar allatis,' &c. Sic Mss. et Editi. Davisius, ex uno Ms. Eliensi, reponit; *Quibus litteris—allatis, Cæsar, &c.* Nam 'in Editis,' inquit, 'voces erant transpositæ, adeo ut oratio dura fieret et confragosa;' crebrasque nescio quas comminiscitur Cæsaris μεταθέσεις. Quod omne, merum præjudicium est, ex eo natum, quod de *Ablativo absolute posito* ineptiunt Grammatici. Revera enim eadem plane est constructio. *Quibus literis Cæsar allatis, suos facit certiores;* ac si dixisset, *Hac Cæsar oratione*, aut, *Oratione Cæsar pulcherrima, suos cohortatur.* In qua verborum dispositione, manifesto nihil *transpositum*, nihil *durum* aut *confragosum.* Eodemque verborum ordine sæpissime utitur luculentissimus Auctor noster. l. II. § 12. 'Hac re statim Cæsar per speculatores cognita.' l. VI. § 9. 'Cognita Cæsar causa.' l. VII. § 1. 'Indictis inter se principes Galliæ conciliis.' § 16. 'Castris ad eam partem—positis, Cæsar, quæ—aditum angustum habebat; aggerem apparare,' &c. c. 80. 'Uno die intermisso, Galli; atque, hoc spatio, magna cratium—numero effecto; media nocte—egressi,' &c. l. VIII. § 3. 'Tali conditione Bituriges proposita.' De bello Civ. III. 11. 'Recepto Cæsar Orico.' c. 39. 'Deductis oræ maritimæ Cæsar præsidiis.' § 52. 'Quibus ille cognitis.' § 63. 'Quibus ad insequendum impeditis, Cæsar, quod fore providerat;—exercitum educit.' De bello Alexand. § 30. 'Quo incommodo Domitius accepto.' *Clark.* Luculente vulgarem verborum ordinem defendit Clarkius, et confirmant Mss. nisi quod Leidens. primus τὸ *Cæsar* ponat post *litteris:* quod tamen præferrem. VII. 77. 'Depopulata Gallia Cimbri magnaque in l. calamitate.' Sic Mss. VIII. 15. 'Quorum pertinacia Cæsar cognita:' *circiter* omittit Ed. Incerta: *adlatis* deest in Voss. sec. *Cæsari* Leid. sec. ut conjecit Gruterus. Sed forsan tota vox abundat. Consule notata ad II. 17.

11 *Magnam*] Deest in Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edit. Rom. *Clark.* Abest a Mss. omnibus et Edd. primis, item her. Gryph. si excipias Cujac. Scalig. And. Oxon. Leid. pr. μεγάλην addit Græcus. E Mss. cunctis verborum ordinem mutavi: vulgo *hos. mult.*

12 *Cum tantis copiis*] Codd. nonnulli *Tantulis.* Quod idem est. *Tantis* hostium; *Tantulis* suorum. *Clark.* Omnes Bongarsiani, Vossian. Leidenses, Petav. ceterique, exceptis supra nominatis, et Edd. primæ: *tantulis*, sine *cum:* uti et Mss. Brant. et Beroaldi aliæque: perinde autem est, si *tantulis* legas, an *cum* addas nec ne. Utrumque adhibuit Cæsar: paullo ante 'omnibus copiis.' Vide ad II. 7. *Tantis* si admittas, *cum* addi debet: atque ita Interpretem legisse, ex versione ejus patet. VI. 8. 'tantis copiis tam exiguam manum adoriri.' Lectionem *tantulis*, quam Cl. Wasse præfert, maxime juvat nostri locus IV. 22. 'has tantularum rerum occupationes,' ubi versa vice illi Mss. qui hic habent *tantulis*, illic exhibent *tantar.* et contra: *Tantulus* occurrit quoque VII. 19.

13 *Tum quoniam*] Sic Mss. Græcus item Τότε μὲν οὖν. Quædam Vett. Editiones, Scaliger quoque et Recentiores *tamen quoniam*, &c. Perperam et alieno sensu. Non enim id vult

Cæsar; '*quamvis* magni periculi res esset, dimicare; *tamen* quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, ideo consedisse se et castra muniisse,' qui sensus est nullus. Sed, '*quoniam* magni periculi res esset dimicare; et *tum porro*, quoniam jam dudum liberatum obsidione Ciceronem sciebat, consedisse se et castra muniisse.' *Clark.* Etiam Bong. prim. Petav. Vossiani, Egmund. Oxon. et 6 alii cum Ed. Inc. præter Mstos aliorum, habent *tum*, quod bene explicat Clarkius et recepit Hotomannus. *Tunc* Leid. pr. Scal. et Ed. R. Steph. deest in Bong. sec. et Leid. sec. sed in eo corrupte *dimicarent*. Sed videte hic, ut vara vibiam sequatur. Ex *eoque omnino*, factum dein *æquo animo*; quod est in Edd. omnibus, quod sciam, vetustis usque ad Scaliger. præterquam in R. Stephani ἐκδόσει. Natum hoc tam ex *tamen*, quam inde, quod pro *eoque* in Mss. plurimis sit *æquoque* vel *equoque*. *Animo* etiam legas in Lovan. Duker. Oxon. et aliis. Recte Græcus *καὶ οὐκ ἔτι διὰ τοῦτο ταχυτῆτος ἔργον εἶναι ἡγούμενος*. Mutavi ordinem e Mss. tantum non omnibus pro *lib. obs.* et mox *potest loco* ex Leid. pr. et Oxon. ac Vascos. pro *l. pot.*

LI. 9 *Ea*] Mss. et Editt. Vett. *eas*. *Clark.* At *ea* recte servarunt Cujac. And. Scal. Oxon. Leid. pr. Voss. tert. et Gott. a m. sec. in quo a m. prima est *ad eas*, uti et in Ed. Inc. *Ea* jam Beroaldus et seqq. dederunt. Sic 'eadem transgressi' VIII. 10. B. Civ. I. 64. 'ea transire flumen, qua,' &c.

10 *Vallum manu scandere*] Scalarum ope non adjuti, quæ in hunc usum adhibebantur. Sic supra c. 42. 'Scalis vallum adscendere cœperant.' In Msto Brant. nonnullisque impressis legitur *Vallum manu scindere*. Absurde. Hæc tamen vitiosa scriptio Græcum interpretem fefellit, qui habet *τὸ ἔρυμα τῇ χειρὶ περιτέμνειν*. Vascos. editio, cum aliis quibusdam, exhibet *vallum vi conscendere*; sed hæc etiam varietas ex librariis vulgatæ lectionis sensum non capientibus ortum duxit. *Davis.* Ita edidit Scaliger, eumque secutus Davisius, qui interpretatur *manu scandere*, 'ascendere sine scalarum ope.' Quomodo supra dixerat Cæsar l. v. § 35. 'Scalis vallum ascendere cœperunt.' In plerisque Mss. legitur, *vallum manu scindere*. In Ms. Reg. *vallum scindere*. Græcus habet, *τὸ ἔρυμα τῇ χειρὶ* ΠΕΡΙΤΕΜΝΕΙΝ. Quam lectionem Davisius, ut valde absurdam, rejicit. Sed superius dixerat Cæsar l. III. § 5. *vallum scindere, fossas complere*. Et illud ipsum *vallum manu scindere* non necessario ita est accipiendum, ac si nullis uterentur instrumentis. *Clark.* Ad Frontin. III. 17. § 6. *fossas inplere et vi vallum*, (sic enim malo) *detrahere cœperunt*, docui rectum esse omnino *scindere*, tam ex Orosio, Polyæno, Interpr. Græco, quam similibus Cæsaris locis, ac Mss. et Edd. Vett. Hi enim omnes *scindere* exhibent, nisi quod corruptissimus Voss. sec. det *vi conscendere*, ut est in Ed. Flor. Beroaldi et margine Vascos. aliorumque: *manu* abest a solius Leid. primi manu prima. Vix dubito, quin illud *scandere* typothetarum errore in Ed. Scaligeranam inrepserit.

11 *Omnibus portis eruptione facta*] Aliter hæc Polyænus Strateg. VIII. 23. ait enim Cæsarem ipsum extra castra sublimem locum conscendisse; posteaque et simul e castris exercitum, et e superiore loco prorupisse Cæsarem, ut a fronte ac tergo hostes clauderentur. Et hac ratione victos Gallos. *Vossius.*

LII. 1 *Veritus*] Amplius exhibent Codd. And. Leid. prim. Oxon. Scalig. et Ed. R. Stephani *noluit veritus*. Atque ita Gr. Interpres, qui et plura addit *διώκειν οὐκ ἠβουλήθη, δείσας μὴ ἐνέδρα τις ὑπῄει, ὅτι δρύμα*, &c.

2 *Neque etiam parvulo detrimento illorum locum relinqui videbat*] Acute

Lambinus legit, *locum ullum relinqui volebat*. Codices nonnulli habent: *neque etiam parvulo d. illorum, locum relinqui videbat*: quos secutus Græcus vertit: ἔτι δὲ ἐπ' ὀλίγῃ βλάβῃ τὸν τόπον τοῦτον ἐκείνους μὴ καταλείψασθαι ὁρῶν. Sed prius placet: quam vellem Vet. Cod. lectionem firmaret. *Vossius. Illum locum relinqui videbat.* Scaliger et Recentiores; *neque etiam parvulo detrimento* illorum, *locum relinqui videbat*; ut sententia sit, *nullum fuisse amplius relictum locum, hostibus nocendi.* Sed Mss. omnes habent, *illum locum.* Ut adeo sententia sit, *judicasse Cæsarem, parvulo detrimento, quod ibi hostibus inferri posset, non posse se efficere ut* ille *locus ab iis relinqueretur*: Ἔτι δὲ ἐπὶ ὀλίγῃ βλάβῃ τὸν τόπον ΤΟΥΤΟΝ ἐκείνους μὴ καταλείψεσθαι ὁρῶν, ut interpretatus est Græcus. Qua in sententia, *relinqui*, idem erit ac, *relictum iri*; quomodo supra dixerat Cæsar IV. § 19. 'polliceantur obsides dare,' pro eo quod est, *daturos*. Vide etiam ad VII. § 34. Atque hanc quoque posteriorem in sententiam accipi potest etiam prior illa Lectio Scaligerana. Veruntamen, ut quod res est dicam, neque hæc neque illa Lectio, utrovis modo explicata Cæsaris elegantiam et perspicuitatem sapit. Quocirca pulcherrima videtur, si modo ex vetustis Codicibus confirmari posset, Lambini emendatio; *neque etiam parvulo detrimento*, (suorum videlicet,) ullum *locum relinqui* volebat: quemadmodum infra Cæsar, VI. § 39. 'ne minimo quidem casui locum relinqui debuisse,' ait. Vel, si hæc nimis audax videatur conjectura; quid si isto demum modo legamus? *neque etiam parvulo detrimento*, (hostium scilicet,) ullum *locum relinqui* videbat. Quæ sententia et est perspicua, et verba ipsa ex Mss. consentientibus desumta; una solum mutata literula, *ullum* pro *illum*. Sed judicet Lector eruditus. *Clark.* Locus est intricatissimus, e quo me nondum expedio. Lambini conjecturam ad Nep. Hamilc. c. 1. probant etiam Manutius, Ciaccon. et Hotomannus cum Brantio. Pro *etiam* Mss. Ciacc. Brant. Lovan. *enim*. Unde Ciaccon. conjecit *neque enim vel.* Dein *illorum* habent Mss. longe plurimi et meliores. Sed Edd. Vett. *illum*; uti et Petav. Pal. Gott. Bong. tert. Voss. tert. Duker. et Dorvill. *loca* Andin. *locum eos* est in Leid. primo et Oxoniensi, certo indicio altius ulcus latere. Dein *copiis* deest in Andin. Leid. pr. Oxon. Scalig. et Ed. R. Stephani: non agnoscit etiam Metaphrastes πάντας τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ, σώους ἔχων. Forsan simplicissima Cæsaris mens est: se revertisse, quia verebatur insidias in silvis: quia eum silvestrem locum ab iis non relinqui videbat, parvo accepto detrimento. Sed videant acutiores: et sane Mstorum varietas cogitandi amplam præbet materiam. Cl. Wasseus conjicit *suorum illum locum relinqui v.* scil. ab hoste. An rescribendum *detr.* (sc. suorum vel suo) *illorum loca a se inrumpi* vel etiam *illum locum?*

8 *Quanta virtute*] Ita Scaliger et Recentiores. Mss. et Editt. Vett. *quanta* cum *virtute*. Quod non mutatum oportuit. *Clark.* Faërnus jam legit sine particula *cum*; ut et R. Stephanus; et a suo Codice abesse testatur Ursinus; sicuti abest quoque a Scal. Leid. pr. et Oxoniensi. Reliquis tamen Mss. et Edd. hic adsensum præbere cum Clarkio malui: quia perpetuus Cæsari mos est præpositionem repetere, ut aliquoties monui. De hac ipsa *cum* adi III. 1. 'Magno cum periculo, magnisque cum portoriis:' dein *res sint* Mss. vetustiores, ut Bong. pr. Leid. pr. Voss. pr. Lov. Egm. aliique. Item *singillatim* reposui e Mss. plerisque, inter quos Bong. pr. Voss. pr. Leid. pr. Scal. Ox. Egm. Pulm. Schedæ et Edd. Vett. *singulatim* Lov. Duker. vide ad III. 2.

16 *Virtute eorum expiato incommodo*] Ait Suetonius in Jul. c. 67. 'Cæsar milites diligebat usque adeo, ut audita clade Tituriana, barbam capillumque summiserit, nec ante demserit, quam vindicasset.' Ego nihil hic singulare video. Nam perbreve illud tempus fuit, quod intercessit inter cladem Titurianam, et cæsos Gallos. Ipse Cæsar affirmat prius Ambiorigem ad castra Ciceronis venisse, quam nuntii de morte Sabini ad eum allati essent. Itaque facile quis conjectet brevissimum fuisse intermedium illud tempus. Sed dicere possimus Cæsari eo tempore, quo cæsus Titurius, promissiorem barbam et capillos fuisse, nec voluisse demere (cujus rei alioqui observantissimum fuisse alibi Tranquillus ait) priusquam ultus esset. Sed notabile quod Polyænus l. VIII. ait de Rhodogune femina, quæ capillos lavans cognovit subditos defecisse; itaque non abstersis illis, sed revinctis ut erant, exercitum eduxit, juravitque non ante se crines purgaturam, quam rebelles vicisset: tandemque post longum tempus victoria potita abluit crines et collegit. Unde Persarum Regum sigillum etiamnum imaginem impressam habet Rhodogunem disjectis capillis. In Græco est: *Τοῖς Περσῶν βασιλεῦσι σφραγὶς βασιλικὴ εἰκών ἐστιν ἀναδεδυμένη τὰς τρίχας ἔχουσα Ῥοδογούνην*. In aliis legitur *ἀναλελυμένην*, *abluentem*; ego malo *ἀναδεδυμένην*: nam dixit ante Polyænus, non occultasse eam capillos, sed ita ut demissi erant, celeriter colligasse. Est autem hæc Rhodogune filia Xerxis Persarum Regis, quemadmodum ex Ctesia discimus. *Vossius.*

17 *Lætatio*] Præterquam in Faërni, Hotomanni, et Brantii Mss. sic exaratur quoque in Bong. pr. sec. Voss. pr. Egmund. Oxon. Palat. Duker. Dorvill. et Marg. Gryphii. *Lætitio* Voss. sec. Exemplum tamen quæro apud classicum Auctorem. Inter Glossemata reponit Vossius de Vitiis sermonis l. III. p. 469. Al. *lætitia*.

LIII. 3 *Abesset*] Mss. et Editt. Vett. *circiter* LX. *Clark.* Hotomanni et Brantii Mss. item omnes Vossiani, Leidenses, Bongars. Petav. Pal. Lovan. Duk. Dorvill. Aic. *abesset circiter* LX. neque aliter Celsus. Verum Metaphrastes habet *σταδίους τετρακοσίους καὶ ὀγδοήκοντα* i. e. millia passuum XLVII. et D. adeoque *circiter* L. Verum L. solum habet Oxon. *circiter* abest quoque a Scalig. et Cujaciano. Ob quam inconstantiam rescribere placuit, quod est in longe plurimis *abesset circiter* LX.

10 *Cum legione in sua*] Sic et Græcus: *εἰς τὰ ἐκείνου χειμάδια ἀποπεμψάμενος*. Mss. autem Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. *cum legione* sua, *remittit in hiberna. Clark.* Etiam Mss. mei omnes cum Edd. Ven. Med. et Inc. præter Leid. Oxon. Scalig. sed perinde est; nisi malis credere *sua* superfluum esse, ac scribendum *cum legione remittit in hiberna:* ut reposuit Aicardus, an e Msto nescio.

18 *Neque ullum fere*] Ultimam vocem a Recentioribus omissam consensu veterum Codicum tam manu quam typis descriptorum reduximus. Metaphrastes tamen eam in suo libro non invenit; locum enim sic interpretatur *Οὐδὲν ΠΑΝΤΑΠΑΣΙ τοῦ χειμῶνος μέρος ἀφροντιστῶν ὁ Καῖσαρ διετέλησε. Davis.*

19 *Conciliis et motu*] Edd. antiquissimæ cum Mss. omnibus præter Scal. Oxon. Leid. pr. et And. *consiliis;* non male hoc loco *Ἐπιχείρησιν* Græc. ut non cœtus intelligat, sed ipsas consultationes. Talia sunt 'militum consilia' B. Civ. II. 30. Ceterum pro *et* rescripsi *ac* unanimi Mstorum consensu.

21 *Legato*] Codices nonnulli *quæstore. Clark. Legato* primum invenio in Ed. Veneta A. 1517. quod recepe-runt Aldus, Gryphius, Plantinus, Scal. et ita seqq. Et profecto ea

lectio confirmatur ab egregiis Membranis Andinis et Oxoniensibus. Ceteri omnes tam editi, quam scripti *quæstore* servant. At is erat M. Crassus c. 24. quamvis ibi multi Mss. non addant *quæstorem*. *Quæstores* nominat c. 25. si tamen sana est lectio; uti ibi videre est. Forsan nihil addiderat hic Cæsar, et a librariis vel in margine primum adjecta est vox *legato* et perperam *quæstore*. Certe nec Metaphrastes, nec Celsus nomen honoris exprimunt.

22 *Earum civitatum, quæ Armoricæ appellantur*] Armorica dicta est Britannia, Galliæ Celticæ provincia, quia ad mare erat sita. Vide Guil. Cambdenum Brit. p. 14. Tradit quidem Plinius Hist. Nat. IV. 17. totam Aquitaniam olim Aremoricam dictam. Sed hoc, si verum est, hic locum non habet. *Davis.* Vide VII. 75.

24 *Ab hibernis abfuisse*] Male alii *constitisse*. Andin. *fuisse*. Scilicet scribendum fuerat *afuisse*: quod restat in Bongars. primo, Voss. primo et Egmundano. Confer notata ad I. 36. *afuturum*.

LIV. 1 *Ad se vocatis*] Leid. pr. *convocatis*. Sed Bong. prim. Voss. prim. Lovan. Egmund. et 7. alii cum Ed. Inc. et Aic. *ad se evocatis*. Quod Cæsari reddidi. Consule ad IV. 20. 'evocatis ad se mercatoribus.'

2 *Denunciaret, alias cohortando*] Mss. omnes fere perturbate *alias coh. denunciaret*. At Cujac. et Andin. habent tantum *quum sciret deficere, alias cohortando*. Unde conjicias initio tantum fuisse *territando, se scire quæ fierent, alias coh.* Nil definio. Gr. ἐκφοβῶν, καὶ εἰδέναι, ἃ ποιοῦσι λέγων. *Alios* autem bis est in Pulm. schedis et Edd. quibusdam pro *alias*.

6 *Cujus frater Moritasgus*] Quidam Gallorum Deus huic fuit cognominis, ut ex multis inscriptionibus patet; unde conjecit Th. Reinesius, aliquem ὁμώνυμον e majoribus Moritasgi nostri, a suis ob merita pro Deo habitum: hic enim erat, ut recte Plinius Hist. Nat. II. 7. 'vetustissimus referendi bene merentibus gratiam mos.' Adeunda est viri doctissimi Epist. LXVII. p. 597. *Davis.*

12 *Tantumque*] Sic Mss. Reg. Græcus item. Τοσούτῳ ΔΕ. Quod et melius hic convenit, quam quod in vulgatis habetur. *Clark.* Nullum alium codicem suffragantem, nec me adsentientem habet Vir Doctiss. Durissimum foret *tantumque*, et *tantamque*. *Tantum* est initium Ἐπιφωνήματος. V. Cort. ad Plin. l. VI. Ep. 31. 14.

14 *Tantamque omnium voluntatis commutationem attulit*] Editt. Rom. et Beroald. habent, *Tantamque omnibus voluntatum commutationem attulit*; quibus succinunt Ms. Norv. et edit. Ven. nisi quod hæc Typographi errore *voluntatem*, ille librarii imperitia *voluptatum* repræsentet, nec in variarum lectionum συλλογαῖς ullam Codicum discrepantiam invenio notatam. Non igitur intelligo, cur hanc lectionem mutarint nuperi editores, nisi forte *voluntatum* plurali numero carere perperam existimarint. Vide B. G. VII. 10. et B. C. I. 40. *Davis.* *Omnibus voluntatum commutationem.* Sic Mss. et Editt. vett. Scaliger et Recentiores, *omnium voluntatis commutationem*. Quæ emendatio, ut recte annotat Davisius, omnino sine causa videtur facta. *Clark.* Hæc lectio *omnium voluntatis* non a Scaligero, sed jam a Beroaldo sive Venetis inducta, et dein ab Aldo, Stephano, Gryphio aliisque retenta, confirmatur a Codd. Andin. Scal. Oxon. et Leid. prim. et Græco. In ceteris Mss. et Edd. est *Omnibus* et *voluntatem, voluptatem, voluntatum*; ut in optimo Bong. et Voss. pr. Lovan. aliisque multis: *commutatio* Petav. L. tert. *commutationum*, Bong. pr. et sec. *commutationemque* Egm. et alius. Ex qua codicum incertitudine satis patet, plurale *voluntatum* librarios offendisse et corruptionis caussam fuisse. Ve-

rum optime id vindicavit Davisius: et sæpe nos monuimus Cæsarem eum numerum amasse. Adi modo ad c. 45. Nec enim puto, velle aliquem recipere *voluntatem* e Voss. pr. Egm. Petav. et *commutationum* e Bong. pr. ut sit *voluntatem commutationum*, quomodo plane est in Bongars. sec. quibus significaretur, ut interpolavit Celsus, *rerum novarum cupiditas*. Ego revocavi cum Clarkio *omnibus voluntatum*. Quid si tamen admittamus utramque lectionem, *omnium voluntatum? Omnes voluntates* pro omnium hominum animo, uti supra *Omnis opinio* II. 3. ubi vide. Quod tamen non adfirmo. B. Civ. I. 20. 'Ne qua commutatio fieret voluntatis.'

16 *Pro vetere ac perpetua erga populum Rom. fide*] Vide notata ad B. G. I. 43. *Davis.*

20 *Quod, qui, &c.*] Ms. Reg. *quod hi qui, &c.* Mss. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. corrupte; *quod ei qui, &c. Clark.*

22 *Populi R. Imperia*] Bong. pr. sec. Egm. Lovan. et 7. alii cum Ed. Incerta *a populo Ro.* Voss. pr. sec. et Duk. *ea po. Ro.* et *quia po. Ro. imperia ferrent* Edd. Rom. Ven. Med. *ea populi Ri. imp.* Carr. *Imperia a populo Ro.* dictum est, quasi *imperata a populo*, vel jungendo *perferrent a populo:* sive *a Romani p. parte.* Vide ad VII. 82. Sed potius malo primam explicationem. *Imperia a populo* sunt *imperia populi.* Ut 'legiones a Dejotaro' B. Alexand. c. 34. 'litteræ a Cæsare' pro 'Cæsaris:' vel quæ ab eo venerant, ut hic imperia, quæ a populo Ro. veniunt. De quo adi omnino ad B. Civ. I. 1. Plura videre potes apud Cortium ad Plinium Ep. IV. 22. 'Hoc a Maurico novum non est.'

LV. 8 *Fortunam amplius tentaturos*] Primo Mss. quos consului tantum non omnes, aliique et Edd. quædam *ampl. fort.* Dein Mss. Scalig. Andin. Leid. prim. et Edd. Romana, Mediol. Ven. ac R. Stephani *tentandam.* Rectius multo et nervosius; quomodo et conjecerat Gruterus. Offendit etiam τὸ *tentaturos* Ciacconium; quare *dicerent* voluit post illud participium removere: quod si retinere magis placuerit, melius foret, *non sese.* Ceterum Manutius venustiorem putat fore lectionem, deleto *partem.* Hoc qui credit, Cæsaris locupletem stylum et plene loquendi morem non observavit: quod monitum jam sæpissime, et alibi innumeris exemplis demonstratum.

9 *Exigere a finitimis, equos parare*] Sic optime Ursini Codex. Cæteri Mss. et Editt. vett. *exercere, a finitimis equos parare.* Græcus item, ἀσκεῖν τε. Quæ tamen lectio manifesto corrupta. *Clark.* Accedit solus Codex Stephanicus ab Hotomanno laudatus, qui etiam probat. Primus in textum admisit Scaliger, quod avide reliqui, præter Cellarium tamen, adripuerunt. Verum codices mei omnes, uno consensu habent *exercere, a. f.* excepto Egmundano, in quo legas *exarare:* unde conficere possis *exorare.* Verum non video, *exercere* esse lectionem manifesto corruptam; immo potius ea vox convenit consilio Induciomari, qui serio in animo habebat, Romanis bellum facere, adeoque recentes copias ex militari instituto quotidie exercebat: quare revocavi veterem lectionem; donec pateat, tolerari non posse.

10 *Exules damnatosque tota Gallia*] Sic edidi ex consensu vetustiorum Codicum; recentiores enim voce *tota* deleta, legunt *e Gallia.* Nimirum a Grammaticis decepti, regionum nominibus præpositiones semper addi debere censuerunt. Julius Obsequens de Prodig. c. 63. 'Adversus Cæsarem Pompeius Macedonia cum invitatis gentibus amicis instrueret aciem,' ubi absque causa sontica re-

ponunt *in Macedonia.* Cicero Acad. Quæst. l. I. n. 12. 'Sic Philosophiam (Brutus) Latinis litteris persequitur, nihil ut iisdem de rebus Græcia desideres,' ubi alii legunt *a Græcia*, alii *Græca*, alii *a Græcis*. Frustra omnes. Silius Italicus IV. 372. 'Ausonia si te fortuna creasset, Ad magnos venture Deos.' Vide et Fr. Sanctium Min. IV. 6. *Davis.* *Tota Gallia.* Ita optime restituit Davisius ex Codicum veterum consensu. Græcus item, ἐκ ΠΑΣΗΣ τῆς Γαλατίας. Scaliger, *damnatosque Gallia.* Al. *e Gallia. Clark.* Vox *tota* librarii, ut reor, culpa, ante Scaligerum jam excidit e Plantiniana Lipsii Editione; pro qua perperam *e* inseruerunt Amstelodamenses et Cellarius. *Tota* Mss. et Edd. omnes. De præpositionis ea ellipsi egimus ad II. 7. Hic tamen paullum aliud notat, scilicet 'totam per Galliam.' Ut VII. 1. 'Dilectum tota provincia habere instituit.' Ac B. Civ. I. 26. 'Tota Italia dilectus habentur.' VII. 24. 'toto muro' i. e. per murum. c. 72. 'toto opere.' Sic Mss. quidam VII. 65. 'Tota Gallia erant imperati:' et passim. B. Civ. III. 1. 'fides tota Italia angustior.'

LVI. 2 *Instigatos*] Sic Ms. Reg. Al. *instigari.* Quod perinde est. *Clark.* Si perinde est, cur ergo a vulgari lectione recedit vir doctus ob unici codicis varietatem. Inveni etiam in solo recentissimo Bong. tertio: *instigare* Bong. pr. Oxon. et Edd. Rom. Med. Ven.

5 *Hoc more Gallorum est initium belli*] Habet hæc pro Glossemate Gruterus: quam opinionem vehementer confirmat Petav. Cod. a quo omnia hæc absunt, ut et varietas, quæ est in reliquis Mss. Nam *initum bellum* est in Egm. *bellique lege* Bong. sec. *bellorum* in Palat. Gottorp. Leid. tert. Duker. Dorvill. et Edd. Rom. Inc. Ven. ac Mediol. et aliis. *Quod* pro *quo* in Leidensi primo, Voss. tert. Gott. a m. sec. *Quo* certe non referendum est ad *initium belli*, sed ad *armatum concilium*, quare cetera verba uncis tanquam per parenthesin inclusi.

7 *Coguntur*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et vett. Editt. *consueverunt.* Græcus, εἰώθασι. *Clark.* *Coguntur* Beroaldus demum, et Veneti, ac deinceps Aldus, Gryphius aliique excuderunt; et sane ita exaratum est in Andin. atque Oxon. uti et seq. conj. *et.* Verum ceteri Mss. omnes tam aliorum quam mei et Edd. priores *consuerunt qui.* Edd. Flor. Vascos. Steph. aliæque *consueverunt.* Sed id contra nostri est morem. Vide ad I. 43. Putem scribendum; *puberes et armati c. consuerunt. qui.* Ut *et* valeat τὸ *et quidem.* Sed parum hæc referunt: *consuerunt* et *coguntur* supra quoque confusa sunt.

11 *Hostem judicat*] Sic lego suffragante omnium Codicum consensu. Editores nuperi reposuerunt, *hostem judicandum curat;* quia, ut arbitror, id judicium, improbante concilio, peragi non potuerit. Sed ut hoc mali pateretur Cingetorix, Induciomari fiebat opera, cui propterea, pro solemni scriptorum consuetudine, factum imputatur. *Davis.* Non Editores nuperi reposuerunt *judicandum curat.* Sed ita jam Veneti A. 1517. Aldus, Basil. Steph. Gryphius aliique exhibuerunt: atque exstat in Cujac. Scalig. et Oxon. Mss. qui etiam habet *bona* non male sine *que.* In Andino *judicari curat:* Gr. πολέμιον ψηφισάμενος. Placet itaque magis *judicat.*

16 *Ac prius, quam id faciat*] Reponendum arbitror *at prius.* Certe Metaphrastes habet πρόσθεν δὲ τούτων. *Davis.* Reponendum censet Davisius *at prius.* Et favere sibi existimat Græcum Metaphrastem, πρόσθεν ΔΕ τούτων. Sed et ad Græcam versionem et ad sententiam, perinde est, si legatur *ac prius.* Et in media sen-

tentia paullo etiam simplicior et venustior est iste loquendi modus. Sic infra, l. VI. § 40. *atque ille, &c. Clark.* V. ad IV. 25. et VI. 41. 'Ac tantus fuit.'

17 *Quæque f. v. præcipit*] Conjunctionem *que* non agnoscit codex ullus, nisi recentissimi Bong. tert. et Dorvill. quare confidenter delevi cum Ed. Incerta aliisque, majori distinctione adhibita.

LVII. 1 *Manu munitissimis*] Priorem voculam ex Glossa adjectam arbitratur Fulv. Ursinus: sed perperam, denotat enim id quod arte humana fit, et naturæ opponitur. *Davis.* Merito hic reprehendit Davisius Ursinum, qui vocem *manu* delendam censet. Sine qua utique neque Latinitas constabit, neque sententia. *Clark.* Adde: Justinus XXIV. 6. 'Nec *manu facta*, sed *naturalia* præsidia defendunt.' Cicero Fin. III. 22. 'Quid aut *in natura*—aut in operibus *manu factis* tam compositum, tamque compactum, et coagmentatum inveniri potest?' Vide sis et Offic. II. 4. Curtius VII. 2. 'Magnos recessus habent amœnosque nemoribus *manu* consitis.' Quin et noster B. C. III. 44. 'manu sata' pro non sponte nascentibus usurpavit. *Davis.* cur. sec. Adi Cl. Drakenb. ad Liv. II. 5. 'manuque adjutum.'

2 *Sese contineret castris*] *Contineret* hic exstat in solo Bong. tert. et ille ordo in solis Gott. Voss. tert. et Ed. Inc. Verum ceteri Mss. et Ed. Incerta ac Vascos.; item Stradæ et post. Gryphii dant *castris sese* vel *sese c. teneret.* Adi omnino I. 40. 'quum castris ac paludibus se tenuisset.' Eadem confusio B. Civ. I. 69. 'se castris tenuissent.'

5 *Nuncios mittit*] Oxon. *circummittit*, omissa voce *nuncios.* Vide ad I. 34. statim soli Oxon. et Andin. habent *convocat.* Reliqui cum Edd. primis, item Vascos. R. Steph. Gryph. post. et pluribus *evocat:* quod Cæsari reddidi. Vide ad IV. 20. 'Evocatis ad se undique mercatoribus.' Dein *plerumque omnes* retinent constanter hic Mss. non *plerique.* Consule notata ad III. 30. 'plerumque omnibus Gallis.'

LVIII. 8 *Magna contumelia*] Mss. Reg. et Vossii, *magna cum contumelia. Clark.* Præpositionem, quam sexcenties addit Cæsar, ubi alii omittere solent, inserui auctoritate Bongars. primi, sec. Petav. Leidensium omnium, Oxon. Voss. pr. sec. et Egmund. VII. 52. 'Obsidibus summa cum contumelia extortis.' B. Alex. c. 60. 'cum tanta contumelia possessiones Cordubensium flamma consumerentur.' B. Civ. II. 14. 'Majore cum fiducia:' et passim. Vide tamen ad B. Civ. II. 28. 'Contumelia perfugæ adpellantur.' Sed ibi notat *e contumelia.*

10 *Sub vesperum*] Sic Mss. Reg. Al. *ubi visum est, sub vesperum, &c.* Quæ lectio, ex Codicum plurium consensu, verior. *Clark.* Mss. et Edd. a me visi omnes addunt *ubi visum est;* quod delendum non fuit. Græcus δόξαν αὐτοῖς.

12 *Perterritis hostibus*] Bongars. sec. *præterr.* Sed Bongars. prim. Vossian. prim. Petav. Egmund. et Voss. secund. *proterritis* verissime: hoc est ita territis, ut in fugam conjicerentur, quod ideo sequitur, nostri more, qui synonyma alterum explicantia jungit: ut statim *dispersi dissipatique.* Vide de *proterrere* quædam apud Colv. et Pric. ad Apuleii Met. l. IV. p. 76. 'ad proterrendos, si qui evigilassent:' male Stew. Sciopp. Wouw. et Scriv. *perterr.* et Pricæum ad init. l. X. 'propter terrendos miseros viatores;' et Viros doctos, atque in primis Cl. Burm. ad Phæd. Fab. XIV. § 1. Statius Theb. II. 644. 'Parmaque Menœten Proterrebat agens, trepidis vestigia retro Passibus urguentem:' ubi nil mutandum esse jam olim Barthius Virgilii loco Æn. XII. 289. ostendit. Lactant. de Mort. persec.

c. 44. 'Acies Maximiana proterretur, ipse in fugam versus :' quod nequaquam mutandum in *proteritur.* Apulei. Met. l. III. p. 46. Ed. Pric. 'latrones gladio fugare et proterrere aggressus sum :' ubi itidem e Bertin. Cod. Sciopp. cum Edd. Wouw. ac Scriver. *pert.* Eadem varietas in Mss. VII. 71. 'Glandibus Gallos perterrent.' Vide et VIII. 24. 'Perterritum ac fugientem.'

14 *Neu quisquam quemquam prius vulneraret, quam—videret*] Mss. Eliens. et Vossii *neu* quis quem *prius,* &c. Ms. Reg. *neu* quemquam *prius* vulnerarent, *quam* viderent. *Clark. Quem* pro *quemquam* est in Bongars. pr. sec. Petav. Vossianis, Egmund. Gott. Leid. tert. et Ed. Incerta. Recte, ni fallor. Sic Ms. Oxon. VII. 40. 'Interdicit, ne quis quem interficiat.' *Quemquam* voluit etiam Hotomannus, cum in Editis inveniret *quemque. Quisquam alium* Leid. pr. et Petav. pro Var. lect. *quisquam alterum* Oxon.: *quis* deest in Leid. sec. Bong. tert. et Buslid. Dein *vulnerarent* et *viderent* Leid. sec. sed *vulneret* est in Bong. pr. sec. Petav. Vossianis, Scalig. Egmund. Lovan. Leid. pr. et tert. Oxon. Duker. Gott. aliisque, uti et Edd. primis et plerisque antiquis, nec non Vascos. Steph. Gryph. post. Male *vulneraret* Aldus reposuit, quem secuti Gryph. Plant. Scal. et dein reliqui. *Vulnerent* Bong. tert. Nam et supra *petant,* non *peterent* est in Leid. primo, Scalig. et Oxon. ac Ed. R. Stephani. Dein pro *videret* Bong. pr. sec. Petav. Scalig. Oxon. et alii cum Ed. Ven. 1517. Vasc. Stephani, Gryph. post. et pluribus *viderit.* V. ad c. 27. Rescripsi igitur fide tam vetustorum Codicum 'petant Ind. neu quis quem,' id est aliquem 'prius vulneret, quam illum int. viderit.'

19 *In ipso fluminis vado deprehensus Induciomarus interficitur, caputque ejus refertur in castra*] De hac re gesta sic Florus III. 10. 'Induciomarus Treviros—convocavit: ille fortiter a Dolabella summotus relatumque Regis caput.' Sed memoriæ vitio id Dolabellæ tribuit, quod T. Labieno acceptum erat ferendum. *Davis.*

DE BELLO GALLICO.

LIB. VI.

CAP. 1. 3 *Titum Sextium*] Hæ voces absunt a Msto Norvic. nec eas in suo Codice legit Græcus interpres. *Davis.*

Delectum] Pulm. Schedæ, Bong. pr. sec. Voss. pr. Egm. Oxon. Lovan. et quatuor alii *dilectum.* Quod passim, si substantivum sit, in Cæsare ob consensum veterrimorum Codicum, et Festum, recepi. Nota sunt Virorum doctorum collectanea, quæ super hac voce ubivis congessere, quare ea huc non repetam: satis habens semel monuisse id, quod crebro infra recurret; quibus in locis eos notabo codices, e quibus *i* reposui.

5 *Maneret*] Rescripsi auctoritate Mstorum meorum 15. et Ed. Inc. *remaneret.* In And. Leid. pr. Cujac. et Oxon. est *remanebat.* Scalig. *manebat.*

6 *Consulis sacramento rogavisset*] Pompeius hoc anno, ut statim Cæsar dixit, proconsul erat, superiore consul. Unde viri docti pro *consulis* legunt *consul.* Ut sit, *quos* (Pompeius) *consul sacramento rogaverat.* Sane con-

jectura bona est. Quid si tamen dicamus hic de Pompeio dici; rogaverat eos consulis sacramento, ut III. libro Cæsar dixit, 'Titurius legato dimicandum non existimabat.' Nam ipse Titurius legatus erat. Pro illa conjectura est, quod facile potuit ex *Cos.* depravari *Consulis.* Quod si alteri conjecturæ nostræ locus est, lego *quos consul is* (Sc. Pompeius) *sacramento rogaverat.* Sed nec damnare eo τὸ *consulis* velim. *Vossius.* Cum consul fuerit Pompeius eo tempore, quo milites hosce jurejurando adstrinxit, Petro Ciacconio legendum videtur *Consul sacramento rogavisset.* Si qua opus est mutatione, longe præstat Ph. Rubenii conjectura, cui *Consul is* divisim scriptus placet, Elect. I. 15. *Davis.* Nodum in scirpo hic quærunt, qui, quoniam ipse tum Consul esset Pompeius, quum hosce milites jurejurando adstringeret; ideo legendum volunt, non *Consulis,* sed *Consul,* aut *Consul is.* Quasi vero non similis prorsus esset hæc locutio, atque illa supra, l. III. § 18. 'Cum tanta multitudine hostium, legato' (hoc est, *sibi,* qui tantum legatus esset,) 'dimicandum non existimabat.' Quod et recte annotavit Vossius. *Clark. Consul is* divisim placuit quoque Grutero. Adscripsit vir doctus margini sui Codicis *K. Jul.* id est, Kalendis Juliis. *Consules* exaratur in Leid. pr. et *rogasset:* quasi fuerit *rogassent.* Græcus habet ἐν τῇ ὑπατείᾳ: quod juvat conjecturam illorum, qui divisim legunt *Consul is.* Et certe, ut bene defendat vulgatam lectionem Vossius, obstabat tamen alicui ex amicis, qui illius Genitivi exemplum aliud quærebat, quo *Sacramentum,* quo milites rogabantur vel adigebantur a consule in nomen suum, vocetur *Sacramentum Consulis. In verba et nomen Consulis Sacramento rogari, Sacramentum adigi,* &c. passim dicitur. Sed *Sacramento consulis rogari* an inveniretur, dubitabat. Huic reponi posset Tacitus, qui aliquoties utitur *Sacramento Cæsarum, Vitellii, Vespasiani adigi.* Consule Rhenan. et J. Gronovium ad Histor. II. 55.

8 *Ad opinionem Galliæ*] Ultimam vocem ex imperiti hominis glossa ortum habere arbitratur Fr. Hotomannus, quia apud Cæsarem *opinio* existimationem aut auctoritatem passim denotat, ideoque, pro illius sententia, subscribendum fuit, non *Galliæ,* sed *populi Romani.* Verum locus medica manu non indiget, cum ea vox, etiam apud nostrum, id quod sentimus, aliquando significet. Vide B. C. I. 69. *Davis.* Vide ad v. 11. vel 40. Ita crebro 'ad spem reliqui temporis,' 'conficiendi negotii.' B. Civ. I. 29. Adde B. Civ. II. 39. 'Ne hæc quidem res Curionem ad spem morabatur.'

10 *Brevi tempore sarciri*] *Sarcire* est integrum præstare. Vox juris. Festus: 'Sarcito in XII Servius Sulpitius ait significare damnum solvito, præstato.' Unde *sartus* pro integer: et hinc formula, SARTA TECTA conservare. *Vossius.* Reparari. Festus voce *sarte: Sarcire est integrum facere.* Eodem sensu adhibuit noster B. C. I. 44. 'Dum *sarcire* detrimentum volunt.' Vide et B. C. III. 67. Metaphora sumta est ab iis, qui laceras vestes reficiunt. *Davis. Resarciri.* Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. Al. *sarciri. Clark.* Si Oxoniensem, forsan et Andinum excipias, habent Mss. mei omnes cum Carrar. ac Pulm. Excerptis et Edd. primis, *resarciri.* Unde *re* excidisse potuit ob præcedens *tempore,* atque ita Mss. quidam B. C. III. 67.: sed *sarcire* pro *resarcire damna,* usus etiam est Cicero ad Fam. Ep. I. 9.: ut e Mss. legunt viri docti; nam olim ibi erat *resarcire;* et Colum. IX. 15. Noster quoque B. C. III. 71. 'Ut acceptum incommodum virtute sarciretur.' c. 74. 'infamiæ sarciendæ.' Apul. Met. II. 35. 'id omne de facie sua defectum

sarcire compellitur.' Verum et Sueton. in Claud. c. 6. 'Damnum liberalitate sua resarturum.' Quare revocari posset antiqua lectio. Nam et in Terentio 'Vestis resarcietur.' Gloss. ἀποτίνω *pendo, resarcio.*

11 *Adaugeri*] Non recte Mss. plerique et Edd. primæ cum Vascos. Strada, posteriore Gryphii, aliisque hic quoque præpositionem omittunt. Servant eam Edd. plurimæ cum Mss. Cuj. Scal. And. Leid. pr. et Oxon: atque ita alii scriptores. Hirt. B. Alex. c. 12. Afric. c. 1.

14 *Duplicatoque*] Censet Ciacconius τὸ *que* abundare, ac delendum esse. Ei favet Græcus, qui vertit *duplicavit e. c. numerum.* Immo abest quoque a Leid. pr. ac Voss. pr. habet *numerum,* et Leid. sec. *duplicatum numerum.* Ceterum, quod idem *cohortum* mallet ex l. præc. c. 47. 'cæde cohortum cognita,' in eo non audiendus. Nam ibi monuimus *cohortium* legi in Mss. integrioribus, uti hic Mss. omnibus, et c. 29. 44. ac VII. 65. et passim apud nostrum, aliosque, atque etiam in nummis Antonii, et Inscript. Grut. p. 258. n. 8. 'Cohortium prætoriarum.' Immo hinc Accus. plur. *cohortis* B. Civ. I. 41. 46. 70. 73.

15 *Quas cum Q. Titurio amiserat*] Mendum perspicuum, inquit Hotomannus, et legendum, *quas Cotta et Titurius amiserant.* Nugæ sunt, ne quid gravius dicam. Cæsar cohortes, et cum iis Titurium amiserat. Titurii autem solius mentionem facit, quia illius, non Cottæ culpa acceptum detrimentum. *Vossius.* Sic c. 39. 'Nondum ad eum fama de Titurii morte perlata:' nam et tum Cotta perierat.

II. 5 *Civitates*] Sic quidem Edd. Rom. Ven. Mediol. Vasc. Stradæ, posterior Gryphii A. 1546. et deinceps Scaligeri, reliquæque Edd. exhibent cum Mss. Oxon. et Dorvill. nisi excerpta fallunt. Nam ceteri MSS. mei omnes, uti et aliorum ac Reg. Clarkii dant *civitatibus,* quod reposui. Totam vocem non agnoscit Græcus.

11 *Obsidibusque de pecunia cavent*] Nequeo satis mirari adeo hallucinatos hic esse Ursinum et Ciacconium, ut putarent pro *de pecunia* scribendum *et pecunia,* vel utramque hanc vocem inducendam. Dixerat ante Cæsar Treviros pecuniam pollicitos; cujus spe cum gentes aliquas pertraxissent, cavent obsidibus de pecunia, id est, se daturos pecuniam. Nec Græcum curo, qui vertit, ὁμήροις τε καὶ χρήμασιν ἀλλήλων ἐπιστώσαντο. Veritas et res ipsa reclamat. *Vossius.* Recte etiam Hotomanus jam defendit hunc locum ab Ursini et Ciacconii mutatione. Cavent per obsides datos de pecunia. Obsides dati sunt in pignus, Treviros civitatibus pecuniam promissam soluturos. Sic VII. 2. 'Obsidibus cavere:' ubi *de* male alii inculcant: perverse illi viri putarunt, eumdem sensum esse locutionum *cavere aliqua re* et *de aliqua re:* qui plane diversus est: ut in notissimo exemplo *de illis testamento cavisset.* Sic Terent. Eun. IV. 7. 12. 'sibi cavit loco,' id est, per locum, quem elegit. Pro *de* male itaque in Ursini Mss. et Leid. sec. ac Bong. tert. atque Edd. Beroaldi, Vasc. Stradæ, Steph. aliisque scribitur *et.* Rectius Leid. prim. uti et Edd. primæ *et de p.* pro etiam. Quasi dixerit et per obsides de fœdere, immo etiam de pecunia promissa cavent.

9 *Adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis*] Licet plerique Belgæ orti sint a Germanis, hoc tamen nomine κατ' ἐξοχὴν insigniuntur cum paucis aliis Condrusi, Eburones, Cæræsi, et Pæmani, ut docet noster B. G. II. 4. Joan. quidem Goduinus ex Plinii H. N. IV. 17. Triboccos, Nemetes et Vangiones hic ingerit: immodeste prorsus; cum, præterquam quod nostra sententia ipsius Cæsaris testimonio nitatur, summopere dubitandum videtur, num Nemetes saltem et Vangiones tum temporis cis Rhenum

sedes habuerint. Certe eorum, tanquam Galliam Belgicam habitantium, nusquam meminit Cæsar. Vide Chr. Cellarium Geogr. Ant. II. 3. p. 189. seq. *Davis.*

10 *Senones ad imperatum non venire*] Falluntur Ursinus et Ciacconius, qui malebant *ad imperandum.* Quia Sallustius dixit Jugurt. c. 62. 'Igitur Jugurtha ubi armis virisque et pecunia spoliatus est, cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur.' Imperabatur Senonibus, ut accederent: illi ad imperatum non veniebant. Eodem modo quo dicitur, *ad præscriptum facere,* ita et *ad imperatum venire.* Et vitavit Cæsar hac locutione ambiguitatem τοῦ *ad imperandum.* Quam et Tullius intellexit, cum ait: 'Nunc ades ad imperandum, sive ad parendum potius.' Nam *imperandum* activam et passivam significationem habet, *imperatum* non item. *Vossius.*

III. 8 *Reliqui, &c.*] Oxon. *Reliquæ p. Senonas, Carnutas, Tr.* Eleganter, ut intelligat *civitates.* Populum quando nominat Cæsar cum aliis sæpe addit *civitas.* Confer. III. 9. et ibi notata. Non tamen hic admiserim, quia nusquam præcessit substantivum illud. De Græca terminatione alibi.

11 *In Lutetiam Par. transfert*] Ms. Norvic. et editi veteres exhibent *concilium in Lutetiam.* Præpositio ab iis expuncta est, qui hoc modo Solœcismum fieri existimarunt, qua in sententia fuere nonnulli apud Quintilianum Inst. Orat. I. 5. p. 33. Ed. Oxon. Sed perperam. Vide Fr. Sanctium Min. IV. 6. et Jac. Perizonii addit. p. 758. *Davis. In Lutetiam.* Sic Mss. Reg. et Eliens. Quam Lectionem erudite tuetur Davisius. Sic enim et alibi loqui solet Cæsar. Alii omittunt præpositionem *in. Clark.* Præpositionem agnoscunt etiam Carr. Duker. Dorvill. Leid. tert. et Edd. usque ad Scaligerum, excepta Stephaniana. Sic III. 20. in Mss. nonnullis *a Tolosa.* VII. 58. et 60. *a Meloduno;* ubi itidem variant Mss. c. 80. 'Qui ab Alesia processerant, se in oppidum receperunt.' Adde Davis. ad B. Civ. I. 11. 'ab Arimino: et ad I. 15. Item II. 17. 'In Hispali.' et c. 10. ac III. 12. et c. 100. Cort. ad Sall. B. Cat. 40. Valer Max. I. 87. 'Relatos Albam.' Ms. Harlem. bonæ notæ codex. *ad Albam.* Plura dixi ad Frontin. I. 3. 6. 'in Trœzena transferendi.' Non temere tamen hoc inculcaverim: quia et ab Ursini, Ciaccon. Brantii, meisque Mss. plurimis et antiquioribus abest.

13 *Afuisse*] Sic Andin. Bongars. pr. Lovan. Egmund. Voss. prim. non *abfuisse.* Vide ad I. 36.

IV. 1 *Acco*] Sic quidem etiam Græcus, Ἄκκων· sed Bong. pr. Voss. pr. Scal. Leid. pr. Petav. Egmund. Lovan. Dorv. et Edd. Rom. Mediol. Ven. *Acico, Accico.* Alii *Achico, Athico, Attico, Achilo, Accilio,* &c. Ita ut in nullo invenerim istud *Acco.* Sed in cunctis additum *i.* Quod recipiendum putarem, nisi c. 44. et VII. 1. Msti constanter retinerent *Accone.*

4 *Deprecandi caussa*] Cœpta sua excusandi, ut vel ex eo patet, quod Cæsar eorum excusationem accepisse se dixerit. Hujusce significationis exempla suppeditabit A. Gellius Noct. Attic. VI. 16. *Davis.*

7 *Æstivum tempus instantis belli*] Penultima vox abest a Ms. Norvic.: nec, ut opinor, sententiæ est prorsus necessaria; ferri tamen potest, si cum Metaphraste πόλεμον ἐγκείμενον intelligamus. Joan. Sambucus testatur Codicem veterem habuisse *Æstivo tempore instante, belli, non quæstionis rem esse arbitrabatur:* sed huic lectioni omnes alii refragantur Codd. quapropter temere non est recipienda. Hotomanno placet *Æstivum tempus instans,* hæc enim vere contigisse ex c. 3. manifestum est. *Idem. Æstivo tempore instante* est etiam in Lovan. Gott. Voss. tertio, et Editione Incerta. Nil muta. Tempus æstivum erat

tempus cogitandi de bello, quod instabat, non de quæstione. *Instans* si tamen agnoscerent Mss. facile tolerari posset.

v. 4 *Meruerat, odio civitatis, motus exsistat*] In aliis codicibus *metuerat*, unde Gab. Faërnus legendum conjecit *in eum erat.* Sed vulgata lectio est retinenda, non item interpunctio: orationem enim hoc modo rectius distinguas; *Ex eo, quod meruerat, odio, civitatis motus existat.* Pro recepta tamen stat Metaphrastes. *Davis. Motus oriretur.* Sic Ms. Reg. Al. *motus existat.* Utroque modo satis constat temporum ratio, cum tanquam præsens narretur res præterita. Interpunctio—*odio, civitatis motus,* &c. Davisii est. Al. *odio civitatis, motus,* &c. Sed parum interest. *Clark. Metuerat* habent Mss. mei tres quatuorve recentiores cum Edd. primis, Aldi, aliisque. R. vero Stephanus Faërni lectionem amplexus est *in eum erat.* Hanc juvat nonnihil scriptura Mstorum Scalig. et Leid. primi *Odii:* nam *civitatis motus* jungunt etiam antiquæ Edd. quædam. Præterea *quod meruerat* non est in Metaphraste nec Celso. Ceterum perperam ex uno Regio *existat* in *oriretur* mutavit Clarkius; licet accedant unus Ursini et Voss. sec. Est enim merum Glossema. *Exsistere* significat subito oriri. Adi omnino Cel. Burm. ad Ovid. Metam. II. § 264. 'Exsistunt montes.' Multus est in hoc verbo noster. v. 28. 'Inter eos exsistit controversia:' ubi itidem Mss. aliquot *orta est.* III. 15. 'tanta subito tranquillitas exstitit.' VII. 84. 'clamor post tergum pugnantibus exstitit.' VII. 42. 'Repente flamma exstitit.' B. C. III. 3. 'Novasque eorum adventus exstitit.'

6 *Certaturum*] Ita Scaliger, et dein sequentes edunt, notantque in variis lectionibus, sic exstare quoque in Ed. Florent. Verum ceteræ omnes cum Mss. exhibent *concertaturum* præter Andin. et Oxon. in quibus *contenturum.* Post *concertaturum* addit Petav. *ectcrum.* Voss. prim. *tenturum.* Egmund. *temptaturum.* Adeo ut videatur *contenturum* veriorem esse lectionem. *Prœlio contendere* aliquoties usus est Cæsar. *Concertare* an alibi, dubito: licet Cicero, Terentius, aliique usurpent. Hoc tamen reposui; quia certum est, præpositionem e Mss. esse addendam.

13 *Bello lacesseret*] Sic Mss. et Editt. Vett. Scaliger et Recentiores *lacessendum.* Quod perinde est. *Clark. Lacessendum* exstat in And. et Lovan. atque Edd. Ven. 1517. Ald. Gryph. et Plantin. prætuli tamen *lacesseret* e Bong. Leidd. Voss. Cujac. Scal. Lov. ceterisque tam aliorum, quam meis. Verum amplius non *bello,* sed *bellum* est in Voss. primo, et sec. Egmund. Duker. et in Bong. primo *bellō. lacessere bellum* est, bellum facere, movere. Vide ad IV. 34. 'ad lacessendum et ad committendum prœlium.' Hic tamen nihil temere muto: nam et *lacessere prœlio* sæpe apud nostrum: ut B. Civ. I. 42. B. Afric. c. 45. Ceterum Celeb. Cluverius in Germ. l. II. p. 67. pro *Treviros* legi jubet *Rhemos,* et c. seq. pro 'eorum finibus,' *Rhemorum f.* quia Labienus non in Treviris, sed in Remis, eorum finitimis, castra habebat. Sed post Induciomari cladem tam in Treviris, quam Remis, sibi invicem vicinis, præsidia locasse Labienum, credibile est: aut saltem propius Treviros movisse, unde et ipsi eum bello lacessere tentarunt.

In Menapios abderet] Ms. Reg. *Menapiis.* Utrumque Recte. *Clark.* Ob. Gifanius Ind. Lucret. V. *in* e vet. Cod. legit *Menapiis.* Sed ex aliis Mstis refragatur Brantius: quia Cæsar supra dixit 'in superiora loca se abdere:' atque ita sæpe 'in silvas se abdere.' Et sic alii passim vel cum Ablat. sine præpositione vel Dativo. Vide Cl. Burm. ad Vellei. II. 91. 'Abditusque carceri.' Sed tamen Leid. pr. et Oxon. cum Carrar. ac Duker.

habent etiam *Menapiis.* Immo l. I. c. 39. exstat 'abditus in tabernaculis.'

14 *Congredi cogeretur*] Quis? Cæsarne? At ille nominari debuit. Prius membrum pertinet ad Ambiorigem, posterius item, in quo nulla est Cæsaris mentio. Omnino accipi debet de Ambiorige. Mallem itaque *congredi conaretur*, h. e. conjungere sese, et coire conaretur. *Congredi cum aliquo* non tantum est pugnare, dimicare; verum etiam idem ac coire et conjungi cum aliquo. Sic Cicero, aliique. Ceterum, ut dixi, scribenda hæc atque intelligenda esse, tam quæ sequuntur, quam quæ paullo propius antecedunt, satis confirmant Ambiorigis conjunctionem cum Germanis Transrhenanis. Cæsar veritus, quod per Treviros venisse Germanos in amicitiam Ambiorigis cognoverat, hæc prius illi auxilia detrahenda existimabat: quæ sunt ipsa verba Cæsaris: ideoque postea Cæsar (c. 9.) duabus de caussis Rhenum transire constituit, quarum erat altera, ne Ambiorix receptum ad eos Germanos haberet. *Gudius.* Hæc Vir Doctiss. ad marginem libri sui adscripserat; bene monens, hæc verba referenda esse ad Ambiorigem. Nihil tamen mutandum existimo. *Cogeretur* idem notat apud Cæsarem, quam necessitate coactus conaretur, seu *niteretur;* cum qua voce ideo plus semel confunditur. Confer v. 42. 'Manibus sagulisque terram exhaurire cogebantur:' quæque ibi notantur. B. Civ. I. 22. 'Adeo esse perterritos nonnullos, ut suæ vitæ durius consulere cogantur:' ubi alii *cogitent*, alii *conentur*. Recte itaque vertit Metaphrastes *μετὰ τῶν πέραν τοῦ Ῥήνου Γερμανῶν συμμαχίαν ποιεῖσθαι ἀναγκάζοιτο.* Ceterum pro *congredi* exaratur in Andinis membranis *concedere*, in Oxoniensibus vero *cum cede.* Quod quid velit, cogitent acutiores.

VI. 2 *Adiit*] Sic Mss. et Editi. Quod etsi fieri potest; elegantius tamen legeretur, *adit. Clark.* Optime id monet Vir doctus. Et certe *adit* exaratur clare in Oxon. et Scaligerano; atque Edd. Vascos. R. Stephani, Stradæ, Gryphiique A. 1546. Quare reposui, probante etiam Cl. Wasseo.

6 *Habiturum numero*] Scalig. et Leid. prim. *in numero.* Amat plene loqui Cæsar, et facile præpositio hic excidere potuit ob præcedens *m.* B. Civ. III. 57. 'In necessariorum numero habere instituerat:' ubi unus Cod. non habet *τὸ in.* Cicero Ep. ad Fam. XIII. 6. 'haberes enim in numero necessariorum meorum.' c. 23. 'In desertorum ac proditorum numero ducuntur:' ubi Edd. primæ 'habentur.' c. 32. 'in hostium numero duceret.' B. Civ. II. 25. 'in hostium loco habiturum:' quod et sine præpos. III. 21. 'tum hostis loco habendum.' Utrumque autem recte dici, docere possunt notæ Cl. Burmanni ad Phædr. Fab. IV. 24. 'Quorum es in numero mihi:' ut 'loco' et 'in loco habere' apud alios: *hostium numero* ergo esse potest qualitate hostium, pro hostibus. B. Civ. II. 44. 'legatorum numero.' Vide, quem ibidem laudat Davisius Gronovium Obs. I. 6. infra 13. 'Ii numero inpiorum habentur.' c. 21. 'Deorum numero ducunt.' B. C. III. 82. 'Consulares prætoriosque servorum habere numero.' c. 110. 'militum essent numero.' B. Alex. c. 44. 'numero ægrorum erant relicti.' B. Hisp. c. 16. 'Dedamur hostium numero.' B. Civ. I. 33. 'eodem se habiturum loco.' Sic *habere in honore* et *honore:* de quo ad B. Civ. I. 77.

VII. 3 *Hiemaverat*] Immo adhucdum *hiemabat.* Hiems enim nondum erat exacta: quare id restitui auctoritate Leid. pr. Scal. et Oxon. cum Ed. R. Stephani et Metaphraste *χειμάζοντι τῷ Λαβιήνῳ.* Celsus etiam recte 'hiberna Labieni' vocat.

4 *Non longius bidui via aberant*]

Expuncta voce *via*, legit Pet. Ciacconius *non longius bidui aberant*, quod Cicero Epist. ad Attic. v. 16. dixit, 'quæ aberant bidui,' et Epist. 17. 'a quibus aberam bidui.' Sed in his locutionibus intelligitur *via*, et plus vice simplici animadvertimus Cæsarem ἐλλείψεις aliis usitatas vitasse. Sic B. G. I. 37. bis habemus 'tridui viam.' Vide et IV. 4. *Davis.*

5 *A milibus*] Hotomanus ait, in Edd. nonnullis esse *ab eis m.* In aliis *a militibus.* Ipsi velit delere *a* perperam. IV. 22. *ab milibus passuum* VIII. ubi vide, et Ciaccon. ad v. 32. 'A milibus passuum circiter II.'

15 *In consilio*] Perperam vulgo *concilio* edunt. Intelligit consilium militare, ad quod retulit Labienus. Ut rescripsi, habent Mss. mei quatuordecim, in quibus optimi quique, et Edd. primæ ac R. Stephani, aliæque. Vide ad III. 3. v. 27. 'ad consilium rem deferunt:' et sæpius.

16 *Dicantur*] Sic Mss. Editi *dicuntur*: minus eleganter. *Clark. Dicantur* jam correxit Ciacconius; ut etiam Brantii, meique libri et Edd. Inc. Beroaldi, Vascos. Stephani, aliæque exhibent: *dicuntur* solus Duker. *dicebantur* Leid. pr.

17 *In dubium non devocaturum*] Nonnulli ultimam vocem in *revocaturum* mutant. Absque causa sontica. Cicero pro lege Manil. c. 14. 'Non avaritia ab instituto cursu ad prædam devocavit.' Phædrus Fab. I. 20. 2. 'Ad perniciem quoque mortales devocat.' In quem locum vide Intt. et Dionys. Lambinum ad Corn. Nepotis Cimonem c. 4. *Davis.* B. Hisp. c. 24. 'Ea res devocabat, ut ad dimicandum descenderet.' Sic enim legendum e Mss.

19 *Gallorum equitatus*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et vett. Editt. *Gallorum equitum.* Græcus, Ἱππέων Γάλλων. Quod cur a Recentioribus mutatum, equidem non video. *Nonnullos Gallicis.* Idem Codices *nonnullos* Gallos *Gallicis.* Quod a Cæsaris perspicuitate non abludit. *Clark. Equitatus* tamen cum Ber. Aldo, ceterisque habent Scal. Oxon. Leid. prim. et Andin. ex meis; *Equitatum* etiam Duker. ex quo vitio forsan nata varietas, crebra in aliis etiam scriptoribus. Nisi mecum statuas hoc natum ex *equitatuum* in plurali, ut alibi. Vide Davis. ad Civ. B. I. 61. 'magnos equitatus.' B. Civ. I. 83. 'Equitatus latera cingebant' in Leid. primo. B. Civ. II. 37. idem 'Reliqui equitatus mitterentur.' Eadem confusio B. Alex. c. 4. 'in equitatus regis inpetum fecisset.' Vide et varias LL. B. Afr. c. 11. 13. 14. 'equitatus se extendere cœperunt.' Adde Cl. Duker. ad Flor. III. 8. 'Circumfusi undique equitatus.' Dein ab iisdem abest *Gallos:* sine dubio rectius, ni in ταυτολογίαν incurrat turpiter Cæsar.

21 *Primisque ordinibus*] Sunt quos alibi Cæsar primorum ordinum centuriones appellat. Eodem modo dixit B. Civ. I. III. 'Erat plena lictorum et imperiorum provincia.' Eodem modo B. Paullus, Epist. ad Romanos, c. 12. Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερχούσαις ὑποτασσέσθω. Ignoravit hoc Hotomannus, ideoque de mendo suspicabatur. Sed frustra. *Vossius.* Fr. Hotomanno probabile non videtur, totos ordines evocatos, ideoque locum mendi suspectum habet. Vellem tacuisset; *primi* enim *ordines* pro primorum ordinum centurionibus hic ponuntur, et recte Græcus vertit τοὺς πρώτους ταξιάρχους. Sic noster B. G. V. 30. 'Quum a Cotta *primisque ordinibus* acriter resisteretur.' Velleius Paterculus II. 112. 'Non incruentis centurionibus, quibus etiam *primi ordines* cecidere.' Vide et Just. Lipsium Mil. Rom. II. Dial. 8. p. 91. *Davis.* Vide ad Front. I. 11. § 2. infra B. Civ. III. 74.

Coactis] Editi *convocatis.* Sed lectionem, quam recepimus, in Codice Andino reperit Joan. Frid. Gronovius, ut testatur ad Livii XXX. 4. Et

sane vulgata scriptura hujusce Glossema fuisse videtur. *Davis.* Hanc lectionem confirmant membranæ Oxonienses et Regiæ, a Clarkio adductæ. Sic alibi vidimus *cogere* abiisse in *colligere.* Frequens est auctor in hoc verbo. Quamvis et *convocare consilium* etiam utatur, ut III. 3. &c.

22 *Suspicionem*] Veterrimus Bongars. prim. *suspectionem:* de qua voce consule, qui laudantur ad Frontin. I. 8. § 5. 'Ne suspectione prœlii diducerent vires.' V. et VII. 54. VIII. 41. In Val. Max. VII. 3. § 7. Ms. Harlem. 'suspectionem suam dissimulavit.' Quint. IV. 2. p. 343. In Mss. 2. Voss. *suspectione,* multisque aliis locis. Adde Pareum ad Terent. III. 2. 21. 'incidit suspectio.'

VIII. 2 *Ne speratam prædam*] Hanc lectionem retinent omnes Codices; etiam Græcus vertit ἐλπισθεῖσαν λείαν. Petrus tamen Ciacconius, solenni temeritate usus, rescribit *paratam,* vel *insperatam prædam.* Pessime; cur enim Labienum adorirentur, nisi præda potiri sperarent. Vide c. 7. *Davis.*

4 *Auxilia*] Sic Mss. Reg. et Eliens. Vulgg. *auxilium. Clark. Auxilia* habet quoque Bong. prim. in margine, et in textu *auxilio:* præterea Vascos. et Strada quoque *auxilia* edidere, quo numero bis cap. præc. et seq. ac VIII. 27. usus est, ac sexcenties.

9 *Eadem usus simulatione itineris*] Perperam Fulvius legebat *timoris.* Nam Labienus simulaverat se fugere velle. Et hic Cæsar intelligit iter fugæ simile. Unde infra, 'quos fugere credebant.' *Vossius.* 'simulato itinere.' Vide ad I. 40. 'simulatio rei frumentariæ.'

12 *Hostem inpedito atque iniquo l.*] Vir doctus in margine conjecit *inpeditum,* quo facit Cod. Carr. *Hostes inpeditos iniquo l.* Contra Egmund. *in inpedito* et Dorv. *inpedimento.* Rectissime se habet vulgatum. *Inpeditus locus* est *iniquus;* qua voce priorem more suo explicat: passim cum aliis ita loquitur noster. B. G. III. 28. 'Inpeditioribus locis secuti.' Vide etiam ad Frontin. II. 3. § 23. 'Ad inpedita ventum esset:' ubi vulgo erat 'ad inpedimenta.' c. 34. 'Aut locis silvestribus palus inpedita:' ubi etiam Bong. prim. *inpedimenta.* VII. 19. 'difficilis atque inpedita palus.' VIII. 14. 'Inpedita palude castra dividente.' Vide etiam ad VIII. 6. 'in silva inpedita circumdata palude.' c. 10. 'inpeditis locis dispersi,' uti bene editur. In Mss. eadem varietas; et c. 18. 'silvis inpeditissimis.' Vide et B. Civ. III. 75.

14 *Adesse eum*] Sic est in And. Scal. Leid. pr. Oxon. et Ed. R. Steph. vulgo *eum adesse.* Reliqui Mss. et Edd. primæ, aliæque, *atque illum adesse.* Gr. ἐκεῖνόν τε ἐνθάδε παρεῖναι. Forsan et hic vocula excidit.

17 *Dimissis*] Ms. Reg. *relictis.* Græcus κατέλιπε. *Clark. Dimissis* ad tumulum, quo inpedimenta præmiserat et conlocaverat: licet alioquin passim Cæsar *relinquere præsidio* dicat. V. ad I. 51. et sæpius. VIII. 2. 'cohortibus ad impedimenta relictis;' ubi vulgo additur *tuenda.* Adi locum.

18 *Jaciunt*] Mss. Reg. et Vossii Edit. Rom. *immittunt.* Ms. Eliens. *mittunt. Clark. Mittunt* etiam Ortel. Gott. Voss. tert. Leid. tert. et Ed. Inc. *Iniciunt* Leid. sec. Verum Bongars. Petav. Vossian. pr. Leid. prim. Lovan. Scal. Cujac. Egmund. et quatuor alii cum Edd. Mediol. Ven. Str. Steph. poster. Gryph. et pluribus dant *inmittunt.* Quod etiam amplexus sum. Lucan. IX. 822. 'Sævo sterilis se robore trunci Torsit, et inmisit (jaculum vocat Africa) serpens.' Supra V. 44. 'Pulfio pilum in hostes inmittit.' Sic enim e plerisque Mss. legendum diximus. B. Civ. III. 19. 'subito tela inmissa.' c. 92. 'inmissis telis occurrere.' *Petierunt* autem re-

posui pro *petiverunt* e Bong. pr. Leid. pr. sec. Scalig. aliisque et Ed. R. Stephani.

23 *Civitatem recipit*] Lege *recepit*, ut recte Petav. Gottorp. Voss. Egmond. Norvic. ac ita Beroaldus, Gryphius aliique ediderunt. *Davis.* cur. sec. In præterito habent Mss. omnes: item Edd. primæ aliæque, uti et Clarkii.

25 *Domum contulerunt*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *receperunt*. Quod idem est. *Clark.* Verum præcedit *recepit*. Quæ tamen ejusdem vocis repetitio non rara est apud nostrum: ut mox c. 9. Et mei quoque plerique cum Edd. ante Beroaldum, aliisque, ut Vascos. Steph. Stradæ, Gryph. post. *receperunt* exhibent. Alterum tamen præfero, idque servant Andin. Oxon. et Scalig. *perceperunt* Dorv. *recipiunt* Leid. sec. Verum in Leid. primo est *domo.* Fuitne olim *domum denuo contulerunt?* Gr. ἐπανεκεχωρήκεσαν. Vide ad I. 29. An *domum retulerunt*, vel *domos?* Certe in verbis *referre* et *recipere* inest etiam timoris significatio.

IX. 2 *Altera*] Sic And. et Oxon. cum Beroaldo, Venet. 1517. Aldo, Gryph. Ed. priore, Plantino et reliquis: atque ita 12. et 13. VII. 17. 39. B. Civ. III. 109. Ceteri scripti et Editi omnes, quod scio, *una erat.* Utrumque recte; quamvis prius magis Latinum et elegantius censeat Cort. ad Sallust. Cat. I. 2. At sic Cic. de Offic. I. 32. 'Cum duas cerneret vias, unam Voluptatis, alteram Virtutis.' Immo ipse auctor sæpissime et plus, quam 'alter et alter' dicit 'unus et alter.' VII. 5. 'Una ipsi ex parte, altera Arverni.' B. Civ. II. 1. 'duabus ex partibus,' &c. 'una erat proxima p. altera,' &c. III. 21. 'duas leges promulgavit, unam, &c. alteram:' ubi in Mss. est nonnullis *aliam.* III. 52. 'Duobus locis.' 'Uno, &c. Altero,' &c. c. 88. 'duæ legiones, quarum una prima, altera tertia,' &c. item c. 106. 108. Vide et VIII. 54. B. Civ. I. 73. II. 31. Huc vero non trahenda locutio, 'unus et alter.' Ea enim notat paucos, sed indefinitos, non stricte duos. Vide Cel. Burm. ad Ovid. Rem. Am. 366.

3 *Quod auxilia contra se Treviris miserant*] Insere vocem *Germani*, ut recte etiam observatum Hotomanno. Nec dubitandum arbitror, quando et Græcus habet, Βοήθειαν τοῖς Τρεϋίροις ἐπεπέμφθησαν οἱ Γερμανοί. *Vossius.* Inserit vocem *Germani* Fr. Hotomannus, approbante Vossio, quandoquidem Græcus habeat βοήθειαν τοῖς Τρεϋίροις ἐπεπέμφθησαν οἱ ΓΕΡΜΑΝΟΙ. Sed id verbum facile potest subintelligi; nec ita religiosus erat Metaphrastes, quin similia addiderit, cum perspicuitati inservirent. Sic B. G. IV. 32. ubi Cæsar habet 'Pars hominum' (intelligit Britannos) 'in agris remaneret,' Græcus expressit μέρους τῶν Βρεταννῶν ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς μενόντων. *Davis.* Addidit Clarkius: Conjecerat etiam Hotomannus *contra se Suevi Tr.*

10 *In deditionem venerant*] Supra c. 3. 'In deditionem venire atque obsides sibi dare coëgit.' Verum hoc loco Editio Romana princeps exhibet *ditionem.* Liv. XXIX. 38. 'Voluntate in ditionem venerunt.' Sic Gron. e Mss. alii *deditionem;* ut et l. XXX. 'Concesserant in ditionem.' Vereor tamen, ne sine Mss. ubique inmutari debeat. Et videndum, an *venire in deditionem* non possit exponi, *eo venire, ut nos dedamus,* dedere se, quomodo et *redigere in deditionem* posset explicari per *eo redigere populum, ut se dedat.* Sic 'in deditionem recipere' III. 21. nisi et hoc corruptum esse fingamus. *Venire* et *accipere in deditionem* tolerari posse, non vero *redigere in deditionem* censet sagacissimus harum elegantiarum judex Cel. Burm. ad Sueton. Vespas. c. 4. cui facile

accedo. Confer notata ad II. 34. Nec tamen doctissimis viris *ditionem* præferentibus obnixe refragari nolim. Sed et Hirt. VIII. 31. 'datis obsidibus veniunt in deditionem:' i. e. dedunt se, ubi *ditionem* rectius fore videtur: nisi omnes reclamarent Mss. et B. Civ. III. 99. 'In deditionem venerunt amplius XXIV millia.'

13 *Ut sibi parcat, ne communi odio Germanorum innocentes pro nocentibus pœnas pendant*] Scribendum *nec communi odio, &c. Davis.* cur. sec. Mutatione opus esse non video: *ne* pendet a *parcat*, non ab *orant.* Et ita Græcus συγγινώσκειν, μὴ διὰ τὸ αὐτοῦ μῖσος, &c. Gott. et Voss. tert. *et ut s. p. et ne comm.* si quid mutandum foret, mallem *neu.*

15 *Si velit, dare pollicentur*] Codices nonnulli, *si velit* dari, *pollicentur.* Sed vera est vulgata lectio. Sic enim supra libro quarto, 'polliceantur obsides *dare.*' Vide ad IV. § 19. et ad VII. § 34. *Clark. Dari* exhibent Mss. Ursini, Scal. Oxon. Leid. pr. Duker. Voss. sec. et Ed. R. Steph. Vulgatæ lectioni adquiesco. Vide ad II. 32. 'Quæ imperarentur, facere dixerunt.'

Obsidum] Bongars. prim. et Scalig. cum Ed. R. Stephani *obsidium.* Adi ad IV. 2.

17 *Ubiorum satisfactionem accepit*] Si sana sit vox prima, dubio procul legendum *accipit.* At Norvic. Gottorp. Voss. Egmond. exhibent, *ubi horum satisfactionem accepit:* ac sic legit Græcus. Interpungas igitur, *missa esse.* Ubi horum *satisfactionem accepit, aditus, &c. Davis.* cur. sec. Soli Mss. Oxon. et Andin. habent *Ubiorum.* Ceteri omnes, tam mei quam aliorum, et Edd. Vett. item Steph. Gryph. aliæque, *Ubi horum.* At verisimilius, uti jam animadvertit Brutus, *Ubiorum* fuisse corruptum in *Ubi horum;* quum hæc in τὸ *Ubiorum.* In Mss. perpetua hæc est corruptio. Immo supra pro *Ubii*, Mss. plerique *Ubi.* *Accipit* igitur cum Ursini Codice edidit Clarkius: verum et hoc præteritum inmutari, non erat necesse. Aliquoties jam vidimus, Cæsarem cum reliquis Historicis jungere præteritum cum præsenti tempore: *accepit* constanter servant mei cuncti. Consule modo ad V. 11. 'delegit et jubet.'

X. 2 *Unum in locum c. cogere*] Hoc ordine scribitur in Oxon. et Leid. primo, non ut vulgo *in unum.* In posteriore etiam est *agere.* Sed hoc e sollemni in Mss. variatione τῶν *a* et *co.* Vide ad V. 11. 'Copias in unum locum coactas.'

3 *Sunt*] Mss. Reg. et Eliens. *sint.* Quod et elegantius. *Clark. Sint* rescripsi auctoritate Bong. pr. Voss. pr. Egmund. et sex recentiorum, uti et Ed. R. Stephani.

7 *Inopia cibariorum adductos*] Brutus profert e Gryph. Ed. minimæ formæ *abductos:* quod probat, scilicet e locis suis. Verum in Edd. Gryphii, quibus ego usus sum, reperi *adductos.* Adi etiam notata ad IV. 6. 'Qua spe adducti.' VII. 20. 'fame, atque inopia adductos.' Uti et c. 55. et B. Civ. I. 81. 'Inopia pabuli adducti.' II. 22. 'ad inopiam adducti.' Adde B. Civ. III. 38. 'Angustiis rei frumentariæ adductus.' Singularis autem est lectio, nec inelegans Leid. primi codicis *adflictos*, et pro *deduci, adduci.* Vehementer mihi placet istud *adflictos* i. e. perturbatos, ad incitas redactos; atque adeo *coactos*, ut aiunt Metaphr. et Celsus. *Resp.* et *Res adflictæ* passim. Cicero Ep. ad Fam. VI. 1. in f. 'Nemo est tam adflictus.' Frontin. II. 9. 2. 'ut exercitus desperatione præsidii adfligerentur.' Val. Max. II. 4. § 4. 'Vis pestilentiæ civitatem domestici mali cura adflixerat.' Infra Hirt. VIII. 21. 'Adflictas opes equestri prœlio,' vel 'adfectas.' 'Adflictari' B. Hisp. c. 3. Supra etiam hoc participium librariorum culpa exsulabat IV. 35. Et forsan litteræ huc pertinentes delapsæ sunt in aliis Codici-

bus ad seq. voces *ad iniquam:* unde illi habent *in aliquam* vel *ad aliquam.* 'Conflictari inopia' B. Civ. I. 52. 'Pestilentia' II. 22. ubi consule Brantium. Posset etiam conjici *adfectos.* Adi ad VII. 17. 'difficultate rei frumentariæ adfecto exercitu.'

8 *Ad iniquam pugnandi conditionem*] Hotomannus *aliquam* malebat, et, si in v. c. reperisset, haud dubie ita rescripturus erat. Atqui ego id in nostro v. c. invenio, nec tamen probo. Allegat Hotomannus, quod supra Cæsar dixit, *aliquam pugnandi facultatem.* Ego recipio illud *aliquam facultatem pugnandi,* sed quis mihi dixerit, quid sit illud *aliquam conditionem.* Sane non memini quemquam veterum ita locutum. Illud scio sæpe inveniri *iniquam conditionem.* Itaque et retineo hanc scriptionem, et retineri ipse sensus jubet. Etenim nihil mirum, si qui frumenti inopia pugnare coactus iniquiore utatur conditione. Retinet veram lectionem Celsi exscriptor Anonymus, cum ait p. 107. 'Ubios jubet pecora omnia campis abducere, si forte barbaros coactos inedia (cujus impatientissimum genus est) ad iniquum certamen possit inducere.' *Vossius.* *Aliquam* tamen agnoscunt etiam Cujac. Oxon. Andin. et Scalig. quorum duo posteriores habent *in aliquam,* sine dubio male. Rationem corruptionis videor detexisse præc. animadversione. Rectius B. Civ. I. 71. 'datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem:' ubi male mutant.

15 *Infinitæ magnitudinis, quæ appellatur, &c.*] Mss. Reg. et Vossii, et Edit. Rom. *infinita magnitudine.* Ms. Eliens. *infinitam magnitudine, appellatam,* &c. *Clark.* *Infinitam magnitudine* est etiam in Gottorp. ac Voss. tert. Vulgata lectio exstat in solo Leid. sec. recentissimo. In reliquis, uti et Edd. primis ac Vascos. Steph. Gryphii, aliisque *infinita magnitudine.* Atque ita scripsit Cæsar. Vide ad IV. 1. 'Inmani corporum magnitudine homines.' Mox *hanc* servant And. Oxon. Scal. Leid. pr. et Petav. Ceteri cum Edd. primis *ac longe.*

XI. 2 *Quo modo*] Sic Mss. Reg. et Vossii. In aliis deest *modo.* *Clark.* *Modo* quidem addit Voss. sec. et suprascriptum est in Bongars. primo. *Quod* Voss. prim. *quō* Duker. *Quō* retinent omnes reliqui: quare nil temere cum Clarkio mutes: ἐν τισὶν simpliciter Græcus. *Quo* ergo valet idem ac *quî,* vel *ut* cum subjunctivo pro *quomodo* vel *quantum* posita.

4 *In omnibus civitatibus atque pagis partibusque*] Vertit Metaphrastes, ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι, καὶ ἐν πάσαις ταῖς φυλαῖς, adeo ut vocem ultimam in suo Codice non repererit, nec dubito, quin e Glossemate sit nata: pagi enim apud Cæsarem dicuntur partes, in quas civitas quæque divisa est. Sic B. G. I. 12. 'Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est,' ubi editt. Rom. Ven. Beroald. *in quatuor partes* exhibent. *Davis.* *Atque* in omnibus *pagis partibusque.* Ita Mss. et Editt. Vett. Græcus item, καὶ ἐν πάσαις. Scaliger et recentiores, sine causa has voces *in omnibus* omiserunt; puto, quod jam præcessisset, *in omnibus civitatibus:* quæ ratio nihili est. Porro, in Græca versione deest vox, *partibusque.* Quam proinde, cum *pagi* sint *partes civitatum,* delendam, ut superfluam, existimat *Davisius.* Sed nihil opus. Est enim elegans Climax: 'Non solum in omnibus *civitatibus,* atque in omnibus *pagis, partibusque* (pagorum;) sed pene etiam in singulis *domibus,' &c.* *Clark.* Non primus Scaliger, sed jam Veneti, et Aldorum officina ejecerant 'in omnibus.' Nec comparent hæ voces in Oxon. In ceteris omnibus tam aliorum quam meis, et plerisque Editis habentur. Recte omnino, et ex perpetuo ac pleno Cæsaris stylo; ut non solum repetat præpositionem, sed etiam adjectivum. Adi omnino notata ad III. 1.

'Magno cum periculo magnisque cum portoriis.' VI. 41. 'Omnes vici atque omnia ædificia.' VII. 54. 'Quam in fortunam, quamque in amplitudinem.' Hinc patet retinendam quoque præpositionem statim 'in singulis;' licet ibi exsulet ab Edd. primis et Mss. cunctis, præter Scal. And. Leid. pr. et Oxon. Adde ad II. 10. 'in suis, quam in alienis finibus.' Ceterum *partibusque* bene defendit Clarkius. Ut verum tamen fatear, magnopere mihi suspecta est ea vox. Nam eo loco, quem adducit Davis. etiam Codd. quidam habent *partes* vel *partes et pagos:* ut ibi videre est; hic autem in Voss. primo non comparet *que*, quod indicio esse possit *partibus* fuisse adscriptum ad marginem. Immo et in Gottorp. Voss. tert. Leid. tert. atque Ed. Incerta est *partibus pagisque.* In Scalig. *plagis p.* Defenditur vox *partibus* loco c. 35. 'Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur:' ubi Steph. *finibus:* c. 43. 'Alias regiones partesque peteret.' B. C. I. 25. 'Italiæ partibus regionibusque Græciæ.' Hirt. B. Alex. c. 42. 'Omnem illam partem regionemque:' et c. 72. Vide et ad VIII. 25. 'In omnes partes finium.' Plura dabit J. F. Gronov. Obs. II. 13. passim apud Geographos, Historicos, aliosque.

5 *Pene etiam in singulis domibus factiones sunt*] Interpretatur Hotomannus extra rem et Cæsaris mentem: ut nullæ domus fuerint, quæ non huic vel illi factioni faverent. Ait Cæsar adeo plenam factionibus Galliam fuisse, ut iisdem in domibus propinqui a propinquis dissiderent. Non multis probare opus, tantum repete, quæ supra de Divitiaco et Dumnorige, infra de Vercingetorige et Gobanitione memorat Cæsar. Etiam apud Tacitum de Segeste et Arminio talia legere est. *Vossius.*

9 *Idque*] Sic Cuj. And. Leid. pr. Oxon. et Gott. pro Var. lect. cum Græco *αὕτη δέ.* Concisius Scalig. cum Ed. R. Steph. *Id.* Quod mihi etiam præplacet. VII. 72. 'Id hoc consilio.' Reliqui scripti *Itaque* cum Ed. Incerta, et Flor. posses et rescribere *Id quod.* Vide ad B. Civ. III. 44. 'Id quod,' vel 'idque accidit.'

10 *Ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret*] Egregie Sophocles in Ajace: *Καὶ τοὶ σμικροὶ μεγάλων χωρὶς Σφαλερὸν πύργου ῥῦμα πέλονται. Μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν, Καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικρῶν. Voss.*

12 *Si faciat, habeat*] *Faciant* Leid. prim. et Oxon. in quo etiam *habeant:* *haberet* Leid. sec. Reliqui cum Edd. cunctis usque ad Scaligerum *habet:* uti debet. Nisi malis mecum *faciant*, et *habent.* Cum *quisque* dixit, omnes intelligit, et hinc numerum mutat, ut solent poëtæ et historici millies. B. C. I. 69. 'Nemo erat tam tardus, quin putarent:' sic enim Leid. pr. c. 79. 'nulli ex itinere excedere licebat, quin exciperentur:' ex eodem Cod. Hirt. B. Alex. c. 30. 'multitudo defendebat: plurimum autem proficiebant:' ubi vulgo additur *hostes.* c. 71. 'levis armatura exercitum sollicitum habebat, quod interficiebant,' &c. id male mutavit Scaliger. Adi etiam quos laudat Cort. ad Sall. B. Cat. c. 23. et Plin. Ep. I. 19. Ep. V. 6. 27. Nep. Eum. 9. § 2. Drak. ad Liv. IV. 16. Valer. Max. II. 7. § 15. 'Neve quis eorum intra castra tenderet, &c. neve locum, &c. cingerent neve tentorium ex p. haberent.' Ita Ms. Harlem.

14 *In partes divisæ sunt duas*] Sic Mss. Editi habent, 'in duas partes divisæ sunt.' Sed prior iste multo concinnior est verborum ordo. Sic initio statim libri primi; 'Gallia est omnis divisa in partes tres.' *Clark.* Mss. etiam mei, et Edd. primæ 'in p. d. sunt duas,' vel 'in p. d. duas sunt:' ut et Steph. vel 'divisæ s. in p. duas.' Fors abundat *duas.*

XII. 2 *Erant*] Rectius hæc vox

abest a Cujac. Leid. pr. Oxon. Scalig. et Ed. R. Steph. Vide notata ad IV. 11. In Gott. Voss. tert. Ed. Inc. 'erant eorum.'

5 *Eosque ad se magnis jacturis*] Vir maximus Justus Lipsius l. II. Elect. c. 7. putabat legendum *capturis*. Sed illum erroris ipse Cæsar arguit, cum de bello civili III. 112. ait: 'Magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat.' *Jacturæ* Cæsari sunt munera. Et puto metaphoricam locutionem esse, desumtam ab iis, qui in periculo naufragii sunt. Nam jactura proprie dicitur de illis, qui merces, aut onera navium in fluctus abjiciunt. Igitur quemadmodum illi furorem Oceani injectis mercibus, ita homines aliorum animos muneribus sibi conciliant. *Vossius*. Cl. Salmasius ad jus Atticum et Romanum, cum hoc in loco tum alibi pro *jacturis* reponit *pacturis*. Sed hanc vocem pro *donis* etiam Ciceroni usitatam esse multis exemplis ostendit J. Fr. Gronovius de Pec. Vet. IV. 4. p. 627. *Davis*. Adde Gifan. Obs. Ling. Lat. p. 111. et hic Brant.; ut et Gronov. rursus ad Plaut. Sticho V. 4. 'Jactura dabitur nemini.' Quo pertinent etiam *missilia*, similiaque. Vide etiam Cellar. ad B. Alex. c. 49. 'Qui modo aliquam jacturam facere posset:' i. e. qui sumtus expendere posset.

14 *Infecta re redierat*] De hac re sic Eumenius Pan. VII. c. 3. 'Quum finitimæ nationes, ipsi illi Romanæ fraternitati, non gloriæ invidentes, et usque in perniciem sui odiis incitatæ, Germanos sibi auxiliarios invocassent, princeps Æduus in senatum venit, rem docuit——Impetrata ope, Romanum exercitum Cæsaremque cis Rhodanum primus induxit.' Sed plane falsus est Rhetor, nam nec Divitiacus opem impetravit, ut diserte testatur noster, nec Cæsar Rhodanum primo transiit, ut Æduos a Germanis liberaret. Vide B.G. I. 11. *Davis*. *Infecta* exstat in Andin. et Ox. ex formula quasi solemni *re Infecta*: ἄπρακτος Græc. Verum Mss. reliqui et Edd. sex primæ 'Inperfecta' i. non plane ad finem perducta. Liv. I. 54. 'Ut re inperfecta redit Gabios.' Vide Drak. ad Liv. V. 3. ubi similis varietas. Vulgatum tamen magis placet. VII. 17. 'Numquam infecta re discederent:' ubi plerique Codd. *incepta* vel *incerta*. c. 82. 'Infecta re reverterunt.' B. C. I. 33. 'Infectis iis:' II. 14. 'reliquos infecta re in oppidum repulerunt:' ubi itidem variatur. III. 40. 'Re infecta inde discessit:' item c. 57. Nep. Milt. 7. 'Infectis rebus discessisset.' Male vulgo ibi *a pugna* additur: et reliqui passim.

21 *Adæquare*] Donatus Jannoctius emendavit ex antiquo Cod. *adæquari*: quomodo plures habere libros testatur Ciacconius. Idque placet Bruto; habentque Edd. Gryph. et aliæ. At mei omnes *adæquare* servant. Et recte pro similes sive pares esse, neutraliter. Vide omnino ad VIII. 41. 'Quæ mœnibus adæquaret.' Dein *intelligebant ii* Ciaccon. liber Mstus et Edd. R. Stephani, Vascos. et Stradæ, non male; licet non opus sit: 'intelligebantur ii' Lovan. Leid. sec. et tert.

23 *In clientelam dicabant*] Ms. Carrar. et impressi Rom. Ven. Beroald. Gryph. Steph. habent 'in clientelam dederant;' et ita legi oportere existimo. Ita 'dare in potestatem' Livius, 'dare in quæstionem' Cicero, 'dare in manum,' 'nuptias,' 'matrimonium' Terentius dixit. *J. M. Brutus*, et *Davis*. Mss. Reg. et Voss. et Edd. Vett. 'dederant.' Quod idem est. *Clark*. *Ducebant* Egm. *dicebant* Voss. prim. quæ sunt corrupta ex *dicabant*: quod ex meis servant Bong. prim. Leidens. prim. et tert. Oxon. Cujac. Petav. Gott. Voss. tert. et item Mss. Brant. Eliens. Ed. Inc. Aldi, aliæque. *Dicarant* V. Cod. Ursini, cui id placet; unde etiam oriri potuit istud *dederant*. *Dedicerant* Be-

roald. cap. seq. 'In servitutem sese dicant nobilibus:' ubi Aimoinus habet *addicunt* e vulgari formula.

XIII. 1 *Aliquo sunt numero et honore*] Ultima voce pro more suo Cæsar priorem rursus explicat: neque necesse est, cum Viro docto, qui legendum *nomine* ad libri sui marginem adleverat, quidquam mutare. Porro *in aliquo*, præpositione addita, habent Oxon. ac Leid. prim. et sec. cum Edd. Aldi, Ven. Gryphii, aliisque, quod Hotomannus ait corrigendum esse ita, ut absit præpositio. Utrumque in usu est: pro, in honore esse aliquo. Propert. El. II. 21. 55. 'Et quæcumque erat in numero Romana puella.' Lucret. v. 83. 'Nec fuit in numero.' Cicero Orat. c. 61. 'Nemo, qui aliquo esset in numero.' At sine præpos. idem ad Fam. Ep. I. 10. 'Ubi aliquo numero sis:' et statim § 4. 'Magno sunt apud eos honore.' Utroque modo etiam Livius, vide ad II. 22. 'In ingenti gloria esse,' et alii. Sic supra vidimus *habere numero* et *in numero* ad lib. hujus c. 6.

2 *Nam plebs*] Bongars. prim. Andin. Leid. pr. Oxon. Voss. pr. Lovan. Egm. Scalig. Carr. Duker. et Voss. sec. cum Pulm. Schedis, et Ed. Flor. *plebes*. Quod sine dubio a Cæsare profectum est, et sæpissime auctoribus restituerunt Viri docti. Vide quos laudat Cort. ad Sallust. B. Catil. c. 37. 'Cuncta plebes,' aliosque passim. Recte jam ediderunt in Hirt. B. Alex. c. 5. 'plebes ac multitudo,' quod confirmant ibi Pet. Leid. pr. et Scal. aliique.

3 *Nulli*] Bong. prim. Vossiani, Egmund. Pulm. Schedæ, Carrar. et 5 alii cum Edd. Rom. Mediol. Ven. Incerta, aliisque *nullo*. Recte. *Ullus* enim et *nullus* cum aliis similibus declinantur antique, ut vulgaria adjectiva: quod tamen temere sæpe intrudere ubique, ut et in Lucano (IV. 441. VIII. 8. 9. 157. 370.) conantur Viri quidam docti. Exstat etiam in antiquo Msto VIII. 55. 'Nullo erat dubium.' Et in plerisque, immo Edd. vulgatis B. Civ. II. 7. 'Nullo usui fuere.' Vide quoque ad B. Alex. c. 15. Adi Pareum ad Ter. And. III. 5. 2. et quos citat Cl. Munker. ad Fulgent. Contin. p. 139. Lips. Antiq. Lect. I. 5. Scalig. et Broukh. ad Prop. I. 20. 35. Dein *concilio* præfert Leidens. primus; quod recipi posset, ut de ipso conventu populi, non de consultatione accipiatur. Quamvis frequentem locutionem esse 'adhibere aliquem consilio,' non sum nescius: ἐν οὐδεμίᾳ παρακαλεῖται βουλῇ Græc.

8 *Alterum est Druidum*] Non arbitror absurdius fore, si Druidum nomen deducam ab Hebræis, quam cum Romanis a Græco δρῦς deducere. Nam potuit id nomen mansissecex veteribus reliquiis primæ linguæ. Sane Druidas antiquissimos esse vel illud satis ostendat, quod nullus auctorum prodit, quando cœperint. Igitur derivarem illud vocabulum a דרש *daras* quod est *exquirere, sciscitari, consulere*. Unde דרוש *darous* est ille, qui *consulitur:* sane congruit hæc vox nomini *Druis*. Et sic apellati fuerint, tanquam qui oracula reddebant: hinc sane דורשא *dourasa* Chaldæis quoque est *concionator, prædicator*. Sed hæc ut incerta mitto. *Vossius.* Elias Schedius de Diis Germ. Syngr. II. 3. et Vossius Etymologiam Druidum a verbo Hebraico דרש petendam existimarunt. Sed admodum fit verisimile, nomen a voce Celtica *Deru* esse deducendum: hæc enim *quercum* significat, cui affinis est Græca δρῦς, a nonnullis ob soni similitudinem pro *Druidum* radice habita. Hoc veriverbium ex eo firmatur, quod robora singulari veneratione sint prosecuti. Plinius H. N. XVI. 44. 'Nihil habent Druidæ—visco et arbore, in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius. Jam per se roborum eligunt lucos,

nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Græca possint Druidæ videri.' Ob eximium hunc cultum robori exhibitum, nonnulli putarunt, quercum ab iis pro simulacro Jovis habitam. Maximus Tyrius Dissert. l. xxxviii. p. 400. Ed. Cantab. Κελτοὶ σέβουσι μὲν Δία, ἄγαλμα δὲ Διὸς Κελτικὸν δρῦς ὑψηλή. Quin etiam Græci eos Σαρωνίδας ἀπὸ τῶν Σαρωνίδων a quercubus vocarunt. Diodorus Siculus Bibl. l. v. p. 308. Ed. Rhodom. Φιλόσοφοί τέ τινές εἰσι καὶ θεολόγοι περιττῶς τιμώμενοι, οὓς Σαρωνίδας ὀνομάζουσι. Vide Guil. Cambdenum Brit. p. 10. seq. et Edm. Dickensonum Delph. Phœniciss. p. 188. *Davis.*

9 *Rebus divinis intersunt*] Explicat Strabo Geogr. l. iv. p. 198. θύεται δὲ οὐκ ἄνευ Δρυΐδων, quod ponere visum, ne cum Hotomanno (et Brantio) de veritate hujus lectionis ambigas, aut *præsunt* pro *intersunt* emendes. *Vossius.* Vide et Diodorum Siculum Bibl. l. v. p. 308. *Davis.*

14 *Si de finibus*] Primam voculam a recentioribus prorsus omissam fide Ms. Norv. et editt. vett. restituimus: quo modo, ut videtur, sententia longe est elegantior. *Davis.* Voculam, *si*, a Scaligero et recentioribus omissam, ad concinnitatem autem sententiæ permultum conferentem, ex Ms. Eliensi et Editt. Vett. optime restituit Davisius. *Clark.* Temere nimis Davisio credidit Clarkius. Nam illud *si* hoc loco non comparet, quantum scio, in ulla Editione, aut vetere aut recentiore; quare nescio, quas Veteres Editiones hic intelligat Davisius. Non exaratum etiam est in ullo Msto præter solum Egmundanum: quare rursus ejicere nolui, quum eleganter repetatur.

15 *Decernunt*] Bong. prim. Vossiani, Lovan. Egm. Oxon. et quatuor alii cum Carr. et Edd. Vett. *discern.* quomodo dicimus *discernere litem* Verum recte Hotomannus et Brantius emendarunt quoque *decernunt*, ut jam Vasc. Steph. et Gryph. ediderunt ac servant Petav. et Scalig. cum Leid. primo et Andino, id est, *dijudicant*, *cernendi finem faciunt*, quod judiciis et cognitionibus proprium. Consule omnino Gronov. Obs. iii. 17. ad Livium vii. 9. et alibi, ac Periz. ad Sanct. Min. iii. 13. iv. 15. p. 784. Eadem confusio B. Civ. i. 35. 'Neque sui judicii, neque suarum esse virium, decernere:' ubi vide plura.

16 *Si quis*] Bene Andin. Lov. Egm. et quinque alii *qui* cum Ed. Incerta, uti et Oxon. ac Leid. primo, in quibus tamen *si qui privati.* In Bong. pr. *si quid* suprasc. *autem.* Vide ad i. 48. 'si qui equo deciderat.' Sic Mss. etiam § 9. 'si qui excellit.'

Publicus] Codices nonnulli *populus. Clark. Populus* invenitur quoque in Ms. Brantii, item Bong. pr. And. Leid. pr. Scal. Oxon. Voss. pr. Leid. tert. Edd. Ven. Aldi, Steph. Gryphii, aliorumque, ut et Aimoini: idque etiam placuit Hotomanno. Quod fortasse totæ civitates a sacris arcerentur, et *publicus* non ita dicant Latini, pro homine, qui magistratum gerat, in oppositionem *privati:* δημότην reddidit Græcus; rectius vertisset δημόσιον. Mihi vero, licet rarior sit locutio, non displicet *publicus* pro eo, qui publicum munus gerat: quia hic cum *privato*, ut solent sexcenties hæ voces, jungit. *Populus* autem inrepsit in Mstos vetustissimos; quia forsan scripserit Cæsar *Poplicus*, ut in Ennii versu apud Ciceron. Fam. Ep. vii. 6. et in Inscript. Gruteri. Vide Cl. Drakenb. ad Silium l. ii. Init. *Poplicola* et vs. 251. Si tamen quis nihilominus mavult *populus*, per me licet: modo tum simul legat *si qui privati.* Et potuit sequens singul. numerus *stetit* corruptioni ansam dedisse librariis putantibus, tum debuisse dici *steterunt.* Sed vide ad cap. præc. et iv. 11.

19 *Iis omnes decedunt*] Hotoman. cum Brantio et Budæo, uti et vulgo, capiunt hæc verba de obviis, qui, ne eorum contagione polluantur, occurrentes illis, *de via decedunt iis*. Recte quidem, si vulgaris lectio sana est. Verum Metaphrastes illa non vertit Græce; et Mss. Andin. ac Leid. prim. cum Scalig. et Ed. R. Steph. exhibent *ab iis o. discedunt*. In alio *descendunt* solemni confusione. *Ab* exaratur quoque in Oxon. et Petaviano inter versus, agnoscuntque præpositionem Ven. 1517. Ald. Gryph. et Plantin. Sed *decedere iis* elegantius videtur, tanquam pollutis et leprosis apud Judæos. Rem explicat aliquo modo Cicero Catil. I. 7. 'Quid quod adventu tuo isto subsellia vacuefacta sunt? Quod omnes consulares, simulatque adsedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt?' Vide etiam ad I. 44. 'Qui nisi decedat, et si decessisset.' Ceterum *eorum* non est in Edd. primis, neque Vascos. Stephani, aliisque, uti nec in Aimoino, aut Mstis meis, præter Andin. Leid. prim. et Oxon. sed agnoscit etiam Græcus.

24 *Hoc mortuo, si quis—At si sunt*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edit. Rom. 'Hoc mortuo, *aut* siquis—*aut*, si sunt,' &c. Nihilominus eleganter. *Adlegitur* in iisdem Codd. deest. *Clark.* Post *mortuo* addunt *aut* etiam Mss. Brantii, aliorumque et mei cum Edd. primis, exceptis rursus Cuj. Scal. And. Leid. pr. et Oxon. atque ita Metaphrastes; rectius, ut mihi videtur. Cod. Egmund. ulterius interpolavit 'si mortuo succedit ejus heres, aut si.' Dein *qui* non *quis* optime Bong. pr. a m. pr. Voss. pr. Leid. pr. Egmund. Lovan. et multi alii cum Ed. Incerta, bene, ut monui supra. *At* cum Metaphraste εἴδε servant eleganter soli Oxon. et And. Reliqui omnes, tum aliorum, tum mei, et Editi præter Basil. Ven. 1517. Ald. Gryph. Plant. &c. *aut*. Non male legas 'aut succedit, aut si sunt,' &c. Denique *adlegitur* restat in Cujac. Petav. Scalig. And. Oxon. et Leid. pr. in quo *adligitur*. Reliqui, et Edd. primæ cum Beroaldo non habent, junguntque præcedenti verbo *succedit*. In Bongars. primo a m. secunda suprascriptum *deligitur*. ἕνα οἱ Δρουίδαι αἱροῦνται Græc. Bene, at non item *adlegitur*. Hoc enim verbum adhibent auctores, quando unus cetero cætui additur, vel in collegium quoddam adsciscitur pari auctoritate et dignitate: hoc vero loco intelligitur unus ex cœtu et ex omnibus electus, ut ceteris præsit; quocirca suspectum est mihi vehementer de Glossemate, nisi *eligitur* subponere velles, vel *deligitur* potius seu *delegitur*. Vide Var. lect. ad I. 3. VII. 83. et alibi. c. 23. 'Magistratus, qui ei bello præfuit, deliguntur.' Nepos, Ages. c. 1. et passim. Glossar. *deligo*, ἐπιλέγομαι. Certe in Mss. aliquando confunduntur. Vide Misc. Obs. Vol. IV. p. 140. ad Apuleii l. XI. p. 262. 'In collegium me pastophorum, immo inter ipsos decurionum quinquennales adlegit,' vulgo *elegit*. Valer. Max. II. 2. § 10. 'a Censoribus in ordinem senatorium adlectum.' Sic etiam Harlem. Ms. *electum* minus bene in quibusdam.

28 *Quæ regio totius Galliæ media habetur*] Delphi umbilicus terræ, ubi oraculum Apollinis. *Vossius.* Hic situs in causa erat, cur concilium eo in loco cogeretur: nullus enim alius Druidis ex omni Gallia confluentibus æque fuit commodus. Non aliam ob rationem Delphis conveniebant Amphictyones, quam quod illi in Græciæ meditullio fuerint collocati. Vide Strabonem Geogr. l. IX. p. 419. et Pausaniam l. VII. p. 445. *Davis.*

Considunt in loco consecrato] Τόπῳ Græcus. Sed *luco* mallem legere, siquis vetus codex juvaret. Nam plerumque talia loca deligi ad sacros conventus solent. Sane Lucanus l. I.

vs. 453. de Druidis ait, 'nemora alta remotis Incolitis lucis.' *Vossius.* Vide de hac confusione supra ad v. 21. Et sane *luco* suprascriptum hic est in Oxon. *locis* tamen servant omnes quoque c. 17. 'Exstructos tumulos locis consecratis conspicari licet.' Sed ibi alia res est. Adde soceri notam ad Val. Max. I. 1. 19.

XIV. 1 *Druides a bello abesse consueverunt*] Joannes Baptista Pius Annot. c. 62. ait dicere Lucanum in bello Druidas esse solere. Verba Annæi, quibus id adstruere nititur, hæc sunt l. I. vs. 450. 'Et vos barbaricos ritus moremque sinistrum Sacrorum Druidæ positis repetistis ab armis.' Sed aliud voluit Lucanus: nimirum, quia Druidæ illum, qui sacrificandus erat, sagittas conficiebant, ut Strabo Geogr. l. IV. d. 108. tradit, et mos ille a Tiberio interdictus a Claudio sublatus erat, ideo dicit positis ab armis eos repetiisse fœdum morem. *Vossius.* Male Lucani locum exponit Vossius. *Positis armis* notat pacem et quietem, qua jacent arma vel post decennale bellum ab armis cessatum est per Gallos et Romanos; unde liberi Romanorum metu et securi sacra intermissa repetebant. Uti bene Scholiastes. Adde Vir. Doct. Misc. Obs. T. II. V. 3. p. 266.

4 *A parentibus propinquisque*] Sic Mss. Editi 'a propinquis parentibusque.' Ordine minus naturali. *Clark.* Uti optime e Mss. restituit Clark. ediderant jam quoque Ven. Vasc. Steph. Gryph. Ed. post. aliique.

5 *Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur*] Lege *magnum* illi *numerum, &c.* ut recte Petav. *Davis.* cur. sec. Cur *illi* mavelit Davisius ex unico Codice, nescio. *Ibi* certe bonum fundit sensum pro 'in illa disciplina Druidum.' Græcus etiam ἐνταῦθα.

Versuum ediscere dicuntur] Ἐπῶν Græcus optime. Et fallitur mirum in modum Hotomannus, qui putat hic per *versus* intelligi involutos verborum sensus. Quem erroris vel solus arguat Lucanus cum l. I. vs. 449. ait: 'Plurima securi fudistis carmina Bardi.' Nam his gentibus, illud potissimum memoriæ genus, unde Tacitus de moribus Germanorum: 'celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriæ et annalium genus est.' Adde quod antiquissima poësis sacra fuit aut parænetica, in honorem præstantium virorum, unde apud Xenoph. primo Cyropædiæ, φῦναι δὲ ὁ Κῦρος λέγεται καὶ ᾄδεται ἔτι, καὶ νῦν ὑπὸ τῶν βαρβάρων· quia augustius aliquid carmina spirant, quam prosa oratio. Itaque nihil mirum, si apud Gallos etiam versibus divina complecterentur. Sed de vetustissima poësi siquis plura scire velit, adeat opus patris mei de arte Poëtica, ubi fuse cuncta disseruntur. Ad Cæsaris verba ut redeamus, ait ille, carmina edisci ab iis, qui in disciplina Druidarum erant. Horum carminum autores Bardi. Nam ut Strabo ait l. IV. p. 197. tria apud Gallos hominum genera in honore erant, Bardi, Vates, Druidæ. Bardos ait fuisse ὑμνητὰς καὶ ποιητὰς, *hymnorum cantores et poëtas.* Vates ἱεροποιοὺς, καὶ φυσιλόγους, *sacerdotes, et naturam contemplantes.* Druidas vero moralem quoque philosophiam exposuisse. Cæsar tria hæc genera sub Druidarum nomine complectitur, nam cum ait, 'illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant,' &c. intelligendi sunt vates. Eosdem quoque designat, cum ait, 'Multa præterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, &c. disputant.' Bardos notari diximus, ubi inquit, 'magnum ibi numerum versuum ediscere coguntur.' Hoc quatenus ὑμνητικοὶ, alterum eorum studium respexit Lucanus: I. 447. 'Vos quoque

qui fortes animas belloque peremtas, Laudibus in longum, vates, dimittitis ævum, Plurima securi fudistis carmina Bardi.' Ubi vates quoque appellat eos, id est, ποιητάς. Druidarum philosophiam spectant, quæ Cæsar memorat de æternitate animarum, aliaque, quæ ethica; nam talibus, inquit Cæsar, homines 'maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.' *Vossius.*

9 *Græcis literis utantur*] Vocem *Græcis* non sine caussa videtur ejicere Hotomannus. Tamen retinuit Græcus: ego adulterinam censeo, aut si cui audacius id videtur, non temere admittendam. *Vossius.* Jos. Scaliger Epist. XVI. Fr. Hotomannus et Vossius primam vocem censent inducendam. Rob. Titius loc. Controv. l. IV. reponit *cæcis*, Sam. autem Petitus Obs. I. 7. *crassis*, rudes intelligens, quæ Græcarum et Romanarum elegantiam non adæquabant. Sed cum omnes libri vulgatam lectionem exhibeant, mihi omnino videtur retinenda. Massiliam coloniam deduxerunt Asiatici Phocæenses, Græco sermone usi: 'ab his *autem* Galli usum vitæ cultioris, deposita et mansuefacta barbaria—didicerunt,' ut tradit Justinus XLIII. 4. Omnino igitur crediderim, Gallis antea nullum fuisse litterarum usum, adeoque, cum eas a Massiliensibus acceperint, nihil mirum fuisse Græcas. Hinc factum est, ut 'in castris Helvetiorum tabulæ repertæ sint Græcis litteris confectæ,' quemadmodum docet noster B. G. I. 29. Non enim ibi cum Joan. Rhellicano Græcum sermonem, sed litteras tantum Græcas intellexerim, nec Gallos ullis aliis tum temporis usos fuisse manifestum. Sed si tabulas illas Græco sermone confectas concedamus, fieri non potest, ut eadem significatione hic locum obtineat, cum omnes Druidæ linguam Græcam non callerent; Divitiacus enim, qui unus fuit e Druidis, veluti testatur Cicero de Divin. I. 41. interprete opus habuit, ut cum Cæsare colloqueretur; qui Græce fuit peritissimus. Vide B. G. I. 19. Non est etiam quod cum Hotomanno Francogall. c. 2. arbitreris, phrasin, quam adhibet Cæsar, non solum elementa, verum etiam sermonem ipsum necessario denotare: contrarium enim liquet ex Plinii Hist. Nat. VII. 57. 'Gentium' inquit ille, 'consensus tacitus primus omnium conspiravit, ut *Ionum litteris uterentur.*' Scio quidem, vocem *Ionum* viro doctissimo expungendam videri, sed vehementer erravit, ut pulchre ostendit vir summus Jos. Scaliger in Anim. Euseb. p. 104. *Davis.* *Græcis* qui habent suspectam, eos juvat Cod. Voss. sec. in quo scribitur *rationibus gerendis.* Sed omnino male. *Græcas litteras* cum Davisio interpretor scripturam Græcam, et litterarum formas, non linguam et sermonem: uti I. 29. Atque ita Tacitus de Mor. Germ. c. 3. 'Monumentaque et tumulos quosdam exstare Græcis litteris inscriptis in confinio Germaniæ Rhœtiæque:' ubi vide Lipsium. Hinc recte distinguit Justin. XX. 5. 'Nequis Carthaginiensis aut litteris Græcis aut sermoni studeret, ne aut loqui cum hoste aut scribere sine interprete posset.' Immo de Gallis tradit Strabo, quod contractuum formulas scribant ἑλληνιστί; quem citarunt Viri docti ad v. 48. 'Hanc Græcis conscriptam litteris mittit:' ubi tamen etiam de ipsa lingua capio; licet non plane necesse sit. Nam Druides et illi, qui abesse a bello solebant, litteras eas callebant, non vulgus militum.

10 *In vulgus*] Mss. mei omnes, item Edd. Incerta, Stradæ, Stephani, Gryphiique *Vulgum:* quod mutare non debuerant editores alii. Varronem enim, Sallustium, Horatium, Nepotem, aliosque sic hoc nomen declinasse, notum est. Adi Cl. Burm.

ad Phædr. Fab. IV. 14. 'Vulgi fictilis, Qui simul obfendit ad Fortunam frangitur.' Apulei. Met. l. II. p. 28. 'edicit in vulgum:' ubi etiam Mss. aliquot male *vulgus*.

15 *Non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios*] Hæc Pythagoræ fuit sententia. Diodorus Siculus Bibl. l. V. p. 306. Ἐνισχύει γὰρ παρ' αὐτοῖς (Γαλάταις) ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Sed an a Pythagora Druides hauserint, an ipse potius ab illis, dubium videtur Just. Lipsio Physiol. Stoic. l. III. Diss. 12. Alexander sane apud Clementem Alexandrinum Strom. l. I. p. 223. Ed. Lugd. tradit Pythagoram ἀκηκοέναι Γαλατῶν. Sed magis accederem Amm. Marcellino, qui hac de re sic loquitur XV. 9. 'Druidæ ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodaliciis adstricti consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt; ut, despectantes humana, pronunciarint animas immortales.' Certe cum Galli litteris Massiliæ operam dederint, ut apparet ex Strabonis l. IV. p. 181. non mirum, eos Pythagoricis dogmatibus fuisse imbutos. *Davis.* In hac certe sententia fuisse videtur Jamblichus vit. Pythag. n. 173. Diserte vero Origenes Philos. c. 2. p. 46. Ὁ τοῦ Πυθαγόρου οἰκέτης Ζάμολξις τοὺς παρὰ Κελτοῖς Δρυΐδας λέγεται διδάξαι φιλοσοφεῖν τὴν Πυθαγόρειον φιλοσοφίαν. Eadem fere repetit c. 25. p. 168. seqq. *Idem.* cur. sec.

16 *Hoc maxime ad virtutem*] Fortitudinem bellicam, nam, ut Galli 'forent ad bella meliores, æternas esse animas vitamque alteram ad manes *Druidæ docuerunt*,' si Pomp. Melæ fides III. 2. Vide et Lucanum I. 454. seq. *Idem.*

XV. 5 *Amplissimus*] Ms. Reg. Angl. *Amplissimis* Leid. pr. *amplissimus copiis amplissimis*, e varia lectione. Ceterum optime idem *habent*. Constructio enim est *versantur, atque ita habent, ut quisque eorum*, quomodo hæc tria verba disponit Petav. Vulgo male post *eorum* distinguebant. Sed et per se *quisque* jungi posset plurali numero *habent*. Vide ad I. 39.

6 *Plurimos circum se ambactos*] Merito dubitet quis Latinum vocabulum, an Gallicum sit. Illud certum hodieque nobis usurpari. Qui Latinum esse contendunt, citant Glossas vett. ubi legitur: *Ambactus*, δοῦλος μισθωτὸς, ὡς Ἔννιος. Scaliger ad Festum vocem *ambactus*, quæ apud Ennium reperitur, ait Latinam esse: at hic apud Cæsarem Gallicam. Ego non frustra id recipiendum arbitror, præsertim cum sciam et Ennium annalibus suis voces exoticas inseruisse: qualis *boia*, aliæque. Cæsar sane pluribus locis peregrinis quoque vocibus utitur. Cujusmodi sunt, *Vergobretus, urus* (quam vocem Gallicam esse etiam Macrobius ait, et Germani hodieque *uhrochsz* appellant), item *alces*, &c. Sane ego arbitrer, vocem esse Gallicam, eo magis, quod explicat eam Cæsar et addit *clientes*. At si *ambacti* vocabulum hic Latinum esse dicamus et notare μισθωτὸν, necessario dicendum, eum non esse clientem. Præterea nihil Cæsar hic ait de mercenariis, sed supra dixit, plebem egenam se nobilibus in servitutem dicare, et eadem illis jura esse in hos, quæ dominis in servos. At in mercenarios non id juris est. *Vossius.* Hac voce usus est *Ennius*: Glossæ vett. *Ambactus*, δοῦλος μισθωτὸς, ὡς Ἔννιος. Jos. Scaliger ad Festum, verbum *Cæsarianum* Gallicis vocabulis adscripsit, *Ennianum* autem Romana civitate donavit: nec forsan abs re; cum ita dici possint servi mercede conducti, quod *circumagantur*, quo lubet conducentibus, ut animadvertit G. J. Vossius in Etymol. qui tamen mire lapsus est in eo, quod dixerit

Cæsarem hanc vocem usurpasse 'pro viris dignitate præstantibus, mancipii alicujus aut agri præfectis,' nihil enim clarius est, quam solos Equitum *clientes* denotari, quæ vox *ἑρμηνείας ἕνεκεν* est adjecta; præterquam quod Cæsar c. 13. testatus est solos Druidas et Equites 'aliquo esse numero atque honore.' *Davis.* Vide etiam de hac voce Turneb. XIV. 12. *Amicos* male hic Oxon. et Andin. Codd. Adi omnino Cluver. Germ. Ant. I. 41. et exactissimi judicii curæque Virum eximium B. Huidekoperum, in Belgico libro *proeve van Tael en Dichtkunde* p. 586. &c. unde patet *Ambactos* esse satellites, stipatores, *Trouwanten.*

XVI. 1 *Natio est omnis Gallorum*] Non male: sed Bongars. prim. Petav. Lovan. Vossiani, Egmund. ceterique omnes Mss. cum Editis usque ad Scaligerum præter Ms. Ursin. Leid. pr. Cuj. Oxon. et Andin. exhibent *omnium.* Unde conjicias, olim fuisse a Cæsare scriptum *hominum:* sæpe dictum, auctorem nostrum plene efferre, quod alii solent Elliptice: *Omnium* autem et *hominum* mutatio facillima est; quia in Mss. solet, ut notum, adspiratio omitti. Sic *Onos* pro *honos* (etiam in Bong. pr. c. 13.) *ortus* pro *hortus, umerus* pro *humerus* et similia. *Natio* igitur *hominum Gallorum* idem, quod *Natio Gallorum, Græcorum,* aliaque. Atque ita loquitur Cæsar I. 31. 'Harudum hominum.' Adde quæ collegimus ad II. 33. 'plerumque hominibus' vel 'omnibus Gallis.' Ita et 'homines adolescentes' c. 28. legendum est. Adde et ad c. 29. 'Omnes Germani.' Eadem confusio c. 30. ut et VIII. 36. B. Afr. c. 10. *Omnis* vero hic placuit etiam Hotomanno, quod temere inmutare nolui. Græc. Οἱ δὲ Γάλλοι ἔθνος. Nisi *omnium Gallorum* capias pro omnium sive trium Galliarum, ad differentiam unius Galliæ sive *totius,* id est, illius, de qua agit ibi. De qua vide Vossium ad VII. 4. 'Procumbunt omnibus Gallis ad pedes, ne totius Galliæ urbem,' &c. VII. 15. in Mss. et Edd. Immo h. lib. c. 18. 'Galli se omnes ferunt,' &c.

2 *Nisi vita h. reddatur, non posse aliter*] Mss. Bong. Vossiani, Leidenses, Scalig. Egmund. Lovan. Gottorp. et Ed. Inc. *non nisi v.* quo perspicue semel abundat *non;* et vel posteriore loco ejiciendum, vel potius *nisi non* aut *nisi si* rescribendum hoc loco est: de quo egimus ad II. 31. 'Nisi si quid auxilii sit.' Sæpe invenias *non aliter quam si:* vel *non aliter quam.* V. ad Front. I. 1. 10. quod tamen non credo alicui hoc loco placiturum. Ceterum recte Scaliger addidit primus τὸ *aliter,* quod exstat in Mstis Ursini, Leid. primo, Scalig. et Bongars. primo a m. secunda. Reliqui ea voce carent. Sueton. in Ner. c. 36. 'tamquam aliter illi non possent, nisi morte succurrere.' Ex Oxoniensi autem et Bong. primo *nisi hominis vita* rescripsi; qui verborum ordo suavior est vulgato *vita hominis.*

8 *Publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia*] Placidus Lactantius in Thebaid. Statii l. X. p. 368. 'Lustrare civitatem humana hostia Gallicus mos est. Nam aliquis de egentissimis pelliciebatur præmiis, ut se ad hoc venderet: qui anno toto publicis sumtibus alebatur purioribus cibis, denique certo et solenni die, per totam civitatem ductus, ex urbe extra pomœria saxis occidebatur a populo.' Etiam Eryc. Olaus I. 1. Hist. Suec. 'Præter hæc autem,' inquit, 'instituta, fuerat quædam solennitas generalis, de novennio in novennium exactissime celebranda, ad quam omnis multitudo omnium provinciarum Gothicæ nationis venire, et donaria tenebatur offerre. Quando et viva offerebantur sacrificia de hominibus et brutis, quorum sanguine Deos placabant. Corpora vero in luco quodam proximo suspendebant, putantes arbores ipsas ex morte immolatorum divas et sacras, quibus

idcirco plurimum deferebant.' Haud absimilem morem tempore Claudii legimus inductum Tarracinis a Firmino Pontifice. De quo quærenti Cæsario S. Martyri hunc in modum responderunt oppidi cives. 'Ad sex vel octo menses nutritur hic quispiam pro illius voluntate. Iis exactis mensibus, armatus et ornatus ascendit in montem, et pro salute Reip. et principum civiumque salute, atque ut immortale sibi paret nomen, cum equo se agit e monte præcipitem. Ejus vero cadaver honorifice admodum colligitur, et ad templum Apollinis perductum concrematur, cinisque ejus in templo pro civium et Reip. salute reconditur.' Hæc Surius in vita Cæsarii. *Vossius.*

9 *Immani magnitudine simulacra*] Merito immani magnitudine, nam et Strabo l. IV. p. 197. κολοσσὸν vocat. *Id.*

11 *Supplicia eorum qui in furto*] Ciacconius hic *supplicia* putat notare supplicationes, quemadmodum Sallustius, et Varro, ac Tacitus hanc vocem usurpavere. Sed Cæsaris dictio vix quidquam commune habet cum Sallustio, aut Tacito: ego *supplicia* prorsus statuo hic vulgari notione pro τιμωρία accipienda. Nam non memini *supplicia innocentium* legere me pro *supplicationes* quæ fiunt per mortem innocentium. Et mihi non recte Ciacconius σύνταξιν perpendisse videtur. *Idem.* Non pro supplicationibus sumsit Ciacconius, sed pro victimis, immo oblationibus, et sacrificiis: quomodo aliquoties hæc vox usurpatur. V. Elmenh. Indic. in Apulei. et Cort. ad Sallust. B. Catil. c. 9. 'In subpliciis deorum magnifici.' Quomodo etiam capi omnino hic debet, licet τιμωρίαν vertat quoque Metaphrastes. Ait auctor, eos *inmolare* innocentes, non *punire*, si desint noxii: attamen gratiora arbitrantur sacrificia furum aut latronum. Porro *in furto aut in latr.* rescripsi auctoritate Mss. Bong. pr. Voss. pr. Petav. Egm. Lovan. Gott. cum quatuor aliis ac Ed. Incerta ex perpetuo auctoris stylo. Vide ad II. 10. Immo forsan *in aliqua* etiam est scribendum: quod restat in Mss. 4. recentioribus et Edd. primis, aliisque, ut Steph. Gryph. *In furto aut* desunt ab Edd. Rom. Med. Ven. et Græcus solum habet ἔν τινι κλοπῇ.

13 *Noxa*] Bongars. prim. et Scalig. *noxia:* atque ita legit Franc. Floridus contra Vallam disputans, *noxiam* significare culpam. Vide de Latin. Vet. Jurisc. p. 11. &c. Perizon. ad Sanct. Min. p. 568. N. Heins. ac Burm. ad Vellei. I. 12. et quæ notantur ad Festum, ac Drakenb. ad Liv. II. 54. 'Neminem noxiæ pœnitebat.' Sic enim ibi quoque vetustissimi Codices.

XVII. 1 *Deum maxime Mercurium*] Ita placuit Græco interpreti, Ciacconio, et Scaligero vocem *Deum* legere in genitivo plurali: quia eodem modo Tacitus dixerat 'Deum maxime Mercurium colunt.' Sed illud magis e more Taciti quam Cæsaris. Mihi prorsus rectum videtur illud *Deum* accusandi casu. Eodem modo sæpe in vett. lapp. reperias DEO MERCVRIO, cum aliorum Deorum nomina plerumque simpliciter habebantur. Nimirum NEPTVNO. APOLLINI. Exemplum esto lapis iste,

DEO. MERCVRIO. SING
EX. VOTO. IVL. GALLICVS
ET. AVR. SIBVLLA. P. L. L

At aliis Diis sacratæ Inscriptiones sunt

L. ARVLENVS
ANOPTES
APOLLINI.

Et,

DIANAE
TITVS. MENIVS
F. V. S.

Atque tales sæpissime occurrunt. *Vossius.* Mss. multi *Dm̄.*

Mercurium colunt] Minutius in Oc-

tavio: 'Inde adeo per universa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deos colere municipes, ut Eleusinios Cererem, Phrygas Martem, Epidaurios Æsculapium, Chaldæos Belum, Astarten Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium, universa Romanos.' Quem *Wodam* appellatum iis et prodidit Paullus Diaconus l. I. de gestis Longob. et testatur hodie lingua nostra, cum *Wodensdach* diem Mercurii appellamus. Lipsius notis ad Tacitum putat, Mercurium non *Wodam* dictum, sed *Wonsdam*, vel *Wondam*. Nempe a lucro, quod Germanis *wondst* vel *windst* dicitur. Sed argumentum illud parum validum. Possimus similiter probare Wodam rectum esse, hoc modo. Ait Cæsar itinerum ducem a Germanis coli Mercurium. Et nostra lingua *woud* apud Britannos quoque *wood*, saltum, sylvam aut agrum notat. Cur ergo non æque dicere liceat, Mercurium a *woudt* vel *wood* vocatum *Wodam*; quam a *wondst Wonsdam*? Imprimis cum veterum nullus tradiderit eum ita appellatum fuisse. Mihi sane et hoc figmentum et illud æque ridendum videtur. Si Erico Olao credimus, Suecis *Othinus*, aut *Oden* vocabatur: ait enim Hist. Suecicæ: I. 1. 'Secundum vero scilicet Othinum, pro danda et conservanda eis pace, et vita tranquilla colebant Sueci; quando erant contra hostes pugnaturi, eum pro victoria invocabant, quartam feriam ei pro libaminis tempore deputantes, a quo dicta est dies illa Odensdach.' Sed Wodan (ita n. scribendum jam Cluver. ostendit) quoque *Teutanem*, aut ut alii volunt *Teutatem* appellatum fuisse discimus: Meminit Lucanus, 'Et quibus immitis placatur sanguine diro Theutates.' Et prodit Cicero de Natur. Deorum III. pag. 341. Mercurium eum, qui Argum interemerat, ideo Ægyptiis præfuisse, ac leges et literas iis tradidisse; eumque appellari Thoth apud Ægyptios, quo nomine et primus anni mensis vocetur. Prorsus autem congruere videntur illa nomina *Thoth* et *Teuth*, ac *Teuthates*. Unde suspicetur quis ab eadem origine esse. Sane id putabat Geographorum maximus Philippus Cluverus, qui in Germania sua ostendere conatur, omnes gentes in enunciando supremi Dei nomine propemodum congruisse. Sic qui Germanis et Ægyptiis *Theuth*, Græcis Θεὸς, vel Ζεὺς, vel Δεὺς, Latinis *Deus*; quæ voces valde similes sunt. Equidem ingeniosa, imo acutissima esse, quæ magnus vir fuse disserit, ne invidia quidem negaverit. Et ut falsa dicere ea sit impudentis, nisi aliud probet, ita velim tamen scire, a qua origine omnia hæc nomina defluxerint: nam id si sciretur, aut magnum ad conjecturam Cluveri momentum haberet, aut eam everteret. Cæterum, ad *Teutanem* ut redeam, præterire hic non libet Taciti locum, qui Annal. I. ait: 'Profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.' Ignorabat Lipsius, quis Deus signaretur, aitque nonnullos ἐτυμολογίζειν, quasi esset a *'t aenfang*, quod nostra lingua principium rerum notat. Placuitque idem Philippo Cluvero viro summo. Mihi tamen aliter videtur, et vix dubito hic legendum *Teutanæ*. Sane Heda, quando eandem ex Tacito historiam narrat, habet *Taufanæ*: jam quam facile *t* in *f* mutatur? *A* vero pro *e* nihil novi in nostra lingua. Sane sæpe Germani ubi nos *e*, habent *a*, ut potuerit scripsisse Tacitus *Tautanæ*. Exemplum habemus apud eundem auctorem eodem libro, cum inquit: 'Positoque castello super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit.' Ubi non anxie cum Lipsio inquiram, quis ille mons sit: quippe arbitror Taunum nihil aliud esse quam *duynen*:

ut ex appellativo proprium Tacitus fecerit: aut si accuratior (ut existimo) auctor ille, quam ut talem errorem impingat, dicere possumus altiores iis locis colles per excellentiam habuisse nomen *duynen*. *Vossius*. Sed vide ad Lucan. I. 445.

3 *Hunc viarum atque itinerum ducem*] Ut et aliæ gentes, unde Græci εὐόδιον, ut alii ἐνόδιον. Theocritus Idyll. XXV. 3. Ἔκ τοι ξεῖνε πρόφρων μυθήσομαι ὅσσ' ἐρεείνεις, Ἑρμέω ἁζόμενος δεινὴν ὄπιν εἰνιόδοιο, Τὸν γάρ φασι μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι, Εἴκεν ὁδοῦ χαχρεῖον ἀνήνηταί τις ὁδίτην: *Tibi vero, hospes, libens aperiam quæcunque quæris, Mercurii gravem iram timens itinerum ducis. Hunc enim ferunt maxime e cœlestibus irasci, Siquis indigentem itineris aversetur viatorem.* Recte etiam Græcus Cæsaris interpres transtulit ἡγέμονα, quomodo Mercurium quoque appellavit Aristophanes in Pluto, et alii. *Vossius*.

Hunc ad quæstus pecuniæ, mercaturasque] Unde et negotiatorem appellavere. Hinc Inscriptio anno 1599. Metis reperta.

MERCVRIO. NEGOTIATORI
SACRVM
NVMISIVS. ALBINVS
EX. VOTO

Vossius. Ipse Mercurius apud Plautum Amphit. Prol. vs. 11. 'Id jam scitis concessum et datum Mihi esse ab Diis aliis, nunciis præsim et lucro.' Hinc factum, ut Mercurio lucra litarentur, teste Eumenio Paneg. III. 17. '*Quin et ejus nomen* a mercibus *est ductum*: hunc etenim negotiorum omnium existimabant esse Deum.' Vide Festum et Isidorum Hispalensem VIII. 11. *Davis*.

5 *Post hunc Apollinem*] Belenum nuncupabant, vel Belinum, ut satis notum: quin et Abellionem, ut ex Inscript. vett. et auctoribus colligitur. Colebatur etiam ab Aquileiensibus, uti discere est non modo ex Capitolino in vita Maximin. verum et Herodiano, qui l. VIII. eum vocat Βέλιν, non ut cæteri Belinum: verba sunt, Βέλιν δὲ καλοῦσι, τοῦτον σέβουσί τε ὑπερφυῶς, Ἀπόλλωνα εἶναι ἐθέλοντες. Sed vereor, ut integer locus sit. Quid enim adeone incognitum Herodiano nomen Belini? præsertim quod pluribus saxis inscriptum Aquileiæ fuisse certo constat. Nam Aquileiæ et templum Beleni Apollinis, et Deum ipsum summo honore cultum fuisse, colligo tum ex verbis Herodiani, ubi oraculo Apollinis Belini confirmatos ait oppidanorum animos, qui obsessi alio contendere nequibant ad consulendum, sed maxime quod eum nuncupat ἐπιχώριον illius urbis θεόν: et denique etiam indicat hæc inscriptio Aquileiæ exstans:

BELENO
AVG. SACR.
L. CORNELIVS
L. FIL. VELL.
SECVNDINVS
AQVIL.
EVOC. AVG. N
QVOD. IN. VRB.
DONVM. VOV.
AQVIL.
PERLATVM
LIBENS. POSVIT
L. D. D. D.

Videmus hic donum, quod L. Cornelius Beleno voverat, cum ipse in Urbe, seu Romæ esset, primo Aquileiam pertulisse. Nimirum quia mos olim, si quid votum Numini alicui, deferre id in oppidum, ubi maxime colebatur. Sic dona Fortunæ vota Antium delata. Sed hoc notum. Ad Herodianum redeo, et affirmo vix verisimile videri, tam noto omnibus Belini nomine, eum Βέλιν scripturum fuisse. Quare emendo Βέλινον καλοῦσι τοῦτον, σέβουσί τε ὑπερφυῶς. Quam facile enim potuit ex ο fieri δ, ex ν, ε! Sane sæpissime eo modo depravata propria nomina apud Græcos scriptores esse, jam supra ostendi. Nunc demum video idem Salmasio placuisse.

Cæterum *Beleni* nomen factum ex בעל *baal*, aut *bel*, unde pluribus gentium diis vocabula sua. Neque enim adeo cum Pithœo errandum, ut credamus Belenum a jactu sive emissione radiorum id nomen accepisse. Nugæ sunt, et digna Græculis commenta, neque certius quidquam quam *Belenum*, ut dixi, venire a בעל. Unde et Hesychius: Βέλα, inquit, ἥλιος καὶ αὐγή. Hæc manifeste rei veritatem evincunt. Nunc video recte eadem observavisse doctum virum Seldenum, verum eadem a me cogitata, antequam ejus librum percurrerem, mihi conscius sum. Porro sacerdotes Beleni *Pateras* vocatos ex Ausonio discimus, cum ait de Attio Patera: ‘Beleni sacratum ducis e templo genus: Et inde vobis nomina: Tibi Pateræ: sic ministros nuncupant Apollinaris mystici.’ Ubi moneo *Apollinaris*, vel si mavis *Apollinares* scribendum, et tamen aliter Vinetus ac Scaliger ediderunt: quod miror. *Vossius.*

Martem] Quem *Hesum* nuncupavere. Occurrit hoc nomen apud Lactant. de falsa Sapient. I. 21. ‘Galli Esum atque Teutatem humano cruore placabant.’ Quorum illum Martem esse hinc colligitur, quod Mercurio et Marti captivi litabantur. Nam ait Cæsar infra: ‘Martem bella regere arbitrantur; huic, quum prœlio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent.’ Quin et Tacitus Annal. l. XIII. ‘Sed Bellum Hermunduris prosperum: Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.’ Deinde confirmantur eadem verbis Lucani I. 445. ‘Ex quibus immitis placatur sanguine diro Teutates; horrensque feris altaribus Hesus.’ Ubi utrumque conjungit, ut vix ambigam Lactantium sua ex Lucano sumsisse, cum paullo post hunc poëtam citet. Cluverus putat proprium Martis nomen fuisse *Thies.* Movet illum quod Martis dies, qui nobis *Dynsdagh*, vel *Dyssendagh* est, magis Septentrionalibus vocetur *Titsdach*, atque illas nationes veterem dialectum maxime retinere ait. Sed mihi id non placet, neque enim arbitror in Martis nomine T literam fuisse, quæ quod occurrit in voce *Thitsdach* ex articulo factum, pro *De Hes dach:* nec dubito, quantum ad hanc vocem, propius nostram linguam ad veterem illam Gallorum linguam accedere, quam Septentrionalium sermonem: dicimus enim nos *Dysdagh*, quasi dicas *d'Hesdach:* facile autem vocalis mutatur *e* in *i*. Sed ego arbitror proprium et genuinum Martis nomen fuisse *Cososus*, uti in veteri Inscriptione est, quæ inedita legitur in vico Leproso in finibus Biturigum:

FLAVIA. CVBA. FIRMANI
FILIA
COSOSO. DEO. MARTI. SVO
HOC. SIGNVM. DONAVIT
AVGVSTO.

Facile autem potuit depravari nomen illud, ut ex *Cososo* fieret *Chososus*, inde *Chosus* vel *Hosus* et *Hesus*. Porro quia antea Cæsar dixit Gallos maxime Mercurium coluisse, et alii autores prodidere Germanos Martem præ cæteris diis veneratos, idem Cluverus difficultatem hic esse putat, quasi non potuerint Galli summo honore coluisse Mercurium, Germani Martem: quod satis probant verba Procopii infra posita. *Vossius.* *Esus* et *Teuthates* Ms. Bon. Lactantii. Vide et viros doctos ad Hesychii V. ἄϊσοι.

Jovem] Nomen ei proprium *Thor. i.* tonitru. Unde Ericus Olaus. Hist. Suecic. I. 1. ‘Thor tanquam potentissimus et summus Deorum, in medio et aliis altior residebat, imagine viri nudi, dextera quidem sceptrum, sinistra vero septem stellas præferentis insignis.’ Et mox: ‘Pro pluvia et aura necessaria invocabat Tho-

rum, tanquam potentem in sublimi, cujus etiam patrocinio se sperabant ab incommodis impressionum, tonitruo ac tempestatibus, fulmine grandineque conservari; cui singulis hebdomadis quinta feria per deputatos sacerdotes sacrificia offerebat (populus Suecorum); a quo erat dies illa dicta *Thorsdach.*' Britannorum quibusdam *taran* tonitru est: unde et Lucano *Thor* vocatur *Taranis.* 'Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.' Dubitabam, an idem Jupiter esset, qui *Saranicus* appellatur in veteri Inscriptione, quæ reperta in pago Mombach haud procul Maguntiaco. Est autem talis:

I. O. M.
SARANICO
CONSERVA
TORI. HONO
RIVS. VII. AL
LEG. XXII. PR.
P. F. M. AVR. GER
MANVS. D. E
MON

Idem. Vide quæ ad Lucanum dixi.

6 *De his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem*] Diversis plane nominibus Galli suos insignierunt Deos; nam quem Mercurium censuerunt Romani, iis dictus est Teutates, quem Martem, Hesus: Galli Belenum et Taranin nominarunt eos, quos Romani cum Apolline suo et Jove confuderunt. Vide *Eliam Schedium* de Diis Germ. Syngr. I. 5. seqq. Cum autem Romani non absimilia utrisque Diis munia adsignari viderent, eadem esse numina facile credebant, quia Provinciales Deos cum universi Deo miscuerint. Egregia sunt, quæ hac de re disseruit acutissimus vir Joan. Clericus Art. Crit. Part. II. Sect. I. c. 13. 9—15. *Davis.*

7 *Minervam operum atque artificiorum initia transdere*] Hanc ob causam de capite Jovis nata dicitur, ut notat Servius ad Virgilii Eclog. II. 61. Hinc etiam Ἐργάνη vocabatur, quemadmodum tradit Pausanias in Attic. p. 42. *Idem.*

9 *Martem bella regere*] In plerisque Mss. et impressis Codd. est *Martem bella gerere*, quam lectionem exhibuit Metaphrastes. Sed longe præstat recepta. Lucretius I. 33. 'Belli fera mœnera Mavors Armipotens regit.' Simili modo Silius Italicus VI. 307. dixit *Martem regere.* Vide et VII. 47. *Idem. Gerere* etiam Aimoin. et plerique mei Codd. cum Edd. primis ac Gryph. aliisque. Sed *Regere* optime servant Bong. prim. Voss. prim. Egmund. Scalig. Leid. pr. et Oxon. cum Edd. Aldi, Stephani, Hotom. Brant. et pluribus. Consule notas ad Lucan IV. 662. 'tamquam Fortuna locorum Bella regat.' Adde Doct. Markl. ad Stat. Silv. I. 2. inf. 'Qui leges, qui castra regant.' Cel. Burm. ad Calpurn. Ecl. IV. 8. 'Urbemque regit, pacemque togatam.'

10 *Quæ bello ceperunt plerumque devovent*] Athenæus IX. 16. p. 160. Τοὺς Γαλάτας παρ' οἷς ἔθος ἐστὶν, ἡνίκ' ἂν προτέρημά τι ἐν τοῖς πολέμοις λάβωσι, θύειν τοῖς θεοῖς τοὺς αἰχμαλώτους. Etiam Tacitus Annal. XIII. 'Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere; quo voto equi, viri, cuncta victa, occidioni dantur.' Memorat Procopius Gothicor. l. II. p. 233. Thusitas i. Scandinavos eundem suis temporibus morem retinuisse. Verba sunt: Θεοὺς μέντοι καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν· οὐρανίους τε καὶ ἀστρίους ἐγγείους τε καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλ' ἅττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα· θύουσι δὲ ἐνδελεχέστατα ἱερεῖα πάντα καὶ ἐναγίζουσι· τῶν δὲ ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅνπερ ἂν δορυάλωτον ποιήσαντο πρῶτον. τοῦτον γὰρ τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον εἶναι, ἱεροῦνται δὲ τὸν αἰχμάλωτον, οὐ θύονται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξύλου κρεμῶντες, ἢ ἐς τὰς ἀκάνθας

ῥιπτοῦντες, ταῖς ἄλλαις τε κτείναντες θανάτου ἰδέαις. *Vossius. Ceperint, plerumque devovent. Quæ superaverint, animalia capta immolant, &c.* Scaliger et Recentiores habent, *ceperunt.* Quod prorsus absurdum. Nondum enim *bello* quicquam *ceperunt,* quum jam *prœlio dimicare constituerunt* tantum. Quare omnino cum Ciacconio legendum existimo, *quæ bello ceperint;* hoc est, *quæ capturi sint;* quæ *futurum est ut capiant;* τὰ ληφθησόμενα, ut optime expressit Græcus: atque ita plane scriptum est in Mss. Reg. Eliens. et Vossii. Porro, cum eodem Ciacconio, pro *Quæ superaverint,* omnino legendum puto, *quum.* Nam in Ms. Eliensi scriptum est abbreviate, *quam:* et Librarii, qui non intellexerunt, τὸ *quum superaverint,* oppositum esse τῷ *quum prœlio dimicare constituerunt;* scripserunt, *quæ superaverint,* ut opponi videretur τῷ *quæ bello ceperint.* Denique, (quod non observavit Ciacconius,) ex Vet. Edit. Romana scribendum existimo, *superaverunt;* ut respondeat præcedenti, *constituerunt.* Jamque tota sententia aperta erit et elegans. 'Huic, *quum* prœlio dimicare *constituerunt,* ea, quæ bello ceperint (τὰ ληφθησόμενα,) plerumque devovent: *quum superaverunt,* animalia capta immolant,' &c. *Clark. Ceperint* scribitur in Cod. Ach. Stat. et Mss. meis omnibus, et Edd. Vascos. Stephani, Stradæ, Gryphii, aliisque paucis. Priores, item Aldi, plurimæque jam ante Scaliger, male *ceperunt.* In ceteris nihil variant, nisi quod *superaverunt* exstat in Edd. Rom. Ven. et Mediol. quod non video esse necessarium.

13 *Tumulos*] Glandorp. uti et Edd. Ven. Ald. Steph. Gryph. Probi, Plantin. exhibent *cumulos:* quod et præfert Cel. Duker. ad Florum II. 4, 5. ex loco Livii v. 39. quem locum etiam citat Glandorpius, 'Galli cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis est, coacervare.' Verum Msti omnes constanter servant *tumulos.* Nec male. *Tumuli* sunt facti, qui remanent ex conjectis olim cumulis *harum rerum. Tumuli harum rerum* distincte a *tumulis terrenis,* ut loquitur B. G. I. 43. Creberrime autem hæ voces ob vicinitatem scripturæ et significationis confunduntur. Vide etiam ad Lucan. v. 644. et IX. 485. 'tumulos involvit arenæ:' et Cl. Burm. ad Ovid. Trist. I. 10. 20.

14 *Neque sæpe accidit ut, &c.*] Lovan. Buslid. Duker. Dorv. et Voss. sec. *neque ut sæpe acc.* in Leid. vero primo scribitur: 'Namque sæpe sicut accidit, ut,' &c. R. Stephanus etiam cum Vascos. et Strada exhibuerunt *namque.* Aliter hic videtur legisse Metaphrastes, vertens εἰ μὲν γάρ τινες, &c. κλεψάντες εὕρωνται, τούτους ἀφειδῶς κολάζουσι. Quasi in suo Codice invenerit: 'Namque sic ubi accidit, ut, &c. auderet, gravissimum ei' vel 'illi suppl. constitutum est.' Et sane melius procederet inperfectum *auderet:* ad quod jam offendens Ciacconius conjiciebat *audeat:* præterea *rei* non agnoscit Petavianus; et *ei* deest in Duker. Dorvill. et Voss. secundo. Vide etiam seq. notam. Verum quum encliticam *que* retineant Mss. omnes, vide, num rescribi possit: 'Namque haud sæpe' vel 'sæpe haud accidit, ut quis auderet.' In lectione Stephani sensus plane contrarius est.

16 *Ei rei supplicium*] Longe aliter, sed interpolate, si quid video, hæc circumferunt Mss. Cujac. Andin. Leid. prim. Oxoniensis, et Petav. margo. 'Ibi supplicium horum delictorum' vel 'supp. ibi horum. del. cum cruc.' &c.

XVIII. 1 *Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant*] Hunc Samothen fuisse dictum fide Berosi Anniani tradit Edm. Dickensonus Delph. Phœn. p. 184. sed miror virum eruditum suppositicio illi libro, et turpissimo fabularum sterquilinio credi-

disse. Cum Pluto locis inferis præesse crederetur, putarim Gallos hunc generis sui auctorem fecisse, quia Druidæ memorarunt, 'revera fuisse populi partem indigenam,' ut tradit Amm. Marcellinus xv. 9. adeoque e locis subterraneis prorepsisse. *Davis.* Πλούτου vertit Græcus, non bene. In Ms. Oxon. *Dite;* id est, *Plutone.*

2 *Ab Druidibus*] Andin. Scalig. Leid. pr. *ex Dr.* Quod sane non temere spernas. Sic *scire, audire, accipere, petere ex aliquo* sæpe eo sensu; ubi vulgus diceret *a* vel *ab.* Vide Cort. ad Sallust. B. Jug. c. 20. 'Ex amicis apud Numantiam acceperat.' Immo 'ex copiis suis sperare' pro *a cop.* Hirt. B. Afric. c. 45.

Ob eam caussam—finiunt] Inepta est ratio, quam protulit noster, nec eam, ut opinor, adsignarunt Druidæ. Hujusce usus non alia fuit causa, quam quia diem ab occasu solis ad occasum esse statuerunt, quemadmodum etiam Athenienses (Germani) aliique. Vide Henr. Lindenbrogium ad Censorin. de Die Nat. c. 23. *Davis.*

3 *Non numero dierum sed noctium finiunt*] Ab antiquissimis mortalium hoc acceptum. Sic et Arabes post occasum solem initium diei statuunt, quem ليل vel ليلة nuncupant. *Vossius.*

8 *Patiantur*] Lege *patiuntur*, nam sequitur *turpe* DUCUNT. Quin ita dant Norvic. Petav. Gottorp. Voss. Egmond. *Davis.* cur. sec. Licet hæc variatio modi satis defendi queat ex dictis ad II. 10. et alibi, uti et cap. seq. parui tamen hic auctoritati Mstorum, qui constanter, si Oxoniensem forsan excipias, habent *patiuntur* cum Editionibus antiquissimis; uti et Vascos. Stephani, Stradæ, et Gryphii poster.

Puerili ætate] Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii. Editi *In puerili ætate* quod minus concinnum est propter sequentes præpositiones. *Clark.* Delendam hic esse præpositionem e suis Codd. jam monuit Ursinus, et ab Edd. Beroaldi et Vascos. abesse docuit Brantius; non agnoscunt eam etiam Strada, Steph. Gryphii posterior, neque Mss. mei præter Leid. pr. et Dorvill. quare expunxi. *In conspectu* recte reddidit Cæsari Hotomannus ex Aimoino, cum in Ed. qua utebatur repperisset sine τῷ *in*, uti est in Leid. sec. male.

XIX. 7 *Paterfamiliæ*] Sic edidi rursus auctoritate Mstorum Bong. pr. Petav. Voss. pr. Leid. pr. Scal. Egmund. aliorumque sex cum Edd. Rom. Med. Ven. Incerta et pluribus. Adi ad I. 50. 'Matresfamiliæ eorum.'

11 *Funera sunt pro cultu Gallorum*] Ita et Ms. noster, sed eadem manu, qua codex exaratus est, varia lectio in margine adscripta est, *pro captu Gallorum*, quod non rejicio. Græcus ὡς κατ' ἐκείνους γε, ut in ejus codice *pro captu* fuisse nullus dubitem: nam et supra ubi est, 'ut captus est Germanorum,' eodem modo vertit. *Vossius.* Codd. nonnulli *pro captu.* Quod non rejiciendum censet Vossius. Nam et Græcus habet ὡς κατ' ἐκείνους γε. Cæsar utraque harum vocum alibi utitur. *Clark. Cultu* retinent ceteri Mss. sed apud Aimoinum est *captu:* ut IV. 3. 'ut est captus Germanorum:' ubi contra *cultus* in aliis. *Cultu* non mutandum: rationem vitæ et educationis, earumque rerum, quæ eo pertinent, notat.

15 *Justis funeribus confectis, una cremabantur*] Magna lux Cæsari ex Jornandis loco c. 49. ubi describit morem funeris Attilæ: 'Cujus manes,' inquit, 'quibus modis a sua gente honorati sunt, pauca de multis dicere non omittamus. In mediis siquidem campis, et intra tentoria serica cadavere collocato, spectaculum admirandum et solenniter exhibetur. Nam de tota gente Hunnorum electissimi equites in eo loco

quo erat positus in modum Circensium cursibus ambientes, funera ejus cantu funereo tali ordine referebant.' Exinde memorantur breviter gesta Attilæ, quibus recensitis subdit: 'Postquam talibus lamentis est defletus, strabam super tumulum ejus, quam appellant ipsi, ingenti comessatione concelebrant, et contraria invicem sibi copulantes, luctum funereum mixto gaudio explicabant, noctuque secreto cadaver est terra reconditum. Cujus fercula primum auro, secundo argento, tertio ferri rigore communiunt, significantes tali argumento potentissimo regi omnia convenisse: ferrum, quo gentes edomuit; aurum et argentum, quod ornatum Reip. utriusque acceperit. Addunt arma hostium cædibus acquisita, phaleras vario gemmarum fulgore pretiosas, et diversi generis insignia, quibus colitur aulicum decus. Et ut tot et tantis divitiis humana curiositas arceretur, operi deputatos detestabili mercede trucidarunt, emersitque momentanea mors sepelientibus cum sepulto.' Habemus et simile exemplum congestorum hostilium armorum et occisorum captivorum in Statio Thebaid. XII. ubi Menœcei rogum describit 'At non plebeio fumare Menœcea busto Rex genitor Thebæque sinunt, nec robora vilem Struxerunt de more rogum: sed bellicus agger Curribus, et clypeis, Graiorumque omnibus armis Sternitur: hostiles super ipse ut victor acervos, Pacifera lauro crinem, vittisque decorus Accubat.' Paullo post addit: 'Spirantes super inferias captiva Pelasgum Corpora, frenatosque pater solatia fortis Bellorum mactabat equos.' Sed quod Vulcanius in priore Statii loco, ubi legitur 'hostiles super ipse ut victor acervos' pro *ut* emendabat *it*, nugæ sunt: et si id recipias, otiosum erit verbum *accubat* quod post sequitur. Nam ait Statius primo rogum exstructum fuisse, postea ipsum Menœcea, lauro, victoris instar, redimitum, rogo impositum fuisse. Porro ad hunc locum Statii Lactantius Scholiastes ait: 'Exuviis enim hostium extruebatur regibus mortuis pyra; quem ritum sepulturæ hodie quoque barbari servare dicuntur, quem strabas dicunt lingua sua.' Vulcanius putat *straffe* veram vocem fuisse, ac notasse supplicium vel pœnam, quæ de ministris vel captivis sumebatur: mihi illud parum placet. Præsertim si Lactantii verba inspicias, qui ait *strabam* appellari acervum ex hostium exuviis: itaque malo ita nuncupatum *ἀπὸ τοῦ stroopen*, quod nobis *prædari*. Aut si illud minus verum, possimus deducere a *streuven*, quod vetere Francorum lingua *sternere* notat: unde *streuve*, vel *struve* acervus, constratus cumulus. Res incerta est: illud constat, antiquissimum hunc esse morem captivos ad funera mactandi, unde Homerus Iliados Ψ. 175. Δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλοὺς Χαλκῷ δηϊόων. *Vossius.* Theod. Marcilius legendum putavit *mistis funeribus conferti cremantur*; Alii *justis funebribus confectis*, quemadmodum locutus est Livius I. 20. Nos lectionem Codicum auctoritate suffultam retinemus; cum enim *funera* per Ellipsin post *justa* intelligantur, ut notavit G. J. Vossius de Construct. c. 6. haud mirandum, si noster, more suo, extulerit. Similiter etiam Curtius dixisset *justas exequias*, si per Criticos licuerat; nam III. 12. 15. ubi vulgo legitur 'jamque justis defunctorum corporibus solutis,' Ms. Petrensis et edit. Merulæ habent *jamque justis defunctorum corporibus solutis exequiis*, et ita reponendum arbitror. *Davis.* Ursinus conjecit etiam cum Lipsio *funebribus*, atque ita edidit Scaliger. Hotomannus cum eodem Ursino mallet delere *τὸ funeribus*. Neque defendit satis Ciacconius locutione Ciceronis *justa*

funerum, aut Davisius, quum ait, in vulgari locutione *justa* subaudiendum *funera:* quod putat etiam Sanctius in Minerva IV. 4. adducto hoc ipso Cæsaris loco. Verum rectius Cl. Perizonius et Scioppius subintelligunt *officia*, uti apud Apulei. l. VIII. p. 157. Ed. Pric. posses etiam *munera*, quomodo sæpe *funebria justa* vocantur: adi ad Lucan. VIII. 741. 'extremo sed abest a munere busti;' quod nequaquam mutari debet in *bustis*, vel *justis*. Immo *justa* et *funera* aliquantum distinguit Statius Theb. XII. 34. 'Qui justa ferant, qui funera ducant.' Quod autem Davisius Curtium putet dixisse *justis exequiis solutis*, non ei adsentior; cum nulli præterea Codd. *exequiis* agnoscant, et satis aperta videatur esse Glossa. Ceterum Cl. Perizonius debuit inspexisse solam Ed. Scaligeri; cum dicto loco tam simpliciter pronunciet, in Cæsare etiam legi *funebribus*. Quidquid sit, suspectum est mihi *justa funera*, et ultimam vocem e Glossa inrepsisse autumo; nisi *funebribus* cum aliis malis.

XX. 5 *Inperitos*] ἀπείρους πραγμάτων recte Græcus vertit: si recepta lectio non moveri debeat. Nam Bong. prim. Vossiani omnes, Petav. Egmund. Gottorp. Leid. tert. et Ed. Incerta habent *inpeditos*, id est, suis quemque rebus occupatos, et non adtente considerantes falsum rumorem. Vide Davis. ad v. 7. 'Inpeditis omnium animis.' Terent. Hec. III. 1. 17. 'Inpeditum in ea expedivi animum.' Passim 'inpeditus curis, occupationibus,' &c. Sed sana est vulgata lectio. Adi omnino ad B. Civ. I. 85. 'Homines inperitos et per conloquium deceptos.'

9 *De Rep. nisi per concilium*] Tempore concilii, dum concilium celebretur. Sic apud Suetonium in Cæs. c. 80. 'Cunctati utrumne illum in campo per comitia—e ponte dejicerent,' hoc est, dum comitia agerentur. Frustra igitur est Fr. Hotomannus, qui de hujusce lectionis sanitate dubitat. *Davis.* ἐν τῇ πολιτείᾳ Græcus. Sic *per ea tempora*, *per hiemem*, et sexcenta talia.

XXI. 2 *Neque sacrificiis student—reliquos ne fama quidem acceperunt*] Contrarium liquet ex Taciti de Mor. German. c. 9. 'Deum maxime,' inquit, 'Mercurium colunt, cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem et Martem concessis hostiis placant. Pars Suevorum et Isidi sacrificat.' Facile quidem fieri potest, ut falleretur Cæsar, qui paucos tantum dies in Germanorum finibus moratus est. Vide Ph. Cluverium Germ. I. 22. *Davis.*

8 *Impuberes permanserunt*] Necesse est, ut Cæsar his vocibus denotarit eos, qui cum mulieribus non consueverunt; ab hominis enim arbitrio non pendet, ut pubes serius aut ocius compareat, nec ejus defectus vires auget vel minuit. Simili fere modo hanc Germanorum a Venere abstinentiam, 'longissimam pueritiam' vocavit Pomp. Mela III. 3. Honesto vocabulo idem hic loci significavit Græcus interpres: vertit enim ἀγάμους διαμένοντας. *Idem.*

9 *Ali vires*] Cujac. Petav. Leid. pr. Oxon. et Edd. Ven. 1517. Ald. et prima Gryphii, *Ali hoc vires.* Recte; nam et hanc particulam repetit Græcus Τούτῳ μὲν τὸ τοῦ σώματος μέγεθος, τούτῳ δὲ τὴν ῥώμην τρέφεσθαι. Quare restitui. Perperam autem Mss. plurimi et Edd. Vett. habent *alii* bis. Supra pro *opibus* citat *operibus*, memoriæ, credo, vitio Ill. Spanhem. de Præst. Num. T. I. p. 429.

10 *Intra annum vero XX feminæ notitiam habuisse*] Rem turpiculam modeste designat. Sic Ovidius in Epist. Hypsipyles Jasoni, vs. 43. 'Non ego sum furtim tibi *cognita*—Turpiter illa virum *cognovit* adultera Virgo.' Ita et passim sacri Scrip-

tores. Ipsum autem Germanorum institutum calculo suo probavit Ocellus Lucanus de Univ. c. 4. Πρὸς τὴν, ait antiquissimus ille Philosophus, τῶν ἀφροδισίων χρῆσιν οὕτως ἄγεσθαι χρὴ τὸν παῖδα, ὡς μηδὲ ἐπιζητεῖν πρὸ τῶν εἴκοσιν ἐτῶν τὴν τοιαύτην χρῆσιν. Vide p. 534. Ed. Galeanæ. *Davis.* Similiter δεῖν τὸν παῖδα οὕτως ἄγεσθαι, ὥστε μὴ ζητεῖν ἐντὸς τῶν εἴκοσιν ἐτῶν τὴν τοιαύτην συνουσίαν præceperunt Pythagorei, sicut testatur Jamblichus, vit. Pythag. n. 210. *Idem*, cur. sec.

12 *Perluuntur*] Petav. Leid. sec. et tert. *proluuntur.* Cave, audias. *Perluere* est penitus madefacere, et totum corpus lavare; *proluere* notat leviter adspergere. Adi Celeb. Burm. ad Petron. c. 120. 'Nec mea Tisiphone sitientes perluit artus.' Ovid. Met. IV. 172. 'Dumque ibi perluitur solita Titania lympha.' Apulei. Met. I. 10. 'Quoad me urinæ spurcissimæ madore perluerent:' ubi itidem Elmenhorst. e Ms. Bertin. mallet, *proluerent:* quo facit l. IX. p. 205. 'portentosi cruoris maculas novo sanguinis fluvio proluit:' de quo alias plura; uti spero. Adde Colv. Ibid. 'lotio perlutus:' et Cl. Drakenb. ad Sil. XVII. 300. 'tibi proluit ensem.' Colum. VI. 8. 'Tum vino proluitur os' e Mss.

13 *Et pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur*] Sic recte legitur, neque audire te Hotomannum velim, qui *renum* legebat: videtur illi inconcinna phrasis *parvis rhenonum tegumentis*, pro *parvis rhenonibus.* Sed nulla hic difficultas, nam quod ait *parvis sagorum tegumentis* parum recte dici, et eodem modo neque hoc sanum esse, non admitto, nec prorsus eadem ratio est. Illud *tegumentis* hic ad explicandum adjectum est, quia *rhenonum* vox minus nota. Sic *fons Timavi*, sic alia dicuntur, at non eo tam facile reperias *fluvius Danubii.* 'Rhenones' (ait Isidorus Orig. XIX. 23.) 'sunt velamina humerorum et pectoris usque ad umbilicum, atque intortis [an non melius *intonsis?*] villis adeo hispida, ut imbres respuant, quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum quasi reptat: de quibus Sallustius, Germani intectum Rhenonibus corpus tegunt. Dicti autem rhenones a Rheno Germaniæ flumine, ubi iis frequenter utuntur.' Meminit eorundem et Varro, et Glossæ Mss. 'Rheno est pellicium, vel vestis facta de pellibus, pendensque ad umbilicum.' Erant autem tunicæ illæ non, ut Cluverus vult, sine manicis: breviores habebant, ut legimus apud Sidon. Apollinar. l. IV. epist. 20. ubi describit habitum Sigismeri regii juvenis, et ait: 'Præter hoc vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans poplitibus exertis. Manicæ sola brachiorum principia velantes. Viridantia saga limbis marginata puniceis, penduli ex humero gladii, balteis supercurrentibus strinxerant clausa bullatis latera rhenonibus.' Unde simul discimus solitos etiam Germanos bullis ornare rhenones suos, ut hic Sigismerus, qui sponsus erat. Porro *rhenonum* nomen, ut bene observatum quoque Cluvero est, non ἀπὸ τῶν ῥηνῶν, seu *agninis pellibus*, multo minus a Rheno, quod dignum Isidoro figmentum est, sed a *rhen*, quod animal cervi specie adhuc Septentrioni proximis gentibus pelles et habitum sufficit. Adeo ut damnandus minime sit Aimoinus, quem alii perstringunt, quia quo loco hæc Cæsaris verba describit, addiderat rhenonem esse animalis genus. Quin et vulgatum hodieque animal, caprea, idem nomen habet: nec dubito Germanos vestes ex ejus pellibus paravisse. Sane illuc respexit Maro, cum Georg. III. 381. ait: 'Talis Hyperboreo septem subjecta Trioni Gens effrena virum Riphæo tunditur Euro, Et pecudum fulvis velantur corpora setis.' Ubi Servius, 'pecu-

dum fulvis setis,' explicat *rhenonibus:* 'nam, ut Sallustius dicit in historiis, vestes de pellibus rhenones vocantur.' Nec quod capreis rubri pili sunt quis objectet, cum Maro fulvas setas nuncupat: nam ait Ælianus XIV. 14. hist. animal. de capreæ genere quod κεμὰς appellatur, ξανθαί γε μὴν τὸ λοιπὸν σῶμά εἰσι. Sed verba Sallustii, quæ a Servio adducuntur, non usquequaque vera sunt, nam non omnes vestes de pellibus rhenones appellatas, id vero pro certo habeo: quare caute et recte Cæsar *pellibus* primum inquit, quod generale postea ad speciem venit, 'aut parvis rhenonum tegumentis.' Postea autem ab animali factum vesti nomen: nam solitos Germanos vestium vocabula ab animalibus desumere vel nomen Bassaris indicet. Vett. Gloss. in Persii Sat. I. 'Bassarides, Bacchæ: quibusdam videtur a genere vestis, qua Liber Pater utitur, demissa ad talos, quam Thraces Bassarin. Quidam a vulpibus, quarum pellibus Bacchæ succingebantur. Vulpes Thraces Bassares dicunt.' Quod verum: nam et hodieque vox illa levi mutatione τοῦ *b* in *v* et *a* in *o*, *vos* dicitur nobis. *Vossius.* *Rhenonum* bene exhibent Voss. prim. Oxon. et alii. Ceteri vetustiores *Rhenorum* vel *Renorum*, alii *Renonum*, *Rerum*, vel *Renum* cum Ed. Incerta et Beroaldi; sed recte *Rhenonum* jam defendit Carrio Ant. Lect. III. 2. cui adde Brantium, et Cl. Duker. ad Flor. II. 17. § 4. Ceterum non Aimoinus tantum ait hoc loco *Rhenones* esse animalis genus; nam et Metaphrastes scripsit ῥήνων καλουμένων ζώων δέρμασιν. Hinc tales *Renones* seu *Reni* vel *Rhenones*, non vero *hirci*, sunt expressi in nummis gentis *Reniæ:* ut docet Bertius ad Germaniæ tabulam in sua Ptolemæi Editione. Adde Ursin. in Familiis Romanis, et plura de *Renonibus* vide, si vis, in Fabri Thesauro, et apud Cluverium.

XXII. 2 *In lacte*] Sic Mss. et Editt. Vett. recentiores omittunt *in*. *Clark.* 'Lacte et caseo et carne consistit:' duas illas particulas copulantes nesciunt Petav. Gottorp. Voss. et Egmond. At Lovan. dat *e lacte*. Scribo *m. pars eorum victus* (sic Msti) *in lacte, caseo, carne, consistit.* Scriptor de Bell. Hispan. c. 7. 'Reliquæ ex fugitivis auxiliares consistebant.' Quod Barbarismi Dodwellus insimulat. Sed legendum *in fugitivis.* Vide Quintilianum Instit. Orat. I. 10. et Brutum apud Ciceronem Fam. XI. 13. *Davis.* cur. sec. *In* habent Mss. et Editi omnes ad Scaligerum usque: quare præpositionem cum aliis revocavi: II. 33. 'Una in virtute omnis spes salutis consisteret:' ubi etiam variatur: VII. 84. 'Quod suum periculum in aliena vident virtute consistere:' B. Civ. II. 5. 'In ejus diei casu fortunarum eventum consistere:' ubi etiam non constant sibi Codices: uti nec III. 14. 'exiguo tempore magnoque casu salus constitit:' III. 3. 'In ea re victoriam et salutem consistere.' Adde B. Alex. c. 15. Hic quoque de Lovaniensi dubito; cujus excerptorum, quæ ego habeo, nota docet quoque *et et* ab eo abesse; sicut illæ copulæ non comparent in Mss. meis nec Edd. primis, ut et Vascos. Steph. Gryph. post. aliorumque, præterquam in Leid. pr. et Oxoniensi, forsan et Cujac. atque And. Sed rectius e nostri more absunt l. I. Init. 'Lingua, institutis, legibus differunt:' l. XXIV. 'In inopia, egestate, patientia:' B. Civ. II. 4. Et sæpissime. Adi ad IV. 15. 'timore, lassitudine, vi fluminis obpressi.' Ordo τῶν *victus eorum* retinetur ab Petav. Leid. pr. aliisque: quocirca eum retinui, ne ambiguitas oriatur, et ad *partem* referri possit τὸ *eorum*. Ceterum Hotomannus existimat, hoc loco desiderari vocem *omnes* e c. 29. 'Quod ut supra demonstravimus, minime omnes Germani agriculturæ student,'

et quia de Suevis supra dixerit, 'agriculturam apud eos non intermitti.' At non opus puto. Recte Glandorpius *studere agriculturæ* exposuit, *non deditos esse ei præter usum necessarium ejus rei.* Nam et agros debuisse ab iis coli, licet non magnum ei rei studium et curam adhibeant, ipse auctor in sequentibus declarat. Aliter posset etiam legi 'Agriculturæ non student major pars. Victus eorum.' Sed, ut dixi, nequaquam est necessarium. Mela explicat nostrum III. 3. 'Quæ possident: nam ne illa quidem enixe colunt.' *Omnes* vero c. 29. suspectos esse, ibi vide.

5 *Quantum et quo*] Sic Mss. Editi *quantum* eis *et quo*. Minus eleganter, si non et minus Latine. Dicendum enim esset, *quantum* sibi, *&c.* *Clark.* Consentiunt mei, nisi quod plerique habeant *ei quo l.* cum Ed. Incerta. Ejeci itaque τὸ *eis: ei et quo* Duker. et Carr. *Gerundi* dedi ex Aimoino pro *e. Belligerandi* Cellar. Vide ad VIII. 55.

9 *Humiliores possessionibus expellant*] Tenuiores aut infirmiores. Sic Seneca de ira I. 3. 'Nemo tam *humilis* est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit.' Publius Syrus in sentent. 'Auxilia *humilia*, firma consensus facit:' ubi Tan. Faber perperam reposuit *infirma*, quod hanc vocis significationem in animum non revocaret. *Davis.*

11 *Ne qua oriatur pecuniæ cupiditas*] Vere dictum. Ex pecunia potentiæ cupido, hinc dissidia et factiones. Hotomanni acumen et ingenium laudo, qui ex pecunia non oriri factiones et dissidia putat, ac idcirco reponit *potentiæ:* quasi non habendi studium in scelera et nefaria quæque homines agat. Egregie Tacitus Historiar. II. 'Ubi subacto orbe et æmulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere.' Lucanus I. 158. 'sed publica belli Semina, quæ populos semper mersere potentes. Namque ut opes nimias mundo fortuna subacto Intulit, et rebus mores cessere secundis, Prædaque, et hostiles luxum suasere rapinæ, Non auro tectisve modus:' et 'Paupertas fugitur, totoque accersitur orbe, Quo gens quæque perit.' *Vossius.*

XXIII. 1 *Latissimas*] Codd. nonnulli *latissime.* Quod propugnat Hotomannus, quia Cæsar hac voce alibi utitur: sed alia constructione; quod non videtur Vir doctus satis advertisse. *Clark.* Scilicet utitur auctor IV. 1. 'Maximam putant esse laudem, quam latissime a suis finibus vacare agros.' Ex quo loco sine dubio librarii et hic fecerunt *latissime:* quod in Mss. plerisque et Edd. primis ac Aimoino exstat. *Latissimis* est in Leid. primo, Oxon. et Edd. multis. Sed *latissimas* servant Ursini Ms. Petav. et Edd. Vascos. Stradæ, Steph. Gryph. post. Scalig. &c. Dein ejeci τὸ *se* post *prope* auctoritate Aimoini et Edd. Vett. ut et Steph. Gryph. &c., ac Mss. omnium præter Leid. pr. et Oxon.

12 *Desidiæ minuendæ*] Tollendæ prorsus et eradicandæ; hæc enim frequens est hujusce vocis potestas. Horatius Epist. II. 1. 107. 'Crescere res posset, *minui* damnosa libido.' Sic et noster paullo ante *controversias minuere* dixit, quod idem valet ac eas dirimere, ac disceptare. Vide etiam not. (Hotomanni) ad B. G. V. 26. Observandum porro est, Lacedæmonios ob eandem causam suis latrocinia permisisse, ut docet Nic. Cragius de Rep. Laced. l. III. p. 181. *Davis.*

14 *Qui sequi velint, profiteantur*] Sic Mss. Scaliger et Recentiores ediderunt, ut, *qui sequi velint, &c.* Longe minus eleganter. *Clark.* Ita Scaliger edidit e solo Carrar. Omnino male, quare etiam delevi τὸ *ut:* quod sæpissime intrusum contra Mstos in

Frontino et Cæsare monendum fuit. Adi ad Frontin. II. 4. 1. et supra IV. 16.

15 *Caussam*] In Oxon. scribitur *luti caussam:* et adscripsit excerptis Cl. Wasse; *an pro* lucri? πολέμου addit Græcus.

19 *Abrogatur*] Codd. plerique *derogatur. Clark.* In nullo meorum est *abrogatur;* uti nec in Editis, nisi Aldin. et Plantin. aut Scalig. quare restitui τὸ *derogatur.* Quinctil. Inst. Orat. IX. 3. in f. 'cura verborum deroget adfectibus fidem.' Lucan. IX. 359. 'Invidus, annoso famam qui derogat ævo.'

Hospites violare fas non p.] Hinc eos *hospitibus tantum bonos* nuncupavit Pomp. Mela III. 3. Hujusce φιλοξενίας insigne testimonium profert Nicolaus Damascenus, qui lib. de Mor. Gent. p. 8. notat, quod apud Celtas, quo nomine Germani continentur, μείζω ἐστὶν ἐπιτίμια κατὰ τοῦ ξένον ἀνελόντος, ἢ πολίτην. ὑπὲρ τοῦ μὲν γὰρ θάνατος ἡ ζημία, ὑπὲρ τοῦ δὲ πολίτου φυγή. *Davis.*

20 *Ab injuria*] Mss. Ursini, Carr. Leid. prim. Scal. et Edd. Vasc. Str. Steph. ac posterior Gryphii non agnoscunt *ab.* Cave, sequaris. Aliud est *prohibere injuria:* aliud *ab injuria. Prohibemus injuria,* quem continemus, ne eam facere possit, *prohibemus ab injuria,* quem ne accipiat defendimus. V. 21. 'populum ab injuria militum prohibere:' supra c. 10. 'Suevosque a Cheruscis injuriis prohibere.' B. Civ. I. 23. 'Hos omnes a contumeliis militum conviciisque prohibet.' Quamquam non perpetuo *ab* omittitur, si priore sumatur significatione. Vide ad I. 10. Cicer. pro L. Man. c. 7. 'a quo periculo prohibete Remp.'

21 *Victusque communicatur*] In Ciaccon. Msto *victumque communicant.* In Gottorp. vero et Voss. tert. atque Ed. Inc. *victusque communicantur.* Forsan non male pro Cæsaris genio; qui passim adhibet pluralem numerum; ut *commeatus, frumenta, quæstus et mercaturas* c. 17. *venationes* et innumera similia: *pars victus* tamen c. præc. et cap. seq. *eodem victu et cultu.*

XXIV. 1 *Et—ac, &c.*] Desunt in Mss. hæ conjunctiones. Quali ratione ἀσυνδέτῳ sæpissime utitur Cæsar. Edit. Rom. pro *et ultro* habet *ut ultro. Clark.* Copulas *et* et *ac* ejeci auctoritate Bong. pr. Vossianorum, Leidensium, Petav. Lovan. Egmund. aliorumque et Ed. Inc. ut *ultro* etiam est in Carrar. et Edd. Mediol. ac Ven. non adeo male per ellipsin τοῦ *adeo, ita:* de qua supra habuimus: atque ita *ut* in *et* abiit in Mss. quibusdam VII. 28. sed et copulæ omissione nihil est frequentius apud nostrum.

5 *Eratostheni*] Cyrenæo, qui geographiæ scriptor ultimus a Strabone nominatur: vide opus patris mei de Historicis Græcis I. 17. *Vossius.* Reponit Ph. Cluverius Germ. III. 47. 'Eratostheni et *aliis* quibusdam Græcis,' quoniam, ut censet, et ipse Eratosthenes fuerit Græcus. Sed memoria lapsus est vir eruditus; erat enim Cyrenæus, ut summo veterum consensu traditur. Vide G. J. Vossium de Hist. Græcis I. 17. *Davis.* Secutus Cluverium est Cellarius. Metaphrastes etiam ἄλλοι τινὲς Ἕλληνες. Sed non opus est. Sic 'Jupiter et Dii,' 'Pindarus et Lyrici,' innumeraque similia. Adi omnino Gronov. et Drakenb. ad Liv. III. 25. 'Virginius, et Tribuni;' et quos laudant, nec non Sall. B. Jug. c. 4.

6 *Orciniam*] Sic vulgo nunc edunt: cum Mss. Bong. pr. Voss. pr. Leid. pr. aliique multi et Edd. primæ habeant *Orcyniam.* Recte. Græcus Metaphrastes et Ptolemæus vocant Ὀρκύνιον.

7 *Vulgo Tectosages occuparunt*] In nonnullis codicibus legi *Volcæ Tectosages,* etiam Ciacconius observavit. Sed, inquit, nemo veterum populos

illos in Germania posuit, verum in Narbonensi. Non magna difficultas est. Nam cum disertim Strabo l. IV. memoret Volcas in ipsam Asiam colonias misisse, atque ab iis nuncupatos, qui in Phrygia Tectosages vocabantur: quanto credibilius in propinquiora loca facile eos potuisse pervenire. Verum quo proprie loco consederint, non facile dixeris. Rhenanus in commentario rerum Germanicarum eos ad Nicri ripam locat, in Wirtenbergensi ditione, ubi hodieque arx *Teck* antiquissima visitur, quod vocabulum putat factum ex principe syllaba nominis Tectosages. In Cæsare nostro Ms. margini adscriptum erat Tectosagum terram Franconiam postea dictam: quod si verum, an ab iis *Volkach*, quod nomen loco, in ea terra, ex *Volcarum* nomine permansit? Sane temere non adfirmaverim. Id modo dico, mirari me, quid causæ Scaligero fuerit, quod in sua etiam editione depravatam illam vocem *vulgo* reliquerit, cum reperiantur Mss. qui disertim habent *Volcæ*. Quin et Græcus vertit Βόλκαι καὶ οἱ Τεκτόσαγες ἄποικοι τῆς Γαλατίας ὄντες, sed corruptus locus, et perperam illud καὶ repetitur. Scribe Βόλκαι οἱ Τεκτόσαγες. Nisi forte in depravatum codicem inciderat ille, in quo legebatur *Volcæ et Tectosages*: quod fieri potuit, ut ex postrema litera vocis *Volcæ*, et prima nominis *Tectosages* conflaretur particula *et*, quæ perperam deinde inserta. At illud *vulgo* originem traxit ex *Volgæ*, ita enim plerique Msti habent, pro *Volcæ;* sic plerumque in iisdem codd. reperias *Bellovagi*, pro *Bellovaci:* ut sæpe *g* litera pro *c* ponatur: quod quamvis leve, notandum tamen; ut videamus, quam sæpe minutæ caussæ originem erroribus præbeant. *Vossius. Volcæ* recte e Mss. rescribi jussit Ursinus: quod jam exhibuerat Florent. et Vascosanus, at Beroaldus *Volgæ*, ut est in Voss. pr. Egm. et aliis. *Pervolgæ* Aimoin. In plerisque *vulgo*. In Petav. *Vulge*. *Belgæ* Voss. sec. sed *Volcæ* servavit Leid. sec. ut debet. *Tectusages, Toctisages, Toctusages* plerique Codices, *o* et *u*, *c* et *g* pro more confusis. In suo autem codice Metaphrasten legisse *et Tectosages*, indicio adhuc esse potest Dukerianus, in quo plane *et* interponitur: quare in eo nil mutem; licet male ex uno populo faciat duos: quod sæpius in priscis factum auctoribus librariorum culpa, sciunt docti. At vero negat Cl. Cluverius in Germ. Ant. III. 30. fuisse *Volcas Tectosagas*, id est, Gallos Braccatos; sed *Bojos;* quare emendat, *Boji, Celtica gens occup.* e Tacito Germ. c. 28. aliisque. Non mihi liquet.

10 *Nuncque in eadem—patientia, qua Germani, permanent.—Gallis autem, &c.*] Codices nonnulli; *Nunc*, quod *in eadem*—patientiaque *Germani permanent;—Gallis autem, &c.* Atque ita omnino legendum existimat J. M. Brutus. Verum totam periodum attentius perpendenti, apparebit, isto modo, neque illud *Nunc* apto esse loco positum (dicendum enim potius fuisset, *Et, quod nunc in, &c.*) neque id quod sequitur, *Paullatim, &c.* recte cohærere: dicendum enim fuisset, *Hi paullatim, &c. Clark.* Longe plurimi Mss. habent *quod* cum Edd. multis, *quoniam* Leid. pr. et Scal. Natum hoc inde, quod in nonnullis esset scriptum *patientiaque* (quod vitiosum esse recte monuit jam Ursinus); et intelligerent de Germanis; cum auctor loquatur adhuc de Volcis: ut bene Græcus Metaphrastes cepit. Optime ergo Petav. *nunc quoque:* quod auctori restitui pro rancido isto *nuncque*, licet Hotomanno placuerit. Non male etiam Oxon. simpliciter habet *nunc*. Dukerianus *nunc quidem:* quod etiam admitti posset: *qua* autem præbent Mss. mei omnes: et Edd. primæ: perperam deinceps *patientiaque* ediderunt. Vide ad c. 22.

quam est in Gott. Voss. tert. et Ed. Incerta.

12 *Gallis autem propinquitas*] Nullus sensus est: insere vocem *provinciæ*. In Ms. nostro (reperit idem in suo Ciacconius) est *provinciarum*, corrupte: et rectissime in Græco hæc verba leguntur ἡ μὲν τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας πλησιότης: itaque scribe *Gallis autem provinciæ propinquitas*. Nam duo Cæsar dicit, Gallos effeminatiores fuisse, partim quia propiores provinciæ, cujus cultum et humanitatem paulatim hauserant: partim ob transmarinarum rerum notitiam, id est, quia mercatoribus ad eos aditus erat, et tales plerumque important, quæ ad effeminandos animos pertinent. *Vossius*. *Provinciæ*. Scaliger et recentiores hanc vocem omiserunt: sed omnino ad sententiam opus est. Mss. habent *Provinciarum*. Græcus recte, τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας. *Clark*. Non tantum Scaliger, sed Ven. 1517. Basil. Ald. Plantin. aliique non agnoscunt vocem *provinciæ*: quam cum Ciacconio et Hotomanno exhibent Vascos. Strada et R. Stephanus. Vide ad I. 1. 'A cultu atque humanitate provinciæ longissime absunt:' et ad VII. 55. 65. Atque ita clare remanet a prima manu in Dukeriano Codice. Verum cum in Mss. aliorum, meisque reliquis omnibus et Edd. primis sit *provinciarum*, vix dubito, quin ortum id sit ex compendio scripturæ, et retinendum *provinciæ nostræ*. Sic enim I. 2. et 6. atque alibi loquitur, et ideo τῶν Ῥωμαίων addidit Metaphrastes: nisi per *provincias* intelligere malis et alias regiones a Romanis subactas. Vel denique ex *provinciarum* refinge *provinciæ dum*, et post *largitur*, pone minorem distinctionem: quo simul medebimur orationis hiatui. Et sane in Oxoniensi exaratur sic: *G. autem qr provinciarum prop.* Aimoinus habet *qui* ante *paullatim*.

13 *Paullatim*] Quoniam hæc nonnihil hiulca videtur oratio; conjicerem legendum, *Paullatimque*. *Clark*.

XXV. 2 *Latitudo* IX *dierum*] Dubitat Ciacconius, an reponi debeat latitudo LX. *dierum*, quia Cæsar infra ait, 'Neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se adisse ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit.' Sed illic intelligitur silvæ longitudo, ut cuivis obvium. *Davis*.

Non enim aliter finiri potest] *Finire* hic insolentiore significatu est *dimetiri* seu spatium a finibus ad fines cognoscere. *Vossius*. Supra c. 18. 'spatia temporis numero noctium finiunt.' Adde quos laudat Celeb. Burm. ad Vell. I. 10. 'finito arenæ circulo.' Liv. XXXV. 7. 'Diem finiri placuit:' ubi vide Gronov.

4 *Nemetum*] Hos nominat auctor quoque I. 51. Sed quia illi hinc longius disjuncti sunt, Rhenanus hoc loco malebat *Venetum*, ut intelligantur Rhetiæ populi: at quia Cæsar nusquam *Veneti lacus* ejusque accolarum meminit, alii *Rhetorum* malunt; Glareanus vero *Ætuatium*, ut IV. 10. pro *Nantuatium*. Si quid mutandum, mihi cum Rhellicano *Venetum* maxime placeret: quo ducunt etiam quidam Codices: nam in Gottorp. et Ed. Incerta est *Venietum*. Immo in Voss. tert. *Uenetum*. *Nemenum* Voss. sec. *Nemetuum* Duker.

Rauracorum] Rhenanus, Beroaldus, et Rhellic. cum longe plurimis Mss. et Edd. primis scribunt *Tauriacorum*, ficta voce, quæ nusquam alibi legitur. Vulgatum fere servavit Voss. primus, in quo *Rauriacorum*, et Leid. prim. *Rauacorum*. *Taurinorum* Leid. sec. Non mutandum est *Rauracorum*. Sic I. 5. 'Helvetii persuadent Rauracis, et Tulingis et Latobrigis finitimis:' et alibi.

8 *Neque quisquam est hujus Germaniæ*] Nescio quid absonum sonare mihi videntur verba illa *hujus Germaniæ*. Aliter scripta mallem. Et ta-

men sic omnes codices habent. Græcus habet οὐδεὶς δ' ἐν τῇ Γερμανίᾳ ἐστίν. Omittit vocem *hujus*. Dispiciendum, an tempore Cæsaris divisa Germania fuerit. *Vossius*. Ulterioris illius partis, de qua proxime locutus est Cæsar. Dionys. tamen Vossio hæc verba nescio quid absonum sonare videntur, quopropter voculam priorem delendam censet. Absurde: quis enim credat Germanos, qui prope Rhenum habitant, quum dierum iter LX processerint, ad initium ejus silvæ non adiise. *Davis*.

9 *Aut adisse*] Sic Mss. et Editt. Vett. Scaliger et Recentiores vocem *aut* sine causa omittunt. *Clark*. Non tantum Scaliger omisit *aut*: sed etiam alia duo verba *aut audisse*: quæ remanent in Mss. et Edd. cunctis: quod miror fugisse Clarkium. Vertit etiam Metaphrastes ὅστις ἢ ἀκοῦσαι, ἤ,τ' οὖν εὑρεῖν ἑαυτὸν τὸ τοῦ δρυμοῦ τούτου πέρας λέγῃ. Verum ille tum non habet, *aut quo ex loco oriatur, acceperit*. Unde satis patet ista *aut audisse*, e Glossa esse nata: quare recte Faërnus ea delenda judicavit, ac bene delevit Scaliger, nisi quod male secundum *aut* simul ejecerit. Atque ita egregie Andinus et Oxoniensis omittunt *aut audisse*. Temere vero Hotomannus vult *vidisse initium*. *Ad* abest a Voss. sec. Aimoino, Edd. Vasc. Str. Steph. Gryph. post. male. 'Adire ad aliquem' vel 'aliquem locum' sæpe cum aliis noster, qui præpositiones geminare amat.

13 *Memoriæ prodenda*] Leidens. prim. Scaliger. et Carrariensis dant iterum *memoria*, uti omnes exhibent v. 12. 'Memoria proditum:' ubi vide. Inepte vero Hotomannus supra ex Aimoino præfert *ab aliis* contra cunctos Codices.

XXVI. 1 *Est bos cervi figura*] Nolim cum Hotomanno pro *bos* scribas *bisons*. Nam quamvis illi absurda locutio videtur 'bos cervi figura,' nihil tamen hic novi. Receptum Romanis ignota animalia, si majora essent, *boves* appellare, ut satis *boves Lucæ* innuant: quibus quid cum bove simile sit, nullus ignorat. Sic sane et Plin. VIII. 15. 'Paucissima animalia Scythia gignit, inopia fruticum: pauca contermina illa Germania; insignia tamen boum ferorum genera, jubatos bisontes, excellentique vi et velocitate uros,' &c. Sed Gesnerus non bisontem hic a Cæsare descriptum putat, verum rangiferum. Sane cætera facile huc aptaveris verba; de cornibus nullo modo. Rangifero est triplex cornu prope ad hanc formam.

Cæsar ait hinc bovi esse cornu unum excelsius, et magis directum illis, quæ Romani noverant, cornibus; dein addit, ab ejus summo sicut palmæ rami quam late diffunduntur. Igitur necessario unum primo cornu directum, postea in ramos diffunditur hoc modo; quod quomodo de rangifero dici possit, nulla ratione video.

Si bisontem, ut alii voluere, hic a Cæsare designari putes, obstat quod nihil hic de jubis Cæsar addit, quas omnes veteres memorant. Et Oppianus de Venat. l. II. ait: Φρικαλέην χαίτην μὲν ἐπωμαδὸν αἰθύσσουσιν: *Terribilem comam super armos quatiunt*. At rursum quæ de cornibus bisontis tradit Oppianus, vix dixeris, quam congruant cum Cæsaris verbis, quæ hic leguntur, nam ait, Ὀξεῖαι κεράων δὲ πυριγλώχινες ἀκωκαὶ Χαλκείοις γναμπτοῖσιν ἐπείκελοι ἀγκίστροισιν: *Acutæ sunt cornuum et flammæ specie acuminatæ cuspides Æneis et reflexis similes hamis*. Profecto non poterat commodius exprimere mentem Cæsaris, quando inquit, 'cornua ab ejus summo sicut palmæ rami quam late diffunduntur.' Nam palmæ folia sunt ἐπείκελα γναμπτοῖς ἀγκίστροις. Ob hæc ego statuo vel diversa bisontium genera veteribus fuisse, et aliam speciem a Cæsare, aliam a Plinio describi atque Oppiano: vel animal hoc, de quo Cæsar hic

loquitur, incognitum nobis esse: aut non visum Cæsari bisontem, eoque minus accurate descriptum. *Vossius.* Adde Cellar.

4 *Rami late*] Codices nonnulli *rami quam late.* Plurimi corrupte *ramique late.* Græcus πολλοὺς κλάδους. *Clark.* *Quam* etiam non agnoscit Aimoinus aut R. Stephanus. Verum optime Cujac. Ursin. Scal. et Leid. prim. cum Andino et Petaviano a m. sec. *quam* exhibent. Reliqui cum Edd. priscis *que.* *Quam* Positivis jungi, ubique in Lexicis occurrit. Apul. Metam. I. 'satis quam humane;' si idoneum magis desideras auctorem, adi Cel. Græv. ad Cicer. Att. VII. 15. et Burm. ad Gratii Cyneg. 47. 'Quam commoda nostro Armamenta operi.' VIII. 11. in Ms. 'quam magnis itineribus:' ubi plura. Ceterum elegantissime edidit R. Stephanus 'se, ut palmæ, rami diffundunt.' Vere, si ex Mss. Certe juvant admodum Leidens. pr. et Scalig. in quibus *diffundunt.*

Eadem est feminæ marisque natura] Pet. Ciacconio figura intelligi videtur; ac sane eodem sensu dixit Cæsar B. G. V. 13. 'Insula *natura* triquetra.' Quia tamen sequentibus verbis formam memorat noster, *naturam* hic poni pro *statura* lubens crediderim. Sic Macrobius Saturn. II. 3. de jocis Ciceronis: 'Idem cum Lentulum generum suum exiguæ *naturæ* hominem longo gladio accinctum vidisset, Quis, inquit, generum meum ad gladium alligavit?' *Davis.* Φύσις, Græcus.

XXVII. 1 *Sunt item quæ appellantur Alces*] Græcus interpres ἄλκες vertit, non ex more Græco; nam Pausanias ἀλκὴ et ἀλκαὶ dicit. Latinis forsan in recto olim *alx* erat, nam Germanis *elch* erat, quæ terminatio insolens Romanis. Sed pleraque, quæ de alce hic prodidit Cæsar, Plinius de machli memorat, quam bestiam alci non absimilem esse dicit. Locus est VIII. 15. 'Item natam in Scandinavia insula, nec unquam visam in hoc orbe, multis tamen narratam machlin, haud dissimilem alci.' Magnus Salmasius legebat 'in urbe,' pro 'hoc orbe:' sed puto defendi priorem lectionem posse, et Plinium orbem Romanum intellexisse, extra quem Scandinavia sita est. Sane sic orbem sæpissime sumserunt vett. ut, 'Orbem jam totum victor Romanus habebat.' Ubi orbis ille intelligitur, qui Romanis suberat. Neque ullus adeo deliret, ut Petronium putavisse existimet, Romanum imperium ad fines mundi pertinuisse. In libris nonnullis *achlin* legitur, unde subit suspicari ita ipsum Plinium scripsisse: errorem vero ortum ex *m* vocis *narratam,* quæ proxime præcessit; nam ex talibus sæpissime oriri errores certum, et sæpius supra nobis probatum est. Illud autem *achlin* factum ex *elch:* ut sub diverso nomine eandem bestiam Plinius descripserit; sane sic apud Albertum Magnum quoque pro *Alce* scribitur *alches.* Potuit autem facile tantillum una gens ab altera variare, ut quod una *elck* efferebat, altera *echl,* vel *achel* pronuntiaret. Nam illud *m* prorsus ejiciendum puto ut adulterinum. *Vossius.* Vossii emendationem in Plinio confirmant Mss. optimi, eamque, quasi suam, subpresso Vossii nomine, ibi probat Alberti Magni loco Harduinus. Ceterum Mss. longe plurimi habent hic *Altes.*

2 *Consimilis capris figura et varietas pellium*] Optime magnus Salmasius emendabat *capreis;* quod mirum, neminem doctorum hactenus observasse, cum ratio ipsa reclamet; nec capris, sed capreis sint variæ pelles. In v. c. erat 'consimilis capræ figura:' unde forsan *capreæ* rescribendum. Plinius VIII. 15. facit 'alcem, ni proceritas aurium et cervicis distinguat, jumento similem:' quod pro *asino* accepit Solinus. Pausanias in Bœo-

treis inquit esse eam εἶδος ἐλάφου καὶ καμήλου μεταξύ. Quod de camelo ait ad collum referendum: nam et alii scriptores faciunt alcem mediam inter cervum et equum. Proprie tamen Cæsar et Plinius mihi descripsisse videntur. *Vossius.* Recte notavit vir summus Cl. Salmasius legendum *capreis;* non enim *capræ*, sed *capreæ* variegatis pellibus sunt insignes. Vide Exercit. Plin. p. 232. B. *Davis.* Vetus Cod. quem innuit Vossius, videtur esse Carrariensis, cui consentit Dukerianus. Salmasianam autem emendationem, quam Clarkius jam in textum recepit, unice corroborat egregius Oxon. Codex, qui diserte refert *capreis.* Illustr. tamen Spanhemius adsensum non præfert Salmasio; cum figura Alcis, in nummis expressa, magis capræ quam capreæ conveniat, putatque *pellium varietatem* additam a Cæsare, quasi voluisset innuere, figura Alcem consimilem esse capræ, sed insuper variegata pelle: eique accedo; quamvis fatear, Cæsarem tum clarius dicere potuisse *sed* vel *sed et varietas pellium. Magnit.* Cui quodammodo favet ipse Codex Oxoniensis, in quo deest τὸ *sed.* Jungit cap. seq. 'colore et figura tauri.' Græcus tamen cum præcedentibus connectit, et perperam varietatem pellium αἰξὶν tribuit. Præterea docet Spanhemius, Cæsarem confudisse *alchin* cum *alce*, eamque observationem sibi ab Harduino ad Plinium sublectam esse ex priore præst. Num. Editione queritur. Vide Edit. sec. Tom. I. p. 198. *Capra* et *caprea* confunditur quoque in Mss. Livii I. 16.

3 *Mutilæ cornibus*] Ne Plin. quidem cornuum facit mentionem, unde suspicor ratum, non esse ea alci. Contra Pausanias ἄλκαι μὲν γὰρ καὶ κέρατα ἐπὶ ταῖς ὀφρύσιν ἔχουσιν οἱ ἄῤῥενες, τὸ δὲ θῆλυ οὐ φύει τὸ παράπαν, ait maribus cornua in superciliis esse, fœminas carere: unde suspicabatur Gesnerus rangiferos, non alcem, ab eo describi. Ut ut est, sunt alci cornua; unde quis mirari possit, quid Cæsari in mentem venerit, cum mutilas alces cornibus scriberet. Defendi potest; nam sunt quidem alci cornua, sed non omni tempore, quotannis ea amittit. Testatur id quoque Erasmus Stella libro de origine Brussorum: 'Alce autem,' inquit, 'quasi medium genus inter equos et cervos cornua quotannis amittit.' Et forsan hoc Cæsari et Plinio imposuit: nisi aliud genus alces ii descripsere. *Vossius.*

7 *Reclinatæ*] Ms. Reg. aliique nonnulli *acclinatæ. Clark.* Urs. Vascos. Strada et Stephanus cum Gryphii posteriore exhibent, etiam *acclinatæ* et *acclinaverunt:* verum Mss. mei constanter vulgatum servant rectius; nisi quod mox Leid. sec. *adclinarent* et tertius *declinaverint. Reclinis,* et *reclinare* dicitur is, qui tergo in aliquid inclinat. Consule Zinzerling. et Barthium; quos laudat Drakenb. ad Silium IX. 470. 'Priscæ reclinis ab ictibus ulmi Terga tuebatur trunco.' Apuleii Metam. l. IV. in f. 'cespitis gremio delapsam leniter reclinat.' Adpositus est Senecæ locus jam in Lexicis notatus Ep. 36. 'Solet obrepere somnus in aliquod adminiculum reclinatis.' Male itaque Turnebus Adv. III. 19. et Brantius *accl.* præferebant.

10 *Accidunt*] Andin. Cujac. Oxon. Leidenses, cum Edd. Aldi, Gryphii aliisque *abscidunt.* Sed *abscindere* vel *abscidere* est penitus recidere, ita ut a radice abcedat: quomodo Lucan. VIII. 674. 'trunco cervix abscisa recessit:' et alii. Rectius Ursinus, Stephanus ceterique *accidunt* prætulerunt. Hoc est non plane abscidunt, sed ita cædunt, ut levi motu procumbant; sive *incidunt,* quod dat Petavianus, item Carrar. et Duker. cum Dorvill. et Edd. Rom. Mediol. Ven. aliisque et Beroaldi, probante

Turnebo ibidem, ut jam monuit Brantius. Virgil. Ecl. VIII. 29. 'Mopse, novas incide faces.' Seneca Agam. vs. 777. 'Cervice taurus vulnus incisa gerens.' Et ita *incidere nervos, venas, spem* alibi. Hoc tamen loco mihi videtur esse Glossa verbi *accidunt* i. e. fere abscidunt. Ut *accidere copias*, &c. de quo ad VIII. 31. Passim *accidere* abiit in *abscidere*. Adi modo Cel. Drakenb. et alios ad Livium III. 10. 'accisæ res.'

12 *Se ex consuetudine reclinaverint*] Voculam *ex* in v. c. non reperio. Et similiter Tacitus Annal. v. 'ex quis ob metum paucæ, plures adsuetudine.' *Vossius.* In Mss. Reg. Eliens. et Vossii deest *ex*. Utroque modo alibi locutus est Cæsar. *Clark.* Cur Scaliger hic præpositionem addiderit, nescio. Mss. et Editi omnes ea carent. Quare rursus ejeci; licet sciam, alibi addi. Variant quoque Mss. v. 57.

XXVIII. 2 *Magnitudine paullo infra elephantos*] Idem tradit Servius; sed miror, quod ait uros in Pyrenæis montibus nasci, quod non memini uspiam proditum, ad II. Georg. Maronis versum 374. 'Sylvestres uri assidue, capreæque sequaces.' 'Sylvestres uri,' inquit, 'id est, boves agrestes, qui in Pyrenæo monte nascuntur inter Gallias et Hispanias posito. Sunt autem, exceptis elephantis, majores animalibus cæteris: dicti uri ἀπὸ τῶν ὀρῶν, id est, a montibus.' Hic nihil prope veri; confundit Servius saltum Hercynium et Pyrenæum. Quod de montibus ait meræ nugæ sunt. Uri vox mere Germanica; nam et hodieque *urochsz* dicitur. *Vossius.*

Infra elephantos] Id est, minor elephantis. 'Infra infimos homines' Ter. Eun. III. 2. 36. ubi vide Rivium. Propert. I. 20. 5. 'Est tibi non infra speciem, non nomine dispar.' Hirt. B. Alex. c. 13. 'Infra hanc magnitudinem.' Et sæpissime alii. Ms. Dorvilli hic habet *intra elephantos:* ut multa dicuntur esse *intra aliquid*, cujus terminos non excedunt, sed iis se includunt, et minores sunt. Vide quos laudat Cel. Burm. ad Quinctil. Inst. Orat. IX. 3. 'Ejus scripta intra famam sunt;' et Clar. Duker. ad Flor. I. 3. 'facinus intra gloriam fuit.' In Velleio I. 27. 'intra' placet quoque magno Viro, 'semper infra aliorum æstimationes se metientem.' 'Infra' tamen hic servo; nam *intra magnitudinem* bene dici posse videtur, non *intra elephantos*.

3 *Vis est eorum*] Plerique *v. eorum est*. Alii *est vis eorum*. Inter lineas τὸ *est* in Leid. pr. certo indicio, delendam esse voculam, uti et abest a Lovan. Carr. Duker. Dorvill. et Edd. Rom. Mediol. ac Ven.

6 *Adolescentes*] Optime Leidens. prim. et Scaligeranus *homines adolescentes:* quam lectionem confirmat perpetuus Cæsaris plenior stylus: ut *homines Galli, Harudes, Germani*, &c. Terent. Phorm. v. 9. 53. 'homo adolescens si habet unam amicam.' Cicero Ep. ad Fam. II. 15. 'hominem adolescentem non tam allicere volui.' Sallust. Catil. c. 38. 'Homines adolescentes summam potestatem nacti:' quibus locis vide notas et Grammaticos. Adde Liv. II. 18. Sall. Jug. c. 6. Plaut. Trinum. IV. 2. 94. 'amanti homini adolescenti.'

7 *Relatis in publicum cornibus*] Confirmat ἄδηλος auctor, qui ait: 'Ego Moguntiæ et Wormaciæ, Germaniæ ad Rhenum civitatibus, ingentia boum sylvestrium capita, duplo (ut mihi videbantur) domesticis majora, cum reliquiis quibusdam cornuum, ædificiis publicis affixa' (ante sæcula aliquot, ut fertur) 'olim cum admiratione inspexi.' Citat hunc auctorem Gesnerus. *Voss.*

11 *A n. b. cornibus differt*] Deest *a* in Mss. Reg. et Vossii, et Edit. Rom. *Clark.* *A* non comparet quoque in Bong. pr. Petav. Lovan. Voss. pr.

Egm. et 6. aliis, uti nec in Edd. primis. Bene si capias in dativo casu, quamquam caussa non est, cur non sequamur aliorum scripturam, quæ confirmatur ab Andin. Leid. pr. sec. Scalig. Oxon. aliisque. Vide ad v. 14.

13 *In amplissimis epulis pro poculis utuntur*] Isidorus Orig. XII. 1. 'Uri agrestes boves sunt in Germania, habentes cornua in tantum protensa, ut regiis mensis insigni capacitate ex eis gerulæ fiant.' Legerat Isidorus verba Solini dicentis, 'cornua in tantum protenduntur, ut demta ob insignem capacitatem inter regias mensas potuum gerula fiant.' Unde ille pro *cornua potuum gerula* novam et barbaram vocem *gerulæ* effinxit, et pro vase aut poculo utitur. *Vossius.* Vide Cl. Salmasium Exercit. Plin. p. 230. B. *Davis.*

XXIX. 2 *Inopiam frumenti veritus*] Aliam reditus causam affert Dion l. XI. p. 135. Ἐπὶ δὲ δὴ, inquit, τοὺς Κελτοὺς, ὡς καὶ τοῖς Τριουήροις βοηθῆσαι ἐθελήσαντας, ἐστράτευε, καὶ ἔπραξε μὲν οὐδὲ τότε οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ διὰ ταχέων φόβῳ τῶν Σουήβων ἐπανεχώρησε. Cæsaris tamen narrationi potius crediderim; is enim, siquis alius, intrepidi et audacis erat animi. *Davis.*

3 *Minime omnes Germani agriculturæ student*] Lipsius reponendum putat *minime omnium.* Mihi scribendum videtur, *minime* homines *Germani*, &c. Vide supra c. 22. *Idem*, cur. sec. Merito suspecta est vox *omnes* viris doctis, quam nec agnoscit Metaphrastes, nec ipse Cæsar c. 22. 'Agriculturæ non student,' quem locum innuit auctor. Quare si vel unicus addiceret Codex, reciperem *homines.* Vide ad c. 18. 'Natio est omnium Gallorum.'

6 *Partem ultimam pontis rescindit*] Notandum, quod Cæsar non dicat *recidit*, sed *rescindit:* licet *rescindere pontem* notet penitus destruere, et tollere: *recidere pontem* partem ei auferre. Hinc apud Flor. I. 10. recte Viri docti docuerunt legendum esse *ponte reciso:* ubi etiam duo Voss. Mss. male, *rescisso.* Contra in Nep. Milt. c. 3. *Ponte rescisso,* alii Codd. et in iis Leid. habent *reciso* non bene. Noster B. G. I. 7. 'Pontem jubet rescindi.' IV. 37. 'pontemque rescidit.' VII. 35. 'pontium, quos rescindendos curaverat.' c. 58. 'pontesque ejus oppidi rescindi jubent.' Verum recte animadvertendum, Cæsarem hic non dicere *pontem rescindit*, sed *partem pontis rescindit;* quod idem ac si dixisset *pontem recidit.* Ovid. Metam. I. 190. 'Sed immedicabile vulnus, Ense recidendum, ne pars sincera trahatur.' Ubi forsan melius, quod Cel. Burmannus protulit, vel *corpus* vel *membrum* rescribas. *Recidere membrum* vel *corpus* est partem ei resecare. Lucan. II. 141. 'dumque nimis jam putrida membra recidit, Excessit medicina modum,' &c. Plura de hac significatione τῶν *recidere* et *rescindere* vide apud Gron. Observ. II. 22. et IV. 16. aliosque.

7 *Ripam*] Sic Reg. Ms. Al. *ripas.* Quæ et verior lectio est. Vide ad l. I. § 28. *Clark. Ripam* etiam, Duker. et Edd. Vasc. Stradæ, Steph. Gryph. post. aliæque: sed adi ad citatum a Clarkio locum c. 37. 'Ad ripas Rheni consedisse.' Statim 'ab ripis Rheni.'

13 *Ad bellum Ambiorigis profectus*] Vocem *profectus*, quæ et in nostro et in aliorum codicibus legebatur, expunxit in sua editione Scaliger, aliorum commentatorum opinionem secutus. Movit eos, quod Cæsar ipse profectus non est, sed Basilum præmisit. Verum quam argumentum hoc ficulnum sit, ostendimus I. 12. ubi Cæsar concisos a se Tigurinos narrat, quod a Labieno factum: nam recte sibi ipsi adscribit imperator, quod per minores duces facit. Sane et Græcus interpres vocem *profectus* agnoscit; nam transtulit, αὐτὸς δὲ ἐπὶ τὸν κατὰ τοῦ Ἀμβιόρυγος ἐξώρμησε πόλεμον. Sed oggerat quispiam, quod Cæsar ait

infra, 'sese confestim subsequi dicit:' respondeo, potuisse Cæsarem partem itineris conficere, et postea subsistere, dein iterum sequi. Et infra dicit: 'Cæsar ad vexandos hostes rursus profectus.' Illud tamen negare nolim, si *proficiscens* pro *profectus* scriptum esset, magis me probaturum esse hanc lectionem. Et quis scit, an non id reperiatur in quibusdam codicibus. Sane Anonymus Celsi exscriptor ita habet: 'Ipse vero adversus Ambiorigem proficiscens,' &c. *Vossius.* Sic omnes Codices. Gabr. tamen Faërnus, Pet. Ciacconius, et Fr. Hotomannus, ultimam vocem sustulerunt, quorum judicia secutus Jos. Scaliger in sua editione prorsus expunxit. Ipse retinendam censeo; fieri enim potest, ut Cæsar, confecta itineris parte, substiterit, Minutiumque præmiserit. Hoc Vossium non penitus latuit; quam ob causam legit *ad bellum Ambiorigis proficiscens.* Sed nulla opus est mutatione. Pomp. Mela I. 13. de specu Corycio. 'Ubi *contemplati* duravere,' hoc est, *contemplantes.* Similiter et Minucius Felix Octav. p. 8. dixit 'eandem *emensi* viam,' pro ea, quam tum temporis emetiebantur. *Davis.* Male omnino delent τὸ *profectus*, in quo nihil difficultatis video. Cum toto exercitu peditum equitumque 'profectus in via Minucium *cum equitatu* præmisit.' Ad verba *cum equitatu*, non satis attendisse videntur interpretes.

Per Arduennam silvam, quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet, millibusque amplius quingentis in longitudinem patet] Omnia hæc verba in Græco non leguntur, unde suspicari quis possit ab alio inserta ex Orosio: malo tamen credere ipsius Cæsaris esse, certe stylum ejus hic agnosco. Illud miror, fœdum adeo errorem in omnibus Cæsaris exemplaribus mansisse, et, pro passuum millibus quinquaginta, scribi 'quingentis:' omnino emenda ex Orosio, qui quinquaginta habet, et ipse locorum situs evincit. *Vossius.* Hoc viderunt jam Ciaccon. ex Orosii l. VI. et Strabonis l. IV. ubi σταδίων τετρακοσίων. Item Valesius ac Cluverius: unde Cellarius *L* in textum admisit. Quod tamen in nullo Mss. restat: 'passuum' vero perperam addit Petav. Vide ad I. 15. 'Non amplius quinis aut senis millibus passuum interesset.' Dein *possit* servant Lovan. Oxon. et Dorvill. cum Edd. primis. Reliqui Mss. et Editi *posset.* Adi notata ad I. 8. III. 46. 'scribit, si facere posset:' vide et c. 49. Præterea Mss. plerique *ignes in castris f.* Alii *in castris ignes f.* Non agnoscit *in castris* Metaphrastes, sed Celsus quidem. Omittere solent plerumque alii.

XXX. 5 *Omnibus rebus*] Ultima vox exsulat a Dorvill. Ms. et Edd. Rom. Mediol. ac Ven. eamque Glossema putavit olim N. Heinsius. Sed vide ad IV. 17. statim *potest fortuna* reposui e Mss. ubi per ἀποστροφὴν habet Voss. tert. *potes, Fortuna.* Sed alienæ sunt tales figuræ a Juliani styli simplicitate.

7 *Priusque ejus adventus ab hominibus videretur, quam fama ac nunciis afferretur*] Ms. noster pro *hominibus* habet *omnibus:* ut sunt confundi nata hæc vocabula: ego tamen prius malim. Græcus hæc verba omisit, aut in codice suo non reperit. *Vossius. Omnibus* est quoque in Bong. pr. And. Leid. pr. Oxon. Cuj. Voss. sec. Duk. et Edd. Vasc. Str. Steph. Gryphii posteriore. V. ad c. 16. Ceterum plus hic turbant Mss. nam Andin. et Oxon. dant: 'Prius videretur ab omnibus, quam fama ac nuncius adventus adferretur.' Leid. vero primus et Cujac. cum Scaligerano: 'Priusque adventus ejus ab o. vid. q. f. ac' vel 'aut nuncius adventus adf.' *Nuncius* etiam est in Bong. pr. Petav. omnibus Vossianis, Egmund. Gott. Brant. et

aliis. 'Famam ac nuncium adventus adferre' videtur rectius dictum, (sic c. 36. et VII. 59. B. Civ. III. 7. Drak. ad Liv. IV. 55.) quam 'adferre adventum fama ac nunciis:' de cujus locutionis sinceritate vehementer dubito; licet invenias 'adventus nunciatur,' et similia: aut *adferre aliquid nunciis* pro *annunciare* ponatur, ut patet ad VII. 9. 'Hæc fama ac nunciis perferuntur.' Puto *adventus ejus* non post *priusque*, sed post *nuncius* esse ponendum, vel, ibi iis vocibus manentibus, tamen *nuncius* cum iterata voce *adventus* legendum esse, ut repetat suo more vocem *adventus*. Vide cap. præc. et notata ad I. 44. 'Si iterum experiri velit, iterum paratum sese decertare.' Immo sic forsan hoc loco verior est lectio *ædificio circ. silva* (*ut sunt f. ædificia:*) quod est in And. Leid. pr. Oxon. Scal. et R. Steph. Ed. pro *domicilia*. Vide IV. 4. VII. 71. 'copias, quas pro oppido conlocaverat, in oppidum recipit.'

11 *Effugere mortem*] Posterior vox expungenda, quam haud dubie imperitus quispiam librarius adscripsit. Legitur tamen in Græco etiam. *Vossius*. Pet. Ciacconius, Jos. Scaliger et Vossius posteriorem vocem expungunt. Cum vero eam constanter exhibeant Codices, loco non est movenda, non enim dubito, quin Cæsar in mandatis dederit, ut Ambiorigem seditionis auctorem interficerent, si in potestatem veniret; quemadmodum et erga Indutiomarum se gessit Labienus. Vide B. G. V. 58. Nec vituperari potest loquendi ratio; nam 'effugere invidiam' dixit Corn. Nepos Them. c. 8. et 'effugere casus,' 'livorem,' 'morbum' Seneca de Tranq. c. 15. *Davis*. Delere etiam mallet Cellarius. Sed Mss. Codd. omnes agnoscunt. Phædr. Fab. I. 22. 'instantem necem Effugere vellet:' *θάνατον* addit quoque Metaphrastes.

17 *Sic et ad*] Ita Mss. Editi recentiores *sic ad*. Minus eleganter. *Clark*. *Et* addidi e Mss. meis tantum non omnibus et Edd. Vett.

XXXI. 3 *Prohibitus fuerit*] Ultimam vocem solus ex meis Codd. quod sciam, agnoscit recentissimus Leid. sec. Reliqui omnes cum Carr. et Edd. Flor. ac Incerta carent ea. Recte: pertinent enim hæc ad præcedens verbum 'conduxerit.'

4 *Sed certe clam dimissis*] Ciacconio *sed* delendum videtur. Nil muto invitis libris. Auctor vult: Sed hoc non est dubium, quod dimissis, &c. Potius mallem delere *clam*, quod non comparet in Mss. meis, præter And. et Oxon. uti nec in Edd. priscis; neque Vasc. Str. Steph. Gryph. post. aliisque, neque in Metaphraste, aut Celso. Et profecto ea res *clam* fieri vix potuit.

6 *Continentes paludes*] Græcus *εἰς τὰ πλησίον ἕλη*. Non recte expressit. *Continentes*, Cæsari est, quod aliis *continuæ*. Ut alibi Cæsar l. I. 'quibuscum continenter bellum gerunt:' pro *assidue:* et sub finem l. III. 'continentesque sylvas ac paludes habebant:' i. *continuas;* ac si diceret plena omnia paludum esse. *Vossius*.

7 *Proximi Oceanum*] Vulgg. *proximi Oceano;* sed nos secuti sumus lectionem, quam in optimis membranis invenit J. F. Gronovius, ut testatur ad Livii VIII. 32. *Davis*. Andinis membranis accedunt Oxonienses. Ceteri vulgatis consentiunt. Utrumque casum adhibet auctor. Vide ad I. 54. 'Proximi Rhenum.'

Ii in insulis sese occult.] Carr. et Mss. mei duodecim cum Edd. priscis 'ii in silvis sese occ.' Inepte. Æstus non faciunt silvas. Caussam aberrationis meliores præbent libri, qui omittunt *in*, uti Bongars. primi, item Cujac. et Leidens. prim. qui exhibent *his insulis: his* est quoque in Voss. sec. et Oxoniensi. 'In insulas se coll.' Duker. Vera est scriptura *his insulis.*

Sic *occultare se latebris*, aliaque non raro occurrunt. Ex *insulis* fecerunt *in silvis: νησιδίας* ait Metaphr. *paludes* Celsus.

10 *Cativulcus*] V. c. *Catovolcus.* Ms. noster *Catovicus:* quod non displicet. *Vossius.* *Catuvolcus* Bong. pr. Leid. pr. Scal. Egm. Voss. pr. aliique meliores. Quidam *Catavolcus* cum Edd. primis. *Cativulcus* Mss. 2. et Ed. Inc. *Cathovoltus* Cels. Sed *Cativoltus* Petav. unde, ut supra, *Cativolcus* reposui, cum Metaphr. Κατίβουλκος: licet non alienus sim a *Catuvolcus.*

12 *Omnibus precibus detestatus Ambiorigem*] Familiare Cæsari ita loqui: sic libro VII. ' Omnibus precibus petierunt, ne se et communes liberos hostibus ad supplicium dederet.' Et iterum eodem libro, de Mandubiis: ' flentes omnibus precibus orabant, ut se, in servitutem receptos cibo juvarent.' Hic preces sunt imprecationes, ut et Græcis ἀράομαι, et Hebræis ברך *barach* (unde Latinorum *precari*) est diras vel bona alicui precari. Caussa est, quia tam ille, qui bona alicui apprecatur, quam qui eum detestatur, preces Numini suscipit. *Vossius.* Diris et imprecationibus. Sic Lactantius Div. Inst. I. 7. ' Cum preces in Apollinem Smyntheum rogatus expromeret.' Hujusmodi exsecrationes, ' preces iratas' vocavit Horatius Satir. II. 6. 30. *Davis.* Dele Lactantii exemplum. Et adde: idem Epod. V. 85. ' Sed, dubius unde rumperet silentium, Misit Thyesteas preces.' Sic ' Druidum preces diras,' memorat Tacitus Annal. XIV. 30. Vide J. Fr. Gronovium ad Agelii VI. 16. *Idem,* cur. sec. Vide Lambinum ad citatum Horatii ex Ep. locum: et hic Brant. Frustra ergo vir doctus libri sui margini adleverat *præsentibus.*

XXXII. 10 *Atuatucam contulit*] Hanc lectionem F. Ursini conjecturæ debemus, quam firmat Ptolemæus. Vett. Codd. habent *ad Vatucam,* unde frustra Lamb. Paschalis legit *ad Ratucam.* Hubertus autem Thomas Leodius *ad Varucam.* Multo felicior Hadr. Valesius, qui, nulla mutata littera, *Aduaticam* reposuit. Vide notit. Galliæ p. 566. *Davis.* Per *d* scribunt Bong. pr. Voss. pr. Petav. Leid. prim. Egm. Lovan. Scal. et alii; vel *ad Vat.* Vide ad II. 4. *ad Varutam* Ed. R. Steph. Mox delevi vocem *Cæsar* auctoritate Mstorum Ursini, meorumque omnium præter Petav. Vide ad II. 17.

XXXIII. 2 *Ad Oceanum versus*] Hæc plena locutio: alii τὸ *ad* omitterent: similiter antea dixit ' movet in Avernos versus.' *Vossius.* Alii fere simpliciter dicunt ' Oceanum versus,' sed hæc plena est locutio, cujus exempla non desunt apud optimos Auctores. Sallustius Jugurth. c. 58. ' Animadvertit fugam ad se versum fieri.' Sic et iterum loquitur c. 69. Hirtius Bell. Afr. c. 23. ' Classemque ad insulas Baleares versus convertit.' Vide etiam Velleium Paterculum I. 15. *Davis.* Male ergo Petavianus omittit *in* quasi jungenda essent *versus eas p.* Hirtius B. Afr. c. 8. ' ad Cercinnam versus:' c. 62. ' ad Thapsum versus:' et alii sæpissime.

4 *Atuaticis*] Mss. *ad Atuaticos. Clark. Aduaticis adjacet.* Gifanius Collect. in Lucretium ex vet. codice legit, ' quæ Aduaticos adjacet.' Ita sane dant Petav. Lovan. et Gottorp. ac ita scribendum; vel ' quæ ad Aduaticos adjacet,' ut Carrar. Voss. Egmond. et Norvic exhibent. *Davis.* cur. sec. Vulgatæ lectioni favent Cujac. And. Oxon. Leid. pr. et Scalig. et confirmatur optimorum scriptorum exemplis. *Aduatucos* habent etiam Voss. prim. a m. pr. Dorvill. Duker. et Ed. Incerta: eamque lectionem etiam prætuli ad Frontin. III. 9. § 5. ' quæ mari adjacebat.' Verum nunc vidi reliquos Mss. cum meos tum aliorum, exhibere *ad Aduatucos adjacet:* unde incertus sum, quid præferam. Offendit pro-

fecto crebra repetitio præpositionis *ad*, quam forsan Librarii adjecerunt, ignorantes verbum *adjacere* posse construi cum Accusativo; qui casus frequens est, in primis Avieno, cum hoc composito. Vide Descr. Orb. Terr. vs. 564. 589. 812. 837. Nec minus verisimile est, primam Syllabam vocis *Aduatucos* exclusisse præpositionem *ad*, et præpositionem compositi iterare amat auctor. Vide ad III. 9. Pluribus de hoc loco disquirentes videbis aliquando Viros egregios Duker. et Drakenb. ad Liv. VII. 12. 'Etruriam adjacent.'

5 *Ipse cum reliquis tribus*] Ursini codex vetustissimus habebat VIII: unde ille emendabat IV: nam inquit, 'Cæsar X legionibus in Gallia rem gessit, ut intelligitur ex l. VII. in quo est: Exercitum in duas partes divisit: IV legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit: VI in Arvernos, &c. et l. VI. duas legiones in finibus Trevirorum, duas in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus,' &c. Magnus Scaliger margini codicis notarum Ursini, quem habemus, hæc verba adscripserat: 'Magnas admovet machinas, ut se deridendum propinet.' Nam infra diserte scribitur de Q. Cicerone: nullum ejusmodi casum exspectans, quo IX oppositis legionibus, maximoque equitatu, &c. IX igitur, non X legiones tum Cæsar habebat.' Hæc Scaliger, qui merito Ursinum reprehendit: verum et ipse lapsus est. Nam perperam quidem Ursinus pro *tribus* scribebat *quatuor*. Perperam et Scaliger IX tantum legiones tunc fuisse Cæsari ait. Ipse Cæsar hoc loco dicit Labienum cum tribus legionibus ad Oceanum profectum: parem numerum habuit Trebonius: tres reliquas ipse Cæsar. Ergo novem hic legiones, decimam Cicero habuit, ut diserte hic affirmatur. Itaque vere Ursinus X legiones tunc fuisse Cæsari ait, sed quando pro III emendat *quatuor*, tum non decem, sed XI legiones, facit, annumerata illa cui Cicero præerat. Quod vero Cæsar ait *quo novem oppositis legionibus*, ita accipiendum. Cicero quum Cæsar cum IX legionibus ad vexandos hostes profectus esset, non putabat objectis IX illis legionibus hostes ad decimam, quam ipse habebat, pervenire posse. *Vossius.*

Ad flumen Scaldim] In Græco codice *Sabin* fuit, et in aliis nonnullis. Vide Cluverum, et dispice quod nomen verius. *Idem.* Hubertus Thomas locum hunc depravatum esse censet, et pro *Scalde* legendum *Sabin*, quod hic juxta Namurram, et in finibus *Arduennæ* sylvæ, in Mosam influat. Huic sententiæ etsi non palam accedit Henricus Glareanus, fatetur tamen, in tabulis Geographicis hodie nequaquam cerni posse, ut Scaldis in Mosam se exoneret. At Gerardus Noviomagus, vir doctissimus, vulgatam lectionem tuetur, recteque Cæsarem scripsisse asserit, *Scaldim in Mosam influere*, id quod fiat non procul a Brilenio oppido, ubi ante aliquot annos terra pagis et arcibus florens exstiterit; sed hodie vastum ibi mare cerni, eoque fieri, ut fluviorum ostia ad veterum præscripta internosci vix queant. *Gland.* Hoc affirmavit Cæsar, quia flumina hæc inter se æstuariis jungerentur, ut docet Ph. Cluverius Germ. l. II. p. 135. *Davis.* Iis, qui negant Scaldim in Mosam influxisse, accedit Cellarius, quare etiam *Sabin* legit, uti fecit quoque Metaphrastes et R. Stephanus: at Mss. omnes uno consensu retinent *Scaldem* (ut cum aliis edidi) vel *Scaldim*. *Ascaldem*, *Scaldium* Edd. quædam. Vide et P. Pithœum Tom. II. Thes. Crit. p. 782. et Pet. Divæum Antiq. Gall. Belgica p. 57. ubi docet 'extremas Arduendæ partes' non fuisse ad confluentes Sabis et Mosæ, ubi potius Meditullium fuerit, sed longe inferius mare versus, ubi et hodie Scaldis in Mosam infunditur ad Menapios et Zelandos.

8 *Post diem septimum sese reversurum confirmat*] Id est, post diem septimum inchoatum, ut ante diem septimum est ante diem exactum. Nam disertim ait Cæsar ea die debitum legioni frumentum. Itaque redeundum erat, antequam ille dies septimus expiraret. Et ne dubites, ait infra ipse Cæsar; 'diesque appetebat VII, quem ad diem Cæsar ad impedimenta legionemque reverti constituerat.' Anonymus Celsi exscriptor: 'Et digrediens, inquit, se ad diem septimum rediturum spondet.' Porro *confirmat* Cæsari hoc loco est *adfirmat* (II. 15.) ut promiscue eæ voces scriptoribus usurpantur: Tacitus etiam *firmare* dixit: ait enim; 'neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus.' *Vossius.* Hasce voces in designando tempore idem significare, insigni exemplo monstravit Joan. Clericus Art. Crit. P. II. Sect. 1. c. 10. 5. *Davis.*

9 *In præsidio relinquebatur*] Leid. sec. cum Edd. Vascos. Stradæ, R. Stephani et posteriore Gryphii carent τῷ *in*. Non male. Consule dicta ad I. 51. 'Præsidio reliquit.' Verum cum reliqui Codd. et Edd. retineant *in*, eam loco movere nolui. Vide notata ad III. 11. 'In auxilio.' Præterquam quod *in præsidio* hic posset capi simul de loco, castello scilicet Aduatucæ. Unde c. 32. etiam in Membranis Andinis est 'in præsidio inpedimentis legionem reliquit.' Immo infra c. 38. 'In præsidio æger erat relictus.' Gr. στρατοπέδῳ. Vide et c. 42. B. C. I. 15. 'Quas ibi in præsidio habebat:' ubi itidem male a quibusdam abest *in*. II. 20. 'Quæ essent ibi in præsidio.' Adde III. 28. B. Alex. c. 23. Liv. I. 38. 'Collatiæ in præsidio relictus.' Sic B. C. III. 45. *præsidium* vocat collem. Liv. II. 10. 'Sepiunt urbem præsidiis.' Immo statim *non oppidum, non præsidium* i. e. φρούριον. Hinc illa locutio 'milites ex præsidiis deducere' et similes: 'in præsidiis disponere' VII. 34.

XXXIV. 2 *Non præsidium, non oppidum*] Mss. mei tantum non omnes, cum Edd. quibusdam præponunt *oppidum:* quod ideo secutus sum; licet alio ordine etiam exhibeat Metaphrastes. Dein pro *præsidium* in Bongars. pr. Voss. pr. Petav. Egmund. et tribus aliis cum Ed. Incerta *prædium.* Quod satis defendi posse, cuivis liquet. Vulgatum tamen præfero, et de quovis loco munito et firmato operibus militibusque sumo. Vide præcedentem notam, et Davis. ad B. Civ. III. 45. 'præsidium quoddam occupavisset.' Solent autem hæ voces confundi. Sic in Apuleio Met. l. IX. p. 164. Ed. Colv. 'promittit ei de prædiis suis se daturum ei et frumenti et olivi aliquid.' Mss. quidam et Edd. Vett. pleræque *præsidiis.* Quæ scilicet sunt vitæ subsidium, de quo hujus vocis sensu adi Cel. Burm. ad Phædr. F. IV. 21. Verum *prædiis* ibi scribendum patet e seqq. *ad prædictos hortos.* Dein *omnis in partis* reposui e Bong. pr. Oxon. et Leid. primo.

XXXIV. 3 *Multitudo. Ubi cuique, &c.*] Ita hic locus concipitur quoque in Andin. Scalig. et Oxon. Reliqui Mss. et Edd. ante Beroaldum vel Venetam 1517. item Vascos. Steph. Gryph. posterior. et Strad. distinguunt post *defenderet*, et pro *ubicuique* exhibent *ubicumque;* quod placet Hotomanno. Verum hoc *dispersæ multitudini* non convenit, quæ una considere nequit. Quare Græcus vertit πανταχόσε τῆς χώρας πλανώμενοι ὅπου, &c. ἐνταῦθα συνῄεσαν. At id non dicit Cæsar.

4 *Locus silvestris aut palus inpedita*] Ursinus e veteri Cod. legebat *locis silvestribus palus inpedita.* Quod magno opere adridet Hotomanno; quia sine silvis palus non multum præsidii adtulisset, et passim Cæsar dicat *locis silvestribus.* Adstipulantur iis Membranæ Andinæ: et vide ad VIII. 7. Nihilominus vulgatum, cum quo consentit Græcus, retinere malo. *Locum*

inpeditum simpliciter sine adjuncta re, qua sit inpeditus, cum reliquis auctoribus dicere amat noster. Adi libri hujus c. 8. Præterea *palus inpedita* notat locum paludibus inpeditum, palustrem'; quo ob loci inscientiam adire Cæsar non poterat. Hinc sæpe ait *in paludes se receperunt* et paullo ante *in continentes paludes profugit:* hoc est, in loca, paludibus inpedita. Alioquin submersi fuissent.

6 *Hæc loca vicinitatibus erant nota*] Græcus τούτων αὐτοὶ τῶν τόπων ἔμπειροι ἦσαν. Vicinitates Cæsar appellat eos, qui vicinis locis degebant: ut imperia, pro imperantibus; primores ordines, pro eorum centurionibus. *Vossius.* Arbitratur Vossius eos Cæsari *vicinitates* hic appellatos, qui vicinis locis degebant. Sed me non habet adsentientem; denotat enim hæc vox *propter vicinitates.* Sic B. G. v. 34. 'Levitate armorum, et quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse.' Et vii. 10. 'Ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret.' Minucius Felix Octav. p. 5. 'Relicta domo, conjuge, liberis, et, quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus.' Vocem penultimam male omnino delevit F. Ursinus, quod hanc sexti casus significationem memoria non teneret. *Davis.* Errat Cl. Davisius, et cum eo Donat. ad Terent. Heaut. i. 1. 4. qui *vicinitatem* putat significare tantum, vicinorum propinquitatem; significat enim ipsos Vicinos, ut passim vox *vicinia.* Nam male Leid. pr. Cujac. Duker. et quatuor recentiores cum Ed. Incerta habent *in civitatibus:* cum qua voce sæpe confunditur. Vide notata ad Corn. Nepot. Alcib. c. 3. 'Vicinitati negotium dant:' ad Sallust. B. Catil. c. 36. 'Vicinitatem antea sollicitatam armis exornat.' Adde Cortium ad c. 24. § 4. Sueton. Aug. c. 6. 'Tenetque vicinitatem opinio.'

8 *Poterat universis, ab perterritis ac dispersis*] Sic restitui ex Codice F. Ursini, et ita conjecit Joan. Glandorpius, nec aliter legit Metaphrastes; vertit enim, οὐ μὲν γὰρ ἂν πώποτε ἀθρόοι πορευόμενοι, ὑπὸ τῶν πολεμίων διεσπαρμένων, καὶ καταπεπληγμένων δεινὸν ἄν τι ἔπαθον. Vulgg. *poterat, universis perterritis ac dispersis;* sed hoc modo aliquid deesse manifestum: unde Fr. Hotomannus reposuit, *universis perterritis ac dispersis hostibus.* Nos autem vidimus Msti fide et minore mutatione locum sanari posse. *Davis.* Confirmant hanc emendationem Ursini sive potius Glandorpii Codices, Oxoniensis, et Andin. Reliqui carent præpositione.

11 *Et silvæ*] Sic Mss. Editi recentiores *ac silvæ.* Quod hic minus aptum. *Clark.*

13 *Interfici vellet*] Vox *Cæsar* aut abest, aut subintelligenda est, ut recte notavit Fr. Hotomannus, et res ipsa clamat. In Ms. tamen Norvic. et editt. antiquissimis est *interfici vellent,* nimirum Romani. Insulse. Græcum tamen in fraudem duxit hæc vitiosa lectio; habet enim ἀνασπᾶσθαι ἐπίτριπτον γένος οἱ Ῥωμαῖοι θέλοιεν. *Davis.* Vide ad ii. 17. Hæc autem ellipsis sine dubio caussa est depravationis in *vellent,* tam hic quam seq. versu *si continere vellet.* Utroque loco habent Mss. mei omnes pluralem præter Andin. et Oxon. Cum antiquis editis ita dedit etiam R. Stephanus aliique.

18 *At in*] Mss. Eliens. et Vossii, *Ut.* Al. Codices *Et. Clark. Ut* exstat quoque in Codd. Urs. aliorumque et meis undecim cum Edd. Ven. Aldi, Gryphii, &c. posita in nonnullis minore distinctione post *audacia. Et* Carr. Duk. Dorv. Voss. sec. atque Edd. primis Vascos. et aliis. Petav. tamen cum Andino servant *At,* quod retineo cum R. Steph. Plant. et seqq. Quod si malis, *ut,* per me licet, h. sensu *providebatur, quantum poterat;* ut, sive prout, solent constituti in iis angustiis. viii. 21. 'Magnum ut in

tanta calamitate commodum.' B. Civ. II. 40. 'ut miseris in rebus.' B. Alex. c. 64. 'Secunda, ut hiberna tempestate.' Alibi 'ut est captus Gallorum.' Adde c. 72. B. Alex. et ita alii. V. Drakenb. ad Liv. I. 18. Dein male Vir doctus ad marginem libri sui ejici volebat *provideri*. Quod elegantissime repetitur: de talibus diximus jam sæpe, et nunc adi modo Cel. Burm. ad Vellei. I. 3. 'Quod quum alii faciant, Tragici frequentissime faciunt.'

20 *Omitteretur*] Hoc invenitur in solis membranis Andinis et Oxon. forsan et in Cujac. Reliqui cum Edd. Antiquissimis, uti et multis aliis *prætermitteretur*. Quod cur damnarint Veneti et Aldus, caussam non video. Utrumque quin Latinum sit, nemo sanus dubitabit. Vide ad Hirt. de B. Alex. c. 9. VII. 25. 'Quod prætermittendum non existimavi.' Sic ibi And. et Oxon. Reliqui omnes *prætereundum*. VII. 54. 'Prætermittendum commodum non existimaverunt.' B. Afric. c. 59. 84. Non arbitror *prætermittendum*: ubi nonnulli quoque *prætereundum*: in quibus locis fuit forsan olim *prætermittundum*.

23 *Evocat*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *ad se vocat*. Forte omiserunt Editores nuperi voces istas, *ad se*; propter eas, quæ sequuntur, *ad diripiendos Eburones*. Quarum tamen neutræ vacant. *Clark.* *Evocat* exhibent Cujac. Andin. Oxon. Leid. pr. et Scalig. Ceteri *ad se vocat*. Nullum mihi dubium est, quin fuerit *ad se evocat*: quare id reposui. Vide omnino ad IV. 20. 'Evocatis ad se undique mercatoribus' V. 53. 'Principibus ad se evocatis.' VII. 33. 'ad se Decetiam evocavit.' VII. 24. 'Labienum ad se evocat.' B. Civ. I. 34. 'Evocat ad se Massiliensium primos.'

25 *Quam legionariorum*] In aliis *quam legionarius miles*, quæ quidem lectio Fr. Ursino et Fr. Hotomanno videtur in textum recipienda. *Davis.* Idem ipse statuo: sic enim dant Cujac. Petav. Gottorp. Voss. Egmond. ac Norvic. Mox non *periclitaretur* sed *periclitetur* ex iisdem Codd. reponendum: ac ita dederunt Beroaldus, Gryphius, aliique. *Idem*, cur. sec. Codd. nonnulli; *legionarius miles*. Quod idem est. *Clark.* *Legionarius miles* etiam Bongars. Leidenses, Vossiani, Scalig. Lovan. ceterique præter Andin. et Oxon. agnoscunt, uti et cum Edd. primis Vascos. Strada, Steph. Gryph. post. eam lectionem admiserunt, quam et ideo in textum recepi: licet verior videatur scriptura *legionarii militis*. V. Clark. ad B. Civ. III. 106. Dav. ad B. Afric. c. 14. *Periclitetur* etiam prætuli ob rationem a Clarkio datam, et auctoritatem Bong. pr. Voss. pr. Petav. Lovan. Egm. Scalig. et plurium cum iisdem Editis.

Periclitetur] Sic Mss. Al. *periclitaretur*. Sed melius convenit, *periclitetur*; propter sequens, *tollatur*. *Clark.*

XXXV. 11 *Transeunt ——: Primos, &c.*] Sic Mss. Reg. et Vossii. Al. *Transeuntes ——, primos, &c.* Quod parum interest. *Clark.* Bene *transeunt* revocavit Clarkius, quod et Hotomannus vidit; et exaratum est in Bong. pr. Leid. pr. sec. Scalig. Oxon. Petav. Duk. aliisque, et Edd. Vasc. Str. Steph. Gryph. post. *Transeunti* Voss. pr. *Transeunt et* Lovan. *Transeunt hii* Egm. οὗτοι addit et Græcus.

12 *Ubi pons erat imperfectus*] In Codice Carrar. scribitur *ubi pons erat perfectus*; et hanc varietatem animadversione dignam, nec oscitanter prætereundam censet J. M. Brutus. Sed nihil opus est, ut multum temporis in hanc disquisitionem absumamus; prima enim fronte patet, lectionem illam ex sola Librarii ignorantia profluxisse: imperfectum enim Cæsar vocat pontem, quia, 'reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Ubiorum contingebat, in

longitudinem pedum cc, resciderat,' ut ipse docuit supra c. 29. *Davisius.* Nonnulli Codices *perfectus.* Sed male. *Clark.* Nimis levi pede hoc transilire mihi videntur viri docti. Nam *perfectus* exaratur etiam in Bong. primo, Leidensibus, Vossianis, Andino, Oxon. Petav. Lovan. Egmund. Gott. et Ed. Incerta. Totam vocem non agnoscit Metaphrastes: præterea dubito, an *recisus pons* vocari queat *inperfectus*, qui potius is dicitur, qui numquam fuit effectus, et plane absolutus, ut 'inperfectus commentarius' Hirtio præf. l. VIII. 'Inperfecta opera' Sueton. Tiber. c. 40. quamvis ibi malim cum Cel. Burmanno *infecta.* Vide ergo, num velit innuere auctor simpliciter locum, 'ubi fecerat pontem et præsidium reliquerat Cæsar.' Præsidium certe ab ea parte erat collocatum, ubi pons integer erat. Vide c. 29. Vel si hoc non placet, conjicere possis *præfractus* i. e. in parte superiore abruptus, sive præsectus aut præscissus. Quod compositum restitui etiam Frontino II. 3. 20. 'præfringerent spicula:' ubi vide plura. Et ita reposui e Mss. in B. Civ. II. 6. 'Præfracto rostro:' 'præcisis pontibus' Celsus p. 101. Ed. Lugd.

21 *Fortunatissimis*] Ita exhibent And. Cujac. Oxon. Scalig. Voss. pr. a m. pr. et secundus cum Carr. et Duker. aliisque; quo adludit Petav. *fortunatissimi.* Ut dubitare non debuerit Brantius, quid esset præferendum, licet cum ipsius Codice etiam reliqui mei et Edd. antiquissimæ accusativum ostentent. Vide Clariss. Drakenb. ad Liv. III. 50. Sed de eo pluribus agemus ad initium B. Civ. III. 'ei fieri consulem licebat.'

22 *Atuatucam venire potestis*] Optimæ Cl. Menardi membranæ habebant *Atuaticam veniri potest;* quam lectionem probat J. F. Gronovius ad Livii VIII. 34. *Davis.* Andino Codici adstipulatur Oxoniensis. Recte, quamvis idem fere esse non negem. Vide ad IV. 29. Vulgatum vertit Metaphrastes.

23 *Ne murus quidem cingi*] Bene hæc correxerunt et exposuerunt Brutus et Hotomannus, eo militum denotari paucitatem. Atque ita scribitur in Leid. pr. Scal. Cuj. Oxon. Reliqui *ut numerus:* quod frustra defendit Carrion. *ut murus* Duker. et Carr. cum Edd. Rom. Ven. et Med. in quibus insuper *angi.*

25 *Oblata spe*] Alibi dicit *inlata.* Sic sæpe *occasio oblata*, et *spes oblata* Front. III. 11. § 1. et cap. 17. § 7. Valer. Maxim. III. 8. 2. Verum Mss. Lovan. Gottorp. Leid. tert. Voss. tert. Dorvill. et Edd. Rom. Med. Ven. ac Incerta præbent *objecta.* Eleganter sane. De re inprovisa passim hoc verbum adhibent; in primis ad aliquem alliciendum. Vide notas ad Phædr. I. 23. 'Objecto, tentans, an cibo posset capi:' Immo Tacit. Ann. IV. 60. 'Drusum traxit in partes spe objecta principis loci.'

XXXVI. 1 *Per omnes superiores dies*] Exulat præpositio a Mss. Brant. Norvic. et editt. antiquiss. Rom. Ven. Beroald. nec consuetudo Cæsaris postulat, ut retineatur. Sic B. G. I. 3. 'Cujus pater regnum in Sequanis *multos annos* obtinuerat.' Et c. 18. '*Complures annos* portoria —— parvo pretio redemta habere.' Eodem modo persæpe loquitur noster. *Davis.* Deest in Mss. Et deesse potest; ut recte observat Davisius. *Clark.* Præpositio *ad* est tamen in Andino, Cujac. Oxon. Leid. pr. et Scaligerano. Ut delere non ausim, licet sæpe alio modo Cæsar loquatur. Vide ad II. 16. Infra c. 38. 'diem jam V. cibo caruerat;' uti legi debet. 'Reliquam partem hiemis' VII. 10. 'Complures dies *et* annos.' c. 17. et sexcenties, ut ita dicam. Eadem variatio in B. Afric. c. 96. 'ubi classis per id tempus erat,' in aliis *ad*, in

aliis sine præpositione. Adde Cort. ad Plin. Epist. II. 11. 'hos dies actum est.' Simili modo peccant librarii apud Livium. Vide Cl. Drakenb. II. 7. 'Annum luxerunt eum.' Sed forsan etiam 'per superiorem annum' IV. 38. ubi vide.

2 *Summa d.*] Repone *cum summa d.* quod imperant Lovan. Norvic. Gottorp. Voss. ac Egm. *Davis.* cur. sec. Iidem tamen Codices, quos supra nominavi, uti et Petav. non agnoscunt præpositionem: quare et hic inserere non ausus fui; licet id fecerim alibi, et Edd. prim. quoque adsit. Vide ad v. 58.

5 *Eum progr.*] Deest in Mss. et deesse itidem potest. *Clark.* Iidem rursus Mss. quos duabus præcedentibus notis laudavi, servant eum. Quidquam igitur innovare nolui: licet rectius absit vocula etiam a primis Edd. ut et Vasc. Steph. &c. Paullo ante ex Mss. omnibus verborum ordinem mutavi. Vulgo erat *Cæsarem de n. d.* et mox *ejus reditu:* præterea *ejusmodi* Mss. uti et Edd. antiquæ, aliæque cum præbeant, id admisi pro *hujusmodi.*

12 *Misit*] Mss. *mittit.* Quod et melius convenit propter sequentia *mittuntur* et *sequetur.* *Clark.* Antiquum obtinent Msti: nam *misit* restat in iisdem, quos hoc capite sæpius adduxi, et Leid. prim. cum Oxon. ponit post *intererat,* elegantius. *Mittit* cum reliquis Mss. habent Edd. primæ, item Vascos. Str. Steph. et Gryph. posterior. Sed hac temporum mutatione apud historicos frequentius nihil esse, sciunt lectores. Mox rursus *in castris* præter dictos codices et Petav. ad Marg. non habent ceteri libri, neque antiquissimæ editiones. Græcus ἐν τῇ Βαρούτᾳ. Voluit dicere *Aduatucæ* seu *in Aduatuca.* Dein *subsederant* præter eosdem Cuj. Petav. Leid. pr. Oxon. And. et Scalig. exhibent alii omnes et Edd. primæ ac Vasc. Strada, Steph. et post. Gryphii. *Quæ* æque ad *multitudinem calonum,* quam ad *jumenta,* pertinet.

15 *Circiter* CCC] In Metaphraste διακόσιοι, *ducenti.* Sed ex ejus Codice nota numeralis excidit; constanter enim vulgatam lectionem retinent alii. *Davis.*

XXXVII. 1 *Casu*] Ita ex Ursini Codicibus restitui. Quod enim in Editis omnibus est, *et casu,* perturbat sententiam. Græcus Interpres item recte omisit copulam. *Clark.* Leg. *Hoc ipso tempore* etiam *casu,* &c. nam sensui nocet conjunctio copulans. *Davis.* cur. sec. Clarkii emendatio magis placet, eamque confirmat codex Oxoniensis: quare delendam fere copulam censeo. Leid. pr. *casu et tempore: et causa* Ed. Inc. Forsan tamen fuit, *Et h. ipso t.* id est, Et ecce illo temporis puncto. Sic Celsus 'et Sicambri interim,' &c. I. 37. 'Hæc eodem tempore mandata referebantur: et ab Æduis legati veniebant.' Apulei. Met. l. I. p. 10. 'Commodum limen evaserant; et fores ad integrum statum resurgunt.' p. 14. 'Nec dum satis, &c. attigerat, et jugulo vulnus dehiscit.' Et l. VIII. p. 156. Ed. Pric. *Nec diu.* ET *eum aper furens invadit jacentem,* ut e Mss. legi debet. Huc refero Phædr. V. 7. 'Erat facturus ludos quidam nobiles: Et incipiebat princeps ingredi.' Id est, eo tempore, cum ecce, &c. ubi consule Celeberrimos Viros Bentleium et Burmannum: ac quæ congessi ad Lucan. I. 231. 'invadit Ariminum, et ignes Solis lucifero fugiebant astra relicto.'

5 *Tenderent mercatores*] *Tendere,* tentoria habere est, unde 'hic sævus tendebat Achilles.' At cum abitus paratur, *detendi tentoria* dicuntur. Sed notandus hic mos Romanorum, ut mercatores non intra castra morarentur, sed extra sua haberent tentoria. *Vossius.* Tentoria haberent. Sic apud Virgilium, 'Hic sævus *tendebat* Achilles.' Et, 'legio latis *tendebat* in

arvis.' Oppositum, 'Nautici tabernacula *detendunt*;' apud Livium. Et apud Cæsarem infra, de B. Civ. III. § 71. 'tabernaculisque *detensis*.' *Clark.* Perperam Mss. undecim et Edd. primæ *sub valle.* Vide Ciaccon. et Hotom. et omnino notas ad Frontin. IV. 1. 18. 'Omnibus extra vallum jussis tendere.'

16 *Novas sibi religiones fingunt*] Id est metum. Nam religio pro metu ponitur. Sic Maro VIII. 349. 'Jam tum religio pavidos terrebat agrestes Dira loci.' Sic reciproce *metus* pro religione. Maro VII. 60. de lauro: 'multosque metu servata per annos.' Ubi Servius: *Metu, id est, religione, quæ nascitur per timorem.* Hinc Petronius: 'Primus in orbe deos fecit timor, ardua cœlo Fulmina cum caderent.' Id est, *metus produxit religionem.* Sic quoque apud Romanos, ut Gellius docet IV. 9. 'religiosi dies dicuntur tristi omine infames impeditique, in quibus et res divinas facere, et rem quampiam novam exordiri temperandum est. Quos multitudo imperitorum prave et perperam nefastos appellant.' Inde Alliensis cladis dies religiosus Romanis fuit. Et sic ob Titurii cladem, illis in locis acceptam, quisque infausta quæque sibi ominabatur. *Vossius.*

XXXVIII. 1 *In præsidio*] Sic recte Petav. Cujac. Andin. Leid. pr. et Oxon. cum Scalig. Adi dicta ad c. 33. 'In præsidio relinquebatur.' Reliqui tamen Codd. et Edd. antiquissimæ *cum præsidio.* Sed tum addi debuit locus, quo ille cum præsidio esset relictus. Jam autem eumdem locum Aduatucam sive munita castra, unde Græcus ἐν στρατοπέδῳ, intelligit: de locutione *cum præsidio* vide ad VIII. 2. 'cum equitatus præsidio.'

P. Sextius Baculus—cujus mentionem superioribus prœliis fecimus] Hujusce Bibaculi (sic enim legendum censemus) Nervico et Sedunico prœlio meminit Cæsar. Vide B. G. II. 25. et III. 5. Licet autem multæ pugnæ sint postea factæ, et in his libris commemoratæ, in quibus nulla Bibaculi mentio, non necesse est, ut cum Fr. Hotomanno reponamus *superioribus libris* vel *commentariis.* Præterquam enim quod *superiora* sunt, quæcunque præcedant, si, pro viri eruditi sententia, hoc nomen restringatur ad ea, quæ ἀμέσως sunt priora, ne illius quidem emendatio locum habebit. *Davis.* Bibaculus clare exstat in Leidensi secundo. Vide ad II. 25. et hic etiam Brantium.

2 *Apud Cæsarem*] Bong. pr. Voss. prim. Leid. pr. Petav. Egmund. Buslid. et sex alii cum Ed. Incerta *ad Cæsarem.* Verissime pro *apud.* Vide ad I. 31. 'Qui fuerant ante ad Cæsarem:' vel ad III. 9. 'Ad omnes nationes sanctum.' VII. 5. 'quos ad exercitum reliquerat.' Paullo post male Carr. et duo alii cum Edd. Rom. Mediol. Ven. et Edd. Amst. Lugd. ac Davisii *ad diem*: unde male ea cohærent præcedentibus. Reliqui scripti et Editi *ac*, ut debet. V. 25. 'Tertium jam annum regnans.'

4 *Ac omnium*] Non solent optimi scriptores ponere *ac* ante vocalem: ut docet Clar. Burm. ad Sueton. Jul. c. 27. et Calig. c. 3. Quare auctoritate Mss. Ursini, Leid. pr. Voss. pr. Scal. Egm. Duker. aliorumque, nec non Edd. Vasc. Steph. et plurium restitui *atque.* Hinc simul patet, male dedisse Davis. II. 19. 'ac aperta loca,' pro *ac loca aperta*, nisi malis *atque aperta.* Oblitus enim ibi sum monere *ac* mutandum esse in *atque*; si *loca* deleamus.

9 *Relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus. Ægre per manus, &c.*] Moritur, vita decedit. Vitruvius Archit. I. 4. 'cum ad terram producuntur' (pisces) '*animam* cum aqua *relinquunt*.' Terentius Adelph. Act. III. Sc. 5. 52. '*Animam relinquam* potius quam illam deseram.' Sic et

in Sacris litteris ψυχὴ *vitam* passim denotat. Vide Matthæi XVI. 25, 26. Plurimi quidem Mss. et editt. Rom. Ven. Beroald. exhibent *relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus:* deficiens *ægre per manus,* &c. Sed vox *deficiens* ab imperito oræ Codicis adscripta videtur, ut explicaret, quid sit animum relinquere; dein, ut fit, a Librariis in textum fuit recepta. *Davis.* Plurimi Mss. et Editt. Vett. post vocem *vulneribus,* addunt, *deficiens.* Unde Davisius conjecit legendum *vulneribus deficiens. Ægre servatur.* Sed languidior paullo est ista locutio 'Relinquit animus Sextium—deficiens.' Elegantior videtur interpunctio illa 'Relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus: *deficiens,* ægre per manus tractus servatur.' Davisius in Addendis ad notas suas vocem *deficiens* eliminandam tandem existimat. Sed perinde est. *Clark.* Dele notas sub n. 5. ac earum loco repone: *Relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus, ægre, per manus tractus, servatur:* in multis Codd. legitur, 'relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus. *Deficiens* ægre,' &c. Illa vox addita videtur ab iis, quibus *relinquit animus Sextium* idem videbatur quod λειποθυμεῖ, seu animi deliquium patitur Sextius, ac in eo sensu φράσιν adhibet Plinius XXX. § 16. ut et Curtius VIII. 2. Ille tamen mortuus est, adeoque tuenda prorsus est recepta lectio. Sic Homerus de sue interfecto, Odyss. Ξ. 425. Τὸν δ' ἔλιπε ψυχή. Vide sis et Lucianum in Toxari T. II. p. 73. *Davis.* cur. sec. Primo in Ms. Carr. Sambuci, Duker. et Dorvill. legitur, 'Reliqui denegant.' *Sextius.* Sed Sextium Duk. a m. pr. et Dorvill. Verum præstat vulgatum 'reliquit animus Sextium,' id est, ἐλιποψύχησε: ut bene vertit Metaphrastes. Perperam Davisius capit pro *moritur;* et cum alia locutione *relinquere animam* confundit. At quomodo mortuus dici potest, quem *servatum* fuisse statim auctor subjicit. Aliud longe est *relinquo animam,* aliud *animus,* non *anima,* ut de morte apud Nepot. in Eum. c. 4. *relinquit me,* id est, deficior animo, et viribus sive *animo linquor.* Hinc enim illud *deficiens,* quod sine dubio e glossa natum, non agnoscit Metaphrastes, neque etiam ullus, quod sciam, Codex, præter Oxoniensem, et Edd. quædam, ut Basil. Vascos. Aldi, Stradæ, R. Stephani, et Gryphii. Ceterum in locis Plinii ac Curtii est *liquit,* non vero *reliquit.* Ut hic, ita, sed alia de caussa, apud Ovid. Met. I. 459. 'fugitque Et color et sanguis; animusque relinquit euntem.'

XXXIX. 8 *Oppugnatione*] Sic Mss. Al. 'ab oppugnatione.' Sed utroque modo alibi loquitur Cæsar. *Clark.* Oxoniensis retinet præpositionem. Sed reliqui Mss. et Edd. Veteres ante Venetas vel Aldinas, item aliæ, ut Vascos. Steph. Gryph. carent ea. Rectius pro genio Cæsaris. Aliqua exempla vide ad v. 11. 'Itinere desistere jubet.' VII. 11. 'Obpugnatione desistit:' ubi Leid. pr. 'ab opb.' c. 26. 'consilio destiterunt.' Leid. sec. *a cons.* at omnes Mss. constanter cum vulgatis B. Civ. II. 13. 'obpugnatione desistunt.'

XL. 5 *Etsi*] Male vulgo hæc interpungunt, quasi unum esset vocabulum *etsi,* cum *et* sit jungendum cum *confidunt. At* valet idem ac *tum saltem.* Vide Gronov. Observ. IV. 26. et ad Livium XXIV. 37. Cicero pro Milone c. 34. 'si mihi rep. bona frui non licuerit, at carebo mala.' Non tamen nego *etsi* aliquando cum subjunctivo construi. Multa enim exempla præter alios conlegit G. J. Voss. de Constr. c. 67. Pompon. Mela II. 2. § 24. 'Etsi non redeant.' Variant Mss. in Livio XXXVI. 40. 'etsi nec Consulatus nec triumphus addatur;' nec non apud Valer. Max. VIII. 14. § 4. Sed vide, quæ docebit Cl. Drakenb. ad Livium V. 42. 'Etsi omnia flammis et rapinis æquata vidissent.'

Ubi Faber *videbant* voluit.

13 *Nullo etiam nunc usu rei militaris percepto*] Illud *percepto* expungendum et Scaliger et Ciacconius putabat. Ego nescio an accedere illis ausim. Sic l. VII. 'ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent.' Scio hic paullo aliam rationem esse, sed mihi nec prius damnandum videtur. *Vossius.* Respicit ad tempus, quod præsens fuit, cum ista gererentur. Minucius Felix Octav. p. 4. 'Cæcilium superstitiosis vanitatibus *etiamnunc* inhærentem disputatione gravissima ad veram religionem reformavit.' Vide et Sulpicium Severum Hist. Sacr. I. 34. 2. *Davis.* Ultima vox Petr. Ciacconio videtur abundare; cujus judicium secutus Jos. Scaliger uncinis eam, tanquam delendam, cinxit. Quod miror; cum Cæsar ipse B. Civ. III. 84. dixerit, 'Qui quotidiana consuetudine *usum* quoque ejus generis præliorum *perciperent*.' Vegetius I. 4. 'Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem.' Vetus igitur lectio, Codicum auctoritate suffulta, prorsus est retinenda. *Idem*, in Add. et cur. sec. *Nunc* hoc sensu sæpissime usurpari, adnotavi etiam post alios ad Lucan. VIII. 41. 'Qua nunc tellure latebas Mœstior.' Sic enim legendum, etiam fragmentum Mstum Celeb. T. Hemsterhusii docet. *Tum* et *nunc* in Mss. confunduntur quoque apud Livium XXXVII. 16. 'Conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant:' et Nep. Hann. c. 4. ubi *etiam nunc* bene edunt, ut patet ex c. 7. § 4.

XLI. 4 *Ac tantus fuit*] Adversativa particula huic loco melius videtur convenire. Repono itaque ex Ms. Norvic. et edit. Rom. *At tantus fuit, &c. Davis.* Reponit Davisius ex Ms. Eliens. et Edit. Rom. *At*. Sed et illud, *Ac*, eleganter retineri potest. Cujus vim optime expressit Græcus, Τοσοῦτος δὲ καί. *Clark.* *At* exaratur quoque in Petav. Dorvill. et Voss. tertio: sed recte Clarkius retinet *ac*. Adi v. 56. *Ac prius.*

6 *Fidem non faceret*] Codd. nonnulli, *fidem non haberet*. Quod absurdum: nisi legatur, *haberent*, ii scilicet qui in castris essent, et ad quos missus fuerit Volusenus. *Clark.* *Haberent* Basil. Ven. 1517. Ald. Gryph. et aliæ: *haberet* Mss. And. et Oxon. ut nullo sensu tamen legi volebat G. Canterus Nov. Lect. II. 28. *Habere fidem* est credere, *facere fidem*, i. e. persuadere, facere, ut quis credat; πείθειν, ut bene Græcus.

8 *Alienata mente*] Id est, adeo commota, ut vix compotes sui essent. Sic Celsus dixit IV. 11. 'Oculorum caligo, alienatio mentis, vomitus,' &c. sic ff. l. XLVII. Tit. X. 15. 'Item apud Labeonem quæritur, siquis mentem medicamento, aliove quo alienaverit, an injuriarum actio locum haberet.' Alii *emotam*, vel *commotam mentem* dicunt, ni fallor. *Vossius.* V. Cl. Duker. et Drakenb. ad Liv. III. 47. 'Alienatus ad libidinem animo.'

9 *Tantum*] Voculam hanc e suo et Ursini Codice addidit Scaliger. Consentiunt Cujac. et Petav. a manu secunda. A ceteris scriptis et Edd. abest, nec plane necessaria est: non agnoscit quoque Metaphrastes.

XLII. 1 *Eventus belli non ignarus*] Bong. pr. Voss. pr. Petav. Egmund. Andin. Cujac. Leid. pr. Oxon. et tres alii *ignorans*. Optime. *Eventu* est pluralis numeri, quem a nostro amari, sæpius monui; præterquam quod hoc loco multo aptior est is numerus, quam singularis. VIII. 23. 'Bellovacorum speculabantur eventus.' Sic Mss. quidam. B. C. I. 21. 'Qui quosque eventus exciperent;' uti et illic legendum e Codicibus.

3 *Ne minimo quidem casu*] Sic omnes præter Ursin. et Vatic. in iis enim legitur *casui*, quod longe rectius videtur Fr. Hotomanno. Mallem tacuisset, cum notum sit veteres Dati-

vis quartæ declinationis hanc vel illam terminationem dedisse. Vide G. J. Vossium de Anal. II. 18. Quin et noster 'libris Analogicis omnia istiusmodi sine *i* littera dicenda censet,' ut tradit A. Gellius Noct. Attic. IV. 16. *Davis.* *Casui* etiam Andin. Scalig. Oxon. et Leid. sec. cum Ed. Clarkii, sed male. Vide et Ciaccon. et nos ad I. 16. 'Summo magistratu præerat.' Hotomannus conjecit etiam *ausu.* Sed bene, quod ipse damnaverit. Ill. Heinsius margini adlevit *minimum.* Verum eodem redit: Vellei. II. 48. 'Defuisset fortunæ locus.'

4 *Potuisse indicavit*] Editi omnes *judicavit;* sed nos Ms. Norvic. secuti sumus, postulante, ut videtur, sententia. Similiter apud Arnobium l. II. p. 53. ed. Plant. ubi legimus 'Quibus (*argumentis*) ipse si Christus—populorum in conventibus uteretur, quis acquiesceret; quis eum promitteret aperte aliquid *judicare?*' scribendum arbitror *indicare. Davis.* Ita ex Ms. Eliensi restituit Davisius. Al. *judicavit. Clark.* Tam parva in Mss. differentia est litterarum *in* et *iu*, ut vix discernere queas, utrum sic scriptum. Hinc forsan oculos meos decepit. Alioquin τὸ *indicavit* exstat quoque in Leidensibus, Vossianis et Bongars. primo. Quod tamen non credo: licet retinuerim ego quoque: ἔγνω sive *agnovit* Metaphrastes. Sed et *judicavit* non sperno. Judicium iis de rebus dedit. Ceterum *avertisset* exaratur in Vossianis, Leidensibus, Scalig. Petav. Lov. Bong. primo, Duk. Gott. et Mss. Brant. ac primis Editionibus, aliisque: ut ad Ciceronem referatur, qui huic præsidio præerat. Vide c. 35. sive potius ad Fortunam: quia barbari pabulatores conspicati, et signa legionum credentes, easque redire, eo se converterunt, atque ab oppugnatione destiterunt. Vide c. 39. Sic B. Civ. III. 79. 'Cæsarem Apollonia a directo itinere averterat; ubi vide plura. In fine hujus capitis *obtulerunt* habent Mss. mei duodecim et Edd. multæ, etiam Steph. et Clarkii. Scilicet scripserat auctor *obtulerint*, uti bene exhibuerunt Edd. Rom. Mediol. et Ven. V. ad v. 27.

XLIII. 6 *Sed etiam*] Quia statim reperitur *etiam* et paullo post rursus occurrit *nec etiam*, non ineleganter Oxon. hoc loco videtur carere *etiam.* Nam et alibi post *non solum* omittit Auctor *etiam.* Vide ad I. 18. et Cl. Burm. ad Suet. Jul. c. 14. Mox malit Ciacconius *si qui in præs. &c., tamen iis etiam, deducto, &c.*

10 *Diviso*] Cave, ne hic contra Mss. emendare velis *diverso* vel *dimisso*, et vide Cel. Burm. ad Ovid. Met. III. 381. Vide et varias Lectiones VII. 67.

11 *Non modo, &c. Sed nec plane*] Illud *sed* cum non compareat in Bong. And. Oxon. Leid. pr. sec. Vossianis, Petav. Cujac. Egm. Lovan. Gottorp. aliisque et Ed. Incerta; patet satis non bene se habere *non modo.* Et sane optimi illi Codices Andinus et Oxon. non habent istud *non:* vere: *modo* notat *paullo ante.* Quare confidenter delevi *non* et *sed.* Consule omnino Cl. Burm. ad Phædr. F. II. 8. 8.

Captivi] Ita Vascosanus et dein Strada ac R. Steph. et Gryphius Ed. sec. edidit. Sed primæ, aliæque plurimæ Edd. cum Mss. omnibus addunt *circumspicerent captivi*, nisi quod Cujac. Scalig. et Leid. pr. dent *Conspicerent.* Oxon. *circumspicerentur:* et Beroald. *conspexisse dicerent.* Quid si Cæsar scripserit *circumspicientem?*

12 *Nec plane etiam*] Hoc est, *necdum plane.* Eleganter admodum. *Clark.*

15 *Paullum*] Ms. Reg. *perpaullum.* Quod, hoc in loco, multo est elegantius. *Clark.* *Paullulum* Leid. pr. et sec. quomodo etiam alibi Cæsar scribit.

16 *Ac silvis aut saltibus*] Duæ voces priores non exstant in Mss. longe plurimis, nec in Edd. primis, aut Beroaldi, Vasc. Stradæ, Steph. Gryph. post. Sed agnoscunt tamen Cuj. Oxon. Andin. Leid. prim. Petavian. a m. sec. in quibus tribus ultimis scribitur *aut silvis*, forsan rectius.

17 *Noctu occultatus*] Beneficio noctis; quod monendum duxi, ne cum Pet. Ciacconio ultimam vocem deleamus, quia Ambiorix noctis tempore se non inclusum teneret, sed alias regiones tum peteret. Hic enim sensus ex vulgata lectione manat. *Davis.*

XLIV. 6 *More majorum supplicium sumsit*] Suet. refert in Nerone, c. 49. solitam tunc 'nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi.' Ejusdem supplicii meminit Hirtius VIII. 38. cum ait de Guturvato, 'adeo ut verberibus exanimatum corpus securi feriretur.' At Græcus intellexisse non videtur, cum transtulit, κατὰ τὸ τῆς πόλεως ἀρχαῖον ἦθος, nisi dicas per πόλιν ab eo Romam intelligi, quod non arbitror: nam et paullo post ait ἐν πόλει τῶν Σενόνων. *Vossius.* Adde Brantium.

8 *Aqua atque igni interdixisset*] Ex sollemni et frequenti apud veteres formula. Nihilominus Leidens. primus habet *aquam atque ignem.* Verum ut concedam *interdicere* etiam junctum esse Accusativo, quod docuerunt Sanctius et alii in ipsius Minerva III. 3. J. F. Gronov. ad Senec. Epist. 18. et ad Justin. v. 4. 'omnem humanam opem interdixerant.' Cel. Burm. ad Suet. Ner. c. 32. et Cl. Drakenb. ad Liv. v. 3.: ubi eadem confusio, quomodo variatur etiam apud nostrum I. 46. 'Omni Gallia Romanis interdixisset:' tamen non puto, alium casum præter sextum, in hac formula, *aqua et igni interdicere*, adhibuisse veteres. Citat quidem Sanctius ibidem cum Lexicis locum e Cicerone pro domo c. 18. 'Ut M. Tullio aqua et ignis interdicatur.' Sed Edd. meliores exhibent *igni:* verius. Sed et Lactantius II. 9. 'Exsulibus quoque ignis et aqua interdici solebat: interdicto igitur usu earum rerum:' atque ita Cod. Bonon. cum aliis. Nepos Hamilc. c. 3. 'non poterat interdici socero gener.' Alio modo Apulei. in Florid. XXII. 'Dives ille cibo interdicitur:' i. e. prohibetur.

10 *Agendici*] Sic est in nullo meorum Codicum. Sed Bong. pr. Leid. Scalig. Andin. Petav. dant *Agedinci.* Vide et VII. 10. Ceteri *Agedici, Acedici.* Vide Ortel. nam Ptolemæo Ἀγήδικον, quod præfert et Ciacconius. Huc faciunt, quæ notavi ad II. 6. Ridicule Duk. et Dorv. *addixit et.* Edd. Rom. et Med. Ven. *adduxit et.*

11 *Ut instituerat in Italiam ad conventus agendos profectus est*] Recte l. v. initio dixit: 'discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere instituerat,' id est, solebat. Initio l. VII. inquit: 'Quieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur.' Sed cum superiore commentario non dixerit Cæsar se constituisse id facere, putabat Ciacconius legendum ut *consueverat*, vel *constituerat*, hic significare consueverat. Neutrum placet. Nam Cæsar, quia quotannis id facere solitus, constituerat et hoc anno proficisci. Locus vero ex tertio de bello Civili, quem Ciacconius allegat, non minus male ab eo exponitur. Ait Crastinus ad milites suos, 'Sequimini me manipulares mei qui fuistis, et vestro Imperatori, quam constituistis, operam date.' Inquit Ciacconius *constituistis* hic esse consuevistis. Nugæ. Potuerunt Crastini milites semet obstringere promissis aliquibus non excedendi prœlio ante victoriam. Sed cesso tam levia, in quibus tamen vir doctiss. erravit, admonere. *Vossius.*

DE BELLO GALLICO.

LIB. VII.

Cap. i. 2 *Ubi cognoscit de P. Clodii cæde*] Ms. noster: 'Ibi cognoscit de Claudii nece, Senatusque consulto certior factus, ne omnes minores Italiæ conjurarent.' Quin et Græcus similem codicem secutus ἐνταῦθα μὲν τὸν Κλαύδιον φονευθῆναι ἔγνω. Perperam uterque, nisi ut olim pro *codex*, *caudex* et similia dixere, ita hic, pro *Clodius*, *Claudius* scriptum dicamus. Quod non temere faciendum, cum Romæ, et Claudii, et Clodii fuerint. Quorum illi, ut Tacitus narrat, ab Atta Clauso nomen habuere, nec puto pro *Clausus*, posse *Closus* dici, itaque errorem in Ms. et Græco esse omnino statuo. Etiam illud *minores* pro *juniores* depravatum est. Probo vero lectionem codicis mei, quatenus in eo non repetitur hæc particula *de*, sed legitur *de Claudii nece, Senatusque consulto. Vossius.* Reposui *ibi* auctoritate Mss. tam Ciacconii, Brantii, quam meorum omnium, uno alteroque excepto; item Edd. primarum, et plerarumque. Dein exclusi etiam prænomen P. nam illud nec Mss. nec Edd. primæ habent. Satisque notus est homo sine prænomine.

3 *De Senatusque cons.*] Mss. Eliens. et Vossii omittunt præpositionem. Male. Sensus enim is est, quem Græcus recte expressit: τὴν δὲ γερουσίαν ψηφίσασθαι μαθὼν, &c. *Clark.* Non recte Vossius probat exclusionem præpositionis *de*, nisi voluerit *certior factus* simpliciter sequentibus jungere: quod tamen minus concinnum est. Aliud enim est *certior fieri de Senatus consulto*, aliud *certior fieri SCto;* ut quivis sentire potest. Nihilominus in aliorum, meisque, quotquot ipse consului, Codicibus non adest *de;* uti nec in Edd. primis, multisque aliis. Cujac. tamen, Oxon. et Andinus cum Ursinianis videntur agnoscere. Et facile excidisse potuit per Syllabam præcedentis vocis *cæde.* Nisi quis cum Ciacconio malit delere verbum *cognoscit*, in Ed. Elzev. *agnoscit*, ut fuerit olim *Ibi de Clodii cæde, senatusque consulto certior factus.* Ea in lectione certe nihil desiderabis. Supra quoque iii. 9. 'Cognito Cæsaris adventu,' in Mss. fere omnibus additur *certiores facti:* ubi vide.

Ut omnes Italiæ juniores conjurarent] *Conjurare* est, ut recte Græcus vertit, συνομνύειν. Unde *conjurati* illi qui simul juravere. Maro *conjurati* vocem improprie usurpavit pro eo per quod juratur. Nam Georg. iii. ait 'Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.' Quem ad locum Junius Philargyrius inquit, 'Aufidius Modestus legisse se affirmabat, hunc morem esse Dacorum, ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capesserent, quam de Istro certum modum haurientes ore in modum sacri vini, jurarent non se ad patriæ sedem regressuros, nisi hostibus cæsis. Et idcirco Virgilium familiari sibi hypallage dixisse, Istrum conjuratum, apud quem Daci conjurare consueverunt.' Maronem haud dubie imitatus est Statius; cum i. Thebaidos ait: 'bis adactum legibus Istrum, Et conjurato dejectos vertice Dacos.' Bernartius et Lipsius putabant illud *vertice* referri ad superstitionem Dacorum, quibus, ut ex Strabone discimus, mons sacer erat. Ego nullum nunc commodum satis sensum video.

Malim pro *vertice* legere *vortice*, ut Danubium amnem notet Papinius, et dicat Dacos ab illo amne, per quem jurare solebant, a Vespasiano depulsos. Sed conjuratio de qua hic sermo, est ea, quam tangit Maro, cum ait, 'Simul omne tumultu Conjurat trepido Latium.' Nam solebat tum dicere dux, *qui Remp. salvam vult me sequatur*. Et tunc jurabant omnes simul, quia spatium non erat jusjurandum singulos adigendi. Solet autem hæc conjuratio per edictum institui, quo convenire jubentur juraturi in unum locum. Tangit morem non obscure Cæsar III. de bello civili c. 102. ubi ait: 'Erat edictum Pompeii nomine Amphipoli propositum, uti omnes ejus provinciæ juniores Græci, civesque R. jurandi caussa convenirent.' Iidem, uti et Servius ait ad Æn. l. I. p. 239. *Tumultuarii milites* vocati, quia talis conjuratio plerumque fieri solita tumultus tempore. *Vossius.*

6 *Addunt ipsi et affingunt rumoribus*] Cave cum Pet. Ciacconio reponas *Addunt ipsi et affingunt rumores Galli:* fama enim acceperant, motum esse urbanum ob Clodii cædem; hinc affinxerunt, eo Cæsarem retineri, nec ad exercitum venire posse. Celsus p. 116. 'Ejus rei causa' (ob Clodium a Milone interfectum) 'magni Romæ motus fuerant; nec fama finibus Italis contineri potuit, Alpesque transcenderat. Hinc rebellantibus occasio data erat historias novas in Cæsarem fingendi. Dicebant, vulgoque percrebuerat, urbanis detentum simultatibus non posse deinceps in provinciam reverti.' Hinc vulgata lectio mire confirmatur. *Davis.* V. Brant.

9 *Imperio subjectos*] Lovan. et Dorvill. cum Edd. Romana, Ven. ac Mediol. *subditos:* quo sensu id adjectivum aliquoties occurrit apud Ovidium. Vide Cl. Burm. ad Am. II. 9. 11. Nihil temere tamen muto vulgatum, quod omnino bene se habet.

18 *Id esse facile, quod neque legiones*] Aliam hujusce incœpti rationem reddit Florus III. 10. 12. sic inquiens: 'Aberat tunc Cæsar, Ravennæ delectum agens; et hieme excreverant Alpes; sic interclusum putabant iter.' Falsus est, ut solet: si enim hoc in causa fuit, cur rebellarent, quam ob causam tumultus urbanos præ se ferrent, aut, ne consilia efferantur, curarent? Sed scriptor iste Alpibus id refert, quod de Cebenna erat dicendum, ut apparet ex c. 8. hujusce libri. *Davis.*

II. 2 *Principesque se facturos*] Bongars. pr. Andin. Leid. pr. Voss. pr. Petav. Lovan. Egm. aliique cum Ed. Ven. non agnoscunt pronomen. Bene omnino. Vide ad II. 31.

4 *Obsidibus cavere inter se*] Lovan. Duker. Dorvill. et Edd. Rom. Ven. Mediol. aliæque *de obsidibus*. Quod placet Ciacconio. Sed perperam: *cavere de obsidibus* aliud esse, aliud *cavere obsidibus* vidimus ad VI. 2. 'Obsidibusque de pecunia cavent,' id est, obsides dant, in pignus et cautionem dandæ pecuniæ: uti hic *obsides dant in cautionem sui invicem*. Rescripsi autem e Mss. optimis *inter se cavere*, uti et *possint* cum R. Steph. et Leid. pr. et Scaligerano.

5 *Collatis militaribus signis, quo more eorum gravissimæ cærimoniæ continentur*] Ms. noster *quod more eorum gravissima cærimonia continetur*. Græcus τὰ στρατιωτικὰ σημεῖα συναθροίσαντες, ὃς ὅρκος παρὰ τοῖς Γάλλοις ὁσίως διαφυλάττεται. Sed vulgata lectio præstat. Græcus vero mentem Cæsaris non intellexit, qui ait, Gallos in gravissimis rebus, quas enunciari nollent, hoc more usos. Nam *cærimoniæ* sunt sacra omnia, quemadmodum apud Græcos ὄργια, uti ex Servio discimus. Et si glossis standum, *cærimoniæ* δημήτρια proprie sunt: quæ sacra quam curiose soleant occultari cuivis notum est. Igitur cærimoniæ pro rebus sacris hic; et Cæsar inquit, quando Galli

signa militaria conferrent, tunc summa taciturnitate omnia semper cohibita. Nam hoc indicat vox illa *continentur*. Porro illud, quod ait per collata signa Carnutes petivisse, ne ab cæteris desererentur, simile est Romano mori; nam quando conjurabant milites, imperator exercitus, prolatis duobus vexillis dicebat: 'Qui vult salvam Remp. me sequatur.' Autor Servius est in Æneid. VIII.: qui ait conjurationem talem fieri non solitam, nisi tempore Italici vel Gallici belli. *Vossius*.

6 *Quo more eorum gravissimæ cærimoniæ continentur*] Codd. nonnulli; *Quod, more eorum, gravissima cærimonia continetur*. Sed præstat vulgata lectio. *Clark*. Ante Ursinum, ut et deinceps in multis Editis ac longe plurimis Mss. exstat, *quod gravissima cerimonia continetur*. Sed Ursini Codd. consentiunt rectius And. Oxon. Leid. prim. et Scalig. *continentur* exhibent quoque Gott. et Voss. tert. cum Ed. Incerta. Error natus ex sollemni confusione τοῦ *quo* et *quod;* quam jam sæpissime offendimus.

III. 2 *Genabum*] Γήναβον Strabo nuncupat: Ptolemæus Καίναβον: Orosius *Cenapum*. In itinerario Antonini constanter omnibus locis est *Cenabum*. *Vossius*. Adde Rhellic. et Ciaccon. Etiam *Cenabum* Ms. Cl. Haverkampi apud Oros. VI. 11. Nullus tamen meorum hic loci habet *Genabum*. Sed vel *Genabin*, vel *Genabim*, vel *Genebin* cum Edd. priscis. *Genabi* Leid. pr. a m. sec. at c. 11. plurimi retinent *Genabum*. at VIII. 5. &c. Mss. tantum non omnes et Edd. pp. *C* habent. Quod ubique contra Xyland. ad Strabon. p. 291. præfert Surita. Vide eum p. 348. Ed. Wesselingi, qui dubitat tamen p. 367.

3 *Qui negotiandi caussa ibi constiterant*] Quorum varia genera fuisse, et collegia, indicant vett. inscriptiones. Sic NEGOTIATORES FRUMENTARII, aliique fuere. *Constiterant* hic est morabantur, degebant. Usus eadem voce infra Cæsar c. 42. 'Idem facere cogunt eos, qui negotiandi caussa ibi constiterant.' Reperitur eodem modo id veteri lapide, qui inventus apud forum Segusianorum:

NVMINI. AVO
DEO. SILVANO
FABRI. TIGNVAR
QVI. FORO. SECVS
CONSISTVNT
D. S. P. P.

Vossius.

4 *Fusium Cottam*] *Fufium* est in Bongars. pr. Voss. pr. et Egmund. *Futium* sch. Pulm. Ac *Citam* habent iidem cum Cujac. Petav. Leid. pr. Egmund. Buslid. tribusque aliis, et Ed. Incerta: uti et Mss. Ursini et Brantii. Metaphrastes quoque non agnoscit *Cottam;* sed vertit καλὸν κἀγαθόν. Quasi legisset *Catum honestumque*, de qua voce et nomine adi notatâ ad Lucan. III. 586. vel *Kalenum*. Nota est gens *Fufia* plebeia et in ea Q. *Fufius Kalenus*. Quidquid sit, reposui *Citam*, ex Mss. Nam *Cottam*, nomen gentis plebeiæ Aureliæ, huc convenire nequaquam existimo, uti nec *Kalenum*. De quo ad B. Civ. I. 87. Notandum vero, in Leid. pr. scribi *G. et Fusium Citam*. *Aufustius Catus* est in Inscriptionibus.

10 *Ante primam confectam vigiliam*] Penultimam vocem in suo Codice non invenit, aut inventam neglexit Jul. Celsus; habet enim p. 117. Ed. Lond. 'ante primam noctis proximæ vigiliam.' Alii tamen omnes verbum, de quo agitur, repræsentant, quamobrem retineo. *Davisius*.

12 *Millium passuum circiter* CLX] In Anonymo Celsi exscriptore invenio, per LX millia passuum. Græcus habet stadia ϡο | Confer locorum situm. *Vossius*. Vide Lips. Cent. III. ad Hisp. et Ital. Epist. LIX. Ceterum vox *passuum* non comparet in Cujac. Oxon. ac Leidensi primo. Recte omnino. Consule notata ad I. 15.

IV. 1 *Celtilli filius*] Anonymus Celsi exscriptor habet *Cebali:* in Græco est Κερτίλου. *Voss. Catuli* Gott. et Ed. Inc. *Catulli* V. tert. *Celtili* Voss. sec. et Edd. quædam.

2 *Principatum Galliæ totius obtinuerat*] Distingue, Galliæ Celticæ, seu Galliæ proprie dictæ, de qua Cæsar ait initio operis, ' tertiam partem incolunt, qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur.' Nam Celtillum trium Galliarum principatum obtinuisse nullus sanæ mentis crediderit. Proprie autem hic locutus Cæsar: qui quando de tribus Galliis loquitur, dicit *omnis Gallia.* Nam (inquit Placidus Lactantius ad Thebaid. Statii I.) ' cum numerum significare volumus, omnes dicimus, cum corpus, totum.' Gallia Celtica corpus unum erat, at tres numero Galliæ sunt. Papinius, libertate poëtarum usus Thebaid. I. unum pro altero posuit, cum ait: ' Totos in pœnam ordire nepotes :' pro eo, quod est, ordire pœnam, quæ ad omnes nepotes pertingat. *Vossius.*

5 *Facile eos incendit*] Leid. pr. et Scal. cum Cujac. *facere intendit.* Male, nisi quod doceant *eos* debere abesse: quamvis sciam Ablativo Absoluto subjungi aliquando alium casum, licet de eadem persona sit sermo. Adi Cl. Duker. ad Flor. IV. 12. § 28. Cort. ad Sall. B. Cat. c. 48. 87. Vocula *eos* non comparet quoque in aliis Leidensibus, nec Vossianis, neque Bongars. Lovan. Oxon. Egmund. Gottorp. uti nec Ed. Inc. Non raro Cæsar, præcedente absoluto ablativo, accusativum eo subintellectum omittit. VI. 43. ' Magno coacto numero, in omnes partes dimittit.' c. 25. ' Exanimato altero, successit tertius;' scil. *ei.* Vide et ad c. 27. ubi Mss. plerique ' legionibusque, &c. expeditis, cohortatus.' c. 29. ' concilio convocato, consolatus est.' c. 60. ' consilio convocato, cohortatus.' c. 88. ' clamore sublato, excipit clamor.' Adde B. C. II. 17. uti et c. 34. et III. 21. ' Eo in Italiam evocato, &c. sibi conjunxit.' c. 67. ' Signo legionis illato, renunciarunt.' Hirtius etiam et alii sic ablativum ponunt, subintellecto nominativo. Vide ad B. Afric. c. 10. Sic c. 18. ' cohortibus circumdatis cohortatus,' &c. Sic Mss. c. 23. ' Pompeio adveniente, propius accedere passi.' Rursus c. 32. ' electis hominibus cohortatus ;' ubi etiam vide.

6 *Ab Gobanitione—expellitur ex oppido Gergovia*] Ms. Norv. et editt. vetustissimæ Rom. Ven. Beroald. hic exhibent *prohibetur a Gobanitione;* nec video cur primam vocem expunxerint recentiores. Sententia enim hoc modo videtur distinguenda: ' Prohibetur a Gobanitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant; expellitur ex oppido Gergovia.' Est ἀσύνδετον, cujus Schematis exempla congessit G. J. Vossius Inst. Orat. V. 11. *Davis.* Prohibetur ab *Gobanitione—expellitur ex oppido Gergovia:* Ita restituit Davisius ex Mss. et Vett. Editt. Scaliger et Recentiores, omissa voce *Prohibetur,* ediderunt: *Ab Gobanitione—expellitur ex oppido Gergovia.* Ms. Reg. habet, *Prohibetur a Gergovia ab Gobanitione, &c.* Deinde, omisso nomine *Gergovia,* exhibet: *expellitur ex oppido.* Sed præstat prior lectio. *Clark.* Cum Regio Codice facit recentissimus Leid. sec. *prohibetur a Gergobia.* Sed id mihi indicio est, alterum etiam verbum *prohibetur* esse a mala manu: licet vel maxime legeretur in Mss. omnibus. Non solet auctor hoc verbum tam simpliciter ponere sine adjuncta re, qua quis prohibeatur. Immo non comparet in integerrimis Mss. Petaviano, Ursiniano, Andino, Oxoniensi neque Edd. Veneta 1517. Aldi, Basil. ac Gryphii, adeo ut Scaliger illud non ejecerit. Alii, ut Vascos. Strada, R. Stephanus, et Ed. Gryph. posterior habent *prohibetur, &c. expelliturque.* At tum malim *prohibetur ab G. &c. reliquisque a principibus expellitur.* Nisi quis *prohibetur* non ad Vercingetorigen referre velit;

sed ad istud *ad arma concurritur*. Ut τὸ *ad arma concurri* prohibitum sit: quo sensu cepisse videtur Strada, qui post Gergoviam addidit *Vercingetorix*, uti est in Leid. sec. sed sine dubio e Glossa. Græcus αὐτὸς &c. εἰς χεῖρας μὲν αὐτοῖς οὐ συνέμιξε, καὶ &c. ἐξεβλήθη. Ceterum *Gobanitionis* nomen per duo *nn* scribunt Mss. longe plurimi. In Andino autem est *a Gobannitico*, et in Leid. pr. Scalig. Cujac. *a Gobannitino*. *Gobanitio* Ursin. Βανιτιόνος vitiose Metaphrastes.

8 *Non tamen desistit*] In Mss. præcedit verbum: et in Bongars. pr. Petav. Oxon. Egmund. Voss. pr. Carrar. et quinque aliis, Edd. Incerta ac Florent. *Non destitit tamen*. Recte: licet sequatur præsens. Vide ad v. 12.

10 *In sententiam perducit*] Non hoc damnarem, nisi Bong. And. Leid. pr. Voss. pr. Petav. Egm. et tres alii juberent rescribi *ad s*. V. Cic. ad Att. XVI. 8. Sallust. Jug. B. c. 80. Nep. in Epamin. c. 4. Valer. Max. VII. 3. 6. 'Vafro consilio ad suam sententiam perduxit.' Utrumque quum Latinum sit, obsequendum est antiquioribus libris.

13 *Expellit ex civitate*] Ex regione Arvernorum; nam in hisce de Bello Gallico libris *civitas* nunquam urbem significat, nisi III. 20. Sic Velleius Paterculus I. 3. 'Eam regionem armis occupavit, quæ nunc ab ejus nomine Thessalia appellatur, antea Myrmidonum vocitata *civitas*.' Similiter apud Græcos eandem potestatem interdum πόλις obtinet. Strabo Geogr. l. VIII. p. 356. ed. Paris. Στησίχορος δὲ καλεῖ πόλιν, τὴν χώραν Πίσαν λεγομένην, ὡς ὁ Ποιητὴς τὴν Λέσβον, Μάκαρος πόλιν. Ex Euripide dein et Sophocle idem confirmatur. *Davis*.

16 *Turones—Andes*] Bong. Vossiani, Lovan. Cujac. Scalig. Egm. aliique habent *Turonos*. Iidem etiam cum plerisque reliquis et Edd. primis *Andos*. Leid. pr. et Scalig. *Andros*. Forsan *Turones*, et *Andes* dicti sint *Turoni* et *Andi*: ut *Santones* et *Santoni*, *Teutones*, *Teutoni*, &c.; de quibus vide ad I. 11. et infra c. 7. *Gabales* et *Gabali*. Sed *Gabali* etiam c. 64. *Cavares* et *Cavari*, alibi: plura vide c. 75. Nisi malis corruptum statuere ex *Turonas*, et *Andas*, Græco Accusativo: de quo alibi. *Allobrogas* c. 64. *In Turonis* tamen vulgo et in Mss. multis legitur. VIII. 46. ubi vide notas. *Andus* est apud Lucan. I. 439. Sed versum illum esse spurium adhucdum credimus.

20 *Certum numerum militum celeriter ad se adduci jubet*] Narrat Strabo Geograph. IV. p. 191. Vercingetorigem CCC hominum millia huic bello coëgisse. Sed hoc plane fidem superat, et in eo graviter errat doctissimus scriptor, cum tantum numerum ex solis Arvernis confectum statuat, quandoquidem ex Cæsare constet plures in hanc rebellionem consensisse nationes. Vide et Plutarchum in Cæs. p. 720. *Davis*.

28 *Alios*] Vocem hanc Clar. Lipsio pro Glossa suspectam fuisse, patet e notula ipsius suo codici adjecta, quam conjecturam aliquantulum confirmat Dorvillii Codex: sed plenus perspicuusque Cæsaris stylus resecare eam omnino vetat.

v. 1 *Lucterium Cadurcum*] Infra l. VIII. creberrime *Luterius* reperias. Etiam in Livio *Lutarii* nomen reperitur. Nec dubito ita melius scribi, cum hodieque exstet id nomen *Luther* vel *Lothar*. *Vossius*. Et sane Anonymus Celsi exscriptor p. 119. hunc nominat *Lutherium*. *Davis*. Sed et infra fere semper in Mss. *Lucterius* exaratur, uti et apud Oros. l. VI. ubi in Mss. quibusdam *Lipterius*. Hoc loco *Luterium* habet Dukerianus, atque ita edi semper curavit Clarkius. Mstis optimis ego accedo. V. ad VIII. 30. Mox Mss. multi *Lucretius*. *Rutenos* autem rescripsi auctoritate omnium Codicum, pro *Ruthenos*; quod nunc vulgo apud Cæsarem obtinebat: sed jam Ῥουτηνοὺς per τ non θ in Strabone

edidit Casaubonus, aliique apud alios scriptores.

10 *Revertuntur*] Sic Mss. et Editt. Vett. Scaliger et recentiores; *revertunt.* Quod minus aptum. Optimi enim auctores, tempore præterito, sæpissime usurpant, *reverterunt;* præsenti autem tempore, passive fere efferunt, *revertuntur.* Vide infra de bello Hispan. Not. ad § 12. Fortasse in Editione Scaligerana error erat Typographicus, quem secuti sunt Recentiores. *Clark. Revertunt* jam legas in Ed. Plantiniana Lipsii, typographico tamen errore, ut puto. Mss. omnes *revertuntur:* nisi quod Voss. tert. det *reverterunt*, quæ variatio quoque I. 8. Vide et ad Frontin. III. 11. in f. Ac Laurenberg. Antiq. V. *Revorto.* Quintil. IX. 3. Inst. Or. *assentior et assentio, revertor et reverto.* Verum posteriora desunt illic in Mss. plerisque, ut videantur adsutitia. Sed ita certe *deverto* et *devertor:* de quo vide Heins. ad Ovid. Am. II. 6. 9. Apul. Met. l. I. ex Ed. Scriverii *nummatior reverto:* sed aliæ *revertor.* l. IX. p. 197. 'ad armillum revertit:' sed Mss. aliquot *revertitur.*

14 *Eane de caussa*] *Ne* frustra quæras in Msto Dorvillii, et Edd. Rom. Ven. ac Mediol. Nec male. Sæpissime in dubitatione prius *ne* vel *an* omitti, crebro monuerunt viri docti. Et ita noster c. 15. 'Incendi placeret, an defendi:' nec secus optimi Codices B. Civ. II. 32. 'Vos vero L. Domitium, an vos Domitius deseruit?' ubi vide, ut et ibid. Davis. ad finem capitis. B. Afr. c. 8. 'fieri posset necne.' In Lucano aliquoties abesse vidimus ad ejus l. v. 569. In Cicerone ita emendat quoque Illust. Bouhier. Catil. II. c. 6. Delenda est quoque vocula *ne* in Curtio III. 8. 17. 'Ipse adesset, an præfectorum aliquis.' Sic Mss.: non *ipse ne:* et in Val. Max. VI. 2. in fine 'Humi, an sublime putrescam.' Sic enim Mss. Plura vide apud Cl. Drak. ad Liv. II. 8. § 78. IV. 55. v. 28. et quos laudat.

16 *Ponendum, &c.*] Ex hoc loco rursus patet, ex diversis exemplaribus descripta fuisse illa, quæ nunc habemus. Quorum optimum fuit illud, unde propagata sunt Mss. Andin. Cujac. Ursin. Oxon. Scalig. et Leid. prim. quæ habent ita, ut vulgo locus hic jam editur. At reliqui omnes Codices Bong. Vossiani, Leidenses, Petav. Lovan. Egmund. Carr. Duker. Dorvill. Gottorp. exhibent *proponendum,* &c. statim *cum Arvernis junguntur.* Atque ita etiam Edd. primæ, Beroaldi, aliæque.

17 *Se cum Arvernis conjungunt*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *Cum Arvernis junguntur.* Quod perinde est. *Clark.*

VI. 8 *Eo tempore pacati viderentur*] Fieri enim poterat, ut inimico essent in Cæsarem animo, nec hanc ejus intercipiendi occasionem prætermitterent. Hoc non vidit Fr. Hotomannus, qui locum mendi suspectum habuit, qua de causa reponebat *eo tempore non satis pacati;* temere prorsus et inconsulte. *Davis.* Codd. nonnulli *quieti.* Græcus ἠρεμεῖν δοκοῦντες. *Clark. Pacati* restat quidem in Cujac. And. et ceteris ejus sectæ Codd. sed reliqui, tum aliorum tum mei et Edd. principes habent *quieti;* ac vetustiores quidem *eo tempore qui quieti.* In Gottorp. et Voss. tert. *eo t. quique et.* Unde Ed. Incerta *eo t. quique etiam v.* Et videtur vox *quieti* huic loco melius convenire. Initio hujus libri *quieta Gallia.* Optime autem locum explicuit Davisius.

VII. 3 *Et Gabalos*] Straboni Γαβαλεῖς. Plinio IV. 19. *Gabales* nuncupantur. Quin et in v. c. Cæsaris lego *Gabales.* Ptolemæus Γάβαλοι habet. *Vossius.* V. et Ciaccon.

7 *Ruthenis, Provincialibus*] Tolle distinctionem, ut recte observatum Ciacconio. Græcus quoque habet, Τῶν Ῥουθήνων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ οἰκούντων. Sunt autem duplices Rutheni, alii in Aquitania, in Provincia alii. Et fortasse non male statuamus regionem

conjunctam fuisse, sed cujus in Aquitania pars, pars in Narbonensi Gallia esset. Sane in Strabone est Ῥουθῆνοι τε καὶ Γαβαλεῖς τῇ Ναρβωνίτιδι πλησιάζουσι. Et Plinius IV. 19. Ruthenos facit 'Narbonensi provinciæ conterminos.' Rursum II. 4. eos in Narbonensi provincia locat. *Vossius.* Editi *Ruthenis, Provincialibus.* Sed nos distinctionem induximus fide Ms. Norvic. Græci Interpretis, ac editt. Rom. Ven. Beroald.; observarunt enim viri eruditi, duplices fuisse Ruthenos, alios in Provincia, alios in Aquitania sitos. Vide Plinium Hist. Nat. III. 4. et IV. 9. *Davis.*

8 *Volcis Arecomicis*] Veteres libri typis excusi *Volcis, Artomicis;* quæ quidem vitiosa lectio Græcum interpretem fefellit: habet enim ἐν τῇ (χώρᾳ) τῶν Ἀρεκομικῶν—καὶ τῶν Βόλκων, quasi Volcæ et Arecomici populus essent diversus. Inepte, ut docuit Is. Casaubonus ad Strabonis l. IV. p. 186. *Idem.*

11 *Helvios*] Ita et Ms. noster. Strabo Ἐλούους vocat. Notat etiam Ciacconius in scripto codice legisse *Iluos.* Dubium quæ scriptura præstet. *Vossius.* Mss. Brant. Norvic. ac edit. Rom. hic et infra exhibent *Helvetios;* vitiose: Cebenna enim non Arvernos ab *Helvetiis,* sed ab *Helviis* discludit. De hujusce tamen nominis Orthographia lis est inter Eruditos; Ciacconius enim in suo Codice invenit *Iluos,* et Strabo Geogr. l. IV. p. 190. Ἐλούους nominat. *Davis. Elvios* etiam est in Leid. sec. *Hiluorum* et *Iluorum* Mss. fere omnes quoque B. Civ. I. 35. *Heduos* Leid. pr. cum 4. aliis: *Eduos* Ed. Inc. *Helvetios* Mss. 2. et Edd. primæ: et in illis omnibus eodem modo c. seq.

VIII. 2 *Putabat; in Helvios, &c.*] Hac interpunctione perspicua fit sententia. Nam quod Editi habent; *putabat, in Helvios,* &c. ambiguum facit, utrum illud *putabat* ad Cæsarem referatur, an ad Luterium. Ego ad Luterium potius referendum existimo; qui videlicet eo *repressus ac motus* dicitur, quod *intrare intra præsidia* (quæ Cæsar constituerat, supra c. 7.) *periculosum putaret:* quod cum ita esset, Cæsar deinceps *in Helvios, &c. Clark.*

3 *Mons Cebenna*] Hic assidue Straboni Κέμμενος. In Ms. nostro est *Cenenna,* sed corruptum hoc ex *Cevenna,* quomodo in v. c. alio invenitur. Jam vero *v* pro *b* usurpari usitatum. Sic in veteri lap. *Transdanuviani,* et alia innumera. *Vossius.* Vide et Brant. Male Edd. quædam *Gebenna.* Ego prætuli *Cevenna:* quia ita constanter inveni in vetustissimis libris ut Bong. pr. Leid. pr. Voss. pr. Scalig. Petav. Egmund. multisque aliis: quod et de Cod. Achillis Statii testatur Ciacconius. *Cebenna* in aliis erat pro *Cev.* ut *Suebi* pro *Suevi, Gergobia* pro *Gergovia:* et innumeris in nominibus mutatæ sunt *b* et *v.* Vide omnino præter plurimos viros doctos Manutii excursum ad Lib. de Bello Hispan. c. 13.

6 *Labore*] Libri plerique Mss. et antiquitus cusi *sudore.* Græcus σπουδῇ, ac si *studio* legisset. *Clark. Sudore* e nostris dant quoque Bong. Vossiani, Leidd. sec. et tert. Petav. Lovan. Egm. Gott. Duker. et Dorvill. quod non ausim damnare, licet nimis poëticum videri possit; et Cæsar, quod sciam, nusquam alibi eam vocem ita adhibeat. Sed Velleius tamen II. 128. 'Quod nobilissimis *summo cum sudore* consequendum est.' Valer. Max. VII. 6. § 1. 'Provincias multo sudore et sanguine in potestatem redactas.' Plin. l. II. Ep. 7. 'Decus sudore et sanguine adsequi.' Eo magis autem hic locum habet, quia labor hic non sine sudore, qui milites decet (Vide ad Sallust. Jug. c. 85. § 40.) peractus est. Quare parum abest, quin adfirmem a Cæsare suo more Synonyma jungente, quorum alterum altero explicatur, scriptum fuisse *sudore ac labore:* uti et locutus est Cicero pro Fonteio c. 1. 'Qui cum ipso M. Fonteio ferrum ac manus contule-

runt, multoque ejus sudore ac labore sub p. R. imperium ditionemque ceciderunt.'

8 *Quod sic se*] Ita Ms. Reg. eleganter. Al. *quod se, &c. Clark.* Non capio hanc elegantiam. Istud *sic* meorum habet nullus.

9 *Ne s. quidem umquam homin.*] Sic Mss. plerique et meliores, non *hom. umq.* Præterea in Scalig. et Leid. primo non comparet vox *quidem.* Non male: sæpius enim *ne* ponitur pro *ne quidem.* Consule, quos laudat Clar. Dukerus ad Flor. III. 17. 'Ut ne prima illius flamma posset sustineri:' et Cel. Burm. ad Sueton. Aug. VIII. 35. 38. 'Ne civibus se committebat,' Petav. Cod. Apul. Met. l. I. p. 17. 'Ne sufficientem supellectilem parare licet,' et passim *ne ipse, ne istud, ne omnino,* &c. l. IV. p. 66. *ac ne cauda.* Sic enim Mss. duo: vulgo addunt *quidem.* Ceterum *possint* reposui pro *possent* auctoritate Leid. pr. seq. Voss. pr. sec. Egmund. Scalig. Duker. aliorumque; quomodo et Vascos. Strada, Steph. et plures ediderunt: *possunt* Dorvill. cum Edd. Rom. Med.

10 *Possent*] Ms. Vossii *possint.* Quod et postulare videtur temporum ratio. *Clark.*

12 *Hæc fama ac nuntiis perferuntur*] In Leid. pr. ac Scal. *Hæc fama nuncii perfertur.* In Ms. Brantii, uti et Egmund. Petav. Duker. Dorvill. Pulmanni Schedis et Edd. primis, item Beroaldi, Vasc. Str. Steph. Gryph. post. aliisque *fama ac nuncii.* Dorvill. *perferunt.* B. Civ. I. 23. 'litteris nunciisque Romani perlatis.' Vide quæ dixi ad VI. 30. 'Quam fama ac nunciis (vel *nuncius*) adferretur.' B. Civ. III. 102. 'fama de adventu perferebatur.' Nil tamen hic muta. B. Civ. II. 37. 'Res secundæ nunciis ac litteris perferebantur.'

15 *Ad se*] *Arvernos* scilicet, non *Vercingetorigem. Clark.*

17 *In Arvernos versus*] Bong. pr. Voss. prim. Lovan. Egmund, et septem alii cum Ed. Inc. *per Arv.* Male et contra Cæsaris mentem. Vide ad Frontin. I. 4. § 11. 'In Italiam versus:' ut scribendum docui. Apul. l. II. p. 18. Ed. Colv. 'In Deam,' vel, 'Dianam versum:' nam et ibi sic legendum vidimus alias. Justin. V. 8. 'Demissa in Piræum versus muri brachia.' Sic Mss. vulgo abest *in.*

IX. 7 *Rebus*] Nonnulli *Rebus omnibus. Clark.* *Omnibus* exaratur quoque in Cujac. Leid. pr. Scalig. Oxon. et Petav. ad marginem, uti et Edd. Bas. Vascos. Venet. Ald. Steph. Strad. Gryph. &c. quod si addi placet, jungerem cum illorum plerisque Editoribus τῷ *suis. Omnes suos* alibi quoque jungit Cæsar, ut et c. 10.

Quam maximis potest] Sic veteres cusi. Recentiores autem *qua maximis;* quæ quidem lectio Typographorum vitio, ut opinor, in Lipsianam editionem irrepsit, ex qua eam bona fide repræsentarunt nuperi editores. *Davis.* Recte judicat Davisius. *Quam* Mss. et Editi priores ad unum omnes.

17 *Gergoviam Bojorum oppidum*] Ms. noster *Gergoniam,* dein suprascriptum est *Gergobinnam.* Etiam Græcus habet *Γεργοβίνναν.* In alio v. c. est *Gortonam.* Contendunt tamen viri docti nullum Boiis oppidum fuisse Gergoviæ nomine. Equidem multum obniti nolim, sed falli nihilominus puto, qui totam vocem hanc irrepsisse a librario putant. Et dicere malo corruptum mihi nomen videri. Sane veterem errorem esse satis ostendit, quod in multis codicibus legitur. Non omittenda sunt verba Anonymi, qui Celsum exscripsit. Ait autem: 'Vercingetorix, audito Cæsaris digressu, retro in Bituriges reversus, atque hinc profectus in Boios transalpinos, oppidum illorum, sub Helveticæ victoriæ tempus ædificatum a Cæsare, Æduisque traditum, oppugnare disposuit (oppido

nomen Gergovia) gloriosum sibi existimans, si Æduorum receptaculum, simulque Cæsareum opus everteret.' Et postea iterum ait: 'Quo cum venisset, Vercingetorix ubi id sensit, Gergoviæ obsidione derelicta, contra eum pergit.' Nolim stare solius Anonymi verbis, sed quid prohibet, quominus duæ in Gallia Gergoviæ fuerint, cum Novioduni nomine etiam tres diversæ urbes reperiantur. *Vossius.* Immerito suspectum habent hoc nomen Scaliger aliique; cum *Gergovia* hæc dicta sit *Boiorum*, altera *Arvernorum. Clark.* Cum Vossio sentit etiam Cellarius. Mihi tamen suspectum est magnopere *Gergoviæ* sive *Gergoniæ*, ut aliis, nomen. In nullo enim exstat Codice meo. Sed *Gortonam* habent Leid. pr. Cujac. Scalig. et Oxon. qui etiam refert *Gorboliam*; *Gergobinam* Cod. Hotom. et Buslid. cum Edd. Rom. Ven. et Mediol. Vascos. Steph. aliisque. Bongars. Voss. Petav. Lovan. Egmund. et reliqui *Gorgobinam*. *Gorgobia* et *Gorgobina* vulgo apud Celsum cum Ed. Incerta. Non alienus sum a Scaligeri sententia, supposititium nomen credentis. De *Gergovia* Arvernorum oppido agit c. 34. 36. &c.

18 *Quos ibi Helvetico prœlio victos*] Ms. Reg. *quod ibi Helvetios, &c.* Mss. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. *quod ibi Helvetico, &c.* Græcus, sicut vulgati, ΟΥΣ ἐν τῇ Ἑλβετικῇ, *&c. Clark. Quod* exstat etiam in Bong. pr. Voss. pr. Petav. Voss. sec. Carr. Duker. Dorv. et Edd. primis adstipulante Celso. *Sibi* Bong. pr. et Voss. prim. Nil muta. Cæsar I. 28. dixerat 'Boios petentibus Æduis, ut in finibus suis conlocarent, concessit: quibus illi agros dederunt.' Si id oppidum ædificari curasset ipse Cæsar, mentionem ejus rei fecisset; ac Cæsar eam Cæsarodunum, cujus in Turonibus meminit Ptolemæus; vel simili nomine adpellasset. Dein *Helvetios* cum *quod* margo etiam Vascosani, sed *Helvetio* diserte codex D. Vossii, et Scaligeri; uti 'Helvetius ager' I. 2. 'Helvetia civitas' c. 12. ubi adi Voss. ac de hisce Gentilibus in *ius* pro *icus*, præter Heinsium aliosque viros doctos ad poëtas, adi A. Cuningham. Horat. Anim. c. 15. Hinc intelligendus Apulei. Met. I. 4. 'Si Thessaliam proximam civitatem perveneritis,' pro *Thessalicam.* Nugantur ibi interpretes. Eodem l. in f. 'florem Thessaliæ regionis.' Consule quoque ad Lucan. VI. 402. 'Thessaliæ telluris.' Nihilominus *Helveticus* non muto. Nam aliud est *Helvetia civitas*, aliud *Helveticum prœlium*: quomodo aliud *Thessalia civitas*, aliud *Thessalicum prœlium*. Sic *Veneticum bellum*, *Nervicum prœlium* et alia sæpe in Nostro. Dein *Victor* non ineleganter Bongars. pr. Lovan. Dorvill. et Ms. Brantii ac Edd. Rom. Ven. et Mediol. ἡττηθέντας Gr.

X. 5 *Videret*] Sic Mss. Reg. et Vossii. Græcus item ὁρῶσα. Quæ et elegantior lectio. Vulgo *videretur. Clark.* Recte judicat Clarkius: et confirmatur τὸ *videret* ab Egmund. Scalig. Leid. primo et secundo. Forsan fuit olim *viderent* per elegantissimam Synthesin. Adi notata ad IV. 2. 'Gallia delectatur et inpenso parant pretio:' et Cel. Burm. ad Suet. Calig. c. 51.

XI. 5 *Arma proferri, jumenta produci*] Non damno id quidem. Ingrata tamen est repetitio τοῦ *pro*. Quare fere præferam huic *conferri*: quod exstat in Bongars. pr. Vossianis, Lovan. Egmund. et sex aliis, atque Edd. primis, item Vasc. Str. Steph. Gryph. post. In unum acervum dedititii arma conferre solebant: quando ea proferre cogebantur. Hinc non male Leidens. primus præbet *efferri*. Confer omnino II. 33. 'Armorum magna multitudine,' &c. Eadem tamen lectio, sed et variatio est c. 12. 'Arma proferri, equos produci,' ubi iidem Codices, ut et Petav. atque eædem

Edd. *conferri* exhibent. At ibi *proferri* omnino retineo, quia Syllaba *con* ter jam præcessit.

7 *Ipse ut quamprimum iter faceret Genabum Carnutum proficiscitur*] Mirus loquendi modus: proficiscitur, ut quamprimum iter faciat. Tamen nullus commentatorum (miror tam purgatas aures) hac locutione offensus est. Lego *ut quamprimum iter perficeret;* vel *ipse quam primum iter facit et Genabum Carnutum proficiscitur.* Græcus transtulit, αὐτὸς δὲ ὅτι τάχιστα πορεύεσθαι βουλόμενος, ἐπὶ τὴν Γέναβον, πόλιν τῶν Καρνούτων ὥρμησεν. Si nulla ex prioribus emendationibus placet, scribe, *ut quamprimum iter perficeret. Vossius.* Vossio mirus videtur loquendi modus *ipse proficiscitur, ut quamprimum iter faceret,* qua de causa reponit *ut quamprimum iter perficeret,* vel *ipse quamprimum iter facit et Genabum Carnutum proficiscitur.* Nobis neutra harum emendationum placet, et, nisi vehementer fallor, hicce locus mutata interpunctione potest sanari. Sic igitur distingue: *C. Trebonium legatum relinquit, ipse ut quamprimum iter faceret. Genabum Carnutum proficiscitur.* Certe sensus hinc commodus exsurgit, qui in vulgatis nullus est. *Davis. Ipse, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur.* 'Mirus' inquit Dionys. Vossius, 'loquendi modus, *proficiscitur, ut quamprimum iter faciat.* Tamen nullus commentatorum (miror, tam purgatas aures) hac locutione offensus est. Lego, *ut quamprimum iter perficeret;* vel *ipse quamprimum iter facit, et Genabum Carnutum proficiscitur.* Hæc ille. At vero ridiculum prorsus errorem errasse videtur Vir doctissimus. Ita enim hæc accepit, ac si dixisset Cæsar: *Ipse Genabum proficiscitur, ut quamprimum iter faceret* GENABUM. Quod plane ridiculum est. Atqui longe alia erat mens Cæsaris. Nimirum *ipse;* inquit, sine mora *Genabum proficiscitur, ut* inde *quam primum iter* institutum *faceret,* (GERGOVIAM scilicet adversus *Vercingetorigem.*) Qui sensus et optimus est, et satis perspicuus. Quare neque omnino audienda Davisii est emendatio, qui Vossio confidens, sensum utique in vulgatis nullum esse, legendum existimat, mutata distinctione, 'Trebonium legatum relinquit, ipse ut quamprimum iter faceret. Genabum Carnutum proficiscitur.' Quæ est hiulca valde locutio. *Clark.* Probo Clarkii expositionem. At vero Vossii emendationem egregie confirmat Leidensis primus, in quo *conficeret,* clariore locutione. Nec obstaret quod id verbum præcedat; (ea enim repetitio Cæsari est frequentissima, ut alibi monitum) nisi inde omnino judicarem emendandum *confieret.* Quod verbum et apud alios in *conficere* abiit. Consule omnino Grævium ad Sueton. Cæs. c. 20. 'Diurna acta confierent.' Immo et Brantium ad ipsum Auctorem nostrum hujus libri c. 58. 'Id difficilius confieri animadvertit.' VII. 65. 'iter confici non posse:' ubi in multis Mss. *facere:* unde putem, et illic *confieri* relictum a Cæsare.

9 *Quum longius eam rem ductum iri existimarent*] Corruptissimus est Jul. Celsus, ubi hæc refert; legitur enim p. 121. 'Ad hujus loci *(Genabi)* defensionem Carnutes consilia conquirebant; eo tamen lentius, quo diutius bellandum crederent rem hæsuram, et simillimum viri esset morem impigerrimi Ducis ignorantibus.' Omnes vident ulcus esse in verbis, cui tamen sanando medicinam non invenit J. G. Grævius. Rescribendum credo 'Ad hujus loci defensionem Carnutes *auxilia* conquirebant; eo tamen lentius, quo diutius *Vellendini* (sic enim nomen hoc supra extulit Celsus) crederent rem hæsuram, et simillimum *veri* esset morem,' &c. *Davis.*

11 *Cæsar pervenit*] Recte Ursinus censuit nomen Cæsaris esse adjectitium, cum in suis Mss. non invenisset. Deest quoque in Brantii Msto, uti et Carrar. meisque ad unum omnibus, atque Edd. primis. Vide ad II. 17. Sed et simul ejicere debuisset conjunctionem *et*, quam neque postulat Cæsaris stylus, neque agnoscunt Mss. aut Editiones principes.

14 *Pons fluminis Ligeris continebat*] Ita placuit reponere viris doctis, etiam Scaligero: sane sic noster quoque Ms. habet. Similiter dixit de Bell. Gall. l. I. 'ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet:' pro *pertingit*. Sic *continet* pro *contingit*. Sed Cæsar *continere* alio significatu plerumque usurpat. Et in VV. LL. legitur etiam *contingebat*, quod temere mutare nolim. Hirtius de bello Alex. 'magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingerent.' Nisi forte hic *continet* explicare velimus, urbem adversæ fluminis ripæ adjungit, aut quasi unum cum illa continentem facit. Sed jam retineo illud *continebat*. Sic Cæsar de bello Civili l. I. p. 223. ed. Plant. 'Continentemque ripæ collem improviso occupat.' Ubi *continens* est *adhærens*, vel *contingens*. *Vossius.* Sic edidit Jos. Scaliger: in aliis *contingebat*, quæ quidem lectio ex Glossemate est orta, nec tamen eam non probavit J. M. Brutus. Perperam. Velleius Paterculus I. 3. 'Corinthum—claustra Peloponnesi *continentem*, in Isthmo condidit.' Latinus Pacatus Pan. XII. 36. 1. 'Quos cursu non poterant *continere*, jaculis occupare.' *Davis.* *Contingebat.* Hoc est *continens erat*, sive *contigua oppido*. Non possum accedere viris doctis, *continebat* hic præferentibus: donec clariora mihi adducant exempla ejus locutionis *pons continet oppidum* i. e. oppido adhæret et continua est. Pacatum non moror. Velleii locus huc etiam non facit. Recte 'Corinthus continet claustra Peloponnesi,' i. e. amplectitur, vel quomodo et *loci natura contineri*, &c. de quibus V. ad I. 2. vel alio etiam sensu, præterquam quod locus ille mendo non vacare a plerisque viris doctis credatur. Multo minus huc facit locus Ciceronis Verr. VI. ab Hotomanno adductus 'pars oppidi, mari disjuncta, ponte rursus adjungitur et continetur,' scil. alia cum urbis parte. Nil dico de Cæsaris loco per Vossium adlato: quivis videt, alienum hinc esse; et similem fore, si hic haberetur *oppido pons continens erat;* ut B. Civil. II. 54. 'continens ripæ collis.' Hæc cum ita sint, verior lectio mihi videtur esse *contingebat;* quod et in aliorum Edd. ac Mstis habetur, et inter alios amplexi sunt Aldus ac Lipsius seu Plantinus, confirmaturque Mss. Cujac. Petav. Andino, Scalig. et Leidensi primo. I. 38. 'Reliquum spatium mons continet magna altitudine, ita ut radices ejus montis ex utraque parte ripæ fluminis contingant.'

21 *Quin cuncti*] Vox *cuncti* abest a Leid. sec. at pro ea in Andin. Cujac. Leid. primo et Oxoniensi legitur *Vivi*. Utrumque admitterem 'cuncti vivi caperentur.' *Vivus capi* historicis non infrequens est locutio. Infra l. hoc c. 88. 'Vivus in fuga comprehenditur:' ubi itidem a Codd. nonnullis exsulat *vivus*. VIII. 35. 'Neminem vivum capi patiuntur.' Vide etiam Bell. Alex. c. 76. et B. Afric. c. 95. 'Vivos capit.' B. Hisp. c. 23. 'vivi capti fuissent:' item c. 41. Liv. III. 9. MCCL. 'vivos captos:' item c. 18. et IV. 59. ac sæpius.

22 *Multitudinis f. intercluserant*] Leid. prim. Cujac. Andin. Scalig. atque Edd. Bas. Ven. Vasc. Aldi, Str. Steph. Gryph. Plant. et aliæ *multitudini:* quod cur denuo mutaverit Scaliger, nescio; cum sine dubio sit elegantius altero.

XII. 2 *Desistit*] Sic quidem nonnulli Codices. Prætuli tamen *destitit*, cum

Bong. pr. Voss. pr. Petav. Lovan. aliisque sex et Edd. primis: ut c. 4. 'Non tamen destitit, atque in agris habet dilectum:' ubi vide, et alibi sæpius.

3 *Biturigum, positum in via Noviodunum*] Quale oppidum hoc sit *Biturigum*, ignoratur. *Novioduni* bis mentionem alibi facit Cæsar, alterius in Suessionibus II. 12. alterius in Æduis, cujus situm describit hoc libro c. 55. 'Noviodunum erat oppidum Æduorum ad ripas Ligeris opportuno loco positum.' Vide etiam Galliæ notitiam. Quare hic Hotomanno placebat rescribi *Nevidunum*, vicum, quem Aimoinus Biturigibus conjungit. *Noviodinum* Celso. *Noboiodunum* Leid. pr. At recte se habet *Noviodunum:* ut et c. 14. arbitrorque idem esse oppidum, de quo Cæsar infra loquitur, idque ibi rebellasse, et ab incolis tum incensum esse docet. Omnia enim verba *Biturigum positum in via* (quæ uncis inclusi) uti nec *Novioduni* nomen agnoscunt Bongars. Petav. Lovan. Vossiani, Egmond. Gottorp. Leid. sec. Duker. Dorvill. neque Edd. Rom. Ven. Mediol. In Lovan. tert. et Ed. Incerta adest nomen, sed desunt *Biturigum p. in via:* quæ omnino resecanda judico. Non erat oppidum Biturigum, sed Æduorum, in finibus Biturigum. Nam, hoc occupato, dein ad Biturigas ulterius profectus est et Avaricum cap. sequenti etiamnum in finibus Biturigum obpugnatum ivit. De Avarico vide Cl. Wesseling. ad Anton. Itiner. p. 460.

XIII. 1. *Prœliumque equestre committit*] Fr. Hotomannus mavult *prœliumque equestre committi*, quia Cæsar nondum pugnabat, ut apparet ex eo quod Germanos equites postea submitteret. Sed hoc non impedit, quo minus vulgata lectio possit defendi: nam, cum jussu Cæsaris prœlium erat commissum, ipse, pro solenni scriptorum usu, pugnam facere dicitur. Sic apud Sallustium Jugurth. c. 26. 'Jugurtha —— omnes puberes Numidas atque negotiatores promiscue; uti quisque armatis obvius fuerat, interfecit,' quod idem valet ac *interfici jussit*. Vide et B. G. V. 56. *Davis.* *Committitur* est in Leid. sec. *committi* jam ediderunt Vasc. Str. Steph. aliique. Verum Infinitivo non opus esse recte censet Davisius, hujusque generis locutionem sæpe ab auctoribus adhibitam esse, multis ostendi ad Frontin. II. 5. § 46. Vide et supra V. 11. Cl. Burm. ad Suet. Cæs. c. 1.

8 *Perduxerunt*] Placet magis; quod invenitur in Carrar. Scalig. et Leid. sec. *produxerunt*, scilicet e latebris protractos ad Cæsarem publico in conspectu deduxerunt. c. 50. 'Producuntur ii.' c. 89. 'jubet arma tradi, principes produci:' 'ii producuntur' et passim. VIII. 38. 'In castra producitur:' ut Mss. quidam. Vulgo etiam *perd.* B. C. I. 23. 'Ad se produci jubet.' B. C. III. 28. 'Ad eum producti.' Sic enim Mss. Adde III. 71. V. etiam ad Lucan. III. 105. Consule tamen Cl. Drakenb. ad Liv. V. 15. § 8. 'Ad Imperatorem perductus.'

XIV. 6 *Quod eq. &c.*] Bong. pr. Lovan. Egmund. et sex alii cum Ed. Inc. *ut eq.* Edd. Rom. Ven. Mediol. *atque.* Videtur Cæsar scripsisse *et quod eq. ipsi ab. et quod,* &c. uti alibi sæpissime.

9 *Deleri posse*] Ms. Reg. et Edit. Rom. diripi *posse.* Mss. Eliens. et Vossii, corrupte diligi *posse.* *Clark.* *Deleri* non male quidem servant Cuj. Petav. Andin. Oxon. Scal. et Leid. prim. (nisi quod is habeat *delere*) cum Edd. Veneta 1517. Aldi, Gryph. pr. et Plant. aliisque. Vide Heins. et Drakenb. ad Silium IX. 39. 'stratis deleto milite campis.' B. Alex. c. 27. 'funditus deleti fuissent:' item B. Afric. c. 52. At Edd. primæ, ut et Vasc. Str. Steph. et aliæ cum Mss. quatuor *diripi.* *Dirigi* Ortel. Leid.

tert. et Ed. Incerta. *Diligi* Bong. pr. Voss. pr. sec. Lovan. Egmund. *Deligi* Gottorp. et Voss. tert. *Diripi* notaret, exceptos exui, et petito commeatu spoliari. Sed videtur aliud quid latere, ut *discidi*, *elidi*, *dejici*, *excipi*, vel simile.

11 *A Boia quoquoversus*] Locus corruptus, quem sanare Ursinus et Ciacconius tentavere, pro *a Boia* reponentes *ab hoste*. Quod mihi displicet. Græcus habet *τοσοῦτον ἀπὸ τῆς Βοΐας καίειν, ὅσον τοὺς Ῥωμαίους τοῦ προνομεύειν ἕνεκα*, &c. Illud certe *a Boia* omnino mihi suspectum est, nec e more Cæsaris, qui dixisset *a Boiis*. Alioqui usitatum id Celsi exscriptori, qui non raro tales ipse voces usurpat: sic 'Arvernæ princeps' ait: sic et *Æduum* appellat *Æduos*, cum inquit: 'Nulloque hostium insequenti, Æduum versus, ubi maxime metuebat, institutum iter arripuit.' Nisi *Æduam* legere malis. Postea tamen rursus ait: 'petunt ut Æduum accedat.' *Vossius*. Pro his vocibus Pet. Ciacconius et Fulv. Ursinus reposuerunt *ab hoste;* eas autem uncis inclusit Jos. Scaliger; omnes tamen retinent Codices, etiam Græcus habet *ἀπὸ τῆς Βοΐας*, ut Boiorum regio forte sit intelligenda, eodem modo ac III. 9. *Venetiam* dixit Venetorum terram; Boiorum enim urbes et pabula non esse incensa patet ex c. 17. Ut tamen verum fatear, me non insensum haberet, cui hæc verba, *hoc est, spatio a Boia quoque versus*, e margine in textum irrepsisse viderentur. *Davis.* Voces (*a Boia*) suspectas habet Scaliger. Davisius et Amstelodamenses, ex editione Jungermani, scripserunt: *Hoc* EST, *spatio a Boia quoquo versus, quo, &c.* Nimirum istud *est* errore typographico, ut opinor, irrepsit. Quod cum sententiam prorsus perturbaret, delendum existimavit Davisius totum illud, *hoc est, spatio a Boia quoquoversus*. Sed in Vulgg. sensus est perspicuus. *Clark.* *a Bojis* mallet Cellarius. In curis secundis deleri jussit Davisius *Ut tamen*, &c. permotus scilicet a Clarkio.

15 *Cum periculo*] Ita recte Cujac. And. Scal. Leid. pr. et Oxon. cum Edd. nonnullis. Reliqui Codd. et Edd. primæ aliæque multæ carent præpositione contra perpetuum fere Cæsaris morem. Sic III. 1. 'Magno cum periculo.' v. 52. 'Quanto cum periculo.' c. 75. 'At ne cum periculo ex castris egredi cogantur:' et passim. Ita alibi 'cum contumelia, cum diligentia, cum dolore.'

16 *Progressuros*] De more variant Mss. et Edd. nam Bong. prim. Leidenses, Vossiani, Lovan. Egmund. Duk. Gott. Dorvill. et Edd. principes, item Vascos. Steph. Str. aliæque *processuros* exhibent. De hac variatione jam diximus ad v. 47. 'eo die milia xx. p. procedit;' ut et ibi dant plerique: vulgo *progreditur*. Utrumque Cæsari in usu est VI. 36. 'longius eum progressum audiebat.' l. hoc 73. 'longius ab castris progrediebantur' et B. Civ. I. 25. ac c. 48. bis. Sed c. 66. 'qui adaquandi caussa longius a castris processerant.' Immo c. 16. 'Quum longius necessario procederent:' et ita crebro, ut nescias, quid præferendum sit.

17 *Inpedimentisve exuant*] Bong. Vossiani, Leidenses, Egmund. Gott. Duk. Dorvill. et Edd. Principes ac R. Steph. *inpedimentisne:* quod mutatum sane non oportuit. Opponit auctor *ipsos interficere;* et *eos inpedimentis exuere:* atque inter hæc nihil interesse dicit. Metaphr. recte *ἢ αὐτοὺς ἀποκτείνειν ἢ σκευοφόρων ἀποστερεῖν*. Et Celsus, 'an hostes occidamus, an bello necessariis spoliemus:' per *inpedimenta* enim jumenta, et id genus instrumenta bellica intelligit: de quibus plura c. 45.

21 *Prædamque tollendam*] Male Hotomanno ultima vox supervacanea videtur, refragantibus Mss. omnibus, et pleno ac perspicuo Cæsaris stylo.

Phædr. Fab. II. 8. 'Avem convocata jubet occidi familia, Prædamque tollit.'

23 *Æstimari debere*] Mss. *æstimare debere.* Quæ et elegantior Lectio. Græcus χρὴ νομίζειν. *Clark.* *Æstimare* est tum in aliorum tum in meis Ms. omnibus, uno alteroque forsan excepto; et Edd. antiquissimis. Verum et *debere* abest a Bong. pr. Vossianis, Lov. Egm. et 5. aliis, uti et Ms. Brant. et iisdem editis. Quod verbum aliquoties subintelligi scio. Adi II. 32. Hoc ipso capite 'necessario dispersos hostes ex ædificiis petere.' Hic tamen ambiguum nimis foret, et quasi id tantum æstimaret Vercingetorix: quare *debere* retineo cum Petav. Cuj. Leid. pr. And. Oxon. Scalig. aliisque.

XV. 5 *Quod se, prope, &c.*] In Ms. Reg. et Ed. Rom. deest, *se prope.* In Mss. Eliens. et Vossii deest, *quod se prope. Clark.* Has voces *quod se prope* non inveni quoque in Bongars. Vossianis, Petav. Egm. Gott. et Ed. Inc. *se prope* absunt a Lovan. Duk. Dorvill. Edd. Ven. Med. Vasc. Str. Steph. aliisque. Ad hæc pro *confidebant* in Andino, Oxoniensi et Leid. pr. exstat *sperabant.* Ut fere credas, olim fuisse 'proponebant, explorata victoria, celeriter amissa reciperaturos.'

XVI. 4 *In singula diei tempora*] Sic recte, et male codex, qui *opera* habebat. *Tempora* idem hic Cæsari, quod aliis momenta, vel horæ. Familiaris autem Cæsari hæc vox; sic supra: 'castris ante oppidum positis, diei tempore exclusus:' et sæpe alibi. Sic *anni tempore* sub finem l. VI.: et hoc libro, 'durissimo tempore anni.' *Vossius.* Per singulas horas, ut habet Jul. Celsus p. 124. Metaphrastes etiam καθ' ἑκάστην ὥραν, qui tamen interpunxit 'exploratores, in singula diei tempora quæ,' &c. at placet vulgata ratio. *Davis.* c. 35. 'ex diei tempore.' c. 68. 'diei tempus' et B. C. VIII. 15. I. 48. 'tempus anni:' ut et Hirt. B. Alex. c. 3.: ubi vide plura. B. Afric. c. 78. B. Hisp. c. 15, 16.

XVII. 9 *Adfecto*] Leid. prim. *confecto;* id est, debilitato, fracto quasi; uti alibi Cæsar. Nil opus tamen mutatione. c. 6. 'Magna difficultate adficiebatur.' B. C. III. 49. 'Aquæ inopia adfectos:' ubi vide. Vellei. II. 84. 'Inopia affectissimi:' et 'valetudine adfectus' B. Civ. I. 31. B. Alex. c. 44. 'vulnere.' B. Civ. III. 84. Alibi quoque hoc in sensu *confici* et *adfici* permutantur. Vide ad Front. II. 5. § 39. 'Vulnere adfecit.' Plura de verbo *adfici* ad VIII. 21.

12 *Pecore e longinquioribus vicis adacto*] Ciacconius et Ursinus legebant *abacto,* quia proprium illud vocabulum: unde et *abactores* dicti. Sed falluntur. Nam ut 'telum intra castra adigere' alibi Cæsar dixit, ita hic pecora: quæ e longinquioribus vicis intra castra adacta ait. Sic locutus quoque Plautus Bacchid. Act. V. scena 11. 'Nam, amabo, quis has huc oves adegit?' Itaque proprie hic Cæsar locutus. *Adigere* est compellere, cogere, et quemadmodum dicimus *cogere armenta in locum aliquem,* ita et *adigere. Vossius.* Vossio adsensum præbet quoque Clarkius: contra Ciacconio favet Hotomannus, et cum eo Edd. Romana, Ven. et Mediolanensis, Beroaldi aliæque. Sed *adducto* Leid. pr. e Glossa τοῦ *adacto,* quamvis fingi posset *b* hic in *d* esse corruptum: ut factum sæpissime in *abducere,* et aliis, et videatur melius convenire *abigere* cum *e vicis,* quam *adigere e vicis,* scilicet intra castra; nisi unica præpositione utrumque innuere voluerit Cæsar. Nam Plauti locus parum juvat, quia ibi *huc* additur. Nihilominus nihil muto. Adi me ad V. 15.: ut hic 'adigere e vicis pecus,' sic contra 'abigere in loca' Livius I. 7.

22 *Quam non civibus Romanis—parenturent*] Malim, *quam ut non,* vel si

id displicet, Ciacconium sequere, qui *parentare* emendabat. *Voss.* Ciacconius legit *parentare;* D. autem Vossio placet *quam* ut *non civibus Romanis parentarent.* Sed fortasse sana est lectio vulgata; et vox, quam addendam censuit, potest subintelligi. Nisi ita se res habeat, minore mutatione scribendum crediderim *quam ne civibus Rom. parentarent.* Certe Celsus p. 125. ubi hanc Cæsaris orationem refert, *omnia,* inquit, *pati malumus* quam ne *nostra mollitie manibus Rom. civium—satisfiat.* *Davis.* Nihil hic mutandum. Subintelligitur *ut* per modi variationem, de qua egi ad II. 10. 'Constituerunt optimum esse, domum reverti, et ad eos defendendos undique convenirent.' Sic enim Mss. non *convenire.* Hic quoque librarii inmutare conati sunt: nam *præstaret* legas in Bong. pr. Voss. pr. sec. Lov. Egm. et Dorvill. *præoptare* mallet etiam Ciacconius.

XVIII. 5 *Eo profectum; quo arbitrabatur*] Cum in Lovan. et Brantii Ms. pro *eo* sit *esse,* eamque vocem omnino non agnoscant Andin. Leid. pr. Scalig. et Oxon. cum Edd. Rom. Ven. Mediol. aliisque, omnino putem esse supervacaneam, et satis e seq. *quo* intelligendam. Dein *arbitraretur* reposui auctoritate Mstorum Bong. pr. Voss. pr. Lovan. Cuj. And. Oxon. Leid. pr. Egmund. Scalig. aliorumque magno numero, et Edd. Vasc. Str. Steph. &c.

9 *Arctiores silvas*] Ita vocat densiores, quia crebris arboribus *arcebatur* hominum aditus. Locum recte cepit Græcus interpres, vertit enim δασύτατα δρυμά. *Davis.*

XIX. 8 *Viderent,—existimarent;—perspicerent,—cognoscerent*] Ita edidit Scaliger, aliique. Sed ex Mss. Reg. Eliens. et Vossii, omnino restituendum existimo *videret,—existimaret;—perspiceret,—cognosceret.* Ea enim multo elegantior est locutio. Et Græcus habet, ὥστε ὁρῶν ἄν τις, &c. *Clark.* Non ita primus Scaliger, sed multi jam ante ediderunt; uti Editores primi, item Beroald. Ven. Ald. Gryph. Plant. aliique, et exstat quoque in Mss. Andin. Oxon. et Scalig. aliisque. *Viderent* et *existimarent* habet quoque Leid. pr. sed in duabus ultimis vocibus consentit cum Bong. Vossianis, Leidensibus reliquis, Petav. Egmund. Gottorp. Lovan. &c. quod idcirco reposui. Dein elegantius multo Mss. tantum non omnes, et Edd. primæ, ac Beroaldi, *necesse sit* pro *esset:* item *videat* Leid. prim. Andin. et Oxon. ac *recusent* Leidd. omnes, Voss. prim. et tert. Petav. Egm. Oxon. And. Gott. Ed. Inc. aliæque. *Recusasent* Bong. pr. *recusassent* Lovan.

17 *Sua salute habeat cariorem*] Sic omnes Codd. nec aliter legit Jul. Celsus, qui p. 126. ita loquitur, 'nisi vestram vitam meæ præferam saluti.' Cum autem de Cæsaris salute non agatur, sed tantum de gloria, quam, omisso prœlio, non reciperet, omnino legendum crediderim, *sua* laude *habeat cariorem.* Favet Græcus, qui habet ἢν μὴ τοῦ ἑαυτοῦ ʼΕΠΑΙΝΟΥ τὴν αὐτῶν ζωὴν περὶ πλείονος ποιήσῃ. *Davis.* *Sua salute* Græcus Interp. τοῦ ἑαυτοῦ ʼΕΠΑΙΝΟΥ. Quod cum et sensus manifesto postulet; equidem cum Davisio nullus dubito, quin rescribi debeat *sua laude.* *Clark.* Bene, sed *salute* mordicus retinent Mss. sine ullo sensu. Forsan reponendum est *su vita.* Sic certe variant Codd. c. 50. cum *virtute* confunditur *salus* VII. 84. An *virtute* hic dixit Cæsar, ne ips iis videretur timidus? *Estiment* pro *habeat* est in Leid. pr. a m. pr.

XX. 1 *Insimulatus*] Præfero lectionem Vossiani sec. quam exhibet etiam Ciaccon. liber et Vasc. Strad. R. Steph. et Gryph. post. *Insimulatur.*

5 *Fortuito*] Ita R. Steph. Scalig. et alii ediderunt. Atque id sane inveni in Voss. pr. Leid. pr. Scalig. Leid. sec. et Bong. pr. a m. sec. et Bong.

pr. a m. sec. testaturque Ursinus per *o* scriptum quoque esse in suo ac Vaticano Cod. in reliquis Mss. et Edd. est *fortuitu.* Hirt. de B. Afric. c. 3. ‘ fortuitu oblatam occasionem.’ Sed et ibi Ms. Scal., Latin. et Ursin. et R. Steph. *fortuito:* immo Leid. pr. *fortuito casu.* Optime, ut ibi videbimus. Apul. Metam. l. vii. p. 149. Ed. Pric. ‘ occurrunt fortuito.’ Ms. Dorvillii contra *fortuitu:* quomodo etiam Ms. Leid. cum aliis in Hygini Astron. ii. 20. ‘ fortuitu pervenit :’ ubi vide Munker. Magis tamen in Cæsare inclino in τὸ *fortuito*, uti et in Cicerone fecit Cl. Grævius cum aliis. Vide Philipp. x. 2. ‘ tibi non incidit fortuito :’ at sæpissime in Mss. et Edd. Ciceronis variatur, nec non Livii et aliorum. Adi Cl. Drakenb. ad ii. 28. ‘ Temere ac fortuito ageret :’ et Cel. Burm. ad Sueton. Tib. c. 40. ‘ fortuito superne delapsa sunt.’

24 *Quin etiam ipsis remittere*] Græcus, συγγινώσκειν. Sed hæc ita potius accipienda videntur, ut dicat Vercingetorix, ‘ se imperium, quod in eum contulerant, ipsis libenter *remittere:* si id ad suum unius honorem, potius quam ad ipsorum omnium salutem, pertinere suspicarentur.’ *Clark.*

26 *Hæc*] Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. Græcus item ταῦτα. Scaliger et recentiores *quod.* Nullo sensus discrimine. *Clark. Hæc* etiam omnes mei ad unum : quare revocavi.

39 *Se ex hac fuga recipientem*] Simili fere modo dixit Seneca Cons. ad Helviam c. 17. ‘ Huic parem virtutem exhibeas oportet, et animum a luctu recipias.’ Non erat igitur, cur Fr. Hotomannus hanc locutionem suspectam haberet. *Davis.* Sed quod omnem tollit scrupulum, phrasi, quam adhibet Cæsar, usus est supra iv. 27. Velleius Paterculus ii. 70. 4. ‘ victus acie cum in tumulum nocte *ex fuga se recepisset.*’ Porro Scaliger, Ursinum secutus, edidit ‘ se ex *hac* fuga recipientem ;’ cum Norvic. aliique Msti simul ac veteres editi *pronomen demonstrativum* non agnoscant. *Idem.* cur. sec. *Hac* deest in Mss. Reg. Eliens. et Voss. Item in Editt. Vett. et Interpr. Græco. *Clark. Hac* servatur ab Ursin. Andin. Oxon. et Leid. pr. Ab reliquis abest, ut non necessarium pronomen. Et sic noster ii. 12. ‘ Quum se hostes ex fuga reciperent.’ vi. 41. ‘ Equitatum se ex fuga recepisse dicerent.’ Adde viii. 20. B. Civ. iii. 95. 102. ‘ quascumque in partes ex fuga se recepisset et ex fuga in civitates se recepisse :’ et Hirt. de B. Alex. 3. 47.

xxi. 5 *Milia hominum delecta*] In Vossiano primo diserte scriptum inveni *dilecti.* Quod vix a librariis proficisci potuit. Consule notata ad Frontin. iv. 2. § 7. ‘ C milia barbarorum prœlio superati sunt.’ Flor. iii. 20. ‘ X amplius milia hominum non modo effugisse contenti :’ ubi male Mss. aliorum, et quatuor Leidd. *homines.* B. Hisp. c. 34. ‘ Interfecti sunt hominum milia xxii.’ Ita etiam Mss. Val. Max. ix. 2. 1. et Ext. 3.

7 *Quod pene in eo, si id oppidum retinuissent*] Ita ex Antiquis quibusdam Editis restitui ; addita voce *id*, ex Mss. Reg. Eliens. et Vossii. Quo pacto sententia fit et perspicua admodum, et locutio elegantissima. Græcus recte expressit, ἐν τούτῳ γὰρ σχεδὸν, εἰ ταύτην διαφυλάξειαν τὴν πόλιν, τὴν νίκην πᾶσαν κεῖσθαι. Scaliger et Editt. fere omnes recentiores *quod* penes eos, *si oppidum, &c.* sensu, aut abjecto admodum, aut nullo. *Clark.* Cl. Clarkius legit, *quod* pæne in eo, *si id oppidum retinuissent, summam victoriæ constare intelligebant.* Sic certe Græcus in suo codice reperit. At *penes eos* retinent Cujac. Petav. Gottorp. aliique libri præstantissimi; quapropter illam lectionem non moveo. Sed *id* agnoscunt Mss. editique veteres. *Davis.* cur. sec. *Pæne in eo* ex meis habent soli Andinus, et

Oxoniensis, cum Edd. Basil. et Vascos. ac Stradæ margine et R. Stephano. Ceteri tam aliorum, quam mei Mss. et Edd. rectius *penes eos*. *Constare* dictum est pro *constaturam*. Præsens pro Futuro, de quo vide ad II. 32. ‘facere dixerunt.’ Bene Celsus ‘eo consilio ne vel solis Biturigibus salus publica crederetur, vel servati oppidi gloria solorum esset Biturigum, sed Gallorum omnium.’ *Id* autem revocavi ex cunctis Mss. et Ed. priscis.

XXII. 1 *Singulari m. nostr. virtuti*] Ante hæc verba lacunam esse plerique hactenus docti, ipseque Scaliger sensit. Ego, (quod pace magni viri dixerim) nullum hic hiatum agnosco, nec vel in Mss. aut Græco ullum ejus vestigium reperio. Anonymus quoque Celsi exscriptor eodem omnia ordine prosequitur, nulla re addita. Et si recte historiam perpendamus, cuncta cohærere videbimus. Nam primo refert Cæsar frumentariæ rei angustias suis in castris; exinde digreditur ad discessum Vercingetorigis, accusationem ejus, et quæ alia eam secuta, quibus relatis ad institutum redit. *Vossius.*

5 *Quas cum destinaverant*] Alii *distinuerant* legunt, et in his Justus Lipsius Pol. D. v. 89. Sed vide quæ disseruimus ad librum III. *Voss.* Codd. nonnulli *distinuerant*. *Clark.* In nullo, quod sciam, Codice inveni *distinuerant*. Sed ita ediderunt Vascos. Str. Steph. et alii. *Distinaverant* est in Andin. et Voss. uno: *distinuerant* placet quoque Hotomanno pro *averterant, contrariam in partem adtraxerant*. At vero hoc non notat verbum *distinere*, nisi de diversione duarum partium agatur: quod hic locum non habet. Vide ad III. 14. Quare cum Mss. et Turnebo Advers. XIV. 11. et Vossio, *destinaverant* retineo.

13 *Quantum has quotidianus agger expresserat*] Usus Cæsar verbo artis. *Deprimere* et *exprimere* duo contraria, quorum illud demittere, hoc sursum attollere. Sic usus Vitruvius VIII. 7. *expressum* vocat violentum aquarum adscensum per fistulas. Ait enim, ‘Ita per fistulas plumbeas aquam qui ducent, his rationibus bellissime poterunt efficere, et decursus, et circumductiones, et ventres et expressus.’ Quin eodem capite, *expressiones* vocat eminentia loca. ‘Sed ea castella neque in decursu, neque in ventris planitie, neque in expressionibus, neque omnino in vallibus, sed in perpetua fiant æqualitate.’ Eidem IV. 4. *Eminentes expressiones* in lapide quadrato, non aliud sunt quam, ut Galli dicunt, *enlevures, taillure en point de diamant*. *Vossius.* V. Lips. Pol. I. II. D. 3, 4. et Voss. ad B. Civ. II. 9.

Commissis suarum turrium malis] Nec Ciacconio fidas, qui *alis;* nec Lipsio, qui *aliis* emendabat. Illud si recipias, dicendum per *alas* intelligi vacua spatia, quæ inter turres erant, completa esse. Sive *interturria* novis asseribus obducta. Sed tum dixisset Cæsar connexas inter se turres fuisse: sed minime id vult, neque opus erat. Nec alterum placet *turrium suarum aliis*, quomodo Lipsius emendabat. Nam præterquam quod rara in Cæsare talis locutio, quo fine novas turres exstruxissent oppidani, cum jam haberent turres Romanorum turribus oppositas? Vera et genuina lectio in vulgatis est: illud autem *committere malos*, Cæsari nihil aliud, quam ut hodie in tabulatis fieri videmus, transversariis tignis conjungere malos, seu facies exteriores turris, et novum iis tabulatum superstruere. *Vossius.* Recte. *Mali* enim sunt quævis longæ trabes. Frontin. III. 8. § 3. ‘Ad mœnia malos exæquantes altitudinem jugi subrexit:’ κορυφαῖς vertit Græcus. Est et qui *scalis* legat, ut monet Cellarius. Ceterum omnia ab *et apertos* usque ad finem Capitis desunt Mss. Brant. Vossianis, Lov. Egm. Gott. Dorv.

Leid. sec. tert. et Edd. primis, Beroaldi et aliis vetustioribus; immo et a Metaphraste Græco: unde patet eum non optimis Codd. usum fuisse. *Apertos cuniculos* absunt a Carr. Duk.

14 *Apertos cuniculos*] Nota duplices cuniculos tectos et apertos. Quorum hi similes intestinis itineribus, quæ hodie *approches* vocamus: nisi, quod nunc per anfractus itur, quod an olim fecerint incertum. Tectorum cuniculorum meminit Hirtius VIII. 41. 'Tectos cuniculos agunt ad caput fontis, quod genus operis sine ullo periculo, et sine suspicione hostium facere licebat.' Sed quæri possit, quo fine aperti cuniculi acti sint. Ego nisi, ut hodie fit, sinuati per artem, et objecto aggere defensi fuerint, fateor me nullum usum videre. Hoc ipsum autem ex veteribus ægre comprobari possit. Itaque videndum, an non velit Cæsar cuniculos more solito a Romanis actos, sed ab oppidanis saxorum jactu humum, sub quam agebantur, perfractam esse, ita ut, cum viderent, quo loco hostes mœnibus appropinquarent, tali arte eorum opera morarentur. Certe deliberandum amplius censeo. *Vossius.* Laborant Viri docti, quinam sint *cuniculi aperti,* (nimirum *cuniculis tectis* oppositi,) et cui usui. Sed Cæsar simpliciter intelligit cuniculos, *postquam* vel *qua parte* essent tandem *aperti. Clark.*

XXIII. 1 *Muris autem omnibus Gallicis hæc fere forma est*] Mss. plerique et Editt. Vett. 'Muri autem omnes Gallici hac fere forma sunt.' Quod perinde est. *Clark.* Vulgatum e suo vel Ursini Codice primus dedit Scaliger: et consentiunt Andin. Leid. prim. Oxon. Reliqui omnes cum ante editis aliam exhibent formam orationis.

2 *Trabes directæ perpetuæ in longitudinem*] Hoc dicit, trabes directas in solo positas in longum, non in altum; id est, planas jacentesque, et quidem *perpetuas* solidasque, non e partibus factas, tot pedum. Quod autem sic accipere oporteat, non de ordine trabium recto et alto, verba sequentia mox evincunt, qui opus aggeratum fuisse, et crevisse, 'dum justa muri altitudo expleretur.' Atqui si trabes rectæ positæ, jam a principio altitudo justa fuisset. Lipsius Poliorc. l. III. Dial. 5. *Davis.* Ita scilicet, ut earum Longitudo esset Muri Crassitudo. Ut apparet ex eo quod mox sequitur: 'Quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque *introrsus* revincta, neque perrumpi neque distrahi potest.' *Clark.* *Trabes perpetuæ* Græce vocantur διηνεκεῖς vel προσεχεῖς; uti egregio Josephi exemplo de B. Jud. VII. 33. illustrat Cl. Bosius Animadv. ad J. Cæsar. p. 21.

4 *Hæ revinciuntur introrsus*] Codices nonnulli *ære vinciuntur extrorsus.* Sed vera est vulgata lectio. *Clark.* *Ære* vel *Ere vinc.* est in meorum Mstis septem, et Carrar.; sed clare patet, eam lectionem natam esse e scriptura *æ* sine adspiratione. Optimi quivis, ut Bong. pr. Leid. pr. Voss. pr. Oxon. Scalig. et alii *hæ* vel *eæ rev.* exhibent. Ed. autem Scaligeri *hæc:* ut supra aliquoties variatum est, antique pro *hæ: ea* Ed. Plant. dein *extrorsus* in Mss. fere omnibus et Edd. Vett. legitur. Verum optimi, Leidens. prim. Scalig. Cujac. cum Egmund. Carr. Ciaccon. et Lovan. *introrsus* servant, uti jam ediderunt Vascos. Str. Steph. et Ed. Gryph. post. ac deinceps cum Lipsio Polyorc. III. 5. ubi hoc totum inlustrat caput: εἴσω Metaphrastes. Adde Hotom. et infra 'materia, quæ introrsus revincta.'

6 *Alius insuper ordo adjicitur*] Saxorum. Duæ trabes, distantes inter se binos pedes, initio ponuntur; intervallum complent saxa: post istarum trabium secundam alius ordo saxorum adjicitur, *ne contingant trabes,* seu ut alternatim trabes sint et saxa. Nihil hic vidit Just. Lipsius, qui hæc verba de trabibus accepit.

Davis. Neque recte hoc cepit Lipsius, qui de *Trabibus*, (quanquam illud ferri quidem potest) neque Davisius, qui de *Saxis* intellexit. Hoc enim ait Cæsar; secundum ordinem *Trabium Saxorumque alternorum*, ita inferiori ordini superpositum, ut *Trabes* singulæ *Saxis* incumbant, *Saxa Trabibus.* Ut in errorem incideret Davisius, fecerunt verba præcedentia, *Trabes directæ—distantes inter se binos pedes*; quæ ille ita accepit, ac si DUAS duntaxat *trabes* dixisset Cæsar, inter se DUOS *pedes* distantes; cum e contrario, 'Trabes—distantes inter se BINOS pedes,' sint manifesto totus inferior ordo Trabium *quantumvis multarum*, pro longitudine muri, in solo *binos* pedes inter se distantium: quæ binorum pedum intervalla saxis deinceps grandibus effarcirentur. *Clark.* Recte porro Ἐπιβάλλουσι vertit Græcus, et *adjicitur* servat recentissimus Dorvill. Codex cum Edd. primis. Verum Mss. mei reliqui omnes cum Carrar. et Ed. Incerta dant *additur.* Andin. *additus.*

8 *Intermissæ spatiis*] Hotomannus non dubitat quin legendum sit *intermissis*, et ita Cæsaris consuetudinem postulare ait. Et sane confirmat eam conjecturam Leidensis primus et B. Civ. I. 20. 'Non certis spatiis intermissis.' Verum et ipsa *res intermitti* dicitur, ubi desinit. c. 17. 'ad eam oppidi partem, quæ intermissa,' &c. c. 70. 'Planities intermissa collibus.' I. 38. 'Qua flumen intermittit.' V. 8. 'Vento intermisso.'

12 *Ac saxis*] Ita restitui ex Mss. Reg. et Vossii et Edit. Rom. Scaliger et recentiores omnes, *Aut saxis.* Qui sensus est nullus. *Clark.* Legendum *ac saxis*, ut ediderunt Beroaldus, Ursinus, Gryphius, aliique. Altera lectio videtur in editionem Scaligeranam vitio typographico irrepisse. *Davis.* cur. sec. *Ac* revocavi auctoribus Mss. omnibus. *Aut* jam est in Ed. Plantiniana. Non opus autem cum Hotomanno legi *pedum quadragenum*, vel *pedes q. longis*, quivis tiro videt, qui spatium mensuræ in Accusativo millies poni, e Grammaticis didicit.

XXIV. 12 *Picem alii*] Vox *alii* non comparet in ullo, quod sciam, Codice, aut Ed. ante Scaligerum. Primus Hotomannus scripsit, perspicue hic deesse eam vocem, ut fuerit *alii picem.* Ex hac conjectura in textum recepit Scaliger. Verum neutiquam necessaria est. Neque habet Metaphrastes. Eruptio fiebat *ab aliis* scilicet: ubi solet omitti istud *alii.* Alii vero ignem cujusque generis jaciebant. Et ita Græcus *οἱ δὲ* de ignem jacientibus. Confer omnino exempla congesta ad I. 9. 'Helvetii ea spe dejecti, &c. alii vadis Rhodani.'

14 *Occurreretur*] Mss. et Edd. Vett. *Curreretur.* *Clark.* Recte tamen puto, Scaligerum edidisse *occurr.* quod exaratum est in ipsius Codice ac Leid. primo. Vide ad III. 4. 'Eo occurrere et auxilium ferre.'

XXV. 5 *Animadvertebant*] Cod. Petav. *Advertebant.* Verum membranæ Andinæ et Oxonienses *animum advertebant.* Egregie: ut jam vidimus aliquoties. Vide ad I. 24.

6 *In illo vestigio temporis*] Sic de bello Civili II. 26. 'et vestigio temporis primum agmen erat in conspectu.' Usus et Cicero in Pisonem: 'Atque eodem in templo, eodem et loci vestigio, et temporis.' Est autem metaphora ab euntibus, qui vestigiis iisdem diu non insistunt. Curtius IV. 5. 'Nunquam diu eodem vestigio stare fortunam.' Alibi Cæsar dixit 'punctum temporis.' De bello Civili II. 14. 'Ita multorum mensium labor, hostium perfidia, et vi tempestatis, puncto temporis interiit.' *Vossius.* Vide ad IV. 5. 'E vestigio pœnitere.'

14 *Altero, successit*] Mss. et Editt. Vett. *alteri.* *Clark.* At *altero* servant Mss. Leid. pr. Cujac. Scalig. Oxon. et Andin. cum Edd. Aldi,

Gryphii, Plantini, &c. Recte, ut sit Ablativus more Cæsaris, de quo egi ad c. 4. Nisi potius hic sit antiquus Dativus pro *alteri*. Vide ad v. 27. 'alteræ legioni.'

15 *A propugnatoribus*] Hotomannus hanc vocem hinc alienam censet, legitque *protectoribus*. Verum id quod substituere conatur, interpretamentum est elegantioris vocis *propugnatoris*. *Propugnator* enim, ut proprie dicitur ille, qui obsessus defendit mœnia, vallum, navem: ita sæpe de obsessis, ut hi erant, simpliciter sumitur, vel etiam pro quocumque alterius defensore ponitur. Consule J. F. Gronov. Obs. IV. 17. Hinc patet, a viro docto male etiam adscriptum esse *projectoribus*, aut in aliis Mss. abjici *pro*. ut sæpe factum et hinc erratum. V. ad Liv. XXVI. 6. Front. IV. 5. 13.

16 *Omni parte*] Mss. et Editt. Vett. *omni* ea *parte*. Græcus πάντων τῶν ταύτῃ ὄντων. *Clark.* Placeret Hotomanno *o. ex parte:* ut alibi sæpe: et c. 69. *ea* non est in Bas. Ven. Ald. Gryph. Plant. et seqq. neque in Mss. Cuj. Leid. pr. Oxon. sc. And.: quare nil innovo. Contra in illis Mss. scribitur c. 28. 'ex omni eo numero;' ubi alii omittunt *eo;* ubi vide. Malim tamen *ex p.* ut habet Ciacconii liber: 'ex omnibus partibus' c. 80. 'duabus ex partibus' B. Civ. II. 106. 'o. illa parte' Leid. sec.

XXVI. 2 *Consilium ceperunt ex oppido profugere*] Infinitivus est pro Gerundio, qui quidem loquendi modus Poëtis ex Hellenismo est usitatissimus, nec tamen eum refugerunt optimi prosæ orationis scriptores. Sallustius Catil. c. 17. 'Quibus in otio vel magnifice vel molliter *vivere* copia erat.' Corn. Nepos Lysandr. c. 3. 'Iniit consilia, reges Lacedæmoniorum *tollere*.' Justinus XXXVI. 1. 3. '*Pellere* ipsum regno consilium cepit.' Vide et Hirtium de Bell. Afric. c. 78. *Davis.* Vide etiam ad VIII. 44.

8 *Cum matresfamilias*] In v. c. 'matresfamiliæ.' Et ita de bello Civili II. 4. inquit: 'Omnium seniorum, matrumfamiliæ; virginum precibus.' *Vossius.* Bene id hoc loco, quod tamen omisit supra, monuit Vossius. *Familiæ* exstat in Bong. Vossianis, Leidensibus, Petav. Egmund. Scalig. Cujac. Lovan. Gott. Duk. Dorv. et Edd. primis, item Vascos. Stradæ, Steph. ac Gryph. poster. Vide cum alibi, tum I. 50. 'Matresfamiliæ eorum.'

11 *Natura et virium infirmitas*] Pro naturalis virium infirmitas: ἀσθενεία τῆς φύσεως Græcus. Poëtis mos loquendi familiarissimus. In c. 5. est 'naturæ et virium infirmitas.' *Vossius.* 'Virium infirmitatem' dixit etiam Lactantius Div. Inst. I. 9. Hic autem est ἓν διὰ δυοῖν; *natura* enim *et virium infirmitas* idem denotat ac naturalis virium infirmitas. Sic apud Justinum II. 11. 'Lanæ iis usus ac vestium ignotus est,' pro eo quod est, *lanearum vestium.* Vide Joan. Georg. Græviam ad Ciceronis Offic. I. 44. *Davis.* Mss. Reg. et Vossii, *naturæ*, &c. Græcus, τῆς φύσεως. *Clark.* Scio, satis bene defendi posse τὸ *natura*. Verum id retineri contra Mss. non video esse necesse. Jam vero *naturæ* exaratum est in Bong. Vossianis, Ursin. Oxon. Scalig. Leidd. Lovan. Egmund. neque dubito de aliis vetustioribus; atque ita ediderunt Vascos. Str. Steph. et Gryph. post.

XXVII. 1 *Directisque operibus*] Mss. Reg. et Voss. *erectisque.* Edit. Rom. *perfectisque.* Græcus, συντελέσας. *Clark.* *Perfectisque* legas sane in Mss. aliquot, ut Leid. primo, Scal. Oxon. And. Cujac. Dorvill. et Dukeri a m. prima, ut et Edd. Mediol. Ven. Ber. Vasc. Ald. Gr. Steph. Plant. aliisque. *Erectis* autem in Duker. supra scriptum ac Vossiano sec. idque placebat Hotomanno. Verum retineo ego *directisque:* quod Ed. Incerta, in qua *et directis,* jam habet

cum Mss. reliquis, uti et Aicardi, sive *derectis*, quod est in Voss. pr. et Urs. *derelictis* Leid. sec. *Directis operibus* idem est, ac *oppidum versus promotis, et institutis,* sive ita *dispositis,* ut operibus illis jam factis nocere et adpropinquari posset urbi. Ita passim *dirigere aciem.* Imo *dirigere castella.* Florus IV. 12. § 26. Hinc ibidem § 31. *Se dirigere:* ubi vide et in Ind. ac Lexicis.

4 *Quod paullo incautius custodias in muro dispositas*] In Orosio est, 'cum hostilium machinarum amenta nervique languerent.' *Vossius.*

5 *Suosque languidius in opere*] Vet. cod. *Suos quoque,* quod rectum esse nullus ambigo. *Idem.* Vetus Dionys. Vossii codex habet, *Suos quoque.* Nec dubitat vir doctissimus, quin ita legi debeat. At vero id ita demum ferri potest, si, mutata distinctione, tota hoc modo interpungatur sententia: 'arbitratus est. Quod paullo incautius custodias in muro dispositas videbat, *suos quoque* languidius in opere versari jussit,' &c. Quomodo et Græcus Interpres accepit. *Clark.* Cujacii etiam Cod. Scaliger. et Oxon. cum Pulm. Schedis et Edd. Vasc. Stradæ, R. Steph. et Ed. Gryph. post. exhibent *suos quoque;* optime, modo post *arbitratus* deleamus *est:* unde majore illa distinctione non est opus. Ed. Inc. *suos et l.*

6 *Intra vineas*] Nonnulli Codices, *extra vineas.* Lautusque valde est Hotomannus, qui id sine dubio rectum existimat, quia nimirum *vineis contineri legiones non poterant.* Quasi vero, *intra vineas* non illud ipsum esset, quod censet vir doctissimus Cæsarem dicere debuisse, *citra* vel *post vineas.* Græc. ὑπὸ ταῖς μηχαναῖς. *Clark. Intra vineas* idem est ac *intra vallum, intra castra, intra præsidia* B. Civ. III. 83. ; et similia sexcenta. Verum tamen Mss. mire variant. Nam Bong. pr. præbet 'legionibusque extra vineas in occulto expeditis.' Vossiani vero pr. et sec. Petav. Egmund. Gott. 'legionibusque extra castra vineas in o. expeditis:' atque ita Lovan. nisi quod ille habeat *vineasque.* At Leid. sec. et Voss. tert. 'legionibusque extra castra vineis in occ. expeditis:' *extra castra* pro *intra vineas* quoque Duker. *In occulto* deest Leid. pr. et Scalig. Leid. tert. et Buslid. 'legionibusque extra castra vineas in o. expediri:' quo facit etiam Ed. Incerta habens 'et legionibus extra castra vineas in occ. expediri.' Pro *intra* in Leid. pr. pro varia lectione est *juxta.* Ex his varietatibus Codicum legi plenius posset, licet sensus eodem redeat, *Legionibusque extra castra intra vineas in occulto expeditis, cohortatur;* sc. *eas* vel *milites.* Vide, quæ diximus cap. 4. quamvis et possit referri ad *suos,* quod præcessit. *In occulto* possit videri etiam esse interpretamentum τῶν *intra vineas.* Sed adi I. 30. Saltem *cohortatur* prætuli, majore distinctione post *perciperent* posita, ex Mss. Leidensi primo, Scalig. Oxon. Andino, Dorvill. Carrar. et Edd. primis.

8 *Escendissent*] Vulgg. *adscendissent;* sed lectio a nobis recepta est in Cod. Andino, et eam propugnat J. F. Gronovius ad Livii II. 28. Eadem vox Silio Italico videtur restituenda, in quo II. 3. ita legitur, 'Gelidosne *scandere* tecum Deficiam montes?' Repono *escendere.* Sic Sallustius Jugurth. c. 97. dixit 'pars equos escendere.' *Davis.* Attamen Mss. omnes reliqui ad unum, etiam Oxon. qui aliter consentire cum Andino solet, hic et c. 46. *Adscensus:* ubi vide Periz. et c. 48. *Adscendere* retinent: quare pace summi viri manium, cum Clarkio *ad* hic revocavi. Ceterum innumeris locis istud *escendere* voluerunt inculcare viri docti. Vide quos laudant Cel. Drakenb. ad laud. Livii locum, et Doct. Arntz. ad Aurel. Vict. Ill. c. 58. 'Muros primus adscendit.' Sed et judicium Cel. Burm. ad Suet. Jul. c. 62. B. Civ. I. 28.

'Muros adscendunt.' Ita *adscendere in navem*, non *escendere*. Vide Doct. A. V. Staveren ad Nepot. Them. c. 8.

9 *Præmia proposuit*] Pecuniam. Sic Cæsar ob virtutem turmæ Cassianæ donavit millia XIII. ut narrat auctor Bell. Hisp. c. 26. Joan. quidem Brantius præmium, quod hic pollicetur Imperator, muralem fuisse coronam censet. Perperam; hæc enim ei soli, qui primus murum subiit, erat donata. Cæsar autem pluribus præmia, de quibus hic agitur, proponit. Vide A. Gellium Noct. Attic. v. 6. *Davis.*

XXVIII. 3 *Obviam contraveniretur*] Faërnus et cum eo Ursinus e Ms. delent *contra;* at Hotomanno placebat ejicere *obviam.* Mihi non liquet, an e varia lectione nata sit quædam vox: de qua corruptionis caussa consule Drakenb. ad Liv. III. 44. Burm. ad Suet. Aug. c. 2. 'candidatus petitor.' Huc forsan etiam referenda l. IV. 'proximæ primæ naves.' Vide etiam B. Civ. III. 13. Codd. mei aliorumque utrumque retinent. Similiter B. Afric. c. 45. 'Contra Cæsarem adversus armatusque consistam.' De tali pleonasmo vide cum alibi, tum ad B. Civ. III. 61. 'Vulgo universi.' Similia etiam vide apud Cl. Drakenb. ad Liv. III. 41. 'ultra vocem excessisset.' Simile fere Ovid. Met. IV. 80. '*Oscula non pervenientia contra.*'

6 *Ne omnino spes omnis fugæ*] Sic Ms. Reg. eleganter. Alii omittunt *omnis. Clark.* Neque ullus ex meis agnoscit τὸ *omnis:* quod temere intrusum nolim; licet contra B. Civ. III. 53. occurrat 'nemo fuit omnino militum.' Sic temere *omnino* et *omnium* bis contra Mss. apud Ciceronem intrudere conatur Doct. Th. Bentl. ad l. I. de Fin. c. 12.

7 *Continenti*] Male Faërnus et Ursinus ex unico codice *Continuo* prætulere, licet iis adstipuletur Oxoniensis. Aliud adjectivum amavit noster, ut sæpe jam vidimus. Et ita c. 4. 'labore continenti omnia superare;' et ita B. Civ. III. 63. 'Continentia bella' v. 11. 'Continens flamma' VIII. 15. 'Continentes dies' B. Civ. III. 84. Atque ita passim alii. Corrigendus e Ms. Dict. Cret. III. 26. 'Continente flamma,' vulgo *continuante* ex indicio Cl. Perizonii, qui eum locum hic adscripserat.

13 *Omni eo*] Deest *eo* in Mss. et Editt. Vett. Neque ad sententiam opus est ut retineatur. *Clark.* Ad sententiam quidem non requiritur, sed videndum, num Cæsaris stylus et veneres pronomen addi non flagitent. Certe agnoscunt id Mss. Cuj. Leid. pr. Scal. Ox. et And. Contra c. 25. illi codices carent τῷ *ea* in *omni ea parte:* ubi reliqui cum Edd. pp. admittunt: c. 57. 'Illum omnem locum:' c. 75. Mss. plerique *omnes hos:* c. 79. 'Omnem eam planitiem:' VIII. 46. 'Omnem illam regionem,' uti Mss. plurimi habent: B. Civ. III. 11. 'Omnesque eas naves:' B. Alex. c. 9. 'omni illa regione,' item c. 26. et c. 42. et passim.

16 *Silentio sic ex fuga excepit*] Ursinus primus ita refinxit locum, e suo codice interponens, *sic;* putavitque, nisi ita legatur, vix satis aptum sensum elici posse. Eum secutus est Scaliger, et certe particulam illam agnoscunt quoque And. Oxon. et Leid. prim. qui non habet *ex fuga*, ut et quidam editi. Verum cum in Mss. reliquis omnibus, etiam Scalig. Petav. Cujac. qui alias solent cum nominatis Codd. consentire, non adsit *sic*, suspecta mihi est vehementer, licet sequatur *ut:* immo ea conjunctio caussa fuit, cur sciolus adderet *sic*, putans sine eo sensum non constare, et Hotomannus contra pro *ut* vellet legere *et;* quod est quoque in Mss. Carr. Lovan. et 4. recentioribus cum Ed. Incerta, perperam. At vero elegantius tum alii tum noster, particulam *sic, tam, ita*, &c. ante *ut* omittere solet. Multis id ostendimus jam III.

14. 'Has altitudo puppium superabat, ut' &c.: ubi intruserant *tantum*, aliisque locis. Ceterum Leid. sec. dat *recepit*, male. Recte Hotomannus explicuit *excipere fuga* per intercipere in ipsa via: ut VI. 35. 'Multos ex fuga dispersos excipiunt.' B. Civ. I. 24. 'Reducitur ad eum deprehensus ex itinere.' Sall. B. Catil. c. 34. 'Ex itinere litteras mittit.' Et ita passim 'ex itinere obpugnare urbem,' et similia.

19 *Disparandos*] Rarior hujus verbi usus est apud aurei ævi scriptores pro *sejungere, separare*, unde notandum, in Mss. Gottorp. et Vossiano tert. scribi *dispertiendos* a *dispertire*, sive *dispartire*: quo aliis in locis utitur auctor in Lov. *disparandos deducendos ad s.* Verum ut hic, ita clare Plautus Rud. in Prol. vs. 6. 'Is nos pergentis alium alia disparat.' Conjecit etiam Cl. Perizonius, hoc verbum restituendum Val. Max. II. 7. 11. 'manus a corporibus suis districtæ, inque cruentato solo dispersæ:' ut legere malim.

XXIX. 3 *Neque in acie*] Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii. Editi *neque acie* minus bene. *Clark.* Recte Clarkius addidit præpositionem *in*: quam agnoscunt cum Ed. Inc. et Mss. Urs. Hotom. Brant. mei Codices omnes, excepto recentissimo Dorvilliano, ex Cæsaris genio, quem secutus est Hirtius B. Alex. c. 56. 'Pompeium in acie victum:' c. 74. 'in acie conflixisse, et vicisse.' Præpositionem hic alii quoque addiderunt. Valer. Max. I. 5. § 6. 'Pompeius in acie Pharsalica victus:' III. 2. 4. 'ducem Fidenatium in acie congressus interemisset:' atque ita Mss. innumeri Sallust. Jug. c. 54. § 5. 'Statuit non prœliis, neque in acie, sed alio more bellum gerundum.' Sic quoque c. 64. Mss. plerique *in acie dimicaturum*: ut et B. Afric. c. 80. 'In acie dimicassent.' B. Afric. c. 42. 'In acie pugnare.' Hinc nil mutandum censeo apud Quinctil. Decl. XII. 21. 'In acie confligere.'

6 *Secundos rerum eventus*] Mss. Carrar. et Norvic. cum editt. Rom. Beroald. exhibent *secundos rerum proventus*; quæ quidem lectio mihi videtur recipienda. Sic B. G. II. 38. 'superioris temporis proventum' pro successu posuit, nec aliter 'rebus feliciter provenientibus' dixit Justinus VII. 6. Ita et Apuleius Metam. l. IX. p. 204. et l. X. p. 210. ed. Pricæan. adeo ut vulgatam lectionem e Glossemate ortum habuisse nullus dubitem. *Davis.* Ratio est, quod *provenire* non nunquam valet *accidere*, sive bonus sive malus sit eventus. Suetonius Aug. c. 94. 'Unique omnino magno Alexandro apud easdem aras sacrificanti simile *provenisset* ostentum.' Vulgo legitur *unique* olim *omnino*: sed cum Ms. Memmianus det *unique omni magno*; vocem *olim* delendam censui. Idem in Vespas. c. 5. 'Quicquid agitaret volveretque animo, quamlibet magnum id esset,' (sic cum Salmasio legerim) '*proventurum* pollicerentur.' Vulcatius Gallicanus in Avidio Cassio c. 3. 'Ne quid fatale *proveniret*.' Vopiscus in Aureliano c. 18. 'Paventibus cunctis, ne eadem, quæ sub Gallieno fuerant, provenirent.' Vide sis et c. 21. *Idem*, cur. sec. *Proventus.* Sic Mss. et Edit. Rom.: quam lectionem, exemplis allatis, erudite tuetur Davisius. Alii habent, *eventus*. *Clark.* Hisce accedant Mss. etiam mei omnes, præter Cuj. et Leid. pr. Item Edd. Mediol. et Incerta. Omnino recte. Ita emendavi quoque e Mss. Apuleium l. X. p. 230. Ed. pr. 'Medicinæ proventus adpareat:' vulgo *probatus eventus*. Vide in Obs. Misc. Vol. III. t. 2. Nec secus rescripsi e Codicibus infra c. 70. 'pugnæ proventum exspectabant.' Valer. Max. III. 2. § 5. Ext. 'Excellentissimos virtutis proventus miserabilis lapsus sequitur:' ubi itidem Cod. Harl.

eventus m. *casus* s. v. 10. § 2. 'In maximo proventu felicitatis nostræ :' ubi vide soceri notas : VIII. 1. 3. 'secundarum rerum proventu abuti.'

XXX. 3 *Et conspectum*] Sic Mss. et Editt. Vett. Recentiores *neque conspectum. Clark.* Lege *et conspectum*, quod jubent Buslid. Norv. et Beroald. *Davis.* cur. sec. Mei quoque omnes ad unum usque et Edd. pp. ac Vasc. R. St. aliæque *et : ἀπὸ κοινοῦ* repetendum *non ;* ut fit sæpissime : nec enim opus, cum Egmundano scribi *non fug.*

11 *Homines insueti laboris*] Ms. Norvic. *laboribus*, quod probum est ; sed altera loquendi ratio Cæsari magis usitata. Sed B. G. v. 6. 'Insuetus navigandi ;' ac B. C. I. 44. 'Insuetos hujus generis pugnæ.' Vide et B. C. III. 49. Non autem necesse est ut verba hoc modo transponamus, *sic sunt animo consternati, ut homines insueti laboris*, &c. quod tamen, adversantibus libris, P. Ciacconio faciendum videbatur. *Davis. Insueti laborum.* Sic Ms. Reg. Ms. Eliens. *insueti laboribus.* Vulgg. *insueti laboris. Clark. Laboris* retinent nostri constanter. Alibi *insolens* ita utitur auctor, ut B. Civ. II. 36. ubi vide Dav.

12 *Patienda*] Quia alibi noster dicit *facere quæ inperarentur*, Cl. Ciaccon. hoc etiam loco substituere conatur *facienda ; ποιητέα* certe vertit Græcus. Nihilominus frustra. Nam Mss. Andin. Cujac. Oxon. Leid. pr. et Scalig. cum Edd. Ven. 1517. Basil. Aldi, Vasc. Str. Steph. Gryphii et aliis optime exhibent *patienda et perferenda*, id est, omnia onera subeunda. Quin et ita exstat in Ursinianis, ut ex ejus nota patet, dum scribit, se non dubitare, quin *et perferenda* sint Grammatici alicujus glossema, nec reperiri in vet. libro Faërni. Ergo quidem in suis. Synonyma sexcenties a nostro jungi monendum fuit II. 20. et sæpe. Paullo ante *providere et præsentire.* IV. 22. 'navibus coactis contractisque :' passim *parere et imperata facere.* Præterea *patior* et *perfero* sive *patior* et *fero*, *perpetior* et *perfero*, Cicero et Terentius crebro copulant, ut vel e Lexicis videre est. Quis nescit illud Horatii ? 'Rure meo possum quidvis perferre patique.' Hinc etiam B. Civ. III. 15. 'patienter atque æquo animo ferre.' Aliquoties *patienter ferre* etiam dicit auctor, ut VII. 77. B. C. I. 85. Temere ergo Faërno, reliquisque Mss. crediderunt editores, quos non secutus *et perferenda* auctori restitui.

XXXI. 2 *Earum principes donis, &c.*] Mss. *Eas* (*bonis* corrupte pro *donis*,) &c. Atque fieri sane potest, ut *earum principes* interpretamentum sit τοῦ *eas. Clark.* Uti exhibent vulgo, hoc confirmatur a Mss. Cuj. Scal. And, Oxon. et Leid. pr. cum Ursin. Reliqui cum Edd. primis *eas bonis pollicitationibus :* quod ultimum certe ineptum esse vel ex Brantii nota patet. *Earum principes* etiam Metaphrastes habet τοὺς τούτων ἄρχοντας δωρεαῖς τε καὶ ὑποσχέσεσι ἀνακτώμενος. Quare, si quid esset mutandum, mallem *eas principesque*, vel *eas, uti et principes.* At, ut dixi, nil muta. c. 64. 'Horum principibus pecunias, civitati imperium pollicetur.'

4 *Aut oratione subdola, aut amicitia facillime capi posset*] Ms. Norv. et Editt. Rom. Ven. Beroald. penultimam vocem omittunt ; sed eam Græcus in suo Codice invenit, et retinendam censeo. In vulgg. erat *et oratione subdola, aut amicitia ;* in aliis corruptius *et ratione ;* nos autem ex Codicibus memoratis Cæsarem emendavimus. *Davis.* 'Quorum *quisque* aut oratione subdola, aut amicitia, facillime capi posset.' Hoc est, *quorum aut oratione subdola, aut amicitia, facillime* quisque *capi posset.* Recens editi, Scaligeri errorem (typographicum, ut opinor,) optima fide secuti, habent, *Et oratione subdola :* sensu prorsus nullo. In Mss. plerisque deest *capi.*

Tumque sensus erit, *Quorum quisque, aut oratione subdola, aut amicitia,* plurimum *posset.* Sed præstat prior lectio. *Clark. Aut or.* Mss. mei omnes et Edd. ante Scalig. Dein *capi* abest a Carrar. et novem ex meis, quorum tamen vetustissimus est Voss. primus. Fraudi fuit librariis vox *quisque* quam cum *quorum* construxerunt. Aliam enim esse constructionem bene post Brantium docuit Clarkius. Caussam hanc omissionis me vere subodoratum esse, patet ex Bongars. primo et Lovan. qui dant *capere.* Melius certe, quam si totum verbum omittatur.

XXXII. 1 *Avarici*] Bongars. pr. Voss. prim. Lovan. Egmund. et septem recentiores cum Edd. prim. aliisque *Avarico.* Quod meretur adtendi, licet non statim in textum intrudi velim, præsertim contradicentibus aliis optimæ quoque notæ codicibus, et loco c. 47. Posterioris certe ævi Latinitas fuit; uti olim jam monui ad J. Obseq. c. 114. 'Asculo per ludos Romani trucidati.' Justin. l. II. 13. 'Pontem Abydo fecerat.' Adde Arntzen. ad Aurel. Vict. Epit. c. 37. 'Sirmio in turri ferrata occiditur.' Variant etiam Mss. B. C. I. 12. Imo Mss. et Edd. I. 33. 'Corfinio captum dimiserat,' uno alteroque excepto. Item III. 5. 'hiemare Dyrrachio, Apolloniaque.' c. 105. 'Epheso pecunias ex fano Dianæ tolli;' at c. 34. est *Ephesi.* Sed ibi potest motus de loco intelligi. B. Afr. c. 34. 'Lilybæo inponit legiones.' Sic et Mss. Nep. in Chabr. c. 2. et alibi. Adi A. van Staveren ad Epam. c. 10. § 3.

2 *Reliqui comm.*] Deest *reliqui* in Carrar. ut sæpe *frumentum et commeatus* jungitur. Adi ad III. 7.: sed VIII. 7. 'frumentatione et reliquo commeatu prohibere Romanos.'

16 *Vedeliacus*] V. c. *Valetiacus,* habet: in Græco etiam est Βαλητιακός. Ms. noster *Valetiatus. Vossius. Valetiacus* rescripsi auctoribus Mss. Petav. Scalig. Lovan. Cujac. Egmund. et tribus aliis, Edd.que Rom. Med. Ven. Vasc. Str. Steph. et pluribus. *Valetiatus* vel *Valeciatus* Bong. pr. Voss. pr. Leid. pr. et tres recentiores. *Valiciatus* Ortel. *Veleciacus* Leid. tert. *Velaciacus* Ed. Inc. *Valetincus* Carr.

18 *Populum in suas cujusque eorum clientelas*] Ita primus, quod sciam, edidit Scaliger; cui adstipulari videntur membranæ Andinæ, et Oxonienses. Nam nihil variationis ex iis adnotatum in excerptis reperio. Verum reliqui Mss. et Edd. exhibent *populum: suas cujusque eorum clientelas,* id est, suos cuique favere clientes: atque ita legit Metaphrastes διήρηται μὲν ὁ δῆμος· διήρηται δὲ καὶ ἡ γερουσία· διήρηνται δὲ καὶ πᾶσαι, ὡς εἰπεῖν, αἱ ἑκάστου οἰκίαι. Hotomanno placebat *suas cuique e. esse cl.* Sed nisi vetus lectio sana est, verosimilis est Scaligeri correctio, quia facile *in* propter præc. *populum* excidere potuit.

19 *Pars cum parte civitatis*] Sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii. Editi, *pars cum civitatis parte;* ordine verborum longe minus concinno. *Clark.* Ut disposuit verba Clarkius, edunt Mss. plerique.

XXXIII. 1 *Detrimentosum*] Ms. Reg. *detrimento suo. Clark. Suo* pro varia lect. est quoque in Duker. *detr. summum* est in Voss. sec. suspecta habetur vox a quibusdam viris doctis: quia est ἅπαξ λεγόμενον. Sed et plura singularia habet Cæsar. Alioquin facile esset reponere *detrimento sibi* vel *summæ rei e.* At sanum mihi videtur vulgatum: ἐπικίνδυνον ἡγούμενος Metaphr.

10 *De jure aut legibus*] Mss. Reg. et Eliens. *de jure, aut* de *legibus. Clark.* Convenienter Cæsaris stylo iterant quoque Bong. prim. Vossiani omnes, Egmund. et tres alii cum Edd. Inc. et R. Stephani præpositionem *de.* Id hoc ipso capite vidimus. Adde ad II. 10. IV. 34. Infra c. 37. 'de suo

jure et de suis legibus;' et sæpius alibi.

12 *Decetiam ad se evoc.*] Sic egregie hunc locum emendavit Ursinus e suo codice et recepit Scaliger: cum antea et in Mss. plerisque legeretur *etiam ad se* vel *ad se etiam*, aut simpliciter *ad se*. *Decetiam* inveni quoque in optimis Mss. Bongars. primo, Leid. pr. Petav. Cujac. Scaliger. Andino et Oxoniensi. Sed in omnibus illis eo ordine, quo nunc exhibui. In Cujac. et Petav. marginibus additur *Decetia*, quæ aliis *Decisa*. Ortelius quoque in quibusdam reperisse Codicibus se testatur, ac Ciacconius in duobus et in Stephanico Hotomannus. De ea vide etiam Wesseling. ad Anton. Itin. p. 366.

15 *Duos ex una familia*] Ms. Norv. habet *duo ex una familia; ἀρχαϊκῶς*, quemadmodum ex Cod. Andin. legendum existimavit J. Fr. Gronovius ad Livii xxxv. 21. *Davis. Duo* restitui, consentientibus Bongars. pr. Oxon. Vossiano pr. et tertio. Vide etiam ad Frontin. l. i. p. 54. et supra v. 38. restituendum etiam Censorin. c. 24. *duo lectores* auctore Ms. Colon. teste Stewech. ad Apul. l. vi. p. m. 346. *Ambo* in Mss. pro *ambos* infra B. Civ. i. 48.

17 *Magistratum deponere*] Leidenses, Vossiani, Bongars. Petav. Cujac. Oxon. Lovan. Egmund. Duker. Gottorp. Stephan. et Edd. Inc. Vascos. Stradæ, Stephani et Gryphii poster. *imperium.* Cujus glossam *magistratum* perperam in textum receperunt Editores primi, et plerique deinceps ac recentiores. Codices ego sequor.

19 *Intermissis magistratibus*] His verbis denotari existimant Fr. Hotomannus et Joan. Goduinus magistratum in eadem familia non fuisse continuatum; sed talis sententia ex iis vocibus deduci non potest. Legendum crediderim *intromissis magistratibus*, inferioribus videlicet, quibus omnibus præerat Vergobretus. Favet Græcus, qui habet *παρόντων τῶν ἀρχόντων. Davis.* Cum doctissimo Davisio existimo legendum, *intromissis magistratibus.* Græcus *παρόντων τῶν ἀρχόντων* Ms. Vossii sec. habet *inter magistratus.* Nisi forte illud, *intermissis magistratibus*, ita accipi queat, ut dicatur scilicet, *quo tempore vacaret magistratus. Clark. Intermissis* pro *admissis* num sumi posset, videndum, ut intelligat *interfuisse* ei rei magistratus. *Intermixtis* mallet Cl. Bos Anim. ad Cæs. p. 23. Omisit hæc verba Celsus.

xxxiv. 2 *Dissensionum*] Faërnus e suo Codice malebat *dissensionis.* Et sane multi Mss. et Edd. Veteres ei suffragantur. At vero Cuj. Petav. Scalig. And. Oxon. Leid. prim. cum aliis vulgatum propugnant, uti et perpetuus Julii stylus, qui pluralem amat. Cap. præc. ' ex dissensionibus.'

3 *Omissis omnibus rebus*] Mss. plerique *omnibus* his *rebus.* Græcus *πάντα ἄλλα, omnibus* aliis *rebus. Clark.* Beroaldo et Faërno obsecutus est Scaliger, qui ante ipsum ejecerunt τὸ *his.* Mss. omnes, et Edd. exhibent *omnibus omissis his rebus.* Quod non potui non reponere. *Omnibus his rebus* vocat discordias et dissensionem, more suo addens *res*, ubi alii omittere solent. V. ad iv. 17. et hic Brantium. Nisi velis cum aliis et R. Stephano distinguere, ' omnibus omissis, his rebus h.[?]b. servire:' quasi dicere voluisset *hoc agite;* aut potius rescribere *suis rebus:* ut in Auct. de B. Hisp. ' Omnibus suis rebus relictis.' Liv. iii. 46. ' Omissis rebus aliis.' Cum alibi *rebus* soleat omittere.

12 *Ab altera Elaveris parte*] Græcus Interpres, Ms. Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. legunt *ab altera fluminis parte*, adeo ut lectio recepta ex Glossemate nata videatur. *Davis. Parte fluminis.* Sic Mss. et Editt. Vett. Græcus item, *ποταμοῦ.* Quod habet Scaliger et recentiores *ab altera Elaveris parte;* id equidem, cum Da-

visio, glossema esse crediderim. *Clark.* Ita agit Clarkius; quasi *Elaveris* hic loci Scaligeri foret inventum. At vero Edd. Ven. Ber. Vasc. Aldi, Str. Steph. Gryph. et Plantini ita jam exhibuerunt: immo Mss. Cujac. And. Oxon. Scal. et Leid. pr. hanc confirmant lectionem: quamvis fatear, mihi verosimilius videri, esse e Glossa natum: utrumque admitterem, nisi jam præcederet *ejus fluminis* et *flumen Elaver.* Sæpissime et fere semper solet auctor nomini addere *flumen.* Fors fuerit 'omnibus interruptis pontibus, ab altera ejus fluminis parte:' vel 'o. int. fluminis pontibus, ab altera ejus p.:' cui alii adscripserint pro Glossa *fluminis,* alii *Elaveris.*

XXXV. 1 *Uterque utrique esset exercitus in conspectu*] Mss. plurimi *uterque utrimque exisset,* &c. Sed vera est vulgata lectio. Quam et Græcus secutus est, ἀλλήλοις καταφανῶν ὄντων. *Clark.* Pro vulgata stant Cuj. Leid. pr. Scal. Oxon. et And. Reliqui cum Edd. primis *utrimque exisset.* Unde conjicio, olim fuisse a Cæsare scriptum *utrique extitissent,* i. e. subito adparuissent. Quod verbum hac in re adhibere solent auctores. Vide J. F. Gronov. ad Livium XXV. 21. 'Qui signo dato simul omnes latebris existerent;' et Burm. ad Ovid. Metam. II. 264. Adde notata ad B. Afric. c. 7. 'Latent inter convalles, et subito exsistunt:' ubi Mss. nonnulli et Edd. Voss. etiam *exeunt.* Infra c. 51. in Msto Leid. 'Legiones infestis contra hostem signis extiterunt.' B. Civ. III. 105. 'Palma integra ex pavimento exstitisse ostendebatur.'

2 *Castris castra poneret*] Rectius videtur fore, si scribamus cum Lipsio *obponeret.* Vide ad B. Alex. c. 10. nisi mavis *castrorum:* quod certe exstat in Edd. Rom. Ven. Mediol. aliisque. Sed præterea aliud quid latet. Nam in Leid. pr. est *ponerent.* Non male, sive legas *uterque utrique extitissent,* sive illic retineas singularem. Hac enim numeri mutatione nihil est frequentius. Vide præter alia ad IV. 2. 'Gallia delectatur et inpenso parant pretio.' Immo in Bong. pr. Vossianis, Petav. Egmund. Lovan. Carr. Brant. et quinque aliis, atque Edd. primis exhibetur *ponebant.* Vere e sententia Bruti, si tollas *que* post *fere:* quæ particula abest quoque a Lovan. et Brantii Cod.: pro ea in Ed. Ven. est *peræque.* Verum sequentia tum non cohærebunt, nisi post *traducerent* ponas τελεῖον στίγμα. Atqui et hoc non necesse erat. *Quum extitisset et ponebant* ferri potest per variationem Modi; de qua egi jam sæpius. Vide ad V. I. 'legatos mittunt, qui doceant, &c. seseque demonstrant.' At tamen omnibus rite perpensis nec *ponerent* nec *ponebant,* veram esse lectionem puto. Sed vel *poneret,* quod idcirco retinui, vel potius *ponebat,* quod diserte exstat in Ed. Veneta: nam cohærere hæc debent cum præcedentibus et ad Vercingetorigem referri, qui disposuit exploratores, unde bene ejus nomen addit Metaphrastes. Ita ergo hunc locum legere malim: 'cœpit. Quum uterque utrique extitissent exercitus in conspectu, fereque e regione castrorum castra ponebat;' &c. Videtur auctor per numeri modique variationem significare voluisse ad Vercingetorigem se respicere, cujus nomen temere in textum recepit Beroaldus. *Uterque* plurali jungi, tiro nullus nescit.

5 *Quod non fere ante autumnum Elaver vado transiri soleat*] Æstate igitur major erat Elaver, quod non aliunde factum, quam ex nivibus, quæ eo anni tempore in montibus liquefiunt, ac dein in flumina deferuntur. Sic noster infra c. 55. narrat 'Ligerim ex nivibus crevisse, ut omnino vado transiri non posse videatur.' Similem ob causam Rhodanus et lacus Lemannus æstate semper augentur, ut observavit Joan. Clericus Phys. II. 7. 31. *Davis.* Non spernenda

temere est lectio Leid. primi *non nisi fere ante autumnum.* Non solet Elaver vado transiri *nisi fere ante autumnum:* hinc majorem æstatis partem, non totam æstatem, inpediretur flumine. Ceterum *solet* edidi auctoribus Mss. omnibus, uno alteroque recentissimo excepto; quod et jam comparet in Edd. Ven. 1517. Vasc. Str. Steph. Gryph.

9 *Cum duabus legionibus in occulto restitit*] Non plenis duabus legionibus: XV tantum cohortes erant; quod ipse Cæsar docet: nam sex illi legiones erant; ex his quartam quamque cohortem desumsit, qui numerus efficit XV cohortes. In Fulvii et nostro codice est *captis quibusdam cohortibus.* Male. Etiam Fulvius nugatur, cum emendat 'demptis quaternis e quibus cohortibus.' Dein subdit: 'Quaternis autem cohortibus detractis ex quatuor legionibus efficiebantur XVI cohortes, quæ speciem duarum pene legionum præbere suis poterant; ut scilicet numerus VI legionum constare videretur, et Vercingetorix Cæsarem in occulto restitisse non suspicaretur.' Idem et Ciacconius sensit: mihi omnino displicet. Caussam errori dedit, quod Fulvius et Ciacconius ordinem verborum Cæsaris secuti, putaverunt primo Cæsarem cum duabus legionibus restitisse: postea ex quaque legione quatuor cohortes detraxisse, ut IV legiones sex legionum speciem præberent. Sed ego aliter accipio. Cæsar cum VI legionibus in Arvernos profectus est, et cum Elaverim non nisi astu transire posset, ipse cum duabus legionibus restitit. Dein ut ostendat, qua ratione illas duas legiones detrahere de exercitu potuerit, ut nihilominus VI legionum species maneret, ait, se quartam quamque cohortem sumsisse. Jam LX cohortes ubi numerantur, necessario quarta pars est XV. Fulvius *demtas* cohortes putat una cum reliquis legionibus profectas; Cæsar per *demtas cohortes* intelligit duas illas legiones, vel proprie loquendo, unam et dimidiam, quam apud se retinuit. Ego miror vocem *quartis* Scaligero quoque adeo suspectam esse potuisse, ut eam παρενθέσει in sua editione includeret. *Vossius.*

10 *Demptis quartis quibusque*] Mss. et Edd. Vett. *demptis quibusdam.* Græcus item τινὰς σπείρας κατασχών. *His,* reliquis videlicet copiis. *Clark.* *Quartis* servant Mss. Andin. et Oxon. et Leid. sec. et Vascosani margo. Sed *demptis* non agnoscunt And. et Oxon. et pro *quibusque* (quod est in solo Andino, si excerptis est credendum) habet Oxon. *quidem.* Reliqui omnes nec *quartis* habent, et *quibusdam* legunt. *Demptis* etiam modo reperi in Leid. tert. Duk. et Dorvill. Ceteri, quotquot numerare possum, *captis quibusdam* vel *q. captis.* Unde adparet saltem *captis* sive delectis, reponendum pro *demtis.* De reliquis videant acutiores: mihi non satisfacio. An *sectis quibusdam cohortibus* vel simile quid, ut reliquarum IV legionum cohortes ita secaverit et diviserit, ut viderentur esse sexaginta, sive sex legiones, quamvis duas eis detraxisset? vel an Vossio adsentiendum, et legendum *detractis quartis q. c.?* Certe ita Mstis propius adhærebimus. Blastus Vigenerus, quem laudat Brantius, mavult *demptis tertiis quibusque cohortibus.*

16 *Transductis*] Excidit hoc vocabulum ex plerisque Mss. Græcus autem habet διεβίβασεν. *Clark.* Non habent Bong. Vossiani, Petav. Egm. Gott. Leid. sec. tert. Dorvill. Ceteri plerumque *trad.* Præfero, quod est in Carrar. *transmissis.* Adi ad v. 2.

XXXVI. 4 *De expugnatione desperavit: de obsessione*] Hæc si sana sunt, expugnatio *per* vim et *ex itinere,* intelligi debet; quare ἀνὰ κράτος addidit Metaphrastes. Et sane tale quid excidisse videtur, aut *pugnando,* ut dicebant: cum oppidum per vim ca-

piebatur. Vide Cort. ad Sallust. B. Catil. c. 7. § 7. Aliquid latere docent etiam manu exarati codices: nam illa *desperavit: de obsessione* non comparent in Bong. Vossianis, Egmund. Lovan. et quinque aliis, neque in Edd. primis. Pro *expugn.* vero in Andino, Oxon. Leid. primo habetur *obpugnatione.* Quasi simpliciter olim fuisset lectum *de obpugnatione non prius agendum,* &c. sed vulgatum aliquo modo defendit c. 69. 'Ut nisi obsidione expugnari non posse videretur.'

6 *Prope oppidum*] Codices nonnulli *pro oppido.* Quæ lectio ferri quoque potest. *Clark.* *Pro oppido* cum Edd. Bas. Ven. 1517. Vasc. Ald. Str. Steph. Gryph. habet Oxon. ut 'pro castris' c. 65. 68. 70. VIII. 14. B. Afr. c. 40. 'pro ædibus' et alia. Sic 'pro angustiis' restituimus Frontino II. 4. § 4. sed nulla est caussa, cur a vulgatis recedamus. Nisi et deleamus *in monte:* quæ sane non comparent in Bong. Vossianis, Cujac. Petav. Lovan. Egmund. et quinque aliis; neque in Edd. principibus, et e seqq. satis possunt intelligi. *Ut prope oppidum in monte* sit Glossa τῶν *pro oppido.* 'Εν ὄρει addit Metaphrastes.

15 *Periclitaretur*] Nisi inponunt excerpta, habent ita Cujac. Scalig. Oxon. And. Duker. et Dorv. cum Edd. Rom. Mediol. Ven. Quare omnino retinendum judico ex II. 8. 'Quotidie tamen equestribus prœliis, quid hostis virtute posset, et quid nostri auderent, periclitabatur:' ubi Mss. plerique habent *sollicitationibus exquirebat:* unde quid ibi legendum conjecerim, vide, si tanti est. B. Civ. III. 10. 'fortunam periclitari,' 'virtutem' B. Alex. c. 43. Adde B. Afric. c. 28. 'frugem,' ac Hirt. B. Alex. c. 16. Apul. l. VI. p. 116. Immo plane ut hic, idem Hirtius B. Alex. c. 13. 'periclitati remigio,' quid quæque efficere posset.' Hic vero in Mss. reliquis est *perspiceretur,* nisi quod in Carr. et Voss. sec. cum Stephanico sit *perspiceret.* In Leid. tert. Ortelii, et Ed. Inc. *perficeretur.* Estne rescribendum *perspecularetur?* Hirt. de B. Afric. c. 31. 'Quum de vallo perspecularetur.' At illic *prosp.* legendum esse e Mss. videbimus.

17 *Aquæ magna parte, et pabulatione*] Pro usitata Cæsaris loquendi ratione, crediderim legendum, '*Aqua* magnam partem,' vel 'magna parte, *et pabulatione.*' Sed sine Codicum auctoritate, nihil muto. *Clark.*

18 *Prohibituri hostes videbantur*] Ms. Reg. '*prohiberi* hostes videbantur;' hoc est, videbatur fore, ut prohiberentur. Atque hanc ut veram esse lectionem existimem, faciunt similes istæ locutiones, supra IV. 21. V. § 43. VI. § 9. et infra VIII. 52. *Idem.* Non male, si Mss. vetustiores addicerent. Præsens pro futuro poni, vel verbum *posse* omitti, aliquoties supra jam diximus.

19 *Præsidio ab iis non nimis firmo*] Recte jam olim Ursinus monuit inducendum τὸ *non.* Canterus Var. Lect. II. 28. *non minus firmo* legebat. Quod damno. Celsi tamen exscriptor, 'Is collis,' inquit, 'quod cæteris omnibus difficilior atque præruptior, negligentius servabatur.' Quin et Græcus ὀλιγώρως φρουρούμενον vocat. Itaque dubium, quomodo legi præstet. Si hoc retineamus, offendit me vox *tamen:* et nihilominus, ut verum fateamur, Cæsar ait captum a se collem, priusquam subsidio venire oppidani possent, quod omnino videtur præsidii paucitatem innuere. *Vossius.* Fulv. Ursinus et Pet. Ciacconius, deleta particula negativa, legunt *præsidio ab iis nimis firmo:* eodem sensu Gulielmus Canterus Nov. Lect. II. 28. reponit *non minus firmo;* et sane sic exhibet Ms. Norvic. Sed nec hanc nec illam conjecturam admitto; si enim mons ille firmissimo præsidio tenetur, quomodo fieri potuit, ut Cæsar eum occuparet, *priusquam subsi-*

dium ex oppido venire posset? Sana omnino hic est lectio vulgata; at in seqq. reponi debet *Tum silentio noctis*, ut est in ed. Steph. *Davis.*

Tum silentio, &c.] Ursinus et Ciacconius legunt, *præsidio ab iis nimis firmo:* Mss. Reg. Eliens. et Vossii, habent, *præsidio ab iis* non minus *firmo:* iidemque Codices, *Tamen silentio, &c.* Græcus vertit, ὀλιγώρως φρουρούμενον. Utra sit verior lectio, non satis constat. Illud solummodo notandum; quod edidit Scaliger et recentiores, *non nimis firmo*, et, *Tamen silentio, &c.* nullo modo cohærere posse. Aut igitur hoc modo legenda est tota sententia: 'erat collis egregie munitus; quem si tenerent nostri, et aquæ magna parte (*aqua magnam partem,*) et pabulatione libera prohibituri hostes videbantur: sed is locus (*egregie munitus,*) præsidio ab iis non nimis firmo tenebatur. Tum silentio noctis, Cæsar,' &c. Aut isto demum modo: 'erat collis egregie munitus; quem si tenerent nostri et aquæ magna parte et pabulatione libera prohibituri hostes videbantur. Sed is locus (*a nostris appetendus*) præsidio ab iis nimis firmo (*vel non minus firmo*) tenebatur. Tamen (*videlicet non obstante firmo isto præsidio*) silentio noctis, Cæsar,' &c. Eligat Lector eruditus. *Clark.* *Tum* edidit Clarkius: verum omnes Mss. retinent *tamen.* Hotomannus conjiciebat *non nimis firmo tamen tenebatur. Silentio:* quod non temere spernendum. In Leid. primo est *non minus.* In Voss. sec. *nominis;* in Bong. pr. a m. sec. *non minimis:* qui duo quid sibi velint, nescio. Ed. Incerta simpliciter *non firmo.* Gottorp. *non minis firmo.* Quasi voluisset innuere; munitioni *minas* sive pinnas eminentes defuisse. De quibus vide Cerdam ad Virgil. Æn. IV. 88. 'minæque Murorum ingentes:' et alios. Cui lectioni favent Voss. sec. et Bong. Non tamen ausim id admittere propter rationes prolatas a viro doctiss. in Misc. Obs. v. 4. t. 3. p. 435. Præterea qui tum dici potuit *egregie munitus locus?* Hotomanni conjectura maxime adridet; nisi *tamen* modo referas ad *egregie munitus:* ut fecit et Celsus, subdens *sed virtuti nil difficile, nil præruptum. Non nimis* est parum. Nepos Alcib. c. 7. *Hæc Alcibiadi lætitia* non nimis *fuit diuturna:* ubi alii etiam *minus* habent. Vide Bosii indicem.

20 *Subsidium venire*] Mss. *subsidio veniri.* Quod et elegantius. *Clark.* Hoc recipere non dubitavi confirmatum Mss. meis omnibus, et Hotomanni ac Edd. primis. Vide ad IV. 29. *hiemari.* VII. 28. 'si contra veniretur.' c. 36. 'subsidio veniri.' c. 70. 'veniri ad se.' B. C. I. 67. 'ad angustias veniri.' c. 84. 'Venitur in eum locum.'

XXXVII. 2 *Adjudicatum*] Cujac. Andin. Oxon. Scalig. et Leid. prim. *adsignatum.* Quod verbum sæpe apud Ciceronem, Tacitum, Suetonium, Valer. Maximum, aliosque reperias. Unde suspicor veriorem hanc esse lectionem, et vulgatam esse Glossam. 'Imperium adsignare' Tacit. Hist. v. 30. *principatum* Val. Max. III. 2. § 1. Vell. II. 38. 'Nullis adsignanda gloria est.'

6 *Cum iis præmium communicat*] In v. c. erat *primum,* placuit tamen Scaligero et aliis reponere *præmium,* quæ vox in quibusdam codicibus reperiebatur. Ego illud *præmium* prorsus hoc loco alienum esse contendo. Ne Græcus quidem agnoscit, qui habet, ἐκείνοις πρώτοις τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἀνακοινωσάμενος. Non prætermittenda Anonymi verba, qui ait: 'Ille siquidem beneficio obstrictum Cæsaris (*lego* Cæsari se) fassus, quod sibi justissima tamen favisset in caussa, omissa mentione pecuniæ, quam, ut Romanis fidem frangeret, ab Arvernis acceperat, cum nulla sit perfidia turpior, quam cui avaritiæ caussam dedit, fœdoque proposito velum caussæ honestioris obtendens, et plus se

libertati patriæque asserens debere, quam Cæsari, nonnullis adolescentibus nobilibus ac superbis facile persuasit, ut Romanæ amicitiæ vinculum leve discuterent, seque non solum libertati natos, sed imperio meminissent.' Nec videntur accepisse præmium adolescentes, illa enim verba, quæ infra leguntur, *et ratione, &c.* omnino depravata esse arbitror. *Vossius.* Ita J. Scaliger ex Codd. antiquis, quibus accedit Ms. Norvic. auctoritas. In aliis est *primum;* et hæc quidem scriptura Vossio placuit, mihi non item; Cæsar enim adolescentes præmio fuisse deductos postea confirmat. *Davis.* In nonnullis Codicibus, '*primum* communicat.' Utraque lectio ferri potest. Id solummodo notandum, si infra (ubi iterum variant Codices) legatur *præmio deductis,* tum et hic legendum PRÆMIUM *communicat;* sin ibi legatur *præmii spe ductis* (quomodo Græcus vertit χρημάτων ἐλπίδι) tum hic legendum PRIMUM *communicat,* ut habet idem interpres ἐκείνοις πρώτοις ἀνακοινωσάμενος. Eligat iterum lector Eruditus. *Clark.* Non ausim ego movere *præmium,* quod Mss. longe plurimi cum Ursini codice servant, uti et Ed. Incerta et Beroaldi. *Primum* tamen est in Cujac. Petav. Lovan. Leid. pr. sec. et Duker. Per *præmii communicationem* Cæsar intelligit partem pecuniæ, qua ipse ab Arvernis sollicitatus et corruptus erat, illis datam. Sic VI. 19. 'pecunias communicare.' Dein delevi *eos;* quod sæpissime post *hortari* omittit auctor, jubentibus Mss. Bong. Vossianis, Lovan. Egm. et 5 aliis atque Edd. pp.

8 *Victoriam distineat*] Mirum in Mss. quibusdam hic est decompositum *dedistineat,* ut in Bong. pr. Voss. pr. et Egmund. Tres alii solemni variatione *destineat.* Alii rursus cum Edd. pp. *detineat:* id est, moretur, retardet. Sed cave, quid mutes. Elegantissime *civitas distinere victoriam* dicitur, quæ ejus perpetuum tenorem interrumpit, et objice suo non patitur eam esse continuam et solidam, ut apud Ovid. 'freta distinet Isthmos.' Eodem sensu Cicero in Philipp. XII. 12. 'per me pacem distineri:' id est, me pacis moram esse, qua interrumpatur. Liv. II. 15. 'Ne quid pacem distineat:' ubi plura. Vide etiam supra ad II. 5. et hic Glarean.

9 *Reliquas*] Oxon. et Leid. pr. *reliquos.* Quod satis defendi non solum potest ex notatis ad III. 9. 'Reliquæ civitates cognito Cæsaris adventu certiores facti.' Sed omnino verum arbitror. VIII. 11. 'Lingorum reliquarumque civitatum, quorum m. numerum evocaverat.' Adde Doct. van Staveren ad Nepot. Timoth. c. 2. 'Laconicen, eorum.'

13 *Ad Cæsarem disceptatorem*] Ita in quibusdam Mss. legi testatur Pet. Ciacconius, quod mecum probat J. F. Gronovius. In aliis *disceptaturi,* quod Librarii *disceptationem* partium esse putarent, non judicis. Sed hoc falsum est, ut ostendit vir doctissimus ad Livii XXXVIII. 35. *Davis.* Sic Mss. Reg. et Vossii. Al. *disceptaturi.* *Clark.* Non dubitandum est de veritate lectionis *disceptatorem;* quam præter Urs. et aliorum Mss. habent Bong. pr. And. Leid. pr. sec. Voss. pr. sec. Oxon. Scalig. Petav. Egm. et Edd. Vasc. et Str. *disceptatorum* Cuj. *disceptaturum* Leid. tert. corrupte e *disceptatorem.* *Disceptatum* R. Steph. Sed clare Livius I. 50. 'disceptatorem ait se sumtum inter patrem et filium.' Adde Manut. ad Cicer. l. IV. ad Fam. Ep. 4. et alios.

15 *Et ratione magistratus, et præmio deductis*] Omnino depravata esse arbitror. Restituo 'et oratione magistratus, et præmii spe ductis.' *Oratione* in V. C. legitur: *præmii spe ductis,* haud dubie in suo reperit Græcus, quando vertit τῇ τε τοῦ ἄρχον-

τος δημηγορίᾳ, καὶ χρημάτων ἐλπίδι. Nam illud *deductis* mihi omnino displicet. Faërnus legebat *adductis*. Judicent eruditiores. *Vossius*. Sic et in Ms. Norv. ac edit. Rom. Ven. Beroald. Steph. *Davis*. *Oratione*: sic Mss. Reg. Eliens. et Vossii. Græcus item δημηγορίᾳ. Scaliger et recentiores perperam *ratione*. *Clark*. *Ratione* jam est in Ed. Plantin. et uno alteroque Ms. recentissimo. Ingeniosa autem est Vossii conjectura *præmii spe ductis*: quamvis vel sic malim *adductis*; ut IV. 6. 'Qua spe adducti:' at male Ciacconius contra Mstos reponere tentat VIII. 5. 'calamitate ceterorum adducti,' pro *ducti*. *Deduci* necessitatem magis notat, quam persuasionem. Confer. VI. 10. Verum Mss. et Edd. omnes constanter vulgatum servant. Licet vero *spe* legas, non tamen opus mutare supra *præmium* in *primum*: nam potuit cum iis communicare præmium, licet id numerata pecunia non repræsentaverit, sed tantum promiserit. Vossii conjecturam in textum admisit Cellarius.

XXXVIII. 4 *Nobilitas omnis*] Codex Ciacconii et Ms. Reg. habent, *nobilitas* nostra *omnis*; Græcus item, πάντες δ' οἱ τῆς 'ΗΜΕΤΕΡΑΣ πόλεως εὐγενεῖς. *Clark*. Etiam Celsus 'Omnis noster equitatus.' Atque ediderunt *nostra* Vascos. Str. Steph. et Gryph. post. At, nostrorum nullus eam vocem repetit; sed tantum non omnes scribunt hoc ordine 'Om. n. equit. omnis nobilitas.' Quod cur mutarint alii, non video; nisi fuerit visum elegantius. At solet aliter Cæsar, qui repetitam vocem primo loco plerumque ponit. Vide modo B. Civ. I. 53. 56. 'Magnum numerum Sagittariorum, magnum Albicorum inponunt.' c. 54. 'prohiberi aqua,' 'prohiberi ingressu.' II. 5. 'ut omnis juventus, omnesque superioris ætatis.' c. 13. 'nullum ex muro, nullum a nostris,' &c. uti et c. 19. et III. 3. et sic passim.

5 *Virdumarus*] Donec clarius pateat, quæ certa in hac voce Orthographia sit tenenda, reposui *Viridomarus* hic et in seqq. auctoritate Mss. omnium meorum et Brantii: et Edd. primarum ac Vasc. Steph. aliorum. Beroaldus vel quisquis alius Venetiis primum cusit *Virdumarus*, quod Aldus, Gryph. Plant. et Scaliger sunt secuti. *Virdomarus* hic Petav. sed infra cum reliquis *Viridom*. *Viridimarum* corrupte Gott. et Voss. tert. Consule omnino Vinetum et alios ad Florum II. 4. et Comm. ad Aurel. Vict. de Vir. Ill. c. 45. In quorum Codd. constanter *Viridom*.

11 *Multos equites*] Sic reposuit Scaliger: cum ante eum vulgo legeretur *omnes*: quod sane invenitur quoque in Cujac. Petav. And. Oxon. et Scal. pro Var. lect. uti et Metaphraste: ut respiciat ad præcedentia 'Omnes noster equitatus interiit.' Quare ea lectio videtur verior, licet *multos* plurimi Cod. et Edd. primæ exhibeant. Nam et Celsus ait, eos de conficta historia nil mutavisse. Præterea si *multi* modo interfecti forent, poterant hi producti cum reliquis aufugisse, et sese inter militum multitudinem occultare, non necesse habuissent.

25 *Eodem mendacio permovet*] Edd. Ven. 1517. Ald. Gryph. Plant. 'In eodem m. permanet.' Minus bene, quamquam *permanet* invenerim in Oxon. et forsan in aliis restat. *Permovet* certe ex meis habent soli Petav. Gott. et Leid. tert. Reliqui *permonet*: sollemni variatione τοῦ *n*. et *u*. *In eod*. exaratur in And. Leid. pr. Scal. et Cujac. de cujus præpositionis pleonasmo vide ad III. 13.

27 *Suas injurias persequantur*] Sibi illatas. 'Injurias' enim 'dicimus tam illorum, qui patiuntur, quam qui faciunt,' ut notavit A. Gellius Noct.

Attic. IX. 12. *Davis.* Vide ad I. 30. 'Helvetiorum injurias populi Romani.'

XXXIX. 4 *Perduxerat*] Miror hic loci Mstorum omnium consensum: cum aliis in locis semper fere varientur, et sine dubio multo elegantius hic legeretur *produxerat:* ut luce clarius probat Cel. Burm. ad Sueton. Claud. c. IV. 'Per eosdem gradus producendus.'

8 *Pugnaverat*] Bongars. prim. Lovan. Egmund. Voss. prim. et quinque recentiores, cum Edd. primis, *pugnaverant.* Rectius multo et elegantius: cum verbum pertineat ad utrumque. VIII. 54. 'Una a Cæsare, altera a Pompeio mitterentur:' quod male mutavit Clarkius. B. Afric. c. 67. 'Alter Adrumetum, alter Thapsum obsiderent.' Consule Celeb. Burm. ad Vell. Paterc. I. 16. 'alter ab altero videri nequiverint.' Par ratio est atque in *alius:* de quo supra.

XL. 5 *In celeritate posita esse*] Primo voces transposui Mstorum omnium auctoritate. Dein iisdem jubentibus meis, et Ursini, Brantii alisque, et Ed. Inc., delevi τὸ *esse:* quod sine ulla necessitate inculcant Editiones.

12 *Ne quemquam*] Ms. Oxoniensis, *ne quis quem interficiat.* Bene ex Cl. Wassii judicio, cui subscribo. Jam enim in plerisque Mss. legi vidimus V. 58. 'Neu quis quem prius vulneret.'

13 *Eporedorigem*] Sic supra hujusce viri nomen extulit. Editt. tamen nuperæ hic loci *Emporedorigem* exhibent, sed nos ex fide vett. Codicum veram lectionem reduximus. Illa, quæ obtinuit, errore typographico primum admissa, posteriores omnes editt. ut fit, invaserat. *Davis.*

XLI. 5 *Quanto res in periculo esset*] Sic ex Ms. Regio restitui. Quod in Editis est, *fuerit,* minus hic convenit. Non enim id nunciant equites, quanto res in periculo *fuerit,* sed quanto in periculo tum temporis *esset.* *Clark.* Eo tempore *fuerit;* quando hic equites dimissi a Fabio proficiscebantur. Videtur tamen *esset* legi quoque in Oxon.; nam nihil enotavit Cl. Wasse, licet collationem ad Clarkii Ed. instituerit.

9 *Iisdem in vallo permanendum*] Cum integri nimirum nulli essent, qui defessis succederent. Quod non intellexerunt, qui reposuerunt, *eodem in vallo;* ut recte annotavit Hotomannus. *Clark.*

10 *Omnis generis*] Urs. And. Oxon. Scal. Leid. pr. *omni genere.* Rectius: nisi malis *omne genus.* Ut *id genus* per ellipsin, et similia. Vide quæ notavi ad Apul. l. XI. p. 244. 'Alio genere facium lumine.'

11 *Magno usui fuisse tormenta*] Inepta sunt quæ *tomentis* adfert Hotomannus, quomodo hic legendum putabat. Optime Græcus intellexit, qui habet καὶ τὰς μὲν μηχανὰς πρὸς τὴν τῶν πολεμίων ἀπείργειν ὁρμὴν μέγα ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ συμβαλέσθαι. *Vossius.*

12 *Pluteosque vallo addere*] Nimirum ne transcenderent hostes: terram autem subito adeo aggerere nequibat. Plutei autem hic non accipiendi pro machina illa, qua tecti milites opus administrant: sed simpliciter sunt asseres, atque ita eam vocem acceptam veteribus auctor Festus est: 'Plutei crates corio crudo intentæ, quæ solebant opponi militibus opus facientibus, et appellabantur militares. Nunc etiam tabulæ, quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.' *Vossius.*

XLII. 4 —— *Est innata, ut levem auditionem habeat pro re comperta*] In Mss. scriptum est, *habent.* Unde distinguendum existimo; 'est innata: Ut levem auditionem *habent* pro re comperta.' Sic Græcus ἐμφύεται: πᾶσι ΓΑΡ, *&c.* *Clark.* *Habent* exaratur in Voss. pr. tert. Egm. Gott. et Ed. Inc. Verum rectius hoc loco reli-

qui Mss. mei et Edd. Vett. usque ad Ed. Plant. præbent *habeant;* subintellecto *ita, adeo* vel simili: ut sæpissime. Pari modo IV. 5. 'Est hoc Gallicæ consuetudinis, ut viatores consistere cogant,' &c.

10 *Cabillono*] Mss. ad unum omnes, quod sciam, (præter And. et Oxon.) et Edd. Vett. hic dant *Cavillono.* Sed c. 90. plerique *Cabilloni* retinent. Καβιλαύνου Metaphr. *Cabillone* Celsus: corrupte. Auctores Græci, Strabo, Ptolem. Καβύλλινον: vel Καβιλλύνον rectius. Placet mihi magis *v*, ut *Cevenna* pro *Cebenna, Gergovia* pro *Gergobia.* Eadem confusio in Antonini Itiner. ubi vide Cl. Wesseling. p. 360. 363.

10 *Tametsi*] Muretus legit *tamen etsi* recte, si e Mstis: sed nostri nihil mutant, et ceteri interpretes de varietate nihil monent. V. ad v. 35. 'Tamen etsi ab duce,' &c.

16 *Ac rursus omnem exercitum contraheret*] Locus Fr. Hotomanno subobscurus videtur, quia Cæsar exercitum antea non contraxerat, et de contrahendis tantum castris est locutus. Non aliam ob causam hic desudavit vir eruditus, quam quod phrasin Cæsaris non intellexerit. Vult noster se consilia iniisse; ut omnes copias in unum colligeret. Hoc sensit Græcus, qui recte vertit ἐβουλεύετο πᾶσαν ὁμοῦ τὴν στρατιὰν συναλίζειν. Cæsar enim 'exercitum in duas partes diviserat: IV legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dederat; VI ipse duxit,' ut monuit hujusce libri c. 34. Has partes iterum conjungere, et, ut loqui amat Justinus, adunare, operam dabat. Pari modo locutus est Frontinus Strateg. I. 1. 6. nec dubitari potest, quin hæc sit loci sententia. *Davis.*

XLIV. 9 *Sed silvestre et angustum, qua esset aditus*] Ms. Brant. et editt. Rom. Ven. Beroald. *Sed hunc silvestrem et angustum,* quæ quidem lectio Grammaticæ repugnat. Ms. Norvic. veræ scriptionis vestigia retinet: in eo enim est, *sed hoc silvestre et angustum;* omnino scribe *sed hac* (parte) *silvestre et angustum. Davis.* *Sed hac silvestre et angustum, qua esset aditus.* Ita ingeniose restituit Davisius ex Ms. Eliensi; qui habet, *sed hoc silvestre, &c.* Scaliger, quem secuti sunt recentiores, edidit, *sed silvestre et angustum:* quæ lectio non ex Codicibus, sed ex ingenio est. In Mss. fere est, *sed* hunc *silvestrem et angustum, qua esset aditus:* Quod manifesto corruptum est, cum *hunc silvestrem, &c.* referri non possit ad *dorsum* quod præcessit. Ms. Reg. habet, *sed* hunc *silvestrem et angustum,* qui *esset aditus.* Quæ quidem Lectio ferri posset; *sed hunc* (aditum *scilicet*) *silvestrem, &c.* Simplicior tamen est Davisii emendatio. *Clark.* *Hunc silvestrem* est etiam in Bong. Vossianis, Leidensibus, Petav. Lovan. Egmund. Duk. Dorvil. Gott. Carr. et Brant. *Sed silvestrem* Cuj. Andin. Oxon. Scal. cum Edd. Basil. Ven. Ald. Gryph. Plant. qui sine dubio *aditum* intellexerunt. An *hinc* posset legi?

XLV. 3 *Pervagarentur*] Præpositionem servant soli Cuj. Scal. And. Oxon. Leid. pr. in quo est *pervagentur* cum Ed. R. Stephani et Clarkii. Non male; sed non opus tamen: præsertim cum futurum tempus complectatur. Vide ad I. 8. et infra c. 49. In ceteris Mss. et Edd. primis *vagarentur:* ut statim.

3 *Magnum numerum impedimentorum mulorumque ex castris produci, eque iis stramenta detrahi*] Ita recte legitur. In v. c. erat 'neque in stramenta,' pro quo Scaliger reposuit *eque iis.* Mallem cum Ciacconio emendasset *atque iis.* Nam *a* facile in *n, t* in *e* mutatur. Ego sane nusquam legi *detrahere ex aliquo,* sed sæpe, *detrahere alicui.* Non tamen Ciacconio adsentior, qui postea pro *impedimentorum* legendum putabat *jumentorum.* Constat impedimentorum nomine etiam

mulos, et id genus animalia contineri. Unde Frontinus, 'Petreius,' inquit, 'in magna aquarum et pabuli inopia impedimenta interfecit.' Sic et Græcis ἀποσκευὴ pro *jumenta.* Glossæ ἀποσκευὴ, σκευοφόρα, *sarcinæ, jumenta clitellaria.* Prudenter tamen hoc loco Græcus σκευοφόρα vertit, ut ostenderet non sarcinas, sed, quæ illas gestabant, animantes designari. *Vossius.* Codex Ursini, *neque iis;* unde Jos. Scaliger edidit *eque iis;* Pet. autem Ciacconius legendum conjecit *atque iis,* cum quo facit Dionys. Vossius. Neutra placet emendatio. Melius multo et propius ad vestigia Codicis manu exarati repono *deque iis.* Sic locutus est Cicero de Orat. I. 9. 'De hujus,' inquit, 'genere, aut arte, aut gloria detraham.' Corn. Nepos Timol. c. 5. 'De rebus gestis ejus detrahere cœpisset.' In hisce quidem locis tralaticius est significatus, sed qui proprii regimen satis ostendat. Sin minus, audi Ciceronem pro Cælio p. 230. Ed. Lambin. 'Non virgo illa vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem, ab inimico trib. plebis *de curru detrahi* passa non est.' Et Offic. III. 6. 'Suum cuique incommodum ferendum est potius, quam *de alterius commodis detrahendum.*' Sic et iterum loquitur eodem capite. *Davis.* Sic passim loquitur magnus ille scriptor; sic et alii. Adi sis Tibullum Eleg. I. 6. 30. *Idem,* cur. sec. Ursiniano Codici suffragantur Cujac. Scalig. Leidens. prim. et ora Petaviani: unde adparet horum Codicum præstantia præ reliquis, qui constanter cum Metaphraste carent *τοῖς mulorumque produci eque iis stramenta* et Edd. Ursino prioribus. Ii autem habent *stramenta,* non *ferramenta,* ut Ms. Ursin. quo modo ex emendatione Ciacconii vulgo legitur; qui emendationem fulsit loco Apuleii, l. VII. p. 146. Ed. Pric. 'disturbato gestamine, nonnunquam etiam ipsis stramentis abjectis.' Adde l. VIII. p. 174. 'Cunctis stramentis me renudatum,' et Glossas. Vide et Gruteri suspiciones. Metuo tamen ego, ne vox sit corrupta, et pro ea *strata,* quod jam Hotomannus conjecit, esse substituendum: uti amabant aurei ævi scriptores clitellas mulorum et id genus vocare. Vide ad Front. II. 4. 6. 'jumentorum instratorum centunculis:' (ubi etiam, item ad § 1. et l. I. 8. 9. vide de hoc strategemate plura.) Seneca Epist. XLVII. 'Equum emturus non ipsum inspicit, sed stratum ejus et frenos:' ubi itidem in Msto per Is. Vossium collato, cujus excerpta penes me sunt, exstat *stramentum.* Quod non leviter opinionem meam confirmat, præsertim cum *stramenta* aliud quid significent. Ill. quidem Heinsius in Lucano VI. 536. legebat 'Feralis stramenta tori' pro *stratis;* sed contra Mss. omnes, qui bene retinent *fragmenta,* quæ a Magis ad incantationem æque adhibebantur, ac *navium infelicium durantia damna,* sive jacturæ aut fragmenta; quomodo ex Mss. legendum existimo in Apuleii Met. l. III. p. 54. Ceterum ut *stramenta* pro *strata,* ita *impedimenta* in Mss. sæpe pro *inpedita;* ut alibi docuimus. Porro *neque* exstat in iisdem libris: unde verosimillime *deque* conjecit Davisius: quamvis frequentius Dativo jungatur; neque ineptum est Ciacconii *atque,* quod Cellarius cum aliis recepit, *iisque* Hotomannus: nam ut *neque* retinere non possim, facit locus Livii a viris doctis jam adductus VII. 14. 'Mulis strata detrahi jussit, binisque tantum centunculis relictis,' &c. *Deque* admisit Clarkius. Terent. Heaut. IV. 1. 37. 'de digito annulum detraho.' Amari a Cæsare præpositionis geminationem, singulis fere paginis liquet. Nihilominus *detrahere ex aliquo* cave cum Vossio neges Latinum esse. Sueton. in Vitellio c. 7. 'Ex aure unionem detractum.' Val. Maximus, cum alibi, tum III. 5. § 1.

'E manu ejus annulum detraxerunt.' l. v. 4. § 6. 'e curru violenta manu detrahi.' l. vii. 6. § 2. 'Eque' (plane ut reposuit Scaliger) 'scutis detractas pelles.' Immo multis vere defendit Mstam lectionem Cel. Burmann. ad Suet. Dom. c. 10. 'detractum e spectaculis.' Porro *inpedimenta* sumi pro *jumentis* docuit Hotom. hic et ad c. 14. Præterea multa loca ab aliis et me congesta vide ad Frontin. ii. 1. 5. 'Interfectis inpedimentis.'

5 *Mulionesque cum cassidibus*] Polyænus Strateg. viii. 23. *Vossius.*

11 *Legionem mittit. s. occultat*] Hoc Strategema memorat Polyænus viii. 23. § 10. ita tamen ut ea adsperserit, quorum nec vola nec vestigium apud Cæsarem. Sic non solum milites fortissimos silvis occultatos narrat, sed et ex jussu Imperatoris ἔχειν ἀκόντια βραχέα, καὶ ξιφίδια σύμμετρα, ὅπως τὰς χαμαιπετεῖς ὕλας μὴ περιέχοιεν. ἀλλὰ μηδὲ αὐτοὺς ὀρθοὺς βαδίζειν, εἰς γόνυ δὲ ὀκλάσαντας, ἠρέμα διαδύεσθαι. *Davis.*

12 *Paullum*] Veterrimi Bongars. pr. Leid. prim. et Egmund. *paullo.* Quod mutarunt illi, qui crediderunt *paullo* non dici, nisi adjuncto comparativo. Sed aliter cum optimis scriptoribus sæpe Cæsar, ut in *post paullo* et *post paullum.* Vide et VV. LL. c. 50. 51. 60. 79. Cort. ad Sall. Jug. c. 106. § 3. 'paullo infra,' 'paullo supra' alibi: passim autem in Leid. primo *paullo* exaratum est pro *paullum* et *paullulum.* Ita *multum* et *multo*, *nimium* et *nimio*, &c. Cl. Burm. ad Ovid. ex P. iii. 4. 47. *Post tanto.*

13 *Omnes illo munitionum copiæ transducuntur*] Græcus ita accepit, ac si diceret Cæsar; omnium munitionum, quæ extra urbem erant, præsidia ad illum locum traducuntur. Non male: sed verba corrupta sunt. Emendo ex veteri codice 'omnes illo ad munitionem copiæ transducuntur.' Nam ait Cæsar, vehementer Gallos alteri colli timuisse, ideoque omnes copias illo ad munitionem transductas: sive ad muniendum alium illum locum, de quo antea dixit: 'ad hunc muniendum locum omnes a Vercingetorige evocatos.' *Vossius.* Codex Vossii *ad munitionem.* Quæ lectio quoque non mala est. *Clark.* Immo melior et confirmata Mss. Cujac. Scalig. And. Oxon. et Leid. primo et c. 48. 'Qui ad alteram partem oppidi, ut supra demonstravimus, *munitionis caussa*, convenerant.'

15 *Tectis insignibus, signisque*] Vide notata ad B. G. i. 22. et ii. 21. *Davis.*

16 *Ne ex opp. animadvert.*] Bong. Vossiani, Lovan. Egmund. et sex alii cum Mss. Brantii et Edd. primis, *qui ex op. an.* contra auctoris mentem. In Leid. pr. est *adverterentur.* An dedit auctor 'qui ex oppido non adverterentur,' id est, quo, ut? sic in Ms. c. 73. *Adverti* autem pro conspici, cognosci, alibi quoque occurrit. Vide ad viii. 16. 'partes adverterent equorum.' Ursinus in codice suo invenit *animadverteretur:* quod probat, eique quodammodo adstipulatur Metaphr. μὴ τὸ πραττόμενον δύναιντο οἱ τῆς πόλεως κατιδεῖν.

xlvi. 1 *Atque initio adscensus*] *Escensus* est in Cod. Andino; eam vocem hic loci reponendam censuit Joan. Frid. Gronovius ad Livii ii. 28. *Davis.* Adi ad c. 27. *Adscensum* retinent omnes c. 72. 85. viii. 14. Sequentia hic adscripsit Cl. Perizonius. Dictys Cretensis l. iii. p. 76. 'Tumque primi nostrorum atque hostium escensis curribus bellum ineunt.' Ita in Ms. legitur pro vulgato *ascensu.* et p. 88. 'Deinde ubi escendit, ipse Autom.' &c. p. 140. Init. l. vi. et p. 147. et 150.

3 *Circuitus*] Ursinus videtur e suo codice maluisse *circuitu:* cui accedit Oxon. pro *circuitui:* de quo alibi. Malim ego vulgatum retinere. 'Quidquid circuitus accesserat huic' scil. *rectæ regioni*, 'ad molliendum clivum,' et ita Metaphr.

5 *In longitudine*] Defendi hoc pos-

se vidimus ad II. 5. *in altitudine.* Verum Cujac. Oxon. Scal. Leid. pr. Dorvill. et Edd. Vasc. Str. Steph. Gryph. *longitudinem.* Quod prætuli, uti alibi frequenter, et cap. 69. 'in longitudinem patebat.'

7 *Præduxerant*] Sic primus, quod sciam, edidit Scaliger, cum ante legeretur *produxerant:* pro quo Hotomannus conjecit *perduxerant:* atque ita I. 8. 'Murum in altitudinem pedum XVI. fossamque perducit:' et infra c. 72. 'Duas fossas perduxit:' uti illis locis bene. Sed hic recte *præd.* et in Silio restituit Scaliger, quod confirmant Mss. Bong. Vossiani, Petav. Lovan. Egmund. Oxon. And. Leid. pr. tert. et Gott. cum Ed. Inc. Passim hoc olim fuisse corruptum vidimus et ad Lucan. IV. 43. 'Munitumque latus lævo præducere gyro:' uti et in Vegetio III. 8. 'Opere tumultuario fossa præducitur.' Vide ad Front. I. 5. 8. Eadem confusio occurret infra c. 69. 'Maceriam VI in altitudinem pedum præduxerant,' et B. Civ. I. 27. 'fossas transversas præducit.' Adde Lips. de Mil. Rom. l. V. D. 5. Gronov. ad Plin. XXXIII. 4. 'lineas itineri præducunt.'

8 *Densissimis castris*] Aut vehementer fallor, aut nota numeralis hic excidit; persuasum enim habeo, rescribi debere 'tribus densissimis castris;' nam Cæsar postea narrat suos 'trinis castris potitos esse;' et Jul. Celsus p. 141. 'tria ibi hostium castra munitiones insedisse' memorat, quæ 'corripuisse Cæsarianos' infra testatur: atque hoc vult Polyænus Strateg. VIII. 23. § 10. cum docet eos κρατῆσαι τοῦ λόφου, posita enim in eo castra occupaverant. *Davis.* Conjicit Davisius scribendum *tribus densissimis castris;* propter id, quod sequitur, *trinis castris.* Græcus habet, πολλοῖς στρατοπέδοις. Et forte trina castra, tam exiguo in spatio posita, poterant, sine nota numerali, recte *densissima castra* appellari. *Clark.*

10 *Eamque transgressi trinis castris potiuntur*] Quæ sunt hæc tria castra? nihil supra de iis Cæsar. Sed in Anonymo Celsi exscriptore invenio, ubi hunc collem describit, talia verba: 'Erat autem natura et manu hominum aggestis perplexum iter saxis, et super duplicem difficultatem, tria ibi hostium castra munitiones insederant.' *Vossius.*

12 *Teutomatus*] Si idem hic est rex, de quo habuimus c. 51. ut est verosimile, mire hoc loco corrupti sunt Codd. Metaphrastes quidem eodem modo Τουτόμαρον vocat, sed Celsus *Votimarum.* Mss. vero Bong. pr. *Votomatus, Vitom.* Cujac. *Vicomapatus* Petav. alii *Notomatus* vel *Votomapatus, Vocomapatus, Vatomapatus, Notomapatus* cum Ed. Inc. Edd. pp. *Fontomatus.* Sed Leid. pr. et Scal. servant vulgatum, qui priori loco cum Celso et aliis veterrimis *Teutomotus* exhibent.

13 *Superiore corporis parte nudata*] Thorace deposito, quod pectoris munimentum erat, ut interpretatur Hotomannus. Nonnulla scripsit hoc de loco Pet. Victorius Var. Lect. XXXVI. 4. sed quæ omnino sunt præter rem. *Davis.*

XLVII. 2 *Legionisque decimæ, quacum erat concionatus*] Ita constanter omnes codd. Etiam Græcus habet ἐδημηγόρευκεν. Gryphius primus edidit *qua tum erat comitatus.* Hanc quoque lectionem probat Justus Lipsius. Illud certum est, nequaquam solitos dicere probos auctores *cum aliquo concionari:* sed *apud aliquem.* Addunt non concionandi, sed pugnæ hic rem fuisse. Sed potuit paucis Cæsar ante prœlium X legionem adhortatus fuisse. In Stephani codice erat *concerónatus,* unde Hotomannus reponit *commoratus.* Noster codex habet 'legionique decimæ, qua cum erat concionatus, signa constituit.' Ego illud 'qua tum erat comitatus,'

quia in Carrariensi codice repertum est, admitto, donec commodior se offerat scriptura. In Anonymo Celsi exscriptore invenio, 'Substitit legio, quæ propinquior erat, altera vero remotior,' &c. *Vossius.* Codices nonnulli, 'qua tum erat comitatus.' Quam Lectionem amplectuntur quidam Viri Docti, quia Cæsar alibi, non 'cum militibus,' sed 'apud milites concionari,' semper dicat. *Clark.* Ut vulgo exhibent, exstat in Ursin. Cujac. Andin. Leid. pr. et Scalig. Reliqui Mss. et Edd. primæ 'legionique, &c. constituit:' nisi quod *legioni* habeat Lovan. *decimæ* non agnoscant Gott. Voss. tert. Leid. tert. et Ed. Inc. et *constiterunt* sit in Oxoniensi et Leid. primo. Ceterum erravit Brantius et cum eo alii, qui putarunt in Carr. libro exstare 'qua tum e. comitatus:' nam Brutus id e sola Gryphii editione protulit, et in Carrar. esse, ut dixi in ceteris, adnotavit. Cum Lipsio in Elect. II. 7. consentit quoque Brutus. Posses conjicere, 'Qua cum maxime erat concomitatus:' quod compositum in participio adhibuit quoque Plautus. *Quum maxime* optime huic loco convenit. Vide ad Frontin. II. 9. 6. IV. 5. 2. Rhenan. et Acidal. ad Tacit. Hist. I. 29. 84. Suspicor tamen *Concionari quacum* dictum esse ut *orare cum aliquo,* de quo vide ad B. Civ. I. 22. 'Cum eo de salute sua orat:' et ut Apulei. ait Met. l. III. p. 57. 'Multum cum lucerna secreto collocuta.' Immo Sallust. B. Jug. c. 10. 'dicitur hujuscemodi verba cum Jugurtha habuisse' i. e. ad Jugurtham. Terent. Hec. III. 3. 2. 'habere orationem mecum:' pro, *ad me.* Sic passim 'agere cum populo,' id est concionem habere ad populum. Ovid. Met. VI. 205. 'Talibus est dictis gemina *cum* prole *locuta*:' i. e. eam precata est; ut Seneca Ep. X. 'Sic *loquere cum Deo,* tamquam homines audiant.'

3 *At Rel.*] Attentius perpendenti apparebit istud *at* minus apto hic loco esse positum 'signa constitere. At —retinebantur.' Quare ex Ms. Reg. scribendum existimo, *Ac.* Quamquam et illud *at,* si referatur ad 'non exaudito tubæ sono' ferri quoque posse videtur. *Clark.* *Ac* confirmant Bong. pr. Voss. pr. Petav. Egm. et quatuor alii cum Ed. Incerta. Malim tamen *at. Reliquarum legionum* (quo ordine Mss. plerique hæc ponunt) milites distinguit a decima legione. Gr. οἱ δὲ δὴ τῶν λοιπῶν ταγμάτων στρατιῶται· et Celsus *vero.*

4 *Magna vallis intercedebat*] Ursin. Leidens. pr. Oxon. 'magnæ valles intercedebant.' Vossian. pr. 'magna valles intercedebant,' subscripto puncto sub *n.* nempe dedit Cæsar 'magna valles intercedebat,' uti egregie servarunt Bongars. prim. et Egmundan. *Valles* dictum et *Vallis,* ut *ædis* et *ædes, canis,* et *canes, puppes* et *puppis, vulpes* et *vulpis,* aliaque. Vide omnino Servium et Pierium ad Virgil. Æn. XI. 522. 'Est curvo amfractu valles, adcommoda fraudi.' Adde Var. LL. VI. 34. 'valles abdita.' B. Alex. c. 73. 'intercisa valles.' Cel. Burm. ad Phædr. Fab. I. 7. Drak. ad Liv. IV. 25. C. 69. in Mss. quibusdam *colles cingebat.* VIII. 8. in nonnullis *hostes prodiret,* nisi id factum potius per omissionem lineolæ solitæ.

10 *Portisque appropinquarunt*] Ms. Reg. *Appropinquarent.* Quod idem est. *Clark.* Inperfectum prætuli, auctoritate Petav. Leid. pr. et Oxon. aliorumque: *adpropinquaverunt* Voss. pr. sec. Duk. Verissimum fors fuit *adpropinquarint.*

13 *Matresfamilias de muro*] Ms. Norv. et ed. Rom. Beroald. hic exhibent *matres familiæ.* Sic et infra c. 48. ubi in vulgg. legitur 'matres familias—suas obtestari,' in iisdem Codd. est *matres familiæ;* et sane alibi hoc modo locutus est *noster,* ut observavit Vossius ad hujusce libri

c. 26. *Davis.* Accedunt Mss. mei, quod sciam, omnes, si forsan Oxoniensem excipias, et Edd. primæ, ut et R. Steph. Vide ad I. 50.

14 *Pectore nudo*] Optime Andin. et Oxoniensis *pectoris fine:* doctius, quam a librariis proficisci potuit; quare in textum sine scrupulo admisi. Auctor B. Afric. c. 85. 'Umbilici fine.' Sallust. Hist. l. III. 'Inguinum fine.' Apul. Flor. N. 15. 'Scapularum finibus.' Hygin. Astron. IV. 12. 'Navis Argo fine totius veli.' Consule insuper Celeberr. Heinsium et Burmann. ad Ovid. Metam. x. 536. et Comment. Virorum doctorum, inprimis A. Gronov. ad Justin. XXX. 4. *Orientis fine.* Denique Gesner. ad Caton. c. 28. 'operito terra radicibus fini.'

16 *Ne mulieribus, &c. abstinerent*] Bong. Vossiani, Petav. Egmund. Lovan. et sex recentiores cum Edd. primis exhibent 'ne a mulieribus, &c. abstinerent.' Utrumque cum Latinum sit, pro Juliano genio præpositionis geminationem præferrem, nisi etiam I. 22. diceret 'prœlioque abstinebat.'

18 *L. Fabius centurio*] Anonymus Celsi exscriptor p. 142. *L. Sabinum* vocat: nescio unde hauserit, omnes enim Mss. vulgatam lectionem exhibent. *Vossius. Sabinus* est in Duker. et c. 50. in Bong. pr. *Labius* Bong. pr. Voss. pr. sec. L. abest a Gott. Dorv. et 3. aliis ac Edd. pp.

XLVIII. 8 *Romanis de muro*] Duæ postremæ voces exulant a Ms. Norvic. nec eas in suo Codice reperit Græcus; habet enim solummodo πρότερον τὰς χεῖρας τοῖς Ῥωμαίοις ὀρέγουσαι. Retinendas tamen censeo, cum alii omnes repræsentent, et appareat ex c. 47. eas feminas de muro Romanos obtestatas esse. *Davis.* Retinent eas quoque Mss. mei præter Oxon. Gott. Voss. tert. Leid. tert. et Ed. Inc.

10 *In conspectu*] Sic Ms. Reg. Al. *in conspectum.* Vide supra ad IV. § 9. *Clark.* Suffragatur Oxon. unde tamen temere nil mutari velim. Nam reliqui retinent Accusativum. Adi ad IV. 12.

XLIX. 2 *Præmetuens suis*] Eleganti hoc vocabulo utitur Lucretius l. III. p. 403. ed. Lamb. ubi inquit 'At mens sibi conscia facti, Præmetuens, adhibet stimulos, torretque flagellis.' *Phædro* etiam Fab. I. 16. dicitur 'Illa præmetuens dolum.' Græcus transtulit Περὶ τοῖς ἑαυτοῦ δεδιὼς, adeo ut præpositionem abundare sit arbitratus, quod in ejusmodi compositis interdum accidit. *Davis.* Plura vide in Comment. ad Phædr.

3 *Mittit*] Lege *misit,* uti quidem legitur in Mstis Petav. Gottorp. Voss. Egmond. ac Norvic. *Davis.* cur. sec. Vulgatum defendi potest. Vide ad c. 45. Verum etiam Bong. pr. Vossiani, Leidenses, et Edd. Inc. ac R. Steph. dant *misit.* Vel sic tamen nihil temere muto; cum *mittit* retineant Mss. alii.

L. 6 *Dextris humeris exertis*] Græcus ἄνοπλοι τοὺς ὤμους. Lipsius in Electis expungit vocem *humeris.* Idem tamen notis ad I. Annal. Taciti legit 'dextris nudis exertis.' Apud Silium l. VIII. legimus de Cethego: 'Ipse humero exertus gentili more parentum Difficili gaudebat equo.' Sed hoc non eo pacati signum; et, si recte Silii mentem adsequor, Cethegus humero exerto prœlium capessebat, ne arma brachio gladium aut tela vibranti impedimento essent. Statius Thebaid. l. IV. 'Exerti ingentes humeros.' Sed et hic de pugnaturis sermo. Quin potius dicere liceat, humeros exertos prœlii indicium fuisse, qui postea velabantur. Unde Stat. 1. Achilleid. 'Sic ubi virgineis Hecate lassata pharetris, Ad patrem fratremque redit, comes hæret eunti Mater, et ipsa humeros, exertaque brachia velat.' Ubi post venationem humeri velantur, quia

tunc non amplius opus exerto humero vel brachio. Apud Xenophontem de expedit. Cyri l. VIII. legas Persas, adspectante se Rege Candye, dextram exeruisse, διειρκότες, inquit, τὰς χεῖρας διὰ τῶν κανδύων, ὥσπερ καὶ νῦν ἔτι διείρουσι, ὅταν ὁρᾷ βασιλεύς. Fortassis hoc illis subjectionis signum fuit, et manum exerebant, quo pectori admoverent, qui venerantibus mos, aut ut ostenderent se ad nutum ejus paratos arma capere. Itaque frustra Lipsius quærit, quomodo humeri exeri possint. Quod vero Cæsar ait, pacatis id insigne fuisse; possis dicere populos pacatos Romanis, quando eorum in exercitu depugnabant, solere dextris humeris exertis depugnare. Certe id Gallis usitatum fuisse nullus ambigo: nam ut Livius l. XXII. ait, ubi exercitum Annibalis describit: 'Galli super umbilicum nudi erant.' Itaque quod Ædui dextris humeris exertis erant, id propter prœlium factum: sed simul inde agnoscebant Romani pacatos esse seu socios. Cæsar infra II. de bello Civili ait, 'humerum apertum gladio appetit,' quod idem est quod exertum. De Heduis jam me explico: exertos gerebant humeros ante pugnam, quod non alio spectat, quam ut Romani admonerentur suos esse socios. *Vossius.* *Humeros exertos* vocavit noster eos, qui vestibus sunt nudati, quemadmodum Apuleius Metam. l. II. p. 35. ed. Pricæanæ *exertos* nuncupavit *oculos*, quos palpebræ non tegunt. Græcus ἄνοπλοι τοὺς ὤμους, adeo ut vocem primam aut neglexerit, aut in suo Codice non invenerit. Mediam vero pro Glossemate habet Just. Lipsius Elect. II. 7. et nescire se profitetur, quomodo exeri possint humeri. Eo modo quo bellaturi suos exerebant. Statius Thebaid. I. 413. 'Exertare humeros, nudamque lacessere pugnam.' Multa hujusmodi collegit vir doctissimus Janus Broukhusius ad Propert. El. I. 20. 44. Sed hoc non quæsiverat Electorum scriptor, si *exertos* idem denotare ac nudatos in mentem revocasset. Frustra etiam est, cum ad Taciti Hist. I. 55. reponat 'dextris nudis exertis,' præterquam enim quod hoc deditionis et subjectionis est indicium, quid opus est, ut vulgatam lectionem sollicitemus? Nam humeris exertis docebantur Romani suos esse socios, qui adscendebant, quia in Gallia pacatorum hoc erat insigne. Utramque conjecturam absurdam esse monstravit Octavius Ferrarius de re vest. I. 9. *Davis.* Nec melior est hariolatio Joan. Meursii, qui Exerc. Crit. Part. II. I. 14. legit 'dextris *numeri* exertis;' ut *numeri* sint cohortes. At vox in eo sensu tum temporis non adhibebatur; quamvis sequioris ævi scriptoribus fuit usitata. Vide sis Interpretes ad Taciti Hist. I. 6. Hermas Past. l. III. Sim. IX. 2. 'Decenter succinctæ *exertis* brachiis dextris,' hoc est porrectis, extensis. Sic ex Mstis reponendum. Vulgo 'externis brachiis dextris.' Idem c. 9. 'Incinctæ, et *exertis humeris,* capillisque solutis;' ubi *exerti humeri* sunt nudati. Pariter apud Josephum Iscanum B. T. II. 608. Venus dicitur, 'Nuda humeros, *exerta* sinus.' Tertullianus de Pallio. c. 3. 'Cato Juridicinæ suæ in tempore *humerum* exertus.' Adeo ut in hujusmodi locutionibus duplex sit illius vocis potestas. Si plura de hoc Cæsaris loco videre gestis, adi v. c. Jos. Wassium ad Salustii Catil. c. 44. p. 144. *Idem,* cur. sec. *Exsertis* ergo hic nil, nisi nudatis, expeditis, et liberis veste notat. Ovid. Met. II. 270. 'Ter Neptunus aquis cum torvo brachia vultu Exserere ausus erat.' IX. 57. 'Vix tamen exserui sudore fluentia multo Brachia.' Ubi nil mutandum. Virgilio Æn. I. 492. 'Exserta mamma,' 'latus,' XI. 649. &c. Atque ita alii. Immo et de aliis pro demonstrare vide in notis Scheff. ad Phædr. F.

XII. de *exserere humeros* consule ad Front. II. 1. 2.

Insigne pacatis] Sic, ut videtur, exhibent Mss. Cujac. Ursin. And. Scal. Oxon. ex quibus nihil varietatis adnotatum est; sed Reliqui mei omnes cum Carr. et Edd. primis dant *pacatum*: quasi pro *pacatorum*; φίλων σημεῖον Gr. dein *consuerat* rursus edidi, auctoritate Mstorum tantum non omnium, certe vetustissimorum plurium. Vide ad I. 43.

9 *Fabius*] Celso rursus *Sabinus*, ut visum et ad c. 47. Immo Bongars. prim. cum Dukeriano ei hic adsensum præbent.

10 *De muro præcipitabantur*] In Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edit. Romana deest præpositio. *Clark.* Exsulat quoque præpositio a meis et Edd. primis, si excipias Cujac. Scal. And. Oxon. et Leid. prim. qui bene servant; quamquam et B. Civ. II. 11. § 2. *præcipitataque muro*, occurrat: posset quoque *e muro*. Nam et *muro*, *e muro*, *de muro* bene Latina sunt. Cum iisdem et Dorv. ac Edd. primis retinui præsens; pro quo imperfectum maluit Clarkius, adstipulantibus ei ceteris Mstis et Edd. quibusdam.

M. Petreius] Hanc lectionem retinet Græcus; at in vet. Cod. et Mss. nostro, Brant. Norvic. nec non impressis Rom. Ven. Beroald. est *Petronius*, et sic quoque Anonymus Celsi exscriptor habet p. 143. ed. Londin. *Vossius. Petreius* servant Cujac. And. et Oxon. Reliqui cum Mss. Hotom. et Edd. pp. *Petronius*, nisi quod in Leidensi pr. sit *prætor*. In Egm. *et Petronius*.

11 *Portas exscindere*] Bong. pr. Leidenses, Vossiani, Oxon. Petav. Egmund. Dorvill. Gottorp. cum Buslid. et Ed. Inc. *excidere*. Quod mutari nequaquam debuerat. Al. *excindere*. Vide Cl. Duker. ad Flor. II. 2. § 36. *de excidendis hostium mœnibus*: Arntzen. ad Aurel. Vict. de Vir. Ill. c. 31. 'Radicem excidi jussit.' 'Excisis arboribus' B. Civ. II. 15. Atque ita Mss. jubentibus, quorum duo a me etiam visi sunt, apud Statium rescribendum Theb. X. 911. 'Soceri thalamos' (vel turres) 'excidere Cadmi.' Vulgo *exscindere*. Eadem variatio in libris IV. 753. VIII. 515. et passim in *Exscindere* et *excidere urbem*. Vide Drakenb. ad Liv. V. 15. § 8. Lactant. V. 3. 'Veritatem penitus excidere.' At Bon. Cod. *excindere*. Sed vulgatum malo. Horat. Serm. I. 3. 76. 'excidi penitus vitium iræ,' Apulei. V. 104. 'ferro caput excideres.'

12 *Ac sibi*] Iidem Codices habent *sui*. *Clark. Sui* Bong. Vossiani, Petav. Egm. Lovan. et 5 recentiores cum Carr. et Edd. primis. Sed ut vulgo, ita passim Cicero et alii. III. 12. 'fortunis desperare.' At vi participialis nominis Genitivus satis se defendere posset: nam non solum *desperare aliquam rem*, sed et *aliquem* occurrit. V. ad Front. IV. 5. § 6.

15 *Quidem certe Saluti*] Mss. Reg. et Vossii *quidem vitæ*. Mss. Eliens. *quidem certe vitæ*. *Clark.* Rescripsi *vitæ* jubentibus Mss. quotquot sunt vetustiores: *saluti* inveni in solis Duk. Dorv. et Leid. sec. nisi *vitæ saluti* jungere velis.

LI. 2 *Intolerantius Gallos insequentes*] Cupidius: et apta vox huic rei est. Est enim ejus, qui nescit ipse cupidinem suam sistere. Sic 'immoderate lætari' in Severo dixit Spartianus. 'Septimium Severum immoderatissime, cum moreretur, lætatum.' *Vossius.*

9 *Eo die milites sunt paullo minus DCC desiderati*] Hanc cladem memorat Suetonius in Jul. c. 25. 'Per tot successus,' inquit, 'ter, nec amplius, adversum casum expertus; in Britannia classe vi tempestatis prope absumta; et in Gallia, ad Gergoviam legione fusa,' &c. Vide Jul. Celsum p. 144. *Davis.*

5 *Exposito, quid iniquitas loci posset*]

Vulgg. *exposuit;* sed nos secuti sumus lectionem Codicis Andini, quam probavit J. Fr. Gronovius ad Livii I. 41. Eleganter enim participia hoc modo absolute ponuntur. Curtius IV. 13. 37. 'Adservari transfuga jusso, expositoque, quod nunciatum erat.' Idem V. 12. 7. 'Darius Artabazum acciri jubet, expositisque, quæ Patron detulerat.' Si pluribus opus est exemplis, adeas G. J. Vossium de Construct. c. 49. p. 179. et 60. p. 230. *Idem.* Andinis membranis accedunt Leidens. prim. et Oxoniensis. Ad Livii locum vide laudatos a Cel. Duk. et Drakenb. et N. Heins. ad Vellei. I. 7. et Comment. ad Aur. Vict. Orig. Gentis Rom. c. 13. 'per colloquium inquisito, qui essent.' B. Civ. I. 30. 'simul Eunonem mitti audierunt, nondum profecto,' &c. Adde ad I. 39. 'Audito, Pompeium,' &c. ut quidam conjiciunt, ut et II. 10. nec non Colvium ad Met. Apuleii l. I. *comperto:* et ita p. 5. 'probe curato' Mss. et Edd. Vett. Merito in textum quoque recepit Clarkius. Gr. διδάσκων.

10 *Acciperet*] Bong. Vossiani, Leidenses, Scalig. Petav. Lovan. Egmund. Duk. Carr. Gott. cum Edd. multis vetustissimis et R. Stephani *accideret.* Quod verum esse nullus dubito. Alibi 'incommodum accidit,' ut VIII. 24. B. Civ. I. 48. et similia: licet et 'accipere detrimentum' noster cum aliis dicat aliquoties.

Quantopere] Bong. pr. Vossian. pr. Egmund. Duker. Gottorp. Voss. sec. Leid. tert. et Ed. Inc. *quanto opere,* et statim *tanto opere* iidem, uti et Oxon. Leid. et Voss. sec. Vere. Adi notata ad I. 13. 'suæ magno opere virtuti tribueret.'

15 *Non minus*] Sic Ms. Reg. Al. *Nec minus. Clark. Nec* mei retinent omnes, sed in Ursiniano et Vaticano etiam restat *non.*

LIII. 1 *Ad extremum confirmatis*] Sic Ms. Reg. Vulgg. *ad extremum* oratione *confirmatis.* Mss. Eliens. et Vossii, *ad extremam* orationem *confirmatis. Clark.* Vulgatum confirmant Mss. Cujac. Urs. And. Oxon. Leid. pr. Scal. Carrar. Duk. Dorv. In eo tamen ulcus latere puto. Regii Codicis lectionem confirmat Lovan. *Hac habita oratione conf. m.* Aicard. correxit *et extrema or.* Verum Bong. pr. Voss. pr. Petav. Egmund. et quinque recentiores cum Ed. Inc. *ad extremam orationem.* Quod cur non admittamus, nullam video caussam; pro *ad orationis finem.* Gr. τελευτῶν.

6 *Nihilo magis*] Sic quidem edidit Vascos. Strada et R. Stephan. cum Urs. et Scalig. ac reliquis, probante Hotomanno, licet testetur in Mss. suis omnibus scribi *nihilominus.* Consentit vulgatis Metaphrastes ἐπειδὴ δὲ οἱ πολέμιοι οὐκ ἀντεξῄεσαν. Verum Bong. Vossiani Leidenses, And. Oxon. Egmund. Lovan. Duker. Dorv. Gott. et reliqui, ut puto cum Edd. primis, item Aldi, Gryphii, Plantini exhibent *nihilominus:* et Celsus 'ipse etiam in plana descendit.' Plus tamen in τὸ *magis* inclino, si idoneis confirmetur Codicibus. Eadem confusio in his vocibus V. 1.

LIV. 3 *Præcedere*] Bongars. pr. Leid. pr. Vossian. pr. Scalig. Egmund. Duker. et 6 alii cum Edd. Ber. Vasc. Str. Steph. Gryph. post. *antecedere.* Recte. c. 12. 'equitatus qui agmen antecesserat.' c. 35. 'Vercingetorix magnis itineribus antecessit.' B. Civ. II. 24. 'Ipse cum equitatu antecedit ad exploranda castra.' *Prægredi* III. 78. ut legendum e Lovan. et *antecedere* rursus c. 79.

5 *Cæsar persp.*] In nonnullis proprium nomen ponitur ante *etsi.* In aliis *Cæsar perf. Æd.* Sed abest a Bong. pr. Voss. pr. Petav. Lovan. Egmund. et plurimis aliis, ac Inc. Editione. Recte. V. ad II. 17. Dein *maturari* est in Oxon. in Leid. pr. et Scalig. *maturandi.* In Petav. *ad naturalem.* Fuitne *discessum maturandi*

scilicet *caussa?* Vide ad IV. 1. Certe latere quid videtur.

7 *Retinendos*] Notandum in Oxon. et Andino scribi *pertinendos:* quod notaret, *pertinaciter eos retinendos.* Hinc certe derivatur *pertinax;* nec temere spernendum videtur.

11 *Omnibus ereptis copiis*] Alii habent *omnibus ereptis sociis,* quæ quidem lectio non est aspernanda. Apparet enim ex B. G. VI. 12. 'Sequanos magnam partem clientium ab Æduis ad se transduxisse.' Nec quisquam dicat alios esse clientes, alios socios, nam Metaphrastes B. G. I. 31. *clientes* interpretatur συμμάχους, et fidem superat, multas civitates Æduis se in servitutem ἑκουσίως dicasse. *Davis.* *Sociis* e suis libris præfert etiam Hotom. ut Bas. Ven. 1517. Vascos. Ald. Strad. Gryph. et Plantin. ediderunt. Sed mei omnes cum Edd. primis *copiis* servant, præter Oxoniensem et Cujac. Sed sub *copiis* facile *clientes,* non minus ac totas eorum vires queas subintelligere.

12 *Et quam, &c.*] Copulam addidi, auctoritate Mstorum omnium, Editionumque ante Scalig. Dein in Ms. Ursini scribitur 'et in eam fortunam amplitudinemque deduxisset.' Rectius, si id admittamus, habent Andin. Oxon. Leid. pr. Scal. *et in eam f. amplitudinemque duxisse* scilicet *exposuit.* Verum utramque lectionem suspectam habeo, legoque, *et in eam f. eamque in ampl. deduxisse.* Nec obstat modi mutatio. Ea fuit corrumpendi loci caussa. Adi ad II. 10. 'Constituerunt reverti, et convenirent.' Dein auctor non amat tantum præpositiones, sed et adjectiva nominibus juncta repetere. Vide ad VI. 11. 'In omnibus civitatibus, atque in omnibus pagis.'

LV. 8 *Bibracte*] Bong. pr. Petav. Voss. pr. Egmund. et septem alii cum Ed. Inc. *Bibracti,* quo ab Accusativo distinguatur. Sed *a Bibracte* tamen retinent Mss. omnes I. 23. et c. 90. infra 'Bibracte hiemare,' præter Dorvill. VIII. 1. 'ab oppido Bibracte,' ubi nulla est varietas.

14 *Aut itineris*] Has voces non exhibent Mss. Pinelli et Norvic. quibuscum faciunt edd. Rom. Ven. Beroald. Steph. Gryph. nec in suo Codice legit Græcus, habet enim solummodo πάντας πρὸς τούτοις ἐν τῇ πόλει ὄντας ἐμπόρους Ῥωμαίους. *Davis.* Deest in multis Codicibus, quos citat Davisius. Item in Mss. Reg. et Vossii. *Clark.* *Aut itineris* agnoscunt Ms. Ciaccon, item Cujac. And. Oxon. Scal. Leid. pr. item Edd. Ven. 1517. Ald. Gryphii Ed. 1536. et Plantin. ante Scalig. Reliquæ fere cum Celso et Mss. tum aliorum tum meis, quod sciam, his verbis carent. Conjicit Cl. Wasse ortam hanc omissionem, quod scriptum fuerit *iteris:* idque non intellectum ejecisse librarios. Certe sic *itere* inveni in Bong. pr. II. 29. ubi vide.

17 *Cui*] Petav. Voss. pr. Lovan. Egm. Carr. et quinque alii cum Edd. Inc. Flor. *quo:* sine dubio corrupte pro *quoi:* *quod* Leid. sec. De *quoi* confer et II. 30. Alibi *quoivis* pro *cuivis* in Mss.

22 *Injiciendi timoris*] Locutio bona et nota, et a nostro aliquoties adhibita. Monendum tamen in Dukeriano exarari *inmittendi:* quasi jam inmitteret equitatum ipsum, vel telum in eos: quibus in rebus *inmittere* proprium esse, sciunt docti, et alibi monendum habuimus.

23 *Si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex Provincia expellere possent*] Provinciam hic noli intelligere τὴν ἐπαρχίαν, seu Narbonensem, sed ditionem, in qua tum Cæsar erat. Unde infra c. 64. ait: 'His constitutis rebus, Æduis, Segusianisque, qui sunt finitimi ei Provinciæ, X millia peditum imperat.' Sed recte hoc loco vet. cod. non habet vocem *ei;* ita ut multum verear,

ne in eodem codice et hic locus rectius legatur. Verba sunt: 'Si re frumentaria Romanos, aut adductos inopia ex Provincia excludere possent.' Duo dicit hostes agitasse, Romanos excludere frumento; vel quando illo carerent, reditu in provinciam. Quam scripturam ut meliorem credam, facit quod infra c. 59. Cæsar ait: 'jam Cæsar a Gergovia discessisse audiebatur, jam de Æduorum defectione, et secundo Galliæ motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis, interclusum itinere et Ligere Cæsarem, inopia frumenti coactum in Provinciam contendisse confirmabant.' Itaque hoc prohibere volebant: alterum autem locum optime in veteri codice scribi *qui sunt finitimi Provinciæ*, vel illud ostendat, quod ait jussum illum militem Allobrogibus bellum inferre. Et paullo post subjicit Cæsar 'quo facilius subsidium Provinciæ ferri posset.' Nimirum adversus eosdem milites. Denique nihil clarius loco Cæsaris, quo ait: 'Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, et interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia, atque Italia sublevari poterat.' En hic dicit Cæsar jam perfectum illud, quod supra aiebat hostes in animo habuisse. Itaque audacter hunc locum hoc pacto mecum scribito: 'Si aut re frumentaria Romanos, aut adductos inopia, ex Provincia, excludere possent.' *Vossius.* Cum Ædui non id sibi propositi habuisse videantur, ut Romanos *e Provincia expellerent*, sed ex *sua* ipsorum solummodo *civitate*; illumque in finem eos vel commeatibus *e Provincia* subvehendis prohiberent, vel reditu denique *in Provinciam* intercluderent: non negligenda videtur lectio, quam in Codice vetusto repperit Dionys. Vossius; viz. 'si aut re frumentaria Romanos, aut adductos inopia ex Provincia excludere possent.' Nisi forte et vulgata lectio ita accipi possit, ut dicantur Ædui Romanos non *ex Provincia* expellere, sed *adductos inopia* rerum *ex Provincia* subvehendarum, ex sua (Æduorum scilicet) civitate *expellere* posse se sperare. Utrovis tamen modo, paullo durior videtur, quam Cæsaris solet esse locutio. Et fortean aliquid interciderit. *Clark.* Locus est corruptus et medicinam tentavit Vossius; sed, ut mihi videtur, parum commodam reperit. Æduis, sicut arbitror, consilium fuit Romanos a Ligeris transitu prohibere, quo eos re frumentaria excluderent, adeoque in provinciam regredi cogerent. Infra c. 59. 'Galli in colloquiis interclusum itinere et Ligere Cæsarem, inopia frumenti coactum, *in Provinciam contendisse* confirmabant.' Hinc clare vides, quid optarint barbari. Norv. Bongars. pr. Petav. Gottorp. Voss. et Egmond. habent, *si* ab *re frumentaria.* Locum itaque sic refingo: *si* ab *re frumentaria Romanos excludere, et adductos inopia* in provinciam repellere *possent.* Levis est mutatio; sed ex ea sensus exsurgit rei congruus. Vide Celsum, p. 147. *Davis.* cur. sec. *Si ab re* Mss. fere omnes et Edd. Vett. vel *a.* Oxon. And. Cuj. *ut ab re*: quom. Edd. quædam, ut Aldi, Gryphii, Plant. In Leid. pr. tantum est, *si re fr.* A Scaligero est ex Ursini Codice *si aut re.* Dein præpositio *ex* non comparet in Cujac. Leid. pr. Scalig. Oxon. And. Pro *expellere* Duker. a m. pr. *pellere.* *Excludere* Cujac. Leid. pr. Scalig. et Oxon. fors. et Andin. Quod non dubito veram esse lectionem. Nicasius Hellebodius ejicere voluit *ex Provincia,* vel legere *in Provinciam,* uti et Hotomannus ac Lipsius. Sed Mstos, optimos sane, sequor. Fraudi fuit librariis repetitio verbi *excludere.* Sed illa non est infrequens nostro. Vide omnino ad I. 44. 'si iterum experiri velint, iterum paratum sese decertare. Si pace uti velint.' Dis-

tinxisse videtur tamen Cæsar inter *excludere a re frumentaria*, et *excludere provincia* vel *ex provincia:* nisi ex illo *ex* facere malis *etiam*. Certe pro *aut inopia* in Dorvill. est *atque in*. Præpositionem *a* restituimus etiam v. 23. ‘Ne anni tempore a navigatione excluderetur.’ B. Hispan. c. 5. ‘ut eum ab oppido commeatuque excluderet.’

LVI. 5 *Id ne tum quidem necessario faciendum existimabat*] V. c. ‘Id ne metu quidem necessario.’ Græcus, τοῦ μὴ ποιεῖν ἀναγκαῖον ἡγήσατο εἶναι. Vulgatam lectionem præfero, et ait Cæsar, putasse id nequaquam necessarium esse. *Vossius*. Mss. habent, *ne metu quidem*. Græcus, voce transposita, videtur legisse; *necessario id ne tum quidem faciendum existimabat:* τοῦ μὴ ποιεῖν, ἀναγκαῖον ἡγήσατο εἶναι. *Clark*. Ursini liber, ‘ut nemo tunc quidem.’ Norvic. autem, Bongars. pr. Petav. Gottorp. Voss. et Egm. dant *ut ne metu quidem*. Reliqui codices, *id ne metu quidem*. Cæsar scripsit, *id* minime *tum quidem necessario faciendum existimabat*. *Davis.* cur. sec. Non videntur interpretes et librarii Cæsaris mentem et constructionem perspexisse præter Ciacconium. Non enim jungenda *nam existimabat*, *&c.* Sed *nam cum infamia et Cevenna*, *&c.* *inpediebat, ut converteret iter*. Si aliter construas, non cohærent: quod vidit etiam R. Stephanus, quare addidit *quum quod infamia;* sed contra Mstos. Illa verba *id ne tum*, *&c. existimabat*, in parenthesi sunt ponenda: unde statim adparet, quid scripserit Cæsar. Vossianus primus etiam et Lovan. cum tribus aliis dant *ut ne metu quidem*. Reliqui omnes *id ne metu quidem* præter Oxoniensem, qui Ursiniano et Ciacconii libro consentit, *ut nemo tunc quidem*. Hinc rectius Ciaccon. conjecit scribendum *ut non nemo*, quomodo B. Afr. c. 3. vel potius *nemo non*. Excidit *non* propter sequens *tum*. *Ut nemo non* audenter in textu reposui. Quamvis et legi posset *ut* vel *id metu quidem n. f. existimabant*. Sed alia correctio verisimilior est. Sic corruptus est Apuleius Metam. l. I. p. 13. ‘per somnium jugulari visus sum mihi. Nam et jugulum dolui.’ Nam e Mss. et Edd. Vett. scribendum *visus sum. Nihil non et j. dolui:* id est, valde. Conjecerat etiam Ciacconius *quod* vel *quoniam illi eum n. f. existimabant*. Sed bene conjecturam eam deseruit: dein etiam rescripsi *faciundum*, auctoritate Bong. pr. Voss. pr. Lovan. Petav. Egm. et multorum aliorum ac Edd. primarum, Vascos. Steph. et plurium. Vide ad II. 6.

7 *Mons Cevenna*] Per *v*, non *b*. Mss. fere omnes. *Cevennæ* Voss. pr. Petav. Egm. Lovan. et septem alii cum Edd. primis. Non male: *flumen Ligeris* Mss. quidam III. 9. ubi vide plura. Hesiod. Θεογ. vers. 2. Ἑλικῶνος ὄρος.

8 *Adjungi Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer cupiebat*] Nec alii codd. male, in quibus est: *quod abjuncto Labieno, a. i. l. q. u. m. v. timebat*. Græcus περὶ ἀπόντι τῷ Λαβιηνῷ, καὶ τοῖς σὺν ἐκείνῳ τάγμασι ἰσχυρῶς δεδιώς. Sane nullum adhuc codicem vidi, in quo esset *cupiebat*, et ignoro unde illa irrepserit. *Vossius*. Editt. Rom. Beroald. *Quod abjuncto Labieno, &c. vehementer timebat*, nec aliter Ms. Brant. et edit. Ven. nisi quod in iis Librarii vitio sit *adjuncto*. Sane hæc lectio non est prorsus repudianda: magis tamen arridet vulgatæ sensus, quod copias suas adunare in animo habuerit Cæsar, ut patet ex c. 43. In omnibus tamen Codd. est *vehementer timebat*, unde scribendum crediderim *vehementer avebat*, quæ minima est mutatio, ut qui Mss. inspexerunt, facile concedent. Pet. Ciacconius reponit ‘quod Agendico, Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer timebat.’ Sed audacissimas adhibere

conjecturas, illi perquam nimis est familiare. *Davis.* Codices Mss. habent, *abjuncto*, (Al. corrupte, *adjuncto*,) *Labieno—timebat.* Quomodo et Græcus in suo codice repperit. Davisius legendum conjicit, *adjungi Labieno—avebat.* Quæ est minima mutatio ab eo, quod habent Mss. *timebat.* Sed voce ea alibi non usus est Cæsar. *Clark.* *Quod* adjungi *Labieno—vehementer* cupiebat. Huic lectioni sane litem non moverem, si præstarent eam Codices. At ii dant, *quod adjuncto Labieno—vehementer* timebat. Cum Mstis facit Metaphrastes Græcus. Rescribendum puto, *quod abjuncto Labieno—vehementer* timebat. *Davis.* cur. sec. Mss. ad unum omnes constanter *timebat.* Est, qui conjecit *adpetebat*, vel *trepidabat*, id est, festinabat. In Oxon. enim est *timabat.* Sed ipse ille vir doctus has conjecturas abjecit. Pro *adjungi* in Mss. meis decem ac primis Edd. est *adjuncto.* *Abjuncto* Leid. pr. Cujac. Scalig. Ed. R. Steph. et marg. Vasc. quod admisissem, ut sensus saltem constaret, ni persuasum esset nusquam alibi ita locutum Cæsarem. Pro ea vero voce exstat in Duker. et Ed. Flor. ac Ber. *Tito.* at in Gottorp. *ad Labienum.* In Vossiano tert. *a Labieno:* in Dorvill. *advicto L.* Immo in Leidensi tertio et Ed. Inc. *Agedincum Labieno:* unde tam alienus hic sum a Davisii sententia, ut omnino cum Ciacconio putem illud oppidum esse reponendum, sive *Agendico*, seu *Agedico* malis. Pro *Agedico* exararunt *Agedinco:* vide l. v. in f. et vii. 10. 57. Hinc facilis lapsus in *adjuncto:* quo substituto, necessario *timebat*, debuerunt mutare vel librarii, vel quisquis editorum id primus (Vascosanum credo) fecerit, in *cupiebat*, et *adjuncto* in *adjungi.* *Timebat Agedico* et *Labieno*, quia is ibi erat, ut patet cap. sequenti, et ex præcedentibus. Concoquere non potuerunt librarii *Agedinco Labieno*, non cogitantes omissam esse copulam. Posset etiam scribi *Agendici* vel *Agedici.* Sed prius præfero, et in textum confidenter *Agendico* excudi curavi.

LVII. 7 *Camulogenus*] Miror Anonymi verba p. 149. ‘ Præposito omnibus Camulogeno quodam, cognomine Aurelio, alibi Aurelium invenio.’ Lege *alibi Alercum invenio.* *Vossius.*

10 *Animadvertisset*] Andin. et Oxon. *Animum advert.* Recte. Vide ad I. 24. ‘ Postquam id animum advertit.’

LVIII. 4 *Melodunum pervenit*] Sic reposui fidem secutus Codicum Mss. et antiquitus cusorum ; ita et Celsus p. 148. ‘ Nocturno,’ inquit, ‘ inde silentio digressus, Melodunum venit.’ Metaphrastes hic Νοβιόδουνον exhibet : sed infra recte Μελόδουνον legitur, adeo ut Νοβιόδουνον omni procul dubio ex Librarii imperitia sit ortum. Jos. Scaliger, quem secuti sunt recentiores, hic et alibi *Metiosedum* perperam receperat. Vide not. ad c. 61. *Davis.* *Melodunum.* Ita optime restituit Davisius ex Mss. et Editt. vett. Scaliger et recentiores pessime ediderant, *Metiosedum:* cum jam infra dicat Cæsar, secundo flumine iter fieri *Meloduno Lutetiam*, secundo item flumine *Lutetia Metiosedum.* *Clark.* Vide Valesii notitiam Galliæ. Mss. *Mellodunum*, *Meledunum*, *Miladunum*, &c. Non tamen sine Codicum ope mutavit hic Scaliger et bis in seqq. Nam hoc loco *Metiosedum* est in Oxon. et *Meodunum sedum* in Leid. pr. Mox pro *Meloduno* habent aliqui *Melodone* et *Medodone:* sed *Metiosedo* Oxon. Leid. pr. Scalig. Cujac. et Petav. denique c. seq. *a Metiosedo deduxerant* habent Andin. Oxon. Scal. Leid. pr. Cujac. Bong. pr. et ad Marg. Petav.

5 *Insula Sequanæ*] Statim ‘ in ripis Sequanæ.’ Hic vero variant Mss. Nam *Sequana* legitur in Cujac. Petav. Scalig. Vossianis, Leid. sec. Gottorp. Duker. Dorvill. et Edd. primis. Ut sit adjectivum pro *Sequanica.* Sic certe apud Lucan. l. I. § 425. ‘ Gens Sequana.’ In Leid. tert. exaratur in

Insula silva Sequana. In Lovan. *I. in. silva Sequanæ:* in Bong. pr. *I. in. silvæ Sequanæ.* In Voss. pr. *in ins. Seq.* An latet *fluvii?* quod vix credo tamen. Sed *in ins. fluminis Sequanæ* habet Egmund. ut c. præced. An de *palude* hic quoque mentionem fecit? ut statim 'protecti a palude.'

7 *Atque eo militibus impositis*] Fulv. Ursinus in suo Codice reperit *invectis,* unde *trajectis* rescribendum existimavit: sed Librarius repræsentare debuit *injectis,* quemadmodum legitur in Ms. Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. *Davis.* Davisius recte vidit legendum, *injectis,* ex Ms. Eliensi et Editt. Vett. Quomodo et in Mss. Reg. et Vossii scriptum est. Dein *Refectoque* Ms. Reg. Al. *Refecto. Clark.* Adscripsit suo libro Vossius *L. injectis,* ut in nostro est. *Inpositis* quidem servant Cuj. Scal. Leid. pr. And. et Oxon. sed reliqui tam aliorum, quam mei et Edd. Vett. dant *injectis.* Leid. tert. *inejectis. Injectis* si adhibuit auctor, ad celeritatem indicandam fecerit. Exemplum tamen hujus locutionis quæro. Nescio, an non præstaret *invectis.* Ceterum *refectoque* cum Clarkio jam ediderunt Vasc. Str. Steph. Gr. post. Sed meorum nullus habet *que.*

11 *Transducit*] Lege *traduxit,* ut habet Egmond. *Davis.* cur. sec. Male: licet sequatur *cœpit.* Nihil frequentius hac temporum variatione, sæpe monuimus. Vide ad I. 8. et B. Alex. c. 77.

13 *Incendi et rescindi jubent*] Petav. et Leidens. prim. *incendunt et r. jubent.* Quod verius et elegantius puto. Metaphr. ἐνέπρησαν καὶ διέλυσαν. Ac Celsus: vide ad v. 11. 'fabros delegit, et alios arcessiri jubet.' Ceterum *ejus* abest ab Oxon. qui mox habet *contra Labienum cons.* quomodo etiam variant libri c. 62. 'Contra castra Labieni erant relicti.'

14 *Ipsi profecti palude*] Ms. noster *perspecta palude.* Græcus τῆς λίμνης ἐξελθόντες. Ciacconius legebat *protecti palude,* quod non displicet. *Vossius.* Placet omnino Ciacconii emendatio *protecti palude* sive potius *a palude:* quam præpositionem addunt Cujac. Petav. Scalig. Leid. pr. Edd. Vascon. Str. Steph. Gryph. posterior. Atque hinc ortum puto, quod in reliquis Mss. præter And. et Oxon. ut et Edd. primis scribatur *prospecta p.* in duobus *persp.* Mutare non ausus sum tamen *profecti;* sed præpositionem addidi. Dein maluit Ciacconius *ac ripis:* quia in Codice suo invenit *ad ripas:* uti sane habent tum aliorum, tum mei Mss. Bong. Vossiani, Lovan. et 5. alii cum Edd. pp. Leid. prim. *in ripa.* At nulla hic mutatione opus est. *In ripis* idem est, quod *ad ripas;* uti sæpissime *in undis* pro *ad undas.*

LIX. 2 *Secundo G. motu*] Non numero et ordine, sed eventu et successu: nam multo plures Galliæ motus fuerant et rebelliones. *Hotom.* Ita certe cepit Metaphrastes, qui habet οἵ τε Γάλλοι νικᾶν ἐλέγοντο. *Davis.* Passim *secundum prælium* apud nostrum.

6 *Qui ante*] Voss. pr. a m. pr. Egm. Lovan. et quatuor alii *quia ante:* unde recte Ill. Heinsius conjecit *qui jam ante:* quomodo sæpe alibi Cæsar scribit cum ceteris auctoribus.

Per se infideles] Eodem sensu ultimam vocem adhibet Cicero Epist. ad Fam. XV. 4. 'Ex alienissimis,' inquit, 'sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderem.' Sic et Hirtius B. Alex. c. 43. *Davis.*

LX. 1 *Concilio*] Immo vero *consilio* militari, scilicet Romanorum; uti exaratur in Bong. pr. Voss. pr. Egmund. Lovan. et 5 aliis cum Edd. Rom. Mediol. et Veneta. Adi ad III. 3. 'Consilio celeriter convocato:' et v. 28. 'Ad consilium dein deferunt,' aliaque loca.

5 *Secundo flumine*] *Secundum flumen* hic vocat eam partem, in quam aqua

defertur. Sic Virgilius Ge. III. 447. 'Missusque secundo defluit amne,' hoc est, *cum aqua*, ut recte Servius. Huic opponitur *adversum flumen*. Noster tamen c. 58. 'secundo flumine ad Lutetiam iter facere' dixit Labienum, qui ad ripam fluvii juxta ejus decursum profectus est, unde Ms. Norvic. ex Glossemate illic repræsentat *secundum flumen*. Non ita multo post *adversum flumen* adhibet, ut rem prorsus contrariam denotet. *Davis.*

6 *Exspectare*] Ita scribendum existimo; tum quod Cæsar ita loqui soleat; tum uti cum præcedente *progredi* aptius cohæreat. Vulgg. *exspectari. Clark.* Ego contra Mss. nihil innovo. Adi ad B. Civ. I. 32. 'omnia permisceri mallent, quam imperia dimittere.' Præsertim cum soleat verbum *jubeo* jungi cum Infin. Activo et Passivo simul. Vide cum alibi, tum ad II. 5. in fine.

LXI. 1 *Exploratores hostium, ut, &c. erant d.*] In plerisque Mss. deest *ut*. Ms. Reg. habet *exploratoresque hostium o. f. p.* essent *d.* Quæ lectio ut ferri possit, tamen longe præstat vulgata. *Clark.* *Ut* agnoscunt optimi meorum, ut Bong. pr. Petav. Cujac. Scal. And. Oxon. et Leid. pr. Eamque locutionem ab auctore amatam esse vide ad v. 43.

3 *Exercitus equitatusque*] In aliis *equitatus, peditatusque.* Huic varietati ortum dedit imperitia Librariorum, qui nescii fuerunt, *exercitus* nomine *pedites* denotari, quod apud veteres in prœliis primarius fuerit peditum usus. Hinc et pedites κατ' ἐξοχὴν *milites* vocabantur. Cæsar B. G. v. 10. 'Tripartito milites equitesque in expeditionem misit,' ad quem locum vide notata. Velleius Paterculus II. 15. 'Duplici numero se militum equitumque fungi.' Sulpicius Severus Hist. Sacr. II. 23. 'Eupator cum centum millibus, et equitum viginti millibus suis subsidio venit.' Absque exscriptorum esset incuria, dixerat *cum centum millibus militum.* Similitudo vocum in causa fuit, cur earum altera omitteretur, quod in veterum monumentis non raro accidit, ut exemplis docui ad B. Gall. I. 15. Alii aliam emendandi viam iniere; sed mihi mea placet ratio. *Davis.* Male Vascos. Strada et R. Stephanus ediderunt *equitatus peditatusque*, quod inveni in solo recentissimo Codice Leid. sec. Vide omnino ad v. 10. ac VIII. 36. et de peditibus Silius XIII. 308. 'Stabant innixi pilis exercitus omnis.' *Equitatum* a *copiis* distinguit c. 68. 'exercitu disposito equitatum educi jubet.' Hinc B. Civ. II. 39. 'homines equitesque:' ubi vide plura. Passim *legiones equitesque*, et *milites equitesque.* Immo III. 38. 'Exercitum equitatumque collocavit.'

7 *Præter consuetudinem tumultuari*] Ultima vox *passivam* significationem obtinet; nec enim raro accidit, ut verba, quæ vocantur *deponentia, passive* sumantur. Sic apud Apuleium Metam. l. IV. p. 71. 'Magnanimi ducis vigore *venerato*.' Vide et l. XI. p. 239. Infinita sunt hujusmodi, et mihi fit verisimile, omnia *deponentia* primitivo usu fuisse vere *passiva*, qua de re adeundus Jac. Perizonius ad Sanctii Minerv. III. 2. p. 318. seqq. Hinc *tumultuare* olim dicebant, ut exemplis docuit G. J. Vossius Anal. III. 7. qui c. 6. *deponentium passive* acceptorum silvulam congessit. *Davis.* *Tumultuari* passive vel inpersonaliter optimis scriptoribus in usu esse, jam lexica docent. Vellei. II. 79. § 5. 'Dum inter ducem et supplicem tumultuatur.'

8 *In eadem parte*] Mss. et Voss. *in eamdem partem. Clark.* *In eamdem partem* inveni in solo Oxon. et Edd. Rom. Mediol. Ven. Vascos. Stradæ et Gryph. poster. non male: sed non sollicitanda temere est vulgata lectio.

14 *Metiosedum versus*] Erravit Joan. Brantius, qui hoc oppidum

cum Meloduno confudit; gravissime vero hallucinatus est Jos. Scaliger, qui non solum in eadem fuit sententia, sed et ausu temerario *Metiosedum* ter substituit: ubi omnes Codd. *Melodunum* recte exhibebant; quippe Melodunum erat supra *Lutetiam* in Senonibus positum; Metiosedum autem IV millia passuum infra *Lutetiam*, ut, præeunte Had. Valesio, monuit Chr. Cellarius Geogr. Ant. II. 2. p. 133. seqq. *Davis.*

LXII. 2 *Acies cernebatur*] In Gottorp. Voss. tert. Dorvill. et Edd. primis reperio *cernebantur.* Eodem modo, ut *exercitus* sæpe collective sumitur cum aliis vocibus. Vide Cl. Drakenb. ad Livium III. 27. et in citato Silii loco. Non tamen hic admitto. Rectius B. Civ. I. 82. 'duas partes acies occupabant.' Scilicet utræque Cæsaris et hostium; et c. 83. 'aciesque continentur:' ac passim Livius.

4 *Memoriam tenerent*] Codd. Ursin. Brant. Bong. pr. Vossiani, Leidenses, Scalig. And. Oxon. Lovaniensis, Egmund. Duker. Gottorp. et Edd. Inc. Steph. aliæque exhibent *memoriam retinerent*, vel inverso ordine; quorum auctoritatem non potui non sequi. Videtur etiam efficacius esse, quam simplex. Consule Cel. Grævium ad Justin. XIV. 1. 'labantium animos retinuit.'

5 *Præsentem adesse*] Sic Mss. Scaliger aliique nonnulli, hanc vocem omiserunt. *Clark.* Abest *præsentem* jam ab Ed. Ven. 1517. Item Ald. Manut. Gryph. et Plant. et sane non comparet quoque in Mss. Andin. Oxon. et forsan aliis. VI. 8. 'Eum adesse et hæc coram cernere existimate.' Sed videtur tamen hoc loco excidisse librariorum culpa. Adi Hotomannum. *Præs. esse* Duker.

19 *Contra castra Labieni*] Codices nonnulli *contra Labienum.* Sed præstat vulgata lectio. *Clark.* Vulgatis adsentiunt Ms. Hotom. item Cuj. Leid. pr. Scal. And. et Oxon. Ceteri tam aliorum quam mei et Edd. primæ *contra Labienum;* uti et variatur c. 58. Sed bene vulgatum tuetur Hotom. e c. præced. *præsidio e regione castrorum relicto.* Videntur librarii non percepisse sensum vocis *contra* pro *ex adverso.* Vide ad VIII. 41.

21 *Nostrorum militum victorum*] Sic cum Faërno, Ursino, Hotomanno e Ms. rescripsit Scaliger: et suffragantur, quod sciam, And. et Oxon. Reliqui tam aliorum, quam mei, et Edd. priores *victorumque:* quod non temere hoc loco damnem. Quin etiam eleganter exhibetur in Vossiano tertio *Nostrorum vultum, victorumque inpetum.* Quod si etiam in antiquiore Codice reperiatur, placeret maxime, licet sciam sæpissime *nostros milites* dicere Cæsar. Vide ad v. 45. Crebro acrem Romani militis vultum et oculorum aciem ab hostibus ferri non potuisse, in historiis obvium esse, sciunt omnes. 'Aspectum tantæ multitudinis sustinere' c. 76.

25 *Inde*] Metaphr. ἐντεῦθέν τε. Sed Bong. pr. Vossiani, Lovan. Egmund. Gottorp. Leid. tert. et Ed. Inc. scribunt *in diem.* Lego *indidem.* Consule notata ad Front. II. 4. 5. 'Indidem ostentare se pugnantibus:' ubi vulgo similiter peccabatur. Nep. Epam. c. 5. 'Indidem Thebis.' Plura vide in Bosii Indice. Apulei. I. 11. 14. 'Aliquid indidem sumo.' l. III. p. 57. 'Indidem egesta pinguedine:' et 'inpartire indidem' et passim. Met. l. II. init. 'aves indidem plumatas:' ubi male Pric. *ibidem.* V. Flor. Adde B. Civ. III. 11. 'Indidem ad Pompeium contendit:' vulgo *ideo;* sed Mss. *eidem.*

LXIII. 4 *Nacti obsides—horum supplicio dubitantes territant*] Incredibile videtur Fr. Hotomanno, Æduos in obsides Gallos, ad eorum civitates terrendas, sævisse. Diserte tamen

hoc testatur et Jul. Celsus p. 150. 'Novioduni,' inquit, 'inventi erant omnium fere obsides populorum, quos ibidem Cæsar sub Æduorum fide reliquerat. Horum ergo suppliciis hæsitantes terrebant.' Inhumane quidem; nec tamen hic quidquam est, quod Barbaris non conveniat. *Davis.*

6 *Ut ad se veniat*] Ejeci *ut* auctoritate Mstorum Petav. Lovan. Gottorp. Voss. tert. Dorv. et Edd. Vetustissimarum. Vide ad IV. 16.

12 *Afuerunt*] Ita edidi secutus orthographiam Bongars. pr. Andin. Voss. pr. et Egmund. Vide ad I. 36. *afuturum*. *Aufugerunt* Voss. Sec.

18 *Requirunt*] Hoc est, *desiderant, amissam sentiunt, Vercingetorigem Cæsari dissimilem experiuntur. Clark.* Sic recte cum Hotomanno exponit Clarkius. Cicero pro Mil. c. 1. 'Veterem consuetudinem fori et pristinum morem judiciorum requirunt.' Flor. I. 16. 'Ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur:' ubi vide Cl. Duker. et nos ad Lucan. VI. 154. 'Interque cadavera quæri.' Hirt. B. Afric. c. 10. 'Omnibus insciis et requirentibus imperatoris consilium.'

LXIV. 1 *Denique*] Suspecta est vox Hotomanno, qui malit *diemque e. r. constitut. huc.* Mox idem legendum arbitratur *milium*, ut sane est in Voss. sec. et aliquoties loquitur Cæsar. Sed vide ad I. 49. Est Epexegesis.

3 *Peditatu*] Ante hanc vocem addunt membranæ Andinæ et Oxonienses hæc: 'Diemque bello constituit, equites ex sua pecunia ut singulos denarios accipiant, constituit: hos omnes celeriter jubet convenire.' At de pecunia nec Celsus nec Metaphrastes habent quidquam.

4 *Neque acie*] Mss. et Editt. Vett. (aut in *acie*) quæ et verior videtur lectio. Vide supra ad § 27. *Clark.* *Aut* habent Ms. mei omnes præter Oxon. et Edd. primæ cum Vasc. Str. Steph. et aliis. Recte: nam *fortunam tentare* et *acie dimicare* idem est. Consule notata ad III. 14. 'Neque satis Bruto, vel Tribunis militum,' &c. Dein *in acie* dant Bong. prim. Petav. Voss. pr. Egm. Lovan. et sex alii cum Edd. primis. Adi ad c. 29. 'Neque in acie vincere.'

9 *Libertatemque se consequi videant*] *Se* nesciunt Petav. Lovan. Gottorp. Voss. Egmondan. Forsan reponendum *libertatemque consequi* valeant. *Davis.* cur. sec. Infeliciter sollicitavit hunc locum Davisius: nam licet cum Edd. pp. etiam Bongars. Vossiani, Leid. sec. tert. Duk. Dorvill. et Carrar. non agnoscant *se*, quod facile posset subintelligi, ut patet ex iis, quæ scripsi ad II. 31. vel sic tamen *videant*, (pro quo Carr. Lovan. Duk. et Voss. sec. dant *videantur*,) non est mutandum. *Consequi* ponitur pro *consequuturos*, ut sæpe. Vide ad II. 32. 'Re nunciata ad suos, quæ imperarentur, facere dixerunt:' ubi itidem vulgo erat *se*. Hic tamen cum Cujac. And. Oxon. Leid. pr. et Scalig. malim τὸ *se* retinere, ne *libertas* videatur *consequi*: quomodo non solet loqui Cæsar; licet bene Latinum esse non negem.

11 *Provinciæ*] Codd. nonnulli, *ei provinciæ*. Minus recte. *Clark.* Delendum *ei* jam monuerunt Ciacconius, Hotomannus, et D. Vossius ad c. 55. Neque habent *ei* Vossii Codex; nec Scalig. Duker. et Ed. R. Stephani: *ejus* Voss. sec. et Edd. Rom. Ven. ac Mediol. *Sebusiani* Vascos. et aliis, *Secusiani* Stephano. Sed vide ad I. 10. et Ciacconium.

15 *Volcarum Arecomicorum*] Ms. Norvic. habet *ac Rhemorum*; absurde prorsus, cum Rhemi a locis, de quibus agitur, longissime sint dissiti. Hanc tamen lectionem repræsentat nupera editio Amstelodamensis. In impressis Rom. Ven. Beroald. est *Aremicorumque*, quæ sane scriptura Græcum interpretem fefellit: vertit enim Ἀρεμίκων τε καὶ τῶν Βέλκων.

Recte quidem fecerat, si verbulo notasset, qui populi fuerint *Aremici.* Certissime legendum *Volcarum Arecomicorum*, ut observavit Pet. Ciacconius, quem secutus est Jos. Scaliger. Vide not. ad hujusce libri c. 7. *Davis.* *Volgarum* Mss. fere omnes. *Belgarum* Voss. tert. *Ac Remorum, ac Remicorum* inepte etiam multi, vel *Aremicorum*, ut Bong. pr. Voss. pr. aliique; *Aremenicorum* Leid. pr. *Aremicarum* Scal. *que* addit Leid. sec. perperam. At cui bono has librariorum mendas enumerare? *Volcarum* sive *Volgarum* *Arecomicorum* esse scribendum jam etiam docuerunt Glareanus, Casaub. et Brantius.

16 *Hic nihilominus*] Dele vocem *hic*, quæ abest a Ms. nostro, et recte. *Vossius.* Vulgg. *hic nihilominus:* unde conjecit Pet. Ciacconius legendum *ac nihilominus.* Nos autem ex fide Mss. Voss. et Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. primam vocem, consentiente D. Vossio, induximus. Nemo sane non videt, eam plane fuisse supervacuam. *Davis.* *Nihilominus.* Ita recte restituit Davisius ex Mss. Eliens. et Vossii, et Vett. Editt. Quibuscum consentit Ms. Reg. Scaliger aliique ediderunt, Hic *nihilominus.* Quæ vox et prorsus supervacua est, atque etiam sententiam turbat. *Clark.* *Hic* jam addiderunt Ven. 1517. Ald. Manut. Gryph. Plantin. Sed in nullo inveni codice. Dein *Allobrogas* scripsi fide Bong. pr. Voss. pr. Petav. Egm. Lovan. et 6. aliorum, Edd. Ber. Vasc. Steph. et plurium.

18 *Ab superiore bello*] De eo vide not. ad B. G. I. 6. *Davis.*

Resedisse] Leidens. prim. Gottorp. Buslid. et duo alii cum Edit. Inc. *redisse.* Bene, si additum esset *ad sanitatem:* ut I. 42. Nunc id non placet. Majori meretur adtentione, quod exaratur in Vossiano primo *residisse.* Est enim Metaphora ab exstincta flamma desumta. Eadem variatio cum alibi, tum in Lucano IX. 75. 'Jam flamma residit:' quod jam malo. Vide et Markl. ad Statii Silv. I. v. Epic. 3. ubi etiam Ms. Dorvillii mei 'Rogus ille Deorum Siderat.' Seneca Agam. 261. 'Iramque flammis jam residentem incitas.' Plin. II. 11. 'favor et misericordia acres primos inpetus habent, paullatim consilio et ratione velut exstincta considunt.' Eadem varietas apud Livium II. 29. 'Quum iræ resedissent:' ubi consule Cl. Drakenb. 'subsidit aqua' Hirt. B. Alex. c. 5.: uti et Virgilio, Ovidio, aliisque.

LXV. 16 *Sed et*] Desunt hæ voces in plerisque Codicibus. *Clark.* Excusos si intellexit Clarkius, verum dicit, nam in manu exaratis codicibus tantum non omnibus exstat. In Leid. sec. deest *sed:* in Voss. sec. *sederet eq.* in Oxoniensi omnia *sed et equitibus Romanis* non comparent. Scaliger cum Ursino ex Msto Cod. uti et Carr. primus post Ed. Incertam recepit in textum; at non agnoscit quoque Metaphrastes τῶν τε μυριάρχων καὶ τῶν λοιπῶν ἱππέων Ῥωμαίων ἵππους. Sed et ille non habet *evocatis.* Suspectus tamen est locus, et puto excidisse *præfectis* vel simile.

LXVI. 2 *Toti Galliæ*] Cujac. Oxon. Leidens. prim. *tota Gallia:* id est, per totam Galliam. Vide ad V. 55. 'damnatosque tota Gallia magnis præmiis ad se adlicere.' Nisi varietas hæc orta sit ex antiquo Dativo *totæ.* Vide ad Lucan. II. 383. et B. Alex. c. 67. Sic supra *alteræ, altero, nullo,* &c. c. 89. 'toto exercitu capita singula distribuit:' ubi Mss. fere omnes *exercitui:* quod non opus. Potest enim esse Dativus, ut sæpissime, si non semper, Cæsar. V. ad I. 16. vel explica *per totum exercitum.*

7 *Ad concilium*] Hotomannus mavult *consilium;* quia indicat modo conventum paucorum præfectorum. Suffragantur ei Lovan. et Leid. sec. et passim *convocare consilium* dicitur

de militari conventu Romanorum, ut sæpe vidimus. Inspice notarum indicem. Quia tamen agitur de barbaris, et talem conventum, quasi conspirantium cœtum considerant Romani, nil hoc loco mutare placet: vide ad IV. 14. et Gronov. ad Livium XLIV. 2. et alios: c. 75. ‘ Concilio principum indicto.’

12 *Proinde, &c.*] And. et Oxon. membranæ, *deinde jubet uti eos in agmine ador.* Unde legendum conjicio *proinde in agmine inpeditos ador.* Vide ad III. 24. ‘ inpeditos in agmine adoriri.’ Sic enim Mss.

13 *Si pedites suis auxilium ferant*] Mss. Reg. et Vossii habent corrupte, *si peditibus suis, &c.* Codices nonnulli, *si pedites* rebus suis. Quam lectionem cum Hotomanno veram esse existimo. Sic enim et Græcus εἰ πεζοὶ τοῖς σφῶν σκευοφόροις βοηθοῦσιν. Quanquam et subintelligi posse videtur, *rebus*, vel *impedimentis*, vel (quod jam præcesserat) *agmine impeditos. Clark. Rebus suis* inveni in Edd. Vascos. Stradæ, R. Steph. et post. Gryph. sed in nullo Msto codice. And. et Oxon. *si pedites eis.* Dorvill. *si pedites suos.* At diserte Leid. pr. *si inpedimentis suis.* Fors fuit *si pedites inpedimentis*, vel *inpeditis suis* scil. equitibus. Respondent enim his sequentia ‘ sin relictis inpedimentis,’ &c. ‘ nam de equitibus hostium,’ &c.

14 *Iter confici non posse*] Sic Scaliger et Recentiores. Mss. autem et Editt. Vett. *iter* facere *non posse.* Quod et cum eo, quod sequitur *spoliatum iri,* aptius cohæret. Eos *iter facere non posse:*—Eos *spoliatum iri. Clark. Confici* servant Ursin. Scalig. Cuj. Leid. pr. And. Oxon. Reliqui omnes *facere.* Forsan et hic olim fuit *confieri.* Adi, sis, hujus libri c. 11. ‘ Quamprimum iter conficeret.’

20 *Terrori hostibus futurum*] Cujac. T. h. *non defuturum.* Andin. vero, Oxon. et Leid. prim. *terrorem hostium non defuturum.* Quod placet, modo si *terrori* retineamus: ut diserte exstat in Scaligerano. Liv. III. 50. 10. ‘ Nec illius dolori nec suæ libertati defuturos:’ et alii passim: V. 33. ‘ Nulla in re communi saluti deerat:’ B. Civ. I. 32. ‘ se oneri non futurum,’ in Mss. *defuturum:* ubi vide: II. 39. ‘ spei ejus studia non deerant:’ c. 41. ‘ Non deest negotio Curio:’ III. 79. ‘ Ne occasioni deesset:’ c. 93. ‘ Huic rei non defuerunt.’

23 *Bis per hostium agmen perequitasset*] Primo vox *bis* non comparet in Stephanico Cod. neque in Bongars. pr. Andino, vel Oxon. rectius tamen non negligendam putat Hotomannus, et τὸ δὶς agnoscit Metaphrastes: dein omnes Mss. scribunt *agmen hostium,* non inverso ordine, ut vulgo edebatur: *ag. equitum* Oxon. e Glossa. Tandem *perequitaverit* idem: sed Andinæ membranæ *perequitarit:* quam veram esse lectionem non dubitavi.

LXVII. 1 *Atque omnibus ad jusjurandum adactis*] Alii *jurejurando adactis,* quæ proba est locutio. Vide Justinum VIII. 4. Pet. autem Ciacconius, deleta præpositione, legendum censet, *omnibus jusjurandum adactis,* et sic edidit J. Scaliger. Sane ita loqui solent boni auctores. Seneca Epist. 96. ‘ Mandanturque jusjurandum adactis.’ Noster B. C. II. 18. ‘ Provinciam omnem in sua et Pompeii verba jusjurandum adigebat.’ Et B. C. I. 76. ‘ Ipse idem jusjurandum adigit Afranium,’ ubi tamen editt. Vett. habent *ad idem jusjurandum;* nec sane est, cur eam lectionem loco moveamus. Sallustius Catil. c. 22. ‘ Cum ad jusjurandum populares celeris sui adigeret.’ Hæc plena est loquendi ratio; altera enim non aliunde est orta, quam quod Latini interdum præpositionem ἐλλειπτικῶς omittebant, si jam esset in verbo composito; qua de re diximus ad B. G. I. 12. *Davis.* Clarkius ex Reg. Eliens. et Voss. sec. edidit *jurejurando* cum Edd. primis. Sed *ad jusj.* habent

Cujac. Scal. Oxon. Andin.: in Leid. pr. est *ad jusj. actis*; quod confirmat Ciacconii conjecturam, qui videatur etiam ad B. Civ. I. 76. In reliquis Mss. meis, Brantii, &c. legitur *jurejurando*. Quod sine dubio ab explicatione ortum, facitque, ut magis inclinem ad delendam præpositionem. Quæ confusio etiam est in Ulpiani verbis in Dig. Confer Ursin. Wasseum, et Cortium ad Sallustii locum; et infra, ubi optimi Codd. non agnoscunt τὸ *ad*.

9 *Converti*] Leid. prim. *conferri*. Sed Bong. pr. Petav. Vossiani, Carrar. Egmund. Lovan. et quinque alii cum Edd. primis *constitui*: cujus Glossæ et *converti* et *conferri* hoc loco videntur. Confer omnino notas ad II. 19. 'Aciem ordinesque constituerant.'

10 *Spe auxilii*] Quia probe norant, si gravius premerentur, Cæsarem iis opem laturum. Nihil vidit Fr. Hotomannus, qui ingenue fassus est, se non intelligere, quorsum hæ voces pertineant, et idcirco nescio quid mutandum existimavit. *Davis*.

21 *Contenderunt*] Lege *contenderant*, ut recte Norvic. Ita etiam legit Græcus, ac ita edidere Beroaldus, Ursinus, aliique. *Davis*. cur. sec. In Mss. et Edd. omnibus ante Vossianam, quo sine dubio librarii culpa inrepsit *u*, *contenderant* scriptum inveni: quod prima editione non videtur advertisse Davisius. Clarkius etiam *contenderant* recte edidit.

LXVIII. 1 *Copias suas, ut pro*] Hotomannus ait, non se intelligere, quorsum particula *ut* pertineat, ac non potius *quas* pro *suas* legatur, nisi forte utrumque retinendum est. Certe *suas* non comparet in Mss. præter Cujac. And. Oxon. Scal. Leid. pr. et pro ea voce scribitur *quas* in Duk. et Leid. sec. ac Dorvill. *Ut* etiam non habet Duker. Sed male. Dicit Cæsar Vercingetorigem pedestres copias ita reduxisse et eo ordine, quo eas collocaverat. Sic c. 46. 'Ut meridie conquieverat:' c. 61. 'ut erant dispositi.' Adde omnino contra Hotom. notata ad V. 43. 'Ut se sub ipso vallo constipaverant.'

2 *Alesiam*] Hoc oppidum Velleius Paterculus II. 47. vocat *Alexiam*, nec aliter antiquissimæ Cæsaris editt. sed scribendi ratio, quæ nunc obtinet, procul dubio est vera, si Diodoro Siculo credas, qui narrat Bibl. l. IV. Herculem *κτίσαι πόλιν εὐμεγέθη, τὴν ὀνομαζομένην ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν στρατείαν ἄλης Ἀλησίαν*. *Davis*. *Alesiam* scribendum docuerunt dudum G. Vossius ad Velleium et hic Ursinus, uti et Casaubon. ad Strab. l. IV. p. 291. Mss. etiam vetustiores omnes præter Egm. et Carrar. *Alesiam* hic et infra exarant. Male ergo apud Metaphr. et Celsum per *x*.

5 *Duabusque leg.*] Mss. *duabus legionibus*. Quæ et verior lectio. Vide supra ad II. 13. *Clark*. Abest etiam copula a Bong. Leidd. Vossianis, Petav. Egm. Lovan. ceterisque, et Edd. primis, quare deleri posset. *Deductis* autem intellige ab loco superiore aut abductis in tutum. Vide tamen ad IV. 22. et B. Civ. II. 19. 'Deductis in aciem cohortibus.'

7 *Circiter tribus millibus hostium*] Celsi exscriptor p. 152. 'inter eundem' (leg. eundum) 'decem millibus hostium obtruncatis.' *Vossius*.

10 *Equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsi*] Variant Mss. et Editt. Vett. Alii habent; *equitatus, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsi*. Alii; *equitatus quo maxima p. ex. conf., erat pulsus*. Alii; *equitatu, quo maxima parte exercitus confidebat, erant pulsi*. Parvo sensus discrimine. Interpr. Græcus, lectionem vulgatam videtur secutus. *Clark*. Mss. aliorum et mei cum Edd. prim. habent *quo maxima parte ex. confidebat*: nisi quod Petav. Cujac. et Oxon. cum Andino, et Scalig. recte retineant *confidebant*. Leid.

prim. autem a manu prima exhibet tantum *quo maxime confidebat:* at Cujac. Ursin. Stephan. *quo maxime confidebant.* Forsan legendum etiam videri posset *quo maximam partem confidebant.* Solet auctor cum optimis quibusque *magnam partem* ita elliptice ponere. Vide, præter alia, citata ad v. 35. *qua* a Vascosano est, quem secuti sunt reliqui: sed non opus erat ea mutatione. Addit et alibi per adpositionem hæc verba, ut B. Civ. I. 46. 'Submotis cohortibus, ac nonnulla parte in oppidum compulsis:' ut est in Mss. omnibus. Vide et ad c. 61. et B. Civ. III. 41. *Maxime* primum comparet in Ed. R. Stephani, quod Ursinus e suo, et Scaliger atque alii quoque amplexi sunt. *Equitatus erat pulsus* est modo in uno alteroque recentiore cum Edd. pp. Vasc. Str. Steph. et Gryph. post.

11 *Alesiam circumvallare instituit*] Oppidum id ab Hercule conditum ex Diodoro discimus, qui l. IV. Bibl. ait: *Ἡρακλῆς καταλυτήσας εἰς τὴν Κελτικὴν, καὶ πᾶσαν ἐπελθῶν, κατέλυσε μὲν τὰς συνήθεις παρανομίας καὶ ξενοκτονίας, πολλοῦ δὲ πλήθους ἀνθρώπων ἐκ παντὸς ἑκουσίως συστρατεύοντος, ἔκτισε πόλιν εὐμεγέθη, τὴν ὀνομαζομένην ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν στρατείαν ἄλης Ἀλησίαν· πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἐγχωρίων ἀλυέμιξεν εἰς τὴν πόλιν· ὧν ἐπικρατησάντων τῷ πλήθει, Πάλυτας τοὺς κατοικοῦντας ἐκβαρβαρωθῆναι συνέβη· οἱ δὲ Κελτοὶ μέχρι τῶνδε τῶν καιρῶν ἐτίμων ταύτην τὴν πόλιν, ὡς ἁπάσης τῆς Κελτικῆς οὖσαν καὶ μητρόπολιν· διέμεινε δ' αὐτὴ πάντα τὸν ἀφ' Ἡρακλέους χρόνον ἐλευθέρα καὶ ἀπόρθητος, μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, τὸ καὶ τελευταῖον ὑπὸ Γαίου Καίσαρος, τοῦ διὰ τὸ μέγεθος τῶν πράξεων θεοῦ προσαγορευθέντος, ἐκ βίας ἁλοῦσα, συνηναγκάσθη μετὰ τῶν ἄλλων Κελτῶν ὑποταγῆναι Ῥωμαίοις.* *Vossius.*

LXIX. 7 *Sub muro, quæ pars collis ad Orientem spectabat*] Ms. Brant. cum impressis nonnullis *ad orientem spectabat solis;* at editt. Rom. Ven. Beroald. habent *ad orientem solem spectabat;* et ita reponendum videtur: sic enim loqui amat Cæsar. Ita B. G. I. 1. 'Spectant in Septemtriones et Orientem solem.' Et B. G. V. 13. 'Hujus lateris alter angulus ad orientem Solem.' Miror P. Ciacconii audaciam, qui, nulla ductus litterarum habita ratione, legendum suspicatur *sub muro, quæ pars collium in circuitu vacabat.* Nihil aliud voluit Cæsar, quam quod expressit Græcus. *Ὑπὸ δὲ,* inquit, *τὸ τεῖχος, τὸ τοῦ ὄρους μέρος πρὸς ἀνατολὴν κείμενον οἱ Γάλλοι τῇ σφῶν στρατιᾷ ἀνεπλήσαν.* *Davis.* *Ad orientem* Solem. Ita optime restituit Davisius ex quibusdam Editt. vett. Quomodo et in Mss. Reg. Eliens. et Vossii scriptum est. Vulgg. omittunt, *Solem. Clark.* *Solem* addunt mei quoque præter Cuj. Andin. Oxon. et Leid. pr. agnoscunt quoque Mediol. Inc. Vascos. Str. et Stephanus. *Solis* Ms. Brantii. Addi eam vocem plenus Cæsaris stylus requirit.

13 *In quibus castellis*] Sic rescripsi ex editt. Rom. Ven. Beroald. nec aliter Ms. Norvic. nisi quod in eo duæ primæ voces sint transpositæ. Vulgg. ultimam omittunt, quam expunxerunt ii, quos fugit Cæsareus loquendi modus. Sic B. G. I. 6. 'Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent.' Et paullo post: 'Diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant.' Apud nostrum et alios optimos auctores frequenter occurrit hæc verborum geminatio. *Davis.* *In quibus* castellis. Hic quoque vocem *castellis* ab aliis omissam, recte, pro Cæsaris loquendi ratione, restituit Davisius ex Editt. Vett. et Ms. Eliens. Quocum conspirat et Ms. Vossii. *Clark.* Ursinum, qui e suo Codice non repertam vocem *castellis* abundare putabat, secutus est Scaliger. Et certe non reperitur etiam in Cujac. Oxon. And. et Leid. pr. reliqui cum Edd. ceteris *in quibus*

castellis vel potius *quibus in c.* uti etiam Beroald. Vascos. Steph. et alii: quomodo edidi. Innumeris locis hæc repetitio apud nostrum occurrit. Collecta quædam vide ad II. 18. 'Loci natura erat hæc, quem locum nostri castris delegerant:' ubi etiam exsulabat vulgo. VIII. 17. 'eo loco, quem in locum missuros arbitraretur.'

14 *Irruptio*] Codices nonnulli *eruptio.* Græcus ἔξοδος. Neutrum male. *Eruptio* hostium circumvallatorum; *irruptio* in Romanorum munitiones. Melius tamen illud, *irruptio*, propter id, quod paucis post lineis sequitur, *nequa subito* irruptio *ab hostium peditatu fiat. Clark.* Idem judicat Hotomannus. Male tamen. Hic de *eruptione* ex oppido Cæsarem loqui, omnino existimo, et confirmatur ea lectio Mss. Carr. et meis ad unum omnibus, (et Edd. Rom. Inc. Ven. Mediol.) præter Andin. et Oxon. in quibus *abruptio.* In seq. vero loco *inruptio* malim retinere; quia ibi intelligitur invasio in castra e medio campo, licet et illic *eruptio* dent Carr. Leid. pr. et tert. cum Edd. primis. De hac confusione adi ad v. 44. 'in eam partem inrumpit;' et ad Frontin. III. 10. § 1. c. 17. § 4. Infra de B. Afric. c. 82. Hisp. c. 36.: et sæpissime alibi.

LXX. 2 III *millium passuum in longitudinem*] Ultimam vocem cum penultima omittunt editt. Rom. Ven. Beroald. sed ratio sermonis Latini non sinit, ut exulent. Fr. Hotomannus mavult III *millia passuum.* Sane ita est in Ms. Norvic. nec aliter locutus est noster hujusce libri c. 69. et 79. At ob plurim. Codd. consensum vulgatam lectionem retineo. *Davis.* In quibusdam Codicibus III *millia passuum.* Quod perinde est. Æque enim Latine dicitur, *patere* III *millia passuum,* et, *patere* (spatium) III *millium passuum. Clark.*

In longitudinem] Desunt hæc verba in nonnullis Codicibus. Sed perperam. Omnino enim retineri debent: non quod, ut credidit Davisius, ratio Sermonis Latini non sinat, ut exulent; nam æque Latine dicitur, *patere* (spatium) III *millium passuum,* absolute; ac, *patere* (spatium) III *millium passuum in longitudinem:* sed quod ad sententiam magis perspicuam necessaria sint. *Idem.* III *milia* habent Mss. Carr. et mei tantum non omnes; nisi quod in uno et altero sit *mill.;* uti et Ed. Inc. *tribus millibus* edidit R. Stephanus. *In longitudinem* bene defendit Clarkius e perpetuo Cæsaris stylo. Non agnoscunt eas voces quoque Leid. pr. et Ed. Mediol.

8 *Angustioribus portis relictis coarctantur*] Expunge vocem *relictis,* quæ irrepsit incuria librarii, qui librum descripturus ex uno versu in alterum hanc vocem transtulit, hoc pacto. 'Angustioribus portis relictis coarctantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur, fit magna cædes, nonnulli relictis equis, fossam transire,' &c. *Vossius.* Ita et censet Cellarius, me non adsentiente: quamquam et uncis hanc vocem Scaliger incluserat. Omnes Mss. agnoscunt. Videtur ea voce significare Cæsar voluisse, tota castra non tantum, sed et majores portas, fossa et maceria obductas fuisse, ita ut hæ angustiores ad redeundum fuerint relictæ: quare cum hic se coartabant, quidam fossam et maceriam transilire conati sunt. *Relictum* dicitur Cæsari et alibi id, quod superest. Vide ad v. 19. Immo c. 41. 'duabus relictis portis, obstruere ceteras.'

9 *Coartantur*] Sic locum hunc exhibent Cujac. And. Oxon. Scalig. et Leid. pr. cum Edd. Vascos. Ven. 1517. et seqq. et ad oram Petav. at Ms. Brantii, Leid. sec. Lovan. Carr. Duk. Dorvill. Pulm. Schedæ et Edd. primæ *coacervantur:* quod placet Hotomanno, uti et *cum; Tum Germ.*

Reliqui, in quibus Bongars. pr. Buslid. Petav. Egmond. Voss. prim. et Ed. Inc. *coacervati tum* vel *cum G.* Quare *Tum* saltem addidi. *Coarctantur coacervati* retineri utrumque posset, quo simul eorum cædes acervatim denotetur. II. 27. 'coacervatis cadaveribus.' *Coartatio militum* apud Hirtium de B. Alex. c. 74. Aut an scribendum *Coartantur? Catervatim tum G. &c.?* Dein *veniri ad se* egregie inlustrantur a Cel. Burmanno ad Phædr. Fab. 21. 'Aper fulmineis ad eum venit dentibus.'

LXXI. 2 *Consilium capit omnem ab se equitatum noctu dimittere*] Dimittendi. Cornelius Nepos Hannib. c. 13. 'Nunc tempus est hujus libri facere finem.' Phædrus Fab. III. 16. 13. 'Potare est animus nectar: quod Pallas mihi Nuper donavit.' Similium *συντάξεων* exempla sat multa congessi ad hujusce libri c. 26. *Davis.* VIII. 44. 'Rebellare consilia inissent;' uti est in Mss. ibique vide plura.

8 *Qui si*] Hotomannus monet in Cod. esse *quod si,* neque ullam esse caussam, cur mutetur, addit. *Quod* ego inveni in Bong. pr. Voss. pr. Leid. pr. Petav. Lovan. Egmund. Carr. et 6 aliis ac primis Edd. Quare revocavi: et paulo ante e Mss. ordinem verborum inverti. Vulgo *in cr. host.* Mox quoque habent Mss. quod sciam omnes præter Oxon. et Edd. primæ, item Vascos. Steph. et aliæ *delecta* LXXX, *una secum.* Ut reposui. Frequens est quasi formula *una mecum, tecum, secum.*

10 *Ratione inita, frumentum se exigue dierum* XXX *habere*] Sic exhibent Cujac. Bong. prim. Leid. prim. Scalig. And. Oxon. &c. nisi quod duo posteriores dent *frumentatione inita:* et *frumentum* in Bong. pr. cum ceteris Mss. et Edd. primis ultimo ponatur loco. Plerique habent *Rat. inita exigue dierum* XXX *frumentum,* sine *τοῖς se habere:* in quibus et Petav. et Voss. pr. At Lov. Carr. Duk. Dorv. Gottorp. Voss. tert. Leid. tert. et Edd. vetustissimæ *r. inita exigit d.* XXX (XXV Duk.) *frumentum;* vel *exigunt.* Perperam omnino. Bene Græcus ἐπιτήδεια ὀλίγα εἰς τριάκοντα ἡμέρας ἔχω. Pro *ratione* in Voss. sec. *statione.* Existimo autem, locum hunc ita refingendum esse. *Frumenti ratione inita, exigue* vel *exiguum se dierum* XXX *habere.* Patet enim satis, alienum in locum inrepsisse *frumentum.* Sic sæpe *pecuniæ ratio, præliorum ratio:* et similia passim: *frumenti ratio* alibi et in nonnullis VII. 75. ubi vide.

11 *His datis mandatis*] Andin. et Oxon. *His dictis.* An scripsit auctor, *His datis dictis,* vel ordine inverso. *Dictum* enim Imperatoris idem, quod *mandatum.* Vide ad Frontin. IV. 1. § 39. 'Adversus dictum ejus.'

LXXII. 4 *Summa labra*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Editt. Vett. *summæ fossæ labra. Clark.* Ita quoque Carrar. et Mss. mei omnes præter Cujac. Oxon. et Andin. In Leid. pr. *summa fossæ labra.* Miror vero Clarkium non monuisse quoque paullo supra *ejus solum* in Mss. suis, uti est in iisdem meis et Edd. primis, scribi *ejus fossæ solum.* Immo in Petav. et Bong. pr. *ejus fossæ* sine *τῷ solum:* et in Lipsianis *summæ labra.* Vide Poliorc. l. II. D. 1. Utroque loco *fossæ* repetitionem fieri vult Victorius Var. Lect. XXIV. 17. Neutro agnoscit Metaphrastes. *Fossæ* tamen ut semel addamus, satis flagitat Cæsariani styli perspicuitas: ni altius ulcus latere credamus, ac legendum conjiciamus *ut ejus pressæ solum t. p. quantum summæ labra distabant,* vel *distarent,* uti est in Mss. meis et aliorum præter Cujac. Scal. Petav. And. et Oxon. et Edd. primis. Vult Cæsar, fossam in imo fundo tam latam fuisse, quam in summis ripis. *Pressæ* i. e. effossæ certe facile abire

potuit in *fossæ.* Vide ad Front. I. 5. 8. ‘Fossam transversam inter montes pressit.’ Plin. Ep. x. 69. ‘fossam ducere, et artius pressam mari æquare.’ Hirtius quoque VIII. 9. ‘fossam derectis lateribus deprimi.’ De *fossæ labris* seu ripis adi Scalig. ad Auson. Urb. v. 9. ‘Mœniaque in valli fossam circumdata labro:’ et Ill. Schel. Comm. ad Hygin. p. 119. Ita *labra* cornuum summas extremitates vocat auctor VI. 28.

6 *Spatium*] Bong. pr. Voss. prim. Pet. Lovan. Egmund. et 7. alii cum Carr. et Ed. Inc. *spatio.* Oxon. et Leid. pr. *spatium nec. esset.* Puto scribendum *spatii;* uti et Brutus conjecit. *Nec* est ex emendatione Jannoctii, Lipsii loco indicato, Victorii, Bruti, Hotomanni, Brantii, consentientibus Mss. et Ed. Inc. præter Petav. Cuj. Scal. Oxon. Leid. pr. et sec. ac Duk. in quibus cum Edd. ante Scalig. reliquis est *ne.* Male cepit Interpres Græcus. At bene Vossius loco Hirtii explicat. Ceterum pro *opus* in aliorum et meis Mss. si excipias Cujac. Leid. pr. Scal. Oxon. et Andinum, item Edd. primis, ut et Beroaldi, Vascos. est *corpus,* probante eodem Victorio, et Jannoctio, sed refragante Hotomanno; quia *opus* sexcenties hac in re usurpare solet Cæsar. Verum hoc non inpedit, quo minus hic *opus munitionum* conjunctum et contextum quasi *corpus* vocaverit: quod doctius est, quam ut e librariorum cerebro nasci potuerit. Ego sane tot numero præstantissimorum Codicum auctoritate motus in textum recepi, satis gnarus *corpus* vocari posse omne id, quod ex plurimis membris in unum coaluit, unde *corpus* de Rep., exercitu, populo, libris conjunctis, et aliis rebus dici sæpissime monitum est a viris Doctis. Consule Tennul. ad Front. II. 2. 8. Græv. ad Cicer. Fam. v. 12. Salmas. Plin. Exerc. initio, et quos laudavi ad Lucan. VII. 406. et x. 416. ‘Latium sic scindere corpus.’ Quamquam fatear *opus* aliquando in *corpus* fuisse corruptum. Consule Viros doctos ad Justin. Prol. ‘Rem magni animi et operis;’ ubi ego quoque in Mss. aliquot inveni *corporis.* *Corona militum* cum aliis ibidem bene defendit Victorius; quare nil moror Gifanium in Observ. Ling. Lat. p. 53. e Vet. libro legentem *corpus Romanum manu militum:* quod quis non videt ex inepta Glossa esse ortum? Hinc etiam in Pulm. Schedis *corpus Romanorum corona.*

Nec facile totum opus militum corona cingeretur] Explicat Hirtius, cum VIII. 11. ait, ‘nec locum munitionibus claudi nisi a majore exercitu posse.’ Hinc *coronare* pro *cingere* dixit Statius Theb. II. ‘densaque nemus statione coronant.’ *Vossius.* Huc pertinet locus Lucani VI. 88. ‘Agminaque interius muro breviore recepit; Densius ut parva disponeret arma corona:’ ubi cave, ne contra Mss. recipias *gyro;* quod conjecit Markland. ad Stat. silv. v. 2. 121. et consule Schel. ad Hygin. Grom. p. 61.

10 *Duas fossas—quarum interiorem*] Fuere palam duæ, non una, ut pravo acumine Fr. Hotomannus dixit, nam vult *duas* nominatas adspectu Sectionis, quæ a flumine medio facta, atque ideo nec *interiorem* quidem legit, sed *inferiorem.* Quæ hæc mala libido innovandi est? Certe pro tutela, et reliqua dignitate operis, magis facit, fuisse duplices. J. Lipsius Poliorc. Dial. II. 2. *Davis.*

13 *Huic loricam pinnasque adjecit, grandibus cervis eminentibus*] *Pinnas* et *cervos* distinguit: accurate, ut omnia in hoc auctore. Nimirum *pinnæ* directæ stabant in supremo loricæ, ut hodieque sepibus aliisque id genus ferreas pinnas imponi videmus adversum transcensiones. Infra pinnas cervi erant, videlicet inter commissuras aggeris et pluteorum. Ubi pri-

mum hoc nota, *pluteos* hic (uti et supra notavimus) nihil aliud esse, quam ipsam loricam ex asseribus constructam; nam pluteos hic dicit aggeri impositos, et idem statim dixit de lorica. Inter hanc loricam et aggerem infixi erant cervi. Quo fine? etiam ut transcensum tardarent, ut ipse Cæsar ait. At cervi sunt, auctore Servio, 'furcæ, quæ figuntur ad casæ sustentationem, quæ dictæ sunt cervi ad similitudinem cornuum cervinorum.' Hi igitur cervi, et proprie magis illud nomen stipites hi, quos Cæsar dicit, gestare poterant, quam furcæ, quæ humo infiguntur; quia eodem modo, quo cervus cornua alicui obvertens caput demittit, ita et hi cervi procumbebant ea ratione, qua hodieque videmus castellis infigi pinnas. Nam pinnis, quomodo veteres figebant eas, in summo loricæ erectis, hodie in bello haud utimur. *Vossius.* C. 41. 'Pluteosque vallo addere.' Vide et Lipsium loco citato. Sallust. Hist. l. IV. § 11. 'Pluteosque rescindit, ac munitiones demolitur.' Hoc infra c. 86. vocatur 'vallum ac loricam rescindere.' B. C. I. 25. 'a fronte et latere cratibus ac pluteis rates protegebat.'

LXXIII. 1 *Uno tempore*] Sic quidem ediderunt Manutius, Plant. Scaliger et reliqui deinceps. Nec male, si e Mss. Sic enim c. 61. 'Uno fere tempore sub lucem nunciatur,' &c. c. 83. 'Pugnatur uno tempore omnibus locis.' B. C. I. 20. 'Omnes uno consilio.' B. Civ. III. 15. 'atque uno etiam tempore accidit.' III. 21. 'Quum Casilinum venisset, unoque tempore,' &c. Adde Hirt. B. Alex. c. 8. 17. B. Afric. c. 30. 34.: et sæpius. Adi Cl. Drak. ad Liv. I. 51. Verum Edd. reliquæ cum Mss. tum aliorum, quod sciam, tum meis exhibent *eo:* unde Hotomanno valde placeret *eodem:* si quis Ms. adjuvaret. Hoc testari possum comparere in membranis primis Leidensibus, Oxoniensibus, et Andinis: *dein* absorptum a *tem.* Rescripsi itaque *eodem* cum Gronovio, donec pateat *uno* esse in Mss. Alibi Cæsar quoque *uno et eodem* utitur.

2 *Necesse*] Sic omnes nostri; at Codex Andin. ultimam vocem omittit, quæ, salva Latinitate, abesse potest. Sic Seneca Nat. Quæst. VI. 30. 'Quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari.' Pluribus optimi hujusce Ms. lectionem tuetur J. F. Gronovius Observ. IV. 8. *Davis.* Andino Codici suffragatur Oxoniensis solito more: quare delevissem pene vocem *necesse:* nisi viderem, Cellarium repugnare: quia et Græcus ἀναγκαῖον addit. At is corruptis jam Codicibus usus est, ut sexcenties alibi. Plura hujus generis vide apud doctos, quos laudat socer ad Valer. Max. I. 7. § 2. 'Non est inter patrem et filium comparationem fieri:' et Cl. Drakenburg. ad Silium IX. 451. 'Quantumque vicissim Audere est.' Adde et summum Gronov. Observ. III. 3. et Lips. Ant. Lect. I. 5. Hinc forsan apud Val. Max. II. 1. Init. 'Opus est enim cognosci,' prima vox; pro qua *operæ* e Ms. dedit Pighius, ejicienda erit.

8 *Aut admodum*] Perperam Vascos. Strada, Steph. Manut. Gryph. Plantin. cum Hotomanno *haud* exhibent. Vel totos truncos quærebat vel crassos ramos. In nullo Codice meo exstat *haud.* Metaphrastes tamen invenisse debet in suo, στελέχεων τὰς ἀσθενεστέρας κλάδους ἀποτεμών: et sic fere 'Non nimis firmum præsidium' supra. Vel sic tamen præfero cum plerisque viris doctis *aut.* Vide Lipsium loco cit.

Abscisis] Alii *abscissis;* sed antiquissimi Mss. tam Cæsaris, quam aliorum auctorum, litteram sibilantem non geminant. Sic Livius XLIV. 5. 'Qua rupes *abscisæ* erant.' Vide et Ger. Joan. Vossium Anal. III. 26. p. 97. *Davis.* Mei quoque Mss. omnes *abcisis* vel *abscisis* præter Got-

torp.: *accisis* alii, sed vide Lips. et ad III. 14. 'Quibus abscisis,' et crebro.

Dolabratis] Placet hoc Lipsio ibidem pro dolabra aptatis et concisis; atque ita exstat in Edd. Rom. Mediol. Florentina, immo et in Ursiniano ac Leid. sec. *dolobratis* Duker. et Dorvill. et Ed. Ven. Verum tamen Mss. hi nimis sunt recentes, ut eorum auctoritatem opponere audeam ceteris Mss. quotquot vidi cum aliis, iisque vetustissimis, qui cum reliquis Edd. ante Scaligerum exhibent *delibratis;* uti etiam restituisse se ait Gifanius e Msto, Ind. Lucr. v. *perpetuo. Delibratis* i. e. cortice nudatis: quo sensu hoc verbum apud Columellam aliquoties occurrit: *dolabrare* quis dixerit, quæro. Id potius *dolare* vocasse veteres videntur: unde etiam Avieno Orbis Desc. 117. vs. 91. 'tectis si quis dolat inpiger ornos, vel salis in fluctus qui cymbam navita texit, Si terit hos saltus,' &c. quomodo hunc locum esse legendum, alibi vidimus: ἀποξέσας hic dat Græcus, quod utrique verbo respondere potest. Ceterum pro secundo *atque*, quod minus concinne in vulgatis repetitur, rescripsi *ac* fide Mss. sexdecim, in quibus Bong. pr. Leid. pr. Voss. pr. Lov. Petav. Egm. Scal., uti et Edd. Vascos. Str. Steph. et aliorum.

13 *Se ipsi acutissimis vallis induebant*] Sic infra 'se ipsi stimulis inopinantes induebant.' Ad verbum Græcus, ἑαυτοὺς εἰς τοὺς ὀξυτάτους ἐκείνους σταυροὺς ἐνέδυον· et infra, ἑαυτοὺς εἰς τοὺς σταυροὺς ἀπροσδόκητοι ἐνέδυον. Recte. Phrasis Græca est, et Xenophon sub finem l. I. Cyropæd. de lepore; ἵνα ἐν τῷ σφόδρα φεύγειν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐμπίπτων ἐνέδυ. *Vossius.* Antiqua est et elegans loquendi ratio. infra c. 82. 'Se ipsi stimulis inopinantes induebant.' Latinus Pacatus Pan. XII. 34. 3. 'Obviis sudibus induebantur.' Virgilius Æn. x. 681. 'An sese mucrone ob tantum dedecus amens Induat.' Lucretius l. IV. p. 509. editt. Wechel. 'Ac nos in fraudem induimus.' Ad eum locum plura Dionys. Lambinus, unde patet, aures Honorato Joannio non esse præbendas, cui placuit *se ipsi acutissimis vallis inducebant.* Cum eo tamen facere videtur Achilles Statius, qui hujusce facinoris memoriam servavit in notis ad Tibulli Eleg. I. 6. 1. *Davis.* Vide notata a me ad Lucan. II. 265. 'Quis nolit in isto Ense mori:' et Davis. ad Cicer. de divin. II. 17. 'Cur vos induitis in eas captiones?'

14 *Hos cippos appellabant*] Vet. cod. *cappos,* unde Lipsius faciebat *scapos.* Sed noli audire eum. Cippi sunt columnæ, quæ imponi solent sepulchris. Glossæ; *Cippus,* στήλη, ἀνδριάς. Talibus insculpi solebant monumenta, et nomen sepulti, et quæ alia huc pertinent. Unde Horatius Sermonum I. 8. 'Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum Hic dabat.' Ubi cippus non tumulum, sed qualem dixi columnam notat. Hæ juxta vias publicas poni solitæ; eoque sæpe obnoxiæ jumentorum aut hominum injuriis. Lucillius apud Festum ait: 'Porro homines nequam malus ut quartariu' cippos Collisere omnes.' Magnus Turnebus in Adversariis cippos interpretatur eminentias, et devia asperaque loca. Et interpretatur hæc verba de imperitis mulionibus, qui mulos suos in cippos eminentes et inæquales, nec planam viam et æquatam sequuntur, ex eoque vel jumenta cespitare et cadere, vel everti vehicula ait, eoque dici illos, cippos collidere. Sed multum fallitur, nam cippos pro tali tumulo aut eminentia nullus scriptor dixit: præterea versus illi corrupte ita leguntur; et recte jam pridem emendavit Scaliger: 'Porto homines nequam, malus ut quartarius, cippos Collisere homines.' Ait se portare homines nequam et insolentes, qui cippos viæ publicæ appositos colli-

sissent, haud aliter atque mali quartarii solent, dum jumenta sua non bene regunt. Igitur cippi tales columnæ: sed et illæ, quæ in via solent poni ad scienda itineris spatia. *Lapides* Romani vocavere. Unde illud toties repetitum, *ad primum ab urbe lapidem;* h. e. cippum. Valerius Probus de notis. cipp. ‘Cippus, id est terminus, ut cippum, seu Lapidem.’ Denique admonebantur talibus cippis viatores, qua transire liceret, privatumne an publicum iter esset, an currui, an equiti, an actui transitus deberetur. Talis Cippus est qui Romæ visitur, qua iter a Pantheo ad viam Flaminiam, qui hæc inscripta habet:

ID. QVOD. INTRA. CIPPOS
AD. CAMPVM. VERSVS. SOLI
EST. A. CÆS. AVGVST.
REDEMTVM
PRIVATO. PVBLICAVIT.

Item alter cippus Stimigliani in Sabinis.

PER. HANC
VIAM. FVNDO
C. MARCI. C. L.
PHILERONIS
ITER. ACTVS
DEBETVR.

In veteribus Glossis invenio: *Cippus*, Ἐνεὸς λίθινος, Κορμὸς, ποδοκάκη. Diu cogitabam, quid sibi vellet illud ἐνεὸς λίθινος: locus haud dubie depravatus. Martinius pro ἐνεὸς legebat στύλος, nimis audacter. Certe male distincta hæc verba certum habeo. Itaque interpunge Ἐνεὸς, λίθινος κορμὸς, ποδοκάκη. Ἐνεὸς *cippus*, quemadmodum mutum hominem *statuam* appellamus, stupidum, *stipitem*, omnino id arbitror voluisse Glossographum, tametsi nusquam reperiam ita veteres hac voce usos. Sed quemadmodum *Cippum* aliæ Glossæ ἀνδριάντα interpretantur, ita statua de homine muto. Jam λίθινος κορμὸς, illud vere cippus. Nam κορμὸς *truncum* notat, cui abscinduntur ramuli, qui inde pullulant. Quod recte congruit cum *cippis* Cæsaris, qui ait, ‘truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscisis, atque horum dolabratis, atque præacutis cacuminibus, perpetuæ fossæ ducebantur.’ Nisi forte Cæsar respexit ad alteram notionem vocis *cippus*, nimirum ποδοκάκην: quia inquit induebant se acutissimis vallis. Certum Ποδοκάκην quoque *cippum* notare, sive lignum bipatens, quo sontium pedes includuntur. Unde haud dubie hodieque vox *cippier* remansit, quæ carceris custodem notat. Sed non arbitror tamen hoc Cæsarem voluisse. *Vossius. Cappos* erat a manu emendatrice in Torrentii codice Lovaniensi. *Cipos* Pulm. Schedæ, item Petav. et Egmund. Κίππους ἀπεκάλουν Metaphr.

Ante hos obliquis ordinibus] Ita prima verba exhibent ex meis Cujac. Andin. Oxon. Scalig. et Leid. pr. cum Metaphr. πρόσθεν δὲ τούτων τῶν τάξεων. Verum Mss. reliqui exhibent *quos*, nisi quod in Ortelii et Leid. sec. atque Edd. Rom. Ven. Mediol. Florent. sit *quibus*. Unde putem quid vitii latere. *Ordines* certe non intelligendum de Scrobium ordinibus: hi enim octoni erant, ut mox ait, sed de ipsis stipitum ordinibus. Forsan *quos ante;* nisi pro *dispositis* velles *disposuit;* sed tum sequentia non bene cohærent. Dein *obliquos* habent Bongars. prim. Petav. Oxoniensis, Vossian. pr. sec. et Egm. ut ad *Cippos* seu *stipites* ipsos, non eorum ordines referas; et *obliqui* stipites essent *fastigati, proni, non derecti.* At vide quæ notavi ad IV. 17. ‘sublicæ oblique agebantur.’ *Obliqui ordines* sunt transversi, et in *quincuncem dispositi* i. undequaque quini et angulis rectis: de qua locutione adi omnino interpretes ex Ciceronis lib. de senect. c. 17. Quinctil. VIII. 3. Inst. Orat. Columell. III. 13. ὀρθίοις πάντοσε στίχοις ait Metaphrastes, non satis clare, qui itidem *obliquis* refert ad *scrobes*. Ait enim βόθρους πλαγίους ὤρυττε, quasi

fodiebat legerit. Perperam omnino. Ceterum *ab reliquis ord.* est in Duker. et Dorv.

16 *Paullatim angustiore ad summum fastigio*] Ita et Scaliger edidit. v.v. cc. *ad infimum.* Ursinus mire nugatur ad hunc locum; nam ita scribit: 'Sed fortasse legendum *ad imum*, vel potius, *in imum.* Nam antiqui *fimum* scribebant pro *imum.* Et ex duabus dictionibus *in fimum*, cum unam fecerit librarius, *infimum*, alius postea addidit particulam *ad.*' Profecto pudet nugarum, et siluisse mallem. Quasi non *infimum* et *imum* idem sint. Scire etiam velim, quo autore Ursinus dicat veteres *fimum* pro *imum* scripsisse. Sed gaudeat ille conjectura sua. Magnus Lipsius putabat scribendum *infimum.* Nam alioqui, inquit, quomodo commode, quod subjicit Cæsar, exculcari terra poterat? Potuit, et commode quidem. Nam etsi scrobes inferius latiores erant, quid prohibet suprema tantum patuisse, ut commode pes inseri, et exculcari terra posset? Præterea si arctius paullatim ad imum coibant, minus profundæ fuissent. Atqui Cæsaris consilium fuit, ut vel læderentur liliis milites, vel in scrobes deciderent, ex quibus minus commode extrahuntur pedes, quando suprema angustiora sunt. Ego contendo illud *summum* probum esse, et tantundem valere, ac si diceret Cæsar, infima scrobis angustiora fuisse. Et melius hic dixit Cæsar *ad summum*, quam *ad infimum.* Nam *fastigii* vox proprie summum notat: sed hic summum dicitur de scrobe, ut altum mare et cœlum vocatur. *Vossius. Ad infimum.* Sic plures libri, quos probat Just. Lipsius Poliorc. l. II. Dial. 2. p. 518. Et merito quidem; hos enim cippos *ex similitudine florum lilia appellabant*, ut paullo post testatur Cæsar; at liliis imum est angustius, summa vero magis patent. Jos. Scaliger, hoc, ut opinor, in animum non revocans, edidit *ad summum.* Longe autem abest, ut Vossio accedam, qui *summum* idem ac *infimum* denotare contendit: nec enim valet *ima summis mutare. Davis. Ad infimum.* Sic Mss. plerique et Editt. Vett. Scaliger edidit *ad summum*, Græcus item, εἰς ἄνω. Utra lectio verior, non convenit inter Viros eruditos: neque ex orationis serie quidquam certi elici potest; cum non satis liqueat, quo respectu dictum sit, ad similitudinem *Lilii* accedere istas scrobes. *Clark. Ad summum* habent pleræque Edd. jam ante Scaligerum, iisque suffragatur Codex Oxoniensis, et Cujacii. Verum Mss. reliqui et Edd. primæ cum R. Steph. exhibent *ad infimum.* Mutasse videntur illi, qui *fastigium* crediderunt nihil notare, nisi summam *altitudinem*; cum et *profunditatem* significet. Quid clarius Virgilii loco Georg. II. 288. jam in lexicis ubivis obvio, 'Forsitan et scrobibus, quæ sint fastigia, quæras?' Lucan. l. IV. 296. 'puteusque cavati Montis ad inrigui premitur fastigia campi.' Similiter Apuleio dicitur 'profundi maris udo resedit vertice,' Metam. l. IV. p. 85. Alia dedi insuper in Misc. Observ. Vol. v. T. 1. p. 65. *Ad imum* conjicit etiam Ciacconius nulli bono.

17 *Feminis*] Sic recte edunt viri docti. Male *Viminis* Leid. pr. *femoris* Cod. Latinii Viterbiensis teste Ursino, et Leid. sec. *semis* Dorv. et *semissis* Edd. Rom. Med. Ven. Vide Gland. et Achill. Stat. ad Tibull. I. 9. 26.: quosque ibi laudat Broukhusius: atque ita sæpissime Apulejus.

20 *Singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur*] Hoc est, inquit Lipsius, e tribus illis pedibus, quæ erat scrobis altitudo, tertius ab imo terra aggesta et stipata exculcabatur. Cæterum, cum vox *pedes* hiulcam isto modo orationem faciat; nullus dubito, quin ex Ms. Reg. et Edit. Rom. legendum sit, *pedes tres terra, &c.* Ut adeo dicat Cæsar, *singulos* stipites,

(quorum longitudinem *hic* non demonstraverat; erant autem paulo amplius senum pedum: *ab infimo* (scrobis) *solo*, stabiliendi causa, *pedes tres* fuisse *terra exculcatos*. Sic enim et Græcus; πρὸς τὸ γήπεδον ΤΡΕΙΣ πόδας ἐπεχώννυε. *Clark.* *Pedes tres* exhibent quoque Scalig. Oxon. Leid. prim. et secundus, ac Petavianus cum Edd. Vasc. Strad. Steph. et Gryph. poster. Nihilominus pessime, si quid video. *Scrobes* illi tantum alti erant *tres pedes*, et *stipites* eminebant modo IV *digitis:* qui ergo potuerint esse *senum pedum*, vel *tres pedes* terra exculcari. Illud *tres* natum est e voce *terra*, quam ideo non habet Leidens. prim. et sec. In Petav. est *terræ tres:* in Duker. *in terra:* in Scal. quoque et Leid. pr. est *singuli et.* Puta *pedes* esse nominativum. *Singuli pedes exculcabantur terra:* id est, in quaque scrobe unus pes vel spatium unius pedis inplebatur, et firmissime stipabatur terra, quo stabilis staret stipes, uti optime contra Hotomannum, delere volentem *pedes terra*, explicuit fere Lipsius: quamquam si abesset vox *pedes*, non desiderarem.

22 *Virgultis integebatur*] Metaph. φρυγάνοις ἐκαλύπτετο. Recte; atque ita Mss. Cujac. And. Scalig. Oxon. et Leid. prim. *tegebatur* quoque Bong. prim. et Petav. *frondibus quas fossis superjecerat* in simili re Frontin. I. 5. § 11. Infra c. 79. 'fossam cratibus integunt.' B. Civ. I. 25. 'has terra atque aggere integebat;' ut est in Mss. c. 54. 'corpus navium viminibus contextum coriis integebatur.' B. Civ. II. 15. 'crates luto integuntur.' *Stramenta* et *virgulta* junguntur VIII. 15. Nihilominus *Vinculis* dant Bong. et Pet. immo reliqui Mss. omnes et Edd. Vett. *vinculis* vel *vinclis inpediebatur.* Forsan scripserat Cæsar *Virgulis*, id est, parvis *virgis*, sive *Virculis*, hinc *vinculis.* Nihil enim crebrius est commutatione τοῦ *g* et *c.* Præsertim cum Vett. Romani *c* pro *g* adhibuerint, ut in *pucnando* et similibus innumeris vocabulis; quod jam tironibus notum. Apulei. Metam. l. II. p. 22. Ed. Pric. 'Muscis et herbis et foliis et virgulis et sicubi pampinis:' ubi Ed. Bas. pr. et Mss. Oxon. et Dorvillii mei *Virgultis.* Non spernenda interim temere videtur quoque lectio Cod. Carrar. *Junculis*, quod et in Pulmanni Schedis invenio, dimin. a *Juncis:* de quo videndum. Quum autem *vinculis* erat repositum, convenientius crediderunt librarii *inpediebatur:* quod male præferebat Sambucus. Rectius tum legeres *virgultis inæquabatur;* ut B. Civ. I. 27. 'Hæc levibus cratibus terraque inæquat.' Ceterum iidem, quos nominavi, Codices *ducti* ostendunt. Reliqui cum Edd. primis *vincti* vel *juncti*, ex superiore loco; 'quini erant ordines conjuncti inter se;' sed quomodo tum *distabant* scrobium ordines? quare omnino vulgata præplacet.

24 *Ex similitudine floris lilium appellabant*] Acute, sed quod non facile

quisquam intelligat. Fovea ipsa paullatim ad imum angustior, cujus medio insertum lignum paullum exstabat, ut e lilii medio exstant quoque. Videmus hic magnam similitudinem, ut non potuerit commodius nomen imponi. *Vossius.*

LXXIV. 7 *Cogerentur*] Postulare videtur temporum ratio, ut, ex Mss. Eliens. et Vossii, aut hic scribamus, *cogantur;* aut jam infra, pro *jubet*, reponamus *jussit. Clark.* *Cogerentur* in nullo est Msto Codice; sed omnes, quod sciam, exhibent *cogatur*, præter Leid. sec. in quo *cogantur.* Quia vero in Mss. etiam est *aut*, scribendum conjicio, *At ne cum p. ex castris eg. cogantur* vel *cogatur*, ut ad ipsum referatur Cæsarem. Sed prius malo.

LXXV. 5 *Frumentandi rationem*] Sic cum Ursino et Faërno ex eorum Mss. reposuit Scaliger, cum vulgo legere-

tur *frumenti rationem.* Quomodo Cuj. et Petav. ni excerpta fallunt, habere videntur; omnnio bene. *Frumentandi* confirmatur tamen Mss. And. et Oxon. Reliqui cum Edd. primis, item Vascos. Steph. aliisque, *frumentationem* habent, facili corruptela ex *frumenti rat.* Vide ad c. 71. Immo VIII. 34. 'frumenti rationem habendam.'

7 *Ambivaretis*] Ita Scaliger edidit. in v. c. est *Ambularctis:* alius habet *Ambinaretis;* quod corruptum ex *Ambivaretis* non dubito. Alii legunt *Ambuaretis*, eosque prope Pyrenæos montes collocant. Sane magis id ex Cæsaris mente videtur, qui hoc loco populos minus dissitos plerumque conjungit. Certe ego non arbitror Cæsarem *Ambivaretis* scripsisse, quia illi in extremo Galliæ, hic gentes Æduis propinquiores pleræque memorantur. Fulvius legebat *Ambarri*, quod nescio, an probare ausim, quia puto sub verbis illis *eorumque clientibus*, comprehendi Ambarros. Nam Segusianos, et Aulercos, cæterasque nationes, quæ hic recensentur, fuisse in clientela Æduorum, nullus veterum, quod sciam, prodidit. Et male, reor, Græcus transfert: τοῖς Ἐδουεῦσι, καὶ τοῖς ἐκείνων συμμάχοις, τοῦτ' ἔστι Σεκουσιανοῖς, &c. *Vossius.* Mss. mei omnes, quod sciam, constanter *Ambluaretis* cum Edd. primis. Vet. Cod. quem Vossius nominat, est Scalig. *Ambivaritis* in schedis Pulm. *Ambarris* etiam Glarean. et Ciaccon. *Amberris* Al.

Aulercis Brannovicibus, Brannoviis] Non alibi facta est *Aulercorum Brannovicum* mentio. Omnes Codd. interpungunt *Aulercis, Brannovicibus, Brannoviis;* etiam Græcus, τοῖς Ἀουλέρκοις, τοῖς τε Βραινοούιξι, καὶ τοῖς Βραννοούοις, adeo ut, si illos sequamur, tres sint populi. Sed in re tam obscura nihil potest ῥητῶς adfirmari; verum tamen libris adhærere multo satius, ne nova corruptione Cæsarem maculemus; quam etiam ob causam nolim cum Jos. Scaligero et P. Ciacconio ultimam vocem expungere. Fateor equidem *Brannovios* alibi non memorari, sed nec *Brannovices;* hoc tamen non impedit, quominus tales revera fuerint populi. *Davis. Blannovicibus* Bong. pr. dein *Blannoviis* vel *Blamnoviis* Mss. 10. meliores: et Urs. *Blantionis* Gott. Voss. tert. Leid. tert. et Ed. Inc.

8 *Millia* XXXV] Ut partes hæ cum toto (infra, c. 76.) consentiant; ex H. Glareano, (cujus Annotationes ad hunc locum dignissimæ sunt inspectu;) quæ sequuntur, notanda sunt. Maxima enim difficultas ex eo oritur, quinam numeri in hoc computo scribendi sint distributivi. Legendum est hic, *triginta quinque*, non *tricena quina.* XII *millia:* legendum (non *duodecim*, sed) *duodena* millia; ut ex *sex populis*, sint *septuaginta duo* millia. *Octona:* ut scilicet ex *quatuor* populis, sint *triginta duo* millia. *Eleutheris Suessionibus:* interpungendem et legendum ex Mss. (in quibus corrupte *Helvetiis* scriptum est,)—*Helviis: Suessionibus, &c.* Ut *Helvii* scilicet, sint quatuor præcedentium postremus; *Suessiones*, septem sequentium populorum primus. Quomodo et Græcus recte distinxit. *Quina:* ut scilicet ex *septem* populis, (quorum primus, uti dictum est, numerandi sunt *Suessiones;*) sint *triginta quinque* millia. *Totidem:* scilicet *quinque millia.* IV *millia: Quatuor* millia. *Terna:* ex *tribus* scilicet populis, *novem millia.* XXX: legendum ex Mss. quibusdam, *bina.* Græcus item, δισχιλίους. Ex *duabus* scilicet exiguis civitatibus, *quatuor* millia. Porro, numerum istum (XXX) refert Græcus Interpres ad sequentes civitates. *Armoricas*, τριάκοντα (inquit) οὔσας. *Sena.:* legendum, *sex.* Ex universis civitatibus *Armoricis*, parvis, sed numero tam multis, non *sena* scilicet *millia*, (quæ ingens esset futura multitudo,) sed *sex.* Ex quibus omnibus denique deductis *octo* millibus, quoniam *Bello-*

vaci pro *decem* miserunt *duo* solummodo; restat summa hominum, CCXLIX millium. Quorum erant *octo* millia, equitum; peditum, ut infra ait Cæsar, *circiter* CCXL millia. *Clark.*

9 *Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt*] Vv. cc. constanter *Velaviis* habent. Et sic Strabo Geogr. l. IV. Οὐελλάϊοι δὲ μετὰ τούτους, οἳ προσωρίζοντο ποτὲ Ἀρουερνοῖς· νῦν δὲ τάττονται καθ' ἑαυτούς. Scaliger tamen maluit *Velauni;* credo, quia sic in Ptolemæo legitur. Et esse codices Cæsaris, in quibus ita legatur, non dubito. Certe Græcus habet Βελαυνίοις. Plinius IV. 19. gentem eam *Vellates* vocat. *Vossius. Vellauniis* Scalig. Cujac. Edd. Vasc. Str. Steph. Gr. *Vallaniis* Gott. *Vellanis* Ed. Inc. *Vellaviis* vel *Vellavis* ceteri et Edd. primæ, nisi quod nil notatum inveni ex Oxon. et Andino. *Velavis* Casaubonus in Ms. Cod. invenit. Vide ad Strab. d. loc. p. 290. Ed. Amst. *Consuerunt* dedi de more, Mss. tantum non omnium auctoritate pro *consueverunt.* Petav. *noscebantur.*

10 *Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus* XII *millia*] Hadr. Valesius not. Gall. p. 513. non solum legit XXII *millia*, sed et putat, singulas has gentes, ut erant frequentes ac validæ, hunc numerum contulisse, nec ob aliam causam a Cæsare simul esse commemoratas. Dein ut ejus conjecturæ summa conveniat, cap. 76. reponit CCCLVIII. *millia.* Ei sane non assentior; cum enim eundem loquendi modum de omnibus adhibeat Cæsar, non est, cur singulæ harum civitatum XXII millia contulisse videantur, dum reliquæ numerum imperatum conjunctim effecerint. Nec obstat, quod hæ gentes in primis essent firmæ; pro viribus enim civitatum milites non erant imperati: nam si hanc rationem sequerentur principes, vix est ut arbitremur, eos ex Rauracis et Boiis XXX millia, tota vero Armorica VI tantum, fuisse coacturos. *Davis.*

11 *Xantonibus*] Sic inepte satis edunt vulgo, cum debeat scribi per *S.* Præterea Mss. Ciaccon. Bong. Vossiani, Leidenses, Scalig. Petav. Egmund. Gottorp. Lovan. Dorvill. cum Ed. Incerta dant *Santonis*, et ita alibi Cæsar. Vide ad I. 10. 'In Santonos Helvetii pervenirent.' Quare id reposui.

13 *Eleutheris Suessionibus*] Nescio cujus audacia hic *Eleutheri* supra memorati irrepserint. Stephanus ita impressit, sed quo auctore? Multo minus scio, quid sint *Eleutheri Suessiones.* Nusquam sane ita appellatos Suessiones invenio. Veteres codd. habent *Helviciis*, multo melius. Non quod hanc probam lectionem putem, sed altera minus corruptam. Lego confidenter *Helviis:* nam et supra quo loco Helviorum mentio a Cæsare facta, corrupte in veteri codice erat *Helviciis.* Tu itaque hoc modo distingue hæc verba: *Octona Pictonibus, et Turonis, et Parisiis, et Helviis. Suessionibus, Ambianis,* &c. *Vossius.* Reposui *Helviis. Suessonibus.* Mss. omnes *Helvetiis* vel *Elvetiis* (ut supra sæpius *Helvii*, unde alii volunt *Elui*, corrupte in Mss. vocantur) *Senonibus*, et ita Edd. primæ. Sed cum *Senonas* supra habuerimus, recte Vascosanus *Suessionibus* edidit; propius ad Mss. *Suessonibus*, ut alibi nostro et aliis. Vide tamen etiam VIII. 6. *Heleutheris* e Codice Stephanico et aliis (ipse R. Steph. *Helvetiis* edidit) conjecit Hotomannus: unde *Eleutheris* arripuit Scaliger, quomodo multi Galli populi cognominantur, id est, *liberi, inmunes.* Tales non fuere *Suessones.* Quid plura? *Helviis* clare comparet in Pulmanni schedis. *Bissena milia* Leid. sec. et nonnulli ab Hotomanno visi: *bisdena* Samb. Ms.

16 IV *millia. Bellocassis*] In Mss. omnibus, si forsan Oxon. excipias, non comparet vox *millia*, uti nec in Edd. Vett. quare eam delevi, utpote

satis intellectam e superioribus. Vide et I. 29. Dein Mss. multi *Belliocassis* vel *Bajocassis*. *Veliocassis* Vascos. et Str. margo. *Velocasses* II. 4. Oros. VI. 11.: quomodo hic etiam reponit Ciacconius, ut puto, bene. *Vellocasses* VIII. 7.: ubi Mss. plerique *Velliocasses* quoque. Dicti ergo forent *Vellocasses* et *Vellocassi*, ut *Santones* et *Santoni*, *Caletes Caleti*, aliique multi, de quibus alibi. Perperam etiam vulgo distinguuntur *Aulerci, Eburones:* cum idem sit populus: ut docuit jam Ciacconius, qui *Eburonicibus* mavult e l. III. c. 17.: sed ibi rectius vulgo et Mss. *Aulerci Eburovices:* atque ita hoc loco legendum esse jam docuit Valesius in Notitia Galliæ p. 66. Adi etiam Harduini Comm. ad Plin. IV. 18. Scripti tamen mordicus *Eburonibus* retinent. Abest autem *Aulercis* a Cuj. et Leid. pr. In Sambuci Cod. pro eo legitur *duo*. Vide notam sequentem.

17 *Boiis* XXX] *Bina* exhibent Vascos. Strad. et Ed. Gryph. posterior: immo R. Stephanus cum Interprete Græco facit edens *bina:* XXX *universis civ.* Quo modo malim ego quoque, si Msti Codices addicerent, cum Hotomanno. *Boiorum* enim civitas erat *exigua atque infirma*, ut ait auctor c. 17.: scilicet post communem Helvetiorum cladem; quippe ante eam contulerant ad bellum capita *Rauraci* XXIII, *Boii* XXXII, ut scribit Cæsar I. 29. Huc facit, quod supra pro *Aulercis* in quibusdam Codicibus exaretur *duo:* quod videtur locum alienum occupasse. Quos Mstos nominet Clarkius, qui *bina* habeant, nescio: ut tamen numerus conveniat, *bina* etiam ut dixi, malo.

20 *Cadetes*] II. 4. et apud Hirtium VIII. 7. *Caleti* vocantur in Mss. uti et apud Orosium VI. 11. ac Plinium. Vide loco indicato l. II. et hic quoque Ciaccon. Recte igitur hoc loco *Caletes* Ms. Ortel. *Caletos* Voss. tert. *Caleti* ergo et *Caletes* dicti, non *Cadetes*. *Caletæ* Glandorpio. In Vascos. Marg. *Nannetes*. De *Osismiis*, qui varie in Mss. corrumpuntur, vide ad III. 9.

Lemovices] Hanc vocem delent Pet. Ciacconius et Jos. Scaliger, quia Cæsar Lemovicum supra meminerit: Nihilominus, cum omnes Mss. et Græcus interpres retineant, inducendam non censuerim: ut enim tres erant Aulerci, ita duo poterant esse Lemovices, quorum hi in Armorica fuere siti, alii non item. *Davis*. Ex Valesii notitia Galliæ, quem omnino consule p. 269. De *Armoricis* vide etiam V. 53. *Duablintes* vel *Diablintres* reponunt alii ex III. 9.

Venеti, Unelli] Primus ita, quod sciam, edidit Scaliger: cum antea legerentur tantum *Unelli:* sed Ursinus ait, scribendum *Venelli*, pro quo V. C. habet *Veneti*. Hinc sine dubio *Venetos* addidit Scaliger, vel potius e suo Codice, in quo est *Veneti Lemovices Unelli*. Reliquis Codd. absunt. *Et Unelli* Edd. Rom. Med. Ven. II. 34. *Ad Venetos, Unellos, Osismios, Curiosolitas*, &c. Vide et ad III. 7. Notissima autem *Unellorum* gens, quos cur mutare voluerit Ursinus, nescio. Ceterum *sex* sive VI, ut placebat Clarkio, reposui, auctoritate Leid. sec. Lovan. Duk. et Dorv. A reliquis Mss. et Edd. primis exsulat numerus, qui excidit per voces *Unelli Ex. Sena* Aldi, Gryph. et seqq. fere.

21 *Contulerunt*] Mss. Eliens. et Vossii, et Edit. Rom. *compleverunt*. Ms. Reg. *impleverunt*. *Clark*. Soli Cujac. Scal. Oxon. et And. habent *contulerunt*. Ἔπεμψαν Gr. reliqui Mss. mei omnes, ut et aliorum cum Edd. pp. *compleverunt:* uti sæpe in rationibus summarum adhibetur hoc verbum. Vulgatum tamen hoc loco præplacet. Non enim antea jam numerus aliquis eorum, qui inperabantur, aderat, ut B. Civ. I. 25. 'legiones ex novis dilectibus confecerat, atque in itinere compleverat:' et 'explere' III. 4.

LXXVI. 1 *Ita ut*] *Ita* deest in Mss. Reg.

Eliens. et Vossii, et Editt. Rom. *Clark.* Abest ab Mss. omnibus præter Cujac. Scalig. Leid. pr. Oxon. et Andinum, item ab Edd. primis et Vascos. Steph. aliisque. Sed vide tamen ad II. 19. 'Ita ut intra silvas aciem constituerat.' Ubi male Davisius ejecit *τὸ ita.*

3 *Pro quibus meritis*] Iidem Codices habent, *quibus* ille *pro meritis.* *Clark.* Id multo suavius sane est. Quare auctoritate omnium Codicum, præter quos modo nominavi, et Edd. primarum, suffragante etiam Cl. Wasseo, id reposui.

9 *Coactis equitum* VIII *millibus, et peditum* CCXL] Sic Jul. Celsus p. 154.: sic et omnes Codd. nisi quod antiquitus impressi habeant *coactis equitum* VII *millibus:* at totus Gallorum numerus, si et eorum rationem habeas, qui cum Vercingetorige erant ad Alesiam, CCXXXII millia conficit, adeo ut vel ultra numerum imperatum miserint nonnullæ civitates, vel in notas numerales irrepserit vitium. *Davis.* VII etiam Dorv. VI Duker. XIII Oxon. Dein *peditum* CCL Leid. pr. Scal. et Oxon. cum Orosio VI. 11. CCLX Samb. Cod. CCXLI legit perperam Hotomannus. Tum enim abundat *circiter.* Recte vero Davisius in curis secundis voluit, suam notam deleri, quia scilicet didicerat, e Glareani, quem consule, et Clarkii computatione numerum bene convenire.

11 *Constituebantur: Comio, &c.*] Ita etiam Græcus et Celsus. Verum Andin. Leid. pr. Cujac. et Scalig. hæc ita concipiunt *pr.* *constituebantur Commius Atrebas, Viridomarus et Eporedorix Ædui. Vergasilauno, &c.* At perperam. Confer. c. 79. et c. 83. 'Vergasilaunum, unum ex IV ducibus.'

18 *Præsertim ancipiti prælio*] *Anceps prælium* hic denotat pugnam a tergo et a fronte instantem. Noster B. Civ. III. 72. 'Non illi ancipitem terrorem intra extraque munitiones causæ fuisse cogitabant.' Curtius III. 7. 9. 'Ubi circumiri, ubi ancipiti acie premi possent.' Vide et Corn. Nepotem Datam. c. 7. 3. *Davis.*

LXXVII. 4 *Ac variis dictis sent.*] Leid. sec. *et:* sed Andin. Oxon. Cujac. Leid. prim. et Vossian. tert. *apud quos variis d. sent.:* quod recipere non dubitavi. *Dicere sententiam, caussam, apud senatores, judices, &c.* creberrimo in usu est.

8 *Natus loco*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *ortus.* *Clark.* *Ortus* exaratur quoque in Bongars. pr. Vossianis, Andino, Oxon. Petav. Leid. pr. Lovan. Egmund. Gottorp. Carrar. Steph. et Duker. *cetus* Leid. tert. et Ed. Inc. corrupte pro *ortus,* quod Mstorum consensus restituere me jussit. Id plus notat quam *natus.* Celsus, in quo male *Tritogn.* editur, *origo illi Arverna, clarum genus.* Passim 'ortus ea familia,' 'claris patribus,' 'loco summo,' 'obscuro,' 'humili.' Quod e Mss. restituendum Nep. Datam. c. 2. 'Thyus dynastes Paphl. antiquo genere, ortus a Pylæmene,' vulgo *natus.*

11 *Neque ad concilium*] Sic restituimus. In vulgatis erat *consilium.* Male: concionem enim significat, et recte Græcus utrobique habet *ἐκκλησίαν.* *Davis.*

15 *Mollities*] Sic quidem exaratur in Carr. Duker. Dorv. Leid. sec. forsan et in Cujac. ac Scalig. ut apud Terent. Eun. II. 1. 16. c. 20. 'propter animi mollitiem:' ubi Edd. quædam *mollitiam.* Hic vero *molestia* exstat in Mss. octo et Bong. a m. pr. qui a manu emendatrice jam habet *mollitia.* Et ita in vetustissimis remanet libris, Andino, Petav. Oxoniensi ac Leid. primo et Edd. Rom. Mediol. Ven. Confer Cl. Duker. ad Flor. IV. 2. § 24. 'pro mollitie nominis:' ubi etiam tres Vossiani dant *mollitia.* Cic. de finib. I. 10. 'Officia deserunt mollitia animi.' Sic et *planitia* B. Civ. I. 43.

18 *Nam apud me multum*] Iidem Mss. et Edd. Vett. Tantum *apud me dignitas:* Græcus item τοσοῦτον. *Clark.* Maxima Mstorum turba *Tantum* exhibent sine *nam.* Cum vulgatis faciunt And. et Oxon. Sed Cujac. Scalig. et Leid. prim. *nam a. m. tantum d. potest.* Sine dubio vere. Ex hac enim lectione alii *nam* ejecerunt, alii *multum* pro *tantum* finxerunt. Gr. τοσοῦτον γὰρ v. 54. 'Tantum apud barbaros valuit.' Ita quoque *Tam* ponitur. V. ad B. Civ. I. 47. Nec enim hic, credo, usu venire potest locutio ista *tantum non,* id est, fere propemodum. De qua adi Clar. Drak. ad Liv. IV. 2.: et Indicem Flori: ac soceri notas ad Valer. Maxim. I. 8. § 10. 'Tantum non ore ipsius Apollinis:' et III. 2. § 4. Ext.

22 *Concitavimus*] Petavianus Cod. *Concivimus.* Proprie sane hac in re et eleganter: quod sæpe abiit in *concitare.* Confer notata ad Frontin. I. 11. § 3. et ad VIII. 21.

Hominum] Bong. pr. Voss. pr. Petav. Leid. pr. Egmund. Lovan. et quatuor alii cum Ed. Inc. *In hominum.* Ut ponatur pro erga, propter, circa eos mortuos ita animatum, et ob cædem inflammatum esse. Certe non putem esse de nihilo istud *in.* Adi omnino ad I. 6. 'Bono animo in populo Romano esse.' Non opus tamen est τῷ *in.* Cicero pro L. Man. c. 5. *Vos, tot civium R. millibus,* &c. *necatis, quo tandem animo esse debetis?*

23 *Consanguineisque*] Mss. et Editi plerique *consanguineisque* nostris. Quæ vera lectio est. Forte errore typographico ex Editione Davisiana excidit vox *nostris.* *Clark.*

25 *Spoliare*] Auctoritate Bong. pr. Vossianorum, Leidensium, Scalig. Egm. Lovan. Carr. Duk. Gott. Dorv. et Edd. primarum reposui *exspoliare:* id est, penitus spoliare. Consule Cel. Heinsium ad Ovid. Metam. XIII. 562. 'Exspoliatque genas oculis,' et qui eum jam laudavit Cl. Burm. ad Phædr. F. II. 2. 'exspoliari viros.' Infra VIII. 50. et Apulei. II. p. 26. 'caput capillo exspoliaveris.' Sic enim Mss. aliquot, non *spoliaveris.* Ceterum efficacius aliter Cujac. Oxon. et Leid. prim. *hoc vestro* (*nostro* Oxon. Voss. tert.) *aux. sp. eos.* et forsan *hoc* in *hos* et dein *eos sp.* in *ex sp.* fuerit depravatum.

27 *Nec stultitia ac temeritate vestra —— omnem Galliam prosternere*] Gemina est negatio pro una. Terentius Andr. Act. II. Sc. 2. vs. ult. 'Neque tu haud dicas tibi non prædictum;' more Græcorum, apud quos duæ particulæ negativæ vehementius negant. Minucius Felix Octav. p. 88. 'Hujusmodi propudia nobis non licet nec audire.' Plura congessit Cl. Janus Broukhusius ad Propertii El. II. 15. 5. *Davis.* De duplici hac negatione consule notas ad v. 24. 'Neque nulla omnino navis.' Hoc tamen loco commode subintelligi potest *velitis:* uti sæpe in altero membro per ellipsin contrariæ significationis verbum omittitur. Vide, ut innumeros omittam, Cel. Perizon. ad Sanct. Min. IV. 8. 5. Burm. ad Phædr. Fab. 74. et ad Vellei. II. 128. Monendum id quoque habui ad Frontin. II. 5. 31.

30 *Romanos —— animine c.*] Mss. plerique et Edd. Vett. *Romanorum animos —— sine causa:* sed vera est vulgata lectio, quam et Græcus bene expressit ἢ τέρψεως σφῶν ἕνεκα, &c. *Clark.* Sic etiam aliorum Mss. plerique et mei, præter Cujac. And. et Oxon. qui servant egregie vulgatum. *Animi c.* Vascos. Bong. etiam et Leidenses carent τῷ *in.* Fors scripsit Cæsar *Romanorum manus —— animine caussa:* sic sane c. 84. 'Romanorum manus distinentur.'

34 *Cujus rei*] Ms. Reg. habet *testibus* — qui hujus *rei,* &c. Quæ lectio nihilominus elegans est, et a Græco interprete videtur recepta: τοῖς γὰρ Ῥωμαίοις μάρτυσι χρῆσθε, οἳ, &c. *Clark.* At interpres non interponit, ut Cæ-

sar, *adventare eorum adventum:* unde lectio *qui hujus* omnino dubia esset, ad *quos* foret referendum, licet fatear satis e sensu constare. Sed *cujus rei* servant Mss. mei omnes præter Lovan. et Cod. Sambuci, Edd. Vascos. Stradæ Steph. et Gryph. post. Regio Codici suffragantes. Elegantius quid suggerit Leid. primus, qui caret τῷ *timore. Cujus rei exterriti* sc. caussa, ergo. Male *rei* loco τοῦ *timore* omisit Carrariensis. Adi quæ collegimus ad IV. 1. et V. 8. 'Quas sui quisque commodi fecerat.'

35 *Quid ergo mei consilii est*] Edd. Basil. Vasc. Str. Gryph. Ursin. Steph. Manut. distinguunt ita, *Quid ergo? Mei.* Atque ita diserte exstat in Bong. pr. Leid. pr. Voss. pr. Pulm. et aliis. Contra Beroald. cum Edd. primis distinguit demum post *facere?* Sed bene Ciacconius cum aliis, ut Aldo, Plant. Scalig. &c. defendit aliam interpunctionem loco Bruti ad Cicer. II. Ep. I. 'Quid ergo est, inquis, tui consilii? Dandus est locus.' Immo judico, elegantius fore, si *est* hinc ejiceretur. Certe non comparet in Oxoniensi. *Quid ergo mei consilii?* In Leid. pr. *est cons.* quæ sedis mutatio a Criticis semper habetur signum alicujus interpolationis.

43 *Depopulata Gallia*] Verbum hoc, quod *deponens* censetur, *passivam* significationem hic obtinet. Sic B. G. I. 11. 'Sese, *depopulatis* agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere.' Horatius Od. III. 5. 24. 'Arva Marte coli *populata* nostro.' Nec hoc mirum videatur, cum et *activa* terminatio in usu remanserit. Auctor de Bell. Hisp. c. 42. 'Agros vestramque provinciam vestro impulsu *depopulavit.*' Vide et Virgilium Æn. I. 531. *Davis.* Adde Davis. ad Auct. de Bello Hisp. uti et vide ad Lucan. II. 445. 'Arva premi, quam si ferro populentur et igni.' Virgil. Æn. IV. 402. 'Ingentem formicæ farris acervum Cum populant.' Apud Lactant. de ira Dei c. 7. vulgo *comportant*, sed Ms. Bonon. vetustissimus *compopulant:* idem c. 16. 'terra depopulabitur.'

44. *Finibus nostris*] Bong. pr. Leidenses, Vossiani, Petav. Scalig. Lovan. Egmund. Gott. Duker, Dorvill. et Edd. primæ, item Vasc. Steph. aliæque multæ interponunt, *finibus* quidem *nostris.* Vere omnino. Notat enim *profecto*, *saltem*, et quasi *tamen*. ὅμως Græc. Vide omnino Cl. Perizon. ad Sanct. Min. III. 14. § 26. et § 29. et Manut. ad Cicer. Ep. Fam. I. 9. Idem ad Fam. II. 1. 'quem quidem ad te perventurum putabam.' Terent. Adelp. III. 2. 39. 'Mihi quidem non placet:' et ita sæpe.

LXXVIII. 3 *Experiantur*] Bongars. pr. Voss. pr. Lovan. Egmund. et duo alii cum Cod. Sambuci, *expediantur:* atque ita fere 'Aditus expedire' c. 86. sæpe 'expedire rem frumentariam:' 'expedire naves' B. Civ. I. 56. II. 4. 'pecunias.' V. Clar. Burm. ad Suet. Calig. c. 41. ubi eadem varietas. Cave tamen, cum Sambuco, mutes. Librariorum lapsus est: quomodo sæpe confunduntur *inperiti* et *inpediti*. III. 5. 'extremum auxilium experirentur.' Terent. Eun. IV. 7. 19. 'Omnia prius experiri, quam armis sapientem decet.' Sallust. B. Catil. c. 26. 'Constituit extrema omnia experiri:' ubi vide Cortium; et supra ad III. 3.

Ad Cr. sententiam descendant] Claro sensu. Prius omnia experiri voluerunt, quam ad extremum illud voluerunt decurrere, quod suadebat Critognatus, cujus consilio tamen uterentur tunc, si necessitas urgeret, potius quam se dederent. Atque ita Græcus cepit. Sambuco tamen sanior videtur lectio Msti *a Cr. sententia discedant:* quod non video, quomodo cum sequentibus possit convenire. In solo tamen Oxoniensi Cod. inveni *ad Cr. sententiam;* nisi quod nihil video quoque enotatum e Carrariensi, quasi ille, *ad sententiam descendant*, exhibeat. In reliquis ad unum omni-

bus et Edd. primis exstat *ab Cr. sententia discedant*: quod verbum quoque præbet Oxon. At Andin. *discedatur.* Videamus ergo, quo modo Cæsar loquitur. B. G. v. 29. 'ad ejusmodi consilium descendisse.' vi. 16. 'ad innocentium subplicia descendunt.' vii. 33. 'ad vim atque ad arma descenderet.' Sic ibi Mss. integriores. Plerique vero *discederet.* B. Civ. i. 9. 'ad omnia se descendere paratum.' c. 81. 'Quo necessario descensuros existimabat.' iii. 9. 'ad extremum auxilium descenderunt:' et ita Liv. aliique passim. V. Comment. ad Epit. l. v. Præstat itaque *descendant* vel *descendatur.* Mstorum lectioni favet tamen locus B. Civ. i. 5. 'Ad illud extremum atque ultimum SC. quo numquam ante discessum est.' Verum et illic Vir doctus Fr. Theod. Kohlius Com. Crit. Pentad. ii. loco 39. reponere mavult *descensum est*, me non invito. Non enim ibi agitur de discessione, quæ fiebat pedibus in hanc vel illam sententiam. Passim autem *descendere* abiit in *discedere.* Vide quæ laudavi ad Lucan. i. 335. 'Regno Ille tuus saltem doceat descendere Sulla:' uti e Mss. restitui, et nunc in *decedere* mutandum non censeo, quamvis posset sumi ut apud nostrum i. 44. 'Quod nisi decedat, aut exercitum deducat.' Sed vide Cl. Burm. ad Nemes. Ecl. ii. 89. 'e silvis descendere:' ubi eadem, ut ubique, confusio.

4 *Illo tamen potius utendum consilio*] Idem Sambucus e Codice mallet interponi *i. t. tempore.* Et profecto illud *tempore* exstat in Carrar. et Mss. meis omnibus præter Cujac. Scalig. Andin. et Oxon., et Edd. primis. Nihilo minus superflua videtur, quamquam capi *tempore* possit pro *opportune, in tempore, tempori*, ut diserte est in Lovan. Non enim jungendum *illo tempore*, sed *illo consilio utendum tempore.* Vide Donat. ad Terent. And. iv. 5. 19. et N. Heins. ad Ovid. Epist. Heroid. iv. 109. 'Tempore abest.' Leid. pr. *tempore p. utendo.* Dein *quam aut dedit.* reposui Mss. et Edd. Vett. auctoribus. Vulgo *aut* male exsulabat.

10 *Dispositis in vallo custodiis*] Alii *custodibus*: quam lectionem intulere Librarii; nescierunt enim *abstractum* pro *concreto* apud optimos auctores inveniri. Corn. Nepos Epam. vi. 4. 'Coram frequentissimo *legationum* conventu.' Valer. Maximus i. 1. 9. 'Non dubitaverunt sacris *imperia* servire.' Eumenius Pan. iv. 8. 5. 'Cum *conjugiis* et liberis cæteroque examine *necessitudinum*—ad loca olim deserta transirent.' Hinc Julii Firmici vulgata lectio defendi potest; ait enim p. 23. de error. Prof. Rel. 'Sicque tum ipsa *dispensatio* (Ceres) quod attulerat frumenta—sepulta in eo loco est, pariter et consecrata.' Vir summus J. F. Gronovius Observ. Eccles. c. 9. reponit *dispensatrix*, vel *dispensata*, vel *dispensato frumento.* Sed locus recte se habet, nec medica manu est opus, ut ex exemplis allatis constat, quibus adde Thomæ Munckeri collectanea ad Hygini Fab. cxx. *Davis.* *custodiis* bene retinent e meis Cujac. Scal. And. Oxon. et Lovan. Reliqui Mss. et Edd. pp. *custodibus.* Alterum elegantius, licet satis frequens etiam. Supra c. 55. 'præsidia custodiasque disponere.' B. Civ. ii. 5. 'cum libris atque uxoribus, publicisque custodiis.' 'In statione custodiæ sunt.' Frontino ii. 2. in f. et passim nostro aliisque.

lxxix. 3 *Non longius* D *passibus*] Mss. Ciaccon. et Norvic. cum edit. Rom. Ven. Beroald. habent *mille passibus*, quam etiam lectionem in suo Codice invenit Græcus interpres; vertit enim οὐ πλεῖον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἢ ΟΚΤΩ ΣΤΑΔΙΑ, quæ mille passus conficiunt. *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. pleræque habent M. *Clark.* Ex meis soli Andin. et Oxon. habent D. Ceteri omnes, uti

et Mss. Sambuci, et aliorum dant *mille* cum Edd. primis, item Vascos. Str. Steph. et Gryph. poster.

7 *Abditas*] Non vertit hoc verbum interpres. In Mss. autem septem scribitur *additas*, solita confusione. In Petav. vero *adductas:* unde posset legi, *abductas*, i. e. remotas ab eo loco. Verum non opus id est. *Abditas ab eo loco* notat sejunctas, abstractas. Male enim vulgo post *loco* ponebatur distinctio; et frustra conjiciebat Vir Doctus, ad sui libri marginem *editas*. Sine dubio, quod credidit *abditus* nil notare, nisi occultum. Sed alia docuit nos Gronov. de Pec. Vet. IV. 8. Tibull. II. 1. 89. 'Hinc procul abde faces.' Vide etiam ad VI. 5.

LXXX. 5 *Omnium militum intenti animi pugnæ eventum exspectabant*] In aliis, *omnes milites intenti pugnæ eventum exspectabant*, ac sic legit Metaphrastes. Mss. autem Carrar. et Norvic. pro *eventu* exhibent *proventum*, quæ sane vox (licet ejus usus hoc in sensu sit rarior) idem valet ac *eventus:* qua de causa vulgatam lectionem Glossematis suspectam habeo. Virgilius Æn. XII. 427. 'Non hæc humanis opibus, non arte magistra Proveniunt.' Plura collegimus not. ad hujusce libri c. 29. *Davis.* Mss. Reg. Eliens. et Vossii *omnes milites intenti. Clark.* Sic etiam mei plerique et Edd. primæ: sed uti vulgo editur, exstat in Cujac. Scalig. Leid. pr. And. et Oxon. ac Carrar. in quo male *intentati*. Edd. Vasc. Stradæ, R. Steph. Gryph. post. *o. milites intenti animis.* Vide ad Liv. I. 25. 'In spectaculum animo intenduntur:' et Cl. Burm. ad Suet. Jul. c. 65. Ceterum *proventum* legendum auctoritate Mstorum meorum tredecim, in quibus Bong. pr. Andin. Oxon. Leid. pr. Lovan. Vossian. pr. Egmund. ut et Carrar. nec non Ed. Inc. Consule notas ad VII. 29. 'Secundos rerum proventus exspectent.'

9 *Impetum*] Bong. prim. Leid. pr. Oxon. Voss. prim. Petav. Lovan. Egm. Scalig. et quinque alii cum Edd. Ber. Vascos. Str. Steph. et Gryph. post. *inpetus*. Recte; quare reposui. Vide collecta exempla ad I. 26. 'Nostrorum inpetus sustinere non possent.'

10 *Pugna superiores*] Egregiæ illæ membranæ Andinæ et Leidens. pr. præbent *pugnæ*. Quod non temere rejicio. Innumera adjectiva habent sæpe Genitivum sibi junctum pro Ablativo. 'Acer belli' Vell. I. 3. Vide Barth. ad Claudian. I. Rufin. 171. et Cerdam ad Virgil. Georg. IV. 491. 'Animi victus.' Heinsium ad ejusdem B. Gildon. 281. 'Animi anceps;' 'dubius animi' Hirt. B. Alex. c. 56.: ubi vide plura. G. Vossium ad Vellei. I. 5. 'Disciplinæ clarissimus.' Drakenburg. ad Silium XI. 26. 'veteresque doloris.' Markland. ad Stat. Silv. V. 3. 109. 'Famæque obscura jaceres:' uti est quoque in Msto amici, a me viso. Denique Clar. Dukerum, et quos laudat, ad Flor. III. 17. 'Ægrum rerum temere motarum.' Adde notata ad Lucan. II. 213. 'Et strage cruenta Interruptus aquæ fluxit prior amnis in æquor:' ubi et legi posse *aquas* docent Avieni loca a me producta in Misc. Observ. Vol. V. pag. 69. Sed præfero tamen Mstorum lectionem.

LXXXI. 6 *De vallo deturbare*] Sic quidem exaratur in And. Oxon. Cujac. et Scalig. At *perturbare*, ut c. 86. 'Ex turribus, deturbant,' male habent Leid. pr. Petav. Lovan. et sex alii cum Edd. primis. *Proturbare* vero Mss. Ursini, Brantii, Bongars. pr. Vossian. pr. Egmund. et Leid. sec. cum Ed. Beroaldi; atque ita Lipsius sui libri oræ adlevit legendum. Quod mihi tamen non placet. B. Civ. III. 21. 'eum de tribunali deturbavit,' ut est in Mss. optimis: nam et eadem ibi confusio. B. Civ. III. 67. 'Pompeianos ex vallo deturbavit.' B. Afric. c. 39. 'præsidiumque inde deturbarent.' Liv. III. 22. 'Volscos vallo

deturbat.' Vide Nonium hoc verbo. Vorst. quoque ad Just. III. 4. citat *perturbare*. *Proturbare* videtur magis locum habere, cum quis in terram pronus dejicitur. *Perturbare* vero, ubi adest confusio. Vide ad II. 19. 'His facile pulsis ac proturbatis.'

8 *Administrare*] Sic alibi quoque cum ceteris Historicis et Poëtis loquitur Cæsar. Rarius tamen: at bis B. Gall. I. 16. 'Cæsar frumentum flagitare, et diem ex die ducere Ædui:' et B. Civ. II. 20. 'Hoc magis properare Varro,' III. 12. 'Illi vero negare' c. 17. Hirt. B. Afr. c. 1. 6. 7. 10. et pluries. Sæpius *cœperunt* vel *parant* addit. Sic c. 70. 'Bellum parat administrare:' et creberrime: quare non omnino auderem hic librariis adscribere intrusam vocem *parant;* quam inserunt Mss. tantum non omnes, et Edd. primæ: nec non Vasc. Str. Steph. Gryph. post. nisi viderem tamen fluctuasse librarium Leid. pr. Codicis, qui supra inseruit *ceperunt* et hic *pararent*, et in Oxoniensi scribi *pariter*. In Buslid. *parent*. Judicium penes lectorem esto. Certe non potest referri ad præcedentia. Non enim parant Romanos deturbare, sed deturbant. Quod magno opere auget suspicionem interpolationis. Vertit Græcus καταβάλλειν ἤρξαντο, τάτε, &c. λοιπὰ παρεσκεύαζον. An latet aliud quid? ut *perite*, *promte*, vel simile.

10 *Suus cuique locus erat definitus*] Codicis Andini lectionem recepimus. Noster B. C. III. 82. 'Jamque inter se palam de præmiis ac sacerdotiis contendebant, in annosque consulatum *definiebant*.' Justinus XIV. 1. 9. 'Iis, qui Eumenis caput ad Antigonum detulissent, magna præmia *definiebantur*.' Vulgo erat *attributus*. Sed ea lectio ex interpretatione irrepserat, ut animadvertit J. F. Gronovius, quem vide ad Livii XXXV. 7. *Davis*. More solito Andinis membranis suffragantur Oxonienses, et eæ quidem solæ. Valer. Max. IV. 7. § Ext. 1. 'Adpropinquante deinde definita die,' vel 'finita,' quod est in Mss. multis. Vide et ad VI. 25. 'Non enim aliter finiri potest.'

11 *Fundis, librilibus*] Nonnulli *libralibus*, quæ lectio firmari poterit ex Vegetio; is enim II. 23. 'libralia saxa' memorat. Sed receptam tuetur Festus: nam ait 'Librilia appellantur instrumenta bellica, saxa scilicet ad brachii crassitudinem in modum flagellorum loris revincta;' unde distinguendum videtur, *fundis*, *librilibus*, quemadmodum etiam censuit Just. Lipsius Poliorc. IV. Dial. 3. Sane sic exhibent Ms. Brant. et Græcus interpres, qui vertit, σφενδόναις, μεγάλοις τε λίθοις. *Davis*. In nullo codice *a* scribitur. Sed mei omnes cum Mss. Ciacc. et Edd. primis tuentur *librilibus;* excepto, quod exsulet a Cujac. Vide et Pareum in Lex. Crit. p. 677.

13 *Perterrent*] In Cod. Urs. Bongars. pr. Vossianis, Egmund. Gottorp. Lovan. Dorvill. et Pulm. legas *proterrent*. Bene si constaret, eos recessisse hoc terrore. Ea enim vis est verbi *proterrere:* de quo egimus ad V. 58. Jam vero contra e seqq. patet, eos non modo tenuisse locum, sed et magis adpropinquasse, et sub lucem demum se ad suos recepisse.

LXXXII. 4 *Delapsi*] Mss. et Edd. Vett. *delati*. *Clark*. Καταπέσοντες Græc. Quare nihil rursus innovo, præsertim cum hæc lectio confirmetur Mss. Aud. Oxon. Cujac. Scalig. et Leid. pr. In reliquis exaratur *delati*, quod suas habet veneres. Notat enim inproviso eo progressos ac delapsos. Curtius V. 4. § 18. 'Velut in foveas delati hauriebantur.' Quæ voces alibi quoque permutantur. Apud Lucan. III. 57. 'conlapsus in ignes Plurimus ad terram per fulmina decidat æther.' In aliis Mss. rectius *conlatus;* ut ibi diximus: quo omnino facit Tibulli locus IV. 1. 22. 'contextis passim fluat ignibus æther.' 'Conlatæ aquæ' Curtio VII. 11. 3.

9 *A Vercingetorige præparata erant*] Vide et c. 84. Mirum, quod in Bong. pr. Leidensibus, Voss. pr. et tert. Egmund. Lov. Gott. Duk. et Dorv. et Ed. Inc. ac Ven. scribatur *præparaverant*. An *a Vercingetorige* notat *a parte ejus, ubi is erat?* uti 'ab labris' VI. 18. 'ab ramis' VII. 73. 'A porta' II. 24.: ubi plura. 'Ab limite' Frontin. I. 5. 10. Et quod propius accedit V. 54., ut est in Mss. quibusdam, 'a populo Romano imperia:' ac Lucan. I. 58. 'obstent a Cæsare nubes.' Valer. Max. l. IV. 3. in f. 'a sole mihi non obstes.' Vide et Miscell. Observ. A. 1733. Mense Septemb. &c. p. 256. Adde Hirt. B. Afric. c. 28. 'Turmæ equitum ab utrisque ducibus,' &c. Nec enim puto, quemquam crediturum potius, excidisse *imperata* præparaverant.

10 *Priores fossas explent*] Postulare videtur sententia, ut legamus, *et priores, &c.* Non enim hæc istiusmodi est Constructio, quæ possit eleganter esse ἀσύνδετος. *Clark.* Mihi secus videtur: sequitur *Consulunt, adhibent:* et ita sexcenties auctor.

LXXXIII. 2 *Ab his cognoscunt*] Ita soli Cujac. And. Oxon. Scalig. et Leid. pr. Reliqui Mss. cum Edd. primis habent *ex his,* uti noster cum aliis non raro: ut c. 72. 'rebus cognitis ex perfugis.' Cave tamen quid mutes. V. 45. 'Ab his de periculo legionis cognoscitur.' B. Civ. III. 11. 'Ab iis Cæsar hæc dicta cognovit.' Eadem variatio in Hirt. B. Afric. c. 62.

3 *Erat a S.*] Lovan. et Dorvill. *ex his in S.* Forte *exsistit a S.* Sed vulgatum non temere sollicito.

5 *Opere circumplecti non potuerant, nostri necessario, &c.*] Clarior multo et dilucidior erit sententia, si hoc modo interpungas: *opere circumplecti non potuerant nostri, necessario &c.* Ita distinxit Græcus. Ὃ, inquit, οὐ δυνηθέντες οἱ Ῥωμαῖοι πάντοθεν περιοχυροῦν, ἀναγκαίως καὶ τὰ ἑξῆς. *Davis.* Clariorem multo et dilucidiorem fore sententiam existimat Davisius, si hoc modo interpungas: *quem quia — non potuerant nostri, &c.* Verum utro modo interpungas, prorsus nihil interest. Etenim utraque loquendi ratio optimis Auctoribus æque est usitata. *Clark.* Sine dubio clarior est interpunctio, quam prætulit Davisius non modo, sed et pleræque agnoscunt Vett. Edd. et Mss. At insuper aliud quid latet. Nam τὸ *quia* non comparet in ullo omnino Codice, nec in Metaphraste. Dein *potuerant* Mss. quatuor et Edd. pp. *poterant* Leid. pr. sec. et Ed. Gryph. Pro *necessario* habent *necessarioque* Scal. Leid. pr. And. et Oxon. et cum Ciacconio pro *fecerunt*, *fecerant*. Optime: quo lenissime procedit oratio, 'quem opere circumplecti non potuerant nostri, necessarioque castra fecerant.' Cum *que* exciderat, *quia* priores Editores inculcaverunt.

7 *C. Can. Rebilus*] *L.* vel *Lucius*, est in Bong. pr. Voss. pr. Lov. Egm. et Urs. ac 6 aliis, item Edd. primis Vasc. Steph. aliisque, uti et Metaphr. qui et habet *Regulus* cum iisdem Edd. et Dorvill. sed bene *Rebilus* emendavit Ursinus e suo Cod. *Revilus:* uti exstat in decem meis. In Bong. pr. suprascr. *b* more solito confusionis. *C. Rebilus* vocatur recte c. 90. et VIII. 24. ubi in quibusdam *Rebilius:* ut et B. Civ. II. 24. Suet. Ner. c. 15. Vide Ursinum hic et in Familiis Romanis: et B. Civ. I. 26. Adde me ad B. Afric. c. 86.

11 *Quoque pacto*] Id est *quid, et quo modo.* Verum tamen Andin. habet *quo pacto.* At Bong. Vossiani, Oxon. Scalig. Egmund. Lovan. Leid. prim. et 4 recentiores cum Edd. primis exhibent *quoquo:* id est, quovis, ut alibi sæpius. Sed Græc. τί πῶς τε. Adi V. 33. 'Quid quoque loco faciendum esset:' id est, singulis locis: uti mox c. 85. 'Quid quaque in parte geratur:' ubi itidem variant.

12 *Meridies*] Oxon. Cod. *meridiem.*

Voss. sec. *meridiei.* At Andin. Bong. pr. Leid. pr. Vossian. pr. Scalig. Lovan. et 4 recentiores et Ed. Incerta *meridie:* quod non putem temere spernendum. *Meridie* potest scriptum esse antique pro *meridiei* scilicet *tempus,* quod præcessit. Vide omnino ad II. 25. 'In parte acie.' Præterea notandum quoque mox legi in Andin. Oxon. Leid. pr. et Scalig. 'ad meridiem propinquare.'

LXXXIV. 1 *Ex oppido egreditur, e castris longurios*] Ita plerique codices, ut nonnulla deesse videantur. Ursinus pro *e castris* legebat *et crates:* alii *et rastros.* Græcus habet, ἐκ τῆς πόλεως ἐξήγαγε τὸ σὺν αὐτῷ στράτευμα. Incertum, quæ vera lectio, et exspectandi meliores codices. *Voss.* Vide Justum Lipsium Poliorc. l. I. Dial. 9. *Davis.* *Ac* crates, *longurios, musculos, falces.* Ita emendarunt Viri docti, cum in Mss. sit *castris longurios, &c.* Quod etsi ferri posse quodammodo videtur, quod habuerit Vercingetorix *munitiones* et *castra* (supra c. 70.) unde in oppidum se reciperat; longe tamen concinnior est lectio ista emendata, *crates, longurios, &c.* Nisi forte ex Græco Interprete, qui habet ἁρπαγῶνας, scripserit quis potius, *furcas, longurios, &c.* Quæ instrumenta et alibi commemorat Cæsar. *Clark.* Verisimilis quidem videtur Lipsii emendatio *ac crates.* Nam in nullo codice, quod sciam, exstat *e.* Sed a plurimis abest præpositio, uti et Edd. primis, vel legunt *a,* uti est in Cuj. Scal. Leid. pr. And. Oxon. Edd. Vasc. Gryph. aliisque. Præterea c. 81. dixit 'Crates projicere, fundis, sagittis, lapidibus deturbare;' ubi vere exstat in Oxon. *cratis,* antiquo accusativo, qui facillime in *castris* abire potuit. *Rastros* conjecit jam Clareanus, et in marginem recepit Vascosanus, in ipsum contextum Stephan. Ciaccon. ait in Pariensi libro esse etiam *ac crates.* Non ausus fui tamen *ac crates* cum Clarkio vel potius *ac cratis* substituere: nam putem *ac castris* defendi satis posse iis, quæ leguntur c. 82, et aliis. Ea accurate lector otiosus examinet, et quæ Jos. Castalio Obs. Dec. VI. 5. pro vulgari lectione *e castris* adfert. *A* Mstorum fide interim reposui.

4 *Acriter*] Hanc vocem addidi e Mss. Scalig. et Leid. prim. quamquam in Scalig. corrupte erat *occurrit:* ὡς ἠδύναντο addit Græcus. Aliquoties ita loquitur Cæsar. Forsan *acriter* abiit in *atque:* ut ἀσύνδετος fuerit oratio VIII. 19. 42. 'Acerrime prœliantur;' sed et B. Civ. I. 80. 'pugnatur acriter ad novissimum agmen.'

5 *Quæ minime pars f. visa est*] Ita ex Mss. Reg. Eliens. et Vossii restitui. Scaliger et Editi recentiores *quæ m. visa pars f. esse.* Longe minus eleganter. *Clark.* Variant Mss. *minima* Oxon. *visa* deest Carr. Leid. pr. Duker. et Oxon. *firma pars visa* Leid. tert. et Voss. tert. pro *esse* habent *esset* Leid. pr. et Oxon. cum Edd. Aldi, Gryph. Plant. Reliqui Mss. et Edd. primæ aliæque *est.* Sed Petav. solus, et vere *qua.* Gr. ᾗτε. Quare rescribendum erat: *Qua minime visa pars firma est, huc conc.* quamquam et *visa* possit abesse, uti et *est.* Sed ita plane e Mss. legendum vidimus V. 44. 'Quaque pars hostium confertissima visa est, in eam inrumpit.' Crebro *qua* fuisse corruptum alibi quoque vidimus.

9 *Periculum in aliena v. virtute consistere*] Vertit Græcus ἐν τῇ τῶν ἄλλων ἀλκῇ τὸν σφῶν αὐτῶν κίνδυνον κεῖσθαι. Mira tamen videtur locutio: 'Periculum meum consistit in alius virtute.' Verius videtur: 'Salus consistit in aliena virtute.' Sic sane II. 33. 'Una in virtute omnis spes salutis consisteret:' vel contra 'periculum consistit in alieno timore.' Quare vide, num præferenda sit lectio Mss. Bong. pr. Vossianorum, Leid. pr. et tert. Scalig. Lovan. Pe-

tav. Egmund. Gottorp. ac Duker. cum Ed. Inc. et Ciacc. qui eam abjudicat, *salute;* ut dicat *ab aliena salute suam dependere vitam.* Verum et ille sensus e vulgatis elici potest. Sæpe vox *salus* cum aliis confunditur in Cæsare, ut cum *laude* et *vita.* Vide ad cap. 19. Ceterum *consistere* videtur legi in aliorum Mss. et Lovan. Cujac. And. ac Dorvill. (nam excerpta nihil de varietate monent:) sed Codices omnes reliqui, item Ursini Ms. præbent *constare.* Quod non damno. VII. 21. 'penes eos summam victoriæ constare:' id est, ab iis dependere. Immo plane sic B. Civ. III. 89. 'Victoriam in earum cohortium virtute constare:' ubi Ciaccon. docet, utrumque a Cæsare adhibitum; et vide meas notas ad VI. 22. Alio sensu vidimus hoc verbum V. 37. 'In eo constitit.'

LXXXV. 2 *Laborantibus submittit*] Nusquam alibi sic locutus est Cæsar, sed *milites* aut *subsidia* aut aliquid istiusmodi huic verbo semper subjicit. Ita B. G. IV. 26. 'Iis subsidia submittebat.' Et VII. 13. 'Equites circiter CD submittit.' Ac iterum c. 70. 'Laborantibus nostris Cæsar Germanos submittit.' Sic perpetuo apud nostrum. Non male igitur Pet. Ciacconius legendum conjecit *subsidia laborantibus submittit,* sed plus valet Ms. Brant. auctoritas, in quo scribitur *Laborantibus auxilium submittit,* et ita reponendum arbitror. Græcus etiam, βοήθειαν ἔπεμπε. *Davis.* *L. auxilium submittit.* Sic ex Ms. Brantii et versione Græca reponendum vidit Davisius: cum vox *auxilium,* quoniam ex plerisque Mss. exciderat, a Scaligero aliisque Editoribus perperam fuisset omissa. *Subsidia,* quam vocem Ciacconius rescribendam non male conjecit, minus tamen est eleganter cum voce *submittit* conjuncta. *Clark.* Cl. Cortius ad Sallust. Jug. 54. in f. frustra hunc locum sollicitari ait: sine dubio, quia credidit a Cæsare profectum *submittere* absolute. Verum velim mihi ostendi unum locum, in quo auctor, pleni ubique styli, ita loquatur. Contra sæpe monendum fuit, nostrum addere, quæ alii per ellipsin solent omittere. Unde timide has ellipticas elegantias, ubi Mss. variant nonnihil, proponere debui. V. Ind. *movere* pro *castra movere, solvere* pro *naves solvere. In unum cogi* pro *in unum locum cogi:* et alia. Absolute tamen plus semel *sustinere* adhibuisse videtur, ut patet ad II. 25. et B. Civ. II. 19. 'ad diem conveniret.' Forte et *conscendere* pro *navem conscendere* Hirt. B. Afr. c. 2.: uti et *solvere.* V. ad IV. 23. et c. seq. 'si sustinere non possit:' ubi male Beroald. *sustineri.* Errat vero Clarkius, cum hanc omissionem *auxilii* Scaligero adscribat: nullus editor habet. Nec minus bene judicat, cum dicit vocem *subsidium* minus eleganter conjungi verbo *submittit;* contrarium liquet ex adductis ad II. 6. 'Nisi subsidium submittatur, sese diutius sustinere non posse.' Quin immo optimus Petav. exhibet *l. subsidium submittit,* cujus vocis glossam esse *τὸ auxilium* versimilius videtur, quam *subsidium* esse glossam *τοῦ auxilii.* Nihilominus cum *auxilium* etiam agnoscant integerrimi, et bonæ notæ Codd. Oxon. Lovan. et Egmundan. illud cum Davisio et Clarkio sedem suam tenere passus sum. c. 81. 'Auxilio iis alios submittebat.' Hirt. de B. Afric. c. 78. 'equitibus auxilia submittebat.' *Ad animum occurrit* cum Hotomanno et plerisque capio pro *in mentem illis venit, succurrit:* utrisque Romanis scilicet et Gallis. Vide tamen in variis lectionibus. De se mox demum agit Cæsar c. seq. 'Ipse adit reliquos: cohortatur,' &c. Defendit etiam Cl. Drakenb. ad Liv. VI. 6. 'Populos juventutem submisisse.'

4 *Contendi conv.*] Ms. Reg. *conveniat contendere.* Quæ lectio æque est elegans. *Clark.* Apage tales ele-

gantias. Cæsar amat inpersonalia passiva, *hiemari, pugnari, veniri, concurri* et similia sexcenta. Vide ad IV. 20. nec variant mei Mss. nisi quod quidam invertant ordinem. B. Civ. I. 43. 'Contenditur prœlio.'

8 *Exiguum loci ad declivitatem fastigium*] Vv. cc. *Iniquum loci, &c.* Ursinus et Ciacconius vocem *loci* inducendam putabant. Quid si legamus *Exiguum loci, ob declivitatem, fastigium.* Ut dicat Cæsar, loci fastigium, quamvis exiguum, tamen ob declivitatem magnum habuisse momentum. *Vossius.* Sed *ad declivitatem* idem est, atque etiam elegantior locutio. *Clark. In decl.* volebat Hotomannus. Sed bene retinet Clarkius. Vide ad v. 40. et B. Alex. c. 16. Frequens est in adhibenda præpositione *ad* auctor, ut suis locis ostenditur. Adi Indicem. Porro *exiguum* invenio in solis And. et Oxon. et Edd. Ven. 1517. Aldi, Gryphii, Plant. et seqq. item Vasc. Marg. Reliqui omnes cum Edd. ceteris et Metaphraste *Iniquum* ex c. 83. 'pæne iniquo loco et leniter declivi.' Sed rectius est sine dubio *exiguum:* quo ostendat, ex quam parvis momentis summa in bello discrimina dependeant, ut alibi plenius ingerit. Aggerem autem intelligit a Gallis ad Romanorum munitiones confectum, ut bene exponit Glandorpius cum Metaphraste: alii hæsitant.

10 *In vicem*] Duabus vocibus separatim e Mss. exhibui: adi Cel. Burm. ad Phædr. III. 7. 'Salutant in vicem.' Item VIII. 6. 'In vicem legionibus onus injungebat.' Adde Cl. Drak. ad Liv. I. 40. § 6.

LXXXVI. 2 *Er. pugnet*] Ita restituendum postulat temporum ratio. Al. *pugnaret. Clark. Eruptione* pugnaret; *id, nisi necessario, non faciat:* Ursini liber *pugnet,* id quod postulat temporum ratio. Cum tamen reliqui Msti dent *pugnaret,* Petav. autem, Norvic. Gottorp. Voss. et Egmond. habeant *id nisi necessario* ne *faciat;* totus locus videtur sic constituendus: *Imperat, si sustinere non possit, diductis cohortibus, eruptione* pugnare; tamen (abbreviate *tn*) *id, nisi necessario,* ne *faciat. Davis.* cur. sec. Primo *et,* quod edebatur ante τὸ *imperat,* recte auctoribus Mss. omnibus delevit Scaliger. dein Clarkius bene restituit *pugnet,* quod confirmant Andin. Oxon. et Leid. prim. cum e contrario pro *possit* Lovan. male habet *posset.* Perperam vero Davisius conjicit legendum *pugnare:* cum clarum sit, a Cæsare scriptum *Imperat pugnet,* subintellecta conjunctione *ut,* quam suprascripsit quidam in Bong. pr. Vide ad IV. 16. Nescio cur non potius tum retinere voluerit *pugnaret:* quia multis locis illud inperfectum, licet præsens præcedat, in vulgatis Cæsaris Edd. aliorumque auctorum, occurrat. Consule notata ad I. 8. Non opus est, immo friget τὸ *tamen. Ne* autem pro *non* reposui eleganter auctoritate Mstorum omnium, quod etiam Vasc. Strada, Stephanus aliique jam amplexi sunt.

10 *Aggere et cratibus aditus expediunt*] In Mss. Ursin. Brant. Norvic. et editt. Rom. Ven. Beroald. legitur *aggere et cratibus fossas explent.* Sic etiam in suo Codice reperit Græcus: habet enim χώματί τε καὶ ἐσχάραις τὰς τάφρους ἀνεπλήρωσαν. nec improbat Just. Lipsius Poliorc. I. Dial. 7. Mihi vero dubium non videtur, quin illa lectio Glossemati debeatur, quo quis explicare voluit, qua ratione *aditus expedierint* Galli; nisi forsan, utraque lectione recepta, cum Fr. Hotomanno scribas *Aggere et cratibus fossas explent, aditus expediunt.* Sed hoc frigidum est; quis enim nescit, expletis fossis, aditus expediri? Præplacet igitur prior ratio. *Davis.* Codices nonnulli, *fossas explent.* Quod idem est. *Clark.* Hanc lectionem primum reperio in Ed. Ven. 1517. quam Aldus, Manut. Gryphius, Plan-

tin. Scaliger et dein reliqui secuti sunt; confirmantque Mss. Andin. et Oxon. Reliqui Mss. quod sciam, omnes tum aliorum Interpretum, et Castalionis, tum mei cum Edd. pp. item Vascos. Steph. et aliis exhibent *fossas explent.* At vero Petavianus habet *fossas expediunt:* unde verissima mihi videtur Hotomanni sententia, utrumque admittentis. Falsum enim est, quod putant viri docti, idem esse *fossas explere* et *aditus expedire. Aditus* diversi sunt a fossis, quas Cæsar præduxerat, et post eas *reliquos aditus,* ad vallum usque, scrobibus, stimulis, &c. inpediverat. Hos jam *fossis expletis* etiam *expediunt,* et sic vallum tuto succedunt. Confer omnino c. 72. 73. 85. et locum Cæsaris B. Civ. I. 27. 'Fossas transversas præducit atque ibi sudes stipitesque præacutos defigit. Hæc levibus cratibus terraque inæquat: aditus autem atque itinera maximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præsepit.' Vide et Frontin. I. 5. § 5. Unde, ni fallor, clarissime liquet, aliud esse *fossas explere,* aliud *aditus expedire:* quare Mss. auctoribus utrumque admisi: nisi malis *fossas et aditus expediunt.*

LXXXVII. 1 *Primo*] Bong. pr. Scalig. Leid. pr. *primum.* Forsan excidit *D.* sive *Decimum.* Nam Metaphrastes *Δέκιον,* vitiose tamen, addit, uti mox *Cajum* sive *Gajum,* cum Metaphr. addunt Mss. mei omnes uti et aliorum: ac Edd. Inc. Vascos. Stradæ, Steph. Gryph. post. et Clarkii: quare addidi quoque. Paullo infra, item Mss. et Edd. Vett. præbent *deducit,* non *educit,* ut vulgo male editur. V. modo c. præc. et statim 'quas ex præsidiis deductas.' VIII. 54. 'ex præsidiis XV legio deducebatur:' atque ita sexcenties. Adde ad II. 33.

9 *Una de quadraginta cohortibus*] Sic Bongars. prim. et Metaph. *τριάκοντα καὶ ἐννέα·* at *una* abest a Scalig. Oxon. Leid. prim. *de* abest a Mss. reliquis, tum aliorum tum meis et Edd. primis. Petav. *cum quadraginta.* LX. Voss. sec. Duker. et Sambuci Ms. at contra *undecim* sive XI legendum putat Ciacconius. *Una de quadraginta* pro *triginta novem* an dici liceat, dubito. Beroald. Vascos. Str. Steph. et alii *undequadr.* quod malim. Sic corruptus est in Mss. numerus, *unde quadragesimus* apud Valer. Max. VIII 7. § 10.

11 *Fors obtulit*] Sic recte edit. Steph. In aliis scriptum erat *sors obtulit.* Perperam. B. G. II. 21. 'Quam in partem fors obtulit,' ubi male *sors* irrepserat. Vide et B. G. VIII. 19. *Davis. Fors* exhibent Mss. omnes vetustiores, et Edd. Ven. 1517. Aldi, Vasc. Stradæ, Gryphii, aliæque. Iis, quæ ad l. II. adtuli, adde congesta ab Erud. Arntzenio ad Aurel. de Vir. illustr. 13. 'equum, quem fors dederat.'

LXXXVIII. 1 *Ex colore vestibus cognito, quo insigni in prœliis uti consueverat*] Imperatores aut albo aut purpureo sagulo fuerunt induti. Val. Maximus I. 6. 11. 'Ducturus erat (Crassus) a Carris adversus Parthos exercitum. Ei pullum traditum est paludamentum, cum in prœlium exeuntibus album, aut purpureum dari soleret.' Sed singularis cujusdam, ut opinor, coloris vestitu usus est Cæsar: alioquin inepta forent illa verba, 'quo insigni in prœliis uti consueverat.' Non enim Just. Lipsio adsentior, qui in Anal. ad Milit. Rom. Dial. II. 12. eas voces expunxit, et Julii Celsi vibices parum *κριτικῶς* conquestus est. *Davis.* Vide etiam Hotomanni.

4 *Declivia*] Ut apud Lucan. II. 421. 'Montis declivia.' At integerrimus Andin. cum Gottorp. Leid. et Voss. tertio, et Ed. Inc. dant *decliva,* quod non spernendum. *Declivus* enim dici æque ac *declive* cum innumeris ejusmodi adjectivis vidimus ad IV. 114. Variatur quoque supra II. 18. et alibi. Vide etiam ad B. Civ. I. 45. pluribus de his agemus ad Hirt.

de B. Afric. c. 10. 'Omnia sibi proclivа.' Mox Scaliger bene *excipit* ex Ursini Cod. edidit, cum vulgo ederetur *excipitur* contra Mss. Bong. pr. Petav. Oxon. Egmund. Vossian. pr. et 4. alios atque Ed. Inc. et Cæsaris genium; ut patet ad VII. 4. 'Convocatis clientibus facile incendit.' Melius habet Lovan. *ex v. atque ex omnibus*, geminata præpositione, qua de re actum sæpissime.

6 *Emissis pilis, g. r. gerunt*] Placuit hoc Hotomanno quoque, et exstat in Cuj. Scal. Leid. pr. tert. And. Oxon. et Ven. 1517. Aldi, Gryphii, aliisque: *missis* Vasc. et Steph. Reliqui Mss. et Edd. primæ *omissis* cum Metaph. ἀφιέντες. Rectius. Si *emissis* scripsisset Cæsar, nihil singulare adnotasset. Solitum enim Romano militi, pilis emissis, gladium stringere. Sed præ ardore pilis vel abjectis vel neglectis, statim ad gladios venerunt, et uno inpetu ad manum, pede collato, pugnarunt. Atque ita emendandum esse, jam Sambucus, et post eum Cortius monuit ad Sall. B. Catil. c. 60. § 2. 'Pila omittunt: gladiis res geritur.'

10 *Dux et princeps Lemovicum*] Sic recte Metaphrastes ac nonnulli Codd. manu exarati: in Vett. impressis Rom. Ven. Beroald. absurde legitur *dux et princeps Germanorum*, cum nulli prorsus huic bello interfuerint Germani, nisi qui a Cæsare steterunt. In Msto Norvic. pessime scribitur *dux et princeps Remorum*, cum Rhemi his motibus se non immiscuerint, ut testatus est Cæsar hujusce libri c. 63. *Davis.* *Remorum*, ut male voluit e suo Cod. Sambucus, exstat in Mss. 6. *Sequanorum* habent duo, et Ed. Inc. et Voss. pr. *Remorum tum*, Bong. Egm. Petav. et alii *Remustum*. Sed *Lemovicum* Cujac. Scalig. Leid. pr. And. Oxon. et Petav. margo ac Voss. tert. agnoscunt: dein rursus *Vercassivellaunus* vel *Vercassivellanus* Mss. omnes, et Edd. pp. aut *Cassivellanus*, ut in Leid. pr. et Oxon. Ceterum male *vivus* omittitur ab Editoribus Rom. Ven. et Ms. Dorvill. et male *missus* Voss. tert. Vide ad c. 11. 'Quin cuncti vivi caperentur:' ut legendum dixi. *In via* exaratur in membranis Andinis.

17 *Fuissent defessi*] Hoc quidem cum Ursino ex unico Codice recepit Scaliger, et post eum sequentes, ac forsan confirmatur ab Oxon. Nihilominus mihi videtur esse emendatio, sive corruptio potius nasutuli librarii credentis *essent* non valere; unde etiam Vascos. Ed. pro *defessi* habet *defatigati*. Confidenter ego revocavi τὸ *essent*, uti exhibent ceteri Mss. omnes, et Edd. priores. Frequentissime, hac in constructione, Imperfectum tempus pro plusquamperfecto adhibetur. Vide præter alia, quæ laudant Celeb. Duker. ad Flor. III. 3. § 3. 'si statim urbem petissent, grande discrimen esset:' ac Cortius ad Sallust. Jug. 59. § 3. 'Quivissent, ni pedites magnam cladem facerent.'

LXXXIX. 8 *Vercingetorix deditur*] Flor. III. 10. de Vercingetorige loquens: 'Ipse ille rex, inquit, maximum victoriæ decus, cum in castra venisset, tum et phaleras et sua arma ante Cæsaris genua projecit. Habes, inquit, fortem virum, vir fortissime, vicisti.' Sed mira illa Flori ἀνιστορησία est, quod Gergoviam octoginta militum millibus defensam et subactam a Cæsare ait; cum ipse Cæsar dicat se a Gergovia discessisse. Sed confudit Gergoviam cum Alesia. Ait idem Alesiam a Cæsare flammis æquatam, quod nusquam legere memini. Credo Genabum voluit, quod a se incensum ipse Cæsar fatetur. *Vossius.*

XC. 7 *Huic M. Sempronium attribuit*] Celsi exscriptor p. 159. 'collegam dat,' quod non placet: *attribuit* hic *Cæsari*, est, adjutorem, vel vicarium dat. Sic VIII. 6. ait Hirtius: 'Suessionum qui Rhemis erant attributi.' Ubi *attributi* sunt clientes.

Vossius. Vide B. G. VIII. 48. *Davis.* B. Alexand. c. 66. 'Ariarathen Areobarzani adtribuit, qui sub ejus imperio et ditione esset.'

14 *His rebus Cæsaris litteris cognitis*] Bong. pr. sec. (cujus excerpta hic rursus incipiunt) Petav. Voss. pr. Egm. Lovan. Scalig. et 6 alii; ut et Brant. ac Samb. et Hotom. *his litteris cognitis:* atque ita Ed. Inc. et R. Steph. Duk. *His Cæs. l. cogn.* Voss. sec. *His rebus cognitis.* Andin. vero et Oxon. cum Leid. primo, *Hujus anni rebus cognitis:* uti ediderunt quoque Ven. 1517. Basil. Ald. Manut. Gryph. et Plant. *Harum rerum litteris cogn.* Ed. Vascos. et Stradæ. Uti jam editur, restituit e suo Cod. Faërnus, et editum jam fuerat a Romanis, Mediolanensibus, Venetis A. 1494. ac Florentinis.

15 *Dierum* XX *supplicatio indicitur*] V. c. *supplicatio redditur:* quasi dicas in grati animi testimonium supplicatio diis redditur pro victoriis, quas concesserant. Quamquam nullus ita veterum, quod sciam, loquatur. Porro *supplicatio* hic idem est, quod Valerius Max. *gratulationem* vocat. Nam I. 1. inquit, 'Prisco etiam instituto rebus divinis opera datur, cum aliquid commendandum est, precatione: cum exposcendum, voto: cum solvendum, gratulatione: cum inquirendum, vel extis vel sortibus impetrato: cum solenni ritu peragendum, sacrificio.' Ubi *supplicatio* præteritur, et pro ea est *gratulatio.* Sic usus Cicero Epist. XI. 18. ad Brutum: 'Sed tamen, tam recenti gratulatione, quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus:' et de Provinc. Cons. 'Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, qua ex maximis victoriis.' Quam vero *precationem* hic Maximus appellat, ea Livio est *obsecratio,* l. XXXI. 'Supplicationibus,' inquit, 'habitis jam, et obsecratione circa omnia pulvinaria facta.' Nam de novo ibi bello loquitur Livius, et dicere vult commendatam iis rem Romanam, priusquam in provincias abirent consules. *Vossius.* *Indicitur* inveni pro varia lectione in solo Leidensi secundo, ut testatur in suo esse Faërnus: atque etiam Vascos. Basil. et deinceps reliqui ediderunt. In ceteris omnibus ac Edd. primis exstat *redditur.* Sed debuisse saltem addi videtur *Diis* sive *Dis.* Forsan olim fuit *decernitur.* Vide ad Sallust. Jug. c. 55. 'Ob ea feliciter acta Dis inmortalibus supplicia decernere.' Supra l. II. et l. IV. in f. 'Ob eas res ex litteris Cæsaris dies XV subplicatio decreta est:' et sic apud alios: vel *edicitur:* ut apud Prop. II. 62. 'lege edicta.' Apul. Met. IV. in f. 'edicitur justitium,' et alibi. At tamen cum in Mss. etiam, licet paucis, compareat *indicitur,* hoc retineamus: cum hoc verbum sollemnibus sit proprium et ubivis obvium. Sic 'indicere comitia,' 'justitium.' Adi Cl. Drak. ad Liv. IV. 26. Ovid. Fast. II. 527. 'Curio legitimis nunc Fornacalia verbis Maximus indicit; nec stata sacra facit.'

* Ad calcem hujusce libri legitur in Metaphraste ὃ ἐπ' ἄλλῳ οὐδενὶ οὐδέποτε ἐπεποιήκεσαν: quæ verba de proprio addidisse videtur ad imitationem Cæsaris, qui B. G. II. 35. ait 'Dies XV supplicatio decreta est; quod ante id tempus acciderat nulli.' Certe 'Cæsarem Metaphrastes nonnunquam ducem deserit, et breves tentat excursus,' ut observavit vir Doctissimus P. D. Huetius de Clar. Intt. p. 219. *Davis.* De dierum numero adi Cl. P. Wesseling. l. I. Observ. c. 6.

DE BELLO GALLICO.

LIB. VIII.

Præfatio A. Hirtii] Jam olim super auctore hujus libri dubitatum fuisse, docuit nos Suetonius in Julio, cum ait c. 56. 'Nam Alexandrini, Africique et Hispaniensis incertus auctor est. Alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit.' Ms. noster habebat: 'Ab hinc Hirtii Pansæ incipit præfatio libri VIII.' In Petaviano Cod. nulla inscriptio erat, sed a secunda manu adscriptum, *Pansæ rerum gestarum C. Cæsaris. Vossius.* Dele vocem postremam; nam nullus A. Hirtius Pansa; sed cum consules fuerint A. U. C. 710. A. Hirtius et C. Vibius Pansa; duos hosce viros in unum hujusce libri scriptorem contulerunt imperiti Librarii. Vide Cl. Dodwellum, dissert. de Julio Celso § 4. Et A. quidem Hirtii nomen, omissa voce Pansæ, recte præ se fert editio Beroaldina. Eandem rationem serves oportet in Indicibus, quæ libris de bell. Alex. Afric. et Hispan. sunt præfixæ. Hirtium vero *notarium Cæsaris* inepte vocat Lupus Epist. XXXVII. *Davis.* cur. sec. Ineptior sane inscriptio nulla excogitari a librariis potuit; quam quæ vulgo circumfertur. Hirtio Pansæ tamen hunc librum adscribunt Mss. aliquot vetustiores. Prænomen Auli addunt Andin. et Leidens. pr. sec. ac Scaligeri. Q. vocant Mss. Lovan. et Brant. in Leid. sec. et aliis recentioribus a Grutero (cujus collationes hic rursus incipiunt) inspectis Pansæ nomen recte omittitur, uti et in Edd. Romana, Ven. Mediol. aliisque multis. In margine Dorvilliani libri exaratur *C. Hyrtius Pansæ Balbo S.;* quod quid sibi velit non capio. Alii ineptius adscribunt Julio Celso, Cæsaris familiari; ut Ortelian. Leid. tert. et Ed. Incerta Celsi A. 1473. vel Suetonio Tranquillo, ut Palatinus. Pansæ nomen nolui omnino delere, sed aliis litteris exprimi curavi. Potuerunt quidam A. Hirtio, quidam C. Pansæ, ut alii Oppio, adscribere. Pansæ soli præter Petav. inscribere videtur quoque Oxoniensis. At contra Andinus, Scalig. Bong. prim. tantum exhibent nomen A. Hirtii. Omnino bene; et sic etiam nonnulli Codices ad titulum B. Alexandrini, Africi, et Hispaniensis.

PRÆFATIO, 1 *Coactus assiduis*] Huic epistolæ præmitti debuit hæc inscriptio, 'A. Hirtius Balbo S.' Illam exhibet Ms. Carrar. nisi quod Caii prænomen perperam repræsentet. *Davis.* cur. sec. Rescripsi 'A. Hirtius (*Pansa*) Balbo S.'

4 *Rerum gestarum Galliæ*] Hæ tres voces desiderabantur in Cod. Petaviano, nisi quod recentiore manu adjectæ erant. Certe facile crediderim a librario esse; nam quid illud, *rerum gestarum Galliæ*, nisi *Galliæ* pro *Gallis* positum? *Vossius.* Ultima vox Dionys. Vossium offendit, quam ob causam reposuit *rerum gestarum Gallis*, quod idem valet ac *inter Gallos.* Sulpicius Severus Hist. Sacr. II. 14.

'Quis eo tempore *Persis* regnaverit.' Corn. Severus in Ætn. vs. 17. 'Ultima quis tacuit juvenum certamina Colchis?' Sic enim legendum, non *Colchos*, ut habent editi, unde commoda interpretatio extundi non potest. At in Cæsare nihil opus est ut quidquam mutemus. Ipse Hirtius hujusce libri c. 48. 'Nullas habet *Galliæ* magno opere res gestas.' Corn. Nepos Chabr. c. 3. 'Plurimum *Cypri* vixit.' Lucanus VIII. 428. 'Et si *Thessaliæ* bellum civile peractum est.' Sic membranæ, nec erat necesse ut H. Grotius emendaret *Thessalia.* Cicero Tusc. Quæst. II. 22. 'Cum *Cypri* in manus Nicocreontis Regis incidisset.' Vide et Sallustium Jugurth. c. 33. *Davis.* B. Civ. III. 106. 'Pompeium Cypri visum.' Similia plura vide apud Voss. de Constr. c. 25. et ad III. 7. 'In Illyricum profectus est.' Nec puto, offensum Vossium a Genitivis, ab utraque parte nomini junctis. Ejus enim locutionis exempla dedimus ad I. 30. 'Helvetiorum injuriis populi Romani.' Auctior est Oxon. edens 'suscepi, Cæsaris qui n. comm. contexui.' Nil muto.

Non comparandos superioribus, &c.] Fateor, me hæc non intelligere 'Cæsaris commentarios r. g. G. non comparandos sup. atque ins. ejus scriptis contexui.' Quod notare debet: Commentarios de Cæsaris rebus gestis composui, vel supplevi eos meis, qui non comparandi sunt ejus libris. Sed tum saltem debuit addi *ultimos* vel *ultimarum rerum:* at vel sic foret hæc locutio durissima. Sensus auctoris esse debet, *se ad Commentarios Cæsaris adtexuisse suos commentarios, qui non comparandi sunt superioribus,* (scil. VII. Libris de Bello Gallico,) *atque insequentibus* (de Bello Civili) *ejus scriptis, noviss. &c.* atque ita *se interposuisse mediis,* vel, ut alii habent minus eleganter ex interpretatione, *medium, Casaris scriptis.* At hic sensus e vulgata lectione exsculpi nequit. *Comparandos* etiam non comparet in Mss. nisi recentissimis. *Comparantibus* est in Bongars. sec. Petav. Voss. pr. Leid. pr. Cujac. Lovan. ac sex aliis et Edd. Beroaldina prioribus. *Comparentibus* Bong. prim. Sed Oxoniensis exhibet *Comparandis.* Sensu claro quidem *contexui commentarios Cæsaris non comparandis,* sc. commentariis, cum ipsius operibus; sed minus concinna casuum conjunctione. Latere tamen mendum videtur in hoc participio: alioqui levissima mutatione emendari posset locus, scribendo *commentariis. Contexui* i. e. addidi, adjunxi, et consui *Cæsaris commentariis non comparandos* sc. commentarios, &c. quare subdit, *quos utinam, &c.* Eleganter autem *contexere* adhibet, quod non modo *conjungere,* sed et *interrupta* continuare notat.

6 *Novissimeque, imperfecta*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, *Novissimumque imperfectum, &c. Clark. Novissimeque imperfectum* exaratur in Mss. Urs. And. et Oxon. in Bong. sec. est *novisque inperfectum.* Ceteri Mss. omnes et Edd. primæ, item Vascos. sec. Steph. aliæque *novissimumque inperfectum:* nisi quod in Duker. et Voss. sec. ac Ed. Beroaldi sit *ac in perfectum.* Sed tum elegantius legeretur *novissimum atque;* quod conjecit Ursinus. At non opus est illam copulam inserere. Si autem hæc sana sunt, ultimum librum intelligat necesse est Belli civilis, eumque *inperfectum* dicat, qui desinit in vocibus, 'Hæc initia belli Alexandrini fuerunt:' a quibus illum perfecit Hirtius, *usque ad exitum, &c.* Verum Sueton. in Cæs. c. 56. diserte hæc verba cepit de hoc Octavo libro sive Commentario Belli Gallici, dicens: 'Hirtium qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit:' unde forsan legendum 'novissimumque inperfectum, ac de rebus gestis,' &c. Hinc forsan illud *ac inperf.* in nonnullis codicibus.

14 *Ne scientia tantarum r. scriptoribus deesset*] Mss. *desit;* quæ et verior lectio. *Clark.* Verum τὸ *deesset* servant And. Cujac. Scalig. Leid. pr. et Oxoniens. qui insuper cum Edd. post Beroaldum usque ad Scaliger. ingerunt vocem *gestarum.* Nec male, ut opinor. Quia Hirtius suum Cæsarem imitatus plenam orationem adhibuerit; licet *gestarum* et *gestis* præcedat. Raro etiam hi codices conspirantes imponunt, aut aliud quid latere significant.

19 *Confecerit*] Nonnulli libri *perfecerit.* Suetonius in Julio c. 56. *perscripserit,* et ita lego. *Davis.* cur. sec. Miror, cur Scaliger hic maluerit sequi Vascos. et R. Stephanum, quibuscum faciunt Strada et Ed. Gryphii posterior, cum tamen Mss. ad unum omnes, tam a Grutero, quam me et aliis inspecti, uti et reliquæ Edd. exhibeant *perfecerit,* sive absolverit. Sic 'poëma perficere' apud Ciceronem. Contra *imperfectus liber* supra. Vulgaribus libris deceptus est magnus Casaubonus in Suetonio, ex Hirtio præferens, *confecerit:* immo ex nostri Codd. lege *perfecerit.* Fefellissent me hoc loco et Gruteriana excerpta per Cl. Gudium et alios descripta, nisi eos Codd. partim ipse vidissem, partim ex ipsa Gruteri manu cognovissem, *perfecerit,* non *confecerit,* in membranis a se inspectis superesse. Idem mihi sæpius usu venit.

24 *Sunt nota*] Sic Mss. Scaliger et Recentiores, *sint nota.* Minus recte. *Clark.* Male reposuit Clarkius *sunt. Sint* exstat in Cujac. Scalig. Leid. pr. Bong. pr. sec. aliisque, uti et Edd. omnibus, si primas excipias. Forsan credidit vir doctus, *quamquam* non cum subjunctivo construi. Sed tu vide, Lector, quæ laudavi ad Lucan. II. 351. 'Tempora quamquam Sint aliena toris:' uti edidi ex Mss. et adde § 473. 'Quamquam his sedeat castris.' Vide etiam Pearc. ad Cicer. de Orat. I. 6. Infra c. 55. 'Quamquam esset dubium' in Leid. pr. immo B. Afric. c. 31. 'quamquam adversarii essent magnis copiis freti.' Sic Mss. et Edd. Apulei. Met. l. VI. p. 115. 'Quamquam frustra filium dicam.'

Audimus] Ita exhibent Mss. Atque ita legendum postulat temporum ratio. Tum porro generalis est Propositio: cui minus convenit illud, quod ediderunt Scaliger aliique, *audivimus. Clark. Audivimus* typographicum est vitium, quod ex editione Scaligerana dimanavit; nam rescribendum *audimus,* quemadmodum (Edd. primæ) Beroaldus, aliique plures ediderunt. *Davis.* cur. sec. *Audivimus* nihilominus exstat in Leid. pr. Oxon. et Voss. tertio.

28 *Hoc ipsum crimen arrogantiæ subeo, quod, &c.*] Nihil invenustius dici potuit; at jacentem sententiam eriges, eamque Hirtio dignam reddes, si legas 'hoc *ipso* crimen arrogantiæ subeo.' Ac sic edidit Ant. Gryphius, ut postea deprehendi. Sic etiam Francofurtenses, A. D. 1575. et Lugdunenses, 1576. *Davis.* cur. sec. Immo *ipso* jam ediderunt Vascos. Strada, R. Stephanus A. 1544. Seb. Gryph. A. 1536, 1546. et perspicue exaratum superest in Msto Oxoniensi: de Cujac. et Andino dubito. c. 19. 'Hoc ipso fiunt superiores.'

CAP. I. 1 *Superiore æstate*] Sic ex Ms. Reg. rescripsi: sensumque efficit aptiorem. Al. *a superiore æstate. Clark.* Legendum, *quum superiore æstate:* quod ex Msto Regio Cl. Clarkius recte monuit. *Davis.* cur.

sec. Male ex unico eoque recentissimo codice delent præpositionem *a* viri docti contra Hirtii mentem. *Superior æstas* non intelligitur ejus anni æstas, sed præcedentis. Ab ea æstate nullum tempus bellandi intermiserat Cæsar, nam per hiemen maximi motus Gallorum erant facti. Consule initium libri septimi. Immo licet capiamus de inita ejusdem anni æstate, vel sic nihil innovari velim contra reliquos Mstos. Sed priorem sensum præfero.

7 *Resisti posse Romanis*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii habent, *resisti posse a Romanis*. Quæ si vera lectio sit, jam hoc dicet Hirtius; Romanos neque, in unum *coactis* copiis, resistere posse *tam multis in locis*; neque, *divisis* copiis, resistere posse *tantæ multitudini*. Sed neque vulgata lectio loco movenda. *Clark.* *A* addunt quoque Mss. Urs. Brantii, uti et Bong. pr. Petav. Leid. pr. Voss. pr. Egm. Lovan. et 4 alii et Ed. Inc. Præstat tamen reliquorum Codicum lectio. Didicerant Galli cum alias, tum præcedenti æstate ad Alesiam, se Romanis pares non esse, si omnes copiæ in unum locum essent coactæ, uti bene exposuit Hotomannus. In Bong. sec. legitur *et*. Forsan olim fuit *posse a se Romanis*. Illud *a* enim non videtur esse de nihilo.

8 *Intulissent c.*] Quanto elegantius Andinæ et Oxon. membranæ *inissent:* cujus glossa est *intulissent*. Ut *inire prœlium*, sic *inire bellum*, passim adhibent Auctores. Livius XXXVI. 1. 'Vellent juberentne cum Antiocho rege bellum iniri:' et sæpissime. Vellei. II. 3. 'bellaque non caussis inita.' Frontin. I. 1. 8. 'majore bellum molitione inituros.' Justin. VIII. 2. 'tot bella victores illo duce inierant.' Adde XII. 11. 6. XVI. et alios. Ipse demum Hirt. B. Afric. c. 91. 'Inito bello.'

II. 2 *Præficit*] Ita reposui ex Ms. Reg. Meliusque convenit cum eo, quod sequitur, *proficiscitur*, quam illud, quod habent Editi, *præfecit*. *Clark.* Errat Clarkius. Passim Historici jungunt præteritum et præsens, ut aliquoties jam monendum habuimus. Vide præter alia ad V. 11. 'delegit et jubet.' Immo ordo temporum recte servatur. Prius enim præfecit eum; tum profectus est. Constanter etiam *præfecit* servant Mss. mei. Adde B. Civ. II. 26. 'se in castra recepit et Imp. appellatur.'

Equitatus præsidio] Sic Cuj. Scal. Leid. pr. cum And. et Oxon. Reliqui tam aliorum, quam mei, et Edd. Vett. *equitum*. Nil muta: adde potius e tribus prioribus Mss. *cum*, ut feci; sic enim solent loqui Cæsar et Hirtius. Vide exempla ad Frontin. III. 3. § 1. 'Cum præsidio Epirotarum urbem obtinebat.' Infra c. 46. 'Cum equitum præsidio:' ubi Leid. pr. etiam *equitatus:* et B. Afric. c. 79.

3 *Kal. Januarii*] In Pet. cod. erat *Kall.* scriptum imperitia librarii: credo, putavit *Kalendæ* quoque singularem habere numerum, ideoque imitatus veterem morem, quo *coss.* pro consules, *cos.* pro consul, scribebatur. *Vossius.* *Januarii* Mss. quidam et plerique Editi. alii *Januariis*: sed *Januarias* exhibui fide Bong. pr. Voss. pr. Egmund. Gott. et aliorum atque Edd. primarum, Stephani, &c. Vide Cl. Drak. ad Liv. IV. 37.

4 *Ad legionem* XII.] Legionem, quæ cum T. Sextio in Biturigibus hiemabat, hujusce libri c. 11. vocat XIII.: adeo ut vel hic vel illic error sit in numeris. *Davis.* Hoc loco error est in numeris, uti patet ex VII. 51. ubi mentio fit 'XIII legionis' et 'legati T. Sextii.' Monuit hæc jam Glareanus, et ad oram suæ Editionis *decimam tertiam* adscripsit Vascosanus. Immo e c. 24. patet Labienum præfuisse legioni XII.: si quidem sana est lectio: XIII. jam recepit Clarkius.

6 *Ad inped. tuenda relictis*] Docte et nervose membranæ Andinæ non

agnoscunt vocem *tuenda;* quod videtur intrusum ad sensum fulciendum. Sed *ad* notat *apud:* uti crebro 'ad Cæsarem esse,' 'ad exercitum manere.' Vide ad I. 31. III. 9. 38. Sic Mss. quidam libro VI. 8. 'turmis præsidio ad inpedimenta relictis:' vulgo *dimissis.* Ceterum Mss. omnes τελεῖον στίγμα ponunt non post *fuerat,* sed post *relictis.*

III. 1 *Imparatis disjectisque*] In primo et secundo Bong. et Petav. ac Palat. codd. erat *dejectisque* perperam. Nugatur Hotomannus, cum *defectis* veram lectionem putat: ipse sensus reclamat. *Vossius. Defectis* Mss. Stephan. Andin. et Oxon. confirmant, et Rhellican. jam legi voluit. Ceteri Codices, et Edd. Vett. habent *dejectis,* obvio errore pro *disjectis* seu *disjectis* i. e. dissipatis, dispersis; licet *dejectis* notare posset, turbatis, quod consilio suo et spe deciderint. *Detritis* Lipsius libri sui oræ adleverat. Nil muta. Sic Capite 7. 'Pabulatione cum exigua tum disjecta:' ubi itidem in quibusdam *dejecta.* c. 10. 'Raris disjectisque ædificiis.' Adde Ill. N. Heins. ad Ovid. Met. III. 726. 'Trunca sed ostendens *disjectis* corpora membris.'

2 *Accidere fuit necesse*] Vocem *accidere* nescio cujus audacia omissam repono, quando constanter omnes Mss. eam agnoscunt. Et Hirtius sæpe imitatur Cæsaris phrasin, qui de bello civil. c. 85. ait: 'Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere soleat.' Quin infra ipse Hirtius: 'Accidebat autem quotidianis pabulationibus, id quod accidere erat necesse,' &c. itaque et hic scribe 'accidere fuit necesse.' *Vossius.* Vocem *accidere,* quam Scaliger aliique perperam omiserant, optime ex Mss. restituit Vossius. Atque infra ita loquitur Hirtius; de bello Gall. VIII. 10. 'Accidebat autem,—id quod *accidere* erat necesse.' *Clark.* Revocavi cum viris doctis verbum *accidere,* quod addunt tum Edd. Vett. tum Mss. omnes præter unicum Oxoniensem: ut V. 39. 'Huic quoque accidit, quod fuit necesse.' Nihilominus pleniorem locutionem præfero. Vide ad I. 44. et II. 9. 'Facerem, quod nostri majores fecerunt.' I. 44. 'Quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi caussa habere.' Simile infra c. 24. 'Ne simile incommodum accideret, ac Tergestinis accidisset.' B. C. I. 19. 'Idne fieret, fiebat.' Paullo aliter ac hic V. 33. 'Accidit, quod fieri necesse erat.'

4 *Illud vulgare incursionis signum hostium*] Trajecta verba ex primo Bongars. et Petav. codd. ita ordino, 'incursionis hostium signum;' pro *vulgare* in secundo est *fugare:* Ms. nostr. *futuræ. Vossius. Illud vulgare incursionis signum hostium,* quod *incendiis ædificiorum intelligi consuevit.* Lego *illud incursionis hostium signum,* quæ *incendiis, &c.* Ordo verborum est a Petav. Bongars. pr. Gottorp. Voss. Egmond. Sed *quæ* nobis debetur; nam pronomen ad *incursionem* videtur referendum. *Davis.* cur. sec. Ordo illa verborum *hostium signum* est etiam in plerisque meis et Edd. vetustis, sed non in Cujac. Leid. pr. et Oxon. At in Vossiano primo a manu prima est *incursionibus.* Opinor, Hirtium scripsisse *illud, vulgare incursioni, signum hostium, quod* scilicet, *adesse hostes.* Non temere enim contra Mss. *quod* in *quæ* mutem; ut facit Davisius. *Vulgare incursioni* notat id, quod in incursionibus plerumque adhiberi solet. *S* autem e seq. voce *signum* facile adhærere potuit.

6 *Cæsaris id erat*] Voculam *id* expungo, nixus auctoritate quinque Mss. prim. sec. tert. Bong. Pet. ac Palatini. *Vossius.* Deest quoque in Mss. Reg. et Eliens. *Clark.* Nimis obsequentem sibi Vossius habuit Clarkium, ejiciendo τὸ *id:* quamquam fate-

ar abesse quoque a Vossianis, Egmund. Lovan. et aliis, uti et Edd. primis, Beroaldi, Vascos. Steph. aliorumque. Verum tamen servant τὸ *id* Cujac. Scalig. Andin. Oxon. et Leid. prim. Quare eam particulam expungere mihi religio fuit, cum sciam, sæpissime pronomina *is, ille, hic,* πλεονάζειν. Vide citatos viros doctos in Miscell. Observ. Vol. III. T. II. p. 221. Manut. ad Vellei. II. 3. Arntzen. ad Aurel. Vict. de Vir. Ill. c. 27. et c. 43. et innumeris aliis locis. Immo ipse auctor c. 54. 'legionem, &c. eam dedit:' ubi male istam voculam ejecit Clarkius. Valer. Max. I. 7. § 5. 'M. Cicero, cum in villa quadam campi Atinatis deversaretur, is animo,' &c. Sic Mss. in quibus optimus Harlem. Vide soceri notas.

7 *Deficeretur*] Vulgg. *deficeret;* sed nos secuti sumus lectionem Codicis Norv. et locum ex aliis Mstis ita corrigendum esse vidit Marquardus Gudius ad Phædri Fab. I. 21. Sic B. C. III. 64. 'Quum gravi vulnere esset affectus Aquilifer, et viribus deficeretur.' De hac voce nos multis agemus ad illius libri c. 11. *Davis.* Optime, quomodo et in Vossii quoque Ms. scriptum est. Alii minus recte *deficeret. Clark. Deficeret* in paucissimis et recentioribus exstat Mss. sed et in Leid. primo: quod defendi posset, præsertim si *vellent* cum Egm. et Dorvill. legeremus; ut *copia* foret nominativus. Sic B. Civ. II. 37. 'Non frumentum deficere poterat.' Sed malim accedere Viris doctis, Grutero, Gudio, uti et Editoribus, Aldo, Vasc. Stephano, Gryphio aliisque, et Mss. meis XIV. atque Ed. Inc. 1473. Valer. Maxim. VII. 6. § 2. 'Alimentorum facultate defici.' Multis hoc de verbo egi ad Front. I. 7. 1. 'Ea, quibus deficimur.' Cellar. ad B. Civ. III. 64. Voss. ad Vell. II. 64. Cort. ad Plin. Ep. II. 16. 'Etiamsi jure deficerentur.'

14 *Fideles amicos ret.*] Ciacconius mallet legere *in fide am. retin.* vel *fideles ret.* ejecta voce *amicos.* Ego, si quid mutandum est, cum Grutero præferrem *facile amicos ret.* præsertim cum huic lectioni suffragentur Lovan. Cod. in quo *faciles;* uti et Palat. Dorvill. et Brant. cum Edd. Beroaldina antiquioribus, quæ dant *facile.* Nihilominus facile et bene explicari potest lectio vulgaris. 'Amicos retinebat fideles:' id est, faciebat, ut amici manerent sibi fideles, et in fide constarent.

16 *Tali conditione Bituriges proposita*] Sic Mss. Reg. et Vossii. Vulgg. minus eleganter, 'Tali conditione proposita, Bituriges,' &c. Vide supra ad v. 49. *Clark.* Contra plurimos Mstos tales verborum trajectiones non sunt inculcandæ, sed defendendæ, si in Mss. reperiantur. E meis nihil mutati ordinis in excerptis adnotatum video.

IV. 4 II *milia nummum*] Sic reperit Gruterus in solo recentissimo Bong. tert. Ceteri Mss. omnes et Edd. primæ dant *tot milia n.* Quod fidem excedit. An scripsit Hirtius *ad* II *milia?* Sæpe enim hanc præpositionem numeralibus addi, et multis in locis corruptam esse, dudum docuerunt celeberrimi instauratæ Latinitatis duum viri J. F. Gron. de Sestert. I. 7. et J. G. Grævius ad Suet. Jul. c. 20. 'ad XX milibus civium.' Cæs. B. Gall. I. 5. 'oppida sua numero ad XII.' B. Civ. I. 39. 'ad VI milia peditum.' III. 4. 'Ad eumdem numerum Cotys dederat.' c. 53. 'ad II milium numero:' ubi etiam vide Ciaccon. Davis. Clarkium et alios. B. Afric. c. 1. 'equitum ad II milia.' Adde c. 21. 'ad ternas cohortes.'

5 *Condonanda pollicetur*] *Condonata* in IV. Codd. est prim. sec. Bong. Pet. ac Pal. Ciacconius expungendam

vocem putabat. Et integra sententia abesse profecto poterat. *Vossius.* Præter Bong. tert. constantissime Mss. cuncti et Ed. Inc. præbent *condonata.* Forsan fuit ab Hirtii manu *condonatæ:* id est, eo, quod prædam ipsis condonasset, nomine. Id si minus placeat, a Ciacconii sententia non alienus sum. Ut solent cuique suæ, mea tamen adridet magis conjectura. Male Cellarius etiam ea *prædæ nomine* suspecta habuisse videtur. Apul. l. vi. p. 114. 'accepturus indicinæ nomine vii savia.' Sic enim cum Elmenh. et Roaldo scribendum. Ms. noster *indicive;* vulgo *indicii.* Sic vii. 89. 'Exercitui capita singula, *prædæ nomine,* distribuit.' Suet. Jul. c. 48. 'Veteranis, *prædæ nomine* xx milia numum dedit.' 'nauli nomine' p. 121. 'stipendii nomine' Cicero, et Sueton. Cæs. c. 25. passim *eo nomine.*

6 *Recipit*] Ita ex Ms. Regio reposui, propter præcedentem *pollicetur.* Al. *recepit. Clark.* Ratio, quam adfert Clarkius minus valet, ut vidimus ad c. sec. Nihilominus hoc loco præsens prætuli ex Bongars. pr. Leid. pr. Oxon. Voss. tert. et Dorvill. quia tempus id amant Historici: quod vel ex hoc ipso patet capite.

10 *Ex hybernis ab Arare educit*] Emendo ex pr. Bong. Pet. et Pal. *ducit.* Nam si retineas *educit,* scribendum erat *ex hybernis ad Ararim educit.* Sed Bong. habebat, *ab Ara reducit,* quod corruptum ex *Arare ducit. Vossius.* Ex pr. Bong. Pet. et Pal. Dionys. Vossius emendat *ex hibernis ab Arare ducit.* Sane ita exhibent editt. Rom. Ven. Beroald. Cum tamen sec. Bongars. repræsentet *ab Ara reducit,* rescribendum crediderim *ab Arare reducit:* frequenter enim fit, ut eadem syllaba repetita in causa sit, cur earum altera omittatur. *Davis.* Parvo admodum discrimine. *Clark.* Nihil varietatis e Scalig. Andino, Cujac. ac Bong. tert. enotatum est: Reliqui omnes cum Edd. primis habent *ducit. Ex hibernis educere* frequens est in his libris locutio. Malim tamen *reducit,* id est, revocat, retrahit. *Ducit* non inprobarem, si ipse adfuisset Cæsar, sed per nuncios ex hibernis evocavit. Dein *conlectas* vel *conjectas,* quod malebat Heinsius, est in Lovan. Vide ad B. G. ii. 28. 'Majores natu, quos in paludes conjectos dixeramus.' Contra ceteros Codices non muto vulgarem et propriam hac in re dictionem. Placet potius Gruteri conjectura, qui in seqq. volebat abjicere τὸ *caussa;* cum in Palat. Cod. invenerit *explicandæ caussa r. f.* Adi de hac ellipsi ad iv. 1. et alibi.

v. 2 *Ducti*] Ciacconius malebat *adducti.* Cur non potius litterarum ductu insistens tum prætulit *inducti?* Nil contra Mstos mutandum, cum Latinus sit et elegans simplicis verbi hoc in sensu usus, ut cuivis notum. V. ad vii. 37. Mox pro *desertis vicis* in Ms. Brant. Lovan. Dorv. aliisque et Edd. primis est *vicis desertis,* et in Andino ac Oxoniensi exaratur *ad nec. rep. exigua constituerant ædificia;* unde non inconcinne refingi posset, *Vicis desertis, quæque t. h. c. ad nec. exigua constituerant ædificia (nuper enim, &c.)* resectis τοῖς *oppidis* et *incolebant.*

4 *Complura oppida dimiserant*] Sic pr. sec. tert. Bong. Pet. Pal. sed Cuj. Ms. *amiserant.* Prima locutio rarior est: tamen non rejicio. *Vossius. Amiserant* exhibent quoque Scalig. et Leid. pr. ac Gryphii ora. Cave quid mutes; quamvis *dimittere* frequentius ea dicamur, pro *amittere, relinquere,* quæ quasi a nobis recedunt, ut *dimittere auctoritatem, occasionem, curam, animam,* et similia. Verum et alterum non sine exemplo est. Cæsar v. 18. 'ut hostes inpetum legionum sustinere non possent, ripasque dimitterent.' 'Dimittere Siciliam et Sardiniam' Valer. Maxim.

VII. 6. § 1. quamquam ibi priore sensu posset, et forsan melius, explicari.

8 *In tecta partim Gallorum, partim quæ conjectis celeriter stramentis tentoriorum integendorum gratia, erant inædificata, militem contegit*] Mira profecto constructio, *contegit militem in tecta Gallorum.* Profecto vel dicendum est sui oblitum Hirtium subjecisse postremam hanc vocem, vel librariorum errore pro *conlegit* scriptum esse *contegit.* Sane ego hoc prope certum habeo: miror vero nemini doctorum hæc verba suspecta fuisse. At illa *tentoriorum integendorum gratia* Ciacconius putat glossema esse. Ego non arbitror. Tabernacula seu tentoria præter pelles, sua quoque fulcra (sive asseres ii, seu pali fuerint) habuere: quis deinde corium insternebatur. Ita hic ait Hirtius, duplicis generis tecta fuisse, alia Gallorum, alia quæ Romani ipsi injectis celeriter stramentis exstruxerant, quo iis pelles insternerent. Vel dicere possimus propter truculentiam tempestatum extructas a Romanis casas fuisse, ac stramine contectas, et sub iis demum tensas pelles, quo tutiores adversus imbrium vim agitarent. Lib. de B. Afric. c. 47. locus est, qui huc pertineat: 'reliqui ex vestimentis tentoriolis factis, atque arundinibus scopisque contextis permanebant.' Sed vide, quæ ad illum locum notavimus. *Vossius.* Emendat Dionys. Vossius *conlegit.* Sed fortasse nihil opus. Neque enim absona prorsus est ista constructio, *Milites in tecta contegere. Clark.* Ciacconius legebat *ponit, quæ tectis p. G. partim conj. c. str. ædificaverat, iisque mil. cont.* At hoc pacto alios facillime accipiemus auctores. Videamus, num Mss. saniorem præbeant lectionem: nam in vulgatis scabiosi quid inesse, non dubito. Primo *partim* ante *Gall.* non agnoscunt Leid. pr. et sec. dein Mss. longe plurimi, non omnes tamen, dant *partemque.* Mox *quæ tent.* Leid. sec. uti et Edd. Rom. Med. Ven. Beroaldi, Basil. sed illæ non habent *quæ* vel *que* post *partim.* *Tentoriumque* Palat. *tentorium* Leid. pr. Scal. *Centuriorum* Voss. pr. *Centor.* sec. *Teutonorum* Ed. Inc. dein *tegend.* L. sec. Carrar. *erat* Palat. *ædificata* Beroald. et Leid. sec. in quo etiam *contexit.* Non me expedio; sed proxime verum est, ni fallor, *atque in tecta partim Gallorum, partim quæ celeriter stramentis conjectis tent. int. gratia, erant inædificata, milites contegit.* Videtis, me transposuisse vocem *conjectis* tantum, sed aliter distinxisse. Sensus auctoris esse videtur; Cæsarem milites disposuisse partim in tecta Gallorum, partim in tecta, quæ ipsi inædificaverant stramentis, conjectis et collectis ad tentoria integenda, si sub divo mansissent: unde etiam minore mutatione scribi posset *p. in tecta G. partim conj. c. stramentis; quæ t. int. gratia erant, inædificata m.* B. Hisp. c. 16. 'casæ, quæ stramentis erant ædificatæ.' Quidquid sit, hoc firmum maneat, stramenta illa fuisse collecta ad tentoria integenda. Audacior quis ejiceret τὸ *inædificata,* legeretque *partem conj. c. stram. quæ tent. integ. gratia erant* vel etiam sine *gratia.* Immo et prius *partim* posset deleri, suffragante præsertim Leidensi prima: nam in his divisionibus, *pars, alii* et similia semel omitti solent. Vide ad I. 8. socerum ad Val. Max. II. 5. § 3. 'pars capitali judicio damnatæ:' et omnino infra ad B. Alex. c. 29. 'dispersi vada fluminis quærentes, partim dem. ripis.' 'Contegit in tecta' dicitur, ut 'occultare in terram' VII. 85. Quamvis et hac constructione non indigeas, si legamus *partim conj. stramentis.* Tunc enim *contegit stramentis* jungenda, et ad priora *in tecta* subintelligendum aliud verbum adfine *disponit* vel simile quid. Hæc enim elliptica locutio frequentissima est, et nota, ac sexcenties adversa a Viris doctis. Nunc vide modo ad c. 16.

et omnino ad III. 13. nec non ad Flor. IV. 12. 37. 'Aliis oculos, aliis manus amputabant:' et infra Davis. ad B. Civ. III. 28. 'tempestatis et sentinæ vitiis.' Hirt. B. Afric. c. 31. 'pabulandi, lignandi, aut muniendi gratia vallum petierant.' Apulei. Met. IV. p. 66. 'non fusti tantum, sed machæra perfossus morti succumbere:' ut legi e Mss. debet, non *percussus occumbere.*

11 *Mittit*] Clarius paullo et efficacius Leid. pr. *dimittit.* Vide exempla ad IV. 19. 'nuncios in omnes partes dimisisse:' ubi etiam variant libri recentiores. Mox c. 7. 'Equitum turmas dimittit in omnes partes.' c. 24. 'plures in partes dimittere exercitum.' Adde c. 25.

VI. 4 *Sub tempus æstivorum*] Ita omnes Codd. mallem *æstivum:* sed et alterum tolero: tempus æstivorum est æstas. *Vossius.* *Æstivorum* enim eleganter opponitur τῷ *hibernorum. Clark.* 'Superioribus æstivis' c. 46. et ibidem 'extremum tempus æstivorum.'

4 *Nullum summum bellum posse conflari*] Sic Mss. omnes. Summum bellum, est quod vulgo *generale* dicerent. *Vossius.* *Summum bellum* est, in quo summa rei verteretur, et a quo maximum dependeret discrimen. V. Gron. ad Liv. XXVI. 10. et XXXVIII. 50.

7 *Belli gloria Gallos omnes Belgasque præstabant*] Confirmant hanc lectionem omnes Msti Codd. *Præstare* quando *antecellere* notat, plerumque dativum regit. Construxit tamen cum accusandi casu quoque Livius l. v. 'Ut nuntiare domum possint, quantum Galli virtute cæteros mortales præstarent.' Nec alia mihi ratione locutus videtur Tacitus Annalium IV. quando *præsidere* cum accusandi casu dixit: 'Et haud spernenda illic civium sociorumque manus litora Oceani præsidebat.' *Vossius.* Observat Dionys. Vossius perrarum esse, ut hæc vox, quando notat *antecellere*, accusativum regat. Id ne quis in posterum credat, exemplis, nisi fallor, efficiam. Quintilianus Instit. Orat. I. 1. '*Præstat* tamen ingenio alius *alium.*' Idem II. 20. 'Ea in quoque animalium est virtus, qua *præstat cetera* vel pleraque.' Corn. Nepos Epam. c. 6. 'Eloquentia *omnes* eo præstabat tempore.' Idem de Regibus c. 3. 'Animi magnitudine et calliditate *omnes* in Africa natos *præstitisse* constat.' Et vit. Hannib. c. 1. 'Non est inficiandum, Hannibalem *præstitisse ceteros Imperatores* prudentia.' Adi et vit. Attic. c. 3. et 18. *Davis.* Vide ad I. 2. 'Virtute omnes præstare:' uti est in Msto.

8 *Finitimasque in civitates*] Emenda *his civitates:* ut est in primo ac secundo Bongarsiano codice: aut cum Petaviano induce vocem *in.* Vulgata lectio absurda nec Latina est. *Vossius.* *Fin. civitates.* Sic Mss. Eliens. et Petav. Mss. autem Reg. et Voss. et Editt. Vett. *finitimasque* iis *civitates.* Quæ vera demum est lectio. Scaliger (errore, ut opinor, typographico) edidit *fin. in civitates.* Quem fideliter secuti sunt recentiores; nullo videlicet, neque sensus, neque Latinitatis vestigio. *Clark.* *His* reposui e Mss. omnibus: *in* sine dubio pro *iis* operarum vitio in Scal. Editionem inrepsit.

9 *Correo*] Mss. omnes *Corbeum* nuncupant: noster codex stat pro vulgatis. *Vossius.* Variant etiam Mss. Orosii. *Correo* retinent Leid. pr. Scalig. Oxon. constanter hic et in seqq. Immo c. 7. et c. 19. etiam Cujac. Bong. pr. sec. Petav. aliique *Correum* dant. Cum vulgaribus Mss. et Edd. Vett. *Corbeus* vocatur quoque in Celso.

Exercitum conparare] Melior videtur lectio illa, quam exhibent Mss. Reg. Eliens. et Vossii, *Exercitus comparare:* propter id quod sequitur, *atque in unum locum cogere.* Quanquam utrumque recte dicitur. *Clark.* *Ex-*

ercitus cum habeant Manuscripti mei omnes, uno alteroque recentiore excepto, uti et Edd. quædam, ut Steph. Gryphii, &c. eum numerum revocavi. c. 48. ‘Quibus in locis Cæsar exercitusque fuissent.’ Adde c. 54. ‘exercitibus contineri.’ B. G. I. 40. ‘nostros exercitus capi posse:’ et sexcenties.

11 *Erant adtributi*] Miror equidem Jul. Celsi verba, qui p. 161. sic loquitur: ‘Rhemorum legatio querentium Bellovacos—exercitum comparare,’ ut Suessionem suam urbem invaderent. Mira sane fuit hominis imperitia; quippe *Suessionem* pro urbis nomine habuit, nec intellexit *Suessiones* dici Rhemis attributos, quod eorum facti erant clientes. *Davis.*

17 *A T. Labieno*] Prænomen *Titi* agnoscunt duo recentissimi Voss. tert. et Dorvill. Omnes reliqui quod sciam *L. Lucio*, et Oxon. *Lilio* dant. Cuncti etiam *ab*, ut reposui. Forsan ejiciendum est prænomen, nisi lateat aliud, quod subodorari nequeo. Non certe *legato:* tam enim Fabius erat legatus, quam Labienus. Notandum autem mox pro *injungebat*, in Codice Scaligeri scribi *inpingebat*. Vide ad c. 49.

VII. 5 *Agrorum incolendorum*] *Colendorum* Mss. quinque, quod non minus placet. Aliud Celsus p. 162. ait: ‘Comperit nullum fere præter rusticos in ædificiis inveniri. Demigrasse omnes Bellovacos armis idoneos,’ &c. Fortasse vitioso codice Hirtii usus erat, qualis Palatinus, qui hoc loco habet: ‘atque hos qui agrorum colendorum caussa remansissent, sed speculandi gratia essent remissi.’ Ubi si pro *sed* legas *et*, constabit sensus: verum vulgata lectio optima est in Hirtio, et verissima. *Vossius.* Mss. nonnulli *colendorum.* Quod idem est. *Clark.* *Incolendorum* inveni in solis Andino et Oxon. Ceteri scripti et Edd. primæ, item Vasc. Str. Steph. aliæque *colendorum*, quod multum præfero: qui, scilicet, remanserant ad agriculturam exercendam: unde vitam sustentare possent. c. 3. ‘rura colentes:’ *qui non* placet e v. c. Ursino.

13 *Impedita circumdatum palude*] *In silva circumdata palude*, Ms. Cuj., Bong. pr. sec. Pet. Pal. et v. c. noster: *in silva circumdatum palude*, Bong. tert. *in silva circumdata pelle* Ms. noster; quod damno. *Vossius.* In aliis Codd. omissa voce *impedita*, legitur *in silva, circumdatum palude*, quam lectionem Fr. Hotomannus recipiendam putavit, quia statim *Cæsar ulteriores silvas* memoret. Nos autem, utraque admissa, scribimus ‘Locum castris excelsum in silva, impedita circumdatum palude.’ Sic c. 14. ‘paludem impeditam’ dixit. Cum tamen plurimi Mss. et Editt. vett. Rom. Ven. Beroald. exhibeant *circumdata*, potius legendum existimarim *locum castris excelsum in silva impedita, circumdata palude, delegisse.* Certe c. 18. *silvas* vocavit *impeditissimas. Davis.* Ex Mss. plurimorum consensu, existimo legendum, *Locum castris excelsum* in silva, *impedita circumdata palude.* Codices nonnulli, *impedita* circumdatum *palude.* Davisius distinguit, *in silva impedita, circumdata palude.* Quod parum interest. Priorem tamen lectionem præfero. *Clark.* Uti vulgo editur, diserte exhibent optimi Codd. Andinus et Oxoniensis. Ceteri tum aliorum, tum mei et Edd. primæ *in silva, circumdata palude.* Unde legendum esse liquido adparet *in silva, inpedita circumdatum*, vel si mavis ob plurimorum Codicum consensum *circumdata palude.* Sed rursus nolo id mutare, quia potest facile ad *locum* referri. Solent enim palustria esse in ipsis silvis. Unde crebro junguntur *silvæ paludesque:* et VI. 34. in Mss. quibusdam; ‘aut locis silvestribus palus inpedita.’ Posset alioquin etiam scribi *inpeditum circumdata pa-*

lude. Certe *inpeditum* aiunt esse in Carrariensi, habetque Orosius. De *loco inpedito, palude inpedita* vide plura ad VI. 8. *Circumdari* tam dicitur id, quod ambit et cingit, quam quod ambitur et cingitur. Hirt. B. Afric. c. 34. 'Oppido munitiones circumdare:' c. 74. 'Multitudine circumdata.' Vide ad Livium I. 28. 'Armata circumdatur legio,' et ad Justin. IV. 4. 'Munitionibus circumdatis,' Ut et *circumfundi* sæpius. Minus bene Ciaccon. *silva inpeditum circumdatum palude.* Dein autem conjicit *inferiore ac duriore cond.* Frustra.

18 *Castris Comium*] *Castris Atrebatem Comium.* Bong. pr. sec. tert. Pet. Pal. et v. c. ac Ms. noster. *Vossius.* *Atrebatem* addunt Mss. omnes præter Oxon., uti et Edd. primæ ut supra; quare reposui.

22 *Si, ut diceretur, Cæsar*] Lege *dicebatur,* ut exhibet Bongars. tert. *Davis.* cur. sec. Accedit Leidens. sec. et Ms. Latinii, teste Ursino.

24 *Decertare cogerentur*] *Decertare,* si Bernartio (notis in Statium) credis, est *vehementer et pertinaciter certare.* Ut *deperire,* pro valde perire, &c. Sed multum fallitur. Neque aliud aut ἐμφατικώτερον est hoc *decertare,* quam *certare.* Bernartium miror non magis in Papinio versatum fuisse, quam ut hoc diceret; cum constet familiare illi ævo fuisse compositis vocabulis, pro simplicibus uti. Sic idem Statius Thebaid. I. *dequestus* pro *questus* dixit: et Suetonius *decœnare* pro *cœnare,* et alia id genus complura habet. Tale est quod in Julio ejus legimus c. 24. 'Sed rebus prospere decedentibus:' aliis auctoribus diceretur, 'prospere cedentibus,' ut 'male cedere' Horatius et Ovidius dixerunt. *Vossius.*

25 *Adduceret*] J. Fr. Gronovius ex optimis, ut ait, membranis legit, 'sin majores copias *ageret.*' Vide sis eum ad Livii VI. 28. Nostri vero codices vulgatam lectionem tuentur, eamque retineo, cum Cæsar hoc, non illo, modo loqui soleat. *Davis.* cur. sec. More solito Andinis membranis adstipulantur Oxonienses, quas hic contra reliquorum Codicum consensum et frequentem in his commentariis usum τοῦ *adducere* non quidem ausim sequi, ut in textum *agere* reponam. Verum eam lectionem egregie juvant integerrimi Codices Hirtii ipsius de B. Africo c. 18. 'cunctis copiis auxiliisque actis,' ubi vide: vulgo *coactis* vel *accitis.*

VIII. 4 *Hostes c. suorum p. prodirent*] Elegantius Bong. prim. *hostis prodiret:* quod ultimum etiam exaratur in Bong. sec, et Egmund. Retento *hostes;* quasi *hostis* in Nominativo etiam diceretur *hostes,* ut *vallis* et *valles* et alia, de quibus vide ad VII. 47. Præterea *suarum* est in Voss. primo: unde Librarii alii dederunt forsan *sua;* quod restat in Bongars. primo ac Leid. primo, et defendi posset.

6 *Veteranas legiones*] Mss. quinque *veterrimas. Vossius.* Mss. quinque Voss. et Brant. Norvic. cum editt. Rom. Ven. Beroald. habent *veterrimas legiones:* quæ quidem lectio videtur recipienda: *veterrimus* enim vox est proba, quam induxerunt Librarii, quia minus est proletaria. Vide J. G. Vossium de Anal. II. 24. *Davis.* *Veterrimas.* Sic Mss. plurimi. Hancque lectionem recipiendam existimat Davisius. Al. *veteranas. Clark.* Omnes omnino Mss. et Edd. ante Scalig. præter Vasc. Str. Steph. et Gryph. post. exhibent *Veterrimas,* quod mutari non debuit. *Veterrimas* vocat in collatione aliarum, ut patet ex seqq. Alibi *Veteres legiones* Cæsar dicit, ut B. Civ. III. 101. ut ipse Hirt. B. Alex. c. 58. quamquam ibi in Leid. pr. est *veteranas.* Contrarium amplectitur Hotom. ex I. 24. 'legionum 4 veteranarum:' ubi Mss. tamen mei omnes *veteranorum* dant. Sed aliter Mss. B. Civ. III. 29. ubi vide.

8 *Functa*] Deest in Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. Et deesse potest, integra sententia. Pro *Collatione* Mss. *in collatione*. *Clark.* Plerique Mss. et Edd. ante Beroaldum non agnoscunt *functa*. Sed non loqui tam concise solet Hirtius: quare hoc participium retinui auctoritate Cujac. Scalig. Leid. pr. And. et Oxon. ac Petav. a m. sec. Seneca Epist. 93. 'functum omnibus vitæ humanæ stipendiis.' Iidem Codices, et alii non habent *in*, quod tanquam in omnibus Mss. exstaret, profert Clarkius, sed Edd. primæ exhibuerunt. Quomodo Auctor B. Hispan. c. 31. 'In collatu pari sunt conditione.' Nihilominus vulgarem lectionem præfero.

9 *Consilio advocato*] Proculdubio legendum *concilio*, cum omnes milites ad hunc cœtum cogerentur. *Davis.* *Concilio* est in Edd. Vascos. Str. Steph. Gryphii utraque, et forsan in uno alteroque Mss. At tamen non temere hic mutem. *Consilium* postquam dimiserat, Tribuni militum, et primi ordinis Centuriones potuerunt ea communicare, ut sæpius ante, cum militibus. *Omnibus* pertinet ad consilii participes, non ad *multitudinem*, a qua secernuntur. *Concilio* edidit quoque Clarkius, qui sine dubio etiam de *concione* intellexit. Contra idem cum vulgaribus edidit *in consilio* B. C. I. 19.: ubi eædem Edd. et Mss. plerique *concilio* habent, ubi vide: ibidem 'concilia conventusque hominum fugeret.'

14 *Irent*] Ita ex Ms. Reg. restitui. Quod habent Editi, *iret*, minus eleganter dictum est. *Clark.* Ita bene Clarkius, et jam ante eum Vascos. Strada, Stephan. Gryph. post. confirmaturque Mss. Scalig. Oxon. Leid. pr. Vossianis duobus et aliis cum Ed. Inc. 1473.

18 *In conspectum hostium*] Ms. Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. habent *in conspectu hostium*, nec hanc lectionem alia de ratione mutarunt editores nuperi, quam quod a Grammaticis decepti, accusativum plane necessarium esse perperam censuerunt. Phædrus Fab. v. 1. 'Quisnam cinædus ille *in conspectu meo* audet venire?' Sulpicius Severus Hist. Sacr. I. 8. 'Qua necessitate Isaac *in Geraris* ad Regem Abimelec cessit;' ubi etiam Car. Sigonius absque causa sontica reposuit *in Gerara*. Idem c. 29. 'Urgente nocte, compulsus *in oppido*.' Alia hanc in rem exempla videre est apud G. J. Vossium de Constr. c. 65. *Davis.* *In conspectu adducit*. Vide supra ad IV. 12. *Clark.* Ita agit Clarkius, ac si Mss. et Edd. omnes darent *conspectu*, uti etiam VII. 48. VIII. 23. 27. 29. Verum *conspectu* non comparet, nisi in Voss. pr. Lovan. Egmund. Voss. sec. et tertio ac primis Edd. solemni confusione, ut sæpe dictum est; nec ubique temere recipiendum. Hoc enim pacto facile altera locutio *in conspectum* posset proscribi, et nullus invenietur locus, in quo non Mss. quidam, omissa lineola, Ablativum ostentent. Delendam autem notam suam in curis secundis monuit Davisius.

IX. 9 *Coronisque pro ratione ejus altitudinis*] *Loriculam pro hac rat.* Bong. tert. Pet. Pal. et similiter fere omnes reliqui codd. Sed nec illud *coronis* rejici velim: nam *coronæ* sunt fastigia et summitates turrium. Στεφάνους Euripides, στεφανώματα πύργων Sophocles nuncupat. Originem vocabulo dedit, quod ut corona dentata plerumque est, ita sæpe et veterum mœnia, intervalla exigua, aut rimas in summo habebant, quæ pro fenestellis erant propugnantibus. Quin deprehendas hodieque in vetustioribus muris indicia, aut potius ipsissimam formam. *Vossius.* De hoc loco multo Just. Lipsius Poliorc. II. Dial. 2. *Davis.* Mss. plurimi *Loriculam pro hac ratione*. *Clark.* *Coronisque* est in solo Faërni libro. In Andino *et coronis*. In Oxon. et Ursin. *Coronis*

inæd. elapsis *que* et seqq. 4 vocibus. Ceteri Mss. omnes et Edd. primæ aliæque *Loriculam* vel *loricam* vel *luricam pro hac ratione ej. alt.* quam lectionem propugnat Lipsius, et ex *inædificandi* verbo statuit fuisse ligneam. *Coronæ* optime dici possunt στεφάναι murorum. Vide Græv. ad Hesiod. θεογ. 916. et alios. Sed quid vetat utramque vocem admittere? Quo facit verbum *inædificari. Coronis loricam inædificari jussit:* i. e. in summo rotundi valli fastigio ædificari loriculam. B. Civ. II. 16. 'Inædificata in muris mœnia.' Nam et στεφάνους et στεφάνας pro ipsis muris seu eorum ambitu adhibuerunt Græci, ut in Epigramm. ὑπὸ στεφάνῃσι πόληος. lib. I. p. 90. Ed. Steph. Adde ejus Thesaurum. Immo hanc emendationem unice confirmat Curtius IV. 4. § 30. 'Angusta muri corona erat: Non pinnæ, sicut alibi, fastigium ejus distinxerant, sed perpetua lorica obducta transitum sepserat.' *Hac* addunt Edd. ante Scalig. et Mss. præter Faërn. et Andin. tamen, quare rursus intrudere nolui; sed alioquin abjici poterat *ejus*, si Mss. faverent. Si conjecturis indulgere licet, en aliam; quam forsan non nemo amplectatur; *et loriculam pro coronis ac ratione ej. alt. Loricam et pinnas* jungit VII. 72.

14 *Ut hostis a duplici propugnatorum ordine depelleretur*] Ab hac lectione multum abeunt Codd. nonnulli. Mss. Carrar. et Norvic. *Ut ab hostibus duplici propugnatorum ordine defenderentur.* Sic et editt. Rom. Ven. Beroald. nisi quod in iis *defenderetur.* Recte, ut opinor. Locus enim sic videtur legendus *ut hostis a duplici fossa, duplici propugnatorum ordine, defenderetur.* Ultima vox in causa fuit, cur loco *hostis a duplici fossa*, reposuerint Librarii *ab hostibus duplici fossa:* rariorem enim hic obtinet *arcendi* significationem. Quadrigarius Annal. XII. 'Milites Metelli sauciabantur multo minus, et, quod maxime opus erat, *a pinnis hostes defendebant* facillime.' Quis non videt, hinc conjecturam nostram quam maxime firmari? Quod multo fiet manifestius, si audiamus A. Gellium Noct. Attic. IX. 1.; ubi sic ille: 'Quod autem ait idem Q. Claudius *a pinnis hostis defendebant* facillime; animadvertendum est usum esse eum verbo *defendebant*, non ex vulgari consuetudine, sed admodum proprie et Latine, nam *defendere* et *offendere*, inter sese adversa sunt, quorum alterum significat ἐμποδὼν ἔχειν, alterum ἐκ ποδῶν ποιεῖσθαι, quod hoc in loco in Q. Claudio dicitur.' Silius Italicus V. 491. '*Defendere* nescia morti Dedecus.' Et VII. 170. 'Pura soliti *defendere* lympha.' Vide etiam not. ad B. G. I. 44. Vulgg. *depelleretur* ex hujusce verbi interpretatione, et *duplici fossa* omittunt ob primam vocem proxime repetitam. *Davis.* et *Clark.* Egregie hunc locum restituit Davisius, quod e meis Codicibus clarius patet. Nam Bongars. Voss. Petav. Lovan. Egmond. Gott. Dorv. Leid. sec. tert. et alii cum primis Edd. habent *ut ab hostibus duplici fossa d. p. o. defenderentur*, vel *defenderetur.* Oxon. et And. cum Scalig. adstipulantur vulgatis; sed hinc patet *hostis* esse in aliis Mss. at Leid. Sec. *hostis* et *duplici fossa* agnoscit; sed retinet *depelleretur*, quod sine dubio e Glossa intrusum. Sæpe in Cæsare et Hirtio usu venit, ut e duabus lectionibus tertiam elicere debuerimus, quæ ab auctore verosimillime videtur esse profecta. De verbo *defendere* adi Brant. ad II. 44. et Ill. Heins. ad Ovid. Epist. Her. V. 16. 'Defensa est humili cana pruina casa.' Dictys Cret. III. 7. 'Regis necem defenderent.' Infra B. Civ. I. 7. 'Imperatoris injurias defendere.' B. C. II. 2. 'ut ignis jactus et lapides defendi possent.' Adde c. 9. III. 110. 'vim suorum defendebant.'

Duplici propugnatorum ordine] Altero scilicet, *in* pontibus; altero, *sub*

pontibus, in ipso vallo. *Clark.*

17 *Permitteret*] Sic Mss. constanter, vel *permitteret tela.* In Leid. pr. *t. permitterentur.* Edd. tamen primæ, multæque aliæ dant *promittere;* idque placuit Heinsio ad Silium Ital. III. § 534. 'Quacumque datur permittere visus.' Sed *permittere* efficacius est, quo notatur talis jactus, ut pertingant tela ad hostes. Vide notata ad Lucan. IV. 651. 'Non potuit nati Tellus permittere vires.' Male legi *promitti* scribit Gruterus se ostendisse in Seneca philosopho et Martiali non solum, sed et nuperrimo Taciti schediasmate: ubi quærant, quibus plus otii est.

Qui propior hostem in ipso vallo collocatus] *Quo* pro *qui* habent Mss. quinque: *propior hostium vallo coll.* tert. *propior hostem vallo coll.* Palat. *propior hostem vallo cum locatus* Petav. *cum locatus,* ex *conlocatus* factum. *Vossius.* Vulgata jam lectio est a Scaligero ex Faërni et Ursini Mss. ac emendatione, quicum faciunt And. Oxon. Stephan. Hotomanni Codd. Reliqui Mss. et Edd. *Quo.* At id ex præcedentibus videtur repetitum. Non enim, quo propior erat miles, tegebatur ponte, sed quia propior erat, ideo tegi ponte eum volebat.

X. 2 *Et operum magnitudinem et timorem suum*] Non revera timebat, sed metum modo simulavit; quapropter legendum crediderim *ex operum magnitudine et timorem suum.* Corrigendus etiam est Jul. Celsus p. 162. ubi hæc referens; 'id,' inquit, 'duplici fiebat ex causa, ut et hostibus fiducia *opinioque* Romanorum metus cresceret,' &c. Legendum *opinione. Davis.* I. e. simulationem suam timoris. Conjecit Davisius leg. *ex op. magnitudine:* sed *et op. magnitudinem* idem est. *Clark.* Favet Davisio nonnihil Petav. *magnitudine et timore suo.* Nil tamen muto. Ciacconius conjecit etiam *ex op. magnitudine timoris suspicionem,* vel quia Ms. habebat *ut tim.* hoc amplectebatur.

8 *Aut nostra auxilia Gallorum*] Sic recte e Ciacconii conjectura edidit Scaliger, et confirmat Cod. Oxon. Reliqui Mss. et Edd. priores *aut nostra a. aut G.* vel ut in Ms. Brant. et Lovan. *aut nostri, aut aux.* Verum tum bis idem dixerit auctor. Gallos et Germanos intelligit, qui erant in auxiliis, sive auxiliares Romanorum: de quibus alibi sæpius.

9 *Eamdem*] Mss. *eodem;* forte *eadem. Clark.* Ciacconius conjecit *eandem,* uti jam ante legerat Ursinus e suo et Faërni libro. Optima est conjectura Clarkii, cui adstipulantur Leid. prim. Scalig. et Oxon. In ceteris Mss. et Edd. prioribus invenias *eodem.* Sæpe *qua* ita corruptum in *quo;* et *ea* v. 51. Ceterum pro *submovebant* elegantius Lovan. *promovebant;* uti olim restituimus in Lucano VI. § 201. 'Hunc aries ferro ballistaque limine portæ Promoveat.'

14 *Etsi mediocre*] *Non mediocre* B. sec. *Vossius.*

15 *Tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum*] Verba Jul. Celsi, ubi hoc narrat, sunt corruptissima. 'Æquo id animo,' inquit ille p. 163. 'ferebat Cæsar, Barbarorum spes *manes* parvisque successibus *inestandas* sperans.' Legit J. G. Grævius, 'Barbarorum spes *magnis* parvisque successibus *inescandas* sperans.' Sed multum abest, ut scopum attigerit. Repone 'barbarorum spes *inanes* parvis successibus *incitandas* sperans.' *Davis.* *Inescandas* malim.

18 *Tametsi*] Scalig. et Leid. prim. *tamenetsi.* Bene. Confer v. 34. 'Tamen etsi ab duce et a fortuna deserebantur, tamen,' &c.

19 *Non amplius erant quingentis*] Omnes Msti habent, *non amplius erant quingenti:* et sic rescribendum. *Vossius.* *Quingenti.* Sic Mss. Vulgg. *quingentis.* Quod minus est elegans. *Clark.* *Quingenti* rescripsi auctoritate Mss. præter Voss. sec. et Edd. Vete-

rum, uti et R. Stephani: per ellipsin τοῦ *quam:* uti cum reliquis sæpe amant Cæsar et Hirtius loqui. IV. 12. 'Amplius octingentos equites haberet.' Bis B. Civ. III. 99. B. Afric. c. 1. 5. 'equites minus XXX.' c. 38. 'minus passus CD.' Adde dicta ad IV. 37. sed tamen B. Civ. III. 28. 'paullo minus ducentis:' ubi etiam vide. In Scalig. et Leid. pr. exaratur *sed tamen.*

Inflabantur] *Nitebantur* B. pr. sec. tert. Petav. *Vossius.* Mss. innumeri habent cum Edd. primis, in quibus hæc est periodus, *nitebantur*, probante Grutero. Mihi secus videtur, et vulgarem lectionem retineo nixus auctoritate Cujac. Scalig. Leid. pr. And. et Oxon. c. 12. 'Inflantur atque incitantur hostium animi:' ubi tamen melius, quam hic, Codd. fere omnes *inflammantur:* quo loco dicemus plura. Alibi *inflatius;* atque ita sæpe alii. Posses legere *Barbari inflati nitebantur.* Dein reposui rursus fide Codd. Andin. et Oxon. *animum advertisset:* et c. seq. 'animum advertissent:' ac c. 16. 'Discessum h. animum advertit.' Vide ad I. 24. et mox c. 14.

XI. 8 *Magnis itineribus*] Eleganter, et, ut puto, vere Leidensis ille primus habet *quam magnis.* Adi notata ad VI. 26. 'Rami quam late diffunduntur.' B. Civ. I. 55. 'Quam magnum numerum intercipiunt.' Sic enim Mss. B. Hisp. c. 33. 'Cœnam quam opimam adparari.' Apulei. Met. IV. p. 65. 'loro quam valido.' V. 99. 'quam concolores fallacias.' 101. 'nisu quam valido:' et sæpissime: quare nollem, tentatum esse locum l. VIII. Init. 'fuit Charite quam misella' ab Ill. Heinsio ad Ovid. Ep. XVII. 192. legenti *inquam.* Præcedit *sic annunciabat:* nec magis valet Gruteri lectio susp. I. 14. *quoniam.*

10 *Præsidio pabulationibus*] Sic Manuscripti, et veteres editt. Primus Gab. Faërnus rescripsit *pabulatoribus*, quem perperam secutus est Jos. Scaliger. Et eodem modo dictum hoc, quo apud Spartianum in Pescennio Nigro legitur, 'cum videret provincias facili administrationum mutatione subverti:' pro *administrantium.* Sic Cæsar de Bello Civili III. 32. 'Erat plena lictorum et imperiorum provincia.' Sed talia plura occurrunt. *Vossius.* Consentiunt mei omnes. Sic *legationes* pro legatis, *ministeria* pro ministris, *matrimonia*, pro uxoribus, et quæ sunt id genus innumera, quæ supra jam aliquoties occurrerunt et a Viris doctis notata sunt. Vide et c. 16. et c. 19. 'inpetus insidiarum.'

XII. 6 *Nostros in insidias*] *Nostros insidiis*, Palat. et B. tert. *nostros insidiæ*, Ms. Cujacii. *Vossius.* Et Ms. Regius. *Clark.* *Nostros insidiis* exaratur in And. Oxon. Scalig. Dorvill. Bong. tert. Palat. Petav. a m. sec. (nam a manu prima, ut diximus, hæc non habet cum reliquis antiquioribus) Ed. Beroald. *In insidiis* Leid. sec. cum Edd. primis. *Insidiæ* etiam Leid. prim. Grutero suspectæ sunt duæ hæ voces *in insidias.* Sed quid ni exponere possumus *elicere insidiis* pro *ad insidias?* Vide omnino notas ad Lucan. VI. 85. 'discussere salo,' id est, in salum: et adde infra ad B. Civ. II. 19. B. Hisp. c. 13. et sæpissime. Nam *in insidiis* pro *in insidias* positum esse, non temere credo; licet sciam aliis hoc non displiciturum, qui *in vinculis conjicere, in castris venire* et similia propugnant apud aurei ævi scriptores: præterquam quod *in* hic loci a Mss. absit.

7 *Illa dies*] Ciacconius rescribit: *illo die obv.* scil. *sors.* Emendatione valde ineleganti. *Clark.* *Obvenerat.* Non damno: monendum tamen in Lovan. Dorvill. Palat. et Edd. Rom. Ven. ac Mediol. scribi *venerat.* Quæ mutatio non rara est. Vide Græv. ad Justin. XIII. 4. 'Pars Ptolemæo forte venit.' Burm. ad Phædr. Fab. 2. in fin. 'Majus ne veniat malum.' *Venit dies* apud auctores frequens est,

de statuto die. B. Gall. I. 8. 'Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit.' B. Civ. I. 87. 'cujus illi diem nondum venisse dicerent.' V. Cl. Burm. ad Phædr. I. 16.

12 *Vertisco*] *Verutio* Ms. Cujac. et vetus cod. *Vossius.* *Neruto* addit Leid. pr. *Verutio* Scalig. et Cujacii, non autem pro *Vertisco* habent *Verutio*, ut ait Vossius. *Verucio* est in Petav. margine. *Verisco* Pal. et Dorvill. *Vertisco duce* Leid. sec. *Vertistus* in Celso. *Vertico* nomine Gallus occurrit V. 46. 49.

16 *Inflantur atque incitantur*] *Inflammantur* est in Mss. quinque. *Vossius.* Mss. quinque Voss. et Norvic. cum editt. Rom. Ven. Beroald. Steph. *inflammantur atque incitantur.* Sic noster de Bell. Afric. c. 19. 'Hac spe atque audacia *inflammatus* Labienus.' Cum igitur ea lectio Codicum auctoritate nitatur, idoneam ejus rejiciendæ causam non video. *Davis.* *Inflammantur.* Sic Mss. Al. *inflantur.* *Clark.* *Inflammantur* est etiam in Edd. Mediol. Inc. Vascos. Stradæ aliisque, et Mss. omnibus, exceptis tamen Andin. et Oxon. forsan etiam Cujac. et Scaliger. ac Brantii: nam de varietate nihil ille monet: quare mutare τὸ *inflantur* rursus nolui, licet et altera lectio *Inflammantur* non minus sit bona. Sed et cap. præc. *inflabantur* habuimus: quamquam auctor variare has locutiones, et *inflantur* ex compendio scripturæ facile nasci potuit: at dubitationem tollat consensus Codd. et Edd. B. Civ. III. 108. 'Hunc incitatum suis, et regis inflatum pollicitationibus.'

XIII. 1 *Intermittuntur*] Bong. pr. sec. Petav. Vossian. pr. sec. Leid. pr. Oxon. Egmund. habent *intermittit.* Quod non temere damnem. *Cæsaris* nomen sæpe in his Commentariis reticetur, ut quod satis per se subintelligatur. Vide ad II. 17.

6 *Resistentibus*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edd. Vett. *in resistendo.* *Clark.* *In resistendo* etiam Vascos. Steph. et alii cum Mss. fere omnibus. Sine dubio ex Glossa alicujus explicantis τὸ *resistentibus*, quod servant Ms. Hotom. Bong. prim. And. et Ox.

12 *Aut nonnulli pavore coacti longius profugerent*] Bongars. sec. *aut* nulli *pavore coacti.* Lego, *aut* inani *pavore coacti.* *Davis.* cur. sec. Sic non exstat in Bong. sec. sed *pudore*, quod exhibent reliqui omnes Mss. et Edd. ante Scaligerum, qui Ursiniani codicis lectionem recepit, et etiam amplexus est Gruterus, ac Lipsius, qui libri sui margini adscripsit *timore.* At *pudore*, quod sæpe in Mss. commutatur et confunditur cum *timore, pavore*, non ausim hic penitus damnare. Potuerunt longius profugisse, quia pudebat eos in castra reverti. Ceterum Davisii conjectura non est necessaria. Si quid mutandum, facile esset rescribi *nonnullo.* Quod plane legitur in Vossiano primo. *Nonnullis pudore coactis* Bong. tert. et Voss. sec. ac Carrar.

14 *Secundis nimiisque rebus*] Ita Scaliger edidit. Antea fuerat *secundis minimisque rebus:* quomodo et legitur in pr. ac sec. Bongars. Pro quo Ursinus legebat *maximisque.* Ego neutrum recte cepisse locum aio: et rescribo *secundis minimis.* Hoc est paululum modo secundis. In Cujacii Ms. et v. c. pro *minimisque* erat *parvulis*, quod glossema est, postea et textui inrepsit, ac Hirtii ipsius vox extrusa est. Interea vel hæc vox satis ostendat, Hirtium scripsisse *minimis.* Ego sane commodissimam hic sententiam video. Nam auctor, ut inconstantiam Gallorum describat, ait dubium fuisse, utrum rebus parumper secundis inflatiores, an mediocriter tantum adversis timidiores fuerint. Sed pro eo, quod statim subditur, *an adversis mediocribusque*, constanter in quinque Mstis B. pr. sec. tert. Pet. ac Palat. est *adverso mediocri casu.* Ita et v. c. habet, unde non dubito

rescribere hoc pacto totam hanc periodum: 'Ut vix judicari posset, utrum secundis minimis rebus insolentiores, an adverso mediocri casu timidiores essent.' *Vossius. Secundis minimis rebus insolentiores, an adversis mediocribus timidiores essent.* Scaliger edidit, *secundis nimiisque rebus.* Ursinus legit, *maximisque rebus.* Uterque sensu plane contrario, atque erat mens Auctoris. Mss. habent, *secundis minimisque rebus.* Quam esse veram lectionem, recte vidit Dionys. Vossius; deleta solummodo particula *que*, qua addita opus esse facile judicare potuit Librariorum inscitia. Porro, pro *adversis mediocribusque*, ut Scaliger minus recte edidit; in Mss. est, *adverso mediocri casu.* Quod æque probum est. *Clark.* Non Ursinus, sed Ciacconius legebat *maximisque.* Perperam omnino. *Minimisque* Mstorum turba habet cum Edd. Vetustis: unde recte Vossius *minimis*, male tamen ut Glossam proscribens *parvulis*, uti sine *que* liquide exstat in Andino, et Oxon. In Leid. pr. est quoque, uti in Cujac. ac Scalig. *parvulisque.* Vocula hæc Cæsari et Hirtio in deliciis fuisse videtur: adeo sæpe ea utuntur: 'parvulum detrimentum' v. 52. 'parvula prœlia' IV. 30. v. 50. 'parvula caussa' B. Civ. III. 72. 'parvula navicula' c. 104. et alibi: ut et Hirt. in B. Afric. c. 37. 'parvula proclivitas.' c. 54. 'parvula caussula.' c. 63. 'parvulum navigiolum.' c. 87. 'parvula fossa:' unde puto, me recte in textum recepisse. Jungit auctor uni substantivo duo adjectiva, uti non raro ceteri scriptores, tam hic, quam c. 6. 'nullum summum bellum.' Vide etiam B. Alex. c. 29. Dein *adversis mediocribus* exhibui, auctoribus Mss. And. Oxon. et Leid. pr. atque Edd. Venet. 1517. Ald. Basil. *mediocribusque* male Manut. Gryph. Plant. Scalig. et reliquæ. At primæ cum Mss. reliquis, item Vascos. Str. Steph. Cellarius, &c. *Adverso mediocri casu:* quod tamen e Glossa sive explicatione ortum videtur: (nam in Leid. primo scribitur *adversis mediocribus casu:*) nisi lateat quid abstrusius.

XIV. 4 *Aut ætate aut viribus inferiores*] Loco vocis ultimæ *infirmiores* reponit Pet. Ciacconius; sed non est, cur quidquam mutemus: *inferior* enim tantundem valet ac *infirmior.* Justinus v. 11. 12. 'Exæquandasque vires partium, et *inferiores* auxilio levandos.' Idem VIII. 1. 3. 'Auxilium *inferioribus* ferendo.' Sic et 'multitudine inferior' est Sulpicii Severi Hist. Sacr. I. 4. *Davis.* Bene hoc defendit Davisius. Adde Cæsarem B. G. III. 25. 'sub sarcinis inferiores animo adoriri.' Geminus plane locus est Ovidii Met. IV. 652. *Viribus inferior (quis enim par esset Atlanti Viribus?)*

8 *Copias armatorum pro suis instruunt castris*] Ita e Msto Ciacconii primus edidit Scaliger, quem reliqui secuti sunt: cum vulgo ante ipsum excusum esset *copiis armatorum castrorum vias instruunt;* quæ lectio confirmatur Mss. And. et Oxon. Reliqui cum Edd. primis et R. Steph. *copias a. in* (deest præpos. Bong. tert. et Voss. sec.) *suis instruunt castris.* Sine dubio male, et Ciacconii lectio utrique præferenda. *Instruere copias pro castris*, id est, disponere eas ante castra: quomodo passim 'instruere legiones,' 'aciem,' et eodem fere modo statim 'instruere legiones pro vallo' c. 15. immo supra c. 9. *copias instruunt pro castris.* Nihilominus aliud quid ex Mstorum diversitate latere puto, et scribendum opinor *copiis armatorum vias pro suis instruunt castris. Instruunt vias copiis,* ne eas occupare possint Romani, et sic *prius persequi inciperent, &c.* ex quibus verbis *vias* videtur hic esse necessarium: quod facile excidisse potuit ob vicinitatem τοῦ *suis.*

11 *Neque resistentes tanto collis adscensu lacessendos judicabat*] Pr. et

sec. B. ac v. c. habent, *neque resistentes aggrediendos tanto collis adscensu judicabant.* Quod rectum videtur; nam illud *aggrediendos* majorem vim habet. *Vossius. Aggrediendos.* Sic Mss. plurimi. Al. *lacessendos. Clark. Aggrediendos* sive potius *adgrediundos* (nam ita est in Bong. pr. sec. Voss. pr. sec. Egmund. et aliis) ante *tanto* exhibent quoque Mss. aliorum et mei, Edd. primæ ac R. Stephani, delentque *lacessendos.* Verum tamen Andin. Cujac. Leid. prim. Oxon. ita legunt *neque resistentes, neque cedentes tanto collis adscensu lacess. jud.* Unde elicio hanc lectionem *neque resistentes aggrediundos, neque cedentes tanto c. ad. lacess. j. Aggredi* eos, dum resisterent, et loco opportuno manerent, noluit Cæsar: ut patet vel ex c. 9. *Cedentes* autem *lacessere* omnino studebat; at hoc non poterat fieri *tanto collis adscensu:* ideo celerrime copias admovit, et *jugum*, quod intercedebat, occupavit.

14 *Nostris militibus*] Ita Ms. Reg. In aliis deest *nostris. Clark.* Addunt eam voculam Edd. Vasc. Str. Steph. Gryph. posterior: sed in Mss. meis non comparet.

15 *Ita quum paludem inpeditam a castris c. dividere* (*quæ, &c.*] Intricatior locus est, nec, ut videtur, sine mendo. Videamus ergo, quid in Mss. sit ac Edd. primis. *Ita* non habent And. et Oxon. *Itaque* Ortel. *quum* deest Bong. pr. At *palude impedita* Mss. ad unum omnes, nisi quod in Bong. sec. a manu sec. sit *palus:* uti etiam in Ortel. et Edd. principibus: *a* carent Andin. et Oxon. *in castris* Ort. *Dividerel* Leidenses, Vossiani, Cujac. Scalig. Oxon. Petav. Bong. sec. tert. Palat. Egmund. Gottorp. Dorvill. *dividerentur* Lovan. Carrar. et Brant. *dum videret* Bong. pr. *dimitterent* Andin. Ex his diversitatibus commode legi posse arbitror: *Itaque* vel *ita quum paludes inpeditæ a castris castra dividerent.* Vulgo jungere debent *cum animum adverteret.* Verum id Cæsar jam demum non animadvertit, sed quamdiu hic castra habuerat, hoc sciverat. *Paludes,* ut sæpe, dicuntur totus ille locus palustris. Pluralis autem hic numerus ansam corruptioni dedisse videtur. Mox *difficultate* legit Ciacconius, ut *quæ* ad *paludem* referatur. Sed hæc correctio sine Mstorum ope non est necessaria.

19 *Animum adverteret*] Elegantem hanc lectionem Manuscripto Norv. debemus: in editis enim est *animadverteret,* quæ sane scriptura pares Veneres non obtinet. Vide not. ad B. G. I. 24. et B. G. V. 18. *Davis.* Sic quoque Bong. pr. Voss. pr. And. Oxon. Lovan. Egmund. Gottorp. et duo alii cum Ed. Incerta. Vide ad c. 11.

XV. 5 *Cognita, Cæsar*] Leid. pr. et Oxon. *Cæsar, cognita.* Recte. Vide ad II. 49. 'Quibus litteris Cæsar adlatis.'

6 *Muniri jubet c.*] Non adsentior viro docto, hæc verba pro spuriis habenti, quasi satis subintellecta sub seqq. *Absolutis operibus.* Non ita solent Cæsar et Hirtius. Ceterum *munire* est in Bong. pr. et Oxon. sed Cujac. Petav. Scalig. et Leid. pr. *metatis, Menapios munire jubet castra:* quasi hoc onus injunxerit Germanis, qui ipsi erant in auxilio. Confer c. 13. Nihil temere tamen adfirmo. Dein pro *absolutis,* quod servant Mss. Cuj. Scal. Leid. pr. Oxon. et And. reliqui habent, *ac solutis.* Dorvill. Palat. Carr. et Edd. Rom. Ven. Med. aliæque *ac solitis.* Gruterus, Lipsiusque hinc conjecerunt leg. *castra solitis operibus.* At vulgaris lectio multo elegantior est, concinniorque.

10 *Sine cibariis*] *Sine periculo* est in Ms. Cujac. B. pr. sec. tert. Pal. Pet. et vet. cod. nostro. *Vossius.* Mss. *Sine periculo* et *ceperunt* pro *inierunt. Clark.* Utrumque est etiam in Mss. meis, et Edd. primis. Soli Codd. Andin. et

Oxon. pro vulgatis faciunt. Et certe *sine cibariis* verum arbitror. Inpedimenta enim præmiserant jam. Vide c. 14. Quidni scribere possumus *neq. pernoctare sine periculo, aut d. permanere sine cibariis?* Dein nemo non videt elegantius hic esse *inire consilium:* cujus glossa est *capere:* ut patet e Bong. pr. in quo *receperunt. Inire consilium* nostri cum aliis aliquoties adhibent. II. 13. 'Inito consilio;' et c. 16. infra, 'Consilium initum.'

11 *Fasces ubi consederant per manus stramentorum, &c.*] Ita omnes Msti habent et hæc et sequentia: verba tamen mire distorta et transposita sunt. Scio quidem subinde id fieri in Cæsare, atque Hirtio, sed una tantum vel altera vocula alieno ponitur loco. Itaque vereor, ut Hirtius ita scripserit. *Vossius.*

6 *Nam in acie sedere Gallos consuesse superioribus commentariis demonstratum est*] Putabat Hotomannus respicere Hirtium ad verba, quæ III. 18. leguntur: 'velut explorata victoria, sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.' Ego prorsus id nego: nam quod Hirtius remittit lectorem ad commentarios Cæsaris, est propter morem Gallorum, quos ait in acie *sedere* consuevisse. At nihil illo loco Cæsar de *sedendi* more: quare siquid judico, vel periit hic locus ex commentariis Cæsaris, vel alicubi corruptus legitur. Porro pro *commentariis demonstratum est*, Mss. B. pr. sec. tert. Pal. Pet. habent *commentariis Cæsaris demonstratum est. Vossius.* Crediderim equidem additamentum e margine in textum irrepsisse. Vide Viri doctissimi Jos. Wasse notas ad Sallustium p. 294. *Clark.* De hoc loco sic Lipsius in Epistola ad Joan. Vivianum data: "Ad quæsitum tuum in Hirtio, seorsim hic habe: Consului librum, qui pervetus apud me a Torrentio: sed is totidem verbis hæc repræsentat: Fasces, ubi consederant (nam in acie sedere Gallos consuesse superioribus Commentariis declaratum est) per manus, stramentorum ac virgultorum traditos. At tu duo ambigis, et ubi hoc Cæsar? et quomodo credibile, majores nostros in acie et pugna sedisse? De loco Cæsaris, credo Hirtium adspicere istum e Comment. III. 18. 'Galli sarmentis virgultis collectis, quibus fossas Romanorum complerent, ad castra pergunt.' Non dicit in iis *sedisse* aperte, fateor; sed tangit fortasse, et assignificat. At quis id credat, inquies? Mehercule nec ego tecum, nec capio, quomodo, ubi ordines disponendi, tela et manus movendæ, ignavi homines sederint. Ego vel a Celso, hoc verbum *aciei* esse, non pro ipso prœlio aut procinctu, sed pro bello arbitrer: id est, ut in castris, et tempore belli majores nostri sederint; aut pro *otii* voce permutandum. Ut velit scribatque, Gallos, cum otiosi, etiam in ipsis castris plurimum sedisse. Quid miri, inquies? Imo est, pro Romanorum moribus; nam sessio minus apud eos crebra: ambulabant magis aut jacebant. At barbari aliter, quod et Tacitus de Germanis notat; et Strabo de Hispanis, loco, qui valde huc facit, libro III. scribit 'Vettones venisse ad Romana castra, vidisse Centuriones, et Tribunos quosdam per spatia obambulantes, et se vertentes. Illos, arbitratos insanire homines, accurrisse, et manibus nutibusque ad tabernacula sua deduxisse; quasi necessum esset aut sedere in otio, aut in acie pugnare.' Verba ultima Græce sic habent Ὡς δέον ἢ μένειν καθ' ἡσυχίαν ἱδρυθέντας, ἢ μάχεσθαι. Vides Barbaricum sensum et morem; pro quo tamen etiam legi in Hirtio possit *ante aciem.* Hæc doctissimus ille vir Centur. ad Belgas Epist. I. 3. quæ tamen haud arrident. V. C. Jos. Wassius ad Salustii Jugurth. c. 24. additamenti loco ponit

hæc verba, 'nam in acie sedere Gallos consuesse superioribus Commentariis declaratum est;' eaque putat a calamo nugatoris adjecta fuisse; quod voces *ubi consederant* de sedendi actu ceperit, cum revera denotent *ubi castra posuerant*. Ingeniose quidem; hoc modo tamen ipsæ voces, *ubi consederant*, supervacaneæ videntur ac inutiles; sequitur enim 'quorum summa erat in castris copia.' Codices dant *fasces ut consueverant*. Lego 'Fasces, ut consueverant, stramentorum et virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per manus inter se transditos,' &c. Ita recte procedit oratio, ne inani tautologia laborat. Nimirum cum nesciret ineptulus aliquis, quem usum in castris præbere possent stramentorum et virgultorum fasces, nisi forsan in iis sederetur; inaudita quadam Gallorum consuetudine Hirtium nostrum censuit adornandum. *Davis.* cur. sec. Non capio sensum τῶν *uti consueverant*, quod e Mss. reponi vult Davisius; an ergo fasces soliti erant per manus inter se tradere, vel ante aciem collocare? unde hoc didicit Davisius? Neque etiam Mss. omnes habent *ut consueverant:* nam Cujac. Faërn. Ursin. Scalig. Leid. pr. Andin. et Oxon. dant *ubi consederant*. *Consuerant* Dorv. *constituerant* Leid. sec. *ubi ut consuev.* Voss. tert. Ex una et vera Hirtii scriptura, duæ per Glossas confectæ sunt. Legendum enim *uti consederant;* i. sic uti in castris locati erant, vel sessione proprie sumenda, quod malim, vel uti dispositi erant in genere, quieti nempe, ne tumultuando et discursando res aperiretur Romanis, per manus fasces traditos ante aciem conlocaverunt; sensu claro et eleganti. Usus ille particulæ *uti* vel *ut*, a Librariis non perceptus, corruptionis caussa fuit. Sic sæpe in his commentariis; 'sic ut meridie conquieverat, uti pro castris collocaverat.' Et alia sæpe corrupta. Vide omnino ad v. 43. 'Ut se sub ipso vallo constipaverant.' In seqq. accedo omnino Cl. Wasseo. Mss. tamen omnes agnoscunt; ex quibus uti et Edd. pp. reposui etiam *namque* pro *nam*. De traditione instrumentorum *per manus* aliud habemus exemplum VII. 25. de B. Civ. I. 68.

14 *Signo pronunciato*] Rarus loquendi mos. Signum hic est σύνθημα, seu tessera, quæ Gallis omnibus data, ut siquando pronunciari eam audissent, incenderent sarmenta ac fugam facerent. Alioqui *signum dare* plerumque scriptores dicunt. *Vossius.*

16 *A conspectu texit*] Ursini codex *extulit*, quod placuit Faërno. Suffragatur ei Oxon. In Leid. tert. et Ed. Inc. est *exercitus Rom.* sine *texit* vel *extulit:* quod sumtum esset pro *sustulit, abstulit*. Nil muto: *tegere a conspectu;* ut apud Valer. Maxim. IV. 7. § 2. 'Gracchum ab irruentibus telis obpositu corporum texerunt.'

XVI. 3 *Et turmas mittit*] Abest copula eleganter a Leid. pr. Oxon. Bong. pr. tert. Male vero *turmas mittit* abest a Mss. omnibus, si excipias Cujac. Scal. Leid. pr. And. et Oxon. Admovit propius pedites Cæsar, sed equitum turmas inmisit ad insequendum, dum interim cum peditibus tardius procedit, insidias veritus.

5 *Subsisteret hostis*] Sic restitui ex Ms. Norvic. et edit. Beroald. sensu ipso suadante; et hanc sane lectionem, si Codd. nihil juvissent, secutus essem. Vulgg. *subsistere conaretur*, quasi *conatu* ullo opus erat ad locum tenendum, quem jam possidebant: eum enim non tentarunt Romani. *Davis.* Acquiescit in hac emendatione Clarkius, atque ita reposuit, suffragante forsan Oxoniensi. Reliqui Mss. ad unum omnes *subsistere*. Quod revocavi. Quia facile subintelligi potest aliquod verbum, ut *vellet, posset* vel simile: licet per unum verbum *conaretur* se explicet auctor. De his vide ad VII. 77. VIII.

5.: et alibi. Si tamen in pluribus idoneis Codd. *subsisteret* inveniatur, ad id magis inclinarem. Habet autem Gryphius quoque in Margine.

6 *Fumum et flammam*] Tametsi proba hæc lectio, dissimulare tamen non debui in B. pr. sec. tert. Pal. Pet. ac v. c. nostro pro *fumum* legi, *summum jugum. Vossius.* Carrar. quoque et Mss. mei omnes, si And. et Oxon. excipias, item Ed. Inc. habent *summum jugum* vitiose procul dubio: unde tamen facile vera, ut opinor, emendatio se sensibus nostris offert, scilicet *fumum jugem*: quomodo conjecit jam olim in ineditis Gruterus: quem laude sua defraudare nolui. *Jugis fumus* hic est *continens*, ut supra *flammam* vocat Hirtius, *non intermissus*: perpetuo *undans*; ut poëtæ loquuntur. Passim aqua fontana dicitur *Jugis.* Sallust. B. Jugurt. c. 89. 'jugi aqua utebantur.' Consule Cel. Bentl. ad Horat. Epist. I. 15. 15. 'Puteosne perennes Jugis aquæ.' Sic etiam duo Codices, a me visi, non *dulcis.* Lactantius Epit. c. 11. 'Et tunc etiam lacrimæ juges, et gemitus perpetes.' Sic lego ex antiquissimi Cod. Bonon. lectione *jugis.* Vulgo *luctus et gemitus p.* nisi malis cum Psaffio et aliis e Taurin. Ms. *lacrimæ juges, luctus, &c.* Nec tantum de liquidis, sed et de aliis rebus usurpatur. Plauto in Pseud. I. 1. 82. 'jugis thesaurus.' Avieno descr. Orb. v. 181. 'Jugis ubique Mugitus pelago est, gemitu loca cuncta resultant.' Veget. II. 23. 'Jugi perpetuoque exercitio.' Apulei. Flor. n. 13. 'Oratio tempore jugis.' *Intrare fumum* dicit, ut 'intrare insidias' B. C. III. 38.

8 *Partes animadverterent equorum*] Sic post R. Stephanum Scaliger, ceterique ediderunt. Olim edebatur *partes animadverterent; equorum ins.* Vulgo ante Scal. excusum est *adverterent; equorum ins.* sed recte Ciaccon. Hotom. et Brantius distinguentes legunt, *adverterent equorum*: quomodo jam exhibuerunt Vascos. Basil. Strada et Ed. Gryph. posterior. Confirmaturque Mss. Andinis et Oxoniensi. Ceteri minus bene *Animadverterent. Advertere* est perspicere et cognoscere equorum suorum priores partes. Quod non poterant præ denso fumo. De hoc istius verbi sensu vide Cl. Burm. ad Gratii Cyneg. 148. 'Advertitur annus:' et ad Nemes. Ecl. I. 41. 'Tu nostros adverte modos.' Hirt. B. Alex. c. 15. 'Ubi Cæsaris animum advertit Euphranor.' c. 30. 'Quum castra opere vallata adverteret:' ubi itidem Mss. plerique *animadv.* c. 44. 'Repente adversam ad se venientem navem advertit.' Sic Mss. optimi, alii *animadvertit*: atque ita legendum conjeci VII. 45. 'qui ex oppido non adverterentur.' De confusione horum verborum adi ad IV. 16. et B. Civ. I. 81. 'Adverso vitio castrorum.'

14 *In pabulat.*] Si vel unus idoneus addiceret Codex, amplecterer lectionem Scaligeri, quomodo et conjecit Gruterus, delendo τὸ *in*: ut *pabulationes* eodem sumantur sensu, quo c. 11. 'Præsidio pabulationibus mittit.' Sic certe seq. capite rursus Oxon. pro *pabulatoribus* exhibet *pabulationibus.*

XVII. 4 *Quos in insidiis eo loco collocaret*] Lege *collocarat*, ut habent Norvic. Voss. Egmond. hoc enim jam factum fuisse, constat. *Davis.* cum sec. Accedunt Voss. prim. Leid. pr. sec. tert. Egmund. Scalig. Lovan. Dorvill. et Edd. primæ aliæque multæ; quare reposui.

5 *Pabulatum missuros suspicaretur*] Si in eo loco *frumenti* simul ac *pabuli* fuit copia, par est, ut censeamus Romanos *frumentatum* æque ac pabulatum missuros. Quid igitur? Vocem *pabulatum* prorsus abundare puto, eaque deleta lego, *quem in locum propter copiam frumenti et pabuli Romanos missuros suspicaretur.* Ne vero soli

meæ conjecturæ fidem des, eam diserte firmant Bongars. tres, Petav. Norvic. Lovan. Gottorp. *Davis.* cur. sec. Fateor sub verbo *pabulatum* facillime posse subintelligi *frumentationem;* utraque enim res uno *pabulationis* nomine venit; immo video *pabulatum* agnosci a Cujac. Scalig. Leid. pr. Oxon. et Andino. Nihilominus malim cum Grutero et Davisio hinc eam vocem expellere, auctoritate ceterorum, quotquot vidi Codicum, aliorumque, uti et Edd. antiquissimarum: item Beroaldi. *Mittere*, subintellecto accusativo ejus, de quo sermo est, sæpissime poni notum est; quamvis intrudatur sæpissime. Vide ad I. 34.

7 *Equitatumque qua consuetudine*] Ms. Norv. *Equitatumque sua consuetudine.* An legi possit *equitatum, quem sua consuetudine, &c.?* Certe clarior hoc modo et dilucidior erit sententia. In Aldino est *equitatumque, quem ipse pabulatoribus;* quam lectionem probat Fr. Hotomannus; et quidem recepta est facilior, nec tamen admitto, emendatorem enim redolet. *Davis. Quem præsidio pabulatoribus mittere semper consueverat:* ita exhibet Ms. Regius; nisi quod, pro *præsidio*, scriptum sit *ipse auxilio.* Scaliger aliique ediderunt, *qua consuetudine:* Ms. Eliens. habet, *sua consuetudine;* forte *QUEM sua consuetudine*, voce *quem* in præcedentem *equitatumque* absorpta, *pabulatoribus mittere præsidio consueverat. Clark.* Temere hæc interpolavit Clarkius. Nostri omnes vulgatis consentiunt; nisi quod *quem c.* habeat Leid. sec. sed Bongars. pr. *præsidia.* Vere: sic 'præsidia Cæsari adduci' Hirt. B. Alex. c. 25. quæ vox hinc excidit in versum sequentem; ubi *auxilia* esse scribendum recte docuit Vossius. Hic deest in Leid. pr. quod meam opinionem unice confirmat. Dicit Cæsarem consuetum esse pabulationibus (sic enim Oxon. vide c. 11.) mittere præsidia equitum præeuntium.

9 *Huic interponit præsidia levis armaturæ*] Ita quidem Scaliger edidit, aliique, sed potior mihi est autoritas sex Mss. Cujacii, B. pr. sec. tert. Pal. Pet. Ii habent *auxilia*, quæ genuina vox. Nam, ut Festus ait, 'auxiliares dicuntur in bello socii Romanorum exterarum nationum, dicti ex Græco vocabulo αὔξησις, quod nos dicimus rerum crescentium auctionem.' Atqui loquitur hic Hirtius de Germanicis auxiliis, quæ Cæsar ideo *transduxerat Rhenum*, (supra dixit auctor noster,) *ut equitibus interpositi prœliarentur.* Et paullo ante de iisdem dixit: 'nostra auxilia Gallorum Germanorumque.' Item infra, 'Germanosque pedites summæ velocitatis.' At vocem *præsidia* pro *auxiliis* legere me nusquam memini: et merito. Tria enim diversa sunt *præsidium, auxilia*, et *subsidia.* 'Præsidium,' ait Festus, 'est quod pro utilitate ac salute alicujus, auxilii gratia præponitur. Subsidium, quod postpositum est ad subveniendum laborantibus.' Unde et in Glossis *præsidium* exponitur προστασία, et φρουρά: itaque elephantos et similes belluas optime appellaveris præsidia. De subsidiis etiam manifestissima res, et satis declarant hæc verba Cæsaris de Bello Civili I. 'primam aciem quaternæ cohortes ex v. legione tenebant, has subsidiariæ ternæ, et rursus aliæ totidem suæ cujusque legionis subsequebantur.' Hic videmus *subsidia* quoque e Romanis fuisse. Eosdem tamen *auxiliares* cohortes confecisse, nullus, arbitror, mihi probaverit: saltem ubi proprie auctores loquuntur. Nam illud observandum, sæpe absolute has voces poni, et auxilium ferre, non minus de Romano, quam Gallo dici posse. Et tum *auxilium, præsidium*, et *subsidium*, idem fere notare ac promiscue usurpari omnes scimus: et Glossæ quoque

συμμαχίαν vel *βοήθειαν*, utrumque interpretantur. Sane ipse etiam Cæsar de Bello Civili III. *præsidium* posuit pro loco, cujus natura robur addit, uti colles sunt: ait enim; ‘Cum legio Cæsaris nona præsidium quoddam occupavisset, et munire cœpisset, huic loco propinquum et contrarium collem Pompeius occupavit.’ Quem locum frustra tentat Ciacconius: probus est et sanus. *Vossius.* *Auxilia* Mss. ad unum omnes: ut bene emendat Vossius. Sed Edd. primæ, præter Incertam, jam habent *præsidia*, ne quis credat Scaligeri esse inventum. Vide notam præcedentem. *Præsidium* autem sæpe de loco ipso dici, vide ad B. Gall. VI. 34.

XVIII. 3 *Impeditissimis aut altissimo flumine*] Nihil in hisce temere delendum esse suadent Cujac. Scalig. And. Leid. pr. et Oxon. qui ita hunc locum exhibent: nisi quod ultimi scribant *flumine altissimo*. Reliqui Codices tum aliorum tum mei et Edd. primæ *silvis undique aut impeditissimo flumine:* in Bong. primo est *Inpetissimo* et rec. manu suprascriptum *inpetuosissimo;* uti diserte exstat in Gottorp. et Voss. tertio: *inpedimento* Leid. tert. et Ed. Inc. *Altissimo* videtur excidisse; et inde a *silvis* ad *flumen* adjectivam vocem esse translatam. Utrisque vox *inpeditus* optime convenit. Vide ad VI. 18.: et uti hic, sic B. Civ. III. 77. ‘altissimis fluminibus, atque impeditissimis itineribus:’ si quid mutandum, malim ‘s. u. inpeditissimis, aut impetuosissimo flumine.’ Verum dubiæ nimis fidei est vox *impetuosus*, quæ in Vett. Edd. Plinii XXXV. 10. sub finem legitur, sed Mstorum auctoritate ejecit Harduinus. *Impetuose* occurrit apud Messallam Corvinum, auctorem suppositium, quare *ἐπέχω*. Quamvis vox *impetus* de rapacitate fluvii frequenter adhibeatur. Consule modo Cl. Burm. ad Phædri Prol. l. III.

4 *Flumine, velut indagine, munitum; hunc circumdederunt*] Sic Ms. Reg. Al. *hunc* insidiis *circumdederunt*. Quæ plenior et vera lectio est. Neque contemnendus est, quem exhibent nonnulli Codices horum verborum ordinem;—*flumine munitum, velut indagine hunc insidiis circumdederunt.* Ut illud, *velut indagine* scilicet, non ad *flumine*, sed ad *insidiis* referatur. *Clark.* *Flumine, velut indagine, munitum, hunc insidiis circumdederunt.* Aptius, ut opinor, insidiæ capiendis Romanis destinatæ, quam silva vel flumen *reti venatorio* (ea enim est *indaginis* potestas) comparentur. Vide Tacitum in Agricola c. 37. et Livium VII. 47. Igitur lego, ‘Campum—silvis undique aut impeditissimo flumine munitum; velut indagine hunc insidiis circumdederunt. Explorato hostium consilio nostri,’ &c. Sic enim dant Bongars. tres, Petav. Lovan. Voss. Pal. Egmond. et Norvic. vocabulo *altissimo* deleto. *Davis.* cur. sec. *Munitum, velut indagine hunc, &c.* Ita secure reposui auctoribus Mss. tantum non omnibus, et Edd. vetustis. *Insidias indagini* comparat, non *silvas* vel *flumen.*

Hunc insidiis circumdederunt nostri. Explorato] Locum pessime ab aliis interpunctum et a Scaligero retentum, ita distingue: *hunc insidiis circumdederunt. Nostri explorato, &c.* Nam præterquam quod ita reliqui omnes Mss. habent, in prim. et sec. Bongars. disertim hæc verba ita leguntur: *circumdederunt. Explorato hostium consilio nostri.* Nam illud *circumdederunt*, refertur ad hostes, hoc modo: hostes cum campum delegissent ad rem gerendam, hunc insidiis circumdederunt. Nostri explorato eorum consilio in eum campum venerunt. Mutandi primus auctor Ciacconius fuerat, cujus auctoritate decepti alii Hirtium depravarunt. *Vossius.* Ineptissima plane omnisque sensus experte interpunctione, (ut

recte annotavit Dionys. Vossius,) corrupit hunc locum Ciacconius: qui scribit, *hunc insidiis circumdederunt nostri. Explorato hostium consilio, &c.* Quam tamen absurdissimam emendationem secutus est Scaliger et recentiores. Clamat tum sententia ipsa, tum Mss. quamplurimi; qui habent *hunc insidiis circumdederunt. Explorato hostium consilio nostri, &c. Clark.* Recte vindicarunt veterem distinctionem Viri docti, quam confirmant cum Edd. pp. mei omnes, qui etiam, exceptis Scal. Cuj. Leid. pr. And. et Oxon. habent *Expl. hostium consilio nostri.*

8 *Quorum adventu*] Membranæ Andinæ et Oxon. dant *aditus,* uti illi aliique meliores libri exhibent IV. 4. 'Tantæ multitudinis aditu.' Dein *fecit* rescripsi e Mss. tantum non omnibus, vetustioribus saltem, et Ed. Inc.

11 *Incursum sustinent*] Sic Mss. et Edd. Vett. Al. *impetum. Clark.* Nostri decem *incursum:* quomodo legendum. *Davis.* cur. sec. Idem e suis monet Brantius, habentque *incursum* mei plurimi. B. Civ. I. 41. 'ne repentino hostium incursu exterrerentur.' c. 71. 'vix equitum incursus sustinerent.' Adde B. C. II. 8. 11. 'qui subitas hostium incursiones sustinerent.' Nihilominus *inpetum* propugnant Andin. Oxon. Leid. prim. Verum *incursum* præfero: et vide notata ad Frontin. IV. 1. § 8. 'ad hostium incursum præpararentur.' *Inpetum et incursum* sic jungit Lucanus IV. 762. 'Neque enim inpetus ille, Incursusque fuit:' uti legendum e Mss. optimis, vel invito Cortio. Vide et Liv. II. 14. § 6. 'Inpetu se intulerant, ut funderent ipso incursu.' Immo noster B. Civ. I. 82. 'ad incursum atque inpetum militum:' et ipse Hirtius rursus B. Africo c. 51. 'Magno incursu inpetum fecerunt.' 'Successus et incursus' B. G. II. 20.

13 *Quum p. aliquem timorem accidit, tum multitudine, &c.*] In Bong. pr. a m. sec. uti et in Bong. tert. ac Carrar. legas *tum. Timorem accidit* desunt in Leid. pr. *timorem* abest a Scaligerano: dein *cum* est in Scalig. Leid. pr. sec. ac Bong. tert. uti et *propter multitudinem* in ultimo, item in Carrar. Orta hæc variatio; quia sensum non perceperunt librarii: uti non percepit Hotomannus legens *timor.* Hirtius dicit, in equestribus prœliis tum detrimentum plerumque accipi multitudine, quum propter timorem aliquem (sive *aliquorum,* quod oræ libri adlevit Lipsius) plures in unum locum conveniunt.

XIX. 2 *Erumpunt ceteri Correo prœliante*] Pet. Ciacconius *pronunciante* scribendum existimat. Sed antiquum obtinet, et nulla necessitate coactus, sanam lectionem sollicitat; nam, ut dixit noster c. 18. Correus in turmas impetum fecit, quem ut præliantem Galli videre, ex silvis erumpunt, ut duci auxilium ferant. Hic apertus est et facilis loci sensus. *Davis.* Qui nimirum, ut jam ante dixerat Hirtius, 'primum cum paucis se ostenderat, utque in proximas turmas impetum fecerat.' Ciacconius emendat; *pronunciante.* Verum, siquid esset mutandum; aut valde me fallit animus, aut conjectura longe feliciori rescriberem, *præeunte.* Sed mutatione nulla opus. *Clark.* Mala distinctione vulgo laborat Hirtius, quæ turbavit sensum. Nam *ceteri erumpunt ex silvis,* non conjungenda sunt. Sed *ceteri erumpunt,* scilicet equites nostri, dum primæ, quæ accesserant, turmæ, impetum Correi sustinent, *prœliantis ex silvis.* Hoc clare exigit totius loci contextus. Unde sequitur; postquam equites Romanorum et Correi pari marte contenderent, pedites Correi quoque surrexisse et *ex silvis processisse, &c.* Edd. Vasc. Stradæ *paterentur, erumpunt ceteri. Corbeo prœliante ex silvis sit, &c. Prœliari ex silvis* dicit Hirtius, ut idem B. Alex. c. 29.

'ex ripis prœlium inire.' Cæsar quoque B. Civ. III. 67. 'E loco propugnare.'

10 *Primos impetus insidiarum*] Insidiatorum. Sic supra c. 11. *pabulationes* dixit pro pabulatoribus, ac Bell. Afric. c. 59. *armaturas leves* pro militibus levis armaturæ, et c. 88. *servitia* pro servis. Pari modo loquuntur alii auctores. Silius Italicus II. 230. 'Spectacula tantum Este viri,' hoc est, spectatores; frustra enim est Casp. Barthius, qui Advers. VI. 25. emendat 'Spectacula tanta Ferte viri.' Sulpicius Severus Hist. Sacr. I. 24. Matrimonia *e victis assumere.* Præsto sunt hujusmodi multa. Vide not. ad B. G. VII. 77. *Davis.*

20 *Victi tamen propulsique*] Rescribit Pet. Ciacconius, *victi tandem propulsique.* Non opus est, nam *tamen*, teste Nonio, *significat tandem.* Sic Apuleius Metam. II. p. 21. 'Nullo quidem initio vel omnino vestigio cupidinis meæ reperto, cuncta circuibam. TAMEN dum lixæ,' &c. Propertius Eleg. II. 1. 76. 'Unde TAMEN veniant tot mala, cæca via est.' Ad eum locum consulendus J. Broukhusius; adi etiam Joan. Boschium ad Petronii Satir. c. 31. *Davis.—iis ipsi tenebantur. Victi* tamen—*confugiunt.* Cum illud *tamen* hæreret; rescribit Ciacconius *tandem.* Davisius retinet *tamen;* contenditque vocem istam idem significare quod *tandem.* Verum hujusmodi aliqua explicatio, simplicior est. Quamvis iniquo clausi loco, tanquam indagine, ut supra dictum est, tenebantur; *tamen* nonnulli ex victis propulsisque, etiam cum major pars amissa esset, effugerunt. Vide supra ad I. 32. et infra de Bello Civ. I. 84. *Clark.* Ab hoc edoctus Davisius vim vocis *tamen* jussit notam suam deleri in curis secundis. Infra c. 33. 'Quo defendente nullo, tamen adscendere esset difficile.' Hirt. B. Alex. c. 46. 'Depressa scapha, vulneratus tamen adnatat.'

21 *Propulsique*] Ita primus, quod sciam, edidit Scaliger e Msto Carrariensi; at Edd. priores cum Mss. Andino, Bongars. pr. sec. tert. Scalig. Petav. Palat. Voss. pr. tert. Egmund. Gottorp. Dorv. et Brant. aliorum exhibent *perculsique: periculisque* in Ed. Ven. *percussi* Leid. pr. et sec. cum Lovan. *proculsi* Voss. sec. Leid. tert. et Ed. Incerta. Quod alicui placere posset ex iis, quæ adferunt Gebhard. et Broukh. ad Propert. III. 6. 3. 'Dum furibunda mero mensam procellit.' Verum revocare malui, quod in optimis libris est *perculsi,* i. e. profligati, prostrati, dejecti, fusi. Decepit Scaligerum, ut puto, quod *perculsi* eo sensu sumserit, quo sequitur *consternati,* adeoque ad Tautologiam vitandam, mutavit. Sed passim et proprie id notat, quod diximus: ut vel e lexicis notum est. Cicero pro Marc. c. 6. 'Quos cives amisimus, eos Martis perculit vis:' infra c. 48. 'Magno inpetu perculsi.' B. Civ. III. 47. 'perculsos aut prœlio superatos adorti.' Licet alibi *victi pulsique* jungantur. Adi ad I. 44.

Quo sors tulerat] Desunt hæc verba in quinque Mstis, B. pr. sec. tert. Pet. Pal. Sed vet. cod. habet pro *sors*, *fors:* atque ita emendo. *Vossius.* Pulm. Schedæ, Cujac. Andin. Scalig. Leid. pr Oxon. *quo fors tulerat, consternati:* uti edidi, non *const. quo sors tul.* In Reliquis Mss. et Edd. primis *quo f. tul.* non comparet; quare Gruterus suspicabatur a mangone hæc esse profecta, præsertim cum tantum 2 effugia fuerint *silvæ et flumen.* Verum in silvis variæ sunt viæ, per quas evadere poterant fugientes, *quo fors tulerat.* De voce *fors* dictum est supra. Ceterum rescripsi itidem *profugiunt* cum Mss. cunctis, (si forsan excipias And. et Oxon.) atque Edd. priscis, item Steph. Gryphii aliisque. Vide ad Front. III. 3. in f.

21 *Nulla calamitate victus Correus*]

Penultima vox, sensu exigente, deleatur. Arbitror eam e nota marginali in textum irrepsisse. Si hæc emendandi ratio non placeat, paulo post legendum *non potuit adduci.* Utram malis, elige, nam vel hæc vel illa plane est necessaria; quod a nemine observatum miror. *Davis.* Aut delendam jubet Davisius vocem *victus;* aut legendum deinceps, *non potuit adduci:* Nam vel hanc vel illam emendationem plane esse necessariam, idque a nemine observatum, miratur. Verum neque hæc, neque illa demum necessaria est emendatio. Etenim, *nulla calamitate victus Correus—potuit adduci,* tale est, quale si dicas, *nulla calamitate adeo fractus erat, ut potuerit adduci, &c. Clark.* Dele notam, et ejus loco adde: *Quum interim nulla calamitate victus Correus excedere prœlio, silvasque petere,* aut *invitantibus nostris ad deditionem potuit adduci, quin, &c.* Omnino deesse videtur particula negans. Beroaldus et Ursinus ediderunt *haud invitantibus nostris;* ac ita legitur in veterrimo Lovan. Transposita vocula lego, *Quum interim nulla calamitate victus Correus excedere prœlio, silvasque petere; invitantibus nostris ad deditionem,* haud *potuit adduci, quin fortissime, &c. Davis.* cur. sec. *Haud* exstat quoque in Petav. Brant. Mss. uti et Edd. plerisque vetustiorum. Sed bene Ursin. Ciaccon. Hotom. et alii *aut* legerunt jam olim, et restituerunt *excedere* et *petere:* cum in Edd. primis *excederet* et *peteret* excuderetur. Constructio enim hæc est: Non potuit Correus calamitatibus ullis victus adduci, ut prœlio excederet, aut non potuit adduci, invitatione nostrorum ad deditionem, quin, &c. *Nullus* non raro in constructione dissolvi debet in *non ullus.* V. ad Lucan. v. 5. Infinitivus pro Gerundio uti apud alios, sic et alibi hisce in commentariis occurrit. V. Davis. ad VII. 26. 71. ‘Consilium capit equitatum dimittere:’ et infra ad c. 44. *Non* ἀπὸ κοινοῦ repetendum est, ut solet fieri sexcenties. Adi quoque ad Lucan. II. 373. Passim Hirtii stylus est intricatior, et diversus plane a Juliano.

27 *Elatos iracundia*] Exsulat Participium ab Andin. et Oxon. Quod tamen non probo. ‘Elatus spe,’ ‘victoria,’ *&c.* passim dicitur. Sed et *elatus iracundia* pro abrepto, et ablato, eleganter usurpatur. Sophocl. Electr. 629. ἐκφέρῃ πρὸς ὀργήν. Ita ‘elati studio’ B. Civ. I. 45. ‘gloria’ III. 79. Sic Apul. III. p. 49. Ed. Pric. ‘ad justam indignationem arrecti:’ ubi non opus est *erecti* vel *abrepti,* quod olim conjeceram. Hinc fors defendi posset Apuleius quoque l. VI. p. 117. ‘truci rabie solent *efferri:*’ ubi emendant *efferari* viri docti, et Barth. Advers. XXXV. 14. me non refragante.

XX. 4. *Plus minus* IIX. *milibus passuum*] Ultimam vocem non agnoscunt Mss. tum aliorum, tum mei, uno alteroque excepto, uti nec Edd. primæ. Bene omnino. Vide exempla congesta ad I. 15. Ceterum male pro *plus minus* Edd. Vascos. Str. Steph. Gryphii post. dant *quam.* Nec melius, hæc vel τὸ *longius* abundare, credebat Gruterus. Sed vide ad V. 47. ‘III milia passuum longe ab suis castris consedisse.’ *Plus minus* idem valet ac *circiter, ad.* Poëtis sæpe *plusve minusve.*

9 *Cognita calamitate*] Has voces expunxit Gabr. Faërnus; et in hoc quidem verborum situ omnino sunt supervacaneæ. Sed cum eas constanter exhibeant omnes Codices, videndum, an periodus, transposita una aut altera vocula, hoc modo legi possit: ‘At Bellovaci reliquæque civitates, repente ex paucis atque his vulneratis, fuga receptis, qui silvarum beneficio casum evitaverant, cognita calamitate; omnibus adversis, interfecto Correo,’ &c. Certe hæc potissima videtur Hirtii emendandi ratio, quam partim vidisse doctissimum virum Fr. Hotomannum lubens fateor. *Davis.* Jungunt alii sine copula *omnibus ad-*

versis cognita calam. Grutero hæc omnia supposititia videntur. Noli autem cum Davisio transponere verba *ex fuga paucis receptis.* Ita enim passim et eleganter amant loqui Cæsar et Hirtius, *ex fuga, ex labore, &c.:* satisque intelligitur, eos cognovisse calamitatem ab illis, qui se ex fuga receperant. c. 30. ‘ qua ex fuga,’ &c. B. C. I. 31. ‘ Ex fuga in Africam pervenerat.’ Immo sæpe habuimus ‘ se ex fuga recipere.’ V. ad VII. 20. ‘ ex fuga paucos nactus’ B. Civ. III. 96.

12 *Conclamant, ut legati, &c.*] Mss. octodecim et Ed. Inc. non agnoscunt τὸ *ut.* Quare ablegavi hanc voculam. Consule notata ad IV. 16. et Frontin. II. 4. 1. ‘ Proclamat, occuparent ipsi præsentis prœlii gloriam.’ B. Civ. II. 4. ‘ excitati, extremo tempore civitati subvenirent:’ sic enim meliores Mss. adde c. 5. B. Civ. III. 82.: ‘ fidem inplorarent, præstaret.’ Ita Mss. vulgo *ut pr.* B. Alex. c. 56. ‘ Edictum proposuerat, se adirent.’ Ita Mss. quidam, non *ut se ad.* Ceterum male in Leid. pr. Voss. pr. Lovan. et 5 aliis est *mittuntur.*

XXI. 6 *Adflictas opes*] Nil temere mutari velim: cum bene Latina sit locutio *adflictæ opes.* Adi ad VI. 10. Monendum tamen, in Leid. pr. et Oxon. scribi *adfectas opes:* quod non minus est elegans, ut ibidem patet. Tacit. Hist. II. 84. ‘ Adfectæ jam imperii opes.’ Apul. l. IV. in f. ‘ Adfectæ domus triste fatum.’ Alibi quoque hoc participium in *adflictus* abiit. Consule Ill. Heins. ad Ovid. Am. II. 2. 21. ‘ Ibit ad adfectam, quæ non languebit, amicam Visere.’

11 *Concitator multitudinis.*] Prima vox exsulat ab Dorvill. At in Andin. et Oxon. membranis reperias *conciliator.* An et hic olim fuit *concitor?* quæ vox ubique fere in Mss. abiit in *concitator.* Vide J. F. Gronov. ad Liv. XXIII. 41. Bongars. ad Just. II. 9. ‘ Auctor et concitor ejus belli:’ ubi in 2. Mss. a me visis quoque *concitator.* Supra Petav. VII. 77. ‘ Galliam concivimus.’ Contra Mstos tamen nil muto. Constanter omnes c. 38. ‘ Principem sceleris illius et concitatorem belli.’ c. seq. ‘ bellum concitare.’

XXIII. 2 *Obsides conficiunt*] Mss. Lov. et Leid. tert. *constituunt.* Cave, quid mutes. *Conficiunt* est, comparant, colligunt obsides, quos se daturos Cæsari polliciti erant: uti hunc locum jam exposuit Gronov. ad Liv. XXIX. 35. ‘ ad XXX milia confecisset.’ Sæpe ‘ conficere exercitum,’ ‘ multitudinem.’ Terent. Eun. V. 4. 6. ‘ Virginem confeci sine molestia, Sine sumtu, sine dispendio:’ id est, comparavi. B. Civ. I. 24. ‘ Ex iis CCC equites conficit.’ V. et Hirt. B. Alex. c. 26. ‘ legiones’ B. C. I. 25. III. 107. et crebro: quibus locis in nonnullis Mss. est *efficere,* quod eodem redit, et a Cæsare sæpe adhibetur quoque, ut B. Civ. I. 15. 31. III. 1. alibi hoc sensu *rem, pecuniam conficere.*

3 *Eventum*] Leid. prim. et Oxon. *eventus.* Bene. Vide ad VI. 42. ‘ eventus belli non ignorans.’

4 *Quem timor cohibebat*] Lege *quem timor prohibebat,* ut jubent Bongars. tres, Petav. Norvic. aliique codices. *Davis.* cur. sec. *Prohibebat* exhibent quoque Vossiani, Leidenses, Lovan. Scalig. Egmund. et omnes tum aliorum tum mei, excepto Oxon., uti et Edd. vetustiores: quare reposui, licet alterum non damnem.

13 *Ad eam rem delectos transdidit centuriones*] Ms. Norv. et editt. Rom. Ven. Beroald. Steph. habent *ad eam rem delectos* idoneos ei *tradidit centuriones:* nec intelligo, cur bigam illam verborum repudiarint nuperi. Cæsar B. G. II. 17. ‘ Qui locum castris idoneum deligant.’ III. 18. ‘ Idoneum quendam hominem et callidum delegit Gallum.’ VII. 15. ‘ Defensores idonei oppido deliguntur.’ Et sic alibi sæpe. *Davis.* Ita junxit Eurip. Hec. 525. λεκτοὶ ἔκκριτοι νεανίαι. *Idoneos ei* in textum jam admisit Clarkius, et ag-

noscunt Mss. mei præter Oxon. et Andin. sed et *idoneos* a m. pr. non exaratum fuit in Leid. pr. Contra *ei* abest a Bong. tert. Non autem a Scaligero ejecta sunt hæc verba, sed jam olim Basil. Veneti, Ald. Manut. Gryph. et Plant. ea non agnoverunt. Admisi tamen, sed paullo timidius. At item auctoritate omnium rescripsi *ei tradit* pro *transdidit.*

15 *Centurio velut insueta re permotus vellet hominem conficere, celeriter a familiaribus prohibitus Comii non potuit*] Editiones, omissa voce *et*, exhibent: *Quum—arripuisset; centurio, &c.* Qui cum sensus esset nullus, vocem istam *et* interposui. Verum cum particula illa in nullis reperiatur Mss. atque etiam vox *vellet* in omnibus Mss. desit, et voces istæ *velut insueta re permotus* non bene in eo, quo positæ sunt, loco conveniant; et tum in Mss. tum in Editt. Vett. transposita legatur pars sententiæ posterior, *celeriter a familiaribus prohibitus Comii, hominem conficere non potuit,* utique ne istam quidem, quam edidi, veram esse puto lectionem. Ms. Eliens. hoc modo exhibet: *Quum—manum Comii Volusenus arripuisset; centurio,* velut *insueta re permotus,* vel *celeriter a familiaribus prohibitus Comii, conficere hominem non potuit: graviter tamen, &c.* Unde, ne literula quidem mutata, sed *vel ut* solummodo pro *velut* posita, isto demum modo ipsum scripsisse Hirtium nullus dubito: *Quum—manum Comii Volusenus arripuisset; centurio,* VEL *ut insueta re permotus,* VEL *celeriter a familiaribus prohibitus Comii, conficere hominem non potuit: graviter tamen, &c.* Quanto tandem elegantius! *Clark.* Locus est perturbatus. Norvic. habet *Centurio velut insueta re permotus vel celeriter a familiaribus prohibitus Comii, conficere hominem non potuit:* et hanc lectionem probat Cl. Clarkius; si modo, divisa vocula, reponatur *vel ut insueta re.* Eundem ordinem præstant Beroald. et Gryph. In eo solo diversi abeunt, quod in iis *permotus celeriter* exhibeatur, omissa particula disjunctiva. Lego *Centurio* vel *insueta re permotus, vel celeriter a familiaribus prohibitus Comii hominem conficere non potuit.* Qua ratione deletur vox omnino supervacanea. *Davis.* cur. sec. Bene *et* ante τὸ *centurio* addidit Clarkius, nec enim aliter constat sensus, aut constructio; habentque τὸ *et* Codd. Cujac. Scalig. Leid. prim. And. Oxon. et Bong. pr. eamque conjunctionem, si Ursiniani libri lectio admittatur, addendam monuit jam Hotomannus: quod miror, non adversum esse a summo Scaligero, qui prius in textum Ursiniani Codicis lectionem admisit. Antea edebatur *Cent. velut ins. re p. celeriter a fam. pr. Comm. conficere hominem non potuit,* aut *permotus vel celeriter:* atque ita maxima Mstorum turba, unde etiam Lipsius, et P. Aicardus libri sui margini corrigendum adscripserunt *vel ins. re permotus, vel celeriter a f. &c.* sed *vellet* etiam est in Cujac. At Ursiniano plane consentiunt Andin. Oxon. hoc modo: *vellet Commium conficere, cel. a fam. prohibitus non potuit.* Sed Leid. prim. amplior est: habet enim *vellet Comm. conficere, c. a f. proh. Commii, conficere hominem non potuit.* Prope verum, quod unice nobis servavit Scaligeri Codex; uti rescripsi: *et centurio, velut insueta re permotus, vellet Commium interficere, celeriter a familiaribus* (Commii) *conficere hominem non potuit.* Excidisse illa *Commium interficere* quodammodo etiam docet Egmund. Codex, in quo *interficere* pro *conficere. Commii* tamen uncis inclusi, quia hæc videtur interpretatio sive elucidatio lectoris ad vocem *familiaribus.* Videtis sensum jam clarissimum, et luculentam ac concinnam orationem, totam e Mss. nulla syllaba de meo addita. Centurio erat quasi permotus nova re, quod alter alterius manum prehendisset, quasi inscius, quid hoc sibi vellet.—[Sententiam postea mu-

tari in ADDENDIS fatetur et Clarkianæ emendationi omnino assentitur Oudendorp.]

18 *Caput percussit*] *Caput* non comparet in Petav. Andino, Oxon. Lovan. Pal. Dorv. Brant. et Edd. Rom. Mediol. Ven. Tarvis Flor. et aliis. Pro *percussit* etiam *vulneravit* Pet. And. et Oxon. Si quid mutandum, delere malim τὸ *gladio*.

Destricti] Sic exaratur in Bong. pr. Vossiano pr. et Egmund. Bene non *districti*, ut vulgo. Vide ad I. 25. *discreti* sine τῷ *essent* Ed. Inc.

22 *Viderant*] Sic Ms. Reg. Al. *videbant*. *Clark*. At plusquam perfecto nullus meorum, aliive Codd. favent.

23 *Numquam in conspectum cujusquam Romani venire*] Numquam, fide data, Romanis suam salutem committere. In Msto Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. legitur *numquam in conspectu cujusquam Romani venire*; de qua loquendi ratione vide not. ad hujusce lib. c. 8. *Davis*. *In conspectu—venire*. Sic Mss. Vide supra ad IV. 12. *Clark*. Deleri suam notam in curis secundis jussit Davisius. Ubique cum Clarkio accusativum hunc in ablativum mutare, quid aliud est, quam novandi pruriginem aperire? licet *conspectu* habeat Lovan. Scalig. et sex alii, sed recentissimi Codd. cum Edd. primis. Vetustiores quique, ut Bong. Voss. pr. Leid. pr. Cujac. And. Oxon. Petav. Egm. aliique dant *conspectum*.

XXIV. 2 *Quæ bellum pararet, quo sibi resisteret*] Ms. Norv. et editt. Rom. Ven. Beroald. *quæ bellum id pararet, quod sibi resisteret*. Reponendum arbitror *quæ bellum* adpararet, *quo sibi resisteret*. Cicero pro lege Manil. p. 1564. Ed. Lambin. 'Tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum—Cn. Pompeius extrema hieme *apparavit*' Velleius Paterculus II. 12. 'Tertius in *apparatu belli* consumtus.' Vide et c. 83. *Davis*. Probat Davisii conjecturam Clarkius. Nec male, confirmantque Mss. undecim et Edd. primæ, habentes *id*. 'Adparatus omnium rerum ad bellum' dicit B. Civ. II. 2. Cæsar. Verum Bong. pr. sec. Cujac. Scal. Petav. Leid. pr. And. Oxon. non agnoscunt. In Carrar. est *præpararet*. *Quod* solenni variatione præbent plurimi, non autem Bong. pr. sec. Cujac. And. et Oxon.

4 *Diffugere*] Sic Mss. Reg. et Eliens. et Vossii, multo elegantius. Vulgg. *effugere*. *Clark*. Ita etiam Mss. mei quatuordecim et Edd. Inc. Vasc. Str. Steph. Gryph. post. Omnino bene: *defugere* Bong. pr. et Petav. quod placebat Grutero. Sed 'diffugiendi consilium' cap. præc. Cic. in Verr. III. 18. 'Diffugerant permulti,' Sc. ex agris. Lucan. I. 572. 'Quique colunt junctos—mœnibus agros, Diffugiunt.' Plura vide ad B. Civ. I. 82. et h. lib. c. 35. 'diffugiunt ad præsidia.'

6 *Cum legione* XI.] Mss. tantum non omnes, et Edd. priscæ habent vel *duodecima* vel XII. quibus obsequendum vult Gruterus. Sed omnino perperam. Mox sequitur Labienum præfuisse legioni XII. si sana est lectio; sed et ex capite sec. clare patet, legionem XI. adtributam fuisse quæstori Antonio. Adi et infra ad B. C. III. 28. 'Qui Lissi præerat.'

9 *Illis regionibus præerat*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *in illis regionibus erat*. *Clark*. Ita quoque Bong. pr. sec. Vossiani, Lovan. Egmund. et alii. Leid. pr. et Scalig. vulgatum servant. Verum Cujac. Petav. Pal. Bong. tert. Dorvill. immo Andin. Oxon. et Edd. primæ, ceteræque ad Ursinum et Scaligerum usque *in illis r. præerat*. Vere, ut reposui. *Erat* tamen e suo, Faërni et Urs. Cod. præfert Hotomannus. At Ursinus notavit in suo et Faërni Cod. esse *qui illis reg. præerat*. Crediderunt illi librarii, *præesse* junctum habere Dativum. Sed Hirt. B. Afric. c. 33. 'Adrumeti præerat.' Adde Cl. Drakenb. ad II.

6. 'Præerat Aruns.'

11 *Legionemque* XII, *quæ cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit*] Mss. omnes constanter habent XII. Ciacconius et Ursinus legunt *legionem* IV. non hic modo, verum et in fine hujus libri, ubi dicitur: 'Cæsar tamen, quum de voluntate adversariorum nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, et ex suo numero XV. quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. jubet transdi.' Sed hoc loco pro XV. in sec. Msto Bongarsiano est XIV.: vitiose, quando illam Pompeio transditam non fuisse, vel hinc manifeste constet, quod habuit eam Cæsar in Hispania, et primo de Bello Civili ait, occisum ex suis fuisse Q. Fulginium, 'ex primo hastato legionis XIV.' Sed caussa emendandi fuit Ciacconio et Ursino, quod hic dicitur legio XII. in citeriorem Galliam missa, infra ait Hirtius legionem XV. in citeriore Gallia fuisse, ac Pompeio a Cæsare transditam. At ipse Cæsar de Bello Civili III. 88. ait: 'Erant in sinistro cornu legiones duæ transditæ a Cæsare initio dissensionis, ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur:' contra Lucanus l. VII. 'cornus tibi cura sinistri Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello, Et quarta legione datur.' Lentulus igitur primæ legioni et quartæ præpositus. Et sane arbitror corruptum in Cæsare numerum. Ut vix dubium relinquam mihi, quin vera observarint. *Vossius.* Nihil variant quoque mei codices; nisi quod cum aliis et Edd. priscis habeant *Legionem autem*, præter Petav. Cujac. Scalig. Leid. pr. And. et Oxon. in Leid. tert. et Ed. Inc. *legionem* XII. *undecimam* libro suo adlevit Lipsius, quod quid sibi velit, nescio.

14 *Decursione barbarorum*] Ita reposuit Scaliger. An recte, disquiri merito possit. Antea scriptum erat *de incursione*. In Petaviano cod. est, *de concursione*, in tertio Bongars. *discursione:* atque ita Lipsius edidit: secundo *diversione*. Primus tamen codex habet *decursione*. Veteribus *decursio* vocatur equestre certamen, quod manifestius, quam ut probari debeat. Unde Tacitus, de Germanico, 'princeps honori patris decucurrit.' Non tamen hanc decursionis vocem alio significatu apud autorum quemquam legere me memini. Sed *decursus* pro καταδρομῇ usurpatur, uti cum amnis de monte decurrere dicitur: itaque si barbari Alpibus decurrentes Tergestinos invaserunt, percommoda hic *decursus* vox. *Decursio* etsi hac notione non legerim, tamen improbare temerarii putem, et ejus qui nesciat, veteres tam *contemtus* quam *contemtio*, tam *auctus* quam *auctio*, et innumera id genus alia usurpasse. Sed *incursionis* vocem huic loco magis congruere arbitror. *Vossius.* Ms. Reg. *discursione*. Al. *de incursione. Clark.* *Decursione* habent cum Bong. primo et Voss. primo multi ex meis. *disc.* Voss. sec. *discussione* Carr. Sed id quod ante Scaligerum vulgo edebatur, servant Cujac. Scalig. Leid. prim. tert. Lovan. Gott. Voss. tert. Dorvill. et Edd. primæ. Neque caussam video, cur hoc mutari debuerit. *De* caussam notat, uti dicimus *ea de caussa* et *ea caussa; quo facto* et *quo de facto.* Eadem præpositio abest a plerisque Mss. c. 30. 'de detrimento aut timore provinciæ magna infamia caperetur.' Præterquam quod et aliquando abundet. Confer Cl. Burm. ad Nemes. Cyneg. v. 17. et Pric. ad Apulei. l. IV. p. 61. 'Solatium de refectione tribues.' Heum. ad Lactant. Sympos. v. 12. 'de versu.' Vox vero *incursio* hac in re propria et ubivis obvia est. Nolui tamen rursus inmutare, quia video hoc verbo *decursio* eodem sensu ab Hirtio usurpatum B. Alex. c. 42. 'Ad decursiones faciendas et bellum inferendum.'

15 *Tergestinis*] Nullus veterum, quod sciam, hujus cladis Tergestinorum meminit. *Vossius.*

Qui—impetu eorum] Codices plerique, *quia—impetu incolæ illorum, &c. Clark. Qui* servant veterrimi Bong. pr. sec. Cujac. Petav. Voss. pr. Leid. pr. Scal. And. Oxon. aliique. *Quod* Egmund. *quia* Edd. primæ cum aliis recentioribus. Si quis admittere velit, disjungat ille *qui a latr. Inpetu eorum* diserte exstat in Cuj. Petav. Scal. Leid. pr. Oxon. et And. *a* sed Edd. Vasc. Str. Steph. Gryph. post. *incolæ illorum:* primæ et aliæ cum Mss. ceteris *imp. in colle* vel *incole* vel *incolæ illorum.* Latere quid videtur. An *inpetu incauto*, id est, inproviso, inopinato? V. ad Lucan. IV. 17. 'incauto ex hoste.'

17 *Depopulandosque*] *Popul.* Dorvill. sed Petav. Leid. prim. Oxon. *oppugnandosque.* Cuj. vero *oppugnandosque occupandos.* Nihil eorum sequendum arbitror.

18 *Perterritum atque fug.*] Bongars. pr. *præterritum:* forsan fuit *proterritum.* Vide ad v. 58. 'proterritis hostibus atque in fugam conjectis:' sed c. 27. 'fugientes perterritosque:' dein *ac* pro *atque* reposui, fide Mstorum tantum non omnium et Edd. Vasc. Steph. aliorumque. *Posse* abest quoque a Lovan. Gottorp. Voss. tert. Leid. tert. Dorvill. et Edd. primis. Quod elegantius videtur. De hac ellipsi egimus ad II. 32. et alibi.

19 *Proximum suæ dignitati esse ducebat*] Codices plerique *dignitatis. Clark.* Faërnus voces *suæ dignitati* vellet delere, ut supervacuas, easque uncis inclusit Scaliger. At Mss. omnes servant, qui, exceptis Petav. Oxon. et Andino, dant *dignitatis;* item Edd. Inc. Vasc. Str. Steph. Gryphii aliæque. Omnino rectius. Dignitatis Cæsarianæ erat, vivum capere Ambiorigem. At cum hoc non posset fieri, proximum ducebat, suæ dignitatis esse, vastare fines ejus.

20 *Vastare civibus, ædificiis, pecore*] Pet. Ciacconius, et Fr. Hotomannus reponunt *vastare vicis, &c.* Sed frustra sunt, cum vulgatam lectionem sollicitent: fines enim æque possunt vastari *civibus* ac *pecore*, et c. 25. fatetur Cæsar se 'omnes partes finium Ambiorigis cædibus, incendiis, rapinis vastasse;' quod denotat eum cives trucidasse, ædificia incendisse, pecora rapuisse. *Davis.*

XXV. 1 *Omnes fines partium Ambiorigis*] Ἐναλλαγὴ pro *partes finium Ambiorigis*, quod poëtis quam historicis usitatius. Sic Papinius Thebaid. I. 'ignes Sopitum cinerem, et tepidi libamina sacri Servabant,' pro *Cinis ignem servabat.* Sed in sec. Cod. Bongarsii erat *omnes partes et fines.* Carrariensis et Florentinus, uti Ciacconius affirmat, habebant *partes finium.* Quæ lectio vera sit, dictu arduum. *Vossius. Partes finium.* Codices nonnulli *in omn. fines partium.* Quod idem est. *Clark. Partes finium* est in Bong. pr. Petav. Leid. pr. Cujac. Scalig. aliisque: at *fines partium* cum quibusdam Edd. dant And. et Oxon. in quo *omnis: partes finis* Voss. tert. Lovan. Egmund. Gott. Leid. tert. Dorvil. Ed. Inc. *partes fines* Voss. prim. Leid. sec. *finium* deest in Voss. sec. Putem, ab Hirtio profectum esse *quum in omnis partes per finis Amb. Per* enim facile excidisse potuit ob vocem *partes.* Genitivum pluralem fecerunt pro Genitivo singulari, ut credebant librarii, cum esset accusativus in *is.* De locutione *in omnes partes dimittere* adi ad IV. 19. et supra c. 5. 'In omnes partes dimittit.' Quamvis etiam lectio Bong. sec. *In omnis partes et finis* admitti potest. Consule notata ad VI. 11. 'In omnibus civitatibus atque in omnibus pagis partibusque.'

5 *Exercitatæ bellis*] Bongars. prim. Voss. prim. Lovan. Egmund. et 5 aliis cum Edd. Rom. Inc. Mediol. *exercita.* Quod sane non temere est

spernendum. Adi dicta ad Frontin. II. 1. § 9. Perpetuo autem hæc variantur : *exercitationibus* inepte Voss. tert.

XXVI. 4 *Permanserat, quum pars quædam civitatis ejus defecisset*] Ita restituimus, ipsa sententia clamante. Scaliger et Recentiores omnes, pessima interpunctione, sententiam prorsus perturbarunt : *Permanserat ; quum pars quædam civitatis ejus defecisset, &c.* *Clark.*

5 *Lemonum*] Testatur Ciaccon. in duobus Codd. scribi *Limonum:* cum Edd. Vett. haberent *Lemonem* vel *Lemovicum,* ut est in Oxon. *Limonum* vidi quoque in Leid. tert. Palat. et Voss. tert. ac Inc. Ed. Verum ceteri omnes vetustiores *Lemonum.* Petav. *Lemo unum.* Putem omnino in Ptolemæo quoque legi debere Λέμωνον. Adi omnino Valesium Not. Gall. p. 449. Hinc *e* deinceps in Mss. adhæsit *Lemonem obp.* et *Lemonem redit:* ubi vide etiam. Surita tamen et Wesseling. *i* præferunt ad Anton. Itin. p. 459. ubi eadem in Mss. confusio.

7 *Dumnaco duce Andium Duracium clausum, Limonum obpugnari*] Fœdissima est menda, quam miror a nemine animadversam. Ms. Norv. *Duracium clausum Limone oppugnari.* Sic et editt. vett. Rom. Ven. Beroald. nisi quod illæ *Lemone.* Recte est Msti Norv. lectio. Distingue *Duratium clausum Limone, oppugnari.* Tertiæ enim declinationis nomen esse statuimus, et ita omnes Msti præter eos, qui corrupte *Limovicum* exhibent; unde supra lege *ad oppidum Limonem,* et infra *ad obsidendum Limonem.* Hanc scripturam simul cum conjectura nostra tuetur Jul. Celsus p. 165. 'Duracius,' inquit ille, 'tum temporis ad *Limonem* obsidebatur ab Andio Dumnaco.' Erroris ansam præbuit Pet. Ciacconius, qui *Duracium* vicum fuisse contendit, cum luce meridiana sit clarius, inter primores fuisse Pictonum. Prius tamen et gravius deliravit Raymundus Marlianus, dum ex hoc loco *Duracios* finxerit populum, qui perpetuo in amicitia permanserat Romanorum. *Davis.* *Dumnaco duce.* Ms. Reg. et Eliens. *a dumnaco duce ;* quæ et melior lectio. *Duracium clausum Limone oppugnari.* Ita optime restituit Davisius ex Mss. et Edd. Vett. Nisi forte legi possit *clausum Limono, obpugnari.* Urbs enim ista (annotante Cellario,) Ptolemæo est λίμωνον. Scaliger et Recentiores ediderunt *D. c. Limonum opp.* Quam lectionem Ciacc. acceptam referunt, qui *Duracium,* hominem Romanis amicissimum, oppidum, esse scilicet existimavit. Multo autem etiam adhuc lautius erravit R. Marlianus (eodem observante Davisio,) qui ex hoc loco *Duracios* nescio quem *populum* finxit. *Clark.* Norvic. dat *adumnaco duce Andium.* Legendum *a Dumnaco d. A.* quod etiam Cl. Clarkius animadvertit. Ita diserte repræsentat Egmond. Gottorp. Bong. pr. sec. *Davis.* cur. sec. Primo *a* addidi ex Hotom. Cod. *Adimniaco,* qui nesciebat quid hoc vellet, uti et Voss. primo, et tribus aliis atque Incerta Ed. dein pro *Limonum* Mss. tantum non omnes *Lemonem* vel *Limone* aut *Lemone:* uti est in Oxon. Lovan. Gott. Leid. tert. Voss. tert. Dorv. et Edd. primis. *Libonæ* Egm. Errant sine dubio, qui ex scriptura Codd. faciunt hanc urbem tertiæ declinationis ; maleque *Lemone* revocavit Clark. Cur non servatis iisdem litteris *Lemoni?* quamvis si addicerent Mss. non inprobarem *Lemono.* Vide ad VII. 32. 'Avarico commoratus.'

12 *Obpugnatione*] Ms. Scalig. et Edd. Manut. Gryph. *obpugnationem.* Quod ut adrideat, cave tamen, quid temere mutes. v. 11. 'In his rebus x. dies consumit.' B. C. I. 27. 'diebus in ea re consumtis.' c. 81. 'in ea re diem consumunt.' B. Afric. c. 78. 'tempus in otio consumebatur.'

XXVII. 4 *Ad auxilium Duratio ferendum*] Subesse mendosi quid, Mstorum varietas indicare videtur. *Auxilia* Scalig. *ad auxilii Durati* Bong. pr. *Durati* etiam Bong. sec. Scal. Leid. pr. Voss. pr. sec. item Petav. in quo *ferendum Durati*. Non male suspicatur Gruterus, *ferendum* esse subposititium. Sed forsan majus ulcus latet, et restituendum *ad auxilia Duratio*. De plurali *auxilia* vide ad VI. 8. de Dativo ad v. 48. 'Communis salutis auxilium.'

6 *Et Romanum externum s. hostem*] Sic quidem reposuit Scaliger, ex Hotomanni sententia, et suffragantur And. Oxon. Palat. ac Dorvill. Edd.-que Rom. Ven. aliæque primæ. Mss. reliqui et Edd. ceteræ addunt *et externum*. Leid. pr. ac Scal. *et R. hostem et ext. sust.* Beroaldus legebat *et R. et exercitum*, i. e. exercitatum: quod sane confirmatur a Bong. tert. *extremum* Gott. et Voss. tert. cum Ed. Inc. Ciacconio placebat deleri *et Romanum*, tamquam ex interpretatione natum: quod mihi non displicet quoque.

11 *Etsi nondum in conspectum venerat*] Hic etiam editt. antiquissimæ Rom. Ven. exhibent *in conspectu venerat*, et infra c. 29. 'In conspectu hostium veniunt;' quem probum quidem esse, sed paullo inusitatiorem loquendi modum ostendimus ad hujusce libri c. 8. Vide et Th. Munckerum ad Hygini Fab. L. *Davis.* *In conspectu.* Vide supra ad IV. 12. *Clark.* Temere hunc ablativum ubivis intrudit Clarkius, quem hic ostentant ex meis soli Lov. Scalig. Leid. sec. Dorvill. et Edd. Ven. Med. Adi etiam ad II. 17. et sæpius. Ceterum pro *hostibus* est *hostis* in Buslid. et Edd. Rom. Ven. Med. *hostium veniat.* Oxon. Leid. pr. Scalig. Edd. Vasc. Str. Steph. et aliæ. Magis placet alterum. Vide ad v. 44. 'Gladium educere conanti,' &c.

14 *Eum locum, quem petebant, petituros*] Sic Cujac. Scal. Petav. And. Oxon. Leid. pr. In reliquis *non eum locum*, vel *ñ* uti et Edd. primis, ac R. Steph. sine dubio corrupte. Pro *petebant* in Leid. tert. et Ed. Inc. est *credebant:* at Oxon. Leid. pr. Petav. et Vascos. margine *petebat.* Unde acute conjecit Gruterus *unum eum l., qui patebat, petit: petere* enim et *patere* frequenter confunduntur. Hinc emendandus auctor Moreti e Mss. Scal. et quem contulit Is. Vossius. 'Hinc sibi depromit, quantum mensura patebat;' vulgo *petebat: patet via* obvia est locutio. At huic emendationi obstat, quod tum non debuerit *potissimum credere*, hostes eum locum petituros; sed *certissime scire*, cum alia non pateret. Quare probo quidem *unum*, sed *petebat* præfero. Ipse enim in itinere quoque erat; credebatque hostes eodem, quo ipse tendebat, profecturos.

21 *Ita, re bene gesta*] Sic rescripsimus ex Msto Norvic. et editt. Rom. Beroald. Vulgg. *itaque:* haud pro Cæsaris et Hirtii more. *Davis.* *Ita.* Sic edidit Davisius ex Ms. Eliensi. Cui suffragantur et Ms. Reg. et Editt. Vett. Recentiores; *Itaque.* *Clark.* et Mss. mei omnes.

XXVIII. 3 *Q. Atius Varius*] Ita quidem e conjectura Fulvii Ursini edidit Scaliger, sive *Attius.* Quæ gens hoc tempore erat illustris, ut vel e bello civili liquet. Juvant hanc conjecturam Petav. et Egmund., in quibus *Q. Tatius Varus.* In Leid. pr. *Quintus Citatius Durus.* *Citatius* etiam Scalig. Reliqui cum Edd. vetustis habent *Q. Titatius Varus;* nisi quod in Oxon. non compareat *Q.* unde facere posses *Titus Atius Varus*, nisi ignotius lateat nomen.

7 *Consistit*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Editt. Vett. *confligit.* *Clark.* Vulgarem lectionem soli propugnant And. et Oxon. Reliqui Mss. omnes tam aliorum, quam mei, item Edd. primæ. Vascos. R. Steph. aliæque

confligit, præterquam Petav. in quo *constitit:* quod verum arbitror; et inde natum *confligit*, aut pro Glossa superscriptum. Hinc alii infra pro *conflixerant* ediderunt *constiterant*.

8 *Toto agmine subsistentes, equitibus suis*] Sic est in editt. Rom. Ven. Beroald. nec repudio. Haud male tamen Ms. Brant. et Steph. *Toto agmine, subsistentibus equitibus suis;* nisi forte cum Norvic. legere placeat *toto agmine, subsistentibus suis*, omissa voce *equitibus*. *Davis.* Item Mss. Reg. et Vossii *subsistentibus eq. suis, &c. Clark.* At *subsistentes* legas in Cujac. Scal. Petav. Leid. pr. And. et Oxon. Nequaquam tamen damno reliquorum Codicum lectionem *subsistentibus eq. suis* vel sine *equitibus*, quam vocem frustra etiam quæras in Gott. et Voss. tert. *subsistere* enim idem est, quod *sustinere;* idque hoc loco melius equitibus, qui audacius *consistebant*, seu *confligebant*, convenire videtur. B. G. I. 15. 'Hostes audacius subsistere, nonnumquam etiam nostros prœlio lacessere cœperunt.' Adde ad V. 10. 'Ancoræ subsisterent.' Mutasse videntur, ne duo participia similia jungerentur.

12 *Et cupiditate celerius*] Ultima vox abest a Mss. Brant. Norvic. et editt. Rom. Ven. Beroald. nec ullam patitur jacturam sententia, equites enim Romani sine peditum auxilio prœlium conficere voluerunt. Ad hoc tamen præstandum celeritate fuit opus, quia sequebantur legiones; ideo salva maneat recepta lectio, per me licet. *Davis.* Neque ego damnarem *celerius:* si addicerent id mei Mss. aut Vett. Edd. At a cunctis tam aliorum, quam meis constanter ea vox abest, nec in Edd. ante Scalig. vel Lipsianam vidi, præter quam in Vascos. et Stradæ: quare ablegavi hanc voculam sine sensus dispendio. Aiunt tamen ita legi in Carrar.

14 *Credentes, &c.*] Hæc vox abest a Bong. pr. in quo mox pro *nacti* est *nati* a m. pr. *nacti* vero deest in And. et Petav. qui dat *occasione utebantur*. Unde non displicuit Grutero olim *occ. rati, &c. del. eq. nostri occasione uteb.* Nil ego temere moveo.

XXIX. 3 *In conspectu —— veniunt*] Vide supra ad IV. 12. *Clark. Conspectu* est quidem in Scal. et tribus aliis recentissimis. Temere tamen ubique hunc Ablativum intrusisse Clarkium, monui sæpius, uti et c. 27.

11 *Tantum eo prœlio interficiunt*] In Petaviano codice erat *perficiunt*. Constat veteribus *facere* signasse, quod *interficere*. Unde *conficere, interficere*. *Perficere* tamen eo significatu haud legi. Alioqui solet hæc particula sæpe præponi vocibus tali notione, ut cum *perimere* dicunt. *Vossius.* At Gruterus, e cujus excerptis varias lectiones habuit Vossius, memoriæ reliquit, in Petaviano esse *proficiunt:* quod idem probat: quia sequitur *interfectis*. At hæc ratio parum valet in Cæsare et Hirtio contra ceteros omnes Codd. V. tamen ad IV. 19. *tanto* erat in Leid. pr. a m. prima.

12 *Timore*] Sic optime And. Oxon. Cujac. Scalig. et Leid. pr. Reliqui omnes cum Edd. primis *eo tempore*. Potest admitti utrumque, *qui eo tempore timore arma proj.*

XXX. 1 *Drappeten*] Sic Mss. constanter, non *Drapetem*, et in Nominativo *Drappes, &c.* nisi quod Cujac. Petav. Scalig. et Leid. pr. *Draptes, Draptis* in Gen. et in Accus. *Drapten* perpetuo, item Andin. et Oxon. nisi quod in illis sit *Oraptes:* at illi c. 39. *Drapete*, servant. In Leid. pr. tamen aliquando *Diraptes*. *Draptes* non displicet. Mox *Lucterium*, ut VII. 5. &c. exhibui fide optimorum Codd. hic et infra. Sic enim Bongars. Vossiani, Petav. Cuj. Scal. Leid. pr. Oxon. et alii multi fere constanter; ut et Edd. Inc. Steph. Vascos. aliæque.

3 *Exsulibus o. civitatum*] Petav. et Leid. pr. *Exsulibus omnibus omnium c.*

At Andin. et Oxon. *Exs. omnium civitatum omnibus.* Placet *omnibus omnium:* uti sæpe hæ et similes voces repeti solent. Dein *civitatium* reposui ex Andinis membranis. Vide ad IV. 3.

4 *Accitis*] In primo Bong. est *ascitis;* quod perplacet. Nam facilius crediderim ad eum convenisse exules, quam ut ille dispersos ex omnibus partibus acciverit. In secundo deest hæc vox. *Vossius.* Vox *accitis* exsulat a Mss. Carrar. Bongars. sec. Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. Steph. Gryph.: et in iis locus sic legitur, *exulibus omnium civitatum receptis, latrociniis impedimenta, &c.* Forsan legendum *exulibus omnium civitatum ascitis, receptis latrociniis,* hoc est, latronibus, ut *matrimonia* pro uxoribus, pro servis autem *servitia* ponuntur. Vide not. ad B. G. VII. 78. et hujusce libri c. 19. Hoc cum non intelligerent Librarii, Syntaxεως rationibus consuluisse sibi videbantur, cum verbum *ascitis* omitterent. *Davis.* Dele notam ibid. pro qua repone: Vocem *accitis* nesciunt Bongars. sec. tert. Norvic. Carrar. Pal. Gottorp. Voss. Egmond. dantque *exulibus omnium civitatum receptis,* latrociniis *impedimenta et commeatus, &c.* cum quibus facio; nam *latrones* sub nomine *perditorum hominum* comprehenduntur, et *perditorum hominum latrocinia* paulo post commemorat noster. Vide sic c. 32. *Idem,* cur. sec. *Latrociniis,* quod est etiam in meorum plerisque, deleta voce *accitis;* uti et in Edd. primis, si recipere placeat, malim nihilominus abjicere vocem *receptis,* et servare *adscitis;* cujus glossa potius videtur esse *receptis,* quam vice versa. *Adscitis* certe pro *accitis* est in Bong. pr. Petav. Cujac. Scalig. Steph. And. Oxon. Leid. pr. qui omnes integerrimi et fidissimi codices servant *rec. latronibus.* Ut verum tamen fatear, accedere malim primæ sententiæ Davisii, quæ et Clarkio adrisit, legendo *adscitis, receptis latrociniis.* De verbo *adsciscere* adi omnino Cl. Burm. ad Phædr. IV. 16, 17. et Grat. Cyneg. 16. quosque ibi laudat: 'ducem adsciscere' B. Alex. c. 59.

Latronibus] Mss. plerique, *latrociniis.* Quam et veram esse lectionem erudite existimat Davisius; *latrociniis* pro *latronibus* posito, quomodo alibi *matrimoniis* pro *uxoribus, servitiis* pro *servis, pabulationibus* pro *pabulatoribus, &c.* *Clark.*

5 *Commeatus*] Bene quidem. Vide ad II. 5. non contemnenda tamen Cujac. Cod. lectio, quam et inter versus habet Leid. pr. *comitatus:* quo nomine intelliguntur tam *commeatus,* quam *subplementa,* aliaque ad exercitum venientia. Vide omnino B. Civ. I. 48. 'Neque maximi comitatus, qui ex Italia venerant,' &c. c. 51. 'Magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæsarem, ad flumen constitisse.' c. 54. 'Comitatus et qui frumenti caussa processerant.' Quibus locis eadem est confusio, ut et B. G. I. 34.

Hominum v. mil. ex f. conl.] Scal. Leid. pr. *hominibus. h. duobus* Steph. And. Oxon. et Edd. Ber. Bas. Ald. Man. Gryph. Plant. Recte: ut patet e Bong. pr. *In quo h. duobus m. ex f. quinque c.* Aut valde fallor, aut legi debet *hominum* II. *m. ex f. undique conl.* II. reposui; sed conjecturam, licet, ut opinor, verissimam, intrudere nolui.

7 *Quem in superiore Commentario —— cognitum est*] Norvic. Bongars. tres, Pet. Pal. Gottorp. Voss. Egmond. et Buslid. præpositionem nesciunt. Lege *quem e superiore Commentario —— cognitum est. Davis.* cur. sec. Abest præpositio a Mss. omnino omnibus et Edd. quibusdam. Quare delevi: neque enim opus est refingere aliam.

11 *Ne de timore aut detrimento Provinciæ*] Offendunt me paullum hæc verba: rescribo *ne detrimento aut timore provinciæ.* Quomodo habent VII.

Mss. B. pr. secund. tert. Pet. Pal. v. c. et Ms. noster. *Vossius.* Cum Vossii Mss. faciunt Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. *Davis.* '*Ne de timore aut detrimento, &c.* Emendat Dionys. Vossius ex Mss. *ne detrimento aut timore, &c.* Quocum facere Ms. Eliens. et Editt. vett. annotat Davisius. Ms. Reg. habet; *ne timore aut detrimento, &c. Clark.* Cum Vossio cave ne deleas *de;* licet Mss. mei sine *de* habeant vel *timore* aut *detr.* vel *detrimento aut timore,* ut est in vetustissimis, item Edd. Vasc. Str. Steph. aliisque, adsentiente Grutero. Nam *de* servant And. et Oxon. quod excidit per seq. vocem *detrimento.* Vide ad c. 24. 'Incommodum accidit de incursione.'

XXXI. 3 *Copias esse accitas sciebat*] *Auctas* Petav. *occisas* B. sec. et Ms. noster: *accisas* pr. Sic et Norv. Quæ genuina lectio, et sic rescribo: nam subdit Hirtius, 'non dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futuræ.' *Vossius.* Quis dubitare possit de hujus lectionis veritate? Merito ergo placuit jam Grutero, et in textum recepit Clarkius; immo jam olim R. Stephanus: *occisas* est quoque in Egm. Lovan. ac Leid. tert. et Ed. Inc. sed *ascitas* Leid. pr. *Accesas* in Voss. sec. immo *accisas* Scal. quoque, Voss. pr. tert. et Gottorp. Crebro *accidi, res, opes,* et similia dicuntur, quæ inminuta sunt. De *copiis* Livius VII. 29. 'robore juventutis acciso.' Plura vide ad Silium Ital. l. II. § 302. 'Accitis populis,' ubi alii *Attritis,* alii *Accisis* legunt. Sed *Accidi* populus ipse an dici possit, quæritur. Apud Statium Theb. XII. 52. 'Ardent excisæ viscera gentis.' Barthius quidem vellet *accisæ.* Sed sine Mss. *Excidere copias* eleganter etiam dici, vidimus ad Front. I. 1. § 9. eamque vocem Floro plus semel restituendam alibi docebo. Apulei. l. VII. p. 137. 'factione militarium v. indagatu confecto atque concisa.' Ceterum hinc patet *accidere arbores* rectum esse, non *abscidere,* supra VI. 27.

5 *Instante Dumnaco*] Scribo *instigante,* ex Mss. sex. Bong. primo, secundo, tertio, Petav. Palat. et nostro. *Vossius.* In Mss. Voss. sex, et Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. est *instigante Dumnaco,* et ita reponit Vossius. Parum refert, utrum hoc vel illo modo scribamus: eadem enim est utriusque vocis potestas; sed cum elegantior et rarioris usus sit lectio vulgata, illam teneamus. *Davis. Instante* servant Cujac. Scal. Petav. (ut diserte testatur Gruterus) Andin. Oxon. et Leid. pr. Reliqui cum Edd. vetustis *instigante;* sed bene judicat Davis. vulgatum quod deinceps est, esse retinendum: atque ita Terent. Cicero, Livius, aliique loquuntur. Heaut. IV. 4. 16. 'Num ego insto.' Plura vide ad Frontin. IV. 7. § 5. 'Cum deinde instaret,' ut scribendum docui. Liv. IV. 46. 'Institisse filio,' ubi V. Cl. Drak. Ceterum frustra Ciacconius *posse* conjicit contra Mstos, et Hirtii mentem.

8 *Carnutes, qui sæpe vexati numquam pacis fecerant mentionem*] Fallitur Hirtius: nam l. VI. ipse Cæsar dixit: 'Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, usi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela.' Nisi velit auctor, ab eo tempore, quo novissima conjuratio facta. *Vossius.*

XXXII. 4 *Nec jam liberam vagandi latrocinandique facultatem*] In tert. Bongarsii codice, et Ms. nostro est, *nec tam libere vagandi latrociniorumque faciendorum facultatem:* etiam in primo et secundo Bongars. *liberam,* erat *libere,* et pro *latrocinandique* legebatur, *latrociniorumque faciendorum. Idem.* Codex Bong. tert. Ms. Voss. cum editt. Rom. Ven. Beroald. *Nec tam libere vagandi, latrociniorumque faciendorum facultatem.* Ita et Ms. Norvic. nisi quod ille *liberam* exhibeat. Alii *nec jam libere vagandi la-*

trociniorumque faciendorum facultatem. Sic *latrocinia facere* dixit etiam Florus II. 3. *Davis.* Perinde est. *Clark.* Lege igitur *nec jam* liberam *vagandi* latrociniorumque faciendorum *facultatem haberent.* Noster, B. C. II. 11. 'Non datur *libera* muri defendendi facultas.' Capitolinus in M. Antonio c. 26. '*Liberam* vagandi *potestatem* haberent.' Vide sis et Vulcatium Gallicanum in Avidio Cassio c. 9. *Davis.* cur. sec. Vulgatis accedunt And. et Oxon. In Petav. *libere vagandi latrocinandique.* In ceteris meis quoque, aliorumque *nec jam,* vel *tam libere vagandi, latrociniorumque faciendorum f.* exceptis tamen Scalig. et Leid. primo; qui unice vere, quod rescripsi, et conjecit Davisius, dant *nec jam liberam vagandi, latrociniorumque faciendorum fac.* nisi malis *liberam evagandi. Libere* placebat Hotomanno, atque ita B. Civ. I. 3. 'libere decernendi potestas:' ubi contra Davisius e Cod. rescribit *libera.*

5 *Haberent*] Ex Mss. Reg. Eliens. et Vossii, omnino legendum existimo *habere.* Ut cohæreat non cum *putarent,* sed cum *intrare posse.* Pro *agris* Codices plerique habent *finibus. Clark. Habere* inveni in solo Voss. sec. male. Non enim tantum putabant, se habere nullam vagandi facultatem, sed omnino jam non habebant. Dein *consistunt in agris* servarunt ex meis soli And. Oxon. at Scalig. et Leid. pr. *consistunt in finibus.* Alii cum Bong. pr. et Edd. quibusdam *in finibus consistunt: in fin. constituunt* Bong. sec. Voss. pr. Egm. et plerique: *in fin. se constituunt* Bong. tert. Carrar. Palat. Dorv. et Edd. Rom. Med. Ven. *construunt* Lovan. *consistere* Egmund. Videtur quid latere. An *consistere, se constituere, construere* hoc loco glossæ sunt verioris verbi *considunt,* vel *considerunt?* Vide ad Lucan. v. 461. 'Junctis vidit considere castris.' Supra VII. 58. 'Contra Labieni castra considunt.' c. 79. 'Non longius a munitionibus considunt.' Infra c. 36. 'Considunt non longius ab oppido:' ubi itidem turbant Mss. et B. Alex. c. 28. 'Considerat cum copiis rex loco,' ac B. Afric. c. 3. 'Ante portam considunt;' item c. 24. 65. Flor. II. 8. 'Hic rex quibus auxiliis, quibus copiis considerat.' Sic Mss. 3 Vossiani: vulgo *sed.* Sic et *subsidere, residere:* de quo vide ad VII. 64. et Cort. ad Plin. Ep. III. 1. 'Iterum ambulat, iterum residit:' quod et restituendum Apuleio Met. I. 14. 'Juxta platanum residamus.' Sic enim Mss. et Edd. Vett. Perperam dedit Colvius cum seqq. *resideamus.*—[Postea in ADDENDIS subjicit:] Ne muta *consistunt.* Quietam sedem notat post *vaga* latrocinia. Consule Cl. Burm. ad Ovid. Met. XI. 407. *profugum consistere.*

XXXIII. 6 *Non modo equitatum*] Poscere res ipsa videtur, ut scribatur, *non modo non equitatum:* quæ particula librarii incuria, aut imperitia potius, omissa videtur. *Vossius.* Vossio res ipsa poscere videtur *non modo non equitatum,* quapropter ultimam particulam negantem librarii incuria, aut imperitia potius, omissam arbitratur. Nolim equidem virum eruditum incuriæ, multo minus imperitiæ, postulare, sed memoria certe lapsus est; hoc enim modo sæpe loquuntur optimi auctores. Cæsar B. G. III. 4. 'Non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem ejus loci, ubi constiterat, relinquendi —— facultas dabatur.' Livius I. 40. 'Non modo civicæ, sed ne Italicæ quidem stirpis.' Sic etiam XXIII. 29. Justinus II. 1. 'Ita ut non modo primæ generare homines, sed ne advenas quidem recipere ac tueri possent.' Vide et J. Vossium de Construct. c. 63. p. 244. *Davis.* Vide plura ad B. G. II. 17. 'Non modo intrari, sed ne perspici quidem possit.' Cl. Drak. ad Liv. v. 38.

9 *In oppidi circuitu*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii *in circuitum*. *Clark*. *Circuitum* etiam Bongarsiani, Vossiani, Leidenses, Egmund. Petav. Scal. Gott. &c. et Edd. Inc. Vasc. R. Steph. Gryph. post. Recte. Vide tamen ad v. 42. 'In circuitu munitionem perfecerunt :' *circumitum* Oxon.

XXXIV. 9 *Paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum*] Rescribo, *paucos dies morati in finibus Cadurcorum*, sublato commate, quod in Lipsiana, et Scaligeri editione est. Pro me stat Petavianus codex. *Vossius*. Sed melior est vulgata Lectio. *Clark*. Mei Codices nihil variant: jungenda *ex finibus C. frumentum comparant*.

15 *Moratur*] Editi quidam *conatur*. Inepte. *Clark*. Monuerunt hoc jam Glareanus, Ciacc. Hotom. et patet clarissime tum ex sensu, tum ex c. 37. *conatur* esse falsum. Nihilominus sic invenias in Andin. Oxon. Petav. Leid. pr. Palat. Dorvill. a m. pr. aliisque, et Edd. Rom. Ven. et plerisque ante Scalig. An fuit *commoratur* vel *cunctatur* potius? pro quo scripserunt librarii, et forsan melius, *contatur*. Omnino adridet mihi *cunctatur*, cujus Glossa mera est *moratur*. *In* etiam abjeci auctoribus And. Oxon. Leid. pr. aliisque ante τὸ *locis*.

XXXV. 2 X *M. passuum*] Vocem *passuum* ejeci rursus fide Mstorum octodecim et Edd. primarum. Vide ad B. G. I. 15.: et sæpe alibi. Statim 'a milibus non amplius XII.'

3 *Ipsi inter se provincias partiuntur*] Tantundem est ac si curas, vel munia dicas. More Romano locutus est, apud quos Prætores et Consules soliti provincias sortiri: hinc *provincia* pro quovis munere. Apud historicos tamen is mos loquendi oppido rarus est. *Vossius*.

6 *Adducit*] Sic quidem Lovan. Cujac. et Scalig. nisi excerpta fallunt. Mss. certe reliqui, et Edd. primæ exhibent modo *ducit*. Sed adi III. 22. Ceterum *in oppidum* habent And. Oxon. Leid. pr. Petav. ut actio ipsa pro voluntate ejus ponatur, quomodo passim loquuntur scriptores. Verum vulgata præstat: prius ad oppidum versus egit jumenta; dein in oppidum inportare per illa frumentum instituit.

8 *Vigiles castrorum*] Excubitores. Lucan. VIII. 24. 'Ne rumpite somnos, Castrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.' Auctor de Bell. Hisp. c. 3. 'Vigiles non poterant diligentiam præstare.' Vide et c. 35. *Davis*.

10 *Cohortibus armatis*] Supervacua videri possit vox *armatis*: quia nemo tam fatuus foret, ut crederet, eum inermibus cum cohortibus inpetum fecisse. Sed jungi possunt *armatis ex castellis proximis;* quas inde scilicet secum sumserat, quo faciunt optimæ membranæ And. Oxon. Petav. Leid. pr. non agnoscentes τὸ *cum*. Vide tamen ad v. 49. 'Copiæ erant armatæ,' uti est in Mss. multis. Immo c. 36. 'legionem armatam instructamque adducit.'

15 *Effugit*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii et Edit. Rom. *Profugit*. *Clark*. Ursiniani Codicis lectionem recepit Scaliger, quæ confirmatur ab ipsius Codice, item Petaviano, And. et Oxon. in ceteris Mss. et Edd. *profugit*. Bene utrumque.

XXXVI. 2 X *millibus passuum*] Supra idem dixit: celare tamen non debui hoc loco in Mstis octo constanter legi XII. *Vossius*. *Millibus non amplius* X. Mss. Ciacc. et Norv. cum veteribus editt. habent *a millibus non longe amplius* XII. quod cur rejiciatur non video. Saltem scribendum *a millibus amplius* X. Vulgata enim lectio vix est Latina. *Davis*. *A millibus non amplius* X. Scaliger et recentiores, *millibus*. Sed Mss. omnes habent, *a millibus*. Quam et veram esse lectionem vidit Davisius.

Mss. Reg. et Eliens. et Editt. Vett. habent, *a millibus non longe amplius, &c.* Vide supra ad v. 47. *Clark.* *A milibus non amplius* XII. rescripsi e Mss. omnibus et Edd. Vett. nisi quod Vascos. Bas. Ven. Ald. Gryph. Plant. cum Oxon. codice non ineleganter reliquerint *intra milia non amplius* XII. quam veriorem etiam lectionem fere opinor. *Longe* addunt quoque Mss. aliorum et mei (præter Cuj. Scal. Leid. pr. And. et Oxon.) et Edd. primæ. Sed *longe* si admittas, præstaret abesse *a:* vel legi debet *a se milibus non longe amplius* XII. Vide ad v. 47. 'III milia passuum longe ab suis castris abesse:' *passuum* male inculcat Lipsianus codex.

5 *Magnæ felicitatis esse arbitrabatur*] Hanc lectionem omnes exhibent Codd. et eam sine nota transmisere viri eruditi. At, si ita scripsit Hirtius, plane dormitavit. Censebat Caninius, 'fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse;' ejus igitur e re fuit, ut nuncius de Lucterii clade Drapeti perferretur; huic enim ob acceptam calamitatem alia ratione timor incuti non poterat. Ne minime quidem dubito, quin rescribendum sit *magnæ infelicitatis esse arbitrabatur.* Idem etiam, nisi fallor, iis, qui locum perpendent, videbitur. *Davis.* Optima conjectura legendum docet Davisius, *infelicitatis.* Id enim vult Hirtius; magnæ *infelicitatis* fuisse, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuncio allato Drapetem terreret. *Clark.* *Felicitatis* non muto. Gaudebat Caninius, neminem cladis nuncium adferre Drapeti potuisse, ne aufugeret, antequam ad eum de inproviso venire posset; quo subito et inopinato adventu perterritus facilius obprimeretur. Unde non male forsan in Ursini, Petav. et Leid. pr. est *perterreri r. facile, et obp. posse.* Nisi et aliud quid lateat. Vide varias lectiones.

9 *Summæ velocitatis omnes*] In IV Mstis, et nostro, pro *omnes* reperio *homines;* nec damno; quia statim præcessit *omnem equitatum.* In Petaviano tamen, qui reliquis emendatior est codicibus, est *omnes.* *Vossius.* Codd. nonnulli *homines;* lege *summæ velocitatis* homines, quemadmodum recte dant quinque, Vossian. Norvic. Gottorp. Egmond. et Buslid. *Davis.* cur. sec. Accedunt Voss. pr. Leidenses, Scalig. et alii cum Edd. Incerta, Vascos. Strad. Steph. Gryph. post. verissime. De hac corruptione egi pluribus ad II. 30. VI. 16. et alibi.

10 *In trina castra*] Vulgg. *intra castra.* Sed ex Ursini Codice est, *in trina castra.* Quam veram esse lectionem recte vidit Ciacconius. Sic enim jam supra dixerat Hirtius; '*trina* excelsissimo loco castra fecit,' § 33. *Clark.* Confirmant *in trina* Mss. Petav. Andin. Oxon. recepitque jam Hotomannus, Scaliger, aliique.

11 *Propius hostem accessisset*] Codices *propius hostis,* vel *hostes,* ac ita reponendum. *Davis.* cur. sec. *Hostis* in Accusativo reposui, fide Mss. Bong. pr. sec. Egmund. Voss. pr. et aliorum. In reliquis et Edd. Vasc. Strad. Steph. est *hostes,* quod ut et *hostem* reposuerunt ad ambiguitatem vitandam.

13 *Fert consuetudo*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *fere consuetudo est.* *Clark.* Ita optime restat in And. Oxon. et Petav. Male in reliquis, et Edd. pp. item Vasc. Steph. aliisque *fere est.* VI. 7. 'quam populi Rom. fert consuetudo.' B. Civ. I. 51. 'ut fert Gallica consuetudo,' et sæpius. Alia vide ad auctorem de B. Hispan. c. 26. 'Opinio fert.' Par. ad Ter. Heaut. II. 1. 3. 'fert adolescentia.'

14 *At Germanos equites*] Ita visum Scaligero edere, cum in omnibus Codd. legatur, *Germanos, equitesque:* et ipse Hirtius disertim supra dicat

equites, et cum his pedites Germanos ad oppugnanda castra missos. Tu veterem lectionem retine. Illud tamen dissimulare nolo, paucis ab hoc loco versibus, ubi legitur *Germani equitesque signis legionis visis*, in Msto Cujacii, primo, secundo, tertio Bong. ac Pet. legi *Germani equites:* sed noster Ms. et Palat. retinent *equitesque.* Excusari tamen Scaligeri lectio possit; nam non soli pedites, sed et equites Germani in exercitu Cæsaris fuere. Testatur ipse l. VII. de bello Gallico, et ait: 'Cæsar ex castris equitatum educi jubet, prœliumque equestre committit: laborantibus jam suis Germanos equites circiter CD submittit, quos ab initio habere secum instituerat.' Et aliquanto ante eodem libro: 'Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, et, interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat; equitesque ab his accersit; et levis armaturæ pedites, qui inter eos prœliari constituerant.' Nihilominus vulgatam lectionem præfero. *Vossius.* *Germanos, equitesque*—. *Germani, equitesque.* Ita Codices plerique. Scaliger edidit, *Germanos equites*—. *Germani equites, &c.* Atque ita utroque in loco scriptum est in Ms. Reg. Neutra lectio mala: fuere enim in exercitu Cæsaris, et *pedites* et *equites* Germani. *Clark.* *Que* male Scaliger cum Ursino ex ipsius codice omisit hic et infra. Pedites Germanos intelligit, qui equitibus interpositi prœliari solebant, ut ait c. 13. et alibi sæpius. Locutio autem eadem est, ac *exercitus equitatusque, milites equitesque*, immo *homines equitesque* B. Civ. II. 39. ubi vide etiam; et similia, quæ aliquoties supra habuimus et ubivis obvia sunt. Adde Cortium ad Sallust. B. Jug. c. 49. 'Equi Numidæque.' Vacillant Mss.: nam *equitesque* primo loco cum plerisque retinent And. et Oxon. at posteriori omittunt. Utroque loco omittunt etiam Leid. pr. Bong. pr. sec. et alii. Sed omnino retinere præstat cum Vossianis, Lovan. Egmund. et plurimis. Ejecta est copula a librariis, non capientibus lectionis elegantiam.

19 *Confestim omnes cohortes*] Ut deleatur vox media, jubent Bongars. pr. sec. Petav. Lov. aliique Msti. *Davis.* cur. sec. Forsan exstat in solo Bong. tert. et Edd. quibusdam. At in ceteris et Edd. primis non comparet: quare ejeci.

XXXVII. 3 *Cujus timore augere præsidia et munitione oppidanos circumdare prohibitus erat*] In Mss. pr. sec. tert. Bong. Pal. et nostro scriptum invenio *cujus timore antea dividere præsidia.* Ita et Ms. Cujacii et Petavianus (ad oram) habet: multo sane aptius quam vulgatæ editt. Et miror Scaligerum ac Lipsium aliter edidisse. Nam timore externi hostis ausus non erat Caninius dividere præsidia, ne minus valida resistere nequirent. Unum occurrit, quo defendi vulgata lectio possit, ut hoc modo accipias verba Hirtii. Caninius veritus erat plures milites munitionibus imponere ob externum hostem, cujus metu manum semper in armis paratam habere cogebatur. Interea non dubito, quin præstet scriptura manuscriptorum. *Vossius.* *Antea dividere* etiam Ms. Norvic. et Edd. Rom. Ven. Beroaldi. *Davis.* Ad sensum parum interest. *Clark.* Bas. Ven. 1517. Ald. Gryph. Manut. et Plant. ante Scaligerum jam ediderunt *augere:* eamque lectionem confirmant Petav. And. et Oxon. Cujac. a m. sec. Reliqui, etiam Cellarius cum Mss. ceteris, *antea dividere:* nisi quod Ciacconii liber *sua tum div.* et Voss. sec. *annua div.* *Augere* non muto, sed *antea* suo loco restitui. Respicit ad c. 35. 'ne plurimis in locis infirma disponat præsidia.' Augendo præsidia divisisset

illa, et infirma reddidisset.

XXXVIII. 3 *Consiliorum capiendorum Belgis facultas d.*] Sic quidem Mss. plerique et Edd. primæ. Sed cur non repetit *Bellovacis?* quod videntur sensisse librarii quidam, qui pro *Bellovacis* dedere supra *Belgis*, in quibus sunt Bellovaci; qui præcipue susceperant bellum, sed et aliæ civitates Belgarum se iis junxerant. Vide præcedentia et Cluver. Germ. II. 11. qui infra c. 54. pro *Belgis* substituit frustra *Bellovacos*, qui satis intelliguntur inde. Quare nihil temere muto: sed eruditior videtur lectio, quam ut proficisci potuerit a librariis, quam servant Petav. Andin. et Oxon. *cons. ad capiendum bellum f. d.* quomodo exhibuerunt Ven. 1517. Basil. Ald. Gryph. Manut. Plant. aliique. *Capere bellum* est id capto tempore et occasione facere, suscipere, pro quo frequentius dixerunt *sumere bellum.* Vide Heins. et Burm. ad Ovid. Epist. 17. in f. Duker. ad Florum IV. 12. Cort. ad Sallust. B. Jugurt. cap. 83. Ita *capere* et *sumere arma* idem notant. Aliter legi posset quoque *faciendum:* quæ verba sexcenties confunduntur: sed non opus est.

6 *Quorum consilio in civitate*] Non soli rebellionis principes, sed tota gens Carnutum timebat; ideo Cæsar, ut *civitatem metu liberaret*, Guturvatum ad supplicium deposcit. Quod cum ita sit, omnino superflua videtur vox *consilio*, quam recte omittunt Ms. Norv. ac editt. Rom. Ven. Beroald. Steph. et sane Carnutes 'principes se ex omnibus bellum facturos' pollicentur, ut dixit Cæsar B. G. VII. 2. quem locum Hirtius noster in animo habuit, cum hæc scriberet. *Davis.* *Quorum in civitate.* Ita recte edidit Davisius ex Ms. Eliensi et Edd. Vett. Quomodo et in Ms. Regio scriptum est. Scaliger aliique ediderunt *quorum consilio in civitate, &c.* perperam. Non enim recte dicas *Carnutum consilio initium belli in Carnutum* civitate *esse ortum*, sed *Carnutum* in civitate *initium belli* (Gallici scilicet universi) *esse ortum. Clark.* Agnoscunt *consilio* Petav. Cujac. et Edd. quas modo nominavi. Ceteri scripti et Edd. non habent. Nihilominus dubito, an sit quidem Glossa. Non enim tantum in civitate Carnutum, sed et eorum consilio bellum ortum est, uti patet loco per Davisium citato. Quare rejicere nolui. Clarius locutus esset scribendo *quorum cons. et in c.* vel *quorum in civitate et consilio:* aut denique potius, *quod præcipue eos, quorum consilio in civ. &c.*

10 *Guturvatum*] Supra nominavit Cæsar *Cotuatum* et *Conetodunum* duces Carnutum: sed ille in Petaviano Cod. nominatur *Catuatus:* et hoc loco in Msto Petaviano scribitur *Matruatus* pro *Guturvatus.* In Cujaci Msto et Palatino est *Gutruatum*, in pr. B. *Gutruatium*, in tertio *Gatriatrium.* In Msto nostro est *Gutruatrum.* In veteri codice *M. Gutirnatum.* Unde quis in tanta nominum diversitate non immerito suspicetur eundem designari, quem supra Cæsar *Cotuatum* appellavit. *Vossius.* Utrobique e suo Codice *Gutuatum* vel *Cotuatum* scribendum censet Ciacconius. Certe *Guturvatum* vel *Guturnatum* est in nullo Msto. Plerique meliores hic et statim *Gutruatum* exhibent: nisi quod hoc loco *Maturatum* Petav. And. et Oxon. dent, *M. Guttruatum*, Leid. pr. Alii *Gutriatum, Gutriatrum, Gutuatrum, Gatuatrum.* Sed statim *Gutruato* And. Pet. Cuj. Leid. pr. Oxon. Bong. pr. sec. Voss. pr. Lovan. et plures cum Edd. primis: quod interim reposui.

12 *Perducitur*] Leid. pr. tert. Scalig. Carrar. et Ed. Inc. *producitur* e latebris scilicet protractus. Vide ad VII. 13. 'Ad Cæsarem perduxerunt:' ubi eadem varietas, ut passim.

14 *Detrimenta belli a Guturvato accepta referebant*] Guturvatum detrimentorum causam esse prædicabant.

Metaphora ducta est a re nummaria; proprie enim *acceptum referre* dicebantur, qui pecuniam iis numeratam in Codicem *accepti* referebant. Sed, quod præcipue notandum, huic locutioni Dativum apponunt alii Scriptores. Ovidius Trist. El. II. 1. 10. ‘Acceptum refero versibus, esse nocens.’ Horatius Epist. II. 1. 233. ‘Incultis qui versibus, et male natis, Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos.’ Ad eum locum plura Dionys. Lambinus. Forte igitur apud Hirtium, omissa præpositione, scribendum *detrimenta belli Guturvato accepta referebant. Davis. Guturvato.* Ita legendum vidit Davisius. Alii omnes habent *a Guturvato:* quæ tamen et ipsa lectio forte ferri possit. *Clark. A* deleverunt jam Vascos. Strada, R. Steph. Gryph. Ed. post. Verum Mss. omnes servant præpositionem *a.* Recte quidem, si modo mecum legas *qui ei*, uti est in Petav. Bong. pr. et Leid pr.; quo facit etiam secundus, qui dat *quo.* Milites referebant sive narrabant ei, omnia detrimenta belli esse accepta a Gutruato. Non adfuerat enim ipse Cæsar. *Accipere detrimentum ab aliquo*, cum apud ceteros scriptores, tum crebro in hisce commentariis occurrit. Vide modo B. Civ. III. 72. Si tamen Davisii lectio a bonis codicibus confirmaretur, iis adsensum meum non denegarem. Forsan totum *Gutruati* nomen est è Glossa ortum, ut *ei* ad Gutruatum, non ad Cæsarem referatur.

XXXIX. 1 *De Drapete gesta*] Ms. Reg. *a Drapete, &c.* Et sane, *de aliquo geri* pro eo, quod est *de aliquo fieri*, inusitatior est loquendi modus. *Clark. De* abest a Voss. sec. male. *Gesta* idem, quod *acta, facta.* Quæ verba crebro inter se permutantur ab auctoribus. Virgil. G. IV. 305. ‘Hoc geritur.’ Adi Gron. Obs. IV. 14. Munker. ad Fulgent. p. 67. Sic *Agere* et *gerere Remp. Gerere* et *agere bellum;* et cetera hic et alibi.

XL. 3 *Neque ab oppugnatione videret ulla conditione recedi posse*] Petavianus codex: *neque oppugnatione posse recipi, aut conditione ulla videret. Vossius.* Petaviani Codicis lectionem probat omnino Gruterus: bene. Caussam enim non video, cur Cæsar ab oppugnatione recedere non posset, salva etiam existimatione: cum modo hanc illamve caussam prætexere voluisset; multo minus, ut id fieri non potuerit, *ulla conditione.*

6 *Quæ pene totum montem cingebat*] Quid hoc? vallis pene totum montem cingebat? cur non totum? Emendo, *Flumen infimam vallem dividebat, quod pene totum montem cingebat.* Infra auctor ipse ait c. 12. ‘Sub ipsius enim oppidi murum magnus fons prorumpebat ab ea parte, quæ fere pedum CCC intervallo fluminis circuitu vacabat.’ Merito dicit *pene* oppidum flumine cinctum fuisse, cum trecentorum tantum, vel vix trecentorum pedum spatium esset, qua intermittebat amnis. Sane primus ac secundus Bongarsiani codd. non habent *quæ:* nec tamen quomodo haberent, recte legere potui. *Vossius.* Dionys. Vossius emendat, *quod pene totum, &c.* ut scilicet *flumen*, non *vallis*, dicatur pene totum montem cingere. Quomodo et infra ait Hirtius, ‘fere pedum CCC intervallo, *fluminis* circuitu vacabat:’ *vallis* enim, cur *pene totum*, non *totum* montem cingere dicatur? Sed recte respondet Cellarius, fieri etiam posse, ut *vallis* montem *pene totum*, non *totum* ipsum, cingat; depressior scilicet illa, per quam flumen labatur. Quæ demum si vera lectio sit, erit illud porro observandum, ex eo quod infra dicitur, ‘pedum tantum CCC intervallum, *fluminis* circuitu vacare,’ utique flumen vallem illam infimam non divisisse transversam, sed per mediam transisse tota ea sui parte, qua montem cingebat. *Clark. Quod* margini adlevit Vascosanus, et Lipsius. *Quis*

videtur esse in Bong. sec. Posset esse *qua;* ut sit nominativus verbi *cingebat* etiam *flumen*. De hac particula diximus supra aliquoties.

8 *Hoc avertere*] In Petav. And. et Oxon. legitur *flumen averti*. Scribe *hoc flumen averti, loci n. proh.* Id flagitare horum Commentariorum stylus videtur. Statim 'magnus fons,' &c. 'hoc fonte.' *Averti* certe recepi.

9 *Sic enim imis*] Ita Ms. Steph. Petav. et Oxon. In Andin. *sic enim in imis*. Carr. *infimis enim sic*. Reliqui et Edd. primæ aliæque *In infimis enim sic*. Quare addidi saltem *in*, elisum a syllaba vocis *enim*. Nisi altius ulcus et interius sedeat.

17 *Multitudo aquatum*] Ultimam vocem, utpote probam, retineo, sed aliud jubere videntur Msti. Est enim *aquarum* in duobus, *equitorum* in alio. Sed Cujac. Andin. Bong. sec. Pet. Leid. pr. Scalig. Egm. Vossian. pr. et 4 alii cum Carrar. et Ed. Inc. exhibent *aquatorum*. Nec male. Cæs. B. Civ. I. 73. 'Aquatores ab equitatu premi,' Auctor B. Hisp. c. 21. 'Ad aquatores nostros excurrerunt.' Et sic Livius, alii. Mutassent ii, qui Genitivis duobus utrimque uni substantivo junctis offendebantur; at vide notata ad I. 30. 'Helvetiorum injurias populi Romani.' Adridet tamen magis hic loci *aquatum*.

XLI. 1 *Sub ipsius oppidi murum magnus fons prorumpebat*] Ms. Norv. et Brant. cum editt. Rom. Ven. Beroald. *Sub ipsius oppidi murum* ubi *magnus fons prorumpebat;* unde scribendum, mutata distinctione, *Quorum omnis postea multitudo aquatum unum in locum conveniebat sub ipsius oppidi murum, ubi magnus fons prorumpebat, &c. Davis. Conveniebat sub* ipsius *oppidi murum*, ubi *magnus fons, &c.* Ita optime restituit Davisius ex Editt. Vett. et Mss. Eliens. et Brantii: quibuscum consentit Ms. Reg. Scaliger aliique ediderant, *conveniebant. Sub ipsius oppidi murum, magnus fons, &c.* Al. *conveniebat. Sub* ipsum enim *oppidi murum, magnus fons, &c. Clark.* Lectionem, quam in textum recepit Davisius, invenias quoque in Vossiano primo, Egmund. Lovan. et 5 recentioribus Mss. cum Edd. primis. At in iisdem, uti etiam in Bong. sec. tert. Pal. Voss. sec. Gott. additur *f. aquæ*. Verum longe elegantius est vulgata; sive potius *sub ipsum enim op. murum:* uti exhibent Petav. Andin. Oxon. *Enim* addunt quoque Cujac. Scalig. Leid. pr. *in quo muro*, et Edd. Bas. Ven. 1717. Vasc. Ald. Gryph. Manut. Steph. Plant. aliique; quod restitui. *Aquæ* tamen addidi ob ceterorum Codicum consensum, quem augent Vasc. Strada, Steph. aliique. Crebro has voces *fons aquæ* junctas reperies. Languet nimium istud *ubi*, et, ut vidimus, in vetustioribus scriptis non comparet.

3 *Fluminis c. vacabat*] Nonnihil clarius Petav. et Scalig. *a fl. circuitu vacabat*. Utrumque Latine dici, nemo nescit.

4 *Non sine magno periculo*] Sane non damnaverim Petavianum codicem, in quo hæc verba omittuntur, uti et secundo Bongarsiano. Itaque hoc pacto legenda hæc periodus: *Hoc fonte prohiberi posse oppidanos cum optarent reliqui, Cæsar unus videret; e regione ejus vineas agere, &c. Vossius.* Repetendum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ *prohiberi posse:* quod cum haud caperent e Librariis nonnulli, has voces a quibusdam Codd. exulare jusserunt. Cave enim aures præbeas Vossio, qui eas recte abesse censuit: sequitur enim in Hirtio, quod ejus conjecturam prorsus evertit. *Continua* certe *dimicatio*, et loco quidem iniquo magnum affert periculum. *Davis. Cæsar unus videret; Non sine magno periculo — aggeres struere cœpit.* Ita distinxi; quoniam quod in Editis erat, *Cæsar unus videret* eos *non sine magno periculo prohiberi posse*, difficilis videbatur et

salebrosa constructio. Nec sane recte dicitur Cæsar id *unus* videre, sine magno periculo fieri non posse; quod utique et *reliqui omnes*, propter manifestam difficultatem, *optarent* potius quam sperarent. Ut tamen verum fatear; neque eo, quo edidi modo, caret difficultate hæc locutio. Cum enim proxime sequatur, *magno cum labore et continua dimicatione;* supervacuum judicare possit quis istud, *Non sine magno periculo*, in eadem parte sententiæ præmissum. Quamobrem notatu dignum videtur, quod observavit Dionys. Vossius; utique deesse istas voces, *Non sine magno periculo*, in Codicibus Petaviano et Bongarsiano: ut et in Mss. Eliens. et Is. Vossii desunt. Si conjecturæ indulgere liceat, fieri forte potest, ut ex eo, quod tribus post lineis *sine periculo* scriptum est, irrepserint. Nam in Ms. Reg. et hic quoque, omissa particula *non*, scriptum est *sine magno periculo;* sed judicet lector eruditus. *Clark.* Quod si durior videatur loquendi ratio, legi queat, *quanto cum periculo id fieret*, uti quidem dat Egmond. *Davis.* cur. sec. Non dubium mihi est-quin Egmundani Codic. lectio sit e doctioris alicujus hominis interpolatione, qui videret, alteram minus sanam esse: verum tamen eadem manet difficultas. Nam cum id *optarent* modo reliqui, utique viderunt quoque sine magno periculo id fieri non posse. *Non* abest quoque a Palat. Bong. tert. Carrar. Dorv. Leid. sec. Immo omnia *non sine m. periculo* desunt quoque ab Oxon. Andin. Cujac. Scalig. Leid. pr. Vossianis omnibus, Lovan. Gott. et Edd. Inc. ac R. Stephani; quare omnino eas voces supposititias et alienas existimo, uncisque inclusas aliis litteris excudi curavi. Vel sic tamen ter hoc capite occurrunt *sine periculo.*

5 *Adversus m.*] Andin. et Oxon. *contra montem.* Quæ videtur verior lectio. Sic IV. 20. 'Regiones, quæ sunt contra Galliam.' V. 13. 'Tertium est contra Septentriones.' VII. 62. 'Contra castra Labieni.' B. Civ. I. 56. 'Insula, quæ est contra Massiliam;' et III. 22. 'Quæ contra portum Br. est.' Adde c. 40. et Davis. ad B. Hisp. c. 27. 'Contra Hispalin.' Adde notata ad Front. I. 4. 7. 'Contra Abydon.'

Aggeres struere] Sic quidem And. Oxon. Petav. Leid. pr. Scal. et Cujac. nisi excerpta fallunt. At Mss. reliqui et Edd. primæ *aggerem instruere.* Sed Edd. Vasc. Str. Steph. et Gryph. post. *Aggeres instruere.* Quod omnino verum credo. Saltem *instruere* revocavi; quod compositum eleganter pro simplici adhiberi solet. 'Contabulationem' vel 'parietes instruere' B. Civ. II. 9.: ubi v. B. Afric. c. 51. 'Opus instruebat.' Adi viros doctos ad Nepotis Them. c. 6. 'Audierunt muros instrui:' ubi eadem varietas. Front. III. 17. 4. 'Instructum duplici munitione castellum.' Restituendum et hoc Apuleio, si vere doceat Elmenhorst. in Mss. Flor. et Bertin. ita legi l. VI. p. 112. 'fanum sublimi fabrica instructum:' vulgo *structum:* ut l. X. p. 232. 'mons sublimi fabrica instructus.' Adde omnino Scriver. ad Veget. II. 11. *Instructores.* Hirt. B. Afric. c. 20. *officinas ferrarias instruere.*

7 *Decurrentes, sine periculo prœliabantur;—vulnerabant: Ut tamen non deterrerentur, &c.*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. Vett. *decurrunt; eminus sine periculo prœliantur; vulnerant: Non deterrentur tamen, &c. Clark. Ut tamen non deterrerentur.* Ms. Norvic. prima voce omissa, exhibet *non tamen deterrentur.* Editt. Rom. Ven. Beroald. *non deterrentur tamen.* Vulgatam autem lectionem retineo, a qua abiere Librarii, quod ejus elegantiam non intelligerent. *Davis.* Vulgarem jam lectionem e Mss. Ursini, et Faërni recepit primus Scaliger, eaque confirmatur Mss. Andin. Oxon. Leid.

pr. Cujac. Scalig. et Petav. nisi quod *eminus* etiam agnoscant Cujac. et Scalig. quare eam vocem addidi confirmatam a Mss. et Edd. reliquis: *Deterrentur* est quoque in Leid. sec. At exceptis ante nominatis Mss. omnes quoque habent mei, quod de suis monent alii. Sed male. Subintelligitur *sic, ita, tamen, ut nostri non deterr.* Vide omnino ad III. 14.

10 *Et labore*] Desunt hæ voces in Petav. Scalig. Leid. pr. And. et Oxon. Bene: supra enim jam dixerat *magno cum labore:* unde etiam e Mss. illis exciderat. Hic certe plane otiosæ sunt; quare uncis inclusi. *Vineis atque operibus v. loc. d.* tantum legas in Oxon. et And.

Eodem tempore tectos cuniculos, crates et vineas agunt ad caput fontis] Ita et Scaliger edidit, et in tertio Bongarsiano reperio. In secundo est *cuniculos tectos ad vineas agunt ad caput fontis.* Primus, *cunic. tect. ad aggeres ac vineas agunt ad caput fontis.* Palatinus, *cuniculo tectos ad vineas agunt, et ad caput fontis.* Nescio tamen, an probare ausim scripturam, quam Scaliger retinuit. Primo quia subdit auctor, illud genus operum sine suspicione hostium facere licuisse: nam crates et vineas conspicere poterant oppidani. Deinde quia nullus scriptorum dixit *crates agere.* *Vossius.* Manifeste vitiosa est hæc lectio; neque enim *sine ullo periculo et sine suspicione hostium* crates projici, et vineæ agi possunt, cum hujusmodi opera in omnium conspectu administrentur. Solis cuniculis hoc convenit, qui sub terram aguntur. Primus Bongars. *Cuniculos tectos ad aggeres et vineas agunt ad caput fontis;* sic etiam editt. Rom. Ven. Beroald. Ms. autem Palat. *Cuniculo tectos ad vineas agunt et ad caput fontis:* ita et Carrar. nisi quod ille *cuniculos.* Bongars. Secundus *Cuniculos tectos ad vineas agunt ad caput fontis,* pro quo Norvic. habet *et caput fontis.* Legendum crediderim, *Cuniculos tectos ab aggere et vineis agunt ad caput fontis,* vel prope ad vestigia aliorum Codicum, *cuniculos tectos a vineis agunt ad caput fontis,* ut dicat Hirtius, cuniculos a vineis initium cepisse, ad caput autem fontis pertinuisse; et sane c. 43. narrat 'cuniculis venas fontis intercisas esse atque aversas.' Confirmat hanc conjecturam Jul. Celsus p. 168. 'Cuniculis,' inquit ille, 'sub terram actis ad ipsius fontis venas penetrando pervenit.' *Davis.* *Cuniculos,* ab aggere et vineis *agunt ad caput fontis,—sine suspicione hostium.* Pulcherrima hæc est Davisii emendatio. Scaliger aliique ediderant; *cuniculos,* crates et vineas *agunt, &c.* Sed præterquam quod jam supra dixerat Hirtius, *vineas agere cœpit,* et, *non deterrerentur vineas proferri;* quod proinde hic repetere supervacuum sit: illud quoque falsum, *crates et vineas agi* posse, *sine suspicione hostium.* Mss. variant: Al. *ad aggeres et vineas agunt.* Al. *ad vineas agunt ad caput fontis.* Al. *ad vineas agunt et ad caput fontis.* Emendatione Davisiana haud facile quicquam concinnius reperias. Nisi forte cum Cellario, ex Veteribus quibusdam Editis, sola ista, *cuniculos agunt ad caput fontis,* vel sine lacuna; vel cum lacuna, *cuniculos* **** *agunt ad caput fontis,* scribas. *Clark.* *Ad aggeres ac vineas ag.* est in solis Ortel. et Bong. pr. cujus manus hic est recentissima, atque Edd. Rom. Ven. Med. Flor. Cell. Inc. Mss. Faërni, Urs. et Bong. tert. *cun. crates et vin. ag.* ineptissime: quam lectionem miror secutum esse Scaligerum. Mss. duodecim vel plures, uti et aliorum cum Ed. Inc. dant *ad vineas agunt et caput f.* nisi quod Pal. Ortel. Carr. et Dorvill. *et ad c. f.* quod ultimum edidit Cellarius. At vero Andin. Oxon. et Petav. a manu prima non agnoscunt omnia illa *crates et vineas:* uti nec Edd. Bas. Ven. 1517. Vasc. Strada, Ald. Gryph. Manut. Stephan.

Plant. Unde parum abest, quin statuam, illa esse repetita pro interpretatione e superioribus, inepte. Ejeci saltem *aggeres* vel *crates*, et *ab vineis* exhibui, cum soleant sæpe librarii *ad* mutare in *ab*. Hinc confusa *ab labore* et *ad laborem*. Vide ad v. 9. 'ad sententiam' et 'ab sententia.' V. ad VII. 78. B. C. I. 18. II. 1. 39. et similiter crebro pro *ab* in Mss. est *ad*. Orosius ait 'sub obtentu aggeris tuti cuniculos perfodiebant.'

11 *Ad caput fontis*] Originem atque initium, ut sæpe alias. Vide Lævin. Torrentium ad Horatii Od. I. 1. 22. At Cæsar B. G. IV. 10. de Rheno ait, 'multisque *capitibus* in Oceanum influit;' ubi liquet *capitibus* ostia denotari: negarunt autem interpretes, hoc vocabulum ea notione alibi usurpatum, nec quisquam dubitet illam vocis potestatem esse rarissimam. Cl. tamen Mamertinus Pan. II. 16. 4. eodem sensu adhibuit. 'Citra Mæotim,' inquit, 'sub extrema septentrionis plaga, qua fervidum *caput* Danubius evolvit.' Qui non sunt prorsus ἀγεωγράφητοι, probe norunt Mæotim non fonti, sed ostiis Danubii esse propinquam. *Davis.*

12 *Suspicione*] Voss. pr. et sec. *susceptione*. Forsan pro *suspectione*. Vide ad VI. 7.

13 *In altitudinem pedum* LX.] Sic ex Orosii l. VI. emendavit Pet. Ciacconius, quem in sua editione secutus est Jos. Scaliger, cum e Mss. et antiquis cusis alii habeant *pedum* IX. alii *pedum* VI. *Davis.* LX. Sic quidem in Petaviano Codice exstare monet Gruterus. Verum vix mihi credibile, aggerem fecisse pedum LX. et in eo insuper turrim collocatam esse. Andin. et Oxon. cum Edd. Vasc. Ven. Bas. Aldi, Gryph. Manut. et Plantini dant IX. In reliquis Mss. et Edd. VI. Rectum omnino est IX. Quod patet ex ipso Orosio VI. 11. 'Exstruitur agger et turris pedum sexaginta, cujus vertex adæquare fontis locum possit.' Non dicit Orosius, *aggerem* fuisse pedum LX. sed *aggerem et turrim*. Si ergo aggeri des IX pedes et turri L pedes, sive singulis tabulatis V, efficientur LX pedes; quod etiam bene advertit Hotomannus.

15 *Æquaretur*] Aldus Manutius, allatis exemplis, contendit, legendum, *æquaret*. Atque ita in Ms. Eliensi scriptum esse adnotavit Davisius. *Clark.* Placet Manutii conjectura *æquaret*: uti est quoque in Leid. tert. Voss. pr. tert. Lovan. Gottorp. Dorvill. Ed. Inc. aliisque. Sive potius *adæquaret*: quod servarunt nobis And. Leid. pr. et Scalig. *Adæquaretur* est in Petav. et Oxon. Præpositionem addendam vel Orosii locus e nostro desumtus docere potest. *Adæquare* autem cum Dativo vel simpliciter positum neutraliter solet adhiberi. Livius I. 56. 'Quibus operibus vix nova hæc magnificentia adæquare potuit.' Supra VI. 12. 'Adæquare apud Cæsarem gratia:' ubi etiam alii *adæquari* malebant. B. Civ. II. 16. 'Virtute se nostris adæquare non posse:' ubi Ms. unus *nostros*. Vide etiam ad B. Alex. c. 16. 'Virtuti nostrorum adæquare:' ut est in nonnullis.

16 *Superaret fontis fastigium*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Editt. vett. *superare fontis fastigium posset*. *Clark.* Quod vulgo jam editur, Scaliger primus recepit ex Ursini Codice et confirmatur Mss. And. et Oxon. Reliqui Mss. et Edd. *superare f. posset*. Dein etiam habent *aditum* Mss. plerique et Edd. primæ, item R. Steph. aliæque. Sed rectius *aditus* legitur cum Petav. And. et Oxon. Nam credibile ad fontem plures uno fuisse aditus.

18 *Possent aduquari*] Ita Cujac. Leid. pr. Scal. In ceteris et Edd. primis aliisque est *aquari*; nisi quod in Ursin. And. et Oxon. aliisque sit *adaquarentur*, bene, si supra legas *superare posset*. Petav. et Bong. sec.

aquarentur. Sed *adaquari* occurrit quoque apud alios, uti et B. C. I. 66. 'adaquandi caussa.' Item in Lov. Cod. B. Afric. c. 24. 'adaquandi gratia' et in aliis c. 41.

XLII. 1 *Scandulis complent*] Primus Turnebus hoc loco *scindulis* emendavit. Orosius in multis exscriptor Cæsaris *scandulis* habet. Freculphus exscriptor Orosii *sindulis.* Sed in optimo et perantiquo Orosii codice, quem Ms. habemus, invenio *scindulis* (et sic apud Hirtium legitur in Mss. Norv. ac Brant.). Isidorus XIX. 19. 'Scindulæ,' inquit, 'eo quod scindantur, et dividantur.' Sunt *scandulæ* tabellæ e ligno, quibus tegi ædes solitas Romæ ex Plinio discimus. Hodieque pro iis lamellas e lapide usurpamus, quæ fortasse inde apud Italos *scaglia,* Gallis *escaille,* nobis *schalie* dicuntur, extrito *ndu:* quod in lingua nostra novum non est, cum pro *tanden,* i. e. dentes, etiam *ta'en* dicamus; pro *laeden,* onerare, *la'en.* Usus ea voce et Vitruvius II. 1. et Columella VIII. 3. 'Sed ab cohorte forinsecus prædictis fenestellis scandulæ similiter injungant, quibus irrepant aves ad requiem nocturnam.' Mihi sane Turnebus audacter nimis ubique *scindulæ* reponere videtur, cum in cunctis scriptoribus fere *scandulæ* reperiatur: et Apuleius Metam. l. III. p. 54. 'scandulare tectum' dicat, et in ff. de jure immunit. l. ult. *scandulariorum* mentio fiat. Vide, quæ de hac voce notavit parens meus in Etymologico suo. *Vossius.* Vocis hujus incerta est scriptura præ codicum varietate. Apud Oros. VI. 11. Mss. fere omnes *scindulis* vel *sindulis.* Eamdem dant confusionem viri docti in Apulei. l. III. ubi consule eos p. 44. Ed. Colv. Hic etiam Oxon. Pulm. Sched. Lovan. et Brantii ac alii 4 recentiores *scindulis.* Vide Turneb. Advers. XXII. 18. cui inter alios adsensum præbet Stewech. ad Apulei. et Veget. II. 23. 'De tegulis vel scandulis.' Ubi Mss. ejus 7. uti et Scriv. habent *i:* at Mss. 4. a me visi *a* servant. Ipse autem cum Wouwerio derivat a voce σκινδαλμός: de qua consule Schol. Aristoph. ad Nub. 130. Ranas 835. Hesych. et Suidam. Verum Mss. in Apuleio et Edd. Vett. propugnant τὸ *scandulare tectum.* Ego Patri Vossio accedo, et hic *scindulis* a scindendo, in Apuleio *scandulare* a *scandendo* lego.

5 *Flamma existit*] Carrar. Norvic. Gottorp. Voss. et Egmond. habent *flamma extitit:* et ut ita reponatur, jubent sequentia. *Davis.* cur. sec. *Exstitit* etiam Mss. mei et Edd. primæ. *Existit* tamen exstare videtur in And. et Oxon. Sed parum refert. De vi verbi adi ad VI. 5. 'Motus exsistat.'

6 *Ea vineis et aggere suppressa*] *Supprimere* hic non ἀποκρύπτειν est, sed reprimere, aut retinere, vel morari, ut ipse Hirtius explicat. Sic Cæsar de bello Civili dixit l. I. 'iter supprimere,' pro retrahere se ab itinere, et Livius libro septimo, 'impetum supprimere,' pro *reprimere. Vossius.* Ita 'supprimere classem' apud Nepot. Timoth. 3. 'Subprimere habenas' Ovidio Art. Am. III. 467. Eidem Met. XV. 282. 'Subpressi fontes.' Ita et 'subprimere hostem insequentem' B. Civ. I. 45. ubi vide Dav.

12 *Quam quisque poterat maxime insignis*] *Quam* non agnoscunt Lovan. Norvic. et Buslid. Ac *poterat* abest ab Egmond. Lege *ita quisque maxime insignis, &c. Davis.* cur. sec. Male omnino, nam *Quam quisque poterat* optime edidit Scaliger: cum in Ursin. esset *ita ut quam q.;* et antea exhiberetur *Ita ut quisque p.* uti est in Mss. multis. Particula autem hæc abest a Mss. sex, Ed. Inc. et in Voss. sec. *Ita quisquis ut p.* sed *quam* diserte exstat in Petav. And. Oxon. Leid. pr. Scalig. pro *quantum.*

Vide præter alia Ill. Heinsium ad Ovid. Rem. Am. 325. 'Quam potes in pejus dotes deflecte puellæ.' Restituendum hoc Apulei. l. I. p. 10. 'vulnus, quam maxime patebat, spongia offulciens,' non *qua*. In Bong. sec. est *que*. Posset etiam scribi *qua*, ut jungantur cum Edd. primis *qua quisque p. maxime insignis* sive quocumque modo et loco maxime poterat conspicuus, ut ipsius virtus magis pateret. Adi ad Ovid. Ep. XIII. 41. 'Qua possum, squalore tuos imitata labores.' De hac particula diximus plura superius aliquoties. Eadem variatio B. Civ. III. 67. Ceterum legitur *potuit* in Voss. tert. et *notiorque* sine *testatior* est in Lov. Gott. Voss. tert. Leid. tert. et Ed. Inc. Unde quis conjicere posset *notior notiorque;* sed vulgatum servare malo. Dein *ejus* locum variat in Mss. fere omnibus et Edd. primis: quare suspicor abundare. Denique *offerebant* eleganter legitur in Bong. pr. Gott. et Voss. tert. et Edd. Rom. Mediol. ac Veneta. *Conferebant* Leid. tert. et Ed. Inc. Vide ad I. 39. 'Quisque equitatu præerant,' et alibi: quare *insignis* junxi τῷ *poterat:* adposite Ovid. Trist. III. 4. 75. 'Et quam quisque potest, aliqua mala nostra levate.'

XLIII. 5 *Ignari*] Mss. Carrar. et Norvic. *essent suspensi:* quod tantundem valet ac dubii, incerti. Virgilius Æn. II. 114. 'Suspensi, Eurypylum scitatum oracula Phœbi Mittimus.' Noster Bell. Afric. c. 48. 'Exercitus ejus magis suspensiore animo ante adventum Jubæ commovebatur.' Editt. Rom. Ven. Beroald. utramque vocem exhibent, in iis enim est *essent ignari suspensi*. Alterum est Glossema: cum autem hæc *suspensi* potestas sit rarior, quin ea lectio ab auctore, *ignari* vero a Glossa profluxerit, nullus dubito. Repone igitur: 'cum quid ageretur in locis reliquis, essent suspensi.' *Davis.* Mss. Eliens. et Vossii, *essent* suspensi: Ms. Reg. *rescirent*, (leg. *nescirent*). *Clark. Ignari, suspensi* exaratur quoque in Lovan. Bong. tert. Dorv. Edd. Mediol. Florent. Sed *suspensi* tantum in Vossianis, Leidensibus, Cujac. Scalig. Bong. sec. tert. Egmund. Gottorp. Palat. Buslid. et Ed. Incerta. At *ignari* servant Petav. And. et Oxon. Placuit utrumque: cum ignari essent quid ageretur, ideo *suspensi* solliciti et in dubio atque incerto exsistentes revocant armatos.

7 *Prœlio*] Mss. et Edd. plerique *prœlii.* Quod idem est. *Clark.* Non damnarem Dativum *prœlio:* si inveniretur in Mss. Sed Mss. et Edd. omnes *prœlii* ante Ed. Amst. 1697: in quam typothetarum vitio sine dubio inrepsit *sine prœlio*, unde in seqq. *fine prœlio.* Durior etiam foret ille casus hoc loco.

9 *Et jam, &c.*] Sic e Ms. Ursini rescripserunt Viri docti: cum antea legeretur: *Magna etiam parte s. s. a. in sent. permaneant:* atque ita Mss. mei omnes: nisi quod *permanerent* restet in And. Oxon. et Bong. pr. a m. prima vetusta, quæ hic rursus adparet. Plerique etiam et Edd. pp. *amissa siti suorum.* Singularis et bona est lectio Cod. Petaviani: *Quum pertinaciter oppidani magna parte suorum s. a. in sententia permanerent, cuniculis, &c.* Ceteris resectis. Legendum opinor, *Quum pertinaciter oppidani, magna etiam parte suorum amissa siti, in s. permanerent, ad post.* Otiosum est τὸ *resisterent. At postr.* Leid. pr.

12 *Fons perennis exhaustus*] Primus Bongarsii Cod. et Pal. *repente perennis exaruit fons:* eandemque vocem retinent secundus et tert. Quam lectionem præfero: nam fons non exhaustus, sed aruit, et rationem ex Orosio intelligere est: ait enim, 'repertos in abstruso aquarum meatus per multa dividendo tenuari in semetipsis consumique fecerunt.' *Vossius.* Bongarsii tres Codd. et Ms. Palat.

hic repræsentant *repente perennis exaruit fons*, nec aliter editt. Rom. Ven. Beroald. quam lectionem prætulit Dionys. Vossius, quod, ut ait, 'fons non exhaustus, sed aruit.' Nihili est ratio, cum *exhaustus siccati* vim obtineat. Sic apud Virgilium Georg. III. 432. 'Postquam exhausta palus, terræque ardore dehiscunt.' Vulgatam igitur scripturam plurium Mss. auctoritate suffultam retineo. *Davis.* Codices nonnulli; *exaruit, tantamque, &c.* Quam lectionem omnino recipiendam existimavit Vossius, quod fons non *exhaustus esset*, sed *exaruerit.* At vero merito virum doctissimum reprehendit Davisius, cum *exhaustum esse* idem sit plane, quod *exaruisse.* Adde, quod hic fons proprie etiam *exhaustus* fuerit, *venis intercisis* videlicet, atque *adversis. Clark. Repente perennis exaruit fons tantamque* exhibent quoque Mss. Voss. Leidd. Pal. Egm. Lov. Gott. Dorv. et Edd. primæ, nisi quod *que* in Leid. pr. sit tantum a. m. sec. *Repente* deest in Bong. tert. *Aquæ rep. perennis exar. fons* Bong. sec. quomodo fere edidit R. Stephan. *aquæ perennis exar. fons. Aquæ fons;* uti est in Mss. c. 41. At Petav. And. et Oxon. servant *fons perennis exh. tantam.* Quod participium nequaquam loco movendum est. Lucan. II. 410. 'Hesperiamque exhaurit aquis:' idem 'exhaustus Iber, exhaustum pelagus' IV. 315. V. 644. et alia. Sed nec *exaruit* damnare ausim. Quid vetat, quo minus ordinem sequentes Mstorum, legamus, *quo facto exhaustus repente perennis exaruit fons, tantamque?* Fons alioquin perennis, sed hoc facto exhaustus, repente *exaruit. Arescere venas, fontes, &c.* crebro occurrit. Et uti *repente* et *facto* (quod deest Egmundano) hic excidere potuit ex quibusdam Codd. sic facile ex aliis *exhaustus*, ex aliis *exaruit* elabi potuit: id quod sæpissime in his Commentariis usu venit. Paullo ante *ignari, suspensi.*

13 *Ut id non hominum consilio sed Deorum voluntate factum putarent*] Nimirum erat in talibus superstitiosa antiquitas: nec temere fontes aut amnes, quibus aliquid divinum inesse credebatur, quin et pro diis colebant, sistere cursum, aut solitum deserere alveum putabant. Hinc apud Tacitum Annalium I. cum in Senatu ageretur, de avertendis fluminibus, per quæ Tiberis augescit, quo obviam iretur crebris ejus inundationibus, dictitant Reatini, 'Optime rebus mortalium consuluisse naturam, quæ sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit. Spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra, et lucos, et aras patriis amnibus dicaverint. Quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis fluviis orbatum, minore gloria fluere. Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.' *Vossius.* Similis Gallorum existimatio de turribus ambulatoriis II. 31.

XLIV. 4 *Plures rebellare cœpissent*] Ms. Carr. habet *plures consilia inissent.* Sic et Ms. Norvic. et editt. Rom. Ven. Beroald. Etsi autem me non fugit, usum Livium verbo *rebellare*, et *rebellione* Cæsarem, ut tamen assentiar facile Carrariensi non solum ejus vetustas facit, sed locutionis vis; non enim magis apertæ defectioni, quam occultis Gallorum consiliis erat obviam eundum. Joan. Mich. Brutus. Mss. plerique et Editt. Vett. *consilia inissent.* Quod cur a recentioribus mutatum, equidem non video. *Clark.* Vulgarem lectionem servant soli Petav. et Oxon. et pro V. L. Scalig. Ceteri, etiam Andin., mei, et aliorum, atque Edd. primæ *consilia inissent*, Bong. sec. *inirent.* An dedit Hirtius *plures belli consilia inissent?* Certe addendum de *bello* aliquid videtur. Scilicet hic quoque utrumque admittendum fuerat, *Rebellare consilia inis-*

sent: a qua lectione non modo non alienus sum, sed veram adeo credo, ut in textum receperim. *Rebellare* pro ad *rebellandum* vel *rebellandi.* Nepos Lys. c. 3. 'Iniit consilia reges tollere.' Plura vide ad VII. 26. 'Consilium ceperunt profugere.' et 71. 'Consilium cepit omnem a se equitatum dimittere:' et Cort. ad Sall. B. Jug. c. 89. Drakenb. ad Liv. III. 4. 9. Amat autem hanc constructionem Hirtius. c. 19. 'Excedere prœlio non adduci potuit:' c. 49. 'propositum habebat continere civitates:' ubi non audiendi Mss. quidam *continendi.* B. Afr. c. 78. 'Haberent facultatem circumfundi:' et Cæsar aliis locis. B. Civ. I. 83. 'Uterque tenere propositum videbatur. Cæsar, nisi coactus, prœlium non committere.' Sic Mss. vulgo *ut committeret.*

9 *Indignatione et dolore vinculorum*] Lege *indignitate,* sicuti dant Bongars. tres, Petav. Gottorp. Voss. et Egmond. *Davis.* cur. sec. Mss. etiam Leidenses, Vossiani, Scalig. Palat. et Carrar. cum Ed. Inc. *indignitate.* Cæsar B. G. II. 14. 'Omnes indignitates contumeliasque perferre.' VII. 56. 'Infamia atque indignitas rei.' At *indignatione* ex meis servant And. Oxon. Lovan. Dorvill. et Cuj. de qua confusione vide Cl. Drakenb. ad Liv. II. 16. Dein *et dolore* non comparent in Cujac. Petav. Bong. pr. Scalig. And. Leid. pr. et Oxon. eaque verba nauci non æstumat Gruterus. Non ausim tamen proscribere, licet, si abessent, non magno opere desiderarem. At Velleio quoque junguntur II. 61. 'Indignatio et dolor omnibus aderat.' Immo Cæsar B. Civ. I. 84. 'neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse.' Utrumque de animo B. Civ. III. 21. 'Ignominia et dolore permotus.'

10 *Sese cibo abstinuit*] Hoc verbum vulgo *intransitivum* censetur; ei tamen vim *activam* tribuunt boni auctores. Livius XXI. 49. 'Usque ad lucem portu *se abstinuerunt.*' Lactantius de ira Dei c. 10. 'Quo *se* homines imperiti a peccando *abstinerent.*' Augustinus cum alibi, tum de C. D. I. 9. 'Ab eorum reprehensione *sese abstinent.*' Vide et G. J. Vossium de Construct. c. 22. *Davis.* Male itaque *sese* abest ab Oxon. et Bong. sec. et Edd. Rom. Med. Ven. Reliqui Mss. et Edd. primæ aliæque *cibo se abst.* quomodo exhibui. Valer. Max. I. 4. in f. 'abstinuit se ab ejus tecti usu:' c. 6. § Ext. 1. 'se ab incepto proposito abstineret,' ubi vide soceri mei notas.

XLV. 4 *Redegit*] Mss. rectius *redigit. Clark.* Etiam Mss. mei præter Petav. Cujac. Pal. Leid. pr. Scal. Quare nil muto. Frequentissime præsens et præteritum jungi supra aliquoties monendum fuit. Ceterum plerique ordinem mutant *redigit in suam pot.*

5 *Et virtutis et generis summam nobilitatem habebat*] Mss. Carrar. et Norv. cum editt. vett. Rom. Ven. Beroald. *Et virtutem et generis summam nobilitatem habebat,* ut, transposita voce, legi possit *summam et virtutem et generis nobilitatem habebat.* Vulgatam scripturam non moveo. *Davis.* Mss. complures *virtutem.* Sed elegantior est vulgata lectio. *Clark. Virtutem* est in Vossianis, Leid. sec. tert. Gottorp. Lovan. Dorvill. et Edd. primis. Sed male B. G. I. 28. 'egregia virtute cogniti:' ubi vide Davisium. Alibi ita Cæsar ait 'Virtutis famam.'

XLVI. 6 *Ubi extremum tempus*] In Mss. pr. sec. tert. Bong. et Palat. recte legitur, *ut ubi. Voss.* Mss. plerique *ut ibi* recte. *Clark. Ubi* est in Pet. Oxon. At reliqui cum Edd. primis Steph. aliisque *ut ibi;* quod reposui: *et ubi* Leid. sec.

9 *Cum equitum præsidio*] Non bene Gruterus præferebat *eq. præsidio* sine *cum* e Mss. suis, quibuscum quidem consentiunt tum aliorum, tum mei

plerique et Ed. Inc. Sed *cum* rectius servant Petav. Scal. Cuj. Leid. pr. And. et Oxon. et in Leid. pr. est *equitatus*. Vide ad c. 2. 'Cum equitatus præsidio proficiscitur.' Ceterum *Narbonam* Bong. pr. Lov. Scalig. Leid. pr. sec. Dorvill. Forsan *Narbona*. Vide ad III. 20.

11 *In Belgio*] Ob usum Cæsaris Fr. Hotomannus reponit *in Belgis*. Sed nec ea consuetudo apud Cæsarem est perpetua; nam B. G. III. 9. dixit: 'Naves in Venetiam cogunt,' non *in Venetos;* et noster paullo post ait: 'ad Legiones in Belgium se recipit.' Vide et c. 54. Fieri etiam potest, ut hic loci Hirtius Belgium vocarit eam Galliæ Belgicæ partem, quam eodem nomine insignivit Cæsar, qua de re vide not. ad B. G. v. 24. *Davis. Belgis* est tantum in recentioribus Mss. Gott. Voss. tert. Leid. tert. et Ed. Inc. Vide etiam ad IV. 38. v. 12. statim c. 47. 'In Belgium se recepit:' ubi itidem Hotoman. vult: *Belgas* et c. 49. 'In Belgio hiemaret.' c. 54. 'In Belgio locat.'

13 *In Æduos misit*] Sic quidem Pet. And. et Oxon. non male. Et ita alibi Cæsar: ut v. 24. VII. 90. At Mss. Bong. Voss. Leid. sec. tert. Carr. Lovan. Palat. Gott. Dorv. et Edd. pp. *deduxit:* ut c. 55. 'Fabium cum totidem in Æduos deducet:' et sæpius Cæsar. Sed præcessit hic, *in hiberna deduxit*. Egmund. *dedit*. At Leid. pr. et Scalig. *In Æduis constituit:* quo facit Ed. R. Stephani *In Æduos constituit*. Placet maxime *in Æduis constituit*. B. G. III. in fine: 'In Belgis omnium legionum hiberna constituit.' Alibi *constituere aciem*. Vide ad II. 19. 'constituere castra' Mss. B. Hisp. c. 27.

14 *In Turonis posuit — II reliquas in Lem. fines*] Mire variant Mss. nam Ursin. Petav. Scal. Cuj. And. Oxon. Leid. pr. primo loco habent quidem *Turonis*, at altero exhibent *fines*. Contra reliqui Codices mei, et aliorum, *Turones* et *finibus* legunt; quibus cum faciunt Edd. Veterrimæ. At Edd. Vasc. Steph. Stradæ Gryph. posterior utrobique Accusativum exhibuerunt. Certe populus ille vulgo *Turones* vocantur, non *Turoni*, quamquam in Accusativo *Turonos* exaratur in Mss. multis VII. 4. ubi tamen videri possit a Cæsare scriptum *Turonas*. *In Treviris* perperam editur in Ed. Ald. Manutii. Clarkius tamen et Davisius in *Turonis* et *finibus* præferunt, alterumque ne quidem Latinum esse pronunciat Davisius: mihi secus videtur, et Ablativum in Mstos quosdam primitus inrepsisse credo ex Orthographia Accusativi *finis*, ut I. 44. et alibi *ponere in aliquid* apud alios quoque occurrit, præsertim quando τοῦ *contra* vel *intra*, uti hic, significationem aliquam obtinet. Consule notata ad Lucan. VI. 233. ubi in Mss. etiam optimæ notæ. 'In Magni viventem ponite castra.' Val. Max. II. 5. § 1. 'Statua poneretur in ædem pietatis.' Sic Harl. et alii Mss. apud eumdem VI. 3. § 5. plerique Codd. cum Harlem. 'hoc in finem severitatis et sævitiæ ponendum.' Vide etiam ad B. Afric. c. 51. et Varias LL. B. Civ. I. 65. ac Comm. ad Ter. And. I. 1. 102. 'In ignem inposita est.' Cæs. B. Civ. III. 14. 'legionibus in naves positis.' Sed illic tamen e Mss. malo *in positis:* uti videbimus. Jam vero quamvis *fines* seu *finis*, et retineam, nihilominus mutari nolim *Turonis*, in *Turones* vel *Turonas*. Variasse casum videtur Hirtius, et hinc nata esse confusio. Nec rarum, duos casus jungi uni verbo vel nomini. Vide Cl. Wasse et Cort. ad Sallust. B. Catil. c. 33. 'Plerique patriæ, sed omnes fama atque fortunis expertes.' Adde B. Civ. I. 74. et 77. et Apul. l. II. p. 23. Ed. Pric. 'Omnem istam lucem imis Tartari, et in vetustum chaos submergere novit:' ubi Becichemius, Wouw-

erius et Scriverius male e Mss. quibusdam *in ima* reposuere. l. III. p. 41. 'Magistratibus eorumque ministris et turbæ miscellaneæ cuncta completa.' Sic Mss. et Edd. præter Scriver. *turba miscellanea* l. IV. p. 78. 'Onere vecturæ simul et asperæ viæ toti fatigati.' Male illic Scal. Elmenh. Scriv. et alii *asperitate.* l. II. p. 42. 'cædis fatigatum.'

15 *Omnem reg.*] Mss. Bong. pr. Vossiani, Lovan. Egmund. et 4 alii cum Edd. primis, item Vasc. Steph. aliisque *omnem illam reg.* quod ne spernas temere, adeasque ad VII. 21.

16 *Finibus*] Codices nonnulli *fines.* Quod idem est. *Clark. Fines.* Lege *finibus,* auctoritate Bongars. trium, Lovan. Pall. Gottorp. aliorumque codicum. Sed et Latinitas hanc flagitat lectionem. *Davis.* cur. sec.

19 *Omnes conventus percucurrisset*] *Conventus* vocat oppida quædam suæ provinciæ, juri dicendo selecta. De hac verbi notione videndus Joan. Frid. Gronovius Observ. III. 22. p. 638. *Davis.*

22 *In remp. f. totius G. def.*] Mss. Reg. Eliens. et Vossii, et Edd. Vett. *animo fuisset, in totius G. defectione. Clark.* Aliorum quoque et mei codices plerique, cum Edd. primis, *fuisset animo in totius G. def.* Nec male. Verum tamen cum And. Oxon. Leid. pr. Cujac. Petav. Scalig. Palat. et Bong. tert. retineant, præfero vulgatum: nisi quod malim cum Oxon. et Leid. pr. *In Republica:* quæ caussa videtur, cur ejecerint *Republica.* Vide ad B. G. I. 6. 'Quod nondum bono animo in populo Romano viderentur.' *Defectione* ponitur quasi esset Ablativus temporis, ut *ludis, dissensione, &c.* Vide ad II. 1. 'Imperio populi Romani.'

23 *Provinciæ illius*] Scribe *Provinciæ,* et omnino dele *illius.* Ita enim semper loquitur Cæsar, cum Romanorum *Provinciam* κατ' ἐξοχὴν memorat. Deest vox *illius* in Ms. Regio; et in aliis Mss. editisque Veteribus, corrupte emersit ex sequente vocula *his;* quæ utique deest in iis Codicibus, in quibus legitur prior ista *illius. Clark.*

Illius. His rebus confectis] Initium capitis alieno loco ponitur, sententia enim quæ præcessit, manca fit et hiulca. Distinctione mutata, totam ῥῆσιν sic ordina: 'Quum celeriter omnes conventus percucurrisset; publicas controversias cognovisset; bene meritis præmia tribuisset; (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in Remp. fuisset, totius Galliæ defectione, quam sustinuerat fidelitate et auxiliis provinciæ illius) his rebus confectis, ad legiones,' &c. Simili modo peccatum initio Tatiani orat. ad Græcos. Μαρσύου δὲ, inquit, καὶ Ὀλύμπου τὴν αὐλητικὴν ἀπηνέγκασθε. Dein orditur caput secundum his verbis: Φρύγες δὲ οἱ ἀμφότεροι, τὴν διὰ σύριγγος ἁρμονίαν ἄγροικοι συνεστήσαντο. Vitiose. Restituendum, Μαρσύου καὶ Ὀλύμπου τὴν αὐλητικὴν ἀπηνέγκασθε, Φρύγες δὲ οἱ ἀμφότεροι. Τὴν διὰ σύριγγος, &c. Phryges enim fuisse Marsyam et Olympum diserte testatus est Clemens Alexandrinus Strom. l. I. p. 225. ed. Lugd. Prava tamen hæc interpunctio Metaphrastem et omnes illius orationis editores fefellit. *Davis.* —*Provinciæ illius; his rebus confectis, &c.* Ita optime interpunxit Davisius, (excepto, quod vocem, *illius,* delendam non viderat;) cum alii fere Editores, distracta media sententia, novam Sectionem ab istis verbis, *His rebus confectis,* ineptissime nulloque sensus vestigio exordiantur. Suspensa enim est isto modo periodi præcedentis constructio, nullamque habet ἀπόδοσιν. *Clark.* Rectius tamen cum Clar. Clarkio deleatur *illius;* vel, quoniam Norvic. Bongars. sec. Gottorp. Voss. Egmond. dant *provinciæ* illius *rebus confectis,* legatur *provinciæ*) illis *rebus confectis, &c. Davis.* cur. sec. Recte monuerunt Viri Docti, prave Capitis initium poste-

riores Editores incepisse ab illis *His rebus conf.* Bene jam Stephanus, Scaliger, aliique junxerunt cum præcedentibus *tribuisset*, reliquis parenthesi inclusis, quod secutus sum. In Vossianis quoque, Leid. sec. tert. Dorvill. et Edd. primis non comparet *his.* et in plerisque distinguitur *auxiliis. Provinciæ illius rebus confectis, vel confectis rebus.* Sed probabilis maxime emendatio Davisii *provinciæ) Illis rebus confectis.* Nisi *illius* emphatice mecum capere malis sensu τοῦ *ipsius*, vel hoc pronomen substituere. Sexcenties enim *ipse* et *ille* confundi, sciunt, qui priscos auctores, eorumque membranaceos codices volverunt. Defectionem Galliæ sustinuerat, nec tantum ei par fuerat, sed et illam represserat fidelitate et auxiliis Provinciæ, cujus civitatibus et principibus bene meritis ideo præmia distribuit.

24 *Hibernatque Nemetocennæ*] Sic reposui ex editt. Rom. Ven. Beroald. ob verbum *præsentis temporis* quod antecessit. In vulgg. *hibernavitque. Davis. Hibernatque.* Ita optime restituit Davisius ex Editt. Vett. Quomodo et in Mss. Reg. Eliens. et Vossii, scriptum est. Al. *hibernavitque.* Quod cum præcedente, *recipit*, minus apte cohæret. *Clark.* Ni Codices plerique *hibernatque* propugnarent, parum valida esset virorum doctorum ratio. Passim enim præteritum præsenti jungunt historici, ut vidimus paullo supra etiam c. 48. Sed *hibernavit* est in solo Bong. pr. quod sciam; *hiemavit* in Leid. pr. et præsens jam exhibuerunt quoque Edd. Med. Inc. Vasc. Str. Steph. aliique. Contra *recepit* est in Leid. pr. sec. Voss. sec. tert. Dorv. et aliis; ut semper variantur.

XLVII. 7 *Parente Romanis civitate*] *Parente sibi omni civitate*, Pet. *Vossius. Sibi omni* est etiam in And. Oxon. Egmund. et Voss. tertio.

8 *Commeatus complures qui comportabantur in hiberna*] Petavianus, *commeatus complures comparatos in hiberna. Idem.*

XLVIII. 4 *Ad eam virtutem*] Petav. *ad eam partem virtutis.* At Scalig. et Leid. pr. *ad eam partis virtutem.* Codex vero Ursini, *ad eam partam virtutem.* Dein *qui* Leid. pr. et *in eo* deest in Petav. Plerique Mss. et Edd. primæ habent *erat in eo.* Videtur quid latere, quod eruere adhuc dum nequeo. An fuit *ad compertam virt., quæ singularis in eo erat?* An *ad famam partam virtutis singularis*, resectis ceteris? Vix puto.

11 *Repente omnium s. inv. f.*] Turbant hic rursum Mss. vehementer. Vulgarem lectionem, quæ bona est, retinent Petav. Oxon. And. Palat. Leid. sec. et Edd. Rom. Mediol. Ven. aliæque. Illæ tamen cum plerisque Mss. et Edd. antea dant *prod. longius.* Primo *tum rep.* est in Bong. tert. et Edd. Vasc. Str. Steph. Gr. post. *tum* legas quoque in Voss. pr. et Leid. tert. *vicos* Voss. sec. Dein *Inimicus homini repente omnium* scribitur in Cujac. Scalig. Quæ duo prima verba invenias quoque in Bong. pr. sec. Leid. pr. tert. Voss. pr. tert. Egm. Gottorp. Lov. et Ed. Inc. ac margine aliquarum Edd. sed *repente* abest a Leid. pr. et Bong. sec. et *repente omnium* desunt in Vossianis, Leid. tert. Egm. Lov. Gott. et Ed. Inc. *omnium* exsulat a Bong. pr. Unde videant, quibus plus otii est, quid effingi queat certi. Mihi non liquet. *Producere* simpliciter solet poni pro *in insidias perducere.* Consule notata ad Nepot. Hann. c. 5. et quæ laudavi ad Luc. IX. 389. et ad Front. I. 1. § 11. atque alibi: *longius produci* occurrit quoque B. Civ. III. 100. B. Alex. c. 38.

12 *Ne sua vulnera, perfidia interposita, paterentur inulta*] In primo B. suprascriptum erat, *per fidem interpositam:* et sic habet sec. ac Palat. *per fidem interposita* Bong. tert. Mihi nulla lectio ex his placet, et emendo, *vulnera, perfidia imposita.* Nam Comius a Voluseno vulneratus erat sub

specie colloquii. Unde supra Hirtius de Labieno dixit, 'infidelitatem ejus sine ulla perfidia judicavit comprimi posse.' Et ne suspiceris non recte dici vulnera imponere, audi Tullium IV. de Finibus: 'Quæ hic Reip. vulnera imponebat, eadem ille sanabat.' *Vossius.* Voss. reposuit *perfidia imposita*, adduxitque locum Ciceronis de fin. l. IV. ubi ait, 'Quæ hic Reip. *vulnera imponebat*, eadem ille sanabat.' Mss. Bongars. sec. Palat. Norvic. Brant. et editt. Rom. Ven. Beroald. Steph. Vascos. *per fidem interpositam.* Ms. Bongars. tert. *per fidem interposita.* Omnino lege *per fidem imposita.* Nam Volusenus *per simulationem colloquii* Comium vulneraverat, ut docuit Hirtius c. 23. Cic. de Juvent. l. I. fol. 57. B. ed. Lamb. 'Qui sæpenumero nos *per fidem* fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus.' Cæsar B. G. I. 46. 'Dici posset eos a se *per fidem* in colloquio circumventos.' Ad quem locum nos hujusmodi plura collegimus. *Davis.* Davisii emendationem in textum recepit Clarkius, atque ita jam olim conjecit Gruterus, adducto Livii loco e libro I. c. 9. 'Cujus ad sollemne ludosque per fas atque fidem decepti venissent:' additque se eam formulam restituisse etiam Plauti Mostell. act. II. sc. 2. uti et adseruisse aliis auctoribus in Suspicionum libellis, quorum scilicet pars tantum lucem adspexit. Verum ad Livii locum in Cæsare Gruterus legit, *per fidem interpositam.* Et sic exstat etiam in Lovan. Voss. pr. et quinque recentioribus ac primis Edd. *perfidia inposita* Egm. et Voss. sec. sed *perfidia inposita* est in Andin. et Petaviano. *Per fidem fallere, decipere, circumvenire* bonæ sunt locutiones, sed *per fidem vulnus alicui inponere* pro *aliquem per fidem interpositam deceptum vulnerare*, nescio, an æque Latinum sit. Quare dubito, an non aliunde medela huic loco quærenda sit. Certe pro *inulta* in Bongars. Vossianis, Lovan. Egmund. Gott. Leid. sec. tert. Carr. Dorv. et aliis atque Edd. primis scribitur *inpunita*, et in Oxon. ac Leid. pr. *inulta pater: et perfidia interposita* servatur cum ab aliis, tum a Scalig. Cujac. Oxon. Leid. pr. Quare forsan erat scribendum *ne sua vulnera, per fidem interpositam inlata, paterentur inpunita.* *Interponere* est prætexere, inferre; quomodo sæpe in his commentariis *mora interposita.* Alibi Hirtius et Cæsar B. G. I. 42. 'interposita' i. e. *prætexta* 'senatus auctoritate' infra c. 52. Immo 'fidem interponere' idem B. Gall. V. 6. B. Civ. I. 86. Hirt. B. Alex. c. 63. atque ita sæpe alii quoque. Adde Cel. Gronov. Observ. IV. 1. Si quis tamen vel sic malit retinere *inulta*, cujus glossa videtur esse *inpunita*, per me licet.

17 *Medium femur ejus magnis virib. tr.*] Sic quidem est in And. Oxon. et Pet. Alii Codices et Edd. primæ aliæque *magnis viribus medium femur trajicit Voluseni*, nisi quod Bong. prim. habeat *ac m. v.* atque ita Ed. R. Steph. *a m. vir.* Leid. pr. Scalig. Bong. sec. Voss. prim. sec. Egmund. *Medium* etiam deest in Leid. pr. Grutero placebat legere, resectis ceteris, *lanceaque infesta femur trajicit.* Forsan *l. ingesta a magnis viribus med. femur transjicit.* Obvium est *ingerere tela.* V. ad Lucan. VI. 232. *Infesta lancea* tamen non ausim damnare. Non enim modo VI. 8. et alibi 'infestis signis ad se ire' occurrit; sed 'infestis pilis procurrere' B. Civ. III. 93. et B. Afric. c. 84. 'Infesto telo ad se venire:' plura vide apud Priceum ad Apul. Met. l. I. 'Infesto mucrone:' et Drakenb. ad Liv. II. 36. 'Infestis provolare hastis.'

18 *Conversi*] Mss. Reg. Eliens. et Voss. et Edd. Vett. *conversis equis. Clark.* Sic quoque unus Ursini, et omnes mei præter Petav. And. et Oxon. In Leid. tamen primo est

conversi equis: ut videatur natum *equis* e Glossa et ex præcedentibus. *Converso equo* Ursini Cod. antiquissimus. Nil muto, cum idem sit sensus.

20 *Pulsi*] Sic quidem Petav. Oxon. et And. Sed præcessit *pellere,* et Mss. reliqui omnes atque Edd. Primæ, Vasc. Steph. aliæque habent *perculsi,* i. equis dejecti, ut e seqq. patet: quare id revocavi. Vide ad c. 19. 'Victi tamen perculsique.'

21 *Quod ubi malum*] Mediam vocem omittit Ms. Norvic. Optime. Distingue et lege *partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur, quod malum dux* (Comius) *equi velocitate evitavit.* Ibi τελεία στιγμὴ pingatur. Qui locum perpendet, huic lectioni et distinctioni non refragabitur. *Davis.*

22 *Graviter vulneratus*] In primo B. hæc inter lineas adjiciuntur *evitavit, ac si prœlio secundo graviter ab eo vulneratus.* Etiam in secundo est *ac sic prœlio secundo graviter ab eo vulneratus. Vossius.* Duo Msti Bongars. et editt. Rom. Ven. *Ac si prœlio secundo graviter ab eo vulneratus præfectus.* Ita et Ms. Norvic. et edit. Beroald. nisi quod hæc *ac si erat prœlio secundo;* ille *ac sic prœlio secundo, &c.* An legendum *facto prœlio secundo, graviter adeo vulneratus præfectus, &c.?* Sensus certe congruit, nec nimia est mutatio. *Davis.* Vulgaris lectio restat solummodo in And. Oxon. et Bong. pr. a m. pr. In Reliquis et Edd. pp. *ac si prœlio secundo graviter ab eo vuln. &c.* Addit Leid. *icto ab eo.* Carrar. Edd. Vasc. Str. Steph. Gryph. post. *Sic prœlio sec. graviter ab eo.* Non dubium mihi est, quin scripserit Hirtius: *Quod malum* (*ubi* inrepsit ex præc. *quod ubi accidit,* et delevit etiam Faërnus) *d. e. v. evitavit: ac si prœlio secundo facto graviter vuln. &c. facto* abiisse in *ab eo* patet ex *icto:* pro quo male *adeo* conjecit Davisius ob sequens *ut.* Sed solet ea conjunctio poni, subintellecto *adeo, ita:* ut dicendum jam habuimus ad III. 14. Eamque lectionem in textum recepissem; nisi vetuissent Mss. mordicus retinentes vitiose *ubi.*

27 *Unum illud orat*] Sic reposui ex Msto Norvic. et edit. Rob. Stephani A.D. 1544. In aliis tam veteribus, quam nuperis legebatur *unum erat illud* vel *unum illud erat,* ex quo qui bonam mentem extuderit, per me licet, retineat. *Davis.* Ita recte restituit Davisius ex Ms. Eliens. et Edit. Stephani; cum Scaliger (errore, ut opinor, typographico) aliique edidissent, *Unum illud erat.* Quod autem addit vir doctissimus, in aliis omnibus (præterquam Stephani) tam veteribus quam nuperis Editionibus legi *erat;* in eo demum fallitur. Nam et Hotomannus et Joannes Rosselus et Joannes Mich. Brutus et Anonymus apud Plantinum 1586. et Goduinus et Cellarius, in suis omnes Editionibus scripserunt, *orat. Clark. Orat* Mss. o. et Edd. plurimæ, in quibus Venetæ, Vasc. Stradæ, Ald. Gryph. Plant. 1574. &c.

28 *In conspectum*] Mss. Eliens. et Ed. Rom. *in conspectu.* Vide supra ad IV. 12. *Clark. conspectu* Lovan. Dorv. Ed. Med.

33 *L. Paullo, C. Marcello Coss.*] Pantagathus, Ursinus, et Manut. legunt *L. Lentulo:* atque ita exhibent Ms. Urs. Dorv. et Edd. Rom. Ven. ac Med. *P. Lentulo* Lov. sed bene Ciacconius et Hotomannus docuerunt errare Viros doctos, ac nono Cæsaris in Gallia anno Paullum cum C. Marcello, C. F. fuisse consules. Sequenti vero, de quo paullo post, L. Lentulum et C. Marcellum, M. Filium, hujus Caii patruelem, et germanum Marci Marcelli, qui duobus annis ante consul fuerat. Confer Fastos et Sueton. Jul. 29. Hinc patet quoque pro *L.* in Mss. fere omnibus perperam scribi *Tito* seu *T.* in Voss. sec. *C.* Vide plura huc pertinentia ad c. 55.

34 *Magnopere*] Bongars. pr. Vossian. pr. Oxon. Egmund. dant *magno opere*. Eleganter et vere. Adi ad I. 13. B. G. Ordo autem, quo verba locavi, est fide Mstorum omnium antiquorum. Vulgo *habet G. m. res g.* In aliis *magnopere Galliæ:* ut suspiceris *Galliæ* esse insititium, sicuti etiam non comparet in Leid. sec. tert. et Ed. Inc. At vide in Præf. hujus libri 'rerum gestarum Galliæ.'

XLIX. 2 *Nulli spem aut caussam dare armorum*] Repono *nulli speciem*, id est, prætextum. Sulpicius Severus Histor. Sacr. II. 3. 6. 'Dedentibus semper pacis specie traditum constat.' Ibi Car. Sigonius conjecit legendum *dedentibus se per pacis speciem:* quæ quidem emendatio satis est concinna, haud tamen necessaria. Suetonius Jul. cap. 82. 'Assidentem conspirati *specie* officii circumsteterunt.' Sic et alibi loquitur idem scriptor. Florus II. 2. 4. '*Specie* quidem socios juvandi, re autem sollicitante præda.' Mendum in Hirtio procreavit compendiaria scriptura; *spem* enim et *speciem* in Manuscriptis sola distinguit lineola, per litteram secundam ducta; hinc fit, ut sæpe confundantur. *Davis.* Errat vir doctus. Sperabat enim semper Gallia caussam novorum motuum. Quare iis omnem spem et prætextum vel caussam adimere volebat. Patet id satis e sequentibus. 'Bellum omnis Gallia libenter sine præsenti periculo susciperet.'

4 *Sub decessum suum*] Ita scribendum existimo. Sic enim jam infra. *Cæsaris decedentis;* alii, *discessum suum. Clark.* Recte Clarkius *dec.* emendavit, quod egregie confirmant Andin. Oxon. Voss. pr. Palat. Leid. sec. uti et Mss. Ursini ac Faërni, atque ita scribendum margini adlevit Lipsius. *Decedere* huic rei proprium esse verbum, ut et *decessoris*, jam tirones sciunt. Adi et Vossium ad cap. seq. *Cæsaris decedentis*, uti est in Mss. plurimis et intergerrimis. Ceterum minus bene Scaliger ex Urs. et Faërni libris reposuit Accusativum. Nam omnes ad unum Mss. et Edd. habent Ablativum, at puto Fulvium respexisse tantum ad præpositionem et indicare voluisse, in suis libris esse *decessu*, non *decessum:* quamvis hac variatione nihil sit frequentius, et utrumque exemplis defendi possit. Adi ad B. G. II. 11. B. C. I. 27. 'sub ipsa profectione.' Bos. Animadv. in Cæs. p. 24.

6 *Omnis Gallia susciperet*] Sic Cæsar dicit sæpius; cum de tribus Galliis loquitur. Confer Voss. ad VII. 4. Verum nec spernendum temere, quod est in And. et Oxon. *quod Galliæ susciperent.* Ut e Mss. plerisque restituimus B. G. IV. 20. 'Quæ sunt contra Gallias.'

9 *Inponendo*] Sic quidem Petav. Scalig. Cujac. And. Oxon. et Leid. pr. cum Bong. pr. a m. sec. ac Dorvill. et Celso: quare nil muto. Verum Bong. pr. a m. pr. et reliqui Codices mei, in quibus Bong. sec. Voss. pr. Lovan. Egmund. &c. uti et Carrar. et Edd. Inc. ac Flor. exhibent *injungendo.* Non minus eleganter. Vide quos laudat Cel. Burm. procem. Quinct. Inst. Orat. 'injungere laborem non injuste viderentur:' et sæpe his in commentariis adhibitum. B. Civ. II. 18. 'Iis graviora onera injungebat.' Ipse Hirtius c. 6. 'Expeditionum onus injungebat:' at ibi Scaligeri Codex *Inpingebat:* unde forsan hic rescribi placeret *inpengendo*, pro qua voce alii librarii scripserant *inpon.* alii *injung.* De hac voce adi, quos et quæ laudat Cl. Duker. ad Flor. III. 12. § 13. 'Hæc Catilinam patriæ suæ inpegit.' Sed tamen *inpingere alicui onus* num Latine dici possit, adhuc dubito, et *injungendo* præfero. Mox *defessam* non agnoscit Bongars. pr. *defectam* dicit Oros. VI. 12. Sic enim Mss. non *defœtam.*

10 *Conditione parendi meliore facile in pace*] Tert. Bongarsianus habet *conditione parendi meliore facilem:* quod non male. Alterum tamen magis ex Hirtii more. *Vossius.*

L. 4 *Commendaret sacerdotii petitionem*] Lege *commendaverat*, ut habent Norvic. Buslid. et Egmond. Hoc enim tempore municipia petiit, ut eis gratias ob præstita Antonio officia referret. *Davis.* cur. sec. *Commendaverat* etiam Bong. pr. Vossiani, Gottorp. Lovan. Leid. sec. tert. et Dorv. cum Edd. primis, item Vascos. Steph. aliisque. Verum Cæsarem non habuisse in animo, eo proficisci, ut gratias pro officiis Antonio præstitis ageret, sed ut eum commendaret, patet luce clarius e sequentibus: ubi docet Hirtius, demum in via Cæsarem audivisse, Antonium creatum esse Augurem: at nihilominus Cæsarem non rediisse ad exercitum, sed vel sic colonias et municipia adiisse, ut gratias ageret; et se quoque et honorem suum commendaret in seq. anni petitione. Quare omnino *commendaret* cum ceteris retineo. Nisi altius hæreat vulnus. Nam Buslid. Egmund. et Petav. habent *M. Antonium quæstorem suum comm. sac. petitione*, ut loquitur mox Hirtius: *petitione* restat quoque in Gott. Voss. tert. et Ed. Inc. Forsan pro *commendaverat*, scribendum *commendaret ad S. petitionem* i. e. in, propter, ob. Vide ad B. G. v. 40. B. Civ. II. 32. in f. III. 101. Et ita alii. Nepos Dat. c. 3. 'exercitus contrahebat ad bellum.' Liv. I. 9. 'ad ingenium efficaces preces:' et sæpe. Immo c. 52. 'majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem.' Verum cum sequatur modo *ad petitionem* et vulgata lectio, optimis Codicibus And. Oxon. Leid. pr. Cujac. aliisque confirmata, bene sese habere videatur, nil innovari suadeo.

5 *Gratia*] Hanc vocem abundare putavit Ciacconius, et Scaliger uncis inclusit. Frustra. *Gratia* est illud, quo multum Cæsar apud colonos et municipes valebat ob obtinendum votum. Sueton. Jul. cap. 19. 'Inferior gratia.' Sallust. B. Catil. c. 20. 'Vulgus fuimus sine gratia, sine auctoritate. Itaque omnis gratia, potentia, honos, divitiæ apud illos sunt:' ubi vide Cl. Cort. Statim 'Cæsaris convellere gratiam:' et 'gratia suffragiisque valere.' Neque enim phrasis obstitit, credo, viris doctis; quæ sæpe occurrit in his Commentariis. Vide ad I. 13. 'Dolo contendere.'

8 *Cæsaris decedentis convellere gratiam*] Sic recte etiam in Cujacii manuscripto legebatur. Cicero pro Muræna: 'multi obviam prodierunt de provincia decedenti.' Unde is, qui decessit, *decessor:* qua voce primus Tacitus usus, pro eo, qui legionis imperio abscedebat. Glossæ: *Decessor* προηγησάμενος, διακάτοχος. Postea et in jure usurpatum pro eo qui de provincia decedit. Barbari scriptores inde ineptam et nulli ignotam vocem *prædecessoris* formaverunt. *Vossius.*

16 *Qui omnem honorem et dignitatem Cæsaris exspoliarent*] Sic omnes Mss. et vett. impressi, præterquam quod nonnulli *spoliarent*. Conjecit Pet. Ciacconius legendum *omni honore et dignitate Cæsarem exspoliarent*, et ita eum secutus edidit J. Scaliger cum recentioribus. Dubitari quidem non potest, quin hæc loquendi ratio sit magis proletaria; proba tamen est et altera. Velleius Paterculus II. 80. 'Spoliata, quam tueri non poterat, dignitas.' Cicero pro M. Cœlio p. 2288. Ed. Lambin. *Detrahendæque dignitatis gratia, dixerunt.* Et iterum p. 304. 'Parcat juventus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam.' His exemplis inductus, Codicum scripturam revocavi. *Davis.* Cellarius etiam secutus est Ciacconii conjecturam, invitis Mss. omnibus, qui habent cum Edd. Vett. *spoliarent*. Bong.

sec. *spoliarentur.* Andinus tamen et Oxon. cum Petav. servant *exspoliarent.* Valer. Max. I. 1. § 20. 'Thesauro Proserpinæ spoliando:' ubi Harlem. Cod. et alii *exspoliando.* Vide ad VII. 77. 'Hos vestro auxilio exspoliare.' Ceterum *exceptus* et seqq. usque ad verba illa c. 53. *quo majores,* desunt in Bong. sec. Vossianis, Egmund. Gottorp. Leid. tert. et Ed. Inc. Verum ex parte leguntur ad finem hujus libri adtexta, nempe ad verba c. 52. 'cum Cæsaris caussam,' ita ut deficiant in syllaba *Cæs.*

17 *Ereptum Serg. Galbæ consulatum*] Contra Suetonius Galbæ c. 3. 'Hujus nepos (Serg. Galba) ob repulsam consulatus infensus Jul. Cæsari, cujus legatus in Gallia fuerat, conspiravit cum Cassio et Bruto;' adeo ut videantur noster et Suetonius frontibus adversis dimicare. Nodum solvit Ph. Rubenius, qui Elect. I. 27. duplicem fuisse repulsam contendit. Prima, quam memorat Hirtius, evenit, cum Cæsar esset in Galliis; alteram, cujus meminit Suetonius, Cæsare jam dictatore, contigisse censet. *Davis.*

18 *Sibi conjunctus*] *Pronomen* est *reciprocum* pro *demonstrativo,* qui quidem loquendi modus Fr. Hotomanno durus videtur, nec tamen eum refugerunt optimi scriptores. Noster Bell. Afric. c. 49. 'Longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem.' Sulpicius Severus Hist. Sacr. II. 2. 4. 'Jam revelato *sibi* per Dominum mysterio.' Idem Vit. B. Martini XV. 4. 'Plerumque autem contradicentibus *sibi* rusticis.' Adi etiam Th. Munckerum ad Hygini Fab. IX. p. 108. *Davis.* Existimat Davisius, pronomen *reciprocum* hic positum pro *demonstrativo;* sed a Grammaticis deceptus. Nam proprie hoc in loco poni debuit pronomen *reciprocum,* propterea quod *continua* oratione dixerat Hirtius, 'Cæsarem justam *sibi* caussam existimare,'—'simulque *se* et honorem *suum* commendare:'—'et adversarios *suos* esse gloriatos,'—'et *sibi*' (eidem scilicet Cæsari) 'Galbam esse conjunctum familiaritate.' Cæterum, quoniam meræ fere tenebræ sunt, quicquid hac de re apud Grammaticos inter se litigantes reperias; breviter totam hujusmodi locutionum rationem apponere visum est. Primarius igitur sive maxime naturalis et præcipuus *Reciproci* usus, est in *sententia Simplici;* in qua oratio, unde fuerit transitiva, eo proxime et *immediate* (quod aiunt) reciprocatur. Ut, *Lucretia* se *interfecit: Cato pectus* suum *gladio transfixit.* Ubi, cum nullo modo ferri queat, ut *Demonstrativum* ponatur pro *Reciproco:* quis enim unquam tam barbarus fuit, ut diceret, *Lucretia* eam *interfecit,* pro eo quod est, *se interfecit?* vel, *Cato pectus* ejus *gladio transfixit,* pro eo quod est, *pectus* suum *transfixit?* Liquet utique, non posse promiscue usurpari *Demonstrativum* et *Reciprocum;* sed *Demonstrativum* semper *demonstrative* esse positum, *Reciprocum* semper *reciproce.* Secundo, usurpatur *Reciprocum* nihilo minus *proprie,* et revera *reciproce,* in *sententia Composita;* ubi, etsi non quidem *immediate* (quod aiunt,) at nihilo tamen minus *vere,* reciprocatur cum eo, quod præcessit: ut, *orat Petrus ne deseras* se. Nam, quemadmodum recte dicitur, *Petrus sollicitus est de* se; similiter recte itidem dicitur, *sollicitus est Petrus, nequid accidat* sibi; *sollicitus est, ne deseras* se; *rogat, ne deseras* se; *&c.* In quibus omnibus illud *Se,* æque vere reciprocatur cum præcedente *Petrus* ac in *sententia Simplici.* Quod si hujusmodi *sententiæ Compositæ* pars utraque in Persona tertia efferatur; ut, *rogat Petrus Paulum, ne deserat* se; jam illud *Se,* vel cum *priore* et remotiore, vel cum *posteriore* et propiore Antecedente, poterit æque proprie reciprocari; ut scilicet vel ad *Petrum* rogantem,

vel ad *Paulum* deserentem, referatur. Quo pacto cum ambigua demum sit facta constructio; jam aut ex reliquæ orationis contextu manifesta fiat oportebit sententia, aut vitari debebit ista constructio, utcunque purissima et maxime Latina. Atque hæc quidem hactenus satis manifesta. Verum in errorem jam hinc deinceps inducti sunt Grammaticorum plerique, ac si *promiscue* usurpari possent *Demonstrativum* et *Reciprocum*, propterea quod in hujusmodi quidem *sententia composita*, (aliter prorsus atque in *Simplici*, uti supra est ostensum,) possit interdum æque Latine usurpari vel *Demonstrativum* vel *Reciprocum*. Id quod ideo utique evenit, non quod *Reciproca* possint unquam aliter usurpari, quam ut sint *vere reciproca*; nedum quod aliud vocabulum pro alio possit unquam proprie et Latine poni; (id enim, nisi in plane Synonymis, semper est ineptissimum; neque certa ulla esset futura ratio aut norma loquendi;) sed, quod, in *sententia composita*, possit eodem in loco, *diverso respectu*, poni vel *Reciprocum* vel *Demonstrativum*. Exempli gratia; *Redde Ciceroni librum suum*, vel *ejus*, ex æquo dici potest; nimirum reciproce *librum suum*, respectu *Ciceronis* cui reddatur; vel demonstrative *librum ejus*, respectu *Tui* qui reddas. *Rogat te Paulus, ne deseras se*, vel *ne deseras eum*: reciproce nimirum, *se* respectu *Pauli* qui roget; vel demonstrative, *eum*, respectu *Tui* qui deseras. Denique, *Reciprocum* nonnunquam apud bonos Auctores refertur ad Antecedens subintellectum; ut in isto Plinii, *Vinea si macruerit*, ei *sarmenta* sua *comburito*. Et in durissima ista constructione apud Senecam, *Puer ad tuum formetur arbitrium, multum sibi dabis*; hoc est, *multum ei dabis, sibi*; vel *multum* ei *dabis, quod sibi habeat*. Postremo, in isto Ovidii, *Respice Laërten, ut jam ei sua lumina condas*: siquidem ita scripsisset Ovidius: nam vera lectio longe aliam exhibet constructionem; *Respice Laërten: Ut jam sua lumina condas, Supremum fati sustinet ille diem*. Atque his demum modis facile explicari poterunt, quæcunque loca apud Sanctium aliosque Grammaticos eum in finem adducta reperias, ut ostendant Reciprocum et Demonstrativum *promiscue* pro se invicem usurpari posse. Id quod in universum omnibus in linguis, et in omnibus exemplis vocabulorum, quorum aliud scilicet pro alio positum dicatur, non utique prorsus Synonymorum; non potest non esse ineptissimum. *Clark*. Sic c. 54. 'Cæsar, cum de voluntate adversariorum se spoliari nemini dubium erat.' B. C. I. 24. 'atque ad se Brundisium sit venturus:' id est, ad Pompeium, ad quem scribit: quod male mutant. Vide etiam ad B Alex. c. 38. B. Afric. c. 49. 57.

LI. 4 *Itinerum*] Vult floribus et coronis conspersa esse: quod facere olim populus solebat cum gaudio aliquem excepturus. Unde legimus in Polybio T. Quintium, cum liberam Græciam pronunciari jussisset, coronarum conjectu honoratum. Οἱ δὲ, inquit, πολλοὶ στεφάνους ἐπιῤῥίπτοντες καὶ λημνίσκους. Et de Curione tr. pl. ait Plutarchus, eum superato in suffragiis Pompeio florum conjectu plausuque a plebe exceptum esse: κἀκεῖνος μὲν ὡς νενικηκὼς λαμπρὸς ὑπὸ χαρᾶς εἰς τὸν δῆμον ἐξήλατο, κρότῳ καὶ βολαῖς στεφάνων καὶ ἀνθῶν δεξάμενον αὐτόν. Addit autem ὡς νενικηκώς; ut ostendat solitos victores eo honore affici: nam nemo ignorat solitos in Græcia athletas, et olympionicas florum jactu coli, unde notæ illæ ἀνθοβολίας, et φυλλοβολίας voces. Non solis tamen athletis, sed et maximo cuique duci id honoris habitum; quod et Pompeio accidisse e Plutarcho discimus. *Vossius*. Pro *locorumque* exstat in Bong. pr. Scalig. Leid. pr.

tert. Vossianis, Gottorp. et Ed. Inc. *locorum*. Omnino rectius. Vide ad B. G. IV. 15. 'timore, lassitudine, vi fluminis.' Dein pro *qua* in Leid. sec. est *quo*, at Bong. pr. et Voss. pr. *quæ*. *Ire viam, portus, forum* frequens est poëtis, non item historicis. Recte se habet *qua*. Adi omnino ad I. 6. 'Vix qua singuli carri ducerentur.' Quatuor autem hæc verba *qua C. it. erat* desunt in And. et Oxon.

10 *Humiliores*] Petav. Scalig. Leid. pr. Voss. pr. et 4 alii cum Ed. Inc. *Meliores*. Quasi vellet innuere, opulentiores non æque bono animo magnificentiam ostentasse, quam alios, qui meliore in Cæsarem animo erant præditi. Videtur tamen potius hæc lectio nata e more scribendi per omissionem τοῦ *h*, *umiliores*. Unde supra docui *hominum* sæpe abiisse in *omnium*. Sic *Umerus, Omerus, Oratius*, et alia innumera.

LII. 2 *Celeritate*] Bong. pr. cujus hic rursus incipit manus recens, Leid. pr. Scal. Oxon. Buslid. Dorv. et Edd. Rom. Ven. Med. *cum celeritate*. Quod reposui. Sæpius hæc præpositio fuerat ejecta. Alibi *summa cum contumelia, diligentia, periculo, &c.* Vide Indicem notarum, et ad B. Hispan. c. 2.

5 *T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem*] *Gallia Togata* est Cisalpina. Vide Ald. Manutium Quæst. per Epist. l. II. Ep. II. Coloniæ et municipia populi Rom. suffragiorum jus habebant, quam ob causam *T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit* Cæsar, *quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem*. Noster c. 1. 'Municipia et colonias appellaret, quibus M. Antonii Quæstoris sui commendaret sacerdotii petitionem.' Et iterum, 'Justam sibi caussam municipia et colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium suum Antonio præstitissent.' Cicero ad Attic. Ep. I. 1. p. 15. Ed. Græv. 'Quoniam videtur in Suffragiis multum posse Gallia (Cisalpina) cum Romæ a judiciis forum refrixerit, excurremus mense Septembri legati ad Pisonem, ut Januario revertamur.' Ad eum locum videndi sunt Paullus Manutius et Pet. Victorius. De tempore, quo jus suffragii omnibus municipiis et coloniis dabatur, consulas H. Norisium ad Cenot. Pis. Diss. I. c. 1. *Davisius*.

15 *Obtineri*] Vide supra ad VII. 36. 'prohiberi videantur.' *Clark.* Adi notas ad II. 32. 'facere dixerunt:' unde patet minus bene in And. et Oxoniensi scribi *caussam s. facilem*. *Nam.* Dorvill. etiam *facilem*. Bong. pr. *obtinere*. Frequens locutio est *obtinere rem, caussam:* et subintelligitur *posse*, vel futurum tempus innuitur, ut adlatis locis patet.

21 *Pacto*] Sic quidem placuit Faërno; e Ms. an e conjectura, non additur. Recepit tamen Hotom. et Scaliger, cum ante eum ederetur *facto*; atque ita exhibent excerpta Gruteri, meique quotquot hanc partem habent, codices, quare revocavi. Sæpe *facto* in *pacto* mutarunt librarii. Adi ad Front. p. 214. 'Quo facto' Hirt. B. Alex. c. 5. 7. 23. Dein *tantum* non male abest ab And. et Oxon. *solum* et *tantum* sequentibus *sed etiam* non raro subintelligi solet. Vide ad ejusdem II. 13. 5. 'Non armis, sed vulneribus.' Stewech. ad Apul. Met. III. p. m. 326. B. Civ. III. 57. 'Non solum, quæ probasset, exponere, sed etiam,' &c. In Lovan. deest *solum*.

22 *Discess.*] Ejeci vocem *senatus* intrusam a Faërno et Scaligero contra Mss. et Edd. omnes. Melius idem legebat *S. C. per disc: f. c.* Vide Urs. Quamvis absit vox *senatus*, facile intelligi potest de discessione senatus pedibus facta. c. 53. 'discessionem faciente Marcello.'

24 *Intercesserunt*] Sic reposuit Sca-

liger ex conjectura Pantagathi, sed invitis Mss. et Edd. omnibus, in quibus est *jusserunt*, uti sensus esset, Consules, qui amici in primis erant Pompeio, jusserunt, ne fieret discessio. Sed *jubeo, ne quid fiat*, vereor ut Latinum sit. Quare verisimilior videtur lectio Codicis Carr. Bong. tert. Leid. sec. Ed. Beroaldi et Vascos. Marg. *suaserunt:* quod et arridet Bruto. De tota re vide hic Ciacconium et Hotom. *Jusserunt* interim revocavi e Mss. plurimis et melioribus: quo usus verbo esset Hirtius, ad invidiam conflandam.

LIII. 9 *Majores pararent necessitudines*] Ms. Norvic. habet *necessitates*, quæ quidem varietas non de nihilo est; ut enim *necessitudo* eandem sæpe vim obtinet ac *necessitas*, sic interdum *necessitas* idem denotat ac *necessitudo*. Cæsar B. C. I. 8. 'Semper se Reip. commoda privatis *necessitatibus* habuisse potiora.' Sic et Cicero pro Sylla p. 1857. A. Gellius Noct. Attic. XIII. 3. 'Nihil rationis dici potest, qui *necessitudo* et *necessitas* separentur. Itaque in libris veterum vulgo reperias *necessitudinem*, dici pro eo quod necessum est; sed *necessitas* sane pro jure officioque observantiæ infrequens est; quamquam qui ob hoc ipsum jus affinitatis familiaritatisque conjuncti sunt, *necessarii* dicuntur. Repperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit, *necessitatem* dictam pro *necessitudine*, id est, jure affinitatis. Verba hæc sunt: *Equidem mihi videtur pro nostra* necessitate, *non labore, non opera, non industria defuisse.*' Hactenus ille: ex quibus patet, lapsum esse Sosipatrum Charisium, qui ἀποτόμως negavit, *necessitatem* pro *necessitudine* unquam poni. *Davis. Necessitates* legitur in Vossianis omnibus, Bongars. sec. Egmund. Lovan. Gott. Buslid. Leid. tert. Bong. pr. pro var. lect. et Ed. Inc. ita variatur quoque B. Civ. I. 4. Contra pro *necessitate* in Mss. est *necessitudo* apud Valer. Max. I. 6. § 12. ubi consule doctos viros. B. C. I. 8. Mss. vetustiores *necessitudinibus* habent: plura vide apud Cort. ad Sallust. B. Cat. c. 17. 33.

LIV. 2 *Mitteretur*] Sic Mss. Reg. et Vossii. Al. *mitterentur*. Minus eleganter. *Clark. Mitteretur* cum Ed. Inc. etiam mei omnes, si tamen Pal. et Bong. pr. recentissimæ quidem manus excipias, forsan et Cujac. Scalig. et Andin. Quare Clarkio non parui; licet alterum facile ferri possit. Sed cum agatur de duabus legionibus sub uno hoc verbo, elegantius adhibetur plurale: quem numerum e Mss. restituimus Cæsari VII. 39. 'Alter pro Convictolitane, alter pro Coto pugnaverant.'

5 *Confectam ex delectu Provinciæ, Cæsari eam tanquam ex suo numero dedit*] Locus tam certo depravatus, quam luce meridiana diem esse constat. Non dubitavit tamen sic quoque Scaliger edere. Nam prima legio hæc confecta erat ex delectu Galliæ Cisalpinæ, quæ provincia Cæsaris erat. Hanc legionem Pompeius jam dedit Bibulo, tanquam suam; et Cæsar coactus est alteram ex suis addere legionibus. *Vossius.* Locum esse certo depravatum notavit Dionys. Vossius: qua tamen ratione sit emendandus, nec ille vidit, nec alius quispiam. F. Ursini liber *confectam ex delectu provinciæ Cæsaris, ei tanquam ex suo numero dedit.* Legendum crediderim *confectam ex delectu provinciæ Cæsaris, eam tanquam ex suo numero repetit.* Cæsar B. G. VI. 1. 'Simul ab Cn. Pompeio Procos. petit—quos ex Cisalpina Gallia Consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire et ad se proficisci juberet:' quod Pompeius et Reip. et amicitiæ tribuit. Hanc legionem, tanquam ex suo numero repetit Pompeius: quam idcirco ei remisit Cæsar. Vide et Dionem l. XL. p. 151. Prima syllaba vocis *repetit* excidisse videtur ob similitudinem,

quæ ei fuit cum antecedente; dein *petit* et *dedit* facile a Librariis confusa. *Davis. Provinciæ Cæsaris, tanquam ex s. n. dedit.* Codex Ursini habet *Confectam ex delectu provinciæ* Cæsaris, ei *tanquam ex suo numero dedit.* Alii omnes Mss. et Editi *conf. ex del. provinciæ*, Cæsari eam *t. ex s. n. dedit.* Lectio manifesto depravata. Sed Davisii mutatione nihil opus. Sensus enim manifestus est, *t. ex s. n. dedit*, scilicet ad Parthicum bellum. Quare hoc modo edidi: *conf. ex d. provinciæ* Cæsaris, *tanq. ex s. n. dedit*, omissa solummodo voce *ei* vel *eam*, quæ sententiam turbat prorsus; et manifesto orta est, prior ex corruptione ultimæ syllabæ vocis præcedentis *Cæsaris*, posterior ex corruptione primæ syllabæ vocis sequentis *tanquam. Clark.* Bene defendit Cl. Clarkius verbum *dedit*, et *Cæsaris* reposuit, jungens id nomen τῷ *provinciæ;* atque ita ante ipsum scribendum docuerunt Glandorp. et Ciacconius, e lectione Urs. Cod. tantum delens *ei*. *Cæsaris* clare etiam exaratur in Leid. pr. et sec. Sed *eam* Mss. mei cuncti retinent. Et bene per Pleonasmum additur *eam*, optimorum quorumvis more, uti noster ipse locutus est supra quoque c. 3. 'illud signum, &c. Cæsaris *id* erat interdicto sublatum:' ubi plura adnotavimus. Hotomannus putabat delendam vocem *Cæsari.*

6 *Adversariorum se exspoliari nemini dub. esset*] Hæc est Cellarii et vulgaris lectio usque ad Scaligerum; nisi quod Vasc. Str. Steph. et alii dederint *spoliari.* Primus quod sciam Scaliger verba ista *se exspoliari*, secutus fidem Cod. Carrar. et Brutum, ejecit; unde etiam non agnoscunt Edd. Dav. et Clarkii, qui inseruerunt pro iis *suorum.* Sed et ea vox additur in Edd. Amstel. et Lugdun. Mss. plerique et Ed. Inc. *cum de v. minime dubium esset adversariorum suorum: dubius* Bong. sec. Verum Leid. pr. sec. And. Oxon. Scalig. Cujac. Bong. prim. exhibent *de vol. adv. se spoliari nemini dubium esset.* In Leid. pr. *nulli.* Nec video, cur ea sperni lectio debuerit. *Cum nemini dubium esset*, se (i. e. ipsum Cæsarem, qui præcedit: vide ad c. 50.) spoliari seu exspoliari, prout placebat ipsius inimicis. Certe *suorum* glossam magis olet, quam alterum *se spoliari.* Retinui utrumque, cum Edd. Amst. a Grævio procurata, et Lugdun. Hotomannus malebat voce auctius *ea se exspol.*

8 *Et ex suo numero* xv] Malo cum Ms. nostro, et Cujacii sec. primo, tert. Bong. Pal. Pet. *ex suo nomine.* Ciacconius et Ursinus pro xv scribunt iv, ut supra dictum. *Vossius.* Cum iis facit Just. Lipsius Milit. Rom. l. iv. Dial. 8. p. 212. nec adsensum denegabit, quicunque rem perpendet. Miror autem, cur Vossius, ex nonnullis Manuscriptis legi velit *ex suo nomine;* cum saltem Latinitas postulat, ut omittatur præpositio. *Davis.* Ms. Reg. habet *et suo nomine.* Recteque adnotat Davisius, etiam Latinitatem postulare, ut ista in phrasi omittatur præpositio. Sed manifesto verior est vulgata lectio *et ex suo* numero *transdi*, scilicet ad Parthicum bellum. Quemadmodum jam supra *de Pompeio* dixerat, *tanquam ex suo* numero *dedit*, ad idem, nimirum bellum Parthicum. *Clark.* Atqui Mss. Bongars. Vossiani, Leidd. Lovan. Egmond. Gottorp. item Andin. Scalig. et Codices Ursini, Brantii cum Edd. vetustis, item Vascos. Str. Steph. et alii exhibent *et suo nomine*, quod non dubito, quin voluerit Vossius etiam: optime. Cæsar remisit legionem Pompeii (ut est in Voss. pr. et sec.) ipsi non suo nomine, sed Pompeii nomine, quia illa erat ea, quam ad bellum Parthicum ex SCto mitteret Pompeius; at *suo nomine* tradidit illam, quam in Gallia citeriore habuerat. Adsentior autem viris doctis pro xv reponentibus iv, at tum etiam statim scribi debet iv *deducebatur.*

Vide ad c. 24. et Ursinum aliosque ad B. Civ. III. 88.: ubi *tertia* pro *quarta* ponitur. Mordicus tamen Mss. retinent XV vel *quintam decimam* præter Andinum, qui habet hic, non seq. loco, *undecimam*. Quare nil in his mutare ausus fui. Ceterum *ei* addunt Edd. Rom. Ven. Med. Vasc. Str. Steph. Gr. post. et Mss. plerique *tradi jubet*. Mox reposui *tueatur* e Mss. And. Oxon. Leid. pr. et Egmund. pro *tueretur*. In Gott. Leid. tert. Voss. tert. et Ed. Inc. legas *tuerentur*.

11 *Exercitum distr. per hiberna*] Grutero placuit magis lectio Bongars. sec. *Exercitui distribuit hiberna.* Verissime; nam et ita invenitur in membranis Andinis, Oxon. Voss. pr. Egmund. Buslid. Scalig. Gottorp. Brant. ac duobus aliis, et Ed. Incerta. Sed in Leid. pr. et Voss. sec. aliisque *Ex. dist. in hiberna*. Confusio forsan orta est, quod, ut Cæsar, ita et Hirtius *exercitu* pro *exercitui* scripserit.

14 *Si Belgæ quorum maxima virtus*] Quatuor has legiones in Belgio proprie dicto collocatas fuisse censet Phil. Cluverius Germ. II. 2. quam ob causam hic reponit *Bellovaci, &c.* Si rem ita se habere concedamus, nulla opus est mutatione: Lucanus enim I. 426. *Belgam* pro Belgii proprie dicti incola usurpavit. Vide notata ad B. G. V. 24. *Davis.* Vide et supra ad c. 38. 46.

15 *Et Ædui*] A Ms. Carrar. Brant. et 8 meis, atque Ed. Incerta abest *et*. Bene Beroaldus edidit *si Ædui*, quod firmatur a Cod. Bong. tertio; eleganti repetitione.

LV. 1 *C. Marcellum*] Sic recte Ms. Norv. cum antiquæ editt. perperam repræsentarent *M. Marcellum*, ut vidit H. Glareanus, cui temere adversatur Joan. Glandorpius; Caius enim Marcellus tunc temporis consulatum gerebat. Vide Dionem l. XL. p. 148. et 151. *Davis.* In solo Bong. pr. inveni *M.* perperam. Fuit enim *C. Marcellus*, atque ita Edd. plerique exhibuerunt e Mss. suis. Aliam lectionem præfert Hotomannus, cujus est mentio in margine Ed. Gryph. *a Paulo et Marcello Coss.* quam confirmant Andin. et Oxon. qui habet *a P. et a Marc.* Ego acquiescere malo vulgatæ, quia Marcellus præcipuus Cæsari fuit inimicus, eique, non item collegæ, a ceteris auctoribus adtribuuntur sententiæ gravissimæ in Cæsarem. Immo defensorem habuit Paullum. Vide omnino ad Sueton. Julium c. 29. De his consulibus etiam vide ad c. 48. Nam sequentis anni Consul C. Marcellus, M. Filius, non minus infensus Cæsari fuit, quam hic, Caii filius.

4 *Quamquam nulli erat, &c.*] In Bongars. sec. hic exaratur *nullo*, qui etiam non agnoscit vocem *quamquam*. Vide ad VI. 13. 'Nullo adhibetur consilio:' uti illic habent Mss. multi. Dein *esset* exstat in Leid. pr. uti loquitur ipse Hirtius, in Præfat. *Quamquam sint nota:* ubi male reposuit Clarkius *sunt*, ut ibi docui. Tandem exhibui *quidnam pararetur* fide Mstorum omnium Vossii, Cujac. Scalig. Leid. pr. tert. Bong. sec. Egmund. Petav. Lovan. Buslid. Gottorp. Edd. Inc. Vascos. Str. Steph. et Gryph. post. Idque politius etiam visum Grutero, quam vulgare *quin arma pararentur:* quod natum ex Glossa interlineari.

7 *Belli gerendi*] Optimi Codices, Petav. Cujac. Cuj. Scal. Leid. pr. Voss. prim. Lov. *belligerandi;* uti edunt quidam VI. 22. 'studium belligerandi agricultura commutent.' Sed ibi scribendum est *belli gerundi:* ut sæpius; atque ita diserte hic Egmund. quare id reposui. V. etiam B. Afric. c. 36. *Belligerare* tamen usus est Cicero, Plautus, Tacitus, ut lexica notant, item Sueton. Aug. c. 94. atque ita Mss. plerique apud Valer. Max. VI. 5. Ceterum rectius tum fore

videtur *belligerando*, sive potius cum Grutero *bello.* aut *bello. Gerendi, &c.* Disceptandi jure potius, quam bello; ut sequens verbum sit initium periodi, quæ cum reliquis perierit. Nam non dubium est mihi, quin desint hic nonnulla. Hoc clare patet e Mss. qui addunt verbum *contendit*, quod licet sine ullo sensu, ne quid e Codd. pereat, addidi. Sic enim exstat in Bong. sec. Voss. pr. Leid. pr. Lovan. Gottorp. et aliis cum Ed. Inc. Auctius insuper est in Egmund. 'Contendit quadam utraque die futurum.'

BOSTON COLLEGE
3 9031 01145370 1

